STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

1

ANUL XX

1969

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Pentru a vă asigura colecția completă și primirea la timp a revistei, reînnoiți abonamentul dv. pe anul 1969.

În țară, abonamentele se primesc la oficiile poștale, agențiile poștale, factorii poștali și difuzorii de presă din întreprinderi și instituții.

Comenzile de abonamente din străinătate se primesc la CARTIMEX, București, Căsuța poștală 134—135 sau la reprezentanții săi din străinătate.

La revue „Studii și cercetări lingvistice" paraît 6 fois par an. Le prix d'un abonnement annuel est de $ 5.— ; FF 25,— ; DM 20,—.

Toute commande à l'étranger sera adressée à CARTIMEX, Boîte postale 134—135, Bucarest, Roumanie ou à ses représentants à l'étranger.

En Roumanie, vous pourrez vous abonner par les bureaux de poste ou chez votre facteur.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență se vor trimite comitetului de redacție al revistei „Studii și cercetări lingvistice".

Adresa redacției: BUCUREȘTI, Sectorul 1, Calea Victoriei, Telefon: 15.15.45.

Apare de 6 ori pe an

NOTE DE LEXICOLOGIE ROMÂNEASCĂ[1]

DE

ACAD. IORGU IORDAN

O

Oacheș : apare în vorbirea populară din sudul Moldovei ca determinant al lui *pîine*, cu același sens ca *negru*, așadar *pîne oacheșă* = *pîine neagră*. Eufemistic se întrebuințează, cum se știe, despre oamenii foarte bruneți (cf. și *balaoacheș*, în special la adresa țiganilor, cu nuanță satirică puternică datorită lui *bala-* < *balan*, opusul lui *negru*. Amintesc acest amănunt pentru că spaniola ne oferă o paralelă stilistică în *moreno* = *negro*; vezi *Volkstum und Kultur des Romanen* III, 1930, p. 112).

Oaie : *a o face de oaie* = *a o face boacănă* etc. Trebuie să fi apărut în limbajul culinar, în orice caz pornindu-se de la deosebirea dintre carnea de oaie și cea de vacă privite din punctul de vedere al calității și al gustului, superioare la ultima : se va fi zis într-o împrejurare oarecare *a făcut-o* [friptura] *de oaie* (în loc s-o facă de vacă), deci un lucru prost, rău, urît etc., adică mai puțin bun decît era de așteptat.

Oală : *a lua* (*ceva* sau *pe cineva*) *ca din oală* = a lua ușor sau repede, pe negîndite etc. *I-a luat ca din oală* (Petre Pandrea, *Germania hitleristă*, București [f.a.], p. 24).

Oară „dată" apare, în vorbirea populară moldovenească, și la singular, cum am găsit la Sadoveanu (fără să fi notat locul) : *numai de oara aceea*.

Oarba! „dracu!, la dracu!, pe dracu!:" *Auzi pocnetele motorului departe pe drum și văzu pe boier ca pe un punct cafeniu în zarea drumului. — Oarba!, zise el* (I. C. Vissarion, *Adev. liter.*, 20/IV/1930, p. 8, col. 1 ; cf. Idem, *ibid.*, 16/XII/1928, p. 5, col. 4 : *Vizitiul nu mai auzi, iar Dina îi strigă* : *Oarba! Să te văd, cînd mi-oi vedea ceafa!*)

Oarzăn „grozav, strașnic" (?) : *mi-a tunat una mai oarzănă prin cap* (Cezar Petrescu, *Carmen saeculare*, p. 128). Derivat de la *orz* : e vorba de bobul acestei cereale, care întrece, ca dimensiuni, mai ales prin grosime, pe acela al ovăzului. Comparația a fost determinată de faptul că și orzul și ovăzul servesc, obișnuit, ca hrană a cailor. Pascu, p. 218, și Scriban îl dau ca aparținînd graiurilor din Oltenia, Banat și Transilvania și cu sensuri (toate proprii) deosebite de acela care a putut duce la cel presupus de

[1] Vezi SCL XIV, 1963, 1, p. 7 și urm.

mine. Pentru etimologie, Pascu, p. 429, invocă, convingător, *ovesesc* din paralela *mere ovesești* (pusă alături de *mere* sau *pere oarzăne*).

Oaș (și *uaș*) „petic de proprietate particulară" (Hațeg ; *Soc. rom.* III, 1938, p. 454). L-am întîlnit și în *Bul. Soc. Geog.* LIV, 1936, p. 114 : *oaș* „o parte de loc anumită, proprietate a cuiva, în raza satului" (Hațeg), cu precizarea că cuvîntul e monosilabic. La Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului*, lipsește. Provine din magh. *avas* „curătură, runc, laz", pe care M. Bállagi, *Ungarisches und Deutsches Wörterbuch*, îl dă ca termen regional.

Ober (pronunțat *obăr*) „chelner șef" : *un ober foarte stilat* (*Cuv. lib.*, 29/IX/1934, p. 10, col. 4). De origine germană (*Oberkellner*, folosit de obicei sub forma *Ober*).

Oberlic (plur.-*ce*) : pare a fi, în vorbirea oamenilor neinstruiți, forma curentă a lui *oberliht*, a cărui finală, neobișnuită în limba noastră, a fost asimilată cu suf.-*lic* (variantă a lui -*lîc*).

Obîrși (refl.) : Tiktin și Scriban înregistrează acest verb învechit cu sensul „a se sfîrși, a se termina". G. Călinescu, *Opera lui Mihail Eminescu* III, București 1935, p. 98, îl folosește cu accepția opusă, desigur sub influența lui *obîrșie*, mai exact spus, derivîndu-l de la acesta : *din care se obîrșește.*

Oblică : nu este, cum s-ar părea, o variantă flexionară a lui *oblici*, învechit (de origine slavă), ci alt verb, în toate privințele diferit de acesta și absent în dicționarele limbii noastre, cu excepția lui Scriban, care îl califică drept termen militar și-l explică prin „a merge oblic, a coti, a ocoli". Numai că, deși îl scoate, în mod corect, din fr. *obliquer*, îl dă, fără să arate pe ce se întemeiază, ca aparținînd clasei în -*i*, deci perfect omonim cu vechiul *oblici*. Forma reală (cel puțin așa cred eu), în -*a*, o găsim la Sadoveanu, *Adev. liter.*, 19/II/1928, p. 4, col. 3) : *Oblicînd într-acolo* [unde apăreau, pe ziduri, recomandări de ordin sanitar], *pe lîngă alte impresii, simte în el, gata să izbucnească*. . . De altfel, ar fi o raritate extrem de curioasă ca un verb francez în -*er* să-și schimbe clasa în limba noastră, care, se știe, merge cu franceza (și cu alte idiome romanice), cînd este vorba de productivitate în domeniul flexiunii verbale, în sensul că toate sau aproape toate formațiile noi aparțin clasei în -*a*.

Obligament : sinonim ardelenesc al lui *obligație*. De ex. : *nu se angajă fără opt mii de lei, cu obligamentul de-a aduce la adunare și trei sate vecine* (I. Agîrbiceanu, *Adev. liter.*, 1/V/1932, p. 6, col. 1).

Obor „coteneață pentru păsări" (?) : *oborul găinilor* (Odeanu, *Cămin*, p. 182). Se poate să avem a face și aici tot cu sensul cel mai răspîndit al lui *obor* (cf. *oborul vitelor*) și nu cu ceea ce am reținut eu la prima lectură.

Oborean „locuitor de la Obor (București)" : . . . *o frază care este un coktail* [sic !] *de scatologie, de insulte oborene și de cuvinte arhaice* (*V. rom.*, iunie 1930, p. 309). Sens peiorativ și valoare adjectivală.

Obraz : *Ar fi voit să i-o spuie tatei de la obraz* (Peltz, *Văc.* II, p. 56) ; *a scoate la obraz* „(despre copii) a (le) da nas, a-i face să devină îndrăzneți, a-i face să se obrăznicească" (în vorbirea familiară moldovenească).

Obrănat, ca determinant al lui *șarpe*, dar apare și singur, cu valoare substantivală : l-am găsit în *Lucr. Inst. Geogr.* II, 1926, p. 285, unde este explicat prin „năpîrcă" și atribuit graiului din localitatea Caraseval [2].

---

[2] N-am putut-o identifica. După aspect, ne trimite la Dobrogea.

Ochiană ,,un pește'' : cf. ital. *occhiata* idem (*Archivum Romanicum* XXI, 1937, p. 279).

Ocinaș ,,(rugăciunea) Tatăl nostru'' : ... *să nu se mai gîndească la necazul lor niciodată și să-și zică în toată seara ocinașele* (I. Agîrbiceanu, *V. rom.*, ian.—febr. 1932, p. 8). Forma de plural pare a arăta că cuvîntul înseamnează (și) ,,rugăciune'' (în general).

Odată, în construcții ca *odată om* etc., l-am explicat în *Stilistica limbii române*, București, 1944, p. 138. În sprijinul explicației propuse acolo invoc acum un exemplu, mai convingător, fiindcă e concret : *Ion și-a făcut casă, dar odată casă, nu șagă* !, adică ,,făcută o singură dată, nu de mai multe ori, pentru că a fost făcută bine și de aceea pentru totdeauna''.

Odicni (refl.), variantă regională a lui *odihni* (*Șezătoarea* XXXIV, p. 123), neînregistrată în dicționare ; cf. *ticnă*<*tihnă* ș.a.

Odrăslire : apare la T. Arghezi cu sensul concret de ,,pui (al unei ființe oarecare)'' ; vezi *Adev. lit.*, 28/I/1934, p. 3, col. 2 : *cățelei, dezolată că i s-au aruncat odrăslirile peste gard* ...

Ofițerează : *N-o să i-o ia înainte o pîrlită de prefectoreasă sau ofițerează* (*Adev. liter.*, 8/VII/1934, p. 4, col. 5).

Ogaratic ,,ca ogarul'' : *cel norocos are un urs slab și ogaratic* (M. Sadoveanu, *Frații Jderi*, p. 112).

Ogeac : pe lîngă înțelesul ,,camera în care e hornul'', dat de Scriban, are unul foarte apropiat, anume ,,încăperea cu vatra focului'' (vezi *Bul. Soc. Geogr.* XLIX, 1930, p. 259). Cf. *sobă*, care, în graiurile de apus (la fel termenul corespunzător din unele limbi slave), înseamnează și ,,cameră''.

Ogorit (subst.) : pare a avea nu numai sensul ,,arat'' (sau ,,pregătirea unui teren agricol pentru cultură''), ci și pe acela de ,,arat și semănat (împreună)'' ; cf. *ogoritul porumbului* (*Adev. liter.*, 29/V/1927, p. 4, col. 3).

Ogrădaș ,,răzeș'' (vezi Const. Solomon și C. A. Stoide, *Documente tecucene*, Bîrlad, 1938, nr. CLIX).

Oiem : este una dintre numeroasele variante ale lui *uium* înregistrate de Scriban, care o dă și pe aceasta (din Dîmbovița și Argeș). Iată un citat : *Cine vrea să macine, se ducea la primărie, îi făcea notarul socoteala cîți inși are în casă și pentru o lună de zile le dădea cîte 400 grame pe zi. — Păi, mai dăm oiem ... trecem mai mult. — Nu se poate ... e poruncă ... dai bani la moară.* (I. C. Vissarion [6], *Adev. liter.*, 25/VIII/1929, p. 5, col. 1.) Cuvîntul înseamnează, așa cum am notat în fișa mea, pornind de la un context mai amplu, ,,plată la măcinat în natură''.

Ojină ,,cină pe la 4 ceasuri după amiază'' (Scriban ; apare și în *DLRM*, care-i dă și sensul, desigur cel originar, de ,,moment din zi între amiază și asfințit'') : *nori, care, după ce se frămîntară pe la ojină deasupra dealurilor de la amiazăzi, fură alungați* ... (I. Agîrbiceanu, *Adev. liter.*, 3/XII/1933, p. 3, col. 3).

Olan ,,băiat obraznic'' (în graiuri moldovenești nord-estice) : cf. turc. *ōlan* ,,Jüngling'', variantă populară (în Rumelia și Anatolia) a lui *oglan* (M. L. Wagner, *Beiträge zur Kenntnis des Judenspanischen von Konstantinopel*, Wien 1914, col. 158). S-ar putea da și altă explicație, care, din punct de vedere geografic, este chiar preferabilă : *golan*, devenit, sub influența limbii ucrainene, *holan* și apoi, prin pierderea lui *h-* (simplă

[6] Acest scriitor popular, extrem de interesant în toate privințele, era originar din județul Dîmbovița.

aspiraţie), *olan*. Constat ulterior că Scriban cunoaşte un *olan*, cu sensul „flăcău robust", din fostul judeţ Fălciu şi-l derivă din turc. *oghlan*.

Olălăit : ... *ceva care vrea să fie cîntec şi era mai mult un olălăit* (Romulus Cioflec, *V. rom.*, sept.—dec. 1932, p. 106[7]).

Olări „a ciopli în aşa fel lemnele, cărora li se dă drumul din deal, încît să aibă la ambele capete forma unui ou şi să poată astfel aluneca mai uşor în vale, de unde urmează să fie transportate mai departe" (com. din Borca-Neamţ).

Olecăi (refl.) : — *Da' ho, mamă Marie, zisei şi eu, nu te mai olecăi pentru o oală ca pentru o vacă* (I. C. Vissarion, *Adev. liter.*, 27/XII/1931, p. 8, col. 1). Scriban dă acest verb („vechi", spune el) ca specific pentru subdialectul moldovenesc. Citatul din text arată că răspîndirea lui e mult mai mare. Cf. şi *Grai şi suflet* V, 1931—1932, p. 122 şi 137, unde apar atestări din diverse graiuri olteneşti şi munteneşti.

Oleji : Scriban, care dă şi un citat, îl explică prin „a se adăposti, a se oploşi (refl.) ; a zămori (tranzitiv)". La G. Banea, *Zile de lazaret*, Bucureşti, 1938, p. 102 pare a avea alt sens, destul de neclar : *nu mi i-am mai găsit* [banii] . . . *şi m-am o l e j i t*[8] *şi eu cu ei.*

Oloiniţă „presă de ulei primitivă" (*DLRM*) are o variantă *oloierniţă* (Maramureş), explicată prin „aparat-presă de lemn, de extras oloi din sămînţă de bostan şi floarea soarelui" (*Lucr. Inst. Geogr.* IV, 1928—1929, Cluj 1931[9]).

Olojit „puţin uscat, ofilit, veşted, pălit, zvîntat de soare" : *mohor olojît de soare* (com. din Pomîrla-Botoşani). Pare a fi o variantă , cu metateză, a lui *ugilit*, part. perf. de la *ugili* = *uvili* (= *ofili*). Nu are nici o legătură cu *olozi* (refl.) „a se macera", dat, ca regionalism, de *DLRM*.

Oltenit, de la *oltean* „vînzător ambulant de legume, fructe etc." : *El strîngea bani cu oltenitul* (N. Davidescu, *V. rom.* ,30/XI/1933, p. 7). Formaţia trimite, mai degrabă, la un verb *a olteni*, care, poate, există, mai bine-zis va fi existat, în vorbirea familiară din oraşele cu „olteni" mulţi, în special la Bucureşti. (N. Davidescu era bucureştean.) La Pascu, p. 106 şi urm. găsim totuşi o serie de derivate în *-it* de la substantive, printre care interesează, îndeosebi, cele cu nume de ocupaţii drept temă (p. 107).

Om „fiinţă umană în general" : *Cînd dracu' dormi d-ta, omule?* (Peltz, *Văc.* I, p. 13) — este întrebată aşa o femeie; cf. span. *hombre*!, exclamaţie de mirare etc., emisă la vederea unei persoane neaşteptate, indiferent de sex ; „muncitor (angajat cu ziua la prăşit, la cules de porumb, struguri etc.), cf. ital. dial. *omu* „facchino, operaio, lavoratore" (*Volkst. Kult. der Rom.* III, 1930, p. 326 şi *Arhiva*, XXXIV, 1927, 1, p. 20) ; „individ" : *una* (*două* etc.) *de om*, „(cîte) una de fiecare", cf. ital. dial. *uno per omu*, *due per omu* „uno, due a testa"[10] (F. Chiappini, *Vocabolario romanesco*, Roma, 1933, p. 197) ; *om bun*!, cf. sic. *bonaientu* (= *buona gente*), ca termen de adresare, sinonim cu *quell' uomo*! (vezi *Z. für rom. Phil.* XLIV, 1924, p. 377 ; Leo Spitzer, autorul articolului, trimite la cartea sa *Italienische Umgangssprache*, Bonn und Leipzig, 1922, p. 14, nota).

---

[7] Autorul citat este ardelean.

[8] Subliniat de autor.

[9] Am neglijat să notez pagina. Apare în articolul *Maramurăşul şi muzeul etnografic maramurăşan*, de Gh. Vornicu.

[10] Şi în română : *una, două* etc. *de cap* (fam., pop. ... *de căciulă*).

Oman „iarbă mare", fără citate la Tiktin și Scriban, apare la D. Ciurezu, *Pămîntul luminilor mele*, p. 20.

Omățîcă „boule de neige" (planta bine cunoscută, cu bogate flori albe) (com. din regiunea Fălticenilor). Pare a fi avut ca model, pentru derivarea de la *omăt*, termenul francez corespunzător. Această ipoteză presupune o formație cultă (poate, prin grădinari), deși expresia metaforică, provocată de aspectul florii, a putut lua naștere în română spontan, la fel ca în franceză. Forma diminutivală arată asemănarea cu tema. Cf. *omătuțe* „plantă erbacee cu florile albe.

Omenet „mulțime de oameni" : *nu era destul omenet pe fața pămîntului* (T. Arghezi, *Cimitirul Buna-Vestire*, București [f. a.], p. 313) ; *și spuse omenetului adunat* . . . (*Adev. liter.*, 5/IX/1937, p. 5, col. 3).

Omeni „a ospăta (pe cineva), a cinsti (cu mîncare, băutură etc.)" nu e numai popular, cum afirmă Tiktin : *Îndată ce-a sosit Iancu, popa a poruncit preotesei să aducă vinars, pită și clisă. Și ne-am omenit toată noaptea* (*V. rom.*, martie—apr. 1935, p. 112) ; *Ne omenește cu cafea* (revista *Azi*, 28/I/1940, p. 8, col. 6). Primul citat arată că, cu acest sens, verbul se întrebuințează și reflexiv [11].

Omenime „mulțime de oameni, omenire" : *DLRM* îl dă ca neobișnuit, iar Scriban îl atribuie ardelenilor cultivați. Apare la Stoian Gh. Tudor, *Hotel Maidan*, București [f. a.], p. 50. Curios mi se pare că sinonimul *omenire* este necunoscut lui Tiktin și Scriban, deși, cel puțin în vorbirea populară, el este frecvent, Iată un citat : *cîtă omenire a fost la înmormîntarea boierului* (*Adev. liter.*, 5/V/1934, p. 4, col. 1).

Ometiță : Tiktin dă numai înțelesul propriu al acestui cuvînt („zăpadă fină, spulberată de vînt"), cu un citat din Sadoveanu. Scriban și *DLRM* înregistrează și pe cel figurat : „praf de făină produs în timpul cînd se macină grîul etc.", dar nu au citate. Tot la Sadoveanu l-am întîlnit și pe acesta : [morarul] *alb de ometiță* (rev. *Torța*, 4/III/1945, p. 4).

Omoranie „bătaie zdravănă (de pe urma căreia celui bătut i se poate trage moartea ?)" : *A adormit, și un dușman l-a luat la omoranie cu ciomagul din somn* (I. C. Vissarion, *Adev. liter.*, 6/VII/1930, p. 7, col. 4). Cf. *a omorî în bătaie* „a bate sălbatic (pe cineva)".

Omucigaș (după lat. *homicida*) apare, în *DLRM*, ca adjectiv, („rar") și fără citate. Cf. *visurile lui omucigașe* (Cezar Petrescu, *Oraș patriarhal* II, p. 196).

Opaiț are și sensul „adunare a femeilor seara, la una dintre ele, ca să toarcă lînă, in etc., pe rînd pentru fiecare", cel puțin așa rezultă din spusele lui Dobre Ștefănescu, *Adev. liter.*, 2/IX/1934, p. 2, col. 7 [12]. Așadar, un sinonim al lui *clacă*, termenul curent din sudul Moldovei, care are o sferă noțională mai largă, întrucît se referă și la alte munci făcute în colectiv pentru fiecare dintre cei care le execută (culesul porumbului, dezghiocatul știuleților etc.), și nu totdeauna seara (la lumina . . . opaițului sau a lămpii).

Opăci : circulă nu numai prin Transilvania, cum spune Tiktin, ci și în „vest", după Scriban. L-am găsit la Gib I. Mihăiescu, *Zilele și nopțile unui student întîrziat*, București [f. a.], p. 335 : *Nu vezi, mă nenorocitule*. . . ?

[11] Sub acest aspect, el însemnează, în unele graiuri, „a-și face nevoile (fiziologice)". Apare și la C. Stere, *Uraganul*, București [f.a.], p. 263.

[12] Este vorba de un obicei din județul Ialomița.

Le mai vrei, mă opăcitule . . .? Cuvîntul are aici sensul 2 : „a buimăci, a năuci, a zăpăci" (*DLRM*) [13].

Opt : *faimoasele trei opturi* „8 ore muncă, 8 ore somn, 8 ore recreație" (*Cuv. lib.*, 9/VI/1935, p. 7, col. 3) ; . . . *stropitoarele au însemnat din nou nenumărate opturi* „urmele în formă de opt făcute pe nisip cu apa din stropitoare" (*Adev. liter.*, 2/VIII/1931, p. 3, co. 3) ; *opturile desenate în văzduh de dîrile imaginare* (*V. rom.*, iunie 1934, p. 93). Referindu-se la nota *opt*, Arghezi îi dă formă de plural masculină : *opți* (*Adev. liter.*, 15/VII/1934, p. 1, col. 2).

Optar „opt puncte (carte de joc)", curent în limbajul cartoforilor. (Și de la alte numerale există formații în *-ar*, cărora le-a servit ca model *decar*, de origine grecească.)

Orar „eșarfă purtată de preot în timpul oficierii serviciului divin", înregistrat de dicționare, fără citate : *diaconul înălță brațul drept împodobit cu orar aurit* (M. Sadoveanu, *Creanga de aur*, București [f. a.], p. 181).

Orbă : *Te intercalezi într-o teorie, intri în orba culturală, candidezi la un apostolat . . .* (T. Arghezi, *Adev. liter.*, 17/II/1935, p. 3, col. 1). Sens neclar. Pare a fi o „românizare" a lat. *orbis*, prin apropiere de *urbe*. Cf. lat. *urbi et orbi*. Constat ulterior că avem a face cu un franțuzism : *orbe* (împrumutat din latinește) 1. „espace circonscrit par l'orbite d'une planète ou de tout corps céleste ; (abusif) cette orbite" („Le petit Robert"). Este evident că Arghezi îl folosește cu acest ultim sens, nu cu cel „poetic" ; 2. „globe, sphère (d'un astre)".

Orceag „o pastă de caise și zarzăre putrede . . . îngroșate cu puțintică făină" (Maria Arsene, *Adev. liter.*, 8/VIII/1937, p. 5, col. 3). Nu pare a avea vreo legătură cu omonimul *orceag* „arpagic".

Orezărie : apare, în *DLRM* (la Scriban lipsește), fără citat. Acest cuvînt, frecvent folosit astăzi în limbajul agronomilor, datorită extinderii culturilor de orez, era un fel de raritate lexicală înainte de ultimul război mondial. L-am întîlnit în *Cuv. liber*, 29/VI/1935, p. 10, col. 4 : *Muncitori de la orezărie.*

Orie „o unealtă pescărească", pe care l-am întîlnit numai sub formă de plural : *cît somn prindem cu oriile* (M. Sadoveanu, *Îns. ieș.*, III, 8, p.178). La Scriban este dat cu două variante fonetice : *orie* și *horie* „plasă mai lungă . . . " (urmează o descriere amănunțită, pe care nu socot necesar s-o reproduc).

Orîndaș „țăran clăcaș" : *vrea să-l facă vechil, pentru credința și pentru neîndurarea lui față de orîndașii de pe moșie* (V. I. Popa, *Velerim . . .*, p. 286). Lipsește în dicționare. Formal, trebuie considerat ca o variantă a lui *arendaș* sau, mai degrabă, ca un derivat de la *orîndă* = *arendă*. Țăranii clăcași erau un fel de arendași, în sensul că, neavînd pămînt, luau în arendă, adică primeau de la proprietarul moșiei satului, o anumită suprafață de teren agricol, pe care îl plăteau făcînd clacă, muncind, adică, pentru proprietar cu brațele, eventual și cu vitele, cînd le aveau. Autorul citat era un bun cunoscător al limbii populare din sudul Moldovei, dar, devenind foarte repede un citadin autentic și avînd tendința, foarte vizibilă, de a-și „înfru-

---

[13] Gib I. Mihăiescu era originar din Oltenia.

museța" stilul, mai ales cu elemente „neaoșe", n-ar fi de mirare să fi „creat" el însuși, dacă nu forma, cel puțin înțelesul termenului în discuție [14].

Orzar „negustor de orz" (Scriban, *DLRM*) : apare la Cezar Petrescu, *Luceafărul*, p. 389.

Osînzos „gras, cu osînză (multă)" : *La socoteală, A., cel mai osînzos, avea peste ... cinci sute de păduchi* (I. Missir, *Fata moartă*, ed. II, București 1937, p. 172) ; *Madam Ana, osînzoasă, sentimentală, ...* (Peltz, *Foc*, p. 124) ; *Ca un Adam hîd, osînzos ...* (Cezar Petrescu, *Aurul negru*, p. 147).

Oslon „scaun înalt cu patru picioare" (com. din Andrieșeni — Iași). Lipsește în dicționare. Este de origine ucraineană : I. Pawlowsky, *Russ.-deutsches Wb.*, ed. III, Riga — Leipzig 1900, p. 918, s. v. *oslónъ*, dă, printre alte sensuri ale acestui substantiv, pe acela de „die (nur angelehnte) Bank in der Bauernstube", cu indicația de ordin geografic „Rusia de apus și de sud".

Ostoi „alinare, potolire", postverbal de la *a ostoi*. Îl cunoaște Scriban, fără citate și fără indicații cu privire la răspîndirea lui teritorială. L-am întîlnit la G. Lesnea, *Adev. liter.*, 4/IX/1932, p. 3, col. 2 : *Căci fulgii vremii ning fără ostoi* [15].

Ostrie „frigare de fier" (com. din Izvarna — Gorj ; vezi *Bul. Soc. Geogr.* LVI, 1937, p. 387).

Ostropăț „jocul ultim de luni de la nuntă" (com. din Andrieșeni — Iași), numit așa, probabil, pentru că la masa corespunzătoare li se servește și ostropăț celor ce participă la joc (de fapt, este vorba de o petrecere, cu cîntece și jocuri, organizată exclusiv pentru femei [16]).

Otac : arhaism, conservat în unele graiuri, dar nu numai în sud și (varianta *ho-*) în Muntenia de vest, cum rezultă din indicațiile date de Scriban, ci și în Moldova de nord. Dispun de două comunicări : *otac* „locul unde dejugă plugurile" (Andrieșeni — Iași) ; „baracă mică, portativă, care servește de adăpost pe cîmp contra vremii rele" (Pomîrla — Botoșani). Corespondentul ultim adaugă : „și stînile se pun pe roate pentru a fi transportate".

Otăvi : îl are Scriban, fără citate propriu-zise. Ne întîmpină la Sadoveanu, *Adev. liter.*, 19/II/1928, p. 4, col. 3 : *se întorc iarăși, cînd iarba a otăvit.*

Oticni : îl găsim numai la Scriban, care-l consideră variantă lexicală muntenească de vest a lui *icni*. Iată și citate : *Calul oticnește înainte, își adună picioarele, dă să se scoale* (*V. rom.*, sept.-oct. 1931, p. 49—50) ; *Naie începu să-l înjure că e un bețiv, dar ieși și el afară și începu să oticnească* (I. C. Vissarion, *Adev. liter.*, 4/V/1930, p. 2, col. 6).

Otmăt „anafor, curent (de apă) contrar, vîrtej (de apă)" după Scriban, care îl atribuie graiurilor din fostele județe Tecuci, Covurlui și Brăila. Posed o comunicare din Bucești — Tecuci (astăzi în jud. Galați, nu departe de orașul Ivești), care este, în realitate, o descriere a fenomenului : „la Siret sînt unele locuri foarte adînci, și acolo apa se învîrtește așa de tare, încît, dacă dai în acel loc, te învîrtește pînă amețești și mori".

---

[14] Un fapt destul de elocvent în sensul spuselor mele este folosirea lui *ortac* în vorbirea unui țăran moldovean : *Nu te supăra pe-un ortac de-al de mine* (*op. cit.*, p. 17).

[15] Autorul e moldovean.

[16] Cel puțin așa este (sau era, pînă nu de mult) în sudul Moldovei, unde petrecerea se numește *la rachiu* (se bea numai rachiu, colorat în roșu).

Otravă : de la sensul abstract şi figurat de „amărăciune, întristare” s-a ajuns, în limbajul argotic, la întrebuinţarea lui concretă, cu referire la oameni, ca izvor sau cauză a amărăciunii altora. Mai ales despre anumite femei se spune aşa. „*Ce faci, mă otravă?* (Peltz, *Foc*, p. 307). Modificarea semantică s-a extins apoi şi la verbul *a otrăvi*, sub forma participiului perfect cu valoare adjectivală şi cu sens activ : „*Fugi de-aici, nea Fane, că eşti otrăvit rău* ! *Se vede asta de-o poştă.* (*Cuv. lib.*, 15/IX/1934, p. 4, col 2) ; *frumoasă, dar otrăvită* !, a exclamat unul dintre spectatori, vorbind despre eroina principală a unui film.

Otrăvicios = *otrăvitor* : *buruieni otrăvicioase* (Al. Philippide, *Adev. liter.*, 3/X/1937, p. 3, col 1–2).

Otuzbir : se întrebuinţează nu numai în locuţiunea adverbială *cu otuzbirul* (Damian Stănoiu, *Adev. liter.*, 11/XI/1933, p. 3, col. 1 : *prostul ăla de Liţă Soare, care ori pierdea căruţa* [17], *ori lua pe femeie aşa, cu otuzbiru*), ci şi ca adjectiv [18] : *N-o fi ea mai otuzbiră, o biată ceară, ca toate cerile, ca pacostea cu ruşinea asta la uşa prăvăliei* (*Adev. liter.*, 2/V/1926, într-o schiţă de Sărmanul Klopştock). Modificarea semantică (*otuzbir* „treizeci şi unu”, nume al unui joc de cărţi) a fost discutată de Al. Graur, *Grai şi suflet* VI, 1933 – 1934, p. 332, care se gîndeşte la locuţiunea *a trage peste 31* „a pierde”, şi de V. Bogrea, *Dacor.* IV, p. 836, care invocă expresia *a lua la trei parale* şi influenţa lui *zbir*. Acest ultim amănunt mi se pare convingător (de altfel, în mintea mea am făcut, şi continuu să fac, legătura cu *zbir* ori de cîte ori aud locuţiunea adverbială *cu otuzbirul*, care mie nu mi-i familiară). Ar trebui stabilită cronologia ambilor termeni : s-ar putea ca *cu otuzbirul* să fie mai vechi în limba noastră decît *zbir*[19] .

Oţeliu „ca oţelul (în ce priveşte culoarea) ” : *un cărăbuş oţeliu, spilcuit* (*Adev. liter.*, 10/III/1935, p. 3, col. 6–7).

ABREVIERI

Adev. liter. = Adevărul literar şi artistic ; *An. Arh. Folkl.* = Anuarul Arhivei de Folklor (Cluj) ; *Bul. Soc. Geogr.* – Buletinul Societăţii Regale Române de Geografie ; *Cuv. lib.* = Cuvîntul liber ; DLRM = Dicţionarul limbii române moderne ; *Îns. ieş.* = Însemnări ieşene ; *Lucr. Inst. Geogr.* = Lucrările Institutului de Geografie (Cluj) ; Odeanu, *Cămin* = Anişoara Odeanu, Într-un cămin de domnişoare ; Pascu = G. Pascu, Sufixele româneşti, Bucureşti 1916 ; Peltz, *Foc* = I. Peltz, Foc în hanul cu tei ; Peltz, *Văc.* I, II = I. Peltz, Calea Văcăreşti I, II ; V.I. Popa, *Velerim* = Victor Ion Popa, Velerim şi veler, doamne ; Scriban = August Scriban, Dicţionaru limbii româneşti, Iaşi 1939 ; *Soc. Rom.* = Sociologie românească ; Tiktin = H. Tiktin, Rum.-deutsches Wörterbuch ; *V. rom.* = Viaţa românească ; *Z. für rom. Phil.* = Zeitschrift für romanische Philologie.

Octombrie 1968

[17] Accepţie metaforică („pierdea partida, nu-şi atingea scopul”).

[18] Scriban îl dă ca substantiv (şi încă ...neutru !), cu sensul „om violent”.

[19] Acad. Al. Graur mă face atent că a revenit asupra explicaţiei date lui *otuzbir*. În *Revue des études sud-est-européennes* I, 1963, p. 531–552 pune cuvîntul nostru în legătură cu existenţa regimentului turcesc de ieniceri 31 (*otuzbir*), care îşi avea sediul în Moldova. S-a pornit de la forma de genitiv *otuzbiri*, simţită de români ca un plural, de unde crearea unui singular *otuzbir*. Dar acest cuvînt era în realitate nume propriu, şi aşa se explică apariţia formei nearticulate în locuţiuni ca *cu otuzbir*, forma fără articol este, afirmă autorul, mai răspîndită decît cea cu forma articulată.

DIATEZELE

DE

ACAD. AL. GRAUR

Acum 30 de ani, în articolul *Les verbes „réfléchis" en roumain* (BL, VI, 1938, p. 42 — 89), am pus în discuţie valoarea verbelor româneşti însoţite de un pronume reflexiv. Punctul de plecare al cercetării mele a fost observarea unui paralelism între verbele medii greceşti şi unele dintre reflexivele româneşti. Urmărind să demonstrez existenţa unui mediu în româneşte, am socotit necesar să cunosc şi situaţia din limbile slave şi pentru aceasta am folosit cartea lui A. Margulliés, *Die Verba reflexiva in den slavischen Sprachen*, Heidelberg, 1924. Am putut astfel constata că în slavă se relevă mai multe valori ale verbelor reflexive şi că toate aceste valori se găsesc şi în limba noastră. Astfel am ajuns la ideea de a examina verbele reflexive româneşti în ansamblul lor. Scopul lucrării mele, pe care cred că l-a atins, a fost deci să arate cu ce valori sînt întrebuinţate în româneşte verbele reflexive.

O dată cu iniţierea Gramaticii Academiei, prin 1948, s-a pus în discuţie problema diatezelor. După apariţia ediţiei I, s-au publicat mai multe studii critice, care au avut ca efect o oarecare modificare de concepţie, manifestată în ediţia a II-a, dar şi de atunci încoace criticile au continuat[1] şi cred că nici azi situaţia nu este complet clarificată.

Termenul *diateză* (care provine tot din greceşte) s-a impus, dar definiţia lui se mai discută. Gabriela Pană-Dindelegan, p. 320, arată că se pune la îndoială existenţa categoriei gramaticale a diatezei în româneşte; întîi ar trebui deci dovedită existenţa ei (dar pentru aceasta ne trebuie o definiţie; de unde s-o luăm ?).

---

[1] Am în vedere următoarele lucrări:

Sorin Stati, *Verbe „reflexive" construite cu dativul*, în SCL V, 1954, p. 135—146.

Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, Bucureşti, ed. a II-a, 1956.

Sorin Stati, *Răspuns cititorilor*, în LR VI, 1957, nr. 4, p. 84—85.

N. Goga, *Observaţii şi sugestii teoretice şi metodice cu privire la diateza verbală în limba română*, în LR VI, 1957, nr. 5, p. 64—72.

Sorin Stati, *Problema diatezelor*, în LR VII, 1958, nr. 2, p. 39—45.

Finuţa Asan, *Raportul dintre diateze şi tranzitivitate*, în SCL XI, 1960, p. 341—348.

E. Cîmpeanu, *Funcţiunea sintactică a pronumelui reflexiv*, în CL V, 1960, p. 85—95.

L. I. Luht, *Zalog v sovremennom ruminskom iazîke*, Moscova, 1962.

Gh. Trandafir, *Consideraţii asupra diatezelor*, în LL VI, 1962, p. 123—132.

Ecaterina Teodorescu, *Reflexiv şi pronominal*, în LR XIV, 1965, p. 545—553.

În primul rînd trebuie să ne oprim la ideea exprimată de Ecaterina Teodorescu, p. 546 : „nu orice verb are, în mod obligatoriu, toate diatezele, dar, în acest caz, verbul este totdeauna activ, pentru că o formă nu poate exista fără unitatea ei de bază. După cum pozitivul reprezintă «unitatea de referire» a comparativului și superlativului, tot astfel activul trebuie să reprezinte «unitatea de referire» pentru pasiv și reflexiv". Cam la fel Gabriela Pană, p. 20 : „reflexivele fără formă activă nu cunosc categoria diatezei".

Mi se pare că esențial este să admitem că nu poate exista o singură diateză, ci trebuie să fie cel puțin două, căci ideea exprimată cu atîta forță de F. de Saussure : în limbă nu există decît opoziții, rămîne mereu valabilă. De fapt, orice clasament presupune o diviziune, și orice diviziune presupune obligator mai multe unități, căci nimic nu se poate împărți într-o singură parte. Dar concluziile adoptate de cele două autoare nu mi se par impecabile. În primul rînd, dacă nu avem o a doua diateză, nu avem nici activ, în virtutea aceluiași principiu : ori avem cel puțin două diateze, ori nu avem nici una, deci nici activul. În al doilea rînd, de unde ne vine siguranța că unitatea de bază este activul ? Se pornește desigur de la ideea că prezența activului este obligatorie pentru orice verb, dar în grecește, de exemplu, cunoaștem verbe medii care nu au în paralel o formă activă. Pe de altă parte, dacă avem de la un verb, să zicem, numai pasiv și mediu, acestea sînt perfect delimitate între ele, fără să existe un activ. Și fiindcă s-au adus în discuție gradele de comparație ale adjectivelor : în latinește identificăm comparativul *deterior* și superlativul *deterrimus* prin opoziția între ele, fără să existe un pozitiv.

Trebuie totuși să adaug imediat că necesitatea opoziției se face simțită numai în ansamblu, pentru a stabili existența categoriei, nu și pentru fiecare unitate care i se subsumează. Este deci justă afirmația că există verbe care au numai activul (N. Goga, p. 65), într-o limbă care cunoaște diatezele, și nu e corect să declarăm că nu e reflexiv un verb de formă reflexivă, dacă nu are paralelă activă. Încadrarea lui se face cu ajutorul celorlalte verbe, care au cel puțin două diateze : *a se codi* e recunoscut ca reflexiv (mediu), pentru că e comparat cu *a se socoti*, care are paralela *a socoti*. În același fel, constatînd că, după doctrina clasică, verbele românești au trei teme, prezent, perfect și participiu, vom putea afirma că unele dintre ele nu au decît tema prezentului, de exemplu *a discerne*, pentru că aceasta se alătură prezentului unor verbe ca *cerne*, că altele nu au decît tema participiului, de exemplu *decedat*, *detracat*[2]. În sfîrșit, o ultimă paralelă, adusă în mod just în discuție de Mariana Combiescu, p. 89,

---

Sorin Stati, Recenzie la Gramatica Academiei, ed. a doua, în SCL XVII, 1966, p. 693–700.

C. Dimitriu, *Observații în legătură cu diateza reflexivă și verbele pronominale în limba română contemporană*, în A. Șt. U. Iași, XI, 1965, nr. 2, p. 125–146.

Gabriela Pană, *Tranzitivitate și diateză*, în SCL XVIII, 1967, p. 15–23.

Iorgu Iordan, Valeria Guțu Romalo, Alexandru Niculescu, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, București, 1967.

Mariana Combiescu, *Despre definirea diatezei în limba română*, în LR XVII, 1968, p. 87–91.

Gabriela Pană-Dindelegan, *Considerații pe marginea unor discuții despre diateză*, în LR XVII, 1968, p. 319–322.

[2] Vezi Ana Canarache, *Verbe defective în limba română*, în LR IX, 1960, nr. 5, p. 10–20. Infinitivul (prezent) *deceda*, *detraca* este totuși folosit.

şi combătută pe nedrept de Gabriela Pană, p. 320 : unele substantive nu au decît plural (aşa-numitele *pluralia tantum*[3]), recunoscut tot prin comparaţie cu alte substantive care au ambele numere.

În linii mari, se poate spune că în definirea diatezelor se înfruntă două opinii, o concepţie mai îngustă şi una mai largă. În sens îngust, diateza exprimă raportul între subiectul gramatical şi complement (*Gramatica Academiei*, I[1], p. 109 ; Stati, SCL V, p. 136 ; Pană, p. 23), sau între acţiune şi autorul ei (*Limba română*, fonetică-vocabular-gramatică, Bucureşti, 1956, p. 125 ; Stati, LR VII, nr. 2, p. 42 — 43). Oprindu-ne la această din urmă definiţie, ni se spune că subiectul, sau face acţiunea, sau o suferă, ceea ce înseamnă că nu putem avea decît activ şi pasiv (o spune ritos Gabriela Pană, p. 22 : diateze, adică activ şi pasiv, au numai verbele tranzitive). Urmează de aici că nu ne interesează reflexivul obiectiv (*Limba română*, *loc.* cit. : „reflexivul are uneori valori active, alteori valoare pasivă"), căci este un verb activ, iar obiectul lui nu intră în discuţie ; în acelaşi fel urmează să excludem din discuţie şi reciprocul, eventivul, dinamicul şi chiar impersonalul, toate fiind de formă activă (cu observaţia că impersonalul fără subiect ar reprezenta totuşi o curiozitate, căci ar trebui să exprime raportul dintre verb şi un subiect inexistent). Singur reflexivul pasiv ar ieşi din sfera activului, dar numai pentru a intra în cea a pasivului, deci tot n-ar constitui o diateză aparte. De asemenea nu s-ar pune problema caracterului tranzitiv sau intranzitiv al verbelor (verbele intranzitive rămîn în afara categoriei de diateză, zice Gabriela Pană-Dindelegan, p. 321 ; cum e posibil acest lucru ? dacă nu sînt nici active, nici pasive, trebuie să aparţină unei a treia diateze).

Dacă aplicăm această concepţie şi la alte limbi decît româna (şi nu ar fi nici un motiv să nu o facem), va trebui să scoatem din discuţie mediul grecesc, care, de vreme ce subiectul face acţiunea, ar fi activ (dar capătă curînd şi valoare pasivă), şi deponentul latin (care de fapt e la origine tot mediu, dar capătă şi valoare activă ; pentru situaţia din latină, se poate vedea articolul lui Sorin Stati, din SCL XI, 1960, p. 741 — 750). E de neînţeles pentru mine pasajul din articolul Ecaterinei Teodorescu (p. 547, n. 10) : „Verbele deponente din latină aveau, într-adevăr, o formă pasivă căreia nu-i corespundea una activă. Dar deponentele, pasive ca formă, active ca înţeles, nu erau forme ale unuia şi aceluiaşi cuvînt (dovadă lipsa sensului pasiv), ci cuvinte autonome, exterioare categoriei gramaticale diateză". De care „acelaşi cuvînt" e vorba ? Se neutralizează opoziţia de diateză ? Dar acţiunea este făcută de subiect, eventual suferită de alt substantiv (tipul *cingitur arma*), în care caz, după părerea mea, se păstrează vechea valoare medie. Pe de altă parte, pornind de la textul citat, ar trebui să admitem o diateză aparte numai pentru verbele semideponente, de vreme ce prezintă forme ale aceluiaşi cuvînt, conjugate unele după diateza activă, altele după cea pasivă ; dar valoarea tuturor este de activ.

Luată într-un sens mai larg, diateza exprimă sub toate aspectele raportul subiectului cu acţiunea (gr. διάθεσις „dispositio", adică felul de a fi orientat), deci se pune şi problema dacă acţiunea are complement

[3] Mai e nevoie să semnalez că un singur substantiv nu poate fi declarat „singularia tantum", cum se face în LR XVII, 1968, p. 321 ?

direct (deci și opoziția tranzitiv-intranzitiv, vezi N. Goga, p. 65), și dacă acest obiect este sau nu același cu subiectul; apoi și dacă subiectul este interesat special în realizarea acțiunii, ceea ce înseamnă că toate cele șase categorii stabilite pentru reflexiv ne privesc aici (absența subiectului este și ea acum o chestiune de interes). Nu vreau să spun prin aceasta că avem tot atîtea diateze, ci numai că, fie din punctul de vedere formal, fie din cel al nuanțelor exprimate, unele dintre diateze comportă mai multe variante, care trebuie toate studiate. Nu este recomandabil să fărîmițăm cercetarea în atîtea probleme cîte variante există, ci e preferabil să le grupăm sub numele care se impune, adică la capitolul diateze. Sînt prin urmare pentru definirea mai largă a acestui termen.

De fapt, a stabili ce e și ce nu e o diateză este o chestiune de convenție, pentru că depinde de definiția pe care o dăm categoriei. Pentru a nu complica în mod inutil lucrurile, cred că e bine să păstrăm termenului conținutul său etimologic : „dispositio". Cu aceasta am răspuns la observația Gabrielei Pană-Dindelegan, reprodusă la începutul prezentului articol.

Totuși se mai pune întrebarea dacă definiția trebuie să pornească de la formă sau de la valoare. Sorin Stati (LR VII, nr. 2, p. 43) crede că definiția trebuie să pornească numai de la formă. Ce e drept, un conținut neexprimat printr-o formă gramaticală nu interesează gramatica; dar o formă care nu exprimă un conținut specific ne poate interesa numai ca variantă formală (de exemplu cele patru conjugări românești nu pot fi diferențiate după valorile pe care le exprimă, de aceea nu le vom defini separat, iar verbele cu infinitivul în *-î* sînt numai o excepție care complică flexiunea conjugării a IV-a).

Va trebui deci să avem permanent în vedere atît forma, cît și conținutul (vezi și Ecaterina Teodorescu, p. 546). Vom porni întotdeauna de la subiectul gramatical, niciodată de la cel logic. Astfel nu vom fi de acord cu Gh. Trandafir, care susține (p. 126) că și verbele pasive sînt tranzitive, deoarece are în vedere nu subiectul gramatical, care suferă acțiunea, ci subiectul logic, autorul acțiunii, care în gramatică nu e subiect. Cu atît mai puțin vom admite ideea exprimată în același articol (p. 128) că *suferă* este pasiv; într-adevăr, nu trebuie să ne interesăm de dispoziția subiectului, ci de a verbului, altminteri am putea spune că *mănîncă* este pasiv, pentru că l-am înțelege ca „este hrănit"; *suferă* arată că subiectul face acțiunea de a suferi, deci este activ. Și ce am spune despre o propoziție ca *pedeapsa este suferită de vinovat*? Ar urma să credem că și *suferă* și *este suferită* sînt la fel de pasive, dacă nu cumva, în concepția discutată aici, *este suferită* ar fi privit ca activ. Vezi mai jos cazul verbului latin *uapulo*.

În ce privește recunoașterea calității de diateză, activul și pasivul sînt în general în afara discuțiilor, în litigiu fiind aproape numai reflexivul. Dar aceasta constituie o categorie foarte importantă în gramatica românească, nu numai din cauză că e foarte productiv (după Ecaterina Teodorescu, p. 550, româna ar fi creat multe verbe cu *se*, pentru că acesta avea multiple întrebuințări; mai curînd aș spune contrariul: pronumele a căpătat multiple întrebuințări, pentru că am creat — și am împrumutat — multe verbe construite cu pronumele reflexiv), ci mai ales din cauza permanentei treceri a verbelor de la o valoare — și o formă — la alta.

Reflexivul a fost acceptat de unii ca o a treia diateză, dar se exprimă adesea și părerea contrarie. Gramatica Academiei, care în ediția a II-a

a modificat definiția diatezelor, se menține cam pe aceeași linie în ce privește reflexivul: el nu diferă de activ (ca formă ?) și funcțiile lui sînt variate (I[1], p. 109); e mai puțin constituit (I[2], p. 40 și p. 208). Iar Sorin Stati (SCL V, p. 135) arată că denumirea de „reflexiv" este adesea improprie și că la persoana a 3-a pronumele este într-adevăr reflexiv, pe cînd la celelalte este personal.

Cei care nu admit că reflexivul este o diateză aduc în sprijinul ideii lor două argumente principale: 1. Reflexivul nu are o marcă gramaticală (Iordan-Guțu-Niculescu, p. 192). 2. Pe plan mai larg, categoria nu corespunde definiției. La acestea se poate răspunde:

1. Nu este exact că verbele reflexive nu au o marcă gramaticală, de vreme ce se formează cu pronumele reflexiv. Nu este obligator ca marca să fie pusă la sfîrșit (dar pronumele reflexiv se pune și la sfîrșit, de exemplu la gerunziu: *ducîndu-se*), nici să fie contopită cu verbul (în rusă și în italiană pronumele reflexiv este contopit cu verbul, în italiană numai în ce privește scrierea, iar în rusă și în pronunțare: *myt's'a* se pronunță *mîța*). Adevărul este că nimic nu ne-ar împiedica să scriem verbele reflexive într-un cuvînt (*ducînduse*, sau chiar *măduc*): e o problemă de convenție. Ca și în problema genului neutru, se pretinde limbii să aibă o anumită organizare, dar ea nu ne ascultă (vezi și Ecaterina Teodorescu, p. 350, care subliniază că unele categorii gramaticale pot fi exprimate pe cale analitică și că nu toate elementele de exprimare analitică ating același grad de abstractizare).

Întrucît la verbele reflexive pronumele nu este totdeauna complement direct, s-a ajuns la ideea să fie numite pronominale (Sorin Stati, SCL V, p. 145; N, Goga, p. 71; Gh. Trandafir, p. 131; Ecaterina Teodorescu, p. 547). Mă tem că acesta este un mijloc de a întuneca faptul că au valori aparte. Ecaterina Teodorescu, care distinge diverse roluri ale reflexivului, prezintă lucrurile așa încît am putea ajunge să recunoaștem verbe nepronominale cu pronume și verbe pronominale fără pronume: „Flexiunea verbelor nepronominale nu exclude însă prezența unor forme pronominale" (*a găti*, *a se găti*); la fel *a se bate cu* are varianta *a bate cu*. Nici măcar nu e nevoie ca verbele să fie polisemantice (cum crede autoarea), ca să admită ambele formații: *a gîndi* și *a se gîndi* nu sînt diferențiate din punctul de vedere lexical.

2. Nici celelalte categorii gramaticale nu corespund exact definițiilor, nici măcar definițiilor formale elaborate de școala descriptivistă. Limba este în permanentă mișcare, la fel cu celelalte fenomene și poate mai mult decît altele; există peste tot categorii intermediare, faze de trecere de la o etapă la alta, lucru de care autorii Gramaticii Academiei, mai ales ai ediției a II-a, au fost perfect conștienți, ceea ce se poate constata din felul cum sînt tratate problemele. Ne vom mulțumi deci, cel puțin deocamdată, cu definiții care corespund în linii mari, rămînînd ca excepțiile să fie clasate ca atare și, pe cît posibil, explicate. Să ne referim la situația foarte complicată a unor verbe latinești: *uapulo*, de formă activă, se traduce cu pasivul „sînt bătut"); ce e drept, se poate găsi o scăpare traducînd cu o perifrază („mănînc bătaie") sau chiar cu un echivalent de formă activă („încasez"); în orice caz, din punctul de vedere al latinei, este activ. Dar nu peste tot ne putem descurca așa: *fio*, *factus sum* prezintă și o formă activă și una pasivă, ambele fiind traduse cu pasivul („sînt făcut"), iar *ueneo*

(„sînt vîndut") are formă activă și sens pasiv, fiind opus formei active cu sens activ *uendo* („vînd"): la origine, *uendo* însemna „dau spre vînzare" iar *ueneo* „merg spre vînzare"). Ne vom mulțumi în acest caz să consemnăm excepțiile și nu vom pune la îndoială existența activului și a pasivului.

Rămîne acum să vedem dacă verbele reflexive exprimă un conținut care să permită să le atribuim unei diateze aparte (la această concluzie ajunge Ecaterina Teodorescu, p. 552, subliniind totuși că diatezei reflexive i s-a atribuit o sferă prea largă), sau dacă le vom recunoaște mai multe valori diferite, ceea ce ar însemna să admitem existența mai multor diateze exprimate prin forma reflexivă.

Obiectivul. Gramatica Academiei nu-l recunoaște ca o diateză, căci nu e deosebit principial de activ (I^1, p. 244 ; I^2, p. 209). La fel Sorin Stati, SCL V, 146. Gabriela Pană, p. 19, subliniază că obiectivul nu poate constitui o unitate distinctă față de diateza activă. E. Cîmpeanu, p. 90 — 91, susține că pronumele reflexiv și-a pierdut valoarea obiectivă, devenind reflexiv (?). După Gh. Trandafir (*loc. cit.*), pronume reflexiv există numai la persoana a 3-a (vezi mai sus aceeași idee exprimată de Sorin Stati), de unde ar trebui să înțelegem că *el se spală* este reflexiv, pe cînd *eu mă spăl*, nu. Ideea e ceva mai nuanțată la Ecaterina Teodorescu (p. 547) : *mă spăl* e cu pronume personal, pe cînd *mă gîndesc* e cu pronume reflexiv (desigur pentru că *mă spăl* e ca *te spăl*, pe cînd *mă gîndesc* nu e ca *te gîndesc*; mai clar apare diferența la *mă aștept* și *te aștept*). După aceeași autoare (p. 551), la obiectiv pronumele este obligator, pe cînd alte complemente pot lipsi : *spăl* (*copilul*) ; aceasta însă nu arată decît că nu există verb reflexiv fără pronume reflexiv, ceea ce știam dinainte. Autoarea vrea poate să spună că nu se poate spune numai *spăl* cînd obiectul sînt tot eu, deci legătura obiectului cu verbul e mai strînsă în acest caz decît cînd avem alt complement direct, fie el și pronume personal. Dar oare se poate zice *spăl* în loc de *te spăl* ? Adevărul e că nici *spăl* în loc de *spăl copilul* nu se zice, verbul nu se folosește absolut decît cînd e vorba de rufe. În sfîrșit, C. Dimitriu (p. 131) respinge argumentul că pronumele reflexiv este complement direct ca orice alt nume, deoarece și la pasiv auxiliarul și participiul (?) au formă activă, dar nu ne îndoim de existența diatezei pasive ; pentru acest autor, singura speță de reflexiv care are valoare de diateză este obiectivul.

În ce mă privește, nu mă îndoiesc de existența pronumelui reflexiv, chiar dacă la două persoane din trei forma lui coincide cu a celui personal : esențialul este că avem diferențiere la o persoană, nu coincidență la alte două. Rămîne adevărat că obiectivul este activ, deoarece pronumele își păstrează valoarea lui obișnuită de complement direct. Totuși trebuie să ținem seamă de faptul că obiectul este același cu subiectul ; aceasta se apropie de mediu (altfel este interesat subiectul în *mă impușc* decît în *te impușc*). De aceea va trebui să considerăm obiectivul ca o diateză aparte.

Reciprocul. Nu este considerat ca o diateză de Sorin Stati (SCL V, p. 142 ; vezi și p. 146 : e activ) ; e apropiat de obiectiv, deci e tranzitiv și activ spune Finuța Asan (p.344) ; aparține diatezei reflexive, după Ecaterina Teodorescu (p. 55) ; nu e nici reflexiv, nici activ, nici pasiv, ci pronominal reciproc, după Dimitriu (p. 138) ; se comportă fie ca obiectiv, fie ca dinamic, după Gabriela Pană (p. 19). Avînd în vedere că sînt două subiecte și că fiecare la rîndul lui suferă acțiunea făcută de celălalt (deci *eu mă bat*

cu tine înseamnă „eu te bat pe tine și tu mă bați pe mine”, dar și „eu sînt bătut de tine și tu ești bătut de mine”), reciprocul este deosebit și de activ și de pasiv și, pe de altă parte, este apropiat de mediu, de vreme ce subiectul este altfel interesat aici decît în cazul activului clasic. Reflexiv nu e, de vreme ce eu nu simt efectul bătăii pe care o dau eu însumi (cam în același fel spune și Dimitriu, loc. cit.). Este o diateză aparte.

Eventivul. Gramatica Academiei (I[1], p. 246) subliniază că eventivul poate fi și activ și dinamic, apoi (I[1], p. 244), că seamănă cu incoativul, iar (I[2], p. 211), mai complet, arată că eventivul se apropie cînd de dinamic, cînd de obiectiv, se poate înțelege uneori și ca pasiv, dar, ceea ce e mai grav e că nu e legat obligator de folosirea pronumelui. Eventivul n-ar fi o categorie după N. Goga (p. 71), pentru că sînt puține exemple; altfel spus, am avea de-a face cu cîteva excepții, ceea ce e clar că nu corespunde realității. Sorin Stati (LR VII, nr. 2, p. 44) e de părere că la eventiv pronumele e complement direct; este însă pe drept combătut de Finuța Asan (p. 346), care arată că *mă întristez* nu înseamnă „mă fac pe mine însumi trist”, deci categoria este mai apropiată de dinamic. Pentru C. Dimitriu (p. 136), eventivul este obiectiv, pasiv, impersonal și dinamic: e vorba de o categorie lexicală. În sfîrșit, Gabriela Pană (p. 19) consideă că eventivul nu interesează, pentru că nu e legat în mod necesar de reflexiv.

Este evident pe de o parte că eventivul reflexiv este o variantă a celui activ (tipul *slăbesc*), dar Gramatica Academiei (I[1], p. 247) remarcă la reflexiv interesul subiectului pentru acțiune, iar apoi (I[2], p. 212), subliniază că intervine opoziția între intenționat și neintenționat (omul slăbește fără voie, dar se îngrașă bucuros). ceea ce înseamnă că am avea de-a face cu o nuanță medie. Eventivul poate fi în același timp și impersonal: *se întunecă.* Ce exprimă aici pronumele, nota de eventiv, sau pe cea de impersonal? Apoi ce diferență este între *înserează* și *se înserează*? Adevărul este că în asemenea cazuri formele fără pronume sînt rare și ele se explică, fără îndoială, prin suprimarea pronumelui, notată adesea și la alte valori (am vorbit altădată de trecerile de la o diateză la alta, dar trebuie să subliniez că e vorba de suprimarea pronumelui, fără să se piardă și valoarea pe care o dădea el formației). Și chiar dacă existența eventivelor fără pronume dovedește că se poate și fără pronume, ea nu dovedește în nici un caz că la formulele cu pronume acesta nu marchează o valoare, tot așa cum existența neînsuflețitelor exprimate prin masculin sau prin feminin nu dovedește că neutrul nu este genul neînsuflețitului. Socotesc că eventivul, fără a fi legat exclusiv de pronume (care nu e complement direct: *mă îngraș* nu e comparabil cu *îngraș gîștele*), avînd interferențe cu dinamicul și cu impersonalul, constituie totuși o diateză aparte.

Impersonalul. După Ecaterina Teodorescu (p. 550), nu poate fi considerat ca o valoare a reflexivului, pentru că, neavînd subiect, nu satisface însuși conceptul de diateză; dar oare subiectul zero nu este o realitate? Constatînd că impersonalul nu e nici activ, nici pasiv, nici reflexiv, C. Dimitriu (p. 139) vorbește de lipsa unui raport gramatical identificabil. După Gabriela Pană (p. 20), de vreme ce impersonalul are subiect, e pasiv. Într-adevăr, *se știe* este egal cu *este știut.* Pentru Mariana Combiescu (p. 90), impersonalul e o categorie distinctă de pasiv, nu e nici dinamic, ci e o diateză aparte.

Ceea ce numim impersonal ar trebui de fapt scindat în două tipuri diferite. În unele cazuri nu avem subiect (*se înnoptează* e la fel cu *plouă*) deci e vorba de un impersonal prin forța lucrurilor (*se înnoptează* e în același timp și eventiv), în alte cazuri există un autor al acțiunii, dar el nu este exprimat (*aici se doarme bine*), deci e tot impersonal, și valoarea aceasta îi vine de la pronume, care e nehotărît ; alteori, în sfîrșit, subiectul poate fi exprimat, fie printr-un substantiv, fie printr-o propoziție subiectivă : *se vinde o casă*, *se știe că pămîntul e rotund* (Gramatica Academiei, I², p. 210), și atunci avem de-a face cu o greșeală de analiză, nu e vorba de impersonal, ci de pasiv. Gramatica Academiei (I¹, p. 246) formulează ideea altfel : „Pasivul se confundă cu impersonalul".

Pasivul. Este în general necontestat. Constatînd că nu are decît persoana a 3-a, Ecaterina Teodorescu (p. 550) propune să vedem în el un impersonal. Dar cum se face că totuși are subiect ? Apoi nu este întru totul exact că are numai persoana a 3-a : într-o formulă de felul lui *mă numesc*, *te numești* avem un pasiv la persoana 1 și a 2-a.

Dinamicul ne va reține cel mai mult atenția, lucru normal. Gramatica Academiei, în ediția I (p. 244), recunoștea ca diateză aparte numai reflexivul dinamic (în ediția a II-a, p. 209, admite și impersonalul). Sorin Stati (SCL V, 146) admite că mediul formează o diateză (Finuța Asan, p. 345, îi dă dreptate). Pentru Ecaterina Teodorescu, între *a uita* și *a se uita* nu avem o opoziție gramaticală, ci una lexicală (p. 546), ceea ce se poate justifica în acest caz, avînd în vedere diferența de înțeles ; dar între *a gîndi* și *a se gîndi*, între *a ruga* și *a se ruga*, diferența nu este de același tip și aici este greu să se evite ideea unei diferențe gramaticale. În continuare, autoarea spune (la p. 547) că verbele ca *a se abține*, nefiind forme ale unor verbe active, nu sînt reflexive, ci unități autonome. Și mai departe (p. 548), citim că diferența între verbele ca *a se abține* și *a se spăla* este uneori de ordin afectiv, nu de sens gramatical. „Participarea intensă, interesată a subiectului gramatical la acțiune nu modifică... raportul gramatical existent între subiect și acțiune", autorul acțiunii e ceva mai activ, dar atîta tot. Oare aceasta nu privește însă raporturile dintre subiect și acțiune ? „Prezența pronumelui accentuează, cel mult, nota de dinamism, dar nu marchează un nou raport". Exact aceasta este și valoarea mediului în grecește, ca și în celelalte limbi care îl cunosc. Dacă n-am putea vorbi de diateze decît acolo unde subiectul nu face acțiunea, toată discuția ar fi inutilă.

În continuare (p. 549), autoarea afirmă că formele ca *a se glumi* și altele au dispărut tocmai pentru că erau perfect sinonime cu cele fără pronume și deci erau inutile (dar cu aceasta nu ni se explică de ce au fost create), iar foarte numeroasele exemple la care paralelismul s-a păstrat (*a se gîndi*, *a se rîde*) „se explică afectiv" (dar oare *a se glumi* nu se explica la fel ?). Aceasta înseamnă că opoziția putea să se păstreze sau nu, pentru că verdictul asupra ei rămîne același. „Faptul că în greacă mediul ajunge să exprime un sens pasiv, iar în latină dispare, ne dovedește că el nu mai corespundea noului mod de a privi relațiile dintre subiect și lumea din afară". Dar în grecește mediul continuă să existe, iar în latinește a dispărut și pasivul, care era o transformare a mediului. În realitate au dispărut numai formele vechi, căci categoriile au continuat să existe, fiind exprimate prin alte mijloace. Limba română, după Ecaterina Teodorescu, n-ar avea o

diateză dinamică, pentru că nu are un morfem special cu care să o marcheze ; dar ar exista o flexiune pronominală, care ar exprima dinamicul. Nu e oare același lucru ? Există, spune mai departe autoarea, și verbe nereflexive cu valoare dinamică, de unde rezultă că această valoare nu este specifică reflexivului. La aceasta răspund că, așa cum am mai spus, din faptul că există și alte mijloace de exprimare a dinamicului nu rezultă că nu poate și reflexivul să-l exprime. Dar mărturisesc că nu știu care ar fi verbele dinamice nereflexive.

Și Dimitriu (p. 140) crede că dinamicul e o categorie lexicală, căreia el îi zice pronominal dinamic, iar argumentul este că în grecește mediul se formează altfel. Cu acest argument am putea nega orice categorie lingvistică, din orice limbă. De asemenea, pentru Gabriela Pană (p. 20) este vorba de o categorie lexicală, dinamicul nu este o diateză, pentru că *a se gîndi* poate fi substituit prin *a gîndi* (ce facem atunci cu pronumele reflexiv ? întreabă pe bună dreptate Mariana Combiescu, p. 88). Deci, dacă nu există formă activă paralelă, nu e diateză ; dacă există, tot nu e.

De altfel, fiind vorba de schimbări de valoare a numeroase verbe, efectuate în același sens și cu același procedeu, este imposibil să le tratăm fărîmițat, în dicționar, la fiecare verb în parte, și să nu le menționăm grupat în gramatică.

Pentru mine este clar că pronumele reflexiv este mijlocul de care ne servim pentru a exprima interesul subiectului față de acțiune, deci pentru a marca mediul, indiferent dacă îl socotim o subîmpărțire a activului sau o diateză aparte.

Două cuvinte în ce privește tranzitivul și intranzitivul, subîmpărțiri ale activului. Citez ca o curiozitate părerea lui Gh. Trandafir (p. 125) că tranzitive sînt verbele care *pot* avea complement, fie și indirect sau cu prepoziție (se înțelege că și verbele folosite absolut ; totuși ne dă ca exemple de intranzitive verbe cu complement, ca *merg spre sat, a ieșit din casă*). Finuța Asan arată (p. 348) că la orice diateză găsim tranzitiv și intranzitiv, înțelegînd prin ,,orice diateză'', activul, pasivul și reflexivul. Trebuie însă să recunoaștem că la pasiv și reflexiv complementul direct reprezintă mai mult un accident.

În concluzie : diateza este dispoziția verbului, marcînd răsfrîngerea acțiunii asupra obiectului, lipsa obiectului, lipsa subiectului, participarea specială a subiectului, identitatea subiectului cu obiectul. Deci nici un verb nu poate rămîne în afara categoriilor diatezelor.

Orientîndu-ne după forma verbului, găsim trei categorii : activul, pasivul și reflexivul.

Orientîndu-ne după raportul între verb și subiect, constatăm că :

1. Subiectul face acțiunea : activul, obiectivul, reciprocul, dinamicul.

2. Subiectul suferă acțiunea : pasivul, obiectivul, reciprocul, impersonalul (tipul *se spune că*).

3. Subiectul lipsește : impersonalul (tipurile *plouă, se întunecă*).

Urmează de aici că dacă pornim de la raportul cu subiectul vom găsi trei diateze : activul, pasivul și impersonalul ; la activ va intra și dinamicul, impersonalul se va împărți între impersonalul propriu-zis și pasiv, obiectivul și reciprocul vor intra și la activ și la pasiv, iar eventivul (tipurile *slăbesc, mă îngraș, se înnoptează*) vor intra și la activ și la impersonal.

Orientîndu-ne după raportul dintre verb și complementul direct, constatăm că

1. Complementul direct suferă acțiunea : activ tranzitiv, obiectiv, reciproc.

2. Complementul direct lipsește : activ intranzitiv, absolut, eventiv, impersonal, pasiv (făcînd abstracție de tipul *elevul este trecut clasa*) ; la eventiv, pronumele nu este complement direct.

Orientîndu-ne după interesul special cu care subiectul face acțiunea, vom pune pe primul plan dinamicul, pe al doilea plan eventivul și reciprocul, pe un al treilea plan obiectivul (dar ar fi necesar să introducem și obiectivul cu pronume în dativ : *își bate capul*).

Părerea mea este că trebuie să reținem ca diateze : 1. activul (tranzitiv, intranzitiv și absolut), la care să introducem ca o subdiviziune dinamicul ; 2. pasivul ; 3. impersonalul, apoi 4. obiectivul și 5. reciprocul (pentru că țin și de activ și de pasiv, deci sînt în opoziție și cu unul și cu celălalt) și în sfîrșit 6. eventivul (pentru că ține și de activ și de impersonal). Reflexivul ar putea fi caracterizat prin interesul subiectului la îndeplinirea acțiunii, dacă nu ne-ar contrazice pasivul și impersonalul.

Octombrie 1968

Facultatea de limba și literatura română,
București, Str. Ed. Quinet 7

SINTAGMATIC ȘI PARADIGMATIC ÎN STRUCTURA GENULUI DIN LIMBA ROMÂNĂ

DE

PAULA DIACONESCU

1. REDUNDANȚA MĂRCILOR GRAMATICALE ÎN STRUCTURA SINTAGMATICĂ A SUBSTANTIVULUI

1.1. În lucrarea sa, *Grammaire structurale du français: nom et pronom*, Paris, 1965, Jean Dubois definește categoriile de gen și de număr în limba franceză după comportamentul lor în acord [1]. Într-un enunț, informația dată de o marcă de gen a substantivului este reluată de adjective, de participii trecute adjectivizate, de pronume. Informația dată de o marcă de număr a substantivului este reluată atît de adjective, de participii trecute adjectivizate, de pronume, cît și de verb. Așadar, în limba franceză, genul poate fi definit ca o categorie semantică repetabilă numai la constituenți nominali, care fac parte fie dintr-un grup nominal, fie dintr-un grup verbal, pe cînd numărul este o categorie semantică repetabilă și la verb [2].

Același autor precizează că redundanța mărcilor de gen sau de număr are drept funcție principală asigurarea, conservarea informației, iar ca funcție secundară, afirmarea coeziunii, a legăturii, a conectării dintre diversele părți ale unui enunț. Condiția p r i m a r ă și e s e n ț i a l ă pentru existența formală a oricărui enunț rămîne totdeauna concatenarea membrilor lui.

În limba română definirea genului după comportamentul acestei categorii în acord prezintă o situație specifică, întrucît structura sintagmatică a genului trebuie raportată nu numai la structura sintagmatică a numărului, dar și la structura sintagmatică a cazului sau chiar a determinării exprimate prin articol. Această condiție este necesară, deoarece, în limba română, genul, numărul, cazul și determinarea prezintă o analogie esențială: f e n o m e n u l d e r e d u n d a n ț ă [3]. Astfel, ca și

[1] Metoda nu este nouă, mai ales în ceea ce privește analiza genului. Pentru limba română de exemplu, vezi acad. Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, București, 1960, p. 351 și urm.

[2] Structura sintagmatică a genului sau a numărului — manifestată în acord — oferă posibilitatea distincției dintre cele două categorii și în alte limbi romanice. Pentru cele mai multe, analiza întreprinsă asupra genului în limba franceză de către Jean Dubois este adecvată.

După cum vom arăta, această definiție nu este, însă, compatibilă și cu genul din limba română, cum a considerat M. Manoliu în SCL XIX, 1968, nr. 3, p. 237—264.

[3] Redundanța mărcilor de gen, de număr și de caz în lanțul vorbirii este interpretată în gramatici ca un fenomen de a c o r d. De exemplu, sub aspectul mărcilor de gen, de număr și de caz, determinantul adjectival (indiferent de natura sa) se acordă cu determinatul său

secvențele conectate prin gen, secvențele conectate prin caz sau prin determinare pot fi: substantiv-adjectiv: *fetei frumoase*; *lucrul cela lăudatul* (CC[2]); *vicleanul diavolul* (IV. P.); *omul cel bun*; *Sfintei Fecioarei* (IV. P.); substantiv-pronume: *omul acesta*; *omului acestuia*; *acest om*; *acestui om*; *oamenii aceștia*; *oamenilor acestora*; *acești oameni*; *acestor oameni*; *fata aceasta*; *fetei acesteia*; *această fată*; *acestei fete*; *fetele acestea*; *fetelor acestora*; *aceste fete*; *acestor fete*.

În urma precizării aduse este evident că definiția genului — după comportamentul acestei categorii în acord — așa cum este înfățișată de J. Dubois — rămîne prea largă, non-specifică pentru genul din limba română.

Pentru limba română, distincția dintre gen, caz și determinare, după criteriul distribuirii, al repetabilității lor la constituenți nominali în lanțul vorbirii, se poate efectua numai prin precizarea gradului de repetabilitate a acestor categorii, în raport cu sfera constituenților la care iterația de mărci poate avea loc. Din acest punct de vedere, ordinea ierarhică a celor trei categorii este: genul; cazul; determinarea. Din punctul de vedere al redundanței mărcilor, categoria numărului ocupă primul loc; prin repetare — reluare sau anticipare — ea întărește joncțiunea atît între membrii unui grup nominal (*elevul bun* / *elevii buni*), cît și legătura dintre un nume și verb (*elevul citește* / *elevii citesc*).

În cursul evoluției limbii, repetabilitatea mărcilor de gen a rămas în general neschimbată [4]. Repetabilitatea mărcilor de caz și mai ales repetabilitatea mărcilor de determinare au suferit schimbări mai numeroase.

1.2. Definiția unei unități sau a unei clase de unități [5], obținută prin analiza contextuală, distribuțională, este în strînsă dependență de pozițiile ei specifice în lanțul vorbirii. Pot exista mai multe modele de definiție și de repartiție a unor secvențe în clase. Definiția contextuală pe care am dat-o substantivului românesc [6] exprimă diferențele de poziție ale acestei clase de cuvinte față de altele. De asemenea, aceeași definiție reflectă atît structura paradigmatică a mărcilor semantice de gen, de număr, de caz și de determinare care se asociază cu o temă nominală, cît și caracteristica structurii lor sintagmatice: fenomenul de redundanță. Aceasta a fost posibil prin faptul că pentru cele două grupuri de contexte specifice ocurenței substantivului am selectat — la nivelul grupurilor nominale — constituenți care pot repeta, prin reluare sau prin anticipare, valorile gramaticale ale substantivului românesc, distribuit, după marca determinării, în două clase distincte.

Pentru definiția contextuală a genului gramatical sau a numărului gramatical, am considerat că nu este necesar să înfățișăm toate posibilitățile lor de distribuire [7], deoarece nu ne-am propus să descriem categoriile

---

(substantivul). În gramatici, redundanța mărcilor de determinare (de ex. *omul cela bunul* *omul cel bun*) nu este discutată în ansamblul fenomenelor de acord. În limba română contemporană, redundanța mărcilor de determinare apare, de exemplu, în grupuri nominale alcătuite din subst. + adj. demonstrativ — urmat sau nu de un determinant (*omul acela*) sau, facultativ, în grupuri alcătuite din subst. + adj. calificativ, în care marca redundanței este articularea proclitică a adjectivului (*omul cel bun*).

[4] Pronumele relativ *care* (*a*, *le*), prin pierderea articolului, a devenit invariabil după gen la nom.-acuz.

[5] Unitatea poate fi un cuvînt, un morfem, un sem etc.

[6] SCL XV, 1964, nr. 3, p. 296–301.

[7] Cunoscute, de altfel, din orice gramatică a limbii române.

de gen şi de număr în ansamblul părţilor de vorbire care comportă acest tip de opoziţii, ci categoriile gramaticale de gen şi de număr ale substantivului în special [8]. De aceea, în definiţia contextuală a mărcilor semantice din categoria genului sau a numărului, asociate unei teme substantivale, am selectat unul sau mai multe contexte caracteristice din mulţimea claselor de determinanţi pentru care genul sau numărul substantivului este repetabil.

În lucrarea citată am încercat stabilirea sistemului categoriei genului după criterii distribuţionale.

2. STRUCTURA PARADIGMATICĂ A GENULUI

2.1. În inventarierea de invariante, între categoriile gramaticale ale substantivului există unele deosebiri. Opoziţiile de număr, de determinare, de caz se manifestă în opoziţii de tip paradigmatic. Este posibilă o alegere, pe baza comutării, între valorile de număr (sg./pl.), între valorile de determinare (determ.—def./nedeterm.), între valorile de caz, asociate unei teme nominale. Opoziţiile de gen, care exprimă exclusiv opoziţia semantică de sex, se manifestă în opoziţii de tip paradigmatic numai la un număr redus de substantive. Alegerea este posibilă numai între masculin şi feminin la substantive care exprimă animatul. Această diferenţă de gen este marcată printr-o opoziţie de afixe (de ex. *copil/copilă* ; *vulpe/vulpoi*) sau prin opoziţii tematice : *frate/soră* ; *cocoş/găină* etc.

Ca şi pentru categoria numărului sau a cazului, marcarea genului prin opoziţii tematice sau afixale este, uneori, suspendată. Sexul este exprimat numai prin opoziţia de gen a determinanţilor : *un(o)gură-cască*. Genul comun [9], fără prea mare importanţă în structura limbii române, apare la cuvinte, invariabile sau cu variabilitate redusă, de la periferia vocabularului.

2.2. După funcţia opoziţiilor de gen în franceză, J. Dubois (*op. cit.*, p. 53 şi urm.) precizează două clase de substantive : A) clasa substantivelor la care marca de gen exprimă exclusiv opoziţia de sex (masc./fem.) ; B) clasa substantivelor la care marca de gen poate fi un indice de clasificare.

În mare, clasificarea rămîne valabilă şi pentru celelalte limbi romanice, deşi, pentru fiecare dintre cele două clase, o limbă poate avea subclase diferite sau, chiar dacă subclasele sînt aceleaşi, diferenţa între mai multe limbi se poate manifesta la nivelul membrilor unei anumite subclase. Aceste diferenţe pot fi de ordin cantitativ sau calitativ. Deoarece clasificarea propusă de J. Dubois facilitează comparaţiile de structură între diverse limbi, ni se pare potrivit s-o adoptăm aici, cu cîteva modificări.

Mai întîi, cele două clase trebuie stabilite după un criteriu unic. Criteriul de grupare a substantivelor în cele două clase trebuie să fie posibilitatea exprimării opoziţiei de sex (şi numai a opoziţiei de sex) în opoziţii paradigmatice. Astfel, potrivit acestui criteriu, în limba română, putem preciza :

A) Clasa substantivelor la care se realizează această posibilitate (verificată prin comutare sau prin substituţie — ultimul procedeu valabil

[8] De altfel, categoria genului prezintă aspecte complexe în primul rînd la substantiv.

[9] Cf. Mioara Avram, *„Genul comun" în limba română*, în SCL XVIII, 1967, nr. 5, p. 479—489.

pentru genul comun). Aici sînt incluse două subclase : 1) subclasa substantivelor la care opoziția semantică de sex se manifestă în opoziții de tip paradigmatic, cu două subgrupe : a) subgrupa substantivelor la care opoziția de sex este indicată prin moțiune : *copil* — *copilă* ; b) subgrupa substantivelor la care opoziția de sex este indicată prin heteronimie : *frate-soră* ; 2) subclasa substantivelor cu gen comun : *un*(*o*)*gură-cască*.

B) Clasa substantivelor care nu realizează opoziția de sex sau numai opoziția de sex. Această clasă include patru subclase : 1) subclasa substantivelor la care genul este fix, cu două subgrupe : a) subgrupa care include substantive masculine (*fluture* — *fluturi*, *copac* — *copaci*), substantive feminine (*furnică* — *furnici* ; *casă* — *case*), substantive neutre (*animal* — *animale*, *scaun* — *scaune*, *chibrit* — *chibrite*,*-uri*) ; b) subgrupa care include substantive inanimate aparținînd la cele două categorii de arhigenuri : *aur* ; *tărîțe* ; 2) subclasa substantivelor care reprezintă două sau mai multe variante de gen, nediferențiate semantic : *pașă*/*pași* și *pașale* ; *rod* și *roadă*/*roduri* și *roade* ; *frag* și *fragă*/*fragi* etc. ; 3) subclasa substantivelor care admit, fără să-și schimbe forma morfologică, cel puțin la unul din cele două numere, determinanți diferiți după gen, deși semnificația de sex a substantivelor nu se schimbă : *o*(*un*)*beizadea* ; *o*(*un*)*slugă* —în limba veche ; 4) subclasa substantivelor la care opoziția de gen marchează și, sau numai diferențe de semnificație, altele decît diferența de sex : a) (*zmeu*) — *zmei*/*zmeie* ; b) *cais* — *caiși*/*caisă* — *caise*.

N-am discutat aici variantele posibile de gen N ~ M, N ~ F, M ~ F care pot caracteriza substantive din clasa B, subclasele 2 și 3. De asemenea, n-am mai indicat nici faptul că substantivele din clasa B4b realizează următoarele opoziții de gen : M/F ; M/N ; F/N.

Iată tabloul sintetic al acestei clasificări :

A			B					
1		2	1		2	3	4	
a	b	a	a	b	a	a	a	b
copil-copilă	frate-soră	un (o) gură-cască	M fluture, copac ; F furnică, masă N animal, scaun	aur ; tărîțe	pașă/pași-pașale ; rod-roadă/roduri-roade frag-fragă/fragi	o (un) slugă ; o (un) beizadea	(zmeu)-zmei/zmeie	cais-caiși/caisă-caise

Marca de gen a temelor din clasa A este irelevantă ca indice de clasificare. Într-adevăr, substantivele mobile au afixe specifice masculinului sau femininului ; substantivele cu gen comun reprezintă o opoziție de gen suspendată, iar substantivele heteronimice exprimă sexul printr-o opoziție tematică ce nu poate fi luată drept indice de clasificare în gramatică. În clasa B, întrucît subclasele 2 și 3 prezintă forme în raport de variație liberă (2) sau admit contexte specifice de la două genuri (3), ele rămîn, de asemenea, irelevante în clasificare. Așadar, din clasa B, rămîne

cu funcţie de clasificare numai marca de gen a substantivelor din subclasele 1 şi 4, în sensul că aceasta poate indica în mod univoc – în ansamblul paradigmelor de singular şi de plural – genul unei anumite teme nominale.

2.2.1. În limba română, substantivele grupate pe genuri pot fi caracterizate prin clase de flexiune cu desinenţe corelative specifice, subordonate unui anumit tip de omonimie morfologică. Acesta constituie criteriul pe care l-am luat ca bază a clasificării morfologice a substantivelor [10].

2.2.1.1. În lucrarea *Substantive neregulate* (LR XVI, 1967, 1) [11], analizînd structura unor substantive socotite în general neregulate sub aspectul temei, Valeria Guţu-Romalo a considerat că neregularitatea acestor substantive se manifestă sub aspectul desinenţelor. Ca urmare a acestei analize, autoarea a propus şi unele modificări ale numărului claselor de flexiune pe care noi le-am stabilit.

În cele ce urmează, ne propunem să înfăţişăm operaţia de segmentare [12] a unor asemenea cuvinte, operaţie al cărei rezultat l-am utilizat în clasificare. Scopul este să precizăm dacă, într-adevăr, este nevoie să modificăm numărul claselor în flexiunea nominală.

a) Pentru substantive de tipul *cap-capete*, *om-oameni* etc., Valeria Guţu-Romalo consideră că „neregularitatea se manifestă prin prezenţa, în seria de afixe prin care se realizează flexiunea, a unor desinenţe specifice" (*op. cit.*, în LR, p. 17):

cap/capete (desinenţe – Ø / *-ete*)
oaspe/oaspeţi (desinenţe – Ø / *-eţi*)
om/oameni (desinenţe Ø / *-eni*)
frate/fraţîni (desinenţe *-e* / *-îni*)
tată/tătîni (desinenţe *-ă* / *-îni*)
soră/surori (desinenţe *-ă* / *-ori*)
noră/nurori

După ce propune această segmentare, autoarea adaugă, însă, la o notă în subsol, că „Dacă analizăm nu *cap / cap-ete*, ci *cap / capet-e*, substantivul e tot neregulat, dar neregularitatea priveşte radicalul, care înregistrează o variaţie aberantă"; în continuare se spune că obser vaţia este valabilă şi pentru celelalte substantive.

---

[10] Cf. SCL XII, 1961, nr. 2, p. 179–185. O clasificare analogă a adjectivelor din limba română a întreprins Maria Manoliu, în LR 1961, nr. 2.

Criteriile introduse în clasificarea morfologică a substantivelor sau a adjectivelor din limba română sînt inedite. Ele n-au fost utilizate anterior pentru clasificarea altor părţi de vorbire flexibile în limba română şi nu cunoaştem o clasificare asemănătoare întreprinsă pentru părţi de vorbire flexibile din alte limbi.

[11] Vezi, mai recent, şi Valeria Guţu-Romalo, *Morfologie structurală a limbii române*, Bucureşti, 1968, p. 90.

[12] În *Pe marginea unor lucrări despre morfem*, în SCL XIII, 1962, nr. 4, am discutat pe larg operaţia de segmentare şi de reducţie a variantelor. Procedura în segmentarea cuvintelor considerate cu radical neregulat nu diferă de cea a segmentării cuvintelor susceptibile de alternanţă fonologică. Pentru operaţia de segmentare a acestei ultime categorii de cuvinte şi pentru interpretarea morfologică a alternanţelor, vezi *Numărul şi genul substantivului românesc*, în SCL XV, 1964, nr. 3, p. 298–300.

Trebuie însă să observăm că dacă ținem seamă de ultima etapă a segmentării, numai ultima analiză este cea acceptabilă, după cum rezultă din substituirile :

cap : *capet*e
capăt : capet*e* desinențe Ø : -*e*
scaun : scaun*e*
oaspe : *oaspeț*i
frat*e* : fraț*i* desinențe -*e* : -*i*
oaspet*e* : oaspeț*i*
om : *oamen*i desinențe Ø : -*i*
pom : pom*i*
*frat*e : *frățîn*i desinențe -*e* : -*i*
frat*e* : fraț*i*
tat*ă* : tătîn*i*
tată : taț*i* desinențe -*ă* : -*i*
pop*ă* : pop*i*
sor*ă* : suror*i*
*nor*ă : *nuror*i desinențe -*ă* : -*i*
limb*ă* : limb*i*

Deci substantivele *cap-capete*, *oaspe-oaspete*, *om-oameni* etc. sînt neregulate sub aspectul radicalului și *nu* sub aspectul desinențelor. Deoarece gruparea substantivelor în clase de flexiune are în vedere opozițiile de desinențe specifice, substantivele respective nu creează, prin corelația de desinențe, clase diferite în ansamblul flexiunii nominale.

b) În același articol, Valeria Guțu-Romalo mai consideră în clasa substantivelor neregulate sub aspectul desinențelor „substantivele a căror paradigmă se realizează prin afixe pe care le regăsim, combinate însă diferit, în flexiunea unor clase mai largi de substantive" (p. 18). În această categorie se consideră și neologismele *atu-ale* și *caro-ale*, care realizează, după autoare, asocierea de desinențe -*ú*/-*ále*, respectiv -*ó*/-*ále* (față de *basma* — *basmale*, *stea* — *stele*). Neologismele *atu* și *caró* fac, însă, pluralul în -(*al*)*e* sau în -*uri* (*atal-e*, *caral-e*, *caro-uri*). Din punctul de vedere al structurilor, aceste cuvinte se segmentează în unitățile :

sg. *atu* — Ø : pl. *atal-e*
caro — Ø : pl. *caral-e*
caro — Ø : pl. *caro-uri*

Din punctul de vedere al desinențelor, aceste substantive (cu pl. în -*e*) nu diferă de neutrele de tipul *scaun* Ø : *scaune*. Spre deosebire de subst. *scaun*, cele două cuvinte prezintă, însă, două variante tematice (*atu* și *atal*-), respectiv *caro* și *caral*-. Pe plan diacronic, aceste variante se explică prin faptul că substantivele *atú* și *caró*, terminate în vocală accentuată[13], au fost asimilate cuvintelor cu terminație tematică -*á* (*basma*, *manta*) cu pluralul în -(*al*)e.

Deci, *atu* și *caro* realizează alternanța de desinențe, fie Ø : *e* (*atu*, *caro*/*atale*, *carale*), fie Ø : *uri* (*atu*, *caro*/*atuuri*, *carouri*). Nici după prima opoziție de desinențe, nici după a doua, nu putem mări numărul de clase în flexiunea neutrelor. Substantivele *caro* și *atu* nu sînt substantive nere-

---

[13] În limba română, la substantiv, desinența nu este accentuată. În forme ca *stea, basmá, caró,* vocalele sînt terminații ale unor teme cu desinențe de singular Ø (*zero*).

gulate nici sub aspectul fonetic al desinenţelor şi nici sub aspectul unei asocieri de desinenţe noi în flexiunea neutrelor sau femininelor.

c) Valeria Guţu Romalo (*op. cit.*), la paragraful A. *Substantive neregulate sub aspectul desinenţelor* (p. 17), precizează: „În această categorie pot fi încadrate şi substantive ca *rîndunică* (*rîndunele*), *floricică* etc. care din punctul de vedere al sistemului actual sînt caracterizate prin afixele: *ică* : *ele*" [14].

În baza raporturilor de substituţie cu substantive care au fost segmentate în temă + desinenţele *-ă*/*-e* (*čas-*(*ă*)*e*), respectiv cu substantive care au fost segmentate în temă + desinenţele *-Ø* / *-e* (*stea Ø* / *stel-e*), *rîndunică*: *rîndunele* se încadrează în clasa de flexiune a substantivelor de tipul *casă* : *case*, respectiv *rîndunea* : *rîndunele*, în clasa de flexiune a substantivelor de tipul *stea* : *stele* [15]. Aşadar, structura formelor *rîndunică* (*rîndunea*) : *rîndunele* se precizează astfel:

singular (rîndun-ic)-*ă*
(rîndun-ea)-*Ø*
plural (rîndun-el)-*e*
(rîndun-ič)-*i* (realizat [i̯-nesilabic]) sau *Ø*.

Deci tema acestui substantiv prezintă patru variante în distribuţie complementară: *rîndunic-*, *rîndunič-*, *rîndunea*, *rîndunel-*.

În urma analizei de sub 2.2.1.1., ajungem la concluzia că în flexiunea substantivului, morfemele afixale de număr n u r e a l i z e a z ă a l o m o r f e l e x i c a l e. Din punctul de vedere al opoziţiilor de desinenţe, substantivele analizate nu prezintă neregularitate şi se încadrează în una sau alta din clasele de flexiune — deja stabilite — ale substantivului.

2.2.1.2. O modificare a numărului de clase în flexiunea nominală aduce V. Guţu-Romalo şi prin acceptarea posibilităţii realizării semnului *Ø* (zero) drept alomorf fonetic al unei unităţi pozitive. Considerăm că o asemenea reducţie nu este posibilă, întrucît o unitate negativă (zero) nu poate constitui o variantă a unei unităţi pozitive.

De altfel, în analiza alternanţelor morfologice (descrise la nivel fonematic), dacă ar fi fost consecventă cu criteriul adoptat în analiza opoziţiilor de desinenţe, V. Guţu-Romalo n-ar fi trebuit să accepte alternanţa *l*/*Ø* (*cal*/*cai*) — menţionată în SCL, 1961, nr. 2, p. 179 — în flexiunea nominală (sau în cea verbală), întrucît alternanţa n-ar mai avea loc între unităţi plasate la acelaşi nivel.

2.2.1.3. Substantivele invariabile, a căror flexiune se caracterizează prin sincretismul desinenţelor, nu pot fi considerate nediferenţiat, realizînd în totalitatea lor afixul *Ø* (zero) [16]. Desinenţele acestor substantive care reprezintă o opoziţie suspendată în flexiune, pot fi precizate printr-o procedură similară cu cea a substantivelor discutate mai înainte. Substantivele cu număr comun nu participă la opoziţia de număr, dar cunosc valorile de număr (sg. şi pl.) prin raportare la substantivele care realizează această opoziţie şi cu care se găsesc în relaţie de substituţie. Ca atare,

[14] În *Morfologie structurală a limbii române* se admite, pe lîngă această posibilitate de segmentare (p. 90), şi segmentarea prin care se degajează un radical cu alomorfe realizate prin variaţie aberantă (p. 94) — de fapt, u n i c a analiză posibilă, care rezultă din etapa finală a operaţiei de segmentare.

[15] Pentru segmentarea cuvintelor de tipul *stea — stele* vezi şi I. Pătruţ, *Morfologie şi fonologie*, în CL VII, 1962, nr. 2, p. 217—218.

[16] Cum se admite în *Morfologie structurală a limbii române*, p. 73.

pentru substantivele invariabile, desinențele sînt degajate în baza acestei substituiri. Astfel, subst. de tipul *învățătoare*, *zburătoare* (sg. și pl.) pot fi segmentate în temă (*învățătoar-*, *zburătoar-*) și desinența *-e* (sg. și pl. —opoziție de număr suspendată) prin analogie cu substituenți ca *ciocănitoare — ciocănitori*, pentru care există corelația de desinențe *-e* (sg.) / *-i* (pl.). Subst. *învățătoare* are desinența de singular identică cu desinența de plural. La fel, un substantiv cum este *nume* (sg. și pl.), prin analogie cu un substantiv ca *scaun — scaune*, poate fi segmentat în tema *num* — și desinența *-e* (sg. și pl. — opoziție de număr suspendată). Subst. *nume* are desinența de plural identică cu desinența de singular.

2.2.2. Criteriul de clasificare a substantivelor în tipuri și clase de flexiune propus în lucrarea noastră din SCL XII, 1961, nr. 2, a fost menținut și în *Morfologie structurală a limbii române*. Valeria Guțu-Romalo (*op. cit.*, p. 76) precizează că diferențele de rezultat la care ajunge în stabilirea numărului de clase se datoresc în primul rînd faptului de a fi făcut „distincția dintre alomorfele fonetice și alomorfele morfologice, care permite reducerea numărului de clase”. În continuare, se mai spune că „intervine de asemenea, în unele cazuri, modul diferit de analiză (deosebirile privesc mai ales analiza substantivelor invariabile)”.

Distincția dintre alomorfele fonetice și alomorfele morfologice stă și la baza stabilirii claselor de flexiune în lucrarea noastră; clasele de flexiune au fost stabilite la nivelul alomorfelor morfologice. De exemplu, clasa masculinelor caracterizată prin corelația de desinențe (considerate la nivelul alomorfelor morfologice) *u/i* include atît substantivele din categoria *codru/codri*, care realizează opoziția de alomorfe fonetice *u* (silabic) / *i* (silabic), cît și substantivele din categoria *leu/lei*, care realizează opoziția de alomorfe fonetice *u̯* (semivocalic)/ *i̯* (semivocalic). Clasa masculinelor caracterizată prin corelația de desinențe (la nivelul alomorfelor morfologice) *Ø/i* include atît substantivele din categoria *pom/pomi* (cu alomorful fonetic *ị* — vocală nesilabică) cît și substantivele din categoria *cal/cai* (cu alomorful fonetic *i̯* semivocalic) etc. Din cauza economiei de spațiu, n-am socotit necesar să indicăm, prin transcriere fonetică, deja cunoscută, alomorfele fonetice subordonate alomorfelor morfologice, decît în cazurile în care am acceptat una dintre mai multe posibilități de interpretare. În lucrarea *Pe marginea unor lucrări despre morfem* am indicat, însă, pentru fiecare alomorf morfologic, realizat în flexiunea nominală, clasa de alomorfe fonetice care i se subordonează. Nediferențierile dintre diversele tipuri de alomorfe (morfologice, fonetice, lexicale), la care se referă V. Guțu-Romalo, constituie, în fapt, rezultatele diferite la care am ajuns în identificarea acestora, prin aplicarea cu consecvență a unor criterii stabilite în operația de segmentare și de reducție a variantelor fonetice la un număr redus de alomorfe morfologice. De asemenea, am adoptat, uneori, un punct de vedere diferit în interpretarea fonetică și în precizarea desinențelor prin comutare.

În urma analizei de sub **2.2.1.1.**, **2.2.1.2.**, **2.2.1.3.**, socotim că nu este necesar să aducem modificări în inventarul claselor de flexiune stabilit, decît în măsura în care am accepta, de acord cu interpretarea din Gramatica Academiei, (cf. și C. Dimitriu, în SC (Iași), XIV, 1963, fasc. 1, p. 63),

realizarea desinenţei Ø (şi nu ^{i}-vocală nesilabică), la sg. sau la pl. unor substantive terminate în *č*, *ǧ*, *k'*, *g'* (de ex. pl. *copaci*, *mingi*, *urechi* etc.).

În tabloul de mai jos indicăm numărul şi natura opoziţiilor realizate în declinarea nearticulată a substantivelor româneşti, pe baza cărora substantivele se grupează în patru tipuri flexionare [17] :

Tipul	I		II		III		IV	
Nr. / caz.	sg.	pl.	sg.	pl.	sg.	pl.	sg.	pl.
N.–Ac.	A	B	A	B	A	A	A	C
G.–D.	B	B	A	B	A	A	B	C

Termenii notaţi prin aceeaşi literă reprezintă termenii care se găsesc în opoziţie suspendată, pe cînd termenii notaţi prin litere diferite marchează termenii care se găsesc în opoziţie pertinentă.

Fiecărui tip i se subordonează mai multe clase de flexiune, pe care le stabilim la nivelul alomorfelor morfologice, notate mai jos prin majusculă.

Primul tip de flexiune grupează subst. feminine, care se repartizează în ş a s e clase : 1) *-Ă* / *-E* (***casă*** / ***case*** ; ***ziuă*** / ***zile***) ; 2) *Ă* / *-I* (***adunătură*** / ***adunături***) ; 3) *-E* / *-I* (***cîntare*** / ***cîntări*** ; ***idee*** / ***idei*** ; ***femeie*** / ***femei*** ; ***economi(i)e*** / ***economii*** ; ***vale*** / ***văi***) ; 4) *-Ø* / *-*(l) *E* (***stea*** / ***stele*** ; ***basma*** / ***basmale*** ; ***zi***/***zile***) ; 5) *-Ă* / *-Ø* (***biserică*** / ***biserici***) ; 6) *-E* / *-Ø* (***ureche*** / ***urechi*** ; ***lege*** / ***legi***).

Al doilea tip de flexiune grupează subst. masculine şi neutre. Masculinele se repartizează în c i n c i clase : 1) *-U*/*-I* (***codru*** / ***codri*** ; ***leu*** / ***lei***) ; 2) *-Ø* / *I* (***pom*** / ***pomi*** ; ***cal*** / ***cai***) ; 3) *-E* / *-I* (***iepure*** / ***iepuri***) ; 4) *-Ă* / *-I* (***popă*** / ***popi***) ; 5) *-Ă* / *-Ø* (***agă*** / ***agi***) [18]. Neutrele se repartizează în c i n c i clase : 1) *-U* / *-Uri* (***lucru*** / ***lucruri*** ; ***tablou*** / ***tablouri***) ; 2) *-Ø* /*-Uri* (***chip***/ ***chipuri***) ; 3) *-U* /*-E* (***candelabru*** / ***candelabre*** ; ***hîrdău*** / ***hîrdaie*** ; ***ou***/***ouă***) [19] ; 4) *-Ø* / *-E* (***oraş*** / ***oraşe*** ; ***război*** / ***războaie***) ; 5) *-U* / *-I* (***seminariu*** / ***seminarii*** ; ***domeniu*** / ***domenii***).

Al treilea tip de flexiune grupează substantive masculine, neutre şi feminine, care nu realizează opoziţii de desinenţe în flexiune : *pui*, *nume*, *învăţătoare* etc.

Al patrulea tip de flexiune grupează substantive feminine cu pluralul în *-uri* ; *marfă* / *mărfuri* ; *iarbă* / *ierburi* ; *vreme* / *vremuri*. Acest tip de flexiune a fost menţionat de V. Guţu-Romalo (*op. cit.*, p. 72). Trebuie precizat faptul că putem stabili ultimul tip numai dacă se consideră că

[17] Evident, în clasificare nu luăm în considerare decît realizările din norma limbii literare.

[18] Încă din secolul al XVII-lea este atestat pl. *agi* (Costin, O, 178/17) sau, de la *paşă*, pl. *paşi* (Costin, O, 296/19). Comp. şi pl. primitiv în -(al)*E*, păstrat în cîntece populare : ,,gustă vinul pritocit, de *agale* mult iubit, de *paşale* mult dorit''. Aceste forme de plural creează, pentru fiecare dintre cele două substantive, o nouă clasă. La început, pl. în -(al)*E* a corespuns unor singulare nearticulate terminate în á (acc.) şi substantivele respective au fost şi [cf. acel *beizadè* (Neculce, L, 114/22) ; *un beizadè* (Alecsandri) ; *o beizadè* (Neculce, L, 114/19)], sau numai, de gen feminin. În situaţia din urmă ele s-ar fi încadrat în tipul I, clasa 4.

[19] În clasificarea din SCL XII, 1961, nr. 2, subst. *ou* nu figurează, pentru că, la nivelul alomorfelor morfologice, el nu se grupează într-o clasă distinctă.

formele de singular și cele de plural în *-uri* ale substantivelor menționate formează unul și același cuvînt. În lucrarea noastră din SCL XII, 1961, nr. 2, n-am înregistrat tipul IV de flexiune, deoarece am interpretat pluralele în *-uri* de tipul *mîncăruri*, *verdețuri*, *lipsuri* etc. ca substantive pluralia tantum. Această interpretare este posibilă, întrucît, la categoria de substantive menționate, desinența *-uri* semnifică pluralitatea însoțită de varietate [20].

Nu mai indicăm aici clasele subordonate tipului III sau tipului IV de flexiune.

În clasificarea dată, nu am considerat necesar să stabilim clase diferite pentru substantivele mobile sau pentru cele care admit mai multe variante de gen (sau număr) necomutabile, întrucît acestea pot fi grupate în una sau alta dintre clasele menționate.

2.2.2.1. În cursul evoluției limbii române, la nivelul alomorfelor morfologice, se constată: a) modificări distribuționale ale unor desinențe de singular sau de plural; b) modificări în structura fonematică a unor desinențe (*-ure* → *-uri*).

a) În sistemul flexionar al substantivului românesc, care cunoaște mai multe desinențe de singular sau de plural la toate genurile, au loc schimbări de desinențe la substantive izolate sau la categorii mai numeroase de substantive. Dinamica procesului se manifestă, pe de o parte, prin transformarea unor variante libere în variante poziționale unice (prin crearea în felul acesta a unor noi aspecte sistematice), iar pe de altă parte, prin apariția unor variante libere, care determină noi tendințe de dezagregare a sistemului. În cursul evoluției limbii, această structură cu dublă tendință (de conservare și de inovare) se manifestă diferit de la o etapă la alta sau de la o regiune la alta, mai ales sub raport cantitativ.

Anumite desinențe își schimbă distribuția, mai cu seamă la plural. Menționăm aici extinderea desinenței *-i* la pluralul a numeroase substantive feminine cu desinența de singular *-ă*, precum și extinderea desinenței *-uri*, de la pluralul neutrelor, la pluralul cu sens colectiv al unor substantive feminine (*mîncăruri*, *cărnuri*).

Extinderea desinenței *i* la pluralul femininelor cu desinența de sg. *-ă* pare mai veche decît secolul al XVI-lea. În perioada veche de dezvoltare a limbii, această tendință este mai accentuată în texte care reprezintă graiurile muntenești. Categoria de substantive la care desinența *-i* prezintă cea mai mare stabilitate este alcătuită din nume de acțiuni, cu terminația *-(tur)ă*, *-(ur)ă*: *adunături*, *măsuri*. E posibil ca generalizarea în secolul al XVI-lea, probabil chiar înainte de acest secol, a finalei de plural *-(ur)i*, *-(tur)i* la substantivele feminine să fi fost facilitată de faptul că ea întărea, în perioada amintită, opoziția dintre pluralul substantivelor feminine și al celor neutre în *-ure*.

Extinderea desinenței *-uri* la pluralul unor substantive feminine nu este mai veche sau cu mult mai veche decît secolul al XVII-lea, de cînd am constatat primele atestări, care rămîn sporadice și în secolul următor: *cărnuri* (Alexandria; Cantemir); *erburi* (IV. P; Carte); *arămuri* (PR. C.).

Semnificația structurală a diferitelor deplasări de desinențe trebuie apreciată în raport cu nivelul de organizare pe care-l afectează sau pe care-l

[20] Cf. analiza acestei categorii de substantive la Al. Graur, *op. cit.*, p. 349.

generează în ansamblul sistemului flexiunii nominale. Din acest punct de vedere, deplasarea desinenţei *-uri* la pluralul substantivelor feminine are o semnificaţie mai profundă decît modificările în distribuţia altor desinenţe, deoarece ea determină, pentru o categorie de substantive feminine, un tip de flexiune nou, caracterizat prin realizarea unor opoziţii specifice : nom.-acuz. sg. *carne* / gen.-dat. sg. (unei) *cărni* /, nom.-acuz., gen.-dat. pl. *cărnuri*. Alte deplasări de desinenţe determină, pentru substantive izolate sau pentru categorii de substantive, fie modificarea termenilor corelativi (de exemplu *arame* (*aramă*) / *arămi*), fie tipul de omonimie morfologică, fără să genereze, însă, organizări diferite de cele deja existente în ansamblul sistemului flexionar.

b) În secolele al XVI-lea — al XVII-lea, la pluralul neutrelor, *-ure* şi *-uri* apar în raport de variaţie liberă. CV cunoaşte numai varianta în *-ure*. În ansamblul unor texte din secolele al XVII-lea, formele în *-uri* sînt mai frecvente. În V Caz. (p. 4—50), totalul formelor în *-ure* şi *-uri* reprezintă 59, din care ocurenţele formelor în *-uri* sînt : 24(*-uri*), 27(*-urile*) 6(*-urilor*). În NT (p. 522—571), totalul formelor în *-ure* şi *-uri* este 35, din care : 12(*-uri*), 3(*-urile*). În B (p. 1—20), apar numai 28 de forme în *-uri*, din care : 21(*-uri*), 6(*-urile*), 1(*-urilor*). În Alexandria (p. 82—118), totalul formelor în *-ure* şi *-uri* este 20, din care : 2(*-uri*), 7(*-urile*). În Cr. Moxa (p. 345—394), totalul formelor în *-ure* şi *-uri* este 26, din care : 9(*-uri*), 12(*-urile*). La Ureche, L (p. 1—53), apar numai 39 de forme în *-uri*, din care : 29 (*-uri*), 10(*-urile*). La Costin, L (p. 41—96), totalul formelor în *-ure* şi *-uri* este 179, din care : 124(*-uri*), 46(*-urile*), 8(*-urilor*). În Prav. (p. 3—53), din 31 totalul formelor în *-ure* şi *-uri*, am găsit 17(*-uri*), 13(*-urile*). În Î. legii (p. 73—126), totalul formelor în *-ure* şi *-uri* reprezintă 72, din care : 17(*-uri*), 25(*-urile*), 1(*-urilor*).

Analiza statistică a formelor în *-ure* şi *-uri* în textele din secolul al XVIII-lea arată că, în această perioadă, norma o constituie formele în *-uri*. În cele mai multe texte (de exemplu în Pr. c.), *-uri* devine variantă poziţională unică. Apariţia sporadică a formelor în *-ure* constituie un arhaism şi caracterizează, de exemplu stilul bisericesc, în general mai conservator. Atestări izolate ale formelor în *-ure* găsim, de ex., la Iv. P. (p. 303 : *lucrure*).

În M. Ec. (p. 1—50), nici o formă în *-ure*, 37 forme în *-uri*. În Calendar, nici o formă în *-ure*, 10 forme în *-uri*. La Neculce, L (p. 129—172), nici o formă în *-ure*, 110 forme în *-uri*, dintre care 96 de forme nearticulate enclitic. La Cantemir, I (p. 28—89), nici o formă în *-ure*, 90 de forme în *-uri*. La Iv. P. (p. 71—125), nici o formă în *-ure*, 90 de forme în *-uri*. La P. Ist. (p. 3—55), nici o formă în *-ure*, 37 forme în *-uri*.

2.2.2.1.1. Ca urmare a unor modificări în distribuţia anumitor desinenţe, în cursul evoluţiei limbii române, unele clase de flexiune prezintă un mod de evoluţie prin conservare (reflectată în păstrarea şi gruparea unor noi substantive cu raport de interdependenţă între desinenţa de singular şi cea de plural), iar altele prezintă simultan un mod de evoluţie prin conservare şi altul prin deplasare (ultimul, reflectat în trecerea unor substantive dintr-o clasă de flexiune în alta). Datorită celui de-al doilea mod de evoluţie, unele clase îşi restrîng sfera, altele şi-o măresc ; tot prin acest mod de evoluţie se explică apariţia sau dispariţia unor clase în cursul istoriei limbii. La feminine se constată mai ales o deplasare a unor substan-

tive din clasa de flexiune *-ă / -e* sau a unor substantive izolate din clasa de flexiune *-e / -i* (*falce*, *arame*, *grindine*, *marmure*, *soarte*) în clasa de flexiune *-ă / -i*. La masculine se constată mai ales trecerea unor substantive izolate (*strugur*, *fagur*) din clasa de flexiune *Ø -i* în clasa de flexiune *-e / -i*. Procesul invers este mai redus (*berbece* → *berbec*). La neutre, trecerea unor substantive din clasa *-Ø / -uri* în clasa *-Ø / -e* este mai frecventă decît procesul invers. Trecerile de la o clasă la alta au loc şi prin schimbările de gen. Îndeosebi, neutrele trec la masculine (cf. pl. *genunche*, *obraze*, *umere*, *stîlpure* → *genunchi*, *obraji*, *umeri*, *stîlpi*) sau la feminine (*rod* → *roadă*; pl. *îmbrăcăminte* → sg. fem. *îmbrăcăminte*), dar are loc şi procesul invers.

Pentru cuvintele din fondul vechi, instabilitatea neutrului se explică prin structura lui morfologică. Asemănarea la singular cu masculinul determină un plural nou masculin. Asemănarea la plural cu femininul determină apariţia unui singular nou feminin sau, mai rar, transformarea unor plurale neutre în *-e* în forme feminine de singular.

În limba română contemporană, tendinţa de trecere a neutrelor la masculine se manifestă mai ales la neologisme care aparţin terminologiei tehnice [21]. În această situaţie, aşa cum s-a mai arătat, procesul este determinat în primul rînd de raportarea cuvintelor nou împrumutate la corespondentul lor de gen masculin din limba franceză de unde au fost, în general, luate. De cele mai multe ori, formele diferite de gen indică diferenţe de semnificaţie :

	curente
curent	*curenţi*
	membre
membru	*membri*

Funcţia de lexicalizare a mărcilor de gen constituie, în primul rînd, o particularitate a structurii genurilor în limba română contemporană.

Diferenţe de semnificaţie pot apărea marcate şi prin opoziţia neutru/feminin.

În această situaţie, genurile sînt impuse mai ales de faptul că asemenea neologisme au etimoane diferite. De ex. *cartel* — *carteluri* (< fr. *cartel*) şi *cartelă* — *cartele* (< it. *cartella*); *cifru* — *cifruri* (< fr. *chiffre*) şi *cifră* — *cifre* (< it. *cifra*, fr. *chiffre*).

Substantivele de origine străină, nume de inanimate, s-au încadrat în categoria genului, în general, după criterii strict formale. Totuşi, cînd terminaţia este indiferentă în ceea ce priveşte încadrarea la masculin sau la neutru, este evidentă, în multe cazuri, preferinţa pentru alegerea neutrului. Astfel, pentru împrumuturi mai vechi, menţionăm neutrele *glas* (< sl. m. **гласъ**), *clopot* (< sl. m. **клопотъ**) etc., deşi în cazul animatelor (nume de animale, de păsări) genul masculin s-a păstrat : *bivol* (< sl. m. **быволъ**), *cocoş* (< sl. m. **кокошь**). Pentru împrumuturi de origine latino-romanică, nume de inanimate, cînd terminaţia etimonului lor masculin este indiferentă la alegerea între masculin şi neutru, este semnificativă, pentru structura genurilor în limba română, tocmai alegerea formei de

[21] Cf. Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, Bucureşti, 1956, p. 275—278.

neutru — fie ca variantă unică, fie ca variantă facultativă. Această alegere este o ilustrare a faptului că masculinul din franceză și masculinul din română sînt categorii gramaticale neizomorfe.

Pentru împrumuturile de origine latino-romanică, variantele de gen ale unor neologisme constituie mărturia unui proces treptat de adaptare la structura morfologică a limbii române. De exemplu *problem* (< fr. m. *problème*), *problemă* (< it. m. *problema*), pl. *probleme*; sg. *sistem* (< fr. m. *système*), *sistemă* (< it. m. *sistema*), pl. *sistemuri*, *sisteme* etc. Deși, atît în franceză cît și în italiană, pentru cele două substantive genul este masculin, terminația lor diferită a impus variantele de gen ale celor două substantive în limba română. Menținerea uneia sau alteia dintre cele două variante este indiferentă în raport cu structura genurilor din limba română.

Ca urmare a celor discutate mai sus, reiese că aprecierea „slăbirii, a destrămării" genului neutru ca gen al inanimatelor în limba română, după criteriul deplasării unor neologisme, nume de inanimate, în categoria masculinelor sau a femininelor, este nejustificată. Analiza statistică ce caută să sprijine această teză este irelevantă sub aspect calitativ, sub aspectul raporturilor structurale dintre genuri în limba română. Gruparea unor împrumuturi, nume de inanimate, la unul din cele trei genuri corespunde unei organizări deja stabilite de fondul moștenit: atît neutrul cît și masculinul sau femininul grupează substantive inanimate; neutrul românesc rămîne incompatibil cu animatul [22], în speță cu sexuatul.

3. SISTEMUL SEMANTIC AL CATEGORIEI GENULUI ÎN RAPORT CU OPOZIȚIA SEMANTICĂ DE SEX

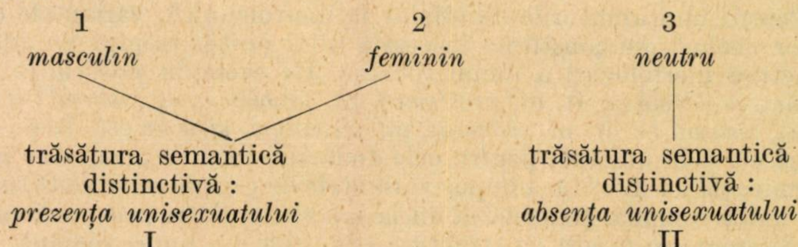
3.1. Opoziția dintre masculin și feminin (non-neutru)/neutru la nivelul cuvintelor din limba română. Categoria gramaticală a genului este adesea diferită de la o limbă la alta, nu numai în ceea ce privește numărul membrilor ei și ierarhia acestora, dar și sub raportul opozițiilor semantice.

Într-un grup nominal de forma substantiv-adjectiv, distincțiile de gen ale substantivului românesc prezintă două aspecte: a) unul se referă la numărul de membri ai categoriei genului, b) altul privește ierarhizarea acestora.

La primul nivel, aparțin genurile îndeobște recunoscute — masculinul, femininul și neutrul. La cel de-al doilea nivel, aparțin genurile deduse din cele ale primului, și anume: genul comun (masc + fem.) și două arhigenuri, care se manifestă la substantivele inanimate singularia tantum (*aur*), admise de contexte comune genurilor masculin și neutru, și la substantivele pluralia tantum (*tărîțe*), admise de contexte comune genurilor feminin și neutru.

[22] Pentru prezentarea tendinței de a pune în acord forma și conținutul, de marcare a distincției dintre „animat" și „inanimat" prin crearea categoriei neutrului în limba română și în alte limbi indo-europene, vezi acad. Al. Rosetti, *Contribuții la studiul neutrului în limba română*, în SCL XIV, 1963, nr. 4, p. 434—437.

Ţinînd seamă de primul nivel de detaşare a genurilor, în limba română, sistemul acestei categorii este un sistem ternar, marcînd opoziţiile semantice :

Substantivele masculine sau substantivele feminine a căror marcă semantică se caracterizează prin „prezenţa unisexuatului" fac parte din clasa substantivelor animate la care opoziţia semantică de sex se manifestă în opoziţii de tip paradigmatic : *copil — copilă* ; *băiat — fată*, *cocoş — găină* etc. De asemenea, substantivele masculine sau substantivele feminine cu marca semantică „prezenţa unisexuatului" mai fac parte şi din categoria substantivelor animate cu gen fix care se referă totdeauna la fiinţe de acelaşi sex. De exemplu, *popă* (masc.), care exprimă exclusiv persoane de sex bărbătesc. Se exclud din ansamblul substantivelor care exprimă „unisexuatul" nume de persoană *slugă*, *rudă* (fem.), *om*, *ministru* (masc.) sau nume de păsări, de insecte, *struţ*, *fluture* (masc.), *furnică*, *lăcustă*, *privighetoare* (fem.) etc., care se referă la fiinţe fie de un sex, fie de altul.

Prin categoriile de substantive de tipul celor care exprimă „unisexuatul", masculinul şi femininul se opun net neutrului. În limba română, deşi poate exprima uneori animatul, neutrul este incompatibil cu unisexuatul. Într-adevăr, neutrul românesc cuprinde, pe lîngă marea majoritate de nume inanimate, şi cîteva nume generice de animate, cu funcţie de clasare, dar care pot desemna în acelaşi timp şi individul — indiferent de sex — dintr-o anumită clasă [23] : *dobitoc*, *animal*, *mamifer*, *artropod*, *crustaceu*, *digitigrad*.

În ansamblul vocabularului din limba română, numărul neutrelor personale este cu totul neglijabil. Ele exprimă animatul sau chiar unisexuatul numai printr-un sens derivat. Astfel, în limba veche, substantivul neutru *obraz-e* „faţă", prin metonimie, capătă şi sensul „persoană". Subst. *cap-ete* este folosit şi cu sensul de „căpetenie, şef". În limba română contemporană, subst. *manechin — manechine* (fr. *mannequin*) desemnează, pe lîngă un obiect cu înfăţişare omenească, şi o persoană de sex femeiesc sau de sex bărbătesc. Prin faptul că exprimă şi inanimatul sau se pot referi la persoane fie de sex masculin, fie de sex feminin, asemenea substantive sînt irelevante pentru sistemul de opoziţii stabilit mai înainte.

În unele graiuri din Ardeal, cîteva subst. neutre personale împrumuturi de origine maghiară, pot exprima „unisexuatul", adică pot denumi totdeauna persoane de acelaşi sex. De exemplu, subst. *tist-tisturi* (învechit şi arhaic) „ofiţer", înregistrat, de unele dicţionare, şi ca substantiv mas-

[23] N-am considerat printre animate substantive colective, nici chiar în situaţia în care mulţimea pe care o denumeşte se referă la persoane : *norod*, *neam*, *popor*, *cuconet* etc.

culin; *feştig — feştiguri* „boiangiu" (ALR, seria nouă 505/353); *pec-pecuri* „brutar" (ALR, seria nouă 504/362). Şi aceste substantive cunosc o variantă masculină (cf. ALR, seria nouă, punctele 105, 157, 172, 219,260, 272, 346, 349, 833). Pentru stabilirea opoziţiei semantice dintre genuri în limba română comună, aceste substantive sînt irelevante. Ele pot fi luate în considerare, însă, într-un studiu de dialectologie, care ar urmări stabilirea asemănărilor şi deosebirilor structurale dintre diferitele graiuri ale aceluiaşi idiom. Şi în această situaţie, în graiurile în care substantivele menţionate prezintă la plural variante neutre şi masculine, ele sînt irelevante pentru stabilirea opoziţiilor semantice dintre genuri.

Stabilirea claselor semantice de substantive în cadrul categoriei genului conduce la concluzia că în structura limbii române, neutrul prezintă o mare stabilitate, aproape absolută, ca gen al asexuatului, în primul rînd, al inanimatului [24]. Această trăsătură este pusă în evidenţă şi prin faptul că, spre deosebire de alte limbi — de exemplu de germană — în limba română substantivele mobile sau substantivele heteronimice realizează totdeauna opoziţii de sex prin forme de gen masculin şi de gen feminin. De asemenea, mai adăugăm anumite substantive masculine care, prin metaforă, semnifică şi inanimatul, căpătînd în acelaşi timp un nou plural neutru. De exemplu *puişori* „păsări", *puişoare* „pernuţe" etc. În lanţul propoziţiei, la un anumit nivel sintagmatic al limbii, genul masculin al inanimatelor este dominat de genul neutru: substantivele masculine admise într-un context de tipul *subst. neutru singular* ~ *copulă* + *adj. fem. neutru plural* sînt totdeauna nume de lucruri (comp. *gardul şi peretele sînt însorite*).

3.2. Opoziţia dintre masculin şi feminin (non-neutru)/neutru la nivelul cuvintelor moştenite din limba română. Pe plan diacronic, sistemul de opoziţii semantice: *prezenţa unisexuatului* (pentru masc. şi fem.) / *absenţa unisexuatului* (pentru neutru), reprezintă modificarea sistemului de opoziţii semantice: *prezenţa animatului* (pentru masc. şi fem.) / *absenţa animatului* (pentru neutru), care caracterizează substantivele moştenite.

Împrumuturile, nume de inanimate, încadrate la masculin sau la feminin precum şi substantivele neutre trecute la masculin sau la feminin în cursul evoluţiei limbii române nu au determinat modificări structurale în sistemul opoziţiilor semantice dintre genuri. Opoziţiile impuse de elementul moştenit au rămas intacte. Fenomenul semnalat a modificat numai raportul cantitativ dintre substantivele animate şi cele inanimate în interiorul masculinului sau al femininului, precum şi raportul cantitativ dintre substantivele inanimate încadrate la masculin sau la feminin şi cele inanimate încadrate la neutru [25].

Împrumuturile de origine slavă, nume de animate (*dobitoc*), încadrate la neutru, mai tîrziu şi alte împrumuturi, nume de animate, încadrate la acelaşi gen, prezintă o semnificaţie deosebită din punct de vedere structu-

[24] Vezi şi G. Ivănescu, *Soarta neutrului latin clasic în latina populară şi în limbile romanice*, în SCL VIII, 1957, nr. 3.

[25] Cf. analizele statistice efectuate de I. Bujor, *Genul substantivelor în limba română*, în LR (1955) nr. 6; Ecaterina Goga, *Situaţia genului neutru în limba română actuală*, în *Omagiu Rosetti*, 1965, p. 307; C. Maneca, *La fréquence des genres du substantif en roumain et espagnol*. Comunicare la cel de al XII-lea Congres internaţional de lingvistică şi filologie romanică, Bucureşti, 15—20 apr., 1968.

ral. Prin aceste împrumuturi natura semantică a opoziției dintre masculin, feminin, pe de o parte, neutru, pe de altă parte, s-a modificat ; opoziția *animat / absența animatului* este înlocuită prin opoziția *unisexuat / absența unisexuatului*.

3.3. Opoziția dintre masculin și feminin. În ceea ce privește opoziția semantică dintre masculin și feminin constatăm următoarele : există substantive de gen feminin care desemnează exclusiv persoane de sex bărbătesc (*beizadea*, *cătană*, *calfă*, *ordonanță*, *sentinelă*), dar nu există substantive de gen masculin care să desemneze exclusiv persoane de sex femeiesc. În limba română contemporană, substantive ca *ministru*, *decan* pot desemna persoane fie de sex bărbătesc, fie de sex femeiesc. Deci, opoziția semantică dintre masculin și feminin nu se reduce la opoziția dintre cele două sexe, ci este opoziția dintre *posibilitatea de a exprima în mod exclusiv persoane de sex femeiesc* (femininul) și *absența acestei posibilități* (masculinul) :

Mărci semantice / Gen	Sex bărbătesc	Sex femeiesc
Feminin	+ (beizadea)	+ (fată)
Masculin	+ (băiat)	0
Neutru	0	0

În stabilirea sistemului de opoziții semantice dintre masculin și feminin, pe care l-am descris mai sus, am făcut abstracție de substantive, ca : *băbălău*, *fătălău*, *băboi*, *fătoi*, întrucît ele aparțin limbajului afectiv și, prin urmare, caracterizează alt sistem lingvistic. În plus, întrebuințarea cu valoare afectivă a acestor formații face ca distincția dintre cele două sexe, pentru persoanele la care substantivele menționate se referă, să nu stea pe primul plan. Astfel, subst. *băboi*, *fătoi*, *fătălău*, folosite pentru persoane de sex femeiesc, pun în evidență, pentru acestea, caractere ale celuilalt sex (datorită sufixului). Dimpotrivă, subst. *băbălău* „babalîc”, folosit pentru persoane de sex bărbătesc, pune în evidență, pentru acestea, caractere ale sexului opus (datorită temei). De altfel, aceste substantive masculine pot să se refere la persoane de sexe diferite, tocmai datorită combinației dintre o temă feminină și un sufix cu formă masculină.

Din sistemul descris, rezultă următoarea ierarhie a genurilor substantivelor românești :

A) Feminin (dublu marcat : a. în opoziție cu neutrul ; b. în opoziție cu masculinul).
B) Masculin (simplu marcat : în opoziție cu neutrul).
C) Neutru (non-marcat).

Substantivele care se grupează la un anumit gen gramatical după structura lor morfematică, indiferent de genul natural pe care-l exprimă, ilustrează gradul de gramaticalitate a opoziției dintre genuri, în sensul desprinderii formelor de fenomenele din realitate care le-au dat naștere. Ierarhia stabilită (feminin, masculin, neutru) în sistemul opozițiilor seman-

tice dintre genuri reflectă ordinea descrescîndă a celor trei genuri în raport cu gradul lor de gramaticalitate.

Pe plan diacronic, sistemul de mărci semantice distinctive ale genurilor pe care l-am descris constituie modificarea sistemului de mărci semantice distinctive ale genurilor caracteristice pentru substantivele moştenite :

Mărci semantice / Gen	Sex bărbătesc	Sex femeiesc
Feminin	θ	+
Masculin	+	θ
Neutru	θ	θ

În acest sistem, masculinul exprimă *sexul bărbătesc*, iar femininul, *sexul femeiesc*.

În concluzie, observăm că, în cursul evoluţiei limbii române, împrumuturile din diferite limbi au schimbat indicele de gramaticalitate al genurilor în limba română, nu numai sub raport cantitativ (sub aspectul numărului de substantive inanimate repartizate la masculin sau la feminin), dar şi sub raport calitativ, prin modificarea naturii semantice a opoziţiei dintre masculin, feminin, pe de o parte, neutru, pe de altă parte, sau prin modificarea naturii semantice a opoziţiei dintre masculin şi feminin. Aceste modificări calitative în opoziţia semantică dintre genuri sînt determinate exclusiv de împrumuturi, nume de animate, încadrate la un gen gramatical care nu corespunde cu conţinutul lor real.

Septembrie 1968

Facultatea de limba şi literatura română,
Bucureşti, Str. Ed. Quinet 7

ABREVIERI

Alexandria = N. Cartojan, *Alexandria în literatura românească*, Bucureşti, 1922.

B = *Biblia* de la Bucureşti (1688).

Calendar = *Calendari* acum întîi rumânesc. Alcătuit de pe cel sîrbesc, 1733 (fotocopii după ms.).

Cantemir I—II = D. Cantemir, *Opere. Istoria ieroglifică*. 2 vol., Editura pentru literatură, Bucureşti, 1965.

Carte = *Carte întru care să scriu mîncările de peşte şi raci*, 1749 (fotocopii după ms.).

CC_2 = Diaconul Coresi, *Carte cu învăţătură* (1581), Bucureşti, 1914.

Costin, L. = Miron Costin, *Opere*. Bucureşti, 1958. *(Létopisetulu ţărîi Moldovei de la Aaron vodă încoace.)*

Cr. Moxa = Cronica lui Mihail Moxa — Oltenia — 1620, în B.P. Hasdeu, *Cuvinte din Bătrîni*, 3 vol., Bucureşti, 1878—1881.

CV = *Codicele Voroneţean*, 1885.

Iv. P. = Antim Ivireanul, *Predici*, Bucureşti, 1962.

Î. legii = *Îndreptarea legii* (1652), Bucureşti, 1962.
M.Ec. = *Economia stupilor*. Acum întîi izvodită şi dată de Ioan Molnar, 1785 (fotocopii după ms.).
Neculce, L. = I. Neculce, *Letopiseţul Ţării Moldovei*. Bucureşti, 1955.
NT = *Noul testament sau împăcarea au lĕgĕ noao*, Belgrad, 1648 (fotocopii după ms.) : 522 (= p. 1) — 572 (= p. 51).
P. Ist. = Radu Popescu, Vornicul, *Istoriile domnilor Ţării Rcmâneşti*, Bucureşti, 1963.
Prav. = *Carte românească de învăţătură* (1646). Fotocopii.
Pr. C. = *Pravilniceasca condică*, 1780. Bucureşti, 1957
Ureche, L. = *Letopiseţul Ţării Moldovei pînă la Aron vodă* (1359—1595) întocmit după Grigore Ureche Vornicul, Istrate Logofătul şi alţii de Simion Dascălul. Bucureşti, 1916.
V. Caz. = Varlaam (Mitropolitul Moldovei), *Cazania* (1643), Bucureşti, 1943.

OBSERVAŢII ASUPRA TOPICII SUBIECTULUI ŞI A PREDICATULUI ÎN LIMBA ROMÂNĂ DIN SECOLUL AL XVI-LEA

DE

MARIA RĂDULESCU

În cele ce urmează desprindem, pe baza unei cercetări statistice [1], cîteva observaţii asupra topicii subiectului şi a predicatului în limba română din secolul al XVI-lea.

I.1. În proporţie destul de însemnată — 55% — (1695 de propoziţii din 3104) subiectul nu este exprimat [2]. Neexprimarea subiectului este mai frecventă în propoziţiile principale : 67% (1133 din 1695).

E noi ѫcepumu a nuta diѫtru Tiru *și sosimu ѫtru Ptolimaida și sărutămu frații și lucuimu ѫtru o dzi la diѫnșii.* CV 26/2.

Că den judeci amu puţini crezură, iară den ceia mai proştii şi neînvăţaţii mulţi credea *și se închina, derep-ce că cu pizma lorŭ nu-i putea apăra, nici-i putea întoarce pre ei să nu crează.* CC_2 411/22.

După ačѧstѧ dâm știre domniilor voastre că mainte vrĕme aţъ tremis carte la noi, de nѧ-ți dat a ști de rîndul munților, și ați dzis așa, că au oprit acei domni *se nu trѧčem dobitoace* ѫ[t] r-ačѧâ parte de Bistriţâ, *și mulțemim domniilor voastre ca alor noștri iubiți priѧtini că ați dat noao a ști, ca să nu pâțim vro pagubâ.* SB 27/5.

2. În proporţie foarte redusă, 1% (37 de propoziţii din 3104), poate fi înregistrată absenţa predicatului, de fapt a copulei, în marea majoritate a cazurilor :

nece amu sufletulu mieu *mai cistitu* mie [*e*]. CV 20/5.

Frumseţĕ ѫ derĕpta ta *păѫră ѫ margire* [*e*]. PS. H. 10/17.

---

[1] S-a folosit materialul din : CV = *Codicele Voronețean*, ed. I. G. Sbierea, 1885, p. 1—50 ; PO = *Palia*, Orăştie, 1582, ed. M. Roques, *Palia d'Orăştie* (1581—1582), I, Paris, 1925, p. 145—172 ; Ps. H. = *Psaltirea Hurmuzachi*, ms., fotocopie, p. 1—10 ; CC_2 = = Coresi, *Cazania* 1581, ed. S. Puşcariu şi Al. Procopovici, *Diaconul Coresi, Carte cu învățătură* (1581), I, Bucureşti, 1914, p. 309—314, 405—421 ; SB = *Scrisori româneşti din arhivele Bistriței* (1592—1638), publicate de Al. Rosetti, Bucureşti, 1944, p. 27—34 ; DR = *Documente româneşti* publicate de I. Bianu, Bucureşti, 1907, p. 1—5 ; Z = *Evanghelia cu învățătură*, tipărită de Ivan Feodorov, la Zabludov, în 1569, fotocopie.

[2] Neexprimarea subiectului în limba română din secolul al XVI-lea înregistrează o frecvenţă superioară celei constatate de J. Herman (*Recherches sur l'ordre des mots dans les plus anciens textes français en prose*, în *Acta linguistica Academiae scientiarum hungaricae*, tom. IV, fasc. 3—4, p. 353), pentru franceza veche : 745 de propoziţii din 2235, adică 33%.

Iară de iaste așa neputeare şi nu e prea iuşorŭ bogatului acolo să între, *cu cîtŭ mai vîrtosŭ camatniculŭ și răpitoriulŭ și obiditorulŭ?*. CC_2 312/5.

În funcţie de diversele texte avute în vedere, situaţia se prezintă astfel :

Total		Prop. cu S-P		Prop.S = subiectivă		Prop. P= predicativă		%	Prop. f. S.		%	Prop. f. P	%
		Pr.	Sec.	Pr.	Sec.	Pr.	Sec.		Pr.	Sec.			
CV	629	156	101	6	2	—	—	43	258	102	56	4	1
PO	714	221	117	7	—	1	—	49	244	109	48^5	15	2^5
PS. H.	390	103	50	8	1	—	1	42	186	31	56	10	2
CC_2	1070	218	216	30	7	1	—	44	366	226	55	6	1
SB	193	34	38	2	1	—	—	39	52	65	60	1	1
DR	108	33	16	—	2	—	—	47	27	29	52	1	1
	3104	765	538	53	13	2	1	44%	1133	562	55%	37	1%

II. Situaţia topicii subiectului faţă de predicatul său se prezintă în felul următor, în funcţie de caracteristicile gramaticale ale subiectului şi ale propoziţiei în care apare :

1. Subiect nominal (subst., num., inf.)	: Antepus	287 = 40 %	
	Postpus	424 = 60 %	
		711	
2. Subiect pronominal	: Antepus	245 = 75 %	
	Postpus	80 = 25 %	
		325	
Subiect nominal + subiect pronominal	: Antepus	532 = 51 %	
	Postpus	504 = 49 %	
		1036	
3. Subiect = pronume relativ-interog.	: Antepus	267 =100 %	
	Postpus	— = —	
		267	

A.

	Principale		Secundare		Total	
1. Subiect nominal (subst., num., inf.)						
Antepus	206	42 %	81	37 %	287	40 %
Postpus	285	58 %	139	63 %	424	60 %
	491		220		711	
2. Subiect pronominal						
Antepus	207	81 %	38	54 %	245	75 %
Postpus	46	19 %	34	46 %	180	25 %
	253		72		325	

Subiect nominal + pronominal						
Antepus	413	55%	119	41%	532	51%
Postpus	331	45%	173	59%	504	49%
	744		292		1036	
3. Subiect = pron.rel.-int.						
Antepus	17	100%	250	100%	267	100%
Postpus	—	—	—	—	—	—
	17		250		267	
Total:					1303	
B. Propoziţii cu subiect neexprimat					1695	
C. Propoziţii cu predicat neexprimat					37	
D. Propoziţii cu subiect =subiectivă					66	
E. Propoziţii cu predicat =predicativă					3	
Total:					3104	

1. Subiectul realizat prin substantiv, numeral, infinitiv sau pronume (cu excepţia celui relativ-interogativ [3]) are, din punct de vedere gramatical, o topică liberă, putînd sta atît înainte cît şi după predicatul propoziţiei. Pe ansamblu, se înregistrează totuşi o uşoară preponderenţă a antepoziţiei (51)% subiectului [4] faţă de predicat.

2. Preferinţa pentru antepoziţie apare mai accentuată la subiectul realizat prin pronume (cu excepţia celui realizat prin pronume, relativ-interogativ): 75%.

3. Antepoziţia subiectului pronominal este şi mai frecventă — 81%— în propoziţiile principale:

Dară *eu* iuo **voiu fi?** PO 154/2.

Şi *acela* **va ğudeca** lumiei dereptatĕ. PS. H. 5v/13.
Şi aciiaşu *toţi* **începură** a se lepăda. CC_2 416/11.
Nime **să n-aibă treabă** a strica tocmala noastră. DR 4/7.

[3] În cercetarea noastră nu am avut în vedere subiectul realizat prin propoziţie subiectivă şi nici subiectul al cărui predicat este realizat prin propoziţie predicativă.

[4] Referindu-ne la rezultatele obţinute de J. Herman, în menţionata lucrare, p. 353, antepoziţia subiectului (nominal + pronominal) apare mai puţin caracteristică pentru limba română din secolul al XVI-lea, decît pentru franceza veche (76,8%). Diferenţele sînt şi mai accentuate pentru propoziţiile secundare, în care frecvenţa antepoziţiei pentru franceza veche este de 91,1%, iar pentru limba română din secolul al XVI-lea, de 41%.

În schimb, în această privinţă, situaţia din limba română se apropie mai mult de cea indicată de D. Cernecca pentru *Vita nuava* a lui Dante, în care postpoziţia subiectului în propoziţiile secundare e mai frecventă decît în cele principale: „...notiamo che le frasi con inversione del soggetto ammontano a 231, di cui 90 sono proposizioni principali e 141 secondarie". (*Struttura della frase e inversione del soggetto nella prosa della Vita nuova*, în *Studia romanica et anglica zagrabiensia*, num. 19—20, iulie—decembrie 1965).

În general, pentru limba română din secolul al XVI-lea se justifică mai mult decît pentru franceza veche, afirmaţia: „È invece una forma tipicamente romanza l'uso delle inversioni, cioè della posposizione del soggetto al verbo, nelle sue formi principali: Verbo + Soggetto + Oggetto (o Verbo + Oggetto + Soggetto) e Oggetto + Verbo + Soggetto", făcută de C. Segre, *La sintassi del periodo nei primi prosatori italiani*, în *Lingua, stile e società*, Milano, 1963, p. 173.

4. În propozițiile secundare, frecvența antepoziției subiectului pronominal este mai redusă: 54%.

Pasă, că *eu* ↑tru limbi departe **tremițu-te**. CV 43/1.
carile *tu* **săvîrșiși**. PS. H. 7ᵛ/13.
derep-ce că și den începutu *acesta* **fu** noao **iscoditoriu**. CC₂ 409/23.
că *eu* **dzacu** ↑ timniță. SB 34/15.

5. În felul acesta, deși antepoziția rămîne preponderentă, postpoziția subiectului pronominal apare mai caracteristică pentru propoziția secundară — 46%:

că mai multu **nu vreți vedě** fața miea *voi* toți. CV 20/11.
ce nu-i *nime*. PO 166/19.
că ne mai **adaugemŭ** *noi* avuțiia cu marha. CC₂ 408/16.
ce **veți face** *dumile voastre*. SB 32/10.
precum **ne-am străns** *noi* toți bătrînii. DR 2/18.

decît pentru cea principală, unde postpoziția înregistrează abia 19%:

și **voru** ↑**nțelěge** *toți*. CV 31/1.
Nu stă pre mine *ačasta*. PO 167/3.
și **să grăimŭ** cu adevărŭ *cineșŭ* cătră vecinulŭ său. CC₂ 411/33.
și **ne-am învoit** *unul* cu altu. DR 3/23.

6. Subiectul nominal (realizat prin substantiv, numeral, infinitiv), spre deosebire de cel pronominal, înregistrează o frecvență mai scăzută a antepoziției (40%), preferînd postpoziția (60%).

7. Frecvența postpoziției subiectului nominal este mai accentuată în propozițiile secundare —63%:

Că den dzi↑dzi **se** ↑ **măr** ѧ *foametě* ↑ pămăntul Eghipetului. PO 172/7.
de **se vorŭ pripi** *oamenii*. CC₂ 407/14.
de căndu **sѧ-u descălecat** *țara Mulduoei*. SB 27/14.
căt **i s-au ales** *partea lui Draghăță*. DR 3/21.

8. În propozițiile principale, frecvența postpoziției este puțin mai redusă — 58%:

Și **tocmi** *cartularul* gloata. CV 11/11.
Văzură iară *amăndoi* vise ↑ntru acěѧ noapte ··· PO 162/17.
Semnă-sѧ spre noi *lumi↑ră fѧței tale*, Doamne. PS.H.3/11.
Deciu **m-au prinsu** *neşte saşi*. SB 34/5.

9. În propozițiile principale, așadar, deși postpoziția rămîne preponderentă, antepoziția subiectului nominal este mai frecventă — 42%:

Şapte ani bogați **vinь** spre tot pămăntul Eghipetului. PO 168/15.
Și *sufletul mieu* **sminti-sѧ** **vrъtosь**. PS. H. 4/15.
Cel dentîi **zise** lui. CC₂₂ 414/11.
iarъ *Andriiaș* **m-au scos** dereptu 100 taleri. SB 34/9.

decît în propozițiile secundare — 37%:

cum *duhulu săntu* pri↑n toate cetățile **mărturisește**. CV 19/14.
căndь *acei tărgoveți midianitěnii* prěcii **ară fi mergăndь**. PO 153/15.

Că *Domnulu* **e** ⱀ sămânța dereptiloru. PS. H. 9/17.
ca cu boală *trupulu* **să se leage**. CC_2 409/24.
câ *acei munți* **sîntu dați** sfinteei mînîstiri. SB 27/13.

10. Uneori subiectul nominal sau pronominal se află între elementele constitutive ale unei forme verbale:

cîndь **ară fi** *Iosifь* **sosindь** la frații săi. PO 153/1.
prin ce ție **au** *Dumnezeu* toate acěstѧ **arătatь**. PO 169/18.
de nu **vorŭ** *nici unulŭ* de ceia ce audŭ **socoti** pre cela ce-i învață. CC_2 406/30.
ἄще ли же ни еди́нъ ѿ посл8ша́ющихъ не вни́маетъ оу́ча́щем8. Z. $250^v/_{21}$

Presupunerea că asemenea construcții neromânești s-ar datora topicii originalului tradus, cel puțin pentru textul coresian nu se susține.

11. Mult mai frecvent, atît în textele traduse, cît și în cele netraduse, subiectul apare între elementele constitutive ale unui predicat nominal[5]:

Era *băsěreca* **turburată**. CV 10/14.
Era dě firě *Iosif* **de trei dzeci de ani**. PO 170/18.
Și **va fi** *Domnulu* **ağutoriu** mișelului ··· PS. H. 5^v/15.
Și **să fiț** *dumile voastre* **sănătoș**. SB 32/12, 30/20, 31/20.

★

Uneori, atît în textele traduse, cît și în cele netraduse, subiectul este reluat. În asemenea situații, de cele mai multe ori, ambii termeni preced predicatul:

E *Sopatră Berěninul și soluněnii Aristarhu și Secundu și Gaie Derviňinul și Timoθei și assiianii Tihicu și Trofimu*, **aceștѧ** ainte měrseră. CV 14/11.

Vala, fičorul lu Veorь, **elu** se domni ⱀ pămîntul Edomului. PO 148/13.

că *această lume* ce stă **ea** ne minte în toate zilele. CC_2 313/24.

Că *cine va începe a nu lua camătă și a nu asupri*, **elŭ** are a se îndemna mai multu a împărți. CC_2 312/18, 312/22; 406/34.

Acel om anume Tănase de Căm[pul]lungu, **el** a mărsu de nevoe cu acel boѧren. SB 30/15.

pre cum de acmu înainte *ori frate* ori *soru*, ori *fečorii* sau *nepoți* sau *strănepoți*, de să voru mai scula, ... **acela om** să fie treacliat și procliat ... DR 3/24.

Rare ori, ei îl încadrează:

Acela purtatu cu somnu adă[n]catu, și grăindu Pavelu de multe, **plecă-se** *giurele* de somnu. CV 16/3.

★

III.1. Subiectul realizat prin pronume relativ-interogativ are o topică fixă, în antepoziție, atît în propoziția principală cît și în cea secundară:

Doamne, *ciⱀre* **va obicni** ⱀ viiața ta ...? PS. H. 9/25.

[5] În asemenea cazuri, ca și în cele discutate mai sus, ante- sau postpoziția subiectului a fost stabilită în funcție de poziția față de copulă, respectiv față de auxiliar.

Fățarnice, *cine* de voi întru sîmbătă nu-șŭ **va dezlega** boulŭ său sau asinulŭ de la iasle? CC₂ 410/28.
carii **nu voru** a se lepăda de lume. CC₂ 419/21.
cine **aduce** pre cămile aromatь și mirь ... PO 153/7.
ce **ține** vidicul dumilor voastre pre acolĕ. SB 32/7.

IV. 1. Subiectul (cu excepția celui realizat prin pronume relativ-interogativ) unui verb la modul infinitiv are o topică fixă în postpoziție :
a se vendeca *ei* de lă꙯gori. CV 4/10.
a nu-și obrăzui *ei* fečorii. CV 30/4.
2. Realizat prin pronume relativ-interogativ, subiectul unui verb la infinitiv are o topică fixă în antepoziție :
Că nu e ꙯ moarte *carele* **a pomeni** ti꙯re. PS. H. 4/6.
Nu e *ci꙯re* **a face** burătatĕ. PS. H. 9/5.
3. Față de un verb la gerunziu subiectul are o topică relativ liberă, predominînd postpoziția (70%) :
și **grăindu** *Pavelu* de multe. CV 16/4.
Și **sculăndu-seѧ** se duse. PO 157/10.
4. Antepoziția apare mai ales cînd subiectul gerunziului este altul decît cel al predicatului propoziției în care se află :
Trei zile trecăndь, lua-va de la tine Faraonь capul tău. PO 164/11.
5. Subiectul nominal sau pronominal are o topică aproape fixă, în antepoziție, față de un predicat nominal al cărui nume predicativ este realizat prin substantiv sau pronume :
că *acesta* **ѧste omulu acela**. CV 32/12.
Ce *fečorii lu Lotanь* **aceștĕ-sь**. PO 147/16.
Și *domnevoastră* **simъteți priѧtenii noștri**. SB 31/17.
6. Foarte rar, subiectul apare postpus unui predicat al cărui nume predicativ este realizat prin substantiv:
și orașului său **Dihna era** *numele*. PO 148/14, 159/6.
Că **mare trupŭ iaste** *păcatulŭ*. CC₂ 417/15.
7. Uneori, subiectul nominal sau pronominal apare între elementele componente ale predicatului nominal, precedînd numelui predicativ realizat prin substantiv :
ce-i **era** *numele* **Hera**. PO 155/2, 155/5, 155/13.
să **e** *acesta* **veșmăntul** fečorului tău...? PO 154/7.
8. Subiectul este postpus față de un predicat al cărui nume predicativ este realizat printr-un pronume relativ-interogativ :
Bărbați efeseѧni, **carele iaste** *omul* cela ce nu ști...? CV 11/13.
Cine iaste *robulŭ acesta*? CC₂ 414/26.
9. Foarte rar, în asemenea situație, subiectul poate apărea în antepoziție :
Iară *voi* **ci꙯re seți**?. CV 5/10.

V. A. 1. În propozițiile în care apar atît termeni ai grupului verbal cît și termeni ai grupului nominal, subiectul și predicatul pot ocupa orice loc, de la primul la ultimul.

2. În cadrul acestor largi posibilităţi există însă unele preferinţe. Astfel, de exemplu, frecvenţa subiectului plasat pe locul întîi este mai ridicată, atît în propoziţiile principale (20%), cît şi în cele secundare (16%), decît cea a subiectului plasat pe ultimul loc (4% pentru propoziţiile principale şi 3% pentru cele secundare).

3. Pe primul loc, predicatul apare mai frecvent decît subiectul: 22% pentru propoziţiile principale şi 24% pentru propoziţiile secundare.

4. Mult mai frecvent decît subiectul, predicatul apare pe ultimul loc, atît în propoziţiile principale (18%), cît şi în cele secundare (12%).

5. Se mai poate observa că, în timp ce prezenţa subiectului pe locul întîi este mai caracteristică propoziţiei principale, cea a predicatului pe locul întîi este mai caracteristică propoziţiei secundare.

6. Atît subiectul cît şi predicatul preferă, în mod vădit, poziţia medială: 36% pentru propoziţiile principale şi 45% pentru cele secundare.

B.1. Din punctul de vedere al poziţiei subiectului şi a predicatului cît şi al termenilor grupului nominal şi verbal, se constată o mare diversitate de tipuri (scheme) de organizare a propoziţiei.

2. În textele avute în vedere, tipul cel mai frecvent, atît pentru propoziţiile principale (36%), cît şi pentru cele secundare (45%), este cel în care subiectul şi predicatul ocupă o poziţie medială. Ca în jurul unui nucleu, în jurul lor se organizează ceilalţi termeni ai propoziţiei.

Subiectul ante- sau postpus se poate afla:

— în imediata vecinătate a predicatului; propoziţia avînd schema GN—S—P—GV, respectiv GV—P—S—GN:

a) cum alte şapte *vaci* **vineră** sus de apă. PO 165/7.
Şi totŭ *nărodulŭ* **bucură-se** de toate slavele... CC₂ 410/33.
şi ačastâ *mînîstire şi noi* **avem** uricъ ꙟcâ de la Alexandru Vodâ cela bunul. SB. 27/14.

b) că lipsitului miei şi celora ce au fostu cu meꙟre **slujitu-l-au** *mărule* mĕle acĕstĕ. CV 23/2.
Se nu oarecăndu **dzică** *draculъ* mieu. PS. H. 8^v/17.
Atunce **se mîniia** *domnulŭ* caseiei. CC₂ 416/20.
dece un bătrîn **au luat** *Măran* cu fraţii lui. DR 3/6.

— distanţat prin intercalarea unei părţi a termenilor grupului nominal sau verbal, adică: GN—S—GN(GV)—P—GV, respectiv GV—P—(GN)—S—GN:

a) şi toţi *oamenii* miei **vorь ingădui** cuvăntului tău. PO 170/1.
ꙟcă şi *peliţa* mia **duce-se-va** prĕ nedejde. PS. H. 10/10.
Nu numai acestŭ *jude* alŭ gloateei **ruşină-se** de cuvintele Domnului. CC₂ 411/11.

b) Acieşi **se deluꙟgară** de elu *ceia* ce... CV 45/4.
şi după aceştĕ **veni-vor** şapte *ani* cu scumpĕte. PO 168/16.
Acestora le **zicea** făţarnici *bătrînii* de demultŭ. CC₂ 411/3.

Prezent în toate textele avute în vedere, tipul acesta de construcţie a propoziţiei, mai ales prin varianta cu predicat antepus, apare mai caracteristic pentru textele netraduse, SB şi DR, iar dintre textele traduse, pentru PO şi CC₂.

2.1. Schema în care subiectul şi predicatul ocupă o poziţie medială este dominantă şi pentru propoziţiile în care apar numai termenii grupului

verbal (16% pentru propozițiile principale și 25% pentru cele secundare). Și în acest caz subiectul se poate afla în imediata vecinătate a predicatului : GV—S—P—GV, respectiv GV—P—S—GV :

a) Asupră de ačasta *Iosifь* **văzu** unь vis. PO 150/11.

Dereptu cuvântele rrostului tău, *eu* **voi ținrě** caile izclěne. PS.H. 10ᵛ/4.

Deičѧ ѫrainte ... *noi* **vă vrem de a ști** ca somsidzilorь noștri. SB 29/9.

b) Atunce **dzise** *Pavelu* către elu. CV 46/8.

ce den începutulu lumiei **gătit-au** *Dumnezeu* oameniloru. CC_2 418/19.

șe me-**au dat** *Popoțea* acei bane în mănule meale. DR 5/4.

sau distanțat prin intercalarea unei părți a termenilor grupului verbal : GV—S—GV—P—GV, respectiv GV—P—GV—S—GV :

a) Și acěstě *eu* le **spușь** vrăjitorilorь. PO 168/2.

Și de multe ori și *miiarea* amărăciune **arată-se** unora. CC_2 410/15.

b) bărbatul cela ce-i iaste brăulu acesta, așa-l **voru lega** elu *iudeii* ѫtru Ierusalimь. CV 27/7.

trei zile trecăndь, **lua-va** de la tine *Faraonъ* capul tău. PO 164/11.

Atît datorită frecvenței cît și repartiției ei generale, în toate textele, indiferent de caracterul conținutului sau al apartenenței la categoria texte traduse sau netraduse, schema aceasta poate fi privită ca varianta fundamentală de organizare a propoziției în limba română din secolul al XVI-lea.

3. În ordinea frecvenței, pe locul al doilea se situează tipul de propoziție în care subiectului (aflat la inițială absolută sau precedat de conjuncție), însoțit de grupul nominal îi urmează predicatul al cărui grup verbal este postpus, adică propoziția a cărei schemă este : S—GN—P—GV.

Mai frecventă în propozițiile principale (19%) decît în cele secundare (16%), schema aceasta (cu frecvența cea mai ridicată dintre schemele cu subiectul pe primul loc) este de asemenea bine ilustrată de toate textele atît traduse (PS.H., CC_2, CV, PO), cît și netraduse (SB, DR).

Gěnele lui **ispytescu** fečorii oameѫrilorь. PS. H. 7ᵛ/18.

Că *nărodulu* amu și *mulțimea* oamenilorŭ **minuna**-se de cuvinte dulci. CC_2 416/37.

Și *blagosloviia* Domnului **era** pre tot oare ce ... PO 159/18.

Eu Gavrilcea Polschii și cu ğupăneasa mea Grăpina **dau** ştire cu cest zapis al nostru. DR 4/1.

Și *altul* ca acesta **iaste** la Gavrilcea. DR 4/15.

Ğupănul Mihaiu, hatman și prъcalab de Sučavă, **scriu** ѫkinăciune și multă sănătate priѧtiniloro a noștri, ğupănului Buda«k»i Iѧnășu ...SB 31/1.

3.1. Rareori, între subiect și predicat se intercalează, alături de termenii grupului nominal, și o parte a termenilor grupului verbal : S—GN—GV—P—GV.

Că *tu*, Doamne, ѫsuți pre nădějde **mutatu**-mѧi ѫ capь de dobănъdă. PS. H.3/10.

Urii ce era diѫtru Asia ѫcepători, fiindu lui iubiți, **treměseră** la elu. CV 10/8.

Deci *noi* aceşti fraţi toţi i-am **ales** ačastă parte despre toţi fraţii ... DR 3/18.

4. Tipul de propoziţie în care predicatul pe primul loc (iniţială absolută sau după conjuncţie), însoţit de grupul verbal, este urmat de subiect cu grupul nominal postpus, înregistrează şi el o frecvenţă destul de ridicată : 14% pentru propoziţiile principale şi 13% pentru cele secundare. Prezentă în toate textele avute în vedere, schema P—GV—S—GN, cea mai frecventă dintre cele cu predicatul pe primul loc, este mai caracteristică pentru CV şi PO, iar dintre textele netraduse, pentru SB, unde apare în unele variante ale acestei scheme.

Děci **vărără** = veniră) cu noi *urii* de ucenicii de Chiesariѧ. CV 28/10.

Ziseră lui *fraţii* săi. PO 150/18.

Şe **au fost** aculea *Toader* Neamuşul ot Urbic, şe *Săcuiu* ot Budeşti, ... DR 5/1.

4.1. Uneori, între predicat şi subiect, alături de termenii grupului verbal se intercalează o parte a termenilor grupului nominal : P—GV—GN —S—GN.

că **nu-s** acolo nece o *veste* rѧ. SB 29/8.

4.2. Alte ori, între predicat şi subiect apare numai o parte a termenilor grupului nominal : P—GN—S—GN—GV.

că **au fost** doi *omyrь* a noştri ѧ ţara leşѧscă. SB 29/7.

5. Într-o altă schemă, mai puţin frecventă decît prima (8% pentru principale şi 11% pentru secundare), predicatul, pe primul loc, este în imediata vecinătate a subiectului, după care apar atît termenii grupului nominal cît şi cei ai grupului verbal : P—S—GN—GV, respectiv : P—S—GV—GN.

Este de asemenea o schemă prezentă în toate textele, atît traduse cît şi netraduse, apărînd mai caracteristică pentru PS. H., dintre textele traduse, iar dintre cele netraduse, pentru SB.

Scris-am *eu* Badě stolnicul şi *Iane* comisul, prъc < ă > labii de ѧ Făgăraş, acĕstă carte a noastră pănă la Budakiu Ianăş. SB 32/1

şi s-**au tămplatu** *Mirăuţă* Părcălabul de faţă. DR 3/30.

deci **veѧre** *duhu*. săntu spri ѧşi. CV 3/2.

până **vine** *domnu*-său a casă. PO 161/10.

Nu zise *judele* gloateei însuşi în faţă cătră Hristosŭ. CC_2 410/22.

5.1. Schema în care predicatul pe locul întîi stă în imediata vecinătate a subiectului este reprezentată mai bine de propoziţiile în care apar numai termenii grupului verbal (15% pentru propoziţiile principale şi 20% pentru cele secundare). Pentru această categorie de propoziţii, schema P—S—GV deţine ca frecvenţă locul al III-lea.

Şi s-**au pus** *bolovan* în dreptul Piscului. DR 3/10.

să nu sâ oprĕascâ *oamenii şi neguţătorii* prin pîri şe pren datorii. SB 30/4.

Audzi *Domnulu* rugъciunrĕ mѧ. PS. H. 4v/6.

Şi **dzise** *Faraonь* lu Iosifь. PO 166/18.

ca **să se pricestuiască** *ei* dentr-a noastră bunătate. CC_2 420/22.

6. În ordinea frecvenţei — 11% pentru principale şi 6% pentru secundare — urmează tipul de organizare a propoziţiei în care subiectul şi predicatul deţin locurile extreme, încadrînd ceilalţi termeni ai grupului nominal şi verbal.

Schema P—GV—GN—S (3% pentru propoziţiile principale şi 1% pentru cele secundare) şi mai ales S—GN—GV—P (8%, respectiv 5%) sînt caracteristice îndeosebi textelor traduse (CV, CC_2, PS. H., PO). În ce priveşte textele netraduse, ele apar doar în DR, pentru care reprezintă schemele cu frecvenţa cea mai redusă.

a) **Săntu** la noi patru *bărbaţi*. CV 30/10.
De **vrea fi păzitŭ** porîncile acestŭ *tînărŭ*. CC_2 310/23.

b) E *ceia* ce era cu meꙟre lumira **vădzură**. CV 39/7.
cumu *duhulu* săntu priꙟn toate cetaţile **mărturisěşte**. CV 19/14.
Împărăţiia ceriului în lăuntru de noi **iaste**. CC_2 415/17.
Ochii lui pre celь mişelь **previră**. PS. H. 7/17.
Şi *păharulь* lui Faraonь ꙟ măna mě **era**. PO 163/11.
Dece *noi* aceşti fraţi şi den sus şi den ğos, dentr-amăndoao culturili aşea **ne-am înpărţitu**. DR 3/21.

6.1. Pentru textele avute în vedere, ponderea acestei scheme este sporită prin frecvenţa şi mai ridicată pe care o are în propoziţiile în care sînt numai termeni ai grupului verbal (15% pentru propoziţiile principale şi 10% pentru cele secundare).

a) **dzise** cătră cela ce sta, sutaşului, *Pavelu*. CV 44/3.
Văzu pre ea *Isusŭ* ... CC_2. 409/5.
căce **face** ciudese *Domnulŭ*. CC_2 411/16.
Nu se va muta cătră tiꙟre *hiclěnulu*. PS.H. 3ᵛ/4.
de **are** vro pagubă *Micula*. SB 30/17.

b) Iară *alţii* amu altu oarece **striga**. CV 10/13.
Iară *noi* nici întru o jumătate de ceasu în duminecă de a sufletului învăţătură şi ascultare nu **răbdămu**. CC_2 408/7.
Domnulu rьruga mѧ **luat-au**. PS. H. 4ᵛ/7.
ce *cesta* pre acě muiare nu o **află**. PO 157/15.
eu de bună voia mea **am priimit**. DR 5/17.

7. Relativ frecventă (9% pentru propoziţiile principale şi 7% pentru cele secundare) este şi schema în care predicatul apare pe ultimul loc, iar subiectul are o poziţie medială.

În asemenea situaţii, predicatul poate fi despărţit de subiect prin:
— termenii grupului nominal (GV—S—GN—P):
ꙟ pohta sufletului său *cela* ce e obiditь **blagoslovitu e**. PS. H. 6ᵛ/5.
Că dentr-însele *şi căděrea* ceaia marea den începutulu lumiei **fu**. CC_2 418/28.
Şi pentru credinţa *eu* săngur **am scris**. DR 6/7.
Şi aşa tare *cuvăntul* Domnului **creştě**. CV 7/1.
Şi iară după acělě, şapte seci, supţiri şi de pripec arse *spice* de grău **crescură**. PO 167/20.
— termenii grupului verbal (GN—S—GV—P):
că a lu Dumnezeu *dulceaţă* şi spre limbi **varsă-se**. CC_2 417/7.
e ѧ toată *lumě* o **ciꙟstѧşte**. CV 9/9.
acěste doo *visure* un lucru **arătă**. PO 168/8.
— termenii ambelor grupuri (GN—S—GN—GV—P):
căndь acei *tărgoveţi* midianitěnii prěcii **ară fi mergăndь**. PO 153/15.

7.1. Schema aceasta este foarte slab reprezentată de propoziţiile în care sînt numai termeni ai grupului verbal (2% pentru fiecare din cele două categorii de propoziţii):

Iară după aceaia *oamenii* pildele şi cuvintele ceale acoperitele multu le **socotescŭ**. CC$_2$ 413/22.

doară cîndva şi *aceia* pre tine **vorŭ chema**. CC$_2$ 419/30.

8. Subiectul pe ultimul loc apare foarte rar (1% pentru propoziţiile principale şi 2% pentru cele secundare) în schema GV—P—GN—S:

Lăcuindu noi dzile multe, **deşiꙟse** oarecarele diꙟ iudei *prorocu*. CV 26/14.

Iară cu nesocotinţă şi cu leane **să sîntŭ** şi mulţi *ascultători*. CC$_2$ 406/26.

8.1. Şi pentru propoziţiile în care apar numai termenii grupului verbal, schema cu subiectul pe ultimul loc are o frecvenţă foarte redusă (2% pentru fiecare din cele două categorii de propoziţii):

Şi către aceştea **tremesŭ** fu mainte *Domnulŭ*. CC$_2$ 415/5.

Şi iară **zise** lorь *Ruvenь*. PO 152/17.

9. Schema în care subiectul pe ultimul loc se află în imediata vecinătate a predicatului nu este realizată în propoziţiile cu grup verbal şi nominal.

În schimb, schema aceasta (GV—P—S) are o frecvenţă ridicată (7% pentru propoziţiile principale şi 15% pentru cele secundare) pentru propoziţiile în care apar numai termenii grupului predicatului, situîndu-se pe locul al V-lea.

Derep-ce amu că către bogatulŭ şi iubitoriulŭ de aurŭ **grăiia** *Hristosŭ*. CC$_2$ 311/13.

că nu i se **cade** *a vie*. CV 43/7.

Ačasta ꙟncă **facă** *Faraonъ*. PO 169/6.

Că nu pănă ꙟ capь **uitatь va fi** **mѧserulь**. PS. H. 6/16.

de mă **mănă** <n> **că** *liutul* şi *pă* <*du*> *kie*. SB 34/15.

pre unde ne **şe-au venetu** *hlezăle*. DR 3/2.

10. Rareori (1%), predicatul pe ultimul loc se află în imediata vecinătate a subiectului căruia îi preced termenii grupului nominal şi verbal (GV—GN—S—P):

ce ꙟn Eghipet tutindinĕ destulă *pită* **era**. PO 171/20.

Şi acmu mulţi *eretici* **ruşinează-se**. CC$_2$ 411/17.

10.1. Schema cu predicatul pe ultimul loc, în imediata vecinătate a subiectului, este mai bine reprezentată de propoziţiile numai cu grup verbal (GV—S—P):

iară den ceia mai proştii şi neînvăţaţii *mulţi* **credea**. CC$_2$ 411/22.

Căce că nu-lŭ *nimea* **ascultă**. CC$_2$ 407/1.

Deꙟ cruciş *necuraţii* **ꙟmblă**. PS. H. 8^v/2.

11. De asemenea, foarte rar (1%) este realizată schema în care subiectul pe primul loc stă în imediata vecinătate a predicatului, după care urmează termenii grupului verbal şi nominal (S—V—GV—GN).

Ei **începură** împreună a se lepăda toţi, cu un cuvînt şi o tocmeală, judecii iudeilorŭ şi cărtularii şi fariseii. CC$_2$ 415/18.

că *nimea* **nu e** den oameni pre adevăru **dulce**. CO$_2$ 310/9.

11.1. Cu o frecvenţă mult superioară (24% pentru propoziţiile principale şi 14% pentru cele secundare), ocupînd locul al doilea, schema aceasta este realizată în propoziţiile în care există numai termeni ai grupului verbal (S—P—GV):

Si *eu* **amu spos** către Andriiaş. SB 34/16.

Iară după aceaia *oamenii* pildele şi cuvintele ceale acoperitele multu le **socotescŭ**. CC_2 413/22.

doară cîndva şi *aceia* pre tine **vorŭ chema**. CC_2 419/30.

8. Subiectul pe ultimul loc apare foarte rar (1% pentru propoziţiile principale şi 2% pentru cele secundare) în schema GV—P—GN—S:

Lăcuindu noi dzile multe, **deşiꙟse** oarecarele diꙟ iudei *prorocu*. CV 26/14.

Iară cu nesocotinţă şi cu leane **să sîntŭ** şi mulţi *ascultători*. CC_2 406/26.

8.1. Şi pentru propoziţiile în care apar numai termenii grupului verbal, schema cu subiectul pe ultimul loc are o frecvenţă foarte redusă (2% pentru fiecare din cele două categorii de propoziţii):

Şi către aceştea **tremesŭ fu** mainte *Domnulŭ*. CC_2 415/5.

Şi iară **zise** lorь *Ruvenь*. PO 152/17.

9. Schema în care subiectul pe ultimul loc se află în imediata vecinătate a predicatului nu este realizată în propoziţiile cu grup verbal şi nominal.

În schimb, schema aceasta (GV—P—S) are o frecvenţă ridicată (7% pentru propoziţiile principale şi 15% pentru cele secundare) pentru propoziţiile în care apar numai termenii grupului predicatului, situîndu-se pe locul al V-lea.

Derep-ce amu că către bogatulŭ şi iubitoriulŭ de aurŭ **grăiia** *Hristosŭ*. CC_2 311/13.

că nu i **se cade** *a vie*. CV 43/7.

Ačasta ꙟncă **facă** *Faraonъ*. PO 169/6.

Că nu pănă ꙟ capь **uitatь va fi mѧserulь**. PS. H. 6/16.

de mă **mănă** <n> **că** *liutul* şi *pă* <*du*> *kie*. SB 34/15.

pre unde ne **şe-au venetu** *hlezăle*. DR 3/2.

10. Rareori (1%), predicatul pe ultimul loc se află în imediata vecinătate a subiectului căruia îi preced termenii grupului nominal şi verbal (GV—GN—S—P):

ce ꙟn Eghipet tutindinĕ destulă *pită* **era**. PO 171/20.

Şi acmu mulţi *eretici* **ruşinează-se**. CC_2 411/17.

10.1. Schema cu predicatul pe ultimul loc, în imediata vecinătate a subiectului, este mai bine reprezentată de propoziţiile numai cu grup verbal (GV—S—P):

iară den ceia mai proştii şi neînvăţaţii *mulţi* **credea**. CC_2 411/22.

Căce că nu-lŭ *nimea* **ascultă**. CC_2 407/1.

Deꙟ cruciş *necuraţii* **ꙟmblă**. PS. H. 8^v/2.

11. De asemenea, foarte rar (1%) este realizată schema în care subiectul pe primul loc stă în imediata vecinătate a predicatului, după care urmează termenii grupului verbal şi nominal (S—V—GV—GN).

Ei **începură** împreună a se lepăda toţi, cu un cuvînt şi o tocmeală, judecii iudeilorŭ şi cărtularii şi fariseii. CC_2 415/18.

că *nimea* **nu e** den oameni pre adevăru **dulce**. CO_2 310/9.

11.1. Cu o frecvenţă mult superioară (24% pentru propoziţiile principale şi 14% pentru cele secundare), ocupînd locul al doilea, schema aceasta este realizată în propoziţiile în care există numai termeni ai grupului verbal (S—P—GV):

Si *eu* **amu spos** către Andriiaş. SB 34/16.

noi **avem** a **mulțemi** ca fraților. SB 32/10.
că ce că *Dumezeu* **era** cu Iosifь. PO 162/4.
și *Pavelu* **grăi** ѧ cătră ei. CV 15/10.
Si *acela* **va ğudeca** lumiei ꙟ dereptatĕ. Ps. N. 5ᵛ/13.
și *voi* **faceți** lorŭ așijderea. CC_2 420/11.

VI.1. Pentru propozițiile în care subiectul este realizat printr-un *pronume relativ-interogativ*, schema dominantă (56% pentru propozițiile principale și 75% pentru cele secundare) este cea în care subiectul aflat pe locul întîi este în imediata vecinătate a predicatului, după care urmează termenii grupului verbal (S—P—GV):

Ci ꙟ *re* **va iubi** noao bunrătatĕ? Ps. H. 3/9.
Cine **va avĕ pără** de oamenii de časta parte. SB 30/7.
carii **sĕu născut** ꙟ pămăntul Kananului. PO 145/9.
Iară *cîți* **priimiră** elŭ. CC_2 415/8.
de **au** întru eale grădini cu flori frumoase și cu bună myroseală. CC_2 309/9.
č-**este** la ținutul Neamțului. DR 5/13.

2. Schema în care predicatul este pe ultimul loc (S—GV—P), cu o frecvență mult mai scăzută (33% pentru propozițiile principale și 1% pentru cele secundare), deține locul al doilea.

Ce încă-mi **lipseaște?** CC_2 310/22, 310/31.
ce de pururea **înflureaște**. CC 309/22.
care den afară lăngă cale **ședĕ**. PO 157/17.
cei ce acesta ğiurămăntu **fĕceră**. CV 50/2.

3. Mai rar (9% pentru propozițiile secundare), între subiect și predicat se intercalează o parte a termenilor grupului verbal, de cele mai multe ori termeni realizați prin forme atone:

ce-i **băga** ꙟn temniță. CV 42/6.
celŭ *ce* de pururea **grijaște** de noi de toți. CC_2 407/30.
ce i să **va aleage** despre alți frați. DR 3/9.
cine ꙟ pămîntul moavitenilorь **bătu** pre midiianiți. PO 148/20.

4. Schema în care subiectul se află în imediata vecinătate a predicatului situat pe ultimul loc (GV—S—P) are și ea o frecvență destul de redusă (11% pentru propozițiile principale și 1% pentru cele secundare):

ꙟtru adu *ce*ꙟ*re* **spovedi-se-va?** PS H. 4/6.
suptŭ alŭ vostru ținutŭ *carei* **sîntŭ**. CC_2 420/24.

5. În singurul exemplu în care apar și termeni ai grupului verbal, subiectul și predicatul au o poziție medială:

Fățarnice, *cine* de voi întru sîmbătă nu-șŭ **va dezlega** boulŭ său sau asinulŭ de la iasle . . . ? CC_2 410/28.

Pe baza celor constatate mai sus, pot fi desprinse următoarele aspecte:

Particularitățile topicii subiectului și a predicatului sînt condiționate de caracteristicile gramaticale ale subiectului, ale predicatului sau ale propoziției din care fac parte.

Subiectul realizat prin substantiv (inclusiv numeral și infinitiv) sau prin pronume (cu excepția celui relativ-interogativ) are în marea majoritate a cazurilor o topică liberă din punct de vedere gramatical.

În cadrul acestei libertăţi, se remarcă preferinţa pentru postpoziţie a subiectului nominal şi pentru antepoziţie a celui pronominal.

Pentru ambele tipuri de subiect, postpoziţia este mai accentuată în propoziţiile secundare.

Subiectul realizat prin pronume relativ-interogativ are o topică fixă, în antepoziţie.

De asemenea, o topică fixă, în postpoziţie sau în antepoziţie, are subiectul unui verb la infinitiv.

O topică aproape fixă, în antepoziţie, are subiectul unui predicat nominal al cărui nume predicativ este realizat prin substantiv sau pronume (cu excepţia celui relativ-interogativ) şi o topică aproape fixă, în postpoziţie, subiectul unui verb la gerunziu şi al unui predicat nominal al cărui nume predicativ este realizat printr-un pronume relativ-interogativ.

La nivelul textelor privite în ansamblu, se constată o mare diversitate de tipuri (scheme) de organizare a propoziţiei din punctul de vedere al poziţiei subiectului şi a predicatului însoţiţi de termeni ai grupului nominal şi verbal.

Prin frecvenţa întrebuinţării şi a repartiţiei la nivelul tuturor textelor avute în vedere, schema în care subiectul şi predicatul ocupă o poziţie medială, organizînd ceilalţi termeni ca în jurul unui nucleu, reprezintă varianta fundamentală.

Trei dintre variantele facultative, cele reprezentate de schemele S—GN—P—GV, P—GV—S—GN, P—S—GN—GV, se remarcă şi ele atît printr-o frecvenţă ridicată, cît şi prin faptul că sînt ilustrate de toate textele, indiferent de caracterul conţinutului sau de apartenenţa la categoria texte traduse sau netraduse.

Alte variante facultative, cele în care subiectul şi predicatul deţin locurile extreme, sau în care subiectul, respectiv predicatul apar pe ultimul loc, deşi, unele, cu o frecvenţă relativ ridicată, apar caracteristice îndeosebi textelor traduse, unde existenţa lor e datorată menţinerii topicii din originalul tradus. Absenţa sau prezenţa lor într-o proporţie redusă caracterizează textele netraduse.

La nivelul diverselor texte, se poate observa faptul că unele texte (CC_2 şi CV) se remarcă printr-o mare diversitate de scheme. În altele, de ex. SB, varietatea lor este mai redusă. Situaţia se datoreşte atît caracterului conţinutului, cît şi categoriei căreia aparţin (text tradus sau netradus).

Frecvenţa unor scheme mai poate varia în funcţie de caracterul conţinutului textului respectiv. Astfel, de exemplu, schema în care predicatul ocupă primul loc în propoziţie este mai specifică textelor cu caracter narativ (CV, PO).

În organizarea propoziţiei, din punctul de vedere al locului subiectului şi al predicatului însoţiţi de termeni ai grupului nominal şi verbal, limba română din secolul al XVI-lea prezintă o gamă largă de posibilităţi. Desigur, unele scheme apar ,,neromâneşti'' şi ele îşi datoresc prezenţa menţinerii topicii din originalele traduse. Dar faptul că subiectul şi predicatul şi-au putut păstra topica, fără ca, din această cauză, înţelesul să sufere, constituie încă o dovadă a posibilităţilor pe care limba română le are în acest sens.

Septembrie 1968

Facultatea de limba şi literatura română,
Bucureşti, Str. Ed. Quinet 7

PROPOZIȚIA ROMANICĂ ȘI UNIVERSALIILE SINTACTICE

DE

MARIA THEBAN și LAURENȚIU THEBAN

Teoria generativă și transformațională a structurii limbii își propune să atingă un nivel de generalitate care să facă posibilă identificarea unor proprietăți comune tuturor limbilor — deci emiterea unor ipoteze în legătură cu universaliile lingvistice.

Propozițiilor nucleare (canonice) sau șirurilor fundamentale (*basic strings*) le sînt asociate structuri arborescente (*base Phrase-markers*) generate de un sistem de reguli de rescriere. Aceste reguli de structură a frazei, sau de constituenți, necesare generării propozițiilor simple cu trei membri, se prezintă, în cadrul unei teorii generale a sintaxei și a gramaticii limbii engleze[1], în felul următor :

$$S \rightarrow GN^\frown GV$$
$$GV \rightarrow V^\frown GN$$

Șirurile fundamentale constituie baza subiacentă a tuturor propozițiilor corecte din limbile naturale, iar în cazul propozițiilor trimembre standard structura arborescentă corespunzătoare acestui șir exprimă simultan structura de adîncime și cea de suprafață a propoziției.

Această coincidență a unei structuri abstracte cu o structură concretă este, în prezent, un fapt admis pentru fiecare exemplu de enunț a cărui structură de suprafață este obținută prin aplicarea a *zero transformări* unei structuri de adîncime[2].

Prin urmare, regulile de constituenți generează o structură de adîncime căreia îi este identică structura de suprafață a propozițiilor nucleare.

Pe de altă parte, una din ipotezele cele mai promițătoare ale gramaticii generative și transformaționale indică un alt raport important de identitate, și anume între structurile profunde ale tuturor limbilor naturale[3]. În procesul traducerii, structura de adîncime reprezintă o invariantă, o construcție ale cărei proprietăți nu se schimbă de la o limbă la alta, oricît de diferite ar fi structurile lor superficiale. Există, deci, o singură

---

[1] N. Chomsky, *Aspects of the Theory of Syntax*, Cambridge-Mass, 1965, p. 3 și 124.

[2] Sanda Golopenția-Eretescu, *Structura de suprafață și structura de adîncime în analiza sintactică*, în ,,Probleme de lingvistică generală'', V, 1967, p. 154.

[3] D. Bolinger, *Aspects of Language*, New York, 1968, p. 18.

structură de adîncime, universală, şi nu mai multe (una pentru engleză, alta pentru franceză sau română etc.).

Să vedem însă dacă identităţile amintite (reguli de constituenţi = structură de adîncime = structură de suprafaţă = structură universală) nu se anulează reciproc, mai ales în lumina ultimelor reformulări ale gramaticii generative şi transformaţionale.

Dacă structura de adîncime este aceeaşi în toate limbile, regulile de constituenţi care generează această structură nu pot avea un aspect diferit de la o gramatică la alta ; în plus, propoziţiile nucleare din limbile lumii ar urma să coincidă la nivelul structurii de suprafaţă (mai puţin interpretarea fonologică). În acest caz, trăsăturile sintactice ale propoziţiei romanice nucleare s-ar regăsi în toate celelalte limbi, fiind universale.

Dacă acceptăm, procedînd în sens invers, coincidenţa între structura de suprafaţă a propoziţiilor nucleare romanice şi structura lor de adîncime, vom recunoaşte în aceasta din urmă o structură universală, valabilă totodată pentru celelalte limbi europene. Respectarea aceluiaşi principiu ne va obliga însă să transpunem în planul structurii de adîncime alte cîteva tipuri de structuri de suprafaţă fundamentale, generate de regulile gramaticale ale unui mare număr de limbi ne-indo-europene.

Iată trei tipuri de reguli, din cele patru teoretic posibile :

$S \rightarrow GN^\frown GV \qquad GV \rightarrow V^\frown GN$

(engleză, franceză, română etc.)

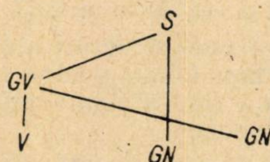
$S \rightarrow GN^\frown GV \qquad GV \rightarrow GN^\frown V$

(hindi, nepali, georgiană etc.)

$S \rightarrow GV^\frown GN \qquad GV \rightarrow V^\frown GN$

(fidjiană, malgaşă)

Structura arborescentă

caracteristică limbilor maori, hawaiană, tahitiană etc. nu poate fi generată cu ajutorul sistemului concatenal de reguli propus de N. Chomsky.

Un examen tipologic al structurii propoziţiilor trimembre în cîteva limbi din Asia şi Oceania a indicat nivelul la care apare diversificarea regulilor de constituenţi în mai multe tipuri : ordinea elementelor[4]. Acesta este, de altfel, singurul raport sintactic dintre unităţile propoziţiei conţinut în mod explicit în structurile arborescente ale gramaticii generative.

[4] L. Theban, *Perspectiva liniară a propoziţiilor trimembre*, în SCL XIX, 1968, 3, p. 307–315.

Respingînd alternativa S→{GN, GV}, GV→{V, GN} propusă de H. B. Curry şi S. K. Šaumjan, N. Chomsky s-a pronunţat în favoarea sistemului concatenal[5]. Conform acestui sistem, în care poate fi recunoscut principiul constituenţilor imediaţi din formularea lui Ch. Hockett, structurii arborescente generate îi este specifică ordinea liniară fixă a nodurilor.

Cele patru structuri fundamentale de suprafaţă ocurente în limbile lumii nu pot corespunde însă unui număr egal de structuri de adîncime abstracte şi universale. Pentru ca la nivelul structurilor de adîncime să existe o singură construcţie sintactică realmente universală, se impune eliminarea proprietăţilor specifice care opun structurile nucleare de suprafaţă una alteia.

Excluderea trăsăturii ne-universale, de suprafaţă, manifestate de ordinea constituenţilor, sugerează înlocuirea sistemului concatenal cu cel al unui ansamblu de unităţi. Deci :

$$S \rightarrow \{GN, GV\}$$

$$GV \rightarrow \{V, GN\}$$

sau, mai precis :

$$S \rightarrow \{GN, GN, GV\}$$

Formula de mai sus exprimă, în sfîrşit, cîteva universalii lingvistice. Cu titlu provizoriu, acestea sînt :

— în orice limbă există o clasă de construcţii sintactice fundamentale (S), numite propoziţii nucleare

— toate limbile lumii folosesc constituentul GN[6].

Pe un plan mai abstract, logico-semantic, formula S → { GN, GN,V } corespunde unei experienţe elementare din realitatea extra-lingvistică : o acţiune sau un proces pune în legătură doi participanţi (actanţi). Numărul acestora, în funcţii diferite, poate ajunge la patru[7].

Deşi analiza acestui aspect al structurii de adîncime nu figurează printre obiectivele cercetării de faţă, vom menţiona totuşi că *agentul* (de regulă o persoană sau o fiinţă) are distribuţia cea mai largă printre actanţi, că *pacientul* corespunde frecvent unui lucru şi că distincţia între agent şi beneficiar poate fi explicată uneori în termenii unei precedenţe în timp a reportului (posesiv) *actant 1* : *pacient* faţă de *actant 2* : *pacient*[8]. Cel de-al patrulea actant posibil este denumit de L. Tesnière *instigator*, iar de M.A. K. Halliday *iniţiator*.

---

[5] N. Chomsky, *Aspects* ..., p. 124 şi 221.

[6] La un examen tipologic exhaustiv, s-ar putea descoperi absenţa, în unele limbi (eskimo etc.), a constituentului GV.

[7] Cf. Valeria Guţu-Romalo, *În problema clasificării verbelor* (*Încercare de clasificare sintagmatică*), în *Elemente de lingvistică structurală*, Bucureşti, 1967, p. 299 ; Sanda Golopenţia-Eretescu, *Règles de structure de la phrase en roumain actuel*, în ,,Cahiers de linguistique théorique et appliquée'', IV, 1967, p. 69 ; L. Tesnière, *Eléments de syntaxe structurale*, Paris, 1960, p. 260 ; M. A. K. Halliday, *Notes on Transitivity and Theme in English*, în ,,Journal of Linguistics'', 3, 1967, 1, p. 42.

[8] De exemplu : *studentul oferă o floare colegei.*
Agent = A1 are o floare (moment 1), iar
beneficiar = A2 are o floare (moment 2).

	Inițiator	(Verb)	Agent	(Verb)	Pacient	Beneficiar
A	Ø	Ø	*Ion*	duce	o *scrisoare*	*Anei*
B	*Petru* îl	trimite pe	*Ion*	Ø	cu o *scrisoare*	*Anei*
C	*Petru*	trimite prin	*Ion*	Ø	o *scrisoare*	*Anei*
D	*Petru* îi	dă lui	*Ion*	(să ducă)	o *scrisoare* pentru	*Ana*

Fiecare din cei patru participanți poate să constituie obiectul comunicării, adică să devină punctul inițial al enunțului :

1. Inițiator :
B, C, D
2. Agent :
Ion *duce Anei o scrisoare de la / a lui Petru.*
3. Pacient :
Scrisoarea *lui Petru este dusă / trimisă Anei de către / prin Ion*
4. Beneficiar :
Ana *primește prin Ion o scrisoare de la / a lui Petru.*

Din punct de vedere lingvistic, nici unul din cele patru tipuri de propoziții nu reprezintă o structură primară și fundamentală, din care să fie derivate celelalte. Construcțiile active, cu agentul instaurat temă, domină ca frecvență, probabil din cauza importanței mai mari a actanților avînd funcția de agent. Majoritatea actanților care ne rețin atenția și prezintă un interes imediat pentru comunicare au trăsătura distinctivă [+ uman]. Dacă inițiatorii și beneficiarii sînt și ei, în mod obișnuit, ființe umane, pacienții în schimb pot fi lucruri (obiecte) într-o proporție cu mult mai mare decît în cazul agentului. După toate probabilitățile, propozițiile *Ion cumpără pioneze* sau *Ana aruncă grăunțe găinilor* nu vor fi mai puțin frecvente decît parafrazele corespunzătoare, în care actanții pacient sau beneficiar constituie tema centrală a comunicării.

În capitolul introductiv al lucrării *Aspects of the Theory of Syntax*, N. Chomsky afirmă că analiza unei limbi concrete constă din două etape : descrierea particularităților gramaticale ale limbii studiate, și suplimentarea lor cu un corp de universalii lingvistice. În studierea structurilor sintactice romanice, vom lua totuși ca punct de plecare universaliile sintactice de adîncime, cărora le vom anexa particularitățile gramaticale ale limbilor neo-latine. Aceasta ne-a pus în situația de a încerca o primă caracterizare a universaliilor sintactice, cel puțin la nivelul propoziției trimembre active. Propoziția cu trei membri este luată aici ca obiect al analizei în virtutea locului central pe care-l ocupă în ansamblul construcțiilor sintactice în majoritatea limbilor naturale.

Atîta timp cît obiectele universului extralingvistic nu sînt interpretate ca protagoniste ale unei acțiuni, gîndirea și limba le înregistrează și le exprimă sub forma unei clase neordonate structural, dar ai cărei membri sînt dispuși într-o succesiune liniară (*grăunțe, autobuz, Ana, găini*). În absența unui verb care să cristalizeze într-o propoziție un număr limitat de actanți, succesiunea liniară de substantive poate continua la nesfîrșit,

în indiferent ce ordine. Situaţia se schimbă radical atunci cînd o acţiune pune două (sau mai multe) obiecte într-un contact temporar sau permanent. O asemenea experienţă îşi găseşte exprimarea lingvistică într-o propoziţie, adică într-o clasă închisă de unităţi lingvistice. În limbile naturale, ordinea liniară a elementelor condiţionate de verb nu mai este indiferentă. Fiecare limbă şi-a creat un tip particular de succesiune în interiorul propoziţiei simple. Acesta este un aspect important al structurii de suprafaţă.

Diversele tipuri de secvenţă liniară nu sînt tributare unei ordini didactice unice a gîndirii, succesiunii naturale a ideilor, de care vorbesc Rivarol, Beauzée, Diderot sau H. Weil, ci se explică mai curînd în termenii unei tipologii a conceptului dominant[9]. Savanţii amintiţi admiteau existenţa unui mers logic al gîndirii, în care le plăcea să recunoască ordinea respectată de membrii propoziţiei în limba franceză[10].

Dar totuşi, pe lîngă limbile ,,à inversions'' la care face aluzie Rivarol, există multe altele care au o ordine la fel de rigidă ca cea din limba franceză, fără să fie totuşi identică acesteia. Trebuie să le reproşăm atunci absenţa clarităţii ? Şi claritate, pentru cine, pentru noi sau pentru vorbitorii acestor limbi ?

Există, chiar în limbile cu ordine liberă, un tip de succesiune predominant, normal, obişnuit sau tradiţional, cum este secvenţa Agent-Pacient-Verb în sanskrită şi, probabil, în latină. Această ordine neutră, fiind de asemenea şi cea mai frecventă, a reuşit în unele cazuri să se impună prin eliminarea definitivă a variantelor.

Aşa cum am arătat la început, singura regulă capabilă să dea socoteală de toate tipurile posibile de succesiune liniară a propoziţiei trimembre este

$$S \rightarrow \{Act_1, Act_2, V\}^{11}$$

După ce gîndirea identifică printre cei doi actanţi un agent şi un pacient, clasa acestor unităţi se lasă structurată într-o ierarhie :

$$S \rightarrow \{\{A, V\}, P\}$$

În cazul evocat mai sus, sîntem în prezenţa unui verb bivalent satisfăcut de un agent şi, respectiv, de un pacient, sau a unor verbe tri- şi tetravalente, ale căror valenţe suplimentare sînt satisfăcute de actanţii menţionaţi. De exemplu :

Copilul bea lapte

A(I,B) V P

Petru îl avansează pe Ion

A(I) V P(B)

---

[9] Acest principiu de analiză tipologică este preluat din morfologie, unde a fost aplicat pentru prima dată de A. Capell. Vezi *A Typology of Concept Domination*, în ,,Indo-Pacific Linguistic Studies'' (ed. G. B. Milner, E. J. A. Henderson), II, 1965, p. 451—462.

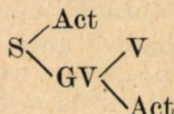
[10] ,,Ce qui n'est pas clair, n'est pas français ; ce qui n'est pas clair, est encore anglais, italien, grec ou latin'', Rivarol, *Discours sur l'universalité de la langue française*, Paris, 1929, p. 90.

[11] Operînd la nivelul structurii profunde, preferăm să substituim constituentului *GN* simbolul *Act*(ant).

În lumina revizuirilor propuse pînă în prezent, regulile de constituenți vor avea aspectul următor :

$$S \to \{GV, Act\}$$
$$GV \to \{V, Act\}$$

iar structura arborescentă corespunzătoare :

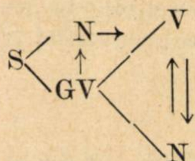

Relațiile gramaticale de subiect și de obiect direct se definesc după cum urmează :

Subiect [N — V]

Obiect [N — GV]

Fiind centrul propoziției, în jurul căruia sînt grupați actanții, verbul nu poate fi izolat de aceștia din prima regulă de expansiune ci formează cu ei grupuri din ce în ce mai reduse, pînă cînd ultimul actant se desprinde de acest verb. Cu cît un element nominal persistă mai mult pe lîngă un verb, cu atît construcția lor este mai sudată. Ultimul actant care rămîne pe lîngă verb este subiectul gramatical[12]; cei doi membri ai propoziției se domină reciproc. La rîndul lui, obiectul direct domină verbul și este dominat de către grupul verbal :

Funcțiile gramaticale de subiect și obiect direct sînt exprimate în mod diferit în structura superficială a diferitelor limbi. Pe lîngă ordinea liniară a constituenților, raporturile de dominație se mai exprimă în două tipuri de dependență formală : acordul și recțiunea.

Structura de adîncime universală {{A, V}, P} se realizează, în limbile naturale, sub forma unei structuri superficiale a cărei formulă maximală, reprodusă mai jos, dă socoteală în mod simultan de acord (N → V) și de recțiune ((G)V → N) :

$$\{\{A, V\}, P\} \Rightarrow$$

$$\{\{\{\alpha, N \begin{Bmatrix} x \\ y \\ \vdots \\ w \end{Bmatrix} \begin{Bmatrix} n \\ o \end{Bmatrix}, \beta\}, \{\gamma, V^{i}, \omega\}\}, \{\alpha, N \begin{Bmatrix} x \\ y \\ \vdots \\ w \end{Bmatrix} \begin{Bmatrix} n \\ o \end{Bmatrix}, \beta\}\}^{13}$$

---

[12] Acest nou procedeu de segmentare a propoziției este apropiat de unele propuneri formulate de E. M. Uhlenbeck, *An Appraisal of Transformational Theory*, în „Lingua", 12, 1963, p. 1—8 și M. Grady, *A Note on the Theory of the Primary IC Cut in English*, în „Glossa" I, 1967, 1, p. 68—74.

[13] Cf. J. F. Staal, *Word Order in Sanskrit and Universal Grammar*, Dordrecht, 1967, p. 66.

i = x, y ... w (număr etc.) n = caz nominativ o = caz oblic

În ce priveşte limbile romanice, regulile de interpretare care permit trecerea de la structura de adîncime la structura de suprafaţă tipică sînt, în esenţă, următoarele:

I. Dispunere în secvenţă

$\{\{A, V\}, P\} \Rrightarrow N \frown V \frown N$

port. *Os passageiros deixam o avião*

II. Acord

$\{\{A, V\}, P\} \Rrightarrow \{\{N^x, V\} N^y\} \Rrightarrow \{\{N^x, V^x\}, N^y\}$

port. **Os** *amigos* *combin***am** **um** *encontro*

III. Recţiune

$\{\{A, V\}, P\} \Rrightarrow \{\{N^{\begin{Bmatrix}n\\o\end{Bmatrix}}, V\}, N^{\begin{Bmatrix}n\\o\end{Bmatrix}}\} \Rrightarrow \{\{N^n, V\}, N^n\}$

rom. *Elevul vede cartea*
fr. *L'enfant achète les livres*

$\Rrightarrow \{\{N^n, V\}, N^o\}$

rom. *Elevul îl vede* **pe** *inspector*
sp. *Juan ve* **a** *Pedro*

Aceste trăsături ale structurii de suprafaţă romanice par atît de normale, atît de justificate din punct de vedere logic, şi atît de necesare articulării sintactice a enunţului, încît cu greu s-ar putea concepe ca ele să nu se regăsească, cel puţin parţial, în toate limbile lumii. Să vedem însă faptele:

I. $\{\{A, V\}, P\} \Rrightarrow$	1. $A\frown V\frown P$	limbile romanice
	2. $A\frown P\frown V$	hindi, tamil, georgiană
	3. $V\frown P\frown A$	malgaşă, fidjiană
	4. $V\frown A\frown P$	maori, tahitiană
	5. $\{A, V, P\}$	sanskrită
II. $\{\{N^x, V\}, N^y\} \Rrightarrow$	1. $\{\{N^x, V^x\}, N^y\}$	limbile romanice
	2. $\{\{N^x, V^{xy}\}, N^y\}$	bască
	3. $\{\{N^x, V^y\}, N^y\}$	hindi
	4. $\{\{N^x, V^o\}, N^y\}$	hindi, fidjiană
III. $\{\{N^{\begin{Bmatrix}n\\o\end{Bmatrix}}, V\}, N^{\begin{Bmatrix}n\\o\end{Bmatrix}}\} \Rrightarrow$	1. $\{\{N^n, V\}, N^n\}$	franceză, română, spaniolă
	2. $\{\{N^n, V\}, N^o\}$	spaniolă, română, hindi
	3. $\{\{N^o, V\}, N^n\}$	bască, hindi
	4. $\{\{N^o, V\}, N^o\}$	hindi, nepali

Această trecere în revistă tipologică ne demonstrează, prin urmare, că nu există nici o singură trăsătură sintactică romanică de suprafață care să convină tuturor limbilor și să aspire, în consecință, la universalitate. Fiecare trăsătură sintactică romanică își găsește un contra-exemplu într-o limbă sau în alta.

Să vedem, cel puțin, dacă nu poate fi vorba de universalitate în selectarea simultană a celor trei nivele sintactice de suprafață :

Limbi romanice $\begin{bmatrix} \text{I. } 1 \\ \text{II. } 1 \\ \text{III. } 1 \end{bmatrix}$ $\begin{bmatrix} \text{I. } 1 \\ \text{II. } 1 \\ \text{III. } 2 \end{bmatrix}$

hindi $\begin{bmatrix} \text{I. } 2 \\ \text{II. } 1 \\ \text{III. } 1 \end{bmatrix}$ $\begin{bmatrix} \text{I. } 2 \\ \text{II. } 1 \\ \text{III. } 2 \end{bmatrix}$ $\begin{bmatrix} \text{I. } 2 \\ \text{II. } 3 \\ \text{III. } 3 \end{bmatrix}$ $\begin{bmatrix} \text{I. } 2 \\ \text{II. } 4 \\ \text{III. } 4 \end{bmatrix}$

sanskrită $\begin{bmatrix} \text{I. } 5 \\ \text{II. } 1 \\ \text{III. } 2 \end{bmatrix}$ samoană $\begin{bmatrix} \text{I. } 4 \\ \text{II. } 4 \\ \text{III. } 2 \end{bmatrix}$

Și aici marea diversitate a tipurilor de structuri sintactice din limbile naturale nu lasă nici o îndoială asupra imposibilității instituirii unei echivalențe romanic = universal.

Cercetările, frecvente, care își propun să stabilească poziția unei limbi romanice în Romania, sau să înregistreze contrastiv particularitățile ei în raport cu vreun idiom germanic sau slav din vecinătatea europeană, vor sfîrși probabil prin a ne stimula dorința de a cunoaște mai mult despre locul limbilor noastre romanice în turnul Babel modern, luat în întregime.

Aprilie 1968

Institutul de lingvistică, București,
Str. I. C. Frimu, 22
Centrul de cercetări fonetice și dialectale, București,
Cal. Victoriei, 194

ARTICOLUL POSTPUS LA ADJECTIVE ÎN GRAIUL SÎRBESC DIN SVINIȚA[1]

DE

MIRCO JIVCOVICI

Adjectivele calificative au în limba sîrbocroată două forme, și anume : forma determinată (lungă) și forma nedeterminată (scurtă). În timp ce la genul masculin forma determinată se deosebește de cea nedeterminată prin desinența - *i* : *mlād — mlādī*, *krátak — krátkī*, la genul feminin și neutru acestea se deosebesc numai prin cantitatea vocalei finale (care la forma determinată e totdeauna lungă) și prin natura și locul accentului :

mláda — mlādā, *mládo — mlādō* ;
dòbra — dòbrā, *dòbro — dòbrō* ;
rumèna — rùmenā, *rumèno — rùmenō*.

Forma nedeterminată a adjectivelor se întrebuințează pe lîngă un substantiv care desemnează un obiect nedeterminat, necunoscut ; această formă arată ceva general sau o însușire trecătoare și răspunde la întrebarea *kakav*? (ce fel de?). Forma determinată se întrebuințează pe lîngă un substantiv care desemnează un obiect cunoscut, determinat ; ea arată o însușire de durată, permanentă și răspunde la întrebarea *koji*? (care?).

Forma nedeterminată se întrebuințează :

a) ca parte componentă a predicatului nominal :
On je dobar. Leti je kiša umerena i prijatna ;

b) cînd atributul este exprimat printr-un genitiv calitativ :
Dodje momče crna oka na konjicu laka skoka.

Forma determinată se întrebuințează :

a) cînd adjectivul este folosit în funcție de atribut și este precedat de un pronume posesiv sau demonstrativ :
Taj laki zadatak rešiće svi. Moj dobri drug je otputovao ;

b) cînd face parte componentă din numele unui obiect :
slepi miš, *Novi Sad*, *Ivan Grozni.*

Adjectivele posesive în *-ov*, *-ev*, *-in* au numai forma nedeterminată la toate funcțiile analizate mai sus ; același lucru se constată și la adjectivele în *-ski*, *-ji*, *-nji*, *-snji* etc., precum și la gradul comparativ și super-

[1] Extras din comunicarea ținută în cadrul sesiunii științifice a cadrelor didactice de la Facultatea de filologie, Universitatea București, mai 1963.

lativ, care au însă toate funcţiile sintactice menţionate numai la forma determinată.

Deoarece flexiunea adjectivelor determinate (aşa-zisa flexiune pronominală) diferă de a celor nedeterminate (aşa-zisă flexiune substantivală), este normal ca şi în folosirea sintactică a cazurilor oblice să se ţină seama de aceste reguli.

Trebuie să precizăm că regulile indicate mai sus sînt respectate numai în limba literară. Limba populară, în afară de unele graiuri din Herţegovina şi Muntenegru, nu face distincţie în folosirea formei nedeterminate şi a celei determinate a adjectivelor [2]. Şi în graiul bănăţean (vorbit la noi în ţară), deşi se întîlnesc ambele forme, şi cu *-i*, şi fără *-i*, distincţia între ele nu se face conştient, amîndouă fiind folosite cu aceleaşi funcţii sintactice :

Kako se zove onaj lep momak? şi *Kako se zove onaj lepi momak?*

Acad. Emil Petrovici menţionează că şi în graiul caraşovenilor „forma determinată şi nedeterminată nu se întrebuinţează consecvent, ci cele două forme pot sta una pentru alta"[3]. Aleksandar Belić, de asemenea, vorbind despre graiurile din răsăritul şi sudul Serbiei, spune că „această caracteristică (este vorba de deosebirea formei determinate de cea nedeterminată. — *M. J.*) este redusă, în aceste dialecte, la minimum" [4].

Din această cauză, în cercetările noastre dialectale pe teren nu am acordat o importanţă deosebită acestei probleme. De-abia la a doua deplasare în comuna Sviniţa, după ce, cercetînd materialul imprimat pe bandă de magnetofon, am observat unele forme adjectivale neobişnuite, ne-am ocupat de această problemă şi am putut stabili în felul acesta natura fenomenului.

În graiul sîrbesc din Sviniţa se foloseşte, pe lîngă cele două forme amintite ale adjectivului, o a treia formă, articulată :

Da mi kupiš šešir ***sinien.***
Ja idem sega na onaj ***drugien*** *breg.*
Tej ***visokien*** *čovek je moj tata.*
Smo zborili iz ***lepene*** *žene.*
Se naselili u ***starono*** *selo.*

Primele două forme (determinată şi nedeterminată) se folosesc paralel, dar nici una dintre ele nu are o întrebuinţare consecventă, întîlnindu-se cînd una, cînd alta :

Onaj lepi mokane şi *Onaj lep mokane.*

O caracteristică importantă este aceea că, în timp ce forma determinată are flexiune pronominală întrebuinţată la toate cazurile existente în acest grai, forma nedeterminată este folosită doar la nominativ singular.

Paradigma formei determinate este următoarea :

S i n g u l a r

N. lepi	lepa	lep(o)
G. lepoga	lepoj	lepoga

[2] A. Belić, *Dijalekti istočne i južne Srbije*, I, Belgrad, 1905, p. 426 şi urm.
[3] E. Petrovici, *Graiul caraşovenilor*, Bucureşti, 1935, p. 165.
[4] A. Belić, *op. cit.*, p. 427.

D. lepomu	lepoj	lepomu
A. lepoga	lepu	lepoga
V. lepi	lepa	lep(o)
I. (iz) lepoga	(iz) lepom (lepoj)	(iz) lepoga

Plural

N. lepi	lepe	lepi(a)
G. lepi	lepe	lepi
D. lepim	lepem	lepim
A. lepi	lepe	lepi
V. lepi	lepe	lepi
I. (iz) lepi	(iz) lepe	(iz) lepi (a)

Forma articulată a adjectivului este folosită mult mai consecvent, și anume în toate cazurile în care gramatica normativă prevede că trebuie folosită forma determinată a adjectivului; nu am întîlnit nici un caz de folosire a acestei forme în locul celei nedeterminate. Din această cauză am spune că în acest grai funcția adjectivului determinat a fost preluată cu totul de adjectivul articulat.

Nu este în intenția noastră să dăm o rezolvare definitivă în problema apariției articolului postpus în graiurile răsăritene ale limbii sîrbocroate. Ceea ce considerăm că trebuie arătat este doar faptul că, în dezvoltarea istorică a graiurilor sîrbești, articolul a pătruns din afară, s-a dezvoltat sub influența altor graiuri (sau limbi), care au cunoscut anterior această formă și a căror sferă de influență s-a extins și asupra acestor graiuri sîrbești.

A. Belić consideră că, în graiurile din răsăritul și sudul Serbiei, articolul, ca una dintre caracteristicile lor foarte arhaice, s-a dezvoltat din postpunerea formei scurte a pronumelui demonstrativ *-of*, *-va*, *-vo*; *-ot*, *-ta*; *-on*, *-na*, *-no* [5].

Este adevărat că în unele graiuri sîrbești pronumele demonstrativ se folosește și postpus, însă cazurile sînt foarte rare, și considerăm că ele nu puteau da naștere formelor articulate. Dacă fenomenul ar fi determinat apariția articolului (formei articulate), atunci ar trebui să întîlnim forma articulată și în alte graiuri.

Aici trebuie să menționăm încă un fapt semnificativ, și anume că, în timp ce în graiurile din răsăritul Serbiei articolul este generalizat, extinzîndu-se și la substantive, în graiul din Svinița articolul se întîlnește numai la adjective și la formele adjectivale ale pronumelui și numeralului.

De asemenea, în timp ce în aceste graiuri articolul *-t*, *-ta*, *-to* este cel mai frecvent, în graiul din Svinița nu am întîlnit decît articolul *-on*, *-na*, *-no* și foarte rar *-ov*, *-va*, *-vo*; de la *zao* (zal) > *zlien*, *zlana*, *zlono*; de la *beo* (bel) > *belien*, *belana*, *belono*; de la *širok* > *širokiev*, *širokava*, *širokovo*.

[5] A. Belić, *Galički dijalekat*, Belgrad, 1935, p. 192.

Paradigma flexiunii adjectivelor articulate este următoarea :

Singular

N. lepien	lepana	lepono (lepien)
G. leponoga	leponoj	leponoga
D. leponomu	leponoj	leponomu
A. leponoga (lepien)	leponu	leponoga (lepono)
V. lepien	lepana	lepono
I. (iz) leponoga	(iz) leponom leponoj	(iz) leponoga

Plural

N. lepini	lepene	lepini
G. lepini	lepene	lepini
D. lepinim	lepenem	lepinim
A. lepini	lepene	lepini
V. lepini	lepene	lepini
I. (iz) lepini	(iz) lepenem	(iz) lepini

În legătură cu articularea adjectivelor în graiul din Svinița se ridică două probleme : 1) de ce predomină în acest grai articolul *-on*, *-na*, *-no* și 2) cum se explică existența articolului numai la adjective.

În ce privește prima problemă, considerăm că fenomenul nu poate fi explicat prin condițiile proprii de dezvoltare ale acestui grai, ci trebuie comparat cu situații identice sau asemănătoare din alte limbi sau graiuri. Forma *-on*, ca articol, se întîlnește în dialectul din Rodopi al limbii bulgare, iar în graiurile macedonene, pe lîngă *-on* se mai întîlnește și *-ov* [6]. Acest fapt ne face să presupunem că graiul din Svinița trebuie să se fi aflat într-o anumită perioadă istorică în apropierea acestor graiuri, care au putut în acest fel, să-l influențeze.

Într-adevăr, și alte caracteristici ale graiului din Svinița ne duc la aceleași concluzii, și anume că s-a dezvoltat în strînsă legătură cu unele graiuri macedonene. Pe lîngă unele aspecte fonetice și morfologice, identice sau asemănătoare, am aminti și un aspect legat de onomastică. Astfel, în Svinița, aproape fiecare familie, pe lîngă nume (de obicei de origine sîrbă), mai are încă un nume de origine macedoneană : Živa Jovanović-Kuzinski, Lazar Maksimović-Nedelkovski, Rista Jovanović-Žarinski, Aleksa Popović-Kinježevski.

În ce privește cea de-a doua problemă, și anume existența articolului numai la adjective, trebuie spus că, în general, articolul postpus a apărut mai întîi la adjective și ulterior la substantive. Cum acest articol a apărut în limbile bulgară și macedoneană în secolele XV—XVI [7], se poate presu-

[6] K. Mirčev, *Историческа граматика на българския език*, Sofia, p. 186.
[7] K. Mirčev, *op. cit.*, p. 180.

pune că şi populaţia sîrbă din Sviniţa a trăit în această perioadă istorică la sudul Dunării (în Serbia de răsărit sau Macedonia), apoi, în faţa pericolului turcesc, în special după înrobirea Serbiei în 1459, a părăsit aceste meleaguri şi a emigrat la nord de Dunăre, în Clisura noastră. De altfel, J. Cvijić menţionează că, în faţa pericolului turcesc „fug spre nord mai întîi locuitorii din sudul Serbiei şi din Macedonia" [8].

Pierzînd contactul cu populaţia a cărei limbă a dezvoltat în continuare articolul şi la substantive, graiul din Sviniţa a păstrat doar forma articulată a adjectivelor, cu care a venit din sudul Dunării.

August 1968

Facultatea de limbi slave,
Bucureşti, Str. Pitar Moş 7

[8] J. Cvijić, *Balkansko poluostrvo*, I, Belgrad, 1922, p. 185.

UNELE PROBLEME DE FONOLOGIE ÎN GRAMATICA TRANSFORMAȚIONALĂ A LIMBII ROMÂNE

DE

LILIANA IONESCU

0. Problema locului regulii diftongării lui [é] la [e̯a] și al regulii monoftongării acestui diftong la [e], într-o gramatică transformațională a limbii române, a fost adusă în discuție de Em. Vasiliu [1] și de Sanda Golopenția-Eretescu [2].

1. Ocupîndu-se de dialectele dacoromâne, Em. Vasiliu se referă în special la regula monoftongării lui [e̯a] la [e], a cărei ordonare este utilizată pentru a distinge două tipuri dialectale : cel muntenesc și cel moldovenesc. Deși formulările nu sînt explicite, din considerațiile autorului rezultă că, în cazul primul tip (în care poate fi integrată și româna standard), regula menționată este subsumată ciclului transformațional, iar în cazul celui de-al doilea tip, ea este o regulă fonologică.

Em. Vasiliu își bazează demonstrația pe faptul că un substantiv ca *mireasă* (analizabil în morfemele *mireas&ă*) are pluralul *mirese* (*mireas&e*) în toate dialectele, pe cînd numeralul *șapte* (neanalizabil morfematic, după părerea autorului) are această formă numai în dialectele muntenești, dialectele moldovenești cunoscînd forma *ʃəpte* (în variație liberă cu *ʃ'epte*).

Exemplele alese au unele neajunsuri :

(1) contextele fonetice în care apare diftongul nu sînt comparabile, prezența lui [ʃ], la origine o consoană palatalizată : [ʃ'], implicînd considerarea unor modificări fonetice suplimentare pentru formele numeralului *șapte* ;

(2) *șapte* (ca și *șase*, adus în discuție în altă parte) este analizabil, asemenea substantivului *mireasă*, în două morfeme : *ʃ'eapt&e* (*ʃ'eas&e*) (vezi și derivatele de tipul *șesime*, *șeptime*). De altfel, și la S. Golopenția-Eretescu apare această analiză, iar numeralul *șase* este inclus în aceeași categorie cu verbul *șade* (*ʃéas&e*, *ʃéad&e*) [3].

---

[1] Vezi, în special, *Towards a generative phonology of Daco-Rumanian dialects*, în „Juournal of Linguistics", vol. 2, nr. 1, p. 79—98.

[2] *Alternanțe vocalice în gramatica transformațională*, în SCL XVIII, 1967, p. 407 — 412.

[3] *Alternanțe* . . ., p. 411.

2. Explicaţia diferenţei de tratament al diftongului [e̯a] în formele munteneşti *mirese* şi *şapte* este dată de intervenţia regulii depalatalizării lui [ʃ']. Într-adevăr, pornind de la formele *mirease* şi *ʃ'eapte* (fie că facem abstracţie de obţinerea lor prin diftongare, fie că le obţinem din formele de bază *mirés&* şi *ʃ'épt&* prin aplicarea regulii diftongării lui [é] urmat de o silabă care conţine un [e], cum sugerează S. Golopenţia-Eretescu) trebuie să ordonăm înaintea regulii monoftongării lui [e̯a] la [e] regula depalatalizării lui [ʃ'] şi a schimbării oricărei vocale palatale următoare lui [ʃ] dur într-o vocală centrală. În felul acesta, forma *ʃ'eapte* devine *ʃeapte* (din care se poate obţine apoi forma *ʃapte*), iar diftongul [e̯a] nu mai intervine în discuţie.

Em. Vasiliu a afirmat că ordonarea prezentată : depalatalizarea lui [ʃ'], trecerea vocalelor palatale în vocale centrale, după [ʃ] dur, monoftongarea lui [e̯a] la [e], caracterizează dialectele munteneşti (şi deci şi limba standard), dar nu a găsit o explicaţie satisfăcătoare pentru integrarea regulii monoftongării lui [e̯a] la [e] în cadrul ciclului transformaţional.

Din cele prezentate pînă acum se poate observa că intervenţia analizei morfematice şi deci menţinerea pauzelor dintre morfeme înaintea aplicării regulii monoftongării lui [e̯a] nu sînt justificate prin nimic.

3.1. Sanda Golopenţia-Eretescu abordează aceste probleme în cadrul unei cercetări referitoare la alternanţele vocalice. Autoarea afirmă explicit că atît regula diftongării lui [é], cît şi cea a monoftongării lui [e̯a] la [e] aparţin ciclului transformaţional, întrucît sînt condiţionate gramatical de adăugarea anumitor flective, iar aplicarea lor precedă eliminarea semnelor care delimitează morfemele (&).

Regula diftongării lui [é], numerotată cu (3), are forma :

$$\emptyset \rightarrow [+\text{comp}] \;/\; \begin{bmatrix} -\text{dif} \\ +\text{acc} \\ -\text{grav} \end{bmatrix} \;\underline{\qquad\quad}\; \ldots \;\& \quad \begin{bmatrix} -\text{dif} \\ -\text{bem} \end{bmatrix}$$ [4]

Se poate remarca faptul că formularea regulii (3) are în vedere numai situaţiile în care diftongarea este produsă prin adăugarea unui flectiv care cuprinde un [e] sau un [ə]. Lăsînd la o parte faptul că morfemul următor poate fi şi un sufix lexical, nu este posibilă ignorarea cazurilor în care diftongarea lui [é] se produce sub influenţa unor timbre [e,ə] aparţinînd aceluiaşi morfem. Toţi istoricii limbii române au arătat că diftongarea este condiţionată de timbrul vocalic din *silaba* următoare, indiferent de analiza morfematică a cuvintelor [5].

Soluţia pe care o propune Sanda Golopenţia-Eretescu pentru a cuprinde toate aceste situaţii este, după cît se pare, fiindcă formulările sînt laconice, alegerea unei forme de bază cu [e] pentru cuvintele în care diftongarea este produsă de un [e, ə] aparţinînd flectivului şi a unei forme de bază cu [e̯a] pentru cuvintele în care diftongarea este produsă de timbre vocalice aparţinînd aceluiaşi morfem cu [é].

---

[4] Am exclus din formularea regulii partea referitoare la diftongarea lui [ó], întrucît nu ne vom ocupa de acest fenomen.

[5] Vezi sublinierile lui Al. Rosetti, în *Istoria limbii române*, IV—VI, 1966, p. 39.

Ideea că timbrul vocalic din morfemul următor produce alternanţa este justificată prin exemple de tipul *lépəd — leápəd&ə*, *sémən — seámən&ə*. În aceste cazuri sînt alese bazele cu [é], din care, prin aplicarea regulii (3), sînt derivate formele cu diftong. Pentru derivarea formelor unui verb ca (*a*) *depăna* însă, este aleasă baza cu diftong : *deápən*.

Această soluţie, deşi nu este prea economică, se impune, după părerea noastră, în primul rînd, datorită relaţiei strînse în care se află regula (3) cu o altă regulă, numerotată de Sanda Golopenţia-Eretescu cu (4) : cea a modificării lui [e] la [ə] după o labială, dacă în morfemul următor nu apare o vocală palatală :

$$[\text{-grav}] \longrightarrow [+\text{grav}] \,/\, \begin{bmatrix} -\text{voc} \\ +\text{grav} \end{bmatrix} \text{———} \ldots \& \begin{bmatrix} +\text{voc} \\ \begin{Bmatrix} +\text{bem} \\ +\text{grav} \\ +\text{comp} \end{Bmatrix} \end{bmatrix}$$ [6]

Regula (4) trebuie ordonată neapărat după regula (3), pentru că, aşa cum arată Sanda Golopenţia-Eretescu, numai astfel pot fi obţinute formele care prezintă alternanţa tripartită *e—ə—a*. Aplicarea ei este în strînsă dependenţă de analiza morfematică a cuvintelor (vezi, de exemplu, forme ca : *ap&e*, *priv&easc&ă*, *priv&esc* etc., care ar deveni altfel **apă*, **privască*, **privăsc*) : [e] trebuie să aparţină aceluiaşi morfem cu labiala precedentă. Soluţia cea mai economică este deci încadrarea regulii (4) printre regulile aparţinînd ciclului transformaţional.

Dependenţa strînsă dintre regulile (3) şi (4) şi condiţionarea regulii (4) de analiza morfematică ne împiedică să formulăm o regulă de diftongare a lui [é] în poziţia [e,ə] care să cuprindă toate situaţiile, fiindcă aceasta nu ar putea fi ordonată decît în grupul regulilor fonologice.

Ordonarea regulii (3) printre regulile ciclice prezintă dezavantajul de a genera numai o parte a situaţiilor în care [ea] se obţine prin diftongarea lui [é] şi de a include cealaltă parte a situaţiilor în care apare un [ea] derivat, în aceeaşi categorie cu situaţiile în care [ea] nu se obţine printr-o diftongare (vezi includerea lui *deapăn* în aceeaşi categorie cu *deal* sau *caramea* [7]). Cu alte cuvinte, sîntem puşi în dificultatea de a nu putea evidenţia asemănarea unor structuri de adîncime, în cazuri în care aceasta este certă şi de a prefera aceeaşi structură de adîncime pentru forme în care numai structura de suprafaţă este identică.

3.2. Regula monoftongării lui [ea] la [e], numerotată de Sanda Golopenţia-Eretescu cu (7), are formularea :

$$\begin{bmatrix} +\text{voc} \\ +\text{comp} \end{bmatrix} \longrightarrow \emptyset \,/\, \begin{bmatrix} -\text{dif} \\ -\text{grav} \end{bmatrix} \text{———} \ldots \& \begin{bmatrix} +\text{voc} \\ -\text{grav} \end{bmatrix}$$

Condiţionarea aplicării ei de adăugarea flectivelor [e, i] pare valabilă atît pentru cuvintele în care diftongul [ea] se obţine printr-o regulă de felul lui (3), cît şi pentru cuvintele în care diftongul este considerat ca aparţinînd formei de bază :

semăn — seamănă — semene
deapăn — depene

[6] Regula se referă şi la trecerea lui [i] la [ɨ] în condiţii contextuale similare.
[7] Alternanţe ..., p. 411.

Ne aflăm în fața unui complex de alternanțe: *e—e̯a—e*, formele care îndeplinesc atît condițiile de aplicare ale regulii (3), cît și condițiile de aplicare ale regulii (7) cunoscînd toate aceste etape, iar cele care îndeplinesc numai condițiile de aplicare ale regulii (7) (sau ale regulii (10) la care ne vom referi ulterior) cunoscînd numai alternanța *e̯a—e*.

Se poate observa însă că, în cazul ambelor exemple citate anterior, trebuie avute în vedere și condițiile de aplicare ale regulii (4): [e] devine [ə] după o labială atunci cînd în morfemul următor nu apare o vocală palatală. Cu alte cuvinte, în ambele cazuri, intervin atît alternanța *e̯a—e*, cît și alternanța *e—ə*.

Luînd însă în considerație și categoria formelor în care prezența lui [ə] nu mai este legată de intervenția regulii (4), constatăm că adăugarea flectivului [e] nu modifică diftongul [e̯a] prezent în cuprinsul bazei. Pluralul unui substantiv ca *leagăn*, este *leagăn&e* (v. și formele verbale în variație liberă (*să*) *leagăne*, (*să*) *legene* sau chiar (*să*) *freamăte*, (*să*) *fremete*, penultima menținîndu-l pe [ə] după labială chiar în condițiile prezenței unui [e] în morfemul următor).

În cazurile anterior citate (*semene*, *depene*), nu putem decide care dintre cei doi [e] provoca monoftongarea lui [e̯a] și puteam atribui celui din flectiv acest efect. Cînd însă [e] nu apare decît în flectiv, între diftong și el intercalîndu-se o vocală nepalatală, monoftongarea nu mai are loc.

Desigur că, ținînd seamă de faptul că nici regula (3), nici regula (4) nu se aplică în toate cazurile care îndeplinesc condițiile contextuale necesare, am putea menține regula (7), în formularea dată de Sanda Golopenția-Eretescu, în cadrul regulilor ciclice, semnalînd în lexicon situațiile de tipul lui *leagăne*.

Există însă o soluție mai economică și anume aceea a ordonării regulii (7) la nivelul inferior al regulilor fonologice, în forma modificată:

$$\begin{bmatrix} +\text{voc} \\ +\text{comp} \end{bmatrix} \longrightarrow \varnothing \,/\, \begin{bmatrix} -\text{dif} \\ -\text{grav} \end{bmatrix} \text{———} \ldots \begin{bmatrix} +\text{voc} \\ -\text{grav} \end{bmatrix}$$

(aplicarea ei va avea loc după suprimarea semnelor &). În felul acesta, regula ar avea un caracter mai general, permițînd obținerea unui număr mai mare de forme. Nu există nici un impediment în alegerea acestei ordonări, așa cum se întîmplă în cazul regulii (3) și pot fi evitate neajunsuri de felul celor determinate de ordonarea lui (3) în cadrul ciclului transformațional.

Regula (7) este asemănătoare cu regula (10):

$$\begin{bmatrix} +\text{voc} \\ +\text{comp} \end{bmatrix} \longrightarrow \varnothing \,/\, \text{———} \; [+\text{acc}]$$

ordonată de Sanda Golopenția-Eretescu la nivelul regulilor fonologice. Condiționarea monoftongării exprimate atît prin regula (7), cît și prin regula (10) este de natură fonetică. În cazul regulii (7) esențială nu este adăugarea unui flectiv, ci prezența unui anumit timbru vocalic în silaba următoare, indiferent de analiza morfematică a formei considerate, așa

după cum, în cazul regulii (10), esențială este pierderea caracterului accentuat al diftongului [8].

De altfel, ar trebui precizat că nici în cazul unor modificări de tipul celor exprimate prin regulile (3) sau (4) condiționarea fonetică nu poate fi exclusă (numai anumite timbre vocalice produc aceste modificări), dar, în formularea regulilor menționate, se acordă rolul primordial condiționării gramaticale (analiza morfematică a formelor).

În ceea ce privește situația ordonării regulii monoftongării lui [e̯a] la [e] în cele două tipuri de dialecte dacoromâne, putem afirma, de acord cu Em. Vasiliu, că pentru tipul moldovenesc este caracteristică ordonarea :

(1) monoftongarea lui [e̯a] la [e] în condițiile prezenței unei vocale palatale în silaba următoare;

(2) depalatalizarea lui [ʃ', ʒ'];

(3) modificarea vocalelor anterioare în vocale centrale după [ʃ, ʒ] dure,

iar pentru tipul muntenesc, căruia îi aparține și limba standard, ordonarea (2), (3), (1). Spre deosebire de Em. Vasiliu, considerăm însă, conform celor arătate mai sus, că, în cadrul ambelor tipuri dialectale, regula care exprimă modificarea formulată sub (1) este o *regulă fonologică*.

3.3. În strînsă legătură cu regulile numerotate de Sanda Golopenția-Eretescu cu (3) și (4) este și regula care prevede deplasarea accentului de pe [e] (respectiv [ə]) pe [a], în formele rezultate prin aplicarea regulilor menționate.

În formularea Sandei Golopenția-Eretescu această regulă, numerotată cu (11) este :

$$\begin{bmatrix} -\text{ comp} \\ +\text{ acc} \end{bmatrix} \longrightarrow \begin{bmatrix} -\text{ comp} \\ -\text{ acc} \end{bmatrix} \Big/ \;____\; \begin{bmatrix} +\text{ comp} \\ +\text{ acc} \end{bmatrix}$$

O analiză mai atentă a modului în care se petrece modificarea în discuție ne arată că formularea de mai sus nu este adecvată. Într-adevăr, considerarea unei forme ca *leágă*, obținută din *lég&ă* prin aplicarea regulii (3), ne permite să observăm că, în trecerea de la forma cu vocală simplă la cea cu diftong, au loc două modificări :

(1) pierderea accentului de pe]e];

(2) atribuirea accentului lui [a].

Formularea citată ar fi fost corectă cel mult în eventualitatea în care, prin regula (3), s-ar fi specificat caracterul accentuat al timbrului vocalic nou introdus, cu alte cuvinte, dacă elementul din dreapta săgeții ar fi fost rescris nu sub forma [+ comp], ci sub forma $\begin{bmatrix} +\text{ comp} \\ +\text{ acc} \end{bmatrix}$. Prin regula (11) se introduce tacit încă o modificare (trăsătură [+ acc] a vocalei compacte), în afara celei exprimate prin substituția termenilor

$$\begin{bmatrix} -\text{ comp} \\ +\text{ acc} \end{bmatrix} \text{ cu } \begin{bmatrix} -\text{ comp} \\ -\text{ acc} \end{bmatrix}.$$

[8] Vezi și observația Valeriei Guțu-Romalo : ,,*Condiționarea fonetică* este mai evidentă în cazul alternanțelor vocalice . . ., iar *condiționarea morfologică* — . . . — nu se poate in voca decît indirect, . . .'' (subl. aut.), în *Morfologie structurală a limbii române (substantiv, adjectiv, verb)*, București, 1968, p. 233.

Formularea corectă a regulii în discuţie ar putea fi :

$$\begin{bmatrix} -\text{comp} \\ +\text{acc} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} +\text{comp} \\ -\text{acc} \end{bmatrix} \longrightarrow \begin{bmatrix} -\text{comp} \\ -\text{acc} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} +\text{comp} \\ +\text{acc} \end{bmatrix}$$

sau, eventual :

$$[+\text{acc}]\,[-\text{acc}] \longrightarrow [-\text{acc}]\,[+\text{acc}] \,/\, \begin{bmatrix} -\text{comp} \\ \underline{\qquad} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} +\text{comp} \\ \underline{\qquad} \end{bmatrix}$$

După această regulă trebuie aplicată, de asemenea, o regulă de transformare a lui [e] în semivocală, regulă la care nu se referă articolul Sandei Golopenţia-Eretescu. Regula ar putea avea forma :

$$[+\text{voc}] \longrightarrow [-\text{voc}] \,/\, \begin{bmatrix} -\text{dif} \\ -\text{grav} \\ \underline{\qquad} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} +\text{voc} \\ +\text{comp} \end{bmatrix}$$

Condiţia aplicării ei este gruparea în aceeaşi silabă a celor două timbre vocalice învecinate (deci [a] nu trebuie să fie la iniţială de silabă). Aceasta pentru a evita convertirea hiatului prezent în cazul unor forme ca : *ideal*, *real*, *meandră* etc. în diftong.

Octombrie 1968

Facultatea de limba şi literatura română, Bucureşti, Str. Ed. Quinet 7

SCL, an XX, nr. 1, p. 69–74, Bucureşti, 1969

ASUPRA STRUCTURII STATISTICE ŞI INFORMAŢIONALE A STILULUI EMINESCIAN

DE

AURELIA BALDOVENESCU, EMILIA PUŞCĂLĂU şi DUMITRU STAN

În acest articol ne propunem să stabilim modul de evoluţie a stilului eminescian din punct de vedere statistic şi informaţional de-a lungul a patru perioade de creaţie.

Cum se ştie, Tudor Vianu [1] aducea metodei statistice practicate de Guiraud obiecţia că aceasta nu ţine seama de evoluţia limbajului poetic. În cercetarea noastră am căutat să transformăm această obiecţie într-o indicaţie de lucru.

O problemă demnă de luat în seamă s-a dovedit a fi şi selecţionarea acelor caracteristici statistice şi informaţionale care puteau într-adevăr conduce (prin caracterizarea fidelă a textelor) la formularea unor concluzii asupra stilului eminescian. Dacă dintre mijloacele statistice s-au utilizat momentele şi dispersia, caracteristicile informaţionale au fost reprezentate de entropie şi energia informaţională [2].

Materialul de studiu pentru lucrarea de faţă a fost construit din cîte 1 000 de cuvinte extrase din fiecare din cele patru etape ale creaţiei eminesciene :

I. *Perioada adolescenţei* (1866—1869) :

1) „La mormîntul lui Aron Pumnul", apărută la 21 ianuarie 1866 în culegerea „Lăcrămioarele învăţăceilor gimnazişti din Cernăuţi la moartea profesorului lor Aron Pumnul" (fişată integral).

2) „Din străinătate", apărută în revista „Familia" la 17 iulie 1866 (fişată integral).

3) „Ce-ţi doresc eu ţie, dulce Românie", apărută în revista „Familia" la 2 aprilie 1867 (s-au fişat 12 versuri).

---

[1] Tudor Vianu, *Statistica lexicală şi o problemă a vocabularului eminescian*, în LR, 1959, nr. 3, p. 33.

[2] Noţiune introdusă de Octav Onicescu şi aplicată de S. Marcus în studiul comparativ al unor poezii ale lui M. Eminescu.

4) „Junii corupţi", apărută în revista „Familia" la 31 ianuarie 1869 (s-au fişat 16 versuri).

II. *Perioada de tinereţe* (1870—1874):

1) „Venere şi madonă", apărută în „Convorbiri literare" la 15 aprilie 1870 (fişată integral).
2) „Noaptea", apărută în „Convorbiri literare" la 15 iunie 1871 (fişată integral).
3) „Floarea albastră", apărută în „Convorbiri literare" la 1 aprilie 1873 (fişată integral).
4) „Epigonii", apărută în „Convorbiri literare" la 15 august 1870 (s-a fişat pînă la completarea a 1000 de cuvinte).

III. *Perioada de maturitate* (1874—1881):

1) „Călin (file din poveste)", apărută în „Convorbiri literare" din 1 noiembrie 1876 (s-au fişat primele patru părţi).
2) „Melancolie", apărută în „Convorbiri literare" la 1 septembrie 1876 (s-a fişat pînă la completarea a 1000 cuvinte).

IV. *Ultima perioadă de creaţie* (1881—1883):

1) „Luceafărul", apărută în „Almanahul Societăţii România Jună" la 1 aprilie 1883 la Viena (s-au fişat 28 versuri).
2) „Scrisoarea I", apărută în „Convorbiri literare" la 1 februarie 1881 (s-a fişat pînă la completarea a 1000 cuvinte).

Utilizîndu-se procedeul fişării, au fost stabilite frecvenţele de ocurenţă cu care apar în fiecare text cuvintele întîlnite, datele fiind centralizate în tabelul alăturat.

În stabilirea frecvenţelor unui cuvînt am făcut abstracţie (în cazul părţilor de vorbire flexibile) de diversele forme flexionare prin care se exprimă categoriile gramaticale. Aşadar, au fost trecute în fişe la forma iniţială: substantivul la nominativ, singular, nearticulat; adjectivul (în cazul celor variate) la masculin singular, nominativ, nearticulat; verbul la infinitiv prezent, diateza activă etc. S-a ţinut seama de funcţia gramaticală a cuvintelor, verbele semiauxiliare fiind considerate cuvinte separate.

De asemenea, cînd un cuvînt apărea în texte cu aceeaşi structură fonetică, dar avea sensuri diferite, se stabilea numărul cuvintelor fişate după numărul de sensuri.

Prezentăm în continuare semnificaţia lingvistică a notaţiilor utilizate.
V — vocabularul (numărul de unităţi lexicale distincte din text);
L — lungimea textului (nr. total de cuvinte excerptate);
V_i — nr. de cuvinte care apar în text cu aceeaşi frecvenţă absolută;
x_i — frecvenţa absolută de ocurenţă a cuvîntului de rang i (rangul fiind numărul de ordine al cuvîntului în lista tuturor unităţilor lexicale, aşezate în ordinea descrescîndă a frecvenţelor absolute);

p_i = frecvenţa relativă a cuvîntului de rang i (i = 1, 2,..., r, unde *r* este numărul de frecvenţe absolute distincte întîlnite în text), dată de formula

$$p_i = \frac{x_i}{L};$$

$\overline{X} = M_1$ este frecvenţa medie (momentul de ordinul întîi):

$$\overline{X} = \sum_{i=1}^{r} x_i \frac{V_i}{V};$$

M_2 = momentul de ordinul al doilea:

$$M_2 = \sum_{i=1}^{r} x_i^2 \frac{V_i}{V};$$

D (X) = dispersia

$$D(X) = M_2 - M_1^2$$

ε = energia informaţională

$$\varepsilon = \sum_{i=1}^{r} V_i \, p_i^2$$

H = entropia

$$H = - \sum_{i=1}^{r} V_i p_i \log_2 p_i$$

În ceea ce priveşte numărul de unităţi lexicale aparţinînd celor patru texte de lungimi egale, facem observaţia că în general se constată o uşoară descreştere a numărului acestor unităţi, observaţie care trebuie însă completată cu alta : în cazul textelor cu conţinut filozofic (spre exemplu „Scrisoarea I") fără îndoială că numărul acestor unităţi are o previzibilă creştere.

Deşi tendinţa generală a vocabularului este de descreştere de la prima la a doua perioadă, din compararea valorilor momentului de ordinul întîi se poate constata o majorare a numărului cuvintelor pline în perioada de tinereţe, faţă de cea de început (a adolescenţei). Începînd cu a doua perioadă, chiar din cadrul cuvintelor pline (fapt reflectat de momentul M_1) vor dispare o serie de elemente lexicale, reducere ce va fi compensată

Tabelul 1

Textul	V	ε	H	M_1	M_2	D
I	419	0,008496	0,713759	2,3633	19,1863	13,6154
II	398	0,011086	0,693393	2,5051	26,5511	20,2510
III	399	0,011089	0,683714	2,4934	27,7316	21,5315
IV	431	0,011094	0,510959	2,2768	25,4948	20,3419

de o vădită plurivalenţă semantică. Constatarea noastră se întîlneşte pe undeva cu concluzia studiului „Epitetul eminescian" semnat de Tudor Vianu [3], studiu în care autorul subliniind sensul dezvoltării poetului pe baza considerentelor de ordin stilistic asupra epitetului eminescian, făcea precizarea că: „În prima sa perioadă întîmpinăm «adică» ceea ce s-ar putea numi epitetul obligatoriu. Mai tîrziu poetul renunţă la prea marea abundenţă a epitetelor şi uneori le înlătură aproape cu totul".

În ceea ce priveşte numărul cuvintelor cu frecvenţă foarte mare (îndeosebi elementele de joncţiune) se observă o descreştere de la a treia la ultima perioadă de creaţie reflectată de momentul de ordinul doi.

O altă caracteristică care de fapt însumează rezultatele celor două momente, dispersia, reprezintă gradul de împrăştiere a frecvenţelor unităţilor lexicale. Asemeni celorlalte caracteristici, şi dispersia sesizează, ncepînd cu perioada de creaţie a maturităţii, tendinţa de reducere a numărului de unităţi lexicale, tendinţă care va fi compensată de un plus de bogăţie semantică.

Cum am mai arătat, energia informaţională depinde în special de numărul elementelor cu frecvenţă ridicată. Aşa cum sublinia Octav Onicescu în studiul „Energia informaţională" [4], caracteristica pe care o discutăm reflectă gradul de organizare a materialului. Trebuie să subliniem faptul că acest grad vizează în cazul de faţă o mai strînsă legătură a elementelor din punct de vedere gramatical.

Putem trage deci concluzia că în ultimele perioade de creaţie poezia eminesciană a cunoscut un ridicat grad de organizare sub acest aspect.

Din analiza datelor reprezentînd valorile entropiei se desprinde clar concluzia că, pe măsura înaintării în timp, asistăm la o continuă cristalizare a stilului poetic. Dacă în ultimele faze ale operei poetice eminesciene este reprezentat mai bine caracterul specific al stilului, prima fază — în care entropia are o valoare relativ ridicată — reprezintă cel mai puţin specificul acestui stil.

Această concluzie la care am ajuns cu ajutorul metodei statistice vine să sublinieze o observaţie făcută încă în 1908 de criticul literar Garabet Ibrăileanu, în baza unor considerente de ordin calitativ, „Adolescentul Eminescu începe cu exerciţii în versuri în care îl vedem influenţat de Eliade, de Alecsandri şi mai ales de Bolintineanu — şi uneori chiar de Conachi".

Valorile diferite ale entropiei (cuprinse între 0,713759 şi 0,510959) şi evoluţia lor într-un sens unic de-a lungul celor patru etape de creaţie, au pus în lumină un fapt de o deosebită importanţă. Este vorba de orientarea în sens evolutiv a celor patru perioade distincte. Atragem atenţia asupra faptului că în acest caz o caracteristică informaţională verifică confirmînd clasificarea ştiinţifică a acestei opere poetice.

Solomon Marcus [5] ajunge la concluzia că între conţinutul poeziilor şi valorile corespunzătoare ale entropiei şi energiei există o strînsă legătură. Căutînd să ducem mai departe observaţiile profesorului S. Marcus,

---

3 Tudor Vianu, *Epitetul eminescian*, în SCL V, 1954, nr. 1—2, p. 186.

4 Octav Onicescu, *Energia informaţională*, în SCM, 1966, p. 1419—1420,

5 S. Marcus, *Entropie et énergie poétique*, în „Cahiers de linguistique théorique et appliquée,", Bucureşti, tom. IV, 1967, p. 171.

în sensul sesizării factorilor care influenţează valorile acestor caracteristici de natură informaţională, am ajuns la concluzia că etapa de creaţie căreia opera poetică îi aparţine influenţează direct valorile discutate mai sus. Astfel, în cazul poeziei eminesciene, cu cît o creaţie va fi scrisă într-o etapă mai timpurie, cu atît putem aştepta o valoare mai mare pentru entropie şi una mai mică pentru energia informaţională. În etapele ultime însă vom asista la o scădere a entropiei în timp ce energia informaţională va creşte.

Analiza efectuată în acest articol a dovedit, credem, că metodele statistice şi informaţionale oferă posibilitatea de a sesiza anumite particularităţi stilistice care caracterizează diferitele etape de creaţie ale unui scriitor.

Septembrie 1968

CU PRIVIRE LA NUANȚELE DE ASPECT ALE VERBELOR ROMÂNEȘTI DE ORIGINE SLAVĂ[1]

DE

O. VINȚELER

Una din problemele importante ale lingvisticii actuale este și aceea a aspectului verbal. Aspectul verbal este studiat atît în limbile slave, cît și în cele neslave. Printre limbile neslave în care s-a cercetat existența aspectului se numără și româna. De aspectul verbal în limba română, în dialecte și chiar în graiuri, s-au ocupat o serie de lingviști români și străini [2].

Categoria aspectului, ca o categorie lexico-gramaticală sau pur gramaticală, cum o consideră alții [3], nu este caracteristică limbii române, ca de altfel nici altor limbi romanice; există doar posibilitatea de a-l exprima, în măsura în care o face necesară claritatea expunerii [4]. Cu alte cuvinte, aspectul în limba română nu este o categorie gramaticală, nu este obligatoriu, în schimb, el poate fi exprimat ori de cîte ori se simte nevoia [5].

Contactul multisecular al limbii române cu majoritatea limbilor slave s-a soldat cu o serie de influențe. Cea mai puternică influență în

---

[1] În articolul de față ne vom ocupa numai de verbele din slava veche.

[2] P. Skok, *Quelques observations sur les changements sémantiques verbaux*, în DR, IX (1938), p. 214; Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, vol. III, București, 1964, p. 54; Gh. Nedioglu, *Aspectul verbal*, în CV IV, 1952, nr. 4, p. 11—14; C. Poghirc, *Cu privire la aspectul verbal în limba română*, în LR, II, 1953, nr. 6, p. 17—22; Valeria Guțu-Romalo, *Repetiția, procedeu sintactic de exprimare a aspectului în limba română*, în SCL XI, 1960, nr. 3, p. 485—493; Valeria Guțu-Romalo, *Semiauxiliare de aspect?* LR X, 1961, nr. 1, p. 3—15; Gh. Bolocan, *Despre traducerea aspectelor verbale din rusă în română*, în LR VIII, 1959, nr. 3, p. 74—80; A. Zacordoneț, *Problema existenței aspectului verbal în limba română*, în AUI, t. VII, 1961, p. 89—97; *Gramatica limbii române*, ed. a II-a, 1963, p. 204; Maria Clopoțel, *Aspectul verbal în graiurile bănățene*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai", series Philologia, fasc. 1, 1964, p. 122—128; Jan Šabršula, *Les équivalents de l'aspect sur le territoire de la Romania Orientale. Le problème de l'influence slave sur le système roumain*, în „Les études balkaniques tchéhoslovaques", I, Praga, 1966; Horst G. Klein, *Unele aspecte ale unei categorii semantice a verbului*, comunicare la cel de-al XII-lea Congres Internațional de Lingvistică și Filologie Romanică, București, 1968 și altele.

[3] A. V. Bondarko, L. L. Bulanin, *Русский глагол*, Leningrad, 1967, p. 4, 45 și urm. consideră aspectul ca o categorie gramaticală și nu lexico-gramaticală.

[4] Frieda Edelștein, *Cu privire la aspectul verbal în limba maghiară*, în SCS VI, 1955, nr. 3—4, p. 29.

[5] I. D. Apresian, *Экспериментальное исследование семантики русского глагола*, Moscova, 1967, p. 18. Vezi și Mahesius Vilém, *On some problems of the systematic analysis of grammar*, în „A Prague school reader in linguistics", Bloomington, 1964, p. 312—313.

limba română din partea limbilor slave a avut loc în lexic [6]. Locul întîi în ce priveşte volumul influenţelor, repartizat pe părţi de vorbire, îl reprezintă substantivele, apoi adjectivele şi verbele, urmate de adverbe şi de alte părţi de vorbire [7]. Problema influenţei din limbile slave, a vechimii acestei influenţe aşa cum menţionează I. Pătruţ [8], continuă să fie discutabilă. Influenţa slavă asupra limbii române începe numai în secolul al X-lea — după I. Pătruţ [9]. Considerăm secolul al X-lea perioada începerii influenţei masive, ca rezultat al fenomenului de bilingvism al populaţiei de pe teritoriul pe care se vorbea atunci limba română. Influenţa slavă asupra limbii române în forme, adevărat, slabe şi izolate începe imediat după primul contact al slavilor cu populaţia romanică dunăreană, o dată cu primele influenţe slave în latina orientală tîrzie [10].

Dacă influenţa lexicală începe în secolul al X-lea, influenţa în celelalte compartimente ale limbii începe mai tîrziu şi este mai slabă [11]. De fapt şi în ce priveşte influenţa în fonetică, morfologie şi chiar în sintaxă împrumuturile lexicale au un rol de seamă. Prin urmare în celelalte compartimente ale limbii influenţa se produce pe două căi : o influenţă directă, externă, a morfologiei limbii respective, de exemplu, şi o influenţă indirectă, internă, produsă de elementele lexicale împrumutate. Influenţa internă poate avea loc numai în cazul unor împrumuturi lexicale numeroase.

În limba română există un număr relativ mare de verbe slave, împrumutate în diferite perioade ale contactului său cu limbile slave. Din păcate, o statistică exactă a tuturor verbelor româneşti de origine slavă încă nu există [12]. Cea mai completă listă a verbelor româneşti de origine slavă este dată în lucrarea lui Alf Lombard [13], totalizînd un număr de cca 615 verbe.

Situaţia repartizării acestor verbe pe limbile din care au fost împrumutate — potrivit etimologiei acceptate în această lucrare — este urmă-

[6] Vezi în acest sens Al. Rosetti, *op. cit.*, şi bibliografia, o serie de articole ale lui E. Petrovici şi I. Pătruţ ; Gh. Mihăilă, *Împrumuturi vechi sud-slave în limba română*, Bucureşti, 1960 şi bibliografia.

[7] Gh. Mihăilă, *op. cit.*, p. 15.

[8] I. Pătruţ, *Cu privire la vechimea influenţei slave asupra limbii române*, în ,,Romanoslavica'', XVI (1968), p. 23.

[9] Idem, *Ibidem*, p. 29 ,,Influenţa slavă asupra limbii române a început numai în secolul X, adică după procesul de transformare a latinei dunărene într-o limbă deosebită de celelalte limbi romanice''.

[10] Emil Petrovici, *Le latin oriental possédait-il des éléments slaves*, în RRL XI, 1966, nr. 4, p. 313—321 ; I. Pătruţ, *Originea rom.* ***sută***, în CL XIII, 1968, nr. 1, p. 87—89. Idem, *Le roumain* ***sută*** *et le problème des premières relations slavo-roumaines*, Comunicare ţinută la cel de al XII-lea Congres Internaţional de Lingvistică şi Filologie Romanică, 1967.

[11] I. Pătruţ, *op. cit.*, în ,,Romanoslavica'', XVI (1968), p. 29.

[12] Menţionăm că mai există lipsuri şi în ce priveşte etimologia verbelor de origine slavă. Adeseori sînt date două şi chiar trei etimologii din cauză că cuvîntul există în mai multe limbi slave cu care limba română a avut contact. Nu este clară nici originea unor cuvinte care puteau să derive atît pe teritoriul român, cît şi pe cel slav, şi, în sfîrşit, cuvinte din limbi neslave împrumutate prin ,,filieră'' slavă, care în limba română sînt, la urma urmei, tot slave. (Vezi în acest sens : I. Pătruţ, *Împrumuturi prin* ***filieră***, în CL X, 1965, nr. 2, p. 327—336 ; I. Mării, *Pseudoturcismele graiurilor bănăţene în lumina geografiei lingvistice şi a principiului etimologiei directe*, în CL XIII, 1968, nr. 1, p. 95—105.)

[13] Alf Lombard, *Le verbe roumain*, II, Lund, 1955, p. 1120—1121.

toarea : v. sl. 439, srb. 89, bg. 38, ucr. 26, rus. 11, pol. 10, slave noi 2. În procente revin : v. sl. 71,38%, srb. 14,65%, bg. 6,18%, ucr. 4%, rus. 1,79%, pol. 1,78%, slave noi 0,80%.

În Dicționarul limbii române moderne (Editura Academiei, 1958) am găsit 316 verbe de origine slavă : v. sl. 203, bg. 52, srb. 35, ucr. 15, rus. 9, pol. 2. În procente : v. sl. 64,15%, bg. 16,43%, srb. 11,06%, ucr. 4,74%, rus. 2,82%, pol. 0,63%. Diferențele dintre numărul de verbe din lucrarea lui Alf Lombard și cel din DLRM se datoresc faptului că Lombard a folosit o mulțime de cuvinte dialectale locale, cuvinte care nu puteau intra în dicționarul limbii literare. Sau cum spunea I. Pătruț „statistica, desigur, nu este definitivă, din cauză că unele verbe au putut fi omise, iar etimologiile altora nu sînt sigure" [14]. Credem că tot din aceste cauze, așa cum se poate vedea din statisticile prezentate, la Lombard pe locul al doilea se află verbele de origine sîrbă, în timp ce în DLRM cele de origine bulgară.

Maria Iliescu [15] dă în jur de 380 de verbe românești de origine slavă, fără o statistică a verbelor pe limbile din care au fost împrumutate și fără lista verbelor. De fapt, d-sa a urmărit procentajul la verbele de origine slavă în raport cu cele de origine latină.

În vederea unei inventarieri complete a influențelor slave asupra limbii române, ar trebui să se țină seama de toate cuvintele ; atît de cele noi, cît și de cele vechi, atît de cele literare, cît și de cele dialectale, și chiar de cele ieșite din uz. Pe lîngă acestea se simte nevoia unui studiu minuțios al interacțiunilor lingvistice care au loc în zonele de interferență a limbii române cu limbile slave. Acestea ar putea scoate în evidență influențele cu caracter local.

Ținînd seama de faptul că în limba română categoria gramaticală a aspectului lipsește, se pune întrebarea dacă verbele de origine slavă, care după cum se vede din statisticile de mai sus, au fost împrumutate într-un număr destul de mare, au mai păstrat ceva din categoria aspectului sau nu. Această problemă a fost puțin studiată ; ea a fost doar menționată [16].

Sistemul aspectelor în limbile slave cuprinde întregul lexic verbal. Categoria aspectului este obligatorie pentru toate verbele. Nu există verbe în afara aspectului. Unele verbe, aceasta în ce privește verbele noi, sînt biaspectuale ; în orice context concret ele pot cu aceeași formă să exprime fie perfectivul, fie imperfectivul. Există și un număr mic de verbe care, cred, ar putea fi numite verbe defective de aspect, adică verbe care nu formează perechi din punct de vedere aspectual, dar și acestea aparțin unuia dintre aspecte. Prin urmare, și verbele românești de origine slavă au făcut parte din grupa unuia dintre cele două aspecte. Pe baza unei statistici am stabilit că au fost împrumutate atît verbe perfective, cît

---

[14] I. Pătruț, *Despre structura morfologică a verbelor românești de origine slavă*, în CL VIII, 1963, nr. 2, p. 229, vezi și p. 233–234.

[15] Maria Iliescu, *La productivité de la IVe conjugaison latine dans les langues romanes*, în „Recueil d'études romanes publiés à l'occasion du IX-eme Congrès international de linguistique romane à Lisabonne, du 31 mars au 3 avril 1959", București, 1959, p. 97.

[16] Vezi Al. Rosetti, *op. cit.* ; I. Pătruț, *op. cit.*, în CL VIII, 1963, nr. 2, p. 235 ; Gh. Mihăilă, *op. cit.*, p. 189, și alții.

şi imperfective la origine [17]. Din slava veche au fost împrumutate aproape atîtea perfective cît şi imperfective. În împrumuturile din celelalte limbi slave predomină verbele imperfective la origine [18]. Aceste verbe, pătrunzînd în limba română, au devenit verbe româneşti şi au pierdut posibilitatea de a dezvolta categoria aspectului [19]. Ele au încetat de a mai fi verbe slave şi de a se dezvolta conform legilor interne ale limbilor slave. În limba română aceste verbe au un singur infinitiv, ca şi toate celelalte verbe româneşti, infinitiv, care nu marchează nici una dintre categoriile aspectului, ceea ce infirmă teza potrivit căreia verbele româneşti ar avea un infinitiv de aspect imperfectiv [20]. Imperfectivul cere opoziţia perfectivului, deoarece ele sînt într-o continuă corelaţie, or, fără perfectiv, nu putem afirma şi susţine existenţa imperfectivului. Prin urmare, din punct de vedere aspectual verbele româneşti de origine slavă au devenit neutre, ele se încadrează în acelaşi sistem ca şi verbele româneşti de alte origini.

Noţiunile de aspect (rus. *vid*), şi mod (rus. *sposob dejstvija* sau germ. *Aktionsart*) au fost analizate în dezvoltarea lor şi completate de lingvişti de seamă ca A. Mazon [21], V. V. Vinogradov [22], A. Dostál [23], A. V. Isačenko [24], I. S. Maslov [25], A. V. Bondarko şi L. L. Bulanin [26] şi de alţii. În lucrările apărute în ultimul deceniu s-au făcut unele corectări la noţiunea clasică de aspect. Astfel A. V. Isačenko, vorbind despre aspect în verbele limbilor slave, arată că are în vedere proprietatea verbului ,,de a exprima astfel de nuanţe în procesul verbal explicat, care nu decurg direct nici din sensul temei verbului, nici din sensul prefixului'', şi mai departe, conchide autorul, corelaţia aspectuală se bazează ,,pe prezenţa sau absenţa unui oarecare semn semantic (« a unui minim semantic ») '' [27]. Prin urmare, A. V. Isačenko recunoaşte existenţa unei diferenţe lexicale între componenţii unei perechi aspectuale, şi nu numai o diferenţă pe plan morfologic.

A. V. Bondarko şi L. L. Bulanin consideră aspectul ca o ,,categorie gramaticală care marchează diferenţa între reprezentarea desfăşurării acţiunii şi exprimarea formelor gramaticale ale aspectelor perfectiv şi imperfectiv . . . '' [28]. Ei privesc aspectul ca o categorie pur morfologică şi nu

---

[17] I. Pătruţ, *О морфологической структуре румынских глаголов славянского происхождения*, în ,,Romanoslavica'', IX (1963), p. 20.

[18] Gh. Mihăilă, *op. cit.*, p. 189, consideră că verbele slave au fost împrumutate în forma prezentului. I. Pătruţ, *op. cit.*, în CL VIII, 1963, nr. 2, p. 233—235 este de părere că aceste verbe au pătruns în limba română în forma prezentului a indicativului şi la imperativ. Vezi în acest sens şi Alf Lombard, *op. cit.*, p. 796 ; M. Křepinský, *Influence slave sur le verbe roumain*, în ,,Slavia'', XVI (1938), p. 18.

[19] Este cunoscut faptul că aspectul a coexistat timp îndelungat cu timpurile compuse după care în limbile slave de est şi de vest s-a dezvoltat numai aspectul care a luat asupra sa toată încărcătura de exprimare a desfăşurării acţiunii.

[20] A. Zacordoneţ, *op. cit.*, p. 90.

[21] A. Mazon, *Emploi des aspects du verbe russe*, Paris, 1914

[22] V. V. Vinogradov, *Русский язык* (*грамматическое учение о слове*), Moscova —Leningrad, 1947,p. 477—539.

[23] A. Dostàl, *Studie o vidovém systému v staroslověnštině*, Praga, 1954.

[24] A. V. Isačenko, *Грамматический строй русского языка в сопоставлении с словацким* (Морфология), Bratislava, 1960, p. 130—344.

[25] I. S. Maslov, *Морфология глагольного вида в современном болгарском литературном языке*, Moscova-Leningrad, 1963,

[26] A. V. Bondarko, L. L. Bulanin, *op. cit.*, p. 29—75.

[27] A. V. Isačenko, *op. cit.*, p. 130.

[28] A. V. Bondarko, L. L. Bulanin, *op. cit.*, p. 46—47.

lexico-morfologică. Această teză este susţinută de următoarele : 1. orice verb este definit după relaţia de aspect ; 2. categoria binară a aspectului posedă o semantică foarte abstractă ; 3. sensurile aspectelor includ în sine o generalizare de grupuri lexicale, de moduri de acţiune, o abstractizare de ordin superior ; 4. opoziţia aspectelor poate să aibă loc în cadrul aceleiaşi lexeme şi în cadrul aceluiaşi sens lexical ; 5. categoria aspectului cuprinde nu numai tot lexicul verbal, ci şi toate formele verbale ; 6. formele verbale în majoritatea lor sînt corelative după aspect ; 7. categoria aspectului se bazează pe sistemul mijloacelor morfologice formale de exprimare [29].

Autorii menţionaţi privesc „aspectualitatea" într-un sens mai larg şi mai complex. Astfel, se arată că „nucleul morfologic al aspectualităţii este aspectul verbal (vid — O.V.), iar elementele periferice sînt modul de acţiune, indicii lexicali ai caracterului de desfăşurare a acţiunii, precum şi mijloacele sintactice ale propoziţiei care iau parte la caracterizarea desfăşurării acţiunii" [30]. În acest spectru destul de larg se pot include toate modurile de exprimare a acţiunii.

Ţinînd seama de această diversitate de tipuri ale modurilor de exprimare a acţiunii care fac parte din „aspectualitate" vom încerca să analizăm verbele româneşti de origine slavă şi să vedem în care dintre aceste tipuri se încadrează ele din punct de vedere al modului de exprimare al acţiunii, al formelor morfologice şi al sensului lexical.

Aşa cum reiese din statisticile de mai sus, verbele considerate vechi slave la origine sînt cele mai numeroase în limba română, dacă ţinem seama de atestările şi studiile care au fost întreprinse în vederea stabilirii etimologiilor. Influenţa din limba slavă veche este, desigur, mai veche decît influenţa din alte limbi slave [31]. Avînd în vedere faptul că verbele imperfective sînt aproape egale la număr cu cele perfective, putem presupune că influenţa, în forma ei iniţială, nu a avut un caracter pur lexical, semantic. Se poate presupune că atîta timp cît întreaga masă de slavi nu a fost asimilată, deci în perioada de bilingvism, să fi existat categoria aspectului ca o categorie lexico-gramaticală la verbele româneşti de origine slavă. Această categorie a putut exista, desigur, în forme mai puţin pronunţate, numai în perioada de bilingvism, în perioada de pătrundere masivă a elementelor slave în limba română şi în perioada imediat următoare.

La multe dintre verbele din slava veche s-au păstrat bine nuanţele durative sau în unele cazuri nuanţele momentane. Morfologic însă, verbele amintite nu sînt marcate de nici un semn, pentru că, chiar dacă acestea au fost împrumutate cu anumite sufixe sau prefixe care puteau marca perfectivul sau imperfectivul, ele nu sînt percepute în limba română. În limba română, lipsind criteriile formale care marchează opoziţia dintre aspecte în cadrul aceluiaşi lexem nu se poate vorbi despre aspecte. În schimb, credem că se poate vorbi despre anumite nuanţe ale exprimării unor moduri pe plan lexical, deci despre acele moduri care se află la periferia aspectualităţii, care în realitate este *Aktionsart* [32]. Aşa cum bine menţiona I. Pătruţ „lingviştii care încearcă să arate că sub influenţa slavă unele forme temporale

---

[29] Idem, *ibidem*, p. 11.
[30] Idem, *ibidem*, p. 5.
[31] I. Pătruţ, *op. cit.*, în Romanoslavica", IX (1963), p. 13—14, 18—19.
[32] Vezi în acest sens exemplele date de Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 54 ; C. Poghirc, *op. cit.*, p. 18—22 ; Gh. Nedioglu, *op. cit.*, p. 11—13 etc.

românești ar exprima ceva paralel cu aspectul verbal slav confundă, cred, aspectul (rus. *vid*, germ. *Aspect*), cu ceea ce se înțelege prin germ. *Aktionsart*, rus. *sposob dejstvija*"[33]. Tot la periferia aspectualității se înscriu și posibilitățile sintactice de exprimare a anumitor moduri de acțiune ale verbelor[34].

Verbele de origine slavă veche pe care le vom analiza le vom împărți în două grupe mari : a) verbe care la origine sînt imperfective și b) verbe care la origine sînt perfective.

I. a) verbe care exprimă un proces al vorbirii, așa-zisele „verba dicendi" : *afurisi, blagodari, cleveti, făli, glumi, grohoti, hohoti, huli, mîlci, obști, piscui, pîrî, pomeni, pricestui, propovădui, răcni, sfădi, smîcîi, șopti, tălmăci, tîlcui* < v. sl. *aforisati, blagodariti, klevetati hvaliti, glumiti sę, grohotati, hohotati, huliti, mlučati, obĭštiti, piskati, pĭrěti, pomenǫti, pričenštvovati, propovědovati, ruknǫti, sǫŭvaditi, smrŭkati, šĭpŭtati, tlŭmačiti, tlŭkovati* și altele. O analiză amănunțită a verbelor amintite în diferite contexte concrete și chiar în definițiile date în dicționare dovedesc că aproape toate verbele care exprimă un proces al vorbirii sînt durative. Aceste verbe și în limbile slave arată o acțiune care se petrece într-o perioadă de timp mai îndelungată, în majoritate ele sînt imperfective, procesul de vorbire se repetă, el arată o continuitate și o durată a acțiunii.

În limba română, din lipsa aspectului, a corelației perfectiv/imperfectiv, imperfectivitatea este mai voalată, ea se află la periferia aspectualității. Pe lîngă aceasta, procesul durativ al acțiunii este redat doar din punct de vedere lexical și nu lexico-gramatical. De fapt și în limbile slave există verbe cărora le lipsesc semnele distinctive ale aspectelor și, cu toate acestea, verbele respective aparțin unei grupe aspectuale. Aceasta pentru că în limbile slave există corelația perfectiv/imperfectiv pentru întreg lexicul verbal și, dacă nu este marcat perfectivul, este marcat imperfectivul. Or, în limba română lipsește această corelație pe plan lexical verbal. Așadar verbele mai-sus amintite nu pot fi considerate verbe de aspect imperfectiv deși ele mai păstrează urme de imperfectivitate prin nuanțele durative. Aceste nuanțe, de fapt, se găsesc și la verbe de origine latină sau de altă origine. Dar însuși faptul că această nuanță se găsește la verbe imperfective la origine, este o dovadă că acea caracteristică a verbelor imperfective de a exprima un proces în plină desfășurare, o repetare și o continuitate a acțiunii încetează de a mai fi o caracteristică lexico-gramaticală[35], ea devine o caracteristică lexicală, trecînd astfel din nucleul aspectualității spre periferia lui, exprimînd unul dintre modurile de exprimare a acțiunii, al determinării/indeterminării, un tip de *Aktionsart*. Între aceste moduri (în sensul larg al cuvîntului) de exprimare a acțiunii există un proces dialectic de tre-

---

[33] I. Pătruț, *op. cit.*, în CL VIII, 1963, nr. 2, p. 235.

[34] Florica Dimitrescu, *Locuțiunile verbale în limba română*, București, 1958, p. 116; Valeria Guțu-Romalo, *Repetiția, procedeu sintactic de exprimare a aspectului în limba română*, în SCL XI, 1960, nr. 3, p. 485—493.

[35] A. V. Isačenko, *op. cit.*, p. 130, 325—330, susține că există totuși un minim de diferență lexicală și între perechile aspectuale și că nu există prefixe goale, lipsite de sens. Vezi și părerile lui A. V. Bondarko, L. L. Bulanin, *op. cit.*, p. 14—35.

cere a unui mod în altul. Așa cum se susține că la baza aspectelor stau modurile de acțiune, atunci de ce nu se poate și invers, ca aspectele, în anumite situații să se transforme în moduri de acțiune;

b) verbe care exprimă anumite sentimente sau stări sufletești „verba sentiendi”. Aceste verbe de asemenea, arată că acțiunea se desfășoară într-o perioadă de timp mai îndelungată. De exemplu : *căi*, *greși*, *iubi*, *jeli*, *jelui*, *jîndui*, *pricăji*, *scînci*, *sfii*, *tîngui*, *tînji*, *zavistui*<v. sl. *kajati sę*, *grešiti*, *ljubiti*, *žaliti*, *žalovati*, *žędati*, *prokažati*, *skučati*, *svěiti sę*, *tǫgovati*, *tǫžiti*, *zavistvovati* sînt verbe care nu marchează nici începutul, nici sfîrșitul acțiunii, ci o continuitate a acesteia;

c) verbele care denumesc anumite relații și stări ale subiectului față de mediul înconjurător, ori valori pozitive sau negative posedă anumite nuanțe de imperfectivitate. De exemplu : *brodi*, *cinsti*, *ciudi*, *iscodi*, *leni*, *lovi*, *milui*, *mirui*, *munci*, *oblădui*, *obloji*, *oglindi*, *osebi*, *păli*, *plăti*, *plesni*, *sfinți*, *sluji*, *smeri*, *smredui*, *strădui*, *tihni*, *tîrgui*, *tocmi*, *trăi*, *trebui*, *trudi*, *vrăji*<v. sl. *broditi*, *čistiti*, *čiuditi sę*, *ishoditi*, *lěniti*, *loviti*, *milovati*, *mirovati*, *mǫčiti*, *obladovati*, *oblažiti*, *oględati*, *osebiti*, *platiti*, *plesnǫti*, *svętiti*, *služiti*, *sŭměriti*, *smrĭděti*, *stradati*, *tihnǫti*, *tŭrgovati*, *tŭkŭmiti*, *trajati*, *trebovati*, *truditi*, *vražiti* și altele;

d) în sfîrșit o ultimă grupă de verbe care denumesc diferite procese tehnice sau de producție care au loc într-o perioadă de timp mai îndelungată, ca: *beli*, *cădi*, *căli*, *cerni*, *cîrmi*, *clădi clocoti*, *conceni*, *cosi*, *croi*, *hrăni*, *iscăli*, *izvodi*, *îmblăti*, *jîntui*, *lipi*, *păzi*, *pipăi*, *prisăci*, *rîcîi*, *scopi*, *scrînti*, *smuci*, *strivi*, *stropi*, *strunji*, *suci*, *tăvăli*, *tescui*, *teși*, *tîrî*, *toci*, *undi*, *zidi*<v. sl. *beliti*, *kaditi*, *kaliti*, *črŭniti*, *krumiti*, *klahǫ*, (*klasti*), *klatiti*, *klokotati*, *koničati*, *kositi*, *krojiti*, *hraniti*, *iskaljati*, *izvoditi*, *mlatiti žętovati*, *lěpiti*, *paziti*, *pipati*, *prěsěkati*, *rykati*, *skopiti*, *krętati*, *smučati*, *sŭtruvati*, *kropiti*, *stružiti*, *sučǫ* (*sukati*), *valiti*, *těskovati*, *trěti*, *točiti*, *ǫditi*, *zidati* etc.

Multe verbe dintre exemplele date mai păstrează anumite urme de imperfectivitate, mai mult sau mai puțin pronunțate, exprimate în prezent prin conținutul lor semantic. Această „imperfectivitate” poate fi mai pronunțată sau mai ștearsă în raport cu contextul concret în care sînt folosite verbele respective. Tot legat de acest fapt verbele respective pot să exprime și o oarecare „perfectivitate”. Așa, de exemplu, verbele *scopi*, *scrinti*, *strivi* pot avea, în anumite contexte, „o perfectivitate” mai pronunțată decît „imperfectivitatea”. Dar acest lucru se datorește sensului lexical al verbelor. Același lucru se poate spune și despre verbul *clipi*<v. sl. *klepati*, care la origine este imperfectiv ca și *privi*<v. sl. *praviti*. În timp ce primul în cele mai multe cazuri redă mai bine nuanțe ale perfectivului, al doilea, redă o mai pronunțată nuanță a imperfectivului;

e) majoritatea verbelor din slava veche care au în limba română suf. *-ui* în slavă le corespunde suf. *-ov-*, sufix caracteristic imperfectivului. Așa, de exemplu, verbe ca : *jel*ui, *jînd*ui, *jînt*ui, *mil*ui, *mir*ui, *obijd*ui, *oblăd*ui, *pisc*ui, *precest*ui, *propovăd*ui, *rînd*ui, *sil*ui, *tesc*ui, *tîlc*ui, *tîng*ui, *treb*ui, *zavist*ui etc. au suf. *-ui*, iar în slavă au toate suf. *-ov-*. Am identificat și cazuri în care în slavă este suf.*-a-* iar în română suf.*-ui*, de exemplu, în verbul *strădui*<v. sl. *stardati*, deci tot un verb imperfectiv la origine. Verbele ro-

mânești în *-ui* de origine slavă sînt urme ale imperfectivului. Este adevărat că acest sufix este răspîndit și la verbe de altă origine[36].

Unele dintre verbele în *-ui* formează perechi cu verbe din aceeași temă, cu sens identic dar fără sufix. Așa, de exemplu, *jeli/jelui* < v. sl. *žaliti/žalovati*, *jeli* — „a se plînge, a se văita ; a manifesta durere (la moartea cuiva) ; a regreta, a deplînge, a compătimi" (DLRM) ; *jelui* — „a se jeli ; a cere dreptate, a se plînge ; a compătimi" (DLRM) ; *sili/silui*<v. sl. *siliti/silovati*. *sili* — „a obliga (prin violență) pe cineva să facă ceva ; a constrînge, a forța" (DLRM) ; *silui* — „a uza de forță față de cineva ; a constrînge" (DLRM). O situație identică este și în cazul perechii *obidi/obijdui*< v. sl. *obideti/obiždati*, *obidi* — „a se lăsa pradă deznădejdii sau durerii ; a se necăji, a se amărî, a deplînge, a jeli ; a asupri, a impila" (DLRM) ; *obijdui* — „a nedreptăți, a asupri, a impila" (DLRM). În exemplele menționate și în alte cazuri se creează perechi de verbe cu sens identic în cadrul aceleiași lexeme. Desigur pentru limba română nu se poate vorbi de aspect. Acest lucru ni-l demonstrează și echivalența acestor perechi în alte limbi unde aspectul verbal este bine diferențiat, cum ar fi, de exemplu, limba rusă. *Obidi — obijati, ugnetati* ; *obijdui — obijati, ugnetati* ; *jelui — oplakivati, sožaleti, žalovatisea* ; *jeli — oplakivati, sožaleti, žalovatisea*. După cum se poate vedea perechile sînt traduse cu un singur aspect, cu cel imperfectiv, și nu cu perechi perfectiv/imperfectiv cum ar fi trebuit dacă s-ar fi simțit aspectul.

Legat de exemplele date și de multe altele se pune întrebarea, oare întîmplător au fost împrumutate aceste perechi sau au fost necesare în vederea deosebirii desfășurării acțiunii ? Înclinăm să credem că perechile care se mai păstrează în prezent în limba română sînt rămășițe ale fostului aspect din perioada de bilingvism. Perechi de tipul acestora, dar cu alte sufixe și pe planuri diferite, se mai găsesc în limba română. Astfel R. Todoran[37] dă exemple ca : *a gusta/a gustări*, *a clăti/aclătări*, *a căsca/a căscăli*, *a prăda/a prădăli*, *a minți/a mințăli*. Numărul acestora poate fi mărit. În cazul de față al doilea component al perechii face parte din planul regionalismelor. Or, aspectul ca atare cere ca opoziția să fie pe același plan, fie literar, fie dialectal.

II. Vom insista acum mai mult asupra verbelor prefixate în limba slavă. Este cunoscut faptul că aceste verbe slave „au pătruns în limba română cu prefixele corespunzătoare, care însă în foarte multe cazuri nu mai sînt percepute de vorbitori, nu sînt productive în limba română. Fac excepție cîteva prefixe, printre care cel mai productiv e *răz-*, *răs-* (slav *raz-*, *ras-*)" [38]. Așadar, majoritatea verbelor care au pătruns în limba română cu prefixele slave nu pot fi considerate verbe prefixate în limba română, excepție fac doar acele verbe care au un prefix corespunzător prefixelor românești de origine latină sau chiar slavă. În mod normal nu ar trebui să fie nici o excepție. Multe dintre verbele prefixate sînt perfective la origine,

---

[36] I. Pătruț, *Probleme de morfologie și ortografie. În legătură cu į în limba română*, în CL I, 1956, p. 20 consideră pe bună dreptate că *-ui* este „Acest sufix — conchide domnia sa — este extras din forma indicativului prezent al verbelor de origine slavă ca *trebui*, cf. v. sl. *trěbujǫ*, *trebuješi*, inf. *trěbovati*. Se vorbește greșit în unele lucrări, de sufixul *-u-* la aceste verbe". Vezi și I. Pătruț, *Despre structura și clasificarea verbelor românești* (*În legătură cu lucrările pentru traducerea automată*), în CL VI, 1961, nr. 2, p. 424.

[37] R. Todoran, *Graiul din Vîlcele*, în „Materiale și cercetări dialectale", I (1960), p. 49.

[38] Gh. Mihăilă, *op. cit.*, p. 90.

dar numai unele au păstrat anumite nuanțe, urme slabe de perfectivitate. Dintre verbele prefixate la origine amintim :

a) verbele cu prefixul *na-* : *nădăi*, *năimi*, *năpădi*, *năpusti*, *năsvoci*, *năsli*, *năstăvi*, *năvădi*, *năvrăpi* < v. sl. *nadějati*, *najmati*, *napadati* (*napadǫ*), *naskočiti*, *nasiliti*, *nastaviti*, *navesti*, *navrapiti* etc. Dintre verbele menționate, numai cîteva, ca *năpădi*, *năpusti*, *năvrăpi*, au mai păstrat urme slabe de perfectivitate care se pot reliefa în anumite contexte, restul au pronunțate nuanțe de imperfectivitate ; b) dintre verbele cu prefixul *răz-*, *răs-* amintim : *răscoli*, *răspîndi*, *răstigni*, *răstoci*, *răzbi*, *răzvrăti* < v. sl. *raskoliti*, *raspǫditi*, *rastočiti*, *razbiti*, *razvratiti* etc. Toate verbele cu prefixele *răz-*, *răs-* primesc o nuanță mai perfectivă sau imperfectivă în raport cu contextul în care sînt folosite, deci în raport cu necesitatea ; c) cu prefixul *iz-*, *is-* amintim : *iscodi*, *ispiti*, *isprăvi*, *izbăvi*, *izbi*, *izbîndi*, *izbuti* *izgoni* < v. sl. *ishoditi*, *ispytati*, *ispraviti*, *izbaviti*, *izbiti*, *izbyti*, *izbodǫ*, *izgoniti* și altele. Dintre verbele amintite numai primele două au în majoritatea cazurilor o nuanță de imperfectivitate, restul verbelor de cele mai multe ori sînt folosite în contexte care le permite să-și păstreze o nuanță mai mult sau mai puțin perfectivă. Din această grupă face parte și *stoci* < v. sl. *istočiti*, împrumutat fără prefix ;

d) verbele cu prefixul *o-* sau *u-* sînt mai puțin numeroase : *obloji*, *ocroti*, *oglindi*, *omorî*, *osîndi*, *otrăvi* < v.sl. *oblažiti*, *okrotiti*, *oględati*, *umoriti*, *osǫditi*, *otraviti*. Afară de *ocroti* și *oglindi* toate celelalte verbe pot în anumite contexte concrete să exprime o pronunțată nuanță perfectivă ;

e) verbele cu prefixul *po-* în slavă sînt destul de numeroase. Ele au fost împrumutate într-un număr relativ mare : *păgubi*, *plămădi*, *ploconi*, *pocăi*, *pocîlti*, *pofti*, *polei*, *porunci*, *posluși*, *pospăi*, *posti*, *potopi* < v. sl. *pogubiti*, *pomladiti*, *pokloniti sę*, *pokajati sę*, *poklati*, *pohotěti*, *poljati*, *porǫčiti*, *poslušiti*, *posypati*, *postiti*, *potopiti*. Aceste verbe sînt mai neutre din punct de vedere al aspectualității. De fapt ele și în limbile slave nu întotdeauna sînt de aspect perfectiv. Prefixul *po-* mai degrabă marchează deosebirile de sens, deci deosebirile semantice decît cele aspectuale ;

f) slabe sînt urmele de perfectivitate în verbele cu prefixele : *za-* și *sŭ-* *în* verbe ca : *zămisli*, *zdrobi*, *săvîrși*, *sfîrși* [39], *stricni*, *sminti*, *stîlci* < v. sl. *zamysliti*, *sŭdrobiti*, *sŭvŭršiti*, *strŭknǫti*, *sŭmęsti* (*sŭmętǫ*) *sŭtlačiti* și altele. Multe dintre verbele cu prefixul *sŭ-* au pierdut nuanțele de perfectivitate devenind în limba română neutre din punctul de vedere al aspectului. Unele au căpătat mai degrabă o nuanță de imperfectivitate. Acestea sînt verbe de tipul : *slei*, *smeri*, *spoi*, *stîngeni* < v. sl. *sŭlijati*, *sŭmeriti*, *sŭpojiti*, *sŭtęženu* (*sutęgnǫti*). Și în definiția aspectualității acestor verbe un rol de seamă îl are contextul ;

g) verbele cu prefixele *pri-*, *pre,- pro-*, sînt slab reprezentate în limba română : *presădi*, *preda*, *pricăji*, *prididi*, *prigoni*, *prisoci*, *pristăvi*, *proslăvi* < < v. sl. *prěsaditi sę*, *prědati*, *prokažati*, *prědati*, *prigoniti*, *prěsekati*, *prěstaviti sę*, *proslaviti*. Sînt, de asemenea, slab prezentate și verbele cu prefixul

[39] Idem, *ibidem*, p. 200, consideră că „dubletul *a sfîrși — a săvîrși* și verbul *a isprăvi* arată sfîrșitul unei acțiuni".

do- : *dobîndi*, *dovedi*<v. sl. *dobyti* (*dobodą*), *dovesti* (*dovedą*). Majoritatea verbelor acestei grupe sînt fie neutre din punct de vedere al aspectului, fie că au o nuanță de imperfectivitate;

h) sînt verbe care în slavă au o singură temă : *săvîrși*, *sfîrși*< v. sl. *sŭvŭršiti; preda*, *prididi*<v. sl. *prědati; coborî*, *pogorî*<v. sl. *pogorĭ* și altele care au sens identic sau apropiat. În alte cazuri verbe cu aceleași rădăcini, dar cu prefixe în care unele s-au diferențiat prin sens fiind în prezent considerate cuvinte independente, diferite după formă și după sens : *opri*, *propti*<v. sl. *oprěti*, *podŭprěti; zăticni*, *poticni*<v. sl. *zatuknąti*, *potuknąti; dobîndi*, *izbîndi*<v. sl. *dobyti* (*dobodą*), *izbądą; doborî*, *oborî*< <v. sl. *do*+*oboriti*, *oboriti* și altele. Aceste exemple dovedesc, încă o dată în plus, că în limba română s-a dezvoltat sensul lexical și nu cel aspectual. De fapt, prefixele cu care sînt formate verbele respective au același rol și în limbile slave, cu o singură deosebire. În limbile slave prefixele de cele mai multe ori au două funcții : o funcție, principală, de diferențiere a sensului, și o altă funcție, secundară, de diferențiere a aspectului. Sînt și cazuri cînd funcțiile își schimbă locul. În limba română avem de-a face numai cu funcția principală, funcția lexicală a prefixelor. De aceea credem că avea dreptate Sextil Pușcariu cînd spunea că „prefixul are un rol mult mai mic în românește decît în nemțește și mai ales în limbile slave" [40]. El se referea aici la funcția prefixului de delimitare a aspectului. Și totuși el acceptă posibilitatea folosirii prefixului și cu acest sens. „La slavi — spunea Pușcariu — prefixul are adesea rolul de a distinge a s p e c t u l verbal. Cum aspectele verbale nu fac parte din structura internă a limbii române, noi nu întrebuințăm decît incidental prefixul în această funcțiune" [41]. Dar cum sublinia G. P. Klepikova [42] greșeala lui S. Pușcariu constă tocmai în faptul că vede în prefixare unicul mijloc de perfectizare a verbelor.

O situație analogă este și în mult discutatele perechi aspectuale ale limbii române de tipul *a dormi/a adormi, a grăi/a agrăi*. Aceste verbe ar trebui să se traducă în limbi cu aspecte bine dezvoltate ca verbe perechi perfectiv/imperfectiv, or, ele sînt traduse, de exemplu, în limba rusă ambele cu imperfectivul și cu sensuri diferite : *a dormi* = spati, pokoit'sea și *a adormi* = usîpleati, zasîpati. Prin urmare, aceste așa-zisele perechi sînt lexeme diferite cu sensuri independente. Ele fac desigur parte din spectrul aspectualității, aflîndu-se la periferia acesteia, dar nu sînt aspecte în adevăratul sens al cuvîntului. În ce privește a doua pereche trebuie să spunem că aceste cuvinte fac parte din două sisteme diferite ; *a grăi* este un cuvînt popular foarte răspîndit, pe cînd *a agrăi* este un regionalism cu o sferă de circulație restrînsă.

Mai sus am amintit cîteva exemple de perechi în care în calitate de criteriu formal de delimitare al aspectelor servea sufixul. Dăm acum cîteva exemple în care opoziția se face cu ajutorul prefixelor : *sădi/posădi*, *prăsădi*, *presădi* <v. sl. *saditi*, *posaditi*, *prěsaditi sę; stăvi /năstăvi*, *pristavi*<

---

[40] S. Pușcariu, *Limba română*, vol. I, București, 1940, p. 53.

[41] Idem, *ibidem*.

[42] G. Klepikova, *Funcțiile prefixelor verbale de origine slavă în dialectul istroromân*, în „Fonetică și dialectologie", II (1960), p. 207.

< v. sl. *staviti*, *nastaviti*, *prěstaviti sę*: *goni/izgoni*, *prigoni* < v. sl. *goniti*, *izgoniti*, *prigoniti*; *meni/primeni* < v. sl. *měniti*, *priměniti*; *sili/năsli* < < v. sl. *siliti*, *nasiliti*; *topi/potopi* < v. sl. *topiti*, *potopiti*; *pîndi/răspîndi* < < v. sl. *pǫditi*, *raspǫditi*; *vădi/năvădi* < v. sl. *vaditi*, *navesti (navedǫ)*; *slăvi/proslăvi*, *blagoslăvi* < v. sl. *slaviti*, *proslaviti*, *blagoslaviti* și multe altele.

Dintre perechile amintite numai unele au sensuri apropiate. De exemplu: *a goni* — „a fugi după cineva, a urmări în fugă (pentru a prinde, pentru a face să se grăbească); a fugări" (DLRM); *a izgoni* — „a sili pe cineva să plece, a alunga, a goni" (DLRM); *a prigoni* — „a trata în mod permanent pe cineva cu ură, cu dușmănie, a persecuta; (despre autoritate de stat) a lua măsuri represive, a oprima; a fugări pe cineva" (DLRM); *a slăvi* — „a glorifica pentru merite deosebite; a preamări, a lăuda"; *a proslăvi* — „a ridica în slavă, a slăvi, a preamări, a glorifica" (DLRM).

În cele mai multe cazuri verbele s-au dezvoltat independent, avînd în prezent sensuri lexicale diferite. Așa, de exemplu: *a sădi* = „a planta"; *a posădi* = „a (se) așeza"; *a presădi* — „a răsădi plante, a transplanta" (DLRM); *a stăvi* — „a se așeza, a se stabili într-un loc, a se aciuia; a se alege cu ceva, a putea realiza ceva" (DLRM); *a năstăvi* — „a îndemna, a îndruma, a sfătui" (DLRM); *a pristăvi* — „a muri" (DLRM).

Prin urmare, chiar și acele verbe care au fost împrumutate perechi, perfectiv/imperfectiv, nu sînt percepute de români ca verbe ale celor două aspecte, ci ca verbe ce reprezintă unități lexicale independente. Exemplele din limba română confirmă teza conform căreia perechi aspectuale trebuie considerate acele cuvinte care realizează sensuri lexicale identice sau foarte apropiate în cadrul unei lexeme avînd în calitate de criterii de delimitare a modului de desfășurare a acțiunii sufixele și nu prefixele. Prefixele, în majoritatea cazurilor realizează, cum se poate vedea și din exemplele noastre, o delimitare a sensurilor.

Chiar și în cazul unor perechi asemănătoare celor din limba rusă, cum ar fi *boli* < v. sl. *bolěti* exprimă o durată a acțiunii ca și verbul rus. *boleti* „a fi timp îndelungat bolnav". Acestui verb îi corespunde verbul perfectiv la origine *priboli* < v. sl. *pribolěti* „a se însănătoși" sau *războli* < < v. sl. *razbolěti* „a se îmbolnăvi". Cuvintele au aceeași rădăcină, dar de fiecare dată prefixul dă cuvîntului un alt sens. După cum se vede sensurile diferă total, devenind chiar și antonime.

Pe baza celor analizate mai sus putem trage unele concluzii: se poate susține că la început verbele de origine slavă au avut un model aspectual (un model poate incomplet), care a început să se destrame o dată cu pătrunderea verbelor respective în limba română. Cu excepția cîtorva cazuri, verbele românești de origine slavă, ca de altfel și cele de altă origine, nu posedă criterii formale de delimitare ale aspectului. Aspectul în verbele amintite, dintr-o categorie lexico-gramaticală sau pur gramaticală cum o înțeleg alții se transformă într-un sens lexical, semnele gramaticale și sensurile temporale trec pe un plan secundar

şi dispar. Prin urmare, nuanţele aspectuale care se mai pot stabili la unele verbe sînt de ordin lexical şi nu gramatical, ele ,,se datoresc nu timpului ca atare, ci sînt determinate de conţinutul semantic al verbelor şi de context''[43]. Chiar şi la verbele perechi sînt percepute numai nuanţe în sensul larg al cuvîntului, deoarece acestea sînt unităţi lexicale independente, ele sînt forme stinse, pasive ale fostelor aspecte[44]. Nuanţele de perfectiv sau imperfectiv se reliefează şi se concretizează numai în anumite contexte. Unele urme de aspect se mai pot observa la periferia teritoriului limbii romane, dar şi acestea sînt puţin folosite în limba română[45].

Septembrie 1968

Universitatea ,,Babeş-Bolyai'',
Facultatea de filologie,
Cluj, Str. Horia 31

[43] Iorgu Iordan, Valeria Guţu Romalo şi Alexandru Niculescu, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, Bucureşti, 1967, p. 227.

[44] În verbele româneşti există numai un mod de acţiune care este inclus în verbul propriu-zis ca un indiciu special de exprimare a acţiunii. Exprimarea modului de acţiune este nedespărţită de exprimarea acţiunii propriu-zise. Vezi şi A. V. Bondarko, L. L. Bulanin, *op. cit.*, p. 51.

[45] Cele mai pronunţate urme de aspect la periferia teritoriului limbii române există în Banat. Vezi în acest sens : Gustav Weigand, *Der banater Dialekt*, Leipzig, 1896 ; Emil Petrovici, *Folclor din Valea Almajului*, Bucureşti, 1935 ; Maria Clopoţel, *op. cit.*

FORME VERBALE ARHAICE ÎN GRAIURILE BUCOVINENE ȘI HUȚULE ALE LIMBII UCRAINENE [1]

DE

CORNELIU REGUȘ

Graiurile bucovinene și huțule ale limbii ucrainene s-au bucurat din partea specialiștilor de o atenție deosebită, mai ales datorită particularităților lor lingvistice de real interes pentru studiul istoric și dialectal al acestei limbi. Pe primul plan s-au situat studiile de fonetică și, în ultimul timp, de fonologie[2]. Nu au fost neglijate, însă, nici problemele de morfologie[3].

În studiul de față ne vom ocupa de unele particularități arhaice ale sistemului verbal al graiurilor bucovinene și huțule, care, prin trăsăturile lor proprii, prin caracterul activ și marea lor frecvență, conferă acestor graiuri o individualitate proprie.

Analiza noastră va cuprinde următoarele categorii : timpul (trecut, mai mult ca perfect, viitor) și modul (indicativ, infinitiv, condițional). Materialul furnizat de graiurile cercetate ne-a obligat uneori să facem considerații sumare cu privire la faze mai vechi în dezvoltarea sistemului verbal al limbilor slave de răsărit.

Timpul trecut. Graiurile bucovinene și huțule cunosc două tipuri de formare a timpului trecut, avînd aceeași valoare funcțională : 1) trecutul exprimat prin participiul în *-лъ*, *-ла*, *-ло*, caracteristic în genere

---

[1] Anchetele au fost efectuate pe baza unui chestionar special în anul 1966, în județul Suceava, în localitățile cu grai huțul : Brodina, Nisipitul, Ulma, Sadău, Cununschi și în cele cu grai bucovinean : Ipotești, Dărmănești, Mărițeia, Călinești, Am folosit, de asemenea, textele dialectale înregistrate pe bandă de magnetofon, aflate în *Arhiva fonogramică a graiurilor slave din Republica Socialistă România* de la Institutul de lingvistică din București.

[2] I. Pan'kevyč, *Українські говори Підкарпатської Русі і суміжних областей*, Praga, 1938 ; B. V. Kobyl'ans'kyj, *Гуцульский говір і його ві дношення до говору Покуття*, în ,,Український діалектологічний і збірник'', I, Kiev, 1928 ; F. T. Žylko, *Нариси з діалектології української мови*, Kiev, 1966 ; I. Pătruț, *Fonetica graiului huțul din valea Sucevei*, București, 1957 ; N. Pavliuc, I. Robciuc, *Очерк фонологических систем украинских говоров в Румынии*, în RRL X, 1956, nr. 6.

[3] B. V. Kobyl'ans'kyj, *Про залишки перфекта в південно-західній групі діалектів української мови*, în ,,Українська мова в школі'', 1953, nr. 3 ; I. O. Dzendzelivs'kyj, *Про форми умовного способу у південно-західних діалектах української мови*, în ,,Українська мова в школї'', 1956, nr. 4 ; S. P. Bevzenko, *З історії минулого часу в українські мові*, în ,,Питания історичного розвитку української мови'', Harkov, 1959.

limbilor slave contemporane și 2) trecutul exprimat prin vechile forme ale perfectului necunoscut limbii ucrainene comune. În paradigma acestuia intră formele prescurtate ale verbului auxiliar ѥсть. Ca morfem al perfectului, auxiliarul ѥсть arăta raportarea acțiunii trecute la momentul vorbirii, indicînd în același timp și persoana care săvîrșea acțiunea. Treptat, ѥсть încetează de a mai exprima raportarea trecutului la prezent, păstrîndu-se doar ca morfem în determinarea persoanei[4]. Remarcăm, printre altele, că auxiliarul ѥсть se întîlnește uneori în construcții care exprimă acțiuni la prezent: *шо сми за фа́йна* (Ipotești), *май сми*[е] *у тре́к'і кл'а́с'і* (Brodina), rolul lui reducîndu-se doar la indicarea persoanei care face acțiunea[5].

Graiurile bucovinene și huțule sînt deosebit de interesante atît prin păstrarea formelor arhaice de trecut, cît și prin sistemul complex de variante prescurtate ale verbului auxiliar[6].

Pentru persoana I sg. și I pl. am înregistrat în majoritatea graiurilor forma *-сми*[е]: *робйў-сми*[е], *ход'йў-сми*[е], *бра́ў-сми*[е], *носйў-сми*[е], *л'убйў-сми*[е], *косйў-сми*[е], *вила́-сми*[е], *полока́ла-сми*[е], *купа́ла-сми*[е], *ловйли-сми*[е], *купуша́ли-сми*[е], *спа́ли-сми*[е].

Auxiliarul din exemplele arătate poate fi separat de verbul predicativ și atașat, ca enclitic, la alte părți de propoziție: subiect, atribut, complement etc. De altfel, în limbile slave de răsărit, într-o perioadă mai veche ѥсмь nu avea o poziție fixă față de verbul predicativ, putînd fi enclitic sau proclitic. Documentele slavone de redacție ucraineană din Moldova (secolele XIV — XV) ilustrează pregnant această instabilitate a auxiliarului față de participiul în *-лъ*, *-ла*, *-ло*: и на потверженьє велѣли есми нашю печат великѹю привѣсити . . .; есми дали томѹ истиномѹ панѹ; іако сѧ есмꙑ тогда голдѹвали; а мꙑта ѥсмꙑ имъ такъ поставили и ѹлегчили; и што есмꙑ сѧ ими записали[7].

Topica liberă a auxiliarului față de verbul predicativ este caracteristică și graiurilor de care ne ocupăm, după cum reiese din următoarele exemple: *закла́ў-сми*[е] *у дру́гиї новйї штубе́ї; брау́-сми*[е]*-си до пол'іско́ван'а; по́ўну-сми*[е] *коша́рку бара́бул' накопа́ла; колй-сми*[е] *ўже до до́му дійшлй; тогі́д сми*[е] *си пібра́ли*[е] etc.

Pentru persoanele I sg. și I pl., în unele graiuri bucovinene apar variantele *-м*, *-ім* alipite la verbul predicativ: *купйў-ім*.

La persoana a II-a sg. sînt folosite formele prescurtate ale lui ѥси, *-с*, *-јіс*. Ca și *-сми*[е] formele *-с*, *-јіс* pot fi, în raport cu verbul predicativ, sau enclitice, sau proclitice. Se observă tendința de generalizare a formei postpuse, variantele *-с*, *-јіс* contopindu-se cu verbul: *робйў-јіс*, *писа́ў-јіс*, *бйла-с*, *вйд'іла-с*, *гла́дила-с*, *маст'йла-с* etc.

La persoana a III-a sg. și pl., ca și în limba ucraineană comună, formele compuse de trecut sînt înlocuite cu trecutul simplu în *лъ*, *-ла*, *-ло*.

[4] F. T. Żylko, *op. cit.*, p. 100.

[5] Cf. S. P. Bevzenko, *Історична морфологія української мови*, Ujgorod, 1960, p. 274.

[6] Pentru alte graiuri cf. I. Pan'kevyč, *op. cit.*, p. 318; F. T. Żylko, *op. cit.*, p. 186; S. P. Bevzenko, *op. cit.*, p. 312.

[7] M. Costăchescu, *Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, II, Iași, 1932, p. 14, 603, 629, 631, 638.

Persoana a II-a plural păstrează verbul **кстє** prezent în cîteva variante: -*сти*^{e}, -*јісти*^{e}, -*сті*, -*јісті*. Varianta -*сти*^{e} este specifică graiurilor bucovinene: *данцуwáли-сти*^{e}, *íли-сти*^{e}, *д*^{i}*е-сти*^{e} *бýли*^{e}, *тримáли-сти*^{e}. Graiurile huțule folosesc -*јісти*^{e} și -*јісті*: *ч'ýли- істи*^{e}, *бýли*^{e}*- істі оба д'гóр'і* (Brodina, Nisipitul). Paralel se folosește și forma -*сті*: *кучуwáли*^{e}*-сті*, *сокот*^{i}*úли*^{e}*-сті*.

Analizînd urmele arhaice ale perfectului, V. I. Laver remarcă faptul că acestea au o mare răspîndire pe tot teritoriul transcarpatic și că, deci, nu este vorba de apariții sporadice[8].

Mai mult ca perfectul. În graiurile studiate există două forme verbale care conțin trăsături ale mai mult ca perfectului vechi. Prima dintre acestea corespunde formei mai mult ca perfectului întîlnit atît în limba literară, cît și în graiuri, caracterizat prin absența verbului auxiliar **кстъ, кстн, кстѣ** etc. Acest tip de trecut apare în propoziții care au subiectul exprimat: *ја бýла пішлá*, *ми ход'úли бýли*, *вы*^{i}*н буў пришóў*, *снóч'і ми пішлú бýли за віўц'áми*.

Al doilea tip este mai conservativ și se apropie într-o măsură destul de mare de forma veche a mai mult ca perfectului. În componența lui intră auxiliarul **кстѣ** al vechiului perfect în forma prescurtată:

	singular		plural	
I	буў, -ла-сми^{e}	варúў, -ла	бýли-сми^{e}	варúли
II	буў, -ла-с	варúў, -ла	бýли-сти^{e}	варúли
III	буў, -ла, -ло	варúў, -ла, -ло	бýли	варúли

Tipul acesta se folosește cu precădere în propoziții eliptice de subiect. Exprimarea subiectului și printr-un substantiv sau pronume ar deveni pleonastică, deoarece funcția de purtător al acțiunii este cuprinsă în auxiliar.

Timpul viitor. Sistemul verbal studiat se caracterizează prin trei moduri de exprimare a viitorului, avînd valori funcționale identice.

1) Viitorul analitic format cu auxiliarul бýду + infinitivul, răspîndit pe toată aria lingvistică ucraineană.

Auxiliarul бýду prezintă următorul sistem de variante fonetice:

	singular	plural
I	бýду	бýдим, бýдимо, буд^{i}éм, бýдімо
II	бýдиш, буд^{i}éш, бýдіш	бýдити, буд^{i}éти, бýдіті
III	бýди, бýдит, бýді, бýдіш	бýдут

2) Viitorul simplu format de la verbele perfective: *запúшу*, *заклúч'у*, *згризý*, *звар'ý*, *покýш'у*, *подýж'у*, *нáйду* etc.

---

[8] V. I. Laver, *Форми минулого та давноминулого часу дієслів у говорах Закарпаття*, în „Тези доповідей конференції молодих вчених", Ujgorod, 1965, p. 40.

3) Viitorul analitic format cu auxiliarul имꙋ + infinitivul verbului predicativ. Viitorul de acest tip păstrează următoarele forme arhaice ale vechiului auxiliar имꙋ :

	singular	plural
I	му	мем, мéмо
II	мéш	мéти́, мéті
III	мé	мут

Vocala iniţială и din имꙋ, имѣти, имѣть s-a pierdut, ceea ce s-a întîmplat cu и iniţial şi în alte cazuri [v. игълъка 〉 голка (имꙋ 〉 му)].

Viitorul analitic cu *иму* este foarte răspîndit în graiurile huţule[9] :

	singular			plural			
I	ja	му	робúті	ми	мем,	мéмо	робúті
II	ти	меш	робúті	ви	мéті,	мéти^{e}	робúті
III	вы^{i}н	ме	робити	он^{i}й	мут		робúті

La persoana I sg., auxiliarul *му* se foloseşte mai rar, datorită tendinţei de înlocuire a lui cu *бýду*.

Ceea ce caracterizează aceste graiuri este faptul că formele *му*, *меш*, *ме*, *мем*, *мéті*, *мут* precedă verbul predicativ şi nu se ataşază acestuia. Forme sintetice ca : *робúтиму*, *ходúтимеш*, *писáтиме* răspîndite pe tot teritoriul lingvistic ucrainean, nu se folosesc în aceste graiuri.

Modul infinitiv. În aria dialectală de care ne ocupăm, infinitivul se formează cu ajutorul a două sufixe *ти* şi *ті*.

1) Graiurilor bucovinene le este specifică terminaţia *ти* : *л'убúти*, *угорúти*, *стискáти*, *кýш'іти*, *грабушáти*, *грúж'іти*. Aceste forme sînt comune şi sistemului verbal al limbii literare.

2) Graiurilor huţule le este specifică terminaţia *ті*[10] : *крут^{i}úті-чі'ст^{i}иті*, *мúті* etc. Remarcăm că *і* final nu înmoaie consoana precedentă. Uneori *і* din terminaţia *ті* este mai deschis, apropiindu-se de *и* : *грáті^{и}*, *косúті^{и}*. Alteori, în rostirea aceluiaşi vorbitor *ти* şi *ті* alternează, fiind de fapt variante facultative ale aceluiaşi morfem gramatical. Morfemele *ти*, *ті* sub accent în unele graiuri se realizează în varianta *т^{i}и: іт^{i}ú*, *ве^{и}ст^{i}ú*, *мист^{i}ú* (Mărițeia, Ipoteşti).

Infinitivul în *т'* nu este cunoscut.

3) Ca şi în rusa veche, verbele al căror radical se termină cu *г*, *к* au infinitivul în *чи* sau *чі* : *пічú*, *стрúчі* sau *стрúчі*, *бíчи* sau *бíчі*.

Modul condiţional. Paralel cu condiţionalul cunoscut în limba ucraineană comună, graiurile studiate exprimă acest mod şi prin intermediul a două construcţii caracteristice dialectului sud-vestic[11].

---

[9] I. Pan'kevyč, *op. cit.*, p. 319.

[10] S. P. Bevzenko, *Исторична граматика української мови*, Ujgorod, 1960, p. 339.

[11] I. O. Dzendzelivskyj, *lucr. cit.*

1) Condiţionalul care are la bază persoana a II-a şi a III-a ale vechiului aorist **быхъ бы** + participiul în *-лъ*, *-ла*, *-ло* :

I	бих, би-сми^{e}, би-м	даў, дáла
II	би-с	даў, дáла
III	би	даў дáла, дáло
I	бих, бú-сми^{e} би-м	дáли
II	би-сти^{e} (сті)	дáли
III	би	дáли

Formele verbului auxiliar din paradigma de mai sus nu au toate aceeaşi origine. Astfel, *бих* provine de la forma veche a aoristului **быхъ** care intra în componenţa condiţionalului. Dimpotrivă, *би-сми^{e} би-м*, *би-с* nu pot fi deduse din formele vechiului condiţional, fiind inovaţii mai tîrzii, refăcute pe baza perfectului. Formele de la persoana a II-a plural *би-сти^{e}*, *бисті* pot fi considerate atît ca o rămăşiţă a aoristului **бысте**, cît şi ca rezultat al contaminării acestuia cu perfectul[12]. Persoana a III-a sg. şi pl. formează condiţionalul ca şi în limba literară cu ajutorul morfemului gramatical *би*, care, în mod obişnuit, precedă verbul : *бишозúў*, *би штрикáў* etc.

La persoana I sg. şi pl., paralel cu *бих* şi *би-сти^{e}* se folosesc construcţii caracteristice în special graiurilor bucovinene şi huţule, formate din contaminarea aoristului cu auxiliarul enclitic al perfectului *бих-сми^{e}*, de exemplu : *бих-сми^{e} длидáў*, *бих-сми^{e} шос варúў*.

2) Formele celui de al doilea tip de condiţional exprimă o acţiune la timpul trecut, posibilă în anumite condiţii. Spre deosebire de primul tip, formele condiţionalului menţionat sînt compuse. În structura sa intră formele condiţionalului simplu şi auxiliarul *бýти* la timpul trecut[13] :

sg.	I	буў, -ла	бих, би-м, би-сми^{e}, бих-сми^{e}	браў, -ла
	II	буў, -ла	би-с	браў, -ла
	III	буў, -ла	би	браў, -ла, -ло
pl.	I	бýли	бих, бú-м, би-сми^{e}, бих-смú^{e}	брáли
	II	бýлú	бú-сти^{e}, бú-сті	брáлú
	III	бýлú	би	брáли

Topica morfemelor gramaticale în formarea modului condiţional este liberă. Vechile forme ale perfectului se alipesc de obicei la particula *би* : *би-м*, *би-сми^{e}*, *би-сті*, *би-сті*, *би-с* etc.

În încheiere, trebuie reţinut faptul că unele din formele verbale arhaice examinate se întîlnesc pe toată aria graiurilor sud-vestice. Graiurile huţule şi bucovinene, datorită izolării lor atît de limba ucraineană literară, cît şi de alte grupe de graiuri, au dezvoltat aceste forme într-un mare număr de variante care le sînt proprii, aşa cum am încercat să arătăm în cele expuse.

---

[12] I. O. Dzendzelivskyj, *lucr. cit.*

[13] S. P. Bevzenko, *Історична граматика*..., p. 332.

SCL, an XX, nr. 1, p. 93–97, Bucureşti, 1969

7 – c. 6102

CU PRIVIRE LA [*U*] FINAL ÎN LIMBA ROMÂNĂ

DE

EM. VASILIU

1. Într-un *post scriptum* la un articol publicat în SCL XIX, 1968, nr. 3, p. 303–305, *Problema lui -u (final) în limba română*, acad Al. Rosetti face următoarele observaţii referitoare la punctul nostru de vedere, expus în *Fonologia istorică a dialectelor dacoromâne*, Bucureşti, 1968, p. 80–85 :

1°. Contrar părerii expuse de noi, apariţia unui timbru vocalic după un *s* (sau la alt sunet de aceeaşi natură) este normală. Citâm în continuare formularea acad. Al. Rosetti „Contrar afirmaţiei sale (p.82), eventuala ivire a unui timbru vocalic după emisiunea unui *-s* e normală, la un sunet de această natură" (p. 305).

2°. Comentariile făcute de noi în acelaşi loc în legătură cu ipoteza originii fonetice a lui *u* final în dialectele de astăzi ale limbii române — ipoteză formulată de acad. Al. Rosetti — sînt fără obiect, întrucît şi domnia sa consideră, ca şi noi, că în româna comună există un *u* final, păstrat din latină. Citâm în continuare formularea acad. Al. Rosetti : „Discuţia părerilor mele privitoare la situaţia vocalelor finale în româna comună este însă fără obiect, întrucît citatele se referă la statutul lor numai din motivul ivirii primelor monumente de limbă, începînd cu secolul al XIII-lea, după cum se poate vedea din expunerea noastră de mai sus, iar în privinţa situaţiei din epoca română comună, citatul care urmează... lămureşte cu preciziune punctul meu de vedere" (ibid., p. 305). Urmează un citat din ILR IV, 1966, p. 65, în care se spune că, în româna comună, finala de cuvînt era vocalică.

2. Ne permitem, în cele ce urmează, să facem cîteva comentarii cu privire la fiecare dintre observaţiile menţionate mai sus ale acad. Al. Rosetti.

1°. Cu privire la prima observaţie, acad. Al. Rosetti ne spune că apariţia unui timbru vocalic după un *s* final „e normală". Trebuie să menţionăm însă că, în *Fonologia*... noastră, noi nu ne-am pronunţat în nici un fel asupra faptului dacă, în condiţiile arătate, apariţia unui timbru vocalic este sau nu este „normală". Ideea exprimată acolo era că ipoteza formulată de acad. Al. Rosetti reprezintă o explicaţie *exclusiv*

pentru apariţia unui timbru vocalic după *oclusivă*. Ne îngăduim să redăm aici pasajul în discuţie din lucrarea noastră : „Dacă ipoteza poate eventual oferi o explicaţie pentru [u] sau [u̥] care apare după oclusive, ea nu poate explica apariţia lor după consoane continue ... (Rosetti, 1947, p. 228—258 explică apariţia timbrelor vocalic [u, ə, ɨ] la finală ca rezultat al caracterului explosiv al *oclusivei* finale, nu al *oricărei* consoane finale)" (*Fonologia*..., p. 82—83).

Ipoteza (re)apariţiei tardive a unui timbru vocalic apropiat de *u* în dialectele româneşti se bazează pe o serie de cercetări experimentale efectuate de acad. Al. Rosetti, care probează că, în limba română, explozia *oclusivelor* este însoţită de un timbru vocalic. De remarcat că aceste cercetări au avut ca obiect *oclusivele* şi nu toate consoanele, aşa cum rezultă din amplul studiu *Remarques sur la détente des occlusives roumaines en fin du mot*, republicat în „Mélanges de linguistique et de philologie", Copenhague-Bucureşti, 1947.

De altfel, în marea lor majoritate, formulările rezultatelor şi concluziilor acestor cercetări experimentale includ (şi pe bună dreptate, credem) următoarea restricţie : concluziile se trag cu privire la *oclusive* şi nu la consoane, în general. Cîteva citate din lucrarea menţionată :

„En règle générale, *les occlusives* (sublinierea noastră) roumaines en fin de mot sont implosives ; mais la tendance à les traiter en explosives se manifeste chez tous les sujets dont la prononciantion a été enregistrée" (*Remarques*..., p. 245) ;

sau :

... les tracés ont révélé, en effet, la présence d'une émission vocalique dans sa (= unul dintre subiectele anchetate ; nota noastră) prononciation à la suite des groupes consonne + *occlusive* (sublinierea noastră) en fin de mot" (ibid., p. 247).

În legătură cu vorbirea românilor din Albania :

„Certains sujets ont tendance à traiter les *occlusives* (sublinierea noastră) finales en explosives" (ibid., p. 249) ;

sau, în sfîrşit :

„L'origine *phonétique* (sublinierea autorului) de l'*u* en fin de mot, dans les parlers roumains du nord et du sud du Danube, semble donc démontrée ; cette emission vocalique finale est due à la tendance que le roumain a eu commun avec d'autres langues romanes de traîter en explosive *l'occlusive* (sublinierea noastră) en fin de mot ; *l'occlusive* (sublinierea noastră) a développé, à la suite de son explosion un timbre vocalique accompagné de vibrations glottales, qui a été reconnu par l'oreille comme *u*" (ibid., p. 253).

Aceeaşi restricţie se poate observa, de asemenea, şi în formulările privitoare la această chestiune din *Recherches sur la phonétique du Roumain au XVIe siècle*, Paris, 1926. Ne mulţumim să facem numai trimiterea la următoarele pagini : 77, 80.

Aşadar s-a demonstrat experimental că un timbru vocalic asemănător cu *-u* apare după oclusivele finale, datorită pronunţiei lor explosive. Decurge din aceasta în mod necesar că *toate* consoanele (deci şi cele neoclusive) se pronunţă în limba română explosiv şi că, prin aceasta, dezvoltă un timbru asemănător după ele? Desigur că nu. Prezenţa unui astfel de timbru vocalic după neoclusivele finale *este* posibilă, dar numai

posibilă; ea se cere demonstrată tot experimental. Numai cu această condiţie ipoteza acad. Al. Rosetti, care explică pe *u* final ca rezultat al pronunţiei explosive a *oricărei* consoane ar putea fi eventual acceptată ca adecvată. Atîta timp cît pronunţia explosivă a oclusivelor finale nu este în mod universal legată de pronunţia explosivă a *oricărei* consoane (şi, după ştiinţa noastră universalitatea acestei legături n-a fost afirmată de nimeni), orice generalizare asupra tuturor consoanelor a constatărilor de această natură făcute numai în legătură cu oclusivele nu poate avea la bază decît tot o cercetare experimentală. O extrapolare, fără bază experimentală, ni se pare, în acest caz, logic nefundamentată.

2°. Este adevărat că acad. Al. Rosetti, ca şi noi, consideră că în româna comună există un *u* final (cf. citatul făcut de domnia-sa) şi că, aparent, discutarea ipotezei sale privitoare la originea fonetică a lui *u* final în dialectele româneşti contemporane ar fi putut să nu fie făcută în legătură cu reconstrucţia românei comune, ci cu evoluţia ulterioară a sistemului fonologic român comun. Există însă motive serioase care ne-au determinat să discutăm această ipoteză în legătură cu româna comună. Aceste motive le vom expune în cele ce urmează.

În lucrarea amintită, am susţinut o ipoteză diferită de aceea a acad. Al. Rosetti, şi anume ipoteza că, în dialectele în care apare, *u* final reprezintă o continuare a unor *u* sau *o* latini. Convergenţa dintre unele dialecte dacoromâne actuale (în care apare *u* final) cu aromâna (în special) istroromâna şi (în parte) meglenoromâna, ne permite să stabilim existenţa în româna comună a unui fonem /u/ care apare (în diverse variante) în poziţie finală, acolo unde, în unele dialecte contemporane ale limbii române nu mai apare; aşadar, pentru româna comună, se pot reconstrui forme ca */lupu/, */grasu/, */pal'u/ etc.

Ne putem pune întrebarea: ce anume ne permite să considerăm că în româna comună există un *u* final, sau, în formularea acad. Al. Rosetti, să considerăm că, există totdeauna o finală vocalică de cuvînt? În alţi termeni, ce exprimă o reconstrucţie de tipul */lupu, grasu, pal'u/? Răspunsul la această întrebare nu poate fi, evident, decît următorul: putem spune că în româna comună exista un *u* final atîta timp cît considerăm că *u* final din dialectele româneşti actuale reprezintă un *conservatism* iar formele fără *u* final o inovaţie. În aceste condiţii, admiterea unei finale vocalice în româna comună, mai precis un *u* final conservat, reprezintă o ipoteză explicativă pentru convergenţa parţială a unor dialecte româneşti actuale în apariţia unui *u* final acolo unde alte dialecte nu-l au.

Poziţia acad. Al. Rosetti este însă diferită. Pentru domnia-sa, *u* final din dialectele contemporane reprezintă un fel de inovaţie paralelă a acestora, aşa cum rezultă din următoarele citate:

„J'ai fait des remarques analogues sur la détente des consonnes en fin de mot au cours de mon enquête sur le parler des Roumains d'Albanie ... Certains sujets ont tendance à traîter les occlusives finales en explosives" (*Remarques*..., p. 248.);

sau:

„La tendance à développer un-*u* final à la suite de l'explosion des occlusives roumaines en fin de mot se manifeste, par conséquent

dans les parles roumains du nord et du sud du Danube" (ibid., p. 249) ; sau :

„L'origine phonétique de l'*u* en fin de mot dans les parlers roumains du nord et du sud du Danube semble donc démontrée" (ibid., p. 253).

În *Recherches* ..., p. 79–80 se citează exemple cu *u* final din Oaş, Apuseni, Maramureş şi din dialectele meglenoromâne. Comentariul care urmează este :

„S'agit-il, dans ces cas, de la conservation de l'-[*u*] issu du latin? On ne saurait l'affirmer, puisque la nature de l'articulation de la consonne finale explique suffisamment la production de ce phonème" (*Recherches* ..., p. 80).

Admiţînd ipoteza originii fonetice a lui *u* final în dialectele române contemporane, admiţînd deci că apariţia lui *u* final este o inovaţie paralelă a acestor dialecte, se pune în mod firesc întrebarea : în ce măsură această interpretare a faptelor ne mai permite să postulăm existenţa unui *u* final în româna comună, sau, mai puţin restrictiv, în ce măsură mai este utilă postularea unui *u* final conservat în româna comună, atîta timp cît *u* final din dialectele româneşti contemporane nu se explica prin acest *u* final român comun?

Ni se pare că explicarea lui *u* final ca inovaţie paralelă şi admiterea conservării lui *u* final în româna comună nu sînt teze perfect compatibile cu una şi aceeaşi ipoteză. În aceste condiţii, ipoteza acad. Al. Rosetti e comparabilă cu un sistem formal care are la bază un număr de axiome mai mare decît cel necesar.

Departe de a fi „fără obiect", discutarea ipotezei originii fonetice a lui *u* final în conexiune cu *u* final în româna comună pare a fi impusă de însăşi structura metodei comparative şi istorice.

Octombrie 1968

Centrul de cercetări fonetice şi dialectale, Bucureşti, Calea Victoriei 194

OBSERVAŢII ASUPRA LUI -*U* ÎN LIMBA ROMÂNĂ

DE

ACAD. AL. ROSETTI

E. Vasiliu (vezi mai sus, p. 99) ridică două obiecţiuni la explicaţia noastră privitoare la prezenţa lui -*u* în graiurile dacoromâne actuale.

1. În cercetările noastre anterioare, nu am fi probat existenţa acestui timbru vocalic după consoanele neoclusive.

Într-adevăr, experienţele noastre au fost consacrate numai consoanelor explosive.

E. Vasiliu cere o dovadă că fenomenul înregistrat la această categorie de consoane se produce şi la consoanele neoclusive.

Dovada îi stă la îndemînă :

a. În tratatele de fonetică : vezi de exemplu *General phonetics*, de R-M. S. Heffner (Madison, 1964, p. 171) : (e vorba de *s*) : „If the oral constriction is resolved first to the open position of the neutral vowel [ə] before the rest position is assumed and before the breath pulse has spent itself, the result will be a sound either of voiceless [ə̥] or of a murmured [ə] with diminishing energy". Adică, la fel ca timbrul vocalic înregistrat la explozia consoanelor oclusive.

b. În *Texte dialectale* publicate de E. Petrovici (Sibiu — Leipzig, 1943) se pot releva numeroase exemple de -*u* sau -*î* după -*s*, de exemplu : *vinarsu* (p. 51, 5), *dusu* (p. 52, 10), *falosu* (p. 54, 24), *frumosu* (p. 56, 15), *culesu* (p. 59, 3), *susu* (p. 59, 25) etc. După cum am arătat altă dată (ILR, 1968, p. 689), -*u* sau -*î* după *s* au fost înregistraţi deseori şi în ALR, în diverse localităţi.

Trebuie să adăugăm că în numeroase cazuri relevate de noi, aceste timbre vocalice apar în cuvinte sau în forme verbale care nu au cunoscut un -*u*, în latină sau, în cazul împrumuturilor, în limba de origine.

În consecinţă, cerinţa formulată de E. Vasiliu fiind îndeplinită, obiecţia sa e înlăturată.

2. E. Vasiliu îşi exprimă îndoiala asupra felului cum am înfăţişat mecanismul dispariţiei lui -*u* latin în dialectele limbii române, şi reapariţia acestui timbru vocalic, în aceleaşi dialecte.

El se întreabă dacă nu ar fi mai simplu să admitem existenţa neîntreruptă a lui -*u*, în dialectele sud-dunărene şi în unele graiuri dacoromâne.

Răspunsul nostru este următorul: pentru ca această explicaţie să fie admisibilă, ar trebui ca să putem proba persistenţa lui *-u* în dacoromână, începînd cu cele mai vechi texte.

În cercetările noastre anterioare am căutat să arătăm că faptele nu îngăduie o astfel de explicaţie.

Pînă nu se va da un răspuns mulţumitor — altul decît cel propus de noi — la punctele litigioase pe care le-am indicat în mod explicit (vezi acum expunerea noastră din S C L XIX, 1968, p. 303—305), socotim că explicaţiile noastre rămîn în picioare.

Octombrie 1968

Centrul de cercetări fonetice şi dialectale, Bucureşti, Calea Victoriei, 194

SEMANTICA ÎN DOCUMENTARE

DE

ERIKA DOMONKOS-NISTOR și E. ROMAN

Operațiile de clasificare, indexare, de regăsire a informației, de traducere și rezumare automată au ajuns astăzi în stadiul numit pe drept cuvînt ,,bariera semantică''. În viitor aceste operații vor putea fi rezolvate cu succes cu ajutorul calculatoarelor electronice numai dacă se va putea produce la mașină un anumit grad de ,,înțelegere'' logică a textelor, ceea ce este desigur foarte greu de realizat, dar nu imposibil.

Pînă în prezent s-a obținut efectuarea unei analize, respectiv a unei sinteze gramaticale, însă incomplete. Ceea ce mai lipsește încă pentru a realiza o descriere completă a limbii, este ,,semantica''. Astfel noua definiție dată semanticii apărută în cadrul lingvisticii matematice, susține spre deosebire de cea cunoscută din lingvistica tradițională, din logica matematică, din neurologie sau psihologie, că : ,,semantica este ceea ce ar rămîne într-o sită, prin care s-ar putea cerne gramatica, în cazul cînd ar exista o descriere completă și sincronă a limbii''.

Principala greutate ivită în cercetare, din cauza lipsei unei teorii semantice în documentare, o constituie problema polisemiilor. În tratarea automată a textelor în limbi naturale, s-au constatat mult mai multe ambiguități, decît în gramaticile tradiționale.

Viitoarea teorie semantică va trebui să îndeplinească două condiții esențiale și anume :

a) să constate dacă o propoziție are sens ori nu, numărul propozițiilor cu sens și care sînt acele sensuri ;

b) să constate dacă din două propoziții date, una este parafrazarea celeilalte sau nu.

Vom prezenta în cele ce urmează trei exemple semnificative, referitoare la lucrări de documentare automată, care pun în aplicare teoria semantică.

I. MODELUL SEMANTIC 1 (SM 1)

Autorii sovietici *Gladkij*, *Rîbakova* și *Sedko* au conceput acest model pentru transcrierea textelor matematice din limba naturală germană în limbajul calculatorului. Sistemul lor mai poate fi folosit însă parțial

şi pentru traducerea automată, din limba germană într-o limbă intermediară, bazată pe acest model semantic.

La baza algebrică a lucrării stau operaţiile de reuniune şi intersecţie.

Elementele semantice sînt repartizate în trei categorii, denumite „elemente-suport" :

— elemente suport de rangul 1 cuprinzînd : relaţie, persoană, obiect, acţiune, calitate, indicator de spaţiu, indicator de timp, semn ;

— elemente suport de rangul 2 cuprinzînd : subordonare, coordonare, nume propriu, obiect matematic, categorie mintală, text ;

— elemente suport de rangul 3 cuprinzînd : expresie, întrebare, atribuire, teorie.

Aceste elemente arată clar că este vorba de un sistem semantic. În vederea formalizării conţinutului semantic, elementele satisfac anumite condiţii exprimate algebric şi se împart în „termeni" şi „netermeni".

Codificarea lexemelor se face prin simboluri alfanumerice. Partea literală este amplasată în partea stîngă şi reprezintă, de obicei, prescurtarea unei clase lexicale. Ea este urmată de o cifră : cifra cu soţ arată că lexemul este un termen, iar cea fără soţ, că lexemul este netermen. În acest sistem sînt relativ puţine lexeme, în schimb sînt mult mai multe morfeme, care indică diferite relaţii analitice şi sintetice în cîmpul semantic.

Morfemele unesc lexemele cu clasele lor. Ele sînt de trei tipuri, corespunzînd tipurilor de organizare a lexicului : 1) repartizarea elementelor-suport în trei categorii ; 2) repartizarea lexemelor în termeni şi netermeni ; 3) repartizarea lexemelor în zece tipuri. După cum se vede, între elementele semantice s-au stabilit relaţii pur formale.

Cele nouă tipuri de lexeme au de asemenea un caracter semantic, oferind posibilitatea de a se referi la :

1) autor ;

2) valoare, totalitate, formulă, sistem, corelaţie, punct, multiplu, clasă, măsură, segment, sector, element, lungime, număr ;

3) carte, articol, capitol, paragraf, pagină ;

4) teoremă, lemă, postulat, teorie, ştiinţă, aritmetică, logică, concepţie, exemplu ;

5) dezvoltare ;

6) a examina, a rezolva, a verifica, a scrie, a forma un concept, a stabili o relaţie, a generaliza, a înmulţi ;

7) tot, posibil, pozitiv, real, realizat, numai, cel mai mic, deci, adevărat, comutativ, asociativ, punct de ruptură, exclusiv, final, unu ;

8) aici, acolo, deasupra, dedesupt, pretutindeni ;

9) înainte, după, acum, totdeauna, momentan.

Elementele-suport indicînd relaţiile de coordonare şi subordonare exprimă relaţiile sintetice.

O sintagmă este formată din două lexeme şi o relaţie. Dacă este acceptată ca permisă, înseamnă că are sens. Faptul relevă o altă latură „puternic semantică" a lucrării, sintagmele fără sens fiind refuzate. Acestea se recunosc cu ajutorul unei liste, care cuprinde expresiile permise şi formează „vocabularul intern" al sistemului.

Asupra sintagmelor se efectuează operaţii de substituire şi de combinare. Astfel se pot forma enunţurile, constînd din mai multe sintagme ;

ele sînt expuse într-un „graf marcat". Prin „enunț minimal" se înțelege un enunț format dintr-o singură sintagmă. Combinarea sintagmelor prin relații de subordonare și coordonare permite extinderea necesară. Această operație este, bine înțeles, de asemenea pur formală.

II. ANALIZA CONCEPTUALĂ A CORANULUI

După cum reiese din titlu, lucrarea este o analiză *conceptuală*, deci semantică. Autorii, *R. P. Allard*, *M. Elzière*, *J. C. Gardin* și *R. P. Hours*, au declarat că felul în care s-a făcut alegerea și s-a dat definiția lexemelor — fiind în esență pragmatic, constituie o cercetare empirică a unităților celor mai comode de semnificație pe care au întreprins-o pentru a asigura o eficacitate maximă în analiza combinatorie.

Lucrarea s-a executat pe fișe perforate. Particularitatea constituirii conceptelor elementare și a simbolizării lor prin lexeme constă în faptul că caracterul lor elementar este mai puțin legat de propria lor semnificație și mai mult de valoarea lor operativă, necesare pentru înțelegerea unui anumit text.

Reducerea logică extremă adoptată în definirea lexemelor are avantajul de a permite să se constituie, pornind de la conceptele elementare, un mare număr de concepte din ce în ce mai complexe. Folosind această metodă se evită introducerea aceleiași noțiuni de mai multe ori în dicționar, sub diferite denumiri.

Lexemele stabilite nu sînt desigur exhaustive. Accentul s-a pus pe valoarea distinctivă a enunțurilor. Lexicul constă din cca 500 de termeni. La elaborarea analizei conceptuale a Coranului a servit ca limbă naturală, limba franceză. Codificarea lexemelor poartă urmele puternice ale acestei limbi, iar cele mai frecvente lexeme s-au codificat prin prescurtări.

Lexemele se împart în două mari categorii: ființe și predicate. Ființele sînt inventariate pe baza rolului pe care-l joacă în text. Ele formează protagoniștii Coranului și se împart în trei „genuri" semantice:

— genul superior (dumnezeu, înger)
— genul mijlociu (profeții)
— genul inferior (oamenii)

În afară de acestea se mai menționează încă alte trei „genuri de ființe", reprezentate prin:

— natura materială
— entități abstracte
— numere.

Predicatele nu sînt concepute din punct de vedere gramatical, deoarece aceeași noțiune poate fi și ființă și predicat. În această categorie se grupează noțiunile care fac parte din clasa *semantică* a predicatelor, distingîndu-se două subclase de predicate: 1) Subclasa „Cronologie și natură", care cuprinde noțiunile referitoare la cadrul temporal sau spațial al faptelor și 2) Subclasa „Calități și acțiuni", care se împarte la rîndul ei în trei: a) raporturi „descendente" (ordinul teologic); b) raporturi „ascendente" (ordinul etico-religios); c) raporturi „orizontale" (ordinul antropologic).

Relaţia analitică a genului, se exprimă prin morfeme; acestea au o esenţă sintactică. Morfemele au fost create pentru a reduce ambiguităţile, care apar întotdeauna în procesul transcrierii automate a unei secvenţe scrisă într-o limbă naturală în cuvinte cheie.

Enunţul documentar în acest sistem trebuie înţeles ca o unitate logică şi nu gramaticală. Condiţia principală constă în faptul că secvenţele trebuie să constituie un tot logic, fără a corespunde neapărat textului iniţial în limba naturală.

III. MODELUL SEMANTIC PENTRU TRADUCEREA AUTOMATĂ

Meritul autorilor *Katz* şi *Fodor* constă în primul rînd în faptul de a fi definit în mod concret ce informaţii *nu* ne oferă gramatica şi ce va trebui să ne ofere semantica. Ei au elaborat un model lingvistic pentru traducerea automată, introducînd indici semantici.

Informaţia lexicală a fiecărui cuvînt din dicţionar constă din două părţi: una gramaticală şi una semantică. Indicele gramatical arată de obicei categoria, iar cel semantic relevă diferitele înţelesuri existente în cadrul acestei categorii. Pentru a prezenta diferitele înţelesuri, se adoptă fie „descrierea" lor (gen enciclopedie), fie redarea lor printr-un sinonim, iar interpretările sînt legate de cuvînt prin tot atîtea săgeţi, cîte sensuri are omonimul. Două cuvinte sînt total sinonime, dacă toate ramurile (săgeţile) sînt identice. Între două cuvinte poate interveni omonimie de ordin n, dacă există n ramuri identice.

În cazul acesta se naşte întrebarea, cîţi şi ce fel de indici semantici să se folosească. Răspunsul depinde în primul rînd de ceea ce pretindem de la întregul sistem (specialitatea textelor de tradus, scopuri de clasificare directă a textului scris în limba de intrare, rezumare automată etc.). Dar va trebui să avem în vedere şi factorul economic, şi anume de a îmbina numărul cel mai redus de indici oferind însă cea mai mare putere explicativă.

„Inputul" sistemului constă în propoziţia şi analiza sa gramaticală (eventual efectuată tot automat cu ajutorul altor modele). „Outputul" sistemului reprezintă descrierea semantică a propoziţiei.

Katz şi *Fodor* mai definesc printre altele aşa-zisa proprietate proiectivă a semanticii, proprietate pe care o are şi gramatica. Aceasta trebuie să cuprindă un număr finit de reguli, şi în acelaşi timp să descrie un număr infinit de propoziţii, ceea ce înseamnă că întotdeauna cînd aplicăm aceste reguli (în număr finit) la o propoziţie dată, vom fi în stare să înţelegem toate propoziţiile (cu sens) posibile, inclusiv pe acelea, pe care nu le-am auzit încă.

Orice succes în transmiterea mesajului via comunicării se bazează pe o înţelegere reciprocă şi pe acceptarea legilor construirii şi utilizării *cu sens* a combinaţiilor elementelor de limbă. Învăţarea acestor legi presupune expunerea lor repetată, prin acţiuni de comunicare, parte integrantă a unui context complicat, fizic şi psihologic. Învăţarea acestor legi depinde de un proces de corectare inductiv-deductiv, cu verificarea practică a presupunerilor adoptate în mod succesiv, în legătură cu aplicarea corectă a legilor. Legile presupuse a fi corecte, sînt acceptate drept corecte, numai după ce semnificaţiile au fost verificate de repetate ori.

Acest proces se produce într-un mod atît de intuitiv, încît lingvistul sau documentalistul nici nu mai este conştient de aplicarea lui. Omul ştie doar că înţelege mesajele comunicate şi că poate, la rîndul său, să comunice mesaje, dar nu ştie cum le înţelege, de ce este posibil să le înţeleagă şi care sînt în realitate semnificaţiile lor. Dacă un lingvist sau un documentalist este întrebat, care este semnificaţia unei expresii, acesta o parafrazează sau îi redă oarecum o traducere în aceeaşi limbă, iar corectitudinea acesteia trebuie iarăşi verificată prin noi încercări. În felul acesta omul ajunge nu numai să înţeleagă mesajele exprimate, dar obţine în acelaşi timp şi o traducere intralingvistică; el poate astfel executa în mod intuitiv o clasificare sau o indexare „inteligentă”, poate reda textul pe scurt, cu propriile sale mijloace de exprimare.

Din faptele expuse se desprinde necesitatea imperioasă, de a construi o teorie semantică, capabilă să ofere o explicaţie plauzibilă a felului cum sînt înţelese direct mesajele transmise în orice limbă.

BIBLIOGRAFIE

1 Yngve, V. H.: *Computers Programs for Translation*, în „Scientific American” CCVI (1962), nr. 6.
2 Booth, A.D.: *Machine Translation*. Amsterdam, North Holland, 1967.
3 Kiefer Ferenc: *Matematikai nyelvészeti tanulmányok*. Budapest, Orsz. Müszaki Könyvtár.
4 Coyaud Maurice: *Introduction à l'étude des langages documentaires*. Paris, 1966.
5 *Information Storage* and *Retrieval*.

August 1968

Bucureşti, Cartimex
şi
Biblioteca Academiei Republicii
Socialiste România,
Bucureşti, Calea Victoriei 193

Elemente de lingvistică structurală (volum colectiv, redactor responsabil I. Coteanu), Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1967, 320 p.

Cel de-al zecelea Congres al lingviştilor, ţinut la Bucureşti în 1967, a consacrat împăcarea între diversele fracţiuni actuale, fiecare dintre ele arătîndu-se dispusă să admită dreptul la viaţă al celorlalte. Cartea de care mă ocup aici ar fi putut forma, din acest punct de vedere, un preludiu al congresului. Consacrată structuralismului, ea face totuşi un locşor sub soare şi lingvisticii clasice şi în general este redactată pe un ton moderat.

Unul din cusururile aşa-zisei lingvistici moderne este faptul că foloseşte o terminologie foarte complicată, fiecare şcoală şi fiecare sucursală de şcoală, ba chiar fiecare autor introducînd propriii săi termeni, greu de înţeles, cel puţin pentru lingviştii care s-au mulţumit pînă acum să fie filologi. Un mare merit al lucrării de faţă este tocmai că este prezentată în general într-un limbaj clar şi pentru neiniţiaţi (vezi de exemplu contribuţia lui E. Vasiliu şi a lui A. Avram). Ar fi exagerat dacă aş spune că termenii rebarbativi lipsesc cu totul : la p. 39 şi urm. şi la p. 108 găsim *uteranţă* (în alte pasaje se foloseşte totuşi cuvîntul cu care sîntem deprinşi : *enunţ*, vezi de ex. p. 61), al cărui prim păcat este că nu se bazează pe o temă latină sau greacă (de la acestea pornesc aproape totdeauna termenii internaţionali). Ce să spun de o formulă pretenţioasă ca ,,zero consonantic este ocurent înaintea vocalelor'' (p. 195), care nu aduce nimic în plus faţă de formula ,,banală'' dar clară ,,vocalele pot sta la iniţială''?

Cartea este formată dintr-o culegere de articole, multe dintre ele publicate mai demult sub o formă mai mult sau mai puţin asemănătoare. Mi se pare totuşi exagerat că *Articolul şi categoria determinării în limba română actuală* (p. 225—236) a apărut într-o formă sensibil identică, în acelaşi an şi la aceeaşi editură, în volumul *Structura morfologică a limbii române contemporane*, de acad. Iorgu Iordan, Valeria Guţu şi Alexandru Niculescu.

Volumul se deschide cu o introducere de I. Coteanu, clară şi corectă din punctul de vedere al concepţiilor generale. Relev în special, la p. 12, ideea că cercetarea numai a relaţiilor nu constituie o greşeală (cum am afirmat noi uneori), cu condiţia să nu se pretindă că acesta este unicul fel de abordare a problemelor limbii. În aceeaşi ordine de idei vom subscrie la pasajul care combate ideea că ,,substanţa semantică'' şi ,,substanţa fonică'' ar fi ,,mase amorfe'' (p. 27). În general se constată o atitudine independentă, pe alocuri chiar critică, cu privire la poziţiile structuraliste, de exemplu în *Aspecte ale analizei sintetice* (p. 59—77), sau combaterea ideii că nu există ,,zone de tranziţie'' între dialecte (p. 186—187).

Este interesantă şi observaţia, reprodusă la p. 177, că ,,pentru o serie de limbi, există o tendinţă spre reducerea treptată a redundanţei (o gramatică analitică e mai puţin redundantă decît una sintetică)''. Şi fără a ne raporta la caracterul analitic al limbii noastre, constatăm că o serie de elemente redundante sînt pe cale de reducere : să se compare plurale formate mai demult, ca *lăzi* (faţă de sg. *ladă*, pluralul e marcat de trei ori, prin alternanţa *a/ă*, prin alternanţa *d/z/* şi prin alternanţa *ă*/zero) cu plurale mai noi, ca *arcade* (unde pluralul nu e marcat decît prin alternanţa *ă/e*, muierea lui *d* la plural nefiind remarcată de vorbitori).

Ar trebui totuşi să adăugăm că pentru altă serie de limbi, actuale sau trecute, există sau a existat tendinţa contrarie (altfel nu ne-am putea explica de ce avem de unde reduce). Apoi rămîne de văzut pînă unde este adevărată observaţia cu privire la limbile analitice: să comparăm de exemplu lat. *uideo te* cu rom. (*în tot ce e frumos pe lume*) *te văd pe tine*, unde aczuativul e marcat de trei ori.

De asemenea, acceptînd ideea că pentru a determina inventarul fonemelor ne servim de comutare, dar aceasta nu se poate face decît folosindu-ne de cuvinte existente (deci opoziţia *vată/fată* demonstrează existenţa fonemelor *v* şi *f*, dar dacă am porni de la *vat/fat*, dovada n-ar mai fi făcută, de vreme ce *fat* nu înseamnă nimic în româneşte), aşa cum se arată la p. 29, va trebui totuşi să-i aducem un corectiv: nu e nevoie ca amîndouă cuvintele să existe, ajunge numai unul. Comparînd pe *vată* cu *ată*, constatăm că *v* este un fonem, căci fără el complexul n-ar însemna nimic. La aceeaşi concluzie am ajunge dacă am compara pe *vată* cu *zată*. Avem deci opoziţia cu sensul zero. Evident n-ar putea fi lipsite de sens ambele complexe, căci opoziţia zero/zero (fără termeni pozitivi!) nu dovedeşte nimic.

Mi se pare corect şi raţionamentul care duce la concluzia că *ch* în spaniolă este un fonem unic, din cauză că *š* nu există. Dar pentru română, aceeaşi concluzie nu mi se pare dovedită, căci în româneşte *š* există. A spune că *č* este un fonem unic pentru că alături de *ceapă* nu găsim un cuvînt *şeapă* (dar alături de *cioc* avem pe *şoc*) ar fi egal cu a spune că în *clar* *cl* formează un un singur fonem, pentru că nu există un cuvînt *lar*.

Nu va fi desigur nici o mirare că am de exprimat destul de multe obiecţii, lucrul fiind explicabil prin formaţia mea şi, nu exclud posibilitatea, prin insuficienta mea familiarizare cu metodele noi. Nu am însă nici o îndoială că asemenea obiecţii trebuie exprimate, chiar dacă singura utilitate a unora dintre ele ar fi aceea de a împinge la formulări mai clare.

Am impresia că se amestecă fonologia cu morfologia la p. 40, unde se spune că după *mes-* nu poate urma *-ă*: *mesă* există, numai că aparţine altei familii decît *masă* (vezi ce se spune în această privinţă la p. 52).

La p. 73 este reprodusă fără a fi combătută ideea că poate exista o parte care nu aparţine nici unui întreg. Aceasta ar însemna că se mai fac minuni şi în vremea noastră.

La p. 183, n. 2, se citează, de asemenea fără să fie combătută, ideea că diasistemul nu este totdeauna o creaţie a lingvistului. Nu numai atît, mai departe (p. 184, n. 4) ni se spune că dialectul nu ,,poate fi definit drept o grupare de entităţi lingvistice [,] ale căror sisteme se subsumează aceluiaşi diasistem''. Cred că diasistemul care ar fi o creaţie a unui lingvist ne-ar interesa foarte puţin: orice diasistem trebuie să corespundă unei realităţi din limbă, generalul trebuind să se bazeze totdeauna pe elemente particulare existente.

Cred că nu e suficient combătută nici ideea, reprodusă la p. 184–185, că, dacă admitem că într-un sistem ,,tout se tient'', nu mai putem crede în existenţa unor diasisteme. Aceasta ar însemna că nu e posibilă nici o generalizare. Toate părţile unui sistem sînt solidare între ele, dar, făcînd abstracţie de unele detalii specifice părţilor lui, putem trece la un sistem mai general. Faptul că în sistemul morfologic ,,tout se tient'' nu împiedică existenţa sistemului limbii, din care morfologia este o parte.

E neclar pentru mine cum poate un *i* să ia forma unui zero fonetic (p. 214); nu e dovedit apoi că pronunţarea lui *e-* fără preiotare este artificială, iar faptul că aceasta se întîmplă la neologisme nu presupune (cum se spune la p. 215) că a fost impusă ,,pe cale cultă'', adică din dispoziţia lingviştilor. Poate fi vorba pur şi simplu de împrumuturi făcute după ce ,,legea'' preiotării a încetat de a funcţiona. Există de altfel şi ipoteza unei influenţe bulgare (acad. E. Petrovici), vezi şi pronunţările populare de tipul *mere* în loc de *miere*.

Argumentele prin care se încearcă a se dovedi că articolul nu este o parte de vorbire (p. 226–227) ar fi valabile şi pentru tot felul de alte limbi ca franceza, engleza etc. Deci discuţia ar trebui dusă pe un plan mai general.

Există cazuri de adjective care determină verbe (p. 292)?

Unele exemple mi se par nepotrivite sau chiar greşite : la p. 42 se citează pluralul *fabrice*, care mă îndoiesc că există ; la p. 53 s-ar înţelege că se spune *sapam*, nu *săpam*.

Sînt apoi deosebit de multe greşeli de tipar, ceea ce pentru o carte de lingvistică e mai supărător decît pentru altele : la p. 81, se vorbeşte de o scriere cu litere coreene de la 1450 în. e.n. (evident, trebuia e.n.). Multe greşeli la nume de autori *Diaconeascu*, la p. 35 ; *Horžejzi*, la p. 296 ; *B. de Courtenay*, la p. 83, ca şi cum *Baudouin* ar fi nume de botez. Trec peste foarte multe altele şi mă opresc la unele de tehnică redacţională : *în op. cit.*, p. 282, n. 2 (jumătate româneşte, jumătate latineşte) ; mulţi (printre ei se pare că şi redactori ai editurii) cred că tot ce este între ghilimele trebuie şi subliniat, astfel că întîlnim foarte des cursive abuzive (de ex. la p. 47). Mai mult, la p. 265, sublinierea întregului citat face să nu mai fie scoase în relief fragmentele pe care originalul le prezintă în cursive.

Am insistat asupra obiecţiilor mărunte tocmai pentru că lucrarea e valoroasă şi n-ar trebui să fie umbrită de amănunte neînsemnate.

Septembrie 1968

Al. Graur,

Facultatea de limba şi literatura română
Bucureşti, Str. Ed. Quinet 7

HENRI WALD, *Realitate şi limbaj*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1968, 181 p.

În ultimii ani, lingviştii noştri au publicat puţine lucrări de cercetare a concepţiilor filozofice care stau la baza celor de specialitate. Este cu atît mai îmbucurător că apare o astfel de lucrare scrisă de un filozof.

Sprijinit pe o amplă bibliografie, atît din domeniul filozofiei, cît şi din cel al lingvisticii, autorul pune şi rezolvă în chip original o serie de probleme de gnoseologie, de logică şi de lingvistică, îndreptînd ascuţişul, cum o spune el însuşi (p. 7), împotriva neoantiumanismului.

Prezenta dare de seamă, scrisă de un lingvist şi destinată unor cititori lingvişti, nu se va ocupa de aspectul filozofic al cărţii : e suficient să spun că am avut multe de învăţat, în această privinţă, din lectura pe care am făcut-o.

Voi încerca să discut acele probleme care ţin mai strîns de domeniul limbii, unde mi se pare natural să am de făcut unele observaţii şi obiecţii.

Un subiect atins în mai multe locuri este originea graiului, ceea ce era cu atît mai necesar, cu cît în ultimii ani, în diverse publicaţii, au apărut numeroase teorii greşite. S-a încercat să se şteargă diferenţa calitativă între om şi celelalte animale, pretinzîndu-se fie că animalele gîndesc, fie chiar că au forme de comunicare apropiate ca nivel de vorbirea omenească. În cartea discutată aici, aceste teorii sînt combătute cu argumente puternice, subliniindu-se că animalele nu vorbesc, pentru că nu au moneme (p. 28), că ele nu ştiu că reflectă mediul înconjurător (p. 29), că nu gîndesc (p. 47).

În ce priveşte felul cum a început omul să vorbească, se afirmă aici, pe drept cuvînt după părerea mea, prioritatea limbajului sonor asupra limbajului prin gesturi, totuşi nu m-aş opri la argumentul că la multe popoare limba vorbită poartă numele unui organ al vorbirii (p. 52) ; dacă francezii spun *une bonne fourchette* pentru „un om care mănîncă mult", nu vom trage de aici concluzia că actul mîncării a apărut graţie existenţei furculiţei. De la data apari-

ţiei omului pînă la crearea limbilor pe care le putem studia noi a trecut un timp atît de îndelungat, încît nici o metaforă şi nici o metonimie observabile astăzi nu pot servi pentru a se trage concluzii privitoare la felul cum a apărut limba. În acelaşi sens nu vom fi de acord că desenele de pe stînci pot dezvălui felul cum au apărut primele noţiuni (p. 60). (Vezi, la p. 150, şi observaţia privitoare la crearea miturilor mozaice, într-o vreme cînd oamenii ar fi fost de-abia la începutul luptei lor cu natura.)

Autorul menţine ideea că primele cuvinte au fost onomatopee, cum am spus şi eu în *Studii de lingvistică generală*, dar de atunci am revenit asupra subiectului, în *Probleme de lingvistică generală*, IV, susţinînd că punctul de plecare au fost strigătele.

Ideea că la început a fost numai modul imperativ, prezentată în mai multe locuri (p. 53, 99 şi 102—105), ar trebui formulată ceva mai nuanţat, căci mulţi sînt dispuşi să o adopte ad litteram. Poate ar trebui spus că omul a început să vorbească pentru a influenţa pe semenii săi (vezi totuşi, la p. 143—144, discuţia cu Eric Buyssens asupra acestui punct), căci e clar că n-a putut exista niciodată un singur mod : în momentul în care se distinge un imperativ, trebuie să mai fie cel puţin încă un mod.

Mi se par foarte interesante cele spuse despre metaforă ca mod de formare a noţiunilor (p. 58). Socotesc că primele cuvinte, care erau de fapt strigăte, se înmulţesc cu greu, căci animalul-om nu putea avea o mare varietate de strigăte. De aceea metafora şi metonimia trebuiau să joace un rol mare pentru denumirea ideilor noi ; desigur, cînd cuvintele de bază se înmulţesc, devine mai uşor să se formeze perifraze, care cu timpul dau naştere compuselor, de felul cuvintelor germane actuale *Rathaus*, *Erdapfel*, poate şi cu metafore, ca germ. *Handschuh*. Derivarea trebuie să fi apărut mai tîrziu, pentru că e un procedeu mai abstract decît compunerea : afixele au numai o slabă valoare lexicală, dar cu ajutorul lor se reduce necesitatea de a folosi metafora şi metonimia. Pe ce se va fi bazînd afirmaţia că la început cuvintele erau lungi şi cîntate, iar apoi accentul muzical s-a transformat în accent ,,ritmic'' (p. 175)? Muzica nu are ritm? Totul mă face să cred că primele cuvinte au fost scurte, ele lungindu-se numai atunci cînd au apărut procedee de compunere şi de derivare.

Şi în alte lucrări recente s-a pus problema raportului între vorbire şi scriere şi s-a afirmat că scrierea tinde să reducă importanţa exprimării prin sunete, iar H. Wald vorbeşte chiar de primejdia atrofierii gîndirii (p. 14), deşi vede că scrierea e subordonată gîndirii, iar mai departe (p. 64—65) ia apărarea scrierii contra vorbirii. Pentru mine este clar că răspîndirea aparatelor de transmitere şi reproducere a vocii restabilesc echilibrul în favoarea vorbirii.

Un pasaj pe care nu l-am putut înţelege : ,,Faţă de vorbire, scrierea, datorită stabilităţii ei mai mari, a permis sensului cuvintelor să se îndepărteze considerabil de accepţia concretă pe care au avut-o la început'' (p. 65).

Afirmaţia că totemismul are la bază nevoia pe care au simţit-o oamenii de a-şi da un nume (p. 74) ar avea nevoie de unele precizări : de obicei triburile şi chiar popoarele nu şi-au dat ele înşile numele sub care sînt cunoscute, căci pentru ele nu au nevoie de propriul lor nume : fiecare grup îşi zice ,,ai noştri'', ,,oamenii'' etc. şi numai pentru străini imaginează un nume. Pînă astăzi dacă întrebi un copil *ce sat e acesta*?, îţi răspunde *satul nostru* ; el cunoaşte însă numele satelor vecine. Totemul poate proveni din numele dat unui trib de alte triburi?

În unele cazuri am impresia că H. Wald s-a lăsat antrenat de autori care au privit lucrurile superficial. Din cauză că germanii zic *allgemein* pentru ,,general'', se trage concluzia că au ajuns la noţiunea de ,,universal'' privind lucrarea în comun a pămîntului, iar navigatorii greci ar fi ajuns la aceeaşi noţiune privind ,,dincolo de zare, la originea lumii'' (p. 119). Nu cunosc japoneza, dar sînt foarte sceptic cu privire la consideraţiile reproduse la p. 145 (în orice caz, japoneza nu se mai scrie cu hieroglife, cum pretinde autorul citat la p. 147). La p. 62 se spune că chineza are aproape 700 de sunete, dar este desigur vorba de silabe, deoarece ca exemplu de sunet e dat cuvîntul *şi*.

Nu mă pot împăca nici cu termenul *sincretic*, folosit pentru a caracteriza cuvinte ca *cer al soarelui* pentru ,,cer", *cer al plantelor* pentru ,,pămînt" şi *cer subpămîntean* pentru ,,mare" (p. 98) : ar trebui să credem că primitivii au avut trei cuvinte pe care le-au contopit într-unul (căci asta înseamnă *sincretic*) ; în realitate au procedat exact aşa cum face copilul care zice *foc* pentru ,,soare", adică au operat cu o metaforă, pe care apoi au simţit nevoia să o precizeze prin atribute.

Trebuie să semnalez şi unele defecte de compoziţie. Anumite idei apar de mai multe ori, cîteodată chiar cu aceleaşi cuvinte : un citat din Wittgenstein este inserat la p. 8, n. 2, şi la p. 38, n. 8 ; unul din Wiener, de trei ori, la p. 31, la p. 67 şi la p. 127. Rezumatul în limba franceză cuprinde idei care nu figurează în textul românesc. În sfîrşit, erorile de tipar sînt prea numeroase, chiar pentru o carte care n-ar trata probleme de limbă. Semnalez una singură, care ar putea duce la neînţelegeri supărătoare : la p. 54, rîndul 2, în loc de *grecul şi romanul*, trebuie citit *grecul şi românul* (lat. *luscinia* nu are nimic de-a face cu privegherea).

Mi se pare totuşi că lucrarea poate fi uşor debarasată de aceste mici defecte, pe care le-am semnalat în primul rînd în vederea unei reeditări, eventual într-o limbă străină.

Septembrie 1968

Al. Graur,
Facultatea de limba şi literatura română,
Bucureşti, Str. Ed. Quinet 7

PAVAO TEKAVČIĆ, *Današnji istroromanski dijalekt Vodnjana* (Le dialecte istroroman parlé aujourd'hui à Vodnjan). ,,Rad Jugoslavenske Akademije Znanosti i Umjetnosti", knj. 344, 1967, pp. 141–288 (Odjel za filologiju).

În cîmpia din sud-vestul Istriei, de-a lungul mării, pe o fîşie îngustă de teren lungă de aproximativ 35 de km şi lată de aproximativ 15 km, s-a păstrat o insulă lingvistică romanică, ameninţată multă vreme să fie înghiţită de dialectul veneţian. Populaţia ei se ocupă cu agricultura şi locuieşte în şase sate, pe care le enumerăm de la nord spre sud : Rovigno-Rovinj, Valle-Bale, Dignano-Vodnjan, Gallesano, Fasana şi Sisano-Sišan. Graiul acestor sate a fost studiat mai întîi de Antonio Ive, originar din Rovigno-Rovinj, profesor la Universitatea din Graz, sub titlul : *I dialetti ladino-veneti dell'Istria*, Strasbourg, 1900. Unii cercetători (Antonio Ive şi Clemente Merlo) au încercat să apropie aceste graiuri de dialectele ladine, alţii de limba dalmată (P. Skok şi Eberhard Kranzmayer), alţii de sistemul dialectelor italiene (Matteo Bartoli, Carlo Battisti şi Giulio Vidossi), iar Mirko Deanović le-a proclamat chiar ,,o limbă romanică" deosebită. Faptul că fiecare din aceste grupe de cercetători au găsit argumente în sprijinul tezei lor ne arată că graiurile istroromane din Istria de sud-vest s-au aflat într-o zonă de interferenţe şi merită să fie cercetate mai de aproape. În genere, putem spune că ele au păstrat unele caractere arhaice comune cu limba dalmată, au adoptat unele inovaţii venite din vest prin intermediul dialectelor ladine, au păstrat legături strînse cu dialectele italiene şi fac parte din sistemul lor, dar reprezintă o dezvoltare continuă şi directă a limbii latine vorbite în Istria şi prin aceasta posedă trăsături specifice, care interesează şi studiul limbii române, deoarece ele constituie o punte de legătură între vestul şi estul Romaniei. Pentru graiul din Rovigno-Rovinj, situat în nord pe malul mării, avem materiale relativ bogate culese de Mirko Deanović, *Avviamento allo studio del dialetto di Rovigno d'Istria. Grammatica, testi, glossario*, Zagreb, 1954, 126 pp. În lucrarea pe care o

prezentăm aici autorul încearcă o descriere amănunţită, după metoda structuralistă, a graiului din satul Dignamo-Vodnjan, situat în interior cam la mijlocul acestei insule lingvistice. Ancheta pe teren a fost făcută în anii 1957 şi 1961—1963 pe baza unui chestionar, dar autorul a cules şi texte şi a descris sistemul fonematic, morfematic şi sintagmatic actual, o condiţie prealabilă pentru orice studiu cu privire la geneza, evoluţia, bazele de dezvoltare şi interferenţele romano-slave ale acestui dialect. Vorbitorii sînt bilingvi sau chiar trilingvi, iar graiul lor e pe cale de dispariţie, de aceea autorul a ales cu grijă persoanele anchetate şi a căutat să surprindă particularităţile autentice ale acestui dialect. Transcrierea e fonetică iar exemplele sînt traduse în italiană şi sîrbocroată.

Pentru a ne da seama mai bine de poziţia graiului din Dignano-Vodnjan în cadrul Romaniei vom alege cîteva exemple :

latină	*română*	*italiană*	*dalmată*	*istriotă*	*franceză*
panem	pîine	pane	pŭan, pen	päń	pain
sēra	seară	sera	saĭra	sira	soir
pĕllem	piele	pelle	pŭal	pĭel	peau
vīnum	vin	vino	veĭn	veyn	vin
dĭgĭtum	deget	dito	dit	di	doit
dormio	dorm	dormo	dŭarmo	dŭormo	je dors
lūna	lună	luna	loŭna	lowna	lune
iŭgum	jug	giogo	zaŭg	zugo	joug
dĕcem	zece	dieci	dik	ğize	dix
focum	foc	fuoco	fuk, fŭok	fogo	feu

Cele mai multe particularităţi merg împreună cu apusul, nu cu limba română şi dalmata. Corespondenţele *ŭ* latin *u* (*bŭcca-buka, iŭgum — zugo*) au trecut prealabil prin fazele *ŭ* > *o* > *ow* > *u* şi nu dovedesc păstrarea nealterată a lui *ŭ* latin ca în română şi dalmată. Infinitivele de tipul *da, kanta, impyey, cridi, durmey* sînt dezvoltări independente şi din punct de vedere genetic nu constituie paralelisme faţă de infinitivele româneşti *a da, a cînta, a umplea, a crede, a dormi*. Raritatea sufixului *-mente* (un singur exemplu sigur : *mizerameynto*) se explică prin provenienţa lui tardivă şi de origine cărturărească. În sistemul verbului limba română e mai conservatoare, pe cînd istriota a inovat şi a simplificat :

latină	*română*	*istriotă*
porto	port	porti
portas	porţi	porti
portat	poartă	porta
portamus	purtăm	porteyn
portatis	purtaţi	porti
portant	poartă	porto

Numai verbele neregulate au păstrat forme speciale pentru conjunctiv. Viitorul se formează după tipul *portare habeo* ca în italiană şi franceză. Adverbele mai uzuale sînt altele decît în română : *adeso — acum, avanti — înainte, dumän — mîine, indreyo — îndărăt, iniyuri — nicăieri, là — acolo, mal — rău, poko — puţin*. Unicul prefix într-adevăr viu e *des-* (*dis-*) : *desface* „a desface”, *dezmentego* „a uita”.

Structura morfologică prezintă deosebiri mai mari faţă de limba română decît faţă de limba franceză :

a so mâro — *mamei sale, mîni-sa* — *à sa mère*
so fra — *frate-su* — *son frère*
i omi — *oamenii* — *les hommes*
i soyn vinow — *am venit* — *je suis venu*
dowti i duy — *amîndoi* — *tous les deux*
i nu je făn — *nu mi-i foame* — *je n'ai pas faim*

low crediva k'al zi al pyown bel dal mondo — *credea că e cel mai frumos din lume* — *il croyait être le plus beau du monde.*

Lexicul e orientat spre vest şi nu are legături strînse cu limba română.

Deşi a ţinut un timp de imperiul roman de răsărit, Istria s-a aflat în sfera de influenţă a patriarhatului din Aquileia şi a păstrat contactul cu apusul, chiar şi după venirea slavilor. Inovaţiile lingvistice venite dinspre Gallia şi Italia de Nord au pătruns aici cu uşurinţă şi au modificat sistemul limbii latine vorbite în Istria, iar peste influenţa aceasta mai veche s-a suprapus apoi influenţa dialectului veneţian. Inovaţiile venite dinspre vest n-au depăşit însă linia care merge de la Tarsatica (lîngă Rijeka) spre nord peste Emona (Ljubljana), Virunum (Zollfeld) pînă la Lauricum (Lorch) pe Dunăre (la est de Linz). Provincia Noricum (aproximativ Austria de azi) se găsea la vest de această linie şi primea mai uşor influenţele dinspre Italia sau Gallia, pe cînd Panonia avea legături mai lesnicioase cu Dalmaţia şi cu Moesia sau Dacia. Astfel cunoaşterea amănunţită a mediului geografic şi a condiţiilor istorice pot aduce o contribuţie importantă la stabilirea graniţei lingvistice dintre Romania de apus şi cea de răsărit. Pentru aceasta însă avem nevoie în primul rînd de materiale lingvistice precise şi bogate, iar exemplul dat de autorul lucrării de faţă e bine venit.

Octombrie 1968

H. Mihăescu,

Institutul de cercetări sud-est europene, Bucureşti, Str. I.C. Frimu 9

JOSÉ PEDRO RONA, *El dialecto „fronterizo" del Norte del Uruguay*, Montevideo, Librería-anticuaria Americana, 1965 (Universidad de la República. Facultad de Humanidades y Ciencias. Departamento de Lingüística), 45 pag.

Vorbit în nordul Uruguayului, dialectul „fronterizo" este rezultatul amestecului dintre spaniolă şi portugheza din partea meridională a statului brazilian Rio Grande do Sul. Utilizînd material cules direct sau cu ajutorul chestionarelor trimise prin poştă, J. P. Rona se limitează, în lucrarea de care ne ocupăm, la problemele de fonetică şi de fonologie.

În primul capitol al lucrării *Determinación del „dialecto fronterizo"* (p. 7 — 15), autorul stabileşte de fapt, existenţa a d o u ă dialecte „de frontieră" : primul se caracterizează printr-un sistem fonologic esenţialmente portughez şi un lexic în care predomină elementele portugheze ; celălalt este un dialect castilian cu numeroase influenţe portugheze în gramatică şi în vocabular. Cele două dialecte au luat naştere datorită influenţei spaniole asupra idiomului unei populaţii de origine braziliană ; fiecare dintre ele se împarte în mai multe varietăţi regionale.

Capitolul următor, *La mezcla de los sistemas fónicos* (p. 17—26), cuprinde, mai întîi, o prezentare a sistemelor fonologice spaniol şi portughez, aşa cum se înfăţişează ele în zona studiată ; în continuare, se examinează (plecîndu-se de la principiile elaborate de Uriel Weinreich) cîteva fenomene fonetice şi fonologice datorate bilingvismului (acestea sînt împărţite în două categorii,

după cum sistemul ,,primar'' este portughez sau spaniol). Unele probleme sînt tratate sumar; cîteva dintre interpretările propuse nu sînt destul de clare sau rămîn insuficient argumentate. Afirmaţia conform căreia în sistemul fonologic al portughezei din partea meridională a statului Rio Grande do Sul ,,no existen fonemas indiferentes a las correlaciones de tensión y de sonoridad'' se datorește, evident, unei scăpări; ea este contrazisă de nazale, de /l/ și — în ce privește sonoritatea — de celelalte două lichide (menţionăm, în treacăt, că autorul folosește, consecvent, termenul ,,lichidă'' numai pentru /l/, nu și pentru vibrantele /r/ și /r̄/). Fricativele /s/, /z/, oclusivele /k/, /g/ și nazala palatală notată /ñ/ din portugheză sînt grupate de autor într-un singur ordin, al palato-velarelor, ceea ce ni se pare just. Includerea în același ordin a fonemului /r̄/ (realizat ca vibrantă velară) ar fi trebuit însă să fie sprijinită prin demonstrarea faptului că termenii opoziţiei /r̄/ : /r̄/ se deosebesc printr-o trăsătură fonologică corespunzătoare locului de articulaţie (apico-dental sau apico-alveolar faţă de dorso-velar) și nu forţei sau cantităţii (vibrantă slabă sau simplă — vibrantă forte sau multiplă). Acceptînd părerea că forţa (tensiunea) este distinctivă — în concordanţă, de altfel, cu afirmaţia după care atît /r̄/ portughez cît și /r̄/ spaniol ,,se oponen a /r/ como múltiples'' (p. 24) — cele două vibrante ar urma să formeze o categorie de foneme care nu participă la opoziţiile bazate pe localizare (unica lichidă nevibrantă, [l], se deosebește suficient de celelalte consoane prin modul de articulaţie, așa încît fonemul corespunzător este situat, și el, în afara claselor de localizare; autorul îl înglobează în clasa dento-alveolarelor).

Dintre cele două dialecte ,,fronterizos'', este examinat — în ultimele trei capitole ale lucrării (*El sistema propio del ,,fronterizo''*; *Las realizaciones fonéticas*; *Otros efectos fónicos de la mezcla*) — numai unul, și anume acela în care predomină elementul portughez. Se acordă atenţie deosebirilor de ordin fonetic și fonologic dintre varietăţile acestui dialect ,,mixt'' și se propun explicaţii care ţin seamă, pe de o parte, de trăsăturile fonice ale portughezei și ale spaniolei din regiunea cercetată și, pe de altă parte, de condiţiile specifice în care s-a produs interferenţa. Ariile varietăţilor teritoriale ale celor două dialecte ,,de frontieră'' sînt înfăţișate pe harta 1 de la p. 9. Interesantă ni se pare, mai ales, varietatea ,,tacuarembiense'', în care, după J.P. Rona, sonoritatea nu are valoare distinctivă (p. 31); vorbitorii acestui grai identifică sunetele [b], [d], [g] cu /p/, /t/, /k/ (ceea ce rezultă din felul cum sînt redate în scris de copiii din zona respectivă oclusivele sonore pronunţate în cursul dictărilor de cadrele didactice care predau spaniola: *pamos* pentru *vamos* [bamos], *orteñar* pentru *ordeñar* etc.; p. 31); labialele orale, de exemplu, constituie o ,,triadă'' ai cărei termeni, /p/, /β/, /f/, se deosebesc între ei prin trăsăturile ,,oclusivă'', respectiv, ,,fricativă lenis'', ,,fricativă fortis'' (vezi tabloul de la p. 37). Nici de data aceasta interpretarea propusă nu ni se pare suficient argumentată; nu rezultă de ce se admite că opoziţia dintre /β/ și /f/ este bazată pe tensiune (,,relajada'' : ,,tensa''), sonoritatea fiind redundantă, și nu invers: confundarea lui [b] cu [p], respectiv, cu fonemul /p/ se produce în virtutea faptului că ambele consoane sînt oclusive, iar, dacă s-ar putea spune că sonoritatea ,,nu contează'', o afirmaţie analogă ar fi valabilă și cu privire la tensiune (căci [b] și [p] se deosebesc între ele și sub acest aspect).

Autorul cunoaște în profunzime faptele, care, așa cum remarcă pe bună dreptate, ,,presentan muchas complicaciones para el estudio sistemático'' (p. 6); învingînd dificultăţile legate de natura materialului analizat, J.P. Rona propune soluţii care sînt, de cele mai multe ori, ingenioase. În ciuda celor cîteva obiecţii făcute mai sus, cu privire la unele chestiuni de detaliu, considerăm că lucrarea reprezintă o contribuţie valoroasă la fonetica și fonologia romanică și la dialectologia latino-americană; credem, de asemenea, că ea contribuie la elucidarea unor probleme importante ale vastului domeniu de cercetare pe care îl constituie fenomenele legate de contactul între limbi.

Septembrie 1968

Andrei Avram,

Centrul de cercetări fonetice și dialectale
București, Cal. Victoriei 194

ALPHONSE JUILLAND, P. M. H. EDWARDS, ILEANA JUILLAND, *Frequency Dictionary of Rumanian Words*, London — The Hague — Paris, Mouton & Co., 1965, 492 p.

În colecţia ,,The Romance languages and their structures", iniţiată şi condusă de profesorul Alphonse Juilland de la Universitatea din Stanford (Statele Unite ale Americii) au apărut două dicţionare de un deosebit interes: *Frequency Dictionary of Spanish Words* (alcătuit de directorul colecţiei în colaborare cu F. Chang-Rodriquez şi publicat de editura Mouton & Co., în 1964) şi cel pe care îl vom prezenta în rîndurile următoare.

Prefaţa *Dicţionarului de frecvenţă a cuvintelor româneşti* ne arată concepţia lucrării şi metodele după care a fost elaborată. Profesorul Juilland observă că, pînă în ultimii ani, aplicaţiile dicţionarelor de frecvenţă se limitau la metodica predării limbilor, ceea ce, spune el pe bună dreptate, nu mai este cazul în momentul de faţă, cînd acestea pot servi şi la studii în legătură cu fonologia, gramatica şi lexicul anumitor limbi.

Afirmaţia aceasta este demnă de relevat, întrucît preconizează lărgirea orizonturilor în cercetarea cantitativă a limbilor, deosebit de importantă, prin concluziile la care poate duce.

După cum se arată în *Prefaţă*, la elaborarea *Dicţionarului* acestuia (probabil şi a celorlalte) au ajutat Departamentul de limbi romanice al Universităţii din Pensilvania şi Centrul de calcul de la aceeaşi Universitate.

În introducerea densă în conţinut şi destul de întinsă, găsim datele referitoare la modul de alcătuire a lucrării.

Ca obiectiv principal *Frequency Dictionary of Rumanian Words* şi-a propus să selecteze, pe baza unui corpus totalizînd 500 000 de ocurenţe, vocabularul elementar al limbii române (*basic Rumanian vocabulary*), Criteriul principal a fost frecvenţa cuvintelor, iar ca mijloc de limitare şi control dispersia lor (în funcţie de grupa de texte de unde au fost culese) şi ,,uzajul" (calculat potrivit unei formule în care intră ca elemente frecvenţa şi dispersia).

Principiul lui Juilland de a folosi frecvenţa cuvintelor ca principal criteriu de selectare ni se pare foarte just, mai sigur în orice caz decît alte criterii, în care factorii subiectivi pot influenţa pe cercetător.

Strîngerea materialului şi prelucrarea lui au fost făcute cu ajutorul unei maşini de calcul de tip IMB. Frazele, în număr de aproximativ 20000 [1], au fost transformate în semnale electromagnetice şi apoi clasate şi numărate electronic.

Populaţia numărată (care constituie proba de limbă) a fost împărţită în cinci grupe, reprezentînd cele cinci grupe de texte despuiate: 1) literatura dramatică (piese de teatru); 2) literatura epică (denumită de autori *fictional literature*, a fost extrasă din 24 de volume de nuvele, povestiri şi romane); 3) literatura de eseuri (compusă din memorii, istorie, corespondenţă şi eseuri); 4) literatură tehnică (lucrări de specialitate din diferite domenii ale ştiinţei şi tehnicii); 5) presă (fragmente din zece ziare şi reviste apărute între 1932 şi 1940). Am insistat puţin asupra acestor informaţii, întrucît le socotim deosebit de importante, referindu-se la baza de selecţie a materialului şi putînd constitui un punct de plecare pentru alcătuirea unor lucrări similare. Valoarea probei este, de fapt, condiţia fundamentală a exactităţii unor rezultate obţinute prin operaţii statistice.

Acuzînd lipsa de cărţi de literatură română [2] (surprinzătoare pentru condiţiile actuale de lucru !?!), autorii arată că au întreprins statistica lor asupra unei perioade diferite de aceea a

---

[1] Relevăm o inadvertenţă de informaţie : la p. XI se dă numărul de 20000 (*20000 sentences totalling about 500 000 words*), iar la p. LXIX se spune despre 25 000 de fraze (*... about 25 000 sentences totalling about 500 000 words*)

[2] Cf. p. XIV.

celorlalte dicţionare similare din colecţie şi anume din perioada 1890—1940 (perioadă mult mai îndelungată şi mai îndepărtată decît aceea luată în consideraţie pentru *Frequency Dictionary of Spanish Words* şi celelalte care vor apărea, a căror probă este luată din literatura respectivă dintre 1920—1940).

Cu toată dorinţa de echilibru între ,,unitate" (omogenitate) şi ,,diversitate" (eterogenitate) afirmată de autori [3] se vede totuşi o lipsă de orientare şi un punct de vedere neclar în modul cum împart ei cele cinci ,,genuri" ale ,,universului" limbii (populaţia) : este destul să arătăm că *writings on engineering* este acelaşi lucru din punct de vedere lingvistic cu *writings on agronomy*, ambele scrieri tehnice, caracterizate pe planul limbii prin anumite trăsături asemănătoare (terminologie specială, frază cu structură specifică etc.).

În lista de lucrări, indicată la pp. XVI—XVIII, multe titluri, deşi încadrate în grupe diferite, reprezintă de fapt acelaşi gen : A.D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană* şi N. Iorga, *Istoria Bisericii româneşti* (grupate în ,,Essayistic literature") fac parte din aceeaşi categorie de scrieri cu P. Negulescu, *Text complet din istoria dreptului român* sau G. Ionescu, *Istoria arhitecturii româneşti* (încadrate în grupa ,,Technical literature"). Credem de asemenea, că limba schiţelor lui Caragiale (adevărate piese într-un act, cuprinzînd adesea numai dialoguri, ca *C.F.R.*, *Amici*, grupate de autorii FDRW în *Fictional literature*) nu poate fi separată de aceea a teatrului său (inclus în literatura dramatică, punctele 7, 8 şi 9).

Din aceste motive, la care se adaugă o selecţie nu totdeauna prea fericită a operelor, dintr-o bibliografie nesatisfăcătoare, proba de limbă asupra căreia autorii FDRW şi-au concentrat atenţia este insuficientă şi nu poate constitui un punct de plecare pentru stabilirea vocabularului elementar al limbii române.

O altă obiecţie a noastră referitoare la bibliografie este că aceasta nu reprezintă limba română standard şi nici măcar aspectul ei literar. Proporţia dintre grupele de texte nu a fost judicios făcută, deoarece nu reprezintă raportul real al importanţei diferitelor stiluri : textele ,,eseistice" — în sensul cel mai larg al cuvîntului — nu au aceeaşi extensiune şi circulaţie ca cele ştiinţifice sau dramatice şi nici acestea din urmă nu sînt egale cu celelalte din punctul de vedere al valorii lor circulatorii. În felul acesta, ,,universul" lingvistic cercetat de autori nu reprezintă limba română actuală decît cu foarte mare aproximaţie. Vocabularul elementar stabilit pe baza acestui material nu poate fi deci decît şi mai aproximativ.

Interesantă este şi discuţia [4] în jurul stabilirii invariantelor (lexicale şi gramaticale), întrucît tratează şi chestiuni de metodologie în legătură cu elaborarea unor lucrări efectuate cu ajutorul maşinilor electronice. După părerea noastră, autorii au rezolvat cu succes aceste probleme şi au adoptat cele mai bune criterii care permit identificarea heteronimelor şi a omonimelor, neîndepărtîndu-se totuşi de la formele adresă din *Micul dicţionar ortografic* [5], *Gramatica limbii române* [6], *Dicţionarul limbii române moderne* [7] şi *Dicţionarul limbii române literare contemporane* [8].

Mai dificilă a fost, desigur, separarea unor omonime şi omografe morfologice (mai ales verbale) a căror distingere nu se poate face în dicţionar.

Frecvenţa cuvintelor este, cum am mai spus, factorul principal, în funcţie de care se calculează ceilalţi coeficienţi după care s-a stabilit vocabularul de bază : dispersia reprezintă

---

[3] În vederea acestui echilibru, autorii declară că au ales o serie de lucrări care reprezintă diferitele epoci ale intervalului respectiv, diversele aspecte regionale ale limbii comune (aşa cum se reflectă în operele lui Creangă, Sadoveanu, Rebreanu sau Slavici) şi diferitele ,,stiluri ale limbii", sens în care înţelegem noi cele cinci ,,genuri" în care împart ei ,,universul" lingvistic cercetat.

[4] Cf. p. XXII şi urm.

[5] Bucureşti, 1954.

[6] Bucureşti, 1963.

[7] Bucureşti, 1958.

[8] Bucureşti, 1955—1957.

răspîndirea unui cuvînt în cele cinci grupe de texte, iar uzajul este produsul dintre frecvenţa absolută a unui cuvînt şi dispersia lui, raportat la cifra 100. Potrivit acestor coeficienţi au fost incluse în vocabularul elementar toate cuvintele ale căror valori sînt : frecvenţa, cel puţin egală cu 4 ($f \geqq 4$) ; dispersia, egală sau mai mare decît 7,09 ($d \geqq 7{,}09$) şi uzajul minim ($u \geqq 2$).

Formulele folosite ($D = 1 - \frac{n \sqrt{x^2 - T^2}}{2T}$; $U = \frac{F.D.}{100}$, în care D = dispersia ; n = numărul grupelor de texte ; x = frecvenţa pe grupe de texte ; T = suma ocurenţelor din toate grupele ,,universului'' numărat, după cum îl numesc autorii ; F = frecvenţa ; U = uzajul) credem că au reuşit să dea rezultate satisfăcătoare, astfel încît vocabularul de bază rezultat să reprezinte într-adevăr lexicul fundamental al textelor cercetate.

Ni se pare insuficientă lungimea textelor excerptate, care nu pot constitui un material satisfăcător pentru selectarea unui vocabular elementar al limbii române (proba de limbă ar fi trebuit să fie de cel puţin 10 ori mai mare).

Se ştie că probabilitatea de a întîlni un cuvînt într-un context este în legătură cu rangul lui de frecvenţă, stabilit în funcţie de lungimea textului considerat. Or, din cercetările întreprinse pînă acum s-a observat că, la 300 000 de ocurenţe, rangul de frecvenţă poate fi calculat cu o aproximaţie relativ mică (între 420—635) numai la primele 500 de cuvinte[9]. A patra mie de cu-cuvinte are o aproximaţie, la aceeaşi lungime de texte, variind între 2 300 şi mai mult de 6 000. Pentru 5 000 000 de ocurenţe, aproximaţia rangului la a patra mie de cuvinte variază între 3 500 şi 5 500. În lumina acestor date, ne întrebăm cum s-a putut calcula un vocabular elementar de aproape 5000 de unităţi lexicale numai pe baza a 500 000 de ocurenţe? Toate celelalte criterii, calculate tot în funcţie de frecvenţă, nu credem că au reuşit să micşoreze convenabil aproximaţia.

Vocabularul înregistrat în dicţionar în urma aplicării principiilor de mai sus cuprinde 4843 de cuvinte, selectate dintr-o serie de circa 20 000 de invariante[10].

Concluzia de la sfîrşitul prezentării acestor date ni se pare deosebit de interesantă şi demnă de relevat : autorii afirmă că, potrivit frecvenţei, nu există limite care să indice existenţa unui vocabular de bază, acesta fiind în funcţie de nivelul vorbirii la care ne referim (am adăuga noi, în raport cu stilul folosit), Vocabularul elementar poate fi astfel de cinci sute, de trei mii sau de cinci mii de cuvinte, spun autorii[11].

Vocabularul de bază al unei limbi, credem noi, este destul de redus şi el este constituit de invarianta lexicală a tuturor stilurilor, care nu depăşeşte cifra de 2000 de cuvinte, cu care limba operează constant în toate stilurile sale şi care sînt elementul stabil al lexicului.

Materialul selectat este foarte bine ordonat în două părţi : partea întîi (*types and tokens, alphabetical order*) care conţine cele 4843 de cuvinte dispuse alfabetic şi cu toate datele referitoare la frecvenţă, dispersie şi uzaj şi partea a doua formată din trei liste paralele, în care sînt înregistrate frecvenţa, dispersia şi uzajul cuvintelor, în ordinea descrescîndă a valorilor coeficienţilor lor.

Din păcate clasificarea şi selectarea mecanică şi electronică, deşi uşurează enorm munca de elaborare scurtînd şi timpul de apariţie, prezintă totuşi inconvenientul că furnizează numai datele trecute în program şi lipseşte pe cercetător de unele date secundare, uneori foarte interesante. Astfel aproximaţia mare a numărului de unităţi lexicale selectate în total, datele referitoare la cuvintele care nu au intrat în vocabularul elementar cît şi unele lipsuri (ca omisiunea prepoziţiei *cu* din ambele liste ale *Dicţionarului*) sînt datorate desigur şi modului de elaborare a lucrării.

---

[9] Cf. Pierre Guiraud, *Problèmes et méthodes de la statistique linguistique*, Dordrecht — Holland, 1959, p. 96.
[10] Datele în legătură cu acestea sînt destul de neprecise.
[11] Cf. p. LXXII.

La toate cele spuse mai sus, am adăuga şi unele inconsecvenţe de tehnică, neînsemnate, dar nu mai puţin neplăcute. Astfel, deşi sînt tratate în două articole separate *automat* adj. şi *automat* s.n. sau *adînc* adj. şi *adînc* adv., pronumele personale *el, ea ei, ele,* sînt grupate în acelaşi articol [12]. Într-un dicţionar de frecvenţe ,,formula'' aceasta nu este recomandabilă deoarece frecvenţa, dispersia şi uzajul fiecărui pronume personal interesează cel puţin în egală măsură ca şi coeficienţii corespunzători ai pronumelor demonstrative *acela, aceea* (tratate în FDRW deosebit de *acel, acea,* adj.) sau *acesta, aceasta.* Separarea în două articole a unor cuvinte ca *vrea* şi *voi* nu se justifică, deoarece avem de-a face cu variante etimologice ale căror forme sînt greu de distins (numai urmărirea consecventă a formelor pe autori sau grupe de texte ar fi justificat separarea).

Dicţionarul discutat aici este o încercare valoroasă, deschizătoare de drumuri, cu toate lipsurile inerente unei lucrări de început, realizată atît de repede (credem că timpului scurt de elaborare i se datoresc o serie de inadvertenţe şi erori, în jurul cărora s-a discutat atît — cf. recenzia lui Gh. Bolocan din LR, nr. 2, p. 200 şi urm. — şi care nu scad importanţa lucrării, nici nu dau loc la erori de interpretare incorijibile).

Aşa cum am mai spus, Dicţionarul prezentat aici are calităţi incontestabile. Cu toate că el nu stabileşte compoziţia vocabularului de bază al limbii române, ne dă preţioase informaţii referitoare la frecvenţa cuvintelor şi este o serioasă bază de studii pentru structura statistică a lexicului românesc (compoziţie etimologică, derivaţie etc.).

Pe lîngă aceasta, lucrarea este un foarte util instrument de lucru pentru descoperirea randamentului anumitor forme care stau la baza structurii limbii române.

Din acest punct de vedere, dicţionarul de faţă şi seria din care face parte sînt deosebit de valoroase. Sperăm că ele vor stimula interesul pentru elaborarea unor opere similare, absolut necesare în cercetarea structurală.

Nu putem încheia aceste scurte observaţii fără o menţiune specială pentru condiţiile grafice excepţionale în care cunoscuta editură Mouton & Co. a publicat lucrarea.

Septembrie 1968

Constant Maneca,
Institutul de lingvistică,
Bucureşti, Str. I. C. Frimu 22

PAUL M. LLOYD, *Verb. Complement Compounds in Spanish*, Max Niemeyer Verlag, Tübingen, 1968, 100 p.

Lucrarea romanistului american Paul M. Lloyd apărută ca numărul 116 al seriei de ,,Beihefte zur Zeitschrift für romanische Philologie'', încheie o serie de cercetări mai vechi ale autorului, privind formarea cuvintelor în limbile romanice, şi în special în limba spaniolă[1].

Pornind de la ,,istoria'' problemei compuselor din verb şi complement în limbile romanice autorul reia critic afirmaţiile celor mai mulţi cercetători care s-au ocupat de aceste formaţii şi constată că în centrul discuţiilor a stat modul segmentului verbal. Începînd cu Darmesteter în al său *Traité de la formation des mots composés dans la langue française comparée aux autres*

[12] Repetîndu-se tehnica nerecomandabilă a *Dicţionarului limbii române moderne* citat· De asemenea după *Dicţionarul* mai sus citat.

[1] *An Analytical Survey of Studies in Romance Word Formation*, in Romance Philology, XVII, 4, 1964, p. 736—770 ; *Some Reduplicative Words in Colloquial Spanish*, in Hispanic Review, XXXIV, 2,1966, p. 135—142 ; *A Possible Structural Factor in the Development of Verb-Complement Compounds in the Romance Languages*, in ,,Studia Neophilologica'', XXXVIII,2, 1966, p. 257—262.

langues romanes et au latin, (Paris, 1875), unii cercetători sînt de părere că verbul este un imperativ primar, fapt dovedit de traducerea unor compuse romanice timpurii în latina medievală. Noi adăugăm că aceste probleme sînt discutate foarte pe larg şi în alt volum apărut anul trecut : K. Kreutzer, *Der Typus Guardavalle (Schaunisland) in den romanischen Sprachen*, Tübingen, 1967.

Alţi lingvişti, ca F. Tellemache de pildă, consideră că ar fi vorba de un indicativ. Paul M. Lloyd conchide că, datorită finalei, compusele italiene, sarde, române şi cele ale dialectului din Vaud, indică în mod clar existenţa unui imperativ primar, chiar dacă formaţiile mai recente, obţinute analogic pot cuprinde un verb la indicativ. În nici un exemplu vechi, însă, nu se poate recunoaşte acest mod (p. 10). Probabil, mai tîrziu, pentru vorbitori, verbul era o simplă rădăcină verbală, capabilă de a intra în noi formaţii (p. 20), aşa cum consideră şi J. Marouzeau, *Notre langue* (Paris, 1955, p. 75—93 ; 150—157), care recunoaşte că segmentul verbal este apropiat de persoana a treia a prezentului indicativ, dar este în realitate mai degrabă o esenţă verbală, străină de noţiunile de persoană, timp şi mod, părere însuşită şi de Halina Lewicka într-o recentă lucrare [2].

Autorul ia în discuţie, apoi cele mai vechi compuse ale limbii spaniole, care datează de la 982 şi sînt nume de plante ca : *thorna-xole, vinze-thoxicos* etc. Deosebit de utilă şi originală este comparaţia între compusele spaniole, franceze şi italiene din sec. X—XV. Ea scoate în evidenţă pe de o parte creşterea numărului de compuse de la un secol la altul — în franceză în secolul al XII-lea sînt atestate numai 3, pentru ca în secolul al XV-lea să fie 20 — pe de altă parte, diversitatea sferelor semantice la care aparţin aceste formaţii. Ele pot fi nume de ocupaţii, plante, instrumente, animale etc. În felul acesta, cei care se vor ocupa în viitor de această problemă vor putea porni de la un bogat tablou al compuselor atestate pînă în secolul al XV-lea, pentru cele trei limbi romanice occidentale amintite.

P.M. Lloyd arată apoi cum s-a ajuns de la compuse nume de persoane la compuse nume de obiecte. Ca şi Darmesteter, el consideră că aplicarea unor termeni compuşi din verb şi complement unor inanimate, poate fi un reflex al tendinţei populare de a iniţia dialoguri cu lumea înconjurătoare (p. 22). De aici, ele sînt aplicate unor instrumente, obiecte de îmbrăcăminte şi ceva mai tîrziu unor nume de acţiuni, care iniţial fuseseră concrete (vezi *baisemain*, p. 24), deoarece procedeul era uşor de folosit.

Partea principală a lucrării se opreşte asupra compuselor din spaniola modernă ; se iau în discuţie probleme legate de gen, de participarea verbelor tranzitive şi intranzitive la aceste formaţii, de folosirea lor astăzi. Cele mai multe dintre ele reflectă atitudinea vorbitorului faţă de lumea înconjurătoare ; ele pot fi : nume de persoane (p. 33), ocupaţii (p. 637), instrumente (p. 39), plante (p. 48), animale — mai ales păsări şi insecte — (p. 53), mîncăruri şi băuturi (p. 58), acţiuni (p. 59), jocuri şi jucării (p. 61), terminologie navală (p. 63), articole de îmbrăcăminte (p. 65) şi altele.

Ultimele capitole iau în discuţie compusele în fraze adverbiale şi verbale şi compusele din două imperative formate sau prin repetarea aceluiaşi verb — *brinca brinca* sau prin combinarea a două verbe diferite — *callacuece* (p. 73).

Concluziile cercetării sînt expuse de autor într-un ultim capitol (p. 75) : compusele verb-complement sînt foarte numeroase astăzi, deoarece procedeul de formare este facil şi are la bază modele clare ; procedeul este în plină forţă în spaniola modernă, după cum se constată în limba vorbită dar şi în operele multor scriitori, dintre care îi cităm doar pe Unamuno şi A. Machado.

Cele peste 1700 de compuse conţinute în volum, sînt reluate într-un indice alfabetic bine întocmit. Ne permitem să adăugăm cîteva exemple găsite în lucrarea lui F. Gonzales-Olle, *El habla de la Bureva*, Madrid, 1964, care arată că procedeul, fiind foarte expresiv, este des folosit

[2] *La langue et le style du théâtre comique français des XVe et XVIe siècles*, vol. II, *Les composés*, Warszawa [1968], p. 123.

şi în vorbirea regională : *albergayeguas* „lucero de la tarde", *enclarasaguas* „insecto fluvial", *excusamozas* „utensilio de cocina para que no se caigan las trébedes".

Numeroase verbe pot da serii întregi de compuse prin combinarea cu substantive din cele mai variate domenii. Autorul precizează, de pildă, că verbul *quardar* formează 105 compuse, *mater* 93, *portar* 82, *sacar* 46 etc. (p. 32). Segmentul verbal apare în aceste serii foarte apropiat ca funcţie de un prefix, în care se menţine, însă noţiunea de verb.

Dar, problema are şi un alt aspect : şi substantivele care participă la aceste formaţii se repetă ; aşa sînt de pildă : *caballo(s) cabo(s), ojos, perro(s), platos* şi multe altele. Ar fi interesant să se compare şi seriile date de acelaşi substantiv cu verbe diferite, care par să se comporte în mod similar cu sufixele.

Credem, de asemenea, că s-ar putea studia şi „generarea" propriu-zisă a acestui tip de compuse. aşa cum a făcut-o pentru engleză Robert G. Lees [3] ; astfel s-ar putea lămuri poate şi modul, atît de controversat, al segmentului verbal.

Iunie 1968

Anca Giurescu
Facultatea de limbi romanice,
Bucureşti, Str. Ed. Quinet 5

D. UDRESCU, *Glosar regional Argeş*, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1967, X + 304 p.

Rod al unei munci îndelungate — cum ne mărturiseşte autorul în prefaţă — *Glosarul regional Argeş* este o lucrare amplă dedicată prezentării lexicului din regiunea Argeş.

Autorul a înregistrat termeni din peste 140 de localităţi, cuvinte atît din graiul actual, cît şi ieşite din uz sau care circulă numai în vechi cîntece populare, menţionînd întotdeauna, prin siglă, localitatea în care au fost atestate. În prefaţă se dă explicaţia acestor sigle (regretabil însă că nu în ordinea lor alfabetică, ci pe raioane, ceea ce face dificilă identificarea lor).

În anii din urmă au mai apărut o serie de glosare [1] cuprinzînd elemente lexicale specifice din unele localităţi ale acestei regiuni. Unele dintre cuvintele cuprinse în aceste glosare reapar în lucrarea lui D. Udrescu, însoţite de date informative noi. Astfel, unii termeni, consemnaţi şi în lucrările citate, sînt semnalaţi în *Glosarul* lui D. Udrescu cu sensuri noi, în aceeaşi localitate sau în alte localităţi. Un singur exemplu : *încocorát* „mîndru, fudul", menţionat în Vîlcea (la G.F. Ciauşanu şi L. Sfîrlea, *lucr. cit.*, s.v.), este notat cu alt sens în *Glosarul* lui D. Udrescu, şi anume „îmbufnat, supărat...", în localităţi din fostele raioane Costeşti, Curtea de Argeş, Muscel. De asemenea, uneori sînt notate elemente gramaticale noi faţă de celelalte glosare : *bîzgán* s.m. (la I. Cruceană, *lucr. cit.*, s.v.) e notat în *Glosarul* lui D. Udrescu şi cu forma de feminin, *bîzgánă* ;

---

[3] *The Grammar of English Nominalizations*, Bloomington, Indiana [1964].

[1] Cf. C. Brodeală, *Glosar regional. Regiunea Piteşti (raionul Horezu)*, în L R, 1959, nr. 5, p. 74—75 ; G. F. Ciauşanu şi L. Sfîrlea, *Glosar de cuvinte regionale din Vîlcea*, în „Materiale şi cercetări dialectale", vol. I, Cluj, 1960, p. 219—238 ; I. Cruceană, *Glosar regional Regiunea Argeş (raionul Costeşti, comuna Mozăceni)*, în L R., 1961, nr. 4, p. 317—318 ; I. Moise, *Glosar regional Regiunea Piteşti (comuna Stăneşti, raionul Argeş)*, în L R, 1959, nr. 2, p. 51—55 ; id., *Glosar regional Regiunea Piteşti (comuna Stăneşti, raionul Curtea de Argeş)*, în L R, 1959, nr. 3, p. 64—68 ; id., *Glosar regional. Regiunea Piteşti (raionul Argeş)*, în L R, 1959, nr. 5, p. 75—76 ; I. Nijloveanu şi N. Popescu-Optaşi, *Glosar regional, Regiunea Piteşti (raioanele Slatina, Potcoava, Vedea, Drăgăşani şi Drăgăneşti)*, în L R, 1959, nr. 6, p. 54—55 ; M. Robea, *Glosar regional, Regiunea Piteşti (comuna Mioveni)*, în LR, 1959, nr. 5, p. 76—77 ; cf. şi *Lexic regional*, vol. I, Bucureşti, 1960, contribuţia lui T. Cantemir, p. 74—88 ; *Lexic regional*, vol. II, contribuţiile : I. Nijloveanu (p. 11—18), T. Cantemir (p. 19—33), I. Moise (p. 18).

cadalîc şi *húture*, care apar cu indicaţia ,,pluralul neîntrebuinţat'' (la G.F. Ciauşanu şi L. Sfîrlea, *lucr. cit.*, s.v.) sînt atestate la D. Udrescu şi cu formele de plural *cadalîcuri*, *húturi* ; pentru *bóşcă*, atestat cu pluralul *bóşci* (la I. Cruceană, *lucr. cit.*, s.v.), D. Udrescu menţionează şi forma de plural *bóşti*.

În anumite cazuri, atestarea unor termeni în *Glosarul* lui D. Udrescu aduce *precizări* în ceea ce priveşte alţi termeni din aceeaşi familie de cuvinte, menţionaţi în alte glosare din această regiune : adjectivul *brobinţós* ,,cu asperităţi'' : *săpun brobinţós* (la G.F. Ciauşanu şi L. Sfîrlea *lucr. cit.*, s.v.) se explică prin *brobînţă* s.f. ,,bubuliţă pe piele ; coş, zgrăbunţă'', notat de D. Udrescu.

Confruntarea cu glosare mai vechi (de exemplu, al lui C. Rădulescu-Codin [2] sau al lui G.F. Ciauşanu [3]) ne arată că unele date aduse de D. Udrescu sînt mai complete. Astfel, *băciui*, *bibă*, *caciorî*, *schilă* (C. Rădulescu-Codin, *lucr. cit.*, s.v.), *mierli*, *pardáf*, *plotcgi* (G.F. Ciauşanu *lucr. cit.*, s.v.) sînt menţionaţi în *Glosarul* lui D. Udrescu în puncte geografice diferite şi cu alte sensuri decît cele înregistrate în glosarele anterioare.

La fel, confruntarea cu dicţionare mai vechi sau mai recente, relevă — după cum se arată şi în prefaţa cărţii — faptul că *Glosarul regional Argeş* completează indicaţiile date de aceste dicţionare asupra situaţiei unor cuvinte în limba actuală.

Prin *Glosarul regional Argeş*, autorul a intenţionat — şi a reuşit într-o anumită măsură — să alcătuiască o lucrare utilă elaborării *Dicţionarului limbii române* în curs de redactare.

La lectura acestei lucrări, fără îndoială valoroasă prin bogăţia materialului adunat, se pot face şi cîteva observaţii, unele privind însăşi concepţia ei.

1 *Inventarul lexical*. *a*. Autorul consideră că o lucrare de acest fel poate cuprinde termeni pe care vrea să-i facă cunoscuţi ca aparţinînd unei anumite regiuni, fără a fi preocupat de faptul dacă ei sînt sau nu atestaţi în limba literară. Menţionarea multor termeni în *Glosar* nu este justificată. Astfel, apar în *Glosarul* lui D. Udrescu cuvinte de largă circulaţie, cunoscute în limba literară sau în vorbirea familiară cu sensurile considerate de autor ,,regionale'' : *aiureálă aiuristic*, *arş*, *băgăciós*, *bîrfă*, *bretoná*, *bretonát*, *cofleşít*, *gogîlţ*, *despriponí*, *despriponít*, *familión*, *fleţ*, *fúlger*, *gălbiníu*, *idiót*, *jantilică*, *hîrţogár*, *hîrţogărie*, *mîrlănie*, *mîrleálă*. *moş*, *moşí*, *múcea*, *moşmondít*, *nasól*, *năşít*, *năzbîtiós*, *neam*, *pocăneálă*, *pocănitúră*, *porní*t, *sectorist*, *şefuleásă*, *şoferie şmechereálă*, *şişít* etc.

Unii termeni înregistraţi de D. Udrescu, sînt atestaţi şi în glosare anterioare, cu aceleaşi sensuri şi în puncte geografice aparţinînd aceleiaşi arii lexicale : *malcavéte* (la I. Moise, *lucr. cit.*, LR 1959, nr. 2, s.v.), *pogón* (la I. Cruceană, *lucr. cit.*, s.v.) ş.a.

b. De asemenea, numeroase unităţi frazeologice bine cunoscute nu îşi aveau rostul în *Glosar* : *abia că*, *ăl-cu-coarne*, *alţi bani-altă distracţie*, *a se băga pe fir*, *cu bătaie*, *vulpe bătrînă*, *tot răul spre bine*, *boală lungă-moarte sigură*, *a pune din burtă*, *casă mare*, *ca chestie*, *dar din dar se face rai*, *scurt pe doi*, *dacă doi îţi spun că eşti beat — du-te şi te culcă*, *ştie şi pe dracul*, *a face pe dracu' ghem*, *dat dracului*, *faţă goală-traistă uşoară*, *ger uscat*, *a vorbi cu gura altuia*, *a sări cu gura*, *a face ceva de gura cuiva*, *întrebarea moarte n-are*, *ia-l de unde nu e*, *fie şi un lup mîncat de oaie*, *o mamă de* ..., *a fi pe picior de ducă* şi multe altele.

c. În sfîrşit, la multe cuvinte sînt amintite, pe lîngă sensurile regionale, şi sensuri cunoscute în limba comună. De exemplu, la *cocolí* (vb.) este menţionat şi sensul figurat ,,a (se) menaja'' ; la *despiedicát,-ă* (adj.) găsim menţionat şi sensul : (despre animale) ,,scos din piedică, liber'' ; la *gagíc,-ă* (s.m. şi f.) : ,,iubit(-ă) ; amant(-ă)'' ; la *moşmondeálă*(s. f.) : ,,lucrare înceată, mocoşită, domoală... ; la *pupăzá*(vb.) : (despre femei) ,,a se împopoţona, a se zorzona'' etc.

Listele de mai sus pot fi mult îmbogăţite, abundenţa elementelor lexicale superflue fiind carenţa cea mai reprobabilă a acestui *Glosar*.

---

[2] C. Rădulescu-Codin, *O seamă de cuvinte din judeţul Muscel*, ed. I, Cîmpulung, 1907.
[3] G. F. Ciauşanu, *Glosar de cuvinte din judeţul Vîlcea*, Bucureşti, 1931.

2. *Definiţiile.* În ceea ce priveşte definiţiile, autorul arată în prefaţă că a ,,dat definiţiile şi explicaţiile necesare, renunţînd la ele cînd cuvîntul are un echivalent literar". În principiu, aşa ar fi trebuit să procedeze. Din păcate însă, în cele mai multe cazuri explicaţiile depăşesc limitele necesarului. Foarte adesea, ele sînt o completare cu sinonime, multe dintre ele regionale. Cîteva exemple :

fîrţîi vb. IV...1. (cu nuanţă de ironie) A umbla fîrţa-fîrţa ; a se da-n vînt, a se freca de colo-colo ; a umbla repede, a da zor, a se iuţi ; a da-n răpi, în răpări, în brînci.

maturit,-ă adj. Ajuns la maturitate, în plinătatea facultăţilor fizice şi intelectuale ; matur.

snaménie s.f. (Peior.) Om (sau copil) nedezvoltat, prizărit, slab, izinit ; slăbăciune, stîrpitură, izgolie, loază, snamă.

Uneori, sensurile sînt definite prin sinonime regionale :

márgine... s.f. 1. Lăturoaie.

robotitór,-oáre adj. Robaci ; harnic.

Sînt cazuri cînd, în definiţia abstractelor verbale, este inclus verbul-etimon, fără ca acesta să fie cuprins în *Glosar*. Astfel, cuvintele *borhăneálă* şi *fituiálă* sînt definite prin ,,acţiunea de a borhăni ..." şi ,,acţiunea de a fitui...". Cele două verbe, cu circulaţie regională, lipsesc în mod justificat din *Glosar*, ele fiind înscrise în alte opere lexicografice. Acest fapt însă nu permite utilizarea lor în definiţiile amintite.

Semnalăm, de asemenea, unele definiţii confuze : de exemplu, cuvîntul *bent* e definit ,,scobitură de ape" ; la cuvîntul *márgine* (sens 2) se dă glosarea : (la pl.) ,,terenuri aruncate lateral ; departe..."

3. *Aspecte gramaticale.* Întîlnim şi greşeli în privinţa modului corect de glosare : unele substantive şi adjective sînt glosate în forme aparţinînd altor părţi de vorbire. (De exemplu, termenul *scrobít,-ă*, adjectiv explicat prin substantivul ,,*scradă*".)

Am lăsat de o parte o serie de greşeli de mică importanţă, ,,scăpări", care, desigur ar fi fost de dorit să lipsească.

Cu toată înţelegerea pe care o acordăm autorului ca nespecialist în probleme de lingvistică, ne exprimăm regretul că nu s-a străduit mai mult în vederea elaborării cît mai ştiinţifice a acestui *Glosar*.

În ciuda observaţiilor de mai sus, lucrarea *Glosar regional Argeş*, are o reală valoare informativă. Inventarul de cuvinte, lăsînd la o parte unele elemente pe care le-am socotit de prisos, rămîne totuşi destul de întins, *Glosarul* fiind una dintre cele mai bogate lucrări de acest fel. Lucrarea reprezintă, aşa cum şi-a propus autorul, ,,un izvor util pentru cercetătorii de specialitate" şi, totodată, sperăm, şi ,,un îndemn pentru tinerii profesori şi învăţători din satele ţării".

August 1968

Eleonora Cosmopol,
Institutul de lingvistică,
Bucureşti, Str. I. C. Frimu 22

ANTONÍN VAŠEK, *Jazykové vlivy karpatské salašnické kolonizace na Moravě. Konfrontačně-komparatistická gramatická studie karpatologická* (Rozpravy Československé akademie věd), Praga, 1967, 136 p. + 1 hartă

Pentru istoria limbii române o indiscutabilă valoare o prezintă studierea influenţei exercitate de pătrunderea unor grupuri de populaţie românească în regiunea Carpaţilor nord-vestici. Problema termenilor româneşti legaţi de cultura materială a păstorilor, termeni păstraţi în lim-

bile cehă, slovacă, ucraineană şi polonă, a fost ridicată încă de Fr. Miklosich în *Über die Wanderungen der Rumunen in den dalmatinischen Alpen und den Karpaten*, Viena, 1879, şi a preocupat îndeaproape pe numeroşi cercetători din ţările slave şi neslave.

Lucrarea cercetătorului ceh A. Vašek privitoare la ,,Influenţele lingvistice ale colonizării pastorale carpatice în Moravia'' este un ,,Studiu gramatical carpatologic'' bazat pe ,,confruntarea şi compararea'' de fapte, aşa cum reiese din subtitlul lucrării.

La întocmirea studiului a fost utilizat un vast material, bazat pe rezultatele unor anchete efectuate în aproximativ 300 de localităţi, dintre care 252 sînt citate în cuprinsul lucrării, din Moravia răsăriteană şi din Slovacia apuseană (autorul este originar din regiunea Valašsko din Moravia, ceea ce i-a facilitat cercetarea şi interpretarea anumitor fenomene).

Harta teritoriului anchetat fixează jaloane marginale, delimitînd un spaţiu de aproximativ 300 km pătraţi. Poziţia acestei regiuni este favorabilă pentru păstorit, Valahia Moravă constituind punctul extrem vestic al transhumanţei carpatice.

După o scurtă introducere (p. 5—9), autorul delimitează dialectele din Moravia răsăriteană (p. 10—13), punîndu-şi întrebarea dacă există un fenomen lingvistic specific pe baza căruia dialectul valah moravian ar putea fi considerat unitar şi să permită o delimitare lingvistică în măsură să se suprapună celei etnografice (a lui Bartoš [1]) şi celei istorice (a lui Valek [2]).

În capitolul al II-lea A. Vašek se opreşte asupra unui atare fenomen, considerat de el ca fiind unic pe teritoriul limbii cehe, şi anume corelaţia de timbru a consoanelor, îndeosebi a labialelor *b, p, m, f, v*. Mai departe, se dă o descriere generală a idiomului vorbit în Valašsko din Moravia, prezentîndu-se aproape 150 de fenomene gramaticale, precum şi o scurtă caracterizare a lexicului valah moravian, în care se relevă, cu trimiteri la limbile-sursă, împrumuturile din germană şi română, — cele mai numeroase —, precum şi unele referiri la un probabil împrumut al unor termeni din maghiară, polonă şi ucraineană.

Fenomenele gramaticale descrise, cu toate că sprijină multilateral întregul sistem al idiomului vorbit pe teritoriul dialectal respectiv, nu sînt totuşi specifice valahe în ansamblul lor. O mare parte din aceste fenomene aparţin în acelaşi timp şi altor dialecte cehe.

Capitolul al IV-lea (p. 72—118) relevă 29 de trăsături specifice dialectului discutat, dintre care enumerăm cîteva : labiale *p′*, *b′*, *m′*, *v′*, *f′* au valoare fonologică ; sonanta *ḷ́* în locul oricărei alteia din sl. com. (*hḷ́pka*, *ttstý*) ; *ch* sprijinit la finală după *ṛ* (*bratṛch*, *cukṛch*) ; genitivul plural al substantivelor feminine şi neutre cu *é* lung (*desék*, *vajéc*) ; numele de familie exprimate prin nominativul plural terminat în *-é*, *-′é* (*Mach* : *Mašé*/ /*Maché*) ; frecventativele verbelor din clasele de infinitiv 2, 3, 4 şi 6 formate cu ajutorul sufixului *-úva-*, *-úvá-* (*kupúvat′*, *v′id′úvat′*) ; dativul singular al adjectivelor şi pronumelor masculine şi neutre, precum şi masculinul şi neutrul numeralului *jeden* fără *-u* final ; fraza explicativă caracterizată prin particula conjunctivă *že*, printr-o intonaţie specială şi prin caracterul non-verbal al celei de-a doua părţi a ei etc.

Interpretînd aceste fenomene, autorul are în vedere atît evoluţia faptelor lingvistice date pe teritoriul ceh, cît şi manifestarea lor în slovacă, polonă, ucraineană carpatică, precum şi, pe alocuri, în română şi maghiară. Fiind sau trăsături arhaice menţinute numai în Valahia moravă, sau împrumuturi rezultate din interferenţa limbilor învecinate, autorul face o analiză ,,confruntativă şi comparativă'' nu numai pe teritoriul ceh, ci şi pe teritoriile pe care s-a extins cîndva transhumanţa.

Lucrarea urmăreşte să redea caracterul specific al colonizării pastorale a ,,valahilor'' în Carpaţi, dubla ei influenţă asupra locuitorilor autohtoni în procesul de nivelare a dialectelor locale şi de integrare lingvistică. Particularitatea pregnantă a idiomului cercetat constă în

---

[1] F. Bartoš, *Dialektologie moravska* I, Brno, 1886 ; II, Brno, 1895.

[2] J. Valek, *Poznámky k mapě mor. Valašska*, în ,,Časopis Moravského muzea zemského'', Brno, 1907—1911

diferenţierea faţă de limba cehă prin unele particularităţi fonetice, morfologice şi lexicale, în ansamblu, şi prin lexicul pastoral specific — terminologie păstorească în sensul larg al cuvîntului — caracteristic unei regiuni carpatice întinse, în care o puternică influenţă au exercitat-o păstorii români. Autorul nu-şi propune să insiste asupra coloniştilor români în lexicul autohton, ci doar citează în treacăt termenii păstoreşti păstraţi în dialectul studiat : *brynza, cap, cárek, dom'ikát, gaura, gúry, kurástva/kuřástva, redykal', vakeš, čutora, šuty* etc.

Pe baza descrierii a numeroase fapte referitoare la toate compartimentele limbii, studiul demonstrează că valaha moravă este caracterizată prin două dominante 1) vechimea indiscutabilă, care demonstrează caracterul său ceh, autohton şi 2) o sumă de împrumuturi evidente, în măsură să diferenţieze idiomul descris de ceha vorbită în restul teritoriului. Desigur, aceste din urmă elemente specifice transhumanţei, cu toate că sînt mai puţin numeroase, constituie în „valaha" de astăzi un superstrat carpatic destul de bine conservat. Această afirmaţie se găseşte în deplin acord cu datele istorice rezultate din cercetările contemporane asupra problemei valahe moraviene [3]. Superstratul are astăzi un caracter slovac, dar nu lipsesc nici urmele de influenţă română, maghiară, poloneză şi ucraineană.

Lucrarea lui A. *Vašek* elucidează caracterul structurii gramaticale a unui idiom vorbit pe un vast teritoriu carpatic. Ea este o continuare a lucrărilor autorului *La colonisation et la langue* (vezi SPFFBU A 12, Brno, 1964) şi *Sur la méthodologie des recherches carpatologiques linguistiques* (*A propos de l'ouvrage Valaši na Moravě de D. Krandžalov*), în „Romanoslovacia", XIV, 1967, care clarifică o serie de probleme de metodologie a cercetării fenomenelor de limbă privitoare la colonizarea pastorală în Carpaţi.

Prin bogăţia materialului ilustrativ şi prin argumentaţia solidă a tezelor susţinute, lucrarea lui A. Vašek reprezintă o contribuţie importantă în domeniul dialectologiei cehe şi a interferenţelor reciproce dintre limbile situate în zona carpatică.

August 1968

Corneliu Reguş
şi
Mircea Voiculescu,
Institutul de lingvistică,
Bucureşti, Str. I. C. Frimu 22

[3] Cf. J. Macůrek, *Valaši v západnich Karpatech v 15—18. stoleti. K dějinám osidlení a hospodářsko-společenského vývoje jižníko Těšínska, jihozápadního Polska, severozápadního Slovenska a východní Moravy*, Ostrava, 1959 ; J. Macůrek-M. Rejnuš, *České země a Slovensko ve století před Bílou*, Praga, 1958.

Revista publică studii şi cercetări din domeniul lingvisticii (în special din acela al lingvisticii româneşti), precum şi recenzii de lucrări din acelaşi domeniu.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugaţi să înainteze articolele, notele şi recenziile dactilografiate la două rînduri. Tabelele vor fi dactilografiate pe pagini separate, iar diagramele vor fi executate în tuş, pe hîrtie de calc. Tabelele şi ilustraţiile vor fi numerotate cu cifre arabe. Figurile din planşe vor fi numerotate în continuarea celor din text. Se va evita repetarea aceloraşi date în text, tabele şi grafice. Explicaţia figurilor va fi dactilografiată pe pagină separată.

La *prezentarea manuscriselor* autorii sînt rugaţi să respecte următoarele

NORME

Numele autorului se plasează imediat după titlu. Ex. :

STRUCTURA GRAMATICALĂ A LIMBII ROMÂNE

de

IORGU IORDAN

Recenziile şi notele bibliografice vor fi semnate pe ultima pagină.

Fiecare articol *va fi datat* şi va purta semnătura autorului cu ,,bun de cules". Pe ultima pagină a articolului se va indica instituţia cu adresa unde lucrează autorul.

Numele proprii străine din limbi scrise cu alfabet nelatin se transliterează.

Între paranteze rotunde se folosesc paranteze drepte, iar între paranteze drepte se folosesc paranteze rotunde. Dacă în interiorul unui citat sînt necesare alte ghilimele, se recurge la ('...'). Dacă autorul introduce în cursul unui citat o observaţie proprie, aceasta se va pune între paranteze drepte [ ].

Indicarea notelor de subsol se face punînd un număr (exponent), după cuvîntul sau fraza la care se referă, fără paranteză sau punct.

Dacă numărul se află în vecinătatea unui semn de punctuaţie, numărul precede semnul.

Indicaţiile bibliografice din cursul articolului vor fi puse în josul paginii, numerotîndu-se în continuare, nu pe fiecare pagină separat. Citarea unei opere pentru prima dată în cursul articolului se face în felul următor:

Pentru volume:

a) autorul (urmat de virgulă); *b*) titlul lucrării (subliniat); *c*) tomul sau volumul (eventual partea sau capitolul în cifre romane); *d*) ediţia (în cifre arabe); *e*) locul de apariţie (oraşul, în româneşte la articolele în limbi străine; *f*) anul apariţiei (*nu se pune editura*); *g*) pagina. Ex. 1 Al. Graur, *Etimologii româneşti*, Bucureşti, 1963, p. 84.

Pentru articole din reviste:

a) autorul (urmat de virgulă); *b*) titlul articolului (subliniat); *c*) titlul revistei (între ghilimele; dacă există siglă, aceasta se dă nesubliniată; iniţialele nu se despart prin punct; *d*) numerotaţia (anul, volumul, nr.); *e*) pagina. (Ex.: Al. Rosetti, *Consideraţii asupra foneticii şi fonologiei limbii române în secolul al XVI-lea*, în SCL XV, 1964, 2, p. 129. E. Petrovici, *Repartiţia geografică a toponimicelor pe teritoriul României*, în ,,Romanoslavica" IX, 1963, p. 8.

Dacă o operă e citată de mai multe ori, după prima menţionare se repetă numele autorului urmat, după virgulă, de *op. cit.* subliniat, apoi pagina. Dacă pagina e aceeaşi cu cea menţionată prima dată, după numele autorului se va menţiona *loc. cit.* Ex.: Rosetti, *loc. cit.*

În cursul notelor şi al textului se poate pune abrevierea *cit.* între virgule, după numele autorului, ca abrevierea unui titlu care se repeta după alt titlu al aceluiaşi autor.

Se vor cita abrevierile neclare.

Siglele nou introduse trebuie date complet şi explicate la sfîrşitul articolului.

Secolele se indică cu cifre romane însoţite de cuvîntul ,,secol" scris în întregime. Ex.: în secolul al XV-lea.

Corecturile se înapoiază redacţiei în maximum 24 ore. Se vor evita corectări care modifică textul iniţial. Dacă autorul găseşte *absolut necesară* adăugarea unor fraze sau cuvinte, aceasta se va face numai în corectura I, costul efectuării lor scăzîndu-se din drepturile de autor.

Autorii au dreptul la un număr de 50 de extrase gratuit.

Responsabilitatea asupra conţinutului articolelor revine în exclusivitate autorilor.

Corespondenţa privind manuscrisele, schimbul de publicaţii etc., se va trimite pe adresa comitetului de redacţie, Calea Victoriei nr. 194, Bucureşti.

SCL, AN XX, NR. 1, P. 1—128, BUCUREŞTI, 1969

I. P. I. 6102 | 42830 | **Lei 20.—**

STUDII ȘI CERCETĂRI LINGVISTICE

2

ANUL XX

1969

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Pentru a vă asigura colecția completă și primirea la timp a revistei, reînnoiți abonamentul dv.

În țară, abonamentele se primesc la oficiile poștale, agențiile poștale, factorii poștali și difuzorii de presă din întreprinderi și instituții.

Comenzile de abonamente din străinătate se primesc la CARTIMEX, București, Căsuța poștală 134—135 sau la reprezentanții săi din străinătate.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență se vor trimite comitetului de redacție al revistei „Studii și cercetări lingvistice".

Apare de 6 ori pe an

Adresa redacției :
BUCUREȘTI, Sectorul I,
Calea Victoriei 194,
Telefon 15.15.45

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

Anul XX, nr. 2 1969

SUMAR

SCL An XX, Nr. 2, p. 129–232, Bucureşti, 1969

NOTE DE LEXICOLOGIE ROMÂNEASCĂ[1]

DE

ACAD. IORGU IORDAN

Pac „pachet de tutun" < germ. *Pack*: *pacul ceala de tutun* (Cezar Petrescu, *Comoara regelui Dromichet*, Bucureşti, f.a., p. 146). La Tecuci, ca copil, n-am auzit spunîndu-se altfel în vorbirea oamenilor neinstruiţi. Cf., în ce priveşte forma, şi it. *pacco*, pe care A. Prati, *L'Italia dialettale* XIV, 1938, p. 178 îl scoate din engl. *pack*. De adăugat fr. (sec. XVI) *pacque* < oland. *pak* (după O. Bloch, *Dict. étym.*).

Pacheşti, pl. „bretele, cu varianta *pateşti*, se întrebuinţează şi, mult mai rar, la singular (*pachesçă*, *pateşcă*). Fenomen specific moldovenesc de origine rusească : *podtjažka* idem, cum a arătat Margareta Ştefănescu, *Elementele ruseşti-rutene din limba românească şi vechimea lor*, Iaşi, 1925, p. 99.

Paciuli „o specie de parfum" : *polcuţa ei verde, care miroase a paciuli* (Otilia Cazimir, *Adev. liter.*, 22/XII, 1935, p. 2, col. 1).

Padişă: *padişă de smeură sau smeuriş* (*Îns. ieş.* II, 3, p. 361).

Padleţ: *— Măi, padleţ, da cum ei tu în trăsură pe un pui de bodaproste mititel şi singur?* (*Îns. ieş.* I, 1936, vol. II, p. 427 : vorbitorul se adresează birjarului, care era rus-scapeţ) ; *au* [boierii] *încă postvolenie să-şi bată ţiganii şi mujicii, ca să muncească padleţii cît îi dau pricazanie* ; *cum este bine la voi* ! (*ibid.*, febr. 1939, p. 265 : vorbitorul este un mare proprietar rus). Cuvîntul nu aparţine în sens strict limbii române, chiar dacă în primul citat el apare în gura unui românofon. Este rus. *podléts* „mizerabil, ticălos".

Paf!: *a face paf* (*pe cineva*) „a(-l) da gata, a(-l) învinge într-o discuţie", răspîndit în vorbirea familiară orăşenească. Cf. germ. *paff* „ébahi", fr. *paf* „ivre" (de la *paf* „coup"), cuvinte imititative (v. *Boletim de filologia* III, 1951, p. 401).

Paion „o unealtă folosită la descărcatul vapoarelor", aşa pare a rezulta din *Adev. liter.*, 23/V/1937, p. 8, col. 3 : *daţi lopătarilor paioanele* şi din periodicul *Azi*, 19/III/1939, p. 4, col. 5 : *aduceţi zece saci şi daţi lopătarilor paioanele*[2].

---

[1] Vezi numărul precedent al acestei reviste. Abrevierile sînt aceleaşi ca acolo.

[2] Ambele citate provin de la acelaşi autor (Maria Arsene).

Palalaică = *pălălaie*: *sania ardea cu palalaice* (Profira şi Teodora Sadoveanu, *Adev. liter.*, 18/XII/1938, p. 6, col. 6)

Palanţă = *balanţă*, dat de Scriban ca popular, apare la Ioachim Botez, *Îns. unui belfer*, p. 22. În sudul Moldovei l-am auzit foarte des sub forma *palanţie* (cf. *vacanţie* pentru *vacanţă*).

Palavatic: *mut şi palavatic — şi are şi boala copiilor* (I. L. Caragiale, *Opere*, ed. P. Zarifopol, vol. II, p. XIV). Editorul îl explică (p.XV) prin „tîmpit". Cf. şi Mateiu I. Caragiale, *Craii de Curte Veche*, ed. „Cartea Românească", p. 125 : *rea de muscă, rea de plată, pălăvatică şi haihuie*. Scriban îi dă multe sensuri, unele întrucîtva diferite : „cam nebun, zănatic ; ticălos, mişel".

Palici(u) „pahar" : *cîrciumarul ... să-i trimită un paliciu de vin* (*Adev. liter.*, 10/X/1937, p. 11, col. 3). Îl are Scriban, fără citate.

Paliu: *Apoi, fie că răcise, fie că-l lovise vrun alt cal peste şoldul din urmă, destul că ajunsese cîrlanul să meargă paliu, cu capul pe drum şi cu coada prin leasă* (I. C. Vissarion, *Adev. liter.*, 6/VII/1930, p. 7, col. 3). În acest citat nu poate avea sensul înregistrat de Scriban (care dă drept variantă principală a acestui cuvînt pe *paniu*) : „spanchi convergent" [sic !]. Este clar că beteşugul cîrlanului era nu la ochi, ci la picioare (la partea lor superioară, care reglează mersul).

Pampon „moţ, canaf" : *papucii noi cu pampoane* (L. Rebreanu, *Jar*, p. 310). Sens neobişnuit. Cel propriu se referă la un ciucure rotund de lînă care se punea la chipiul de mare ţinută al ofiţerilor de pe vremuri. Este varianta populară, de origine, probabil, rusească (*pompón*<fr. *pompon*, cu pronunţarea ca *a* a lui *o* neaccentuat). Această formă trebuie să fie relativ veche, din moment ce a putut deveni nume de persoană (bineînţeles, poreclă sau din poreclă ; cf. personajul Iancu Pampon din *D-ale carnavalului*).

Panacagiu „lucrător brutar care are grijă de coacerea pîinii", cel puţin aşa rezultă din următorul citat : *vine apoi panacagiul, care transportă franzelele la gura cuptorului* (*Azi*, 25/VI/1939, p. 4, col. 4).

Panamá : limba franceză, din care am împrumutat acest cuvînt, nu cunoaşte sensul „afacere murdară în stil mare, escrocherie" (v., de ex., *Le petit Robert*, ed. 1967). Se pare că avem a face cu o „creaţie" românească, apărută în timpul scandalului internaţional legat de întreprinderea celebrului canal Panamá.

Pană[1] „accident de automobil" : *Să nu plece la Bucureşti, la înmormîntare, şi să ne lase în pană* (Cezar Petrescu, *Oraş patriarhal* II, p. 212). Aici *a lăsa în pană* are sens figurat : „a pune pe cineva în încurcătură, a-l lăsa încurcat". Cf. mai ales *a fi în pană* „a se afla într-o situaţie neplăcută, grea", cu diverse determinante, dintre care cel mai frecvent este *franci* (=*bani*) : *a fi în pană de franci* a nu avea bani. Fr. *être dans la panne*, modelul probabil al sintagmei româneşti, este explicat de R. Riegler, *Archivum Romanicum* XV, 1931, p. 127, după *Dictionnaire général de la langue française*, prin „être dans la misère", iar *panne* singur prin „voilure de navire", prin urmare *en panne* înseamnează „dans une position telle que le navire reste en place". Locuţiunea aparţine, aşadar, la origine, limbajului marinarilor.

Pană[2] „partea cea mai subţire a biciului, şfichiu" (com. Lungani — jud. Iaşi).

Panceavură „femeie şireată, rea de gură, prefăcută" (com. Dobreni-Neamţ). Variantă a lui *pacea(v)ură*.

Pandelă:... *Ce bine ar fi fost s-avem noi o prăjină... să-i legăm noi o pandelă, ca la catargul caicelor... şi s-o înfingem apoi colea, drept între noi* (Sp. Popescu, *Viaţa rom.*, nov.-dec. 1930, p. 128 : vorbesc doi băieţi într-un car de fîn). Este acelaşi cu *pandieră*, înregistrat de Scriban ca variantă a lui *bandieră* „steag". Prezenţa lui *l* în loc de *r* nu face dificultăţi.

Paner : pe lîngă sensul de „coş împletit", acest substantiv îl are şi pe acela, absent în toate dicţionarele limbii noastre, de „trăsură uşoară cu schelet făcut din paie groase (eventual din tulpinele flexibile ale unor arbuşti) împletite (întocmai ca la un coş)". Pare a fi fost răspîndit, pînă nu de mult (poate există şi astăzi) prin Moldova, cum rezultă apariţia lui la autori moldoveni : Sadoveanu, *Venea o moară pe Siret*, p. 47, *Nopţile de Sînziene*, p. 11, *Paştile Blajinilor*, p. 84 etc. ; Cezar Petrescu, *1907* I, p. 237. Pentru etimologie, v. A. Graur, *Bull. lingu.* V, 1937, p. 72.

Panger : *sta la biserică la panger* (Mateiu I. Caragiale, *op. cit.*, p. 26). Nu pot descifra sensul.

Panglicar : *panglicari politici* (T. Arghezi, *Adev. liter.*, 29/IV/1934, p. 4, col. 6). Scriban dă, pentru sensul figurat al acestui cuvînt, o definiţie în care apare ideea de politician necinstit, dar care nu exprimă just conţinutul : „mare înşelător politic al poporului". Panglicarii au operat şi operează nu numai în domeniul politic.

Papancioacă : ... *Bine, de mers, merg, dar cu ce? Aşa, ca o papancioacă, pe jos, pînă în porumb, şi cu pălărie în cap* ! (Sărmanul Klopştock, *Adev. liter.*, 19/V/1929, p. 4, col. 3). Conţinutul, neclar, aminteşte de *brezaie*, în sensul că persoana descrisă apare ca o fiinţă ridiculă, din cauza îmbrăcămintei nepotrivite pentru împrejurarea aceea.

Paparudă : pentru acest cuvînt, destul de discutat sub raportul etimologic (vezi, în special, V. Bogrea, *Dacor.* IV, p. 837 şi urm.), se pot invoca, mai ales în ce priveşte sensul „sperietoare", paralele romanice, după mine mai convingătoare decît cele balcanice. Iată-le : sard. *paparuléḍḍa* „o specie de plantă" (M. L. Wagner, *Los elementos españoles y catalanes en los dialectos sardos*, p. 252 a extrasului), retorom. (Comelico) *paparọti* „giuochi di bambini" (C. Tagliavini, *Il dialetto del Comelico*, în *Arch. Romanicum* X, 1926, p. 159), calabr. *pápara* „oca ; donna stupida, persona di bassa statura ; ubriachezza" ; *páparu* „nano, mezz'uomo" ; *papátulu* „spauracchio" ; *papparonu* „fantasma, orco" ; *papparutu* „fantasma, orco" (G. Rohlfs, *Dizionario delle tre Calabrie*, vol. II, Halle (Saale) — Milano, 1934, p. 120, 121).

Papiţă : *Cam papiţă cucoana şi cam rea, cum o arăta faţa* (*Azi*, 5/III/1939, p. 4, col. 5). Pare a însemna „grasă" (=mîncăcioasă, de la *a păpa*).

Papornită : *o papornită de papură* (F. Aderca, *Cuv. lib.*, 16/V/1936, p. 4, col. 4). Rezultă că acest substantiv înseamnă „coş, coşniţă", în general, indiferent din ce material este confecţionat obiectul respectiv. Cf. şi T. Arghezi, *Adev. liter.*, 12/V/1935, p. 3, col. 2 : *o papornită, cu articole alimentare, pe umăr.*

Papuc: a da cuiva papucii „a-l concedia, a-l da afară" are o paralelă, aproximativă, în sp. *tomar las calzas de Villadiego* „a fugi", de care se ocupă Leo Spitzer, în *Literaturblatt f. germ. u. rom. Phil.* LI, 1930, col. 54, unde ni se spune că *diego* (cf. n. pers. *Diego*) este *diago* = *diablo*, căruia i s-a adăugat *Villa* pentru a da impresia că-i vorba de un nume de oraş. În sprijinul explicaţiei sale, Spitzer invocă locuţiunea *andar a Villaviejo* „a îmbătrîni" (*Villa* + *viejo* „bătrîn"). Formula românească îşi are, cred, izvorul în obiceiul turcesc de pe vremuri de a pune papuci în locul sau deasupra încălţămintei obişnuite atunci cînd se făcea o vizită deosebită.

Papucaş, diminutiv al lui *papuc: papucaşii în care-i revăzu forma piciorului* (*Adev. liter.*, 5/V/1935, p. 8, col. 2). La fel cu *papucel: bătînd pămîntul pe loc cu papuceii* (Otilia Cazimir, *ibid.*, 11/III/1934, p. 2, col.4).

Paracliseriţă, feminin al lui *paraclis(i)er: Cu fecioarele vestale..., Dumnezeu fu milostiv, dîndu-le munca uşoară de paracliseriţe* (T. Arghezi, *Cimitirul Buna-Vestire*, p. 276).

Parofie „parte din sat, destinată unui grup de flăcăi care umblă cu colindul, cu plugul, cu capra etc." (comunicare din fostul judeţ Dorohoi). Pare a fi o variantă hipercorectă (cu $h > f$) a lui *parohie*, explicabilă prin faptul că acest termen este necunoscut în vorbirea populară din Moldova, unde, pentru noţiunea în discuţie, se întrebuinţează *popor: preotul umblă în popor de Bobotează*; *noi ţinem de poporul părintelui Toader*. Din satul Siminicea (jud. Botoşani) mi s-a comunicat forma de plural *parăfii*, care dovedeşte că accentul stă pe *-ra-*, cu explicaţia: „se împarte satul în atîtea părţi (*parăfii*) cîţi căluţi sînt". E vorba de obiceiul, răspîndit acolo la sărbătorile de iarnă, căruia i se spune *a umbla cu căluţul*.

Paralîc „parale multe": *Paralîcul trecu potolit în buzunarele primarului* (Sărmanul Klopştock, *Adev. liter.*, 24/II/1929, p. 2, col. 2).

Paraplîe „umbrelă (de ploaie)": citat din vorbirea populară ardelenească de G. Călinescu, *ibid.*, 29/VIII/1937, p. 15, col. 4.

Parbriz: cristalul parbrizului [la automobil] (*ibid.*, 25/VII/1937, p. 9, col. 4).

Parcan (şi *părcan*) are, afară de sensurile date în dicţionare, încă unul, neclar, cum rezultă din următorul citat: *Făceam pe ele* [pe bîtele ciobăneşti] *tot felul de flori, cruci, biserici, oameni, şerpi şi diferite „părcane"* (*Lucr. Inst. Geogr. Cluj* II, 1926, p. 246). Cuvîntul pare a fi destul de răspîndit astăzi, judecînd după publicaţiile în care am dat întîmplător de el: L. Costin, *Graiul bănăţean* I, Timişoara 1926, p. 154; *Viaţa rom.*, ian. 1928, p. 50; *Rev. ist. rom.* III, 1933, p. 145. Apare şi ca toponim. Interesează, prin poziţia intermediară între apelativ şi toponim, „*La parcanie* [sic!] un loc cu o bisericuţă, unde, în 1821, s-au luptat eteriştii cu turcii" (Fărcaşa, jud. Neamţ).

Parcă: pentru formaţie, cf. it. dial. (Cilento, în sudul Campaniei) *pẹnsika, pénseka* „forse" = *penso che* (v. *Z. f. rom. Phil.* LVII, 1937, p. 443) şi rom. *mă tem că* „probabil", devenit sau gata să devină adverb (în graiurile moldoveneşti de nord *mătîncă*).

Parfum, plur. *parfume: un minuscul flacon cu parfume suave* (T. Arghezi, *Adev. liter.*, 31/I/1932, p. 3, col. 4; cf. şi Idem, *ibid.*, 6/VIII/1933, p. 1, col. 2, F. Aderca, *ibid.*, 23/XII/1933, p. 3, col. 3).

Parfumar „fabricant de parfumuri" : *Oare un parfumar va avea curajul să mă facă să sufăr?* [vorbeşte un trandafir] (Al. Stamatiad, *ibid.*, 22/III/1931, p. 4, col. 4). Candrea şi Scriban au pe *parfumor* (<fr. *parfumeur*).

Parizer: Te consum deci ca pastramă,/Ca parizer sau ca tobă (*Gluma*, 11/VIII/1940, p. 1, col. 6). Apare numai în DLRM, fără *citate*.

Parîmă: Corpul vasului ... se leagă de la uscat cu o parîmă (Jean Bart, *Europolis*, p. 207; cf. şi p. 208, 238).

Parnic „vas mare (pentru păstrat vinul)" : *două poloboace cît lumea de mari, numite parnice* (Gh. Gh. Nădejde[3], *Îns. ieş.* III, 7, p. 429).

Parte : unele sensuri figurate ale acestui cuvînt, precum şi unele locuţiuni în care apare, au echivalente în alte limbi. Astfel, cu accepţia „loc, regiune" (cf. *în multe părţi ale lumii...*) îl găsim deja în latina mai tîrzie (cf. E. Löfstedt, *Philologischer Kommentar zu Peregrinatio Aetheriae*, p. 245). *A lua partea cuiva* are corespondente în italiană (*tenere la parte*, deja la Guicciardini, *Il Cortigiano*) şi în engleză (cu „a lua" : *I made him angry, by taking your part*, E. Bronte, *Wuthering Heights*, p. 268). Cît despre sensul de „însuşire, particularitate", frecvent, mai cu seamă cu nuanţă peiorativă, în vorbirea familiară şi, îndeosebi, argotică (cf. *Am părţile mele, recunosc*, I. Peltz, *Cuv. lib.*, 13/IV/1935, p. 6, col. 1; v. şi Idem, *Actele vorbeşte*, p. 326), ne-am putea gîndi, tot ca paralelă, dar exclusiv semantică, la it. *fare una parte ad uno* „a face cuiva critică, a-l critica".

Pasá : este înregistrat numai de DLRM, ca termen sportiv şi apoi ca termen general. Cu acest ultim înţeles este răspîndit mai ales în limbajul jucătorilor de cărţi şi în acela al proxeneţilor (de la care şi l-au însuşit şi alţi vorbitori, cînd se referă la anumite femei). Pentru ultima nuanţă semantică am un citat din Gib. I. Mihăescu, *Zilele şi nopţile unui student întîrziat*, p. 338 : *vrei să mi-o pasezi iarăşi înapoi* ... (cu *pasezi* subliniat de autor).

Pasă : apare în DLRM cu diverse înţelesuri. Lipseşte unul caracteristic pentru limbajul medical (în general sau numai al psihiatrilor?) : *printr-un gest magnetic, ca o pasă de magnetizator* (*Adev. liter.*, 25/II/1934, p. 4, col. 6); *O simplă pasă pe frunte cu animalul meu* [un şoarece artificial], *şi ea ar fi fost definitiv vindecată* ... (*ibid.*, col. 7).

Paşă: ca un paşă „foarte bine, fericit" se foloseşte nu numai cu verbul *a trăi*, cum pare a rezulta din exemplul dat de Scriban, ci şi cu altele, toate referitoare la viaţa vegetativă şi exterioară a omului. De ex: *Doarme ca un paşă* (G. Galaction, *Doctorul Taifun*, p. 129). Este sinonimul stilistic al lui *ca un bei* şi al lui *ca un tată* (cf. şi *ca un părinte*, mai puţin frecvent).

[3] Originar din fostul judeţ Dorohoi. Povesteşte lucruri din regiunea sa natală.

Pașcă înseamnează nu numai „tutun prost", cum spune Scriban, ci, la fel cu etimonul lui (ucr. *pačka*), și „pachet (de tutun)" : *cumpără o pașcă de tutun și ceva de mîncare* (Ion Călugăru, *Adev. liter.*, 4/IX/1938, p. 5, col. 6). Sensul originar trebuie să fi fost acesta din urmă.

Patacă „monedă de 5 lei de argint" figurează în toate dicționarele noastre, dar nu cu același înțeles. Mai curios este însă faptul că etimologia lui Tiktin (levant. *pataca*), foarte apropiată de realitate, n-a fost luată în considerație. Candrea și DLRM nu spun nimic despre originea acestui cuvînt, iar Scriban se gîndește la limbile slave din Balcani. *Patacă* există sub forme cvasiidentice unele cu altele (chiar și cu a noastră) în toate idiomele romanice occidentale (inclusiv italiana), așadar în tot bazinul Mării Mediterane, ceea ce confirmă etimologia lui Tiktin (pentru rom. *patacă*), în sensul că prin lingua franca a navigatorilor și negustorilor a ajuns pînă în partea de răsărit a acestui bazin. J. Corominas, *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana* III, s.v. face un amplu istoric al sp. *pataca* și, o dată cu el, al termenilor corespunzători din portugheză, catalană, occitană, franceză și italiană. Etimologia rămîne obscură, dar originea locală nu poate fi, afirmă autorul citat, bazîndu-se pe atestări și pe vechimea lor, decît sudul Franței sau Italia. Notez, ca simplă curiozitate, că într-un grai italian din regiunea Siena augm. *patakkone* „soldo fuori corso" înseamnează și „grosse margherite" (v. *L'Italia dialettale* XII, 1936, p. 130) și, prin aceasta, amintește de rom. *bănuți*, *bănișori*, *părăluțe*, nume de flori (altele, firește, decît margaretele).

Patașcă este dat de Tiktin și Scriban numai cu înțelesul de „dric" (trăsură specială pentru transportat morții), la care se adaugă nuanța „targă, roabă, tărăboanță". Candrea și DLRM au cîte două articole *patașcă* : primul, identic din punct de vedere semantic cu cel arătat chiar acum, al doilea se referă la o monedă, care la Candrea este bancnota de 20 de lei de pe vremuri, iar pentru DLRM, aceeași, ca valoare, cu pataca. Cuvîntul (sau unul dintre ele — în această ipoteză cel care înseamnează „mijloc de transport") există, în realitate, și cu alte sensuri. Mai întîi, cu acela de „pungă, pachet sau geantă cu bani" : —*Aicia-s bani grei, arată el bătînd patașca cu palma* (*Azi*, 5/XI/1939, p. 5, col. 5). Apoi „geantă, tașcă" (de fapt cam același lucru ca precedentul) : ...*să scoată harta din patașca ei transparentă* (Gib. I. Mihăescu, *Rusoaica*, p. 192). În sfîrșit, sub forma *pătașcă*, ceva oarecum asemănător, în sensul că este vorba tot de ceva care servește să acopere sau în care să se bage anumite lucruri : *Carul era cu pătașcă, și deasupra fînului era loc cît lumea. — Iar carul cu fîn se pleca puțintel, cînd într-o parte, cînd în alta, și stîrnea niște mici scîrțîituri tocmai dedesubt, în îmbinările lemnăriei de la pătașcă* (Sp. Popescu, *Viața rom.*, nov.-dec. 1930, p. 126, 127). Nu pot sesiza despre ce este vorba. Sinonimia *dric-patașcă*, cu sensul 1 al acestuia din urmă (v. mai sus), nu ne ajută la lămurirea lucrurilor. Dricul carului este o parte a lui, nu un adaos, cum pare a fi, în cazul de față, pătașca. Poate un fel de coș, mai exact o îngrăditură fixă pe laturile lungi și pe cea din fund ale carului.

Patic, -că „cu picioarele scunde" (despre om şi despre animale) e înregistrat numai de Scriban, care nu propune nici o etimologie pentru acest cuvînt foarte răspîndit în graiurile moldoveneşti. Cred că provine din bulg. (dial.) *pátka* „gîscă" (v. St. Mladenov, *Gesch. bulg. Sprache*, p. 343). În ce priveşte transformarea substantivului bulgăresc în adjectiv de către români, nu este cazul să ne oprim asupra ei, întrucît nu prezintă dificultăţi. Aceeaşi afirmaţie se poate face şi cu privire la epenteza lui *i*. *Pate* şi *patico* „gîscă" din limba iudeospaniolilor trăitori în Bulgaria (v. M. L. Wagner, *Caracteres generales del judeo-español de Oriente*, Madrid, 1930, p. 49) sînt cuvinte spaniole, oarecum învechite. O discuţie interesantă despre *pato*, pentru care se găsesc teme şi sensuri similare în numeroase limbi, face Corominas, *op. cit.*, s.v. *pato*.

Patravanghel, creaţie momentană, cu colorit stilistic, într-o înjurătură, la N. D. Cocea, *Fecior de slugă*, p. 18. „Creatorul" trebuie să fi cunoscut sensul lui *tetra-* din *tetra(e)vanghel*, ca să-l poată „traduce" prin *patru*.

Patriciu pentru *patrician* apare în mod regulat, mai cu seamă sub forma pluralului, la M. Sadoveanu, *Creanga de aur* : [împărăteasa] *împresurată de patrici şi sfetnici* (p. 37) ; *Constantikie, mare patriciu* (p. 133). Pentru a crea atmosfera de mare vechime pe care o cere epoca înfăţişată în această povestire, Sadoveanu a recurs la forma latinească a termenului, ca fiind mai apropiată, din punct de vedere cronologic.

Paţacherii, pl. „mezeluri" : circula, înainte de război, la Bucureşti, unde exista o celebră fabrică de mezeluri, al cărei proprietar se numea *Paţac*.

Paţachină „femeie desfrînată" este identic cu omonimul care desemnează o plantă urît mirositoare. Explicaţia transferului semantic a dat-o I.-A. Candrea, *Grai şi suflet* VI, 1933—1934, p. 324—325, care aduce în sprijinul ei o paralelă italiană. Şi Scriban explică la fel acest cuvînt, fără a trimite la Candrea. Iată un citat : *Ce pui de muieruşcă îmi eşti* ! *Ce paţachină* ! *Vino să te pup* ! (N. D. Cocea, *op. cit.*, p. 384). Notez, cu titlu de curiozitate, afirmaţia lui Victor Eftimiu, *Lumea românească*, 25/XII/1938, p. 11, că, prin 1870—1880, un anume *Paţac* ţinea un birt şi un „café-concert" la Bucureşti. Nu-i exclus ca, în limbajul bucureştean, *paţachină*, cu sensul metaforic, să fi găsit, printr-un fel de analiză etimologică, un sprijin şi, deci, condiţii favorabile de răspîndire în numele *Paţac* legat de a doua lui afacere, oarecum de lux, în comparaţie cu cealaltă.

Paur „iobag", în satul Drăguş din Făgăraş (v. *Soc. rom.*, dec. 1936). Din germ.-săs. *Bauer*.

Păcăliţa : *Păcală iese la plimbare, la braţ cu soţia lui, Păcăliţa* (T. Arghezi, *Adev. liter.*, 14/V/1933, p. 3, col. 1). Cf. *tovărăşiţă*, la acelaşi.

Păcătos : în vorbirea familiară are adesea — depinde de situaţie — sens afectiv de dezmierdare. La fel *ticălos*, *rău*, *prostuţ* etc. Cînd vede cineva după multă vreme pe un copil care s-a dezvoltat bine şi pare sănătos, voinic etc., spune, cu dragoste şi admiraţie : *Uită-te la el, ticălosul, ce mare s-a făcut* ! Aparent, îl mustră, ca şi cum ar fi făcut ceva rău, condamnabil : într-adevăr, copilul a comis o acţiune ...reprobabilă, întrucît şi-a ... permis să crească, fără a cere voie de la cel care vorbeşte ! Acest fenomen stilistic se întîlneşte, bineînţeles, şi în diverse alte

limbi. Cf., de pildă, sp. *bruto*, *malino* etc. (v. *Volkstum und Kultur der Romanen* III, 1930, p. 113), apoi, pentru mai multe limbi, ca şi pentru discuţia teoretică a problemei, Leo Spitzer, *Z. für rom. Phil.* XXXVI, 1912, p. 686 şi Idem, *Aufsätze zur romanischen Syntax und Stilistik*, Halle a.S. 1918, p. 11.

Păcătoşie: Noi nu ştim pe cei care au făcut aşa păcătoşii [au ajutat pe nemţi în timpul războiului] (*Adev. liter.*, 10/II/1929, p. 2, col. 1).

Păcură: negru ca păcura are o paralelă în lat. *pice nigrior* (v. *Volkst. u. Kult. der Rom.* III, 1930, p. 281), bineînţeles fără să fie legat istoric de aceasta.

Păcuros: ... cu mizeria petrolului lampant, un petrol negru păcuros.. (T. Arghezi, *Poarta neagră*, p. 52). Pare a fi o creaţie personală.

Păducherie: aşa cum cerşitorii îşi cresc păducheria (Al. Philippide, Trad. din Baudelaire, p. 9).

Păduchí: pentru a păduchi în comun literatura şi arta (*Adev. liter.*, 2/V/1937, p. 26, col. 4).

Pădurărie: la pădurărie, hărmălaie mare (Dem. Botez, *Viaţa rom.*, iunie 1934, p. 63), cu sensul „locuinţa pădurarului", diferit, aşadar, de cel dat de Scriban. Tiktin le are pe amîndouă.

Pădurăriţă: la poarta pădurăriţei ... (*Adev. liter.*, 11/VIII/1935, p. 4, col. 2).

Pădurean: este şi adjectiv, cu sensul „de pădure" (v. *Poeţii tineri ardeleni*, p. 35), nu numai substantiv, cum îl dau Tiktin şi Scriban.

Păgînie: Baba Frăsina se crucise de păgînia unui asemenea stăpîn, trimes de diavol, nu de Dumnezeu (Cezar Petrescu, *Adev. liter.*, 26/V/1929, p. 3, col. 4).

Păgubos: Frumoasă e a dracului, dar e tare păguboasă (I. C. Vissarion, *ibid.*, 4/V/1930, p. 2, col. 7); *Era şi beţiv şi păgubos* (I. Pelţ, *Foc în hanul cu tei*, p. 221).

Păhărel: şi Scriban şi DLRM neglijează sensul, foarte răspîndit în vorbirea familiară, de unde a pătruns şi în literatura beletristică, acela din locuţiunea *a bea un păhărel* „a bea binişor, cu dispoziţie, pe îndelete". Diminutivul are aici valoare augmentativă, din punct de vedere stilistic, la fel ca în *cît e ziulica de mare* ş.a.

Păinjinos: femeie mistică, frigidă, păinjinoasă sau fatală (T. Arghezi, *Adev. liter.*, 29/VII/1934, p. 1, col. 1).

Păiuş: în stuh sau în păiuşuri, ca iepurii (*ibid.*, 24/XI/1935, p. 3, col. 6). Cu acest sens colectiv, cuvîntul nu este înregistrat nici de Tiktin, nici de DLRM, singurele care au un articol special *păiuş*. Scriban îl pune împreună cu *păiş*, ca şi cum ar fi vorba de unul şi acelaşi cuvînt, şi-l explică, în ce priveşte accepţia care ne interesează pe noi, prin „cantitatea de paie rămase după seceriş, treierat ori puse la un loc", deci diferită de cea din citatul de mai sus.

Păjestos < *pajişte: iar ocolul păjestos* (într-o poezie populară din Sătmar; *Adev. liter.*, 16/V/1937, p. 11, col. 2).

Pălăvri: pălăvrea încă cu amorezul ei (Panait Istrati, *Casa Thuringer*, p. 61); *pălăvreală: nici o atenţie pălăvrelilor interminabile* (*ibid.*, p. 56). DLRM cunoaşte formele derivate de la *palavragiu*, adică *palavragi* şi *palavrageală* (ambele cu variante *pălă-*), mai răspîndite (astăzi, probabil, unicele). Celelalte dicţionare nu înregistrează nici pe unele,

nici pe celelalte, cu o singură excepţie : Candrea, care dă pe *pălăvri* ca aparţinînd graiurilor olteneşti şi bănăţene.

Păli (refl.) „a da în copt" (despre fructe) (comunicare din Borleşti-Ruseni, jud. Neamţ). Această nuanţă semantică, pe care o întîlnim la Creangă (despre cireşile unchiului său Mogorogea spune că se *coceau* — *păleau* la epoca respectivă), este necunoscută dicţionarelor noastre.

Pălincă „turtă făcută în formă de mălai, tot din făină de păpuşoi, dar învelită din toate părţile în pene [=foi] de păpuşoi, care se coace, acoperită cu cenuşă, în vatra focului" (comunicare din Zăpodeni-Vaslui). La Tecuci se cheamă *burcă*. Scriban înregistrează pe *pălincă*, pentru fostul judeţ Fălciu, şi-l explică prin *buclă*. Descrierea acestuia din urmă seamănă mult cu cea reprodusă mai sus cu privire la *pălincă*.

Pălişte: păliştea soarelui (M. Sadoveanu, *Izvorul alb*, p. 8); *se aflau nişte fînaţuri fericite, în păliştea soarelui* (Idem, *Fraţii Jderi*, p. 254); *Ieşiseră satele şi secerau cu hărnicie, iar pe-alocuri, mai în pălişte, gospodarii înşiraseră caii la treierul orzului* (Idem, *Nunta Domniţei Ruxandra*, p. 104).

Pămîntean „muncitor pe pămînt" : un ţăran din nord-estul Moldovei, întrebat de judecător ce ocupaţie are, a răspuns că-i *pămîntean*.

Păpură: încercuram puţini şi le păpuram (*Adev. liter.*, 20/V/1934, p. 3, col. 7), cu sensul „a umple cu papură golurile rămase între doage".

Păpuşă „un fel de daltă cu care se cercuiesc poloboacele" (comunicare din Bălţăteşti-Neamţ). Îl dă şi Tiktin, după Damé şi Pamfile. DLRM îl explică prin „ciocan . . .".

Păpuşoişte = porumbişte: dincolo, păpuşoişti neculese (M. Sadoveanu, *Paştile Blajinilor*, p. 24).

Părăluţe, pl. *: din crini, din chiparoase, din părăluţe şi din tufănică* (T. Arghezi, *Viaţa rom.*, martie-aprilie 1935, p. 17). Cu acest sens (de „bănişori, năsturaşi, bumbişori") cuvîntul se întrebuinţează, cred, numai la plural.

Părăsitură: Găinile care ouau părăsituri cît nuca (Cezar Petrescu, *Comoara regelui Dromichet*, p. 157); *Catinca ... a dat naştere şi ea la un fel de părăsitură* (*ibid.*, p. 159).

Părelnic: îl dă deja Tiktin, cu un citat din Conachi. Apare destul de des şi în literatura contemporană, la scriitori moldoveni : *dincolo de oamenii şi de viaţa de aievea, o altă lume, părelnică, numai de dînsul ştiută* (Cezar Petrescu, *Aurul negru*, p. 58; cf. şi p. 66 : *Părelnica lumină din ochi se aprinse*).

Păreri: Începură să mi se facă păreri [de teamă] (*Adev. liter.*, 11/III/1934, p. 5, col. 3).

Părîngă are un corespondent perfect, atît ca origine, cît şi ca conţinut, în sp. (astur.) *palanka* „prăjină sprijinită pe umerii a două femei care merg una după alta şi de care atîrnă vase cu apă" (*Volkst. u. Kult. d. Rom.* II, 1929, p. 163). La Tecuci circulă locuţiunea verbală *a duce în părîngă* „a transporta orice fel de lucruri pe o prăjină" aşa cum se arată în definiţia dată termenului spaniol.

Părui : afară de cele două accepţii înregistrate de Tiktin şi de DLRM, acest verb mai are una, de fapt o nuanţă semantică strîns legată de cea

existentă în limbajul tăbăcarilor. Ea este „a scoate părul de pe cergi etc.", și are un derivat *păruială* „unealtă cu care se face această operație" (v. *Milcovia* V—VII, 1936, p. 24, 25, 27). În ce privește sensul general („a (se) bate trăgînd(u-se) de păr") al verbului, el are o paralelă perfectă în sp. *pelear*, precum și în formațiile corespunzătoare din portugheză și occitană (v. Corominas, *op. cit.*, s.v. *pelear*).

Părul pămîntului „semănăturile" (comunicare din Fălticeni).

Păsăret, deși colectiv, apare la plural: *păsăreturile cerului* (Eugen Jebeleanu, *Cuv. lib.*, 2/XI/1935, p. 2, col. 6).

Păscălier: Și m-am dus la păscălierul Nicodim, care te cunoaște pe d-ta. A deschis cartea cea mare și mi-a spus: „E spaimă cu întîmpinare de duh rău. A scris apoi răvaș pe-o hîrtie și mi-a zis: Să-l duci [*pe bolnav*] *la popa Costan din Vale, să-i citească slujbele ce am însemnat aici".* (I. Agîrbiceanu, *Adev. liter.*, 12/IV/1931, p. 2, col. 1).

Păscătoare „loc unde pasc vitele". Îl au dicționarele, care îl dau ca popular, dar îl întîlnim, ceea ce, bineînțeles, nu surprinde, și în lucrări literare (cf., de pildă, Eusebiu Camilar, *Adev. liter.*, 20/XI/1938, p. 7, col. 4). Se pare că mai cu seamă în graiurile moldovenești de nord e foarte răspîndit. L-am înregistrat la Putna (Bucovina).

Păstos: Din ce în ce mai gros, cu trăsurile mai păstoase și mai lipsite de expresie, cu ochii mai palizi ... (Cezar Petrescu, *Oraș patriarhal* II, p. 166).

Păstrăvar: ca orice vînător de samă, badea Dobreanu e și un păstrăvar de frunte (A. Frunză, *Viața rom.*, nov-dec. 1930, p. 6); *cu atît mai vîrtos păstrăvarul poate găsi legi ale vremii bune* (M. Sadoveanu, *Adev. liter*, 19/IX/1937, p. 1 col. 2).

Păsui: ușile și ferestrele erau păsuite în rosturile lor (M. Sadoveanu, *Paștile Blajinilor*, p. 110); *ieslele de scînduri groase, păsuite, ca să nu curgă* (Gh. Nădejde, *Adev. liter.*, 5/IX/1926, p. 2, col. 4).

Pășitură: la doi paș ș-o pășîtură (*Milcovia* I, 2, p. 180).

Pătucean: Toată noaptea s-a răsucit în pătuceanul ei alb (L. Rebreanu, *Jar*, p. 246).

Pătuiac: pe lîngă sensul notat de Scriban și DLRLM, acest cuvînt are încă două (atîtea am „descoperit" eu!), de fapt nuanțe semantice, dar bine distincte. Unul este echivalentul diminutivului *pătuc: Rada făcea la un ciorap în pătuiacul de lîngă sobă* (I. C. Vissarion, *Adev. liter.*, 10/III/1929, p. 1, col. 3). Celălalt mi-i cunoscut dintr-o comunicare (jud. Iași): „pat de fîn pe malul apei, la pește [la pescuit]".

Pătul, în sintagma *mere pătule*, răspîndită prin Ardeal (între altele, reg. Sibiului). Este un calc după geam. *Batulläpfel*, cum s-a arătat în *Siebenbürgische Vierteljahrsschrift*, LXI, 1938, p. 83.

Pățău = *pățanie: Dumitraș, ca să-mi vadă pățău*[4], *merse și el, și cu el se mai luară și alți șapte-opt bețivani* ... (I. C. Vissarion, *Adev. liter.*, 17/II/1929, p. 3, col. 2). Pentru formație, să se compare *fugău*, *mîncău* ș.a.

---

[4] Articulat! Așa scrie eroul povestirii, un notar bețiv, pe care îl cheamă la primărie, unde ar fi trebuit să fie, la slujbă, prefectul județului.

Păţit, adj. cu valoare substantivală (cf. *tot păţitu-i priceput*), are o paralelă în it. dial. (Calabria) *patuto* „chi ha patito, sofferente" (v. Rohlfs, *Diz. dial. delle tre Calabrie* I, p. 128).

Păun : derivatul verbal *a se împăuna* aminteşte de sensul figurat al pg. *pavão* „pessoa inchada com vaidade" (v. *Volkst. Kult. der Rom.* IV, 1931, p. 69).

P.S. Originea rusească a lui *pompon* a fost arătată deja de Al. Graur, *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii române*, Bucureşti 1954, p. 35.

(Continuă)

Decembrie 1968

Institutul de lingvistică,
Bucureşti, Str. I. C. Frimu 22

STUDIILE EUROPENE ASUPRA LIMBAJULUI COPILULUI (1920 – 1968)

I

DE

TATIANA SLAMA-CAZACU

1. Ne-am propus să facem o prezentare de ansamblu[1], referitoare la un aspect interesant al științei europene din ultimii cincizeci de ani și în care se observă, nu o dată, confluența mai multor discipline (ca lingvistica, psihologia, pedagogia, neurologia etc.) și chiar o abordare net interdisciplinară.

Obiectivul acestui studiu de sinteză, ca și al Bibliografiei care-l însoțește, este de a pune la îndemîna cercetătorilor noștri un instrument de lucru care nu numai să le ofere informații, dar și să le înlesnească extrapolarea unor rezultate din diversele perspective interdisciplinare ale acestui domeniu, în lingvistică. Am spera, ceva mai mult, că această expunere ar putea constitui și un îndemn pentru noi cercetări într-un cîmp de investigație mai puțin dezvoltat în țara noastră : studiul limbajului copilului român (atît în cadrul limbii standard cît și în acela al realizărilor dialectale).

1.1. O sinteză privitoare la studiul limbajului copilului — fie și numai în Europa și numai în ultimii cincizeci de ani — nu este facil de realizat. În primul rînd, bibliografia este destul de vastă (mai ales dacă încercăm să cuprindă — așa cum vom face aci — și lucrările din afara lingvisticii propriu-zise[2], precum și studii mai puțin importante, dar care aduc contribuții utile[3]). Pe de altă parte, o asemenea prezentare

[1] Cf. și volumul IX din *Current trends in linguistics*, sub red. T. Sebeok (ed. Mouton), sub tipar. Publicăm în acest număr prima parte a studiului; în ultima parte se va publica și *Bibliografia* la care se fac trimiterile.

[2] Nu vom lua în discuție numai lucrările de lingvistică propriu-zisă sau scrise exclusiv de lingviști : în special în această problemă, este dificil de făcut un distinguo net între „ce este lingvistic", „ce nu este lingvistic", ce interesează și ce nu interesează lingvistica (în primul rînd, consensul fiind departe de a fi unanim, ar fi părut că am eliminat ori prea mult ori prea puțin). De altfel, în studiul limbajului copilului este greu de spus ce este lingvistic și ce nu este și din altă cauză : de obicei lingviștii au fost cei care au lucrat cu cîte un caz izolat (cu fapte de *parole*), pe cînd mulți psihologi au cules, dimpotrivă, material de la un anumit număr de copii.

[3] Am considerat mai util să facem o trecere în revistă care să înglobeze și lucrări mai puțin importante, dar care tratează direct despre limbajul copilului, sau mai puțin cunoscute dar interesante, sau lucrări în care specialiști cunoscuți discută în treacăt și despre limbajul copilului etc.

de sinteză, referitoare la această perioadă, nu s-a făcut pînă acum; puținele lucrări de ansamblu fie se referă la epoci anterioare, fie sînt parțiale (cuprind o anumită perioadă de timp din cei cincizeci de ani pe care-i avem în vedere — și care au coincis cu dezvoltarea impresionantă a acestui domeniu în Europa —, ori au în vedere numai o anumită regiune geografică din Europa sau o anumită abordare — numai psihologică, sau numai, ori preponderent, lingvistică — etc.)[4].

1.2. Pentru cunoașterea fenomenului limbaj avem multe de învățat din studierea limbajului copilului. Dar avem încă multe de cunoscut și *despre* limbajul infantil.

A devenit astăzi clar că studiul limbajului copilului este necesar (pentru precizarea particularităților acestui fenomen) dar totodată util pentru lămurirea unor aspecte ținînd de alte domenii și între altele ținînd de lingvistica generală[5].

Pe lîngă că mulți lingviști europeni s-au îndreptat cu interes către studierea limbajului copilului, au fost și unii — dintre cei mai cunoscuți — care au și subliniat clar că acest domeniu este important pentru lingvistică.

La începutul perioadei de care ne vom ocupa, O. JESPERSEN, consacrînd limbajului copilului un capitol dintr-o lucrare de lingvistică generală, scria: „This study seems to me very fascinatory indeed, and a linguist is sure to notice many things that would be passed as uninteresting even by the closest observer among psychologists, but which may have some bearing on the life and development of language" (Jespersen 1959 : 8 ; ed. I este din 1922). Iar în altă țară, M. PAVLOVITCH (1920 : 2) insista și el: îndreptarea spre acest domeniu devine „un studiu indispensabil pentru lingvistică, drept cheie a dezvoltării și a schimbărilor din limbi". Ceva mai tîrziu, R. JAKOBSON ([1939], [1941] etc.) avea să demonstreze prin lucrările sale acest fapt și avea chiar să aplice și să verifice noile principii ale fonologiei la investigarea limbajului copilului; „concluzia era că limbajul copilului putea, și trebuia — ca și afazia — să fie încorporat în lingvistica generală" (Grégoire 1949—1950 : 356). J. VENDRYES (1953 : 27) conchidea — făcînd o recenzie la un articol al lui M. Cohen (1952) — că „l'étude du langage enfantin est pour le linguiste d'une importance capitale", deoarece la copil se poate urmări, în raccourci, drumul parcurs de omenire. M. COHEN însuși, atît prin metodologia unora dintre lucrările sale — în care fapte din limbajul copilului sînt direct puse în legătură cu fenomene lingvistice constatate în diverse limbi —, cît și prin repetate afirmații, a susținut utilitatea acestor studii pentru lingvistică (între altele, solicitînd chiar crearea unor catedre de limbaj al copilului — Cohen 1951 a : 65)[6]. Un discipol al lui A. Meillet — care a dat una dintre cele

[4] Cîteva treceri în revistă (utile) ale lui W. Leopold (1948, 1952, 1959), K. Ohnesorg (1960, 1962, 1964 a, 1966 b), A. Luria (1959 a), A. Raevskij (1958), R. Natadze (1957, 1966), D. Slobin (1966 a, 1966 b, 1966 c, 1967) — pentru psihologia sovietică—, D. MacCarthy (1952) — pentru bibliografia de limbă engleză, și din aceasta în special cea americană —, F. Richter (1927) etc.

[5] Utilitatea studiului limbajului copilului pentru lingvistica generală a fost recunoscută și oficial, prin crearea unei secții consacrate acestui domeniu în cadrul lucrărilor celui de-al X-lea Congres internațional al lingviștilor (București, 1967).

[6] Referitor la opiniile exprimate de M. Cohen (1952), un recenzent al articolului acestuia afirma că: pe baza unei „mase enorme de fapte, stabilite și controlate științific, se vor putea. trage din limbajul copilului învățăminte prețioase pentru lingvistica generală" (Wiblé 1954 : 75).

mai bune cărţi despre limbajul copilului, pentru a cărui studiere aplica o metodă riguroasă de lingvist —, A. GRÉGOIRE (1949—1950), susţinea (reluînd o formulă a lui A. Busemann, aplicată în 1937 relativ tocmai la Grégoire) că începea „renaşterea ştiinţifică a lingvisticii infantile". Titlul (cu ideea unei „renaşteri") era reluat mai tîrziu şi de K. OHNESORG (1955 b : 95 ; 1962), care propune chiar denumirea de : „pedofonetică" sau „pedolingvistică" (Ohnesorg 1955 b : 95)[7] conchizînd că „pedolingvistica poate contribui substanţial la cercetările de lingvistică generală" (Ohnesorg 1955 b : 101 ; 1959 a : 149 ; 1964 b ; 1964 c).

Aceste idei au devenit curente astăzi ; dar adevărul a pătruns cu încetul în conştiinţa unui mare număr de cercetători, pentru a deveni caracteristic epocii noastre. Avîntul a cuprins azi şi pe cercetătorii de peste Ocean, unde cercetarea limbajului copilului cunoaşte — astăzi mai ales prin filiera gramaticilor generative — o modă care va duce şi la o reală aprofundare a trăsăturilor limbajului infantil.

Pentru a se ajunge însă aci, trebuia să treacă timp. Să urmărim acest drum — străbătut de încercări şi de entuziasm de cercetare, de succese şi de hazardate ipoteze, de tendinţe către acumularea de material sau, dimpotrivă, către generalizări premature, poate. Este un drum caracteristic pentru ştiinţa europeană, deoarece cercetătorii americani — mai ales lingviştii — au fost cîştigaţi (fie că ne referim la marile mase de cercetători, fie că ne referim la exponenţii importanţi) pentru acest studiu mai tîrziu.

2. Să fixăm mai întîi jaloanele principale, cadrul general al dezvoltării acestui domeniu, iar apoi să procedăm analitic la fixarea în tabloul fiecărei decade a numelor şi a lucrărilor mai proeminente sau de importanţă secundară (dar contribuind cît de puţin la conturarea imaginilor din aceste tablouri).

Faptul că limbajul copilului este un studiu interesant a devenit evident (iar această evidenţă s-a cristalizat în primele eforturi de cercetare)[8] în special spre sfîrşitul secolului al XIX-lea european[9].

2.1. Ceva mai tîrziu, a început să se acorde importanţă studierii limbajului copilului şi pentru ceea ce putea aduce în cunoaşterea mai adîncită a mecanismelor generale ale limbajului sau a trăsăturilor generale ale fenomenului „limbă" (*langue*). În special aceste interese i-au apropiat pe de-o parte pe psihologi (dar consecvenţi aproape exclusiv punctului de vedere psihologic), iar pe de altă parte pe lingvişti (la rîndul lor, centraţi asupra punctului de vedere lingvistic). Cercetarea asupra propriului copil este procedeul cel mai frecvent ; cîte un cercetător (ca J. RONJAT 1913 — promotor în acest domeniu şi fără care ar fi mai greu de înţeles A. Grégoire) este atras de bilingvism sau de faptele de limbă dintr-o arie lingvistică mai puţin cunoscută (I. GEORGOV 1905, 1908, 1912, cf. Leopold 1952 : 3, pentru bulgară, de pildă ; sau E. TAPPOLET 1907, ibid : 94—5, pentru Basel dialect etc.) ; cîteva studii sînt provocate

[7] Poate o denumire mai larg cuprinzătoare ar fi : „pedocomunicare" ; da r expresia lui Ohnesorg arată, tocmai, nu numai interesul pe care foneticianul ceh consideră că-l are limbajul copilului pentru lingvistică, dar şi încadrarea lui în această disciplină.

[8] Ca întotdeauna, în istoria ştiinţei, au existat şi preocupări sporadice, iar primul nume care poate fi citat este, se pare (cf. Leopold 1959 :191), acela al lui D. Tiedemann, în 1787.

[9] Să menţionăm, printre pionierii acestei epoci, şi pe Baudouin de Courtenay, cu un studiu din 1870 (cf. Leopold 1959 :209).

de interesul practic, pentru tulburările de vorbire, pentru educarea copiilor surdo-muţi, pentru patologia gravă a afazicilor (H. Gutzmann [1931, ed. 2 ; 1894] etc.).

2.2. În anii '20, îndată după primul război mondial, intră în circulaţie lucrări importante, dar fie începute de fapt în anii antebelici sau purtînd marca formaţiei anterioare, fie fiind de fapt reeditări ale unor cărţi mai vechi (sînt cărţi ca acelea ale lui Van Ginneken [1917, 1924], sau O. Jespersen [1922, 1923], sau C. şi W. Stern [1928 ed. 4] etc.). Un interes sporit se manifestă faţă de cazurile de bilingvism (mai întîi M. Pavlovitch 1920, mai tîrziu alţii, ca A. Grégoire 1933 — ale cărui cercetări vor apărea şi mai tîrziu, în 1937, 1947), utilizîndu-se o metodă lingvistică, uneori cu transcrieri fonetice (ca în cazul excelentei monografii a lui A. Grégoire).

În general, se utilizează tot procedeul observării unor ,,cazuri" (de obicei — mai ales cînd autorul este lingvist — proprii copii ai cercetătorului). Dar nu lipsesc nici studiile de sinteză, de discutare a unor principii ori a unor tendinţe generale ale evoluţiei limbajului copilului, elaborate pe baza datelor bibliografice sau a unor diverse observaţii ale autorului : de la O. Jespersen la H. Delacroix (1921, 1924, 1933, 1934), de la K. Bühler (1926, 1930) ori Ch. Bühler (1930) la O. Decroly [în jurul anului 1930].

Dar încă din primii ani '20 devin evidente anumite preocupări mai noi, care insuflă chiar lucrări începute mai înainte. Pe lîngă monografiile de ,,inventar", în care domină mai ales efortul descriptiv sau interpretări ţinînd de faze depăşite ale lingvisticii ori ale psihologiei (ca în cartea soţilor Stern), sau pe lîngă lucrări de simplă analiză psihologică ori de discuţie pe plan exclusiv speculativ psihologic (de pildă, în problema imitaţiei), ori pe lîngă lucrările de interes psiho-pedagogic, apar lucrări în care vechea problemă a paralelismului logico-gramatical se prezintă ca o examinare prin procedee noi sau prin interpretări mai nuanţate a raporturilor dintre gîndire şi limbaj (este leit-motivul care a străbătut decadele pînă azi, fără a deveni desuet — al lucrărilor lui J. Piaget, O. Bloch (1921, 1923, 1924), P. Guillaume (1927 a, 1927 b), H. Delacroix (1924 b), L. Vygotskij (vezi ed. din 1956) ş.a., studii elaborate mai ales de psihologi, nu prea concrete uneori, adesea destul de depărtate de perspectiva analitică a limbii — cu excepţia celor ale lui Bloch şi Guillaume.

Desigur, se observă şi de către unii psihologi necesitatea abordării aspectelor lingvistice sau a utilizării unei metode adecvate acestora. Dar se simt îndată, la aceştia, limitele unei formaţii de autodidacţi (de pildă, la soţii Stern) ; necesitatea îşi găseşte o soluţie în colaborarea, pe un plan complet exterior, adică prin reuniunea în cercuri unde se ţin şedinţe de comunicări sau prin publicarea unor articole scrise de psihologi dar şi de lingvişti, neurologi etc., în volume colective (ca numerele speciale ale revistei franceze *Journal de psychologie*)[10]. Lingviştii, pe de altă parte,

[10] Numărul din 1931 a devenit ,,clasic" (vezi Psychologie du langage 1933).

nu pot face o suficient de aprofundată interpretare a faptelor din punctul de vedere al particularităţilor psihice de vîrstă ale copilului, iar expunerea rezultatelor lor ridică adesea întrebări privitoare la valoarea de generalitate a datelor culese de la cîte un copil (este cazul, de pildă, al monografiei lui A. Grégoire, remarcabilă prin bogăţia materialului — cules însă de la proprii doi copii — şi metoda de minuţioasă analiză lingvistică).

Un început de inovaţie în analiza lingvistică a limbajului copilului (dar cu ecouri şi în aceea psihologică ori pe planul patologic) îl marchează primele lucrări ale lui R. Jakobson [1939] [1941] în acest domeniu. Prin el (mult mai mult decît credea Grégoire — 1947 : 345 — că o făcuse el însuşi) se introduce metoda de analiză fonologică în studiul limbajului copilului; de fapt, pătrunde astfel şi aici (mai mult decît prin psihologia gestaltistă) suflul structuralist în general. Dar ideile şi analizele propuse atunci nu aveau să dea roade imediat, cu atît mai mult cu cît începea şi cel de-al doilea război.

2.3. După cel de-al doilea război mondial, avîntul îl manifestă în primul rînd lingviştii, unii mergînd pe drumul deschis de R. Jakobson. Apar, în jurul anilor '50 şi pînă spre sfîrşitul decadei, studii minuţioase : A. Grégoire (1947 — sfîrşitul monografiei sale), A. Gvozdev (1949), L. Kaczmarek (1953), K. Ohnesorg (1948 a, 1948 b, 1959 a etc.).

Unii psihologi sau lingvişti, pedagogi etc. continuă cîtăva vreme fie să trateze probleme mai vechi, sau să le abordeze din aceleaşi puncte de vedere, fie încep să aibă preocupări mai accentuate pentru aspectele de aplicare practică (studiul limbajului surdo-muţilor, de pildă, P. Oléron 1957 etc., B. Tervoort 1953 etc. ş.a.).Raportul dintre limbaj şi întreaga dezvoltare a copilului intră în aceeaşi linie de preocupări psihopedagogice (A. Luria 1955 etc. ş.a.), care e caracteristică mai ales şcolii sovietice (unde se manifestă un timp şi influenţa concepţiei pavloviste despre activitatea nervoasă superioară şi despre dezvoltarea celor două sisteme de semnalizare ; vezi şi A. Luria 1959 a).

Liniile metodologice reprezentate prin psihologie de-o parte şi lingvistică de alta rămîn încă separate, cu unele excepţii. Unii cercetători (Slama-Cazacu 1956 a, 1956 b, 1957 a, 1957 b, 1959, 1961 a, 1965 a, 1966 e etc.) — conştienţi de necesitatea ambelor abordări sau mai bine-zis de aceea a îmbinării lor, ca şi de necesitatea înlocuirii procedeului cazuistic prin studierea unui mare număr de copii, care să permită generalizări — încearcă să depăşească atît operaţia de simplă inventariere lingvistică, cît şi analiza general sau speculativ psihologică ; autoarea publică lucrări axate pe asemenea abordare în domeniul relaţiilor dintre gîndire şi limbaj sau tratează teme puţin studiate, ca aceea a dialogului la copii, a stilului vorbirii copilului etc. Analiza efectuată de pe asemenea poziţii coincidea şi cu începerea difuzării termenului „psiholingvistică" în U.S.A. (vezi Osgood şi Sebeok 1954).

Treptat, metodologia lingvistică nouă dă roade, studiile propriu-zis lingvistice cuprind notaţii mai exacte, utilizează o metodă de analiză mai fermă sau abordează teme noi (de pildă, a doua monografie a lui K. Ohnesorg, lucrările lui W. Kaper 1959, V. Rūķe-Draviņa 1963, 1967 b ş.a.) ; apar analize structurale ori se reflectă influenţe ale teoriei informaţiei sau ale gramaticilor generative.

Se poate spune că în decada '60 apare un număr mai mic de studii importante de detaliu decît peste Ocean (însă printre aceste studii sînt monografii mai vaste şi remarcabile, ca acelea publicate — dintre lingvişti — de V. Rūķe-Draviņa). Deşi în preajma anului 1960 se exprimase părerea (Leopold 1959 : 193)[11] că încă n-a sosit momentul pentru o privire generală, ci este bine să se facă tot studii de detaliu şi de adunare de material (şi oarecum pe „cazuri"), totuşi procedeul culegerii datelor se modifică întrucîtva (mai ales că răspîndirea magnetofonului şi progresele metodologiei lingvisticii aplicate permiteau şi impuneau aceasta). La cercetări făcute pe un număr mare de copii — cu utilizarea metodologiei psiholingvistice şi a tehnicii permise de magnetofoanele portative — cu privire la teme noi, ca aceea a dialogului între copii (Slama-Cazacu 1961 a, 1966 a, 1968), se adaugă eforturi de cercetare complexă, în echipe, asupra unui număr mare de subiecţi. Se organizează proiecte pentru elaborarea unor corpus-uri relative la limbile franceză, engleză etc. (vezi *infra*, 3.5.3.) sau colaborări internaţionale (cehi, francezi, italieni, polonezi, români etc.) pentru studierea formării sistemului fonematic la copii (vezi Slama-Cazacu 1966 e, 1967 d), încercînd cunoaşterea mai aprofundată a emisiunilor vocale ale copilului în primul an de viaţă. Unele dintre aceste cercetări sînt elaborate pe baza principiilor lingvistice moderne, iar uneori a gramaticilor generative (în acest din urmă caz, însă, nu întotdeauna în mod creator, ci mai degrabă ca simplă aplicare a unei anumite metode legate de numele unui alt autor sau a experienţei americane asupra gramaticilor generative).

La rîndul lor, psihologii încep să se iniţieze în concepţiile lingvisticii moderne şi să încerce aplicarea metodelor de analiză lingvistică. Totuşi, nu se poate spune că în Europa psihologii au reuşit pînă acum să elaboreze studii originale despre limbajul copilului pe baza aplicării acestor metode lingvistice. Iar pe de altă parte, integrarea propriu-zis psiholingvistică este încă într-un stadiu de început, în care pentru mulţi psihologi europeni obiectul propriu-zis şi obiectivele psiholingvisticii nu sînt clar definite.

Preocupările moderne pentru abordarea interdisciplinară sau din multiple unghiuri de vedere se reflectă însă şi în studiul limbajului copilului; la acestea se adaugă tradiţia colaborării, în domeniul limbajului, a unor psihologi, lingvişti, neurologi, sociologi, defectologi, tehnicieni etc. De aci, apariţia unor volume colective, în care se tratează şi despre limbajul copilului din mai multe perspective (de pildă *Bulletin de psychologie* 1966, 19, no. 8—12, sub redacţia lui P. Oléron), sau manifestări internaţionale la care se discută despre limbajul copilului de către specialişti din diverse domenii[12].

Necesităţile practice au făcut să se dezvolte cercetări numeroase de psihologie pedagogică (predarea limbii materne în şcoală, învăţarea limbilor străine, limbajul oral şi cel scris la copii etc.) sau de logopedie

---

[11] „In der Kindersprachforschung ist die Zeit für eine zuverlässige zusammenfassende Darstellung noch nicht gekommen. Wir stehen noch im Stadium, in welchem weiteres Quellenmaterial in der Form von Einzelstudien benötigt wird".

[12] Al XVIII-lea Congres Internaţional de Psihologie Ştiinţifică — Moscova, 1966 ; Al X-lea Congres Internaţional al Lingviştilor — Bucureşti, 1967 ; Al VI-lea Congres Internaţional de Ştiinţe Fonetice — Praga, 1967 etc.

şi defectologie (se remarcă, în aceste direcţii, şcolile de logopedie şi defectologie din Uniunea Sovietică, Cehoslovacia, Olanda, Polonia etc.).

S-ar părea că se traversează acum un moment de „aşteptare": de aci vor ieşi studiile viitoare. Din confluenţa psiholingvisticii, a lingvisticii generative, a psihologiei Piagetiene, a psihologiei sociale actuale, a tendinţelor şi problematicii lingvisticii aplicate (mai ales cu privire la patologia limbajului şi la diversele metode moderne ale predării limbilor străine) trebuie să aşteptăm să apară noile lucrări, originale, ale decadei '70.

2.4. În ceea ce priveşte harta geografic-lingvistică a Europei — din punctul de vedere al „izvoarelor" sau al inventarierii diverselor forme şi particularităţi legate de limba respectivă — se poate spune că ea a început să se completeze. La studiile mai vechi, pentru limbile engleză, franceză şi germană, la cele sporadice pentru bulgară (I. Georgov), daneză (O. Jespersen), ori olandeză (J. Van Ginneken) de pildă, s-au adăugat, după primul război mondial, materialele privitoare la [13]: daneză (O. Jespersen 1923), maghiară (E. Kenyeres 1926, 1927 etc.), polonă (S. Brenstiern — Phanhauser 1930), olandeză (J. Van Ginneken 1924), rusă (Rybnikov 1926 a, 1926 b, 1926 c, 1927 ş.a), sîrbă (M. Pavlovitch 1920), şi în general pentru engleză (M. Lewis 1936 etc.), franceză (O. Bloch 1921, 1922, 1923; M. Cohen 1925, 1933; O. Decroly, A. Grégoire 1933, 1937 ş.a.), germană (C. and W. Stern ed. 4 1928, ş.a.). Iar după al doilea război, materiale privitoare la: cehă (în special K. Ohnesorg 1948 a, 1948 b, 1955 a, 1959 a), finezo-suedeză (B. Malmberg 1945), franceză (M. Cohen şi colab. 1952, 1962, A. Grégoire 1947, 1948 ş.a.), italiană (P. Fronzaroli 1957, W. von Raffler-Engel 1964 c etc.), letonă (V. Rūķe-Draviņa 1959 b, 1963, 1965 b, 1967 b), olandeză (W. Kaper 1959, 1967), polonă (L. Kaczmarek 1953, şi alţi psihologi şi lingvişti), română (T. Slama-Cazacu 1956 b, 1957 a, 1957 b, 1961 a, 1961 b, 1962 a, 1962 b, 1966 e etc.), rusă (A. Gvozdev 1949, K. Čukovskij 1955 ş.a.), sîrbă (D. Kostić şi M. Stošić 1963; M. Vasić 1965 etc; M. Mikes 1964, 1967 a etc.), spaniolă (Alarcos Llorach 1968).

3. După această privire generală — care a menţionat în primul rînd pe principalii autori, fie prin numărul lucrărilor în domeniul respectiv, fie prin importanţa operei lor —, vom urmări cronologic, şi pe cît posibil exhaustiv, istoria cercetării limbajului copilului începînd cu decada '20 a secolului nostru.

Desigur că nu vom putea oferi aci analize ale diverselor lucrări, ci o încadrare a lor în problematică, precum şi în timp şi spaţiu, iar la unele o apreciere generală asupra locului lor în istoria studiului respectiv. Pentru completarea datelor vom trimite la Bibliografia finală[14]

[13] Menţionînd cîteva nume mai importante, sau unicul, pentru fiecare limbă, ca autori ai lucrărilor de „izvoare" de material.

[14] Pentru a avea un control personal asupra clasării şi aprecierii lucrărilor, majoritatea au fost consultate direct, cu excepţia cîtorva, care n-au putut fi găsite şi care sînt menţionate cu sursa respectivă. Atunci cînd se fac aprecieri asupra acestor lucrări, se indică şi sursa aprecierii. În orice caz, din această categorie nu face parte nici una dintre lucrările menţionate în subdiviziunile 1. la fiecare decadă, toate acestea fiind consultate direct.

(care cuprinde aproape exclusiv lucrările europene în acest domeniu, apărute după 1920 ; fac excepţie foarte puţine lucrări, deosebit de importante – anterioare datei sau din afara Europei – ori lucrări care dau surse bibliografice).

Decembrie 1968

Institutul de limbi străine
Bucureşti, Str. Pitar Moş 7 – 13

CU PRIVIRE LA TRATAMENTUL LAT. *-ll-* ÎN ROMÂNĂ

DE

MARIUS SALA

0. În studiile de fonetică istorică a limbii române s-au dat mai multe explicaţii tratamentului lat. *-ll-* urmat de *a* neaccentuat. Dintre acestea, două sînt mai importante[1].

1. Prima, susţinută de Densusianu (HLR II, p. 17, 40—41) şi reluată cu noi argumente de acad. Al. Graur şi acad. Al. Rosetti (BL IV, 1936, p. 46—52)[2], consideră că, urmat de *a* neaccentuat, *ll* dispare fără urme. Deci lat. *catĕlla* > *căţea*, *margella* > *mărgea*. În articolul citat, acad. Al. Graur şi acad. Al. Rosetti au reluat explicaţia dată de Densusianu (*loc. cit.*) explicînd dispariţia lui *-ll-* printr-un fapt de silabaţie. În cuvintele în care *ll* era după accent şi urmat de *a*, tăietura silabică era *stell-a*, şi deci *ll* în poziţie slabă, la sfîrşit de silabă, a dispărut fără urme : lat. *stella* > rom. *stea*[3]. După această ipoteză, forma articulată *steaua* s-ar datora evitării confuziei dintre forma nearticulată (*stea*) şi cea articulată (*stea* + *a* > **steaa* > **stea*). Pentru înlăturarea confuziei, în *stea-a* s-a evitat contragerea celor doi *a* prin intercalarea unui *u*, deci *steaua*. Forma *steaŭă* este analogică de la forma articulată. Din cele spuse mai sus rezultă că forma *stea* este etimologică, în timp ce *steaŭă* este posterioară.

O dată creat tipul *stea — stele*, o serie de cuvinte din română au fost încadrate în acest tip de flexiune : *greaŭă* (<lat. *greue*) a devenit *grea* după modelul *măseaŭă — măsea*[4]. După tipul *stea/stele* s-ar fi format şi pluralul de la *mea*, *rea* (*mele*, *rele*).

O evoluţie specială este admisă pentru *illa*. Atît Densusianu (HLR II, p. 40 ; CDDE, s. v. *el*), cît şi Graur — Rosetti (*op. cit.*, p. 48—49) con-

[1] Bibliografia acestor studii pînă în 1936 o găsim în lucrarea acad. Al. Graur—Al. Rosetti, *Sur le traitement de lat. l double en roumain*, pe care o cităm de mai multe ori în expunerea noastră (v. BL IV, 1936, p. 46).

[2] Cf. şi Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, Bucureşti, 1968, p. 125—126.

[3] Fără a intra în discutarea amănunţită a silabaţiei *stell-a* propusă pentru a explica tratamentul *stea*, ne permitem să ne manifestăm îndoiala în legătură cu posibilitatea unei astfel de tăieturi silabice. În lucrarea citată nu se arată care sînt faptele care justifică o astfel de silabaţie, de ce ea apare numai înaintea lui *a* neaccentuat şi nu şi înaintea altor vocale neaccentuate (cf. lat. pl. *stellae* > *stele*, lat. *catĕllum* > *căţelu*).

[4] Al. Graur, *Din istoricul tipului stea/stele*, în *Studii de gramatică*, III, Bucureşti [1961], p. 6.

sideră că *illa* a evoluat la *a* (cînd avea valoare de articol definit : lat. *casa illa* > **casă a* > *casa*)[5], la *ea* (cînd era pronume personal de persoana a III-a) sau la *o* (cînd era formă de acuzativ a pronumelui neaccentuat feminin. În acest caz, *illam* > **a*, dar precedat de *u* de la participiul trecut sau de la adverbe s-a dezvoltat un *u̯a* > *o̯a* și apoi s-a redus la *o*).

Tot o evoluție specială au avut și lat. *olla, satulla* devenite *oală, sătulă*, în loc de **oa*, **satua*. Fonetismele *oală, sătulă* își datorează pe *l* unei analogii : forma singularului a fost modelată după pluralul *oale* < *ollae, sătule* < *satullae* (Densusianu, HLR II, p. 40 ; Graur — Byck, BL I, 1933, p. 31).

2. A doua ipoteză a fost susținută de Philippide (OR II, p. 115—116), Pușcariu (DR VII, 1931—1933, p. 6, 25), Drăganu (DR VII, 1931—1933, p. 254) și M. Sala (SCL XV, 1964, p. 175). Conform acestei ipoteze lat. *-ll-* a devenit *u̯* : lat. *stella* > **steu̯ă* > *ste̯au̯ă*. Forma articulată a apărut după modelul lui *casă — casa* : *steauă — steaua*. În ce privește forma *stea*, ea este considerată posterioară lui *steauă*. Forma *stea* a fost explicată pe cale fonetică de către Philippide (OR II, p. 116) : în dacoromână *u̯ă* a fost eliminat atunci cînd urma după *e*. Em. Vasiliu[6] precizează că, dacă se acceptă această explicație, trebuie corectată în sensul că *u̯ă* dispare după *e̯a*, nu după *e*, fiindcă altfel ar trebui să avem **ste*, nu *stea*.

Celei de-a doua ipoteze i s-a reproșat faptul că nu poate explica arom. *meale*, pluralul de la *mea*. Am arătat mai sus că partizanii primei ipoteze consideră că, prin analogie cu *stea/stele*, s-a refăcut pentru *mea*, un plural *mele*. Or, spune Densusianu (HLR II, p. 41), *mele* apare și în aromână, cu toate că în acest dialect nu există decît *steauă*, considerat ca etimologic. Dacă aromâna are *meale*, e o dovadă că a cunoscut și forma *stea*, fiindcă *steauă — stele* n-ar fi putut da naștere analogiei *mea — mele*.

3. O serie de lingviști consideră că nici una dintre cele două ipoteze nu explică în mod convingător evoluția lat. *-ll-* urmat de *a* neaccentuat. Astfel, Em. Vasiliu (*op. cit.*, p. 115—116) consideră că nu se pot aduce argumente decisive în favoarea nici uneia dintre ipotezele formulate mai sus. Cf. și O. Nandriș, *Phonétique historique du roumain*, Paris, 1963, p. 281 : „nous pouvons donc constater les conditions dans lesquelles s'est produite la disparition de *ll* (après accent et devant un *a*), mais non les raisons qui la motivent".

4. În cele ce urmează ne propunem să reluăm problema, încercînd să aducem o serie de fapte noi în sprijinul celei de-a doua ipoteze.

Am arătat într-un articol consacrat tratamentului sonantelor în română (SCL XV, 1964, p. 174—175) că vechea opoziție de cantitate consonantică dintre /*l*/ și /*ll*/ din latină s-a păstrat în română în toate cazurile sub altă formă, în afară de cazul cînd *l* și *ll* erau urmați de iot (atunci distincția se neutralizează : lat. *mulierem* > *muiere*, lat. *palliola* > *păioară*). Înaintea celorlalte vocale (mai puțin *a* neaccentuat), distincția /*l*/~/*ll*/ se transformă în /*r*/~/*l*/ : lat. *qualem* > *care*, dar lat.

[5] H. Tiktin (ZRPh XXIV, p. 324) presupune că *illa* cu această valoare ajunge la *awa*.
[6] *Fonologia istorică a dialectelor dacoromâne*, București, 1968, p. 116.

callem > *cale*. Cînd avem a face cu o silabă posttonică în care era un *a* neaccentuat, opoziția /*l*/~/*ll*/ se realizează sub forma opoziției /*r*/~/*u̯*/ : lat. *mola* > *moară*, dar lat. *stella* > *steau̯ă*. Deosebirea în tratamentul lat. *ll* din silabă accentuată și neaccentuată am explicat-o prin faptul că în silaba accentuată forța accentului dinamic se repartizează pe toți membrii silabei[7]. În silabă posttonică, *a*[8] a putut acționa cu mai multă forță asupra lui -*ll*-, velarizîndu-l și transformîndu-l în *u̯*[9].

Considerăm, la fel ca acad. Al. Graur și acad. Al. Rosetti, că lat. *illa*, cu diferitele lui valori (pronume personal feminin, pronume neaccentuat feminin la acuzativ, articol definit), a suferit o evoluție specială, datorită poziției avute în frază :

a) pronume personal feminin : *illa* > *ea* ;

b) pronume neaccentuat feminin acuzativ : *illa* > **a* > *o* (în condițiile arătate la § 1) ;

c) articol : *illa* > **a*.

Dovada faptului că situația prezentată de noi aparține românei comune o găsim în răspîndirea fenomenelor discutate în toate idiomurile românești : drom. reg. *steau̯ă*, *cățeau̯ă*, *mărgeau̯ă* ; drom. *ea*, *o*, *a* ; arom. *steaŏ*, *steauă*, *cățauă*, *mărdzeauă*, *ea*, *o* : megl. *stęuă*, *cățauă*, *mărdzęuă*, *i̯a*, *a* ; istrorom. *stewu*, *ea*, *a*. Tipul *stea/stele* este posterior românei comune.

5. Pentru apariția tipului *stea/stele* propunem o explicație de natură morfologică, în locul explicației fonetice, date de cei care s-au ocupat de această chestiune, fie că este vorba de lingviști care consideră tipul *stea* etimologic (Densusianu, Graur, Rosetti), fie că este vorba de cei care cred că tipul *steauă* este etimologic și *stea* secundar (Philippide, Pușcariu). În explicația noastră, pornim de la constatarea, făcută de altfel de acad. Al. Graur și acad. Al. Rosetti (*op. cit.*, p. 50), că între flexiunea tipului *stea/stele*, pe de o parte, și flexiunea pronumelui *mea/mele* și a adjectivelor *rea/rele*, *grea/grele*, pe de altă parte, există o legătură. Spre deosebire de ce s-a spus pînă în prezent (tipul *stea/stele* s-a creat pe cale fonetică și apoi acesta a influențat asupra pronumelui și adjectivelor amintite), considerăm că trebuie să pornim de la flexiunea pronumelui și a adjectivelor pentru a explica acest tip din flexiunea substantivului. Ideea noastră are la bază faptul cunoscut că flexiunea pronominală este mult mai stabilă.

În româna comună, paradigma pronumelui personal de persoana a treia singular, care ne interesează în discuția de față, era următoarea :

**elu* (<lat. *illu*)	**ea* (<lat. *illa*)
**el'i* (<lat. *illi*)	**eale* (<lat. *illae*)

---

[7] Cf. și Bertil Malmberg, în „Studia linguistica" XVI, 1962, p. 38–44.

[8] Este foarte probabil ca -*a* neaccentuat să fi devenit -*ă* înainte de transformarea lui *ll* în *u̯*. (Cf. Tache Papahagi, *Manual de fonetică romanică*, București, 1943, p. 118.)

[9] Caracterul velar al lui *ll* urmat de *a* a fost remarcat pentru această situație de Pușcariu (ZRPh XXXII, p. 480 ; LR II, p. 31) și de Graur-Rosetti (BL IV, 1936, p. 47). Pentru alte amănunte privind caracterul lui *l* din latină și limbile romanice vezi O. Nandriș, *Le problème de l (ll) en latin et dans les langues romanes*, în „Actes du Xe Congrès international de linguistique et philologie romanes, Strasbourg, 1962", Paris, 1965, p. 925–943.

După modelul acestei flexiuni s-a creat, tot în româna comună, tipul pronumelui posesiv (mai precis pluralul feminin):

**mieu* (< lat. *meus*)	**mea* (< lat. *mea*)
**miei* (< lat. *mei*)	**meale*

Rom. com. **meale* a apărut conform proporţiei: **ea* — **eale*, **mea* — x, unde x = **meale*[10]. Într-o situaţie asemănătoare cu *mea* trebuie să fi fost şi **ta*, **sa*, care au la plural **tale*, **sale*.

După modelul lui *ea/ele*, *mea/mele*, *ta/tale*, *sa/sale*, s-a format, tot în româna comună, un plural în *-le* pentru un adjectiv ca *reu/rea*, asemănător din punctul de vedere al structurii fonetice cu *mea*:

**mieu *mea*	**reu *rea*	x = **reale*
**miei *meale*	**rei*	x

Româna comună avea şi un alt tip de flexiune al cărei plural era *-le*: **steaŭă* (<lat. *stella*), nominativ-acuzativ singular nearticulat **stele* (<lat. *stellae*), plural nearticulat şi genitiv-dativ singular **steaua* (<lat. *stella illa*, la fel cum lat. *casa illa*>*casa*, în opoziţie cu *casă*), nominativ-acuzativ singular articulat **stelele* (<lat. *stellae illae*), nominativ-acuzativ plural articulat. Aceeaşi flexiune au avut toate substantivele şi adjectivele latineşti terminate în *-ella*: lat. *catĕlla* > **căţeaŭă*, lat. *margella* > **mărgeaŭă*, *frumuşeaŭă*[11], *tinereaŭă*, care aveau toate un plural în *-le*. La acestea s-a adăugat adjectivul *greu/greaŭă*, *grei/greaŭă* (*greaŭă* era reflexul normal al lat. *greue*), devenit încă în româna comună **greu/*grea*, **grei/*grele*, după modelul lui *steaŭă/stele*.

Rezultă că în româna comună erau două tipuri de flexiune al căror plural feminin era *-le*[12]:

A	B
ea — eale	*greaŭă — greale*
(a)cea — (a)ceale	*tinereaŭă — tinereale*
mea — meale	*căţeaŭă — căţeale*
rea — reale	*steaŭă — steale*

Această situaţie s-a transmis dacoromânei şi aromânei. După separarea dacoromânei de aromână, între cele două tipuri de flexiune au avut loc o serie de influenţe reciproce, care au dus la apariţia unor forme de singular, care sînt însă diferite în dacoromână de cele din aromână.

6. În dacoromână, tipul A a influenţat tipul B. Foarte probabil că la început această influenţă s-a manifestat în cazul adjectivului *greu*. Astfel, după modelul lui *rău* — *rea* — *reaua* — *rele*, *greu* — *greaŭă* — *greaua* —*grele* au devenit *greu* — *grea* — *greaua* — *grele*. Ulterior, acelaşi feno-

---

[10] În felul acesta, se elimină obiecţia adusă de Densusianu (HLR II, p. 41) ipotezei a doua, adică considerării formei *steaŭă* ca etimologică.

[11] Acad. Al. Graur (SG III, p. 6) arată că pentru adjectivele diminutivale cu sufixul *-ea* (*eaŭă*, după noi), de felul lui *frumuşeaŭă*, *tinereaŭă*, ale căror modele latineşti sînt destul de rare, au intervenit influenţa directă a altor diminutive feminine şi influenţa paralelismului între masculin şi feminin: după modelul lui *purcel* — *purceaŭă* se poate forma uşor *frumuşeaŭă*, alături de *frumuşel*, fără să fie nevoie să reconstituim originale latineşti în *-ella*.

[12] Această desinenţă era şi desinenţa pentru genitiv-dativul singular.

men de analogie a dus la apariţia unor forme în *-ea* la alte adjective, şi anume la cele diminutivale de tipul *frumuşel — frumuşeauă — frumuşeaua — frumuşele*, devenite *frumuşel—frumuşea — frumuşeaua — frumuşele*. La fel s-a ajuns la *tinerea* etc. De la adjectivele diminutivale de acest fel procedeul s-a putut extinde la substantivele diminutivale (unele adjective diminutivale puteau să fie şi substantivate ; cf. chiar în cazul lui *tinerea, frumuşea*) : *păsăreauă — păsărele, purceauă — purcele* devin *păsărea — păsărele, purcea — purcele*. În sfîrşit, procedeul a putut cuprinde şi substantive ca *steauă — stele, mărgeauă — mărgele*, devenite *stea — stele, mărgea — mărgele*.

Din cele spuse mai sus rezultă că tipul *stea/stele* este o inovaţie a dacoromânei, care a avut loc după separarea ei de aromână. O dată creat acest tip, după el s-au format singulare de felul lui *nea* de la *neauă* (<lat. *neue*), pentru care nu putem invoca nici o explicaţie fonetică : *steauă — stea — steaua* a făcut ca *neauă — neaua* să devină *nea — neaua*[13]. Tipul *stea/stele* a servit ulterior şi pentru rezolvarea problemei ridicate de alte feminine terminate în vocală accentuată : un substantiv ca *zi* nu putea fi încadrat în nici o categorie morfologică românească : după modelul lui *stea* (*steauă*) — *steaua — stele* avem azi *zi* (*ziuă*) — *ziua — zile*. Mai tîrziu, categoria *stea/stele* s-a îmbogăţit cu cuvinte turceşti (*saca — sacaua — sacale, ghiulea — ghiuleaua — ghiulele*) şi cu cuvinte franceze, greceşti etc. terminate în *a* sau *e* accentuaţi (*şosea —şoseaua — şosele, cafea — cafeaua — cafele*) (Al. Graur, SG III, p. 6—9).

Dacoromâna nu prezintă o arie unitară din acest punct de vedere. În partea apuseană a teritoriului dacoromân se folosesc pînă astăzi formele arhaice în *-uă: steaŭă, căţaŭă, frumuşaŭă*.

7. Spre deosebire de dacoromână, aromâna a păstrat mai bine tipul arhaic în *-ŭă* şi din această cauză tipul B a influenţat tipul A. Faptul explică următoarele fenomene din aromână :

a) apariţia unor singulare de tipul *meauă*[14], *reauă* ; după pluralul *-le* al unor substantive ca *steauă — stele*, s-a creat un singular *eauă*[15]*/ele, meauă*[16]*/mele, aţeauă/aţele, reauă/rele* ;

b) absenţa oricărei forme (în afară de *ea* şi de *mea*, care circulă alături de *eauă, meauă*, refăcute) cu desinenţa *-ea/-ele*. Cuvintele turceşti de tipul drom. *catifea/catifele* nu apar în aromână, fiindcă un cuvînt de felul lui *catifea* are pluralul în *dz: catifé — catifedz, canapé — canapedz* (Tache Papahagi, DDA, s.v.). Din această cauză nici singularul cuvîntului nu a ajuns la forma din dacoromână cu *-ea*, ci s-a păstrat forma etimologică cu *é* (*café, catifé*). Puţinele cuvinte din aromână împrumutate mai recent şi care au pluralul în *-le* au la singular *-auă*, nu *ea : k̑irauă* „cucoană", pl. *k̑irale, uk̑eaŭă* „viperă", pl. *uk̑eali* (Capidan, *Arom.*, p. 379) ;

---

[13] Al. Graur (SG III, p. 6) a remarcat că în cazul lui *neauă* trebuie să invocăm forma articulată pentru a explica apariţia lui *nea*.

[14] Această formă apare mai ales la fărşeroţi (Papahagi, DDA, s.v.).

[15] Comunicat de M. Caragiu-Marioţeanu, la fel ca şi *aţeauă*.

[16] De la acest *meauă*, s-a format şi un singular *mel*, după cum de la *tao* tot în aromână s-a format un singular *tăl* (v. T. Papahagi, DDA, s.v.).

c) apariţia formei *zi* în aromână exclusiv în compuse ca *adî*, *ásîndî*, *a doua dî* (Papahagi, DDA, s.v.), la fel ca în graiurile dacoromâneşti din vestul ţării noastre, unde forma curentă este *ziuă*, nu *zi* ca în limba literară. Faptul se explică prin aceea că în graiurile respective pluralului în *-le* îi corespunde în primul rînd singularul etimologic în *-eaŭă*.

Toate aceste fenomene ne determină să considerăm că aromâna şi meglenoromâna au păstrat foarte bine tipul arhaic *steaŭă*. Pentru vechimea lui *steaŭă* în aromână şi meglenoromână faţă de drom. *stea* pledează şi faptul că nu s-a înregistrat singularul *stea* în aceste idiomuri. Dacă *stea* ar fi vechi, ar fi trebuit să avem şi în aromână şi meglenoromână măcar urme ale acestui tip. Nimic nu ne dovedeşte că *stea* ar fi existat în româna comună. Adoptînd ipoteza noastră, trebuie să explicăm o inovaţie dintr-un singur idiom (drom. *stea*), în timp ce în caz contrar trebuie explicată o inovaţie care ar fi avut loc paralel în trei idiomuri (arom., megl., drom. reg. *steaŭă*).

8. În concluzie, *-ll-* din lat. *stella* s-a vocalizat în română (*steaŭă*). Forma etimologică s-a păstrat în aromână, meglenoromână şi regional în dacoromână. A inovat numai dacoromâna, unde a apărut forma *stea*. Apariţia acesteia se explică prin criterii morfologice, nu fonetice aşa cum s-a procedat pînă acum.

Noiembrie 1968

Institutul de lingvistică,
Bucureşti,
Str. I. C. Frimu 22

— *În amintirea Viorică i* —

UN FENOMEN ROMANIC SEMICULT: ACCENTUAREA REGRESIVĂ

DE

ALEXANDRU NICULESCU

1. O caracteristică a unora dintre limbile romanice care cunosc accentul liber și, implicit, relația directă dintre morfem și accent, este deplasarea accentului în interiorul morfemului radical de pe o silabă pe alta fără modificări semantice denotative. Fenomenul a fost semnalat în română, italiană și spaniolă, dar nu a fost îndeajuns de studiat și nici explicat în perspectiva structurii accentuale a limbii.

2. Această deplasare creează dublete accentuale diferențiate fie prin repartizare teritorială, fie prin distribuție stilistică.

Dr. *'bolnav — bol'nav*, *'dușman — duș'man*, *'frînghie — frîn'ghie*, *'gingaș — gin'gaș*, *'gîngav — gîn'gav*, *'mîrșav — mîr'șav*, *'pestriț — pes'triț*, 1 pl. ind. prez. *'sîntem — sîn'tem* (Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*[2], p. 151) se distribuie în arii dialectale diferite. Același este cazul it. emil. romagn. *a'nadra* față de it. lit. *'anitra*, it. bergam. **si'mega* față de it. lit. *'cimice*, it. bergam. *ma'nega* față de it. lit. *'manica*; alte exemple: ven. *'lisia* — it. lit. *li'sciva*, it. lomb. *'bedola* care presupune un lat. *'betula* (în loc de *be'tulla*), it. piem. *furke'ta*, *viul'ta*, *u'ra* (Rohlfs, *Hist. Gramm. it. Sprache I*, p. 503—504) — care continuă, în fapt, deplasări de accent din latina vulgară (cf. lat. vulg. *'colubra — cu'lobra*, *'amita*> *a'meda*> it. vpadov *'mea*, bergam. *'meda*, dolom. *'meda*, trent, *'mea* „mătușă", ap. Rohlfs, *ibid.*).

Dislocări accentuale similare au loc și în spaniolă. Aici însă diferențele de accent au loc în condiții fonetice determinate (sinereza hiatusului). Ele caracterizează variante stilistice verticale, mai ales în spaniola din America, ceea ce R. Lapesa numește „el vulgarismo americano" (*Historia de la lengua española*[5], p. 362: „la joven sociedad de América continuó usando las formas con desplazamiento acentual...").

Luis Flórez, *La pronunciación del español en Bogotá* (Bogotá, 1951), arătînd că „en algunas palabras el habla rústica y vulgar disloca frecuentemente el acento" (p. 305), citează o serie de asemenea cazuri: *'oir*,

(*el*) *'oído*, *e'goista*, *'maestro*, *'creida*, *'raíz*, *'maíz*, *'ahí* (<*ad hic*) faţă de *ma'íz*, *ra'íz*, *a'hí*; cf. p. 308 : ,,esta clase de cambios acentuales obedece a una tendencia fonética del español, que se ha cumplido en diversas capas sociales, tanto en la Península como en América" — continuînd într-o oarecare măsură, tendinţe existente în latina vulgară (diftongarea hiatului şi trecerea accentului pe vocala mai deschisă). În spaniola sec. XVII abundă asemenea cazuri de sinereză : *'peor*, *to'reador*, *'caido*, *ex' traido*, *'leido*, *'país*, *'reir* (Rafael Lapesa, *op. cit.*, p. 299).

3. Mai semnificativă este însă, pentru structura accentuală a limbilor romanice susmenţionate, deplasarea accentului în neologismele docte. Se poate denumi cu acest termen clasa neologismelor aparţinînd stilului ştiinţific cărturăresc în care pătrund împrumuturi literare din latină, greacă sau din alte limbi de cultură, pentru a desemna noţiuni abstracte şi concrete ale culturii şi ştiinţei academice. Neologismele docte sînt ,,cultisme" (sp. *cultismos*) ale stilului literar înalt.

Pentru română se datoreşte, pare-se, lui Sextil Puşcariu (DR VII (1934), p. 32—33 ; vezi şi *Etudes de linguistique roumaine*, Bucureşti, 1937, p. 236) prima semnalare a unor ,,ezitări" de accentuare în neologisme (,,les uns conservent l'accent latin (*aca'demie*, *'victimă*), les autres empruntent l'accent français (*acade'mie*, *vic'timă*) ; d'autres enfin n'ont ni l'accent français ni l'accent latin : *'sincer*, *spe'cimen*") pe care el le considera ,,divergenţe regionale" sau etimologice (adăugînd şi cazuri ca *mu'zică* — *'muzică*, *fa'brică* — *'fabrică*, — *Limba română*, I, 1940, p. 24). La acestea se pot alătura o serie de exemple în *-tor* sau *-or* (*co'lector* — *colec'tor*, *di'rector* — *direc'tor*, *'factor* — *fac'tor*, *pro'fesor* — *profe'sor*, *pro' tector* — *protec'tor*, *'sector* — *sec'tor*) pe care E. Glanzstein (*Bulletin linguistique*, XIV (1946), p. 118—119) le consideră drept ,,mots d'origine latine, ces noms nous sont parvenus soit par l'intermédiaire du russe ou de l'allemand, soit directement du latin. Utilisés par des gens de culture latine à tendances archaïsantes et, sans doute, pédantesques, ces mots ont gardé l'accentuation qu'ils avaient dans la langue d'origine" (*id.*, p. 118). Spre deosebire de aceştia, Iorgu Iordan arată că ,,şovăirea" accentuării în neologismele culte are loc ,,nu după graiuri, ci după indivizi sau grupuri sociale", introducînd în discuţie un punct de vedere sociocultural. Tot acad. Iorgu Iordan constată că ,,accentuarea pe prima silabă cîştigă mereu teren, datorită faptului că este răspîndită în vorbirea maselor largi" (vezi acum *Limba română contemporană*[2], Bucureşti, 1956, p. 152). Menţiuni asemănătoare asupra fenomenului a făcut şi O. Nandriş, în *Phonétique historique du roumain*, Paris, 1963, p. 267.

Fenomene corespunzătoare în italiană au fost semnalate de toţi cei ce au studiat fonetica italiană. G. Malagoli (*L'accentazione italiana*, Firenze, 1946, p. 48 sq.) observă că aceste ,,oscillazioni ed incertezze per cui non di rado la stessa parola viene pronunziate con due accenti diversi" au loc în latinismele docte (culte) şi în grecisme : *di'atriba* — *dia' triba*, *'palpebra* — *pal'pebra*, *'salubre* — *sa'lubre*, *'alibi* — *a'libi*. Camilli, (*Pronuncia e grafia dell'italiano*[3], Firenze, 1966, p. 120) examinează un număr mai mare de cazuri, în diferite clase gramaticale (substantive, adjective, verbe, nume proprii) şi în mai multe stiluri ale limbii. Se relevă astfel o serie de forme verbale care oscilează între accentuarea pe antepenultimă şi cea pe silaba penultimă (*'separo* — *se'paro*, *'educo* — *e'duco*,

'evito — e'vito, e'laborano — ela'borano, 'permuto — per'muto, 'imitano — i'mitano) substantive şi adjective de origine latină doctă *'alacre — a'lacre, 'integro — in'tegro* sau, pur şi simplu, forme greşite : *'recluta — re'cluta, 'microbo — mi'crobo* (cf. p. 120, n. 182 : ,,queste pronunzie, originate de ignoranza, si siano talmente diffuse da essere accolte nei dizionari. Sono spostamenti d'accento che si spiegano coll'uso di quelle lingue europee per il cui tramite le parole in questione sono state introdotte in italiano'').

Analiza amănunţită a acestor cazuri de dublă accentuare o găsim în G. Bertoni — F. Ugolini, *Prontuario di pron. ortogr.*[7], § XVIII, p. LXIX sq. Autorii încearcă să explice cîteva din cele mai frecvente exemple : *'regime — re'gime, 'rubrica — ru'brica, 'edile — e'dile, 'blasfemo — blas'femo, 'recluta — re'cluta, 'palpebra — pal'pebra, 'zaffiro — za'ffiro, 'circuito — cir'cuito, 'panfilo — pan'filo, mo'nolite — mono'lite, du'odeno — duo'deno, catti'veria — cattive'ria* dînd indicaţii de accentuare corectă de la caz la caz. Dar, din consideraţiile făcute reies tendinţe generale ; autorii relevă tendinţe generale ; autorii relevă tendinţa ,,che si ha popolarmente nella lingua parlata a rendere sdrucciole le voci di origine libresca o dotta'' (p. LXXII) sau tendinţa ,,a spostare l'accento sulla terzultima in talune voci difficili o di raro uso'' (p. LXXVII).

Şi spaniola prezintă fenomene similare. În Ecuador au fost semnalate ,,cambios individuales por las palabras que el vulgo convierte en esdrújulas'' (Humberto Toscano Mateus, *El español en el Ecuador*, Madrid 1953, p. 44) ; acestea se produc în cultisme latineşti sau greceşti : *'caduco — ca'duco, 'intriga — in'triga, 'dinamo — di'namo, po'liglota — poli'glota, meta'morfosis — metamor'fosis, o'moplato — omo'plato, pe'riodo — peri'odo, car'diaco — cardi'aco.* Accentuarea ,,esdrújula'' este, în cea mai mare parte din cazuri, ,,fuera del habla culta'', sau ,,tendencia vulgar a formar esdrújulas'', un fenomen de ,,habla semiculta''.

4. Ne găsim aşadar în faţa unui fenomen romanic comun : a c c e n t u a r e a r e g r e s i v ă în neologismele literare docte. Limitele şi condiţiile în care are loc acest fenomen trebuie examinate îndeaproape.

Primul şi cel mai însemnat aspect al problemei este stabilirea împrejurărilor în care a putut lua naştere, în limbi ce tind spre oxitonie şi paroxitonie o clasă de neologisme culte cu tendinţe proparoxitonice. Constituirea unei asemenea clase a fost posibilă numai în condiţiile pătrunderii în lexicul neologistic a unor forme accentuale proparoxitonice caracterizate prin conotaţia ,,doct'' şi în contrast cu tendinţele de accentuare ale limbii. Romána, italiana, spaniola, ca şi alte limbi romanice, au continuat anumite fenomene latine vulgare care au dezvoltat paroxitonia şi oxitonia : trecerea accentului de pe prefix pe temă precum şi sinereza hiatusurilor — ceea ce Carlo Tagliavini (*La corretta pronuncia italiana*, Bologna [1965], p. 256) numeşte ,,la spostamento in avanti dell'accento''. Asemenea fenomene de d e p l a s a r e p r o g r e s i v ă (la dreapta) a accentului s-au înmulţit în cursul trecerii de la latină la limbile romanice, astfel încît în unele limbi romanice se poate vorbi de tendinţă către paroxitonie şi oxitonie. Date numerice ilustrează aceste afirmaţii. Pentru română, Em. Vasiliu (*Fonologia limbii române*, Bucureşti, 1965, p. 63), întemeiat pe excerptarea parţială (selecţionată) a *Dic-*

ționarului enciclopedic ilustrat al limbii române, de I. A. Candrea, a stabilit următoarele rezultate :

din 4780 radicale bisilabice :
— 2304 oxitone
— 819 paroxitone
din 1481 radicale trisilabice :
— 1102 oxitone
— 367 paroxitone
— 12 proparoxitone
din 155 radicale quatrisilabice :
— 96 oxitone
— 59 paroxitone
— 0 proparoxitone.

În ceea ce privește frecvența tipurilor de accentuare în româna literară, cf. Cornelia Cohuț — Maria Mărdărescu, *Cahiers de linguistique théorique et appliquée*, III, 1966, 43 sg., ale căror rezultate confirmă tendința dacoromânei standard către paroxitonie și oxitonie : 11,95% cuvinte oxitone, 35,13 % cuvinte paroxitone față de 8,04% proparoxitone (indici de frecvență relativă).

Oricît de arbitrare și aproximative ar fi asemenea calcule selective, aprehensiunea românei față de proparoxitonie este evidentă. Deși nu dispunem de calcule similare pentru spaniolă și italiană, datele generale ale descrierilor fonologice dezvăluie aceleași tendințe spre paroxitonie și oxitonie. Un sondaj făcut la dimensiunile unei pagini de prof. G. Folena a dat următoarele rezultate : pentru italiană, 11 cuvinte proparoxitone, 80 cuvinte paroxitone, 90 cuvinte oxitone, iar pentru spaniolă, 7 cuvinte proparoxitone, 76 cuvinte paroxitone, 17 cuvinte oxitone. Samuel Gili Gaya (*Elementos de fonética general*, Madrid, 1966, p. 37), cercetînd ritmul accentual din italiană și spaniolă, arată că în spaniolă (ca și în portugheză) ,,predominan los grupos de intensidad con acento en la penúltima sílaba'' în timp ce italiana ,,ofrece una proporción elevada de agrupaciones dactílicas (⸍ — —) en convivencia con numerosos vocablos de acentuación llana''. La rezultate similare ajunge și Paul Garde (*L'accent*, Paris, 1968, p. 125—127) în considerațiile sale general-comparative dintre italiană, spaniolă și română. Aceste trei limbi romanice au în comun faptul că m o r f e m u l p o s t e r i o r a t r a g e a c c e n t u l, î n d e f a v o a r e a c e l u i a n t e r i o r (,,la prédominance du morphème accentuable placé après sur celui qui est placé avant'', p. 125), ceea ce face ca ele să tindă spre o accentuare a p r o a p e d e f i n a l ă a cuvintelor polisilabice. Dar, între aceste limbi, spaniola are mai multe tendințe spre oxitonie : ,,une statistique révélerait sans doute que le mot espagnol est, en moyenne, accentué plus près de la finale que le mot italien et que le mot roumain l'est plus loin'', p. 127.

5. În contrast cu această tendință spre paroxitonie și oxitonie, în fiecare dintre limbile romanice mai înainte menționate s-a creat prin pătrunderea unor elemente lexicale literare, din latină, greacă sau din alte limbi non romanice moderne, o clasă de proparoxitone culte.

Am analizat într-un articol precedent (*Hommage... Alf Lombard*, Lund, în prezent sub tipar) constituirea clasei de proparoxitone culte în limba română. La formarea ei au participat împrumuturi literare din

slava ecleziastică (termeni tehnici şi culturali, juridici şi politici de tipul *'danie, 'dajdie, ca'zanie, 'pravilă, 'ocină, 'obşt(i)e, u'trenie, ve'cernie, gra'matică, evan'ghelie, 'denie, 'troiţă, cris'telniţă* etc.), din neogreacă (cca 200 cuvinte aparţinînd limbajului juridic, ecleziastic, cultural (*a'naforă, a'natemă, anto'loghion, di'astimă, 'pronie, 'organon, 'dactilos* etc.) precum şi o serie de latinisme ale cancelariei austro-ungare (cf. Tamás, *Etym. Wörterbuch*, p. 17) : *ateş'taţie, 'ţiteră, in'ştanţie, 'luţifer, ca'nonicus, 'numeruş, 'spirituş, 'terminus, rest'tanţie*. La acestea se adaugă, în cursul sec. XIX, neologisme de origine latină, în *-tor*, *-or* neaccentuaţi, introduse prin intermediul unor limbi neromanice, precum rusa sau germana *di'rector, pro'fesor, re'vizor, ins'pector, 'factor* (cf. şi Nandriş, *Phonét. hist.*, p. 268), *co'rector, 'lector, con'structor, in'structor, pre'ceptor, re'vizor* — care consolidează asocierea conotaţiei „cult, doct" cu proparoxitonia, în limba română.

În italiană clasa proparoxitonelor culte a fost constituită din latinisme şi din grecisme docte. Afluxul de termeni latini docţi (literari, ştiinţifici, tehnici) începe să se facă simţit începînd din Quattrocento, ca o caracteristică a stilului umanistic în limba literară italiană. G. Folena (*La crisi linguistica del Quattrocento e L' „Arcadia" di I. Sannazzaro*, Firenze, 1952, p. 119—120) distinge diverse straturi de latinisme : 1) „latinismi ripresi dalla tradizione due-trecentesca" şi 2) „latinismi di dominio umanistico", semnalînd „confruntarea" lexicală şi semantică a vocabularului cu latinismele docte. Este interesant de semnalat faptul că dintre cele 288 cuvinte, cîte a excerptat G. Folena (p. 125 sq.), în lexicul *Arcadiei* considerîndu-le „latinismi nouvi o di dominio umanistico", 145 termeni sînt proparoxitoni (accentuarea proparoxitonă este notată de autor). Versurile „sdrucciole" aduc un mare număr de latinisme proparoxitone pînă în Settecento. Sansovini semnalează în poezia lui J. Sannazzaro „il verso sdrucciolo... nel quale egli si poteva accomodare di molte voci latine" (Folena, *op. cit.*, p. 55), ceea ce constituie un mod „de a da ospitalitate latinismelor crude şi formaţiilor noi.

Şi în poezia lui Poliziano, rezultat al erudiţiei, al artificiilor cuvintelor rare, întîlnim fenomene similare. G. Ghinassi (*Il volgare letterario nel Quattrocento e le Stanze del Poliziano*, Firenze, 1957, p.100—102) remarcînd în poezia lui Angelo Poliziano absorbţia stilistică a latinismelor, subliniază faptul că, în Quattrocento, se poate vorbi de o utilizare expresivă a latinismului („il latinismo viene sfruttato in funzione expressiva", p. 87), ceea ce nu înseamnă altceva decît confirmarea unei valori conotative a termenului latinesc doct. Acest proces acumulativ de elemente docte continuă, într-o măsură mai mică, şi în secolele următoare, asociind elementelor latine şi elemente greceşti culte. Cinquento şi Seicento lasă să pătrundă în special termeni ştiinţifici pentru denumirea unor noi noţiuni — latinismele şi grecismele sînt oportune — în timp ce, în Settecento, apar mai ales termeni referitori la viaţa intelectuală, literară şi poetică, pătrunşi adeseori prin intermediul francez şi englez. În acest fel, se constituie o clasă lexicală pe care G. Malagoli (*L'accentazione italiana*, p. 48), o defineşte ca fiind alcătuită din „latinismi non compresi nelle norme ed exclusivamente dotti, cioè propri di scienziati e letterati... sia per bisogno sia per desiderio di maggiore nobiltà d'espressione, desumono dal latino vocaboli". Aceste latinisme

docte se caracterizează printr-o accentuare în contrast cu tendințele generale ale accentuării italiene: ele conservă accentul pe silaba antepenultimă (cînd, în latină, penultima silabă conținea o vocală scurtă): *'abside*, *'apice*, *'alveolo*, *con'genito*, *'fibula*, *'postumo*, *'alibi*, *a'migdala*, *'aulico*, *'lubrico*, *incu'nablo*, *'mucido* sau, așa cum arată C. Tagliavini (*La coretta pronuncia italiana*, p. 256), atrag accentul asupra prefixului în compuse („dove troviamo l'accento sul prefisso, in italiano, si tratta di un latinismo dotto"): *'proroga* (subst.) *'implico* (1 sg. *implicare*), *'dedito*. A. Camilli (*Pronuncia e grafia dell'it*³, p. 121) subliniază chiar că persoanele culte preferă, în general, „attenersi all'accento del latino classico".

Într-o mai mare confuzie accentologică se găsesc termenii culți de origine greacă. *Graeca per Ausoniae fines sine lege vagantur*. O serie de cuvinte de origine greacă se pronunță uneori cu accentul din greacă, originar, alteori cu cel din latină. G. Malagoli (*L'accentazione italiana*, p. 58; cf. M. Lechantin de Gubernatis, *L'accentazione dei grecismi italiani*, *Archivum romanicum* VII (1923), p. 27—87) dă cîteva exemple: *ese'gesi* — *e'segesi*, *ana'mnesi* — *a'namnesi*, *a'natema* — *ana'tema*, *piros'cafo* — *pi'roscafo* față de *molo'scafo*, *a'nalisi* față de *elettro'lisi* (Camilli, *Pronuncia e grafia dell'it.*³, p. 120).

Sînt însă și grecisme polisilabice accentuate „con l'accento ritratto", adică proparoxiton: *a'crobata*, *a'nafora*, *a'postrofe*, *ca'tastrofe*, *au'tocrate*, *e'pigrafe*, *ele'mosina*, *o'ceano*, *olim'piade*, *se'maforo*, *'scheletro*, *fisi'ologo* sau *a'cefalo*, *a'cropoli*, *ae'rolito*, *a'postolo*, *'atomo*, *an'drogino*, *di'atesi*, *'diodo*, *pa'rentesi*, *o'monimo*, *pseu'donimo* (G. Malagoli, *L'accentazione it.*, p. 59). Problema a preocupat pe mulți cercetători: Vd. Vianello, *Atti della Societá italiana per il progresso delle scienze*, XI riunione (1921), Roma 1922, p. 126—130; Martelli, *Lingua nostra*, I (1939), p. 91—93, II (1940), p. 44—46, III (1941), p. 93—95.

Și în spaniolă grecismele culte au variații accentuale. „En cuanto a los cultismos, sobre todo procedentes del griego la lengua española carece hasta ahora de una norma uniforme de acentuación", observă Humberto Toscano Mateus (*El español en el Ecuador*, Madrid, 1953, p. 46), remarcînd cazuri precum *anhi'drido* — *an'hidrido*, *peri'toneo* — *perito'neo*, *poli'glota* — *po'liglota*, *ane'mona* — *a'nemona*, *metamor'fosis* — *meta'morfosis*, *'dinamo* — *di'namo*, *omo'plato*—*'omoplato*. Se mai pot adăuga aici observațiile lui Luis Flórez (*La pronunciación del español en Bogotá*, Bogotá, 1951), care citează cîteva forme considerate „barbarismos": *a'teísmo*, *in'tervalo e'goísta*, *e'pigrama*, *oc'taedro*, *parale'logramo*, *po'liglota*, *pe'riodo* (cf. T. Navarro Tomás, *Pronunciación española* ¹², Madrid, 1965, p. 194: „se pronuncian generalmente como formas esdrújulas: *po'liglota*, *pen'tagrama*, *meta'morfosis*, *metem'psicosis*, *mi'ligramo*, *cen'tilitro*.).

6. Comparînd clasele de proparoxitone culte din aceste trei limbi romanice, constatăm că situația din română diferă într-o oarecare măsură de aceea din italiană și spaniolă. Româna și-a constituit clasa de elemente culte regresiv accentuate în raport cu norma din termeni științifici și tehnici (ecleziastici, juridici, administrativi), preluați, pe cale literară, din slavonă, neogreacă, latină și germană, ce își păstrează, în mod exclusiv, conotația „doct". Spre deosebire de română, italiana și

spaniola şi-au constituit clasele de proparoxitone culte în special din elemente literare greceşti şi latineşti care, pe lîngă conotaţia „doct", poartă şi pe aceea de „neologism" (în spaniolă chiar „barbarismos"). Putem afirma chiar că italiana şi spaniola tind către crearea unei clase de accentuare care să individualizeze neologismele literare în opoziţia p r o p a r o x i t o n vs. (p a r) o x i t o n. Recesiunea accentului pe primele silabe ale cuvîntului este asociată status-ului lingvistic de „neologism doct" în italiană şi spaniolă şi status-ului lingvistic „element doct" în română. Dr. *di'rector*, *aca'demie*, *ca'racter*, *pro'fesor* sînt mai „culte", aparţinînd unui stil al limbii literare vorbite mai înalt (conotaţia „doct" corespunde şi originei latine a termenilor în accentuarea originară, menţinută în germană) decît corespondentele lor dr. *direc'tor*, *acade'mie*, *carac'ter*, *profe'sor* a căror repartizare stilistică atinge limba literară în zone inferioare (vorbirea standard; cf. formele *domnule profi'sor*, pl. *profi'sori*, *Graiul nostru*, I, p. 198, resp. p. 9).

În italiană asemenea contraste accentuale apar în cazul unor neologisme : *mo'nolite*, *a'natema*, *'funebre*, *'palpebra*, *du'odeno*, *e'misfero*, *ip'podromo*, *ve'lodromo* au o accentuare proparoxitonă ca un indice al status-ului lor lingvistic de neologisme cult, în raport cu formele paroxitone, *mono'lite* („un crudo ed inutile francesismo", Bertoni-Ugolini, *Prontuario*, p. LXXXII), *ana'tema* („pronunzia piana, al modo latino", *ibid.*), *fu'nebre*, *pal'pebra* („popolarmente", *idem*, p. LXXVI). Prof. Folena semnalează cazul fr. *cigarre* devenit în italiană *'sigaro* în prima jumătate a Ottocentoului.

Observaţia curentă a limbii italiene actuale oferă o serie de exemple de accentuare regresivă. Descrierile ortoepice relevă cazuri de anticipare a accentului din motive de ordin sociocultural : vorbitorii consideră că formele proparoxitone sînt mai „culte". Cazurile examinate de G. Bertoni şi F. Ugolini, *Pront. pron. ort.*[7], Torino, 1949, p. LXIX sq. dovedesc existenţa unei accentuări care doreşte a fi „cultă" în contrast cu cea „populară", obişnuită : „*'separo*... è una pronunzia dotta, delle classi più colte ; *se'paro* con l'accento sulla penultima è la pronunzia comune delle classi medie di Firenze e di Roma" (p. LXX) ; *'implico* este datorit unei „tendenza dotta in cui è palese l'influsso del verbo latino originario *'implico*" (p. LXXI), *'violo* este „l'accentazione che l'origine latina e l'uso correto impongono" (ibid.), *'regime* este „frutto della tendenza particolare che si ha popolarmente nella lingua parlata a rendere sdrucciole le voci di origine libresca o dotta" (p. LXXII). Alături de acestea îşi fac loc pronunţări semiculte : *e'laboro*, *e'laborano* faţă de *ela'boro*, *ela'borano* „è frutto di una tendenza del parlante... a ritrarre l'accento più indietro che sia possibile nel corpo della parola" (id., p. LXX). Alte exemple : de acelaşi fel : *'rubrica* faţă de *ru'brica*, *'recluta* (<med. fr. *recrue*) „è la pronunzia con la quale la parola si è fatto popolare" (Bertoni-Ugolini, *Pront.* p. LXXIV), *'calibro* (<sp. *calibre*, pătruns în sec. XVII) faţă de *ca'libro* : „oggi *ca'libro*, como *re'cluta*, è una pronunzia ricercata e di un 'sigue minoranza di persone" (Bertoni-Ugolini, p. LXXIV–LXXV), în timp ce *'recluta* „e la pronunzia con la quale la parola si è fatta popolare".

Exemplele pot continua : într-o serie de forme verbale deplasarea regresivă a accentului indică tendinţa unei minorităţi de vorbitori de a

opune pronunţării frecvente şi populare o accentuare „cultă" : *'educo* (1 ind. prez.) faţă de *e'duco*, *e'vito* (1 ind. prez) faţă de *e'vito* (3 sg.), *'permuto* (1 ind. prez) faţă de *per'muto*, *'eleva* (3 ind. prez.), *'consta* (3 ind. prez.), *'peroro* (1 ind. prez.) (*Gazzettino*, 1 martie 1968, p. 3), *in'tercalo* (1 ind. prez.), *'perforo* (1 ind. prez.), *'abrogo* (1 ind. prez.), *'incito* (1 ind. prez.) *'valuto* (1 ind. prez.), *'peggioro* (1 ind. prez.) (*Paese sera*, 3 martie 1968, p. 3).

În limba italiană actuală se observă de asemenea tendinţa de a accentua neologismele recente şi formele lexicale străine sistemului limbii prin accent proparoxiton. Substantive de tipul *'festival*, *'soviet*, *'cognac*, *'cinema* sau chiar nume proprii (*Chopin*/ʃópē la radioteleviziunea italiană, cf. *Corriere della sera*, 8 august 1968, *'Hanoi*, *'Vietnam*) dovedesc că deplasarea regresivă a accentului este, în italiană, nu numai un indice al conotaţiei „cult", ci şi un mod de a recepta elemente lexicale recente, un indice al clasei *Fremdwörter*. O probă evidentă a acestei situaţii este faptul că studenţii italieni care încep a învăţa limba română sînt înclinaţi nu o dată, în cuvinte identice accentuate în română şi italiană, de tipul rom. *ho'tel*, *tu'rist*, să deplaseze accentul în direcţie regresivă : *'hotel*, *'turista*.

Pentru spaniolă, Luis Flórez, *La pronunciación del español en Bogotá*, Bogotá 1951, p. 305, menţionează existenţa unei aşa-numite „pronunciación culta (o cultista)" care utilizează neologisme în accentuări proparoxitone precum *pe'riodo*, *olim'piada*, *pa'rásito*, *'dinamo*, *car'diaco*, *pe'licano*, în paralel cu o „pronunciación común" în care apar forme ca *peri'odo*, *olimpi'ada*, *cardi'aco*, *amoni'aco*, *aeró'dromo*. Aceeaşi trecere de la „esdrújulas" la „llanas" în neologisme înregistrează T. Navarro Tomás (*Pronunciación española*[12], Madrid, 1965, p. 194) „la acentuación llana se va haciendo corriente en *kilo'gramo* y es ya general en *epi'grama* y *tele'grama*, los cuales, sin embargo, aún se usan como esdrújulas fuera del habla culta".

Şi în spaniolă se semnalează o „pronunciación semiculta" care constă în deplasarea regresivă a accentului în unele neologisme. Luis Flórez (*op. cit.*, p. 305) citează formele : *'opimo*, *'sincero*, *'decano*, *'perjuro*, *'mendigo*, *ca'racteres*, *e'rudito*, alături de (în Antioquia) *cen'tigramo*, *disen'tería* drept „acentuaciones semicultas y vulgares" (cf. p. 308 : „falsos esdrújulos" precum *'mendigo*, *in'tervalo*, *'sincero* apar şi în Méjico, Guatemala, Nicaragua, Costa Rica, Venezuela, Ecuador, Perú, Chile, S. Domingo).

Explicaţia acestor cazuri, dată de Amado Alonso (*Cambios acentuales*, BDH, I, p. 317—370), prin apel la analogie („necesidad mental de ordenar y sistematizar la materia idiomática en un prúrito de construcción que lleva al parlante a relacionar determinadas secuencias de sonidos en determinados esquemas rítmicos"), după care *'mendigo* ar fi "conforme a *es'tómago*", *'racimo* „conforme a *'prójimo*", *e'rudito* „para evitar la confusión con diminutivos en *-'ito*", *'sincero* „conforme a diminutivos o sufijados en *-ero* o bien por relación con *'áspero*, *'número*, *'níspero*" — este redusă exclusiv la domeniul spaniol, fără a ţine seama de date similare în alte limbi romanice, şi, mai ales, fără a ţine seama de cîmpurile semantice care creează asociaţii formale (ce legătură poate fi creată între *'racimo* şi *'prójimo* [între *'síncero* şi *'número* sau *áspero*?) pentru a putea fi luată în consideraţie.

7. Iată-ne ajunşi în acest complex romanic al limbilor cu accent liber, la situaţia din dacoromână, în care regresiunea accentului în neologisme a creat forme accentuale de tipul *'invers* *'sincer*, *'antic*, astăzi

generalizate și recunoscute de îndreptarele ortografice, forme de uz individual precum *'digere* (3 prez. conj.), *'constă* (3 prez. ind.), *'sever* sau chiar forme de uz regional (Transilvania), precum *bio'grafie*, *demo'crație* (cf. Andrei Avram, *Cum vorbim*, IV (1952), 5, p. 32). Toate aceste realizări accentuale au în comun faptul de a nu fi justificate etimologic prin forme existente în latină sau în alte limbi romanice. Accentuarea regresivă reprezintă tendința vorbitorilor de a realiza forme culte, în contrast cu accentuarea standard (care impune în bisilabicele terminate în consoană accentul oxiton, iar în celelalte cazuri paroxitonia). Ca și în italiană și în spaniolă, recesiunea accentului este, și în dacoromână, asociată cu conotații socioculturale.

8. Faptele examinate pînă aici arată că deplasarea regresivă a accentului în neologisme caracterizează conotativ clasa lexicală a cultismelor în limbile romanice cu accent liber. Ea apare în contrast cu structura accentuală oxitonică și paroxitonică a acestor limbi și este ipso facto o deplasare antianalogică. În aceste condiții, accentuarea regresivă caracterizează variantele stilistice ale limbii standard care cunosc e m f a z a neologismelor docte : vorbirea s e m i c u l t ă. Regresiunea accentului reprezintă conotația „neologism doct" sau Fremdwort" în variantele semiculte ale unor limbi romanice cu accent liber.

9. În același timp, din punctul de vedere al teoriei generale a accentului, deplasarea regresivă a accentului în neologismele culte demonstrează că funcțiunea contrastivă a accentului este distinctivă nu numai în planul lexical și gramatical ci și în planul expresiv. Contrastele accentuale pot corespunde, în limbile cu accent liber, funcției expresive (conotative) a limbii. Accentul poate fi deci un c o n o t a t o r.

În acest mod accentul are rolul de a da o marcă formală unei unități gramaticale intermediare între morfem și frază, pe care o numim c u v î n t (Paul Garde, *op. cit.*, p. 22), dar și de a genera distincții semnificative în toate aspectele comportamentului acestuia.

Accentul confirmă cuvîntul.

Septembrie — Octombrie 1968 *București — Padova*

ARTICOLUL – PARTE DE VORBIRE SAU MORFEM AL DETERMINĂRII?

DE

ION Z. COJA

1. S-a răspîndit[1] părerea că în limba română articolul nu este parte de vorbire, ci morfem al determinării, ceea ce, implicit, conține și afirmația că determinarea, pe care eram obișnuiți s-o considerăm raport de dependență unilaterală, ar fi și categorie gramaticală. Nu numai noutatea acestor idei, dar și consecințele acceptării lor, cum vom vedea, pe cît de neașteptate, pe atît de importante, ne obligă să verificăm cu atenție argumentele invocate.

Un astfel de argument îl constituie faptul că „numărul elementelor lingvistice considerate articole este foarte restrîns, mult mai restrîns decît al oricărei alte părți de vorbire. Nu există nici o parte de vorbire care să nu cuprindă decît 3–4 unități" [2].

Mi-e teamă că dacă vom desființa pe acest motiv clasa articolului, peste puțin timp vom găsi o altă clasă de elemente al căror număr să fie, comparativ cu alte clase, foarte restrîns, și va trebui, din consecvență cu noi înșine, s-o desființăm și pe aceasta ș.a.m.d. va trebui procedat cu toate clasele de cuvinte, neavînd de ce să ne oprim, căci nimeni nu ne spune care este numărul minim de elemente necesare considerării lor ca parte de vorbire, clasă.

Argumentul respins conține, neexplicitată, ideea că o clasă de cuvinte nu poate fi numeric inferioară unei clase de alomorfe. După un asemenea criteriu n-ar mai exista articol nici în greacă sau, în limba rusă, partea de vorbire numită состояние. Același argument cade și dacă

---

[1] Cf. Asgar Rosenstand Hansen, *Artikel systemet i rumaensk*, Copenhaga, 1952; Paula Diaconescu, *Un mod de descriere a flexiunii nominale, cu aplicație la limba română contemporană*, în SCL XII, 1961, 2, p. 163–192; V. Guțu-Romalo, *Unele valori ale articolului în limba română actuală*, în *Omagiu Iorgu Iordan*, București, 1958, p. 365–369; V. Guțu-Romalo, *Articolul și categoria determinării în limba română actuală*, în *Elemente de lingvistică structurală*, București, 1967, p. 225–236; Iorgu Iordan, Valeria Guțu-Romalo, Alexandru Niculescu, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, București, 1967, p. 166–179.

[2] Vezi *Structura morfologică...*, p. 167 (vom face referiri mai dese la această lucrare ntrucît conține o expunere mai sistematică a problemei).

ţinem seama de frecvenţa excepţional de mare a elementelor acestei clase, capabilă să suplinească numărul redus de unităţi. La această observaţie s-ar putea însă obiecta că, de regulă, toate morfemele au o frecvenţă ridicată. Din păcate, statisticile cunoscute mie n-au urmărit să stabilească şi frecvenţa morfemelor, iar articolul (mai ales cel hotărît) n-a prea fost luat în seamă. Cred, însă, că făcîndu-se o asemenea statistică completă, se va constata că morfemele gramaticale şi articolul, faţă de morfemele lexicale („rădăcinile") au o frecvenţă mult mai mare şi de valori apropiate, ceea ce le-ar grupa şi ar deveni un argument în favoarea considerării articolului ca morfem, cu condiţia ca această frecvenţă să fie mult mai mare şi decît a unor prepoziţii şi conjuncţii, de care lucru mă îndoiesc.

2. Un alt argument îl constituie faptul că „unităţile considerate articole, atunci cînd au valoarea specifică acestei „părţi de vorbire", aceea de „individualizare" a obiectelor, sînt „strict limitate distribuţional" [3]. Mai întîi ar trebui să verificăm cît de îndreptăţiţi am fi să reducem situaţiile în care considerăm că articolul îşi păstrează funcţia de individualizare (vezi la 20—23 obiecţiile posibile), situaţii pe baza cărora apreciem distribuţia (limitată) a articolului. Dar chiar acceptînd premisele argumentului, acesta nu mi se pare convingător, căci considerînd distribuţia limitată ca o caracteristică a morfemelor, ar urma să desfiinţăm şi alte părţi de vorbire (prepoziţia, în primul rînd) [4]. Pînă cînd nu vom fi stabilit cu precizie cît de limitată trebuie să fie distribuţia unei unităţi pentru a o considera morfem, criteriul distribuţiei nu ne ajută.

Întrucît unele prepoziţii sînt mult mai frecvente decît unele morfeme (de supin, de prezumtiv şi altele), distribuţia nu va fi niciodată un criteriu utilizabil pentru distincţia morfem — parte de vorbire.

3. Al treilea argument : „elementele numite articol au un conţinut semantic foarte abstract, care nu poate fi surprins decît pornind de la grupul *substantiv + articol*, particularitate relevată adeseori. Într-o asemenea grupare, *floarea*, de exemplu, prezenţa articolului nu adaugă nici un sens suplimentar substantivului, /.../. Alăturarea articolului de substantiv are ca efect numai restrîngerea sferei de referire a acestuia, limitînd pînă la individualizare obiectele indicate de substantiv. Într-o serie ca *floare*, *o floare*, *floarea* se manifestă clar această valoare specifică a articolului.

Substantivul fără articol (*floare*) şi substantivul însoţit de articol (*o floare*, *floarea*) păstrează nealterat sensul lexical, cele două forme deosebindu-se totuşi ; ele se opun una celeilalte în măsura în care *floare* se opune formei *flori* (singular genitiv sau dativ sau plural), deci ca două forme ale aceluiaşi cuvînt, ca elemente aparţinînd aceleiaşi paradigme" [5].

Rezervele faţă de acest argument pot avea în vedere complicatele reguli de folosire a articolului (în funcţie de rolul sintactic al substantivului, de sensul lexical al acestuia, de sensul prepoziţiei care precedă substantivul [6]), ca şi posibilitatea de a călca aceste reguli, obţinîndu-se

---

[3] *Ibidem*.

[4] J. Vendryes (în *Le langage*, Paris, 1923, p. 136—137 şi 158) consideră articolul morfem, dar (din consecvenţă ?) tot morfem consideră şi prepoziţia, conjuncţia, ba chiar şi pronumele.

[5] Vezi *Structura morfologică...*, p. 167 ; (vezi şi Paula Diaconescu, *art. cit.*, p. 168).

[6] Cf. Ion Coja, *Articularea substantivelor precedate de prepoziţii*, în SCL XIX, 1968, 4, p. 362.

astfel remarcabile efecte artistice (lucru practicat de toți poeții moderni). Aceste fapte nu pot fi explicate decît acceptînd ideea că articolul are un sens, care se adaugă la cel al substantivului. Iar că acest sens e greu de definit în termenii prin care ne-am obișnuit să definim un conținut semantic, aceasta nu e ceva nou, aceleași dificultăți întîlnind și la alte părți de vorbire (la prepoziție, conjuncție, la unele pronume).

4. Acest al treilea argument ne pune în fața unei probleme teoretice mult mai importante : în ce măsură prin considerarea sensului, a conținutului semantic, putem distinge între unitățile prin care se exprimă părțile de vorbire și cele prin care se exprimă categoriile gramaticale. Dacă ar fi să considerăm că sensul abstract caracterizează morfemele (unitățile prin care sînt exprimate categoriile gramaticale), va trebui, ceea ce e aproape imposibil, să măsurăm cu precizie gradul de abstracțiune al unui sens și să stabilim o „scară a abstractizării", unde granița dintre cuvînt și morfem să fie bine marcată. Acest lucru nu e posibil, însă, nici măcar teoretic, căci „abstract" și „concret" au sensuri diferite, după cum se referă la părți de vorbire sau la categorii gramaticale. Ce este mai abstract, categoria numărului sau clasa prepozițiilor? În cuvîntul *infinitului*, ce este mai abstract, sensul de „infinit" sau cel de dativ? Greu de dat un răspuns.

5. „Categoriile gramaticale guvernează comportamentul gramatical al cuvintelor unei limbi și creează astfel clase de cuvinte care se caracterizează prin reacții gramaticale identice. Asemenea specii gramaticale sînt numite p ă r ț i d e v o r b i r e. O clasă de cuvinte se caracterizează, deci, prin capacitatea de a reacționa față de aceleași categorii gramaticale, chiar dacă prin alomorfi diferiți, și de a putea intra, în consecință, în aceleași tipuri de contexte" [7]. În cadrul fiecărei părți de vorbire aproape se ivesc excepții de la aceste „reacții gramaticale identice". Parte din aceste excepții, interesante pentru noi, sînt datorate sensului cuvîntului care face excepție, mai mult sau mai puțin potrivit cu toate categoriile gramaticale caracteristice clasei din care face parte (de exemplu, substantivele care nu pot avea plural). Numărul acestor excepții, considerat pe fiecare categorie gramaticală în parte, este mult mai mic decît al excepțiilor ce se pot constata în folosirea articolului, la „categoria determinării". Cu alte cuvinte, regulile de folosire a morfemelor oricărei categorii gramaticale în cadrul unei clase de cuvinte sînt mult mai puțin determinate semantic (de sensul cuvîntului care reacționează la categoria respectivă) decît regulile folosirii presupusului morfem al determinării. Și acesta mi se pare cel mai important dintre faptele ce se opun considerării articolului ca morfem.

6. Dar tocmai acesta este amendabil în același fel în care, mai sus, am făcut cu argumentele teoriei articolul — morfem al determinării, căci se naște firesc întrebarea : cît de puțin trebuie să fie determinate semantic regulile de folosire a unei unități lingvistice în cadrul unei clase de cuvinte (cu care se află în raport de dependență unilaterală) pentru a considera acea unitate drept morfem și nu parte de vorbire? De pildă, în cadrul clasei numelui avînd de făcut distincția între adjectiv și morfemul de plural (ambele „cer" substantivul), considerăm ca atare morfemul

[7] Cf. *Structura morfologică...*, p. 65.

de plural întrucît din clasa substantivului foarte puţine nu sînt cerute de acesta (substantivele *singularia tantum*), ceea ce denotă, în mare, indiferenţa morfemului de plural faţă de sensul substantivelor (prin care acestea diferă între ele). În schimb, adjectivul (adică fiecare adjectiv) nu poate „să ceară" decît un număr limitat de substantive, în funcţie de sensul adjectivului şi al substantivului. Din acest punct de vedere situaţia articolului e ambiguă, pe undeva la mijloc.

7. Alt argument îl constituie faptul că „apariţia articolului poate fi impusă de prezenţa anterioară a substantivului, care, reluat, se articulează : *Am cumpărat pîine. Pîinea era proaspătă*, sau de prezenţa unui alt cuvînt : adjectivul *tot* cere obligatoriu articularea substantivului : *Tot oraşul a luat parte la demonstraţie* etc. Faptul că poate fi cerut de un anumit element prezent în comunicare constituie de asemenea un argument în afirmarea caracterului gramatical al categoriei determinării în limba română şi justifică considerarea articolului, care reprezintă mijlocul de exprimare a acestei categorii, nu ca „parte de vorbire", ci ca m o r f e m, şi anume morfem dependent, de acelaşi tip ca desinenţele care exprimă numărul, cazul etc." [8].

La o privire sumară, cele de mai sus par să facă o apropiere între ceea ce numim acord în număr şi caz şi unele fapte remarcabile în funcţionarea articolului. Numai că acordul (al adjectivului, de pildă) în număr şi caz nu se mai realizează şi în ce priveşte determinarea (se articulează ori adjectivul, ori substantivul, în funcţie de poziţia lor, dar niciodată amîndouă), ceea ce devine un argument pentru a nu include determinarea alături de număr, caz etc., deci pentru a n-o considera categorie gramaticală.

8. Analizînd mai atent cele citate, desprindem cîteva afirmaţii :

a. articolul este morfem deoarece apariţia sa (pe lîngă un substantiv) e determinată de prezenţa anterioară a substantivului. De ce? Doar apariţia morfemelor de caz sau număr nu e precedată de apariţia substantivului lipsit de ele. În situaţia articolului nu vom găsi alte morfeme din limba română, ci o altă parte de vorbire : pronumele, a cărui apariţie e determinată de prezenţa anterioară a substantivului pe care îl înlocuieşte. Pe baza acestui criteriu articolul ar trebui reintegrat pronumelui, ca-n „Gramatec'a limbei române" a lui Timotei Cipariu.

b. apariţia articolului e determinată de prezenţa anterioară a unui cuvînt (adjectivul *tot*), ceea ce pare un argument mai temeinic, întrucît şi morfemele unor cazuri sînt determinate adeseori de prezenţa anterioară a unor cuvinte (prepoziţii, mai ales). Dar, în asemenea cazuri, apariţia morfemului nu e determinată de prezenţa unui anumit cuvînt, ci de prezenţa unui element al unei anumite categorii gramaticale a vocabularului (parte de vorbire). *Tot* nu determină apariţia articolului prin faptul că este adjectiv, ci prin sensul său, ceea ce face ca substantivul să fie articulat şi dacă e precedat de sinonimul lui *tot*, dar nu şi de alte adjective : *întregul oraş* sau *întreg oraşul*. Alte adjective în aceeaşi situaţie nu mai există.

9. Argumentele teoriei noi despre articol sînt, cum am văzut, insuficient de convingătoare. Pe baza lor se ridică, însă teoria articolului

[8] Vezi *Structura morfologică*..., p. 168.

— morfem al determinării, din care fundamentale mi se par două afirmații :

„Categoria determinării cuprinde în limba română trei valori : nedeterminat, determinat nedefinit, determinat definit, care se organizează într-un sistem de trei opoziții :

(1) nedeterminat — determinat definit

(2) nedeterminat — determinat nedefinit,

(3) determinat nedefinit — determinat definit.

Dintre aceste trei opoziții, fundamentală este opoziția (1), deși, cum vom vedea, nu este cea mai răspîndită : într-un număr destul de mare de situații această opoziție nu se realizează" [9].

„Articolul are rolul de morfem al determinării numai în situațiile în care este posibilă măcar una dintre opozițiile proprii categoriei determinării, și anume dacă această opoziție apare în cursul întregii paradigme a cuvîntului" [10].

Dacă am înțeles bine al doilea citat, noi considerăm că există, de pildă, morfeme de număr și categoria de număr, întrucît distincția singular — plural se poate face la toate cazurile și indiferent de genul substantivelor, că, alt exemplu, există morfeme și categoria de caz întrucît distincția între cazuri se poate face și la singular, și la plural, indiferent de genul substantivelor.

Rămîne să verificăm dacă cele trei opoziții se realizează „în cursul întregii paradigme" a substantivului, pentru a putea conchide asupra articolului : morfem sau parte de vorbire ?

10. N-am înțeles numai de ce din cele trei opoziții luate în considerație ar fi suficient să se realizeze una singură, pentru a le considera și pe celelalte două valabile. Căci opozițiile (1) și (2) nu apar în cursul întregii paradigme a substantivului. Nu știu cum ar face la genitiv sau dativ un substantiv nedeterminat. În *cartea acestui elev* sau *cartea unui harnic elev* substantivul *elev* este de fiecare dată determinat (definit și, respectiv, nedefinit).

Opoziția (3) nu se realizează la vocativ, dar cum cazul acesta este contestat de unii lingviști, putem să ne oprim la constatarea că cel mult opoziția (3) apare în cursul întregii paradigme a substantivului.

Așadar substantivul nedeterminat nu reacționează la aceleași categorii gramaticale (inclusiv la cea a determinării, dacă ar fi să considerăm astfel determinarea prin articol) ca celelalte substantive (articulate). Cum „o clasă de cuvinte se caracterizează /.../ prin capacitatea de a reacționa față de aceleași categorii gramaticale", urmează să scoatem substantivele nedeterminate din clasa ... substantivelor și, implicit, să stabilim ce parte de vorbire sînt substantivele nedeterminate.

11. Dar mai înainte de asta e nevoie să stabilim o distincție foarte utilă : între *valoare* (de substantiv nedeterminat, determinat definit sau nedefinit) și *formă* (substantive articulate hotărît sau nehotărît, nearticulate). Trebuie făcut acest lucru întrucît valoarea și forma (din acest punct de vedere) a substantivelor nu coincid întotdeauna. Foarte adesea substantive nearticulate au valoare de substantive determinate definit [11].

---

[9] Vezi *Structura morfologică...*, p. 169 și Paula Diaconescu, *art. cit.*, p. 169.

[10] *Ibidem...*, p. 171

[11] Ion Coja, *art. cit.*

Pentru a distinge valoarea unui substantiv nearticulat se pot folosi mai multe procedee. Astfel, dacă determinînd substantivul acesta automat se articulează hotărît, înseamnă că are valoarea de determinat definit. *Mă duc la școală*, *Mă duc la școala nouă*. Dacă nu se articulează, înseamnă că are valoare de nedeterminat : *casa de lemn*, *casa de* **lemn** *de brad*, dar *casa din pădure*, *casa din* **pădurea** *de brad*.

Alt procedeu este substituirea prin pronumele personal, posibilă numai cînd substantivul are valoare de determinat : *Mă duc la profesor*, *Mă duc la tine*, deci, aici, *profesor* este determinat, deși nearticulat. În *m-am întors profesor*, întrucît substituirea prin pronumele personal nu este posibilă, *profesor* este nedeterminat.

De aici încolo voi folosi termenii nedeterminat, determinat definit și determinat nedefinit pentru a denumi valoarea substantivelor, iar termenii nearticulat, articulat hotărît și articulat nehotărît pentru forma substantivelor.

12. Izolarea substantivelor nedeterminate de celelalte substantive pare să se justifice din punctele de vedere semantic, morfologic și sintactic, după aceleași criterii putîndu-le apropia de clasa adjectivelor.

Cînd aplicăm criteriul semantic pentru a împărți cuvintele în părți de vorbire, considerăm că substantivul denumește obiecte, ființe etc. Or, numai substantivele articulate au acest conținut semantic (nume al unităților unei clase sau numele clasei respective), substantivul nedeterminat denumind însușirea de a face parte dintr-o clasă de obiecte. În acest fel interpretez diferența între *elevul* (*un elev*) *citește* și *eu sînt elev*.

13. Aplicarea criteriului morfologic duce la același rezultat. Substantivele nedeterminate flexionează după număr, dar nu pentru a indica pluralitatea, de pildă, ci datorită acordului. Astfel, lîngă aceste substantive nu poate să apară vreun numeral, întrucît nu se poate număra o însușire : *Ion* și *Gheorghe sînt elevi* dar *Ion și Gheorghe sînt doi elevi* (!) ca și *Ion și Gheorghe sînt doi silitori* (!). Substantivele determinate (denumind obiecte) pot fi însoțite de numerale, căci obiectele se pot număra : *Elevii citesc*, *Doi elevi citesc*. (Se poate spune *Ion și Gheorghe sînt doi elevi buni*, ceea ce nu infirmă nimic din cele spuse mai sus. Ne rămîne doar să explicăm de ce prezența adjectivului face posibilă folosirea numeralului. Poate pentru că un adjectiv nu poate determina alt adjectiv, primul — *elevi* — se transformă în substantiv, ceea ce permite determinarea sa prin numeral. Numai că astfel vom avea în funcția de nume predicativ un substantiv determinat, ceea ce contravine valorii pretinse de această funcție sintactică. Dar poate că acest impediment reprezintă o implicație numai teoretică, nesesizată de vorbitori. Vezi și mai jos la 17.)

În ce privește flexiunea cazuală, am arătat că nu avem substantive nedeterminate la genitiv sau dativ. Părînd a fi la nominativ sau acuzativ, substantivele nedeterminate nu pot fi, totuși, înlocuite prin pronumele personal (procedeu prin care justificăm distincția nominativ — acuzativ în flexiunea nominală). De aceea nu avem motive să vorbim despre flexiune cazuală a substantivelor nearticulate nedeterminate.

Obiecția că totuși am putea face acest lucru, urmînd ca substantivele nearticulate să fie considerate în cazul în care se află substantivele articulate îndeplinind aceeași funcție sintactică, nu rezistă, căci substantivele nedeterminate îndeplinesc de regulă funcții sintactice proprii lor, specifice

(nume predicativ, element predicativ suplimentar, complement circumstanțial de mod), în care nu apar substantivele determinate.

Aceasta face ca aplicarea criteriului sintactic să ducă, de asemenea, la separația propusă.

14. În ce privește apropierea substantivelor nedeterminate de clasa adjectivelor, aceasta este justificabilă din punct de vedere semantic. Prin aplicarea criteriului morfologic ar trebui să constatăm că substantivele nearticulate flexionează pentru a se acorda, întocmai ca adjectivele. Mai sus am arătat că flexiunea după număr exprimă de fapt acordul substantivului nedeterminat cu alte substantive. Pentru acordul în caz, va trebui să avem în vedere atributele exprimate prin substantive nedeterminate. Asemenea atribute sînt rare și, îmi face impresia, recente în română : *vecinul poet* etc. La genitiv — dativ, *vecinului poet*, după modelul *elevului harnic*. *Harnicul elev* sau *harnicului elev* nu mai poate fi imitat, căci în *poetul vecin* sau *poetului vecin* al doilea cuvînt este atributul. Amîndouă cuvintele fiind substantive, calitatea de atribut este dată de lipsa articolului și de poziția cuvintelor (în română, de regulă, atributul se pune după substantiv).

Pentru a dovedi acordul în caz substantivele masculine nu ne ajută cu nimic și, ca și la adjective, cele feminine ne vor fi de folos. *Vecina poetă* devine la genitiv — dativ *vecinei poete* etc. Prepunerea atributului adjectival substantival nu este nici aici posibilă, din aceleași motive ca mai sus.

15. În definitiv, susținînd că substantivele nedeterminate sînt adjective, nu spunem cine știe ce noutate, căci avem de-a face în acest caz cu o banală schimbare de categorie gramaticală. Obiectele pe baza cărora se constituie un adjectiv sînt, ca substantive, diferite : *cal verde*, *pom verde* etc. Obiectele pe baza cărora se constituie un substantiv pot fi diferite, sub raportul adjectivelor determinante : *cal verde*, *cal roșu* etc. Gruparea unor obiecte sub același nume (substantivul) se face tot pe baza unei (sau unor) însușiri. Uneori se are în vedere această însușire și avem nevoie pentru a o denumi de un adjectiv. De pildă, vrem să denumim însușirea pe baza căreia obiectele numite *cal* pot fi grupate împreună, adică însușirea lor comună. Ar fi total neeconomicos să nu se folosească același complex sonor prin care denumim și obiectele respective.

Invers, substantivarea adjectivelor, e mai puțin justificată teoretic. Un adjectiv substantivat va denumi numai obiectele care au însușirea respectivă și care aparțin unui anumit substantiv : *leneșii* — despre oameni, nu și alte ființe, care pot fi, ca substantive, determinate prin acest adjectiv : *cal* (*tren*, *mers*) *leneș*.

Cum însușirea de a fi *cal* o au în mod egal toți caii (de vreme ce sînt cai !), substantivele devenite adjective nu vor avea, în principiu, grade de comparație (vezi mai jos, 17, b).

Aproape orice substantiv poate fi adjectiv.

Faptul că foarte rar substantivele nedeterminate pot fi atribute adjectivale și că această schimbare de categorie gramaticală afectează toate substantivele, îngreuiază remarcarea și recunoașterea fenomenului.

Aplicînd criteriul sintactic, constatăm ușor că-n funcțiile în care apar substantivele nearticulate pot să figureze în primul rînd adjectivele.

16. Cele de mai sus amintesc afirmația lui A. R. Hansen, că „l'aspect prédicatif « adjective » le substantif ; il ne désigne pas l'objet ; il en exprime l'espèce, les qualités" [12]. Întrucît, însă, nu face distincție între substantive nearticulate și substantive nedeterminate (vezi mai sus, 11), Hansen vorbește de „le génitif de l'aspect prédicatif" (p. 165) sau de un dativ al acestor substantive. Cu alte cuvinte, A.R. Hansen le consideră tot substantive, de vreme ce au flexiune, de vreme ce pot exprima categoria cazului nu prin acord gramatical.

17. Dintre obiecțiile posibile, am găsit două și poate nu cele mai grave :

a. Cum vom considera determinanții unui substantiv nearticulat? În *El este profesor de matematică* ce funcție are *de matematică* : atribut sau complement? Cred că la această obiecție se poate răspunde numai sprijinindu-ne pe o teorie riguroasă a sintagmei. Consider că împreună, *profesor de matematică*, este numele predicativ (vezi 26).

Dacă însă determinăm numele predicativ *profesor* printr-un adjectiv propriu-zis, de pildă *bun*, sîntem aproape obligați să folosim și articolul nehotărît. *El este un bun profesor* (sau *un profesor bun*) se folosește mult mai curent decît *El este bun profesor* (sau *profesor bun*). Trebuie să conchidem că valoarea substantivului nearticulat este, în aceste situații, de articulat nehotărît? Mai ales ținînd cont de cele spuse la 11, se pare că așa ar trebui să procedăm. Nu-mi dau seama cum am putea respinge această obiecție. Deocamdată voi atrage atenția asupra faptului că același fenomen se petrece și-n celelalte limbi care au articol, și că, pe de altă parte, situația este mult mai complicată. Astfel, în funcția de nume predicativ un adjectiv poate să apară articulat nehotărît, *El este un prost*, dar un substantiv nu : *El este un inginer* (!). Acest fapt s-ar putea interpreta în două feluri :

— substantivele nearticulate nu se articulează, căci nu au nevoie de așa ceva pentru a fi nume predicativ, deci în această funcție substantivele au valoare de substantive, iar adjectivele pot fi substantivate prin articol tocmai pentru că nu sînt substantive, ci adjective.

Discuția, însă, nu s-ar opri aici, ci ar fi nevoie de o teorie a numelui predicativ, ale cărei concluzii, așa cum le-am dedus eu, ar susține că în mod obișnuit substantivele determinate (definit sau nedefinit) sînt incompatibile cu funcția de nume predicativ.

Se poate spune, însă, *El este un inginer bun* sau *El este un bun inginer*, unde prezența lui *un* se explică prin *bun*, care l-a substantivat pe *inginer*. Ca substantiv, acesta va lua forma corespunzătoare valorii celei mai apropiate de valoarea cerută în funcția de nume predicativ (substantiv nedeterminat). Între valoarea de articulat nedefinit și cea de articulat definit, prima este mai apropiată de valoarea de substantiv nedeterminat.

Cealaltă interpretare :

— articolul nehotărît nu are aici rolul de a substantiva, ci o valoare emfatică, aș spune, datorită căreia selectează dintre adjective pe cele ce denumesc anumite însușiri omenești [13], iar dintre substantive numai pe

[12] A. R. Hansen, *op. cit.*, p. 164 (rezumatul în limba franceză).

[13] Vezi Ion Coja, *Substantivarea adjectivelor care denumesc însușiri omenești negative* în SMFC III (1962), p. 279–283.

cele însoțite de adjective calificative. Atunci cînd substantivul singur, prin sensul său, include o apreciere, poate să apară articulat nehotărît în funcția de nume predicativ : *X este un cîine!* (sau *un măgar*, *un bandit*, *un înger*, *un hoț!* etc.).

b. Spre deosebire de adjective, substantivele nearticulate nu se acordă în gen uneori : *casa vapor*. Am putea spune că unele substantive devin adjective invariabile după gen. Cred, însă, că în acest punct discuția de față s-ar putea lega de un aspect foarte interesant al problemei, deocamdată neaprofundat : în ce măsură existența ca substantiv influențează comportamentul ca adjectiv ? Și atunci am răspunde și altei obiecții posibile : substantivele nedeterminate, considerate adjective, totuși nu au, de regulă, grade de comparație.

18. Considerarea substantivelor nearticulate ca adjective aduce date noi asupra relației dintre apariția articolului și pierderea flexiunii nominale, fenomene coincidente puse în legătură, dar fără o argumentație convingătoare pe deplin. Cele ce urmează încearcă să suplinească parțial acest neajuns.

Prin articol, fapt bine cunoscut, se stabilește diferența între trei valori fundamentale ale substantivului. În mare, acestea ar putea fi astfel definite :

articulat hotărît — obiect cunoscut (determinat definit)

articulat nehotărît — obiect necunoscut (determinat nedefinit)

nearticulat — însușirea de a face parte din clasa de obiecte ce pot fi denumite prin același cuvînt (nedeterminat).

Diferența între aceste valori, în limbile fără articol, este indicată prin context. Cînd contextul, din motive care deocamdată nu ne interesează, a devenit insuficient, apare articolul și o dată cu el trei categorii de substantive. Primele își mențin flexiunea pentru a se putea face distincție între diversele lor funcții sintactice. Funcțiile sintactice în care apar substantivele nearticulate sînt doar cîteva, iar dintre acestea, cea mai frecventă este cea de nume predicativ. În această funcție, prin acord, substantivul nearticulat stă în cazul nominativ, ceea ce duce (împreună cu alte cauze, desigur) la generalizarea formei de nominativ (cu păstrarea distincției singular — plural, tot prin acord !). Generalizarea unei forme substantivale unice nu îngreuiază comunicarea, întrucît în celelalte funcții forma substantivală unică e însoțită de articol, care își păstrează flexiunea, devenind indicele cazului substantivului. Deci nu atît apariția articolului, cît mai ales apariția substantivelor nearticulate cu valoare adjectivală duce la slăbirea flexiunii nominale.

Pentru limba română, amănuntul păstrării flexiunii cazuale la substantivele feminine s-ar putea justifica prin omonimia morfemului de genitiv — dativ singular cu cel de nominativ plural, ceea ce face ca păstrarea lui să nu fie un lest prea împovărător pentru memoria vorbitorilor.

19. În continuare, în studiile citate la început, se propune izolarea articolului — morfem de elementele care „se relevă a fi, în multe cazuri, complet străine de categoria determinării"[14]. Argumentul (explicit sau implicit) al acestei izolări — faptul că în aceste situații nu se realizează nici una din opozițiile categoriei determinării — ar fi suficient dacă în-

---

[14] Vezi *Structura morfologică...*, p. 169.

tr-adevăr articolul ar fi morfem al determinării, ceea ce, în urma celor discutate pînă aici, nu mai poate fi susţinut cu aceeaşi convingere.

Să vedem care sînt situaţiile în care izolarea propusă poate isca obiecţii.

20. ,,Articolul nu are calitatea de morfem al determinării în prepoziţia *înaintea*, deoarece într-un context ca *Merge înaintea coloanei* nu poate apărea şi forma cu articol şi cea fără articol : *Merge înainte coloanei* nu este o construcţie românească. Adverbul *înainte* se întîlneşte în altfel de contexte : *Merge înainte*, de exemplu, dar într-un asemenea context nu poate apărea *înaintea*. În *înaintea*, ,,articolul'' *a* are rolul de ,,a distinge prepoziţia de adverb'' [15]. De fapt, ,,articolul'' *a* distinge nu numai prepoziţia de adverb, dar şi prepoziţia *înaintea*, care se construieşte cu genitivul, de prepoziţia *înainte*, care se construieşte cu dativul (*înainte*-mi). La fel şi pentru *în faţa — în faţă, împotriva — împotrivă* (*în faţă-mi, împotrivă-mi*). E interesant că substantivul în genitiv determină, de regulă, substantive articulate hotărît, iar atributele substantivale în dativ determină substantive nearticulate (,,preot deşteptării noastre, semnelor vremii profet''), ceea ce explică articularea prepoziţiilor care cer genitivul şi nearticularea celor care cer dativul [16].

Din asta se vede, cred, că se mai păstrează o slabă legătură între articolul propriu-zis şi ,,articolul'' *a*, bazată nu pe asemănări semantice, ci gramaticale.

21. ,,Nu are rol de morfem al categoriei determinării articolul nici în *unul*, *altul*, în care articolul distinge prin prezenţa sa, la forma de nominativ — acuzativ, pronumele de adjectivul pronominal corespunzător'' [17]. Dar, întrucît articolul este marcă a substantivării, nu este decît firesc să se stabilească prin articol diferenţa între adjectiv şi substitutul substantivului, pronumele. Mai ales că în urma celor discutate mai sus, la 12—18, articolul pare să fie singurul indice al calităţii de substantiv a unui cuvînt.

,,Acelaşi este rolul articolului la numeralele ordinale, care în limba română sînt nişte formaţii specifice, rezultate din combinarea numeralului cardinal cu aşa-numitul articol genitival şi articolul enclitic : *trei* / *al trei-le-(a)*, *a trei-a*. ,,Articolele'' nu au, în acest caz, nici o contingenţă cu categoria determinării'' [18].

Ceea ce ar putea motiva într-o oarecare măsură prezenţa articolului la numeralul ordinal ar fi :

a. obiectele a căror ordine o cunoaştem sînt ele însele cunoscute şi, ca atare, pot fi articulate hotărît.

b. numeralele ordinale, faţă de cele cardinale, apar mai des independente (nu ca atribute, adjective). Prezenţa articolului s-ar datora unui tip deosebit de substantivare.

22. ,,O situaţie specială are articolul şi atunci cînd însoţeşte substantivele proprii nume de persoană. Finala acestor substantive confundată cu articolul sau articolul propriu-zis, în cazul apelativelor devenite nume proprii, nu reprezintă morfeme ale categoriei determinării, fiind străine

---

[15] *Ibidem.*

[16] Vezi Ion Coja, *Articularea substantivelor...*, p. 355.

[17] Vezi *Structura morfologică...*, p. 170.

[18] *Ibidem.*

oricăreia dintre cele trei opoziţii proprii acestei categorii"[19]. Dar, cum numele de persoană denumesc persoane cunoscute, prezenţa articolului e firească şi nu trebuie să ne mire decît în măsura în care ne miră orice fapt de redundanţă.

Elementele considerate în clasa numelui (substantive, adjective, pronume, numerale) pot avea într-un context două poziţii : de adjectiv, cînd se acordă cu un element determinat, şi de substantiv, cînd nu determină un alt element sau, chiar dacă-l determină nu se acordă cu acesta. În prima poziţie aceste elemente apar nearticulate, în a doua ele se articulează. Cele discutate la 21 şi 22, sînt elemente aflate în poziţie de substantiv [20].

23. Posibilitatea de a găsi întrebuinţării tuturor acestor elemente o explicaţie pornind de la articolul propriu-zis, ne împiedică să acceptăm izolarea lor de articol, cel puţin în felul în care a fost făcută.

Încheind inventarierea caracterelor de morfem ori de parte de vorbire a articolului, trebuie observat, în concluzie că structura sensului articolului este mult mai complicată decît a morfemelor, apropiindu-l de cuvînt. Şi anume, articolul are mai multe valori, este polisemantic [21], pe cînd morfemele nu (ele pot fi omonime, dar asta n-are importanţă). Aceasta denotă complexitatea relaţiilor dintre articol şi context.

Desigur, înglobarea în aceeaşi clasă a tuturor elementelor numite de gramatica tradiţională articol se face destul de greu, justificînd unele obiecţii. Dar care parte de vorbire nu suscită discuţii asupra omogenităţii sale ? Cît de greu se poate justifica cuprinderea globală a cuvintelor considerate pronume, sub acelaşi titlu considerînd cuvinte cu un sens şi un comportament morfo-sintactic atît de deosebit ca, de pildă, *eu*, *ceva*, *alde* etc.

24. Toate cele înfăţişate pînă aici mă fac să nu subscriu la concluzia că „ceea ce ne-am obişnuit să numim articol reprezintă o categorie extrem de eterogenă de elemente, avînd în limbă roluri foarte diferite, disparate, greu de redus la o clasă unică. Rolul cel mai important îl reprezintă acela de expresie gramaticală a categoriei determinării. În acest caz, articolul nu poate fi considerat p a r t e d e v o r b i r e. Dar nici în celelalte situaţii, cînd apare cu rolul de element formativ al unor cuvinte, sau ca indice al cazului, considerarea articolului ca parte de vorbire n-ar fi justificată.

De altfel, chiar termenul de articol este, în lumina acestor consideraţii ambiguu, şi s-ar impune restrîngerea lui, specializarea pentru una sau alta dintre cele două situaţii şi ar fi, poate, mai comod să fie păstrat numai pentru situaţiile în care are rolul de element formativ, utilizînd pentru cele în care exprimă categoria determinării pe acela de morfem al

[19] *Ibidem.*

[20] La aceste afirmaţii, prea generale, ar trebui aduse unele precizări, pentru care, însă, nu avem nici spaţiu şi nici nu interesează direct discuţia noastră. Astfel, precizarea că poziţia de adjectiv poate fi indicată nu numai prin acord şi lipsa articolului, ci şi prin unele prepoziţii (*calul de lemn*) sau, alta, că în poziţia de adjectiv un element poate fi articulat, conform regulii articulării adjectivelor prepuse substantivului etc.

[21] Vezi R. Piotrovskij, *Întrebuinţarea artistică a articolului la scriitorii români*, în SCL XI, 1960, 3, p. 625—632 şi *Folosirea articolului hotărît şi nehotărît de către scriitorii români*, în *Omagiu Rosetti*... (1965), p. 693—695.

acestei categorii (așa cum în situațiile în care exprimă numai cazul poate fi considerat simplu morfem al cazului)" [22].

Și ceea ce mă împiedică să fiu de acord cu aceste concluzii sînt nu atît obiecțiile ce pot fi aduse argumentelor invocate în sprijin, cît faptul că în chestiunea delimitării dintre părți de vorbire și morfeme ale categoriilor gramaticale nu dispunem deocamdată de un aparat teoretic precis. Moștenim o distincție făcută intuitiv și acest caracter se vădește și-n criteriile noastre. Dificultățile aplicării acestor criterii sînt cu atît mai mari în domeniul articolului care, în desfășurarea continuă a limbii reprezintă probabil locul în care se face trecerea (sau momentul acesteia) între (sau de la) parte de vorbire și (sau la) morfem. Obișnuiți să aplicăm un raționament comod („sau parte de vorbire, sau morfem") la orice secvență minimă biplană, nu trebuie să uităm că distincția cu care operăm reprezintă o segmentare în oarecare măsură exterioară și arbitrară, rigidă, a unui domeniu continuu, introducînd în descrierea acestuia o terminologie adecvată discontinuului, inexistent în limbă.

De aici și fragilitatea unor obiecții aduse ipotezei susținute de Valeria Guțu-Romalo. Dar, cum vom vedea mai jos (la 29) și mai bine, nu o înclinare agnosticistă mă face să mă îndoiesc de propriile mele argumente.

25. Ne-a mai rămas să discutăm dacă determinarea este sau nu o categorie gramaticală, problemă neatinsă în studiile citate la început, dedicate demonstrării calității de morfem a articolului. Mai mult chiar, în *Structura morfologică a limbii române contemporane* cînd sînt enumerate categoriile gramaticale (la p. 56), determinarea nu e amintită : „În domeniul flexiunii nominale (substantiv, adjectiv, numeral) categoriile gramaticale realizate sînt g e n u l, n u m ă r u l și c a z u l, în acela al flexiunii pronominale, care seamănă bine cu flexiunea nominală, g e n u l, n u m ă r u l, c a z u l și p e r s o a n a, iar în domeniul flexiunii verbale, n u m ă r u l, p e r s o a n a, m o d u l, t i m p u l și d i a t e z a".

La pagina 63 e amintită determinarea, dar nu se înțelege prin ce determinarea ar fi o categorie gramaticală : „În cadrul flexiunii nominale iau naștere relațiile de determinare între un substantiv și elementele care îi m o d i f i c ă sfera semantică. Categoria determinării cuprinde o clasă de morfeme care exprimă separarea unui obiect de mulțimea obiectelor de același fel și individualizarea lui : adjectivul calificativ (*cartea bună*) sau determinativ (posesiv, demonstrativ, relativ : *cartea mea, această carte, care carte*) și articolul hotărît și nehotărît". Așadar, nu numai articolul este morfem al determinării !

Evident, în acest citat, termenul de „morfem" are sensul de orice unitate minimală dotată cu sens (fie lexical, fie gramatical), iar în capitolul despre articol se au în vedere morfemele cu sens gramatical.

Voi încerca mai jos să suplinesc lipsa în lucrările citate inițial a unei teorii a determinării, făcînd-o, în chip sumar, din acest punct de vedere precis : este sau nu categorie gramaticală.

26. Sub denumirea *determinare* se înțelege o mulțime de lucruri, dintre care foarte multe nu pot avea nimic comun cu o categorie gramaticală. Astfel, *determinarea* este un tip de relații caracterizînd orice nivel lingvistic,

[22] Vezi *Structura morfologică...*, p. 172.

o putem considera că derivă din (sau că este chiar acelaşi lucru cu) caracterul articulat al limbajului etc. Evident, se impune o restrîngere. Şi anume, ne vom rezuma la nivelul morfosintactic şi la situaţiile în care elementul determinat face parte din categoria numelui, îndeosebi substantive.

Disting mai întîi determinarea prin care reuşim cu ajutorul determinantului să delimităm în clasa de obiecte denumite de determinat o subclasă. În *casa de lemn de brad*, *de brad* determină separarea unei subclase în noţiunea de *lemn* : *lemn de brad.* O asemenea determinare o putem denumi *determinare perifrastică.* Este un procedeu mai degrabă lexical, duce la apariţia unor noi cuvinte.

Alta este determinarea prin care reuşim să individualizăm, să separăm de clasa căreia îi aparţine, un obiect anumit, cunoscut de interlocutor. Întrucît oricine cunoaşte din aceeaşi clasă de obiecte mai multe, atunci cînd denumim un obiect cunoscut, numele clasei respective nu e suficient. De aceea vom folosi pe lîngă numele clasei de obiecte (*profesor*) diverşi determinanţi, prin care să putem separa reprezentarea unui obiect anumit dintre alte reprezentări asemănătoare, existente în conştiinţa interlocutorului.

Aceasta este *determinarea propriu-zisă.*

Distincţia făcută corespunde în mare cu distincţia calificare — dentificare.

27. Determinarea propriu-zisă se poate face prin :

a. *articolul hotărît* — cînd din clasa de obiecte ce pot fi denumite prin substantivul respectiv, numai unul (dacă substantivul este la singular), interesează în acel moment pe conlocutori sau este cunoscut şi de vorbitor şi de interlocutor : *Profesorul a intrat în clasă.*

b. *articolul hotărît* şi *un determinant perifrastic* (atribut de calificare) — cînd din subclasa denumită perifrastic nu e cunoscut (sau nu interesează în discuţie) decît un singur obiect : *Profesorul de matematică a intrat în clasă.*

c. *articolul hotărît şi un determinant propriu-zis* (atribut de identificare) — cînd dintre mai multe obiecte cunoscute din aceeaşi clasă, separăm unul prin indicarea relaţiei sale cu alt obiect cunoscut (identificat), relaţie în care nu se mai află alt obiect din aceeaşi clasă : *Profesorul meu a intrat în clasă.*

d. cînd vorbitorii s-au fixat asupra obiectului discuţiei lor într-atît de mult încît acesta nu este numai singurul din clasa respectivă de obiecte, dar chiar singurul care îi interesează din toate obiectele, folosim *pronumele* : *El a intrat în clasă.*

e. din aceleaşi motive, numele obiectului poate să nu mai apară, fiind subînţeles : *A intrat în clasă.*

(În sine, această schemă este incompletă, necesită unele precizări etc., dar este suficientă ca pe baza ei să deducem conţinutul specific al categoriei determinării. Numai în acest sens ne este folositoare).

28. Numărul, genul, cazul sînt categorii gramaticale impuse de realitatea înconjurătoare, le-aş numi obiective. Faptul că un substantiv este în cazul genitiv (exprimînd posesia), plural, masculin este un fapt independent de vorbitor, real.

Clasa determinanţilor exprimă, dimpotrivă, subiectivitatea, poziţia vorbitorului faţă de obiect. Folosirea pronumelor sau a articolului, ambele unelte specifice ale determinării, este determinată nu de însuşirile în sine ale obiectului denumit, ci de poziţia sa faţă de vorbitor şi interlocutor.

Determinarea propriu-zisă nu se poate asemăna cu celelalte categorii gramaticale ale substantivului ci, mai degrabă, cu categoriile gramaticale ale verbului. Determinarea aş considera-o mod nominal.

Asgar Rosenstand Hansen vorbeşte de *aspecte nominale*[23] „Modul caracterizează relaţia care leagă procesul enunţat (evenimentul narat) şi pe protagoniştii lui prin referire la locutor (protagonistul procesului enunţării), altfel spus, concepţia pe care o are vorbitorul despre relaţia dintre acţiune, agent şi scopul ei" [24]. „Aspectul reprezintă o caracterizare în sine a procesului enunţat, fără a implica pe protagonişti şi fără referinţe la actul vorbirii" [25]. Consider că determinarea, în urma aprecierilor făcute mai sus, se apropie mai curînd de categoria modului.

29. În concluzie : există motive să considerăm determinarea categorie gramaticală, după cum altele ne-ar putea servi ca obiecţii (faptul că nu se aseamănă cu celelalte categorii ale substantivului, de exemplu).

Întrucît numai opoziţia articulat hotărît — articulat nehotărît caracterizează substantivul, rămîne să reducem la aceasta opoziţiile determinative pentru a putea susţine mai departe că articolul este morfem al determinării. Nedeterminarea n-are ce căuta în cadrul . . . determinării, aşa cum lipsa numărului la adverbe nu apare în sistemul de opoziţii al acestei categorii gramaticale. Expresia unui termen al opoziţiei poate fi zero, dar zero nu poate fi termen al unei opoziţii. Exclud, deci, analogia greşită ce s-ar putea face cu morfemul zero.

În aceste condiţii, cresc şansele articolului de a fi considerat morfem. Cu alte cuvinte, şi în urma celor înfăţişate la 24, mai sus, nu putem considera greşită ipoteza Valeriei Guţu-Romalo şi să susţinem concepţia tradiţională despre articol mai departe netulburaţi în convingerile noastre. Posibilitatea de a obiecta, însă, faţă de această nouă ipoteză, reprezintă, cred eu, reflexul în cercetarea teoretică al unei situaţii de fapt din limba română : *tendinţa de a transforma articolul în morfem al determinării, proces a cărui desfăşurare este totuşi încă departe de a se fi încheiat. Exagerînd* (pare să fie o regulă ca orice noutate să se impună prin exagerare) şi susţinînd desăvîrşirea procesului, Valeria Guţu-Romalo şi ceilalţi autori atrag astfel atenţia asupra unui proces care s-a petrecut frecvent în istoria îndepărtată a limbilor şi care acum se petrece sub ochii noştri : transformarea în morfeme gramaticale a unor cuvinte şi apariţia unei noi categorii gramaticale.

Dar la această concluzie nu se putea ajunge într-o cercetare strict descriptivă, care de la bun început se lipseşte de perspectiva globală a fenomenului. „Scopul unei cercetări teoretice făcute asupra articolului trebuie să fie descoperirea legilor de formare, de extindere şi de întrebuin-

---

[23] Vezi *op. cit.*, p. 163 (rezumatul în limba franceză).

[24] Vezi *Structura morfologică. . .*, p. 60.

[25] *Ibidem*, p. 61.

ţare sistematică a acestei *părţi de vorbire* (s.n.) /.../. Între extinderea şi întrebuinţarea actuală a articolului sînt foarte multe puncte de contact. Aceasta nu înseamnă însă că se poate renunţa la vreunul din cele două aspecte ale problemei, căci, *fără a se urmări atent evoluţia, nu se înţelege bine starea actuală*"[26] (s.n.). De aceea rezolvarea problemei din titlul acestei lucrări nu se va putea face mulţumitor decît în cadrul unei teorii generale a articolului, din care să nu lipsească perspectiva diacronică.

Noiembrie 1968

Facultatea de limba şi literatura română,
Bucureşti, Str. Ed. Quinet 7

[26] Ion Coteanu, *Contribuţii la teoria articolului*, în SCL IX, 1958, 1, p. 17—44.

ADJECTIVUL ÎN CAZANIA I A DIACONULUI CORESI ŞI ÎN VERSIUNEA SLAVĂ DE NEAGOVO

DE

P OLTEANU

S-a dovedit că studiul filologic al textelor de limbă română veche, efectuat în raport cu originalele sau cu versiunile, scrise în limba slavă, maghiară, italiană etc. ale aceloraşi texte, ajută în mod deosebit la lămurirea multor probleme din istoria dialectelor, a limbii şi a culturii române. Contribuţiile acestea surprind prin noutatea şi importanţa lor, mai ales cînd se întemeiază pe original sau pe vreo versiune străină şi pe izvoare necunoscute ale operelor de seamă din cultura română veche.

Astfel istoria şi limba celor două cazanii ale lui Coresi apar într-o altă lumină, dacă le studiem în raport cu originalele şi cu versiunile lor slave : *Postilla de Neagovo* [1] şi *Cazania de la Zabludov* [2]. Unele versiuni slave ale vestitei opere *Fiore di Virtú* trebuie studiate în raport cu versiunile româneşti, din care s-au tradus. Aceasta se confirmă şi din românismele calchiate în slavă [3].

De asemenea, în studierea *Învăţăturilor lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie* trebuie să ţinem seamă de descoperirea unor izvoare [4] şi fragmente ale originalului slavon, necunoscute pînă în prezent [5]. Pentru a ne convinge cît de utile şi de instructive sînt aceste cercetări, prezentăm în continuare caracteristicile adjectivului în Cazania I a lui Coresi şi corespondenţele acestor particularităţi în „Postilla de Neagovo" (CN),

[1] P. Olteanu, *Postilla de Neagovo în lumina Cazaniei I a diaconului Coresi*, în „Romanoslavica", XIII, 1966, p. 105–132. *Contributions à la littérature homélitique de la Transylvanie et de l'Ukraine carpathique*. (Extrait de „Sborník Filozofickej Fakulty University Komenského", XIV, Bratislava, 1964, p. 61–80.)

[2] P. Olteanu, *Les originaux slavo-russes des plus anciennes collections d'homélies roumaines* (Extrait din „Romanoslavica", IX, 1962, p. 163–194.)

[3] P. Olteanu, *Fiore di Virtú dans les versions slaves traduites du roumain*. (Extras din „Romanoslavica", Bucureşti, 1968, p. 273–304.)

[4] P. Olteanu, *Omilii folosite în Învăţăturile lui Neagoe Basarab*, în „Romanoslavica", XIV, 1967, p. 341–358.

[5] Ca de ex. cele 23 de pag. din originalul slavon al „Învăţăturilor lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie", descoperite de D. P. Bogdan : *Treisprezece file inedite din al doilea arhetip slavon al Învăţăturilor lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie*, în „Revista de ist. lit." XVII–3, 1968, p. 487–497, publicate apoi şi de Gh. Mihăilă, cu unele omisiuni etc. : *Două fragmente inedite din textul slavon al „Învăţăturilor lui Neagoe Basarab"*, în „Romanoslavica", XIV, 1960, p. 359–370.

adică în versiunea slavă a primei cazanii, care a văzut lumina tiparului în limba română pe la 1567 [6]. Contribuția aceasta face parte din monografia *Vechile cazanii românești și limba lor*. Astfel, din punct de vedere morfologic, observăm că unele adjective din limba CN au pe lîngă formele cărturărești cunoscute în slava veche și forme caracteristice dialectelor ucrainene din regiunea subcarpatică precum și o serie de forme arhaice. Astfel, forma lungă în *-yj* sau după temă moale în *-ii* de la m.nom.s. s-a generalizat și la plural la toate genurile: *celovekъ*... *merjavyj* (CN 18) „om măreț". Sau *ljudi*, *ženy* ... *nevěrnyj*, *bogatyj* (CN 13—54) „oameni, femei necredincioși, bogați"; *na ulice variškyj* (CN 169) „pe străzile orașului" sau la n.pl. *lichyi děla* (CN 24) „fapte rele". Se păstrează forme contrase, ca (ljudi) *nevěrny* (B.N. 54) „oameni necredincioși"; *finikove* (CN 40) „de finic", *segosvetnja* (CN 78) „a acestei lumi", pe lîngă cele lungi: *dobroje* „cel bun" — *segosvetnaja* „a acestei lumi" etc. Formele nominale sînt mai frecvente la adj. posesive în *-ovъ*; *-inъ*: *Davidovъ* (CN 178), *Isusovo* (CN 53), *Marthino* (CN 188). Formele cauzale au desinențe caracteristice limbilor slave de răsărit ca: *dobrogo*, *dobromu* și ucraino-carpatice ca *molodčogo* (CN 201) „al celui tînăr", *čužoj* și *čužuj* „cu cea străină", ori forme cu *iucanie*: *nyněšnjugo* (CN 145) „al celui de acum" sau: *segosvetniuvъ* (CN 118) „cu cea din această lume", ori *dušě ljudskě* (CN 57) „sufletul omenesc" etc.[7]. Locale subcarpatice sînt formele adj. fem. în instr.s.: *-ov*/*-ev*: *žurovъ ljudskovъ* „cu grijă omenească"; *duževъ mocovъ* „cu o putere mare".

Astfel de dialectisme localizează scrierea „Cazaniei de Neagovo" în regiunea dialectelor ucrainene subcarpatice dinspre vest și sud. Formele cazuale ale adjectivului în CC[1], adică în versiunea românească a acestei cazanii, sînt aproape identice cu acelea ale substantivelor. Remarcăm doar cîteva particularități, care provin fie din dialectele de atunci, fie din limba traducătorului, sau dintr-o influență a originalului. Astfel, prin originalul slav se poate explica forma adjectivului masculin *gol*, care păstrează uneori pe *l* și la plural unde avem *goli*, nu *goi* ca astăzi. Ex.: sъntem *goli* (CC[1] 182), *esme goly* (CN 134). Forma *goli* este și în alte texte din secolul al XVI-lea [8].

Unele adjective terminate în vocală au forme duble la sing., de ex.: *pustiiu* (CC[1] 344) și *pustii* (CC[1] 136). Prima formă e mai veche fie că < sl. *pustie* cu suf. *iu*, fie < v.sl. *pustyńi* > *pustyńu* > *pustiiu* ca în *călcîiu* < lat. *calcaneum*, deci cu *n* > *ń* > *i* cînd era urmat de *e*, *i* în hiatus — ca în elementele latine [9].

În loc de *roșu*, *roșe* < lat. *roseus* se spune *roșiu* (CC[1] 399) iar la fem. *roșie* (CC[1] 173) ca și astăzi. Terminația în *roșiu* nu este etimologică. S-ar putea explica prin analogie cu *cenușiu*, *cenușie* < lat. *cinus* > *cenușă* cu suf. *-iu*. Adjectivele *mare* și *tare*, sau *netare* au uneori aceeași formă și la plural. Se spune de ex. *mai marelor preuți* (CC[1] 374). Contextul și corespondențele din CN ne arată că e vorba de plural. *Netare* e o calchiere după

[6] Alexandru Mareș, *Cînd și unde s-au tipărit „Tîlcul Evangheliilor" și „Molitvenicul rumânesc"*, în LR XVI, 1967, 2, p. 119—130.

[7] I. Panchevici, *Ukrajnski govori Pidkarpathskoj Rusi i sumežnich oblastei*, I, Praga, 1938, p. 254—256. L. Deszö, *Očerki po istorii zakarpatskich govorov*, Budapesta, 1967, p. 145.

[8] O. Densusianu, ILR II, p. 108, Al. Rosetti, *L. rom. în sec. XIII—XVI*, p. 131.

[9] O. Densusianu, ILR II, p. 79 și 108.

sl. *nemoštnyi* „fără putere, slab", şi după ucr. carpatic : *neduženъ*. Formele în *-e* alternează cu cele în *-i*, pentru că în textele din secolul al XVI-lea *e* şi *i* se confundă. De aceea se spune şi : ...*noi ceѧ tarii* (CC[1] 289). Aci *ceѧ* este pronume demonstrativ. În CC[1] şi în alte texte româneşti din sec. al XVI-lea *cel, cea* ... nu se foloseau ca articole. De aceea se folosesc formele cu articol enclitic : *tarele* în loc de *cel tare*, sau : „... sъ purtъmъ sarcina *slabilor*" (CC[1] 289). De altfel şi în CN aceste adjective sînt determinate tot enclitic : *dužyi* < *dužъ* + *jь* „tarele" ; sau *slabymъ*. Desigur că dezvoltarea mai tîrzie a pron. dem. *acel, acea* < lat. *ecce ille, ecce illa* în > *cel, cea*... prin afereza lui *a* protetic şi apoi ca articol este un fapt de limbă dacoromânesc. Dar cel puţin în textele slavo-române nu se poate face abstracţie de corespondenţele din slavă în explicarea faptelor de limbă din versiunea românească, în care se spune : *ceia tarii* după : *tie dužyi* sau *to dělo* „celъ lucru" (CC[1] B 292) şi *tarele* după *dužyi* etc. De la adjectivul *nou* avem la pl. fem. şi n. *noao* nu *noi* : *vare noao*.

În exprimarea gradelor de comparaţie remarcăm formarea frecventă a superlativului cu adverbul *prea* < sl. *prě*, lat. *prae : ţară de elъ prea iubită* (CC[1] 303) ; *Sъ ne dě prě mari darure* (CC[1] 47). În ambele exemple în Cazania de Neagovo, avem adjectivele la gradul pozitiv : *ljuba* „iubită" şi : *štoby namъ davъ velikyi darъ* (CN p. 1) „ca să ne dea un dar mare". Se spunea „prea mîndru" cu semantismul v. sl. *prěmǫdrъ* „prea înţelept" (CC[2] 5,80).

În adjectivul *preapodobn* adverbul *prě-* s-a unit cu adjectivul — ca şi în latină *prae-clarus* şi mai ales în slavă : *prěpodobьnъ* sau *prěpodobьnikъ* „preacuvios, prea evlavios, sfînt". În textele vechi adjectivul *prepodobьnikъ* se foloseşte adesea împreună cu substantivul *oteţь* < vsl. *otьcь* „părinte". Este deci un slavonism de origine cărturărească : *unde au propoveduit prepǫdobnîi oţţi Vasile, Grigorie*... (CC[1] 318) „*de propovědali prěpodobnyj otci Vasilie, Grigorie* (CN 13). Adjectivul *preapodobenъ* intrase în uz pentru că se foloseşte şi singur : *roagă-se ţie toţi preapodobnii* (CP XXXI 6, CC[1] 344).

Caracteristice sînt adjectivele la gradul superlativ formate cu prefixul *raz-*. Sînt slavonisme de uz general sau reproduse din originalul slav. De ex. : zise celui omъ *răzslăbit* (CC[1] 30), *movivъ čolověku razslablenomu* (CN 64). Sensul e că omul acela era „slăbit de tot", era „foarte slăbit". În limba veche sînt rare astfel de atestări ca *răzslăbit*. Se spune însă şi astăzi : *răzmuiat, răzjudecat, răzbătut* etc. Comparativul cu adverbul *mai* din limba română a fost preluat şi în graiurile ucraino-carpatice, din care a trecut şi în monumentele scrise. De aceea în CN avem ca şi în CC[1]: *mai pravedenъ* (CN 2) „mai drept", *mai ljuba* (CN 6) „mai dragă". Adverbul *mai* s-a menţinut şi pe lîngă comparativul tipic slav format cu sufixul *-š* : îndeosebi la neutru: *mai buršee* (201) „mai mare", *mai dorožejšee* (301) „mai scump". Între adverbul românesc „mai" şi prefixul slav *naj-*, cu care se forma superlativul, s-a produs o contaminare. De aceea avem în CN forme de superlativ ca *mai buršii* (103) şi *najburšii* „cel mai mare". Pe lîngă aceste forme locale întîlnim şi forme tipice în slavă cu prefixul *naj-* : ca *najmilšaja* (216) „cea mai iubită". Aceasta însă nu exclude originea românească a adverbului „mai" în dialectele ucraino-carpatice. Din aceste graiuri au pătruns în CN forme caracteristice de comparativ formate cu sufixul *-šov, -ejšov* : *lepšovyj* (CN 155) „mai buni", *doro-*

žejšovyj (CN 134) „mai scumpi". Dar adverbul românesc „mai" e frecvent şi pe lîngă aceste forme : *maj bulšova mucь* (CN 115) „o putere mai mare". Superlativul se exprimă şi prin forma de pozitiv cu adverbe ca „rău, grozav, tare" etc. în procliză, prin expresii adverbiale ca „îndelung răbdător" — sl. *dolgoterpelivъ* sau „mult (< lat. *multum*) milostiv" — sl. *dužo milostivъ*. Procedeul e cunoscut şi în limbile romanice sp. *mug amable* — it. *molto bene* etc. Poate chiar *dužo milostivъ* din CN să fie un calc al autorului după un original latin, cum ar fi omiliile lui Grigore cel Mare sau alte omilii husito-reformate, care circulau în Transilvania de nord şi Maramureş, venite prin Ungaria, Slovacia sau Polonia, unde încă din sec. al XIII-lea *Kazania Swętokrzyske* se traduc din latină. Oricare ar fi explicarea, subliniem că în CN şi CC[1] procedeul e frecvent. Ex. : *sъntem rъu desbrăcaţi* (CC[1] 182). Sau : *esme velьmi obydrany* (CN 134) „sîntem foarte zdrenţuiţi".

Din punct de vedere lexical adjectivul în CC[1] ne impresionează prin numeroase forme arhaice şi dialectale. Le prezentăm după origine. Deşi această „Cazanie" a apărut în româneşte în sec. al XVI-lea, cînd cultura în limba slavă la români era în apogeul său, deşi versiunea românească urmează îndeaproape un original slav, totuşi printre adjective nu lipsesc latinisme ca : *chiar* < lat. *clarus* „limpede, curat, adevărat"[10]; în slavă de obicei îi corespunde *pravъ, -a, -o* „drept, adevărat" şi păstrează adesea aceeaşi topică în procliza substantivului pe care-l determină : *Arată-ne chiarъ chipul şi obraz venitul lui* (CC[1] 308), *Ukazuetъ namъ... pravyi putь i obrazъ prichodu ego* (CN 9) „Ne arată calea adevărată şi modul venirii lui". Acest adjectiv era însă şi în limba curentă de pe la jumătatea secolului al XVI-lea, pentru că e folosit şi în textele originale. Astfel, în „epilogul" acestei Cazanii, Coresi spune : „...că nici în douăzeci de cărţi atîta învăţătură *chiară* nu vreţi afla ca în această carte". Vechiul sens se păstrează în expresia „apă chioară"[11]. *Dereptъ* < lat. *directum* > *dirept* şi prin disimilare *i-e* : > derept[12] „drept, adevărat, sl. *pravъ*. Ca prepoziţie „dereptъ" înseamnează „pentru" — sl. *za, dělja* : *Derept aceaia dzice* : Dumnedzeu *dereptu* din Dumnedzeu *dereptu* ... (CC[1] B 5), „Pentru aceea zice... Dumnezeu *adevărat* din Dumnezeu *adevărat*". Sau numai ca prepoziţie : ...*nici au lăsat casa sau părinţii* ... *derept împărăţiia lui Dumnezeu* ... (CC[1] B 141 v.), ...*ne lišivъ chyžu albo otca* ... *dělja carstva Božogo* (CN 175). Sau : *dělja gatalmu žony... ednogo popa židuvskogu* (CN 222) „pentru (derept) ruşinarea femeei unui popă evreesc".

Deşert < lat. *desertum* „gol, care nu are nimic"[13]; ucr. *porožne*, = *vacuus*, se redă mai ales prin expresia adverbială *u porožne* — „în deşert, degeaba" : *Cum toată grija oamenilorъ iaste în deşert* ... (CC[1] 299), *Usjakogo felju žura ljudskaja... est u porožne* (CN[1] 139). Altă dată în versiunea slavă e *zadaremnyi* „zadarnic" : *în deşert iaste propovedania nóstră* (CC[1] 163), ...*to zadaremnoe by bylo propovědanije naše* (CN 49) „atunci zadarnică ar fi propovăduirea noastră".

---

[10] O. Densusianu, ILR II, p. 271.
[11] O. Densusianu, *L. rom. în sec. al XVI-lea. Lexicul*, 1932—1933, p. 21.
[12] O. Densusianu, ILR II, p. 25, 73, 85.
[13] O. Densusianu, ILR II, p. 28, 275.

Ferecatъ < lat. *felicatus* din *felicare* sau *ferricare* ,,a face bine, a ferici" [14]. În dicţionare este atestată forma compusă a acestui adjectiv *infelicatus*. În slavă lui *ferecat* îi corespunde *blagy* : *Ferecaţi seţi* ... (CC [1] 426) ; *Blagy* este... ; *Ferecatu pântecele ce tine purtatu*... ; *Blagy čerevo što tebě nosilo* ; *Fericit pântecele care te-a purtat*...

Meserearnic şi *measerъ* < lat. *miser* ,,sărac, îndurător, milostiv" [15]. Este sinonim cu ,,mişel". În versiunea slavă îi corespunde uneori *žaluslivъ* sau *nenavistlivъ* ,,bun, fără ură, neinvidios" : Domnul e milostiv şi *meserearnic* (CC [1] 102), Kulьko *milostivъ* Gospodь, ta estь *nenavistlivъ* (CN 97). Şi : *Cъtu e milostivnicъ şi meserermicъ tatѫlь* (CC [1] 56), *Kulьko milostivъi žaluslivъ bogъ* (CN 120). Şi o atestare nesemnalată din ,,Molitvenic" cu adjectivul *measerъ* (B 339) : ...*milueşte-mѫ cъ sъѧ gur şi measer sъnt eu*. *Pomiluj mja jako jedinorodъ i ništ esmъ azъ* (Ps. 24/16). *Measer* e şi în PO cu sensul de ,,sărac" folosit în opoziţie cu ,,bogat" : *Measerul încă să nu dě mai mult de giumătate de siclus* (PO 281/24). *Mişelъ* < lat. *misellus* ,,sărac, sărman, om de rînd" [16], sl. *ubogy* : pasă şi *tot ce ai tu*, *vinde şi imparţi mişeilor* (CC [1] B 140), ...*usě kulьko imaeš prodaj i rozdeli ubogymъ* (CN 174). Cînd în versiunea slavă adjectivul este la plural, se redă în româneşte prin substantivul colectiv *mişelamea*, din care făcea parte şi autorul Cazaniei, pentru că spune : ...*să putem înţelege noi* **mişelamea** (CC [1] 263) şi în CN 155 : *što by mogli rozuměti my* **ubogy**. *Mişel* e un adjectiv frecvent în limba veche. Este atestat de cîteva ori în ,,Palia de la Orăştie" tot cu sensul de ,,sărac, sărman" : ,,*Noi mişeii, greşiţi, păcătoşi nepotreabnici* (PO, 9,22). Chiar în CC [1] este atestat de multe ori (p. 45, 99, 106, 225). Sensul de ,,sărac" este destul de categoric : ...*ce elъ au fostъ şi mişelъ de n-au avut nice ce mînca* (CC [1] 290), ...*ali byvъ i ubogyi čomъ ne imavъ i što isti* (CN 177). Mai rar adjectivul *mişel* are sensul de ,,lepros" ca *mesel* din limba franceză veche. Aceasta înseamnă că *miselum* a căpătat acest sens special în latina de mai tîrziu [17]. Cu timpul atît *mişel* cît şi *meser*, *meserearnic* au fost înlocuite cu adjectivul ,,sărac". Totuşi *meserěrnic* este un latinism rar.

Mitutel este diminutiv de la *mic* < lat. *miccus*, cu sufixul *-ţel* : *micuţel* şi apoi *mitutel* prin asimilare. Ori : *mic*, *michitel*, *mititel* tot prin asimilare [18]. Este atestat în ,,Codicele Voroneţean" [19], în ,,Evangheliarul" [20] şi ,,Praxidul" lui Coresi, în ,,Palia de la Orăştie" : ,,*Cum voi eu lăsa pre voi şi pre* **mituteii** voştri" (210/11). În Moldova este atestat şi ca nume : *Mitutelul*. În slavă îi corespunde *malъ* : *Vegheaţi-vъ să nu vedeţi unul de aceşti mitutei* (CT mat. 18.10), *Bljudite da ne prezrite edinago otъ malychъ sich*". Sau într-o atestare nesemnalată pînă acum : ... *ce săntь un lucru mitutelu* (CC [1] B 54), ...*što estь dělo maloe* (CN 94).

Iată acum şi unele adjective mai caracteristice de origine slavă. *Blagoslovit* ,,binecuvîntat, fericit", sl. *blagosloviti*, gr. εὐλογεῖν, lat. *bene*

[14] Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 78, 142, 178.
[15] O. Densusianu, ILR, II, p. 291 şi 360. Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 185.
[16] O. Densusianu, ILR II, p. 25, 28, 203. Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 175, 185.
[17] O. Densusianu, *L. rom. în sec. al XVI-lea. Lexicul*, 1935—1936, p. 41.
[18] Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 175. O. Densusianu, ILR II, p. 27, 74.
[19] I. G. Sbiera, *Codicele Voroneţean*, 1855, p. 123—125.
[20] *Tetraevanghelul diaconului Coresi*, ediţie îngrijită de Fl. Dimitrescu, Bucureşti, 1963, Mat. 25, 45.

dicere[21], ucr. *blagoslovennii*[22]. Sensul de *fericit* e mai rar : cumь pre noi sъ facѫ . . . **blagosloviți** (CC¹ 287), što by nas *učinivъ blagoslovenymi* (CN 194). *Destoinicъ* < vsl. *destojnъ*[23], gr. ἄξιος, lat. *dignus*[24], care este și în „Cazania de Neagovo", fiind și în limba ucraineană comună : **dostoinii**[25] . . . *ne estь mene* **dostojnъ** (CN 206), . . . *nu iaste mie* **destoinic** (CC¹ 81 ; 423).

Cînd în versiunea românească acest adjectiv are formă negativă : *nedestoinic* îi corespunde în „Cazania de Neagovo" adjectivul *bezgadlivъ* de origine maghiară, care e aproape sinonim : „. . . ↑*sumi nedestoinicь sъ nu fiu*" (CC¹ 337) „*samъ bezgadlivъ byvši* (CN 28).

Hrabor, *hraboară* „curajos, viteaz, îndrăzneț" < psl. *chrabrъ* „pugnator". Era un adjectiv cunoscut în limba vorbită pe atunci din Transilvania de nord și Maramureș. O dovadă ar fi și faptul că în „Cazania de Neagovo" îi corespund forme verbale ca : *Deržaj, done* ! (CN 155) „Îndrăznește, fiică. . .", pe cînd în versiunea românească e : *Fii hrăboară*[26], *nu te teme* (CC¹ 237) — adică : „Fii curajoasă, vitează".

Traducătorul nu a fost sigur că expresia „fii hrăboară" va fi bine înțeleasă și de aceea a adăugat explicativ : *nu te teme*. E un adjectiv atestat doar de cîteva ori, ceea ce înseamnează că avea origine cărturărească, deși se păstrează pînă azi dialectal : *hrăbor* și *hărăbor*[27]. În limba ucraineană nu s-a păstrat. În PO (9/4, 11) *hrăbor* are un sens peiorativ : „păcătos, desfrînat", iar *hrăbărie* înseamnă „răutate, viclenie", dar a păstrat și sensul din slavă și din CC¹ : „curaj, vitejie"[28].

Prěpodobnîi „prea cuvios" e un adjectiv de origine cărturărească <vsl. *prěpodobьnъ*, gr. ὅσιος, lat. *sanctus*[29]. Se folosește de obicei împreună cu alt slavonism *otețъ* „părinte bisericesc" — cum am arătat mai sus. Sub forma aceasta adjectivul exprimă gradul superlativ de la *podobьnъ* „cuvios, sanctus". În textele vechi românești traduse din slavă *podobit* are un sens mai larg și nu e legat numai de „părinții bisericești" sau de „sfinți" : *să bunъtъției podobiți furet.* (CPr. 60) „dacă veți fi rîvnitori (cuvioși) de bunătate". În limba ucraineană e *podobenъ* „frumos"[30].

Procletъ „blestemat" < psl. *prokleti* „se exsecrari"[31], ucr. *prokljatii*[32]. În limba secolului al XVI-lea este atestat ca verb[33]. De aceea atestarea lui ca adjectiv în CC¹ este prețioasă : *mai rъu e și mai procletъ decъtъ jidovii* (CC¹ 210), . . . *mai guršumъ prokljatnie budetъ* (CN 145). Aci s-a folosit forma substantivală a aceluiași cuvînt : „*o blestemație* și mai rea va fi".

În alte cazuri avem însă și în versiunea slavă adjectivul „prokljatyl" : *Čomь Gospodь činitъ gorazdъ namъ a my* **prokljatyi** *i lichyi nebereme*

[21] Fr. Miklosich, *Lexicon palaeslovenico-graeco-latinum*, Viena, 1862—1865, p. 27.
[22] B. Grinčenko, *Slovarь ukraïnsьkoї movi*, I, 1907, p. 71.
[23] *Dicționarul limbii române moderne*, București, 1958, p. 235.
[24] Fr. Miklosich, *Lexicon*. . ., p. 173.
[25] B. Grinčenko, *Slovarь*. . ., I, 1907, p. 431.
[26] Fr. Miklosich, *Lexicon*. . ., p. 1095.
[27] O. Densusianu, ILR II, 1961, p. 324, și *L. română în sec. XVI—XVIII-lea. Lexicul*, 1935—1936, p. 94.
[28] *Palia de la Orăștie* (*1581—1582*), sub red. V. Pamfil, București, 1968, p. 396 (9/4, 11 ; 173/21, 118/17).
[29] O. Densusianu, ILR II, p. 296.
[30] B. Grinčenko, *Slovarъ* . . ., III, 1909, p. 243.
[31] Fr. Miklosich, *Lexicon*. . ., p. 698.
[32] B. Grinčenko, *Slovarь*. . ., p. 429.
[33] O. Densusianu, ILR II, 1961, p. 202.

sobě na rozumъ (CN 132) „Că Domnul ne face bine, dar noi blestemații (procleații) nu luăm aminte".

Prostъ < psl. *prostъ* „promissus, simplex, rectus" [34] e folosit cu sensul mai vechi din slavă și din ucraineană: „simplu, sincer, natural, sărac" [35]. Adjectivul „prost" se folosește și în versiunea slavă de Neagovo adesea cu aceeași topică din versiunea românească: „... *a dobъndi și a purta*... **proștii** *pre calě dereptѫției* (CC [1] 28), ... *što by obertali*... **prostyi** *na putь pravyj* (CN 62) sau: ... *što by ne chodili naukovъ uživovъ ljudskovъ, što prostyj ljude iskladajutъ* (CN 180, Dum. XV, începutul) „ca să nu umble cu învățătura mincinoasă pentru popor, pe care oamenii *proști* o învață".

Slobodnicъ „slobod, om liber". Forma obișnuită chiar în textele vechi este *slobod* [36]. *Slobodnic* din CC [1] e o formă mai cărturărească, provine din original sau mai degrabă din limba traducătorului, pentru că în „Cazania de Neagovo" e *slobodnyj*: ... *Cum pre noi sъ facѫ* **slobodnici**, *derepți, blagosloviți* (CC [1] 287), ... *Što by nasъ učinivъ slobodnymi i pravednymi i blagoslovenymi* (CN 194). Și în limba ucraineană există tot forma *slobodnii* [37] ca și în slovacă etc., nu *svobodnyi* ca în rusă, bulgară etc. < vsl. *svobodь* [38].

Voinicъ „ostaș, luptător, soldat" < psl. *voinikъ* [39] „miles". E atestat de vreo șapte ori: *voinicъ a lui Isus Hristos* (CC [1] 445). Uneori e folosit ca sinonim explicativ al adjectivului „viteaz": *Fătul mieu Timothei, tu rabdѫ ca uѧ bunъ* **vitězъ** *sau* **voinicъ** (CC [1] 423), *Syne, Timotheiu, priterpi jakъ dobryi vitězъ* (CN 206). În versiunea slavă e numai adjectivul „viteaz". Sensul adjectivului „voinic" este redat mai bine în CN de *molodecь* „priceput, iscusit, puternic", caracteristic limbilor slave de răsărit [40]. Ex.: Vezi ei cьtь měrserѫ mulți cu acelь *voinicъ mortъ* (CC [1] 210), *Vidiš oni kulko mnogo ichъ išlo izъ tymъ* **molodcjumъ** *umerlymъ* (CN 145).

Volnic „liber, independent, arbitrar — făcut după voie" < psl. *volьnъ* și bulg. *volnik* [41]. În CN îi corespunde *vulnyj*, care e de fapt *volenъ*, cu *o* > *u* [42]. *Nu sъnt darъ* **volnici** *vlădicii a face cu cinstě lo(r)*... (CC [1] 196), *Ne sutь vladyci vulny činiti svoevъ čestju što imъ na djaku* (CN 196). Sau: ... nece sъntemь *volnici* (CC 186), *tai ne sme vulьny* (CN 135). Adjectivul *volnic* se folosește și astăzi în graiurile din Transilvania de nord și Maramureș: *Doară volnicu-s io în casa mea* [43].

Adjectivele de origine maghiară sînt mult mai numeroase în versiunea ucraino-carpatică. Printre cele din versiunea românească a acestei Cazanii semnalăm: *alduit*<magh. *aldott* „béni, loué, *aldo* bénissant" [44]. E un adjectiv cunoscut în dialectele din Transilvania, Maramureș, Banat, de unde a trecut apoi în colinde și balade. În graiul din com. Vîlcele Turda

[34] Fr. Miklosich, *Lexicon*..., p. 706—707.
[35] O. Densusianu, ILR II, p. 298.
[36] V. Machek, *Etymologický slovnik jazyka ceského a slovenského*, Praga, 1957.
[37] O. Densusianu, ILR II, p. 303.
[38] B. Grinčenko, *Slovarь*..., IV, p. 152, 1909. Fr. Miklosich, *Lexicon*..., p. 827.
[39] Fr. Miklosich, *Lexicon*..., p. 74. O. Densusianu, ILR II, p. 340.
[40] B. Grinčenko, *Slovarь*..., I, 1907, p. 259.
[41] Lat. *voluntarius, spontaneus*; gr. ἑκούσιος. Fr. Miklosich, *Lexicon*..., p. 72.
[42] B. Grinčenko, *Slovarь*..., I, 1907, p. 259.
[43] Micu Moldovanu, *Însemnări lexicografice*, în „Materiale și cercetări dialectale" I, București, 1960, p. 28.
[44] Ecqhardt Sándor, *Maghyar-francia szótár*, Budapesta, 1958, p. 5; O. Densusianu, ILR II, p. 342, dă *aldai*: V. Pamfil, *Elemente regionale în lexicul „Paliei de la Orăștie"*, în CL III (1958), p. 227 și urm.

se spune *alduit*, dar ironic, în loc de „înjurat, suduit”[45]. E participiul trecut de la „a aldui” sau „a aldovăni” (PO. 214), „a binecuvînta, a blagoslovi, a jertfi”[46]. În CC^1 „alduit” este atestat rar ca adjectiv alături de sinonimul „blagoslovit”, care în versiunea slavă corespunde adjectivului de origine maghiară *alduit*. Ex. : *Suntь blagosloviți și* **alduiți**, *feri-va pre ei*... (CC^1 436), *Čomъ sutь* **blaženyi** *i* **blagoslovenyi**, *sokotĕtъ budetъ ichъ* (CN 189) „Că sînt fericiți și blagosloviți, îi va păzi”. În „Molitvenic”, într-un cîntec dinaintea predicii, se spune : **Alduit** *Dumnezeu, ferește pre noi de tot răul* (CC^1 B 240 v.). Verbul *a aldui* e frecvent în literatura Reformei din Banat, Transilvania și Maramureș, dar provine din graiurile populare, nu din originale ungurești. Apare și în însemnările de pe un Molitvenic (f. 224) din Bihor, păstrat în manuscris.

Aleanešъ < magh. *ellenes* „l'adversaire, l'ennemi[47] — dușman, vrăjmaș”. În versiunea slavo-ucraineană are diferite corespondențe de adj. și subst. „potrivnic” ca în CN, unde frecvent e *vragъ* — „vrăjmaș”, dar ca adjectiv sensul îl redă mai exact *dosadnyj* : *Cumъ și acmu, unde vъd unii* **alĕneșii** *dereptăției*... (CC^1 117), *Takže i teperь koli vidjatъ až oni* **dosadny** *pravde* (CN 105). Același verset este tradus cu cîteva pagini mai departe diferit în ambele versiuni. Adjectivului *aleanešъ* din versiunea românească îi corespunde de data aceasta în versiunea CN *lĕnustь*, care trebuie să fie o formă alterată de copiști din *elenostь*. Textul nu este prea clar : *Carei toatѫ vremĕ ei au fost* **alĕneșii** *și mai vrăjmașii dereptăției*... (CC^1 74). Observăm că traducătorul a explicat adjectivul *aleaneși* prin sinonimul „vrăjmași”. În CN explicația nu apare și textul în sine este mai îndepărtat : ...*Čomь chotь patriarcha, chotь vladyka, liše pro lĕnustь ne ukazujutъ pupъ pravednyi koli siditъ na stulci proročeskumъ* (CN 89) „Că fie pe patriarh, fie pe vlădică numai pentru dușmănie (lenevie) nu-i arată un popă adevărat, cînd stă pe tronul proorocilor”. Altă dată însă, același verset e identic în ambele versiuni : *Cъ toatѫ vremĕ au fostь mai alĕneșii și mai vrăjmașii dereptăției* (CC^1 72) ... *i na koždyi časъ taj dejakumъ estь lĕnustъ* ... *ta vorogujutъ na pravdu.* La apariția formei *lĕnustь* a contribuit probabil și faptul că limba ucraineană nu are consoane lungi sau geminate. De aceea magh. *ellen* și *elleneš* < ucr. *elъlen* sau *elen*, *eleneš*. Ultima formă s-a putut ușor confunda cu *lĕneš*, din care s-a format apoi *lĕnostь* > *lĕnustь*. Din context reiese că *lĕnustь* își păstra sensul de *dușmănie, ciudă, invidie* din limba maghiară. Dacă-i dăm sensul de „lenevie” textul nu mai este clar și nu corespunde nici originalului, nici versiunii românești. *Aleaniș* în CC^1 și PO (49/24 ; 257/19) are rol și de substantiv : ...*să nu mî rѫzî* **alĕnișii** *miei* (CC^1 B 239). Aceeași origine și sens are și *alean : în* **aleanul** *ereticilor, na* **elъlen** *eretikumъ.* E un împrumut vechi.

Hitlean < magh. *hütlen* sau *hitlen*[48] „viclean, șiret”. Forma cu *tl* netrecut la *cl* se păstrează în ambele versiuni. Este un adjectiv foarte frecvent : ...*nu cъuta pre muѫrĕ altuѫ cu pohtѫ hitlĕnѫ* (CC^1 326), *taj ne smotri*

[45] R. Todoran, *Graiul din Vîlcele*, în „Materiale și cercetări dialectale”, I, București, 1960.

[46] În dialectul din Maramureș *aldui* „a binecuvînta” ; T. Papahagi îl înregistrează în com. Hoteni, vezi *Graiul și folclorul Maramureșului*, București, 1925, p. 213.

[47] Ecqhardt Sándor, *op. cit.*, p. 5 ; O. Densusianu, *op. cit.*, p. 342 ; Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 183.

[48] Ecqhardt Sándor, *op. cit.*, p. 925; Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 117—118.

na čužuju žonu izъ žadustju hitlěnnoju (CN 18—19). În „Molitvenic" e *hiclean*[49] și *hitlenșig*[50]. În CN adjectivele de origine maghiară au forme maghiare din sec. al XVI-lea și adaptate după adjectivele ucrainene subcarpatice. Aceasta denotă vechimea pătrunderii lor în aceste dialecte. Forma *izecleanъ* < magh. *izetlen*, este atestată în alte texte din secolul al XVI-lea, dar în versiunile acestei Cazanii nu se folosește. În schimb, este întrebuințat substantivul *hitlenșig* < magh. *hitlenség*. În „Molitvenic" este atestată și forma cu *tl* > *cl* : *Nu-mi pleca inima mea în cuvinte hicleane* (CC[1] B 236 ; PS. 140). În slavă îi corespunde *lukavstvie* „viclenie" : *Ne ukloni serdce moje v slovesa lukavstvija.*

Uluit, uluită < magh. *vallani* „a mărturisi, a exprima". Deci din verbul „*a ului*", atestat de cîteva ori în „Molitvenic", s-a format probabil de traducător acest participiu. Este atestat tot în „Molitvenic" cu forma feminină *uluita*, dar cu sensul de substantiv „mărturisirea", ca și în „Psaltirea" lui P. Tordaș (p. 152). În „Molitvenic" este atestat o singură dată ca sinonim al substantivului *ispovada* : ... *noi oamenii păcătoși ispovadă și* **uluită** *facem ca trudiții*... (CC [1] b 241). Este la începutul unui cîntec de spovedanie. Această atestare nu a fost semnalată pînă în prezent. În „Molitvenic" e și adjectivul *tăroasă* „însărcinată, gravidă" : Cъndь verь fi *tăroasă*, în dureri naște-verь fičorii" (Gen. 3.16). E atestat și în PO (20, 15).

În CN adjectivele de origine maghiară sînt cu mult mai numeroase decît în versiunea românească : *alčuvъ* < ung. veche *alcs* „dulgher, teslar". Expresia *fiul alcelui* din „Evangheliarul lui Coresi" înseamnă deci „fiul teslarului, al dulgherului".

Besonșag și *besonșak* „mărturisitor". Alternanța *g/k* era frecventă în limba maghiară în sec. al XVI-lea. *Betěgъ* „beteag, olog", *bezgadlivъ* „necugetat", *čaluvnyj* „înșelător" în română e „a celui", „a înșela", cunoscut în textele din s. XVI, *ingedlivъ* „îngăduitor", *merjavyj* „măreț", *mentovanyj* „mîntuit", *izgudlivyj* „neîngăduitor" (CN 223), *serenčljavyj* „norocos". Uneori aceleași adjective de origine slavă, maghiară, latină etc. se găsesc în ambele versiuni și chiar cu aceeași topică. *Nu sъntь* **betegi** *căce au vreo boală* (CC[1] 272), *Taj ne sutь* **betěžnyi** ... *čomъ imali uchutnuju bolestь* (CN 169). Ori : *Acest* **пъгîn** *mai om bunъ au fostъ* (CC[1] 102), *Tot* **поганъ** *mai lepšii čolovek byvъ* (CN 84) sau *cu pohtѫ hitlěnѫ* (CC[1] 326), *izъ žadustiju hytljanuju* (CN 19), ca uîn bunъ *viteaz* (CC[1] 423), *jakъ dobryj vitjazъ* (CN 206), *Esme goly* „sъntemъ goli" etc. Această interdependență strînsă între texte indică un original comun. Elementele maghiare din ambele versiuni nu provin însă dintr-un original maghiar, ci din dialectele române și ucrainene din regiunea subcarpatică, în care se păstrează parțial și astăzi[51]. Localizarea scrierii CN în această regiune subcarpatică din sud-vestul Maramureșului se confirmă prin adjective de origine polonă ca *pevny* „sigur, tare", *mocenъ* „puternic", *čemrovanyj* „zidit, scris, pictat" și mai ales prin dialectisme expresive,

---

[49] O. Densusianu, *L. rom. în sec. al XVI-lea. Lexicul*, 1935—1936, p. 105, remarcă deosebirea de sens dintre magh. „fără gust, fad" și sensul de „tare, aspru" din PS : „e ieu feria căile izeclěne".

[50] Ecqhardt Sándor, *op. cit.*, p. 925. O. Densusianu, ILR II, p. 345 îl consideră tot substantiv.

[51] L. Deszö, *K. voprosu o vengerskich zajmstvovanijach v zakarpatskich pamjatnikach XVI—XVIIvv.*, în „*Studia Slavica*" *I, 1958* p. 184, și *Materialy k slovarju zakarpatьskoj literatury XVI—XVII vv.*, Budapesta, 1965, p. 470.

în care se încadrează și unele adjective prin forma[52] și sensul lor. Ex. : *dorožešovyj* „mai scump", *žaluslivyj* „doritor", *chovzkyj* „lunecos", *polochavyj* „fricos", temător", *slutъ* „slăbit, îndrăcit", *tverez* „treaz, sobru", *vetěšnelyj* „învechit", *tanistra nevetěšnelaja* „traista cea neînvechită", *uživyj* „mincinos", *gnilъ* „putrezit", *pogiblъ* „pierit", *nynešnjugo* „a celui de acum", în care avem și fenomenul de *iucanie*, localizat în graiurile ucrainene din această regiune subcarpatică.

Adesea același adjectiv este explicat prin mai multe sinonime. Fenomenul acesta de *endyades* e mai dezvoltat în Cazania românească și el învăluerează plăcut fața molcomă a vorbirii populare, folosită în această „Cazanie", cum era în dialectele române de nord și ucraino-carpatice pe la jumătatea sec. al XVI-lea.

În folosirea sinonimelor din versiunea românească se afirmă fondul puternic al latinității limbii române : *bun*, *bătrîn*, *tînăr*, *mișel*, *miser*, *ferecat*, *meserearnic* etc. Unele adjective de origine maghiară, de ex. : *betěžnyj*, din CN, e redat uneori prin *lingori* < lat. *languor*. Ex. : „că elu vindecă toate *lingorile*" în loc de „. . . toți betegii" (*čomъ ovunъ isceljaetъ betěžnyi* — CN 59). Fața și structura limbii versiunii românești e curat latină, deși este în dependență de un original slav și apare în perioada de vîrf a slavonismului la români. Iată de exemplu cu cîtă simplitate se sfătuia poporul cum să-și aprecieze pe învățătorii săi : *Nu socotiți cine spune ce feli de om iaste bătrîn e au tînăr ras în cap au ba, ce numai să spue ție cuvîntul lui Dumnezeu cu derept* (CC [1] 118). Adjectivele stau în encliză și în versiunea slavă : *in se ne sokoti kto kažet što za felь čolověkъ, či staryi či molodyi liše by kazavъ slovo božie po pravde* (CN 106). Adjectivele colorează plăcut limba acestei cazanii. Iată de exemplu cum apără autorul independența învățăturii calvine, întemeiată exclusiv pe scriptură, folosind adjective multiple, care dau frazei culoare, bogăție și precizie : *că nouă nu vine legea nece de în Ierusalim, nece de la Roma, nece de în țara grecească, nece nemțească, nece rumânească, nu e de la leșească, nici de la moschicească, ce e lăsată și tocmită de la Hristos și iaste scrisă în scriptura sfîntă* (CC[1] 223), . . . *čom neprichoditъ pravo ne izъ Erusalima, ne izъ Rima, ne izъ deržavy grečeskoj, ne izъ nemeckoj, ne izъ Moldavy, ne izъ ljackoj zemli, ne izъ Moskovskoj, ali lišeno estь namъ i potokmivъ Hristosъ, što estь napisano u svjatum pisme.*

În CC [1] se renunță uneori la adjectivul din versiunea slavă de Neagovo : *u usjakum kěpe i usjakum krasotu cvety pulьskogo* (CN 178 r) ; *în tot chipul și în toate frămsețele poamelor și cu a florilor* (CC[1] B 291). Deci s-a spus numai „a florilor" în loc de „florile cîmpului" (cvety pulьskogo).

În tîlmăcirea creatoare a versetelor biblice se păstrează plasticitatea comparațiilor, paralelismul și lirismul originalului ebraic : *Soția ta va fi ca o viță de vie roditoare în casa ta, iar copii tăi vor fi ca lăstarii de maslin în jurul mesei tale* (Ps. 127/3—4). În CN „copiii" sînt comparați cu „trandafirii înfloriți" : *Žona tvoja jako loza plodovita u domu tvoemъ a deti tvoji jakъcvetovyi rusky okola stola tvoego* (CN 223).

[52] P. P. Čučka, *Iz slovotvory prikmetnika v pivdeno-karpatsьkich govirkach okolici Užgoroda*, în „Nauk. zap. Užg. Derž. Univ.", XIV.

Multe adjective din CN sînt redate în versiunea românească prin atribute substantivale prepoziționale. Astfel prin calc din latină s-a spus în CN : *chlěba našogo* **povsednevnago** (< lat. quotidianum) *daj namъ nyně* „pîinea noastră *cea de toate zilele* dă-ne-o acum". Procedeul se păstrează, reproducînd uneori în limba română chiar adjectivul slav substantivat : „...nu grăi cuvinte *de hlăpie* și de nimica" (CC[1] 348), *ne besěduj slova* **hlupye** *i porožnye* (CN 334). Deci „hlăpie" nu înseamnă „lăcomie, dorință nemăsurată" cum l-a explicat O. Densusianu[53], ci „prostie", pentru că vsl. *glupъ* = lat. „stultus"[54]. O. Densusianu explică sensul cuvîntului *hlăpie* transcris *hîlpie* prin vsl. *surovьstvo* „temeritas, arrogantia". Cunoscînd însă versiunea slavă a CC[1] vedem că e vorba de *glupyj* cu *g* > *h* — ca în ucraineană, cehă și slovacă. Aci e vorba de un ucrainism, care alături de alte regionalisme și particularități ale limbii, ne dovedește că nu numai CN dar și CC[1] s-a scris — probabil s-a și tipărit —, în regiunea fostului dialect de nord al limbii române, unde mișcarea reformată calvină era foarte puternică[55]. La Sighet era chiar un institut, în care se formau cadrele de predicatori și clerici calvini. Centre calvine erau și la Cluj, Orăștie, undeva în Hunedoara de nord și în Banat. Ioan de Sîngeorgiu își avea sediul la Cluj sau Orăștie.

O serie de regionalisme sînt comune în CC[1] și PO: a *aldui*, *aldovăni*, a *binecuvînta*, *tăroasă* „însărcinată", a *murgui* „a cîrti", a *celui* „a înșela", a *hăsnui* „a folosi", a *ului* „a mărturisi", *ocă* „motiv, cauză", *arete* < lat. *arietem* „berbec de doi ani" etc. Altele se găsesc în PO, CC[1], CN și în dialectul maramureșan, de ex. *budușlui* — ucr. *budušlovati* < magh. *bujdosolni* „a pribegi, a rătăci". În graiul maramureșan din Borșa, Jeud se spune *budușulancă* la „femeia fugită de la bărbat"[56]. În CC[1] (114) : Nu poate sufletul despьrtitь de la trupъ întru acest ținut *budușlui* ..., iar în CN (103) : Ne možet... duša vyddelivšisę vydъ těla u sjum deržave *budušlovati*. În PO : ... și ducîndu-se *budușlui* în pustia Berzaveei (63,3). Sau : *budușlău* pre pămînt rătăcitor (23,9).

Este vorba deci de regionalisme cu circulația restrînsă la nord-vestul Transilvaniei și Maramureș, care caracterizează textele calvine, unele traduse din maghiară[57]. Dar maghiarismele din CC[1] și CN nu dovedesc un original unguresc cum se credea[58], pentru că toate se găsesc în dialectele române de nord și în cele ucrainene subcarpatice[59].

---

[53] O. Densusianu, ILR II, p. 207—208.

[54] Fr. Miklosich, *Lexicon...*, p. 130.

[55] Al. Mareș, *op. cit.*, p. 119—130.

[56] Tache Papahagi, *op. cit.*, p. 215.

[57] Viorica Pamfil, *Elemente regionale în lexicul „Paliei de la Orăștie"*, în CL II (1958), p. 243 și urm.

[58] *Presupusul original unguresc al Cazaniei I-a din 1564 a diaconului Coresi : Corectarea unei erori*, în „Omagiu lui Alexandru Rosetti...", București, 1965, p. 645—650 ; P. Olteanu, *Considerații filologice despre postilele de tîlcuirea Decalogului*, în „Studii de slavistică", 1969, București, p. 45—64.

[59] L. Deszö, *op. cit.*, p. 71—96 și *Materialy k slovariu zakarpatskoj literatury. Slovarь Neag. Postily*, Budapesta, 1965 — în 16 microcărți.

Elementele maghiare din CC [1] și CN au transformări fonetice caracteristice dialectelor ucraino-subcarpatice ca *-ol-* > *ov* : dolъgъ > dovgъ, volkъ > vovkъ și din magh. *koldos*, *polgar* > ucr. *kovdoš*, *povgarъ* „cerșetor, pîrgar" (CN 68; 54) care nu se pot explica dintr-un original maghiar, ci din dialectul ucrainean unde pătrunseseră înainte de *l* > *v* — adică prin sec. XIV—XV.

Lingvistic și istoric prima Cazanie românească este legată deci de regiunea de nord și de Maramureș. Însuși Coresi ne spune în „Epilog" că *am găsit aceste tîlcure și mie tare plăcură*. Deci le-a găsit traduse gata — de propaganda calvină. În vederea tipăririi a stilizat limba, înlăturînd desigur multe regionalisme, poate și rotacismul. La aceeași concluzie duce și faptul că cele cîteva exemplare tipărite păstrate incomplet din CC[1] s-au găsit tot în regiunea de nord. În afară de cele două exemplare păstrate la Cluj, noi mai cunoaștem unul, tot incomplet, care s-a păstrat în Hațeg.

Cartea a circulat mult într-o regiune de nord cu rotacism. Dovadă că în exemplarul manuscris, singurul complet, păstrat în Bihor (la Prislop) într-o copie din sec. XVII [60], avem cîteva atestări de rotacism, ca *lumiră* în loc de *lumină* (CC [1] B 5 v).

Regiunea de nord a Transilvaniei, Maramureșul, Ugocea erau în strînsă legătură cu curentele mari de cultură și Reformă din Ungaria, Boemia, Slovacia de răsărit și Polonia, unde pe la jumătatea sec. al XVI-lea apare o literatură reformată și mai ales calvină, *similară* : evangheliare, catehisme, molitvenice, decalogul versificat s-au interpretat sub formă de omilii sau postile [61], ca și în CN și mai ales „cazanii" ca cele ale lui M. Rej. Subliniem importanța faptului că în același timp cînd s-a scris originalul „Cazaniei de Neagovo" și al „Tîlcului evangheliilor", au apărut în Polonia cîteva cazanii reformate [62] și mai ales în 1557 au apărut vestitele *Postille Calvine* ale lui Mikolaj Rej din Naglovice (1505—1569) și un comentariu adînc al Apocalipsului, făcut tot după învățătura calvină [63]. *Postilele* sau „Cazania" lui M. Rej sînt scrise, ca și CC [1] și CN, cu logică, raționalist, legate de realitățile practice și folclorice, într-o limbă populară vie. Din această cauză își păstrează prospețimea și actualitatea și astăzi. Au apărut în mai multe ediții în limba polonă și s-au tradus în limba lituaniană și rusă [64]. Tot așa CN — în limba căreia se găsesc o serie de polonisme ca

---

[60] Vl. Drimba, *O copie din sec. al XVII-lea a „Tîlcului Evangheliilor" și a „Molitvenicului diaconului Coresi"*, în „Revista de istorie și teorie literară", 1955, p. 535—541. I. Gheție, *Coresi și Reforma în lumina unor interpretări noi*, în SCL XVIII, 1967, 2, p. 231.

[61] P. Olteanu, *Postilla de Neagovo în lumina CC*[1] (extras din „Romanoslavica" XIII, 1966) și *Considerații filologice despre postilele de tîlcuirea Decalogului*, în *Studii de slavistică*).

[62] Astfel în spirit luteran au apărut : Seklucjan, *Postilla polska domowa*, în 1556, Arsacjusz și Trepka în 1557, Hieronim Malecki traduce „postillele" lui Luther ca *Postylli domowei* — 1574 etc. Altele sînt prelucrări după Melanchton etc. J. Krzyżanowski, *Historia literatury polskiej*, Varșovia, 1964, p. 150.

[63] Sub titlul : *Swiętych sfow a spraw Panskich... Kronika albo Postilla*, polskim językiema prostym wykladem też dla prostakow.., au apărut în 1557,1560, 1566, 1571, 1594. În 1965, s-a reeditat prin fototipie ediția din 1566 cu introducere și comentarii lingvistice de K. Górskí și Wl. Kuraszkiewicz. Julian Krzyżanowski, *Historia literatury polskiej*, Varșovia, 1964, p. 130 și 150.

[64] K. Kolbuszewski, *Postyllografia polska XVI i XVII w.*, Cracovia, 1921. I. Krzyżanowski, *Proza polska wieki XVI.* (*W wieku Reja i Stanczyka*), Varșovia, 1958.

cemrovati „contabulare”, *mocь*, „putere” *pevný* „sigur, solid” etc. — s-a adaptat la învăţătura ortodoxă şi s-a citit cîteva veacuri de populaţia ucraino-subcarpatică, multiplicîndu-se prin manuscrise ca şi CC[1] şi s-a citit de populaţia românească din Bihor, din nordul Transilvaniei şi Maramureş.

Astfel, analiza adjectivului din versiunile acestei interesante cazanii ne ajută nu numai să localizăm şi să datăm scrierea originalului, dar să-i cunoaştem mai bine istoria şi izvoarele. Pe baza unor astfel de texte se pot studia diacronic dialectele din regiunea subcarpatică şi de nord a ţării noastre.

Septembrie 1968

Universitatea Bucureşti

OBSERVAȚII ASUPRA EXPRIMĂRII NEGAȚIEI ÎN LIMBA ROMÂNĂ DIN SECOLELE AL XVI-lea—AL XVIII-lea

DE

GEORGETA CIOMPEC

Exprimarea negației în limba română veche nu a format, pînă în prezent, obiectul unei descrieri de ansamblu. Unele particularități au fost semnalate și discutate în lucrări de istorie a limbii, în descrieri de texte sau în studii speciale, avîndu-se în vedere, în majoritatea cazurilor, traducerile din secolul al XVI-lea [1].

În lucrarea de față încercăm o descriere mai amplă a acestui fenomen sintactic, bazîndu-ne pe cercetarea, integrală sau parțială, a unui număr relativ mare de texte (traduceri și scrieri originale) din secolele al XVI-lea, al XVII-lea și al XVIII-lea [2].

---

[1] Vezi, de pildă, I. A. Candrea, *Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI și XVII traduse din slavonește*, t. I., *Introducerea*, București, 1916, p. CCXX ; O. Densusianu, *Istoria limbii române*, vol. II, București 1961, p. 253—254 ; Al. Rosetti, *Limba română în secolele al XIII-lea — al XVI-lea*, 1956, p. 162, 170 ; V. Morariu, *Sintaxa propozițiunii în Psaltirea Scheiană*, în „Revista filologică", I, (1927), 1—2, p. 219—231 ; M. Avram, *Evoluția subordonării circumstanțiale cu elemente conjuncționale în limba română*, București, 1960 ; p. 35—36, 77—78, 101—104 ; I. Rizescu, *Cu privire la dubla negație în limba română*, în SCL XIV, (1963), 4, p. 471—478.

[2] Lista textelor cercetate : *Psaltirea Hurmuzachi* — (PH) ; *Psaltirea Scheiană* — ed. I. A. Candrea, București, 1916 (PS) ; *Scrisori românești din arhivele Bistriței* (1592—1638) — ed. Al. Rosetti, București, 1944 (SB) ; *Codicele Voronețean* — ed. I. Sbiera, 1885 (CV) ; *Palia de la Orăștie* — ed. Mario Roques, Paris, 1925 (PO) ; Coresi, *Carte cu învățătură* (1581) — ed. Sextil Pușcariu și Alexie Procopovici, București, 1914 (CC_2) ; Varlaam, *Cazania* (1643) — ed. J. Byck, București, 1966 (VCaz) ; *Alexandria* — ed. N. Cartojan 1922 (A) ; *Noul Testament de la Bălgrad* (1648) — fotocopii (NT) ; *Biblia de la București* (1688) — originalul (BB) ; *Pravila 1646* — ed. Acad., București (PRA) ; Ureche, *Letopiseț* — ed. C. Giurescu, 1916 (UL) ; Costin, *Letopiseț* — ed. P. P. Panaitescu, 1958 (CL) ; Dosoftei, *Viețile sfinților* — fotocopii (DVS) ; Iorga, *Scrisori de boieri. Scrisori de domni*, ed. II, Vălenii de munte, 1925 (ISBD) ; Iorga, *Scrisori de negustori*, București, 1925 (ISN) ; *Pravilniceasca condică*, — 1780, 1957 (PrC) ; Neculce, *Letopiseț*, ed. II, I. Iordan, 1959 (NL) ; Molnar, *Economia stupilor* — fotocopii (ME) ; Ivireanu, *Didahiile* — ed. Strempel, 1962 (IvD) ; Cantemir, *Istoria ieroglifică* — ed. P. P. Panaitescu, 1965 (CI) ; Radu Popescu, *Istoriile* — ed. „Cronicari munteni", 1961, vol. I, p. 227—577 (PIst).

Materialul bogat pe care ne întemeiem descrierea ne-a permis relevarea unor aspecte și fapte nediscutate pînă acum precum și revizuirea unora dintre explicațiile formulate anterior cu privire la negație.

I. ELEMENTELE DE NEGAȚIE

1.1. Principalul element de negație este *nu* (< lat. *non*) morfem independent, în sensul că ocurența lui nu e condiționată de prezența altor cuvinte negative. El se combină, în general, cu orice parte de vorbire, precedînd-o în imediata apropiere.

a) *în combinația cu un element nominal* sau *adverbial* (precedat sau nu de prepoziție) *nu* marchează *opoziția față de un alt element* explicit sau implicit. De exemplu:

nu eu, ce dulceața lui Dumnezeu... CC_2 15/35
nu cu mănie ꙟblaĭu PH $21^r{}_v$ 11
Fu...voroavă *nu puțină* CV 7/13
Că *nu* ꙟ*zadarь* arată VCaz 36/1
Mai nainte au trebuit să faceți aceasta, iar *nu acum* PIst 277/3—4

Observație. Din îmbinarea lui *nu* cu adverbul *numai* a rezultat construcția locuțională *nu numai* care, referindu-se la un cuvînt sau la o întreagă propoziție, impune în general, o construcție adversativă echivalentă, introdusă prin *ci și, ci încă*:

Nu numai lumina . . . străluciia . . . *ce și o frumusĕțe* IVD 79/3—4; cf. și PIst 257/16; UL 2/15.
nu numai să dea voe a să lucra, *ci încă să orînduiască* și oameni PrC 152/1—2.

Deplasarea lui *non* de lîngă verb în apropierea cuvîntului la care se referă în mod expres apare ca o tendință puternică încă din latină [3].

Adesea însă, în textele românești traduse, plasarea lui *nu* înaintea unui nume sau adverb este rezultatul imitării servile a originalului și nu reflectă intenția exprimării opoziției.

Cf., de exemplu:

nu prilăsitŭ fuiu PS 76/3 (= не прельщенъ бѡхъ — nu m-am amărît)
se nu Domnul zidire PS 126/1 (= аще не г҃дъ созиждетъ — de n-ar zidi Domnul) [4].

b) *în combinația cu verbul*, negația se referă la întreaga construcție al cărei nucleu este acesta marcînd:

α) *neîmplinirea procesului verbal* în mod absolut sau în legătură cu o circumstanță dată, un obiect etc. De exemplu:

Ne rugăm să dai acéia ce-ai pierdut, *ca să nu perim* PIst 263/6
Nu dormiè Ieremia vodă CL 45/13
doo pъrți a legiei iaste *a nu viѧ* noi cu ѧle PO 8/10

sau:

Mihai vodă *nu era departe* CL 55/14
Nu ĭubĕște perirѧ VCaz 19/12—13

---

[3] Cf. J. Ph. Krebs — J. H. Schmalz, *Antibarbarus der lateinischen Sprache*, vol. II, Basel, 1888, p. 142.
[4] Vezi V. Morariu, *lucr. cit.*, p. 230.

ce folos iaste *a nu bea vin* IvD 108/17
neavîndŭ cu nime nici un război nicăiure ... au mărsŭ la Bucureşti CL 50/9—10;

β) poate implica *opoziţia faţă de o altă acţiune*, considerată în mod absolut sau în legătură cu o circumstanţă, obiect etc. :
N-au zăbovit, ci iar au strîns oaste PIst 291/1
Nu să să ѧchine, če ca să-lѣ pïardzâ VCaz 400/13
sau :
Şi n-au zăbovit mult, ci au tăiat pă Toma PIst 282/29
Nu se ţin cu prade..., ci cu agonîsită UL 100/15

Aşadar, combinîndu-se cu verbul, *nu* poate nega concomitent o altă parte de propoziţie iar, uneori, se referă în mod special la aceasta, verbul fiind mai mult un intermediar.

O situaţie asemănătoare aceleia în care *nu*, aşezat lîngă verb, se referă, de fapt, la o altă parte de propoziţie, întîlnim în planul frazei atunci cînd negaţia verbului din regentă vizează, în realitate, subordonata. De exemplu :
nu ni să cade să trecem ce s-au lucrat CL 166/33
(cf şi : *cade-să să nu să tacă* hărniciia lui CL 165/13)
Nu vrea să îmble CC_2 24/12 (care înseamnează, de fapt : vrea să nu îmble)
Că *n-am venit să stric* NT $7^r/2$ (= am venit, dar nu ca să stric).

c) Faptul că îmbinîndu-se cu verbul predicat, negaţia conferă valoare negativă întregei propoziţii, explică posibilitatea folosirii lui *nu* ca *element pro-frază*, independent, rezumînd o propoziţie negativă, ca în exemplele :
Ce să fie cuvîntul nostru ce-i aşa aşa, ce nu-i *nu* NT $7^v/14$
de vor fi judecăţi multe să se facă Divan, iar *de nu*, să se citească răvaşă... PrC 48/22 ; cf. şi BB $21^v/34$; VCaz 394/18, PIst 262/38.

1.2. *Nu* prezintă, în construcţiile verbale, variantele combinatorii :
n — (în variaţie liberă cu *nu*), cînd precedă verbul *a avea* (predicativ sau auxiliar) : *n-au* nemică CC_2 402/30, *n-au* vrŭtѣ VCaz 23/19, auxiliarul modului condiţional-optativ: *n-ar* vini NL 35/34, sau formele aferezate ale auxiliarului viitorului : *n-oi* avea CL 128/22, de *n-iţi* face DVS 141/17. (Cf. însă şi *nu*, în aceleaşi situaţii : *Nu aveţi* a intra CC_2 17/10 ; de *nu ar* fi murit NL 26/28 ; păn *nu om* vedea CL 122/3 etc.) ;
ne — (< prefixul slav *ne* [5]) — la formele de gerunziu sau participiu cu care se aglutinează : *neputînd* DVS 128/33, *neavînd* UL 18/12, *nesăvîrşit* UL 3/20, *nesemnat* UL 4/30.

Trebuie subliniat că atît gerunziul cît şi participiul se pot combina şi cu *nu*. Între construcţiile cu *ne* şi cele cu *nu* ale acestor forme verbale există, de obicei, o opoziţie gramaticală şi semantică, primele exprimînd pur şi simplu negaţia, celelalte implicînd opoziţia faţă de un alt element exprimat sau nu. Compară, de exemplu :
să ducea... *nezicînd* nimic IvD 112/12

[5] I. Guţia (*Evolution et structure des composés négatifs roumains*, în „Orbis", tome VI, (1957), p. 159) emite ipoteza că *ne* provine din *nu* în poziţie neaccentuată : „Il ne s'agit pas ici [e vorba de gerunziul *neputînd*] d'un verbe *neputea*, mais de *nu putea*, où *nu*, probablement à cause de la position secondaire (non accentuée), devient *ne*-".

cu :

cu bucurie ačasta să facă, iar *nu suspinînd...* IvD 75/32

sau :

netădămuit... au murit CL 155/9

cu :

le au scrisă iară *nu audzite* NL 5/9.

Distincţia valorică între cele două forme, foarte clară în limba actuală, nu era consolidată încă în limba din secolele al XVI-lea — al XVIII-lea, cum o dovedesc exemple ca :

nemică *nu zăbovindŭ* (= nezăbovind) au mărsŭ la curte CL 139/1 ; cf. şi 49/1

nu trecuţi (= netrecuţi) bine toţi, au sărit călăreţii CL 156/14.

1.3. Morfemul negaţiei, *nu*, este întotdeauna antepus formei verbale cu care se combină (cf. exemplele de mai sus) şi este purtătorul accentului de intensitate.

La subjonctiv şi infinitiv însă, *nu* precedă întreaga formă verbală sau o dislocă (plasîndu-se după *să*, respectiv *a*), după cum exprimă opoziţia sau numai simpla negare. Compară în acest sens :

nu sâ să ↑chine, če ca să-l piiardză VCaz 400/13 ; cf. şi CL 194/32.

„↑vaţâ-te a činsti pre ↑pâratul, ĭarâ *nu a-l ōcâră*” VCaz 445/6.

cu :

am silit *să nu rămîe* nimic nesemnat UL 4/30 ; cf. şi VCaz 27/21.

i-au căutatŭ şi vezirului... *a nu mînea* supt cortŭ CL 84/6 ; cf. şi IvD 108/17.

Ca şi în limba actuală, delimitarea valorică a celor două construcţii nu è absolut rigidă, în sensul că se pot înregistra situaţii ca :

grijescъ să ō adaōga, *să nu ō ↑pūţinĕdze* VCaz 14/32

în care forma verbală dislocată de negaţie implică totuşi opoziţia.

1.4. Precedînd verbul, *nu* alcătuieşte, împreună cu acesta, un grup unitar, puţin disociabil. Între *nu* şi forma verbală se pot intercala numai :

a) formele oblice atone ale *pronumelui personal* şi *reflexiv*, eventual grupate între ele :

nu *vă* înşelareţi CC_2 42/31

nū *mĭ*-aţi datъ VCaz 22/3

nu-*l* vădi A 107/12

să nu *li se* întîmple IvD 117/26.

nū *mѧ mai* da menre PH 22^{r}_{v} 12.

b) o serie restrînsă de *adverbe* : *mai*, *prea*, rareori, *de tot*, *nici* (eventual grupate cu pronumele de sub a)) — la formele verbale simple [6] :

nu *mai* sînt doi NT 24^{v}/21

să nu *mai* aibă dreptate PrC 98/10

nu *pre* îndrăzniè NL 78/33 ; cf. şi 39/27

să nu să *de tot* descopere CL 115/34 ; cf. şi 54/14

căruia numele nu să *nice* povestéşte CL 51/10.

---

[6] La formele verbale compuse negaţia apare, ca şi în limba de astăzi, lîngă auxiliar, iar adverbele citate între auxiliar şi verb (ca şi la forma pozitivă). Cf. : *nu vor* mai veni PIst 274/11–12 ; *n-au* mai avut cale PIst 285/33 etc.

1.5. Urmărind distribuţia lui *nu*, relaţiile sintagmatice pe care le realizează şi locul său în aceste combinaţii, se remarcă mobilitatea acestui adverb în limba română în comparaţie cu latina. Explicaţia o poate da, cel puţin în parte, faptul că poziţia lui *nu* în diversele enunţuri devine, în română, mijlocul principal prin care se încearcă refacerea distincţiei între negarea propriu-zisă şi opoziţie — distincţie realizată în latină prin două elemente diferite, *non* şi respectiv *ne* [7].

— În cazul negaţiei parţiale, a negaţiei care se referă la o altă parte de vorbire decît verbul, cele două modalităţi de exprimare (prin intermediul verbului şi prin combinaţia directă cu elementul negat) corespund, fără să existe limite rigide, celor două valori. (Compară în acest sens exemplele de sub 1.1.b) — în care accentul cade pe negarea propriu-zisă, chiar dacă, uneori, e implicată şi ideea de opoziţie — cu cele de sub 1.1.a, în care opoziţia e puternic reliefată.)

— În cazul negaţiei verbale topica lui *nu* e distinctivă în acest sens la formele de subjonctiv şi infinitiv (cf. p. 200); la gerunziu şi participiu cele două valori se realizează prin alternanţa dintre *ne* şi *nu* (cf. p. 199—200).

2.1. Afară de *nu*, în general însă cu posibilităţi combinative mult mai reduse, sînt atestate ca negaţii absolute, în unele împrejurări :

a) *Ba* (< v. sl. *ba*) — care apare ca variantă stilistică a lui *nu* în negaţia pro-frază, şi anume ca răspuns negativ la o întrebare sau în construcţii disjunctive. În această ipostază, *ba* face o concurenţă activă lui *nu* în limba veche [8]. Iată cîteva exemple :

Ei ziseră : *ba* ce aicѣ .ꙟ. uliţѫ vom mănѣ PO 69/9; cf. şi 174/2; 85/12
Numai căci ne numim creştini ne vom spăsi? *Ba*! IvD 95/29
avĕ-vrem vr-o pagubă, au *ba*? SB I/23; cf. şi PO 174/16; CL 80/36; VCaz 37/18, NI 10/10 etc.

b) În textele din secolul al XVI-lea — diverse *adverbe negative* (*nemică*, *nici*, *niciodată*, *nicedinioară*, *nicecum* etc.) şi *pronume* sau *adjective negative* (*nemica*, *nimenea*, *nici unul*, *nici o* etc.) atunci cînd precedă verbul. De exemplu :

Aceasta ştiindŭ, fraţilorŭ, *nemică să ne mîhnimŭ* CC_2 33/4
Întru nemică o pomenieasce CV 9/7
Nu să cade *niče-i cu dirѧptâ* SB I/17; cf. şi PO 11/3
Nici dinioară zisa ta *călcai* CC_2 31/10; cf. şi 195/21
Nice unul sъ înţelѣgѫ besѣda PO 45/13—14; cf. şi CC_2 187/34
Nici un lucru în calea vieţiei aceştiia *putemŭ să facemŭ* CC_2 16/4
Nemunui să fie acoperită CC_2 6/21; cf. şi 461/12—13
Nemică avîndŭ, nici credinţă, nici înţelesŭ CC_2 498/4.

Deci, dacă atunci cînd urmează după verb, aceste cuvinte au valoare de negaţii relative, de simple intensive ale lui *nu*, a cărui ocurenţă e obligatorie, cînd precedă verbul, ele se dovedesc, ca şi în latină, negaţii suficiente, *nu* putînd să lipsească.

[7] Vezi Meyer-Lübke, *Grammaire des langues romanes*, vol. III, *Syntaxe*, Paris, 1900, p. 771.

[8] Astăzi, *ba*, cu această valoare, se mai foloseşte numai în limba populară.

Trebuie menționat că în cadrul raportului de variație liberă între negația simplă și negația dublă [9] frecvența acesteia din urmă este mai mare exceptînd situația în care verbul este precedat de *nici*, cînd negația simplă e mult mai frecventă decît negația dublă. Iată rezultatele statisticii alcătuite pentru cele două situații pe baza exemplelor din primele 50 de pagini a 5 texte.

Text	nimea, nemică, nicedinioară, nici un + verb [10]		nici + verb	
	negație simplă	negație dublă	negație simplă	negație dublă
CC_2	8	21	22	6
PO	1	6	2	0
PS	0	1	8	0
CV	3	8	6	0
SB [11]	0	0	1	0

În secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, construcțiile cu negație simplă sînt mult mai rare; dintre cuvintele negative amintite mai înainte, cu puține excepții, numai *nici* își mai păstrează calitatea de negație absolută și chiar și acesta mai ales cînd introduce o construcție ce urmează alteia în care *nu* a fost exprimat. Iată cîteva exemple:

Nice hiece calŭ *încalecă* husarii CL 53/35

Să nŭ ne mârim *niče să ne lâudâmъ* VCaz 8/27

Nime nu văzu nicăire, *nice* c-urechile *auzi* A 99/2

Nici ūna din cēle zēce porunci nu ținem, *nici facem* IvD 102/21—22

Nici războae mai apoi *făcea* UL 13/12; cf. și 44/9.

Vezi și:

niceodată asupra ei oști *să facă* CL 84/25

nime din domni, nici mai nainte nici după aceia, *l-au ajuns* UL 91/8—9, două dintre rarele exemple în care cuvinte ca *niceodată* sau *nime* mai sînt folosite ca negații absolute.

Absența lui *nu* din construcții ca cele înșirate mai sus a fost explicată, exclusiv, prin influența textului slavon [12]. Această explicație se întemeiază, pe de o parte pe constatarea că negației simple din textele traduse îi corespunde întotdeauna o construcție de același tip în originalul slavon, pe de altă parte, pe faptul că negația simplă, dacă exceptăm cazurile cu *nici*, este mai rară, atît în traduceri cît și în scrierile originale.

---

[9] Folosim termenul de *negație simplă* pentru construcțiile de tipul: *nimeni, nimic, nici, nicidinioară* etc. + *verb pozitiv*, iar termenul de *negație dublă* pentru construcțiile de tipul: *nimeni, nimic, nici, nicidinioară* etc. + *verb negativ*.

[10] Cf. pentru această situație și statistica lui I. Rizescu (*lucr. cit.*, p. 476) bazată pe cercetarea a 200 de pagini din CC_2. Rezultatele sînt, proporțional, aproximativ aceleași (18 — negație simplă, 63 — negație dublă).

[11] În acest caz am avut în vedere nu 50 de pagini, ci numai scrisorile datate pînă la 1600.

[12] Vezi I. A. Candrea, *op. cit.*, vol. I, p. CCXX; O. Densușianu, ILR, vol. II, p. 253—254; Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 170; I. Rizescu, *lucr. cit.*, p. 476.

Faptul că forma negaţiei din traducere redă, cu puţine excepţii, modelul original [13], în sensul că ea e simplă sau dublă, după cum textul slavon prezintă una sau cealaltă dintre aceste forme, nu poate proba însă inexistenţa negaţiei simple în limba română; iar faptul că, în general, negaţia dublă este preferată se explică prin aceea că ea e mai clară, mai expresivă. De altfel, tendinţa de înlocuire a negaţiei simple cu negaţia pleonastică e mult mai veche (ea apare încă din latină) şi se manifestă foarte puternic în epoca de care ne ocupăm atît în celelalte limbi romanice cît şi în slavă [14].

Aşadar, fără a contesta o anumită influenţă pe care, în calitatea sa de „model imediat", originalul slav a exercitat-o asupra textului tradus, trebuie să precizăm că negaţia simplă, singura folosită în latina clasică, a persistat în latina populară, alături de dubla negaţie [15], care începea să se dezvolte, şi s-a transmis, o dată cu aceasta, tuturor limbilor romanice (cu excepţia francezei) — dintre care, unele o mai păstrează şi astăzi [16]. Considerăm deci că această modalitate de a exprima negaţia a fost moştenită din latină şi că textul slavon a contribuit doar la „fixarea" ei, în anumite cazuri, fără a-i fi model exclusiv.

Această ipoteză ar fi confirmată şi de prezenţa construcţiei în chestiune în scrierile originale din secolele al XVI-lea şi al XVIII-lea (cf. exemplele de mai sus) şi, mai ales, în producţiile folclorice [17], datorită cărora ea mai apare uneori la prozatorii şi poeţii secolului al XIX-lea (Negruzzi, Alecsandri, Eminescu etc.).

Apoi, evoluţia acestei construcţii, de la reprezentarea ei foarte bogată şi variată în primele noastre texte, pînă la dispariţia aproape totală din limba actuală [18], prin reducerea treptată a inventarului de cuvinte cu valoare de negaţie absolută, ar fi, de asemenea, prin procesul pe care-l implică, un argument în favoarea ideii că e vorba de un fapt de limbă română şi nu de o construcţie artificială, o simplă imitaţie după slavă.

3.1. De cele mai multe ori, adverbele şi pronumele sau adjectivele negative de felul celor citate mai înainte au, ca şi astăzi, valoare de „semi negaţii" [19], cuvinte cu eficacitate negativă relativă, care, fie că precedă, fie că urmează verbul, intensifică doar sau precizează sensul negaţiei exprimate prin *nu*. În orice caz, postpuse verbului, ele se manifestă ca negaţii dependente deoarece ocurenţa lor presupune neapărat forma negativă la verb.

---

[13] I. Rizescu (*lucr. cit.*, p. 476) dă 3 exemple din CC_2, în care negaţiei simple din originalul slav îi corespunde negaţie dublă în textul românesc.

[14] Cf. A. Vaillant, *Руководство по старославянскому языку*, Moscova, 1952, pp. 391—392; autorul consideră că păstrarea negaţiei simple în textele slavone este rezultatul influenţei greceşti.

[15] Cf. E. Löfstedt, *Syntactica. Studien und Beiträge zur historischen Syntax des Lateins*, Erster Teil, Lund, 1942, p. 338—352.

[16] Vezi Meyer-Lübke, *op. cit.*, vol. III, p. 777.

[17] Iată, spre exemplu, aceste versuri dintr-un cîntec popular care circula, se pare, pe la începutul sec. al XVII-lea şi pe care Hasdeu l-a înregistrat în CB, vol. II, p. 442—443; „Iar cînd stă cîte o dată / Stă pe ramură uscată / Ori se pune pe o stîncă / *Şi nici bea*, nici nu mănîncă".

[18] Ea mai apare, rar, în stilul arhaizant. (Cf. : Gramatica Academiei, vol. II, 1964, p. 56.)

[19] Cf. I. Guţia, *Il metodo di negare nella lingua romena*, în „Orbis", tom I (1952), 1, Louvain, p. 159.

Tendința de „reduplicare" a negației exprimate prin *nu* cu ajutorul acestor negații relative e în limba veche, de altfel ca și astăzi, foarte accentuată. Precizînd sensul negației și avînd, în general, datorită conținutului lor lexical, o funcție în propoziție, ele determină deplasarea accentului de intensitate al negației asupra lor. Cîteva exemple din textele parcurse :

Nece cumъ nu vreți cu moarte *muri* PO 20/18 ; cf. și NT 20ʳ/6
Nici dinioară nu se nădăiia CC$_2$ 452/33 ; cf. și VCaz 13/15
Să nu să teamă nice leac DVS 117/19 ; cf. și VCaz 386/22
Nemicж de mine *n-au cuntenit* PO 160/9—10 ; cf. și NL 72/31
n-au vrut să priimască *nice într-un chip* CL 100/9
Nu vă giurareți neci decît NT 7ᵛ/8
Nu putem nici ara, nici sămăna ISN 94/19
N-au fostŭ necăire A 113/29
N-ați cetit nece odată NT 21ᵛ/18 ; cf. IvD 116/29
Nu-l poate îmblînzi nimenea UL 89/9
Nu i-au dat nici un ajutor PIst 241/10.

3.2. Tot ca intensive ale negației, avînd, în general, un sens lexical mai vag, sînt folosite, în anumite împrejurări, delimitate gramatical și diferite de la un caz la altul, următoarele adverbe :

— *Ba* — care, precedînd negația *nu*, subliniază ideea de opunere față de cele exprimate anterior ; *ba nu* apare ca variantă stilistică a lui *nu* în replica prin care se neagă (puternic !) o afirmație sau o interogație pozitivă :

elŭ dise : *Ba nu me drăcescŭ* CV 80/10
„Au doară ēști tŭ proroculъ?" Ĭară ēlъ dzise : „*Ba nu sămtъ ēu*" VCaz 411/22 ; cf. și CB 227/5.

— *Cumva(ș)* și sinonimele lui : *care(a) cumva(ș)*, *cînd(u)va* [20] — foarte frecvent în textele secolului al XVI-lea au această valoare pe care încetează să o mai aibă în sec. al XVIII-lea — și *cîndai* — propriu cu acest rol pentru secolul al XVII-lea [21]. Ele apar, de obicei, pe lîngă forma negativă a subjonctivului (mai rar în alte combinații), cu deosebire în propozițiile exclamative sau în subordonatele finale [22], dezvoltînd, după caz, fie sensul de „în nici un chip, în nici un caz", fie sensul de eventualitate, posibilitate :

sъ nu atingem elь *sъ cumva nu murim* PO 20/17 ; cf. și 9/22
să ne plîngemŭ mainte..., *să nu cumva să plîngemŭ* acolo CC$_2$ 36/29 ; cf. și CL 59/3 ; NT 7ʳ/23 ; CI 34.

[20] Cf. DA s.v. *cîndva*. E interesant de semnalat că, în textele din sec. al XVI-lea, *cînd(u)va*, folosit astăzi exclusiv ca adverb nehotărît de timp, e atestat numai cu valoare modală, în construcții negative și, mai rar, pozitive ca sinonim al lui *cumva*.

[21] Adverbul *cîndai* — ieșit din uz în sec. al XVIII-lea — e atestat, în sec. al XVI-lea, atît în construcții pozitive cît și negative, ca adverb dubitativ „poate, întîmplător" (cf. și Densusianu, ILR, II, p. 165) : *să ne nevoimŭ, zice, cîndai nu ne ajunge credință cătră spăsenie, ce trebuiaște să se adaugă și viiață dereaptă* CC$_2$ 4/11. În sec. al XVII-lea, el mai apare, uneori, cu această valoare (cf. VCaz 464/31), dezvoltîndu-se însă, mai ales ca întăritor al negației, în propozițiile finale, și ca conjuncție condițională. (Cf. și M. Avram, *Evoluția*..., p. 104, 192—193.)

[22] *Cumva(ș)* și *care(a) cumva(ș)* — apar și în alte tipuri de propoziții. Iată cîteva exemple : *mă temъ să nŭ mă cumva ⱡghiță* VCaz 10/28—29 ; *fără numai cînd în urmă vreun folos cumva nu aduce* CI 3 ; *Nŭ pentru vr-o neputință... carĕ cŭmva au* slobozit' pre Jidovi... če pen'tru al'tă tocmală VCaz 55/30.

au năvălit... *să nu cumva cadză* CI 154/15
să nu carea cumva să îndrăznească IvD 112/13
lumĭ.ⱶrĕdză ochii miei *se nŭ cănduva adormь* PH 8v/4
să nu cîndva poticnești de piatră piciorul tău NT 5/27; cf. 7r/15
nu s-au apucat de scaun,..., temîndu-se să nu-i lovească Bogdan Vodă..., și *cîndai să nu pață mai rău*... UL 40/13, cf. și BB 18v/9
să nu cîndai va întinde mîna sa BB 3r/48 [23]

— *Doară* — ocurent ca intensiv al negației (cu o valoare modală foarte vagă) în propoziții cauzale și finale, începînd din secolul al XVII-lea [24]:

Nŭ ⱶtrebâ că *doarâ nu știѧ*, če pen'tru ca să-i arate... VCaz 62/28; cf. și; IvD 85/9; BB 11v/2
Și au trimis și la craiu din dobînda sa, *nu pentru că doară au fost datoriu*... ci pentru să-l aibă prieten UL 55/3
de pururea să ruga..., *nu doară pentru ca să le rămîe*... fečori... IvD 112/21.

II. NEGAȚIA EXPLETIVĂ

4.1. Negația expletivă, fenomen frecvent în limba română veche, reprezintă un aspect al exprimării negației în care se pot constata o serie de particularități proprii acestui moment din evoluția limbii.

Nu apare expletiv într-o serie de propoziții subordonate sau construcții infinitivale în care prezența lui, logic nejustificată, este determinată gramatical și poate fi obligatorie sau facultativă.

A. *Negația expletivă pare a fi obligatorie*, în limba veche, în următoarele situații:

a) în subordonate completive indirecte construite cu subjonctivul și depinzînd de verbul *a se teme*, la forma pozitivă. De exemplu:

temendu-se cŭmŭ se nu cađă CV 87/10—11; cf. și PO 131/10
se temu ca să nu-l părăsească UL 75/16
se temea turcii *să nu dea* țara Moldovei în partea leșilor CL 114/38; cf. și VCaz 428/23; Pist 285/38

Folosirea negației, logic absurdă, poate fi totuși ușor explicată prin dorința negativă pe care o conține subordonata și care a putut imprima construcției această formă [25]. În română ea poate fi însă considerată ca moștenită din latină (unde se zicea, de pildă, *timeo ne veniat*) care a transmis-o și altor limbi romanice [26].

---

[23] De remarcat, în exemplele citate, libertatea topică a adverbelor de întărire precum și frecventa nerepetare a conjuncției *să*.

[24] Cf. M. Avram, *lucr. cit.*, p. 77—78, 104; în sec. al XVI-lea, *doară* e atestat ca adverb dubitativ „poate, probabil, cu speranța". Această valoare apare mai clar în propozițiile enunțiative pozitive (cf.: amŭ avutŭ și noi minte nedestulă ... cumŭ și pre voi puteți socoti CC$_2$ 6/33; *Aŭ doară va sponre ŏarečinre*... PH 74r; cf și PO 67/33), și reprezintă una dintre valorile pe care continuă să le aibă și astăzi. În construcțiile negative această valoare se estompează (cf. exemplele din text). Foarte des e atestat *doară*, în sec. al XVI-lea, ca adverb interogativ „oare"? valoare cu care mai circulă astăzi regional (cf. DLRM s.v. *doară*).

[25] Cf. Kr Nyrop, *Grammaire historique de la langue française*, vol. VI, Copenhague, 1930, p. 46.

[26] Cf., de exemplu, în franceză: je crains qu'il ne vienne; vezi, pentru acest tip de construcție în limbile romanice, Meyer-Lübke, *op. cit.*, vol. III, p. 787—789.

Observație. În limba română a apărut și o variantă pozitivă a completivei indirecte subordonate verbului *a se teme*, avînd însă predicatul la alt mod decît subjonctivul. În limba veche ea apare rar. De exemplu: *temîndu-se [că] în urmă pot* să apuce alții domniia PIst 290/2–3; cf. și PO 105/8.

Româna contemporană continuă să folosească această construcție negativă alături de varianta pozitivă de tipul: „se teme că va veni".

b) în subordonate construite cu subjonctivul, dependente de verbe, la formă pozitivă, care înseamnă „a opri", „a interzice". De exemplu:

toți *era opriți să nu lucreaze* cu mînile CC$_2$ 145/7

au oprit ačei domni *să nu trѫcem* dobitoačele SB I/7–8; cf. și CL 65/38; DVS 117/30.

Cu toate că, în textele vechi, negația e riguros folosită în această situație, mai tîrziu s-a dezvoltat construcția pozitivă, pentru care, vorbitorii de astăzi, ezitînd uneori, manifestă totuși preferință [27].

B. *Negația expletivă este facultativă*, apărînd ca variantă stilistică a absenței morfemului negativ, în raport de variație liberă cu aceasta, în următoarele cazuri:

a) în propozițiile construite cu subjonctivul, subordonate verbelor care exprimă ideea de „împiedecare, ferire":

te-am feritь cumь în alѣnul mieu *să nu greșești* PO 75/8

ferindu-să să nu cadze la mai mare împărăchiere CL 77/14

ferindŭ să nu să hie greșit cumva giudețul CL 89/24; cf. și VCaz 297/26–27

dar și:

feri-le să împartă silă DVS 106/4.

Limba actuală continuă să ezite între cele două construcții, cu preferință totuși pentru varianta pozitivă.

b) după locuțiunile conjuncționale avînd ca element de bază pe *înainte* (*ainte de ce, mainte de ce, nainte de cît, mainte ce* etc.) atunci cînd introduc construcții temporale exprimînd posterioritatea față de acțiunea verbului regent:

cъ *mainte de cѫtь nu era pierdutь* Domnul pre Sodom, cu apѫ bogatѫ erѫ tot pънѫ la Zoarь PO 51/17–18.

vino de tămăiadză bodzïi *mainte de če nu te mŭnčescъ* VCaz 431/9; cf. și 193/6; 377/10.

Varianta pozitivă, mult mai frecventă astăzi decît cea negativă (mai ales cînd verbul regent e pozitiv), este predominantă și în textele parcurse [28]:

au socotit să lovască pre Mihai vodă *mainte de ce să va împreuna* cu Baștè CL 49/17; cf. și CC$_2$ 276/22; PO 89/18; VCaz 31/23–24.

---

[27] Cf. același regim pentru *defendre* în vechea franceză (vezi Gougenheim, *Grammaire de la langue française du seizième siècle*, Lyon, 1951, p. 219) — care, ulterior, a suferit o evoluție similară celei a lui *opri*, evoluție pe care Nyrop (*op. cit.*, vol. VI, p. 49), o explică astfel: „primitivement construit comme un verbe de crainte, il a été considéré de plus en plus comme un verbe de commandement".

[28] Pentru amănunte privind acest tip de construcție temporală, cf. M. Avram, *lucr. cit.*, p. 32–37.

Observație. Folosirea expletivă a negației în construcțiile temporale introduse prin reprezentantele romanice ale lat. *ante* a fost semnalată și în franceză, italiană, spaniolă, portugheză — remarcîndu-se însă preferința, mai cu seamă în stadiul actual al acestor limbi, pentru forma pozitivă [29]. Fenomenul este deci general romanic.

c) după *pînă* și locuțiunile formate cu el (*pînă ce, pînă cînd ce, pînă în vreme ce* etc.) atunci cînd introduc o propoziție circumstanțială sau o construcție infinitivală temporală care exprimă posterioritatea față de acțiunea verbului regent.

α) Verbul regent poate fi la forma pozitivă :

mainte, пънѫ nu se era culcați vinerѫ бърбații orașului PO 69/12–13

Mai den nainte pînă oameni n-au fostŭ gătise dereptilorŭ dulceața CC$_2$ 39/25 ; cf. și CL 129/2–3

au triimis-o în țară aice *pînă a nu muri* el NL 23/25 ; cf. și PrC 104/8 ; PIst 272/18.

Cf. și varianta pozitivă :

сѣ blsgvescъ tine ѧnaintѣ domnului *пънѫ voiu muri* PO 104/18–19

că toți *ēra* ѧ *putērѧ* ... lui ... *până* ѧ *vrēme če veni* čel' mai tare VCaz 204/24

pănă a-l aduce la Jolcovschii, *au muritŭ* CL 70/21 ; cf. și NL 32/29 ; UL 73/14 ; PIst 257/13–14.

β) Verbul regent poate fi la forma negativă :

se gĭurară siĭnre *nece se mărăînce nece se bē pâĭnră căndu nū voru ŭcide* Pavelu CV49/13–50/1 ; cf. și Po 36/5, 91/10–11

mai nainte pînă nu nascŭ nu se cade mumă a se zice lorŭ CC$_2$ 494/32 ; cf. și VCaz 418/7

pînă nu vor lua adeverință... *să nu-i cunune* PrC 144/23–25 ; cf. și NT 22^r/6 ; NL 14/1–2.

Cf. și varianta pozitivă, mult mai rară :

și *nu putè scoate* pe nemți, *pănă au flămîndzitŭ* NL 58/1 ; cf. și CL 59/22–23 ; VCaz 46/22.

Raportul de variație liberă între cele două forme (pozitivă și negativă) ale construcției temporale prezintă unele particularități în funcție de subordonarea acestora față de un verb la forma pozitivă sau negativă : dacă în primul caz, cele două construcții par la fel de firești, în cel de-al doilea, varianta pozitivă e mult mai rară, chiar în textele vechi. În limba actuală, raportul de variație liberă continuă să se mențină în cazul subordonării construcției temporale față de un verb la forma pozitivă, în timp ce, în cazul subordonării față de un verb negativ, varianta negativă s-a impus ca singura posibilă.

Dubla modalitate de exprimare a construcțiilor temporale de acest tip a fost explicată contradictoriu : cei mai mulți cercetători consideră că varianta pozitivă, mai neobișnuită (în special cînd verbul regent e negativ),

---

[29] Vezi Meyer-Lübke, *op. cit.*, vol. III, p. 789–790 ; Kr. Nyrop, *op. cit.*, vol. VI, p. 49–50.

s-ar datora influenţei textului slavon [30]. V. Morariu, dimpotrivă, pune varianta negativă pe seama influenţei originalului slavon [31].

Însăşi această contradicţie demonstrează că textul slavon nu poate fi invocat ca argument hotărîtor. Apoi, trebuie subliniat că ambele variante sînt atestate şi în textele netraduse. (Cf. exemplele citate mai înainte din Neculce, Costin, Radu Popescu etc.) În sfîrşit, nu trebuie ignorate cele două variante la tipul „înainte" (vezi mai sus, p. 206) — semnalate, cum s-a arătat, şi în alte limbi romanice, şi care au putut sprijini apariţia, prin analogie, a dublei exprimări la tipul „pînă".

d) după prepoziţia *fără* (*de*) care introduce un complement modal infinitival. Construcţiile acestea sînt foarte frecvente în PrC. — indiferent de forma negativă sau pozitivă a verbului regent. De exemplu :

Să nu lepede den moştenire pe moştenitorii lui... *făr de a nu arăta* vina lor 106/7

nu să vinuesc copii..., *făr de a nu să ajuta* cu cuvînt de îndreptare 130/14 (cu verbul regent negativ)

dar şi :

va muri făr de a nu avea moştenitor 86/1 ; cf. şi 88/16 (cu verbul regent pozitiv).

Prezenţa superfluă a lui *nu* după *fără* se explică, poate, prin dorinţa de a sublinia negaţia exprimată prea vag prin prepoziţie. Oricum, e interesant de semnalat că negaţia apare expletiv, în construcţii asemănătoare, şi în alte limbi romanice [32].

Limba actuală a reţinut forma negativă ca variantă a celei pozitive (recomandată de limba literară), dar, întocmai ca în alte limbi romanice, numai cînd construcţia modală (infinitivală sau propoziţie circumstanţială) este subordonată unui verb negativ.

III. CONCLUZII

Faptele prezentate permit formularea următoarelor observaţii generale :

1. În modul de exprimare a negaţiei, limba română s-a îndepărtat în oarecare măsură de limba latină, păstrînd totuşi elementele principale de negaţie precum şi unele procedee, pe care le-a dezvoltat în mod propriu. Influenţa slavă, prin intermediul originalelor care au stat la baza textelor traduse, se limitează la „fixarea" unora dintre aceste procedee în sensul că textul slavon nu e niciodată modelul lor exclusiv.

2. Urmărind evoluţia exprimării negaţiei în cursul celor trei secole se pot observa, alături de trăsături constante, de forme care au rămas neschimbate şi care, uneori, se regăsesc în sistemul limbii literare actuale,

---

[30] Vezi I. A. Candrea, *op. cit.*, p. CCXX ; O. Densusianu, ILR, vol. II, p. 254, Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 170.

[31] Vezi *lucr. cit.*, în „Revista filologică", I (1927), 1—2, p. 228 ; autorul susţine că formaţiile de tipul *ainte pară nu* redau construcţia slavonă прѣжде дащє горамъ нє вътти — şi citează trei exemple din PS.

[32] De exemplu, în franceză, propoziţia modală introdusă prin locuţiunea *sans que* prezintă, încă din limba veche, o variantă negativă, dar numai ca subordonată a unui verb negativ (vezi Nyrop, *op. cit.*, vol. VI, p. 50).

o serie de particularităţi proprii întregei perioade sau numai unui secol. Aşa ar fi : folosirea ca negaţii absolute a adverbelor, pronumelor şi adjectivelor negative (de tipul *nici*, *nicidinioară*, *nimica*, *nici unul*, *nici una* etc.), atunci cînd precedă verbul — fenomen caracteristic pentru secolul al XVI-lea şi mult mai slab reprezentat în secolele următoare — şi frecvenţa mare a negaţiei expletive.

Octombrie 1968

Facultatea de limba și literatura română,
București,
Str. Ed. Quinet 7

NOTE ETIMOLOGICE

DE

G. MIHĂILĂ

8. Ostav, ustav[1]

„E timpul ca cei care studiază elementele slave ale limbii române să consulte lexiconul « paleoslovenic » al lui Miklosich cu toate precauţiile cuvenite" — spunea, pe bună dreptate, regretatul acad. E. Petrovici, într-un articol publicat cu cîţiva ani în urmă, în revista „Cercetări de lingvistică"[2]. Cu toate acestea, unii colaboratori ai aceleiaşi reviste publică în paginile ei „etimologii", în care nu ţin seama de această recomandare elementară.

Astfel, lucrînd la *Dicţionarul limbii române* (DLR, VIII, litera O, sub tipar), Emilia Todoran a publicat etimologia cuvîntului *ostáv*, pe care credea că a găsit-o în *Lexiconul* lui Fr. Miklosich, fără a se preocupa de corespondenţa de sens şi de unele transformări fonetice ale cuvintelor de origine slavă pătrunse în limba română, transformări îndeobşte cunoscute. Iată ce spune d-sa : „Substantivul *ostav*, neînregistrat în dicţionare (pînă la DLR, litera O, sub tipar — *n.n.*), este un slavonism învechit. Termenul înseamnă « obicei, tradiţie ; regulă, tipic »...". În continuare, autoarea reproduce două exemple în care apare acest cuvînt : unul din *Synopsisul* mitropolitului Moldovei Iacov Putneanul (Iaşi, 1757, 33^r/9) şi altul dintr-un document de la începutul sec. al XIX-lea, publicat de N. Iorga, în *Studii şi documente*, XXII, p. 216 (cf. şi p. 226). În ceea ce priveşte etimologia, autoarea afirmă : „Provine din v. sl. оставъ « relictio » (cf. Fr. Miklosich, *Lexicon*...)"[3].

În realitate, cuvîntul *ostav* este o simplă variantă fonetică a lui *ustáv*, cu acelaşi sens, înregistrat de dicţionarele anterioare, cu exemple începînd din sec. al XVII-lea, ca un cuvînt învechit, aparţinînd vocabularului bisericesc [4]. Forma *ostav* (cu *o*-) se explică uşor prin tendinţa generală

---

[1] Vezi nota precedentă, nr. 7, în SCL XIX, 1968, nr. 4, p. 417—418.

[2] *Note etimologice*, I, în CL VIII, 1963, nr. 2, p. 293.

[3] *Ostav*, în CL IX, 1964, nr. 1, p. 145.

[4] Vezi Cihac, II, p. 441 ; Tiktin TDRG, p. 1 703 ; Candrea (CADE), p. 1 391. Folosim, aici şi în continuare, prescurtările adoptate în DLR, t. VI, Bucureşti, 1965, p. XXIII—XCVIII, iar pentru dicţionarele limbilor slave pe acelea din cartea noastră, *Împrumuturi vechi sud-slave în limba română. Studiu lexico-semantic*, Bucureşti, 1960, p. 294—298.

la cuvintele de origine slavă ale limbii române de transformare a lui *u*- (inițial) în *o*- (cf. *umoriti* > *omorî* ș.a.) [5]. Așadar, cuvîntul este întrebuințat în textele noastre vechi mai întîi în forma etimologic „corectă" (*ustav*), apoi și în cea modificată, ca urmare a tendinței amintite.

Așa stînd lucrurile, etimologia cuvîntului *ustav*, *ostav* este ușor de stabilit, și ea a fost indicată încă de Cihac, II, p. 441 : slavon (nu v.sl., căci cuvîntul n-a pătruns din limba slavă veche sau bulgară veche, respectiv în sec. IX—XI, ci mult mai tîrziu, din slavonă, și anume în sec. al XVII-lea, în perioada traducerilor din această limbă de cultură) оустлвъ „finis, terminus, regula, definitio, sententia, decretum, vinculum, requies" (Miklosich, *Lexicon*..., p. 1 068 ; de ex., оустлвъ чрънничьскъ) [6]. De altfel, остлвъ „relictio" nu corespunde ca sens românescului *ostav* (= *ustav*) și trebuie înlăturat definitiv din discuție.

9. Nihainic

În materialele ALR II, culese de E. Petrovici, se află înregistrat în punctul 2 (Pecenișca — Băile Herculane), la întrebarea 3721, cuvîntul *niháinic*, adj. „bleg", inclus ulterior în DLR, t. VII, litera N (sub tipar). Avînd o circulație restrînsă, acesta este un împrumut local din graiurile sîrbe vecine : scr. *nèhājnīk* „om dezordonat, neîngrijit" [7] ; cf. bg. *нехáйник* „idem". Rădăcina acestor cuvinte se află în verbul scr. *hȁjati* „a se îngriji de ceva" (negativ : *ne hajati*), respectiv bg. *xáя* (negativ *не хая*) etc. [8].

10. Nimăt, nămăt, nămet

În DLR, VII (sub tipar), se află înregistrat cuvîntul *nímăt nimắt*, *nămắt*, *nămét*, răspîndit în Transilvania (de nord) și în Moldova, cu sensul de „gard sau îngrăditură din crengi rămuroase; loc îngrădit (uneori și acoperit) pentru adăpostirea oilor (la stînă) sau a altor animale; staul, coșar, perdea".

Cuvîntul, neînregistrat în alte dicționare anterioare (Cihac, TDRG, CADE, Scriban), deși cu atestări dialectale destul de bogate (vezi DLR, s.v.), provine din ucr. *намéт*, care are, printre alte sensuri, și pe acela de „cort, șatră, coșar" [9] și este, pentru limba română, un „dublet etimologic" al lui *nămét*(*e*) „morman de zăpadă, troian", răspîndit în sudul țării și împrumutat cu acest sens din dialectele slavo-bulgare [10].

---

[5] Vezi Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, București, 1968, p. 334.
[6] Vezi numeroasele exemple reproduse din textele slavone ruse la Srezn., III, col. 1 277—1 279.
[7] Vezi *Rječnik*, VII, p. 848.
[8] Pentru etimologie, vezi Berneker, I, p. 382, Mladenov, *Et.*, p. 356, 666.
[9] Hrinc., p. 1038 ; *укр.-рос.*, II, p. 120.
[10] Vezi *Împr.*, p. 104 ; TDRG, p. 1032, cu indicația „Munt." În ucraineană, cuvîntul are, de asemenea, și sensul de „morman de zăpadă".

11. Nitveghi

P. Coman, în *Glosar dialectal* (Bucureşti, 1939, p. 55), înregistrează cuvîntul regional *nitvéghi* ,,coropişniţă" (*Gryllotalpa vulgaris*), după datele comunicate de un corespondent din Bălăceana — Gura Humorului. (Cuvîntul a fost inclus în DLR, VII, sub tipar.) Acesta provine din ucr. *медвíдь*, cunoscut mai ales sub forma metatezată *ведмíдь* şi avînd sensul de bază ,,urs". Derivatul diminutiv al acestuia, *ведмéдик* = *медвéдик*, este înregistrat şi cu sensul de ,,Gryllotalpa vulgaris", pe care-l are şi rus. *медвéдка*[11]. Este de presupus că acelaşi sens îl poate avea, dialectal, şi cuvîntul de bază ucr. *медвíдь*. Înregistrarea cu *n* şi *g'* (*nitveghi*) reprezintă pronunţarea locală, moldovenească, în loc de **mitvedi*.

12. Novină

În *Răspunsurile la Chestionarul lingvistic al lui B. P. Hasdeu* (H X93) se află un cuvînt comunicat din Rudina — Tr. Severin, neînregistrat de alte izvoare, *novínă* ,,timp cînd nu se vede luna", inclus în DLR, VII (sub tipar). Acest termen cu un sens atît de special, care ar fi putut părea suspect, provine din graiurile sîrbeşti vecine : într-adevăr, scr. *nòvìna*, care înseamnă, în genere, ,,noutate, lucru nou", se întrebuinţează în Serbia şi cu sensul concret, specializat ,,lună nouă" [12]. Evident, prin împrumutare, sensul originar a putut să se estompeze, căci atunci cînd e lună nouă, noaptea este, în genere, întunecoasă : de aici, deci, sensul cu care cuvîntul a fost înregistrat, ,,timp cît nu se vede luna".

Pe de altă parte, pl. *novini* sau *novine* apare încă la Paul Iorgovici, la sfîrşitul sec. al XVIII-lea, ca împrumut cult din scr. pl. *nòvine*, cu sensul specializat de ,,gazetă, jurnal", după cum a semnalat N. A. Ursu [13] : mai întîi, în *Calendariu la anul ... 1794*, apărut la Viena (anonim, atribuit de colegul ieşean lui Paul Iorgovici), în forma de pl. *novini* (p. 2), iar apoi în *Observaţii de limba rumânească* (Buda, 1799), în forma de pl. *novine*, prin care se glosează cuvîntul de origine italiană *novelle* (pl.) : ,,novellele sau novinele" (p. 10) [14].

13. Nieredbă

DLR, VII (sub tipar) include, după Novacoviciu, C.B. II, 5, şi Coman, Gl., cuvîntul regional, rar, *nieredbă* ,,pornire rea, răutate", întrebuinţat în Banat şi împrumutat, evident, din graiurile sîrbeşti vecine : scr.

---

[11] Vezi Hrinc., p. 172, 950 ; *укр-рос.*, I, p. 117 ; II, p. 498.

[12] Vezi *Rječnik*, VIII, p. 250.

[13] *Un calendar istorico-literar publicat de Paul Iorgovici*, în LR XII (1963), nr. 3, p. 286.

[14] N. A. Ursu, citează tot acolo şi cuvîntul *novinelă*, creat de autorul *Calendariului* (p. 31), cu sensul de ,,noutate, veste", printr-o contaminare între *novină* ,,noutate" şi *novelă* (care apare la p. 35).

neredba. Mai interesant este însă faptul că autorii marelui *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, editat de Academia de Științe și Arte din Zagreb, începînd în 1880, dicționar extrem de bogat, a cărui editare se apropie astăzi de sfîrșit, n-au nici o atestare pentru acest cuvînt. Căci iată ce scriu ei la cuvîntul *neredben*, adj. (*Rječnik*, VIII, p. 58) : „išto što nèredan" („înseamnă același lucru ca și *nèredan*", care are sensul general „dezordonat", dar se întrebuințează adverbial, *neredno* = *neredbeno*, și cu înțelesul de „rău, cu răutate"), și apoi : „Izvedeno od osnove imenice *neredba*, kojoj se nije našlo potvrde" („Derivat de la tema substantivului *neredba*, pentru care nu s-au găsit atestări").

Așadar, împrumutul românesc confirmă existența cuvîntului *neredba* în graiurile sîrbocroate, cu sensul general „dezordine" și cu unul special „răutate".

Decembrie 1968

Facultatea de limbi slave,
București, Str. Pitar Moș 5–7

REFLECȚII DESPRE STRUCTURA DIALECTALĂ A DACOROMÂNEI (PE MARGINEA UNOR STUDII RECENTE)

DE

VALERIU RUSU

În ultima vreme, chestiunea repartizării graiurilor și a structurii dacoromânei a fost reluată în studii sau lucrări care își propun, direct sau indirect, să aducă clarificări noi și precizări de metodă.

I. Gheție [1], Em. Vasiliu [2] și Șt. Giosu [3] încearcă să găsească criterii mai precise în stabilirea ariilor dialectale ale unui anumit domeniu și analizează, în acest scop, concluziile la care ajunseseră cercetările anterioare.

Chiar și citarea numai a celor trei cercetători care atrag din nou atenția asupra structurii dacoromânei ridică de la început întrebarea dacă ne aflăm într-un moment critic în dezbaterea acestei probleme și care este mobilul acestor noi discuții.

Este un fapt cunoscut că delimitarea diferitelor unități dialectale ale dacoromânei este un proces care a evoluat în pas cu aprofundarea cunoașterii graiurilor populare și cu descrierea acestora în mari lucrări de sinteză.

Astfel, atlasul lui Weigand a condus la precizarea a trei unități dialectale : subdialectul moldovean, muntean și bănățean, iar atlasul lui S. Pop și E. Petrovici a relevat existența a încă două unități dialectale distincte : subdialectul crișean și cel maramureșean.

O primă observație care se impune este că noile contribuții — excepție face, în acest caz, articolul lui Șt. Giosu, care este o prezentare de ansamblu — nu au ca mobil noi cercetări asupra graiurilor populare — datele NALR nu au putut fi luate în studiu — ci ele se bazează pe fapte mai vechi, care fuseseră deja analizate în vederea stabilirii structurii dacoromânei.

I. Gheție este nevoit de aceea să precizeze : „Acceptînd concluziile emise în lucrările anterioare, cercetătorii au căutat ca *prin contribuții*

---

[1] I. Gheție, *Cu privire la repartiția graiurilor dacoromâne. Criterii de stabilire a structurii dialectale a unei limbi*, în SCL XV, (1964), 3, p. 317—346.

[2] Em. Vasiliu, *Fonologia istorică a dialectelor dacoromâne*, București, 1968, p. 201.

[3] Șt. Giosu, *Granițe și arii dialectale*, în „Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza" din Iași (serie nouă), secț. III, tom. XIV, 1968, fasc. 1, p. 1—31.

personale să ridice un grai sau altul la rangul de subdialect. S-a urmărit, așadar, înainte de toate, să se identifice noi subdialecte dacoromâne și, în mult mai mică măsură, să *examineze critic rezultatele la care ajunseseră cercetătorii precedenți*" (*op. cit.*, p. 318; subl. n. — V.R.).

Examinarea critică pe care o întreprinde I. Gheție începe cu afirmația că sensurile termenului *grai*, așa cum apar la diverși cercetători (graiul muntean, graiuri muntenești, graiul din comuna X), arată că „confuzia terminologică e deplină" (*op. cit.*, p. 320).

Cele trei accepțiuni ale termenului *grai* sînt, însă, pentru orice dialectolog, sensuri specializate, care se delimitează prin context. Graiul muntean denumește tipul de grai aparținînd unei anumite arii geografice, opus altor tipuri (moldovean etc.), forma de existență fiind graiurile muntenești, totalitatea varietăților tipului dialectal muntean, reprezentate de graiurile locale.

Dar iată și definiția pe care I. Gheție o dă dialectului: „*cele mai mari ramificații teritoriale* ale unei limbi, care se caracterizează printr-un număr de trăsături specifice și se subordonează direct limbii" (*op. cit.*, p. 321; subl. n. — V.R.). În analiza concretă a dacoromânei această definiție este însă inoperantă, căci, potrivit criteriului „cea mai mare ramificație teritorială", putem socoti tot atît de bine că dacoromâna se împarte în 3,4 sau 5 dialecte (muntean, bănățean, moldovean, crișean, maramureșean) sau în dialectul de nord și dialectul de sud. Precizarea noțiunilor cu care operăm este necesară, fără îndoială și în dialectologie. Ne întrebăm, de aceea, care este sensul pe care îl acordă I. Gheție termenului „arie dialectală", cînd afirmă că „subdialectele muntean și crișean alcătuiesc, în cazul sunetului din urmă [ĉ, în comparație cu tratamentul lui ĝ] o singură arie dialectală"? (*op. cit.*, p. 323).

Și în ceea ce privește cele două metode preconizate de I. Gheție pentru a fi folosite în stabilirea dialectelor — de la general la particular și invers — trebuie să se adauge că ele se aplică în raport de stadiul concret al datelor culese despre graiurile populare care impune, în anumită măsură, sensul cercetării.

De fapt metoda pe care o folosește I. Gheție este imprecisă și neomogenă ea fiind, cum afirmă chiar autorul, „*într-un fel* o împletire făcută după *anumite* criterii, a celor două căi de cercetare menționate..." (*op. cit.*, p. 324).

În rest, se reafirmă că particularitățile fonetice și morfologice ocupă, din punct de vedere al importanței, primul loc, iar dintre acestea faptele cu caracter de lege fonetică sînt cele mai importante (p. 327), în timp ce particularitățile lexicale trebuie luate în seamă pe planul al doilea.

Reține atenția că la p. 327, unde se enumeră cîteva fapte cu caracter de lege fonetică, alături de *z* dur — *z* moale, *ț* dur — *ț* moale etc. nu este amintit și *ș* dur — *ș* moale, trăsătură fundamentală în clasificarea dialectelor românești în teoria lui Em. Vasiliu, după cum vom observa mai încolo.

De asemenea, observația pe care o face I. Gheție că pe baza tratamentului africatei *ĝ* se pot delimita 5 subdialecte, în timp ce pe baza tratamentului africatei *ĉ* avem numai 4 subdialecte, nu corespunde cu clasificarea trăsăturilor tipice pe care ne-o prezintă același autor la p. 330, și anume trăsături tipice *absolute* și *relative*.

Tratamentul identic al africatei surde, *č*, în Muntenia și Crișana, reprezintă, potrivit acestei clasificări, o trăsătură tipică relativă (se regăsește în două sau mai multe unități dialectale, însă neînvecinate, observație făcută, de altfel, cu ani în urmă, de R. Todoran), deci nu poate constitui un argument pentru a susține că subdialectul muntean și crișean alcătuiesc, în acest caz, o singură arie dialectală (p. 323).

Nu putem fi de acord nici cu concluzia la care ajunge I. Gheție în ceea ce privește lexicul, și anume că numai elementele desemnînd noțiuni primordiale ale vieții materiale și spirituale interesează în stabilirea structurii dialectale a unei limbi (p. 328).

Este știut faptul că tocmai aceste elemente constituie sfera mai conservatoare a vocabularului, cu schimbări mai puțin numeroase, care poate oferi, în consecință, un număr mai mic de arii lexicale corelative; zonele lexicale periferice, mai diversificate, pot furniza date interesante pentru caracterizarea unui grai și ele nu trebuie excluse, cum face I. Gheție, într-o cercetare care își propune să stabilească structura dialectală a unui domeniu lingvistic [4].

Potrivit acestui criteriu, I. Gheție, aplicînd metoda sa, spre exemplificare, la analiza subdialectului crișean, exclude dintre elementele lexicale caracteristice ale acestei unități teritoriale termenii *abua* „nani-nani" și *ic* „pană de despicat lemne". Observăm că primul cuvînt are o anumită frecvență în viața de familie, iar *ic* poate prezenta, de asemenea, un interes deosebit nu numai pentru o zonă în care exploatarea pădurilor și prelucrarea lemnului ocupă un loc important.

Părerea exprimată de I. Gheție în ceea ce privește importanța lexicului în caracterizarea unei unități dialectale este inacceptabilă și din punct de vedere practic. Potrivit acestei păreri ar însemna ca, în cercetarea graiurilor, să se neglijeze un număr însemnat de cuvinte care, deși nu fac parte din vocabularul de bază, prin fonetism sau sens sînt deosebit de utile în delimitarea și caracterizarea unui anumit grai sau subdialect.

E suficient să cercetăm, în acest scop, primele pagini din *Chestionarul Noului Atlas lingvistic român (pe regiuni)*, pentru a observa că termenii care denumesc noțiuni ca „țeastă", „cucui", „purece", „albeață", „urdori", „pișc", „ațîț (focul)" etc. nu pot lipsi dintr-o cercetare aprofundată a graiurilor populare.

Concluzia încercării pe care o întreprinde I. Gheție de a formula criterii de stabilire a structurii dialectale a unei limbi este, de altfel, destul de pesimistă, căci singurul fapt p o z i t i v este punerea la îndoială atît a clasificării dacoromânei în patru (sau cinci) subdialecte (E. Petrovici, R. Todoran etc.), cît și în două subdialecte (Al. Philippide, I. Iordan).

Această ultimă teorie — a împărțirii dacoromânei în două unități: subdialectul moldovean și muntean — are avantajul de a fi reluată, în termeni noi, în lucrarea citată a lui Em. Vasiliu. Autorul însuși recunoaște că „clasificarea propusă reprezintă o *continuare a ideii sugerate de Al. Philippide*, în sensul deducerii tuturor consecințelor logice ale acestei idei și al detalierii rezultatelor" (*op. cit.*, p. 195; subl. n. — V.R.).

---

[4] Cf. și observațiile lui B. Cazacu și R. Todoran, *Lexicul dacoromân (trăsături specifice și arii lexicale)*, 1965, p. 31—33.

Aşa cum remarcam mai sus, cheia teoriei lui Em. Vasiliu o constituie depalatalizarea consoanelor [*ʃ', *ʒ'], la care se adaugă evoluţia vocalei centrale [∂] şi a africatelor (*op. cit.*, p. 194).

Încercarea de a stabili structura dacoromânei, într-o lucrare consacrată fonologiei istorice a dialectelor dacoromâne, numai pe baza acestui fenomen este periclitată tocmai de evoluţia complicată a celor două consoane în diferite grupuri dialectale, determinată chiar de natura acustică a consoanelor [ʃ] şi [ʒ]. G. Ivănescu (în *Buletinul Institutului de filologie „Alexandru Philippide"*, XI—XII, 1944—1945, p. 253—254) a observat că valurile de palatalizare şi de velarizare a consoanei *ş* cuprind, pe rînd, de-a lungul secolelor, cînd Muntenia, cînd Moldova. Nici situaţia actuală în graiurile populare nu se prezintă mai simplu (vezi articolul nostru *La consonne ş en roumain*, în RRL XI, 1966, 2, p. 163—181).

Această a l e g e r e[5] pe care a operat-o Em. Vasiliu în ce priveşte fenomenele pe baza cărora stabileşte repartiţia dialectală a dacoromânei — caracterul consoanelor [ʃ] şi [ʒ] — ridică mai multe întrebări.

De ce această particularitate este considerată esenţială în teoria lui Em. Vasiliu şi nu alta sau altele? Şi cum poate fi probată ipoteza că româna comună este separată, d e l a î n c e p u t, în cele două grupuri: grupul muntean şi grupul moldovean, prin cele două schimbări menţionate la p. 140?

Nu ni se lămureşte, în cazul din urmă, nici accepţiunea noţiunii de „română comună" (vezi p. 140 şi schema de la p. 150), căci ea diferă, în locurile citate, de ceea ce înţeleg S. Puşcariu, prin străromână sau română primitivă[6], sau Al. Rosetti prin româna comună[7] (Em. Vasiliu totuşi împrumută, la p. 43, schema sistemului vocalic al românei comune, de la Al. Rosetti)[8].

Din alt punct de vedere, putem considera că izofonele a două fenomene echivalează cu împărţirea unui anumit domeniu (dacoromâna în speţă) în arii dialectale sau dialecte (subdialecte)?

Fără să facem confuzie între delimitare, pe de o parte, şi descriere, pe de altă parte, echivalarea menţionată este nesatisfăcătoare în cazul delimitării a două dialecte, acestea fiind aspectele cele mai complexe ale unei limbi.

Dar lucrarea lui Em. Vasiliu ridică şi o altă obiecţie de principiu: astăzi, cînd pentru studiul graiurilor limbii române, dispunem deja de două atlase lingvistice, apărute la date diferite, şi este în curs de apariţie un al treilea atlas şi, alături de acestea, există monografii dialectale şi alte studii privind graiurile dacoromâneşti, putem să ne limităm cercetarea, cu bune rezultate, numai la volumul de *Texte dialectale* al lui Emil Petrovici?

---

[5] Este evident că Em. Vasiliu a a l e s, în baza anumitor criterii — obiective, în măsura în care a ţinut seama de evoluţia istorică a dialectelor româneşti, şi subiective, pentru că operaţia de selectare aparţine autorului. G r a d u l în care „subiectivul" este inclus într-o anumită teorie sau ipoteză ştiinţifică poate diferi de la un caz la altul; el este inerent însă oricărei cercetări.

[6] S. Puşcariu, *Limba română*, vol. I, Bucureşti, 1940, p. 244; cf. p. 251.

[7] Al. Rosetti, *Istoria limbii române, de la origini pînă în secolul al XVII-lea*, Bucureşti, 1968, p. 351; cf. şi p. 354—358, 409 ş.u.

[8] Cf. şi ce ni se spune la p. 150 şi anume că dialectele dacoromâne „derivă din d o u ă l i m b i c o m u n e d i s t i n c t e [subl.n. — V.R.], pe care le-am putea numi, convenţional, *munteana comună şi moldoveana comună*".

Această limitare excesivă, mai ales într-o lucrare care își propune să prezinte e v o l u ț i a dacoromânei, explică precizarea pe care o face adesea autorul că nu a putut stabili statutul fonologic al unei anumite consoane sau situația unui anumit grai *din lipsa atestărilor* (vezi p. 180, 188 etc.)[9].

Desigur, ne aflăm aici în fața unei probleme controversate: cîte atestări sau fapte, în general, sînt suficiente pentru a construi o teorie sau pentru a susține o ipoteză? Fără să exagerăm, așa cum fac cercetătorii care afirmă că numai atunci cînd vom cunoaște t o a t e datele realității vom putea să formulăm o concluzie exactă — ceea ce ar însemna, practic, amînarea la infinit a concluziilor — considerăm că, din acest punct de vedere, o teorie este cu atît mai sigură iar o ipoteză se verifică cu atît mai precis cu cît numărul faptelor luate în seamă este mai mare.

Un exemplu luat din lucrarea lui Em. Vasiliu ne va lămuri. La p. 180 se afirmă:

„În 53 [punct de anchetă din rețeaua ALR II], prezența unui [ʒ] secundar nepalatal poate fi eventual explicată prin influența dialectelor din 95 și 102. Numărul mic de atestări nu permite o caracterizare mai precisă".

Observăm:

1. Dacă Em. Vasiliu ar fi folosit, cel puțin, datele înregistrate în volumele *Atlasului lingvistic român* (cf. ALR II, vol. II, h. 189, MN, p. 132, ALR II_2, vol. II, h. 572, 578 etc.), ar fi găsit noi fapte care să-i sprijine sau să-i infirme ipoteza.

2. Este unanimă aprecierea că rețeaua localităților anchetate pentru ALR II este rară. Consecința acestui fapt este că punctele 53 și respectiv 95, 102, deși despărțite considerabil (ca distanță și ca situare geografică), pot, în concepția lui Em. Vasiliu, să se influențeze în cazul lui [ʒ] secundar. Este inutil să mai argumentăm că o rețea mai deasă, deci un număr mai mare de atestări, așa cum se preconizează în momentul de față pentru *Noul Atlas lingvistic român* (*pe regiuni*), va însemna un progres în cercetare.

Cercetările asupra cărora ne-am oprit au meritul de a fi repus în discuție structura dacoromânei, chestiune fundamentală a dialectologiei românești.

Lipsite de o bază proprie, care să conducă la o aprofundare a cunoașterii graiurilor dacoromânești, ele s-au limitat fie la o reanalizare a concluziilor anterioare (I. Gheție), fie la reluarea unei anumite teorii (Em. Vasiliu), în perspectiva metodelor moderne de cercetare.

Subscriem, de aceea, la părerea acelor cercetători[10] care susțin că, deși în principiu chestiunea ariilor dialectale dacoromâne este stabilită, ea trebuie aprofundată și definitivată.

---

[9] Alte obiecții de principii, pornind de la faptul că teoria lui Em. Vasiliu nu e confirmată de datele pe care ni le oferă realitatea dialectală, au fost aduse de acad. Al. Rosetti, în *Cu privire la configurația dialectală a dacoromânei*, în SCL XIX, 1968, 5, p. 517–519.

Am formulat și noi alte nedumeriri în legătură cu felul cum concepe Em. Vasiliu, evoluția de la româna comună la dialectele românești de astăzi, fără nici un stadiu intermediar de comunitate a dialectelor dacoromâne, în articolul *În legătură cu structura dialectală a dacoromânei*, în SCL XIX, 1968, 5, p. 521–523.

[10] Vezi Șt. Giosu, *op. cit.*, p. 18.

Reconsiderarea problemei structurii dialectale a dacoromânei poate fi abordată, după părerea noastră, pe următoarele căi :

a) O nouă interpretare a datelor prin metodele moderne (structurale), care ar putea duce la r e c o n f i r m a r e a unei teorii sau concepţii stabilite prin metode tradiţionale (vezi experienţa lui Em. Vasiliu).

Noile metode structurale introduse şi în analiza dialectală prezintă, înainte de toate, avantajul că, în baza lor, diferitele particularităţi sînt apreciate prin prisma rolului pe care acestea îl joacă într-un anumit sistem : elemente fonetice similare sau identice pot corespunde unor fenomene destul de diferite, cînd sînt privite ca membri ai unor sisteme fonetice diferite [11].

b) Culegerea unor noi date, mai aprofundate, despre graiurile populare în baza cărora să se corecteze anumite aspecte ale unei teorii. Sîntem în măsură să afirmăm că NALR-Oltenia, de exemplu, va permite să se aducă precizări importante privind situaţia graiurilor olteneşti, aşa cum NALR-Cîmpia Ardealului va confirma sau nu părerea că în centrul acestei provincii nu avem o unitate dialectală distinctă.

c) Prin luarea în considerare a noi aspecte lingvistice şi non-lingvistice care pot contribui în măsură însemnată la caracterizarea unui grai, subdialect sau dialect. În ceea ce priveşte graiurile româneşti, prea puţin au fost studiate sintaxa şi, mai ales, intonaţia şi accentul, domenii asupra cărora atrăsese atenţia Ov. Densusianu [12]. De asemenea, de conştiinţa lingvistică a vorbitorilor s-a ţinut seama îndeosebi în delimitarea limbă--dialect şi mai puţin în delimitarea şi caracterizarea unei unităţi dialectale. „Ariile subiective", aşa cum arată cercetările recente [13], pot da şi ele unele indicaţii privind precizarea structurii dialectale a unui anumit idiom.

Este de presupus, în concluzie, că, în sensul căilor preconizate mai sus, cercetările care se vor întreprinde în viitor vor putea să reconfirme, să corecteze sau să precizeze punctele de vedere tradiţionale privind structura dialectală a dacoromânei.

Decembrie 1968

Centrul de cercetări fonetice
şi dialectale, Bucureşti, Calea Victoriei, 194

---

[11] Vezi G. Francescato, *Dialect Borders and Linguistic Systems*, în „Proceedings of the IX-th International Congress of Linguist", Mouton, 1964, p. 109—114.

[12] Cf. Ovid Densusianu, *Orientări nouă în cercetările filologice*, în GS, I (1923), 1, p. 21—23.

[13] Pentru japoneză, de exemplu, diferenţele lingvistice pe care le remarcă subiectele (vorbitorii) au fost considerate, de unii cercetători, ca punct de plecare în stabilirea unităţilor dialectale, chiar dacă au fost formulate şi unele rezerve în ceea ce priveşte valoarea obiectivă a „sentimentului dialectal" al vorbitorilor. Cf. W. A. Grootaers, *La discussion autour des frontières dialectales subjectives*, în „Orbis", XIII (1964), 2, p. 380—398 ; cf. şi *id.*, *Dialectology*, în „Current trends in Linguistics", 2, Linguistics in East Asia and South East Asia, Mouton, 1968, p. 592, 601 ; cf. şi Mase Joshio, *Une nouvelle tentative pour tracer les frontières subjectives des dialectes*, în „Orbis", XIII (1964), 2, p. 357—379.

IORGU IORDAN, VALERIA GUŢU ROMALO, ALEXANDRU NICULESCU, *Structura morfologică a limbii române contemporane*. Edit. ştiinţifică, Bucureşti, 1967, 355 p.

Şi acest volum este reprezentativ pentru atmosfera actuală de „coexistenţă paşnică" a lingvisticii tradiţionale cu lingvistica aşa-numită modernă. Nucleul lui îl formează *Limba română contemporană* (LRC), publicată de acad. Iorgu Iordan în două ediţii, în 1954 şi 1956, lucrare bine cunoscută, ale cărei merite nu mai e nevoie să le expun, căci ea reprezintă o epocă în lingvistica noastră. În cadrul prezent, fragmente ale acestei opere au fost combinate cu părţi noi, redactate adesea în alt spirit. Modificările aduse, în special adaosurile, au contribuit ca să ni se înfăţişeze de fapt trei concepţii diferite, diversele pasaje constituind cînd o gramatică uzuală, cînd una normativă, cînd una structurală, deosebite între ele în ce priveşte terminologia şi chiar stilul.

Trebuie totuşi să recunoaştem că părţile noi sînt redactate în general într-o formă simplă, care permite înţelegerea, chiar cînd cititorul nu e familiarizat cu metodele noi.

Au fost folosite largile exemplificări adunate de acad. Iorgu Iordan în deceniile trecute. A fost pe atunci o operaţie interesantă şi chiar salutară, multe dintre formaţiile citate, adesea fără circulaţie intensă, fiind demascate ca pretenţioase, ridicole sau inculte. Astăzi, în urma acestei acţiuni de asanare, unele din ele sînt mai puţin interesante, pentru că au încetat de a fi folosite. Ele nu sînt deci reprezentative pentru limba actuală. Dar, desigur pentru a reduce volumul lucrării, s-a omis trimiterea la sursele citatelor, ceea ce ar putea da impresia că e vorba de formule rămase în uzajul curent. (Totuşi, la prepoziţie şi la conjuncţie se dau mai peste tot sursele exemplelor.)

Cîteva cuvinte despre orientarea generală a lucrării, în măsura în care ea poate fi prezentată în mod unitar. Din cele ce ni se spun la p. 16, înţeleg că e necesar să se studieze istoria limbii, pentru a se putea defini liniile de dezvoltare ale ei, idee cu care sînt în totul de acord. Gramatica Academiei este criticată pentru că e conservatoare (p. 5) şi pentru că are „un mod neistoric de a pune problema istoric" (p. 38), pentru că grupează substantivele în trei declinări. Departe de mine gîndul că Gramatica Academiei nu ar avea lipsuri: ediţia a II-a a însemnat un progres faţă de ediţia I, şi nu mă îndoiesc că ediţia a III-a va mai aduce îmbunătăţiri. Aceasta dovedeşte că Gramatica nu e conservatoare, decît pentru că ţine de concepţiile tradiţionale, care pînă astăzi n-au fost încă depăşite. Faptul că admite numai trei declinări, ca în latina tîrzie, ar trebui să-i atragă, din partea adepţilor şcolilor noi, acuzaţia că *este* istorică şi nu descrie exact starea de lucruri actuală (voi reveni). Dar dacă latina ar fi tratată cu metodele noi, i s-ar găsi şi ei declinări foarte numeroase.

În introducere s-a arătat că greşelile pot fi o sursă de dezvoltare (p. 16), dar pe urmă se aduce adesea ca un argument împotriva adoptării unei modificări faptul că ea nu corespunde structurii limbii române (oare structura nu se schimbă?):

„Folosirea pronumelui... este neconformă cu regulile gramaticale româneşti şi de aceea trebuie combătută ca o greşeală" (p. 237; de fapt ne interesează dacă formula nouă e utilă);

„Aceste forme trebuie considerate ca greșite din punctul de vedere al limbii literare și, deci, combătute" (p. 251; modul acesta de prezentare a faptelor ne întîmpină și în alte pasaje: „folosirea acestui *o* cu sens neutru este de prisos și deci nerecomandabilă", p. 127; „regula... este valabilă și, deci, trebuie respectată", p. 145).

Puțin diferită este argumentarea care se bazează pe uzajul majorității:

„Construcția ... n-a prins, între altele, din cauză că o foloseau extrem de puțini oameni" (p. 206).

Ideea că formele mai numeroase le înving totdeauna pe cele mai puțin numeroase este exprimată explicit la p. 246. Ar trebui să ne întrebăm cum au putut apărea cele care nu dețin majoritatea.

După părerea mea, se face prea des apel la influențe străine pentru a explica schimbări în românește: *s-o știi, v-o jur* etc. ar fi imitate după franceză (p. 127), care, bineînțeles, nu are pronume neutru și mai ales de formă feminină; *său* în loc de *lui* ar fi semn al unei influențe franceze, germane sau ruse (p. 135—137), deși se găsește și în limba veche și vine din latină; *a naște* pentru *a se naște* ar fi datorat influenței franceze (p. 187), cu toate că, după cum se știe, apare în texte vechi și în unele graiuri regionale, iar trecerile de la reflexiv la activ sînt bine cunoscute în românește.

Mărturisesc că nu izbutesc totdeauna să învăț din lucrările „moderne" pe care le citesc (și mă refer numai la cele care se mențin pe terenul limbii). Iată exemple:

Întîi decidem care sînt valorile determinării, apoi excludem din discuție tot ce nu corespunde acestor valori (p. 169).

„În limba veche, *-ă* și *-e* apăreau în raport de variație liberă, de ex. *aramă — arame*" (p. 47, n. 2): e vorba totuși de un dublet accidental, mai curînd s-ar putea da exemple din limba de azi, ca *țigară — țigare* și atîtea altele.

La p. 69 aflăm că granițele între părțile vorbirii, așa cum au fost descrise în lucrarea prezentată aici, nu sînt stricte și pot fi depășite. Atunci ce se mai reproșează gramaticii tradiționale? În același sens ni se spune (la p. 81) că analiza distributivă „nu poate lua în considerație formele multiple de singular și de plural". Aș dori însă să ni se arate prin ce e utilă. Dacă despărțim *bun — de gură* și constatăm că *de gură* nu poate sta singur, pe cînd *bun* poate (p. 276), cu aceasta nu descoperim că *gură* e subordonat lui *bun*, căci o știam dinainte; altfel am fi despărțit *bun de — gură* și am fi constatat că *gură* poate sta singur, iar *bun de*, nu.

Ce cîștigăm înmulțind clasele substantivelor (așa cum se face la p. 101—102), cînd particularitățile flexiunii lor nu sînt ignorate de gramatica tradițională? La ce poate să ducă împărțirea adjectivelor în 18 tipuri? (Maria Manoliu, în volumul colectiv *Elemente de lingvistică structurală*, București, 1967, p. 267, a găsit numai 9.) Sîntem deprinși să prezentăm verbele românești pe patru grupe, cu subunități și cu excepții. Nu văd ce cîștigăm transformînd toate subunitățile și toate excepțiile în tipuri independente și ajungînd astfel la 10, 12 sau mai multe tipuri, mai ales că pînă la urmă mai admitem și excepții. După părerea mea, numărul paradigmelor este o chestiune de convenție, principalul este ca toate tipurile să fie descrise. E preferabil să avem un număr relativ mic de tipuri importante, eventual cele productive, restul fiind tratat la rubrica excepții, decît să avem o puzderie de tipuri, multe neviabile, reprezentate prin cine știe ce fantezie a limbii sau chiar a unui vorbitor.

Felul cum a fost alcătuit volumul a dus la multe repetiții: la p. 85, opoziția de număr este mai puternică decît cea de gen, iar la p. 302 cea de gen e mai puțin importantă decît cea de număr; *a naște* e discutat la p. 187 și la p. 194, *a teme*, cu aceleași exemple, la p. 188 și la p. 194, același exemplu din Creangă este invocat la p. 224 și la p. 239 și multe altele la care nu mă opresc (în general concluziile, p. 301—312, reiau discuția fiecărui element în parte: variațiile pluralelor în *-e* și *-i* la p. 83 și 301, în *-uri* și *-e* la p. 86 și 302 etc.).

Mai grav este că găsim contradicţii de la un pasaj la altul: la p. 47, *ou* e terminat în vocală, iar la p. 73 *-u* e semivocalic; la p. 55, aspectele nu sînt exprimate decît prin mijloace lexicale, iar la p. 61, categoria aspectului este cuprinsă în relaţiile de temporalitate; la p. 107, *lălîie* e explicat prin influenţa tipului *cenuşie*, iar la p. 162, n. 1, se porneşte de la masc. *lălîiu*; la p. 119, *cine* e folosit numai pentru persoane, la 142 numai pentru fiinţe, iar la 145, pentru persoane şi pentru unele fiinţe (vezi totuşi LL XIV, 1967, p. 119—125, unde se arată că e şi pentru neînsufleţite); la p. 165, *ambii* e împrumutat din latină sau italiană, iar la p. 166, n. 2, numai din latină. La p. 297, *pui-pui* şi *uti-uti* provin din sunetele pe care le scot animalele, şi imediat mai jos, corect, provin din numele animalelor (rom. *pui*, ucr. *ut'a*). În sfîrşit, la p. 141—142 se combate obiceiul de a folosi pronumele *acela* în locul adjectivului *acel* şi chiar al articolului *cel*, apoi găsim fraze ca „opoziţia de gen este în română mai puţin importantă decît aceea de număr" (p. 302), iar la p. 119 se şi teoretizează această întrebuinţare: „am văzut multe flori. Aceea galbenă era mai parfumată"; „am schimbat florilor apa. Aceea din dreapta nu a înflorit" (ib., n. 2).

În unele probleme mi-am exprimat în alte părţi părerile, astfel că nu cred că e cazul să insist aici. În privinţa aspectelor (p. 61) şi a perfectului simplu (p. 235), vezi LL, I 1955, p. 136—140; că *măsea* nu vine de la *măseauă* (p. 73), ci invers (vezi BL IV, 1936, p. 46—52), se poate dovedi cu ajutorul lui *ziuă*, care vine sigur de la *zi*; îmi menţin părerea cu privire la aşa-zisa feminizare a neutrului (p. 75, n. 2; de altfel pe aceeaşi pagină se arată că neutrele devin masculine); despre „ambigen" (p. 76), care ar fi masculin şi feminin (p. 78), credeam că nu voi mai avea de vorbit (de altfel la p. 58 ni se spune că trebuie preferat termenul neutru, că „substantivele nu pot avea decît un singur gen", fiindcă au la singular două forme!); despre *nici tu ..., nici tu...* (p. 131) am vorbit pentru ultima oară în *Etimologii româneşti*, Bucureşti, 1963, p. 158—159.

Alte afirmaţii cu care nu mă pot împăca: în *tot oraşul a luat parte la demonstraţie*, articolul ar fi impus de prezenţa lui *tot* (p. 168); dar oare s-ar putea spune *oraş a luat parte*? Argumentele care se aduc (la p. 167) pentru a se demonstra că articolul nu este o parte de vorbire, ci „un mijloc gramatical de exprimare a categoriei determinării", ar fi valabile şi pentru celelalte limbi. Dar nu cred că ne vom lăsa convinşi de argumentul că articolul comportă puţine unităţi (cîte ar trebui să fie ca să nu fie puţine?), nici că nu apare decît lîngă substantive (dar ce facem cu articolul adjectival şi cu cel genitival? nu mi se par suficiente cele spuse la p. 170 în această privinţă). Dacă luăm în consideraţie germ. *Hans/der Hans*, vedem că creează opoziţia determinat/nedeterminat, nu opoziţia nominativ/acuzativ. Tipul *căpitan de rangul trei* (p. 163 şi n.) nu „a pătruns" în limba scrisă, ci de acolo (mai bine zis din scrierea prescurtată) vine în limba vorbită. *Sutimi, miimi* ar fi căpătat sensul de „multe sute", „multe mii", din cauza sensului colectiv pe care îl are *-ime* în formaţii ca *mulţime* (p. 163—164); în realitate asta şi trebuia să însemne *sutime* şi numai printr-o eroare i s-a dat sensul fr. *centaine*. Ritmul limbii noastre cere ca accentul să nu fie prea departe de începutul cuvîntului? (p. 246). Mai curînd aş crede că cere să fie aproape de sfîrşit. Verbele terminate în oclusivă + *r* (mai exact: cu rădăcina terminată în consoană + *r*) formează neapărat prezentul cu *-ez* şi *-esc*? (p. 255). Dar cf. *intră, latră, lucră* (şi *lucrează*), *mustră* (şi *mustrează*); vezi şi (cu *l*) *suflă, umblă*. Aceste verbe nu constituie o categorie aparte din punctul de vedere al formării prezentului. Nu „se renunţă" la *-ez, -esc* (p. 305), ci, dimpotrivă, imensa majoritate a verbelor noi se construiesc cu *-ez* şi *-esc*.

Încă o serie de amănunte discutabile: *asta, ăsta* sînt forme reduse? (p. 22). De la ce? Nu orice abatere de la normele latinei clasice e latină populară (cum s-ar înţelege la p. 33). O formulare improprie: „Fonemul... se caracterizează... prin capacitatea de a distinge comunicări diferite, de a servi, deci la exprimarea semnificaţiei" (p. 45). Fonemul luat ca atare nu distinge nimic şi nu exprimă nimic. În care „limbi vechi" exista trialul (p. 59)? La p. 65 ni se spune că *mai* „selectează numai un adjectiv sau un adverb," dar se ştie că

se pot compara şi substantive : *mai chirurg decît el unde găseşti*? „*i* din *-is*, fiind neaccentuat şi final, a putut deveni *e* pe cale pur fonetică" (p. 74). Altfel ce devenea? „Clasa substantivelor în *-a* accentuat... şi *-ea* accentuat... nu mai sînt [sic!] astăzi productive". Să înţelegem că nu avem neologisme de aceste tipuri? Dar *canava, panama, pijama, nuga*? *Mare, verde* n-au opoziţii de gen? (p. 105). Ba au, la genitiv-dativul singular. Cum să înţelegem pasajul privitor la *june* (p. 106) : „prezenţa unei forme unice de masculin şi feminin plural"? Poate masculin singular şi feminin plural? La p. 112 (rîndul 16) trebuie citit *comparaţiei inclusive* în loc de *exclusive* (trimiterea la M. Manoliu, la pagina precedentă, este greşită : trebuie p. 201 şi urm. în loc de p. 2). *Costea* nu e desigur pentru *Coste* (p. 161), ci pentru *Costa*. Numele proprii nu pot fi întrebuinţate decît articulate? (p. 170, n. 3). Dar *Bujor, Busuioc, Covrig, Dumbravă, Potop, Rarişte* etc.? La p. 192, reciprocul e definit „o acţiune săvîrşită de mai mulţi autori şi care se răsfrînge asupra fiecăruia dintre ei", deci reciproc ar fi *noi ne îmbrăcăm*. La p. 202, tipul *ardere-ai* e calificat ca extrem de rar în limba actuală ; dar *fire-ai*? *dare-ar*? La p. 212 ni se spune că, în *a învăţat carte*, acuzativul e cerut de participiu, nu de auxiliar, căci participiul verbelor intranzitive nu cere acuzativul. Ar însemna să credem că la prezent verbul e tranzitiv sau nu, după cum participiul e sau nu tranzitiv. Grav e că de aici se trag concluzii privitoare la clasarea participiului. Sensul condiţional s-ar datora conjuncţiei *dacă* (p. 214), dar aceasta nu e indispensabilă : *vrei, faci, nu vrei, nu faci.* Cu privire la moduri, irealul este destul de vag pomenit la p. 218, deşi e o categorie importantă. Se vorbeşte însă la p. 220 şi 232 de *irealizabil*, care nu există. Irealul exprimă o acţiune care nu se întîmplă, nu una care nu se poate întîmpla : *aş merge* e realizabil, *aş fi mers* (dar n-am mers) e ireal, *n-am mers* e real, negativ. La p. 244 se afirmă că nu există nici un verb nou în *-e*; dar *decide, depinde, distruge*...? În „latina populară" se foloseşte *-ez* sau *-esc* la verbele denominative? (p. 255—256). Aş dori să ni se arate un singur exemplu. *Scot* e din lat. *excuto*? (p. 260, n. 2). * *Excuto*, dacă ar fi existat, ar fi dat *scut* (*scot* e secundar din *scoţ*, iar acesta din * *excotio* pentru *exquatio*). La p. 265 : *lua* nu e supletiv, căci la origine este o singură rădăcină. La p. 282 : *se lumină a pricepere* este desigur format după o construcţie tradiţională ca *se luminează a ploaie*. La p. 297 : nu cred că *ptruţ* e muntenesc şi *cîţ*, general ; *cîţ* e moldovenesc, iar în Muntenia se zice mai mult *zît*. La p. 303 : *Marie* nu e vocativ în *-ie*, căci *i* face parte din rădăcină. S-ar înţelege că vocativul *tovarăşi* se extinde în vremea noastră, dar nu se vede în dauna cui (doar nu a *tovarăşilor*!).

Nu sînt convins că sînt greşite formulele *mă bucură* (p. 194), *în afara* (286) şi nerepetarea prepoziţiilor (p. 287). Dar întîlnim în text formule cu care sînt sigur că nici acad. Iorgu Iordan nu este de acord : *protagoniştii* (procesului, p. 59 şi 61), *nu mai a venit* (p. 60), *patrat* (la p. 227), *împrumuturile latino-romanice...constituiau* apanajul *oamenilor instruiţi* (la p. 245), totdeauna, *pe care limba română îl recomandă să fie folosit ca atare* (la p. 272), *fondul...de bază* (la p. 292) etc.

Sînt şi destul de numeroase greşeli de tipar, de exemplu la p. 23, n. 1, se trimite la I. Dănăilă, LR, fără an şi pagină. La p. 30, rîndul 17, *concepţia...s-au modificat*, la p. 158, în loc de *desente* şi *desete* trebuie citit *deşte* (c), la p. 289, rîndul 13, este un *nu* suplimentar etc.

Cu toate lipsurile enumerate, lucrarea este utilă şi de pe acuma este adesea citată în diverse studii. La sfîrşit se găseşte o amplă bibliografie (642 de titluri), care, evident, nu este şi nu putea să fie completă, dar va aduce mari servicii.

Al. Graur,
Facultatea de limba şi literatura română, Bucureşti, Str. Ed. Quinet 7

Decembrie 1968

CICERONE POGHIRC, *B. P. Hasdeu—lingvist și filolog*. Edit. științifică, București, 1968, 247 p.

Activitatea lui B. P. Hasdeu în materie de lingvistică și de filologie a fost fără îndoială destul de importantă ca să merite un studiu de amploarea celui recenzat aici. Cu pietatea cuvenită și cu multă sîrguință, Cicerone Poghirc a urmărit toate publicațiile marelui nostru înaintaș și le-a discutat ținînd seamă mai mult de cunoștințele și de concepțiile contemporanilor lui decît de nivelul actual al științei. Fiecare afirmație este sprijinită pe o notă care trimite la un pasaj din operele discutate. Este un adevărat monument ridicat lui Hasdeu. Cu modestie, prefața prezintă lucrarea ca o primă etapă, cu gîndul evident că lucrări ulterioare vor adînci cercetarea.

O mare calitate a volumului, cu atît mai necesară dacă ținem seamă de subiectul ales, este că se citește ușor. Lucrul mi se pare important de subliniat într-o vreme cînd fiecare autor se crede obligat să complice terminologia și să evite formulările simple.

Sînt de acord cu autorul că Hasdeu este cel mai important dintre lingviștii români mai vechi și aceasta se vede chiar și din spațiul pe care i l-am acordat, împreună cu Lucia Wald, în *Scurta istorie a lingvisticii*. Totuși, în prezentarea operei lui, ar fi necesar ceva mai mult spirit critic, lucru de care, de altfel, C. Poghirc și-a dat seama, de vreme ce simte nevoia să justifice în prefață tonul encomiastic.

Cîteva amănunte unde nu voi fi de acord cu autorul: nu văd cum s-ar putea atribui „substratului" cuvinte ca *bălan*, *codru*, *sîmcea* ș.a. (toate la p. 179), nici cum prezența unui dialectal *daină* ar explica lipsa diftongării lui *o* în *doină* (p. 180). Ceea ce am scris în alte locuri despre substrat e suficient, cred, ca să se știe că nu voi subscrie la tot ce se spune (p. 118 urm. și passim) despre amestecul de limbi și despre elementul autohton al limbii române.

Dar dacă îmi păstrez rezervele cu privire la unele dintre afirmațiile lui Hasdeu, aceasta nu înseamnă că i-am minimalizat meritele. Pasajul de la p. 231, rezumat după *Scurtă istorie a lingvisticii* (în treacăt fie zis, aceasta are doi autori, care semnează împreună Cuvîntul înainte), este redat fals. Acolo nu se spune că „pînă la L. Șăineanu nimeni nu s-a ocupat la noi de lingvistică [sic !] generală", ci că „pînă la 1900, putem spune, cu o ușoară exagerare, că numai L. Șăineanu și-a pus problema de a defini concepțiile curente". Mi se pare că nu e același lucru[1].

În capitolul final, Poghirc deploră faptul că multe din ideile emise de Hasdeu sînt citate astăzi fără să-i fie pomenit numele. Din păcate, aceasta este soarta noastră a tuturor. Fără a pune la îndoială buna credință și nici măcar capacitatea de informare a nimănui, constatăm că și autorii în viață se găsesc în situația lui Hasdeu. Dar dacă am cita la fiecare

[1] O rectificare măruntă. Din procesele verbale ale Societății de lingvistică din Paris rezultă că Hasdeu n-a fost prezentat acolo de Bréal și Bergaigne (cum se spune la p. 78, după *Columna lui Traian*, 1882, p. 64), ci de Bréal și Gaston Paris (în ședința din 21.I.1882; a fost primit membru al societății la 4.II.1882; vezi BSL, 23, p. LXI și LXII). S-ar mai putea adăuga că la 22 iulie 1882 Hasdeu a asistat la ședința societății, unde a făcut o comunicare despre dublete românești (ib., p. LXXIV; în indicele publicat în nr. 26, la p. CCX i se atribuie greșit lui Hasdeu și comunicarea despre originea alfabetelor indiene, făcută în aceeași ședință de Joseph Halévy). În 1884, la 22 noiembrie, Hasdeu a donat societății *Istoria limbii române*, partea I, prima fasciculă, București, 1881, gr. — in 8, XVI — 160 p. (ib., 26, p. CC). Mai tîrziu, aceeași lucrare e citată *Principie de linguistica. Istoria limbei romane*, București, 1881 (ib., 38, p. CXXVI). Din 1882, numele lui Hasdeu figurează regulat, cu toate titlurile, pe listele membrilor societății, pînă în 1905, cînd dispare fără nici o explicație. În anul 1887—1888 și-a dat adresa 140, boul. Saint-Germain, la Paris (din actele societății nu rezultă că ar fi participat pe atunci la vreo ședință). Cicerone Poghirc, pe care l-am consultat, presupune că aceasta era adresa soției și a fiicei lui Hasdeu, care locuiau la Paris.

afirmaţie pe toţi cei care au făcut-o mai înainte, orice articol de revistă ar lua proporţiile unei enciclopedii.

Hasdeu este totuşi în situaţia fericită pentru care Alexandru îl invidia pe Achille: şi-a găsit panegiristul care să-i ţină prezentă amintirea.

Al. Graur,

Facultatea de limba şi literatura română, Bucureşti, Str. Ed. Quinet 7

Decembrie 1968

T. SLAMA-CAZACU, *Introducere în psiholingvistică*, Edit. Ştiinţifică, Bucureşti, 1968, 490 p.

Lucrarea de faţă, intitulată cu modestie ,,Introducere'' în psiholingvistică, reprezintă de fapt sinteza creatoare a unor preocupări şi cercetări originale, — întreprinse de autoare în acest domeniu interdisciplinar —, al căror început poate fi plasat cu ani în urmă, cînd încă nu se născuse termenul de ,,psiholingvistică''.

După apariţia volumului ,,Psiholingvistica, prezentare a problemelor teoretice şi de cercetare'', sub redacţia lui Ch. Osgood — psiholog — şi Th. Sebeok — lingvist[1], care a pus în circulaţie numele acestui domeniu şi a atras atenţia asupra unor necesităţi de studiu ce se impuneau tot mai mult la graniţa dintre psihologie şi lingvistică, a urmat o serie de lucrări, dintre care multe au adoptat doar formal acest nume nou pentru o disciplină pe care nu au reuşit să o delimiteze calitativ de psihologia limbajului sau de ,,lingvistica psihologică''.

T. Slama-Cazacu demonstrează faptul că psiholingvistica, departe de a fi doar o disciplină ,,la modă'' (cu avantajele şi dezavantajele derivate dintr-o asemenea situaţie), se încadrează în fenomenul general de ,,interferenţă'' ştiinţifică şi răspunde unor cerinţe obiective de studiere a unor aspecte noi oferite de fenomenul complex al comunicării. Ca pentru orice disciplină încă în formare, este necesară delimitarea obiectului, precizarea metodologiei şi a principiilor psiholingvisticii, a poziţiei sale în sistemul ştiinţelor, în general, şi faţă de psihologie şi lingvistică, în special. Este meritul autoarei de a acorda atenţie, în prima parte a lucrării punerii în discuţie, — pentru prima dată, în scurta, dar bogata istorie a psiholingvisticii —, a unor aspecte teoretice ale acestei discipline. Fără a fi un curent al psihologiei sau al lingvisticii, psiholingvistica este considerată de T. Slama-Cazacu ca o ,,disciplină limitrofă'' (p. 15), bazată în aceeaşi măsură pe psihologie (,,o psihologie ştiinţifică'') (p. 35), ca şi pe lingvistică (o lingvistică structurală, la care autoarea adaugă caracterizarea ,,dinamic-contextuală'') (p. 36); această disciplină nu se suprapune peste obiectele de studiu ale lingvisticii (limba propriu-zisă) şi psihologiei (limbajul privit din punctul de vedere al mecanismelor sale psihice, al formării deprinderilor verbale etc.), ci studiază, în raport cu acestea, limba în realizările sale concrete, adică *vorbirea*. Cei trei termeni — *limbaj*, *limbă*, *vorbire* (*langage*, *langue*, *parole*) — ai trilogiei saussuriene reprezintă ,,trei aspecte diferite, dar strîns legate, ale aceluiaşi proces unitar şi complex'' (p. 46) — *comunicarea*, psiholingvistica contribuind la împlinirea analizelor efectuate de celelalte două ştiinţe.

După o analiză critică a diferitelor definiţii date psiholingvisticii, T. Slama-Cazacu propune ca obiectul acesteia să constea în ,,studiul modificărilor apărute în mesaj în cursul actului concret al comunicării, datorită relaţiilor care se stabilesc între emiţător şi receptor, cu tot ceea ce presupun aceştia, ca labilitate psihică, influenţe reciproce, influenţe ale contextului general în care se află etc.'' (p. 43). Vorbirea fiind realizarea limbii ca sistem de semne verbale, iar comunicarea presupunînd şi intervenţia altor coduri (de exemplu, sistemul mimico-

[1] Ch. Osgood, Th. Sebeok (red.), *Psycholinguistics. A survey of theory and research problems*, Indiana Univ., Baltimore, 1954.

gesticulativ), psiholingvistica va cuprinde în obiectul ei, alături de vorbire, şi celelalte forme de mesaje, studiate însă din aceeaşi perspectivă, a relaţiilor lor cu dinamica psihică a emiţătorilor şi receptorilor.

În ceea ce priveşte metodologia (referitoare atît la culegerea cît şi la interpretarea faptelor de limbaj), T. Slama-Cazacu propune, ca urmare a cercetărilor sale personale, *metoda dinamic-contextuală*, derivată în mod necesar din concepţia sa asupra obiectului acestei discipline : limba în realizarea sa dinamică, schimbul alternativ de replici nu pot fi surprinse printr-o metodă statică, care fixează ,,instantanee fragmentare'' (p. 121), ci necesită o *metodă dinamică* care să dezvăluie atît aspectele de limbaj care apar în comunicare în general şi în special în cursul diferitelor activităţi umane, cît şi evoluţia limbajului în perfecţionarea limbii materne şi în învăţarea limbilor străine. Autoarea acordă, şi în această lucrare[2], un loc deosebit problemei contextului, privit din perspective diverse, considerînd ca un al doilea principiu al metodei aplicabile în psiholingvistică necesitatea de a se cerceta diferitele aspecte ale comunicării în legătură cu cadrul general social-istoric, cu situaţia concretă în care se află interlocutorii, cu starea lor psihică, cu întreg sistemul limbii şi cu organizările discursive, sintagmatice în care se află integrată fiecare componentă verbală. Folosind ca principale procedee metodice *experimentul* şi *observaţia*, — preluate îndeosebi din psihologie, dar completate prin prisma concepţiei metodologice noi —, îmbinînd metoda inductivă cu cea deductivă, psiholingvistica trebuie să evolueze de la culegerea faptelor concrete de vorbire, înregistrate ,,pe viu'' în timpul actului de emitere sau receptare, pînă la extragerea unor principii generale. Autoarea îşi exprimă convingerea că o asemenea metodologie poate contribui la ,,înviorarea lingvisticii tradiţionale'' (p. 118), susţinînd slabele încercări de reînnoire a metodologiei lingvistice (de exemplu ,,înregistrările limbii, ca fenomen «viu», în realizările sale'' (p. 115), ale şcolii de la Saint-Cloud etc.).

Am insistat asupra primei părţi a lucrării, referitoare la ,,Aspecte teoretice şi metodologice ale psiholingvisticii'', considerînd-o de o deosebită importanţă pentru înţelegerea părţii a doua, şi anume a modului în care psiholingvistica poate dovedi capacitatea sa aplicativă în cercetarea din domenii conexe şi în practică. Autoarea exemplifică posibilităţile de aplicare ale metodei dinamic-contextuale prin referirea la stilistică şi dialectologie, considerînd însă că procedeele psiholingvistice pot servi cercetării şi în alte domenii, ca : etnografia, sociologia, critica literară, semantica generală, fonetica, lexicografia etc.

Ne pare interesant modul în care T. Slama-Cazacu concepe opera literară (artistică, în general), ca un act de comunicare cu anumite particularităţi specifice (în special, realizarea unei finalităţi artistice), dar în acelaşi timp caracterizat prin cele trei elemente tipice pentru oricare alt act de comunicare : emiţător, receptor, mesaj. Pornind de la premisa susţinută de autoare, că psihologicul nu constituie ,,un aspect exterior în fenomenul stilistic, ci este implicit'' (p. 167), — stilul referindu-se nu la limbă ca fenomen ,,supraindividual'', ci la ,,realizarea sa concretă de către o persoană'' (scriitorul) (p. 167) —, credem că analiza psiholingvistică ar putea fi utilă completînd imaginea asupra faptului stilistic.

Ar fi interesante aplicări de detaliu, concrete ale principiilor expuse în lucrare (p. 172—176) la diferite stiluri literare.

Din aplicarea metodologiei psiholingvistice la cercetarea dialectologică, reţinem sugestiile interesante privitoare la modalitatea contactului cu subiectul pentru culegerea materialului dialectal şi la necesitatea înregistrării dialectului ,,vorbit în situaţii obişnuite de viaţă'' (p. 186).

În continuare, ne-a atras atenţia o problemă cu care ne-am mai întîlnit în bibliografia personală a autoarei[3], şi anume relaţiile dintre comunicare şi muncă, privite de astă dată,

[2] T. Slama-Cazacu, *Limbaj şi context*, Bucureşti, 1959.
[3] T. Slama-Cazacu, *Comunicarea în procesul muncii*, Bucureşti, 1964.

însă, dintr-o perspectivă psiholingvistică. Fără a se opri doar la aspectul cel mai evident — şi ca urmare, unicul cercetat în literatura de specialitate —, al relaţiei muncă-comunicare, şi anume problema „vocabularelor profesionale", autoarea relevă aspecte de profunzime ale relaţiei : modificările de ordin sintactic, morfologic, fonetic intervenite în mesaj datorită situaţiei de muncă. Munca automatizată aduce un aspect nou în comunicarea verbală, în sensul că alături de comunicarea interumană, intervine comunicarea între om şi „automat". Pentru realizarea unor „mesaje optime" (în legătură cu modul de prezentare al semnalelor verbale şi măsura în care ele trebuie să corespundă normelor limbii literare) atît psiholingvistica cît şi lingvistica aplicată îşi pot aduce o contribuţie reală.

În lucrare, se pune un accent deosebit şi pe problemele incluse în „psiholingvistica diacronică"[4], adică pe dinamica evolutivă a limbajului, care cuprinde învăţarea limbii materne de către copii şi însuşirea unei a doua limbi. Referindu-se la procesul învăţării limbii materne, autoarea insistă asupra perioadei (0—7 ani) — de dezvoltare propriu-zisă a limbajului copilului —, de achiziţionare a limbii vorbite exclusiv prin mijloace auditive şi în absenţa „imixtiunii directe" (p. 244) a limbii scrise, făcînd referiri la o serie de cercetări personale efectuate pe copii din această perioadă de vîrstă cu limba maternă română. Credem că asemenea cercetări pot prezenta un interes deosebit şi pentru lingvistica teoretică şi aplicată, contribuind la rezolvarea unor probleme mult discutate (prin studierea limbajului copilului s-ar putea descoperi elemente ale „universaliilor" din limbi sau drumul spre construirea regulilor generative). Originală ni se pare concepţia autoarei asupra „ecoului selectiv", principiu care explică „pentru ce şi cum foloseşte copilul limba, în funcţie de propriile sale posibilităţi de gîndire, de percepţie, de afectivitatea sa, de motivaţia care îi este proprie" (p. 245). O analiză psiholingvistică detaliată este aplicată în studierea modalităţii de învăţare şi utilizare a cazurilor oblice de către copil. La întrebările *cum* şi *cînd* trebuie să înceapă procesul învăţării unei a doua limbi ne poate răspunde în oarecare măsură urmărirea modului în care este însuşită limba maternă de către copil, deşi aceste două procese nu pot fi considerate echivalente.

Convinsă de necesitatea utilizării experimentului şi în psiholingvistică, T. Slama-Cazacu dedică a treia parte a lucrării metodei experimentale în lingvistică şi în psiholingvistică. Sînt prezentate cîteva experimente interesante întreprinse de autoare şi rezultatele obţinute : experimentul de inversare a cuvintelor furnizează informaţii privind gradul de automatizare sau de „independenţă" a diftongilor în conştiinţa vorbitorilor. Interesantă este maniera personală de utilizare a experimentului de predicţie pentru studierea modului în care subiectul rezolvă omonimia într-un text.

Consecventă scopului propus de a prezenta o „introducere" în psiholingvistică, autoarea nu consideră necesar să încheie lucrarea prin prezentarea unor concluzii definitive, sperînd că va fi depăşit stadiul declarativ în afirmarea necesităţii studiului interdisciplinar şi se va ajunge la o colaborare tot mai fructuoasă între lingvistică şi psihologie, iniţiativa avînd libertatea de a porni din oricare parte. Credem că ar fi interesant ca autoarea să lărgească în viitor cîmpul de aplicare al metodologiei psiholingvistice cu referiri şi analize concrete ale fenomenelor etnografice, sociologice, fonetice etc.

O carte construită cu rigurozitatea ştiinţifică şi competenţa caracteristică T. Slama-Cazacu, pe baza unei bogate experienţe ştiinţifice personale şi bibliografice (o voluminoasă bibliografie cuprinzînd 560 titluri încheie lucrarea), „Introducere în psiholingvistică" reprezintă „piatra fundamentală" a ceea ce va fi probabil şcoala psiholingvistică românească.

Anca Dabija
Institutul de Psihologie,
Bucureşti. Str. Frumoasă 26

Decembrie 1968

[4] Ch. Osgood, Th. Sebeok (red.), *op. cit.*, ed. a II-a, 1965, p. 6—7, 126 şi urm.

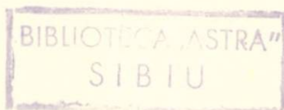
PETER WUNDERLI, *Le Livre de l'Eschiele Mahomet. Die französische Fassung einer Alfonsinischen Übersetzung*, Romanica Helvetica, vol. 77, Bern, 1968, 179 p.

Ediţie a uneia dintre versiunile europene a textului islamic *Mi'rāğ*, a căror descoperire a fost de o importanţă decisivă în discuţia privind influenţa filozofiei musulmane despre soarta omului după moarte asupra operei lui Dante, lucrarea sus-citată vine să sprijine comentariile bogate pe care cel ce editează azi textul le-a făcut pe marginea lui în timpul eforturilor depuse pentru aducerea manuscrisului la lumină în *Etudes sur le Livre de l'Eschiele Mahomet*, Winterthur, 1965. Astfel, cele cîteva pagini introductive nu fac decît să reia afirmaţiile, argumentate în studiu, cu scopul de a pregăti cititorul pentru contactul cu textul, insistînd asupra importanţei pe care o are manuscrisul pentru corecta stabilire a unor afinităţi cu islamismul dovedite de literatura occidentală veche, asupra momentului pe care el îl marchează în istoria relaţiilor culturale hispano-franceze (apariţia unei traduceri franceze la curtea lui Alfons al X-lea atunci cînd existau versiunea spaniolă şi cea latină), şi, în sfîrşit, asupra aspectului lingvistic : manuscrisul cuprinzînd forme de provenienţă provensală, italiană sau latină a fost ulterior copiat în Anglia, vădind în fonetică şi morfologie influenţe anglonormande.

Editarea textului a pus autorul în faţa rezolvării unor probleme de ordin tehnic (indicarea strictă a rîndurilor, paginilor manuscrisului, înlocuirea unor semne prin valoarea pe care probabil acestea o aveau), cît şi a unor neconcordanţe, omisiuni (faţă de versiunea latinească, sau ceea ce s-a mai păstrat din cea spaniolă), greşeli chiar. Toate deciziile autorului în acest sens sînt dispuse într-un şir de principii expuse lapidar înaintea textului, completate cu notele de la sfîrşit; de ex. grafiile unificate din necesitatea de a face un ,,compromis între dorinţele filologului pe de o parte şi cele ale 'cititorului' pe de altă parte'' (p. 25) sînt reluate, atunci cînd e cazul, în note, cu forma lor originară etc. Glosarul, alcătuit în special din cuvinte care nu există sau sînt rar atestate în franceza veche, sau în general din cuvinte care ar putea prezenta vreun interes prin formă sau sens, nu se limitează să le traducă (în germană); este urmat de un indice al unităţilor reluate şi al formelor lor paradigmatice şi de un indice al numelor proprii. Ediţia se încheie cu compararea cîtorva citate paralele din *Mi'rāğ* şi *Coran* şi cu identificarea unor forme sau construcţii arabe păstrate în text. Prin toate acestea, ediţia lui Peter Wunderli constituie, alături de studiul care a precedat-o, un material cu valoare bogat informativă pe planul istoriei literare, al istoriei limbii, al istoriei relaţiilor culturale etc., care pune în lumină încă un document al limbii franceze de la sfîrşitul secolului al XIII-lea.

Sanda Reinheimer-Rîpeanu,
Facultatea de limbi romanice, clasice şi orientale, Bucureşti, Str. Ed. Quinet 7

Octombrie 1968

La revue „Studii şi cercetări lingvistice'' paraît 6 fois par an. Le prix d'un abonnement annuel est de $ 5. — ; FF 25, — ; DM 20, —.

Toute commande à l'étranger sera adressée à CARTIMEX, Boîte postale 134—135, Bucarest, Roumanie ou à ses représentants à l'étranger.

En Roumanie, vous pourrez vous abonner par les bureaux de poste ou chez votre facteur.

Revista publică studii şi cercetări din domeniul lingvisticii (în special din acela al lingvisticii româneşti), precum şi recenzii la lucrări din acelaşi domeniu.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugaţi să înainteze articolele, notele şi recenziile dactilografiate la două rînduri. Tabelele vor fi dactilografiate pe pagini separate, iar diagramele vor fi executate în tuş, pe hîrtie de calc. Tabelele şi ilustraţiile vor fi numerotate cu cifre arabe. Figurile din planşe vor fi numerotate în continuarea celor din text. Se va evita repetarea aceloraşi date în text, tabele şi grafice. Explicaţia figurilor va fi dactilografiată pe pagină separată.

La prezentarea manuscriselor autorii sînt rugaţi să respecte următoarele :

NORME :

Numele autorului se plasează imediat după titlu. Ex. :

STRUCTURA GRAMATICALĂ
A LIMBII ROMÂNE

de

IORGU IORDAN

Recenziile şi notele bibliografice vor fi semnate pe ultima pagină.

Fiecare articol va fi datat şi va purta semnătura autorului cu „bun de cules''. Pe ultima pagină a articolului se va indica instituţia cu adresa unde lucrează autorul.

Numele proprii străine din limbi scrise cu alfabet nelatin se transliterează.

Între paranteze rotunde se folosesc paranteze drepte, iar între paranteze drepte se folosesc paranteze rotunde. Dacă în interiorul unui citat sînt necesare alte ghilimele, se recurge la ('. . .'). Dacă autorul introduce în cursul unui citat o observaţie proprie, aceasta se va pune între paranteze drepte [ ].

Indicarea notelor de subsol se face punînd un număr (exponent) după cuvîntul sau fraza la care se referă, fără paranteză sau punct.

Dacă numărul se află în vecinătatea unui semn de punctuaţie, numărul precede semnul.

Indicaţiile bibliografice din cursul articolului vor fi puse în josul paginii, numerotîndu-se în continuare, nu pe fiecare pagină separat. Citarea unei opere pentru prima dată în cursul articolului se face în felul următor :

Pentru volume :

a) autorul (urmat de virgulă) ; b) titlul lucrării (subliniat) ; c) tomul sau volumul (eventual partea sau capitolul în cifre romane) ; d) ediţia (în cifre arabe) ; e) locul de apariţie (oraşul, în româneşte la articolele în limbi străine) ; f) anul apariţiei (nu se pune editura) ; g) pagina. Ex. : Al. Graur, *Etimologii româneşti*, Bucureşti, 1963, p. 84.

Pentru articole din reviste :

a) autorul (urmat de virgulă) ; b) titlul articolului (subliniat) ; c) titlul revistei (între ghilimele ; dacă există siglă, aceasta se dă nesubliniată ; iniţialele nu se despart prin punct) ; d) numerotaţia (anul, volumul, nr.) ; e) pagina. Ex. : Al. Rosetti, *Consideraţii asupra foneticii şi fonologiei limbii române în secolul al XVI-lea,* în SCL XV, 1964, 2, p. 129.

E. Petrovici, *Repartiţia geografică a toponimicelor pe teritoriul României,* în „Romanoslavica'', IX, 1963, p. 8.

Dacă o operă e citată de mai multe ori, după prima menţionare se repetă numele autorului urmat, după virgulă, de *op. cit.* subliniat, apoi pagina. Dacă pagina este aceeaşi cu cea menţionată prima dată, după numele autorului se va menţiona *loc. cit.*, Ex. : Rosetti, *loc. cit.*

În cursul notelor şi al textului se poate pune abreviaţia *cit.* între virgule, după numele autorului, ca abrevierea unui titlu care se repetă după alt titlu al aceluiaşi autor.

Se vor evita abrevierile neclare.

Siglele nou introduse trebuie date complet şi explicate la sfîrşitul articolului.

Secolele se indică cu cifre romane însoţite de cuvîntul „secol'' scris în întregime. Ex. : *în secolul al XV-lea*. . .

Corecturile se înapoiază redacţiei în maximum 24 ore. Se vor evita corecturi care modifică textul iniţial. Dacă autorul găseşte absolut necesară adăugarea unor fraze sau cuvinte, aceasta se va face numai în corectura I, iar costul modificărilor va fi suportat de autor.

Autorii au dreptul la un număr de 50 de extrase, gratuit.

Responsabilitatea asupra conţinutului articolelor revine în exclusivitate autorilor.

Corespondenţa privind manuscrisele, schimbul de publicaţii etc., se va trimite pe adresa Comitetului de redacţie, Calea Victoriei 194, Bucureşti.

LUCRĂRI APĂRUTE
ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

* * * **Istoria limbii române**, vol. I, *Limba latină*, 1965, 439 p., 28 lei.
* * * **Gramatica limbii române**, ed. a II-a revăzută și adăugită, 2 vol., 1963, 44,50 lei.
* * * **Dicționarul limbii române (DLR)**, serie nouă, fasc. O, CXXXVI p., 10,50 lei; fasc. 1, M-Mandră [1], 80 p., 5,25 lei; fasc. 2, Mandră [2] — Mascat [1], 80 p., 6,75 lei; fasc. 3, Mascat [2] — Mămăiță, 80 p., 6,50 lei; fasc. 4, Mămălatiță-Mătăringă, 80 p., 6,50 lei; fasc. 5, Mătăsar-Mergător, 80 p., 6,50 lei; fasc. 6, Mergătoriu — Microbiologie, 80 p., 6,50 lei; fasc. 7, Microbiologist-Miniaturistică, 80 p., 6,50 lei; fasc. 8, Miniaturiza-Mititel, 80 p., 6 lei; fasc. 9, Mititeluș-Mîrlănime, 80 p., 5,75 lei; fasc. 10 și 11, Mîrleală-Morsă [1], 160 p., 11 lei; fasc. 12 și 13, Morsă [2] — Muzur-aga, 196 p., 14 lei.
* * * **Atlasul lingvistic român**, serie nouă, vol. V, 1966, VII p. + hărțile de la 1236 la 1570, 103 lei; vol. VI, 1969, VIII p. + hărțile de la 1571—1850, Indice, 8 p., 90 lei.
Sub redacția prof. B. CAZACU, **Noul Atlas lingvistic român pe regiuni — Oltenia**, 1967, 187 hărți lingvistice, 120 lei; **Texte dialectale — Oltenia**, 437 p., 20 lei; **Glosar dialectal — Oltenia**, 131 p., 11 lei.
Sub redacția P. Neiescu, Gr. Rusu și I. Stan, **Atlasul lingvistic român pe regiuni— Maramureș**, vol. I, 1969, 243 hărți lingvistice, 97 lei.
Sub redacția acad. IORGU IORDAN, **Crestomație romanică**, vol. I, 1962, 884 p. + 25 pl., 35,40 lei; vol. II, 1965, 1213 p., 45 lei; vol. III, partea I, 1968, 1332 p., 86 lei.
Sub redacția acad. AL. GRAUR și I. COTEANU, **Probleme de lingvistică generală**, vol. V, 1967, 825 lei.
Sub redacția acad. AL. GRAUR și MIOARA AVRAM, **Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română**, vol. V, 1969, 234 p., 11 lei.
VALERIA GUȚU-ROMALO, **Morfologia structurală a limbii române**, 1968, 364 p., 1 pl., 12 lei.
EMANUEL VASILIU, **Fonologia istorică a dialectelor dacoromâne**, 1968, 207 p., 6 lei.
MATILDA CARAGIU-MARIOȚEANU, **Fonomorfologie aromână**. Studiu de dialectologie structurală, 1968, 223 p., 6,50 lei.
ALEXANDRA ROCERIC-ALEXANDRESCU, **Fonostatistica limbii române**, București, 1968, 175 p., 6 lei.
MARIA MANOLIU-MANEA, **Sistematica substitutelor în româna contemporană standard**, București, 1968, 250 p., 9 lei.

SCL, AN XX, NR. 2, p. 129—232, BUCUREȘTI, 1969

I. P. „Informația" — c. 3046

43830

Lei 20.—

STUDII ȘI CERCETĂRI LINGVISTICE

3

ANUL XX

1969

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Pentru a vă asigura colecția completă și primirea la timp a revistei, reînnoiți abonamentul dv. pe anul 1969.

În țară, abonamentele se primesc la oficiile poștale, agențiile poștale, factorii poștali și difuzorii de presă din întreprinderi și instituții.

Comenzile de abonamente din străinătate se primesc la CARTIMEX, București, Căsuța poștală 134—135, sau la reprezentanții săi din străinătate.

La revue „Studii şi cercetări lingvistice" parait 6 fois par an. Le prix d'un abonnement annuel est de $ 5,— ; FF 25,— ; DM 20,—.

Toute commande à l'étranger sera adressée à CARTIMEX, Boîte postale 134—135, Bucarest, Roumanie ou à ses représentants à l'étranger.

En Roumanie, vous pourrez vous abonner par les bureaux de poste ou chez votre facteur.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență se vor trimite comitetului de redacție al revistei „Studii și cercetări lingvistice".

Adresa redacției:
BUCUREȘTI, Sectorul I,
Calea Victoriei, 194
Telefon 15.15.45

Apare de 6 ori pe an

STUDII ȘI CERCETĂRI LINGVISTICE

Anul XX, nr. 3 1969

SUMAR

SCL, an. XX, nr. 3, p. 233–354, București, 1969

LINGVISTICA, ȘTIINȚĂ-PILOT

DE

SOLOMON MARCUS

În ultima vreme, diverși cercetători din domeniul folcloristicii, al antropologiei, al etnologiei sau teoriei literaturii spun că lingvistica a devenit pentru disciplina lor o știință-pilot. Este aici o simplă metaforă, în spiritul ușoarelor exagerări pe care și le îngăduie stilul beletristic? Sau a apărut efectiv o situație nouă, constînd în aceea că o disciplină în aparență fără tendințe expansioniste — cum este lingvistica — orientează, prin noțiunile și metodele ei, întregi ramuri ale cercetării științifice?

Înclinăm spre a doua variantă a alternativei iar expunerea care urmează este tocmai o încercare de a aduce argumente în sprijinul ei. Credem că într-adevăr, în metodologia recentă a științelor se conturează din ce în ce mai clar un fenomen pe care l-am putea numi fenomenul de pilotare, pentru a folosi un termen deja introdus. Acest fenomen este o expresie a generalizării și maturizării metodei modelării, el se dezvoltă pe măsură ce metoda modelării capătă o utilizare largă, sistematică, în științe dintre cele mai variate, inclusiv științele umaniste și sociale; pe măsură ce diferite discipline, dominate multă vreme de acumularea inductivă de fapte și de procese lente de generalizare, pe o linie care amintește de Bacon, au trecut la elaborarea îndrăzneață a unor ipoteze cu largă funcție explicativă și a modelelor corespunzătoare, reclamîndu-se astfel de la cutezanța lui Kepler.

Vom spune că o știință *A* devine o știință-pilot pentru științele *B*, *C*, *D*, *E*, ... atunci cînd, pe baza unor izomorfisme dintre anumite fenomene din *A*, pe de o parte, și anumite fenomene din *B*, *C*, *D*, *E*, ... pe de altă parte, o serie de modele elaborate de știința *A* devin utilizabile și de către științele *B*, *C*, *D*, *E*, ... Metoda științelor-pilot constă tocmai în exploatarea sistematică a izomorfismelor menționate, cu scopul de a transfera în *B*, *C*, *D*, *E*, ... unele modele elaborate în cadrul lui *A*.

Este poate inutil să adăugăm că funcția de știință-pilot nu are ca rezultat înghițirea domeniilor pilotate de către disciplina care le pilotează și nici măcar punerea lor în inferioritate. De altfel, două științe pot intra fiecare în raza de pilotare a celeilalte, așa cum se întîmplă cu matematica și lingvistica. Cercetările întreprinse începînd din deceniul al patrulea

al secolului nostru, de către Rudolf Carnap, în ceea ce privește sintaxa logică a limbii, sînt o ilustrare elocventă a acestei situații. O știință poate împrumuta metode și modele de la alte discipline, fără ca prin aceasta să-și altereze ființa ei proprie.

În cele ce urmează, ne propunem să discutăm unul dintre cele mai interesante fenomene de pilotare apărute în ultima vreme, anume acela legat de modelarea conceptului de limbaj. Metodologia cercetării științifice se află aici în fața unui procedeu de o mare originalitate. Lingvistica nu-și poate exercita funcția de pilotare a unor discipline ca logica simbolică, teoria limbajelor de programare, teoria numerelor, teoria sistemelor formale, documentarea automată, genetica, teoria codurilor, sociologia, psihanaliza, antropologia, muzicologia, folcloristica, filmologia,teoria literaturii, decît în măsura în care ea face apel la metode structurale și, în special, matematice. Matematica este aici un catalizator al unor procedee de izomorfism dintre cele mai variate și mai complexe. Unii cercetători exprimă această idee într-un mod mai vag, dar mai sugestiv, spunînd că lingvistica a devenit matematica științelor omului și societății.

Această întîlnire a matematicii cu lingvistica a fost facilitată de faptul că, în fiecare dintre aceste două științe, a avut loc în secolul nostru un amplu proces de structuralizare. Epoca inaugurată în lingvistică de către Ferdinand de Saussure își are analogul ei în dezvoltarea matematicii; am putea spune că Bourbaki este Ferdinand de Saussure al matematicii. Desigur că Ferdinand de Saussure nu este primul lingvist care-și sprijină analiza pe detectarea unor structuri, după cum nici Bourbaki nu este primul matematician care face acest lucru în matematică. Dar ei sînt primii care conferă prezentării lor o asemenea amploare, încît viziunea structurală include în raza ei de acțiune cvazi-totalitatea științei la care se referă. Tocmai pentru acest motiv putem spune că Ferdinand de Saussure și Nicolas Bourbaki sînt exponenți ai acelui proces care a condus lingvistica și, respectiv, matematica la rolul de ștințe-pilot pe care l-au dobîndit astăzi.

Pornim de la o mulțime finită, pe care o numim *vocabular*. Cu elementele acestui vocabular, elemente pe care le numim *cuvinte*, putem forma o infinitate de șiruri finite, numite *fraze*, de îndată ce admitem ca un același cuvînt să poată apărea de mai multe ori într-un șir. Orice colecție — finită sau infinită — de astfel de șiruri, adică de *fraze*, constituie, prin definiție, un *limbaj*.

Această atît de rudimentară structură — în termeni matematici, o parte a semigrupului liber generat de un vocabular — permite totuși, prin introducerea unor mașinării suplimentare, să se abordeze o bună parte din problematica limbajelor, de exemplu aceea privind sintaxa lor. Tocmai prin intermediul acestui model pur algebric de limbaj studiul limbilor naturale exercită o acțiune puternică de influențare a numeroase alte discipline. Această situație se explică prin două împrejurări, deopotrivă de importante. Pe de o parte, baza intuitivă, termenul fundamental de referință, izvorul celor mai bogate sugestii de concepte, probleme și metode în studiul tuturor limbajelor se află în limbile naturale, rolul acestora din urmă fiind aici asemănător cu cel al mulțimii numerelor reale în investigarea diferitelor tipuri de spații topologice sau funcționale. Pe de altă parte, structura rudimentară de limbaj pe care am considerat-o este implicată în problematica majoră a unor științe dintre cele mai variate; această struc-

tură rezumă unele situaţii fundamentale ale gîndirii umane. Gîndirea curentă se sprijină pe limba naturală. Gîndirea ştiinţifică, continuînd a se sprijini pe limba naturală, are totuşi nevoie, pentru a se putea exprima, de unele limbaje suplimentare. Comună tuturor limbajelor, naturale sau artificiale, este prezenţa a două clase distincte de aspecte : aspectele de combinare a elementelor în frază şi cele privind selecţia repetată a cîte unui element dintre mai multe. În mod corespunzător, distingem aspecte sintagmatice, privind raporturile dintre subfrazele unei fraze, şi cele paradigmatice, privind raporturile dintre elementele unei clase. De exemplu,pentru a ne referi la limbile naturale, raporturile de dependenţă sintactică aparţin aspectelor sintagmatice, în timp ce raporturile dintre formele flexionare ale unui cuvînt aparţin aspectelor paradigmatice.

Deci, în timp ce analiza sintagmatică se concentrează asupra mediului natural în care vieţuiesc elementele limbii, analiza paradigmatică scoate aceste elemente din mediul lor natural şi le inserează în diferite moduri de organizare, stabilind astfel relaţiile pe care ele le contractează în cadrul sistemului lingvistic.

Dichotomia sintagmatic-paradigmatic a fost preluată din lingvistica structurală, pentru a fi utilizată în studiul unor limbaje care apar în numeroase alte discipline. Luîndu-se în rolul vocabularului o mulţime de semne (semnificaţii elementare), o mulţime de motive, o mulţime de evenimente sau o mulţime de personaje sau, în sfîrşit, o mulţime de teme sau situaţii şi definindu-se în mod adecvat operaţii de concatenare a acestora, se obţin limbaje care descriu importante aspecte de organizare şi în care se identifică relativ uşor natura paradigmatică sau sintagmatică a fiecărei componente a descrierii. Aşa au procedat Roland Barthes în domeniul semiologiei, Vladimir Propp în cercetarea folclorului, Claude Lévi Strauss în antropologie, J. Lacan în psihanaliză, Etienne Souriau şi Paul Ginestier în studiul teatrului, A. J. Greimas şi Tzvetan Todorov în teoria literaturii, Christian Metz în domeniul filmologiei, G. P. Springer în domeniul muzicologiei. (Toate aceste nume sînt azi clasice în domeniul respectiv de activitate.) Este deci clar că împrumuturile de structuri lingvistice nu au loc, în general, la nivelul expresiei imediate a vorbirii articulate, ci la diferite nivele care angajează structura internă a obiectului cercetat. Astfel, într-o operă literară elementele de conţinut alcătuiesc ele însele un limbaj, un al doilea nivel lingvistic, un sistem de semne suprapus expresiei imediate. Într-o operă literară, obiectele, situaţiile, sentimentele se inserează într-o structură de limbaj ; literatura este deci un limbaj ca şi muzica, pictura, cinematograful, la fel ca şi moda, instituţiile, ritualurile, comportamentele sociale. Tipică este, din acest punct de vedere, opera deja clasică a lui V. Propp „Morphology of the Folktale" (Intern. Journal of American Linguistics, vol. 24, 1957, no. 4). Abordînd studiul unui mare număr de povestiri populare, Propp le reduce la elemente simple, constatînd existenţa unei situaţii tip în care un erou e trimis de către un personaj puternic în căutarea unui personaj pierdut, fapt pentru care el va primi un dar. La această aventură participă un trădător, un donator, unul care asistă, o persoană căutată, un emisar, un erou, un fals erou. Fiecare dintre povestirile analizate apare ca o situaţie particulară între aceşti „actanţi". Întreaga analiză procedează aidoma lingvistului care, plecînd de la un ansamblu de texte, le reduce la elementele lor constitutive, distingînd pe cele lexicale de cele

gramaticale sau fonologice, stabilind apoi structurile care dau caracterizarea funcţională a elementelor în cauză (vezi Pierre Guiraud „Linguistique et critique littéraire", Cours d'été et colloques scientifiques de langue, littérature, histoire et art du peuple roumain, Sinaia, juillet-août 1967).

Pornite pe această cale, diferite ştiinţe umaniste se inspiră din lingvistică în ceea ce priveşte modalitatea de degajare a unităţilor fundamentale cu care ele trebuie să lucreze. Cum s-a ajuns la această situaţie?

În celebrul său „Cours de linguistique générale", Ferdinand de Saussure constata că, în timp ce în alte ştiinţe unităţile de bază sînt date cu deosebită claritate, lingvistica este încă în căutarea unităţilor ei fundamentale. A trebuit să se desfăşoare un efort îndelungat pentru ca să se poată degaja procedee de segmentare a lanţului sonor, de analiză a elementelor astfel degajate şi de ierarhizare a lor la diferite nivele, printr-un proces de reduceri succesive ale variantelor şi printr-o alternare repetată a unor consideraţii sintagmatice şi paradigmatice. Rezultatul acestor eforturi, în care metodele logicii şi ale algebrei au ocupat un loc de seamă, este varianta modernă, puternic formalizată, a analizei fonematice şi a analizei morfematice, menite să conducă la unităţile de bază ale limbii, la nivelul sunetelor şi la nivelul unităţilor semnificative minimale.

În timp ce lingvistica era pe punctul de a-şi încheia această activitate de căutare a unităţilor ei fundamentale, alte ştiinţe, în care problema definirii unităţilor de bază era considerată de mult rezolvată, s-au găsit puse în situaţia de a-şi revizui unităţile. Tendinţa spre o cît mai mare fineţe a analizei, perfecţionarea aparatelor de măsură determină unele ştiinţe să treacă de la vechile unităţi macroscopice la altele, de dimensiuni din ce în ce mai mici. Aşa se întîmplă în fizică, unde, de exemplu, dezvoltarea mecanicii cuantice pune probleme relative la particulele elementare; aşa se întîmplă în ştiinţele vieţii, o dată cu descoperirea virusurilor. Concomitent cu această deplasare spre infinitul mic are loc şi o concentrare mai mare a atenţiei asupra aspectelor de aranjament, de organizare a unităţilor în formaţiuni mai complexe. Pe măsură ce unităţile luate în considerare sînt din ce în ce mai mici, ele sînt şi din ce în ce mai multe şi ceea ce contează din ce în ce mai mult nu e natura lor internă ci opoziţia dintre ele şi modul lor de aranjament. Cele patru tipuri de elemente cu ajutorul cărora informaţia genetică este înscrisă în cromozom sînt repetate şi permutate de milioane de ori şi tocmai tipul lor de aranjament determină structura cromozomilor, reglementîndu-se astfel procesul de sinteză a albuminei din aminoacizi. Vocabularul este deci format aici doar din patru elemente, dar frazele care alcătuiesc limbajul genetic sînt foarte lungi, ele sînt chiar cromozomii. Structura de limbaj, cu întreaga sa dialectică a paradigmaticului şi a sintagmaticului, este astfel implicată în numeroase procese din ştiinţele naturii şi ale vieţii. Este simptomatică, în această privinţă, utilizarea din ce în ce mai sistematică, în biologie, a algebrei semigrupurilor şi, în special, a semigrupurilor libere (J. E. Mosimann, M. B. Shapiro, C. R. Merril, D. F. Bradley, and J. E. Vinton, „Reconstruction of protein and nucleic acid sequences: IV. The algebra of free monoids and the fragmentation stratagem", în Bulletin of Mathematical Biophysics, vol. 28, 1966, p. 235–260; Morikazu Shikata, „A note on group ring expression of selffertilized population", în Bulletin of Mathematical Biophysics, vol. 28, 1966, p. 217–218; R. Langer, K. Krohn, J. Rhodes, „Transformations, semi-

groups and metabolism", M. D. Mesarović (editor), „Systems theory and Biology", Proceedings of the III Systems Symposium at Case Institute of Technology, Springer Verlag, New York, 1968). După cum am văzut, structura de semigrup liber conţine pe aceea de limbaj.

Creşterea gradului de abstracţie a nivelelor de analiză implică o creştere corespunzătoare a gradului de abstracţie a unităţilor cu care se lucrează. Din ce în ce mai des, aceste unităţi nu mai sînt obiecte ale lumii sensibile, ci constructe din ce în ce mai rafinate, rezultat al unor elaborări complexe. Multe ştiinţe, în special ştiinţe ale omului şi ale societăţii, se inspiră, în elaborarea acestor constructe, din metodele pe care lingvistica le-a folosit în degajarea unor constructe de tipul fonemului sau morfemului. Un exemplu elocvent este cel al muzicologiei, unde are loc în vremea din urmă un transport masiv de structuri, unităţi şi procedee ale lingvisticii structurale. Avem în vedere lucrări ca cele ale lui G. P. Springer, „Language and Music : parallels and divergencies :" (în culegerea „For Roman Jakobson", Gravenhague, 1956), T. A. Sebeok, „Folksong viewed as a code and mesage" (Anthropos, vol. 54, 1959, p. 141—153), Bruno Nettl, „Some linguistic approaches to musical analysis" (J. Intern. Folk Music Council, vol. 10, 1958, p. 37—41), W. S. Bright, „Language and Music" (Ethnomusicology, vol. 7, 1963, p. 26—32), C. Deliège „La musicologie devant le structuralisme" (L'Arc, no. 26, p. 45—55), Nicolas Ruwet, „Musicologie et linguistique" (Revue internationale des sciences sociales, 1967, no. 1).

O clasă importantă de limbaje o constituie codurile. Astfel, de exemplu, un cod binar este un limbaj al cărui vocabular este alcătuit din două elemente, notate de obicei prin 0 şi 1, iar frazele limbajului sînt anumite succesiuni finite de apariţii ale cifrelor 0 şi 1. De multe ori, canalele de transmisie a informaţiei sînt capabile să transmită numai impulsuri (electrice, magnetice, acustice, optice sau de altă natură) ; în aceste condiţii, reprezentînd prin 0 absenţa impulsului şi prin 1 prezenţa sa, orice secvenţă de impulsuri — nonimpulsuri revine la un şir de cifre 0 şi 1. Tocmai acesta este limbajul calculatoarelor electronice, deoarece un tub electronic are două stări : prin el trece curent sau nu trece curent.

În lingvistică, în diferite probleme de fonologie, gramatică sau semantică, atunci cînd se urmăreşte să se reprezinte într-un mod sintetic şi sugestiv rezultatele analizei, se folosesc coduri binare. Astfel, sistemul consonantic al limbii engleze este un cod binar format din 18 fraze, fiecare frază fiind alcătuită din 8 termeni. Într-adevăr, limba engleză cuprinde 18 consoane şi fiecare consoană se reprezintă printr-un anumit şir de cifre 0 şi 1, care desemnează absenţa sau prezenţa trăsăturilor vocalic, consonantic, grav, compact, strident, nazal, continuu şi sonor. De exemplu, consoana *S* se reprezintă prin şirul 01001010, deoarece ea este nevocalică, consonantică, negravă, necompactă, stridentă, nenazală, continuă şi nesonoră.

Trebuie să observăm că, aidoma d-lui Jourdain, teoria matematică a codurilor a dezvoltat, într-un mod neexplicit, dar susceptibil de a fi constatat *a posteriori*, numeroase analogii cu limbile naturale. Noţiunea de distanţă între două fraze ale unui cod, introdusă chiar de către creatorul teoriei matematice a codurilor, R. W. Hamming, este o noţiune tipic paradigmatică şi se află în strînsă legătură cu teoria logică a opoziţiilor lingvistice, aşa cum au arătat L. Apostol, B. Mandelbrot şi A. Morf în

cartea lor „Logique, langage et théorie de l'information", (Paris, 1957). Elementele de control care se adaugă elementelor de informaţie pentru ca în cod să funcţioneze detectarea şi corectarea erorilor evocă fenomenul de acord gramatical din unele limbi naturale (de exemplu, acordul în gen şi număr al adjectivului cu substantivul, în sintagmele nominale ale limbii române). Şi într-un caz, şi în celălalt o anumită redundanţă permite comunicării să ajungă nealterată la destinatar.

Limbile naturale sînt nişte coduri cu proprietăţi speciale. Dar structura de limbaj pe care am adoptat-o este, după cum am văzut, mai generală decît structura de cod. Această inversare de situaţie este simptomatică pentru gradul înalt de abstracţie şi generalitate a structurilor de limbaj cu care se lucrează astăzi. Ea aminteşte de o altă inversare de situaţie, devenită celebră : în timp ce Ferdinand de Saussure preconiza conceperea lingvisticii ca un capitol al unei discipline mai generale, semiologia (ştiinţa semnelor), astăzi semiologia este la remorca lingvisticii, cel puţin în ceea ce priveşte metodologia de cercetare pe care o foloseşte.

Însă cele mai senzaţionale şi mai profunde aspecte ale activităţii de pilotare pe care lingvistica o desfăşoară în rîndul ştiinţelor vieţii şi omului urmează abia să fie discutate.

În urmă cu vreo zece ani, cercetarea sintaxei limbilor naturale este revoluţionată de apariţia teoriei gramaticilor generative, datorite lui Noam Chomsky. O problematică nouă apărea, care avea să răspundă la turburătoarea întrebare : cum se face că omul poate să înţeleagă fraze pe care le aude pentru prima oară? Această întrebare s-a dovedit a fi un caz particular al alteia, mai profunde : în ce rezidă capacitatea creierului uman de a putea produce şi înţelege un număr nelimitat de fraze, deşi structura acestuia este esenţial finită? De aici, o sumedenie de întrebări derivate : ce este o gramatică? în ce constă activitatea gramaticală a creierului uman? etc. etc. Tocmai încercarea de a răspunde la aceste întrebări face obiectul teoriei generative. Dar există o ştiinţă cu o veche experienţă în caracterizarea mulţimilor infinite cu ajutorul unui număr finit de parametri : aceasta este matematica. A reduce infinitul la finit este un scop de seamă atît în matematici cît şi în gramatică. Era deci inevitabil ca teoria gramaticii să se inspire din procedeele matematicii. Metoda şi problematica generativă constau în a cerceta structura frazelor unui limbaj nu în sine, prin considerarea raporturilor mutuale între subfraze— aşa cum procedează metoda analitică — ci prin referire la modul în care frazele sînt produse, fabricate, generate. Fiecărei fraze i se dă aici o descriere cu caracter operaţional, o descriere în care elementele sînt caracterizate prin modul în care se operează cu ele în procesul de generare. Se presupune deci că există un dispozitiv, o maşină a cărei activitate are ca rezultat tocmai producerea frazelor considerate şi numai a acestora. Această maşină va defini gramatica limbajului considerat. O gramatică revine la un sistem de patru obiecte : un vocabular terminal (ale cărui elemente reprezintă lexicul), un vocabular auxiliar (ale cărui elemente sînt categoriile gramaticale), un element de pornire aparţinînd vocabularului auxiliar şi o colecţie de reguli de tipul $u \rightarrow v$, unde u şi v sînt fraze pe vocabularul total (reuniunea dintre vocabularul terminal şi cel auxiliar) iar săgeata are semnificaţia de rescriere, de înlocuire a frazei u prin fraza v. Limbajul generat de gramatica considerată este, prin definiţie, colecţia tuturor frazelor pe vocabularul terminal,

obţinute din elementul de pornire prin aplicarea, de un număr finit de ori, a unor reguli ale gramaticii.

Două clase de gramatici se detaşează prin însemnătatea lor : gramaticile dependente de context, în care fiecare regulă constă în înlocuirea, în contexte determinate, a unui element din vocabularul auxiliar ; gramaticile independente de context, în care fiecare regulă constă în înlocuirea, valabilă în orice context, a unui element din vocabularul auxiliar. Gramaticile independente de context sînt, evident, un caz particular de gramatici dependente de context. Limbile care pot fi generate prin gramatici dependente (respectiv independente) de context se numesc limbi dependente (respectiv independente) de context.

Cu ajutorul teoriei generative s-a elucidat şi explicitat un concept rămas multă vreme obscur : acela de regulă gramaticală. În felul acesta s-a putut înţelege natura esenţial recursivă a unei gramatici. În orice gramatică a unei limbi naturale există reguli cu caracter recursiv, reguli care pot fi folosite în mod ciclic, ori de cîte ori dorim, făcînd astfel posibilă obţinerea unei infinităţi de fraze cu ajutorul unei colecţii finite de reguli. Ansamblul de reguli gramaticale constituie competenţa lingvistică a subiectului vorbitor-ascultător. Această competenţă este, datorită recursivităţilor, potenţial infinită. Aşa se explică posibilitatea pe care o avem de a înţelege fraze întîlnite pentru prima oară ; aceste fraze, deşi noi, sînt generate pe baza unor reguli deja folosite în experienţa noastră lingvistică. Frazele sînt mereu noi, dar regulile care le generează sînt vechi. Din această „fabrică de fraze" ies nu numai automatismele verbale, dar şi toate splendorile limbajului poetic, ea este stăpînă deopotrivă pe rutina şi pe creaţia verbală. O consecinţă importantă a consideraţiilor de mai sus o constituie faptul că limbile naturale se înfăţişează ca nişte colecţii infinite de fraze ; fără ipoteza infinităţii limbilor naturale ar fi imposibil să înţelegem modul de lucru al unei gramatici. Ceea ce din punctul de vedere al cardinalităţii reprezintă o complicare (înlocuirea unei mulţimi finite prin alta infinită), din punctul de vedere al structurii reprezintă o simplificare. Unele fenomene care, în cadrul unor procese infinite, îşi dezvăluie cu fineţe întreaga lor structură, capătă o formă degenerată, care le maschează structura, de îndată ce din respectivele procese se reţin doar un număr finit de paşi. Tocmai aceasta este situaţia recursivităţilor existente în gramatică.

În 1960, la numai cîţiva ani după apariţia teoriei generative a lui Chomsky, cu referire exclusivă la limbile naturale, o descoperire neaşteptată îndreaptă spre această teorie atenţia tuturor specialiştilor în domeniul limbajelor de programare la maşina electronică de calcul. Anume, se constată că sintaxa ALGOL-ului, unul dintre cele mai importante limbaje de programare, poate fi generată cu ajutorul unei gramatici independente de context. Mai senzaţional este, poate, faptul că şi reciproca e adevărată : orice limbaj care poate fi generat de o gramatică independentă de context este un limbaj de tip ALGOL. Prin aceste rezultate, teoria generativă îşi începea acţiunea ei de pilotare a unui mare număr de domenii de cercetare. Pe măsură ce s-a pătruns mai adînc în structura limbajelor de programare, s-a constatat că, la o aproximaţie mai fină, gramaticile independente de context trebuie înlocuite, în generarea limbajelor de programare, prin clase speciale de gramatici dependente de context, mai generale decît cele independente de context. Aşa au apărut, în 1967, gramaticile de progra-

mare (D. J. Rosenkrantz, „Programmed grammars — a new device for generating formal languages", Columbia Univ. Doct. Thesis, 1967. A se vedea de asemenea IEEE Conf. Record of Eighth Annual Symp. on Switching and Automata Theory, Austin, Texas, October, 1967), şi gramaticile de indexare (Alfred V. Aho, „Indexed grammars, an extension of context free grammars", Princeton. Univ. Doct. Thesis, 1967. Vezi de asemenea IEEE Conf. Record of Eighth Annual Symp. on Switching and Automata Theory, Austin, Texas, October, 1967).

Ezitînd în faţa limbajelor de programare, gramaticile independente de context s-au dovedit adecvate în domeniul logicii clasice. Să considerăm, de exemplu, mulţimea expresiilor corecte din calculul propoziţional cu un număr finit de variabile. Această mulţime este un limbaj în care vocabularul e alcătuit din variabilele $a_1 \ldots a_n$, simbolurile $\vee$, $\wedge$ şi $\sim$ reprezentînd disjuncţia logică, conjuncţia logică şi, respectiv, negaţia şi două paranteze, una stîngă şi alta dreaptă : [şi]. Avem deci, în total, $n + 5$ cuvinte. Frazele limbajului sînt acele expresii construite cu ajutorul cuvintelor menţionate, în care se respectă regulile de definiţie ale operaţiilor $\vee$, $\wedge$ şi $\sim$ şi ale parantezelor. Astfel, de exemplu, expresia $[a_1 \vee a_2] \wedge a_3$ este o frază a limbajului considerat, în timp ce expresia $[a_1 \vee a_2] \wedge$ nu este o frază a acestui limbaj, deoarece nu respectă caracterul binar al operaţiei de conjuncţie logică. Nu este greu de arătat că limbajul definit în acest fel poate fi generat cu o gramatică independentă de context.

Dar „pretenţiile" gramaticilor generative nu se opresc aici. Să observăm mai întîi că sistemele formale din logica matematică, introduse de Hilbert în urmă cu vreo cincizeci de ani, sînt limbaje în care s-au definit sublimbaje cu anumite proprietăţi. Un sistem formal se obţine pornindu-se de la un vocabular V, ale cărui elemente sînt semnele primitive ale sistemului şi un limbaj L pe V, ale cărui fraze sînt aşa-numitele cuvinte semnificative ale sistemului. Se consideră o descompunere a lui L în două sublimbaje L_1 şi L_2, fără elemente comune. Elementele din L_1 se numesc *termeni* iar cele din L_2 se numesc *relaţii*. Se consideră, în sfîrşit, un sublimbaj L_3 al lui L_2, ale cărui elemente se numesc *teoreme*. Este suficient să amintim rolul sistemelor formale în procesul de fundamentare a teoriilor matematice, pentru a înţelege însemnătatea aspectelor de limbaj în matematică. Dar lucrurile nu se opresc aici. Modul de obţinere, într-un sistem formal, a teoremelor din axiome, cu ajutorul textelor demonstrative, este oarecum izomorf cu modul de obţinere, într-o gramatică generativă, a frazelor corecte, din elementul de pornire, cu ajutorul regulilor gramaticale. Aşa se face că teoria sistemelor formale şi teoria gramaticilor generative sînt apropiate prin problematică şi metodă. Traiectoria gramaticalului nu se depărtează prea mult de aceea a logicului, iar Chomsky este, într-un anume sens, un Hilbert al lingvisticii.

Dar, de cele mai multe ori, complexitatea limbajelor întîlnite în ştiinţă reclamă gramatici care nu sînt independente de context.

Ciberneticianul polonez Zdzislaw Pawlak a căutat să obţină gramatica generativă a limbajului cromozomic, care reglementează gramatica albuminei, adică producţia albuminei în organism. Însă, după cum mărturiseşte personal, ezitările sale nu fac decît să se conformeze fluctuaţiilor anumitor teorii genetice recente. (A se vedea cartea lui Z. Pawlak „Gramatyka i matematyka", Warszawa, 1964.)

Un exemplu surprinzător vine însă din domeniul etnografiei şi îşi are originea într-o notă pe care marele matematician francez André Weil a publicat-o ca anexă la celebrele „Structures élémentaires de la parenté" ale lui Claude Lévi-Strauss (1949). În unele societăţi primitive, căsătoriile sînt supuse unor reguli foarte stricte. Un exemplu semnificativ (întîlnit la unele populaţii din Australia) este acela în care fiecărei persoane i se atribuie un anumit tip de căsătorie, în aşa fel încît două persoane nu se pot căsători decît dacă aparţin aceluiaşi tip. Tipul de căsătorie al fiecărei persoane e determinat de sexul ei şi de tipul părinţilor, în aşa fel încît doi băieţi (sau două fete) ai căror părinţi au tipuri diferite sînt ei înşişi de tipuri diferite. Fie $C_1, C_2, \ldots, C_n$ cele n tipuri de căsătorie posibile. Din ipotezele făcute, rezultă existenţa a două permutări g şi f ale mulţimii $\{1, 2, \ldots, n\}$, în aşa fel încît $C_{g(i)}$ (respectiv $C_{f(i)}$) desemnează tipul părinţilor unui bărbat B_i (respectiv al unei femei F_i) de tipul C_i (unde $1 \leqslant i \leqslant n$). Părinţii unui bărbat de tipul C_i sînt deci bine determinaţi în ceea ce priveşte tipul lor şi vor fi notaţi prin $B_{g(i)}\ F_{g(i)}$. Bunicii vor putea fi deci desemnaţi prin simbolismul

$$B_{g(g(i))}\ F_{g(g(i))}\ B_{f(g(i))}\ F_{f(g(i))}.$$

În fapt, tipul părinţilor lui B_i, la a doua generaţie, este determinat prin simbolismul $C_{g(g(i))}\ C_{f(g(i))}$. Mai precis, fiind dată o persoană a societăţii considerate, se introduce „signatura sa de clan" de ordin k, definită prin şirul celor 2^{k-1} tipuri ale celor 2^k strămoşi din generaţia de ordin k. Această signatură este deci o frază de lungime 2^{k-1}, pe vocabularul $\{C_1, C_2, \ldots C_n\}$. Mulţimea frazelor astfel obţinute constituie un limbaj infinit (căci fiecărei persoane i se asociază o infinitate de signaturi, cîte una pentru fiecare ordin k). După cum a arătat Jean Friant („Les langages context-sensitive", Annales de l'Institut Henri Poincaré, Section B : Calcul des probabilités de Statistique, vol. 3, 1967, no. 1, p. 35—120), acest limbaj poate fi generat cu o gramatică dependentă de context, dar nu şi cu o gramatică independentă de context.

Tot lui Jean Friant i se datorează un rezultat care deschide o perspectivă nouă unei probleme celebre. Anume, este vorba de a arăta că marea teoremă a lui Fermat, care afirmă că ecuaţiile $x^n + y^n = z^n$ (pentru $n \geqslant 3$) nu admit soluţii în numere întregi nenule, poate fi reformulată în termenii teoriei gramaticilor generative. Să considerăm un vocabular format dintr-un singur element $V = \{a\}$ şi să definim, pentru fiecare număr natural $i \geqslant 3$, limbajul

$$L^{(i)} = \{a^{n^i}\},$$

unde n parcurge mulţimea numerelor întregi nenule. Se poate arăta că limbajul $L^{(i)}$ poate fi generat cu o gramatică dependentă de context. Încă o definiţie : Fiind date două limbaje L_1 şi L_2, produsul lor L_1L_2 este limbajul format din frazele de forma uv, unde $u \in L_1$ şi $v \in L_2$.

Teorema lui Fermat se poate acum enunţa în modul următor : Pentru orice număr natural $i \geqslant 3$, intersecţia

$$L^{(i)}\ L^{(i)} \cap L^{(i)} \qquad (1)$$

este vidă. Într-adevăr, în cazul contrar ar exista un triplet ordonat de întregi nenuli (k, m, n) astfel încît

$$a^{k^i} \cdot a^{m^i} = a^{n^i},$$

deci

$$k^i + m^i = n^i,$$

în contradicţie cu teorema lui Fermat.

Însă se poate arăta că operaţiile de produs şi de intersecţie aplicate limbajelor dependente de context conduc tot la limbaje dependente de context; rezultă că limbajul (1) este dependent de context pentru orice $i \geqslant 3$. În virtutea unui rezultat recent, problema de a şti dacă limbajul generat de o gramatică dependentă de context arbitrară este sau nu vid este indecidabilă (adică nu poate fi tranşată printr-un algoritm). A ridica această indecidabilitate în cazul gramaticilor care generează limbajele de forma (1) înseamnă tocmai a rezolva problema lui Fermat.

Exemplele se pot continua. Putem acum vorbi, nu numai la nivelul expresiei imediate, ci la nivelul structurii interne a operei, de gramatica unui roman sau a unei piese de teatru; putem vorbi de gramatica populaţiilor, a folclorului, a comportamentelor umane. Putem? Sîntem obligaţi s-o facem, dacă ne interesează mecanismele fundamentale care ghidează fenomenele în cauză, sub aspectul lor funcţional. Teoria gramaticii furnizează modele pentru funcţionarea celor mai diverse tipuri de structuri; ea defineşte competenţa umană, diferenţiind-o de fenomenele de performanţă, care împiedică uneori înţelegerea esenţialului. Competenţa umană are, în bună măsură, un caracter potenţial, ea reprezintă o prelungire considerabilă a capacităţilor noastre efectiv realizate. Pentru a înţelege în ce constă această competenţă, trebuie uneori să complicăm în mod intenţionat obiectul sau fenomenul pe care-l cercetăm, pentru ca ceea ce era dat într-o formă degenerată, să-şi poată dezvălui recursivităţile, procedeele repetabile. Astfel, de exemplu, dacă fiecare personaj al unei piese de teatru este reprezentat ca o frază într-un cod binar, o frază a cărei lungime este egală cu numărul scenelor piesei şi pe poziţia de rang i avem cifra 0 sau 1 după cum personajul considerat este absent sau prezent în scena de rang i, atunci mulţimea personajelor piesei se reprezintă ca un limbaj finit, care oglindeşte în special structura paradigmatică a piesei. Structura sintagmatică e definită de un alt limbaj, avînd drept vocabular mulţimea personajelor şi drept fraze şirurile finite de personaje $P_0 P_1 P_2 \ldots P_m$ cu proprietatea că există un şir de scene consecutive $S_j\, S_{j+1} \ldots S_{j+m}$ astfel încît P_i apare scena S_{j+i} $(0 \leqslant i \leqslant m)$. Dar şi limbajul obţinut în acest fel este finit, deoarece lungimea unei fraze nu poate depăşi numărul scenelor piesei. Putem atunci complica situaţia, definind un nou limbaj, ale cărui fraze sînt şiruri $P_1 P_2 \ldots P_m$ de personaje cu proprietatea că pentru fiecare pereche de termeni consecutivi, P_i şi P_{i+1} există două scene consecutive S_j şi S_j+1, astfel încît P_j apare în scena S_j iar P_i+1 în scena S_j+1. S-a obţinut în acest fel un limbaj infinit a cărui gramatică oglindeşte alcătuirea internă a dramei, deoarece poate dezvălui în mod nestingherit recursivităţile ei.

Structurile de limbaj sînt tot atît de inerente gîndirii noastre ca şi noţiunea de număr. Problematica lor nu este stabilită ad-hoc, ci e reflexul

problematicii de bază a domeniilor în care aceste structuri intervin. Nici un limbaj nu se poate sustrage dialecticii permanente a sintagmaticului şi paradigmaticului, a contiguităţii şi selecţiei. Pornind prin a fi o ipoteză de funcţionare a limbajului uman, modelele generative s-au transformat într-o teorie a aptitudinilor lingvistice ; deci aceste modele dau seamă asupra universaliilor lingvistice, legitimitatea lor extinzîndu-se nu numai la toate limbile vorbite de oameni, dar şi la toate limbajele pe care ştiinţa le elaborează în procesul de investigare a lumii. O ilustrare elocventă a modului în care teoria generativă poate pilota un întreg domeniu de cercetare o constituie articolul recent al lui Heinz Göhring, „Generative Grammatik und Kulturanthropologie" (Anthropos, vol. 62, 1967, p. 802–814).

Februarie 1969

Institutul de matematică,
Bucureşti, Calea Griviţei 21

STUDIILE EUROPENE ASUPRA LIMBAJULUI COPILULUI (1920–1968). II *

DE

TATIANA SLAMA-CAZACU

3.1. *1920–1930* [15].

3.1.1. Trei lingvişti europeni — dintre care doi intraţi în Panteonul lingvisticii — au ţinut, către începutul decadei 1920, 1930 să-şi exprime interesul pentru limbajul copilului : J. Van Ginneken, O. Jespersen şi M. Pavlovitch.

O. JESPERSEN [1959] a consacrat „copilului" un capitol din cunoscuta lui lucrare *Language* [16] (apărută în prima ediţie în 1922), expunînd observaţii personale şi ale altor persoane cu privire la copii vorbind limbile daneză şi engleză şi cuprinzînd, sintetic, probleme denumite de el însuşi „fundamentale" ; un paragraf special era consacrat influenţei copilului asupra dezvoltării lingvistice. Jespersen (1923 ; ed. 1, 1916) a publicat în daneză şi o monografie dedicată „Vorbirii copilului" (care cuprindea materialul prelucrat în *Language*, cu exemple în transcriere fonetică). Iar cîţiva ani mai tîrziu, Jespersen (1927) publica un articol în care, tratînd tema raportului dintre individ şi comunitatea lingvistică, introducea în discuţie şi problema însuşirii limbii comunităţii de către copil (subliniind ferm că influenţa eredităţii fiziologice şi psihologice în limbaj e minimă şi aproape neglijabilă" [17], factorul fundamental fiind, în proporţie de 95%, imitaţia — p. 578) ; o idee care merită să fie relevată este că de fapt comunitatea

---

* Vezi SCL XX, 1969, nr. 2, p. 143 şi urm. şi *Current trends in linguistics* (red. Th. Sebeok), vol. IX, Haga, Mouton. Partea a III-a (1960–1968) şi *Bibliografia* se vor publica în numerele următoare ale revistei.

[15] Spre a permite mai bine degajarea liniilor istorice de dezvoltare ale domeniului, criteriul adoptat în expunere este acela al ordinii cronologice, care va predomina atît în divizarea pe decade, cît şi în cadrul categoriilor de probleme sau de domenii. Repartizarea în subdiviziunile din cadrul fiecărei decade s-a făcut pe baza criteriului consecvenţei preocupărilor fiecărui autor sau a numărului ori a importanţei lucrărilor lui în etapa respectivă.

[16] Leopold (1959 :192) ţine să precizeze că „Jespersen ist der einzige Verfasser einer Einführung in die Sprachwissenschaft, welcher der Kindersprache einen Hauptteil seines Buches widmet".

[17] Compară cu ideea exprimată, cu lux de argumente tehnice biologice, de Van Ginneken (1933), despre ereditatea „bazei de articulare" : organele de articulare diferă la diversele rase, părinţii transmit ereditar aceste diferenţe, de unde urmează o anumită orientare imprimată fiziologiei articulării.

este reprezentată prin indivizi, iar copilul întîlneşte (şi deci imită) numai cîţiva indivizi, adică „parlers individuels" (idiolecte).

J. VAN GINNEKEN (1917, 1924) avea, se pare [18], o preferinţă deosebită pentru „Romanul unui copil", o carte destul de puţin menţionată astăzi (ca şi a doua carte, din 1924) [19], dar care oferă un bogat material pentru limba neerlandeză (şi care încîntă prin modernismul tehnicii ei grafice). În „Descoperirile unui copil" — carte de mai mici proporţii şi apărută într-o colecţie condusă de Van Ginneken, consacrată relaţiilor dintre individ şi societate —, cititorul din prezent poate fi atras atît de bogăţia de exemple (în majoritate, culese tot din limbajul lui „Keesje"), cît şi de unele probleme care arată cunoştinţele psihologice, originalitatea şi spiritul inovator ale cunoscutului lingvist; de pildă, problema empatiei sau aceea a dezvoltării dialogului (aspect foarte puţin studiat — vezi *infra* **3.5.1.** Slama-Cazacu 1961 — şi rămas în umbră timp de cîteva decenii după apariţia cărţii lui Van Ginneken).

Există nu puţini lingvişti europeni [20] care, indiferent de valoarea şi amploarea lucrărilor publicate în alte domenii, s-au făcut cunoscuţi în special — şi foarte de timpuriu, în cariera lor (adică pe cînd erau tineri părinţi fascinaţi de subiecţii pe care-i aveau zilnic sub observaţie) — prin studiile pe care le-au scris cu privire la limbajul copilului. În cursul acestui capitol vom mai avea prilejul să menţionăm alte nume (A. Grégoire, K. Ohnesorg, L. Kaczmarek etc.); să începem acest şir, cu M. PAVLOVITCH (1920), a cărui carte — destul de cunoscută în Europa, datorită publicării ei în limba franceză [21] — prezintă observaţii despre un copil sîrb (Douchan), în cursul învăţării paralele a limbilor sîrbă şi franceză. Studiul unui caz de bilingvism permitea autorului — după propria sa afirmaţie — să dea un răspuns în problema „eredităţii" în limbă; „vocea fiziologică", strigătele constituie numai o bază, condiţionată însă de funcţia de comunicare cu persoanele din jur şi stabilizată prin imitaţie. Evoluţia limbajului este urmărită — cu o metodă de lingvist, la care se adăugau şi idei sau interpretări ţinînd de teoria psihologică a epocii („imaginea verbală", „facultatea de imitaţie" etc.) — în aspectele fonice, lexicale, gramaticale (relaţiile sintagmatice şi fraza).

Decada este marcată şi de psihologi: în primul rînd de un autor care îşi încheia acum activitatea, W. Stern (în colaborare cu soţia sa), şi de altul care şi-o începea, cu mult brio, J. Piaget. Din lucrările Cl. şi W. STERN apar acum diverse ediţii: în primul rînd, *Die Kindersprache* (1928 ed. 4, revăzută), carte fundamentală, care şi-a păstrat valoarea de sursă de prima mînă în domeniul respectiv [22]. Prin bogăţia materialului şi exactitatea notării lui (dar nu într-o transcriere fonetică), prin precizarea atentă a datei apariţiei fiecărei forme (preocupare care ţinea de o pro-

[18] Leopold (1952 : 34) : „favorite work of the well-known general linguist".

[19] Pentru însuşi autorul prezentului studiu, aceste cărţi, publicate în olandeză, au însemnat „descoperiri" foarte recente.

[20] În America, cunoaştem în trecut rare cazuri printre cei mai importanţi lingvişti: în special pe W. Leopold; multă vreme, limbajul copilului a fost un domeniu aproape exclusiv al psihologilor.

[21] Psihologul H. Delacroix (1921) îi consacră, la un an după apariţie, o recenzie în *Journal de psychologie*, afirmînd că autorul este „informat în lingvistică şi în psihologie".

[22] „The most authoritative book on child language" şi „an epoch-making work" o numeşte Leopold (1948 :5, şi 1952 :91); iar Tervoort [anul nemenţionat :22] o consideră „still a classic", deşi „antiquated".

blemă predilectă a studiului limbajului copilului pînă nu de mult), această carte este şi astăzi una dintre cele mai utile lucrări de „inventar" al vocabularului şi unor forme gramaticale ale limbajului copilului în germană (nivelul fonetic este deficitar). Ea a fost consultată şi probabil a servit drept model sau imbold unor generaţii de cercetări (ediţia întîi a apărut în 1907), deşi dificultatea lecturii în limba germană şi însuşi volumul mare al materialului o făceau mai greu de studiat. Partea a III-a a cărţii se intitula „Lingvistica specială a limbajului copilului"; totuşi, eforturile autorilor pentru o elaborare şi interpretare lingvistică a materialului nu pot satisface azi : preocupările primordiale merg către ilustrarea „legilor" în schimbările fonetice şi pentru anumite aspecte ale modificărilor lexicale. Iar această parte cu care se încheie însăşi cartea (al cărei subtitlu anunţa o „sprachtheoretische Untersuchung") nu conţine nici o concluzie teoretică sau cel puţin de sinteză.

Lucrările soţilor Stern erau reeditări; cartea nouă cea mai importantă, care constituia o lucrare nu numai de remarcabilă intrare în psihologie a unui tînăr naturalist, dar şi de mare răsunet era subintitulată de J. PIAGET (1923) : „Limbajul şi gîndirea la copil". Cartea nu conţine un material care poate fi folosit ca sursă propriu-zisă pentru limbajul copilului şi în orice caz nu oferă o analiză lingvistică; scopul iniţial— pe care marele psiholog nu l-a pierdut niciodată din vedere— este soluţionarea unor probleme de epistemologie genetică, el urmărind în primul rînd gîndirea copilului [23]. Piaget propune aci metoda pe care o denumea „clinică", adică de a discuta cu copilul, în condiţii de observaţie organizată, lăsîndu-l să vorbească (urmărind astfel gîndirea lui : limbajul este deci notat nu ca scop în sine sau e studiat tangenţial). Metodologic important este şi faptul că materialul nu este cules de la „un caz" (copiii autorului), ci sînt observaţi mai mulţi copii, în condiţiile unei instituţii preşcolare. Ideea centrală a cărţii trebuie, de asemenea, să fie relevată, pentru că a suscitat critici şi în general discuţii aprinse, şi în fond a generat alte cercetări, pentru susţinerea sau combaterea tezei ei fundamentale [24] : ideea egocentrismului care ar predomina în gîndirea şi în limbajul copilului, „viaţa socială propriu-zisă neexistînd pînă spre 7—8 ani" (ed. 2 : 58).

Cartea soţilor Stern este considerată şi astăzi drept „clasică" : într-adevăr materialul ei este preţios pentru limbajul copilului; dar teoria lingvistică şi chiar cea psihologică pe care se bazează aparţin trecutului acestor ştiinţe, chiar dacă le considerăm din perspectiva decadei '20—'30.

---

[23] Cînd se vorbeşte despre această carte se uită adesea că titlul ei principal era : „Studii asupra logicii copilului"; acelaşi scop era urmărit şi de cartea „Judecata şi raţionamentul la copil" (Piaget [1924]— deşi conţinea, de pildă, un capitol intitulat „Gramatică şi logică"— sau într-un articol care trata despre „O formă verbală de comparaţie la copil"— Piaget 1923).

[24] Stern (1928 : 143 şi urm.) a considerat necesar să se refere la această idee într-o nouă ediţie a cărţii sale despre „Psihologia copilului mic", Delacroix (1934 :99) a discutat-o critic, Vygotskij şi Luria [1930] i-au consacrat o comunicare (vezi *infra*— 3.1.2.), etc.; destul de recent, noi înşine (Slama-Cazacu 1961 a), constatînd prezenţa preponderentă a funcţiei de comunicare în limbajul copiilor mici, am discutat critic această idee, nu ca pe o teză învechită, ci de virulentă influenţă, deşi autorul ei n-o mai susţine. Marea proporţie de „limbaj egocentric", relevată de Piaget, s-ar putea datora atît unor condiţii speciale de educaţie, cît şi interpretării (între altele, modul în care se definesc diverşii termeni utilizaţi) şi metodologiei utilizate (nu este cert dacă colaboratoarele, pe ale căror observaţii se bazează Piaget, au notat întotdeauna exact toate expresiile mimico-gestuale care întregesc expresia verbală, arătînd că ea se adresează de fapt cuiva, în situaţia respectivă).

Cartea lui Piaget nu conţine „material" propriu-zis de limbaj, sau o elaborare lingvistică, iar interpretările şi concluziile sale au iritat pe mulţi şi în parte au fost renegate de el însuşi ; dar cartea se integrează desăvîrşit în opera enormă, de mare actualitate azi (pentru că ocupă, împreună cu reverberaţiile sale, un loc important în ştiinţa prezentă) a unui autor „modern" prin concepţia sa personală, pe care şi-o desăvîrşeşte mereu, prin şcoala creată ca şi prin influenţa pe care continuă s-o exercite (uneori, chiar în aspecte depăşite de el însuşi, cum este însăşi teza egocentrismului limbajului copilului). Prin această influenţă de ansamblu, a operei autorului, cartea căreia i-am consacrat un spaţiu atît de mare, şi care conţine puţine „fapte de limbaj" al copilului, este o carte fundamentală a decadei, cu ecou pînă azi.

Pe o linie oarecum intermediară între metoda de elaborare a materialului caracteristică lui Piaget şi cea a soţilor Stern, se află lucrările privitoare la limbajul copilului ale lui O. Bloch şi ale lui P. Guillaume : fără a se mărgini la simpla inventariere a faptelor de limbaj şi fără a se închista în depăşite interpretări lingvistice, cei doi autori au adunat un material interesant, interpretat şi din punctul de vedere al reflectării în limbaj a posibilităţilor de gîndire ale copilului, în special la o vîrstă mică. O. BLOCH a dat încă dinainte de primul război mondial un valoros studiu fonetic cu privire la însuşirea articulării consoanelor în limba franceză (Bloch 1913). Trei articole publicate ulterior (Bloch 1921, 1923 [25], 1924), bazate pe observarea celor trei copii ai săi, prezintă o fină analiză a „Primelor stadii ale limbajului copilului", sub aspectul însuşirii vocabularului (sub aspectul pronunţării şi al semnificaţiei : dublarea silabică, analogia, „încrucişări de cuvinte" [26], omonimii etc.) şi a frazei (în special cu observaţii interesante asupra valorii date de copii uneltelor gramaticale, asupra libertăţii de tratare a ordinii cuvintelor, asupra „limbajului de acţiune" etc.). O idee pe care Bloch ţinea s-o sublinieze este că fraza se dezvoltă şi independent de învăţarea gramaticii, gîndirea fiind exprimată de copil, graţie unui efort conştient, înainte chiar de a poseda toate mijloacele gramaticale (Bloch 1924 : 31,43).

Nici P. GUILLAUME, psiholog valoros, nu a publicat mult în domeniul limbajului copilului. Însă cele două articole ale sale (Guillaume 1927a, 1927 b) consacrate unor aspecte gramaticale şi în special frazei, ca şi cartea despre „Imitaţia la copil" (Guillaume 1925), unde se ocupă şi de „imitaţia vocală", conţin o analiză psihologică subtilă şi idei interesante. „Nici o imitaţie nu e complet pasivă. Se petrece întîi o selectare, copilul nu reproduce indiferent tot ce aude" (Guillaume 1925 :24)—este una dintre ideile centrale ale cărţii despre „Imitaţie", pe care o completează prin această idee modernă : „[Copilul] construieşte, cu resursele vocabularului său, după modelul expresiilor pe care ştie să le reproducă : această achiziţie de procedee am vrut s-o descriem" (ibid.). Aceeaşi idee, a atitudinii active în învăţarea limbii, este subliniată şi în alt loc : învăţarea unei limbi înseamnă pînă la un anumit punct s-o reconstruieşti, s-o recreezi (de aci,

---

[25] Este interesant de remarcat faptul că la discuţiile pe marginea comunicării care formează obiectul acestui articol au luat parte, printre alţii (dovedind deci interesul lor pentru limbajul copilului) : M. Cohen, H. Delacroix, H. Piéron, H. Wallon.

[26] Printre altele, încîntătorul *Bonémifas* (nume dat, la 5 ani şi jumătate, iepurelui *Boniface*, după *do-ré-mi-fa* —Bloch 1921 :702).

„regularizarea" formelor neregulate : din acest punct de vedere, există intr-adevăr un raport între dezvoltarea limbajului copilului și istoria limbilor (Guillaume 1927 b : 228).

3.1.2. În această decadă începe să publice primele lucrări referitoare la limbaj A. R. LURIA, fie din punctul de vedere al relațiilor dintre limbaj și dezvoltarea intelectuală (Luria 1928), fie din acela al dezvoltării ambelor procese, comparativ, la copiii de la oraș, de la sat și la cei vagabonzi (Luria 1930), fie din acela al genezei scrisului la copii (Luria 1929). Împreună cu L. S. VYGOTSKIJ, el prezintă o comunicare, la Nineth International Congress of Psychology, din 1929, în care cei doi tineri psihologi expuneau rezultatele experimentelor lor, demonstrînd, ca răspuns la teza lui Piaget (1923), că limbajul egocentric are o funcție organizatoare a activității copilului și că el se transformă treptat în limbaj interior, de asemenea organizator al conduitei (Vygotskij și Luria [1930]).

O serie de lucrări importante pentru inventarul (în special al vocabularului) limbajului copilului în limba rusă (creșterea sa în funcție de vîrstă și de condițiile mediului, cf. Luria 1959 a) publică sau editează I. A. RYBNIKOV (1926a, 1926b, 1926 c, 1927), întregite de primele lucrări prin care K. ČUKOVSKIJ (1924) își dovedește interesul pentru „perlele" din vorbirea infantilă.

Observații asupra celor doi copii ai săi, din punctul de vedere al foneticii, morfologiei și sintaxei, în limba polonă, publică Stefania BRENSTIERN-PFANHAUSER (1930), dînd o mare importanță și bibliografiei (care ocupă cam o treime din lucrare). Tot acum apar și lucrări privitoare la învățarea limbii maghiare de către o fetiță, pînă la 7 ani (în special vocabularul și unele forme gramaticale), publicate de E. KENYERES (1926, 1927); o idee interesantă, susținută de Kenyeres (1927 : 209 și urm.), este că folosirea unui cuvînt de către copil nu implică și posedarea noțiunii respective, deci mai interesantă decît stabilirea numărului de cuvinte este analiza sensului lor la copilul respectiv.

Cîțiva psihologi și lingviști cunoscuți se îndreaptă și ei către limbajul copilului : unii consacră o carte sau un articol acestui domeniu (H. WALLON 1924 : despre integrarea la copii [27], David și Rosa KATZ 1928 : o carte originală, scrisă pe baza convorbirilor dintre ei și copiii lor de 3 și de 5 ani, în care se face o analiză de conținut, iar nu lingvistică a dialogurilor, dar se subliniază ideea importantă că „dialogul este forma cea mai naturală și de asemenea cea mai importantă a dezvoltării intelectuale la copil" :13). Alții se ocupă de această problemă în manuale sau în monografii în care tratau despre problemele generale ale limbajului (VENDRYES 1921, în treacăt, mai ales privitor la limbajul afectiv), sau despre ansamblul dezvoltării copilului ; Alice DESCOEUDRES [1922?] despre dezvoltarea copilului de la 2 la 7 ani, și tot Descoeudres 1924, un studiu consacrat direct testelor pentru măsurarea sau evaluarea limbajului copilului). Charlotte BÜHLER 1930 ed. 2 : în cadrul dezvoltării generale, o privire sintetică, mai ales asupra limbajului din primul an și apoi de la 2 la 4 ani ; și K. BÜHLER 1922 ed. 3 : unele observații interesante — exemple de creații lexicale,

---

[27] În care cunoscutul specialist în psihologia copilului afirma că : „cuvintele, oricît ar fi repetate în fața copilului, sau chiar de către el, n-au puterea să-i impună sensul lor, cît timp apariția noțiunii corespunzătoare nu-i creează nevoia de a-l folosi el însuși corect [. . .] Ceea ce copilul n-ar fi apt să caute spontan, îi rămîne străin" (Wallon 1924 :171).

relaţiile cu gîndirea etc. — oarecum nesistematice, într-o largă sinteză, din care este de reţinut şi insistenţa asupra necesităţii de a se reda exact sunetele emise de către copii (p. 225). Iar un psiholog (H. Delacroix) şi un lingvist (M. Cohen) care se vor face cunoscuţi mai tîrziu, continuînd să arate interes pentru limbajul copilului, încep tot acum să publice în acest domeniu. H. DELACROIX (1921, 1924 a, 1924 b), pe lîngă o recenzie atentă la cartea lui Pavlovitch (1920), publică într-un articol consacrat „Activităţii lingvistice a copilului" şi în cartea sa despre „Limbaj şi gîndire" remarci fragmentare şi interpretări cuprinse într-o exprimare lapidară [28] şi perfectă ca stil, folosind aproape numai materialul cules de alţi autori. M. COHEN (1925)[29] dedică o contribuţie pentru volumul omagial închinat lui Vendryes — semnificativ, cred, dacă ne referim la interesul lingvistului sărbătorit pentru limbajul copilului [30] — cu privire la „Limbajele succesive ale copilului", pe baza mai ales a observării celor trei copii ai săi. El atrăgea atenţia asupra unui fapt interesant şi demn de a fi reluat în considerare astăzi : copilul trece printr-o serie de „stări de limbă succesive", care constituie mici sisteme, unele durînd numai cîteva zile, astfel încît dezvoltarea limbajului infantil constă dintr-un şir de substituiri de „limbi" (pp. 109—122) ; o anchetă completă, conchidea el, ar putea arăta valoarea, pentru lingvistica istorică, a metodei de a se urmări aceste sisteme succesive (se observă de pe acum preocuparea pe care M. Cohen o va manifesta şi mai tîrziu cu privire la metodologia studiului limbajului infantil — el sublinia şi necesitatea de a se observa mai mulţi copii — şi pentru tragerea unor concluzii interesînd lingvistica).

3.1.3. Preocupări mai sporadice pentru limbajul copilului sau discuţii tangenţiale cu privire la acesta pot fi consemnate şi în alte lucrări din aceeaşi perioadă. O contribuţie a lui J. ROZWADOWSKI (1921) privitoare la „Apariţia şi dezvoltarea limbajului", un articol de A. şi G. HOYER (1924) despre primele începuturi de limbaj (*Lallsprache*) ale unui copil, însă fără o transcriere fonetică, o carte a lui A. BUSEMANN (1925) despre „Limbajul tineretului ca expresie a ritmicii dezvoltării" şi un articol al lui H. FUCHS (1927) (în care se analizează jurnalele intime tot ale tinerilor, pe baza teoriei lui K. Bühler asupra funcţiilor fundamentale ale limbajului, *Kundgabe*, *Darstellung* şi *Auslösung*, utilizîndu-se şi procedee statistice), un alt articol de H. HETZER şi B. REINDORF (1927), referitor la dezvoltarea limbajului în legătură cu mediul social, sînt cîteva lucrări cu caracter monografic centrate pe tema limbajului copilului. Afară de acestea, tema respectivă este discutată şi în tratate sau monografii dedicate dezvoltării psihice a copilului, de către G. FERRETTI (1919)[31], K. KOFFKA (1921), W. RASMUSSEN (1924), şi mai ales de Elsa KÖHLER (1926), care aduce observaţii interesante în legătură cu un singur copil, Annchen, urmărit numai între 2 şi 3 ani.

---

[28] Cu privire la „invenţia în limbaj", exprimă de pildă o idee (care poate fi comparată cu cea enunţată de Wallon (vezi *supra*, nota 27) : „On ne fabrique pas ce qu'on n'a pas besoin de fabriquer" — Delacroix 1924 a :16).

[29] Care „se iniţiase în limba copiilor la cursul profesorului său Jules Ronjat" (cf. Wiblé 1954 :75).

[30] Vezi *supra*, 1.2.

[31] În articolul său consacrat imitaţiei, psihologul italian menţiona că copilul nu primeşte nimic exact cum îi este oferit, ci „creează, adaptează, valorifică materialul oferit" (Ferretti 1919 : 278).

Bilingvismul la copii a fost discutat şi într-o lucrare dedicată „Neerlandezei în India" (G. NIEUWENHUIS 1929).

În legătură cu raportul gîndire — limbaj şi în general cu problema pe atunci încă „la modă" a paralelismului logico-gramatical, pot fi menţionate lucrările lui F. QUEYRAT (1920), H. BOGEN (1921), D. USNADZE (1930)— acesta din urmă, ocupîndu-se de formarea noţiunilor, se interesa şi de învăţarea numelor artificiale, pentru noţiunile noi pe care le crea experimental.

Contribuţii astăzi uitate (dar care amintesc de o serie de lucrări ulterioare şi în special de titluri ale unor lucrări scrise de R. Jakobson şi de teze dezvoltate cu succes de către acest mare lingvist) sînt articole ale Sabinei SPIELREIN (1922, 1923), despre „Analogii între gîndirea copilului, cea a afazicului şi gîndirea subconştientă" (în care face de pildă analiza unor asociaţii ale copilului, prin intermediul „grupelor de idei", centrate în jurul unor cuvinte ca *manger*, *dormir* etc.) şi despre „Apariţia cuvintelor copilăreşti *Papa* şi *Mama*" (cu interpretări psihanalitice). De altfel, în legătură cu „cuvintele copilăreşti" şi cu limba vorbită copiilor, să nu uităm că L. SPITZER (1927) a publicat în aceeaşi epocă studiul „Puxi, un mic studiu despre limba unei mame". Neurologul român D. NOICA (1922, 1923) discută, în paralelă, despre limbajul copilului şi cel al afazicului, din punctul de vedere al onomatopeelor şi al gesturilor ; iar în altă lucrare, extinde comparaţia la dezvoltarea limbajului la copilul normal, la afazic, surdomut şi copiii oligofreni şi orbi. Tot în aceeaşi epocă, fiziologul sovietic A. IVANOV-SMOLENSKIJ (1922) publica o lucrare despre „Biogeneza reflexelor verbale" (cf. Luria, 1959 a : 572). Aspecte practice privitoare la tulburările limbajului au fost atinse şi de H. GUTZMANN (1922) într-un capitol axat în general pe problema „Psihologiei limbajului". Referiri la aspecte ale exprimării copilului surdo-mut fac G. de PARREL şi G. LAMARQUE (1925).

În sfîrşit, să menţionăm utila lucrare a lui F. RICHTER (1927), consacrată cercetărilor de psihologie a limbajului copilului pînă la începutul secolului al XX-lea.

3.2. *1931—1940.*

3.2.1. Nu se poate spune că această decadă este bogată în studii importante despre limbajul copilului : se mergea, încet, pe căile trasate în decada anterioară. Ea se evidenţiază totuşi în istoria problemei noastre prin lucrările a doi lingvişti : unul, A. Grégoire, a dat un studiu cu totul remarcabil prin sagacitatea şi minuţiozitatea metodei şi prin utilitatea materialului cules ; altul, R. Jakobson, a marcat o revoluţie pe plan teoretic, inaugurînd epoca analizelor structurale şi în acest domeniu şi dovedind strălucit interesul prezentat pentru lingvistică de cercetarea limbajului copilului.

Un număr special din *Journal de psychologie* (PSYCHOLOGIE DU LANGAGE 1933) de asemenea trebuie menţionat aci, deoarece a devenit o lucrare clasică şi constituie una dintre cele mai evidente mărturii ale spiritului de colaborare în domeniul limbajului, manifestat în această epocă de psihologi, lingvişti, neurologi etc. şi susţinut cu eficienţă de vechea revistă franceză. Volumul cuprindea şi cîteva contribuţii importante refe-

ritoare la limbajul copilului : ale lui E. Cassirer, M. Cohen, H. Delacroix, A. Grégoire, J. Van Ginneken.

Vasta lucrare a lui A. GRÉGOIRE (1937) despre „Ucenicia limbajului — primii doi ani" a fost așadar precedată de articolul solicitat pentru *Journal de psychologie* din 1933. Pe de o parte insistența cu care afirma, în acest articol („Ucenicia vorbirii [*parole*], în cursul primilor doi ani ai copilăriei"), că studiile despre limbajul copilului nu mulțumesc, deoarece conțin insuficiente indicații asupra datelor particulare și sînt complet nesatisfăcătoare în ceea ce privește primul an de viață, pe de altă parte discutarea unor fapte fonetice, căreia îi consacra ansamblul articolului, făceau să se presupună că autorul intenționa să remedieze aceste lipsuri. Într-adevăr, patru ani mai tîrziu apărea primul volum al masivei sale *L'apprentissage du langage. Les deux premières années*", introducînd o modificare semnificativă față de titlul articolului : *parole* este înlocuit cu *langage*. În prefață, el repeta criticile exprimate în articolul anterior, subliniind, revoltat, că „se studiază minuțios gesturile intime ale insectelor, dar nu și manifestările sugarului" și că uneori se neglijează debuturile limbajului sub pretextul incompetenței în fonetică : „On s'étonne parfois d'une indifférence aussi sincèrement avouée" (Grégoire 1937 : 5—6). Cartea lui Grégoire realiza ceea ce cu drept cuvînt el arătase că lipsea pînă atunci : o cercetare consacrată începuturilor limbajului în primul an de viață, o analiză atentă (analiză „microscopică" o numește Jakobson [1939] : 367) a unor fapte observate cu grijă și notate exact, un studiu fonetic (primul volum este dominat de acest aspect). În ceea ce și-a propus să realizeze, cartea lui Grégoire este un model al genului și cea mai importantă lucrare de analiză a limbajului copilului din decada respectivă [32] („First exhaustive study by a linguist" o considera Leopold 1952 :71). Limitele ei provin din restrîngerea posibilității de generalizare a principiilor și a concluziilor degajate de el : deoarece este vorba despre o lucrare cazuistică, bazată nu pe urmărirea învățării limbii materne în condiții normale și de către un număr mare de copii, ci pe studiul cazual al celor doi copii ai săi, aflați în condiții de bilingvism, de învățare paralelă a două limbi (franceza — germana). De asemenea, deși transcrierea sunetelor este minuțios realizată, totuși sistemul de transcriere este insuficient pentru sunetele complexe emise de către copii în primele luni. Grégoire propunea (p. 30—31) o cercetare care ne va ispiti și pe noi înșine, mai tîrziu : ar trebui studiat în diferite părți pe glob, dacă primele vocale și grupe constatate de el (a :, ə :, ərə) sînt peste tot la fel. Dar cum s-ar putea ști dacă sînt „la fel" aceste sunete (și dacă sunetele notate de alții coincideau cu cele notate cu ani în urmă de Grégoire), pe baza unei descrieri atît de sumare și a unei notații care utilizează de pildă semnul ə, creat pentru vorbirea adulților și folosit de altfel pentru a reda sunete diferite, din diverse limbi : în rom. *mămăligă*, cît și în engl. *defection* sau *player* (în transcriere : *di'fekʃən*, *pleiə*) [33], în bulg. мъш (məš) etc.?

Încă înainte de a apărea al doilea volum al acestui studiu, Grégoire (1939) publica o carte care poate fi încadrată în tema „limbajului inspirat

[32] Volumul al doilea, apărut peste zece ani, va fi discutat în cadrul decadei respective : amînare de loc artificială, deoarece apar anumite modificări și completări semnificative.

[33] Daniel Jones, *English pronouncing dictionary*, Everyman's reference library [Moskva, Izd. Sovetskaja enciklopedija, 1965].

de către copii" şi folosit de adulţi pentru copii sau în relaţiile cu aceştia : „Edmond Puxi-Michel. Prenumele şi supranumele a trei copii". Împletind observaţiile sale anterioare din 1911 (cf. Grégoire 1939 : 5 ; şi Spitzer 1927 : 2)—cu privire la modul în care o mamă a modificat prenumele fiului ei *Edmond*—, cu discutarea contribuţiei lui Spitzer (1927) relativ la *Puxi*, şi iarăşi cu notaţiile despre numele date de a treia mamă, Grégoire are prilejul să menţioneze şi multe intervenţii directe ale limbajului copiilor respectivi (îndeosebi creaţii lexicale sau regularizări ale limbii, ca : *Clarinine*, din *Anna Karénine*, sau *Je suis défatigué*, [Bazinul din grădină este] *glaçonné* etc. — p. 147).

Grégoire (1947 : 345) făcea o afirmaţie care ne surprinde, cînd—intitulînd un capitol „Fonologia copilului"— scria că R. JAKOBSON, prudent, nu a utilizat în *Kindersprache, Aphasie und allgemeine Lautgesetze* termenul care apare în titlul lui Grégoire. Dar atît cartea menţionată (scrisă între 1939 şi 1941 la Oslo, şi publicată în 1941—1942 şi separat în 1941, cf. Jakobson 1962 : 396), cît şi comunicarea prezentată la al V-lea Congres internaţional al lingviştilor, din 1939 (publicată mai tîrziu, în 1949, ca anexă la „Principiile de fonologie" a lui N. S. TROUBETZKOY, sînt pledoarii pentru studiul fonologic al limbajului copiilor şi pentru fundamentarea legilor structurale ale limbii şi cu ajutorul acestuia.

Poate tocmai faptul că nu a studiat cazuri izolate de copii, ci s-a bazat pe observaţiile altor cercetători [34], i-a permis să remarce principii generale ale evoluţiei limbajului copilului în special în primii ani de viaţă, să distingă în achiziţionarea fonemelor o succesiune organizată şi „să apropie ordinea evolutivă a limbajului copilului de legile generale revelate de sincronia limbilor de pe glob" (Jakobson [1939] : 371—372). Introducerea acestui studiu în anexa cărţii lui Troubetzkoy sublinia tocmai ideea că „ordinea evolutivă (...) corespunde şi unei legi sincronice generale formulate de Troubetzkoy" (ibid. : 371).

Urmărind modul cum „bogăţia fonetică a gînguritului cedează locul unei restricţii fonologice", Jakobson căuta legea care reglează achiziţia succesivă a fonemelor, şi care nu e aceea a minimului efort : trierea se face pe baza valorii fonematice pe care o capătă sunetul, în funcţie de necesităţile comunicării şi ca atare de conformare cu anturajul. Această necesitate cere opoziţii fonice simple : vocală largă şi o ocluzivă labială (*p/a*, de unde *papa*), opoziţia nazalei şi a oralei (*papa/mama*), a labialelor şi a dentalelor (*papa/tata*) etc. În *Kindersprache*..., Jakobson [1941] arăta într-un mod şi mai analitic „stratificarea riguroasă a unor opoziţii fonologice şi modul de apariţie al acestei ordine" (cf. Jakobson [1939] : 378).

Pentru ca aceste idei să fie verificate ca legi ale limbajului copilului, şi ca universalii la nivelul limbilor, Jakobson cerea „cercetări lingvistice cît mai precise, la grupuri etnice variate" (ibid. : 372). În orice caz, erau într-adevăr necesare cercetări pentru a se stabili valabilitatea afirmaţiei că „la toţi copiii este o cronologie asemănătoare" (ibid. : 369).

Jakobson a căutat realizarea unui principiu de izomorfism al acestor legi, între planul limbajului copilului şi acela al tuturor limbilor de pe glob, precum şi acela al afaziei : este o identitate a legilor structurale care re-

---

[34] Printre care, în primul rînd A. Grégoire, dar şi „atentul cercetător sîrb, M. Pavlovitch"— cf. Jakobson [1939] : 368.

glează orice modificare a limbajului și care se află atît la baza însușirii sistemului fonologic, cît și a disoluției lui în afazie (Jakobson [1939] : 373, [1941] : 396). Aceste apropieri au fost mult discutate, și rămîne încă să fie discutate și în orice caz verificate prin complexe cercetări comparative. Dar principiul general al analizei structurale îndreptate și spre limbajul copilului, precum și sublinierea — cu competența unui reprezentant de prim ordin al fonologiei — a importanței studiului limbajului copilului pentru lingvistică, ca și imboldul către noi cercetări, constituie aportul imens și de necontestat al lui R. Jakobson în acest domeniu.

Cărți ca aceea a lui H. Delacroix și cele ale lui O. Decroly, scrise în aceeași perioadă, nu pot fi considerate lucrări minore, însă în comparație cu cele analizate mai sus desigur că nu cuprind nici bogăția de material și discuția analitică a monografiei lui A. Grégoire, nici amploarea teoretică a lucrărilor lui R. Jakobson.

În ,,Dezvoltarea limbajului vorbit la copil'' [35], pedagogul și psihologul belgian O. DECROLY urmărea un scop practic și anume acela de a oferi probe pentru evaluarea înțelegerii limbajului și a exprimării verbale de către copil, în cursul dezvoltării lui (pînă la 14 ani) ; același scop era urmărit și în ,,Explorarea limbajului copilului. Probe de înțelegere, imitație și expresie'' (apărută postum). Cartea ,,Cum ajunge copilul să vorbească'' (publicată tot postum, în 1933) [36] cuprinde materialul valoros pe care Decroly l-a cules pentru prima carte menționată mai sus și pe care a vrut să-l separe (considerîndu-l o ,,parte teoretică'' sau ,,psihologică a problemei'' (Decroly [1933 ?] :11) de probele pentru examinarea limbajului. Această sinteză—care urmărește evoluția începînd cu strigătele și gînguritul—face o discuție utilă și adesea interesantă, pe baza multor exemple culese de el însuși sau de alți autori (bibliografia fiind bogată), a unor probleme ca de pildă aceea a imitației, a înțelegerii limbajului de către copil, a vocabularului (proporția diferitelor categorii de cuvinte, tipurile de deformare a cuvintelor etc.), a factorilor care influențează dezvoltarea limbajului.

Cartea ,,Copilul și limbajul'', a psihologului H. DELACROIX (1934), este o mică bijuterie de stil și de reflecții interesante pe marginea problemei oglindirii psihicului copilului în limbajul său și a efortului depus pentru însușirea limbii în procesul continuu al influenței sociale asupra lui. Poate că Delacroix a avut ,,fișe'' cu observații : în carte nu apare aproape nici un exemplu, iar detaliile sînt rare, discuțiile fiind purtate pe un plan general ; dar ea abundă în idei juste, exprimate clar și rafinat de simplu, în critici întemeiate, în remarci care pot rezista la confruntarea cu realitatea. Prin însuși stilul în care prezenta problemele, cartea lui Delacroix a putut însemna desigur un îndemn de a se studia limbajul copilului. Față de această carte, contribuția lui Delacroix (1933) din *Psychologie du langage* (1933), ,,În pragul limbajului'', este un studiu mai puțin interesant, care axează discutarea limbajului pe plan genetic, subliniind deosebirea dintre comunicarea la animale și limbajul copilului.

[35] Cărțile lui Decroly sînt publicate fără menționarea anului, însă au fost lucrate și publicate (două dintre ele postum) în jurul anului 1930.

[36] În autograful din 1934 către H. Piéron, pe exemplarul aflat în Biblioteca ,,H. Piéron'', a Institutului de Psihologie din Paris, doamna Decroly afirmă că această carte este,, [un] travail auquel mon mari a consacré encore la dernière soirée de sa vie, et cela avec tant de joie et d'animation''.

Cu altă metodă de lucru a prezentat diverse aspecte ale limbajului copilului, de data aceasta în limba engleză, M. LEWIS (1936). În *Infant speech* se dă un loc important primelor perioade ale dezvoltării limbajului şi procesului modificării progresive a structurilor *[patterns]* din conduita lingvistică a copilului. Poziţia lui Lewis era psihologică, el urmărind în special procesul învăţării limbii în funcţie de tendinţele interne ale copilului şi de mecanismele sale psihice. Într-un articol (Lewis 1937), el studia şi *The beginning of reference to past and future in a child's speech.*

Continuînd să arate interes pentru limbajul copilului, M. COHEN (1933) discuta, în contribuţia sa la *Psychologie du langage* (1933), despre „ultimele persistenţe ale limbajului copilului" (de tipul „falselor tăieri", ca *Est-il canjelu, ce petit!*, sau al semnificaţiilor greşite, ca *présentement*= „actuellement") şi sublinia că aceste aspecte sînt importante pentru lingvistică, deoarece pot aduce date în problema modificărilor introduse într-un grai de către fiecare generaţie.

Deşi prin adopţiune şi prin locul unde a lucrat şi a publicat cărţile sale privitoare la limbajul copilului el ţine de bibliografia americană, ne pare dificil să omitem cel puţin menţionarea numelui lui W.LEOPOLD (1939—1949), care începea să publice, în S.U.A., cărţile sale valoroase despre dezvoltarea copilului bilingv (germana-engleza).

3.2.2. Cîţiva psihologi, filozofi, lingvişti, medici cunoscuţi se interesează şi ei de limbajul copilului.

Lucrările lui L. S. VYGOTSKIJ au cunoscut o largă răspîndire abia cu mult mai tîrziu, dar el şi-a desfăşurat activitatea în special în această decadă — către mijlocul căreia a şi murit —, cînd a publicat cartea „Gîndire şi limbaj" în 1934; iar studiile din „Probleme ale dezvoltării psihice a copilului" au apărut între 1929 şi 1934 (cf. VYGOTSKIJ 1956 : 37, 387). Ca şi pentru Piaget, nici pentru Vygotskij interesul central nu era îndreptat spre limbaj, ci spre ilustrarea rolului acestuia în gîndire sau în general în activitatea copilului. Iar dintre diversele aspecte prin care le putea discuta, el a fost atras îndeosebi de limbajul interior. Pornind de la discutarea tezei lui Piaget despre egocentrismul limbajului copilului (Vygotsky şi Luria [1930]) psihologul sovietic a aprofundat prin experimente şi analiză interpretativă ideea trecerii progresive de la limbajul pentru alţii la limbajul pentru sine, care se interiorizează şi capătă un rol planificator şi în genere organizator al conduitei copilului. Pe lîngă această teorie originală, care ulterior avea să dea roade în psihologia sovietică, în lucrările lui Vygotskij se întîlnesc şi remarcabile observaţii cu privire la aspecte de detaliu (ca acela al dezvoltării semnificaţiei), ca şi analize ale particularităţilor lingvistice ale limbii, precum şi relatări de ingenioase (dar uneori artificiale) experimente. Altă idee pe care Vygotskij a dezvoltat-o cu talent în lucrările sale este aceea a relaţiilor paradoxale dintre gîndire şi limbaj, care evoluează separat pînă la un anumit punct (există o fază „preintelectuală în dezvoltarea limbajului" şi una „prelingvistică, în dezvoltarea gîndirii"), iar apoi se unesc, cînd gîndirea devine verbală iar limbajul raţional (Vygotskij [1962] : 44).

În problema relaţiilor dintre limbaj şi activitatea cognitivă sau în general dintre învăţarea limbii şi capacitatea de a înţelege modul ei de funcţionare, să menţionăm articolul lui E. CASSIRER (1933), despre „Limbaj şi construcţia lumii obiectelor" (limbajul ca mediator în formarea sistemului

obiectual şi revoluţia, care se petrece la copil, cînd la acesta apare conştiinţa simbolismului verbal), şi studiul lui O. NIEMEYER (1935) „Despre apariţia conştiinţei frazei şi a categoriilor gramaticale" (studiu ţinînd de şcoala germană de psihologie, în care se observă atît influenţa lui N. Ach cît şi a lui K. Bühler dar şi reflexe ale structuralismului psihologic german).

Cartea despre „Învăţarea limbajului şi întîrzierile ei", de Alice FEYEUX (1932), are o importanţă mai degrabă practică, pentru acea epocă, şi este îndeosebi o lucrare de compilaţie, cu puţine cercetări proprii şi cu o metodă insuficient de riguroasă. În schimb, articolul despre „Primele manifestări ale limbajului copilului şi pretinsa lege a lui Fritz Schultze", al lui A. OMBREDANE (1935) — cunoscut mai ales ca specialist în afazie — are o importanţă generală pentru studiul actual al limbajului copilului. Extras dintr-un curs ţinut la Institutul de fonetică din Paris (despre „Dezvoltarea limbajului şi tulburările sale"), articolul analizează perioada primelor emisiuni vocale ale copilului mic, arătînd că legea „minimului efort fiziologic" în această evoluţie este infirmată de observarea evoluţiei motorii a sugarului, care merge de la reacţii cu expansiune maximă („legea expansiunii maxime") la gesticulaţii mereu mai diferenţiate. La observaţiile sale proprii se adaugă interpretări interesante— pe baza teoriilor fiziologice ale epocii— ale unor fenomene lingvistice sau din dezvoltarea limbajului.

3.2.3. Lucrări de proporţii mai reduse sau tratînd aspecte particulare ori colaterale limbajului se ocupă de structura fonetică a limbajului copiilor mici, între 1,6 şi 3,6 (F. RÖTTGER, 1931 [37], S. MANDELL şi B. SONNECK 1935), sau de modificările generale ale structurii limbajului copiilor (lucrare „inventar") de la 6 la 9 ani (G. LANGE şi W. NEUHAUS, 1934), sau în general de limbajul copilului (cu exemple şi din olandeză, FR. ROMBOUTS [1938?], de corelaţia dintre vorbire şi activitatea copilului de 5—6 ani (E. KÖHLER 1932), de handicapul observat în dezvoltarea limbajului copiilor crescuţi în diverse instituţii (H. HETZER, 1930, 1932), sau de monologul copilului (R. COUSINET 1936) — explicîndu-se apariţia lui prin necesităţi de compensaţie (de înlocuire a unei activităţi care n-a putut fi efectuată complet). A. KEMPELEN (1933—34) analizează din punct de vedere psihologic dezvoltarea limbajului adolescentului, în maghiară, iar Irma KREMSIER (1934) tratează despre dezvoltarea limbajului oral şi scris între 10 şi 14 ani; tot de dezvoltarea limbajului copilului şcolar maghiar se ocupă Maria PREYER (1933). Experimente de asociere verbală pentru stabilirea vocabularului copiilor maghiari între 10 şi 14 ani au efectuat A. KOVÁTS (1937, 1937—38) şi J. CSER (1937).

Bilingvismul copiilor mici sau de vîrstă şcolară este o temă care interesează : K. HOFFMANN (1932) cercetează limbajul şcolarilor din Liebenthal, J. SADLO (1935) urmăreşte influenţele fonetice franceze asupra limbajului copiilor polonezi crescuţi în Franţa, E. KENYERES (1938) relatează despre particularităţile învăţării limbii franceze de către o fetiţă maghiară de 7 ani, H. GEISSLER (1938), în cadrul unei lucrări despre bilingvism, se ocupă şi de dezvoltarea lingvistică a copiilor germani aflaţi în Belgrad.

---

[37] „Rich materials, well organized...not satisfactory phonetically...difficult Gestalt terminology" (Leopold 1952 : 78).

Unii lingviști au tendința de a se referi la limbajul copilului chiar atunci cînd tratează teme propriu-zise de lingvistică : E. HERMANN (1931) discută despre învățarea limbii de către copii, în cartea sa despre „Legile fonetice și analogia" (între altele, el afirmă că copilul se preocupă intens de legăturile etimologice ale cuvintelor și aduce diverse dovezi : un copil de 7 ani și jumătate întreabă dacă se zice *Matrose* și *Matorboot*, sau *Motrose* și *Motorboot*, altul, de 4 ani, vrea să știe : *Ist der Herzog von Coburg ein Schnellzug?*—p. 90) ; J. VAN GINNEKEN (1933), discutînd despre ereditatea „bazei de articulare" (vezi *supra*, nota 17) face și referiri la vorbirea copiilor ; iar L. SPITZER (1934), relatînd despre modul cum a început să învețe limba turcă, face și remarci privitoare la reduplicări în limbajul copiilor și la diverse forme din vorbirea adresată copiilor.

Tulburările limbajului constituie o temă cu implicații practice, pe care a servit-o timp de multe decenii H. GUTZMANN (1931 ed. 2), a cărui carte, din 1894, despre „Vorbirea și greșelile de limbă ale copilului", se retipărește acum într-o nouă ediție. O nouă ediție publică și cunoscutul specialist în deficiențele de limbaj[38] E. FRÖSCHELS (1931, ed. 3), a cărții sale din 1912, „Tratat de logopedie", în care un capitol era intitulat „Dezvoltarea limbajului la copil" (pp. 74—96) însă discuta de fapt despre localizările cerebrale, surdo-mutitate, dislalii, igiena vocii. De asemenea, apar lucrări utile în acest domeniu, de D. SETH și D. GUTHRIE (1935)— preocupați ca, discutînd despre defectele de vorbire ale copiilor, să ofere și o introducere în fonetică—, precum și de R. E. LEVINA (1940), care se referă la defectele constatate în citire și în scris la copiii ruși. Fiziologul sovietic N. I.KRASNOGORSKIJ (1939), expunînd teoria despre activitatea fiziologică a creierului la copii, se referă și la cercetări în legătură cu limbajul copilului. Neurologul român D. NOICA (1931) discută, în continuare, limbajul copilului comparativ cu acela al afazicului ; iar psiholoaga greacă ROZA IMBRIOTI (1939) face și observații despre limbaj, într-o carte privitoare la copilul anormal. Phyllis KERRIDGE (1937) compară limbajul copilului cu deficiențe de auz și al celui cu auz normal, în diverse școli din Londra.

În lucrări monografice de o anumită importanță, consacrate altor domenii, se ating de asemenea probleme ale limbajului copilului. Psihologul român C. GEORGIADE (1934), într-o vastă monografie despre psihologia gîndirii copilului, discută idei ale lui W. Stern, H. Delacroix, P. Guillaume, P. Bloch, pentru a susține că limbajul copilului are o tehnică particulară—fiind condus mai ales de o logică afectivă— care nu trebuie raportată la gramatica adultului (Georgiade 1934 : 216). Într-un studiu de sinteză cu caracter de tratat de psihologie a copilului (relativ la dezvoltarea imaginii despre lume a copilului— bazat pe observații personale și pe date din Ch. Bühler, K. Bühler, H. Hetzer), W. HANSEN (1938) consacră unele capitole și dezvoltării limbajului la copilul mic ; A. BUSEMANN [1931] se ocupă și de limba producțiilor literare ale adolescenților și face unele statistici privitoare la inventarul lexical.

3.3. *1941—1950.*

3.3.1. Evident, anii celui de-al doilea război mondial nu erau favorabili cercetării și publicării unor studii în domeniul care ne interesează.

[38] Francescato (1965 : 357) afirmă că R. Jakobson ar fi fost influențat de Fröschels.

Comparativ cu decada care va urma, lucrările europene despre limbajul copilului sînt mult mai puţin numeroase în această perioadă. Totuşi, către sfîrşitul ei apar trei cărţi deosebit de importante, care au devenit şi ele clasice în acest cîmp de cercetare : monografiile lui Grégoire, Ohnesorg şi Gvozdev. Tot acum, să semnalăm — pentru importanţa lui bibliografică, de informare asupra perioadei respective — un articol de sinteză al lui W. LEOPOLD (1948), despre studiile mai importante publicate în acest domeniu şi în special în problema bilingvismului (în cursul acestor ani continuă şi publicarea celorlalte trei volume din monografia sa fundamentală, vezi *supra*, **3.2.1.**).

Al doilea volum al cărţii lui A. GRÉGOIRE (1947) despre ,,Ucenicia limbajului" se referă la ,,Al treilea an şi anii următori". Dar nu numai în aceasta constă deosebirea faţă de volumul precedent (cu care se aseamănă prin minuţiozitatea metodei şi prin accentul pus pe atenta analiză fonetică), ci şi în proporţia mai mare a materialului privitor la lexicul copilului (desigur, şi vîrsta respectivă impunea această extindere), în analiza mai insistentă a faptelor de limbaj în legătură cu gîndirea copilului sau cu alte aspecte ale psihicului acestuia, în folosirea terminologiei fonologice (,,fără ezitări" — cf. Grégoire 1949—1950 : 357), în datele pe care le adaugă, cu privire la ecoul pe care l-a avut publicarea primului său studiu[39]. Grégoire era definitiv cîştigat de partea ideii că studierea dezvoltării limbajului copilului era nu numai interesantă pentru lingvistică, dar că ,,limbajul copilului poate fi încorporat în lingvistica comparată" (p. 5). El ţine să-şi concretizeze punctul de vedere şi într-un articol cu titlu programatic (publicat tot într-o revistă lingvistică, *Lingua*, ca şi un articol anterior — Grégoire 1948 — , purtînd acelaşi titlu ca şi cartea sa) : ,,Renaşterea ştiinţifică a lingvisticii infantile" (Grégoire 1949—1950). Titlul era motivat în primul rînd de apariţia cărţilor lui Grégoire, Jakobson şi Leopold (primul şi ultimul, necunoscîndu-se reciproc — cf. Grégoire ibid. : 357), a căror punere în paralelă şi situare în ,,istorie" era obiectul propriu-zis al discuţiei.

Tot atunci apărea, la Moscova, monografia fundamentală pentru evoluţia limbajului copilului în limba rusă a lingvistului A. N. GVOZDEV (1949), care a ţinut un ,,jurnal zilnic" al copilului său (între 1921 şi 1929), scriindu-şi cartea între 1929 şi 1940 (cf. p. 5). Materialul extrem de bogat (cules aproape exclusiv din observarea copilului său), notarea atentă (dar nu în transcriere fonetică), distribuirea lui foarte analitică (pînă la 3 ani, pe cîte 2 luni de viaţă ; apoi pe 3 luni — pînă la 4 ani —, pe 4 luni — — pînă la 5 ani —, iar apoi pe cîte 6 luni), fac din cele două volume o lucrare de ,,inventar" longitudinal aproape unică prin migala cu care se adună, pas cu pas, datele care constituie limbajul copilului. Luria (1959 a : 539) califică această lucrare drept ,,minunată" (*prekrasnaja*). Dacă lucrările lui Ohnesorg şi Grégoire se caracterizează în special prin analiza fonetică, monografia lui Gvozdev e axată pe studierea ,,formării structurii gramaticale". Din Prefaţa scrisă de Gvozdev (1949 : 5), reiese că el avea în curs de redactare şi un articol privitor la lexicul copilului şi la analiza semantică [40].

---

[39] Grégoire (1947 : 3, şi 1949 — 1950 :355) afirmă că Jakobson s-a inspirat pentru lucrarea lui despre limbajul copilului din ,,mai multe observaţii ale noastre", pentru a descoperi ,,paralelismul frapant" între limbajul copilului şi acela al afazicului.

[40] Aspectele fonetice fuseseră discutate într-o contribuţie la o culegere a lui Rybnikov (1927), cf. Gvozdev (1949 : 5).

Grégoire își încheia în această decadă seria importantelor lui lucrări, care marcaseră decada '30 și pe cea '40, iar Gvozdev publica de fapt o carte pe care o scrisese mai de mult, fără să mai continue, după apariția monografiei, să facă investigații cu privire la limbajul copilului. K. OHNESORG, abia își începea activitatea în acest domeniu și avea să devină unul dintre cei mai asidui și mai entuziaști susținători ai ideii integrării studiului limbajului copilului printre preocupările lingvisticii. Foneticianul ceh urmărise cu grijă, în acei ani marcați de lucrările lui Jakobson și de prima carte a lui Grégoire, comportamentul vocal al copiilor săi. Pe lîngă o carte destinată unui public mai larg, despre „Dezvoltarea vorbirii copilului" (1948 a), Ohnesorg publică, în același an (1948 b), o monografie care, împreună cu cea care va apărea în 1959, constituie cea mai importantă lucrare cehă despre limbajul copilului și totodată una dintre cele mai valoroase din întreaga bibliografie. Notînd minuțios evoluția limbajului băiatului său (mai ales evoluția articulării și în genere a melodiei, de la naștere, adică din 1942, pînă în al cincilea an de viață), atent la transcrierea fonetică, foneticianul ceh nu neglija interpretarea fenomenelor studiate (în special problema imitației, a „legilor" în dezvoltare etc.) și ajungea la concluzii generale.

3.3.2. Pe lîngă monografiile discutate, tabloul decadei este ilustrat și prin alte cîteva publicate în diverse limbi, de către lingviști, psihologi, filozofi etc.

În tratatul său despre „Psihologia limbii" FR. KAINZ (1943) dedica limbajului copilului un capitol important, în care prezenta pe larg toate datele cunoscute pînă atunci cu privire la acestă problemă. O monografie despre „Limba în școală" (N. Lewis 1942), alta despre „Limba și dezvoltarea mentală a copiilor" (A. WATTS 1944)— care arată rolul limbajului în dezvoltarea mentală a copilului, cu exemple din limba engleză—, și alta despre „Psihologia copilăriei timpurii" (C. VALENTINE [1943]) reprezintă contribuții engleze mai importante în această perioadă ; capitolul lui Valentine despre limbajul copilului mai ales pînă la doi ani („Începuturile și dezvoltarea limbii [language]" se remarcă atît prin materialul adunat de el însuși (dar insuficient de riguros notat și de analizat lingvistic), cît și prin observațiile sale interesante despre imitația timpurie, despre generalizarea aparentă a cuvintelor, folosirea prepozițiilor (cu experimente în acest sens) etc. Tot pentru limba engleză, să menționăm aci articolul lui J. SEEGERS și R. SEASHORE (1949) despre evoluția vocabularului copiilor (apreciat pozitiv de Leopold 1952 : 85). Apărută în aceeași perioadă, cartea „Copilăria limbajului și limbajul copilăriei", a lui L. STEIN [1949], medic terapeut din Viena, e caracterizată de același bibliograf (ibid. : 90), ca : „Nu prea mult despre limbajul copilului, de a doua mînă".

Bazat pe jurnalele scrise zilnic despre dezvoltarea celor trei copii ai săi, directorul unei clinici pediatrice din Padova, G. FRONTALI (1943), publica în *Vox Romanica* un articol interesant, deoarece se referă la limba italiană— relativ la care sînt mai puține cercetări — , dar bazat pe o metodă insuficient de riguroasă din punct de vedere științific. N. ŠVAČKIN (1948)— al cărui nume îl vom mai întîlni— a studiat dezvoltarea la copii (de la 11 luni la 1 ; 11) a perceperii diferențelor fonematice, folosind în acest scop metoda experimentată (cf. Slobin 1966 b : 381—2). Tot de limbajul copilului mic (11 luni la 2 ani și jumătate) s-au ocupat T. KONNIKOVA

[1948] — interesată mai ales de primele cuvinte — și E. KAVERINA (1950), însă ambele mai ales din punctul de vedere al psihologiei, fără o riguroasă notație și fără preocuparea de analiză lingvistică pe care o arătase Gvozdev. Iar lingvistul P. SMOCZYNSKI (1950) publică un prim articol (care va fi urmat, ceva mai tîrziu, de o mică monografie) despre însușirea primelor elemente ale sistemului lingvistic de către copil, cu material cules în limba polonă.

O lucrare interesantă ca temă (însă nu cu o metodă suficient de consecventă în prezentarea materialului) este „Copilul și limba scrisă", de R. THABAULT (1944), bazată în mare măsură și pe observații în „École maternelle".

Cu această din urmă lucrare menționată, ne apropiem de o temă care va deveni din ce în ce mai predilectă — interesînd astăzi lingvistica aplicată și psihologia pedagogică — și anume aceea a studierii dezvoltării limbii prin mijloace educative, mai ales în școală, sau a studierii rolului limbajului în dezvoltare. Asemenea lucrări ilustrează în mare măsură activitatea cercetătorilor sovietici din această perioadă (ca și de mai tîrziu). N. LEUŠINA (1941) publică o monografie despre dezvoltarea vorbirii coerente la preșcolari (cf. Luria 1959 a : 573), iar G. ROZENGART-PUPKO (1948) este o specialistă în psihologia copilului, care publică acum lucrarea „Limbajul și dezvoltarea percepției la copilul mic". Într-o culegere colectivă, consacrată „înțelegerii limbajului", N. MOROZOVA (vezi Smirnov [red.] 1947) analiza capacitatea copilului (în special a celui surdo-mut) de a înțelege textul scris, iar V. SYRKINA (ibid.) se ocupa de posibilitățile expresive ale copilului și totodată de posibilitatea lui de a înțelege expresivitatea limbajului. N. Morozova (1948) a publicat tot atunci și o monografie privitoare la dezvoltarea atitudinii preșcolarului față de o sarcină verbală. Amintind lucrările lui N. Morozova despre capacitatea de comunicare a copilului surdo-mut, să menționăm și dezvoltarea logopediei sovietice, ilustrată, în acea decadă, între altele, prin lucrările lui M. XVATCEV, despre defectele de vorbire la copii, tulburările ritmului vorbirii și tratamentul lor etc. (vezi și Xvatcev 1961).

3.3.3. Două analize lingvistice trebuie de asemenea să fie amintite : aceea a foneticianului ceh B. HALA (1948), despre descrierea pronunțării copiilor (cf. Straka 1955 : 276), și a lingvistei franceze Marguerite DURAND (1949), care atrăgea atenția asupra modului cum sînt eliminate omonimele de către copil (iar aceasta nu era singura contribuție a cunoscutei lingviste, cu privire la limbajul copilului : vezi și *infra* **3.4.2.**).

În domeniul bilingvismului copiilor, date despre bilingvismul finosuedez a publicat B. MALMBERG (1945, cf. și Rūķe Draviņa 1967 b :11), — cu privire la vorbirea unei fetițe fineze de 4 ani —, despre acela gaelicenglez C. SMITH (1948, cf. Leopold 1959 : 212), despre mecanismul de învățare a unei limbi substituindu-se limbii materne, la o fetiță spaniolă de 6 ani, D. TITS (1948) — limbile spaniolă, franceză și olandeză, cf. Leopold 1959 : 205 —, despre atitudinea față de welsh ca a doua limbă W. JONES (1949, cf. ibid.).

Așa cum am mai precizat și în alt loc, lucrările cunoscutului specialist francez în psihologia copilului, H. WALLON, sînt consacrate stadiilor dezvoltării generale și mai ales analizei gîndirii copilului ; dar materialul pe care-l cuprind ca și diversele idei pe care le vehiculează stufoasele lui lucrări sînt

interesante pentru cel care se ocupă de limbajul copilului. De aceea amintim aici „Evoluţia psihologică a copilului" şi în special „Originile gîndirii la copil" (Wallon 1941, 1945). Urmărind „mentalitatea infantilă", şi M. VIOLET—CONIL şi N. CANIVET (1946) prezintă o sinteză generală despre limbajul copilului, însă bazîndu-se nu atît pe cercetările personale, ci mai ales pe rezultatele şi tezele lui J. Piaget, pe testele A. Descoeudres etc. În „Originea şi preistoria limbajului", psihologul G. REVESZ (1950) făcea şi o discuţie de teorie generală privitoare la ontogeneza limbajului (precizînd un distinguo între gînguritul copilului şi stadiile primitive ale dezvoltării omenirii). Tot de teoria limbajului copilului se ocupa T. SIMON (1948—1950) —cf. Leopold 1959 : 203.

3.4. *1951—1960.*

Bibliografia este foarte bogată în această decadă, iar interesul pentru studierea limbajului copilului a cîştigat şi pe mulţi lingvişti, care publică lucrări importante. Este de altfel epoca în care J. VENDRYES (1953 : 27) sublinia, în recenzia la articolul lui M. Cohen din 1952, importanţa studiului limbajului copilului pentru lingvistică (vezi *supra*, **1.2.**). W. LEOPOLD nu a putut cuprinde această perioadă în extrem de utila sa Bibliografie despre studiile consacrate limbajului copilului, publicată în 1952 ; cîteva completări — preţioase prin aprecierile exprimate despre diversele lucrări— a ţinut să le facă într-un articol, din 1959, apărut în revista *Phonetica* (care, ca şi *Language and speech*, *Linguistics*, *Revue roumaine de linguistique* etc., pe lîngă diversele reviste europene de psihologie, acordă întotdeauna loc— şi nu numai în această decadă—studiilor privitoare la limbajul copilului).

3.4.1. Vom începe cu prezentarea (în ordinea cronologică a apariţiei primului studiu) cîtorva autori care se remarcă prin concentrarea preocupărilor lor asupra limbajului copilului şi prin constanţa acestor preocupări, publicînd un număr mai mare de lucrări sau în orice caz monografii importante.

Interesul pe care M. COHEN (1951a, 1951 b, 1952) îl arătase pentru limbajul copilului se cristalizează acum şi în studii care subliniază importanţa acestui domeniu pentru lingvistica generală şi în care insistă totodată ca generalizările să se bazeze pe fapte, îndemnînd deci la cercetări detaliate. Perspectiva în care se situa acum cunoscutul lingvist francez era aceea care va începe să-şi facă drum mereu mai mult în studiile de acest tip : nici strict lingvistică, nici pur psihologică. Preocuparea lui M. Cohen, în acest domeniu, pentru metodologie, îl face să publice un articol aproape programatic în revista *Enfance* [41], în care dădea indicaţii pentru viitorii cercetători în acest domeniu [42], preconizînd, între altele, înfiinţarea unor „catedre de limbajul copilului". Articolul (foarte vast, ocupînd aproape un întreg număr al revistei) oferea însă nu numai indicaţii metodologice, ci şi numeroase

[41] Considerat şi de J. Vendryes (1952 : 25), care-l recenza, drept cel mai important studiu al lui M. Cohen despre limbajul copilului.

[42] Faptul că se adresa în primul rînd „personalului creşelor" (Cohen 1952 : 181) indică de la început şi dezideratul de a se depăşi stadiul cazuisticii, şi de a se urmări limbajul unui număr mai mare de copii : „un grand nombre d'enfants devront être observés, en tous pays, de manière à reconnaître les règles d'acquisition" (ibid. : 222).

observaţii personale şi exemple de fapte culese din limbajul a şase subiecţi (copii şi nepoţi ai săi), cu o minuţioasă notare fonetică. Menţionăm, de asemenea, importanţa pe care ţinea să arate că o are notarea gesturilor în limbajul copiilor (idee subliniată şi într-o recenzie la monografia lui W. Leopold, unde arăta că nu e de acord cu acest lingvist, deoarece „on ne peut pas décrire l'expression enfantine sans tenir compte des cas où les gestes équivalent à des mots"—Cohen 1951 a : 62).

Aparţinînd tot şcolii franceze, dar din perspectiva psihologiei, sau mai exact a psihologiei defectologice, P. OLÉRON (1952 a, 1952 b, 1957) îşi consacră această primă parte a activităţii sale studiului limbajului copilului surdo-mut. Pe lîngă urmărirea problemei psihologice a rolului limbajului în dezvoltarea şi funcţionarea gîndirii şi în general a activităţii intelectuale, psihologul francez — astăzi şeful catedrei de psihologie genetică de la Sorbona— făcea şi observaţii preţioase asupra modalităţilor de exprimare la copiii surzi. Concluzia sa era că limbajul joacă rol în activitatea copilului [43], însă că trebuie precizate anumite limite : el este necesar mai ales pentru că facilitează sesizarea relaţiilor şi pentru că oferă „regula de conduită", socializată, inclusă în cuvînt ; limbajul devine absolut necesar pe plan operaţional, cînd rezolvarea unei probleme nu e posibilă numai pe baze perceptive (Oléron 1957).

Un lingvist care a urmat un drum oarecum invers — adică a ajuns ulterior la o activitate în domeniul practic defectologic, şi mai exact logopedic —este L. KACZMAREK (1953), autorul primului studiu lingvistic important din Polonia asupra limbajului copilului şi a celui mai util ca izvor pentru limba polonă. Lingvistul polonez — astăzi şeful catedrei de limbă polonă la Universitatea din Lublin şi promotor al mişcării logopedice din Polonia — a observat limbajul propriului său copil, de la naştere, notînd minuţios fapte referitoare la „stadiul melodiei" (caracteristic primului an de viaţă), la „stadiul formării cuvintelor" (1—11/2 sau 2 ani), la „stadiul frazei" (1,6 la 2 sau 3 ani) şi la „stadiul limbajului specific copilului" (2 sau 3 la 7 ani). Spre deosebire de studiul lui K. Ohnesorg despre care am discutat şi asupra căruia vom reveni ceva mai departe, monografia lui Kaczmarek este mai puţin dedicată aspectelor fonetice, el fiind preocupat de o repartizare a interesului asupra tuturor aspectelor pe care le pun în lumină cele patru „stadii" şi de consideraţii generalizatoare teoretice.

Numele cunoscutului psiholog şi neurolog sovietic A. R. LURIA (1955, 1956—1958, 1958 a, 1959 b, Luria şi Judovič 1956) îl vom menţiona aci printre cele mai importante, deşi lucrările sale nu conţin un material propriu-zis de fapte de limbaj. În cursul întregii sale activităţi, interesul pentru limbaj a fost o dominantă, iar în acest cadru a urmărit cu perseverentă competenţă problema rolului limbajului în dezvoltarea copilului. Limbajul are un rol reglator sau o funcţie directivă (1959 b) în activitate, iar acest rol este pus în evidenţă atît în situaţiile normale cît şi la copilul anormal (deficient) ; într-un articol adresat lingviştilor, în revista *Word*, el propunea studiul aspectului pragmatic al limbajului ca un nou capitol în psihologie şi în psiholingvistică (ibid. : 351). O experienţă deosebit de interesantă efectuată de Luria împreună cu Judovič (Luria and Judovič 1956) a con-

---

[43] Într-un studiu anterior, consacrat „nivelului de inteligenţă al surdo-muţilor", Oléron (1950 :46) conchidea că dezvoltarea copilului datorează foarte mult limbajului ; cercetarea ulterioară a adus precizări în studiul acestor relaţii.

stat în urmărirea limbajului şi a dezvoltării generale a doi copii gemeni, care au fost separaţi la un moment dat: o dată cu dezvoltarea limbajului, în aceste condiţii, s-a restructurat şi activitatea lor. Activitatea lui Luria are o deosebită importanţă nu numai prin lucrările sale personale, dar şi prin dinamismul cu care a creat o şcoală de cercetători, care şi-au axat preocupările pe problemele privitoare la rolul limbajului în viaţa copilului, efectuînd cercetări experimentale în aceeaşi perioadă (N. PARAMONOVA, E. XOMSKAJA etc.— cf. şi Luria 1956—1958).

Deşi aparţine, ca ani de apariţie a primelor ediţii ale operelor sale, decadei 1930, L. S. VYGOTSKIJ (1956, 1960) trebuie menţionat şi aci, nu numai pentru că lucrările sale s-au publicat acum în ediţii noi, dar şi pentru că acum a fost redescoperit, am putea spune (adevărata sa „cunoaştere", pentru cititorii străini, se va realiza însă abia în decada următoare, cînd se va difuza o traducere engleză).

În articolul *Kindersprache*, prin care Leopold (1959 :196 şi urm.) îşi completează ulterior a sa *Bibliography of child language*, el menţionează că „între 1948 şi 1957 au apărut, în Europa de Răsărit, nu mai puţin de cinci serioase lucrări de izvoare („enrsthafte Quellenwerke") şi anume monografiile lui : Gvozdev, Ohnesorg, Kaczmarek, Smoczynski şi Slama-Cazacu, cuprinzînd material din cîteva limbi slave şi din limba română".

Dintre lucrările menţionate, am discutat pînă acum despre monografiile lui Gvozdev şi Kaczmarek şi despre prima lucrare a lui K. OHNESORG. Activitatea acestuia din urmă se amplifică în decada prezentă, cînd el publică atît „Al doilea studiu fonetic despre limbajul copilului" (1959 a), cît şi alte articole, fie de completare a „studiului fonetic" (despre vocabularul copilului, 1955 a), fie pentru prezentarea generală a studiilor privitoare la limbajul copilului (1955 b) ori pentru informarea despre activitatea din Cehoslovacia relativă la educarea limbajului copilului, şi în special la logopedie (1960) [44], el însuşi devenind, ca şi Kaczmarek, un exponent de seamă al acestui domeniu aplicativ. „Al doilea studiu fonetic..." se caracterizează, ca şi primul, prin metoda solidă cu care foneticianul ceh observă, notează şi discută datele privitoare la dezvoltarea limbajului fiicei sale (la care a adăugat— urmărind să stabilească unele principii generale— observaţii privitoare la alţi copii cehi); ca şi primul studiu, volumul cuprinde o listă de 1613 cuvinte, cu indicarea evoluţiei realizărilor lor fonetice. Subliniind cîteva linii directoare observate în dezvoltarea limbajului (ca marele rol jucat de melodie şi de ritm în primele începuturi ale comunicării, sau formele abreviate ale grupelor ritmice de o anumită lungime— copiii reţinînd de obicei silabele finale—, ori reduplicările, sau distincţia tardivă între surde şi sonore— tatonările articulatorii pentru *t*— *k* şi *l* — *r* apărînd la toţi copiii din lume—, sau fenomenul „arepţiunii" — adică adoptarea de expresii neobişnuite, mai ales prin natura lor acustică— etc.), Ohnesorg insistă asupra ideii că există legi generale de evoluţie şi pentru limbajul copilului (1955 a ; 1955 b : 95 urm., 101 ; 1959 a : 150 urm., 157).

Primele monografii despre limbajul copilului român au apărut tot în această perioadă. Avînd o dublă formaţie— atît de lingvist cît şi de psiholog— şi urmărind, intenţionat, să depăşească atît metodologia strict lingvistică, cît şi simpla abordare psihologică în studiul limbajului copilu-

[44] În 1946 s-a creat Institutul de logopedie (cf. Ohnesorg 1960 : 57).

lui, T. SLAMA-CAZACU a elaborat de fapt lucrări în care poziţia psiholingvistică este evidentă, chiar dacă nu apare în ele acest termen (pus în circulaţie de o carte [45] americană pe care autoarea încă nu o cunoştea). Din acest punct de vedere, probabil că aceste lucrări constituie primele contribuţii de psiholingvistică europene, în accepţiunea modernă a acestui termen. În diversele cărţi şi articole publicate în această decadă, autoarea româncă expune intenţionat un material bogat de fapte (culese prin observaţii şi experimente, efectuate pe cîteva sute de copii, mai ales din grădiniţe din Bucureşti) ; scopul urmărit nu este însă elaborarea unor „inventare" de fapte şi nici analiza strict psihologică a unor aspecte ale limbajului sau ale rolului său, ci urmărirea modificărilor care apar în exprimare şi în înţelegerea mesajelor de către copii, datorită situaţiilor în care se afla aceştia în cursul evoluţiei (datorită etapelor de vîrstă, stadiului din dezvoltarea gîndirii, intervenţiei afectivităţii, relaţiilor sociale cu adultul sau cu alţi copii etc.). Centrîndu-şi atenţia asupra raporturilor— cu obiectivul menţionat— dintre limbaj şi gîndire (1956 a, 1956 b, 1957a [46], 1957 b, 1960 a), autoarea a analizat aspecte ale vocabularului (între altele, asocierile verbale — care permit şi sesizarea adevăratelor sensuri acordate cuvintelor de către copil — , sau problema „contaminărilor", sau dezvoltarea semnificaţiei, care se modifică în raport cu vîrsta, cu gîndirea copilului), ale structurii gramaticale (între altele, apariţia „blocurilor sintagmatice", în jurul a 2 ani — expresii corecte formal ,adoptate fără analiză, ca un bloc, şi uneori avînd un sens diferit faţă de aceleaşi forme din limbajul adultului — , sau ceea ce autoarea consideră că poate fi numit „stilul vorbirii copilului"). Copilul nu îşi însuşeşte limba în mod pasiv, printr-o imitaţie complet mecanică : el intervine activ— conştient sau mai puţin intenţionat, sub conducerea gîndirii sau sub imperiul afectului ori al motivaţiilor, ori al particularităţilor de vîrstă—, manifestîndu-se ca un „ecou selectiv" (1957 : 430). Altă linie directoare a aceloraşi cercetări o constituie particularităţile comunicării (dialogului) la copii (1959 b—articol care constituie o parte din cercetarea care se va publica mai tîrziu) : funcţia de comunicare apare de timpuriu, se dezvoltă şi în raport cu condiţiile educative, şi imprimă anumite aspecte specifice limbajului, în cursul diverselor situaţii sau al relaţiei emiţător—receptor.

O foarte serioasă monografie relativă la limba olandeză— dar preţioasă nu numai pentru materialul oferit în limba respectivă, pe baza observării celor doi fii ai săi (începînd de la 2 ani), cît şi pentru originalitatea temei, anunţate de titlu, publică W. KAPER [1959] : „Cercetarea limbajului (*Sprache*) copilului, cu ajutorul copilului". Copiii manifestă interes pentru faptele de limbă, iar conştiinţa lingvistică se manifestă destul de timpuriu : această observaţie, făcută şi de alţi cercetători, este susţinută aci printr-un material bogat, care ilustrează opiniile copilului despre faptele de limbă. Situîndu-se din punctul de vedere al copilului, folosind propriile remarci ale acestuia despre expresiile auzite, Kaper aruncă o lumină asupra unor fenomene interesante, ca selectarea cuvintelor şi a formelor gramaticale de către copil, sau autocorecta-

[45] Ch. Osgood and Th. Sebeok (red.) (1954).

[46] Monografia este considerată ca „fundamentală" („gründlich") de către Leopold (1959 : 197), Luria (1958 a :171).

rea — care arată clar că limba maternă nu se învață printr-un proces pasiv, ci cu continua intervenție a copilului (compară și cu ideea „ecoului selectiv", Slama-Cazacu 1957).

Nordul Europei a intrat mai tîrziu în bibliografia fundamentală a domeniului de care ne ocupăm. Dar în această decadă începe să publice lucrări interesante cu privire la una dintre limbile baltice (letona) Velta RŪĶE-DRAVIŅA (1959 a, 1959 b). O carte despre diminutivul în letonă aduce și material cu privire la *baby-talk* (*Ammensprache*) în această limbă, ilustrînd influența copiilor asupra limbii adulților. Altă lucrare tratează mai direct despre limbajul copilului, expunînd un material leton cu privire la apariția flexiunii (între 0,6 — 3,1). Concluzia autoarei — bazată pe un material bogat — este că dezvoltarea sintactică este mai timpurie decît apariția mărcilor morfologice ale relațiilor sintactice (la sfîrșitul anului al doilea și începutul anului al treilea se construiește sistemul declinării la copiii letoni observați) (Rūķe-Draviņa, 1959 b : 219).

Deși nu au fost scrise în Europa, totuși ne pare necesar să menționăm aci și alte două studii ale lui R. JAKOBSON (cu atît mai mult cu cît au fost ulterior difuzate, prin republicarea lor de către edituri europene). Este vorba pe de o parte despre un studiu mai amplu, publicat împreună cu M. Halle (Jakobson and Halle [1955]), în care se reia teza apropierii dintre disoluția afazică și limbajul copilului ; iar pe de altă parte, ne referim la un articol privitor la baby-talk și mai precis la explicarea cuvintelor de tipul *mama*, *papa*, prin caracteristici ale vorbirii copilului.

3.4.2. Alte monografii interesante sînt de asemenea publicate de diverși psihologi și lingviști.

O carte a lui M. LEWIS (1952) arată „Cum învață copiii să vorbească", cu material cules din limba engleză dar efectuînd mai ales o sinteză din bibliografie. Pe de altă parte un lingvist italian, P. FRONZAROLI (1957), bazat în special pe datele din bibliografie și urmărind să scrie o carte pentru „nespecialiști", publică una dintre puținele monografii italiene despre „Limbajul copilului". El subliniază utilitatea studiului stilistic al limbajului copilului (pe care o preconiza, în studii apărute tot în același an, fără a cunoaște lucrarea autorului italian, și Slama-Cazacu, 1957 a, 1957 b).

Alt lingvist polonez, P. SMOCZYNSKI (1955), completează materialul ilustrat înainte, de L. Kaczmarek, analizînd „Însușirea rudimentelor sistemului lingvistic de către copil" și oferind un material destul de bogat din limba polonă, pe baza observațiilor celor doi copii ai autorului. De altfel, activitatea cercetătorilor polonezi se remarcă, în această perioadă, prin numărul crescut de studii despre limbajul copilului : pe lîngă linia cercetărilor lingvistice, se dezvoltă și acelea încurajate de S. Szuman, profesor la Universitatea din Krakow, el însuși autor a numeroase lucrări despre psihologia copilului (vezi, între altele, studiul despre comparație și abstractizare la copil — Szuman 1951 — sau Szuman 1955). L. GEPPERTOWA studiază (1957) înțelegerea și exprimarea relațiilor definite prin folosirea prepozițiilor la copii între 2 și 3 ani, ilustrînd astfel raporturile dintre limbaj și gîndire. Bazată tot pe jurnalele zilnice ținute de mame (foste studente ale catedrei de psihologie de la Krakow), M. PRZETACZNIKOWA (1959) analizează și ea relațiile dintre gîndire și limbaj la preșcolari, urmărind modul cum se reflectă obiectele, fenomenele, acțiunile în semnificația cuvintelor folosite de copii.

În Elveţia, J. WITTWER se ocupă de „Funcţiile gramaticale la copil" (monografie bazată pe o metodă insuficient de stringentă, pentru a cărei redactare autorul indică drept mentori pe psihologii J. Piaget, R. Zazzo şi R. Cousinet, şi pe lingvistul R. L. Wagner) avînd ca scop „reforma predării gramaticii (Wittwer [1959] : 288); într-un articol anterior, acelaşi autor studiase „aspecte logice şi psihologice" ale acordului participiului trecut cu verbul „avoir" (Wittwer 1958). Iar într-o carte despre „Gramatică şi afectivitate", F. ROSTAND (1951) expune— cu interpretări psihanalitice (considerate exagerate de M. Cohen 1951 b : 65)— remarci în legătură cu limbajul unei fetiţe.

O discuţie de principii face germanul A. WELLEK (1959) în revista *Phonetica*, pentru bazarea unei teorii asupra valorii expresive a fonemelor, pe psihologia dezvoltării limbajului. Tot o discuţie mai de grabă teoretică, despre „Însuşirea vorbirii şi analiza ei", decît expunere şi interpretare de material cules, constituie conţinutul unei disertaţii olandeze, bine documentată în ceea ce priveşte lingvistica modernă, făcută de B. SIERTSEMA [1960].

Dintr-o perspectivă mai ales lingvistică sau adresate lingviştilor, sînt de menţionat contribuţiile pe care le publică în această perioadă lingvista franceză M. DURAND, fie în general despre „Limbajul copilului" (1954) (un studiu sintetic remarcabil, cuprinzînd multe observaţii fine şi unele exemple culese de ea : între altele, creaţii ca *lilayer*, *lilatier* „arbore unde creşte liliacul"— p. 92), fie despre „Amintiri de înţelegere a limbajului de către copil" (1960) (explicaţii date de viitoarea lingvistă, cînd era copil, unor expresii prost înţelese sau auzite) [47]. Capitolul scris de O. IRWIN (1957) pentru *Manual of phonetics* editat de L. Kaiser este util prin insistenţa cu care subliniază necesitatea de a se face un studiu fonetic sistematic al limbajului copilului, precum şi prin indicaţiile metodologice şi rezultatele cercetărilor sale sau ale unor colaboratori din U.S.A. (ţinînd să arate că există „legi" în dezvoltarea limbajului copilului), pe care le punea astfel şi la dispoziţia lingviştilor europeni. Dimpotrivă, publicat în U.S.A. de către un cercetător european (olandez), articolul lui F. GREWEL (1959) despre *How do children acquire the use of language* împărtăşea cititorilor revistei *Word* ideile autorului, despre deosebirea şi uneori discordanţa — ilustrate prin dezvoltarea limbajului —, dintre stăpînirea unor „motor articulatory skills" şi stăpînirea sistemului lingvistic (între „a putea să articuleze" şi „a şti cum trebuie să articuleze"). De primele etape ale dezvoltării limbajului copilului se ocupă şi H. TISCHLER (1956), urmărind 17 copii de la 0,1 la 0,6, şi emisiunile lor vocale, în cadrul diverselor situaţii de viaţă (din păcate, fără să indice un sistem de transcriere fonetică).

Tratînd în special despre dezvoltarea generală a copilului sau despre diverse aspecte ale vieţii sale psihice (ca gîndirea, imitaţia, atitudinile sociale etc.), unele studii psihologice conţin şi date care au legătură cu limbajul. PH. MALRIEU (1951) arată rolul limbajului în cunoaştere, în cadrul atitudinilor sociale la copil pînă la 2 ani, iar S. SZUMAN (1951)— vezi şi *supra*, p. 267—, expunînd experimente despre comparaţia şi abstractizarea la copil, demonstrează şi modul cum intervine limbajul în aceste

[47] De pildă : *bouc émissaire*, interpretat ca *bouquet misère* (Durand 1960 : 255). Compară şi cu articolul lui M. Cohen (1933) despre persistenţele din limbajul copilăriei, unele bazate tot pe o înţelegere greşită a unor expresii.

operații. Cunoscutul specialist în psihologia copilului, R. ZAZZO, a tratat în cursurile sale și despre evoluția limbajului (1958), iar într-un articol consacrat imitației la noul-născut (1957) prezintă observații originale cu privire la un fenomen de protrusiune a limbii, care poate fi interpretat ca o imitație foarte timpurie și care poate interesa studiul dezvoltării limbajului; în monografia sa fundamentală despre „Gemeni", Zazzo (1960) face și unele referiri la întîrzierea limbajului la gemeni, la criptofazie etc. (îndeosebi folosind date din bibliografie).

Cercetările în domeniul aplicativ (al întîrzierilor în dezvoltare sau al tulburărilor limbajului copiilor, al logopediei, al defectologiei — copiii surzi — etc.) se dezvoltă mult în diverse țări. Am făcut o mențiune despre această dezvoltare în Cehoslovacia, Polonia, Franța, vom mai relua discuția pentru Uniunea Sovietică. Trebuie să adăugăm însă că dezvoltarea mare a logopediei cehe se datorește în primul rînd lui M. Seeman și lui M. Sovak. În acest timp (ediția cehă, în 1955) apare cartea lui M. SEEMAN despre tulburările limbajului la copil (vezi Seeman 1967), care este în curînd tradusă în diverse limbi. O mențiune specială trebuie făcută pentru dezvoltarea acestui domeniu în Olanda, mai ales prin lucrările lui B. TERVOORT, datorită căruia comunicarea între copiii surdo-muți devenea mai bine cunoscută și era analizată lingvistic. O teză amplă (Tervoort 1952), publicată în limba olandeză, prezenta o „Analiză structurală a limbajului vizual la un grup de copii surzi", oferind multe date interesante cu privire la „limba esoterică" (în care semnul vizual poate fi vorbire sau gest sau ambele combinate) și la „limba exoterică", ale copilului surd. Alte lucrări reluau problema limbajului și a dezvoltării lui la copiii mici surzi (Tervoort 1959) sau analizau relațiile dintre gîndire și limbaj la copiii surzi (Tervoort 1958). În Anglia, specialiștii Irene EWING și A. EWING ((1954), [1958]) publicau cărți destinate educării limbajului la copiii surzi, dar care cuprind și unele date despre aspecte ale comunicării micului surd. Tot de interes practic pentru predarea lecturii și reeducarea dislexiei este buna monografie a specialistei franceze Suzanne BOREL-MAISONNY (1960), despre „Limbajul oral și scris"; iar pentru stabilirea nivelului dezvoltării limbajului la copiii normali, să menționăm o „scară" franceză publicată de Odette BRUNET și Irène LÉZINE (1951), precum și cercetarea despre întîrzierea verbală a copiilor din creșe, efectuată comparativ în Franța și Polonia de Irène LÉZINE și Hélène SPIONEK (1958).

3.4.3. Cîteva cercetări cu caracter monografic aduc un material în plus pentru cunoașterea vorbirii copilului în diverse limbi. Observații ale lui W. MOHR (1954) asupra celor patru copii ai săi pun accent pe relațiile dintre limbajul copilului și acela al adulților de la care preia limba maternă: tot în limba germană E. RICHTER-FELDMANN (1955) oferă o listă a vocabularului unui copil de un an și jumătate (cf. Leopold 1959 : 204). Pentru limba cehă, unele observații fonetice ale lui B. HALA (cf. Straka 1955: 276) despre pronunțarea copiilor, observații despre însușirea conceptului de subiect gramatical (J. PROCHÁZKOVÁ 1956), precum și corectele analize ale realizărilor fonetice în limbajul propriilor lor copii, făcute de L. BARTOŠ (1959) și J. PAČESOVA (1959), elevi ai lui K. Ohnesorg, se adaugă la cunoscutele lucrări ale acestuia din urmă. (Să menționăm și insistențele psihologului V. CHMELAŘ, profesor la Universitatea din Brno, ca elevii săi să studieze limbajul copiilor — cf. Ohnesorg 1962 : 238, 239.) În Polonia,

să menţionăm şi cercetarea experimentală făcută de K. TYBOROWSKA (1957), despre dezvoltarea limbajului copilului preşcolar, în funcţie de activitatea sa, dirijată de educatoare. În Danemarca, A. EPSTEIN (1959) face o cercetare experimentală despre momentul cînd încep copii să utilizeze articolul nedefinit (cu 90 de copii între 3 şi 5 ani). De asemenea, un studiu al lui S. SACK 1957 (cf. Titone 1964 a : 177) urmăreşte învăţarea structurii limbii engleze de către copiii preşcolari englezi; alţi autori studiază sistemul sonor la copil (J. şi R. ALBRIGHT 1956, 1957). Pentru limba slovenă, să menţionăm un studiu al lui R. KOLARIČ (cf. com. Mikeš 1967 a : 298)[48].

Despre limbajul copiilor se tratează şi în cîteva manuale de psihologie a copilului: într-un manual al lui A. GEMELLI (1956) sau în tratatul general cu privire la limbaj, al lui F. KAINZ (1960 [1943]; vezi şi articolul din 1960) — care subliniază de pildă „dialectica spontaneităţii şi a docilităţii", care acţionează la copil în cursul dezvoltării limbajului, (Kainz 1960 :95) — ; sau în lucrarea lui G. COLLIN (1957), care constituie o cuprinzătoare trecere în revistă a datelor existente în literatură, însă cu foarte puţine cercetări personale asupra limbajului copilului; sau în lucrarea de popularizare (însă la nivelul ridicat pe care-l prezintă asemenea lucrări în colecţia „Que sais-je?") a lui P. CHAUCHARD (1958) — pe baza unor date din literatură.

Despre bilingvismul la copii, cîteva date interesante aduc F. STROH (1952 : 325—34), pentru limbile germanice şi în special pentru flamandă—wallonă (cf. şi Leopold 1959 : 205); de frisiana din Olanda s-a ocupat J. VOSKUÍL (1956, cf. : Leopold 1959 : 205, 211), iar de bilingvismul olandeză-hindustană J. veen K. BOELENS (1956, cf. ibid. : 205); cîteva date bibliografice despre bilingvismul în sfera portughezo-braziliană a prezentat M. PAIVA BOLÉO (1956, cf. ibid.). O notă despre modul cum au învăţat limba engleză copii cehi de 3—4 ani, eliberaţi în 1945 dintr-un lagăr de concentrare, a publicat Sophie DANN (1960).

Relaţia dintre lingvistică şi studiul limbajului copilului, precum şi importanţa acestuia din urmă pentru înţelegerea unor aspecte ale limbii sînt ilustrate şi de lucrări ca aceea a lui W. SCHOOF (1953), despre rolul anturajului copilului în dezvoltarea limbii (cf. Leopold 1959 : 204), şi mai ales de aceea a lui P. BOYD-BOWMAN (1955), care încearcă să arate că hipocoristicele nu sînt substituiri arbitrare, ci se datorează în mare parte sistemului fonematic rudimentar al copiilor care învaţă limba şi eforturilor adulţilor de a imita acest sistem. Problema imperfectului „ficţiunii" sau care indică un plan imaginar a interesat pe mai mulţi lingvişti, care l-au semnalat în limbajul copiilor în diverse limbi : în această decadă, să menţionăm pe A. GRAUR (1955) pentru limba română şi pe A. HENRY (1954) pentru franceză (de pildă, *Moi, j'étais le gendarme et toi, le voleur*—p. 13). Tot pe linia unei preocupări predilecte a unor lingvişti, să menţionăm (pentru publicarea lui în revista europeană *Orbis*) şi studiul lui A. NYKL (1957), despre cuvintele de tipul *mama, papa, dada*, care nu au în toate limbile acelaşi sens. Unele remarci despre evoluţia fonetică a copilului face lingvistul G. MEIER (1958); iar P. ARVIS (1959) discută în dezacord cu Zazzo

[48] Deşi nu a publicat rezultatele observaţiilor sale în această direcţie, menţionăm şi înregistrări pe bandă de magnetofon, ale vorbirii copiilor săi (în limba maghiară), pe care ştim că le-a efectuat foneticianul maghiar I. Fonagy.

(1957) — despre imitația la copil (acte care prezintă aparența de imitație aparțin de fapt activității spontane a copilului — p. 335).

Pentru elaborarea vocabularului elementar al limbii franceze — în special în vederea predării ei ca limbă străină —, o echipă franceză (G. GOUGENHEIM 1959, GOUGENHEIM și colab. 1956) a făcut, între altele, și o cercetare cu privire la cuvintele cele mai frecvente pe care le-au propus copii școlari francezi ca fiind cele mai adecvate unor anumite centre de interes („La restaurant", „Călătorie cu trenul", etc.) ; s-a obținut astfel și un material interesant, dintr-un anumit punct de vedere, pentru limbajul copilului la acele vîrste.

În domeniul practic, o „Scară pentru auz și vorbire" propune Ruth GRIFFITH [1954 ; retipărit 1960]. În defectologie, logopedie și în aria lucrărilor despre tulburările de limbaj, ca și a patologiei generale amintim pe : M. SOVÁK (1956) — despre relațiile dintre lateralitate și tulburările de vorbire —, R. SCHILLING (1956), M. MORLEY (1957) (cf. Leopold 1959 : 207) — despre dezvoltarea vorbirii și tulburările ei —, A. BUSEMANN (1966 [ed. germ. 1959]) — despre limbajul copiilor cu deficiențe intelectuale —, L. KAISER (1959) — limbajul la școlarii olandezi cu anomalii de limbă —, E. FROESCHELS (1955) — privire generală și asupra logopediei europene —, Z. OMERZA (1959) — un capitol despre dezvoltarea limbajului copilului, pentru limba slovenă (cf. com. M. Mikeš). Cîteva cercetări românești, în aceste direcții, expun date interesante, pentru limba română, despre particularitățile limbajului copiilor debili mental (M. ROȘCA și R. DINU-COTUȚIU 1958) sau despre vocabularul copiilor surdo-muți, ca și despre însușirea verbului (V. MARE și D. CIUMĂGEANU 1958 ; D. CIUMĂGEANU 1959) sau despre reacțiile verbale (vocabular) ale unor copii orbi (A. CHIRCEV et al. 1958).

3.4.4. Școala sovietică a fost în această decadă deosebit de productivă în ceea ce privește limbajul copilului. Numărul mare al acestor lucrări, precum și o anumită unitate a preocupărilor, a metodei ca și a fundamentelor teoretice care le stau la bază, fac necesară o grupare a lor într-un ansamblu și de aceea le consacrăm un subcapitol special.

Tendințele converg în special către un scop practic, psihopedagogic (în domeniul normal sau defectologic ori patologic), urmărindu-se atît punerea în evidență a modului cum se dezvoltă limbajul (și a mijloacelor de ameliorare a lui), cît și relațiile limbajului cu alte procese și în special rolul lui în ansamblul vieții psihice a copilului (mai ales legăturile dintre limbaj și gîndire). O direcție de cercetări, derivată din școala pavlovistă, a urmărit prin procedee experimentale punerea în evidență a unor mecanisme de condiționare în limbaj.

Pe lîngă numele cercetătorilor despre ale căror lucrări vom discuta aci, menționăm și pe acelea ale autorilor unor studii de sinteză, despre psihologia sovietică a limbajului din ultimii 40 de ani (RAEVSKIJ 1958 ; LURIA 1959 a ; SLOBIN 1966 a, 1966 b, 1966 c, 1967) sau despre unele aspecte ale activității psihologilor gruzini (NATADZE 1957) : în aceste studii s-a acordat un spațiu larg expunerii detaliate și a diverselor lucrări referitoare la limbajul copilului din această decadă.

O tendință metodologică aproape generală este aceea de a se face observații sau experimente pe un număr destul de mare de copii (utilizîndu-se în acest scop instituțiile preșcolare). Dar tot o tendință generală este

şi aceea de a nu se elabora atît lucrări de inventar sau în orice caz de simplă descriere a faptelor de limbă, ci de a căuta raporturile intime ale acestora cu alte fenomene psihice, ori de a se încerca astfel explicarea anumitor aspecte ale dezvoltării limbajului (de altfel, cei care s-au ocupat de limbajul copilului în această decadă nu sînt lingviştii ci aproape toţi sînt psihologi, pedagogi, defectologi sau neurologi).

Printre foarte puţinele lucrări care oferă un material propriu-zis de „izvor'' pentru limba rusă, este încîntătoarea carte a lui K. Čukovskij (1955), „De la doi la cinci [ani]''. Cartea, scrisă de un scriitor cunoscut — care se îndrepta nu pentru prima oară, cu simpatie, către limbajul copiilor —, oferă un bogat material de fragmente amuzante din vorbirea copiilor ruşi (între altele, creaţii ca : *ulicioner* — din *milicioner* „miliţian'' şi *ulica* „stradă'' — , sau *peskavator* din *ekskavator* „escavator'' şi *pesok* „nisip''). Materialul a fost cules din observaţii directe şi din carnetele altor scriitori sau din scrisorile pe care i le-au adresat cititori, mame, bunici (tocmai de aceea, nu întotdeauna avem certitudinea unei rigurozităţi sau chiar a exactităţii în consemnarea expresiilor şi în transcrierea faptelor de vorbire).

Aşa cum anunţam, foarte multe studii se îndreaptă către analiza diverselor aspecte ale limbajului din punctul de vedere al relaţiilor cu gîndirea, al înţelegerii relaţiilor dintre obiecte şi fenomene etc. Aceste cercetări găsesc un domeniu favorabil de investigaţie în studiul semnificaţiei cuvintelor şi mai ales în acela al gramaticii.

Un grup compact de psihologi — cei din Gruzia — s-au interesat în mod deosebit de limbaj şi în special de relaţiile dintre gîndirea şi limbajul copilului, uneori şi sub aspectul bilingvismului (A. AVALIŠVILI 1950, 1953 ; N. CIRELAŠVILI 1954 ; K. MDIVANI 1954, 1956 ; M. KOLBAJA 1955 ; N. IMEDADZE [1957], 1960 — în special despre bilingvism — etc., cf. şi R. NATADZE 1957, 1966). Pe de altă parte, teze de „candidat''[49] monografice sau cercetări de detaliu, ori studii de sinteză ale unor cercetători din diverse alte regiuni sînt consacrate aceloraşi preocupări. N. ŠVAČKIN (1954) continuă cercetări anterioare, despre limbajul copilului preşcolar, făcînd experimente relative la „generalizarea timpurie'' (la nivelul lexical). K. PATRINA (1955, 1959) analizează în teza sa „Particularităţile înţelegerii semnificaţiei cuvîntului de către copiii de vîrstă preşcolară mare'' (înţelegerea justă a cuvîntului rămîne mult în urma folosirii cuvîntului în vorbire) ; iar într-un articol expune cercetări despre înţelegerea de către copii a sensului metaforic al cuvintelor. G. LJAMINA (1960) urmăreşte dezvoltarea înţelegerii limbajului la vîrsta de $1-2^{1/2}$ ani prin modul cum se stabileşte legătura dintre cuvînt şi obiect.

De capacitatea copiilor de a utiliza cuvintele independent de obiectele pe care le reprezintă, de posibilitatea lor de a desprinde cuvîntul ca atare, din complexul sintactic în care-l întîlnesc în cursul comunicării, de conştiinţa unor elemente morfologice s-au ocupat S. ŽUIKOV (1955, 1960) şi S. KARPOVA (1955) ; aceasta din urmă a dovedit că unii copii mai mari pot separa cuvintele din frazele prezentate, cu excepţia prepoziţiilor şi a conjuncţiilor [50]. Etapele iniţiale în însuşirea de către copil a structurii

[49] Un titlu ştiinţific intermediar, înainte de doctoratul propriu-zis.

[50] Rezultatele unor experimente asemănătoare, cu o procedură deosebită şi relative la limba română, expune şi Slama-Cazacu (1957 a : 383—91).

gramaticale au constituit obiectul unei teze a lui F. SOXIN (1955), iar dezvoltarea structurii gramaticale la copiii preşcolari a fost obiectul tezei cercetătoarei A. ZAXAROVA (1955); V. JADEŠKO (1956) a studiat particularităţile psihologice ale procesului de învăţare a construirii propoziţiilor, de la 3 la 5 ani, iar Z. PEGAČEVA (1956) s-a ocupat de înţelegerea propoziţiilor de către copii. Procesele de abstractizare şi generalizare în cursul însuşirii structurii gramaticale sînt studiate de S. ŽUIKOV (1958), de F. SOXIN (1959), D. BOGOJAVLENSKIJ (1958), iar legătura dintre învăţarea elementelor structurii gramaticale şi capacitatea copilului de a înţelege diversele raporturi spaţiale şi temporare a format obiectul unei teze a cercetătoarei R. KARIMOVA (1955).

Problema însuşirii de către copii a diverselor elemente ale structurii gramaticale (diversele categorii de cuvinte—mai ales prepoziţii experimente în legătură cu prepoziţiile) a fost tratată şi de N. SEREBRENNIKOVA (1953), Z. PEGAČEVA (1956), M. FEOFANOV (1958, 1960)— studiul prepoziţiilor—, JA. MEERSON (1959)— modul de însuşire a diverselor categorii gramaticale—, V. BABIN (1958)— înţelegerea de către copii şcolari a frazelor engleze introduse prin conjuncţii care exprimă contradicţii, ca *though*, *although* etc. (cu constatarea posibilităţii de înţelegere, la 8 ani). Procesul învăţării formelor cazului gramatical la copiii ruşi de la 3 la 7 ani a fost cercetat de A. ZAXAROVA (1958), iar de acordul după gen şi în genere de genul gramatical s-a ocupat M. POPOVA (1956, 1958). O concluzie a multora dintre aceste cercetări (în mare măsură experimentale) este că în cursul experimentelor (deci prin antrenament—„training") se realizează un progres evident în învăţarea limbii de către copil. Problema aşa-zisului „simţ al limbii" continua să intereseze pe unii cercetători, ca A. ORLOVA (1955), iar aplicarea concepţiei pavloviste a dus la unele încercări de interpretare a procesului însuşirii structurii gramaticale prin această prismă (de pildă, F. SOXIN 1951, pe baza materialului din Gvozdev şi Čukovskij, căuta chiar o explicare în acest sens a „simţului limbii"). Mecanismele stăpînirii pronunţării de către copii între 1, 2 şi 2,6 (31 de copii, urmăriţi longitudinal) sînt studiate de G. LYAMINA (1958). Dintre lucrările de sinteză relative la dezvoltarea limbajului copiilor, scrise pentru un public mai larg—de profesori în primul rînd—, menţionăm lucrările lui N. ANTONOV (1953), D. EL'KONIN (1958), N. ŽINKIN (1954).

Problemele psihopedagogice sînt, după cum menţionam, pe prim plan în diversele cercetări. Unele sînt consacrate în special copilului şcolar şi se referă la rolul limbajului în dezvoltarea copilului sau la mijloace de ameliorare a limbajului. Unul dintre psihologii cei mai cunoscuţi, A. LJUBLINSKAJA (1956, 1959), şi-a orientat diverse cercetări în special în această direcţie, demonstrînd rolul cuvintelor în diferenţierea însuşirilor obiectelor, în apariţia, păstrarea şi restructurarea imaginilor obiectelor, precum şi modul în care se dezvoltă limbajul (creşterea vocabularului, însuşirea structurii gramaticale etc.). De legătura dintre limbaj şi percepţie (a culorilor) s-a ocupat Z. ISTOMINA (1960 a, 1960 b), iar legăturii dintre cuvînt şi imaginile obiectelor îi sînt consacrate alte cercetări (D. EL'KONIN 1955, cf. Slobin 1966 c : 145; E. FORTUNATOVA, M. ZVEREVA, D. KIRIUŠKIN, în Zankov 1954; M. MALLITSKAJA 1960). Dezvoltarea laturii fonetice a limbajului copilului ca şi a vocabularului şi structurii gramaticale la şcolari constituie obiectul unui studiu al lui N. MOROZOVA (în Leontiev şi Božovič

[red.] 1950). Cercetări relative la deprinderea ortografiei a efectuat D. BOGOJAVLENSKIJ (1957); iar influenţa citirii asupra învăţării scrisului corect (spelling) este studiată experimental de A. VIŠNEPOLSKAJA (1959). Problemelor învăţării limbilor le sînt consacrate masive volume ale grupului condus de V. ARTEMOV (1953, 1954, 1960).

Problema dezvoltării funcţiei de comunicare este mai puţin tratată; menţionăm însă două articole : unul general, al lui A. JARMOLENKO (1957) despre „Preistoria necesităţii de comunicare la copilul mic", iar altul, al lui N. KASATKIN (1958)— bazat pe observarea unor grupe de copii —, despre „vorbirea în grup".

Influenţa concepţiei pavloviste asupra reflexelor condiţionate şi asupra celor două sisteme de semnalizare a marcat diverse cercetări din această perioadă, unele consacrate (în special de către fiziologi) direct considerării şi cercetării dezvoltării limbajului din acest punct de vedere. În această perspectivă se situează cercetările lui N. IVANOV—SMOLENSKI (1951) şi colaboratorii săi, despre interacţiunea dintre cele două sisteme de semnalizare. M. KOL'COVA (1953, 1958) a făcut cercetări ample în legătură cu dezvoltarea activităţii nervoase superioare la copil şi, în legătură cu aceasta, despre dezvoltarea celui de-al doilea sistem de semnalizare. De particularităţi ale formării la copil a reflexelor condiţionate la excitanţi verbali s-au ocupat F. FRADKINA (1955), V. VOLKOVA (1953) etc. Un cunoscut fiziolog, N. KRASNOGORSKIJ (1952, 1956) a consacrat cîteva lucrări fiziologiei dezvoltării vorbirii şi legăturii dintre tipul de activitate nervoasă superioară şi diverse aspecte ale vorbirii copilului. Cercetări interesante de neuropsihologie infantilă a efectuat în continuare şi şcoala lui Luria.

Deşi nu intră în obiectul direct al studiului nostru, să menţionăm aici şi importanta dezvoltare a defectologiei şi logopediei sovietice, în cadrul cărora unele lucrări prezintă şi date despre limbajul copilului în condiţii anormale. De pildă, despre particularităţi ale învăţării limbii ruse de către copilul surdo-mut : T. VLASOVA (1954)— despre influenţa deficienţelor auditive asupra dezvoltării vorbirii copilului, —, R. BOSKIS et al. (1955) — despre formarea structurii gramaticale la elevi cu deficienţe de auz—, J. ŠIF (1956)—între altele, însuşirea fondului de cuvinte şi a structurii gramaticale de către elevii surdo-muţi din clasele mici—, S. ZYKOV (1956), B. KORSUNSKAJA (1960, şi în Zykov 1956 :38—70)— despre comunicarea verbală la şcolarii surdo-muţi —, ca şi A. PUNĞILSKAJA (în Zykov 1956 : 135—224).

Decembrie, 1968

Institutul de limbi străine, Bucureşti,
Str. Pitar Moş 7—13

CÎTEVA CATEGORII SEMICE ITERATIVE ROMANICE (II). DISCONTINUITATEA

DE

MARIA MANOLIU MANEA

Ø. Determinarea cantitativă are variate forme de manifestare lingvistică, de la numeral la morfemele de număr, de la temele nominale sau verbale la pronumele așa-zis nedefinite.

În calitate de element prin care se conectează informații cu ajutorul repetiției (**12**, 115), cantitatea atinge, în afară de nume (substantiv, adjectiv, pronume) și centrul grupului verbal (**8**, I, 50). Aceasta constituie de altfel trăsătura sintagmatică prin care numărul se distinge de gen (cel puțin în latină și în limbile romanice) [1]. Numărul maxim de poziții unde poate să apară numărul este superior celui în care se poate întîlni genul.

1. NUMĂRUL, ELEMENT CONECTIV

Pretutindeni în Romania, numărul are cel mult doi termeni exprimați afixal care se manifestă în acord, ca elemente conective iterative. Este adevărat că, în mai toate gramaticile, se vorbește de mai multe categorii de plural : colectiv, poetic, al varietății, ca de altfel și de mai multe feluri de singular. Acestea se manifestă prin faptul că se lasă selectate de anumite teme (pluralul varietății, de pildă, apare după nume de materii, cel poetic după nume abstracte ; cf. lat. *gaudia*) sau cel mult prin variații afixale nominale (lat. *loca-loci* ; it. *le ginocchia—i ginocchi*, rom. *frunză—frunziș* etc.). Diversele nuanțe de singular sau de plural nu se reflectă însă niciodată în schimbări ale afixelor adjectivale sau verbale și de aceea ele nu pot fi interpretate ca invariante ale unei categorii gramaticale (care permite legarea informațiilor).

În majoritatea limbilor romanice, opoziția morfematică de număr se realizează într-un număr mult mai mare de cazuri decît cea de gen, fapt care a condus pe lingviști să considere că cea de-a doua reflectă o calitate inerentă obiectului, în timp ce prima este reflexul lingvistic al unei calități

---

[1] Pentru definirea genului și numărului ca elemente conective iterative vezi prima parte a lucrării în SCL XIX, 1968, nr. 3, p. 238–241.

exterioare. Aceasta revine la a spune că posibilitățile pe care le au temele de a determina comportamentul morfemelor de gen sînt mult mai accentuate decît cele pe care le au temele în dirijarea morfemelor de număr. Recunoașterea acestei proporții nu înseamnă, evident, negarea existenței restricțiilor pe care le suportă realizarea opoziției de număr.

Dacă restricțiile provocate de aspectul fonematic al temelor se explică prin jocul diacronic și sincronic al formanților relativ ușor (de pildă, substantivele terminate la singular în *i* în română, sincretizează singularul cu pluralul deoarece formantul obișnuit al pluralului este *i* : *pui*), cele datorate structurii semantice au fost, în general, mai puțin sistematic descrise și explicate. Este poate suficient de semnificativ să amintim faptul că unii lingviști optează pentru interpretarea pluralului variat ca plural obișnuit al numelor de materii, iar alții, fără o argumentare convingătoare consideră pluralul și singularul numelor de materii ca fiind cuvinte diferite [2]. Aceasta se explică desigur prin faptul că descrierea structurii semantice a temelor nominale în termenii trăsăturilor relevante este încă într-o fază de început. Pentru a decide dacă *vin* și *vinuri* formează sau nu o pereche minimală este necesar să se stabilească numărul trăsăturilor relevante care le deosebesc.

Pornind de la constatarea că opoziția de număr suportă cele mai multe restricții de realizare în zona substitutelor cantitative [3] și de la faptul că aici semele privind raporturile dintre părțile obiectului evocat sau dintre întreg și părți sînt cele care determină o anumită distribuție a morfemelor de singular și plural cît și un anumit tip de combinație cu numele (de pildă *niște*, *cîtva* nu suportă combinarea cu *om*, *cîine*), am cercetat semantica temelor nominale prin prisma acestor raporturi.

2. DISCONTINUITATEA CA VALOARE FUNDAMENTALĂ A NUMĂRULUI

De obicei diferența dintre singular și plural este privită ca reflexul opoziției „unul"—„mai mulți" [**17**, 58 ; **7**, 301], „singularitate" — „pluralitate" în termenii din [**8**, 17]. Numai că pluralul poate evoca o viziune globală unitară asupra obiectului (pluralul colectiv : sp. *las berzas* înseamnă „varza în general" iar singularul se poate referi la un obiect format din mai mulți indivizi, la o clasă întreagă (*omul este muritor* ; *brădet*). De aceea am preferat să discutăm opoziția de număr din punctul de vedere al caracterului continuu sau discontinuu al obiectului evocat. În viziunea cea mai obișnuită discontinuitatea este concepută ca o întrerupere spațială sau/și temporală. Există însă și o discontinuitate calitativă (vezi și **20**), la care ne trimite de altfel chiar denumirea de plural variat. Existența acestuia presupune un plural nevariat. Ambele vorbesc de raporturile (de identitate sau nonidentitate) dintre părțile ansamblului evocat.

[2] Robert Hall Jr. afirmă : „It has been proposed (dr. Valeria Guțu-Romalo, personal communication) to eliminate nouns of the type *cerneală-cerneluri* from our consideration by treating each of them as involving two separate nouns, one belonging to the *-ă* (or *-e*) declension in the singular and having no plural, and the other belonging to the *-uri* declension in the plural and having no singular. Such a solution would, however, be quite artificial, and would neglect the obvious semantic relation between the singular and the plural of these nouns" (11, 427, nota 18).

[3] Vezi J. Greimas, *Analyse du contenu. Comment définir les indéfinis?* în „Etudes de linguistique appliquée, Paris, 2, 1963, p. 110 și urm.

Despre aceeaşi discontinuitate calitativă aminteşte şi singularul numelor divizibile uniform : un cîine de pildă nu poate fi împărţit fără ca părţile să părăsească ansamblul, clasa de obiecte căreia îi aparţine întregul, după cum singularul numelor de materii sau abstracte ne evocă ideea de continuitate calitativă (partiţia ne menţine în clasa de obiecte a întregului). Ideea de plural colectiv ne trimite de asemenea la aspectul continuu.

Luînd drept criteriu „discontinuitatea calitativă'' în prezentarea raporturilor dintre părţi, dintre întreg şi părţi ; cît şi a viziunii globale asupra obiectului evocat, obţinem următoarea descriere semantică a formelor nominale din latină şi din limbile romanice [4].

Schema nr. 1

Denumirile curente	Unităţile conective	Nr. crt. al valorii	Raporturile	Exemple
1	2	3	4	5
Plural continuu	Plural	I	$p_1 \equiv p_2 ; \begin{cases} O\bar{d} \\ O\bar{d} \end{cases}$	lat. *gaudia, loca* lat. pop.* *folia* it. *le ginocchia* sp. *las alubias,* rom. *cărni.*
Singular colectiv	Singular $\bar{d}$	II	(a) $p_1 \equiv p_2 ; p \not\equiv O\bar{d}$ (b) $p_1 \equiv p_2 ; p \equiv O\bar{d}$	lat. *silva,* rom. *pădure,* fr. *fôret* rom. *frunziş, brădet,* fr. *sapinière,* it. *carpineto* sp. *olivar*
Singular necolectiv — obiecte nedivizibile	Singular $\bar{d}$	III	(a) $p_1 \equiv p_2 ; p \not\equiv O\bar{d}$ (b) $p_1 \equiv p_2 ; p \equiv O\bar{d}$	lat. *folium, arbor, homo,* rom. *brad, arbore, om, genunchi,* it. *ginocchio, uomo,* fr. *sapin, arbre, homme,* sp. *árbol, hombre, manzana, alubia, olivo*
Singular — obiecte divizibile	Singular $\bar{d}$	IV	$p_1 \equiv p_2 ; p \equiv O\bar{d}$	lat. *gaudium, locus, vinum,* rom. *vin,* it. *vino,* fr. *vin,* sp. *vino*
Plural — obiecte nedivizibile	Plural d	V	(a) $p_1 \equiv p_2 ; p \equiv Od$ (b) $p_1 \equiv p_2 ; p \equiv Od$	lat. cl. *folia, arbores, homines,* rom. *frunze, brazi, arbori, oameni, genunchi,* it. *ginocchi, uomini,* sp. *árboles, hombres, manzanas*
Plural —obiecte divizibile	Plural d	VI	$p_1 \not\equiv p_2 ; p \equiv Od$	lat. *vina, loci,* rom. *vinuri,* it. *vini,*fr. *vins,* sp. *vinos,* rom. *frumuseţi,* fr. *beautés,* sp. *bellezas*

[4] Simbolizăm discontinuitatea prin d, nondiscontinuitatea prin $\bar{d}$, prin p, partea iar prin o obiectul evocat ; identitatea se notează prin $\equiv$; negarea ei prin $\not\equiv$.

3. REGULI DE SELECŢIE SEMANTICĂ

3.1. *Temele nominale*

3.1.1. Pluralul continuităţii

3.1.1.1. Pluralul intensiv. Între lat. *gaudium* şi *gaudia* sau *frigor* şi *frigora* nu apar diferenţe în prezentarea raporturilor calitative. Cantitatea de informaţie adusă de schimbarea afixală este exploatată pentru redarea intensităţii— obiective sau subiectiv-expresive (de aici valoarea de plural poetic). Această formă de plural expresiv nu este necunoscută de limbile romanice (cf. rom. *ceruri, bătrîneţi*). Dintre toate, spaniola pare a folosi cel mai mult pluralul în scopuri expresive [5]. Astfel, în exclamaţii apare curent pluralul : ¡ *Cielos* ! (cf. rom. *Cerule* !). Numele de stări afective pot să apară la plural fără schimbarea semică „virtual"-„actual" (vezi § 1.3.1.3.) : *y halló medio de aplacar sus* **iras** „şi găsi mijlocul de a-şi potoli mînia", Palacio Valdés, „Los papeles del Dr. Angelico", 154, apud [**11**, 182] ; *¿ A mí con* **orgullos** [...]? *No* (...) *Ya la saben! que yo también tengo mi orgullo*, J. Benavente, „Señora Ama" II, 2 apud [**11**, 183]. În general, numele de obiecte continue (vezi valoarea IV) pot să apară în spaniolă la pluralul intensiv-expresiv, fără schimbările altor seme tematice, mai mult decît în alte părţi ale Romaniei : *son labios que trajeron muchas* **sedes**, G. Mistral, „Desolación", 223, apud [**11**, 178]. În comparaţii este, de asemenea, preferat pluralul : *Un fondo oscuro de muebles colocados unos sobre otros como en* **las mudanzas**, „Un fundal întunecat de mobile aşezate unele peste altele, ca la mutare (ultima parte se poate traduce în română printr-o perifrază în care, oricum, *las mudanzas* corespunde unui singular ; Carmen, Laforet, „Nada", Barcelona (1946), 14 ; cf. şi traducerea lui *Darie Novăceanu*, „Neant", Bucureşti, 1967, p. 32 : „Un amestec întunecat de mobile, îngrămădite una peste alta, pregătite parcă pentru mutarea într-o altă casă". Locuţiunile, expresiile fixe aleg în general pluralul : *no parecía estar en sus* **cabales**, Valle Inclán, „El yermo de las almas" [apud **11**, 179] ; *tomaba las cosas muy a* **pechos**, Galdós, „O'Donnel" V, 47 apud [**11**, 180] ; *diciendo para sus* **adentros** ; cf., de altfel, şi rom. *a nu fi în toate minţile, îşi dă aere, a nu te simţi în apele tale* etc. dar *ia lucrurile în piept* (*pieptiş*), *bagă de seamă*.

Pluralul cu valoare de singular apare şi în combinaţie cu numele de ceremonii (lat. *feriae,-arum, nuptia, -arum* ; it. *gli sponsali, le nozze*, fr. *les fiançailles*, sp. *ferias, las nupcias*, cf. v. sp. *bodas* „nuntă", nu au decît plural), unde e greu de ştiut ce anume a atîrnat mai mult în balanţa alegerii numărului : obiectivul : mulţimea zilelor, a manifestărilor— cf. sp. *las vacaciones*, fr. *les vacances*— sau subiectivul : intensitatea participării afective.

[5] Este interesant că unele dintre pluralele poetice latineşti, cum este de pildă *gaudia*, au trecut ca singulare în franceză (*la joie*), în italiană (*la gioia*), în timp ce spaniola a conservat forma de singular latinească : lat. *gaudium* >sp. *gozo*. Faptul atestă într-un anume fel, indirect, atenţia mai mare de care s-a bucurat distincţia dintre singular şi pluralul expresiv pe teritoriul Iberiei.

3.1.1.2. Pluralul colectiv. Tot o viziune globală de continuitate însoţeşte şi pluralul colectivităţii : sensul lat. *loca* „locuri care se ţin lanţ", „regiune" diferă de cel al singularului *locus* „loc" numai în ceea ce priveşte mărimea. Între pluralul obişnuit, it. *i muri* „pereţi(i casei)", şi pluralul colectiv *le mura* „ziduri(le cetăţii) :", „fortificaţii" (cf. şi *muraglia*), apare, de asemenea, o diferenţă dimensională, în care colectivul alege, ca şi lat. *loca*, ideea de „mare": comp. fr. *le mur* şi *les murailles* (« mur épais ») ; sp. *las murallas*, unde sufixele colective aduc ideea de augmentativ. În română există un gen de plural nevariat pentru nume de materii cu valoare pregnantă de colectiv : comp. *cărnuri*, plural variat, alături de *cărni* (*curg cărnile de pe el* [17, 86]), care se referă la carnea unui singur individ ; sau *lînuri*, plural variat, alături de *lîni* (*oile noastre dau cîte două lîni pe an fiecare* [17, 86]) care se referă la lîna obţinută în acelaşi an de la o singură oaie. Diferenţa afixală de număr nu este exploatată în aceste cazuri pentru redarea viziunii de discontinuitate calitativă ci spaţială, în primul caz, temporală şi spaţială în al doilea. Un fapt asemănător celui din română apare şi la unele plurale colective din italiană. De pildă it. *il cuoio* „pielea" (cu valoarea IV) are, alături de pluralul variat (valoarea VI) *i cuoi* „pieile", pluralul *le cuoia* „pielea întreagă a unui animal", figurat „pielea omului".

De altfel, pluralul colectiv italian ocupă o zonă mult mai mare decît cel atestat de textele latineşti, numai că în general „unitatea" este rezultatul subordonării obiectelor evocate faţă de un tot care are şi alte părţi în afara celor în discuţie. Cel mai izbitor lucru este folosirea acestui plural pentru redarea unor ansambluri aparţinînd corpului uman[6] : *braccia, membra, ciglia, labbra, ossa, calcagna, ginocchia, dita.* Unele dintre aceste forme mai păstrează vag distincţia dintre „colectiv" şi „non colectiv" : *calcagna* „cele două călcîie" — *calcagni* „călcîie, în general", *ginocchia* „amîndoi genunchii"— *ginocchi* „genunchi", *dita* „toate degetele de la o mînă sau de la ambele mîini"— *diti* (*mi sono tagliato* **tre diti**) *ossa* „oseminte", „schelet"— *ossi* „oase" (de animal), „sîmburi". În marea majoritate a cazurilor, colectivul cere trăsătura „uman" în timp ce noncolectivul se poate lega de „non uman" (adesea de sensurile metaforice şi anume „obiecte care seamănă cu cele umane") : *le braccia* „braţele omului"— *i bracci* (*del rio, della bilancia*) ; *ciglia* „gene"— *cigli* „margini" (*i cigli del fosso eran coperti d'erbe*) ; *labbra* „buzele omului", „gura"— *labbri* (rar) „buza unui vas" ; *grida, strida, urla* „voci, strigăte umane"— *gridi, stridi, urli* „strigăte de animal" (*il bosco risuonavo di urli spaventévole*) ; cf. şi *anella* (fig. „inelele părului, păr buclat" : *in bionde anella il crin ritorto*) şi *anelli* „inele" (de la un lanţ, de logodnă).

Cu totul excepţional, distincţia plural colectiv — plural necolectiv se însoţeşte de teme prezentînd semul „inanimat" şi atunci colectivul pierde relaţia de subordonare faţă de un tot neomogen : *fila* „firele urzelii", fig. „firele unei conjuraţii"— *fili* „fire" (*i fili del teléfono*) ; *frutta* „fructele prezentate ca desert" (*siamo alle frutta*)— *frutte* „fructe" (*quest'anno le frutte sono care*). În *carra* (sg. *carro*) şi *pugna* (sg. *pugno*) colectivul se însoţeşte de ideea de măsură, de ceea ce este conţinut în obiectul desemnat prin sin-

---

[6] Faptul se explică probabil prin frecvenţa mai mare a acestei serii de cuvinte, frecvenţă care o face mai rezistentă.

gular : *quattro carra di grano* „patru care de grîu", *due pugna di nocciuole* „doi pumni de nuci", cf. rom. *un pumn de nuci* dar fr. *une poignée de noix* (singular colectiv) față de *le poing* „pumnul". În italiana literară actuală pluralul colectiv nu mai apare însă ca o categorie vie, productivă : numărul de substantive cu care acesta se combină este foarte redus ; diferențele semantice dintre cele două plurale tind să părăsească zona numărului (ca de pildă „uman" — „non uman" ; „obiect care include" — „obiect inclus, măsură"). Nu rareori cele două forme de plural apar în variație liberă, adesea cu preferințe pentru pluralul necolectiv, care are același gen cu singularul ; *non e civiltà lo stare coi gomiti sulla távola.*

În general, dispariția pluralului colectiv este o tendință caracteristică Romaniei. În latina populară este destul de obișnuită trecerea pluralelor colective neutre spre singulare feminine. Dar pentru a explica trecerea unui plural neutru obișnuit ca *folia* (valoarea V), la singular feminin : rom. *foaie*, fr. *feuille*, sp. *hoja* (valoarea III) este însă necesar să presupunem că, în aceeași latină vorbită, s-a dezvoltat, la un moment dat, o tendință recrudescentă de interpretare a pluralului obișnuit ca plural colectiv. Pentru ca pluralul lat. *folia* să devină singular, a fost necesar ca el să fi fost aplicat cu precădere unei colecții de frunze, frunzele unui copac. Prin această valoare ($p_1 \equiv p_2$; $p \equiv O\bar{d}$), latin popularul *folia* se apropie de una din valorile contextuale ale singularului obișnuit (vezi valoarea III b ; cf. rom. *În parcuri* **frunza** *cade arămie*, Ion Pilat, „Balada toamnei").

Probabil că în anumite regiuni — și este desigur cazul Italiei — pluralul colectiv popular a rezistat mai mult timp. Dovadă că, în italiană, singulare ca *foglio*, *labbro* continuă singularele obișnuite din latină : *folium* și *labrum*. (cf. fr. *lèvre* < *labra*). Mai mult, pluralele în *-a*, devenite colective, chiar dacă nu erau în latină, își refac perechi necolective în *-i* sau în *-e* : comp. it. *tempora*, din expresia *le quattro tempora* „cele trei zile de post de la începutul fiecărui anotimp", provenit din pluralul (variat) latin *tempora* cu *i tempi* „timpuri" (vezi și toate exemplele anterioare).

3.1.2. Singularul colectiv

Pluralul colectiv se distinge de singularul colectiv prin faptul că părțile sînt considerate ca aparținînd aceleiași clase de obiecte ca întregul : o colecție de frunze (*folia*) ca și frunza (*folium*) aparține aceleiași clase de obiecte — clasa frunză, în timp ce pădurea (*silva*) intră într-o clasă diferită de cea a arborelui (*arbor*). Aceasta apare clar cînd numele colecției se deosebește prin temă de numele părților ei (cf. lat. *silva* — *arbor* ; rom. *pădure* — *copac* ; fr. *forêt* — *arbre* etc.). Alteori însă ideea de colecție este redată printr-un afix atașat temei care evocă partea, comp. lat. *olivetum* „măsliniș" — *oliva* „măslin", rom. *cărpiniș* — *carpen*, fr. *charmoie* — *charme*, rom. *brădet* — *brad*, fr. *sapinière* — *sapin*, it. *carpineto* — *carpino* (*carpine*), sp. *olivar* — *olivo*, *olmedo* — *olmo*.

Privită din punctul de vedere al raporturilor în discuție, diferența dintre derivatul colectiv și numele reprezentantului colecției nu apare ca minimală deși ele au în comun viziunea globală de continuitate. Dacă luăm în considerare faptul că numele reprezentantului colecției poate evoca el însuși o colecție, clasa de obiecte, atunci diferența dintre acesta și deri-

vatul colectiv poate fi redusă la : $p \equiv O\bar{d}$ — $p \not\equiv O\bar{d}$; comp. *bradul este verde*— valoarea IIIb ($p_1 \equiv p_2$; $p \not\equiv O$) și *brădetul este verde*— valoarea IIa ($p_1 \equiv p_2$; $p \not\equiv O$). În subsidiar apare însă și variația „exhaustivitate" (toți brazii din lume sînt verzi)— „nonexhaustivitate" (brazii care alcătuiesc brădetul în discuție sînt verzi).

Dacă se compară valorile particularizante (nu generice), în speță IIa ($p_1 \equiv p_2$; $p \not\equiv O\bar{d}$) și IIIa ($p_1 \not\equiv p_2$; $p \not\equiv O\bar{d}$), diferența dintre colectiv și noncolectiv se plasează la nivelul raporturilor dintre părți (comp. *bradul din fața casei a crescut* „$p_1 \not\equiv p_2$" —*brădetul din fața casei a crescut* „$p_1 \equiv p_2$").

Capacitatea oricărui nume de a actualiza valoarea „clasă de obiecte" face din singular un colectiv de tip special, definit prin **intensie**, prin general (în speță „calitatea de a fi brad"). Pluralul i se opune nu numai prin viziunea globală de discontinuitate ci și (și mai ales) prin **caracterul extensiv** al delimitării : colecția este privită ca o sumă de indivizi identici.

De aceea, în principiu, singularul pare a fi cel mai indicat în poziția de atribut al materiei : cf. rom. *lemn de brad*, *carne de pasăre*, sp. *carne de pollo*, fr. *viande de poullet* etc. Cu toate acestea, limbile romanice nu prezintă o situație identică din acest punct de vedere. Sectorul în care se fac simțite diferențele este în special acela al numelor de legume și fructe. Astfel spaniola preferă singularul în calitate de evocator al clasei : *zumo de naranja, salsa de tomate, cosecha de manzana, venta de aceituna* [7] cf. și fr. *jus d'orange*. În aceeași poziție, româna alege pluralul (provenienței) : *suc de portocale, sos de roșii*, sau al sumei reprezentanților: *recolta de mere* [8], *vînzarea măslinelor* [9].

În schimb pentru legume (*varză, mazăre, fasole*), spaniola preferă pluralul ca evocator al colecției, al genericului : *las berzas*, „verzele dar și varză, în general"— *la berza* „căpățîna de varză" ; *las remolachas* „sfecla în general, sfeclele"— *una remolacha* „o sfeclă" ; *los guisantes* „mazărea în general", în timp ce româna selectează singularul (comp. *am cumpărat varză— am cumpărat o varză*). Pentru a evoca numele reprezentantului colecției, româna preferă o expansiune : *bob de fasole, păstaie de mazăre, căpățînă de varză* etc.

Pluralul cu valoare de singular colectiv nu se limitează însă la temele numelor de fructe și legume. Cuvintele care denumesc obiecte formate din două elemente simetrice transformă distincția „singular"—„plural" în variație liberă : comp. rom. *îmbrac pantalonii albaștri = îmbrac pantalonul albastru* ; *mi-am făcut mai multe perechi de pantaloni* ; cf. *foarfeci —foarfece* ; *clești—clește* ; sp. *las tijeras— la tijera* „foarfecele" ; *las tenazas — la tenaza* „cleștele" etc.

Opoziția $p \equiv O$ — $p \not\equiv O$ nu se manifestă ca o categorie semică iterativă afixală. În combinație cu temele nominale ea se realizează de obicei ca o variație dirijată tematic. Cu toate acestea raportul dintre părți și întreg influențează comportamentul combinațiilor de constituenți ai grupului nominal. De pildă, identitatea dintre părți și întreg admite combinarea numelui cu cantitative ca : *niște, mult, mulți, puțin* (*i*) : *niște carne*

---

[7] Cf. și *venta de aceitunas* [**11**, 171].

[8] Cf. totuși, popular, *s-a făcut multă poamă în acest an* [**17**, 59].

[9] Comp. și rom. *brînză de oi, brînză de vaci.*

($p_1 \equiv p_2$; $p \equiv O\bar{d}$), *niște cărnuri* ($p_1 \not\equiv p_2$; $p \equiv Od$, *niște oameni* ($p_1 \equiv p_2$; $p \equiv Od$ sau $p_1 \not\equiv p_2$; $p \equiv Od$) – toate au în comun raportul $p \equiv O$; * *niște om* apare ca nemarcat deoarece *om* ia aici valoarea contextuală $p_1 \not\equiv p_2$; $p \not\equiv O\bar{d}$. În vechiul și actualul dialectal *mult om* apare valoarea contextuală de colecție $p_1 \equiv p_2 \equiv O\bar{d}$ („mulți oameni") [10].

3.1.3. Pluralul și singularul obișnuit

Între anumite valori contextuale ale singularului și ale pluralului numelor de obiecte nedivizibile uniform nu apare nici o trăsătură comună. Pluralul apare ca negarea tuturor valorilor luate în discuție : comp. *am văzut un om*— valoarea IIIa $p_1 \not\equiv p_2$; $p \not\equiv O\bar{d}$— *am văzut mai mulți oameni* (oamenii pe care i-am văzut nu formează în mod obligatoriu un colectiv, dar aparțin aceleiași clase, **om**, ca și fiecare parte a ansamblului evocat) valoarea Va : $p_1 \equiv p_2$; $p \equiv O\bar{d}$.

În alte contexte pluralul obișnuit primește valoarea de plural variat : *în piață erau tot felul de oameni.* Nici în acest caz între singular și plural nu apare o diferență minimală ; comp. valorile IIIb $p_1 \equiv p_2$; $p \equiv O\bar{d}$ și Vb $p_1 \not\equiv p_2$; $p \equiv Od$.

După temele nominale o adevărată diferență minimală se realizează numai între pluralul nevariat (valoarea Va $p_1 \equiv p_2 \equiv Od$) și singularul care evocă generalul, întreaga clasă de obiecte (valoarea IIIb $p_1 \equiv p_2 \equiv O\bar{d}$) : comp. *Oamenii sînt muritori— omul este muritor.* După [**8**, 47] aceste două enunțuri au același sens, diferența ar fi mai ales de natură stilistică. După opinia noastră tocmai diferența de număr este sensibilă. Deși ambele evocă totalitatea, în primul enunț se insistă asupra viziunii discrete în prezentarea ansamblului (Od) în timp ce, în al doilea, asupra caracterului global al clasei ($O\bar{\bar{d}}$). Pluralul este un particularizant, singularul un generalizant (vezi și § 3.1.2.).

Rezultă că singurul caz în care raportul dintre singularul și pluralul numelor de non materii se prezintă ca o relație între invariante este cel în care se realizează opoziția de discontinuitate în viziunea asupra ansamblului evocat de nume. De aceea interpretăm categoria numărului ca expresie a opoziției discontinuu – non *discontinuu global.*

La fel cu J. Dubois sau B. Pottier considerăm singularul, expresia nondiscontinuității, ca termen nemarcat, deoarece acesta apare în poziție de neutralizare. De pildă, după un verb la persoana a doua plural, româna sau franceza admit un adjectiv la singular, dacă subiectul este exprimat prin pronumele de politețe : *dumneavoastră sînteți bun, vous êtes bon*. În toate limbile romanice grupul nominal primar— subiectul— format din mai multe nume la singular apare cu un grup verbal la plural ; niciodată însă un grup nominal primar la plural nu poate intra în acord cu un grup verbal la singular. Cu alte cuvinte, singularul numelui apare și cu pluralul și cu singularul verbului, în timp ce pluralul numelui nu apare decît cu pluralul verbului. Așadar din punctul de vedere al distribuției, pluralul se comportă ca termenul marcat.

---

[10] Un fapt asemănător se petrece și cu it. *qualche uomo* „cîțiva oameni", unde *uomo* este un singular colectiv.

3.1.4. Pluralul variat

Între singularul și pluralul numelor de obiecte divizibile uniform (nume de materii, abstracte) apar două categorii de distincții (comp. *vin* „$p_1 \equiv p_2 \equiv \overset{\frown}{Od}$” și *vinuri* „$p_1 \not\equiv p_2$; $p \equiv Od$”): 1. în raportul dintre părți; 2. în viziunea asupra întregului. Indiferent de context, pluralul insistă asupra nonidentității părților dar vorbește despre faptul că părțile și colecția rămîn în aceeași clasă de obiecte: comp. *am băut tot soiul de vinuri*; *vinurile românești sînt renumite* și *vinul românesc este renumit* (unde ideea de diferențiere calitativă se estompează).

De altfel nu rare sînt cazurile cînd distincția singular—plural variat se însoțește și de alt gen de diferențiere semică, ca de pidă: „materia”—„obiectul făcut din materia respectivă” (rom. *fierul— fiarle* (vechi, lanțuri); it. *il ferro— i ferri* „lanțuri”; rom. *porțelanul — porțelanuri*; sp. *el porcelán — los porcelanos*) sau „virtualul”— „actualul” [8, I, 30]: rom. *frumusețea— frumusețile*; fr. *la beauté—les beautés*; sp. *la belleza— las bellezas*; rom. *atenția— atențiile*; sp. *la atencion— las atenciones* etc.

În anumite contexte, singularul poate exprima și „actualul”, reprezentantul colecției denumite prin pluralul variat: comp. fr. *la beauté* — virtualul/ *les beautés, une beauté*— actualul; *la violence*/ *les violences, une violence* [8, I, 30]; rom. *atenția*/ *atențiile, o atenție* (*i-am făcut o mică atenție*).

Alături de diferențierile semantice, interpretarea singularului și pluralului numelor de materii ca o pereche neminimală este sprijinită în limba română și de un fapt flexionar: numele feminine au o formă de genitiv— dativ singular diferită de forma pluralului variat: comp. *o brînză— unei brînze /brînzeturi* cu *o casă —unei case/ mai multe case.*

Diferența dintre pluralul variat (VI) și cel nevariat (V) se comportă ca o variație combinatorie dirijată tematic. Cazurile cînd cele două sorturi de plurale apar după aceeași temă sînt foarte rare (cf. lat. *loca—loci*; rom. *cărni— cărnuri, lîni — lînuri*).

3.2. Pronumele personal

În ultima vreme gramaticile au îmbrățișat ideea existenței a mai mult de trei persoane. Dacă pentru formele de persoana a treia se recunoaște unanim existența unei opoziții de număr, pentru celelalte se recurge la o analiză a substanței semantice numai din punctul de vedere al relațiilor eteroplane (limbă-designatum). *Noi* nu este considerat ca pluralul lui *eu*, deoarece poate exprima un ansamblu care nu este format din mai mulți vorbitori (*eu și mama ne-am dus ieri la cinema*). După același raționament, *voi* nu este pluralul lui *tu*.

În cele ce urmează am reluat analiza semantică a pronumelor personale adăugînd la cercetarea raporturilor eteroplane pe cele omoplane dintre trăsăturile semantice. Ținînd seama de realitatea, evocată, putem defini pronumele personale ca o clasă de cuvinte care se decodează prin cunoașterea celor doi poli ai comunicării: emițătorul (persoana care vorbește) — simbol E— și receptorul (persoana cu care se vorbește) — simbol R.

Persoanele I, a II-a, a IV-a şi a V-a evocă fie emiţătorul fie receptorul. Primele două se referă strict la unul dintre cei doi poli ai comunicării. *Eu* constituie termenul inclus deoarece nu poate să apară în contextul... +verb pers. V, în timp ce *tu* poate să apară şi în contextul... +verb pers. V (*tu şi mama plecaţi mîine*), şi în contextul ... +verb pers. IV, cerut de un grup nominal primar în a cărui componenţă intră *eu* (sau *noi*) : cf. *eu şi tu mîncăm — eu şi el mîncăm*, *tu şi eu mîncăm* dar *tu şi el mîncaţi*. În consecinţă, valoarea de emiţător constituie trăsătura relevantă pozitivă a opoziţiei dintre *eu* şi *tu* („emiţător"— „nonemiţător" : E— Ē).

Persoanele a IV-a (*noi*) şi a V-a (*voi*) se referă la ansambluri care conţin în mod obligatoriu unul dintre cei doi poli ai comunicării. Aceştia nu epuizează însă totdeauna ansamblul evocat. Astfel, *noi* se poate referi la un ansamblu de emiţători (cf. *cine vrea să plece*? —*Noi* : răspuns dat în cor), dar de cele mai multe ori ansamblul evocat conţine, în afara unui emiţător şi alte obiecte non emitente (fie că este sau nu vorba de receptori : *Ileana şi cu mine locuim în acelaşi cartier*; *de aceea ne întîlnim adesea*. *Şi eu şi tu ne plimbăm la aceleaşi ore*). Persoana a V-a, *voi*, se poate referi la un ansamblu de receptori (*Ei, voi de colo, veniţi încoace* !) dar şi la un ansamblu format dintr-un receptor (cel puţin unul) şi din alte elemente care nu sînt nici receptori, nici emiţători (*Tu şi Ileana vă întîlniţi mereu*).

Ca şi în cazul relaţiei dintre *eu* şi *tu*, elementul care trimite la receptor (*voi*) este termenul extens, deoarece poate să apară în contexte caracteristice celui care trimite la emiţător (*şi noi şi voi ne plimbăm la aceeaşi oră*), în timp ce *noi* nu poate să apară în contextul caracteristic formei de persoana a V-a (cf. *voi vă plimbaţi*).

Opoziţia dintre *eu* şi *tu*, elemente care trimit exclusiv la polii comunicării/simbol 0⊂ (E)(R) şi (E) (R)⊂0/, şi *noi*, *voi* care trimit la un ansamblu din care face parte în mod obligatoriu fie emiţătorul, fie receptorul/ simbol 0⊄ (E)(R) iar (E) (R) ⊂ 0/ are ca termen extens grupul {eu, tu}. Acesta poate să apară în contextele grupului {noi, voi} *şi eu şi tu ne plimbăm*; *tu şi Ion vă plimbaţi*, în timp ce {noi, voi} refuză combinarea cu formele de singular ale verbului.

Grupul {noi, voi} se deosebeşte de grupul {eu, tu} şi prin viziunea discontinuă asupra ansamblului evocat. Faptul se reflectă în acordul cu numele predicativ : primele cer „pluralul" (*noi sîntem buni*, *voi sînteţi buni*), celelalte cer „singularul", (*eu sînt bun*, *tu eşti bun*). Acordul în număr ne obligă să includem termenii opoziţiei de discontinuitate globală printre semele fiecărui pronume personal.

După cum am mai spus, faptul că cele două grupuri de pronume personale diferă atît în ceea ce priveşte natura raportului dintre obiectul evocat şi cei doi poli ai comunicării (includere— nonincludere) cît şi prin viziunea de discontinuitate globală a determinat pe unii lingvişti să considere că *noi* şi *voi* nu pot fi interpretate ca forme de plural ale pronumelor *eu* şi *tu* (Dubois, I. Iordan —Niculescu— Romalo, Pottier).

Absolut normale [11], totdeauna prezente concomitent în semnificaţia contextuală a pronumelor de persoana I, a II-a, a IV-a şi a V-a, aceste

---

[11] Pentru distincţia dintre normă şi trăsătură relevantă (sistem) vezi Eugenio Coseriu, *Sistema, Norma y Habla* în „Revista de la Facultad de Humanidades y Ciencias" (Montevideo) VI, 1952, 9, p. 113—177.

două trăsături semantice nu sînt însă în mod obligatoriu și trăsături relevante. Trăsătura $0\underset{\not\subset}{\supset}(E)(R)$ se însoțește totdeauna de viziune discontinuă, în timp ce viziunea discontinuă nu cere trăsătura $0\underset{\not\subset}{\supset}(E)(R)$; ea poate să apară și cu persoana a III-a care exclude din ansamblul evocat atît receptorul cît și emițătorul. — simbol $(E)(R)\underset{\not\subset}{\not\supset}0$. Cu alte cuvinte, valoarea $(E)(R)\underset{\not\subset}{\not\supset}0$ este dependentă de viziunea discontinuă, dar viziunea discontinuă este independentă de $(E)(R)\underset{\not\supset}{\subset}0$. Aceasta înseamnă că trăsătura relevantă a grupului {noi, voi} este reprezentată de valoarea „discontinuitate", iar a grupului {eu, tu} de cea de „nondiscontinuitate".

Așa după cum am amintit, pronumele *el*, *ea*, *ei*, *ele* neagă atît emițătorul cît și receptorul : $0\underset{\not\supset}{\not\subset}(E)(R)$ [12]. Ele pot să apară în contextele celorlalte pronume personale (*eu și el ne plimbăm la aceeași oră*; *tu și el locuiți pe aceeași stradă*), în timp ce *eu*, *tu*, *noi*, *voi* nu pot forma un grup nominal primar care să ceară un grup verbal constituit dintr-un verb la persoana a III-a (singular sau plural). De aceea grupul {el, ea, ei, ele} poate fi considerat ca termen extens al opoziției $(E)(R)\subset 0$ — $(E)(R)\not\subset 0$. Faptul se reflectă și în capacitatea persoanei a III-a de a semnifica persoana I; într-o convorbire telefonică se poate spune : *Vă rog cu domnul X—El e*, răspunde interlocutorul. În spaniolă și italiană, persoana a III-a apare în combinație cu semul „reverență" pentru „receptor" : *Usted se engaña* „dvs. vă înșelați", *Come se chiama Lei?* „Cum vă numiți?".

Spre deosebire de relațiile dintre *eu— noi*, *tu— voi*, opoziția dintre {el, ea}, pe de o parte, și {ei, ele}, pe de altă parte, se plasează net în zona categoriei numărului.

3.3. *Substitutele cantitative*

Dintre celelalte pronume, numai așa-zisele nedefinite prezintă restricții în combinarea cu afixele de număr. Astfel dr. *cineva*, *ceva*, *nimeni*, *nimic*, sp. *alguien*, *algo*, *nadie*, *nada*, fr. *quiconque*, *personne*, *rien*, *chacun*, it. *ognuno*, *ciascuno*, *qualcuno*, *nessuno*, *niuno*, *veruno*, *chiunque* cer singularul. Dr. *mulți*, *puțini*, *unii*, fr. *plusieurs*, *certains quelques-uns* nu sînt de obicei considerate ca plurale obișnuite ale formelor dr. *mult*, *puțin*, *unul*, fr. *(l') un*, *quelqu'un* etc.

Aceasta se explică, probabil, prin faptul că zona lor semantică se integrează celei care reflectă raporturile dintre parte și întreg, raporturi care, după cum am văzut, influențează comportamentul opoziției de discontinuitate în prezentarea globală a obiectului și în cadrul temelor nominale.

Pentru a determina comportamentul opoziției de număr este necesar să amintim, pe scurt, principalele trăsături semice relevante care se întîlnesc în cadrul pronumelor nedefinite [13].

---

[12] Nu mai insistăm aici asupra inadecuării definiției care consideră că persoana a III-a este persoana despre care se vorbește : în enunțul *eu cînt*, persoana despre care se vorbește este emițătorul mesajului, deci persoana I.

[13] Pentru analiza amănunțită a structurii lor semantice vezi [**19**, 100].

3.3.1. Cantitativele separative la nivelul totalității (simbol $t_1 \not\equiv t_2$) suspendă pretutindeni opoziția de număr în favoarea singularului (de ex. dr. *fiecine, oricine, orice, cine, ce, cineva, careva, altcineva, altceva*, sp. *alguien, algo, nadie, nada*, fr. *quiconque, personne, rien* etc.). Fac excepție sp. *quien-quienes* și *quienquiera—quienesquiera*, generalizante care, în general au o situație specială (cf. § 3.3 5).

3.3.2. Determinativele necomparative compatibile numai cu valoarea $p \equiv 0$ sincretizează opoziția de număr : comp. dr. sg. *ceva, niște carne* cu pl. *ceva, niște bani*.

3.3.3. Cantitativele neseparative la nivelul totalității permit realizarea distincției singular/plural. Aceasta se prezintă ca singura diferență dintre formele conținînd aceeași temă, se realizează ca o opoziție numai în combinație cu dublele partitive de nonidentitate : dr. *altul — alții*, fr. *l'autre— les autres*, sp. *otro— otros*, it. *altro — altri*, dr. *același — aceiași*, fr. *le même— les mêmes*, sp. *el mismo—los mismos* etc.).

În combinație cu partitivele (simple sau duble comparative) diferențele de număr se însoțesc de alte diferențe— privind intensitatea separației (comp. rom. *unul — unii, mult — mulți*, sp. *alguno-algunos*, it. *alcuno—alcuni* etc. De fapt, partitivele comparative, care arată diferențe de mărime, pot fi substitute nominale propriu-zise numai la plural (de ex. dr. *mulți, puțini, cîțiva*, fr. *plusieurs, quelques-uns*, sp. *muchos, pocos*). Singularul, compatibil cu și numai cu „ $p_1 \equiv p_2$ " încetează să fie pronume (*mult, puțin* etc.). În schimb, pluralul este compatibil atît cu semul $p_1 \equiv p_2$ (*mulți oameni*) cît și cu semul „$p_1 \equiv p_2$ " (*multe vinuri*).

3.3.4. Intensitatea nonidentității dintre părțile totalității sau dintre cele ale ansamblului evocat de substitut suspendă de asemenea opoziția singular — plural în favoarea discretului la partitivele simple : dr. *anumiți*, fr. *certains*, sp. *varios, los demas*, it. *parecchi*.

3.3.5. În combinație cu valoarea de generalizant nonseparativitatea la nivelul totalității permite rareori, realizarea opoziției de număr : comp. dr. *fiecăruia — fiecărora, oricăruia — oricărora*, sp. *cualquiera — cualesquiera* [14], dar fr. *chacun*, sp. *cadauno*, it. *ognuno, ciascuno* (care au numai singular).

3.3.6. În schimb, combinarea numărului cu nongeneralizante ascultă de regula care cere ca substantivul să apară la plural (de ex. *toți, amîndoi*, fr. *tous*, sp. *todos*, it. *tutti*). Singularul nongeneralizant, *tot*, are în bună măsură comportamentul comparativelor (*mult, puțin*) ; în plus poate să apară ca determinativ generalizant.

3.4. *Numeralul*

Toate numeralele cer explicitarea totalității, sînt, așadar, nonseparative la nivelul totalității din punctul de vedere al determinării calitative ($t_1 \equiv t_2$).

Selectarea numărului depinde de celelalte seme tematice.

3.4.1. Determinarea cantitativă a totalității ($t_1 \neq t_2$) oferă două posibilități de alegere a numărului.

---

[14] După [11, 426], pluralul este folosit exclusiv în stilul retoric, manierist.

În combinaţie cu semul „nongeneralizant" apare numai pluralul (dr. *amîndoi*, fr. *tous les deux*, sp. *ambos*, it. *ambedue*).

Opoziţia de număr, însoţită de determinarea numerică a părţii poate să apară numai în combinaţie cu partitivele : *o pătrime două pătrimi*.

3.5.3.2. Nondeterminarea numerică a totalităţii ascultă de trei reguli în selectarea numărului. În combinaţie cu „dublul partitiv" (numeralul ordinal), apare numai singularul (*primul, al doilea, al cincilea* etc.). Partitivele simple însoţesc opoziţia singular-plural de determinarea numerică a părţii (sg. *unul aleargă*— pl. *doi stau pe loc*).

În sfîrşit, totalitarele generalizante nu prezintă net opoziţia de număr. Evident, din punctul de vedere al raporturilor heteroplane, cu designatum-ul, ansamblul evocat prin *cîte doi* este discret în timp ce ansamblul evocat prin *cîte unul* are caracter global continuu. Din punctul de vedere al relaţiilor omoplane lingvistice prezenţa morfemelor de număr nu poate fi probată prin acord, deoarece distributivul, în special la plural, nu apare ca grup nominal primar (cf. *aşezaţi-vă în rînd cîte doi*). *Cîte unul* poate să apară ca subiect şi atunci intră în acord cu determinante la singular : de ex. *Cîte unul mai puţin chibzuit merge prea departe* ; numai că, în acest caz, el intră mai degrabă în opoziţie cu *cîte unii*— sinonim intensiv în ceea ce priveşte caracterul discret şi micimea părţii evocate cu *cîţiva* — (*cîte unii, mai puţin chibzuiţi, merg prea departe*), decît cu *cîte doi*.

Aşadar, numeralul însoţeşte totdeauna distincţiile de discontinuitate cu determinări cantitative numerice. În cadrul termenului discontinuu poate să apară o serie infinită de subdiviziuni. De aceea, în fapt, termenii opoziţiei de număr nu sînt niciodată comutabili (nu apar în contexte identice) în prezenţa temelor numeralului.

Regulile de selecţie semantică care dirijează combinarea temelor cantitativelor cu genul şi numărul sînt sintetizate în schemele nr. 3 şi 4.

4. REGULI DE RESCRIERE A NUMELUI

Cunoaşterea regulilor de selecţie semantică ne permite să rafinăm regulile de rescriere a numelor în structura de adîncime a fiecărei limbi romanice [vezi **18**, 12—27].

La prima vedere orice nume se poate rescrie ca T (temă)$^\frown$ C (caracteristică)—Prefix în termenii din **18**, 11— ; ultima, la rîndul ei, se rescrie ca gen$^\frown$număr$^\frown$(caz).

Dar rescrierea genului şi numărului depinde de o seamă de constituenţi semantici ai temei, aşa încît pare mai normal ca alegerea constituenţilor de gen şi număr să se facă o dată cu rescrierea temei, adică la nivelul structurii de constituenţi ai gramaticii transformaţionale. Faptul apare cu atît mai necesar cu cît chiar între alegerea genului şi cea a numărului se stabilesc anumite raporturi de dependenţă (vezi schema nr. 2).

Ansamblul semantic al numelui cuprinde o serie de seme care nu influenţează alegerea genului [15] şi a numărului şi altă serie de seme care s-au vădit a influenţa alegerea numărului, a genului şi chiar a altor seme tema-

[15] Pentru regulile de selectare a genului, vezi SCL XIX, 1968, p. 243—262.

tice şi anume : $\pm$[Animat]; $\pm$ [Abstract]; $\pm$ [Materie][16]; $\pm$ [p$\equiv$O]; $\pm$ [$p_1 \equiv p_2$]; + [m], semul temelor care cer termenul negativ al opoziţiei de expansiune; +[f], semul temelor care cer termenul pozitiv al opoziţiei de expansiune; – [m, f][17], semul temelor care se combină cu ambii termeni ai opoziţiei de expansiune; $\mp$ [Personal]; $\mp$ [Colectiv]; $\mp$ [totalitar]; $\mp$ [p $\rightarrow$ t] = generalizant.

Conform interpretării date în prima parte a lucrării de faţă, genul are doi termeni : + [fem.] şi – [fem]. Modul cum aceştia selectează şi se lasă selectaţi în regulile de rescriere a numelui confirmă gradul ridicat de adecuare al acestei interpretări.

Numărul se rescrie ca –[d], singularul, şi +[d], pluralul.

Fiecare sem are cel puţin o regulă de selecţie specifică (vezi schema nr. 2). Astfel –[Animatul] se caracterizează prin apariţia semului $\pm$[Mat], prin selectarea semului –[Pers], cît şi prin modul de combinare a semului –[m, f] cu genul şi numărul : –[Animatul] produce teme eterogene (neutre); +[Animatul] prezintă ca element specific temele comune.

$\pm$[Pers.] determină selectarea afixelor pronominale, de pildă + [Pers] permite pronominalizarea numelui sub forma *cineva*, *cine*, în timp ce –[Pers] o respinge.

+[Colectivul], pe scurt +[C], neutralizează opoziţia +[Mat]/– [Mat] în favoarea celui de-al doilea termen. În combinaţie cu –[d], trăsătura +[colectiv] se reflectă şi în organizarea semantică a determinantului : comp. *tot poporul* (*munceşte*), *toată pădurea* (*cîntă*), colective, unde *tot* are valoare de global (–[p$\rightarrow$t]) şi *tot omul* (*munceşte*), *toată pasărea* (*cîntă*), unde – [C] face să apară semul generalizant (+[p$\rightarrow$ t]).

În combinaţie cu +[C], +[p$\rightarrow$ t] selectează –[d] (*orice rufărie*); în timp ce –[p$\rightarrow$ t] alege semul +[d] : *toate nazurile* sau –[d] : *toată rufăria*.

– [Mat] admite distincţia +[p$\equiv$ O]/–[p $\equiv$ O], în timp ce +[Mat] cere semul +[p $\equiv$ O]; $\mp$ [totalitar] dictează de asemenea alegerea semului $\mp$ [p$\equiv$ O] : +[tot] se combină totdeauna cu +[p $\equiv$ O].

Semul $\mp$ [p$\equiv$ O] se manifestă în dirijarea temei determinanţilor : astfel + [p $\equiv$ O], în combinaţie cu –[tot] admite combinarea cu *ceva*, *nişte* (*ceva bani*, *vin*, *rufărie*); –[tot]$^\frown$ +[p $\equiv$ O]$^\frown$ –[d] admite combinarea cu determinante ca *mult*, *puţin* (*mult vin*, *multă rufărie*).

Semul $\mp$ [$p_1 \equiv p_2$] permite generarea pluralelor duble de tipul *cărnuri* (–[$p_1 \equiv p_2$])$\sim$*cărni* (+ [$p_1 \equiv p_2$]).

Aşadar, alegerea unuia sau a altuia din semele de mai sus nu lasă indiferentă nici rescrierea determinantului. Dacă $\pm$[fem] şi $\pm$[d] ating numai caracteristica (desinenţa) determinantului, seme ca $\pm$[Animat], $\mp$ [C]; $\mp$ [Mat]; $\mp$ [p $\equiv$ O]; $\mp$ [p$\rightarrow$t]; $\mp$ [tot] influenţează şi alegerea temei determinanţilor numelui.

---

[16] Semele $\pm$ [Abstract] şi $\pm$ [Materie] vor fi trecute deocamdată împreună în regulile de rescriere a numelui deoarece nu influenţează alegerea genului şi a numărului, şi anume sub forma $\pm$ [Mat].

[17] Semul– [m, f] nu corespunde genului neutru. În combinaţie cu + [Animat] el va fi indicele de lexicon al numelor „comune"; în combinaţie cu– [Animat] va constitui indicele temelor eterogene. În modelul de faţă am făcut abstracţie de comportamentul sintactic al unor nume ca *desagă — desagi*, *fragă — fragi*.

$N \rightarrow z \cap$

- $-[A] \cap -[Pers] \cap$
  - $-[C] \cap$
    - $-[Mat] \cap$
      - $-[tot] \cap$
        - $-[p \equiv 0] \cap \left\{\begin{matrix} \left.\begin{matrix} -[m, f] \\ +[m] \end{matrix}\right\} \cap -[fem] \\ +[f] \quad \cap +[fem] \end{matrix}\right\} \cap -[d]$
        - $+[p \equiv 0] \cap \left\{\begin{matrix} -[m, f] & \cap +[fem] \\ +[m] & \cap -[fem] \\ +[f] & \cap +[fem] \end{matrix}\right\} \cap +[d]$
      - $+[tot] \cap +[p \equiv 0] \cap$
        - $-[p \rightarrow t] \cap \left\{\begin{matrix} -[m, f] & \cap +[fem] \\ +[m] & \cap -[fem] \\ +[f] & \cap +[fem] \end{matrix}\right\} \cap +[d]$
        - $+[p \rightarrow t] \cap \left\{\begin{matrix} \left.\begin{matrix} -[m, f] \\ +[m] \end{matrix}\right\} \cap -[fem] \\ +[f] \quad \cap +[fem] \end{matrix}\right\} \cap -[d]$
    - $+[Mat] \cap \mp[tot] \cap +[p \equiv 0] \cap \left\{\begin{matrix} +[m] & \cap -[fem] \\ +[f] & \cap +[fem] \end{matrix}\right\} \cap -[d]$
  - $+[C] \cap -[Mat] \cap$
    - $-[tot] \cap \mp[p \equiv 0] \cap$
      - $-[p_1 \equiv p_2] \cap \left\{\begin{matrix} +[m] & \cap -[fem] \\ +[f] & \cap +[fem] \end{matrix}\right\} \cap +[d]$
      - $+[p_1 \equiv p_2] \cap \left\{\begin{matrix} +[m] & \cap -[fem] \\ +[f] & \cap +[fem] \end{matrix}\right\} \cap \mp[d]$
    - $+[tot] \cap +[p \equiv 0] \cap$
      - $-[p \rightarrow t] \cap \left\{\begin{matrix} +[m] & \cap -[fem] \\ +[f] & \cap +[fem] \end{matrix}\right\} \cap \mp[d]$
      - $+[p \rightarrow t] \cap \left\{\begin{matrix} +[m] & \cap -[fem] \\ +[f] & \cap +[fem] \end{matrix}\right\} \cap -[d]$
- $+[A] \cap \mp[Pers] \cap$
  - $-[C] \cap$
    - $-[tot] \cap$
      - $-[p \equiv 0] \cap \left\{\begin{matrix} -[m, f] & \cap \mp[fem] \\ +[m] & \cap -[fem] \\ +[f] & \cap +[fem] \end{matrix}\right\} \cap -[d]$
      - $+[p \equiv 0] \cap \left\{\begin{matrix} -[m, f] & \cap \mp[fem] \\ +[m] & \cap -[fem] \\ +[f] & \cap +[fem] \end{matrix}\right\} \cap +[d]$
    - $+[tot] \cap +[p \equiv 0] \cap$
      - $-[p \rightarrow t] \cap \left\{\begin{matrix} -[m, f] & \cap \mp[fem] \\ +[m] & \cap -[fem] \\ +[f] & \cap +[fem] \end{matrix}\right\} \cap +[d]$
      - $+[p \rightarrow t] \cap \left\{\begin{matrix} -[m, f] & \cap \mp[fem] \\ +[m] & \cap -[fem] \\ +[f] & \cap +[fem] \end{matrix}\right\} \cap -]d]$
  - $+[C] \cap$
    - $-[tot] \cap \mp[p \equiv 0] \cap$
      - $-[p_1 \equiv p_2] \cap \left\{\begin{matrix} +[m] & \cap -[fem] \\ +[f] & \cap +[fem] \end{matrix}\right\} \cap +[d]$
      - $+[p_1 \equiv p_2] \cap \left\{\begin{matrix} +[m] & \cap -[fem] \\ +[f] & \cap +[fem] \end{matrix}\right\} \cap +[d]$
    - $+[tot] \cap +[p \equiv 0] \cap$
      - $-[p \rightarrow t] \cap \left\{\begin{matrix} +[m] & \cap -[fem] \\ +[f] & \cap +[fem] \end{matrix}\right\} \cap \mp[d]$
      - $+[p \rightarrow t] \cap \left\{\begin{matrix} +[m] & \cap -[fem] \\ +[f] & \cap +[fem] \end{matrix}\right\} \cap -[d]$

Schema nr. 2: Reguli de rescriere a numelui

Substitute[21] cantitative (nedeterminate numeric) $\rightarrow z'^{\frown}$

- $(+[t_1 \not\equiv t_2])^{\frown} \pm [\text{personal}]^{\frown} \pm [\text{feminin}]^{\frown}$
  - $-[\text{tot}]^{\frown}$
    - $(-[p/t])^{\frown}$
      - $-[\gtrless]^{\frown} \pm [d]$ — altul, alții
      - $+[\gtrless]^{\frown}$
        - $-[p \equiv 0]^{\frown} + [d]$ — mulți
        - $+[p \equiv 0]^{\frown} - [d]$ — mult
    - $(+[p/t])^{\frown}$
      - $-[\bar{1}]^{\frown} - [d]$ — unul
      - $+[\bar{1}]^{\frown} + [d]$ — unii
  - $+[\text{tot}]^{\frown}$
    - $(-[p -> t])^{\frown} + [d]$ — toți
    - $(+[p -> t])^{\frown} - [d]$ — fiecare
- $(+[t_1 \equiv t_2])^{\frown} \left\{ \begin{matrix} (-[\text{personal}])^{\frown} - [\text{fem}] \\ (+[\text{personal}])^{\frown} \pm [\text{fem}] \end{matrix} \right\}^{\frown} \mp [\text{tot}]^{\frown} - [d]$ — orice, ceva; fiecine, cineva, oricine

(Exemple: altul, alții; mulți; mult; unul; unii; toți; fiecare; orice, ceva; fiecine, cineva; oricine)

Schema nr. 3: Reguli de rescriere a substitutelor cantitative pro-nominale

[21]) Semnificația simbolurilor este următoarea: *t* = totalitatea evocată – de obicei de numele la care se trimite pentru decodarea substitutului; $[t_1 \not\equiv t_2]$ = separative la nivelul t; [tot] = totalitare; $[p \rightarrow]$ = generalizante; [p/t] = partitiv simplu; $[\gtrless]$ = comparative; z' = semele substitutului care nu influențează alegerea genului și numărului. I se referă la semele privind intensitatea separării (la nivelul totalității sau al părții): determinarea lor ține de specificul fiecărei limbi romanice (vezi § 3.3.3.).

În regulile privitoare la numerale, z'' = ansamblul semelor care nu influențează alegerea numărului și genului: de pildă, diferențele dintre plurale (*doi/trei/patru* etc.), numărul părților conținute în t – el este totdeauna mai mare decît 1 –; ± [1′] ne trimite la semele determinării numerice a părții; ± [1″], la determinarea numerică a unui ansamblu conținut în parte; $[t_1 \neq t_2]$ = totalitate determinată numeric.

Interpretarea de față se deosebește de cea dată de S. Golopenția-Eretescu în *Delimitarea clasei numeralului*, din SCL, XVI, 1965, 3., p. 383–390, în primul rînd prin încadrarea în zona de trăsături semice a substitutelor cantitative (vezi semele ±[tot]; ±[p/t]).

Numerale $\rightarrow z''^{\frown} - [t_1 \not\equiv t_2]^{\frown}$

- $(-[t_1 \neq t_2])^{\frown}$
  - $(-[\text{tot}])^{\frown} \pm [\text{fem}]^{\frown}$
    - $(-[p/t])^{\frown} + [1'']^{\frown} - [d]$
    - $(+[p/t])^{\frown}$
      - $(+[1'])^{\frown} - [d]$
      - $(-[1'])^{\frown} + [d]$
  - $(+[\text{tot}])^{\frown} \pm [\text{fem}]^{\frown}$
    - $+[1']$
    - $-[1']$
- $(+[t_1 \neq t_2])^{\frown}$
  - $(-[\text{tot}])^{\frown} + [\text{fem}]^{\frown}$
    - $+[1']^{\frown} - [d]$
    - $-[1']^{\frown} + [d]$
  - $(+[\text{tot}])^{\frown} \pm [\text{fem}]^{\frown} + [d]$

Schema nr. 4. Reguli de rescriere a numeralului

Regulile de rescriere schiţate mai sus sînt valabile pentru toate limbile romanice luate în discuţie (româna, franceza, spaniola, italiana). Ele constituie unul din nucleele comune ale structurii de adîncime romanice. În cadrul generării numelui, deosebirile se plasează la nivelul regulilor morfo-fonemice [18], al aspectelor cantitative [19] şi al grupării termenilor în lexicon [20].

Aşa-zisul neutru al unor nume ca *neam-neamuri*, *popor-popoare* nu se explică prin prezenţa semului —[Animat] ci prin valorile +[Colectiv] şi—$[p_1 \equiv p_2]$: la plural, toate colectivele animate sînt variate. Or, toate colectivele inanimate variate sînt în română feminine. Dat fiind că acestea sînt destul de numeroase, este posibil ca ele să fi influenţat pluralele colective animate.

De altfel, pluralele inanimate masculine sînt puţine, chiar cînd este vorba de nume care aleg semul+$[p_1 \equiv p_2]$ (nevariat) : ele se limitează la cîteva nume care denumesc obiecte simetrice (*ochelari*, *pantaloni*) şi care sincretizează cele două numere.

Ca plurale variate, colectivele *neamuri*, *popoare* etc. nu intră în raport de comutare cu singularele respective, care se caracterizează prin semele $+[p_1 \equiv p_2]$ şi $\mp[p \rightarrow t]$. De aceea, este poate mai normal să considerăm pluralul şi singularul colectivelor ca selectate de cuvinte diferite. Faptul că raportul dintre *popor* şi *popoare* sau dintre *lume* şi *lumi* este altul decît între un singular ca *om* şi un plural ca *oameni* este dovedit şi de modul în care acestea dirijează semnificaţia determinanţilor. Astfel, se poate spune *multă lume*, familiar şi *mult popor* dar nu* *mult om*. *Tot* în combinaţie cu *om* este în primul rînd un generalizant : *tot omul munceşte* (uşor arhaizant) (cf. şi *omul trebuie să muncească*= „toţi oamenii trebuie să muncească") ; în combinaţie cu colectivele (*popor*, *lume*, *turmă* etc.), *tot* este în primul rînd un integral, global : *tot poporul nostru munceşte*, *toată lumea munceşte*= „ toţi cei care fac parte din *poporul nostru*" ; „toţi cei care fac parte din lume" ; comp. şi *tot calul nechează— toată herghelia nechează* ; cf. şi fr. *tout homme travaille— *tout l'homme travaille—tout le peuple travaille* ; *tout le monde* [22]. Într-un mod asemănător se comportă *tot* şi în combinaţie cu +[Mat] ; cf. *toată carnea*, *toată viaţa* unde apare valoarea de global.

---

[18] Vezi structura fonematică a formaţiilor de gen şi număr în [23].

[19] De pildă, numărul temelor caracterizate prin —[Animat] şi — [m, f] este în română cu mult mai mare decît în celelalte limbi romanice—vezi SCL XIX, 1968, p. 255—257.

[20] De pildă, rom. *durere* are indicele + [f], în timp ce corespondentul său semantic din italiană, (il) *dolore*, are indicele — [f] ; « trenul », are în spaniolă (*el tren*) sau franceză (*le train*) indicele [f], în timp ce în română ia semul — [m, f].

[22] Evident că în anumite contexte *tot* devine un global şi în combinaţia cu singularele obişnuite : *Maria tremura toată*. Important este faptul că există cel puţin un tip de context în care *tot* se comportă diferit în funcţie de caracterul numelor pe care le determină. În *toată casa se scoală de dimineaţă* ; *tot oraşul s-a strîns în piaţă*, *tot* este integral datorită capacităţii cuvintelor *casă, oraş* de a lua semul+ [C].

5. CATEGORII DE NUME

În funcţie de seriile de reguli de rescriere pe care le acceptă, numele se împart în următoarele categorii :

1. $$N \to z\cap - [A]\cap -[Pers]\cap -[C]\cap -[Mat]\cap \begin{cases} -[tot]\cap \begin{cases} -[p\equiv 0]\cap -[m, f]\cap -[fem]\cap -[d] \\ +[p\equiv 0]\cap -[m, f]\cap +[fem]\cap +[d] \end{cases} \\ +[tot]\cap +[p\equiv 0]\cap \begin{cases} -[p\to t]\cap -[m, f]\cap +[fem]\cap +[d] \\ +[p\to t]\cap -[m, f]\cap -[fem]\cap -[d] \end{cases} \end{cases}$$

Exemple : rom. *tren— trenuri, tablou — tablouri* ; it. *paio— paia, uova—uovo* ; fr. *amour—amours*

2. $$N\to z\cap -[A]\cap -[Pers]\cap -[C]\cap -[Mat]\cap \begin{cases} -[tot]\cap \begin{cases} -[p\equiv 0]\cap +[m]\cap -[fem]\cap -[d] \\ +[p\equiv 0]\cap +[m]\cap -[fem]\cap +[d] \end{cases} \\ +[tot]\cap +[p\equiv 0]\cap \begin{cases} -[p\to t]\cap +[m]\cap -[fem]\cap +[d] \\ +[p\to t]\cap +[m]\cap -[fem]\cap -[d] \end{cases} \end{cases}$$

Exemple : *pom—pomi* ; fr. *arbre—arbres* ; sp. *árbol— árboles* ; it. *ginocchio— ginocchi*

3. $$N\to z\cap -[A]\cap -[Pers]\cap -[C]\cap -[Mat]\cap \begin{cases} -[tot]\cap \begin{cases} -[p\equiv 0]\cap +[f]\cap +[fem]\cap -[d] \\ +[p\equiv 0]\cap +[f]\cap +[fem]\cap +[d] \end{cases} \\ +[tot]\cap +[p\equiv 0]\cap \begin{cases} -[p\to t]\cap +[f]\cap +[fem]\cap +[d] \\ +[p\to t]\cap +[f]\cap +[fem]\cap -[d] \end{cases} \end{cases}$$

Exemple : *casă — case, pădure— păduri* ; it. *casa — case* ; fr. *maison— maisons, (une) beauté— (des)beautés* ; sp. *oliva— olivas, casa— casas*

4. $N \to z\cap -[A]\cap -[Pers]\cap -[C]\cap +[Mat]\cap \mp[tot]\cap +[p\equiv 0]\cap +[p_1\equiv p_2]\cap +[m]\cap -[fem]\cap - [d]$

Exemple : rom. *vin, cupru, porţelan*, it. *vino, oro* ; fr. *vin, or, caviar* ; sp. *vino, oro* (cf. şi *lo bueno*)

5. $N \to z \cap -[A] \cap -[\text{Pers}] \cap -[C] \cap +[\text{Mat}] \cap \mp[\text{tot}] \cap +[p \equiv 0] \cap \mp[p_1 \equiv p_2] \cap +[f] \cap +[\text{fem}] \cap -[d]$ *

Exemple : rom. *carne, aramă, bunătate*; it. *carne, porcellana, bontá*; fr. *viande, porcelaine, bonté*; sp. *carne, plata, bondad.**

6. $$N \to z \cap -[A] \cap -[\text{Pers}] \cap +[C] \cap -[\text{Mat}] \cap \left\{ \begin{matrix} -[\text{tot}] \cap \mp[p \equiv 0] \cap +[p_1 \equiv p_2] \\ +[\text{tot}] \quad +[p \equiv 0] \cap \mp[p \to t] \end{matrix} \right\} \cap +[m] \cap -[\text{fem}] \cap -[d]$$

Exemple : *brădet, păpuriș***, sp. *olivar*, it. *olmedo*

7. $$N \to z \cap [A] \cap -[\text{Pers}] \cap +[C] \cap -[\text{Mat}] \cap \left\{ \begin{matrix} -[\text{tot}] \cap \mp[p \equiv 0] \cap +[p_1 \equiv p_2] \\ +[\text{tot}] \cap +[p \equiv 0] \cap \mp[p \to t] \end{matrix} \right\} \cap +[f] \cap +[\text{fem}] \cap -[d]$$

Exemple : *rufărie, încălțăminte*, fr. *sapinière*, sp. *fruta*

8. $$N \to z \cap -[A] \cap -[\text{Pers}] \cap +[C] \cap -[\text{Mat}] \cap \left\{ \begin{matrix} -[\text{tot}] \cap +[p \equiv 0] \cap -p_1 \equiv p_2] \\ +[\text{tot}] \cap +[p \equiv 0] \cap -[p \to t] \end{matrix} \right\} \cap +[m] \cap -[\text{fem}] \cap +[d]$$

Exemple : it. *vini*, fr. *vins, amours*, sp. *postres, vinos*

9. $$N \to z \cap -[A] \cap -[\text{Pers}] \cap +[C] \cap -[\text{Mat}] \cap \left\{ \begin{matrix} -[\text{tot}] \cap +[p \equiv 0] \cap -[p_1 \equiv p_2] \\ +[\text{tot}] \cap +[p \equiv 0] \cap -[p \to t] \end{matrix} \right\} \cap +[f] \cap +[\text{fem}] \cap +[d]$$

Exemple : *cărnuri, vinuri, bunătăți*, it. *carni*, fr. *viandes*; sp. *carnes, bellezas*

10. $$N \to z \cap -[A] \cap -[\text{Pers}] \cap +[C] \cap -[\text{Mat}] \cap \left\{ \begin{matrix} -[\text{tot}] \cap +[p \equiv 0] \cap +[p_1 \equiv p_2] \\ +[\text{tot}] \cap +[p \equiv 0] \cap -[p \to t] \end{matrix} \right\} \cap +[m] \cap -[\text{fem}] \cap +[d]$$

Exemple : rom. *ochelari, pantaloni*, fr. *alentours*, sp. *calzados*

---

* Pentru spaniolă abstractele admit rom. $\mp$ [d] : *soledad–soledades* (plural expresiv).

** Cf. *fiecare păpuriș, orice rufărie, orice încălțăminte.*

11. $$N \to z \cap -[A] \cap -[Pers] \cap +[C] \cap -[Mat] \cap \left\{ \begin{array}{l} -[tot] \cap +[p \equiv 0] \cap +[p_1 \equiv p_2] \\ +[tot] \cap +[p \equiv 0] \cap -[p \to t] \end{array} \right\} \cap +[f] \cap +[fem] \cap +[d]$$

Exemple : rom. *icre*, *nazuri*, *cărni*, fr. *fiançailles*, it. *ginocchia*, *nozze*, sp. *nupcias*, *enaguas*, *tenazas*

12. $$N \to z \cap +[A] \cap -[Pers] \cap -[C] \cap -[Mat] \left\{ \begin{array}{l} -[tot] \left\{ \begin{array}{l} -[p \equiv 0] \cap -[m] \cap \mp [fem] \cap -[d] \\ +[p \equiv 0] \cap -[m] \cap \mp [fem] \cap +[d] \end{array} \right. \\ +[tot] \cap +[p \equiv 0] \cap \left\{ \begin{array}{l} -[p \to t] \cap -[m] \cap \mp [fem] \cap +[d] \\ +[p \to t] \cap -[m] \cap \mp [fem] \cap \mp [d] \end{array} \right. \end{array} \right.$$

Exemple : *vulpoi-vulpe* ; fr. *chat-chatte*, sp. *zorro-zorra*

13. $$N \to z \cap +[A] \cap -[Pers] \cap -[C] \cap -[Mat] \left\{ \begin{array}{l} -[tot] \left\{ \begin{array}{l} -[p \equiv 0] \cap +[m] \cap -[fem] \cap -[d] \\ +[p \equiv 0] \cap +[m] \cap -[fem] \cap +[d] \end{array} \right. \\ +[tot] \cap +[p \equiv 0] \cap \left\{ \begin{array}{l} -[p \to t] \cap +[m] \cap -[fem] \cap +[d] \\ +[p \to t] \cap +[m] \cap -[fem] \cap \mp [d] \end{array} \right. \end{array} \right.$$

Exemple : *bou*, *cal* ; it. *cavallo*, fr. *cheval*, sp. *toro*, *caballo*

14. $$N \to z \cap +[A] \cap -[pers] \cap -[C] \cap -[Mat] \cap \left\{ \begin{array}{l} -[tot] \cap \left\{ \begin{array}{l} -[p \equiv 0] \cap +[f] \cap +[fem] \cap -[d] \\ +[p \equiv 0] \cap +[f] \cap +[fem] \cap +[d] \end{array} \right. \\ +[tot] \cap +[p \equiv 0] \cap \left\{ \begin{array}{l} -[p \to t] \cap +[f] \cap +[fem] \cap +[d] \\ +[p \to t] \cap +[f] \cap +[fem] \cap -[d] \end{array} \right. \end{array} \right.$$

Exemple : *vacă*, *iapă*, it. *vacca*, fr. *jument*, sp. *vaca*.

15. $N \rightarrow z \cap +[A] \cap +[Pers] \cap -[C] \cap -[Mat] \cap \begin{cases} -[tot] \cap \begin{cases} -[p \equiv 0] \cap -[m, f] \cap \mp [fem] \cap -[d] \\ +[p \equiv 0] \cap -[m, f] \cap \mp [fem] \cap +[d] \end{cases} \\ +[tot] \cap +[p \equiv 0] \begin{cases} -[p \rightarrow t] \cap -[m, f] \cap \mp [fem] \cap +[d] \\ +[p \rightarrow t] \cap -[m, f] \cap \mp [fem] \cap -[d] \end{cases} \end{cases}$

Exemple : *elev-elevă/elevi-eleve* ; *gură-cască* ; it. *bambino, -a, -i, -e* ; *artista, -i, -e* ; *affittacamere* ; fr. *élève, -s* ; sp. *alumno, -a, -os, -os, sacabotas.*

16. $N \rightarrow z \cap +[A] \cap +[Pers] \cap -[C] \cap -[Mat] \cap \begin{cases} -[tot] \cap \begin{cases} -[p \equiv 0] \cap +[m] \cap -[fem] \cap -[d] \\ +[p \equiv 0] \cap +[m] \cap -[fem] \cap +[d] \end{cases} \\ +[tot] \cap +[p \equiv 0] \cap \begin{cases} -[p \rightarrow t] \cap +[m] \cap -[fem] \cap +[d] \\ +[p \rightarrow t] \cap +[m] \cap -[fem] \cap -[d] \end{cases} \end{cases}$

Exemple : *bărbat, om* ; it. *uomo*, fr. *homme*, sp. *hombre.*

17. $N \rightarrow z \cap +[A] \cap +[Pers] \cap -[C] \cap -[Mat] \cap \begin{cases} -[tot] \cap \begin{cases} -[p \equiv 0] \cap +[f] \cap +[fem] \cap -[d] \\ +[p \equiv 0] \cap +[f] \cap +[fem] \cap +[d] \end{cases} \\ +[tot] \cap +[p \equiv 0] \cap \begin{cases} -[p \rightarrow t] \cap +[f] \cap +[fem] \cap +[d] \\ +[p \rightarrow t] \cap +[f] \cap +[fem] \cap -[d] \end{cases} \end{cases}$

Exemple : *femeie, noră*, it. *moglie*, fr. *femme*, sp. *mujer.*

18. $N \rightarrow z \cap \mp [A] \cap \mp [Pers] \cap +[C] \cap \begin{Bmatrix} -[tot] \cap \mp [p \equiv 0] \cap +[p_1 \equiv p_2] \\ +[tot] \cap +[p \equiv 0] \cap \mp [p \rightarrow t] \end{Bmatrix} \cap +[f] \cap +[fem] \cap -[d]$

Exemple : *mulţime, lume.*

19. $N \rightarrow z \cap \mp [A] \cap \mp [Pers] \cap +[C] \cap \begin{Bmatrix} -[tot] \cap +[p \equiv 0] \cap -[p_1 = p_2] \\ +[tot] \cap +[p \equiv 0] \cap -[p \rightarrow t] \end{Bmatrix} \cap +[f] \cap +[fem] \cap +[d]$

Exemple : *mulţimi, lumi.*

20. $N \rightarrow z \cap +[A] \cap -[Pers] \cap +[C] \cap \left\{ \begin{matrix} -[tot] \cap \mp [p \equiv 0] \cap +[p_1 \equiv p_2] \\ +[tot] \cap +[p \equiv 0] \cap \mp [p \rightarrow t] \end{matrix} \right\} \cap +[m] \cap -[fem] \cap -[d]$

Exemple : *șeptel*

21. $N \rightarrow z \cap +[A] \cap -[Pers] \cap +[C] \cap \left\{ \begin{matrix} -[tot] \cap \mp [p \equiv 0] \cap +[p_1 \equiv p_2] \\ +[tot] \cap +[p \equiv 0] \cap \mp [p \rightarrow t] \end{matrix} \right\} \cap +[f] \cap +[fem] \cap -[d]$

Exemple : *herghelie, turmă*

22. $N \rightarrow z \cap +[A] \cap -[Pers] \cap +[C] \cap \left\{ \begin{matrix} -[tot] \cap +[p \equiv 0] \cap -[p_1 \equiv p_2] \\ +[tot] \cap +[p \equiv 0] \cap -[p \rightarrow t] \end{matrix} \right\} \cap +[f] \cap +[fem] \cap +[d]$

Exemple : *șepteluri, herghelii, turme*

23. $N \rightarrow z \cap +[A] \cap +[Pers] \cap +[C] \cap \left\{ \begin{matrix} -[tot] \cap \mp [p \equiv 0] \cap +[p_1 \equiv p_2] \\ +[tot] \cap +[p \equiv 0] \cap \mp [p \rightarrow t] \end{matrix} \right\} \cap +[m] \cap -[fem] \cap -[d]$

Exemple : *neam, popor, colectiv*

24. $N \rightarrow z \cap +[A] \cap +[Pers] \cap +[C] \cap \left\{ \begin{matrix} -[tot] \cap +[p \equiv 0] \cap -[p_1 \equiv p_2] \\ +[tot] \cap +[p \equiv 0] \cap -[p \rightarrow t] \end{matrix} \right\} \cap +[f] \cap +[fem] \cap +[d]$

Exemple : *neamuri, popoare, colective*

ANEXĂ

Lexicon

it. affittacamere 15*
fr. alentours 10
sp. alumno, -a 15
fr. amour 1, 8
r. apăraie 7
r. aramă 5
sp. árbol 2
fr. arbre 2
it., sp. artista 15
it. bambino, -a 15
r. bărbat 16
fr. beauté (s) 3, 5
sp. bellezas 9
sp. bondad 5
it. bontà 5
fr. bonté 5
r. bou 13
r. brădet 6
sp. (lo) bueno 4
r. bunătate 5
r. bunătăţi 9
sp. caballo 13
r. cal 13
sp. calzados 10
it., r., sp. carne 5
sp. carnes 9
it. carni 9
r. cărni 11
r. cărnuri 9
it., sp. casa 3
r. casă 3
it. cavallo 13
fr. chat 12
fr. chatte 12
r. colectiv 23
r. colective 24
r. cupru 4
r. elev, -ă 15
fr. élève 15
sp. enaguas 11
r. femeie 17
fr. femme 17
fr. fiançailles 11
sp. fruta 7
it. ginocchia 11
it. ginocchio, -i 2
r. gură-cască 15
r. herghelie 21
r. herghelii 22
sp. hombre 16
fr. homme 16
r. iapă 14
r. icre 11
r. încălţăminte 7
fr. jument 14
r. lume 18
r. lumi 19
fr. maison 3
it. moglie 17
sp. mujer 17
r. mulţime 18
r. mulţimi 19
r. nazuri 11
r. neam 23
r. neamuri 24
r. noră 17
it. nozze 11
sp. nupcias 11
r. ochelari 10
sp. oliva 3
sp. olivar 6
it. olmedo 6
r. om 16
fr. or 4
it., sp. oro 4
it. paio 1
r. pantaloni 10
r. păpuriş 6
sp. plata 5
r. pom 2
r. popoare 24
r. popor 23
fr. porcelaine 5
sp. porcelán 4
it. porcellana 5
r. porţelan 4
sp. postres 8
r. rufărie 7

* Numărul din dreapta cuvîntului trimite la regula de rescriere.

sp. sacabotas 15
fr. sapinière 7
sp. soledad 5
r. şeptel 20
r. tablou 1
sp. tenazas 11
sp. toro 13
r. tren 1
r. turmă 21
r. turme 22
it. uomo 16
it. uovo, -a 1
sp. vaca 14
r. vacă 14
it. vacca 14
fr. vache 14
fr. viande 5
fr. viandes 9
fr., r. vin 4
it. vini 8
it., sp. vino 4
sp. vinos 8
fr. vins 8
r. vinuri 9
r. vulpe 12
r. vulpoi 12
sp. zorra 12
sp. zorro 12

BIBLIOGRAFIE

1 Academia R.S.R. — *Gramatica limbii române*, ediţia a doua, vol. I—II, Bucureşti, 1965.

2 Agard, Frederik — *Structural sketch of Rumanian*, în „Language" XXXIV (1958), p. 1—127.

3 Chomsky, Noam — *Aspects of the Theory of Syntax*, Cambridge-Mass., 1965.

4 Coşeriu, Eugenio — *Pour une sémantique diachronique structurale*, în T.L.L.II (1964).

5 Caragaţă, G. — *Pluralele româneşti şi italieneşti în* **ora**, în „BPh" III (1936), p. 29—56.

6 Coteanu, Ion — *Despre pluralul substantivelor neutre în româneşte*, în „Limbă şi literatură" I (1955), p. 103—117.

7 Diaconescu, Paula — *Numărul şi genul substantivului românesc*, în SCL XV, 1964, nr. 3, p. 295—316.

8 Dubois, Jean — *Grammaire structurale du français*, I *Nom et pronom*. Paris, 1965; II *Le verbe*, Paris, 1967.

9 Escudero, Gregorio, — — Copceag, Dumitru — *Gramatica limbii spaniole*, Bucureşti, 1965.

10. Guillaume, Gustave — *Le problème de l'article et sa solution dans la langue française*, Paris, 1919.

11 Fernández, Salvador — *Gramática española. Los sonidos, El nombre y el pronombre*, Manuales de la Revista de Occidente, Madrid (1951).

12 Greimas, A. J. — *Sémantique structurale. Recherche de méthode*, în „Langue et langage", Paris (1966).

13 Hall, Robert A. Jr. — *The „Neuter" in Romance; a pseudo-problem*, în „Word" 21(1965), 3, p. 421—427.

14 Hjelmslev, L. — *Essai d'une théorie des morphèmes* (1938), republicat în T.C.L.C. XII (1959), p. 152—164.

15 Iordan, Iorgu — *Limba română contemporană*, Bucureşti, 1956.

16 I d e m — *Pluralul substantivelor în limba română actuală*, în BPh V (1938), p. 1—54.

17 Iordan, Iorgu— Guţu-Romalo, Valeria-Niculescu, Alexandru — *Structura morfologică a limbii române contemporane*, Bucureşti, 1967.

18 Katz, Jerrold J. Postal, Paul M. — *An Integrated Theory of Linguistic Descriptions*, Cambridge. Mass. 1965.

19 Manoliu Manea, Maria — *Sistematica substitutelor din româna contemporană standard*, Bucureşti, 1968.

20 Pottier, Bernard — *Introduction à l'étude de la philologie hispanique*, Bordeaux, 1958.

21 I d e m — *Vers une sémantique moderne*, în T.L.L., Strasbourg, VI (1964), 1, p. 107—137.

22 Puşcariu, Sextil — *Limba română*, I, Bucureşti, 1940.

23 S.R.L.R. — *Quelques observations sur la flexion nominale en roumain, français, espagnol et portugais* (sub tipar).

Februarie 1969

Facultatea de limbi romanice,
Bucureşti, Str. Ed. Quinet 7

FORMELE DE PERSOANA A III-A ALE AUXILIARULUI DE LA PERFECTUL COMPUS. PRIVIRE ISTORICĂ

DE

C. FRÎNCU

I. În flexiunea perfectului compus limba literară modernă prezintă forme distincte la persoana a III-a singular și plural (el *a cîntat* – ei *au cîntat*), deosebindu-se de limba veche, caracterizată prin sincretismul acestor două persoane (el *au cîntat* – ei *au cîntat*). Forma cu *a*, contestată în secolul trecut de Gh. Săulescu și alții și susținută de Eliade Rădulescu și C. Negruzzi este aproape necunoscută atît în limba literară din secolele al XVI–XVIII-lea, cît și în unele graiuri populare actuale (moldovean, crișean, maramureșean, bănățean) [1]. Ea lipsește, de asemenea, în dialectul meglenoromân, care, ca și vechea română literară, posedă *au* și la singular și la plural (el *căzut-au* – ei *căzut-au*) și în dialectul aromân, în care, deși se realizează opoziția singular-plural, nu există forma neaccentuată *a*, ci numai forma accentuată (*el are alumtată – ei au alumtată*). Singurul dialect în care se întîlnește forma cu *a* este cel istroromân, dar nici în acest dialect nu se realizează opoziția singular-plural la persoana a III-a (*i̯e a*(*aw*) *scapat*–*i̯el'a*(*aw*) *scapat*).

Din această perspectivă se desprind o serie de întrebări legitime. Care este vechimea formelor cu *a* și cu *au* la persoana a III-a singular în limba română? Care este răspîndirea lor în limba veche? De cînd și de unde a început să se generalizeze forma cu *a* în limba literară? Cum se explică formele actuale din graiuri?

Ca și în cazul altor inovații morfologice nu avem o lucrare în care să se fi urmărit cronologic formele perfectului compus și din care să se fi desprins concluzii privitoare la evoluția limbii române literare și a graiurilor

---

[1] Graiurile populare actuale prezintă diferențe în ceea ce privește formele de persoana a III-a singular și plural ale auxiliarului perfectului compus. Unele realizează opoziția prin *a* (singular)– *au* (plural), sau prin : *o-or* ; *o-au*, altele suspendă această opoziție ; singular *a* – plural *a* ; (graiul muntean) singular *o*–plural *o* (graiurile moldovean, crișean, maramureșean) ; singular *au*-plural *au* (în unele puncte periferice din Banat, Crișana, Maramureș). (Vezi hărțile anexate).

populare [2]. Tratatele de istoria limbii române, oprindu-se de obicei la limba secolului al XVI-lea, n-au putut surprinde unele procese interesante din evoluţia limbii române, înlocuirile unor norme cu altele, cum e cazul înlocuirii vechii forme de tipul (*el*) *au cîntat* cu moderna (el) *a cîntat* sau cu (el) *o cîntat*, în graiuri. De aceea, în lucrarea de faţă, ne-am propus să urmărim acest proces de la primele sale manifestări pînă la stabilirea unei norme definitive. Am folosit pentru aceasta atît texte literare (texte bisericeşti, laice, cărţi populare, texte juridice, cronici, periodice, manuale etc.), cît şi texte cu caracter neliterar (acte particulare, zapise, texte folclorice) pornind de la ideea că mai ales acestea din urmă, respectînd mai puţin tradiţia scrisă şi norma, în general, sînt mai concludente pentru datarea şi localizarea fenomenului. Pentru situaţia actuală din graiuri am folosit ALR şi textele dialectale culese de E. Petrovici.

II. Cercetînd textele religioase din secolul al XVI-lea constatăm că forma cu *a* nu apare în textele rotacizante [3] şi în tipăriturile lui Coresi [4]. Persoana a III-a singular, foarte frecventă în aceste texte, apare numai sub forma *au* : l-*au dusu* Pavelu CV, 33/7, aşa *au făcut* mie domnul CT, 111/8. Cu pilde *au* graitu Domnulu CC² 353/29 etc.

Primul text religios în care am înregistrat forme cu *a* este *Palia de la Orăştie* (1582). În acest text din totalul de 327 forme de persoana a III-a singular apar cu *au*-325 şi cu *a* numai 2 : nu ştiu cine *a făcut* (69/13), dumnezeu n-*a uitat* (144/23)[5]. Din aceste două forme, ultima poate fi interpretată fie ca greşeală de limbă [6], fie ca inconsecvenţă grafică [7].

Cu toate acestea prezenţa lui *a* şi în alte texte nu mai ridică astfel de obiecţii. Astfel în *Codicele Todorescu* apar 3 forme cu *a* (faţă de 190 cu *au*) : iară toţi oamenii ceea ce de la dumnezeu nu s-a *temut* şi cuvintele lui n-*au socotit* (113 v/6—10)[8]; îngerii *a căzut* şi *au perit* (89 v/12), ceea ce *a giurat* (35 v/8—9), în aceste exemple relevăm folosirea formei cu *a* atît pentru singular cît şi pentru plural, aşa cum apare azi în dialectul istroromân şi în graiul muntean din dialectul dacoromân.

---

[2] Necesitatea unor lucrări care să urmărească cronologic generalizarea anumitor inovaţii morfologice a fost subliniată mai de mult de către Gh. Ivănescu, *Îndrumări în cercetarea morfologiei limbii române literare din secolul al XIX-lea*, în LR IV, 1955, nr. 1, p. 19. Astfel de lucrări ar fi indispensabile elaborării tratatului de *Istoria limbii române*.

[3] Am consultat CV = *Codicele Voroneţean*, ediţie îngrijită de I. G. Sbiera, 1885 ; PS = *Psaltirea scheiană comparată cu celelalte psaltiri din secolul al XVI-lea şi al XVII-lea, traduse din slavoneşte*, ediţie îngrijită de I. A. Candrea, Bucureşti, 1916 ; *Psaltirea voroneţeană*, publicată de I. Găluşcă în *Slavisch-Rumänisches Psalterbruchstück*, Halle, 1913.

[4] Am consultat CC² = Coresi, *Cazania a II-a*, ediţie îngrijită de Al. Procopovici şi S.Puşcariu, Bucureşti, 1914 ; CT=Coresi, *Tetraevanghelul*, ediţie îngrijită de Fl. Dimitrescu, Bucureşti, 1963 ; *Psaltirea publicată româneşte în 1577 de diaconul Coresi*, ediţie îngrijită de B. P. Hasdeu, Bucureşti, 1881.

[5] Am folosit indicele ediţiei *Palia de la Orăştie*, îngrijită de V. Pamfil, Bucureşti, 1968.

[6] Prin fonetică sintactică *n-au‿uitat* putea ajunge uşor la *n-a uitat*.

[7] *a* apare la sfîrşitul rîndului şi, în textele vechi, greşelile de grafie apar mai ales la cuvintele care nu încap pe un singur rînd, copistul sau tipograful uitînd că n-a terminat cuvîntul. În cazul nostru situaţia se putea produce, cu atît mai mult cu cît rîndul următor începea cu aceeaşi literă care lipsea, cu *u* (vezi fotocopia textului în *op. cit.*, p. 144). Menţionăm că Ov. Densusianu, *Istoria limbii române*, Bucureşti, 1961, p. 143, interpretează toate formele cu *a* ca datorîndu-se unor ,,neglijenţe grafice''.

[8] Am folosit textul transliterat de N. Drăganu, *Două manuscripte vechi : Codicele Todorescu şi Codicele Marţian*, Bucureşti, 1914.

În textele netraduse, deşi predominantă este forma cu *au*, forma cu *a* apare mai des. Ea poate fi atestată atît în texte reprezentînd graiurile sudice (ne-*a fost*, 1583—1585, Vladeşti, Muscel, CB, I, p. 38), cît şi în texte reprezentînd graiurile nordice : El *a mers* (1595, Cîmpulung (Bucovina) SB, p. 48), dar *au fost* (în acelaşi document); m-*a prins* Mihnea Vodă şi m-*au dus* în ţara ungurească (document scris înainte de 1600, Bistriţa, Transilvania, SB, 52), m-*au prins* neşte saşi, deci *a vrut* să mă taie (idem).

Ov. Densusianu care a remarcat pentru prima oară prezenţa formelor cu *a* în limba din secolul al XVI-lea arată că „cu toate cazurile relativ numeroase de *a*, ar fi hazardat să afirmăm că acesta era efectiv întrebuinţat la persoana a III-a singular; probabil că exemplele citate trebuie interpretate ca neglijenţe grafice şi aceasta cu atît mai mult cu cît *a* apare şi la plural" (*op. cit.*, p. 143).

Problema existenţei reale sau numai grafice a formei cu *a* în limba din secolul al XVI-lea poate fi rezolvată numai dacă se pune problema deosebirii dintre limba scrisă şi limba vorbită din acel timp, a diferenţei dintre norma scrisă şi limba populară. Cercetarea acestor „neglijenţe grafice" în diferite texte duce la constatarea că ele nu apar (sau apar extrem de rar) în textele religioase, mai arhaice şi mai artificiale sub raportul limbii, ci în documentele private scrise de oameni fără cultură [9]. Apariţia repetată a formei cu *a* numai în documentele particulare (într-o scrisoare din Maramureş, publicată de acad. Al. Rosetti în SB, p. 72—73 apar 5 forme cu *a* faţă de 7 cu *au*) ne dă dreptul să credem că nu avem de-a face numai cu greşeli de scriere sau de limbă. Dată fiind apariţia ei relativ rară, forma cu *a* nu poate fi interpretată ca o nesiguranţă sau o alternanţă a uzului, ci, ca şi alte fenomene din secolul al XVI-lea [10], ca pătrundere involuntară şi inconştientă a vorbirii populare în limba scrisă. Forma cu *a*, deşi prezentă atît în graiurile sudice cît şi în cele nordice, era în afara normei lingvistice de la sfîrşitul secolului al XVI-lea, normă stabilită pe baza limbii vorbite dintr-o perioadă mai veche, de la începutul secolului sau poate chiar din secolul al XV-lea. Deci, absenţa formei în cele mai vechi texte româneşti, dar prezenţa ei în documente ne conduce spre ipoteza unei diferenţe mari între limba scrisă şi limba vorbită încă din secolul al XVI-lea.

Situaţia din textele ulterioare confirmă această ipoteză. Astfel în *Cazania lui Varlaam* (1643) apar la persoana a III-a singular 1063 forme cu *au* şi o singură formă cu *a: a ucis* (376/4)[11]. În *Noul Testament de la Bălgrad* (1648) apare o singură formă cu *a* (75/13) printre numeroasele forme cu *au*. În *Biblia de la Bucureşti* (1688) nu apar decît forme cu *au* [12]. În scrierile lui Dosoftei, de asemenea, nu apar decît forme cu *au*, atît la singu-

---

[9] Forme cu *a* au fost semnalate în SB de acad. Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, IV, V, VI, Bucureşti, 1966, p. 290.

[10] Vezi Gh. Ivănescu, *Problemele capitale ale vechii române literare*, Iaşi, 1948, p. 151 şi urm.

[11] Am folosit textul din Varlaam, *Cazania*, 1643, ediţie îngrijită de J. Byck, Bucureşti, 1943.

[12] Pentru aceste două texte am folosit *Indicii* alcătuiţi pentru elaborarea *Tratatului de Istoria limbii române* (sub redacţia acad. Al. Rosetti), aflaţi în biblioteca *Institutului de lingvistică* din Bucureşti, la care am avut acces datorită bunăvoinţei conducerii tratatului.

lar cît şi la plural [13]. Aceeaşi situaţie o prezintă şi alte texte religioase din secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea [14].

Care este situaţia în textele laice din secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea?

În documentele din prima jumătate a secolului al XVII-lea, deşi forma cu *au* este preponderentă, se întîlneşte şi forma cu *a*, atît în nord cît şi în sud. Pentru a releva frecvenţa formei cu *a* în raport cu cea a formei cu *au* la persoana a III-a singular am făcut o statistică, indicînd la fiecare exemplu dat mai jos, la numitor, numărul formelor cu *au* ce apar în textul respectiv, şi la numărător, numărul formelor cu *a*. Am ales texte atît din nord cît şi din sud:

Moldova şi Bucovina: a dzis (1608, Suciul de sus, SB, 78; 1/5), *a murit* (1604–1618, Cîmpulung, SB, 78; 1/2), *a ucis* (1624, Iaşi, DB, 64; 1/4), *s-a furat* (1620, Cîmpulung, DB 90) 2/0);

Maramureş: *a fost* (1602–1617, SB, 72; 5/7), *a giurat* (idem), *a văzut* (idem), *a dat* (1647, inscripţie în biserica Budeşti, I M, 54; 1/5), *a dat* (1650, inscripţie din biserica Hoteni, I M, 117; 1/3);

Ţara Românească: *a spus* (1619, Bucureşti, DB, 45; 1/4), *a fost* (1625, f. l., DB, 101; 1/1), *lăsatu-i-a* (1626, Tîrgovişte, DB, 114; 1/12), *a fost* oameni buni (1626, f. l. DB, 143; 2/0), *n-a putut* (1628, f. l., DB, 149; 1/5), *a fost* (1628, Tîrgovişte, DB, 154, 1/0).

Din cifrele care indică frecvenţa formei cu *a* în raport cu formele cu *au*, rezultă că forma cu *a* era destul de rară în documente, atît în cele din nord cît şi în cele din sud. Dacă ţinem seama şi de faptul că există numeroase documente particulare în care nu apare decît forma cu *au*, căpătăm o imagine clară a frecvenţei formei de tipul *a cîntat*. Astfel, consultînd 170 de documente din prima jumătate a secolului al XVII-lea, publicate de I. Bianu în *Documente româneşti*, tom I, fasc. 1, Bucureşti, 1907, am înregistrat forme cu *a* numai în 9 documente [15]. Dintre acestea 8 sînt documente munteneşti. Acest lucru ne duce la ideea folosirii mai frecvente a formei cu *a* în Muntenia, fapt care coincide cu situaţia actuală din graiuri. Întrebuinţarea mai frecventă a formei cu *a* în Muntenia se poate constata şi din examinarea comparativă a *Pravilei lui Vasile Lupu* şi a *Pravilei lui Matei Basarab*. Cu toate că în ambele texte apare, de regulă, forma cu *au*, atît la singular cît şi la plural, există cazuri cînd *au* din pravila moldovenească este înlocuit cu *a* în pravila muntenească [16]. *Moldova*: cum *au fost* obiceiul (p. 17/57) —*Muntenia*: cum *a fost* obiceiul (idem); *Moldova*: de unde *au născut* (p. 95/5) — *Muntenia*: de unde *a născut* (idem) etc. De fapt, în a doua jumătate a secolului al XVII-lea şi în prima jumătate a secolului

[13] Am consultat Dosoftei, *Psaltirea în versuri*, ediţie critică de I. Bianu, Bucureşti, 1887, precum şi *Indicele* la *Viaţa şi petrecerea sfinţilor*, Iaşi, 1682, din biblioteca *Institutului de lingvistică* din Bucureşti.

[14] Am consultat: Antim Ivireanul, *Predici*, ediţie critică de G. Strempel, Bucureşti, 1962; Ioan din Vinţi, *Sicriul de aur* (1685), din M. Gaster, *Crestomaţie română*, I, p. 263–268; *Minele de la Rîmnic* 1779 (din) BRV, II, p. 231–244; S. Micu-Klein, *Propovedanie la îngropăciunea oamenilor morţi*, Blaj, 1784. Din toate aceste texte numai în ultimul am întîlnit o singură formă cu *a*. Peste tot apar numai forme cu *au*.

[15] Interesant este faptul că toate aceste documente sînt scrise de dieci mărunţi. În documentele de la curţile domnitorilor, scrise în general de dieci mai culţi, cunoscători ai tradiţiei scrise, nu am întîlnit nici un exemplu de formă cu *a*.

[16] Am folosit textul din S. G. Longinescu, *Pravila Moldovei în vremea lui Vasile Lupu*, Bucureşti, 1912.

al XVIII-lea, forma cu *a* apare numai în documente muntenești, dispărînd cu desăvîrșire din documentele și inscripțiile din Moldova, Bucovina, Ardeal[17]. Rămînerea în uz a formei cu *a* în sudul țării se poate explica prin preferința vorbitorilor de aici de a întrebuința forma de singular și pentru plural, preferință bine cunoscută astăzi în graiul muntean nu numai la perfectul compus, ci și la alte timpuri (*ei merge*, *ei urca*, *ei va merge*). La perfectul compus întrebuințarea formei de singular și pentru plural este atestată, cum am văzut, încă din secolul al XVI-lea în texte provenind atît din sudul cît și din nordul țării.

Din această perspectivă istorică așa-numitul „dezacord" al muntenilor ne apare nu ca o greșeală de limbă, ci ca o continuare a unei stări de lucruri normale în vechea română și în dialectul istroromân.

Un argument pentru faptul că forma cu *a*, prezentă pînă pe la jumătatea secolului al XVII-lea atît în graiurile sudice cît și în cele nordice, își restrînge apoi întrebuințarea (sau dispare) în nord, rămînînd numai în sud, este actuala situație din graiuri. Actuala formă cu *o* (*o cîntat*) din Banat, Crișana, Maramureș, Moldova, nu se poate explica printr-un mai vechi *o* (căci *a* nu se transformă pe cale normală în *o* în limba română), ci numai prin *au* (printr-o asimilație reciprocă [18]), după cum forma cu *a*, întîlnită azi în Muntenia, Oltenia, sudul Ardealului, Dobrogea nu se poate explica decît prin mai vechiul *a*(< *habet*).

Însă în ceea ce privește originea formei cu *o* (*o cîntat*) s-au exprimat diverse păreri : 1) *o* nu derivă din *a avea*, căci *a* nu se transformă niciodată în limba română în *o*, pe cale normală, ci din *a vrea* (I. Coteanu, *Elemente de dialectologie a limbii române*, București, 1961, p. 89). Argumentul susținătorilor acestei opinii se sprijină pe existența pluralului cu *or* (*or cîntat*), în unele graiuri, în care se recunoaște ușor *v*(*or*). Propagarea auxiliarului s-a făcut prin intermediul formei de viitor anterior cu valoare de prezumtiv[19] ; 2) *o* derivă din *a avea*, dar nu de la persoana a III-a singular, ci de la a III-a plural [20] ; *habent*> *habunt*> *au* > o ; 3) *o* are o dublă origine în *a avea* și *a vrea* [21].

După părerea noastră soluționarea originii lui *o* de la perfectul compus (și poate chiar a lui *o* și *a* de la viitor [22]), este strîns legată de stabilirea vechimii și răspîndirii în limba veche și în graiurile actuale a formelor de

---

[17] Pentru aceasta au fost cercetate I. Bîrlea, *Inscripții din bisericile Maramureșului*, București, 1909 ; I. Iorga, *Inscripții din bisericile românilor*, I, București 1907 ; *Observații și probleme bănățene*, București, 1941.

[18] Vezi I. Iordan, *Limba română actuală. O gramatică a „greșelilor"*, ed. II, București, 1947, p. 145.

[19] *Op. cit.*, p. 89.

[20] Vezi G. Weigand, *Der Banater Dialekt*, în „Dritter Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache", Leipzig, 1896, p. 245 ; I. Iordan, *op. cit.*, p. 145.

[21] Vezi H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, București, 1895–1925, I, 132 a ; J. Byck, *Doubles désinences en roumain*, în BL IV, 1936, p. 201.

[22] În privința acestora părerile specialiștilor sînt și mai controversate : Unii văd în *o*, *a* de la viitor o evoluție a lui *volet* > *voare* > *voa* > *va* > *a* (cf. W. Meyer-Lübke, *Grammatik der Romanischen Sprachen*, III, 247 ; *Rumänisch und romanisch*, în „Analele Academiei Române. Memoriile secțiunii literare", seria III, București, 1930, p. 19) ; Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, I, 138 ; Ov. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, II, 227, Alf. Lombard, *Le futur de type* **o să cînt**, în BL VII, p. 8). Alții consideră pe *a*, *o* de la viitor ca descinzînd din *habere* (Weigand, *op. cit.*, p. 245 ; I. Iordan, *Gramatica limbii române*, București, 1937, p. 190). O poziție total deosebită adoptă S. Pușcariu, *Viitorul cu* **vadere**, în DR VI, 1929–30, p. 387–397 și VII, 1931–1939, p. 449, care propune ca etimologie pentru *va*, *a* pe *vadit*.

perfect de tipul *o cîntat*, *or cîntat* şi a celor de viitor de tipul *o cînta*, *a cînta*, *or cînta*, *or fi cîntat*, căci numai o folosire concomitentă a acestora în aceleaşi arii lingvistice putea duce la propagarea auxiliarului de la viitor la perfectul compus sau invers.

Despre forma de perfect cu *o* (*o cîntat*) specifică graiurilor de nord, putem spune că ea este destul de veche. Ca şi forma de tipul *a cîntat*, ea nu apare în textele religioase, fiind în afara normei literare. În documente însă o întîlnim încă de la începutul secolului al XVII-lea, alături de forma literară cu *au* : ia au fost a mea făr de a frăţîne-mieu Drăghici pentru că mi-*o dat* mie tata nost (1619, Moldova, DB, 51), deci *o pus* în svînta băserică (1675, Maramureş, IM, 36), *o crescut* (1615, Moldova, DB, 111), unii *o samanat* (Banat, OB, 113).

Remarcăm faptul că forme cu *o* nu apar în documente munteneşti, ci numai în documente şi inscripţii din Moldova, Banat, Maramureş şi Transilvania. Ele sînt foarte frecvente în documentele ardeleneşti scrise cu litere latine şi ortografie maghiară, care, după cum se ştie, respectau mai puţin norma scrisă impusă de cărţile bisericeşti [23]; *o tunat* şchi m-*o tras* (Iorga, *Un oraş românesc din Ardeal, Condica Haţegului* (*1725—1847*), Bucureşti, 1941, p. 46) *o betut* (idem), *o fost* diacon (p. 103) etc.

În cel mai vechi manuscris al *Alexandriei* (1620) apare o singură formă cu *o* : ţi-*o dat* (p. 112/13) [24] faţă de 28 forme cu *au* şi una cu *a*. În cronica lui Gr. Ureche, a cărei limbă este apropiată de limba vorbită, nu apar decît forme cu *au* (peste 1800) şi 3 forme cu *a* : *a picat* (p. 128), *a fost* (p. 72), *a o scos* (p. 69). Prezenţa formelor cu *a* în cronica lui Ureche [25] se poate datora autorului (forma fiind cunoscută în Moldova în prima jumătate a secolului al XVII-lea), sau mai degrabă copiştilor munteni, în vorbirea cărora exista fără îndoială această formă. În cronicile lui M. Costin [26] şi I. Neculce [27] nu apar decît forme cu *au*. Aceeaşi situaţie o prezintă cronicile rimate din secolele al XVII-lea — XVIII-lea [28].

Faza iniţială a asimilării lui *a* din *au* de către labiala *u* este atestată în inscripţiile din Maramureş din prima jumătate a secolului al XVII-lea : „Meşterul au vrut să o ducă, Popa Pinte nu *oo* dat ce *oou* plătit şi *oou* spus" (I M. p. 33). Transformarea lui *au* în *o*, prin asimilaţie reciprocă, apare, mai ales, în condiţiile cînd era precedat de o vocală labială, în cele mai multe cazuri de *o* complement direct (care se antepunea verbului în limba veche) : Această carte *o-u*(=o au) *cumperat* popa Lupu (1720, Maramureş, IM, p. 33) ; cum *o-u* (o au) *crescut* (1619, DR, 45) ; Cum au luat pre Despina de mică de *o ţinut* (=o au ţinut) el şi *o crescut* (=*o au crescut*) el ca o fată a lui şi *o hrănit* (=o au hrănit) 30 de ani (1615, Modova, DB, 111), dar „şe *o au crescut* şi *o au măritat* (în acelaşi document). Aceste exemple arată că

---

[23] În cărţile bisericeşti consultate n-am întîlnit decît două forme cu *o* în prefaţa la *Catechismus*, Sîmbăta Mare, 1726 : *o* lasat (BRV, I, 226), *o spus* (230).

[24] Am folosit textul publicat de N. Cartojan, *Alexandria în literatura românească*, Bucureşti, 1922.

[25] Am utilizat Gr. Ureche, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, ediţie îngrijită de P. P. Panaitescu, Bucureşti, 1958.

[26] Am folosit M. Costin, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, ediţie îngrijită de P. P. Panaitescu, Bucureşti, 1958.

[27] Am folosit I. Neculce, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, ediţie îngrijită de I. Iordan, Bucureşti, 1958.

[28] Am folosit, *Cronicele versificate din secolul al XVII-lea şi al XVIII-lea*, ediţie critică de D. Simonescu, Bucureşti, 1967.

forma cu *o* (*o cîntat*) provine din forma cu *au* (*au cîntat*) (formele cu *o-u*, *oo* constituind faza inițială a asimilării lui *a* din *au*, în contact cu o vocală labială) și nu din *a vrea* de la viitor.

În sprijinul acestei afirmații ne vin o serie de argumente de ordin cronologic și de geografie lingvistică.

1) Formele cu *o* apar numai în ariile în care începînd cu a doua jumătate a secolului al XVII-lea nu mai întîlnim în documente forme cu *a*, ci numai forme cu *au*. În graiurile de astăzi, în punctele conservatoare unde mai apar forme vechi cu *au* la persoana a III-a singular (Crișana, Maramureș, Banat) se folosesc și forme cu *o* (vezi hărțile anexate). Deci dat fiind faptul că *o* apare în limba veche numai în ariile în care se foloseau exclusiv forme cu *au* la ambele numere la persoana a III-a, iar azi *au* se întîlnește numai în ariile cu *o*, o legătură între ele este incontestabilă.

Într-un singur punct, 180 (Scheii Brașovului), apare *au* la persoana a III-a singular în aria lui *a*. Prezența formei vechi în acest punct se poate explica prin prezența unei populații de origine meglenoromână, care, ca și în dialectul meglenoromân, folosește pînă astăzi *au* pentru singular (vezi Gh. Ivănescu, *Colonii meglenoromâne în sudul Transilvaniei, Oltenia și Muntenia*, BIFR, IX, p. 152 și urm.)

2) *o* de la perfectul compus (*o cîntat*) nu poate proveni de la viitor (*o cînta*) căci ariile acestor forme de auxiliar nu coincid [29]. Viitorul cu *o* (*o cînta, o să cînte*) apare numai în graiurile din sudul țării și acolo nu s-a petrecut o propagare a auxiliarului viitorului spre perfectul compus, căci acesta din urmă are forma cu *a*(*a cîntat*). În graiurile de nord o analogie cu viitorul este de asemenea exclusă, căci aici există *o* la perfectul compus, dar *a* la viitor (*a cînta, a să cînte*). Deci dat fiind faptul că ariile lui *o* de la perfectul compus și ale lui *o* de la viitor sînt total diferite și că o propagare prin analogie de la un timp la altul nu se putea produce decît prin uzul concomitent al celor două forme, în cadrul aceleeași arii lingvistice, originea lui *o* de la perfectul compus în *a vrea*[30], sau originea sa dublă ne apare ca puțin probabilă.

3) *o* de la perfectul compus nu se poate explica prin *o* de la viitor și din motive cronologice : viitorul cu *o* este mai recent decît perfectul compus cu *o*, înregistrat după cum am văzut încă de la începutul secolului al XVII lea[31]. În secolul al XVI-lea și prima jumătate a secolului al XVII-lea viitorul apare la persoana a III-a singular și plural numai cu forme de tipul *va cînta, vor cînta, va să cînte, are a cînta, au a cînta.* În textele consultate am întîlnit un singur exemplu cu *a*(s-*a alege*, CB, I, 26), dar nici unul cu *o* (s-*o alege*).

Deci nici din punct de vedere cronologic nu putem admite o propagare a lui *o* din *a vrea* de la persoana a III-a a viitorului la perfectul compus,

---

[29] Cf. Florența Sădeanu, *Traces de passé composé absolu en roumain*, în ,,Recueil d'études romanes publié à l'occasion du XI Congres international de linguistique romane à Lisbonne", București, 1959, p. 315.

[30] Același lucru se poate spune despre *o* de la viitor, care nu se poate explica prin *a avea* sau printr-o contaminație între cele două auxiliare *a avea* și *a vrea*, căci acolo unde se folosește *o* de la viitor se folosește *a* la perfectul compus (sud) și invers, acolo unde apare *a* la viitor se folosește *o* la perfectul compus (nord). Întrucît în această lucrare nu ne-am propus să discutăm formele de viitor, ne limităm la această constatare.

[31] El poate fi mai vechi căci de obicei prima atestare în scris nu e o dovadă pentru faptul că fenomenul abia apăruse în limbă.

întrucît formele cu *o* de la perfectul compus sînt anterioare formelor cu *o* de la viitor. Nici explicația propagării lui *a vrea* prin intermediul persoanei a III-a plural de la viitorul anterior, cu funcție de prezumtiv (*vor fi cîntat* > *or fi cîntat* > *or cîntat* (pers. a III-a plural) > *o cîntat* (persoana a III-a singular), propusă de I. Coteanu (*op. cit.*, p. 89) nu pare convingătoare. De ce acest viitor anterior n-a acționat asupra perfectului compus și în sudul țării (unde avem *a cîntat*), căci el era folosit peste tot cu aceeași formă? De ce a acționat numai în ariile cu *au*? Dacă *or* a generat pe *o*, de ce el se află pe o arie atît de restrînsă? De fapt formele cu *or* (*or cîntat*), prezente numai în Banat (vezi hărțile anexate), par a fi foarte recente. Primele atestări datează de la începutul secolului al XIX-lea și apar numai în documente din Banat: turcii *or ieșit* la Calafat (1801, OB, p. 111), atseste *or fost* (1808, Sînta Maria, Hațeg, Iorga, *Un oraș romănesc din Ardeal*..., p. 45), *or fost zedule* (p. 46). Prin urmare, forma cu *o* de la perfectul compus este probabil anterioară acestei contaminații între *a vrea* și *a avea* de la persoana a III-a plural (ei au cîntat + ei or fi cîntat > ei or cîntat), petrecută recent în Banat. (Pentru originea lui *or* vezi și Florența Sădeanu, articolul citat.)

III. Cercetarea cronologică și în spațiu a formelor de persoana a III-a ale perfectului compus în textele din secolele al XVI-lea—al XVIII-lea ne-a condus la următoarele constatări, unele din ele generatoare de ipoteze cu privire la situația dintr-o perioadă anterioară primelor texte românești: 1) În cele mai vechi texte românești traduse (textele rotacizante și tipăriturile lui Coresi) există o singură formă pentru persoana a III-a singular și plural forma de tipul *el* (*ei*) *au cîntat*. Această formă rămîne singura formă acceptată de limba scrisă din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea. În textele de la sfîrșitul secolului al XVI-lea (*Palia de la Orăștie*, *Codicele Todorescu*) și mai ales în documentele particulare, apare sporadic o a doua formă, cu *a* (*a cîntat*). Ea apare în documente reprezentînd atît graiurile sudice cît și pe cele nordice și se folosea atît la singular cît și la plural (el *a cîntat*, ei *a cîntat*), prezentînd astfel similitudini cu forma din dialectul istroromân și cu actuala formă din graiul muntean. Spre deosebire de alți cercetători, care, fie că au negat existența formei de tipul *a cîntat* în limba veche (Hasdeu, Ov. Densusianu, Gh. Ivănescu), fie că au interpretat-o ca neglijență grafică (Ov. Densusianu), am încercat să arătăm că acea formă exista în limba vorbită din toate graiurile. Apariția ei repetată în documente provenind din regiuni diferite precum și continuitatea ei pînă astăzi în anumite graiuri arată că ea reprezenta un al doilea uz, neacceptat de limba literară.

La începutul secolului al XVII-lea apare în scris o nouă formă, cu *o*, rezultată prin asimilarea reciprocă a lui *au* < *habunt*. Ea nu este atestată în documentele muntenești, ci numai în documentele moldovenești, ardelenești și bănățene. Situația din documente coincide cu situația actuală din graiuri, forma cu *o* neîntîlnindu-se în graiul muntean, ci numai în graiul moldovean, bănățean, crișean, maramureșean. Este posibil ca apariția formei cu *o* să fi restrîns și chiar să fi eliminat din uz în aceste graiuri forma cu *a*, prezentă pînă la jumătatea secolului al XVII-lea, atît în graiurile sudice, cît și nordice. Rămînerea formei cu *a* în graiul muntean pînă astăzi, atestată de documente, se poate explica prin preferința muntenilor de a folosi singularul pentru plural, preferință bine cunoscută astăzi

în regiunile din sud. În acelaşi timp se poate explica prin mai marea stabilitate a graiului muntean, care a conservat unele trăsături arhaice în flexiunea verbală. Nu trebuie uitată iotacizarea verbelor în *t*, *d*, care prezintă o similitudine perfectă cu fenomenul studiat în această lucrare : ambele fenomene, prezente în limba veche în toate graiurile, şi-au limitat apoi întrebuinţarea la graiul muntean.

Deci se poate presupune că începînd cu prima jumătate a secolului al XVII-lea existau două arii în ceea ce priveşte forma de persoana a III-a singular a) *aria sudică, cu forme cu* **a** *şi* **au** *b*) *aria nordică cu forme cu* **o** *şi* **au**. *Dintre acestea numai forma cu* **au** *era admisă de limba literară.*

2) Inexistenţa formei cu *a* în cele mai vechi texte româneşti traduse, absenţa ei în dialectele meglenoromân şi macedoromân precum şi similitudinea care există în ceea ce priveşte întrebuinţarea ei între vechea română şi dialectul istroromân, despărţit mai recent decît celelalte dialecte de dacoromân, pun problema vechimii formei cu *a*. Este ea o inovaţie, proprie românei vechi şi istroromânei, sau un arhaism, menţinut numai în aceste două dialecte [32]? Lipsa textelor dintr-o perioadă anterioară secolului al XVI-lea face dificil un răspuns sigur, el rămînînd de ordinul ipotezelor. Astfel forma cu *a* pare a fi o inovaţie, căci ea nu apare în meglenoromân şi în aromân, dialecte despărţite mai devreme de trunchiul comun. Prezenţa ei numai în dialectul istroromân, dialect despre care s-a spus că ar proveni tot din dacoromân [33] ar confirma o asemenea ipoteză. Dacă forma cu *a* este o inovaţie comună, care datează din perioada în care istroromânii nu se despărţiseră de dacoromâni, sau dacă ea reprezintă o inovaţie independentă, ulterioară despărţirii acestor dialecte este o problemă la fel de dificilă. Folosirea formei cu *a* la singular şi plural în istroromână şi în româna veche poate fi un argument pentru originea comună a fenomenului, după cum absenţa formei de tipul *a cîntat* în cele mai vechi texte româneşti şi apariţia ei în texte mai tîrzii (sfîrşitul secolului al XVI-lea) poate duce la concluzia că *a* este posterior despărţirii celor două dialecte, posterior chiar primelor texte româneşti. Fireşte, în acest caz trebuie pusă şi ipoteza după care apariţia unui fenomen în texte nu este o garanţie pentru faptul că a apărut atunci, el putînd fi cu mult anterior.

Cealaltă ipoteză după care forma cu *a* ar fi un fenomen arhaic (*a* < lat. *habet*), conservat în dialectul istroromân în româna veche şi astăzi în graiul muntean şi în cîteva puncte din Bucovina (vezi hărţile) pare a fi mai aproape de adevăr. Ca şi formele iotacizate ale verbelor terminate în *t*, *d*, forma cu *a* poate fi întîlnită în limba din secolul al XVI-lea şi începutul secolului al XVII-lea în toate graiurile, iar apoi începe să se restrîngă la graiul muntean. Faptul că *a* era general în secolul al XVI-lea ne duce la concluzia că el nu putea fi o inovaţie, căci o generalizare a unei inovaţii, mai ales în condiţiile evului mediu era foarte complicată, ţinînd poate de ordinul sutelor de ani. După cum vom vedea, chiar forma modernă *a* are nevoie în epoca de tranziţie (secolul al XIX-lea), cînd existau cu totul alte condiţii de generalizare a unei inovaţii, de aproape 100 de ani, ca să se generalizeze în limba literară. Cu atît mai greu poate fi imaginată prezenţa

[32] Din punct de vedere strict cronologic orice dublet morfologic neliterar dintr-o anumită perioadă este sau inovaţie sau arhaism.

[33] Vezi S. Puşcariu, *Studii istro-române*, II, Bucureşti, 1926, p. 185 şi urm.; Em. Vasiliu, *Fonologia istorică a dialectelor dacoromâne*, Bucureşti, 1968, p. 145.

în toate graiurile, în secolul al XVI-lea, a unei inovații datînd din secolul al XVI-lea sau chiar al XV-lea [34].

Prezența opoziției singular-plural în dialectul aromân (*el are tacutu-el'au tacutu*) precum și prezența formei cu *a* în documente reprezentînd atît graiurile nordice cît și sudice în secolul al XVI-lea ne dă dreptul să considerăm că într-o epocă mai veche, mai precis, într-o epocă anterioară despărțirii dialectelor, româna realiza opoziția singular-plural la persoana a III-a prin *a* (<*habet*)— *au* (< *habunt*).

Suspendarea opoziției prin auxiliar, răspîndirea lui *au* la singular (ca în meglenoromână, istroromână și româna veche) și a lui *a* la plural (ca în istroromână, româna veche și graiul muntean actual) este mai nouă, în tot cazul, dintr-o perioadă posterioară despărțirii dialectului aromân de trunchiul comun. Această suspendare a opoziției morfologice s-a făcut ca rezultat al unui fenomen de analogie cu alte forme, în care sincretismul era o stare normală, datorată evoluției fonetice din latina populară în română (*el cîntă — ei cîntă*; *el cînta — ei cînta*; *el cîntase — ei cîntase*; *el are cînta — ei are cînta*; *el să cînte — ei să cînte*; *el să fie mers — ei să fie mers*; *el are fi mers — ei are fi mers*). Întrebuințarea formei de plural pentru singular (*ei au cîntat — el au cîntat*) nu se limitează numai la perfectul compus. Cercetătorii au remarcat prezența în limba veche a formei de persoana a III-a plural la persoana a III-a singular și la perfectul simplu : *el cîntară* [35]. Deci se poate presupune că într-o perioadă mai veche, posterioară despărțirii dialectului macedoromân de trunchiul comun, în virtutea analogiei cu alte timpuri, forma de plural se va fi întrebuințat și pentru singular (cf. megl., v. dr. *ei au cîntat — el au cîntat*) iar după aceea, suspendîndu-se opoziția formală singular-plural, la persoana a III-a se va fi folosit și singularul în locul pluralului, fapt cunoscut de româna veche, dialectul istroromân, iar azi în graiurile dacoromâne (vezi hărțile alăturate).

3) Opoziția sincronică între forma literară de tipul (el) *au cîntat* și cea neliterară el *a* (*o*) *cîntat*, prezentă în faza veche a limbii române se inversează în perioada modernă devenind o opoziție diacronică : literar *a cîntat*— neliterar *au cîntat*, (arhaic și regional) *o cîntat* (regional).

Cînd se petrece această schimbare de normă în limba literară? Cu alte cuvinte, de cînd datează forma cu *a* în limba literară? [36]

IV. Includerea formei de tipul *a cîntat* în norma limbii române literare trebuie încadrată în contextul marilor prefaceri de modernizare a limbii române de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea. După cum arată G. Ivănescu [37], procesul de modernizare a limbii române literare a fost privit unilateral, crezîndu-se că „el a fost aproape exclusiv de ordin lexical și a constat mai ales din împrumuturi

---

[34] A. Meillet, *Linguistique historique et linguistique generale*, Paris, 1924, p. 75, arată că „inovațiile lingvistice sînt mai mult generale decît generalizate".

[35] Vezi Leca Morariu, *Războiul Troadei*, 1923, p. 45 și urm. ; Al. Procopovici, *Aoristul în raport cu alte timpuri și moduri*, în „Revista filologică", II, 1928, nr. 1—2, p. 11 și urm.

[36] De această problemă s-au mai ocupat G. Ivănescu, *Îndrumări în cercetarea morfologiei limbii române literare din secolul al XIX-lea*, în LR IV, 1955, nr. 1, p. 30 și urm. ; Luiza și Mircea Seche, *Contribuții la problema unificării limbii române literare în secolul al XIX-lea. În jurul problemei muntenizării* în LR X, 1961, nr. 2, p. 166.

[37] *Op. cit.*, p. 22—23.

de nenumărate neologisme şi din creări de numeroase calcuri lingvistice"[38], neglijîndu-se modernizarea pe plan morfologic. Numai în flexiunea verbală există numeroase diferenţe între limba română modernă şi limba veche, diferenţe puţin studiate[39].

Prima apariţie modernă a formelor cu *a* la persoana a III-a singular o înregistrăm pe la sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea în Muntenia în scrisul lui Ienăchiţă Văcărescu. S-a crezut pînă acum că forma cu *a* este recomandată pentru prima oară de către Eliade Rădulescu în gramatica sa din 1828[40]. Greşeala, credem că derivă dintr-o afirmaţie a lui Eliade : „acest *a* întîiaşi dată a figurat în scris în gramatica ce am publicat-o la anul 1828"[41]. În realitate această formă este înregistrată şi recomandată cu 41 ani înainte, de Ienăchiţă Văcărescu în gramatica sa[42]. Urmînd el însuşi această recomandare, Ienăchiţă foloseşte forma cu *a* în toate scrierile. Astfel în *Istorie a preaputernicilor împaraţi otomani*[43], scrisă între 1788—1793, pe o singură pagină, 247, apar 9 forme cu *a* : *şi-a pierdut, s-a măritat, s-a tras, a făcut*. Pe alte pagini însă, apar atît forme cu *a* cît şi forme cu *au*, numărul acestora din urmă fiind uneori mai mare. De pildă pe pagina 254 apar 35 forme cu *au* (*s-au omorît* singur, el *au uitat* etc.) şi numai 2 forme cu *a* (*a mers, a prins*). Există cazuri cînd formele cu *a* apar în aceeaşi frază cu forme cu *au* : După aceasta *a mers* asupra ungurilor şi *au supus* Semendria (p. 254) etc.

Explicaţia oscilaţiei între *a* şi *au* poate fi găsită, fie în fluctuaţiile din limba vorbită a vremii, fie în faptul că unele pagini din această operă au fost scrise, după cum presupune Al. Papiu-Ilarian, „de o altă mînă, iar versurile intercalate şi unele din note, pe margini, sînt scrise de mîna autorului, cum se vede din asemănarea lor cu testul original al gramaticei"[44]. Deci se poate presupune că formele cu *au* aparţin copistului şi nu lui Ienăchiţă Văcărescu, care încă din 1787 recomandase *a* la singular şi *au* la plural. Într-adevăr în versurile intercalate în textul pomenit nu apar decît forme moderne : unde *a rămas* (p. 258) etc. De asemenea, în versurile originale[45] ale poetului nu apar forme vechi ; căci soţia *şi-a răpus* (p. 6) etc.

Ceilalţi poeţi Văcăreşti, urmîndu-şi „înaintaşul", folosesc formele noi, şi aceasta într-o perioadă cînd în scrisul românesc din toate provinciile apăreau numai forme vechi. Iată cîteva exemple selectate din N. Văcărescu (toate de pe o singură pagină, 58) : cucul *a-nceput* să cînte, *n-a văzut, a-nfuiat*. La acest autor nu am întîlnit în toate poeziile decît 2 forme

[38] *Ibidem.*

[39] Dintre acestea cităm : apariţia unei desinenţe proprii persoanei a III-a plural la imperfectul indicativului (vezi I. Gheţie şi M. Teodorescu, în RRL X, 1965, nr. 1—3, p. 187 şi urm.), apariţia sufixului -ră- la persoana I şi a II-a plural a perfectului simplu (vezi C. Frîncu, *Din istoria perfectului simplu românesc*, în „Anuar de lingvistică şi istorie literară", tom XVIII, Iaşi, 1967, dispariţia formelor tari de perfect simplu, crearea formelor moderne de perfect conjunctiv (eu *să fi cîntat*), diferenţierea persoanei a III-a singular de persoana a III-a plural la perfectul compus şi la mai mult ca perfect.

[40] Vezi M. Seche, *op. cit.*, p. 166 ; G. Ivănescu, *op. cit.*, p. 30 şi urm.

[41] „Curierul de ambe sexe", periodul I, de la 1836 la 1838, p. 367, ed. II, Bucureşti, 1862.

[42] Vezi *Observaţii sau băgări de seamă asupra regulilor şi orînduielilor gramaticii româneşti*, ed. I, Rîmnic, 1787, p. 55; ed. a II-a, Viena, 1787, p. 55.

[43] Am folosit textul publicat de Al. Papiu-Ilarian în *Tesauri de monumente istorice pentru Romania*, tom. II, Bucureşti, 1863, p. 245—302.

[44] *Op. cit.*, p. 258.

[45] Am utilizat ediţia îngrijită de Elena Piru, *Poeţii Văcăreşti*, Bucureşti, 1961.

vechi, din care una apare în aceeași frază cu o formă modernă : D-o dumnezeiască știre/ Și-*au* mai *dat* și ea în fire/ Și-*a-nceput* a să-ndrepta (p. 56).

La Alecu Văcărescu nu întîlnim decît forme noi : *a împodobit* (p. 23), *a făcut* (idem), *a zis* (idem). Aceeași situație există la Iancu Văcărescu : *a sosit* (72), *a încredințat* (idem) etc.

Contribuția Văcăreștilor la modernizarea formei în discuție poate fi scoasă în relief numai cunoscînd și situația din alte scrieri ale vremii. Iată cîteva date concludente : în literatura bisericească din primul sfert al secolului al XIX-lea se menține la persoana a III-a singular forma veche cu *au*. În lucrările cercetate, selectate din toate provinciile, nu am întîlnit nici un exemplu de formă cu *a* [46].

Aceeași situație o găsim și în literatura laică. În *Țiganiada* lui Budai-Deleanu apar numai forme vechi[47] : *au fost* iscusit (133), „Acest poemation *s-au scris* (106) etc. Gh. Șincai [48], P. Maior[49] precum și scriitorii populari V. Aaron [50] și I. Barac [51] nu folosesc nici ei forma nouă. Bănățenii D. Țichindeal [52] și Damaschin Bojincă [53] utilizează numai formele vechi.

La scriitorii moldoveni de pînă la 1830 nu am întîlnit nici o formă cu *a*. C. Conachi [54], Al. Beldiman[55], Leon Asachi [56], Gh. Asachi[57] folosesc numai forme vechi.

În Muntenia, Dinicu Golescu [58] utilizează numai forme cu *au* și pentru singular și pentru plural.

O situație interesantă prezintă B. Paris-Mumulean. Deși în *Rost de poezii* (ed. I, București, 1820, ed. II, București, 1822) folosea numai forme vechi (Esiod *au scris* —BRV, III, 334), Acesta *au* fost întîiul poet (idem), începînd cu *Caracteruri* (București, 1825) folosește formele moderne : cutare te-a *lăudat*/Cutarea te-*a defăimat* (p. 93), Ce oaie lup *a putut*/Ca să-l aibă cunoscut (p. 89). Deci alături de Văcărești, și poate sub influența acestora sau a vorbirii populare, Mumuleanu adoptă formele moderne înainte de recomandările lui Eliade.

În literatura juridică din Moldova și Muntenia dintre 1800—1830 unicele forme sînt cele cu *au* [59]. În documentele oficiale și particulare se

---

[46] Am consultat mai ales prefețele cărților bisericești menționate mai jos, plecînd de la ideea că limba acestora este mai apropiată de limba vorbită din acel timp decît textul propriu-zis, care este mai arhaic : *Minunile fecioarei Mariei*, Rîmnic, 1820 ; *Istoria Vechiului și a Noului Testament*, traducere de Veniamin Costache, Iași, 1824 ; *Chyriacodromion*, Mănăstirea Neamțului, 1811, P. Maior, *Istoria bisericei românilor*, Buda, 1813 ; *Prediche*, Buda, 1810—11 ; I. Barac, *Psaltire*, Brașov, 1820 ; I. Prale, *Psaltirea în versuri*, Brașov, 1827 ; *Cuvînt pentru preoție*, București, 1821.

[47] Exemplele au fost extrase din I. Budai-Deleanu, *Țiganiada*, ediție îngrijită de J. Byck, București, 1953.

[48] *Cronica românilor și a mai multor neamuri*, Iași, 1853.

[49] *Istorie pentru începutul românilor în Dachia*, Buda, 1812.

[50] *Istoria lui Sofronim și a Haretei cei frumoase*, Sibiu, 1821. Iată cîteva exemple : el s-*au rușinat* (p. VI), Sofronim s-*au născut* (p. 1) etc.

[51] *Istoria prea frumosului Arghir și a prea frumoasei Elena*, Brașov, 1812.

[52] *Filozoficești și politicești prin fabule moralice învățături*, Buda, 1814.

[53] *Răspundere dezgurzătoare la cîntarea cea în Halle*, Buda, 1828.

[54] *Poezii. Alcătuiri și tălmăciri*, Iași, 1856.

[55] *Istoria lui Numa Pompilie*, traducere din Florian, Iași, 1820.

[56] *Bordeiul indienesc*, traducere de Leon Asachi după Bernardin de Saint-Pierre, Iași, 1821.

[57] Gh. Asachi, *Scrieri literare*, ediție îngrijită de N. A. Ursu, București, 1956.

[58] *Însemnare a călătoriei mele*, Buda, 1826.

[59] Am consultat prefețele la *Legiuirea lui Caragea*, București, 1818 ; *Condica criminalicească*, Iași, 1826.

menţine aceeaşi situaţie din limba secolului al XVIII-lea. Forma cu *a* apare sporadic numai în documentele munteneşti : ,,după învoeala ce *s-a făcut*, *s-a găsit*, cu cale [60] (1809, Bucureşti, p. 663), dar ,,s-au *făcut* învoeala (idem).

Gramaticile româneşti de pînă la Eliade recomandă toate (în afară de cea a lui I. Văcărescu) forma veche [61].

Dacă Ienăchiţă Văcărescu este primul care foloseşte şi recomandă în gramatica sa (1787) formele moderne (cu *a* la singular şi cu *au* la plural), lui Eliade Rădulescu îi revine marele merit de a fi teoretizat, explicat şi răspîndit prin publicaţiile şi tipografia sa formele moderne. În gramatică şi apoi mult mai pe larg în scrisorile către C. Negruzzi şi în polemica cu Gh. Săulescu, Eliade discută forma cu *a* a perfectului compus, arătîndu-i etimologia, răspîndirea şi avantajele ei în deosebirea singularului de plural. Eliade este primul care sesizează în cadrul formei în discuţie diferenţa dintre vorbirea populară şi norma scrisă : ,,D. Urziceanul zice că transilvanii, ungurenii, bănăţenii vorbesc *au mers*, *au venit*, *au vorbit* cînd persoana este de număr singular. Dar mi se pare că se amăgeşte pentru că nici un român simplu din nord nu vorbeşte cu *au*, ci sau cu *a* sau cu *o* ; noi zicem *a mers* şi cei de peste Carpaţi şi moldovenii : *o mers* ; în cărţile bisericeşti însă pretutindenea şi pentru amîndouă numerele se vede *au* şi de aici toţi cîţi au învăţat carte adică ţîrcovnici, popi, logofeţi de cei cu călimările la brîu au început a imita şi în vorbă şi a rosti lat lătăreţ *au mers*, *au venit* în loc de *a mers*, *a venit* sau *o mers*, *o venit*" [62].

Pentru a declanşa discuţii şi polemici Eliade scrie el însuşi un articol semnat cu pseudonimul E. Urziceanul, pe care-l trimite lui Gh. Bariţ pentru a-l publica în ,,Foaie pentru minte"... şi în care susţine întrebuinţarea formei cu *au* la singular. Apoi el scrie mai multe articole de răspuns la acest articol (semnate, fireşte, cu numele adevărat) în care combate folosirea formei vechi (cu *au*). Polemica lui Eliade (cu el însuşi) declanşează intervenţiile lui Gh. Bariţ, a dr. Vasici, a lui Săulescu, care susţin întrebuinţarea formei vechi, şi apoi a lui C. Negruzzi [63], care acceptă forma propusă de Eliade. Gh. Săulescu îl acuză pe Eliade că strică unitatea formală a limbii scrise impunîndu-i particularităţi munteneşti :,, a întrebuinţa pe *a* al muntenilor sau pe *o* al moldovenilor zicînd *a făcut* sau *o făcut* în loc de *au* făcut este un provincialism şi despre un asemenea principiu ar trebui toate ţinuturile sau judeţele să-şi facă cîte un model de forme sau de gramatici şi n-ar fi din limba românească decît o confuzie babilonică" [64].

---

[60] Exemplele date sînt extrase din G. Potra, *Documente privind istoria oraşului Bucureşti*, Bucureşti, 1966.

[61] Vezi S. Micu, *Elementa linguae Daco-romanae sive Valachicae*, ed. I, Viena, 1780, ed. II, Viena, 1805; I. Molnar, *Deutsch-Valachische Sprachlehre*, Viena, 1788; R. Tempea, *Gramatica românească*, Sibiu, 1787; C. Diaconovici-Loga, *Gramatica românească pentru îndreptarea tinerilor*, Buda, 1822; I. Alexi, *Gramatica Daco-romana sive Valachicae*, Viena, 1826.

[62] ,,Curierul de ambe sexe", periodul I, de la 1836 la 1838, ed. a II-a, Bucureşti, 1862, p. 367.

[63] Vezi P. Zugun, *Polemica filologică dintre Gh. Săulescu şi I. Eliade Rădulescu*, în AUI, 1966, fasc. 2, p. 183–202.

[64] *Observaţii gramaticaliceşti asupra limbii româneşti*, în ,,Albina românească", supliment la nr. 51 din 29 iunie 1839, p. 209 şi urm.

Afirmaţia lui Săulescu după care Eliade ar fi impus limbii literare norma graiului muntenesc este greşită[65]. După cum observă G. Ivănescu, Eliade Rădulescu n-a folosit din graiul popular muntean decît forma de persoana a III-a singular de la perfectul compus el a *cîntat*, lăsînd neatinsă forma mai veche de persoana a III-a plural a limbii literare *ei au cîntat* [66]. Dacă ar fi luat ca model norma muntenească ar fi folosit *a* şi la plural, ca în graiul muntean, unde forma de singular este folosită şi la persoana a III-a plural (el, ei *a cîntat*). *Deci, Eliade face o selecţie a formelor, selecţie care corespundea concepţiei sale despre limba literară* : „materialul limbii române se află în toate noroadele rumâne din orice provinţie sau loc, şi ca să se facă o limbă generală rumânească, de aci trebuie să alegem ce este bun şi să lepădăm ce e rău" [67].

Personalitate puternică, Eliade impune noile forme elevilor săi de la Sf. Sava, scriitorilor care publicau în cele două mari periodice ale sale şi celor care-şi tipăreau cărţile în tipografia sa. Sînt bine cunoscute intervenţiile sale în textul unor scriitori (Ţichindeal, Hrisoverghi, V. Pogor, C. Negruzzi), intervenţii vizînd fonetisme, forme şi elemente lexicale, care i se păreau lui Eliade ca regionale.

Rezultatul tuturor acestor acţiuni a fost că Eliade a reuşit să impună scriitorilor munteni de după 1830 noile forme. Astfel în scrierile lui A. Pann (*Hristoitie sau şcoala moralului*, Bucureşti, 1834), Gr. Alexandrescu (*Suvenire chi impresii. Epistole chi fabule*, Bucureşti, 1847), N. Bălcescu (*Istoria românilor subt Mihai Vodă Viteazul*, Bucureşti, 1866) apar numai forme noi. Un caz special îl constituie opera lui D. Bolintineanu. Acesta foloseşte în ediţia din 1847 *Colecţie de poezii*, Bucureşti, 1847, numai forme moderne : *a bătut* (p. 1), *a pătruns* (p. 2) etc. Chiar în legendele istorice unde forma veche ar putea fi justificată din necesităţi de realizare a culorii temporale nu apare decît forma nouă : „*A plecat* cu oastea şi n-a mai *venit*" (p. 49). De aceea, ne surprinde frecvenţa formelor vechi dintr-o ediţie publicată cu 5 ani după aceea, *Cîntece şi plîngeri* (Iaşi, 1852), precum şi în *Călătorii în Palestina şi Egipt* (Iaşi, 1856) („Aici s-*au născut* poetul Teocrit", *Călătorii*..., p. 31 ; „Floarea s-*au vestejit*", idem, p. 34), dar *a veţuit, a strălucit* (p. 246). Dacă formele cu *au* la persoana a III-a singular nu se datoresc editorului (lui G. Sion, care în prefaţă foloseşte forme vechi) sau tipografului moldovean, atunci Bolintineanu este singurul scriitor muntean care după 1850 utilizează formele vechi (ceea ce nu poate fi prea deosebit în cazul autorului *Legendelor istorice*).

În periodicele munteneşti de pe la 1840 formele noi erau încetăţenite. Este elocvent pentru aceasta protestul „Albinei Româneşti" care învinuieşte gazeta muntenească „Avisul de contor" de faptul că-i publică toate ştirile, singura deosebire între ele fiind aceea că „pe toate *au fost* le preface în *a fost*" [68]. În „Pruncul român" (1848) formele vechi apar foarte rar : pruncul tău ţi-*au semănat* (p. 3), el s-*au temut* (p. 104), dar *a văzut, a luat* (idem.).

[65] O asemenea afirmaţie mai apare şi la unii cercetători de azi care vorbesc de „muntenizarea limbii literare" (vezi M. Seche, *op. cit.*, p. 156 şi urm).

[66] *Op. cit.*, p. 30 şi urm.).

[67] „Curierul de ambe sexe", periodul I, de la 1836 la 1838, p. 367 şi urm.

[68] „Albina românească", XIII, 1842, cf. M. Seche, *lucr. cit.*, p. 166.

Gramaticile româneşti apărute în Muntenia după gramatica lui Eliade Rădulescu recomandă numai formele noi [69]. Pe la 1850 formele noi nu erau încă generalizate în Muntenia în două categorii de scrieri: 1) cărţi bisericeşti[70], 2) texte juridico-administrative. Folosirea formelor vechi în aceste scrieri se explică prin caracterul lor mai conservator, mai artificial, sub raportul limbii.

În *Moldova* formele moderne nu se generalizează decît după 1859, deşi sporadic ele apar şi mai înainte [71]. Scriitorii moldoveni şi mai ales periodicele din Moldova privesc cu rezervă „provincialismele" lui Eliade. Astfel „Albina românească" continuă, pînă la încetarea apariţiei ei, să folosească numai formele vechi. Aceeaşi situaţie o prezintă „Dacia literară" (1840), „Propăşirea" (1844), „Foiletonul zimbrului" (1855), „România literară" (1855) : „Dorul imitaţiei s-*au făcut* la noi o manie primejdioasă" (DL, introducţie), „Combaterea *au fost* fatală" (FZ, p. 1) etc. În aceste reviste există şi forme noi, ele însă apar de regulă în articole aparţinînd unor scriitori munteni şi numai extrem de rar în articolele moldovenilor (excepţie face C. Negruzzi care foloseşte frecvent *a*). De exemplu, în „Dacia literară", în articolele lui M. Kogălniceanu, V. Alecsandri, Al. Donici, C. Stamati apar numai forme cu *au* : Cecilia *s-au dus* demult (Alecsandri, p. 261), „Curierul romănesc *au început* a se publica" (M. Kogălniceanu, p. 223), în timp ce în articolele lui Eliade şi Gr. Alexandrescu publicate în aceeaşi revistă întîlnim numai forme noi : *s-a vorbit* (p. 197), *a fost* (p. 319) etc.

În „Dacia literară" formele noi apar şi în scrierile lui C. Negruzzi care încă din 1839 îşi arătase preferinţa pentru ele [72], *s-a făcut* (p. 231), *a fost* (p. 249) etc. În *Alexandru Lăpuşneanu* din această revistă, Negruzzi foloseşte atît formele noi cît şi pe cele vechi. Este interesantă repartizarea lor în acest text, *au* apărînd numai în vorbirea personajelor, („— Bolnavul *s-au* trezit şi cere apă şi pre fiul său. Mi-*au zis* să nu mă duc fără el" (p. 28), iar *a*, în limba autorului : „după ce *a ascultat* sfînta slujbă *s-a închinat* la icoane (p. 13) etc. La fel procedează Negruzzi în *Sobieţki şi românii*, publicat în „Almanahul de învăţătură şi petrecere", 1845.

Faptele de mai sus arată că Negruzzi folosea în mod normal formele noi nu numai în scrierile publicate în periodicele sau în tipografia lui Eliade, despre care s-a spus că intervenea în texte fără voia autorilor, ci şi în cele apărute în reviste moldoveneşti. De aceea, trebuie revizuită afirmaţia lui G. Ivănescu după care formele noi „se găsesc în scrisul unui C. Negruzzi

---

[69] Vezi Iordache Golescu, *Băgări de seamă asupra canoanelor gramaticii romăneşti*, Bucureşti, 1840; I. G. Codru, *Rudimentele gramaticii româneşti*, Ploieşti, 1848; G. Hill, *Gramatica limbii române*, Bucureşti, 1858 (ultima recomandă forma cu *a* şi pentru persoana a III-a plural, p. 28).

[70] În cărţile bisericeşti forma cu *au* la singular nu dispare nici după 1880. Iată cîteva exemple selectate din *Psaltirea proorocului David*, Bucureşti, 1905 : *S-au coborît* din cer şi *s-a făcut* om (p. 11), bărbatul carele *n-au umblat* (p. 13) etc. Cf. şi I. Iordan, *Limba română actuală. O gramatică a „greşelilor"*, Bucureşti, 1947, p. 145.

[71] Formele noi apar în scrierile unor moldoveni, tipărite la Bucureşti în tipografia lui Eliade.

[72] Într-un articol din „Albina românească" X (1839), p. 243—245, Negruzzi, apărîndu-se de învinuirile lui Săulescu de a fi „maimuţit" pe munteni, spune : „de am zis *a* în loc de *au* este că am voit a deosebi singularul de plural, precum aceasta se vede în toate limbile ce au gramatică".

începînd numai după 1857" [73]. Este adevărat că în cele 15 articole publicate în revista condusă de el însuşi, „Săptămîna, foaie sătească" (Iaşi, 1853—1854), apar numai forme vechi : mi *s-au urît* de a mai trăi (p. 155), El *au rămas* (p. 291) etc. Dar ele se pot datora tipografului, căci în articolele publicate în „România viitoare" (1855) Negruzzi este singurul moldovean care scrie *a trimis* (p. 161), *a făcut* (p. 14) etc.

Spre deosebire de C. Negruzzi, ceilalţi scriitori moldoveni din generaţia patruzecioptistă renunţă mult mai tîrziu la formele vechi. M. Kogălniceanu scria şi pe la 1861 cu *au* : „D-lui Balş *au citit* (*Apărarea ministireului din 30 aprilie 1860*, Iaşi, 1861, p. 116) etc.

Alecsandri foloseşte în *Doine şi lăcrămioare* (Paris, 1853), de asemenea, numai formele vechi : Iar voinicul n-*au venit* (p. 7) etc. În ediţia a II-a a cărţii, apărută peste 10 ani la Iaşi, formele cu *au* sînt păstrate. Dar în această ediţie apar mai ales în ciclul *Mărgăritărele* şi forme cu *a* : *a cuprins*, *a stins* (p. 260), dar : *Zis-au* glasul (p. 262) etc. După 1863 forma modernă se generalizează şi în scrisul lui V. Alecsandri. Gramatica sa nu mai înregistrează formele vechi [74]. Formele noi sînt adoptate între 1859—1865 şi de alţi scriitori moldoveni : Asachi, Russo, Donici etc. În „Convorbiri literare" (1867) formele vechi sînt aproape inexistente. Gramaticile apărute în Moldova după 1860 înregistrează numai formele noi [75]. Deci se poate spune că de pe la 1860 — 1865 încoace formele noi intră în normele limbii scrise din Moldova.

În *Transilvania*, ca şi în Moldova, formele noi se generalizează greu neavînd un suport în vorbirea populară care folosea forme cu *o*. Astfel în „Foaie pentru minte"(1837), „Gazeta de Transilvania" şi „Foaia Duminicii" apar de regulă numai forme vechi : Napoleon *au zis* („Foaie pentru minte", 1860, p. 28), Craiul *au poruncit* („Foaia Duminicii", 1837, p. 4). etc. Consultînd numerele din 1838 ale „Foii pentru minte" am înregistrat o singură formă nouă : *s-a zis* (p. 198) printre numeroasele forme vechi. Redactorul responsabil al acestei reviste, Gh. Bariţ, scria cu *au* (la singular şi plural) şi pe la 1860.

Însă începînd cu 1861 în articolele lui Bariţ apar numai forme noi : *a fost*, *a lăsat*, *s-a văzut* (p. 97). În scrisul altor scriitori ardeleni formele noi încep să apară de pe la 1850. S. Bărnuţiu [76] folosea pe la 1850 *s-a traptat* (p. 8), *a fost* (p. 4). I. Maiorescu în articolele sale publicate în „Foaie pentru minte" din 1850 folosea numai forme noi : *şi-a pierdut*, *s-a adnotat* (p. 49) etc. Poetul Andrei Mureşanu folosea forma nouă, probabil, sub influenţa lui Eliade, încă de pe la 1839 : *a venit*, *a sosit* (dintr-o poezie scrisă în 1839).

T. Cipariu care în *Elemente de limbă română* (Blaj, 1854) înregistrase forma nouă (cu *a*)[77] o foloseşte frecvent după aceea : *a dat* (p. 100),

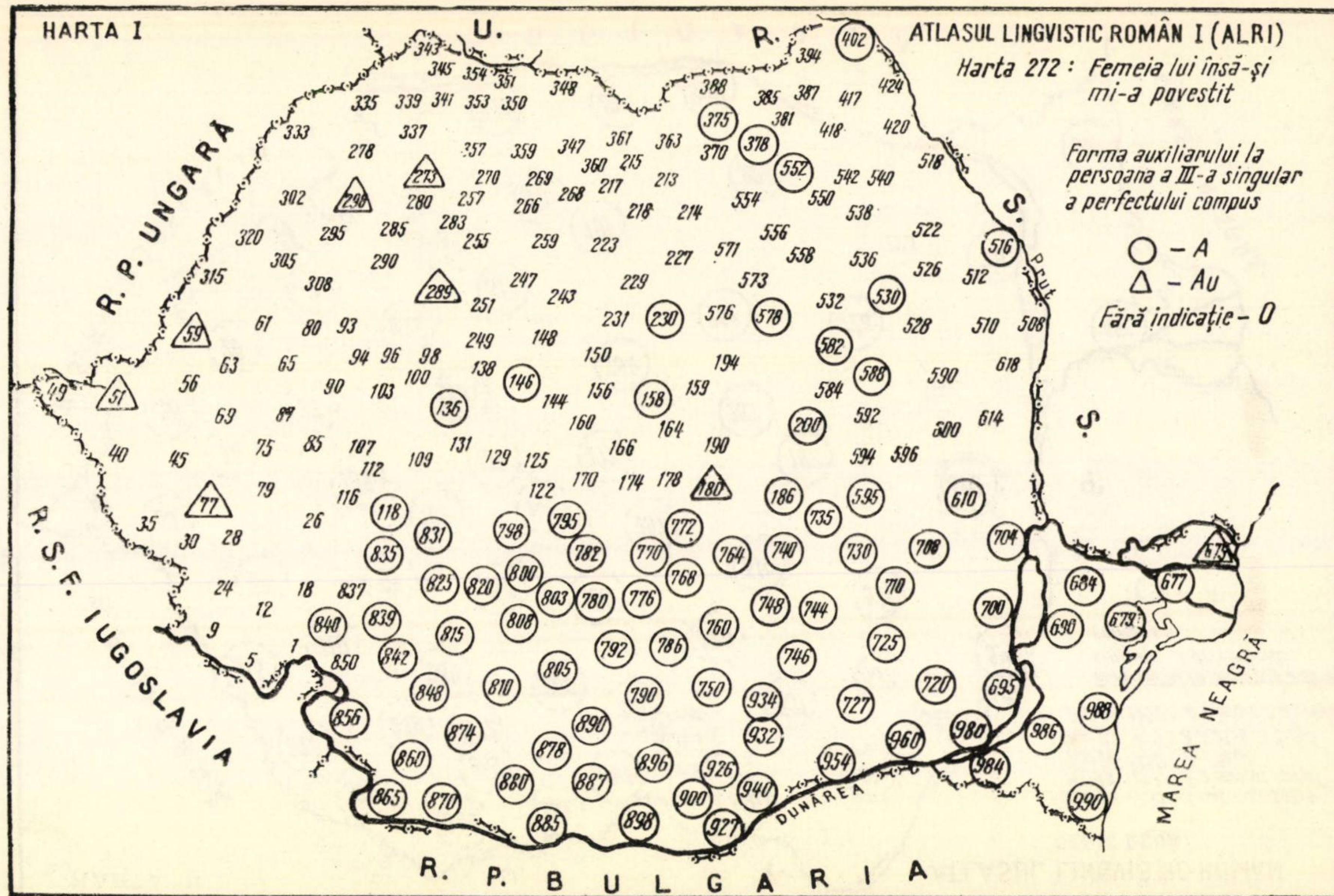
[73] *Lucr. cit.*, p. 30—31.

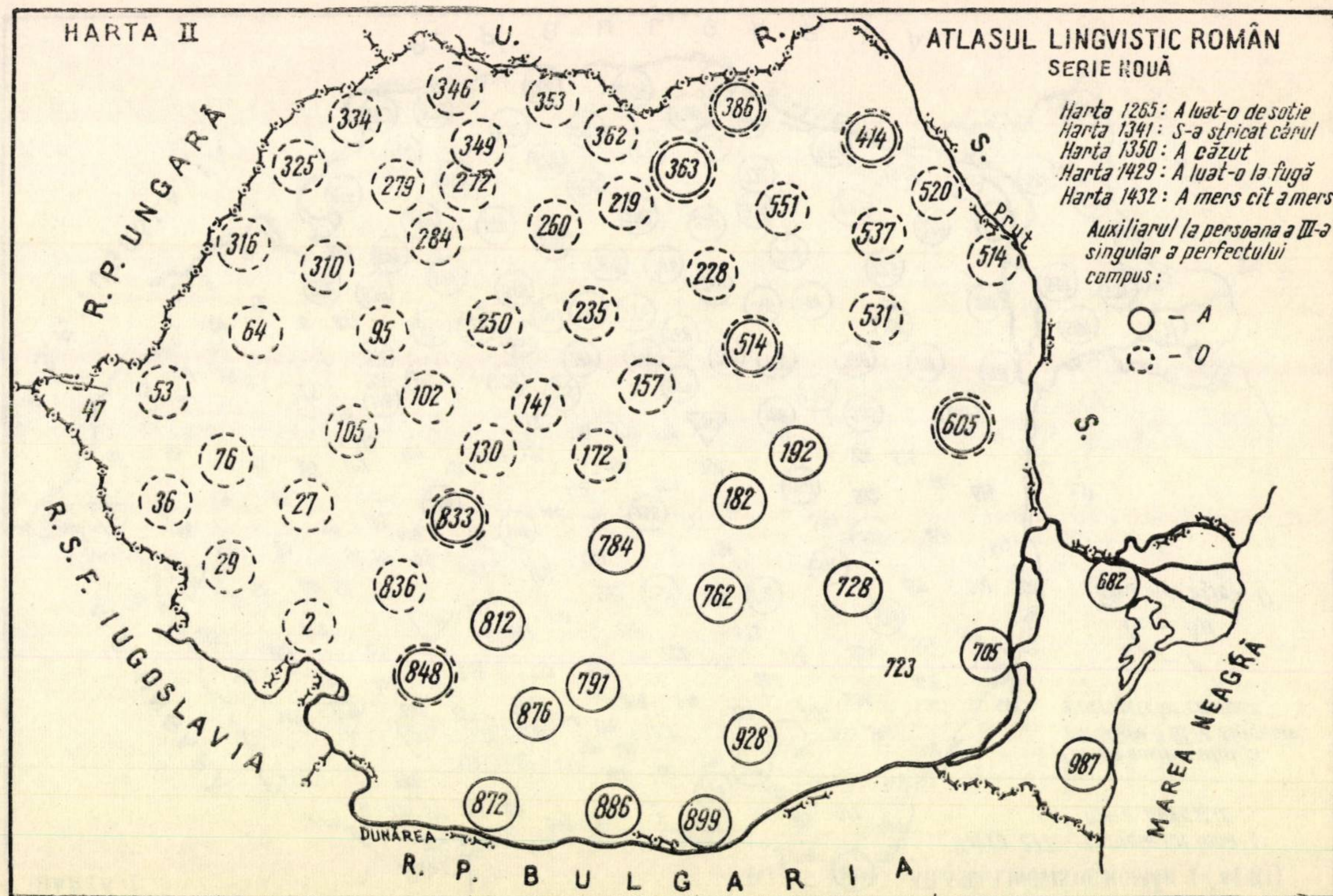
[74] Vezi V. Mircesco, *Grammaire de la langue roumaine*, Paris, 1863, p. 47.

[75] Gramaticele de pînă la 1860, publicate în Moldova recomandau numai formele vechi ; Vezi G. Săulescu, *Gramatica rumânească*, Iaşi, 1835, p. 114, C. Platon, *Gramatica română*, Iaşi, 1845, p. 48. Prima gramatică din Moldova care înregistrează şi forma nouă alături de cea veche este cea a lui P. M. Cîmpeanu, Iaşi, 1848, p. 99 ; el *au* sau *a judecat* (*şezut*, *făcut*).

[76] Exemplele date sînt extrase din cursul manuscris *Scienţia virtuţii* scris în 1850, manuscris aflat la Biblioteca Centrală Universitară— Iaşi.

[77] El recomandă atît forma veche cu *au* cît şi pe cea nouă cu *a* (*op. cit.*, p. 160). Prima gramatică apărută în Ardeal care înregistrează forma nouă este cea a lui N. Bălăşescu, *Gramatica daco-română*, Sibiu, 1848, p. 72.

HARTA I
ATLASUL LINGVISTIC ROMÂN I (ALRI)
Harta 272 : Femeia lui însă-și mi-a povestit
Forma auxiliarului la persoana a III-a singular a perfectului compus
○ – A
△ – Au
Fără indicație – O
U. R. S. S.
R. P. UNGARĂ
R. S. F. IUGOSLAVIA
R. P. BULGARIA
MAREA NEAGRĂ
DUNĂREA
Prut

HARTA II
ATLASUL LINGVISTIC ROMÂN
SERIE NOUĂ
Harta 1265: A luat-o de soţie
Harta 1341: S-a stricat carul
Harta 1350: A căzut
Harta 1429: A luat-o la fugă
Harta 1432: A mers cît a mers
Auxiliarul la persoana a III-a singular a perfectului compus:
– A
– O
U. R. S. S.
Prut
R. P. UNGARĂ
R. S. F. IUGOSLAVIA
R. P. BULGARIA
DUNĂREA
MAREA NEAGRĂ
346
353
386
334
349
362
414
325
363
279
272
219
551
520
260
537
316
284
514
310
228
64
95
250
235
531
514
53
157
47
102
141
605
105
130
172
192
76
36
27
182
833
784
29
836
762
728
682
2
812
705
848
723
791
876
928
987
872
886
899

HARTA III

ATLASUL LINGVISTIC ROMÂN
SERIE NOUĂ

Harta 1387: L-au înconjurat lupii

Harta 1382: Ai noştri au sosit

Forma auxiliarului la persoana a III-a plural a perfectului compus

○ – *A*
◌ – *O*
△ – *Or*
▽ – *Au*

U. R. S. S.

R. P. UNGARĂ

R. S. F. IUGOSLAVIA

R. P. BULGARIA

MAREA NEAGRĂ

DUNĂREA

Prut

346 353 362 386 414 334 325 349 279 272 365 219 551 520 537 260 284 316 310 514 228 235 531 64 95 250 574 53 47 102 141 157 605 105 76 130 172 192 36 27 833 182 784 28 836 762 728 682 2 812 705 723 848 791 876 928 987 872 886 899

a trădat (1861, „Foaie pentru minte", p. 319), *a adunat* (idem) etc. A T. Laurian procedează la fel: *a lucrat* (1862, „Foaie pentru minte", p. 81), *s-a păstrat* (idem.) I. C. Masim recomanda [78] şi folosea, pe la 1854, numai forme noi.

Deci se poate spune că pe la 1861 formele moderne erau practic generalizate în publicaţiile din Ardeal. Forme vechi se mai întîlnesc şi pe la 1863, dar frecvenţa lor e foarte redusă în raport cu cea a formelor noi: s-*au făcut* o petiţiune (1863, „Foaie pentru minte", p. 106) dar *s-a decis, a făcut* (idem) etc. În „Familia" lui I. Vulcan (1866) formele vechi nu se mai întîlnesc.

În concluzie, forma de persoana a III-a singular de tipul *a cîntat*, prezentă în limba din secolul al XVI-lea şi din prima jumătate a secolului al XVII-lea în toate graiurile, restrînsă după aceea la graiul muntean, dar aflată în toată perioada veche în afara normei limbii literare se generalizează în limba scrisă greu şi foarte tîrziu. Răspîndirea ei se face mai întîi în scrisul din Muntenia, întrucît acolo forma avea un suport popular. Generalizarea începe cu poeţii Văcăreşti şi se continuă mai ales prin atitudinea conştientă a lui Eliade Rădulescu care foloseşte toate mijloacele pentru a o impune (discuţii, polemici, revistele şi tipografia sa) în tot scrisul românesc. Pe la 1830 formele noi erau generalizate în limba scrisă din Muntenia. În Moldova şi Ardeal, formele noi, lipsite aici de suport popular, se impun cu greu abia după 1860, deşi unele încercări se fac şi mai înainte. În limba vorbită din Moldova, Crişana, Maramureş, Banat formele noi nu s-au impus, după cum arată ALR, textele dialectale şi culegerile de folclor, nici pînă astăzi, în aceste graiuri folosindu-se forma de tipul (el) *o cîntat*, descendentă formei *el au cîntat*. Forma veche de timpul *el au cîntat* a mai fost înregistrată între cele două războaie de S. Pop în puncte periferice din Banat, Crişana şi Maramureş (punctele 289, 298, 273, 77, 51, 180). ALR, serie nouă, nu mai înregistrează în nici un punct această formă, ceea ce înseamnă că ea a dispărut fiind asimilată de cealaltă formă, cu *o*, care apare astăzi în aceste puncte.

ABREVIERI

DB — I. Bianu, *Documente româneşti*, Bucureşti, 1907.

IM — I. Bîrlea, *Însemnări din bisericile Maramureşului*, Bucureşti, 1909.

OB — N. Iorga, *Observaţii şi probleme bănăţene*, Bucureşti, 1940.

SB — Al. Rosetti, *Lettres roumaines de la fin du XVI-e et du début du XVII-e siècle, tirées des archives de Bistritza*, Bucureşti, 1926.

Octombrie 1969

Universitatea „Al. I. Cuza", Facultatea de filologie, Iaşi, Str. 23 August 11

[78] În *Elemente de gramatică românească*, Bucureşti, 1854.

CÎTEVA CARACTERISTICI TIPOLOGICE ÎN DERIVAREA PRIN SUFIXE

DE

SZABÓ ZOLTÁN

1. În studiile tipologice de pînă acum derivarea a fost mai mult sau mai puțin neglijată. Oricare ar fi fost criteriile caracterizării tipologice, primul și chiar singurul obiect de cercetare a fost flexiunea nominală, declinarea. Cu toate acestea, derivarea de asemenea merită să fie atrasă în domeniul tipologiei, întrucît ea conține multe proprietăți caracteristice unei limbi și, ceea ce este și mai important, suprafețele ei de contact cu celelalte compartimente ale sistemului limbii sînt cel puțin tot atît de extinse ca acelea ale declinării. Relațiile dintre derivare și sintaxă au fost deja demonstrate (sinonimul gramatical al multor derivate este o sintagmă). Legătura dintre derivare și vocabular, recunoscută în unanimitate, ne ajută să utilizăm și rezultatele tipologiei lexicologice.

În acest articol punctul nostru de plecare este reconsiderarea bazată pe derivare a două teze ale tipologiei tradiționale. (Am studiat în același mod și declinarea [1]). Cercetarea este restrînsă și de data aceasta la două limbi : româna și maghiara. În acest fel tipologia devine un studiu comparativ al unui subsistem în două limbi. În unele cazuri, acest material este completat cu date din alte limbi flexionare sau aglutinante.

Nu avem descrieri amănunțite, exhaustive și, înainte de toate, moderne și exacte ale derivării în română și maghiară. Nu ne stau deci la dispoziție baze solide pe care am putea întemeia caracterizarea tipologică. Acesta este motivul pentru care încercarea noastră nu este mai mult decît o schiță a problemei, care în loc de o caracterizare tipologică atotcuprinzătoare, arată numai posibilitățile existente în acest domeniu.

2. Unul dintre criteriile tipologice folosite pentru delimitarea flexiunii nominale de aglutinarea nominală este numărul desinențelor cazuale : numărul lor mic este caracteristic tipului flexionar, dar ele sînt numeroase în limbile aglutinante. În ceea ce privește derivarea, numărul sufixelor nu are nici o valoare informativă, deoarece și limbile flexionare pot

---

[1] *Observații asupra flexiunii și aglutinării nominale* (*o încercare tipologică*), în SCL XVII, 1966, nr. 6, p. 635–651.

avea un stoc bogat de sufixe. Numărul sufixelor limbii române diferă foarte puţin de cel al limbii maghiare. După opiniile recente, abundenţa cantitativă poate fi de folos studiului tipologic numai dacă se combină cu productivitatea. După părerea lui V. Skalička „în maghiară sufixele sînt întrebuinaţate în mare măsură”[2]. Károly Sándor intenţionează să îmbunătăţească tipologia prin introducerea noţiunii şi termenului de „categoric productiv” (întrebuinţarea nelimitată şi fără concurent a unui sufix în exprimarea unei categorii gramaticale sau semantice), deoarece, de fapt, existenţa sau absenţa sufixelor „categoric productive”, depind de asemenea de caracterul limbii [3]. În maghiară există într-adevăr multe sufixe de acest fel: *-né* (agent feminin, indicînd soţia agentului masculin), *-hat/-het* (posibilitate), *-ás/-és* (nomen actionis), *-atlan/-etlen* (privaţiune) etc. Gradul lor de productivitate este la fel de mare ca acela al desinenţelor cazuale. În rusă, germană şi franceză însă,— conform calculelor lui Károly Sándor— numărul sufixelor productive este mai mare [4]. Dar aceste morfeme nu pot fi calificate ca fiind „categoric productive”, deoarece ele au concurenţi în marcarea aceleiaşi funcţii sau aceluiaşi sens. În ceea ce priveşte româna, sufixele productive au, în general, forme competitive [5]. Aşadar opoziţia „productiv— categoric productiv” este un criteriu tipologic utilizabil. El substituie indicatorul „mult-puţin” din flexiunea nominală, dar presupune că productivitatea trebuie să fie studiată şi statistic.

3. În conformitate cu o binecunoscută teză a tipologiei tradiţionale, desinenţele cazuale ale limbilor flexionare sînt polisemantice, cele din limbile aglutinante în schimb sînt monosemantice [6]. Dar care este validitatea acestei teze în cazul aplicării ei la derivare? Cele două limbi examinate au sufixe polisemantice. În română, de exemplu sufixul *-iş*: (1) *acoperiş* (rezultatul acţiunii), (2) *măciniş* (nomen actionis), (3) *măritiş* (stare, condiţie), (4) *cărpiniş* (colectivitate) etc. În maghiară sufixul *-ság|-ség*: (1) *szépség*' frumuseţe' (calitate abstractă), (2) *lakosság* 'populaţie' (colectivitate), (3) *árvaság* 'stare de orfan' (stare, condiţie) etc. Dacă în acest domeniu totuşi ar exista diferenţe, ele pot fi dovedite numai cu ajutorul aprecierii statistice.

Sinonimia derivatelor sau a sufixelor în cadrul sistemului lor este, opus afirmării categorice a tipologiei tradiţionale, de asemenea o trăsătură comună. De exemplu în română următoarele sufixe formează substantive feminine din cele masculine: (1) *-ă*: *ingineră*, (2)*-iţă*: *casieriţă*, (3) *-că*: *româncă*, (4) *-easă*: *bucătăreasă*, (5) *-oaică*: *franţuzoaică* etc. În maghiară, funcţia frecventativă şi durativă a verbelor poate fi exprimată de (1) *-gat/-get*: *érintget* 'atinge în repetate rînduri', (2)*-kál/-kél*: *járkál* 'umblă

---

[2] *A magyar nyelv tipológiája*, în „A magyar nyelv története és rendszere”, Budapesta, 1967, p. 298.

[3] *A szóképzés grammatikai jellegéről, suffixumfajták elkülönítéséről és a képzőproduktivitásról*, în „Nyelvtudományi Közlemények LXVII, 1965, 2, p. 282—283.

[4] Ar putea fi pusă totuşi în discuţie aşa-numita „zero-derivare” din limba engleză (verbe din substantive, de ex. *loan*, *end*). Este ea oare o formaţiune fără concurent? Cf. Hans Marchand, *The Categories and Types of Present-day English Word- formation*, Wiesbaden, 1960, p. 295—297.

[5] Aceasta se poate deduce şi din modul prudent în care se apreciază productivitatea sufixelor. De ex. „posibilitatea *aproape* nelimitată” (sublinierea mea), Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, Bucureşti, 1956, p. 424.

[6] Vezi de ex. Schmidt József, *Az indogermán flexió genesisének problémája*, în „Nyelvtudomány”, Budapest, III, 1910, 97—98.

continuu', (3) *-kod*/*-ked*/*-köd* : *csapkod*' bate, izbeşte, loveşte adeseori', (4)*-ász*/*-ész* : *kaparász* 'rîcîie timp îndelungat' etc.

Nu numai sufixele sinonimice, ci şi derivatele sinonime relevă o trăsătură comună : fiecare dintre cele două limbi are derivate cu funcţie sinonimă (derivate paralele formate din aceeaşi temă dar cu diferite sufixe). De ex. rom. *scăunel*, *scăunaş* sau *exploatare*, *exploataţie*; magh. *fázós*, *fázékony*' sensibil la frig, friguros' sau *csapkod*, *csapdos*, *csapogat* 'bate, izbeşte, loveşte adeseori'.

4. Trăsături mai vizibile apar în modurile de înlănţuire a sufixelor. În limbile aglutinante un derivat poate avea două sau chiar mai mult de două sufixe în mod similar cu aglutinarea nominală, unde mai multe desinenţe cazuale pot fi lipite la aceeaşi temă. De exemplu :

Magh. *engedelemeskedve* 'supunîndu-se, dînd ascultare' (*enged* 'îngăduială, voie'+ *-elem*> *engedelem* 'îngăduinţă, îngăduială, voie'+*-es* > *engedelmes* 'ascultător, docil, supus' + *-ked*> *engedelmesked*[ik] 'se supune, dă ascultare' + *-ve*> *engedelmeskedve*).

Finl. *opettajatar* 'învăţătoare' (*opettaa* 'a învăţa' + *-ja*> *opettaja* 'învăţător'+ *-tar* > *opettajatar*)[7].

Estonian *noorikukene* 'mică femeie tînără' (*nor*' tînăr' + *-ik* >*norik* 'femeie tînără' +*ukene*> *noorikukene*)[8].

Succesiunea mai multor sufixe nu este, însă o caracteristică aglutinantă, cum s-a afirmat despre succesiunea desinenţelor cazuale în tipologia tradiţională. Derivatele limbilor flexionare dovedesc de asemenea că înlănţuirea a două sau a mai multor sufixe este o trăsătură cu mult mai generală decît s-a considerat de reprezentanţii tipologiei tradiţionale.De ex. rom. *mărturisitor*, germ. *Bäckerei* 'brutărie' (*Bäck*[*backen*] + *-er* +*-ei*), engl. *hopelessness* 'disperare' (*hope*+ *-less* + *-ness*), span. *bondadoso* 'binevoitor, amabil' (*bon* [*buono*]+ *-dad*+ — *oso*)[9].

Pentru argumentare putem cita derivate cu înlănţuiri lungi de sufixe din multe limbi atît de tipul flexionar cît şi de cel aglutinant. Dar aceste exemple nu au valoare identică. De ex. derivatele ca engl. *honorificabilitudinity* sînt după Ch. F. Hockett „monstruozităţi artificiale"[10] şi nu au nimic comun cu trăsăturile limbii engleze.

Cu toate acestea, există o trăsătură aglutinantă destul de evidentă în modul de înlănţuire a sufixelor : acumularea sufixelor sinonimice. În maghiară, multe derivate frecventative sau durative îşi dublează sufixele : *járkálgat* 'umblă continuu' (*jár* 'umblă' + *-kál*+ *-gat*). În română este întîlnit în mod sporadic : *pătucel*, *pătucean*. În maghiară, însă fenomenul este destul de frecvent şi există chiar formaţiuni triple : *dobálózgat* 'aruncă de mai multe ori' (*dob* 'aruncă' + *-ál*+ *-óz*+ *-gat*).

5. Tot în categoria acestui fenomen putem să includem şi aşa-numitele derivate supraabundente. În aceste derivate ultimul sufix neutralizează sensul primului în aşa fel că sensul întregului derivat devine identic sau

---

[7] Papp István, *Finn-magyar szótár*, Budapest, 1962.

[8] F. J. Wiedemann, *Grammatik der Estnischen Sprache*, St. Pétersbourg, 1875, p. 161.

[9] Yakov Malkiel, *Genetic Analysis of Word Formation*, în „Current Trends in Linguistics", vol. III, The Hague-Paris, 1966, p. 316.

[10] Charles F. Hockett, *A Course in Modern Linguistics*, New York, 1964, p. 179—180.

aproape identic cu tema : *szépséges* 'foarte frumos' (*szép* 'frumos', *szépség* 'frumusețe'). Aceste derivate, care aparent au un scop în sine, arată că o preferință pentru abundența de sufixe ar fi solicitat apariția lor. Acest tip de derivat are o legătură evidentă cu caracterul sintetic al limbii maghiare. În același timp el arată că lanțurile de sufixe, care există în mod egal în ambele tipuri de limbi, au în cele din urmă totuși o valoare tipologică : ele par să fie mai naturale și mai frecvente în limbile aglutinante.

Tocmai din această cauză putem spune că înlănțuirea sufixelor poate fi de folos pentru tipologie. Evident, sînt necesare, formulări mult mai prudente decît acelea făcute de tipologiștii secolului al XIX-lea și, cum am subliniat deja de repetate ori, nu ne putem dispensa de metodele cantitative. Această cerință este necesară și pentru faptul că înlănțuirile de sufixe ca un fel de complexitate morfologică pot fi puse în corelație tipologică cu alte subsisteme, în primul rînd, cu sintaxa. Astfel de relații au fost subliniate de Ch. F. Hockett : „o bază pentru comparația sistemelor gramaticale ale diverselor limbi este aceea a unui grad mediu de complexitate morfologică care conține o implicație inversă în ceea ce privește complexitatea sintactică" [11]. Ni se pare însă că complexitatea morfologică a limbii maghiare, care rezultă din înlănțuirile complexe ale sufixelor, are o legătură directă nu cu sintaxa, ci cu vocabularul.

6. Una dintre cele mai importante concluzii trase din această simplă studiere a faptelor este că cele două teze ale tipologiei tradiționale aplicate de noi la derivare par să fie rigide și unilaterale. Multe trăsături considerate fie numai aglutinante fie numai flexionare sînt într-o mare măsură comune ambelor tipuri. În cel mai bun caz, distribuția frecvenței acestor proprietăți ar putea fi de un oarecare folos pentru caracterizarea tipologică a derivării prin sufixe.

De altfel derivarea este o mare încercare a forțelor pentru tipologie. Schemele înguste și apriorice ale tipologiștilor din secolul al XIX-lea nu pot rezista acestei probe pentru că derivarea în limbile europene este foarte asemănătoare, micile diferențe fiind de foarte mică semnificație. După părerea lui Deme László „derivarea în limbile flexionare este îndeosebi de tip aglutinant [12].

Ca să obținem rezultate mai bune, avem nevoie de noi criterii și noi metode. Dar recenta reînviere a cercetărilor tipologice nu a dus încă la claritate privind scopurile și metodele tipologiei. După unele păreri, scopul cercetărilor tipologice poate consta în (1) „generalizările privind limba la care s-a ajuns pe baza cercetărilor empirice" (Edward Stankiewicz) [13], (2) „căutarea universaliilor lingvistice" (J. H. Greenberg)[14], (3) „în tipologie cel mai important lucru este tipul" (Vl. Skalička) [15] etc. În această varietate de concepții putem găsi recomandări pentru procedee tehnice provenite dintr-o teorie lingvistică sau pentru cele empirice, pentru procedee deductive sau inductive. Ca o cerință generală pu-

---

[11] *Ibidem*, p. 181.

[12] *A magyar nyelv történetéhez*—„*A magyar nyelv története* „*kapcsán*, în „Magyar Nyelv", LXIV, 1968, nr. 1, p. 19.

[13] *Slavic Morphophonemics in its Typological and Diachronic Aspects*, în „Current Trends in Linguistics", p. 497 (Vezi nota 9).

[14] *Language Universals*, în „Current Trends in Linguistics" p. 61. (V. nota 9).

[15] *Op. cit.*, p. 297.

tem să amintim principiul exprimat în cel mai concis mod de Roman Jakobson : „Nu inventarierea, ci sistemul este baza tipologiei" [16].

Avînd în vedere toate aceste concepţii şi recomandări, după părerea noastră, următoarele criterii şi metode ar putea fi utilizabile pentru tipologia derivării : (1) procedee transformaţionale şi generative (Z. S. Harris[17], W. Koch [18]), (2) tipologia abstractă a relaţiilor funcţiilor glosematice (H. Spang-Hanssen [19]), (3) ipoteza profunzimii pentru studierea complexităţii morfologice (V. H. Yngve [20]), (4) căutarea „universaliilor în sistemele derivaţionale" (Y. Malkiel [21]) şi o încercare de tipologie a lexicologiei (St. Ullmann [22]). Voi prezenta dintre acestea pe prima şi ultima.

7. S-a dovedit a fi aplicabil într-un mod satisfăcător modelul generativ al lui W. Koch, recomandat de el ca un mijloc „de caracterizare a diferitelor procedee generative ale diferitelor tipuri de limbi...înlăturînd dificultăţile ce provin din formarea şi combinarea diferitelor entităţi lingvistice" [23]. Modelul său general şi cel specific contribuie la descoperirea proceselor de generare a cuvintelor şi a diferitelor configuraţii sintactice. Aceste entităţi sînt studiate ca şi compoziţii, poziţii şi determinări şi criteriile studierii lor vor duce în ultima instanţă la un sinopsis tipologic.

Aceste principii au fost aplicate de noi la caracterizarea tipologică a derivării prin sufixe, precum şi, într-o sferă mai largă cerută de modelare, şi la aceea a compunerii şi derivării prin prefixe a limbilor română şi maghiară [24].

8. Rezultatele obţinute pe această cale sînt următoarele [25]. Trăsăturile distinctive ale derivării limbii maghiare : (1) prefixare (de ex. *visszamegy* 'se duce înapoi'), (2) postfixare (de ex. *ismeret* 'cunoaştere' din *ismer* 'cunoaşte'), (3) noncompunere (de ex. *igazságtalan* 'nedrept, nejust' din *igazság* 'dreptate'), (4) compunere pură (de ex. *feketerigó* 'mierlă' din două

---

[16] (Titlul unui subcapitol :) *Typological Studies and their Contribution to Historical Comparative Linguistics*, în „Proceedings of the Eighth International Congress of Linguists", Oslo, 1958, p. 19.

[17] „Transformations are applicable in various studies or utilizations of systems of a generally linguistic type. There are specific applications, for example, in linguistic typology-comparison of different types of language structure". *Co-occurrence and Transformation in Linguistic Structure*, în „The Structure of Language. Readings in the Philosophy of Language", New-Jersey, 1965, p. 209.

[18] *A Generative Model of Language and the Typology of Languages*, în „Orbis", XIII, 1964, 1, p. 7—27.

[19] „The glossematic functions solidarity, selection, and combination are interpreted as hypotheses on typological different possibilities of occurrence", în *Probability and Structural Classification in Language Description*, Copenhagen, 1959, p. 77. Vezi şi B. Trnka, *On the Morphological Classification of Words*, în „Lingua", 1962, 1, p. 423.

[20] *A Model and an Hypothesis for Language Structure*, în „Proceedings of the American Philosophical Society", 1960, vol. 104, p. 444—446 ; *The Depth Hypothesis*, în „Structure of Language and its Mathematical Aspect, Symposia in Applied Mathematics", vol XII, Providence, 1961, p. 130—138. Vezi şi D. Vargha, *Yngve's Hypothesis and some Problems of Mechanical Analysis*, în „Computational Linguistics", Budapest, 1964, vol. III, p. 47—74.

[21] *Op. cit.*, p. 355.

[22] *Semantics at the Cross-roads*, în „Language and Style", Oxford, 1964, p. 8—10.

[23] *Op. cit.*, p. 7.

[24] Nu prezentăm aici cercetările preliminare : generarea derivatelor după modelul lui Koch.

[25] Tipurile mai puţin frecvente sînt omise.—Explicarea termenilor *Fixare* (fixing) : derivatul poate fi redus la o temă independentă. De ex. rom. *zidar*→ *zid* ; magh. *kékes*→ *kék*. *Marcare* (marking) : derivatul nu poate fi redus la o temă independentă. De ex. rom. *ulcea*→*ul*-[*oală*], magh. *havas*→ *hav*-[hó].

cuvinte care pot apărea şi independent). Limba română are următoarele tipuri predominante (1) premarcare (de ex. *îmbogăţi*), (2) postmarcare (de ex. *ulcea*) (3) noncompunere (de ex. *zidar*), (4) compunere mixtă (de ex. *aerodrom*, din două elemente care nu apar independent). Dacă aceste rezultate le comparăm cu cele obţinute de Koch (referitoare la alte limbi studiate de el), putem constata că :

(1) procedeul „fixare'' este comun limbilor maghiară şi japoneză,

(2) compunerea pură este o trăsătură comună în engleză (de ex. *blackbird* 'mierlă'), japoneză, thai şi maghiară,

(3) tipul de compunere mixtă apare numai în engleză (de ex. *submit* 'a se supune') şi română,

(4) procedeul „marcare'' al limbii române este caracteristic şi derivării engleze şi arabe,

(5) posibilităţile de „pre'' şi „post'' în „marcare'', respectiv în „fixare'' sînt trăsături comune limbilor maghiară şi română. Probabil că este şi o caracteristică a limbii germane.

Aceste rezultate, dacă le rezumăm, pot fi prezentate în tabelul de mai jos :

Tipurile formării cuvintelor		Exemple	Română	Maghiară	Engleză	Japoneză	Thai	Arabă
Noncompunere		r. *zidar* m. *vetés* e. *customer*	+	+	+	−	−	−
Compunere pură		m. *feketerigó* e. *blackbird*	−	+	+	+	+	−
Compunere mixtă		r. *aerodrom* e. *submit*	+	−	+	−	−	−
Fixare	pre-	m. *visszamegy*	−	+	−	+	−	−
	post-	m. *ismeret*	−	+	−	−	−	−
Marcare	pre-	r. *îmbogăţi* e. *besiege*	+	−	+	−	−	+
	post-	r. *ulcea* e.*sincerity*	+	−	+	−	−	+
	intra-	a. katib	−	−	−	−	−	+

9. Cu ajutorul tipologiei lexicologice putem încerca să stabilim o legătură între trăsăturile distinctive şi tipologizabile ale derivării şi cele ale vocabularului.

Cea mai bună posibilitate pentru o astfel de încercare este oferită de tipologia semantică a lui Ullmann, concepută de el ca un fel de idiomatologie sau o parte a idiomatologiei. După părerea lui Ullmann şi vocabularul

„dacă este bine studiat, relevă cîteva tendințe idiosincratice, cîteva preferințe și aversiuni caracteristice față de unele moduri de exprimare" [26].

Criteriul este proporția termenilor opaci și transparenți în vocabularul unei limbi. În conformitate cu datele citate de Ullmann „engleza și franceza au deseori denumiri opace, neanalizabile pentru obiecte și idei care în limba germană sînt denumite cu termeni transparenți, autoexplicativi" [27]. De ex. (1) engl. *hippopotamus*, fr. *hippopotame*, dar (2) germ. *Nilpferd*. Aceste exemple pot fi completate prin adăugarea la (1) rom. *hipopotam* și la (2) magh. *víziló*, finl. *virtahepo*.

Proporția de termeni transparenți și opaci este în strînsă legătură cu caracteristicile tipologice ale derivării. Limbile germană, maghiară sau finlandeză posedă derivate (termeni transparenți) în cazurile în care engleza, franceza sau româna folosesc împrumuturi grecești sau latine (cuvinte opace). De ex. germ. *Auge*, *Augenarzt*, *Augenheilkunde* (cuvinte compuse din *Auge* 'ochi'); magh. *szem*, *szemész szemészet* (derivate din *szem* 'ochi'); rom. *ochi*, *oftalmolog*, *oftalmologie*; engl. *eye*, *oculist* sau *ophthalmologist*, *oculistics* sau *ophthalmology* etc.

Contrastul între derivate (cuvinte transparente, analizabile și sub raport semantic) și împrumuturi (cuvinte opace, neanalizabile semantic) poate fi explicat prin existența tipului de „compunere mixtă" tratat mai sus, un mod de compunere realizată în marea majoritate a cazurilor cu ajutorul elementelor latine sau grecești. Acest tip este prevalent în română engleză și franceză, dar mai puțin reprezentat în maghiară, finlandeză sau germană.

10. Determinarea bilaterală a derivării și a vocabularului mai poate fi încă demonstrată și prin următoarele raporturi:

(1) Derivare bogată și productivă— vocabular structurat în familii de cuvinte foarte mari (de ex. maghiara, dar de asemenea și româna). Derivare relativ mai puțin activă—vocabular cu multe cuvinte izolate (de ex. engleza și franceza).

(2) Derivare bogată și productivă—vocabular abundînd în sinonime derivaționale (de ex. magh. *nyomkod*, *nyomdos*, *nyomogat* 'apasă de mai multe ori') și în variante lexicale derivaționale (de ex. magh. *tárgyatlan* 'fără obiect, fără complement direct', *tárgytalan* 'neactual'). Derivare relativ mai puțin activă— vocabular abundînd în sinonime formate mai ales din cuvinte indigene și împrumuturi (de ex. engl. *ox* 'bou' și *beef* 'bou; carne de vită').

(3) Derivare bogată și productivă—minimalizarea sau dispariția diferențelor între derivarea lexicologică și cea gramaticală (de ex. în maghiară). Derivare relativ mai puțin activă— diferență evidentă și categorică între derivarea lexicologică și cea gramaticală [28].

În limba maghiară sufixele nu pot fi clasificate conform acestor două categorii. Numai derivatele pot fi incluse într-una din aceste două grupe [29].

---

[26] *Op. cit.*, p. 8–9.

[27] *Ibidem*, p. 9.

[28] V. Skalička are în vedere reducerea diferențelor dintre sufixe și desinențe flexionale: „die Verminderung des Gegensatzes von Ableitungsaffixen und Endungen", în *Ein „Typologisches Konstrukt"*, în „Travaux linguistiques de Prague", 2, 1966, p. 158.

[29] Szabó Zoltán, *La délimitation de la dérivation lexicologique et grammaticale du hongrois à l'aide de l'analyse transformationnelle*, în „Cahiers de linguistique théorique et appliquée", București, 1965, II, p. 305–311.

Un derivat poate avea cu toate acestea atît sens lexicologic cît şi gramatical. De ex. *írat* (1) 'a face cineva să scrie ceva' (factitiv) şi (2) 'a transpune, a testa ceva în scris'. Aceasta înseamnă, că în limba maghiară nu numai complexitatea morfolgică a derivatului este de un grad înalt (din cauza înlănţuirilor multiple ale sufixelor într-un derivat), dar de asemenea şi complexitatea semantică a unui derivat este foarte condensată. Nu se ştie încă unde şi cum este compensată această complexitate morfo-semantică, în care subsistem al limbii îi corespunde o structură mai simplă, cu fenomene de grad mai scăzut de complexitate. În sfîrşit, modul în care aceste corelaţii de complexitate ar putea fi făcute accesibile tipologiei este încă o problemă, printre altele, care aşteaptă o soluţie.

Decembrie 1968

Facultatea de filologie,
Cluj, Str. Horea 31

NOTE DE LEXICOLOGIE ROMÂNEASCĂ[1]

DE

Acad. IORGU IORDAN

Pedagogiu „seminar pedagogic sau şcoală normală de învăţători" (Mircea Streinul, *Viaţa în pădure* p. 9). Din terminologia didactică bucovineană. Trebuie să fie de origine germană (*Pädagogium* „institut sau şcoală pedagogică").

Pedală : *Şi forau, pedalau la disperare* (Cezar Petrescu, *Aurul negru*, p. 228). Cf., pe aceeaşi pagină, *pedalau cu frenezie pe-un aparat primitiv de foraj*. Interesează sensul tehnic dintr-un domeniu de activitate mai puţin cunoscut în momentul apariţiei acestui roman.

Pedea „lipie" : *Îşi cumpăra de cinci parale masline şi de două o pedea mică* (*Îns. ieş.*, IV, 1939, IX, p. 431), Tiktin îl citează numai din Al. Beldiman (începutul secolului trecut).

Pedestru : pentru sensul de „prost, redus la minte", să se compare *a înţelege* (*a gîndi, a scrie* etc.) *cu picioarele*, apoi sp. *pedestre* „vulgar, bajo" şi fr. *pion* „Aufseher in der Schule", adică, spune Leo Spitzer, în *Arch. Romanicum*, XVII, 1933, p. 413, „Fussoldat, armer Teufel". În Apus, această accepţie peiorativă a apărut, desigur, în limbajul militar medieval sau, în orice caz, îşi are punctul de plecare în obiceiul cu putere de lege ca nobilii (=cavalerii) să lupte călări, pe cînd oamenii de rînd, pedeştri.

Pe dinafară, în locuţiunea vulgară, poate argotică, *a băga pe dinafară* „a scoate pe cineva din casă" : *N-a plătit chiria, bătrînica, şi-au băgat-o pe dinafară* (Peltz, *Foc în hanul cu tei*, p. 191)[2]. Cf. *închide pe dinafară* „ieşi afară!"

Peleag „chel, pleşuv". Îl are Tiktin, cu două citate (din Ţichindeal şi Slavici). L-am întîlnit, sub forma feminină *peleagă*, ca determinant al lui *oaie* : *oaie peleagă* „oaie care să duce lîna de pe ea, aia-i peleagă", din Haţeg (vezi *Bul. Soc. Geogr.*, LIV, 1936, p. 85 ; cf. şi *ibid.*, p. 114, n. 12). Se adaugă următorul pasaj din *Soc. rom.* III, 1938, p. 458 : „la noi, oaia care să duce lîna dipă ea, aia e *peleagă*. Aşă şi muntelui ăstuia i-o fi zîs *Peleaga*, pă cum că e piatră goală, fără pic de pădure, ca oaia peleagă fără lînă" (tot din Haţeg). Scriban dă un *peleg* (Transilvania şi sud-estul Munteniei), sinonim cu *felegos* „rău îmbrăcat, golan", alt cuvînt decît *peleag*, care la el lipseşte.

---

[1] Vezi fasciculele precedente ale revistei noastre.
[2] Autorul subliniază partea respectivă a textului.

Pelticări : *cei care pot să exprime o idee, cît și cei care o pelticăresc* (T. Arghezi, *Adev. liter.*, 28. X. 1934, p. 1, col. 2). Creație personală, reușită, de la *peltic*, cu suf. peiorativ *-ări*. Sensul e clar. Scriban dă ca „rar" pe *a se peltici* „a deveni peltic", care ne întîmpină totuși la G. Călinescu (*Adev. liter.*, 17. XI. 1935, p. 10, col. 2) : *vorbirea...rîzgîiată de copil care se pelticește.*

Peltiță, variantă, cu metateza lui *l*, a lui *petliță*[3] : *purtam și eu la guler peltița neagră a armei* (*Îns. ieș.*, 15 septembrie 1936, p. 212).

Penal, variantă a lui *penar* : *am primit ca premiu un penal, cu două creioane* (*Azi*, 25. VI. 1939, p. 4, col. 6). Iată și un citat pentru *penar* : *Deodată pocni o palmă pe o bancă, un penar căzu jos cu zgomot mare, împrăștiind tot cuprinsul* (*Adev. liter.*, 27. XII. 1931, p. 6, col. 3).

Peni „a curăța o pasăre de pene" : *Parcă are cineva vreme ca să le* [păsările vînate] *peneaască* (Dem. Botez, *Adev. liter.*, 24. VII. 1934, p. 4, col. 3).

Pensà „a scoate (cu penseta) firele de păr de pe față etc." : *să-mi pensez sprîncenele* (Odeanu, *Cămin*, p. 98).

Pensetă este un termen curent în limbajul medicilor chirurgi.

Pensionar, cu sensul de „persoană care locuiește într-o pensiune", dat și de Scriban, fără citat, apare în *Îns. ieș.*, iunie 1940, p. 449.

Pepenar „vînzător de pepeni" (G. Călinescu)[4].

Pepenos „(gras și rotund) ca un pepene" : *celălalt era pepenos și aprins la față* (*Adev. liter.*, 1. VIII, 1938, p. 6, col. 4).

Perceat „tărcat"(?) : *părul perceat— ici și colo— cu șuvițe albe* (Damian Stănoiu, *Adev. liter.*, 9. X. 1932, p. 2, col. 1).

Perchizà= *perchiziționa* : *...de frica nemților, care-au venit să te perchizeze* (I. C. Vissarion, *ibid.*, 4. V. 1930, p. 2, col. 7).

Perdăfi „ a stropi ușor rufele înainte de a le călca" (com. din Buzău). Scriban cunoaște subst. *perdaf* cu sensul corespunzător verbului.

Perdejița „adică femeia căreia îi era încredințată cheia ușii" (*Adev. liter.*, 24. X.1937, p. 6, col.1—2 ; e vorba de procesul intentat la Iași lui Titu Maiorescu). Este fem. lui *perdegiu* „ușier (la anticamera domnului)", dat de Tiktin și Scriban.

Perdelui „(despre nouri) a se așeza ca o perdea" : *asupra lunii se perdeluiau nouri, împuținîndu-i lumina* (Sadoveanu, *Frații Jderi*, p. 262) ; *perdeluind în clipe largi...lumina ostenită a sfertului din urmă* (I. L. Caragiale, *Hanul lui Mînjoală*). Infinitivul substantivat : *cu soarele filtrat, prin perdeluirea de nori* (Cezar Petrescu, *Oraș patriarhal*,I, p. 72) ; *prin perdeluirea ploii* (Id., *ibid.*, p. 199). Cf. și *perdeluit*, cu valoare participială și adjectivală (p. 109, 136).

Pereche : pentru folosirea acestui cuvînt în legătură cu nume de animale (*boi, cai* etc.), cf. it. dial. (Pitigliano-Grosseto) *parękkįu* (*di bbovi*) „coppia di buoi" (*L'It. dial.* XII, 1936, p. 130).

Periferic (subst.) „mahalagiu" : *Periferici înstăriți* (*Cuv. lib.*, 15. VI. 1935, p. 6, col. 5).

Perinoc „un lemn în formă de trapez [sic !] așezat de-a lungul osiei carului, cu baza mică pe osie, iar cea mare sprijină coșul, care se învîrtește pe ea" (Pomîrla, jud. Botoșani). Cuvîntul este înregistrat de dicționarele

[3] Ar putea fi și o greșeală de tipar. Dicționarele n-o înregistrează.
[4] Am neglijat să notez în ce scriere sau articol anume.

mai bogate, dar descrierea obiectului este cam sumară şi de aceea nu tocmai clară. Important este însă altceva. Şi Tiktin şi Scriban derivă acest cuvînt de la *per(i)nă*, considerîndu-l direct sau indirect drept un diminutiv al acestuia. Adevărata etimologie trebuie căutată în limba rusă (eventual ucraineană), în care găsim subst. *perenoga* „stinghia dintre picioarele mesei şi ale scaunului". Din punct de vedere fonetic pledează pentru această explicaţie, dacă ar mai fi nevoie (căci *-g* poate deveni uşor *c*), *perinog*, dat de Scriban ca variantă a lui *perinoc*. În ce priveşte sensul, elementul comun, fundamental, al conţinutului celor două cuvinte este ideea de „sprijin, reazem".

Periplu : *în treizeci de ani de periplu* (M. I. Caragiale, *Craii de Curtea Veche*, p. 94). Este fr. *périple* „navigation autour d'une mer, d'un pays, d'une partie du monde". Acest sens se bazează pe etimologia grecească (περιπλοος), dar el a dat naştere, în momentul cînd cuvîntul a început a fi folosit şi în afara terminologiei marinăreşti, la nuanţa pe care cred că o are în citatul meu (foarte probabil, după model francez), acela de „perigrinare, călătorie în general", poate şi mai abstract de „peripeţii", întîmplări numeroase şi inevitabile, aventuri (fără nuanţă peiorativă)". *Periplu* circulă uneori şi în limbajul publicistic actual.

Permisionar : *Toţi erau permisionari, care încercau să străbată către casele lor* (M. Sadoveanu, *Trenul fantomă*, p. 140). Îl are Scriban, fără citate, dar cu etimologie (fr. *permisionnaire*). Termen militar, care nu ştiu dacă mai circulă ca atare.

Pernă, în locuţiunea *a-i cădea* (*cuiva*) *perna* „a pierde un avantaj, a-i merge mai puţin bine". Un tînăr din Iaşi, auzind că părinţii lui, care locuiau în alt oraş, vor s-o trimită şi pe sora lui acolo, a reacţionat în felul următor : „Ce să mai caute şi ea la Iaşi? Să-mi cadă mie perna?".

Perpeli (refl.) : Scriban dă numai înţelesul propriu, material („a frige pui puţin şi încet"), iar Candrea numai pe cel figurat, sesizat foarte aproximativ, cum rezultă din citatul pe care îl dă. Citatul meu este mult mai aproape de realitate : *se perpeleşte* (din cauza gîndurilor grele) *pe patul... prea scurt şi prea cald* (*Viaţa rom.*, 30 aprilie 1934, p. 13).

Persian „covor de Persia" : *Cu persiene molatice sub paşi* (Cezar Petrescu, *Aurul negru*, p. 145).

Pescărie „mîncări de peşte" : îl are Scriban, rătăcit oarecum printre multe alte sensuri. Şi totuşi în vorbirea curentă a citadinilor, care şi l-au însuşit, foarte probabil, din limbajul culinar (prin bucătărie, restauratori etc.), este destul de răspîndit, cum probează apariţia lui în texte literare : *La dejun am mîncat o pescărie turbată* (Celarianu, *Polca pe furate*, p. 128) ; *trufe şi pescării scumpe* (*Adev. liter.*, 5. IX. 1937, p. 5, col. 4). Pornind de la sensul figurat-argotic al lui *peşte* (v. mai jos), *pescărie* înseamnează, într-un anumit mediu, şi meseria respectivă : *Ţi-e ruşine că ai făcut pescărie la New York?* (Peltz, *Foc*, p. 53 ; subliniat de autor).

Peşte „bărbat întreţinut de o femeie" : *Ca şi o prostituată, care dă peştelui ei banul cîştigat cu trudă...* (*Adev., liter.*, 31.VIII.1930, p. 20, col. 3). *N-a fost peştele fetelor mele...ai?* (*ibid.*, 25.XI.1934, p. 3, col.7). Este, desigur, un calc după fr. *poisson* „souteneur" (H. Bauche, *Le langage populaire*, Paris, 1951, p. 215). În franceză a funcţionat aşa-zisa derivaţie sinonimică, adică folosirea cu acelaşi sens a unor nume de peşti

ca *bardot*, *brochet*, *dauphin* [5], *maquereau* ş.a. Fenomenul nu s-a petrecut în română, poate pentru că realitatea socială n-a fost la noi, în acest domeniu, atît de dezvoltată ca în Franţa (de fapt, la Paris). Pe *maquereau* L. Sainéan, *Les sources indigènes de l'étymologie française* I, p. 100, îl explică astfel: „Suivant la croyance populaire le maquereau poursuit les petits poissons pour les amener à leurs mâles". Dacă nu orice peşte face lucrul acesta, trebuie să deducem că *maquereau* a căpătat sensul aici în discuţie înaintea celorlalte nume de peşte, iar acestea au apărut ulterior, prin derivaţie sinonimică. Dar atunci nu se mai înţelege întrebuinţarea termenului general *poisson*. Căci procesul lingvistic de care ne ocupăm merge de la general la particular, nu invers. Interesant este faptul că franceza posedă denumiri asemănătoare şi pentru femeile întreţinute într-un anumit sens: *raquin* (variantă a lui *requin*) „*Dirne*" şi „*morne*" Stockfisch; Dirne (R. Riegler, *Arch. Romanicum*, XVIII, 1934, p. 476–478).

Petec: *gura lui de petece, de dragul unui haz la o masă de poker, nu se sfieşte să trădeze şi cele mai sfinte amiciţii* (Gib Mihăiescu, *Zilele şi nopţile unui student întîrziat*, p. 203). *Gură de petece* însemnează „gură slobodă, care vorbeşte cu mare uşurinţă". Punctul de plecare trebuie să fi fost *limbă de petice* sau măcar confuzia, adică sinonimia dintre *gură* şi *limbă*. Se ştie că limba este cauza imaginii pe care o trezeşte omul cînd vorbeşte şi se văd mişcările cu atît mai repezi, şi, aparent, mai dezordonate ale limbii, cu cît ritmul vorbirii este mai rapid. Cf., între altele, fr. *chiffon* şi rom. *fleoarcă* (*fleoancă*, *fleoarţă*), *tîrfă* (*tearfă*) etc., care, pînă la urmă, au căpătat sensul de „femeie depravată" (=femeie rea de gură, care vorbeşte urît şi se poartă urît) [6].

Peticat: ...*covoarele peticate mărunt ale grădiniţelor de casă*... (T. Arghezi, *Adev. liter.*, 17.V.1931, p. 2, col. 1). Apare destul de des la acest scriitor: *Peticate şi burduşite cu zdrenţe* (*Ţara de Kuty*, p. 161). Cf. şi *Poarta neagră*, p. 308. Este varianta muntenească a lui *peticit*.

Peticer: apare la Scriban, cu varianta *petiţar*, explicat şi ca conţinut semantic şi din punct de vedere etimologic (derivat de la *petiţă*). L-am întîlnit, sub prima lui formă, într-o schiţă din *Adev. liter.*, 2.VI.1920, p. 4, col. 1: *Da' Corneanu ista se ţinea chipurile şi el oleacă de vînător. Umbla pe la goane mai mult după mîncat şi băut. Avea un peticer încărcat de ani de zile. Îl ţinea în cui în casă, ruginit şi neşters de cînd îl luase.*

Petrec(*ul*), subst., numele unui joc copilăresc de care pomeneşte, fără să-l descrie, criticul literar Mihail Dragomirescu, în *Adev. liter.*, 1.II. 1931, p. 3, col. 1.

Petrecăreţ: *chelnerii, actorii sau samsarii zgomotoşi şi petrecăreţi* (Peltz, *Văc.* II, p. 206).

Petrece (refl.), cu acelaşi sens ca *a petrece*, cînd e vorba de un loc oarecare unde cineva a stat vreme mai mult ori mai puţin îndelungată: *în ţările pe unde se petrecuse* (Cezar Petrescu, *Aurul negru*, p. 218). La Agîrbiceanu întîlnim pe *a petrece* construit cu reflexivul de dativ...*abia de-aci încolo o să-şi petreacă* (*Adev. liter.*, 18. X.1931, p. 5, col. 4); ...*pentru a-şi putea apoi petrece în pace* (*ibid.*, p. 5, col. 3) [7]. *Îşi* pare de prisos din punct de vedere semantic, întrucît sinonimia dintre forma pronominală şi

[5] Acesta, socotit peşte.
[6] Vezi *Bul. Philippide*, II, 1935, p. 167 şi urm.
[7] Avem a face, desigur, cu o particularitate a vorbirii ardeleneşti.

cea fără pronume este perfectă. Prezența lui *își* se poate explica fie ca la *a-și rîde*, de ex., unde verbul are valoare medială, fie ca produs al unei elipse (pentru *a-și petrece timpul* sau *viața*). Mai verosimilă pare prima explicație.

Pezeventlîc, variantă necunoscută dicționarului limbii noastre: *pezeventlîc bizantin* (Petre Pandrea, *Viața rom.*, martie-aprilie, 1935, p. 57). Modificarea fonetică amintește (în sens invers) de *cocli-cotli*.

Piatră, cu sensul de „greutate (la cîntărit)", are o paralelă în unele dialecte galoromanice: (Ardèche) *lǫh pę̄iro* (< lat. *petra*), (Haute-Savoie) *pèrà* „pierre; poids à peser" (*Volkst. u. Kult. d. Rom.*, IX, 1936, p. 321). Autorul studiului, A. Dornheim, spune că acest sens al lui „piatră" amintește de vremea cînd greutățile pentru cîntărit erau de piatră. Pentru sensul de „grindină", pe care îl are *piatră* în graiurile moldovenești, cf. pg. *pedrisco* „grêle", sp. *pedrisco* (și *-isca*) idem.

Pic „picătură", în expresia *pic de apă*, înregistrată de Tiktin, cu citat, însemnează „(ud) leoarcă". L-am întîlnit și împreună cu *înădușeală*, ceea ce nu surprinde. Cred totuși că textul în care apare merită să fie reprodus aici: *venise de la drum cu iapa...pic de înădușeală* (*Adev. liter.*, 5.II.1939, p. 8, col. 1).— Originea onomatopeică a lui *pic* este confirmată, dacă ar mai fi nevoie, de existența unor cuvinte aproape identice ca aspect fonetic și ca sens din alte limbi: it. dial. (Cilento, în sudul Campaniei) *na pikka* „un poco" (*Z. rom. Phil.*, VII, 1937, p. 443); ca la lr. *piccu* „poco"; *nu piccha* „un poco" (Rohlfs, *Diz. delle tre Calabrie*, s. v.).

Picătură ca determinant pe lîngă *frumos*, spre a exprima gradul superlativ al acestuia: *singură la părinți, frumoasă picătură și cu o zestre bunicică* (Rebreanu, *Jar*, p. 13). Punctul de plecare este expresia sinonimică *frumos de pică* (mai ales la feminin).

Picățel „ființă (umană) mică": *Într-un rondou...se juca în nisip o picătură de om...Picățelul părea înverșunat în munca lui* (I. Agîrbiceanu, *Viața rom.*, 15 sept. 1933, p. 14). Uz personal al lui *picățel*, care altfel reprezintă varianta masculină, mai puțin frecventă, a lui *picățea*, datorită aprecierii de (*un*) *pic*.

Picior: apare în două sintagme, cu prepoziții, pe care dicționarele nu le cunosc[8]. Una este *la picior*, neînțeleasă pentru mine (aparține, se pare, limbajului vînătorilor): *Dacă doi vînători au ieșit toamna la cîmp, la vînat de iepuri,— cum se spune la picior, apoi fiecare*... (Demostene Botez, *Viața rom.*, sept. 1934, p. 39). A doua, *pe picior*, din limbajul negustoresc, cu înțelesul de „ambulant, fără prăvălie": *comisionarii și samsarii „pe picior"* (Peltz, *Văc.*, I, p. 20, unde se dă și explicația formulei puse de autorul însuși în ghilimele).

Picol < it. *piccolo*: *chelnerul și picolul îi și înconjurase* (Al. O. Teodoreanu, *Bercu Leibovici*, p. 127). Mai frecventă era varianta *picolo*. *DLRM* le dă pe amîndouă ca ieșite din uz.

Pictà: *iute-i arde o anonimă sau te pictează cum îi trăznește lui prin minte* (Peltz, *Cuv. liber.*, 7.IV.1934, p. 11, col. 3). Derivat sinonimic de la *încondeia*, care, în vorbirea populară din Moldova, are, în *ouă încondeiate* (se mai spune și *ouă scrise*), un sens apropiat de al lui *a picta*.

Picuì: *zgomote ciudate îi picuiau în ureche* (V. I. Popa, *Velerim*, p. 12). Pare a fi o creație personală, de la *pic*!.

---

[8] Cu excepția *DLRM*, care înregistrează pe a doua.

Picur, derivat regresiv de la *a picura*, este mai frecvent decît spune Scriban („rar"), care-l consideră „poetic". Această de-a doua caracterizare conține o doză de adevăr, în sensul că cuvîntul nu apare decît în limba literaturii beletristice. Dau cîteva citate : *picurul havuzurilor abia se auzea* (Sadoveanu, *Creanga de aur*, p. 172) ; *picur de apă* [din fîntînă] (Cezar Petrescu, *Comoara regelui Dromichet*, p. 159) ; *Așa cum cade frunza sau picurul de ploaie* (G. Lesnea, *Adev. liter.*, 11.III.1934, p. 1, col. 3—4).

Picuriu : *Șatene, brune, blonde, vinete, roșii, picurii, cafenii — nimic să nu-ți rămîie* ! (Damian Stănoiu, *Adev. liter.*, 12.XI.1933, p. 2, col. 1—2). Tema acestui adjectiv este *pic-* (*a pica*), întocmai ca la *picat*, de unde *picățea*, folosit mai ales la pl. *picățele* „pete mici și numeroase, de diverse culori, pe fondul unei stofe sau al unui imprimeu". În citat are, la fel cu *vinete, roșii, cafenii* (e vorba de femei), sens peiorativ. În vorbirea familiară cam vulgară se spune *nostim(ă) și cu picățele* despre bărbați, ca și, mult mai des, despre femei, cînd vorbitorul vrea să-și exprime nemulțumirea cu privire la persoana în cauză. G. F. Ciaușanu, *Glosar de cuvinte din județul Vîlcea* (extras din Memoriile Academiei Române, Secția de liter., Seria III, Tom. V, Memoriul 6), p. 49 are *picuriu* „cu picături de felurite culori" : găina cea *picurie*, om cu față *picurie*.

Pieptăna „a bate, a chelfăni" are o paralelă în fr. (sec. XVI, azi învechit) *testonner* : „Un autre verbe souvent employé dans le sens de battre, c'est *testonner*, qui littéralement signifie peigner, coiffer" (E. Huguet, *Le langage figuré au seizième siècle*, Paris, 1933, p. 211).

Pieptene : *a face piepteni* „ a tremura de frig" (com. din Schitu-Duca, jud. Iași). La Tecuci se spune, cu același sens, *a face chiroane* (= *piroane*), în alte părți *a face cuie*. Dîrdîitul dinților, adică zgomotul respectiv, este comparat cu al pieptenilor (e vorba de pieptenii cu care se scarmănă lîna) și cu al cuielor (cînd acestea cad unele peste altele).

Pierit : este înregistrat de dicționare și, la Tiktin, ilustrat cu citate care merg numai pînă la Eminescu, de unde ar rezulta că cuvîntul e învechit. Este sigur că el circulă încă în graiuri populare, dar apare și în limba scrisă actuală. De ex. : ...*îi așteptă, pierit la față, în ușa hanului* (I.C. Vissarion, *Adev. liter.*, 16.XII.1928, p. 5, col. 4) ; *Eu, galben și pierit la față, abia mă mai țineam pe scaun* (Idem, *ibid.*, 8.IX.1929, p. 5, col. 3), *lui nu-i prea păsa mult, dar ea era pierită* (*ibid.*, 7.VI.1936, p. 7, col. 2). În *celperit* (numele popular al sifilisului) labiala rămîne, nu se palatalizează în graiurile care cunosc palatalizarea. Mai mult decît atît. În vorbirea populară din sudul Moldovei, toate formele verbului *a pieri* sună cu *k*, afară de participiul din sintagma *celperit*. Absența lui *i* nu explică menținerea lui *p*. Se știe doar că în graiurile moldovenești transpunerea palatalelor în labiale se face cu pierderea lui *i* : *bet*, *perd* etc. *Celperit* s-a separat deci, de formele flexionare ale lui *pieri* și fonetic și semantic (cauza separării a fost, desigur, sensul). Avem, cred, un caz de tabù fonetic.

Piersic : *Adică-te o iei pe după chersic, ca să zici că numai eu îl stric* (V. I. Popa, *Viața rom.*, apr. 1933, p. 66). Este curios că această locuțiune (*a o lua pe după chersic*), foarte răspîndită (și nu numai în Moldova, de unde s-a extins, probabil, chiar sub forma palatalizată a lui *piersic*), a rămas necunoscută dicționarelor noastre. Sensul ei este „a căuta un

subterfugiu, a încerca să ieşi din încurcătură schimbînd vorba sau interpretînd, cu intenţie, fals o afirmaţie, un fapt, o situaţie. Dacă nu mă înşel, se spune şi *a se da pe după chersic*, care ar putea fi formula iniţială a locuţiunii.

Piesă : înainte de primul război mondial, cînd circula monedă mai măruntă (de 5, 2, 1, şi 0,50 lei) de argint, acest cuvînt însemna „5 lei (de argint)" şi era sinonim cu *rublă* şi *carboavă* (cel dintîi era foarte răspîndit în vorbirea familiară şi populară). *O piesă!...Imi dai o piesă!—N-am atît! Doi lei am!* (Peltz, *Văc.*, I, p. 72). Fr. *pièce* are sensul de „monedă", dar nu cu o anumită valoare şi totdeauna urmat de un determinant : *pièce d'or, pièce d'argent* (se spune aşa şi despre medalii).

Pietrar, pl. *-ri*, „bordei din lespezi de piatră pe vîrful munţilor pentru sterpe şi mioare" (*Bul. Soc. Geogr.*, LII, 1933, p. 247).

Pietruş, numele unei păsări cîntătoare : *Cintezii, vrăbiile, scatiii, sticleţii, pietruşii, pitpalacii care cîntă* (T. Arghezi, *Adev. liter.*, 3.XII.1933, p. 3, col. 1); *imnul internaţionalei pietruşilor, botgroşilor şi scatiilor* (Idem, *Ţara de Kuty*, p. 5).

Piezì „a meni, a prevesti" : *oaia care zbiară seara în staur piezeşte a rău* (*Bul. Soc. Geogr.*, *LII*, 1933, p. 327). Derivat de la *piază* (*rea*).

Pifan „infanterist" : *stagiu militar la un regiment de pifani* (*Adev. liter.*, 11.II.1934, p. 6, col.4). Circula în argoul militar al bacalaureaţilor şi al teteriştilor [9] de pe vremuri. Originea, indirectă (foarte probabil, prin intermediu francez), este sp. *pífano*; cf. şi pg. *pífano* (v. *Boletin de Filologia* II, p. 364).

Piftie apare foarte des în locuţiunea verbală *a face piftie* „a bate tare pe cineva, a-i zdrobi carnea şi oasele în bătaie", caracteristică pentru vorbirea muntenească. *Măăă, piftie vă fac!* (Peltz, *Văc.* II, p. 18). Tiktin are un citat oarecum asemănător (*cu nodul biciului îi făceau pielea piftii*).

Piftier, probabil „cel ce pregăteşte piftia" : *moş Stan, piftierul* (Matei Caragiale, *Craii...*, p. 80).

Pihlă, sinonim cu *şprangă* „un lemn lung, fixat cu un capăt de cazîc (un stîlp sau pilot bătut în pămînt pe malul apei), iar cu celălalt de plută, pentru ca ea să se oprească atunci cînd nevoia cere" (comunicat din Borca, jud. Neamţ).

Pihotaş „infanterist", derivat de la *pihotă* „infanterie". Îl are Scriban sub forma *piotaş* şi cu menţiunea „ironic" (şi despre *pi(h)otă* aceeaşi menţiune), fără citat. Dau eu unu : *un pihotaş rus din toată lumea* (Cezar Petrescu, *Carmen saeculare*, p. 235).

Pilangiu „beţivan"(?) : *restul cetei de mardeiaşi şi pilangii* (*Adev. liter.*, 20.VI.1937, p. 11, r. 1). Derivat de la a *pili* „a bea", ca şi *pilaci*, înregistrat de Scriban.

Pilă : *a pune* (*a băga*, *a avea* etc.) *pile* sau *o pilă* sînt atît de frecvente în vorbirea familiară, încît şi-au pierdut cu totul caracterul argotic pe care l-au avut multă vreme. Deoarece lipseşte în dicţionarele mai vechi, iar cel care-l are nu conţine citate, dau eu două, nu prea recente : *tocmai pu-*

---

[9] Derivat de la *T.T.R.* „tineri cu termen redus".

nem o pilă[10] *ministrului... pe chestia gușei* (Stoian Gh. Tudor, *Hotel Maidan*, p. 114); *a băgat cîteva pile masive prin oamenii de la Finanța* (*Flacăra*, 22.VIII.1948, p. 11).

Februarie 1969 (Continuă)

Institutul de lingvistică,
București, Str. I.C.Frimu 22

[10] Subliniat de autor.

ALTERNANȚA *SP/ȘP, ST/ȘT* *

DE

Acad. AL. GRAUR

După cum se știe, există unele cuvinte care, mai ales la inițială, au forme duble, cu *sp* și *șp*, cu *st* și *șt* : *spital* și *șpital*, *stachetă* și *ștachetă* etc. Pentru a ne lămuri asupra lor, e necesar să se cerceteze categoria în ansamblu, după metoda pe care am aplicat-o în mai multe rînduri în *Etimologii românești*.

Punctul de plecare pentru nașterea variantelor l-a format fără îndoială faptul că în germană, în anumite împrejurări (în unele poziții, în unele dialecte), grupurile *sp* și *st* au ajuns să fie pronunțate *șp* și *șt*. Din germană, pe diverse căi, au pătruns în românește pronunțări ca *șpaniol*, *șpecula*, *șpețial*, *șpion* (forma cu *ș* apare și în limbile slave), *inșpecție*, *știudent*, care circulă, sau au circulat, paralel cu formele originale, cu *s*-.

În alte cazuri e vorba de cuvinte germane care au fost împrumutate cu *ș*, și au venit a doua oară la noi, pronunțate cu *s*, din alte limbi :

ștachetă < germ. *Staket*, cu variantă rară *stachetă*, influențată de it *stechetto*?

ștampilă, explicat de DM prin fr. *estampille* (!), are sigur ca formă primitivă pe cea cu *ș*, chiar dacă nu seamănă perfect nici cu germ. *Stempel*.

ștand, explicat de dicționare prin franceză (din engleză), a venit cu siguranță întîi din germană, varianta mai nouă *stand* (din franceză sau engleză) nefiind nici pînă azi generalizată.

ștrand, formă generalizată azi ; cea cu *s*, dacă e reală (e atestată numai la Șăineanu), vine desigur din engleză.

ștras, *stras*, explicat de dicționare prin fr. *strass*, deși mi se pare evident că prima formă e din germană.

Sînt cazuri cînd nu se cunoaște care formă e mai veche, dar pare clar că cele două variante se explică prin origini diferite :

spalier, *șpalier*, prima formă fiind explicată de dicționare prin germană, împotriva oricărei evidențe (Scriban o explică prin franceză).

---

* Dezvoltare și îmbunătățire a notei publicate în BL, XIV (1946), p. 110–111.

spital, *șpital* : Tiktin pornește de la germană și de la pol. *spital*, *szpital*, DM numai de la germană, iar CADE de la magh. *ispitály*. Pentru mine nu încape nici o îndoială că forma cu *s* vine din greacă sau cel puțin și din greacă (vezi nota citată din BL, XIV).

ștafetă se explică prin germ. *Stafette*, rus. *eštafet*, ucr. *štahvet*, iar *stafetă*, prin rus. *estafeta* (Tiktin se referă la it. *staffetta*, pol. *sztafeta*).

stat, *ștat* (de plată), explicat prin lat. *status* (Tiktin) prin. fr. *état* (DM), prin it. *stato* (DN) ; forma cu *ș* nu este înregistrată în nici unul din aceste dicționare, deși a fost foarte curentă pînă nu de mult. În BL, VIII (1940), p. 211, am explicat-o prin rusă ; constat acum că Scriban a făcut-o înaintea mea.

sticlete, *stiglete* din slavă, iar *știgliț* din germană.

stofă, *ștofă* ar avea pe *s* din săsește după Șăineanu, din italiană (DN), din germană (CADE). Mult mai probabil e că vine din grecește.

Adesea forma cu *s*, singura atestată în românește, este explicată printr-un intermediar slav :

spijă, / pol. *spiża* / germ. *Speise*).

stos ar fi din slavă, deși acolo începe cu *ș* (pol. *sztos*) ; Tiktin presupune o formă intermediară grecească, dar aceasta, pe cît știu, nu e atestată.

Indiferent care este explicația formelor slave cu *s* și *ș*, formele românești s-ar putea explica prin ele, eventual cu etimologie multiplă. Apar însă cazuri unde punctul de plecare e slav cu *ș*, iar româna prezintă totuși un *s* :

șpagă, *spangă* < rus. *španga*.

spancă < rus. *španka* (Scriban pornește de la rus. *ispanskij*).

spelcă, *spilcă* < rus. *špil'ka*, pol. *szpilka* (Scriban pornește de la rus. *spil'ka* desigur inexistent).

sponcă < rus. *šponka*, pol. *szponka*.

În sfîrșit, chiar cuvinte germane cu *sp-*,*st-* sînt reprezentate în românește prin împrumuturi cu *s*, fără să cunoaștem vreun intermediar cu *s* în altă limbă :

spagat < germ. *Spagat* (eu nu cunosc însă decît forma *șpagat*).

șpargă, *spargă* „sparanghel" < germ. *Spargel*, magh. *spárga*.

șpațir, *spațir* < germ. *Spazier*.

șpențer, *spențer* < germ. *Spenzer*.

speț < germ. *Species*.

spițuri „dantelă" < germ. *Spitz*.

statist„figurant la cinematograf" < germ. *Statist*.

șteamp, *stamp* „piuă" < germ. *Stampfe*.

strață < germ. *Strazze*.

struț „buchet" < germ. *Strauss*.

Nu este exclus ca pentru vreunul din aceste cuvinte să se găsească un intermediar cu *s* sau altă explicație, dar sînt prea multe ca să putem crede că în acest fel le-am putea elimina pe toate. Trebuie deci căutat altceva. Pe cît mi se pare, s-au ciocnit aici două tendințe opuse :

1. Pe de o parte s-a înțeles că în nemțește *sp* și *st* trebuie citite *șp* și *șt* și această idee a fost aplicată și unde nu trebuia, ajungîndu-se la pronunțarea cu *ș* a unor cuvinte care nici măcar nu sînt germane. Nu mai vorbesc de neologismele pe care limba literară le-a luat din altă parte, cu *s*,

în timp ce în unele graiuri regionale s-au impus formele cu *ș*, existente în germană : *șpaniol*, *șpecula*, *șpețial*, *șpion*, *inșpecție*, *ștatut*, *ștudent*, *ștrangula*, *ștucatură*, la care pot adăuga pe *șpirt* (Scriban) din rus. *spirt*. Dar se pronunță și în limba literară cu *ș* neologisme de origine engleză, unde deci șuerătoarea n-are justificare nici prin etimologie, nici prin intermediar german ; *șpicher*, *șprint*, *ștandard*, *ștart*, *ștoc* (BL, VIII, 221 și Scriban). Vezi și numele suedeze *Stockholm*, *Strindberg*, pronunțate greșit cu *ș*.

2. Fiind simțită ca regională și mai ales în dezacord cu modelele latino-romanice, pronunțarea cu *ș* a fost evitată, chiar și acolo unde astfel de model nu există. Astfel s-a ajuns la înlocuirea lui *ș* cu *s* în cuvinte slave și poate și maghiare.(Vezi la Caragiale forma, folosită în derîdere, *Peștaloțu*.) Aceasta înseamnă că, în studierea etimologiei fiecăruia dintre aceste cuvinte va trebui să avem în vedere o multitudine de posibilități.

Februarie 1969

Facultatea de limba și literatura română, București, Str. Ed. Quinet 7

NOTE ETIMOLOGICE

DE

G. MIHĂILĂ

14. NIRIŞTE [1]

DLR, VII (sub tipar), citează cuvîntul învechit, rar (de fapt, cu o unică atestare) *nirişte*, cu sensul „clădire pustiită (de foc), ruină ; jarişte", după variantele înregistrate de I. A. Candrea, în aparatul critic al *Psaltirii Scheiene*, vol. II (Bucureşti, 1916), p. 208 (Ps. 101, v. 7). Acest cuvînt este preluat din *Psaltirea slavo-română* (C²), tipărită de Şerban Coresi (Braşov, 1588), în exemplul : *Fuiu ca de no[a]pte corbu în turnu* (*Psalt. Sch.* ; *la nirişte* C², în jărîşte D[osoftei, *Psaltirea slavo-română*, Iaşi, 1680], la afundotorea H[*Ps. Hurmuzaki*], printre dărîmături B. 1938 [*Biblia*, tradusă de Vasile Radu şi Gala Galaction, Bucureşti, 1938])[2].

Se observă astfel că slavon (mediobulg. şi mediosîrb) нирнщє [3], scris prin tradiţie şi нꙑрнщє, ca în slava veche, a fost tradus în mod diferit în diverse versiuni româneşti vechi ale *Psaltirii* sau a fost preluat ca atare din textul slavon. Dificultatea înţelegerii de către traducătorii români a acestui cuvînt derivat cu sufixul -нщє constă în faptul că în slava veche, respectiv în slavonă, sensul lui depinde de provenienţa de la subst. (slavon) нꙑрь sau нꙑръ „πύργος, turris, turn"[4], în care caz sensul său este : „φρούριον, castellum, cetăţuie, fortăreaţă, turn"[5] ori „ruinele unui turn"[6], sau de la verbul (slavon) нꙑрѣти, нꙑрꙗти, нꙑрати „immergi,

---

[1] Vezi notele precedente, nr. 8–13, în SCL XX, 1969, nr. 2, p. 211–214, Vezi tot acolo indicaţii asupra prescurtărilor folosite.

[2] Vezi şi glosarele la *Psalt. Sch.*, II, p. 445, 528.

[3] Vezi, de exemplu, *Psaltirea lui Branko Mladenović* din 1436 (*Codex Bucurestinus*, mss. slav. la B.A.R., nr. 205), în aparatul critic la : V. Jagić, *Psalterium Bononiense*, Viena–Berlin– Petersburg, 1907, p. 479.

[4] Vezi Mikl. *Lex.*, p. 457 ; Srezn. II, col. 482. Originea cuvîntului nu e clară : se pare că e un împrumut dintr-o limbă necunoscută (Preobr. I, p. 619–620 ; A. Vaillant, *Grammaire comparée des langues slaves*, t.I, Lyon-Paris, 1950, p. 118 ; Vasmer, II, p. 233 ; *Hwb.*, p.71, 276, nr. 590).

[5] Mikl. *Lex.*, p. 457.

[6] Srezn. II, col. 482 : „развалины ныра, башни ; башня, столп".

se immergere, a se scufunda" [7], în care caz înseamnă „οἰκόπεδον, domicilium [8], Behausung, Höhle (locuință, adăpost; peșteră, văgăună)"[9].

Нꙑрнщє apare încă în cel mai vechi text slav al *Psaltirii — Psalterium Sinaiticum* (manuscris glogolitic din sec. al XI-lea): Оуподобихъ сѧ нєꙗсꙑти поустꙑнѣи. Бꙑхъ ѣко нощънꙑ вранъ на нꙑрнщи [10], iar de aici se repetă în versiunile mai noi, de pildă în *Psalterium Bononiense* (manuscris mediobulgar din sec. al XIII-lea)[11], în *Psaltirea lui Branko Mladenovic* [12], ca și în psaltirile bilingve slavo-române.

După cum se poate observa din citatul reprodus la începutul acestei note, ambiguitatea sensului cuvîntului slavon нꙑрнщє (нирнщє) a provocat dificultăți vechilor noștri traducători:

1) *Psaltirea Voronețeană* (*slavo-română*!) traduce pe нꙑрнщє cu „turn": „Бꙑ(х) ꙗко нощнꙑи вра(н) на нꙑрнщи = „fuiu ca de no[a]pte co(r)bu în tu(r)nu" [13]. Aceeași traducere o regăsim în *Psaltirea Scheiană*, în *Psaltirea românească* a lui Coresi din 1570 și în cea *slavo-română* din 1577.

2) În schimb, traducătorul *Psaltirii Hurmuzaki* a recurs la cuvîntul *afundotorea* (=*afundătoare*), înțelegînd pe нꙑрнщє ca un derivat de la нꙑрꙗти „a se afunda".

3) Încercînd o revizuire a traducerii românești din *Psaltirea slavo-română* a lui Coresi (Brașov, 1577) și aflîndu-se în fața unui cuvînt mai dificil, fiul acestuia, Șerban Coresi, a recurs la mijlocul cel mai comod, preluîndu-l pur și simplu: Бꙑ(х) ꙗко нощнꙑи вранъ на нꙑрнщи = fui ca un corb de noapte la *niriște*" [14].

În concluzie, acest cuvînt a fost împrumutat din textul slavon mediobulgar (нꙑрнщє, citit și scris uneori нирнщє), pe care Șerban Coresi îl avea în față, reproducîndu-l în propria-i ediție, căci, nehotărîndu-se asupra sensului, a renunțat la traducerea din cele două ediții anterioare ale tatălui său.

Evident, n-am fi insistat atît de mult asupra acestui cuvînt, dacă „forma sa internă" ar fi fost clară în slava veche: am văzut că dicționarele limbii slave vechi și slavone îl interpretează în mod diferit, iar Preobrajenski, Vaillant, Vasmer, Sadnik și Aitzetmüller (*Hwb.*) ezită să-l derive din нꙑрь, нꙑръ „turn" sau din нꙑрꙗти, constatînd că primul se leagă cu greu de al doilea (turnul ca mijloc de ascundere, ascunzătoare?). În sprijinul ipotezei că, în slavonă, нꙑрь, нꙑръ (neatestat în textele slave vechi)

---

[7] Mikl. *Lex.*, p. 457; Srezn. II, col. 453 (нирати), 482. Asupra etimologiei vezi Vasmer, II, p. 233 (cuvîntul provine dintr-o rădăcină slavă comună).

[8] Mikl. *Lex.*, p. 457.

[9] *Hwb.*, p. 71. Vezi și A. Leskien, *Handbuch der altbulgarischen* (*altkirchenslavischen*) *Sprache*, 6. Aufl., Heidelberg, 1922, *Glossar*, p. 308: нꙑрнщє „Höhle".

[10] S. Severianov, *Синайская Псалтырь*, Petrograd, 1922 (retip., Graz, 1954), p. 130 (f. 130 d, r. 17): Psalm. 101, v. 7. Cf. *Glosarul*, p. 297: „нꙑрнщє οἰκόπεδον, *мест.* на -щи: 130_{17} ἐν οἰκοπέδῳ (схолия: τὰ οὐκόπεδα «ἐρείπια» [ruines d'un mur, d'une maison, etc.] ὁ Σύμμαχος εἴρηκε; *с евр* на развалинах *Манд*" Vezi și trad. lui Vasile Radu și Gala Galaction: „Sunt asemenea pelicanului din pustie și asemenea bufniței *printre dărîmături*" (*Biblia*, București, 1938, Ps. 102, p. 7). Dintre textele slave vechi, doar *Codex Suprasliensis* (mss. chirilic din sec. al XI-lea) mai prezintă acest cuvînt (vezi *Hwb.*), p. 71; S. Severianov, *Супрасльская рукопись*, St. Pb., 1904; glosarul nu ne-a fost accesibil.

[11] Vezi V. Jagić, *Psalterium Bononiense*, Viena-Berlin-Petersburg, 1907, p. 479, și ediția fototipică îngrijită de Iv. Duicev, *Болонски Псалтир*, Sofia, 1968, p. 324, col. 1, r. 8.

[12] Vezi mai sus.

[13] B.A.R., mss. rom. 693 (fotocopie), f. 15 a, r. 1–2.

[14] B.A.R.— Carte rom. veche (CRV) 13 A, Ps. 101, v. 7, caietul 54, f. 2 a, r. 1–3.

este un împrumut (dintr-o limbă necunoscută) și că, deci, n-are un sens (o „formă internă") ce-l poate apropia de нъıрıатн, vine și faptul că slavona are un alt cuvînt нъıрь, omonim (nomen agentis postverbal) derivat de la acest verb cu sensul „(lat.) urinator; scufundător"[15]. În acest caz, нъıрнщє, нирнщє înseamnă, într-adevăr, „turn; ruinele unui turn", ceea ce și reprezintă corespondentul cuvîntului grecesc și al celui ebraic din textul *Psaltirii*. Numai cu acest sens el poate fi însoțit de prepoziția на „pe", așa cum și apare în textul slav vechi (slavon), în timp ce dacă ar însemna „peșteră, văgăună etc.", ar fi trebuit să fie precedat de prepoziția въ „în".

Poate că dezvăluirea acestor dificultăți de interpretare ale traducătorilor români va constitui un îndemn pentru reluarea cercetării etimologiei slavon. нъıрь, нъıрь „turn".

Ianuarie 1969

Facultatea de limbi slave,
București, Str. Pitar Moș 13

[15] Mikl. *Lex.*, p. 457.

NOTE PE MARGINEA BIBLIOGRAFIEI DIN VOLUMUL *B. P. HASDEU – LINGVIST ȘI FILOLOG*, DE CICERONE POGHIRC

DE

AUREL NICOLESCU

Lingvistica românească nu posedă încă o bibliografie completă a lucrărilor de filologie și lingvistică, încît apariția unei bibliografii consacrate activității de filolog și lingvist a lui Bogdan Petriceicu Hasdeu, ca anexă a unei lucări mai ample, a provocat un interes legitim.

Faptul că această bibliografie consacrată activității unei personalități lingvistice remarcabile a fost redactată de un filolog și lingvist care a putut beneficia de contactul cu lucrări similare ne-a îndemnat să o folosim într-o confruntare cu fișele viitoarei Bibliografii a limbii române.

Notele de față s-au născut din această confruntare cu un material rezultat din informații strînse, de-a lungul a mai multor ani, de persoane diferite și fără să folosească o concepție unitară de lucru.

Ca în cazul oricărei verificări făcute cu atenție și spirit critic constructiv, au rezultat unele observații pe care le semnalăm cu nădejdea că vor servi pentru o altă ediție sau chiar pentru redactarea unei eventuale bibliografii complete a lucrărilor marelui cărturar român B. P. Hasdeu.

În lucrare sînt prezentate 413 lucrări indicate prin cifre romane [1]. Din explicațiile autorului rezultă caracterul arbitrar al cifrei deoarece au fost încadrate în bibliografie și lucrări care depășesc filologia și chiar „lucrări ale lui Hasdeu cu interes autobiografic”. Poate că adoptarea unei bibliografii pe compartimente ar fi fost preferabilă enumerării „de-a rîndul” a patru sute de lucrări.

În nota explicativă, cititorul este prevenit și în legătură cu eventuale omisiuni, deși autorul speră să nu-i fi scăpat „nimic din ceea ce este important”. Din verificarea întreprinsă de noi rezultă că, într-adevăr, nu sînt omisiuni de lucrări importante. De altfel, după părerea noastră, nu atît lipsurile afectează caracterul riguros științific al unei bibliografii, cît mai ales erorile. Cine redactează o bibliografie își dă seama de inevita-

---

[1] Considerăm neindicată numerotarea cu cifre romane, mai ales că și în bibliografiile altor țări se tinde la înlocuirea acestora.

bilitatea omisiunilor şi îşi concentrează toată atenţia în lupta împotriva erorilor.

După cum am arătat, s-au constatat unele omisiuni, chiar dacă nu sînt prea importante. Astfel pot fi citate : *Notă.* (Pe lîngă lucrarea *Documente inedite din Archivul St. Spiridon din Iaşi. Un act juridic din 1436.* Comunicat de A. Xenopol.) ColTr 7 :1.502—503 (1876) [2] şi o notă intitulată *Obiceiele juridice ale poporului român* Col Tr 3 (s.n.) :1.3(1822)

Tot în categoria omisiunilor am încadrat şi lipsa parţială a unor informaţii bibliografice. Acestea aduc amănunte suplimentare faţă de cele existente în lucrare. Astfel titlul *Baba-Novac* semnalat sub nr. LXXXI în „Românul" (1868) se găseşte, în plus, în Col Tr 7 :1.145—165(1876) şi în volumul *Din etymologicum romaniae*, p. 250—258.

În legătură cu *cronica lui Zilot Românul*, de la nr. CCXXII lipsesc tocmai paginile unde se găsesc părerile lui Haşdeu despre această lucrare cu titlul : *Zilot Românul. O privire sintetică asupra ultimei cronice române din epoca fanarioţilor.* Col Tr 4 (s.n.) : 385—405 (1883).

La nr. CCLXXVI nu se indică cele cinci planşe de la sfîrşitul articolului, existente în „Revista Nouă".

La nr. CCLXXXVIII lipseşte subtitlul care arată că studiul *Basmul* a fost *citit în şedinţa Academiei Române din 9 aprilie 1894.*

La nr. CLXXXV se omite cu bună ştiinţă o parte din titlu (*din biblioteca Daria-Panfiliana din Roma*) recurgîndu-se la puncte de suspensie.

La nr. CCXLVI nu se arată că articolul apare şi în „Revista pentru istorie, arheologie şi filologie" 6 :1—48(1891).

La nr. CCLXXX trebuia să se arate că studiul a fost republicat postum şi în revista „Şezătoarea" 33: 21 :7—9.101—112, 10—12.116—125 (1925).

La nr. CCXCI nu se arată că studiul a apărut mai întîi în „Revista nouă" 6 :3—4.85—105 (1893).

Redactarea unei bibliografii trebuie să acorde o importanţă deosebită paternităţii lucrărilor înregistrate mai ales în cazul articolelor din periodice. După părerea noastră i se atribuie pe nedrept lui Hasdeu lucrările intitulate *Comunicaţiuni lingvistice* indicate la nr. CLXXI şi CLXXII care sînt nesemnate şi unde apar informaţii comunicate de diverşi colaboratori ai revistei.

În acelaşi sens, considerăm că nu se poate trece cronica lui Zilot Românul printre lucrările lui Hasdeu, ci — eventual — într-un compartiment special al bibliografiei, care s-ar fi ocupat de activitatea editorială a lui Hasdeu. Menţionăm şi aici, că titlul acestei lucrări, în volum, este altul decît cel din periodic.

Un alt aspect asupra căruia ne luăm îngăduinţa să facem unele observaţii este încadrarea aceleiaşi lucrări sub două numere diferite, ca şi cum ar fi lucrări deosebite. În epoca lui Hasdeu se obişnuia ca acelaşi articol să apară în două şi, uneori, chiar în trei periodice. Într-o bibliografie, se dă însă un singur număr cu menţionarea republicărilor. Astfel la nr. LIII şi LIX se dă un articol despre *Ştefan Raicevich*, care apare, prima oară, în „Buciumul" din martie şi, a doua oară, în „Ateneul Român" din aprilie, acelaşi an.

---

[2] Indicaţiile noastre cuprind : sigla periodicului, anul revistei, numărul, paginile, anul calendaristic în paranteză.

La nr. CLXV se semnalează *Post-scriptum despre D. Cihac* care este, de fapt, o anexă (așa cum indică și titlul) la studiul *Fragmente pentru istoria limbei române* dat la nr. CLXIV. Dacă autorul voia să-l păstreze și ca titlu separat— ceea ce ni se pare just— trebuia să facă măcar o trimitere pentru a indica legătura cu nr. CLXIV. De altfel, așa cum se întîmplă adeseori cu lucrările lui Hasdeu, studiul este fragmentat în cinci părți date la nr. CLXIV, CLXV, CLXVI și CLXIX. La nr. CLXIV se dau la un loc două fragmente disparate, din care al doilea ar fi trebuit să figureze la nr. CLXIX. Din punct de vedere bibliografic, ele ar fi trebuit să fie strînse la un loc și să figureze sub un singur număr, așa cum le prezintă și Hasdeu în cuprinsul revistei. În sprijinul părerii noastre intervine și faptul că au fost strînse în volum; amănunt nemenționat la nr. CXLV și CLXVI. S-ar fi putut da apoi și fiecare titlu aparte, dar cu trimiterea la nr. unde erau prezentate în volum.

Un aspect opus celui discutat îl constituie concentrarea a două articole diferite sub același număr. Legătura tematică dintre ele nu justifică înglobarea lor în același număr și ar fi putut fi evidențiată printr-un sistem de trimiteri corelative, existent în unele părți ale bibliografiei dar folosit fără consecvență. Interpretarea lor ca articole diferite este susținută de faptul că Hasdeu însuși le menține, ca atare, în volumele unde sînt adunate.

Astfel la nr. CCXXVI se dau, la un loc, două articole pe care Hasdeu le publică drept contribuții separate în volumul *Din istoria limbei române* p. 11–22 și 23–32.

Sub același număr (CCXXIX) se dau două articole despre termenul *zglobiu* pe care de astă dată autorul le strînge într-un singur studiu publicat în volumul *Din istoria limbei române* (CCXXXIX) unde Hasdeu îi adaugă *un răspuns lui Miklosich.*

Se poate discuta aici și situația articolelor lui Hasdeu în raport cu volumele în care le-a strîns. În mod firesc, fiecare articol figurează unde s-a publicat prima dată dar trebuie să se indice și unde a mai apărut (retipărire în altă revistă sau în volum). Pentru a avea o imagine cît mai fidelă a lucrărilor lui Hasdeu și pentru a da cercetătorului informații cît mai exacte este bine să se prezinte analitic și conținutul volumului, indicîndu-se paginile între care este cuprins fiecare articol. La nr. CCXXXIX se dă cuprinsul volumului *Din istoria limbei române*, dar nu se indică paginile nici unui articol.

La volumul *Din Etymologicum Magnum Romaniae* (CCLXXXVI) nu se mai arată nici cuprinsul. Era cu atît mai necesar să se arate titlurile date aici, cu cît multe dintre ele nu apar în bibliografie deoarece n-au fost tipărite niciodată sub formă de note sau articole, ci au figurat numai în „Etymologicum Magnum Romaniae".

Numeroase dintre articolele publicate inițial în periodice au fost strînse ulterior în volum de Hasdeu. La toate acestea ar trebui să se indice că au fost republicate în volum menționîndu-se și paginile corespunzătoare. În această situație sînt CCXXVI, CCXXVIII, CCXXIX, CCXXXII etc.

Pot fi semnalate și unele inexactități în legătură cu titlurile articolelor, prilejuite de faptul că, de cele mai multe ori, titlul se schimbă de la periodic la volum.

La nr. CLXXXI, în formularea titlului se folosește termenul *Slavismele*, în loc de *elementele slavice*, cum notează Hasdeu în periodic. Titlul are la sfîrșit un semn de întrebare care trebuie să fie păstrat.

La CXCII se omite tocmai titlul cursului ținut la Facultatea de litere (*Filologia comparativă*).

Ar fi trebuit ca toate intervențiile editorului— în titlu sau în altă parte— să fie puse în paranteză dreaptă, deoarece paranteza rotundă o folosește și Hasdeu, ceea ce provoacă unele încurcături. Astfel la CCXXXVI formularea din paranteza rotundă a editorului poate da impresia că există un titlu : *Albanismele lui M. Gaster*, dat de Hasdeu. Cititorul poate crede, de asemenea, că titlul dat la CXCI *Notă, la un document* . . .îi aparține lui Hasdeu.

La CCXXVII s-a introdus inutil în titlu *I Iași, 1673, martie 30*, care reprezintă de fapt data documentului publicat.

La CCXXXVII titlul este urmat de o paranteză care aparține editorului.

Deși autorul bibliografiei ne previne în ,,nota explicativă'' că nu se dau și numerele periodicelor ,,din economie de spațiu'' (? !), ele sînt folosite totuși în lucrare. Considerăm însă că e contraindicat procedeul de a ,,face economie'' prin suprimarea unor numere alăturate și prin înlocuirea acestora cu cratimă (de exemplu 23—25) deoarece se pot crea confuzii. Nr. 36 trebuie corectat în 35 și după 41 trebuie să se adauge 42, iar după 44 : 49, 50, 54, 58, 61.

La CLXXVI se indică nr. 4 care nu corespunde realității deoarece ,,Columna lui Traian'' nu notează numărul în această perioadă.

La CLXXXII se trece nr. *10* în loc de *1*.

La CCLXXXI se trece greșit nr. *3—4*, cînd, în realitate, este *1*.

În *nota explicativă* se arată că bibliografia ,,e strict cronologică''. Deși nu am verificat situarea în timp a tuturor titlurilor, erorile constatate ne îndreptățesc să afirmăm că ,,stricta cronologie'' de care se vorbește în notă nu corespunde realității. În toate cazurile pe care le semnalăm cronologia reală putea fi ,,reconstituită" dacă se ținea seama de ordinea paginilor.

Astfel CVCVI vine imediat după CLXXXIX; CXCVII după CLXXIX; CCXXIV după CCXX; CLXXX după CLXXXVI; CCXXV după CCXXIX; CCXXIX după CCXXIV; CCXL după CCXLVIII; CCXLVII după CCXLV; CXCIII, CXCIV și CXCV după CLXXVIII etc.

Pentru a întregi prezentarea făcută sîntem obligați să adăugăm, la aspectele discutate pînă aici, exemple de inconsecvențe și erori în datele propriu-zis bibliografice. Reținem un singur exemplu de inconsecvență și lipsă de unitate. *Archiv istoric* apare în bibliografia discutată în trei locuri și de fiecare dată prezentată în altfel. La XCVII titlul este *Archiva istorică* (în loc de ,,Archiv istoric''). În afară de numerele indicate aici se mai continuă încă în 46 de numere. La CIII se trece titlul *Archiv istoric* și apar numai numere fără să se mai menționeze paginile. La CXI tot sub titlul *Archiv istoric* se dau, la primele cinci, ambele numere *1*(*63*) iar, în continuare, se indică numai al doilea număr, fără nici o justificare sau explicație

Dintre erorile de pagini semnalăm : la CLXXVIII este 235 nu 234 la CLXXXVI este 334 nu 335, la CCXLIII este 104 nu 102, la CCXXXIX pagina de început a articolului este 208 nu 205.

Concepută ca o listă cronologică nediferenţiată, bibliografia de care ne ocupăm prezintă numeroasele recenzii elaborate de Hasdeu pe acelaşi plan cu celelalte lucrări. Lipsa unei sistematizări consecvente dă naştere la numeroase confuzii şi îl încurcă, în primul rînd, pe autorul bibliografiei discutate.

Mai întîi titlul rubricii îl derutează, deoarece la început Hasdeu folosea *Bibliografia* şi apoi *Recensiuni*. Din cuprinsul revistei se vede că în ambele locuri se dau recenzii. Uneori titlul cărţii recenzate nu este redat exact (CLXX), alteori nu este reprodus în întregime (CXCVIII), sau nu se dă titlul original aşa cum procedează Hasdeu (CLXVIII şi CXCV).

Exemplul cel mai ilustrativ pentru prezentarea confuză a recenziilor îl reprezintă CCLXXIX unde nu se dă singurul amănunt care ar fi interesat bibliografia lucrărilor lui Hasdeu şi anume titlul recenziei sale : *O restauraţiune. Post-scriptum la articolii d-lor Şăineanu şi Gion.*

În sfîrşit, se poate semnala şi cazul recenziilor care nu figurează în bibliografie. Astfel în „Columna lui Traian" 7 :1. 187—190(1876), Hasdeu semnalează o recenzie la lucrarea lui G. Obédénare iar în „Columna lui Traian" 1 :5.4(1870) se dă o recenzie a vocabularului redactat de G.I.Frollo. Este adevărat că nu este semnată, dar autorul ei poate fi uşor identificat datorită afirmaţiei „ne grăbim a ne împlini promisiunea" urmată de nota din subsol care trimite la „Traian" 80, adică acolo unde se află recenzia lui Hasdeu la cealaltă lucrare a lui Frollo dată şi în bibliografie la nr. XCIII.

Observaţiile noastre pe marginea bibliografiei consacrate lucrărilor filologice şi lingvistice ale lui B. P. Hasdeu au urmărit să dea cîteva exemple de inadvertenţe sau erori strecurate în această lucrare pentru a veni în ajutorul unei viitoare ediţii sau al celor care vor redacta bibliografia completă a lucrărilor lui Hasdeu.

Februarie 1969

Institutul de lingvistică
Bucureşti, Str. I.C.Frimu, 22

I. BERG, *Dicționar de cuvinte, expresii, citate celebre*, Editura științifică București, 1968, 477 p.

Acest dicționar se adaugă la o destul de lungă serie de lucrări similare, publicate în alte țări și, de asemenea, în țara noastră. Se distinge de ele, în favoarea sa, prin mai multe trăsături. Pînă acum n-am avut în românește o culegere atît de vastă, care să cuprindă nu numai expresii în limbi străine, ci și în românește și, de asemenea, cuvinte izolate, folosite ca expresii, în totul 1214 unități. Se înțelege că, chiar avînd dimensiunile prezente, lucrarea nu poate să nu fie selectivă și cine zice selecție zice atitudine subiectivă. Evident, nu-i vom face din aceasta o vină

Mai important este faptul că autorul nu s-a mulțumit să dea textul citat cu indicația sursei și cu traducerea expresiilor în limbi străine, ci a adăugat un comentar pe lîngă fiecare unitate : cînd se folosește, cu ce sens și, adesea, ce autori români sau traduși în românește au întrebuințat-o.

Fiind vorba de atît de multe expresii, dintre care fiecare concentrează ca într-o pilulă o întreagă poveste, și mai ales fiind vorba de texte în vreo zece limbi, este de la sine înțeles că s-au strecurat și greșeli. Semnalez cîteva, *par acquit de conscience* (acesta este un exemplu de expresie străină pe care eu aș fi inserat-o, dar dicționarul nu o cuprinde). Avînd în vedere că citatele sînt numerotate, voi trimite la numere.

77. Explicația lui *augur* prin lat. *auis* și *garrio* este cel puțin învechită. Astăzi *augur* e pus în legătură cu *augeo*.

85. *Advocatus diaboli* se va fi întrebuințînd pentru a caracteriza „un critic răutăcios", dar acesta ar fi un sens impropriu. Adevărata valoare a expresiei este „apărător al unei cauze dinainte pierdute".

383. Nu numai „pătura de sus" de la Roma folosea cuvinte grecești. Avem destule exemple de vulgarisme latinești de origine grecească.

528. Lat. *labor* înseamnă aproape totdeauna „osteneală", nu „muncă". *Iucundi acti labores* trebuie tradus nu prin „lucrările terminate sînt plăcute", ci prin „e plăcut să ne aducem aminte de suferințele trecute".

629. *Lynch* se citește *linș*, nu *linci*.

662. Pentru *asina lui Valaam* ar trebui trimis și la Budai-Deleanu, *Țiganiada*, IV, strofa 20.

807. *O.K.* este o prescurtare pentru *All correct* (această explicație a fost admisă de Dicționarul Oxford).

881. N-aș scrie *Pasvan* ci *Pazvant*, cum e originalul turcesc și cum s-a spus în trecut la noi.

Desigur, s-ar mai putea adăuga observații. Mi se pare însă mai important de semnalat meritele lucrării. La sfîrșit găsim o serie de indici : unul de nume proprii, alcătuit de Palenciuc Viorica (nu Viorica Palenciuc?). altul de idei și al treilea bibliografic, care contribuie la valoarea practică a dicționarului.

Cum ediţia I s-a epuizat în foarte scurt timp (60 000 de exemplare !) e de aşteptat să apară în curînd o a doua ediţie, care va da autorului ocazia să-şi perfecţioneze opera. De altfel lucrările de acest fel au cu atît mai mare valoare cu cît au o istorie mai îndelungată.

Februarie 1969

Al. Graur

Facultatea de limba şi literatura română, Bucureşti, str. Ed. Quinet 7

CHARLES MULLER, *Initiation à la statistique linguistique*, Paris, Larousse, 1968, 246 p.

Dacă ar fi să operăm o distincţie în cadrul lingvisticii cantitative, opunînd lingvistica statistică, statisticii lingvistice, cartea recentă a lui Charles Muller s-ar situa desigur, în prima categorie (deşi autorul spune : *statistique linguistique* !), tot astfel după cum volumele regretatului G. Herdan reprezentau, în general, cea de-a doua direcţie. Nu facem această deosebire numai pentru a introduce noi elemente de terminologie, delimitarea celor două tipuri de cercetări nefiind de altfel nici foarte uşor de operat şi nici strict necesară, ci pentru a specifica de la început *ce fel* de lucrare este *Iniţierea în statistica lingvistică.* Cartea este destinată lingviştilor (*Ce livre a été fait pour les linguistes non mathématiciens*, Avant-propos, p. 5).

Ch. Muller îşi propune să prezinte şi să explice principalele operaţii statistice aplicabile faptelor de limbă sau de stil. Expunerea, deşi elementară, urmează să-l introducă pe lingvist în raţionamentul statistic, pentru ca el să poată utiliza cunoştinţele teoretice în practica cercetării. Sînt analizate principiile lingvisticii statistice, metoda de lucru, şi nu rezultatele obţinute sau descoperirile făcute în acest domeniu.

Cartea se împarte în două secţiuni mari : cea dintîi, consacrată principiilor şi metodelor statisticii lingvistice ; cea de-a doua, statisticii lexicale. Pentru a da posibilitatea cititorului să verifice în ce măsură a asimilat teoria, autorul îşi încheie volumul cu un capitol de exerciţii aplicative (*Exercises d'application*), urmat de o serie de tabele numerice, foarte utile pentru calculele statistice.

Prima parte a lucrării începe prin a stabili obiectul cercetării statistice : statistica nu operează decît cu date numerice, cu elemente obligatoriu cuantificate în prealabil. Caracterul cantitativ este perceput ca număr, prin raport cu o anumită unitate de măsură, răspunzînd întrebării „cît ?". În domeniul lingvisticii cantitative, rolul statisticianului începe numai *după* alegerea şi culegerea datelor numerice. Alegerea şi definirea elementelor, măsurarea şi identificarea lor revin lingvistului sau filologului : cunoştinţele sale de statistică îi vor oferi cîteva principii operatorii conducătoare, astfel încît el să ştie în linii mari cum va fi prelucrat şi interpretat materialul pe care l-a selecţionat.

După aceste precizări, se trece la explicarea cîtorva noţiuni fundamentale în analizele statistice (populaţie-individ-eşantion ; frecvenţă ; medie şi abatere-tip), precum şi la prezentarea unor elemente de algebră combinatorie şi de calcule probabilistice. Cum pe Ch. Muller nu îl interesează numai enumerarea formulelor matematice, expunerea are permanent în vedere legătura dintre mărimi, numere şi *valoarea* lor pentru înţelegerea mai rafinată a faptelor de limbă. De aici, necesitatea de-a demonstra validitatea raţionamentelor făcute şi de-a stabili — ca problemă de metodă — ce aparţine discursului (*discours*) şi ce are un grad mai mare de generalitate, făcînd parte din limbă (*langue*), precum şi rolul statisticii în efectuarea acestei distincţii. Limba, sau un stadiu de limbă, scapă, prin definiţie, observaţiei imediate ; ea nu poate fi cunoscută decît prin discurs, deci prin texte (autorul se referă aici, desigur, la sensul larg al termenului „text"), a cărui cunoaştere justifică un raţionament inductiv, fundamentat solid. Cu alte cuvinte, prin

observaţie nu cunoaştem decît *frecvenţa*. În limbă nu există decît *probabilităţi*. Faptul că un cuvînt, o categorie de cuvinte, un fonem, o construcţie sintactică, au o anumită frecvenţă „în limbă”, înseamnă, de fapt, referinţa la o probabilitate, cu o anumită variabilitate. Această probabilitate, sau frecvenţa teoretică pe care o deducem (şi care este o speranţă matematică), nu poate rezulta decît dintr-o estimare, bazată pe frecvenţele observate în texte (p. 89–92).

În secţiunea a doua a lucrării se analizează particularităţile lexicului, ca obiect de studiu al statisticii lingvistice. Autorul atrage atenţia asupra numărului extrem de mare al unităţilor lexicale şi asupra variabilităţii sistemului lexical de la un vorbitor la altul, de la un stadiu lingvistic la altul. Cercetarea lingvistică face distincţie între lexic (element al limbii)— compus din lexeme (*lexème*) şi vocabular (element al discursului)— care cuprinde vocabule (*vocable*); toate ocurenţele unei vocabule oarecare sînt desemnate prin termenul cuvînt (*mot*). Se observă, cu prudenţă, că lexicul are o structură cantitativă, care se defineşte prin probabilităţi asociate lexemelor; structura sa nu este însă reală decît într-un lexic situaţional. Lexicul unui grup nu poate fi apreciat decît cu mare aproximaţie. Această observaţie este foarte utilă, atrăgînd atenţia asupra pericolului de-a extrapola concluziile valabile pentru un eşantion (fie el destul de larg) la un ansamblu prea mare de elemente.

Ch. Muller se opreşte, de asemenea, la problema mult discutată în literatura de specialitate a „cuvîntului” (delimitarea cuvintelor îl preocupase şi altă dată, de exemplu, în *Étude de statistique lexicale* : *Le vocabulaire du théâtre de Corneille*, Paris, Larousse, 1967, p. 13 ş.u.) ; o soluţie unică nu transpare însă, în stadiul actual al cercetării, autorii adoptînd în general definiţiile mai operante de la un caz la altul. Aspectele dificile de rezolvat, pentru statistician cel puţin, sînt : o unitate grafică = mai multe cuvinte ; mai multe unităţi grafice = un cuvînt.

Materialul lexical prezentat în acest volum fiind înregistrat cu ajutorul calculatoarelor din Laboratorul de lexicologie de la Besançon, un capitol este consacrat descrierii procedeelor mecanice de excerptare a textelor.

Analizînd întinderea vocabularului şi bogăţia lexicală, ca şi distribuţia frecvenţelor în diverse texte literare, consideraţiile statistice se extind, de fapt, şi la domeniul mai specializat al stilostatisticii. În capitolul *La fréquence 1* se analizează importanţa şi semnificaţiile stilistice (*Importance et signification stylistique*, p. 191 ş.u.) ale unor relaţii lexicale.

Prezentarea noastră selectează, evident, numai o parte dintre problemele expuse de Ch. Muller. Fiind o carte de introducere în metodă, *Initiation à la statistique linguistique* cuprinde, desigur, un material mai vast, descriind pe de o parte modalităţile de aplicare a statisticii în lingvistică, în acord cu cercetările efectuate pînă în prezent, iar pe de altă parte, sugerînd posibilitatea de a descoperi şi alte legi adecvate descrierii unor fapte de limbă şi stil.

La fel cu lucrările lui Pierre Guiraud şi Gustav Herdan, reprezentative în lingvistica cantitativă din ultimii ani, volumul lui Ch. Muller, *Initiation à la statistique linguistique*, constituie o carte de concepţie, o lectură nu numai utilă, dar şi necesară în însuşirea principiilor teoretice ale lingvisticii statistice.

Ianuarie 1969

Alex. Roceric-Alexandrescu,
Centrul de cercetări fonetice şi dialectale,
Bucureşti, Calea Victoriei 194

NORMA COSTABILE, *Le strutture della lingua italiana. Grammatica generativo-trasformativa*, Pàtron Editore, Bologna, 1967, 211 p.

Prezenta lucrare este prima gramatică transformaţională a limbii italiene, deci prima prezentare integrală a structurii acestei limbi din perspectivă transformaţională. În scurta

introducere precum şi în încheierea lucrării, se precizează că regulile formulate nu reprezintă decît nişte propuneri, care pot fi modificate, nu au un caracter definitiv.

În structurarea materialului, Norma Costabile respectă principiul utilizat de transformişti, anume stabilirea regulilor de constituenţi imediaţi, ca primă etapă de lucru, şi apoi a regulilor de transformare. Autoarea se opreşte la nivelul regulilor morfofonemice. Cîteva asemenea reguli apar totuşi sporadic, dar numai pentru exemplificare.

Informativ, cităm titlurile celor patru mari capitole ale cărţii, a căror succesiune este motivată de principiul transformaţionalist amintit: „La Proposizione semplice di base", „Proposizioni trasformate su base singola", „Proposizioni trasformate su doppia base" şi „Proposizioni complesse".

De la început precizăm că în lucrare s-a utilizat prima versiune a teoriei transformaţionale (Chomsky, 1957 [1]), fapt care explică: prezenţa mai multor secvenţe în structura de adîncime (nu a uneia singure) care să corespundă unei fraze (în sens tradiţional), generarea prin intermediul unor reguli de transformare a propoziţiilor interogative, imperative, pasive, condiţionale şi, în general, tendinţa de a obţine majoritatea secvenţelor din limbă prin acţiunea regulilor de transformare, nu a celor de constituenţi. Autoarea se bazează pe această primă versiune, dar nu aduce argumente pentru susţinerea ei. Ne-a mirat că în opţiunea autoarei pentru prima formă a teoriei transformaţionale nu se face nici o referire la cartea lui N. Chomsky, *Aspects of the Theory of Syntax*, M.I.T., 1965, care fusese deja editată. Cartea nu este citată nici la bibliografie.

Lectura lucrării ne-a sugerat şi alte cîteva observaţii critice. Prima se referă la o problemă de terminologie şi anume pentru ce este necesară introducerea termenului de *propoziţie complexă*?

În concepţia autoarei, propoziţia complexă provine din două, trei sau mai multe propoziţii şi păstrează neschimbate elementele constitutive ale propoziţiilor de bază din care provine. Dar exemple ca *Giovanni mangia* + $\left\{\begin{matrix} \textit{o} \\ \textit{ma} \\ \textit{mentre} \end{matrix}\right\}$ + *fuma* contrazic definiţia, deoarece elementele constitutive variază ca număr (se elimină al doilea lexem *Giovanni*). Nu este vorba numai despre o simplă citare neadecvată a unui exemplu, ci credem că introducerea acestui termen nu se justifică. Faptul că în unele cazuri elementele constitutive ale propoziţiilor de bază nu se modifică rezultă chiar din regulile de transformare respective.

O altă obiecţie asupra termenilor utilizaţi se referă la cei de propoziţie simplă de bază şi de propoziţie transformată cu bază dublă. Evident că se exclude posibilitatea ca cititorul să nu înţeleagă aceşti termeni, dar absenţa oricăror comentarii mai dezvoltate asupra lor nu poate decît să ne surprindă. Afirmaţia este valabilă în special pentru termenul de propoziţie simplă de bază, care, fiind conceput ca echivalent cu cel de propoziţie nucleară, pune probleme mai dificile. În ceea ce priveşte cel de-al doilea termen, de propoziţie transformată cu bază dublă, dacă ar fi fost discutat mai detaliat, ar fi înlăturat şi întrebarea legitimă a oricărui cititor în legătură cu principiul de asamblare a propoziţiilor. Astfel poate că autoarea şi-ar fi dat seama de necesitatea unui semn convenţional care să marcheze punctul dintr-o propoziţie în care se introduce o alta. (Vezi lucr. cit. a lui J. J. Katz şi P. Postal.)

În altă ordine de idei, considerăm că N. Costabile nu a generat într-un mod adecvat intuiţiei vorbitorilor propoziţiile cu adjective la comparativ din secvenţele de forma N_1⁀Aux.⁀esse⁀Adj_1⁀N_2⁀Aux.⁀esse⁀Adj_2, în care simbolurile Adj_1 şi Adj_2 să fie rescrise lexical identic. Credem că trebuie introduse în secvenţele din structura de adîncime două simboluri, dintre care unul al comparativului şi celălalt al elementului de conjuncţie. Această soluţie precum şi cea anterioară ni se par preferabile, deoarece formalizează mai adecvat cunoştinţele lingvistice ale vorbitorilor, în cazul nostru atît la nivel sintactic, cît şi semantic.

[1] Vezi *Syntactic Structures*, [s] Gravenhage.

Avem o părere diferită de cea a autoarei şi în privinţa secvenţelor de tipul *la casa bella* Nu considerăm motivată propunerea ca secvenţa *la casa bella* să se obţină din propoziţia simplă de bază *la casa è bella* care devine, în urma unei transformări de relativizare, *la casa che è bella*, şi aceasta, la rîndul ei, printr-o regulă de suprimare, *la casa bella*. Forma intermediară *la casa che è bella* nu ni se pare necesară, deoarece verbul copulativ se poate omite în urma aplicării unei transformări directe asupra propoziţiei iniţiale.

Cităm în continuare încă cîteva obiecţii : la p. 18 se construieşte primul arbore din lucrare fără a se explica anterior ce reprezintă ; dintre *esse di* şi *avere* ultimul verb ni se pare a reprezenta forma din structura de suprafaţă a primei construcţii[2] ; în propoziţiile asupra cărora acţionează reguli de nominalizare era necesar un simbol de nominalizare etc.

Cu toate aceste observaţii, cartea rămîne o primă încercare de gramatică transformaţională a limbii italiene, al cărei esenţial merit este de a fi adus în discuţie secvenţe numeroase şi de structură diferită. Din toate capitolele cărţii, ni s-au părut mai realizate primele trei, „La proposizione semplice di base", „La frase verbale" şi „L'avverbiale", în care se stabilesc regulile de constituenţi.

Ianuarie 1969

Ileana Vincenz
Centrul de cercetări fonetice şi dialectale, Bucureşti, Calea Victoriei 194

[2] Vezi R. W. Langacker, *Observations on French Possessives*, Lg. 44, nr. 1, p. 52.

Revista publică studii şi cercetări din domeniul lingvisticii (în special din acela al lingvisticii româneşti), precum şi recenzii de lucrări din acelaşi domeniu.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugaţi să înainteze articolele, notele şi recenziile dactilografiate la două rînduri. Tabelele vor fi dactilografiate pe pagini separate, iar diagramele vor fi executate în tuş, pe hîrtie de calc. Tabelele şi ilustraţiile vor fi numerotate cu cifre arabe. Figurile din planşe vor fi numerotate în continuarea celor din text. Se va evita repetarea aceloraşi date în text, tabele şi grafice.Explicaţia figurilor va fi dactilografiată pe pagină separată.

La *prezentarea manuscriselor* autorii sînt rugaţi să respecte următoarele:

NORME

Numele autorului se plasează imediat după titlu. Ex:

STRUCTURA GRAMATICALĂ A LIMBII ROMÂNE

de

Acad. IORGU IORDAN

Recenziile şi notele bibliografice vor fi semnate pe ultima pagină.

Fiecare articol *va fi datat* şi va purta semnătura autorului cu ,,bun de cules''. Pe ultima pagină a articolului se va indica instituţia cu adresa unde lucrează autorul.

Numele proprii străine din limbi scrise cu alfabet nelatin se transliterează.

Între paranteze rotunde se folosesc paranteze drepte, iar între paranteze drepte se folosesc paranteze rotunde. Dacă în interiorul unui citat sînt necesare alte ghilimele, se recurge la (,...'). Dacă autorul introduce în cursul unui citat o observaţie proprie aceasta se va pune între paranteze drepte [ ].

Indicarea notelor de subsol se face punînd un număr (exponent) după cuvîntul sau fraza la care se referă, fără paranteză sau punct.

Dacă numărul se află în vecinătatea unui semn de punctuaţie, numărul precede semnul.

Indicaţiile bibliografice din cursul articolului vor fi puse în josul paginii, numerotîndu-se în continuare, nu pe fiecare pagină separat. Citarea unei opere pentru prima dată în cursul articolului se face în felul următor:

Pentru volume:

a) autorul (urmat de virgulă); *b*) titlul lucrării (subliniat); *c*) tomul sau volumul (eventual partea sau capitolul în cifre romane); *d*) ediţia (în cifre arabe); *e*) locul de apariţie (oraşul, în româneşte la articolele în limbi străine); *f*) anul apariţiei (*nu se pune editura*); *g*) pagina. Ex. 1 Al. Graur, *Etimologii româneşti*, Bucureşti, 1963, p. 84.

Pentru articole din reviste:

a) autorul (urmat de virgulă); *b*) titlul articolului (subliniat); *c*) titlul revistei (între ghilimele); dacă există siglă, aceasta se dă nesubliniată; iniţialele nu se despart prin punct; *d*) numerotaţia (anul, volumul, nr.); *e*) pagina. (Ex.: Al. Rosetti, *Consideraţii asupra foneticii şi fonologiei limbii române în secolul al XVI-lea* în SCL XV, 1964, nr. 2, p. 129.

E. Petrovici, *Repartiţia geografică a toponimicelor pe teritoriul României*, în ,,Romanoslavica'' IX, 1963, p. 8.

Dacă o operă e citată de mai multe ori, după prima menţionare se repetă numele autorului urmat după virgulă, de *op. cit.*, subliniat, apoi pagina. Dacă pagina e aceeaşi cu cea menţionată prima dată, după numele autorului se va menţiona *loc. cit.* Ex.: Rosetti, *loc. cit.*

În cursul notelor şi al textului se poate pune abrevierea *cit.* între virgule, după numele autorului ca abrevierea unui titlu care se repetă după alt titlu al aceluiaşi autor.

Se vor cita abrevierile neclare.

Siglele nou introduse trebuie date complet şi explicate la sfîrşitul articolului.

Secolele se indică cu cifre romane însoţite de cuvîntul ,,secol'' scris în întregime. Ex.: în secolul al XV-lea....

Corecturile se înapoiază redacţiei în maximum 24 ore. Se vor evita corectări care modifică textul iniţial. Dacă autorul găseşte *absolut necesară* adăugarea unor fraze sau cuvinte, aceasta se va face numai în corectura I, costul efectuării lor scăzîndu-se din drepturile de autor.

Autorii au dreptul la un număr de 50 de extrase gratuit.

Responsabilitatea asupra conţinutului articolelor revine în exclusivitate autorilor.

Corespondenţa privind manuscrisele, schimbul de publicaţii etc., se va trimite pe adresa comitetului de redacţie, Calea Victoriei nr. 194, Bucureşti.

[illegible] în continuare, nu [illegible] pucină [illegible]. Către [illegible] apare pentru prima dată în [illegible] atunci când se [illegible] în [illegible] :

Fraţii romane

c) autorul (urmat de virgulă); *f*) titlul lucrării (subliniat); *g*) locul [illegible] volumul [illegible] (iar nu [illegible]) [illegible]; *e*) ediţia [illegible]; *c*) locul de apariţie (oraşul, în [illegible]) [illegible] în [illegible] străine) ; [illegible] pagina [illegible] *Istoria [illegible]* [illegible], [illegible], 19[illegible], p. [illegible].

Pentru articole din reviste

c) autorul (urmat de virgulă) ; *b*) titlul articolului (subliniat) ; *c*) titlul revistei [illegible] [illegible] dată [illegible] ; [illegible] prescurtată) ; [illegible] nu se [illegible] [illegible] ; *f*) [illegible] [illegible] ; [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] p. 127.

[illegible], *Repartiţia [illegible]* [illegible] pe *[illegible]* [illegible], IX, 1968, p. [illegible].

În a doua [illegible] [illegible] după prima menţiune [illegible] [illegible] urmat după virgulă, [illegible] pagina. Dacă [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] se va menţiona [illegible] [illegible] [illegible].

În [illegible] notelor [illegible] [illegible] pune abrevierea [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] după alt titlu al aceluiaşi autor.

[illegible] vor [illegible] [illegible].

[illegible] nou introduse [illegible] [illegible] [illegible] în [illegible] [illegible].

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] al XV-lea.

[illegible] se [illegible] [illegible] [illegible] 24 [illegible] se vor evita [illegible] [illegible] [illegible] textul [illegible]. Dacă [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] se va [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] de autor.

Autorii [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] revista în [illegible] [illegible].

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] de publicaţii [illegible] se va [illegible] pe adresa [illegible] de redacţie [illegible] [illegible] [illegible], [illegible].

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] de [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

[illegible]

Autorii sunt [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] separate, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] text, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

La [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

NORME

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible]

[illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

După [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

SCL, AN XX, NR. 3, P. 233—354, BUCUREŞTI, 1969

I. P. „INFORMAŢIA" — c. 3278 42830 **Lei 20.—**

STUDII ȘI CERCETĂRI LINGVISTICE

4

ANUL XX

1969

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Pentru a vă asigura colecția completă și primirea la timp a revistei, reînnoiți abonamentul dv.

În țară, abonamentele se primesc la oficiile poștale, agențiile poștale, factorii poștali și difuzorii de presă din întreprinderi și instituții.

Comenzile de abonamente din străinătate se primesc la CARTIMEX, București, Căsuța poștală 134—135 sau la reprezentanții săi din străinătate.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență se vor trimite comitetului de redacție al revistei „Studii și cercetări lingvistice".

Apare de 6 ori pe an

Adresa redacției :
BUCUREȘTI, Sectorul I,
Calea Victoriei 194,
Telefon 15.15.45

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

Anul XX, nr. 4 1969

SUMAR

SCL, an. XX, nr. 4, p. 355 — 476, Bucureşti, 1969

LINGVISTICA ROMÂNEASCĂ ÎN ULTIMII 25 DE ANI

Progresele pe care le-a înregistrat, în ultimul sfert de secol, lingvistica românească se explică prin continuitatea cercetărilor din acest domeniu, asigurată în condiţiile colaborării dintre lingviştii din diverse generaţii şi prin elaborarea unor lucrări fundamentale, unele dintre ele începute cu mulţi ani în urmă şi rămase neterminate.

În alţi termeni, se poate observa, analizînd activitatea desfăşurată în cei 25 de ani, cultivarea tradiţiilor lingvisticii româneşti dintre cele două războaie mondiale — ilustrate, mai ales, de şcolile de la Bucureşti, Cluj şi Iaşi — şi, paralel, asimilarea relativ rapidă a noilor metode şi tendinţe relevate în cercetările moderne.

O încercare de a concretiza această caracterizare prin rezultatele mai însemnate ale lingvisticii româneşti din ultimul sfert de secol nu este dificil de făcut şi ea va fi revelatoare pentru efervescenţa creatoare a cercetărilor din acest domeniu.

Dintre lucrările fundamentale, de interes naţional, care au continuat să fie, sub îndrumarea unor reprezentanţi de seamă ai lingvisticii româneşti, obiectul cercetărilor unor largi colective formate din noile generaţii de cercetători în aceşti ani, menţionăm numai cîteva [1]. După o perioadă în care s-au elaborat lucrări mai reduse ca proporţii, dar utile momentului respectiv (*Dicţionarul limbii române literare contemporane*, 4 vol., 1955—1957; *Dicţionarul limbii române moderne*, 1 vol., 1958) care au constituit şi o şcoală pentru o nouă generaţie de lexicografi, s-a trecut la elaborarea *Dicţionarului limbii române* (sub conducerea acad. I. Iordan, acad. Al. Graur şi prof. I. Coteanu; au început să apară fascicole începînd cu litera M, unde s-a oprit dicţionarul Academiei Române). Alături de noile ediţii, revăzute şi adăugite, ale lucrării *Istoria limbii române* (1966, în 6 volume, şi 1968, într-un volum) a acad. Al. Rosetti, s-a iniţiat, sub auspiciile Academiei, *Tratatul de istorie a limbii române* (sub redacţia acad. Al. Rosetti, conceput în 5 volume, din care primul, consacrat *Limbii latine* — redactor responsabil acad. Al. Graur — a apărut în 1965, iar volumul al doilea — *Romăna comună* — redactor responsabil prof. I. Coteanu, a fost predat în vederea tipăririi).

---

[1] *Bibliografiile* periodice sau ocazionale sînt la îndemîna cititorului, în revistele de specialitate, pentru a-şi întregi imaginea asupra activităţii lingviştilor români.

Evoluţia limbii literare este înfăţişată în lucrarea *Istoria limbii române literare* (vol. I, de acad. Al. Rosetti şi B. Cazacu, cuprinzînd perioada de la origini pînă la începutul secolului al XVIII-lea, a apărut în 1961 ; vol. al II-lea, care va aduce contribuţii referitoare la perioada de pînă la începutul secolului al XX-lea, este predat spre tipărire).

Cele două ediţii ale *Gramaticii limbii române* (ed. I, 2 vol., 1954 şi ediţia a II-a, 2 vol., 1964) alături de lucrarea *Limba română contemporană* (ediţia I, 1954, ediţia II-a, 1956) a acad. I. Iordan, au descris unul dintre aspectele cele mai importante ale limbii române contemporane. Semnalăm în acest domeniu şi următoarele lucrări : *Studii de gramatică*, *Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor*, *Contribuţii la istoria limbii române literare din sec. al XIX-lea.*

Lucrările de seamă din domeniul romanisticii (acad. Iorgu Iordan, *Lingvistica romanică. Evoluţie. Curente. Metode*, 1962, şi, sub îndrumarea acad. Iorgu Iordan, *Crestomaţia romanică*, vol. I, 1962 ; vol. II, 1965 ; vol. III, partea I, 1968), contribuie, alături de lucrările special consacrate limbii române, la fixarea locului lingvisticii româneşti în contextul lingvisticii romanice.

Paralel cu publicarea, în continuare, a materialului cules în anchetele pentru *Atlasul lingvistic român* (au apărut 6 volume din ALR II – ancheta E. Petrovici), dialectologii români au iniţiat, ţinînd seama de achiziţiile moderne ale geografiei lingvistice, o nouă cercetare de ansamblu a graiurilor româneşti, care urmează să fie înfăţişate în *Noul Atlas lingvistic român pe regiuni* (sub conducerea acad. E. Petrovici şi a prof. B. Cazacu, din care, primul volum, consacrat Olteniei, a apărut în 1967, iar cel consacrat Maramureşului, în 1969).

Pe lîngă aceste lucrări fundamentale de factură „tradiţională", s-au impus, în ultimii ani, prin lucrări valoroase, noile metode în cercetarea limbii.

Lingvistica matematică. Metodele matematice în lingvistică (1963) şi *Gramatici şi automate finite* (1964) de S. Marcus, *Limbaj şi context* (1959) ; versiune franceză : 1961, şi *Introducere în psiholingvistică* (1968) de Tatiana Slama-Cazacu, *Sintaxa transformaţională a limbii române* (1969) de Em. Vasiliu şi Sanda Golopenţia-Eretescu, reprezintă direcţii de cercetare moderne în lingvistica românească.

După organizarea unor manifestări ştiinţifice naţionale sau cu caracter internaţional mai restrîns (*Conferinţa naţională de lingvistică românească*, 1964, *Colocviul de civilizaţii, limbi şi literaturi romanice*, 1959, *Conferinţa de studii clasice*, 1960, *Colocviul de fonetică şi fonologie cu tema „formă şi substanţă"*, 1965), România a avut cinstea de a găzdui două dintre cele mai mari şi mai importante întîlniri internaţionale ale lingviştilor : al X-lea *Congres internaţional al lingviştilor* (1967) şi al XII-lea *Congres internaţional de lingvistică şi filologie romanică* (1968).

Lucrările celui de-al X-lea Congres internaţional al lingviştilor — congres jubiliar, întrunind 1400 de participanţi din 53 de ţări — la care au fost prezentate 6 rapoarte generale şi aproximativ 600 de comunicări, au fost consacrate problemelor care preocupă în mod deosebit în momentul de faţă pe lingvişti : sincronie şi diacronie, întrepătrunderea sistemelor lingvistice, lingvistica şi ştiinţele înrudite, metoda comparativă şi curen-

tele actuale în lingvistică, lingvistica și metoda cantitativă, problemele actuale ale lingvisticii aplicate.

Lingviștii români, în afara unui raport general, datorat lui E. Petrovici, au prezentat comunicări în cele 13 secții ale Congresului, contribuind la dezbaterea celor mai diverse și actuale aspecte ale lingvisticii.

În toate chestiunile dezbătute, Congresul a adus, într-un spirit deschis achizițiilor noi, dar și aprofundării datelor realității prin mijloacele „tradiționale", noi contribuții de seamă și a constituit un bilanț optimist al progresului înregistrat de la ultimul Congres, în cercetările de lingvistică [2].

Un interes particular a prezentat pentru România cel de al XII-lea Congres internațional de lingvistică și filologie romanică (1968).

Este pentru prima dată cînd această importantă reuniune internațională a romaniștilor, de la a cărei inaugurare (Dijon, 1928) s-au împlinit, în anul ținerii Congresului la București, 40 de ani, are loc în singura țară de limbă romanică din răsăritul Europei. În urma acestui fapt, toate țările aparținînd Romaniei și-au înscris numele ca organizatoare și gazdă a Congreselor internaționale de romanistică.

Numărul mare de participanți — peste 940, din care 400 de străini, din 36 de țări — dovedește interesul lingviștilor pentru studiul limbilor romanice în general și, în mod special, pentru acela al limbii române.

Aceasta rezultă și din numărul relativ mare de comunicări — 30, din cele 322 de comunicări în total — care s-au ținut în secția a XIV-a, consacrată studiului limbii române.

De asemenea, cele 135 de comunicări prezentate de lingviștii români în cele 14 secții, la care se adaugă raportul prezentat de acad. Iorgu Iordan sînt o dovadă a diversității preocupărilor care se manifestă în lingvistica românească contemporană și a participării ei la dezbaterea problemelor majore ale lingvisticii romanice.

În lumina realizărilor din ultimii 25 de ani, lingvistica românească se afirmă tot mai mult în mișcarea științifică actuală, pe de o parte, prin întregirea ariei Romaniei cu datele limbii române, interesante și sugestive, și, pe de altă parte, prin tratarea unor probleme de bază ale lingvisticii, în general, și ale romanisticii, în special.

Rezultatele obținute pînă în prezent capătă, în acest sens, o valoare semnificativă : ele constituie o mărturie a posibilităților de care dispune lingvistica românească de a contribui la progresul cercetării în acest domeniu.

---

[2] Cf. A. Rosetti, *Compte rendu des travaux du Congrès*, în RRL XII, 1967, 6, p. 473 —479.

STUDIILE EUROPENE ASUPRA LIMBAJULUI COPILULUI (1920–1969). III*

DE

TATIANA SLAMA-CAZACU

3.5. *1961–1968*

Cei cîţiva ani pe care-i putem lua în considerare pentru decada prezentă au marcat pe de o parte o definitivă consacrare a studiului limbajului copilului, atît prin diversele lucrări efectuate de specialişti – dintre care, mulţi lingvişti –, cît şi prin oficiala includere a acestui studiu printre domeniile lingvisticii (vezi al X-lea Congres Internaţional al Lingviştilor–Bucureşti, 1967). Pe de altă parte, dacă apar acum şi studii interesante din punct de vedere teoretic, trebuie să remarcăm marea dezvoltare a cercetărilor pe plan aplicativ, vizînd logopedia, defectologia şi – specific acestei decade – lingvistica aplicată la învăţarea limbilor străine.

3.5.1. Mulţi dintre specialiştii care se remarcaseră în decadele anterioare în acest domeniu îşi continuă cercetările sau fac referiri la problemele limbajului copilului în diversele lor studii de psihologie sau de lingvistică [51].

Continuînd cu perseverent entuziasm o preocupare pe care o manifestă de patru decenii, M. COHEN publică, împreună cu colaboratori, o culegere de „Studii asupra limbajului copilului'' (Cohen et al., 1962), în care oferă experienţa sa de cercetare în această direcţie, dînd indicaţii metodologice, sugerînd probleme de studiat, oferind ipoteze. Printre acestea, menţionăm propunerea de a se studia mai aprofundat problema influenţelor suferite de copil în cursul învăţării limbii (Cohen et al., 1962 : 26), sau aceea de a se face studii comparate privitoare la gîngurit (ipoteza sa este că gînguritul nu constituie un eşantion al tuturor sunetelor cuprinse în diversele limbi de pe glob, ci include sunete care nu sînt străine de limba părinţilor) [52].

---

* Vezi SCL XX, 1969, 2, p. 143–150, şi 3, p. 247–274, şi *Current trends in linguistics* (red. Th. Sebeok), vol. IX, Haga, Mouton.

[51] Deoarece într-un interval atît de scurt apar mai multe lucrări ale aceluiaşi autor, nu vom mai urma aici criteriul cronologic în menţionarea numelor autorilor, ci pe acela alfabetic.

[52] Evident, aici este o problemă de cronologie (afirmaţia exagerată–că s-ar putea găsi la copilul mic absolut *toate* sunetele–se elimină de la sine) : depinde la care fază a gînguritului ne raportăm, deoarece la început se observă şi sunete care nu există în viitoarea limbă maternă a co-

R. JAKOBSON nu a mai publicat un studiu nou în acest domeniu, însă apariţia primului volum de *Selected writings*, tipărit în Europa (Jakobson 1962), a însemnat, desigur, şi difuzarea în cercuri mai largi atît a lucrării *Kindersprache*..., cît şi a celorlalte (în primul rînd, *Les lois phonétiques*...).

O activitate deosebit de bogată mai ales în direcţia logopediei şi în genere a defectologiei a desfăşurat L. KACZMAREK. O carte adresată unor cercuri mai largi se intitulează sugestiv „Copilul nostru începe să vorbească" (Kaczmarek 1966) şi reprezintă o versiune populară a primei sale lucrări (Kaczmarek 1953). Pe un material adunat de la 300 de dislalici, Kaczmarek (1962) a studiat modul cum se realizează sistemul fonologic în aceste cazuri; altă cercetare (Kaczmarek 1967 b) urmăreşte să stabilească o procedură pentru examinarea aspectelor esenţiale ale sunetelor verbale (avînd şi un scop practic, atît pentru logopedie cît şi pentru predarea limbilor străine). De importanţă practică este şi activitatea sa ca redactor, în continuare, al revistei *Logopedia* — organ al „Societăţii polone de logopedie" —, precum şi al primei încercări de inventariere a bibliografiei logopedice poloneze (Kaczmarek şi colab. [1965]), care cuprinde şi un capitol special consacrat limbajului copilului.

De asemenea, consecvent interesului arătat limbajului copilului prin prima sa carte, W. KAPER (1966, 1967, 1968 a, 1968 b) publică articole şi ţine o comunicare la Congresul Internaţional al Lingviştilor din 1967. În aceasta din urmă, discutînd despre formarea frazelor la copii, îşi îndreaptă atenţia asupra deosebirii dintre frazele reproduse şi cele formate independent, problemă care duce în mod firesc la obiectul unui articol în care pune întrebarea: „Reguli productive sau imitaţie?" [1968] (vezi şi 1968 b) şi poartă discuţia în lumina unor teorii ale lingvisticii moderne (despre competenţă şi performanţă, sau despre cele două teze asupra construirii frazelor de către copil: pe baza imitaţiei şi pe baza unor reguli productive). Într-un articol publicat în *Lingua* (1966), Kaper discută şi despre aşa-zisul „simţ" pentru folosirea unor anumite construcţii ale genitivului.

Pe lîngă continuarea observaţiilor directe asupra limbajului copilului („Versul în dezvoltarea vorbirii copilului mic" — Ohnesorg 1967 a), K. OHNESORG publică numeroase lucrări prin care arată marele avînt luat de cercetarea în acest domeniu (reluînd titlul lui Grégoire, el vorbeşte despre „Renaşterea studiului limbajului copilului" — Ohnesorg 1962, 1964 b). De asemenea, el pledează pentru definirea unei noi discipline — pedofonetica sau pedolingvistica — (Ohnesorg 1964 b, 1964 c), şi prezintă cititorilor cehi sau străini pe exponenţii acestei discipline, fie prin articole speciale, de semnalare a noilor contribuţii (Ohnesorg 1967 b), fie prin recenzii sau prefeţe la lucrările lui Slama-Cazacu, Gvozdev, Rūķe Draviņa (Ohnesorg 1963, 1964 a, 1967 b, Slama Cazacu 1961 a). În aceste diverse lucrări, Ohnesorg prezintă, comparativ, şi propriile sale rezultate sau face remarci critice ori completări utile.

Articole ale lui P. OLÉRON (1961; Oléron and Herren 1961), de la începutul decadei, oglindesc preocuparea psihologului francez pentru

pilului şi care într-adevăr pot exista în alte limbi; acestea se elimină treptat, iar prefonemele care apar reprezintă o apropiere mereu mai evidentă de limba adulţilor din jur (vezi şi *infra*, menţiunile la Slama-Cazacu 1966 e, 1967 d).

dezvoltarea copilului surdo-mut şi, în legătură cu aceasta, pentru limbajul lui. Ceva mai tîrziu, cursul ţinut la Sorbona, despre „Limbaj şi dezvoltarea mentală" (Oléron 1966), ne arată continuarea interesului pentru relaţiile dintre limbaj şi gîndire, în condiţii normale, sau al copilului handicapat.

J. PIAGET (1963) este unul dintre colaboratorii la volumul *Problèmes de psycholinguistique* (lucrare colectivă a participanţilor la unul dintre simposioanele Asociaţiei Psihologilor de Limbă Franceză); fără a fi propriu-zis un studiu de psiholingvistică, contribuţia este interesantă pentru evoluţia concepţiei psihologului elveţian: el insistă aici asupra faptului că limbajul este insuficient pentru realizarea structurilor logice, deşi reprezintă o condiţie necesară a acesteia. În alte cărţi apărute în aceeaşi perioadă, fără ca limbajul să constituie un obiectiv al cercetării, Piaget ([1964 a]; 1964 b) face de asemenea remarci despre legăturile dintre limbaj şi operaţiile intelectuale (în special operaţiile logice şi funcţia simbolică) sau despre limbaj şi imitaţie etc.

Una dintre cele mai interesante monografii despre limbajul copilului, din această decadă, este aceea pe care o publică V. RŪĶE-DRAVIŅA (1963), cu material privitor la limba letonă, cules de la cei doi copii ai săi. Imboldul pentru această cercetare l-a primit prin lectura ultimului volum al lui W. Leopold (cf. Rūķe-Draviņa 1963: 5); de asemenea, a cunoscut cartea lui Gvozdev precum şi lucrările lui R. Jakobson (cf. ibid.). Cartea cuprinde o exemplificare copioasă, analiza merge pînă la detalii, metoda este riguroasă — se face o transcriere fonetică, se indică exact vîrsta copilului la fiecare exemplu, se notează comportamentul general care e corelat cu o anumită expresie. O particularitate de detaliu a lucrării: se fac şi referiri la influenţele dialectale asupra vorbirii copilului. Articole şi comunicări întregesc acest studiu (Rūķe-Draviņa 1961, 1965 b, 1967 a): despre „nursery language" în letonă, despre însuşirea sunetului *r* apical şi uvular (atît pentru a oferi date în legătură cu bilingvismul letonă-suedeză, cît şi pentru a verifica legea lui R. Jakobson despre apariţia tîrzie în vorbirea copilului a sunetelor — ca /ř/ sau /ŗ/ — care există în puţine limbi). Preocuparea pentru stabilirea existenţei unor legi în dezvoltarea limbajului apare şi în comunicarea la al X-lea Congres Internaţional al Lingviştilor (Rūķe-Draviņa 1967 a). Problema plurilingvismului la copiii de vîrstă şcolară constituie obiectul unei alte cărţi (Rūķe-Draviņa 1967 b), cu referinţe în special la letonă-suedeză; metoda lingvistică a consemnării şi discutării faptelor este fericit completată de interpretarea diverselor fenomene. O utilă recenzie la cartea lui K. Čukovski (Rūķe-Draviņa 1965 a), alta la H. Helmers 1965 şi un articol publicat în colaborare (K. Dravins and V. Rūķe 1962), despre interjecţii şi onomatopee (cu referiri şi la limbajul copiilor) completează de asemenea o operă serioasă şi singulară a nordului european.

Lucrările despre limbajul copilului publicate în această decadă de Tatiana SLAMA-CAZACU continuă preocupările pentru analiza limbajului dintr-o perspectivă psiholingvistică (uneori şi lingvistică). a) O primă direcţie este aceea a urmăririi în continuare a relaţiilor dintre limbaj şi gîndire, prin analiza dezvoltării structurii gramaticale între 2 şi 3 ani (1962 a) sau, mai detaliat, a formelor în care se exprimă cazurile oblice — genitivul şi dativul — la copiii cu limba maternă română (1961 b); materialul cules de la 200 de copii între 2 şi 7 ani arată că limba română

oferind o alegere între o formă analitică (*a lui Maria*) şi una sintetică (*a Mariei*), pentru a se exprima acelaşi conţinut, copiii preferă prima formă, la care adaugă diverse variante, inexistente în limbă [53]. b) Altă direcţie de cercetări este îndreptată asupra modului cum se manifestă la copii funcţia de comunicare a limbajului, demonstrîndu-se (cu material cules de la 360 de copii) apariţia ei timpurie, predominenţa (în condiţii normale de educaţie) faţă de monologul aşa-zis egocentric sau de solilocviu, şi analizîndu-se formele de expresie ale dialogului între copii (1961 a, cf. şi recenzia Appel and Matejček 1963 ; 1966 a, 1966 b ; 1967b ; vezi şi 1959 a : 79 urm.). Cercetarea arată totodată şi rolul limbajului în dezvoltarea copilului şi în special pentru dezvoltarea relaţiilor sociale (vezi şi 1966 c). c) Încadrarea generală în psiholingvistică a studiului limbajului copilului este discutată în cîteva articole şi în cartea „Introducere în psiholingvistică" (1965 b ; 1965 c ; 1968) ; iar legătura cu teoria generală a limbajului şi în special cu problemele contextului (referitor la fenomenele lexicale şi la cele gramaticale) este tratată în cartea „Limbaj şi context" (1961 a : 200—3). d) O direcţie dezvoltată îndeosebi în anii din urmă se referă la studierea formelor de început ale limbajului la copilul mic (1961 a : 37 ; 1965 b) şi în special la studiul formării sistemului fonematic (probleme teoretice — a formei şi substanţei în geneza sistemului fonematic, a stadiilor de trecere, de la „sunetele biologice" la „prefoneme" şi la foneme etc. —, precum şi probleme metodologice — problema unei metode care să permită comparări obiective, problema transcrierii etc., — 1960 b, sau ipoteze — 1966 e, 1967 b, 1967 e). Pornind de la ideea că este necesară o verificare a tezei eliminării treptate, pe baza influenţei limbii adulţilor, a sunetelor iniţiale care ar constitui un fond comun pentru copiii din diverse regiuni geografice (vezi şi 1963, în recenzia la M. Cohen), precum şi de la anumite principii metodologice (necesitatea studiului pe un mare număr de copii şi a unei metodologii comune, precum şi a unor procedee de analiză exactă şi obiectivă — sonagrame etc. —, şi a unui sistem comun şi complex de transcriere — care să permită o comparare a datelor culese de diverşii cercetători —, autoarea discutată a propus [54] o colaborare internaţională, axată pe principiul metodologiei comune, la care s-au raliat cercetători cehi (K. Ohnesorg), polonezi (L. Kaczmarek), italieni şi olandezi (G. Francescato) ş. a. (vezi 1966 e ; 1967 d).

Nu putem să nu amintim aici şi pe o cercetătoare americană, dar europeană de origine (a cărei carte a apărut tot în Europa), Ruth HIRSCH-WEIR (1962), a cărei carte, *Language in the crib*, marchează o dată în istoricul cercetărilor despre limbajul copilului, în primul rînd pentru că a însemnat trecerea la studierea ştiinţifică a unui fapt observat de mulţi cercetători şi anume solilocviile copilului mic, în special cînd se află singur, în perioada de presomn.

3.5.2. Dintre lucrările scrise de psihologi sau interesînd direct psihologia, se remarcă monografiile unor autori care-şi consacră tezele de doctorat limbajului copilului sau lucrări care fac parte dintr-o întreagă activitate profilată în special pe acest domeniu.

---

[53] Prezentări de sinteză în diverse limbi străine ale acestor aspecte sau alte altora, sau în general ale cercetărilor pe care le-a făcut cu privire la ontogeneza relaţiilor dintre limbaj şi gîndire, sînt publicate în 1965, a, 1965 b, 1965 c, 1966 d, 1967 a, 1967 c.

[54] Cu ocazia unei reuniuni a specialiştilor menţionaţi, în vara anului 1963, la Cursurile de vară (de la Sinaia) ale Universităţii Bucureşti.

Tînăra psiholoagă franceză, colaboratoare a lui P. Oléron, M.-M. BRAUN-LAMESCH (1962, 1964, 1966), a făcut cercetări relative la rolul contextului în limbajul copilului (de asemenea, a investigat şi relaţiile dintre mişcări şi vocalizări la copilul sugar). În Anglia, cercetări de pe o poziţie declarat psiholingvistică efectuează şi D. BRUCE (1964; Bruce and Pugh 1966): despre capacitatea copiilor mici de a face analiza fonetică a cuvîntului (dificultăţile în acest sens încep să fie depăşite abia la vîrsta mentală de 7 ani, însă nici la cea de 9 ani nu sînt complet depăşite); de asemenea, altă cercetare are ca obiect memoria imediată verbală şi stăpînirea legilor statistice ale limbii la copii de 6 ani; de asemenea, D. Bruce (1965) a expus, într-o încercare de sinteză (însă nu exhaustivă) asupra „Abordării psiholingvistice a studiului dezvoltării", diferite cercetări din acest domeniu. O cercetare monografică a psiholoagei italiene Ada FONZI [1967] examinează limbajul unor copii între 3 şi 7 ani, urmărind raportul dintre limbajul egocentric şi cel de comunicare şi conchizînd asupra predominării primului în condiţiile cercetării respective (în care, însă, fiecare copil era lăsat să se joace izolat, fiind introdus singur, numai cu experimentatorul, în situaţia experimentală respectivă). Discutînd această cercetare şi alte probleme generale ale limbajului, Angiola MASSUCCO-COSTA ([1967]: 20—31) subliniază rolul limbajului în dezvoltare, şi funcţia lui ca instrument de socializare, afirmînd că nu se alătură ipotezelor colaboratoarei sale A. Fonzi. Analiza limbajului copilului din punctul de vedere al expresiei umorului (pe baza unor lucrări scrise de elevi din clasele I—X, dar şi a unor expresii orale) este tema originală a unei monografii a germanului H. HELMERS (1965); menţionăm, între altele, capitolele despre conţinuturile verbale comice şi despre cîmpul lingvistic al rîsului la copil. Cartea lui M. LEWIS [1963; ed. 1967] despre *Language, thought and personality in infancy and childhood* dă o privire generală asupra dezvoltării limbajului în legătură cu dezvoltarea generală a copilului; cartea este interesantă pentru corelarea limbajului cu ansamblul dezvoltării, însă cuprinde puţin material referitor la limbaj. Una dintre ideile centrale ale lui Lewis este aceea a recunoaşterii atît a rolului societăţii în dezvoltarea limbajului, cît şi a particularităţilor înnăscute care ţin de specia umană şi de zestrea fiecărui individ, idee pentru care Lewis găseşte o expresie succintă fericită: „A child is born a speaker and born into a world of speakers" (p. 13). Alt psiholog francez care s-a interesat mai mult în ultima vreme de limbajul copilului este Ph. MALRIEU, dînd un util şi interesant articol asupra prelimbajului în primul an, în legătură cu viaţa socială a copilului (Malrieu 1962), precum şi alt articol despre modul cum se reflectă gîndirea copilului în întrebările puse de acesta — adesea, „îndreptîndu-se către adult pentru a scăpa de îndoieli" (Malrieu şi Laurenties 1966). Tot în sudul Franţei, psihologii G. NOIZET şi C. PICHEVIN (1967) au făcut o investigaţie genetică şi comparativă asupra organizării paradigmatice şi sintagmatice (pe baza unor experimente de asociere verbală), conchizînd că copiii fac de preferinţă asociaţii paradigmatice [55]; E. TURNER şi R. ROMMETVEIT (1967 a, 1967 b) publică rezultatele

[55] Rezultate opuse celor relatate de Slama-Cazacu (1957a: 64 urm.), cu privire la copiii preşcolari (aceştia fac mai ales asocieri prin juxtapunere, sintagmatice, de tipul: *cal — căruţă*). S-ar putea ca asociaţiile paradigmatice, la copiii de vîrstă şcolară, să se datoreze unor deprinderi create de metodele de învăţămînt (învăţarea secvenţial paradigmatică a conjugării verbelor, a declinărilor etc.).

unor experimente în legătură în special cu diateza activă și cu cea pasivă la copii. Psiholoaga cracoviană Maria PRZETACZNIKOWA (1963) a publicat o a doua monografie, cu privire la dezvoltarea structurii și funcției frazelor la copiii preșcolari. Relațiile dintre gîndire și limbaj constituie obiectul unei cercetări făcute de H. SINCLAIR-DE ZWART (1967), în cadrul școlii de la Geneva a lui J. Piaget; concluzia autoarei este că „nu posedarea unor forme de expresie structurează operația", deci „limbajul nu este nici suficient nici necesar pentru constituirea operațiilor concrete" [56]; totuși, între limbaj și gîndire există relații strînse (p. 156).

Cercetările mai mult legate de o metodologie lingvistică sînt relativ numeroase în această decadă. Afară de cele discutate *supra*, 3.5.1., să menționăm și altele, ale unor cercetători care, cu unele excepții, au început să publice în acest domeniu abia în decada '60. Tînărul fonetician român A. AVRAM (1962 b, 1967 a; 1967 b; 1962 a) a expus cîteva observații privitoare la fenomene lingvistice constatate la copiii săi (substituiri de sunete, forme întîlnite în limbajul scris al copilului său, între 4;2 și 6;8), precum și observații relative la *baby talk* (limba română vorbită de adulți, către copii); într-un articol cu caracter teoretic dezvoltă ideea că la copil se constituie un sistem lingvistic propriu, diferit de sistemul general, caracteristic adulților. O contribuție privitoare la vocabularul copiilor în limbile slave (mai ales cu referire la interjecții și diminutive și arătînd influența copilului asupra limbii) a prezentat O. HORBATSCH (1967) la al X-lea Congres Internațional al Lingviștilor. În Iugoslavia au apărut puține lucrări după aceea a lui M. Pavlovitch; de aceea sînt cu atît mai interesante cercetările Melanijei MIKEŠ (1964) referitoare la bilingvismul sîrbocroată-maghiară (1964), la însușirea unor categorii gramaticale (1967), precum și la aspecte metodologice (Mikeš și Vlahović 1967). De asemenea, dezvoltării limbajului copilului în sîrbocroată îi este consacrată o monografie a lui I. FURLAN (1963), iar Smiljka VASIĆ (1965, 1967 a) cercetează, pe un mare număr de copii, dezvoltarea articulării tot în sîrbocroată. Miljá STOŠIĆ (1964) a făcut un inventar al vocabularului copiilor de vîrstă școlară în limba sîrbă. Dezvoltarea prelimbajului și apoi a limbajului unui copil care învață mai întîi limba italiană (mai ales aspecte fonetice), ca și diverse observații cu privire la interferența cu o a doua limbă la același copil sînt prezentate de Walburga von RAFFLER-ENGEL (1964 b, 1964 c, 1965, 1967 a). Maria ZARĘBINA (1965) publică observații asupra modului cum și-au însușit limba polonă cei trei copii al săi (cu analize comparative, relative la datele altor autori, în privința altor limbi). Analize acustice, cu ajutorul spectrogramelor, ale sunetelor produse de noul născut sau de copilul sugar au fost făcute de foneticienii D. KOSTIĆ și M. STOŠIĆ (1963) la Belgrad, de Eva SEDLAČKOVA (1967), elevă a lui M. Seeman, la Praga. De asemenea, a publicat o analiză relativă la emisiunile vocale în primele 9 luni de viață ale copilului (mai ales comentariu al

[56] „Învățarea" acestor termeni constituie un punct capital în asemenea cercetare, însă asupra acestei faze din experiment autoarea nu dă decît foarte puține indicații. Este totuși cert că depinde de modul în care s-a realizat această „învățare a unor forme de exprimare" (dacă, de pildă, s-a insistat și asupra conținutului lor, destul de dificil) — rupte, de altfel, de restul dezvoltării vocabularului, printr-o învățare artificială, forțată —, precum și de limitele generalizării acestor concluzii (din faptul că stăpînirea unor anumite expresii nu a folosit în rezolvarea problemelor din probele respective nu se poate conchide că limbajul *în întregime* este ineficient pentru gîndire).

unui disc conţinînd înregistrări ale acestor moduri de exprimare), H. HERZKA (1967).

Dintre lucrările cu caracter mai general se remarcă studiul lui G. FRANCESCATO (1965), care preconizează realizarea unei legături între lingvistică şi psihologie în studierea limbajului infantil. Din acelaşi punct de vedere face referiri la limbajul copilului R. TITONE (1964 a : 159—90 ; 1964 b : 67—100), fie cu privire la învăţarea limbii materne fie cu privire la învăţarea limbilor străine. Mai recent, un studiu cu caracter general dar cu multe referiri la limba spaniolă, a publicat E. Alarcos Llorach (1968).

De problemele bilingvismului la copii s-au ocupat (pe lîngă autorii menţionaţi mai înainte, ca M. Mikeš, W. von Raffler-Engel) J. MACNAMARA (1967 a, 1967 b) — bilingvismul franceză-engleză în Canada, sau irlandeză-engleză —, Andrée TABOURET-KELLER (1963) — bilingvismul franceză-germană la o fetiţă de la 1 ;8 la 2 ;11, crescută în mediu bilingv. Un interesant studiu de dialectologie prin intermediul limbajului copilului face M. P. MEIJER (1962), care analizează limba franceză folosită de copii de 10 ani, din Lausanne.

Pe plan practic, prezintă interes cercetările făcute de psiholoaga franceză A. LEROY-BOUSSION (1965, 1966), despre învăţarea lecturii de către copii (greşelile mai frecvente, deosebiri între băieţi şi fete din acest punct de vedere etc.). De asemenea, sînt utile observaţiile făcute de cunoscutul specialist J. de AJURIAGUERRA şi colaboratorii săi (1963), relative la copiii disfazici (apar tulburări ale întregii personalităţi, datorate unei dezorganizări a „gestalt-izării": p. 134, 138). N. O'CONNOR şi Beate HERMELIN (1963) au studiat tulburările de limbaj la copii subnormali (mai ales între 10 şi 16 ani) cu deficienţe intelectuale (pe un mare număr de cazuri şi utilizînd în mare măsură metoda experimentală). Mira STAMBAK (1966) a urmărit legătura dintre limbaj şi aspecte generale ale psihicului, aşa cum apare în tulburările de limbaj. Se publică tot acum în ediţie franceză cartea cunoscutului specialist ceh M. SEEMAN (1967) despre „Tulburările de limbaj". În ceea ce priveşte limbajul copilului surdo-mut, o lucrare a cercetătoarei poloneze Lidia GEPPERTOWA (1964) se referă în special la legăturile dintre limbaj şi gîndire. Efectuînd în continuare cercetări interesante pentru teoria şi practica defectologică, dar şi pentru teoria limbajului copilului normal, B. TERVOORT urmăreşte particularităţi ale gîndirii copilului surdo-mut în legătură cu limbajul lor, simbolismul esoteric în limbajul micilor surzi şi face o analiză a structurilor comunicative la copiii surzi (Tervoort 1961 a, 1961 b, [1963 ?], Tervoort şi Verberk 1967), făcînd întotdeauna şi paralele cu limbajul copiilor cu auz normal. De problemele structurii fonematice la copiii surzi, şi în general de limbajul lor comparativ cu al celor normali, se ocupă, la Belgrad, Smilika VASIĆ (1967 b, [1968]).

3.5.3. Cîteva cercetări de psihologie sau psiholingvistică fac şi referiri la diverse aspecte interesînd limbajul copilului: de relaţiile dintre dezvoltarea limbajului şi a gîndirii se ocupă A. RANZI şi A. VENTURINI (1968 a, 1968 b), iar M. BATTACCHI şi M. MONTANINI (1965) studiază de asemenea procesele mentale în legătură cu organizarea sintactică a frazelor ; de rolul educaţiei în grădiniţe sau în instituţii speciale (pentru dezvoltarea acestei relaţii) se ocupă polonezul S. KOWALSKI (1962) sau italienii

F. RASI şi colab. (1961); legătura dintre limbaj şi memorare la copii este urmărită experimental de R. DUCHARME şi P. FRAISSE (1965) şi de B. FECHNER (1965); L. BARTHA (1966) analizează mecanismul efectului de generalizare al semnului verbal la copii. O analiză a frecvenţei cuvintelor în vorbirea copiilor fac E. BEIER şi colab. (1967), iar L. SOMFAI (1967) inventariază verbele maghiare în vocabularul scris al copiilor de 11 ani. În Polonia, Maria CHMURA (1964) consacră studii fenomenului creării unor cuvinte de către copii.

O abordare direct legată de lingvistică este aceea a lui B. MALMBERG (1964), care face o discuţie asupra unor cuvinte de origine infantilă (care se referă la funcţii biologice etc.). Y. LEBRUN (1967 a,b) discută aspecte fonetice şi fonologice, în legătură şi cu limbajul copiilor; iar J. MARSHALL şi R. WALES (1965) se referă la teorii lingvistice moderne şi din punctul de vedere al posibilităţii de a explica prin ele primele caracteristici ale limbajului copilului. Z. BOJADŽIEV (1968) face observaţii referitoare la rolul mediului rural în apariţia şi dezvoltarea limbajului copilului bulgar.

Imperfectul preludic continuă să intereseze pe unii lingvişti: J. POHL (1967) şi L. WARNANT (1966) dau contribuţii interesante în această problemă. Expunînd cîteva probleme care ar fi interesant să fie studiate, D. PREGEL (1963) propune şi un studiu stilistic al limbajului copilului[57]. Iar în Olanda, J. MEIJERS [1962] face o prezentare despre limbajul copilului pe baza datelor prezentate de diverşi autori.

În cîteva tratate sau monografii mai noi, ale unor specialişti cunoscuţi, relative la psihologia copilului (G. CLAUSS şi H. HIEBSCH 1962; V. PŘÍHODA 1963, 1966; P. OSTERRIETH 1966) sau la psihologia limbajului (H. HÖRMANN 1967, R. ROMMETVEIT 1968: 242—57), se consacră dezvoltării limbajului sau unor anumite aspecte capitole speciale în care se prezintă şi sinteze asupra datelor existente în bibliografie (Příhoda 1963 expune şi cercetări personale).

Contribuţii de interes aplicativ sînt aduse de diverşi autori, de pildă, în ceea ce priveşte capacitatea de articulare la copii: Annie ANZIEU (1966) — despre tulburări ale articulării dentare la copii —, M. BATTACCHI şi colab. (1964) — listă de cuvinte pentru examenul articulării fonetice la copii preşcolari italieni —; tot Battacchi (1968), pe baza unui inventar de sunete pronunţate de 13 copii italieni sub 3 ani, face propuneri pentru procedeele de studiere a dezvoltării articulatorii. F. BACHER (1966) expune date despre aptitudinile verbale şi discută utilitatea testelor în această direcţie. De limbajul scris (probleme ale punctuaţiei sau analiza unor cauze de dificultate în învăţarea scrisului) sau de comparaţii între limbajul scris şi cel oral, se ocupă J. SIMON (1966), N. GALIFRET-GRANJON (1966), C. CHILAND (1966); G. MIALARET (1966) a urmărit aspecte psihologice ale iniţierii în citire la copii. E. NOVICICOV (1964) expune rezultatele unor experimente făcute în legătură cu învăţarea de către copiii români a limbii ruse, A. DRAHOS (1967) se ocupă de probleme ale predării limbii slovace în şcolile din Ungaria.

Dintre proiectele de mai mare proporţie, care au difuzat pînă acum şi unele materiale scrise, merită să fie menţionate acelea relative la învăţarea limbilor engleză şi franceză ca limbi materne: R. HANDSCOMBE şi

---

[57] Vezi şi studiul anterior, publicat de Slama-Cazacu (1957 b), în care se analizează „stilul vorbirii copilului".

R. HASAN (vezi Nuffield Foundation [1965—1968] : în cadrul unor proiecte de cercetări pentru învăţarea limbilor străine) au efectuat transcrieri din limbajul copiilor englezi între 8 şi 12 ani, au făcut o analiză preliminară a unora dintre frazele înregistrate, au prezentat un cod de analiză gramaticală, precum şi un studiu asupra temelor de conversaţie şi asupra „centrelor de interes" la copii de 11 şi 12 ani; s-au făcut şi transcrieri ale limbajului scris. Probleme metodologice ale proiectului francez asupra gramaticilor limbajului copilului sînt expuse de M. COYAUD (1966), iar o primă relatare despre cercetarea relativă la învăţarea limbii franceze de către copii între 20 de luni şi 4 ani prezintă grupul J.-B. BOONS, M. COYAUD, C. PICHEVIN (1966); de asemenea, a făcut transcrieri după conversaţii ale unor copii francezi de 9 ani — în cadrul aceloraşi proiecte de la Nuffield Foundation [1965 urm.] —, J. LECLERQ. Un proiect relativ la studiul intensiv al strigătului copilului mic este prezentat de P. OSTWALD şi colab. (1967).

Cercetările în domeniul patologiei limbajului copilului şi mai ales al defectologiei şi logopediei au devenit numeroase în ultimii ani. Activitatea practică a lui L. CROATTO (1958 a, 1958 b, 1966 etc.) în domeniul audiometriei infantile precum şi a tulburărilor sau întîrzierilor în limbaj (L. Croatto şi C. Croatto-Martinolli 1952) este interesantă nu numai pentru Italia, dar şi pe plan internaţional. Limbajul copilului întîrziat mental sau în general tulburările de limbaj în condiţii sever patologice ori de diverse grade au constituit în ultima vreme obiectul unor cercetări deosebit de utile: M. ATZESBERGER (1962, cf. recenzie Rūķe Draviņa), P. BRYANT (1967), R. CANESTRARI şi M. BATTACCHI [1968], K. LOVELL şi B. BRADBURY (1967), Mariana ROŞCA (1965, M. ROŞCA şi D. COTUŢIU 1958) — despre copiii întîrziaţi mental sau subnormali—; H. HECAEN şi R. ANGELERGUES [1965], B. INHELDER şi E. SIOTIS (1963) — tulburări generale ale dezvoltării limbajului, disfazie — ; Zofia KORDYL (1968, com. L. Kaczmarek) — despre probleme psihologice ale afaziei infantile. Defectologia şi logopedia în Cehoslovacia sînt reprezentate fie prin publicaţia *Československa defektologie* (1966, 1967, 1968), în care se expun şi date interesante despre limbajul copilului considerat din perspectiva foneticii, a logopediei, a tulburărilor limbajului etc., fie prin monografii, ca aceea publicată în colaborare de cunoscuţii specialişti B. HALA şi M. SOVÁK (1962). La limbajul copilului surdo-mut sau hipoacuzic se referă şi un proiect mai vast — la care îşi dă contribuţia şi B. Tervoort (P. DOCTOR 1967) —, sau cercetări relatate de L. ELLIOTT et al. (1967), de D. CIUMĂGEANU şi D. POPIŢAN (1961 — greşelile de pronunţare la elevi surdo-muţi români). Logopedia este direct reprezentată în Polonia prin revista *Logopedia*, care apare din 1960 sub redacţia lui L. Kaczmarek (din 1963, ca organ al Asociaţiei Polone de Logopedie); articolele publicate în această revistă se referă însă atît la defectele articulatorii care intră propriu-zis în domeniul logopediei, cît şi la tulburări mai profunde ale limbajului, la deficienţele de limbaj ale copiilor surzi, precum şi la dezvoltarea limbajului la copiii normali. În România, unele publicaţii ale logopezilor prezintă şi date relative la limbajul copilului (C. CALAVREZO 1966, 1967 — în special la particularităţi ale cititului şi scrisului la copiii bîlbîiţi —, *Studii şi cercetări de logopedie* 1966, *Tulburările limbajului scris* 1967, C. PĂUNESCU 1962).

3.5.4. Cercetările sovietice [58] se îndreaptă în special spre analize ale învățării limbii ruse de către copiii preșcolari și școlari, spre evidențierea rolului limbajului în cadrul dezvoltării generale a copilului, spre procesul învățării unor limbi străine și spre unele probleme defectologice.

De aspecte fonetice se ocupă L. ŽUROVA (1963) — dezvoltarea analizei sunetelor cuvintelor de către copii între 3 și 7 ani —, G. LJAMINA și N. GAGUA (1962, 1963) — îndeosebi formarea pronunțării corecte la copiii de 1 an și jumătate-pînă la 3 ani. L. AIDAROVA (1964) discută și problema simțului limbii, în legătură cu formarea la elevi a conceptului despre cuvînt ca formă semnificativă; iar S. ŽUIKOV (1961) expune rezultatele unor experimente relative la transferul componentelor unei operații cu anumite elemente morfologice, la o operație cu alte elemente. O monografie cu privire la dezvoltarea limbajului la un copil pînă la 3 ani publică, în gruzină, A. Avelíšvili (1961).

Rolul reglator al limbajului și în general raporturile lui cu ansamblul vieții psihice a copilului continuă să stea în centrul atenției specialiștilor sovietici, care fie le dedică studii noi, fie le discută în expuneri ale unor cercetări anterioare: S. ŽUIKOV (1965), A. A. LEONTIEV (1965), A. LJUBLINSKAJA (1964, și mai ales 1966), A. LURIA (1961), G. ROZENGART-PUPKO (1966).

O tendință mai marcată se manifestă acum către studierea învățării limbilor străine: problematica generală și aspecte fonetice (V. ARTEMOV [red.] 1966, 1968), învățarea limbii engleze (V. ALJAKRINSKIJ 1963 — imitarea comparativă a unor vocale ruse și engleze de către copii de la 4 la 7 ani), învățarea limbilor străine de către copiii preșcolari (E. ŠARAPKINA 1965), învățarea limbii ruse de către copiii din Azerbaigian (F. IBRAGIMBEKOV 1961).

În direcția fiziologică a concepției despre cele două sisteme de semnalizare, semnalăm studiul Mariei KOLCOVA (1966), despre condițiile fiziologice ale dezvoltării cuvîntului ca semnal, și al lui B. PORŠNEV (1964), despre ecolalie ca stadiu în formarea celui de-al doilea sistem de semnalizare.

În ceea ce privește defectologia și logopedia, apar lucrări interesante, ca studiul despre geneza bîlbîielii la copii, al cercetătoarei R. LEVINA (1965) sau, de aceeași autoare, studiul despre greșelile de analiză fonetică a cuvintelor („spelling") la copii slab dezvoltați (Levina 1961), ca și manualul de logopedie al lui M. XVATCEV (1961) și altă carte a aceluiași specialist, în colaborare (M. XVATCEV, S. ŠAVALIN 1961), despre particularitățile psihologice ale copilului școlar surd (ambele cărți conțin și observații despre limbajul copilului normal, preșcolar și școlar).

4. Cititorul așteaptă desigur concluzii — pe care, însă, în mare măsură, le poate trage și singur.

Cel puțin o concluzie este evidentă, dacă cititorul aruncă o privire asupra numărului mare al lucrărilor menționate și mai ales asupra importanței multora dintre numele cercetătorilor care au ilustrat acest domeniu în Europa.

Altă concluz'e este de asemenea ușor de tras, dacă cititorul se raportează la varietatea perspectivelor din care a fost abordat limbajul copi-

[58] Asupra acestora se găsesc referințe și în lucrările citate mai înainte, ale lui D. Slobin,

lului : lingvistică şi psihologie, pedagogie şi neurologie, defectologie, logopedie etc.

Dar în urma acestor concluzii facile se profilează o întrebare, iar la aceasta nu este tot atît de uşor de răspuns. Ce i-a făcut pe Jespersen şi Piaget, pe Vendryes şi Luria, pe Van Ginneken şi Jakobson, pe Grégoire şi M. Cohen şi pe atîţia alţii, nu mai puţin cunoscuţi sau importanţi în istoria ştiinţelor respective, să-şi abandoneze pentru un timp obiectul lor direct sau permanent de cercetare şi să se aplece — la propriu — asupra acestor modeşti subiecţi, de la care înveţi însă întotdeauna mai mult decît din cărţi? Ce i-a făcut pe alţi specialişti europeni să-şi consacre aproape toată activitatea lor aceluiaşi studiu — al strigătelor, al bîlbîielilor aparent fără noimă, al galimatiasului indescifrabil de multe ori, apoi al trăncănelii care devine treptat limbajul adesea preţios şi rafinat al adolescentului? Plăcerea contactului cu aceste mici fiinţe pline de mister? Farmecul descoperirii unor aspecte mai puţin cunoscute, care furnizează şi un izvor nesecat de inedit în cercetarea ştiinţifică sau în lumea academică unde se caută uneori originalitatea care ajută la afirmare? Posibilitatea de a înţelege mai bine aspecte ale obiectului lor central de studiu — legi generale ale psihologiei umane, ale lingvisticii, ale neurologiei etc.? Necesităţi practice — ale educării copiilor normali şi ale terapeuticii tulburărilor de limbaj? Comoditatea (aparentă totuşi, cînd investigarea devine ştiinţifică) a unor cercetători care aveau zilnic sub ochi subiecţi docili (iarăşi aparent) şi fermecători?

Toate acestea, desigur, sau unele dintre aceste cauze, dacă ne referim la fiecare cercetător în parte. Şi este cert că toate aceste cauze persistă şi vor constitui permanente impulsuri pentru studiul mai departe în acest domeniu, în Europa (şi pretutindeni unde specialiştii au răgaz pentru cercetare, unde s-au epuizat şi s-au depăşit obiectivele cele mai elementare ale activităţii didactice sau de cercetare în specialitatea respectivă şi unde apar necesităţi pentru asemenea studii).

Dar studiul devine din ce în ce mai detaşat de motivaţiile afective, devine din ce în ce mai puţin preocuparea unui părinte şi este preluat de specialistul indiferent — sau în orice caz detaşat de calitatea lui de a fi părintele unui anumit „caz" — sau chiar de colective de cercetători. Copilul propriu este înlocuit de colectivităţi mari de subiecţi supuşi studiului, observaţiile devin mai sistematice, obiectivele mai precise, încadrarea interdisciplinară devine necesară. Lingvistica aplicată, psihologia aplicată, defectologia, psihiatria infantilă impun teme de cercetare, iar lingvistica teoretică sau psihologia generală propun verificarea unor teorii moderne sau ipoteze prin studierea limbajului copilului.

Cercetarea europeană în acest domeniu a început prin a fi originală şi detaşată de concepţiile lingvistice americane din diversele epoci ; astăzi se remarcă (mai ales la cercetători mai tineri) o preluare — nu întotdeauna creatoare — a unor teorii sau procedee metodologice ale lingvisticii transformaţionale sau generative. În măsura în care aceste influenţe vor fi asimilate şi preluate critic, vom putea aştepta cercetări interesante. De asemenea probabil că se va realiza şi va fi în acest caz deosebit de utilă încadrarea mai precis psiholingvistică — direcţie în care cercetarea americană are acum un avans ca mişcare de ansamblu în cercetarea limbajului copilului. Să aşteptăm, de asemenea, trecerea de la expunerea de

rezultate pe cazuri izolate sau de la cercetarea unor detalii, la marile sinteze — bazate însă pe fapte, colectate prin cercetările proprii ale autorului. Probabil că decada care va urma sau cel puţin decada '80 ne vor aduce şi o asemenea sinteză (comparativă, totodată, pentru limbile Europei) bazată pe cercetările de detaliu efectuate pînă acum în diversele limbi europene, dar şi pe cercetările viitoare, efectuate cu procedee exacte precum şi cu un sistem internaţional şi adecvat, de transcriere, de către mari echipe, pe un număr mare de copii, care să permită elaborarea statistică a datelor, stabilirea frecvenţelor, afirmarea validităţii generalizărilor şi, eventual, găsirea „universaliilor"*.

Decembrie 1968

Institutul de limbi şi literaturi străine, Bucureşti, Str. Pitar Moş 7—13

* Bibliografia va fi publicată în numărul următor al revistei.

PROBLEME GENERALE DE LEXICOSTATISTICĂ

I

DE

ALEX. ROCERIC-ALEXANDRESCU

1. *Statistica lexicală* este un capitol particular al statisticii lingvistice. Într-o definiţie generală, s-ar clasifica, sub această denumire, toate operaţiile ale căror unităţi elementare sînt „cuvintele", prin opoziţie cu cercetarea fonemelor sau a fenomenelor morfo-sintactice [1].

2.1. Statistica lexicală cuprinde în prezent descrieri cantitative ale limbilor, studii şi interpretări statistice ale unor fenomene lingvistice care reflectă relaţiile dintre cuvinte, precum şi elaborarea de liste şi dicţionare de frecvenţă.

În cele ce urmează ne vom referi numai la lingvistica sincronică [2] — şi vom aborda principalele aspecte statistice ale limbajului, abstracţie făcînd de cîteva probleme lexicale particulare.

— Astfel, o secţiune aparte s-ar putea consacra limbilor simplificate — care au un vocabular şi o gramatică limitată — pentru a fi mai uşor de deprins decît limbile naturale care stau la baza lor. În acest scop au fost create *Basic-English* (primele încercări, încă din 1920) şi, ulterior, *franceza elementară* (*français élémentaire*, 1956).

Cercetarea mai amănunţită a acestui tip de limbi, tehnica lor, avantajele şi dezavantajele, pe care le prezintă îi privesc însă mai ales pe pedagogi.

— O mare parte a lucrărilor de statistică lexicală reprezintă aplicarea, mai ales în ultimii ani, a punctului de vedere matematic la studiul vocabularului poetic, metoda statistică oferind un aparat de măsură şi analiză foarte precis.

---

[1] Folosim termenul *frecvenţă* cu accepţiunea de „proporţia dintre numărul de apariţii efective ale unui fenomen şi numărul total de apariţii efectiv posibile". Cf. discuţia mai detailată din *Fonostatistica limbii române*, Bucureşti, 1968, p. 22. Ch. Muller, *Initiation à la statistique linguistique*, Paris, 1968, p. 133 (*Initiation*...).

[2] Nu ne vom ocupa de problemele pe care le ridică studiul diacronic al limbii — şi vom evita confuzia destul de curentă, dintre termenii „lexicostatistică" şi „glotocronologie". Trebuie precizat că şi alte metode, în afară de glotocronologie, aplică statistica la studiul vocabularului, şi acesta este sensul pe care îl dăm termenului lexicostatică. Cf. şi Karl V. Teeter, *Lexicostatistics and Genetic Relationship*, în „Language", XXXIX, 1963, 4, p. 638.

Desigur, este greu să delimităm sfera noastră de cercetare. Dacă putem izola pînă la un punct — din necesităţi metodologice — aspectul diacronic, sau dacă putem lăsa pe seama specialiştilor pedagogi problema vocabularelor simplificate, faptele de stil apar în orice sector lingvistic. În măsura posibilităţilor am căutat însă, în această etapă de studiu, să selectăm numai problemele *generale* pe care le pun relaţiile statistice dintre cuvinte.

2.2. Rezumînd diversele aspecte ridicate de descrierile statistice elaborate pînă în prezent P. Guiraud [3] prezintă direcţiile urmate în cercetarea statistică a lexicului, astfel:

— Observaţia că partea cea mai mare dintr-un text este alcătuită dintr-un număr mic de cuvinte a condus pe unii cercetători (C. K. Ogden, H. E. Palmer etc.) la demonstraţia că un fond de cca 1000 de cuvinte ar fi suficient pentru traducerea unui text, putînd satisface cerinţele de expresivitate ale unui stil. Pedagogii au studiat şi ei această problemă, stabilind liste de frecvenţă pentru o serie de limbi.

— Cercetările pedagogilor au atras atenţia lingviştilor şi a matematicienilor. Observînd că distribuţia cuvintelor se face conform unor scheme matematice, C. Henmon, G. K. Zipf şi alţii au studiat legile distribuirii cuvintelor. G. U. Jule [4] şi alţi statisticieni au demonstrat caracterul aleatoriu al acestor scheme, corespunzătoare distribuţiei lui Poisson.

— Mai recent, fizicienii (C. E. Shannon şi B. Mandelbrot) au studiat probleme ale frecvenţei cuvintelor în legătură cu economia aparatelor de transmisiune.

Ar fi de adăugat impulsul pe care l-a dat studiilor asupra frecvenţei cuvintelor şi, în general, aplicării metodelor matematice în lingvistică, ideea realizării maşinilor de tradus.

De asemenea, în cursul lucrării vom urmări şi alte orientări, principii, sugestii, ce se desprind din cercetarea studiilor diverse, la care am avut acces.

3.1. Caracterizarea numerică a lexicului unei limbi presupune cu necesitate stabilirea *inventarului* de unităţi.

În acest domeniu, lucrurile sînt mai puţin clare [5] decît în alte compartimente ale limbii.

Definiţiile cuvîntului sînt numeroase şi diferite. S-a observat cu justeţe că fiecare dintre ele e condiţionată de un alt punct de vedere, fiind parţial adevărată şi se completează reciproc cu celelalte [6].

---

[3] Cf. Pierre Guiraud, *Bibliographie critique de la statistique linguistique*, Utrecht-Anvers, 1954, p. 40 şi urm. (= *Bibliographie*...).

[4] P. Guiraud apreciază ca două momente distincte enunţarea relaţiilor lui Zipf, pe de o parte, şi contribuţia lui G. U. Jule, pe de altă parte, în cercetarea statistică a vocabularului. Cf. *Bibliographie*..., p. 41. Noi nu am introdus această diferenţiere în prezentarea noastră.

[5] După unii autori, cuantificarea devine o chestiune aproape insolubilă (*an almost insoluble problem*) cînd se abordează problemele sensului. Cf. Olga S. Akhmanova, *Linguistics and the Quantitative Approach*, X*th*. Congress of Linguistics, Bucharest—Romania [1967], p. 4. Alţii pun la îndoială validitatea unor date care rezultă din interpretări foarte riguroase, matematice din cauza definiţiilor insuficiente pe care le avem cu privire la cuvînt. Cf. J. Richard Reid, *A French Word-Frequency Distribution-Curve*, în „Language", XX, 1944, 4, p. 234; R. Michea, *La relation ranj-fréquence et la structure statistique de la langue parlée* în BSL LXII, 1967, fasc. 1, Paris, 1968, p. 10.

[6] A. Rosetti, *Remarques sur la définition du „mot"*, în CLTA II, 1965, p. 261—262.

3.2. Abordînd problema cuvîntului, prima dificultate este aceea de a-l izola — fie numai din necesităţi de metodă —, de a-l trata ca pe un concept care poate exista în afara unui context; cu atît mai mult, în afara *oricărui* context, izolat sintactic, dar lipsit şi de un context fizic, extern. Acest caz ar putea fi ilustrat numai prin cuvintele date ca atare într-un dicţionar [7].

Interesant este că multitudinea de sensuri ale cuvîntului, realizată prin utilizarea sa în diverse grupări, provine tocmai din impreciziunea sensului cuvîntului izolat [8], ceea ce îi conferă o anumită potenţialitate.

Dată fiind legătura strînsă dintre cuvînt şi context [9] este, desigur, mai greu să se inventarieze numărul de sensuri ale fiecărei unităţi lexicale *în sine*. În unele cazuri — expresii, locuţiuni etc. — dificultăţile sînt şi mai mari [10]. Întrebarea : ,,din cîte segmente este alcătuită o expresie X ''? — este repetată aproape de toţi autorii şi rezolvată de la caz la caz.

Acelaşi cuvînt poate fi interpretat de un vorbitor ca o entitate aparte, cu un sens propriu, iar de altul — ca o simplă variantă semantică, condiţionată de context [11] — limita dintre aceste două situaţii se fixează cu dificultate.

De aceea, anumite principii de segmentare sînt necesare, ele influenţînd asupra rezultatelor generale. Faptul că o secvenţă se inventariază ca una sau mai multe unităţi, că într-un caz identificăm un cuvînt cu mai multe sensuri, sau, într-un alt caz, mai multe cuvinte cu un singur sens, că un segment fonic este sau nu interpretat ca un cuvînt etc., determină nemijlocit *numărul* de unităţi care vor reprezenta caracteristica lexicală cantitativă pentru limba pe care o descriem [12].

3.3. Situaţia : 1 cuvînt = 1 unitate grafică, este puţin frecventă [13]; cazurile mai generale sînt : un cuvînt — mai multe forme; o formă — mai multe cuvinte, sau, eventual, mai multe sensuri, ceea ce rămîne de discutat.

---

[7] Gustaf Stern, *Meaning and Change of Meaning*, Bloomington, ed. II, 1965, p. 68.

[8] Al. Rosetti, *Filozofia cuvîntului*, Bucureşti, 1946, p. 70.

[9] Problemele contextului, ale raportului cuvînt-context etc. sînt tratate pe larg în volumul Tatianei Slama-Cazacu, *Limbaj şi context*, Bucureşti, 1959. Într-o lucrare recentă, Knud Togeby atrage, de asemenea, atenţia, asupra dificultăţii determinării contextului cuvintelor (care este de natură lingvistică, dar şi socială), spre deosebire de alte unităţi ale limbajului. *Immanence et structure*, în ,,Revue Romane'', Numéro special 2, 1968, Copenhague, p. 11.

[10] Cu atît mai temerară mi se pare încercarea de a determina *cîte* cuvinte au valoare figurată în *cîte* expresii şi încă fără a indica modul de segmentare a acestor expresii. Elena Slave, *Frecvenţa cuvintelor cu valoare figurată în expresiile limbii române*, în ,,Omagiu lui Alexandru Rosetti'', Bucureşti, 1965, p. 849—853.

[11] Cf. şi Alvar — Elegård, *Estimating Vocabulary Size*, (= *Estimating*...) ,în ,,Word'' XVI, 2 aug. 1960, p. 233.

[12] Există dificultăţi de definire şi interpretare a unităţilor lingvistice, reclamînd chiar eventuale compromisuri, care să asigure consecvenţa analizei şi corectitudinea rezultatelor. Cf. şi cele semnalate de R. Moreau : ,,La difficulté de définition totale des éléments de l'ensemble des observables est d'ordre linguistique. Elle ne peut être résolue que par le linguiste. Il établira le compromis qui convient à son problème et à la machine qu'il possède (s'il effectue bien entendu son dépouillement à l'aide d'une machine) sinon à sa capacité personnelle de dénombrer, sans erreur, des faits à l'intérieur d'un corpus'' *Intervention*..., p. 129. „Statistique et analyse linguistique'', Paris, 1966. Cf. Charles Muller, *Initiation*..., p. 133—136.

[13] Deşi G. Herdan apreciază că în majoritatea cazurilor (*in the majority of cases*) un cuvînt se suprapune cu o formă grafică. *The Advanced Theory of Language as Choice and Chance* (= *Advanced Theory*...), p. 166, Berlin-Heidelberg-New-York, 1966.

Dificultăţile analizei încep, cum bine s-a observat [14], de la natura însăşi a cuvîntului, asociaţia strictă dintre *signifiant* (semnificant) şi *signifié* (semnificat). Cel care efectuează o descriere cantitativă a lexicului trebuie să decidă dacă statistica sa reprezintă o inventariere a primului sau al celui de-al doilea element.

În această ordine de idei, Ch. Muller [15] atrage atenţia asupra celor două momente ale cercetării : 1. separarea sensurilor şi analiza unităţilor ; 2. regruparea unităţilor, operaţie prin care stabilim dacă mai multe unităţi figurează împreună sau nu.

Rămînînd numai la nivelul analizei semnificanţilor, obţinem, cu uşurinţă, un anumit număr de unităţi, care reprezintă însă date nesemnificative, întrucît investigaţia se opreşte astfel la limite strict formale [16]. Pe de altă parte, stabilirea semnificaţiilor este extrem de dificilă : în nici un caz ea nu se poate face în afara unei norme semantice : ajungem la problemele complicate ale *sensului* cuvîntului [17] care nu pot fi neglijate tocmai în cercetările asupra cuvîntului — complexă unitate lingvistică.

Considerăm necesară o asemenea analiză în legătură cu situaţia frecventă : o formă = mai multe cuvinte sau sensuri — chiar atunci cînd ne propunem să descriem limba ,,numai'' în ce priveşte sistemul vocabularului şi proprietăţile sale ca sistem de codificare şi cînd, după unii lingvişti [18], ar fi de avut în vedere doar forma cuvintelor (*form of the words*), sensul (*meaning*) urmînd să se studieze mai ales în scopuri pedagogice.

Ca metodă de lucru, Ch. Muller [19] sugerează următoarea posibilitate : ancheta statistică începe la un anumit nivel al cuvîntului [20], urmărind în primul rînd semnificantul, dar oprindu-se şi la semnificat. Stabilind locul unui semnificant în ansamblu, se trece la una dintre operaţii : analiză — prin care se izolează, datorită asociaţiilor sintagmatice, diversele sensuri ale cuvintelor, considerate în mod individual. Urmează sinteza — prin care se unifică semnificanţii corelaţi paradigmatic, semantic sau morfo-semantic (cu abordarea aspectului morfologic, trecem de fapt, la problema : un cuvînt — mai multe forme — cf. **3.4.**).

Aceste două operaţii se pot, desigur, unifica. Ele asigură inventarierea tuturor semnificanţilor, dar şi selectarea semnificaţilor, care e determinată de integrarea cuvîntului în context.

---

[14] Ch. Muller, *Étude de statistique lexicale. Le vocabulaire du théâtre de Pierre Corneille*, (= *Étude*...,)Paris, 1967, p. 13.

[15] Ch. Muller, *Étude*..., p. 13—14.

[16] Este de observat că acest tip de analiză, reductibil la definiţia : cuvînt=unitate dintre două blancuri, se practică în unele studii şi că noi înşine l-am utilizat într-o etapă anterioară de lucru, pentru inventarierea fonemelor.

[17] În această chestiune s-a observat : ,,To resume, we do not know what the meaning is of the term *meaning*''. Giulio C. Lepschy, *Problems of Semantics*, în ,,Linguistics'', 15, June 1965, p. 65.

[18] Gustav Herdan, *Advanced Theory*..., p. 166.

[19] Ch. Muller, *Étude*..., p. 13—14.

[20] Semnalînd o serie de dificultăţi ale definirii cuvîntului, MAK Halliday, Angus Mc. Intosh, Peter Strevens — observă, de asemenea, necesitatea de a efectua analiza la mai multe nivele. ,,The only remedy, in linguistic analyses of this kind, is to accept from the onset the premises that vocabulary selection entails attention to several levels of language'', în *The Linguistic Sciences and Language Teaching*, London, 1965, p. 196.

În conformitate cu aceste criterii, putem reţine unele definiţii adecvate cercetării noastre, care pot fi utilizate cu succes ca „definiţii de lucru", operative, permiţînd segmentarea consecventă a unui text.

Dintre acestea ne oprim la o formulare prudentă de tipul [21] : „Termenul *cuvînt* (fr. *mot*, engl. *word*, germ. *Wort*, it. *parola*, sp. *palabra*, rus. *slovo* etc.) desemnează un segment din lanţul sonor sau din textul scris, pe care-l putem separa de contextul său, pronunţîndu-l izolat sau delimitîndu-l prin blancuri faţă de celelalte elemente ale textului şi atribuindu-i o semnificaţie sau o funcţie specifică" — propusă de André Martinet.

Aşadar, A. Martinet pune în evidenţă faptul că separarea unităţilor lexicale nu se poate face *mecanic*, că un grup cuprinzînd mai mulţi semnificanţi nu poate fi tratat izolat de semnificatul la care se referă şi care poate fi unul singur (cazul expresiilor). La fel, putem înregistra mai mulţi semnificaţi cu acelaşi semnificant, care corespund, în general, mai multor cuvinte. Precizăm însă că nu fiecare sens echivalează cu un cuvînt independent (aici intervin diferenţele dintre cuvintele polisemantice propriu-zise şi cele care au evoluat la omonime, adică la unităţi distincte).

O altă categorie de segmente cu un discutabil statut de „cuvinte", pot fi identificate ca atare, dacă luăm în consideraţie următoarea definiţie aparţinînd lui B. Trnka : „Cuvintele sînt unităţi fonemice, ale căror segmente se combină pentru a îndeplini funcţii comune şi care pot fi transpuse sau separate între ele în propoziţii, fără a-şi pierde identitatea "[22].

Această definiţie ar rezolva cel puţin cazuri ca : rom. *-mi*<*îmi*, *n* — < *nu*, engl. *'d* < *would*, *'l*<*will*, fr. *qu'*<*que* etc.

Unităţile inventariate separat, în urma analizei, avînd semnificanţii individuali, ar putea fi, prin operaţia de sinteză, considerate variante ale cuvintelor care au acelaşi semnificat cu ele (*-mi* cu *îmi* etc.) [23], deci grupate împreună.

Desigur, mai există şi alte dificultăţi de analiză. Expunerea noastră le-a urmărit pe cele mai frecvente, semnalate pînă în prezent, în urma unor studii efectuate în diferite limbi. Cercetări ulterioare vor releva, probabil, alte situaţii speciale şi în acelaşi timp, vor fi în măsură să ofere soluţii pentru cazurile pe care nu le-am „rezolvat" decît parţial.

Caracterul *teoretic* al discuţiei urmează să fie completat, de asemenea, cu exemplificări *pe text*, într-o serie de lucrări *de material*, privitoare la structura lexicală a limbii române. După cum se ştie, asemenea analize

---

[21] „La seule façon de poser, en linguistique actuelle, le problème du mot..." André Martinet, *Le mot.* Problèmes du langage, Paris, 1966, p. 40. Cf. şi analiza în *moneme* : „Il y a autant des monèmes que de choix". Id. *ib.*, p. 52—53.

[22] B. Trnka, *Words, Semantemes, and Semes*, în „To Honour Roman Jakobson", The Hague-Paris, III, p. 20—50.

[23] Formal, un cuvînt ar putea fi recunoscut în limba vorbită ca o formaţie articulatorie (din punct de vedere al subiectului vorbitor) şi în acelaşi timp acustică (din punct de vedere al ascultătorului), cuprinzînd un grup de sunete sau un singur sunet (fonem) ; grafic, el apare ca o formaţie vizuală, cuprinzînd un grup de litere sau un singur grafem şi fiind separat de alte formaţii analoge. Cf. Otto Duchácek, *La structure du lexique et quelques problèmes semantico-lexicaux*, în RRL X, 1965, p. 562. Avem însă o rezervă, în legătură cu părerea lui O. Duchá-ček, că, în texte, cuvintele formate dintr-o singură literă, reprezintă apariţii singulare (*exceptionnellement... une seule lettre* [*graphème*]) ; aparţinînd grupei mai mari a cuvintelor scurte, e probabil ca aceste cuvinte să apară, dimpotrivă, destul de frecvent.

pun în evidență probleme care nu se pot „inventaria" într-o expunere cu caracter foarte general [24].

3.4. Existența mai multor forme ale unui cuvînt conduce și la o serie de diferențe de terminologie, făcînd necesare unele precizări [25].

O primă distincție intervine între cuvîntul din dicționar și cuvîntul din text : unitatea lexicală (fr. *vocable* = *unité de lexique*) reprezintă o entitate, iar unitatea de text (fr. *mot* = *unité de texte*), o alta [26]. Acest lucru se mai poate exprima și prin raportul : unitatea lexicală reprezintă o singură intrare (denumită în literatura de specialitate *entry*) în dicționar, sub care se grupează mai multe cuvinte corelate. Cuvintele din text se studiază ca ocurențe ale cuvintelor din dicționar. Termenul *cuvînt* desemnează ocurențele unui anumit cuvînt din dicționar.

În orice text este necesar să se stabilească proporția dintre numărul total al cuvintelor și cuvintele distincte care compun textul ; aceste cuvinte diferite (*different words*) înseamnă, în general, același lucru ca și unitățile lexicale (*lexical units*) [27]. Formele de cuvinte înseamnă cuvinte (*formes des mots ou bref, des mots*), iar unitățile lexicale—cuvinte diferite (*unités lexicales* [*les mots différents*]) [28].

Există de asemenea, deosebiri între cuvinte (de tipul fr. *avoir*, *peur*) și articole lexicale (fr. *avoir peur*) [29].

Toate aceste distincții tind la explicitarea situației : un cuvînt = mai multe forme, enunțată mai sus (cf. **3.3.**).

4.1. Presupunînd „rezolvată" împărțirea în cuvinte, autorii discută *rolul* acestor unități în compoziția unui eșantion (echivalent cu un text sau o parte de text), stabilind o ierarhie între cuvintele cu o pondere mai mare și celelalte, operînd distincții între cuvintele-cheie, de structură etc., indicînd caracteristici de frecvență, rang etc.

Astfel, în afară de *frecvență* (cf. **1**, nota 1), o noțiune fundamentală în orice studiu cantitativ, toate cercetările de acest fel, despre cuvinte, cuprind indicații asupra *rangului* care reprezintă locul ocupat de un cuvînt într-o listă în care cuvintele sînt date în ordinea descrescîndă a frecvenței.

Alți indici au fost de asemenea, propuși pentru aprecierea din diverse puncte de vedere a vocabularului.

---

[24] Cf., de exemplu, dificultățile (de text) semnalate de Ch. Muller, *Étude*..., p. 1—48, precum și interpretarea unor secvențe lexicale, din diferite limbi, la E. Coseriu, *Structure lexicale et enseignement du vocabulaire*, în „Actes du premier colloque international de linguistique pure et appliquée", Nancy, 26—31 oct., 1964. Nancy, 1966, p. 208.

[25] Distinct a un cuvînt — mai multe forme etc. este discutată, în cadrul ambiguităților legate de definiția cuvîntului și la Finngeir Hiorth, *On defining „word"*, în „Studia linguistica", XII, 1958, 1, p. 1—26.

[26] Ch. Muller, *Initiation*..., p. 133.

[27] Alvar Ellegård, *Estimating*..., p. 226. Autorul propune ca unități de lucru, unitățile forme-de-cuvinte (*word-from-units*). Pentru respectarea unui principiu unitar, se atrage atenția asupra grupării variantelor cuvintelor : este necesar ca variantele inflecționale să aibă același regim cu derivatele. Cf. Ronald Huddleston, *recenzia* la *Alphonse Juilland and E. Chang-Rodriguez, Frequency Dictionary of Spanish Words*, în „Journal of Linguistics", III, 1 april, 1967, p. 166.

[28] Marie Těšitelová, *À propos du sondage aléatoire du point de vue linguistique*, comunicare la X-ème Congrès International des linguistes, Résumes des Communications, Bucarest, 1967, p. 366—367.

[29] MAK Halliday, Angus Mc Intosh, Peter Strevens, *The Linguistic Sciences and Language Teaching*, p. 196.

Repartiţia (fr. *répartition*, engl., americ. *range*) reprezintă, în general, numărul de eşantioane (liste, autori etc). cercetate, în care apare un anumit cuvînt [30].

În lingvistica românească, acest concept apare, sub numele de *circulaţia cuvintelor*, încă din 1879, la B. P. Hasdeu, în *Cuvente den bătrîni* [31]. Alţi autori — Alphonse Juilland — E. Chang Rodriguez şi A. Juilland-PMH. Edwards — Ileana Juilland [32], întrebuinţează termenul de *dispersie* (*dispérsion*) cu accepţiunea de *repartiţie*.

În terminologia lui P. Guiraud, *dispersia* este concepută ca raportul dintre mărimea vocabularului unui text şi rădăcina pătrată a lungimii textului. Dispersia se mai numeşte şi *bogăţie* [33].

Ch. Muller observă, pe bună dreptate, că noţiunea de bogăţie lexicală este relativă : un lexic sau un vocabular nu poate fi caracterizat ca bogat sau ca sărac, decît prin comparaţie cu altele. Cunoştinţele lingvistice actuale nu ne permit stabilirea unei norme, a unei lungimi medii, care, fiind depăşită, să conducă la aprecierea că un vocabular este bogat [34].

Gustav Herdan precizează că bogăţia (*richness*) este o problemă de stilostatistică [35]. Alături de termenul bogăţie sau dispersie, P. Guiraud utilizează parametrul *concentraţie*, care reprezintă raportul dintre numărul de ocurenţe ale primelor 50 de cuvinte cele mai utilizate şi lungimea textului.

Produsul dintre frecvenţă şi dispersie (sau repartiţie) reprezintă *uzajul* (*usage*) — concept introdus de A. Juilland şi E. Chang Rodriguez [36] — şi urmează să corecteze criteriul frecvenţei prin dispersie.

În legătură cu utilizarea cuvintelor trebuie să reţinem importanţa pe care G. Gougenheim, R. Michéa, P. Rivenc, A. Sauvageot [37] o acordă *disponibilităţii* (engl. *availability*) [38] care reflectă măsura în care un cuvînt este prezent în gîndirea, în memoria vorbitorului, chiar dacă prin numărul

[30] Cf. G. Gougenheim, R. Michéa, P. Rivenc, A. Sauvageot, *L'élaboration du français élémentaire*, Paris, 1956, p. 43 (= *L'élaboration...*).

[31] Ideea a fost reluată de Sextil Puşcariu, *Limba română*, I, 1940, p. 191—192, şi aplicată ulterior într-o serie de cercetări ale lui D. Macrea (vezi *Circulaţia cuvintelor în limba română*, în „Transilvania", LXXIII, 1942, 4, p. 268—288 şi *Probleme de lingvistică românească*, Bucureşti, 1961, p. 40 şi urm.). Cf. I. Coteanu, *Où en sont la philologie et la linguistique roumaines*, Bucureşti, 1968, p. 65—66. Despre aceste cercetări discută şi Al. Graur, *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii române*, p. 31—33. Ambii autori amintesc de studiile de statistică ale lui D. Mazilu, fără a preciza însă obiectul exact sau titlul vreunuia dintre ele.

[32] Alphonse Juilland and E. Chang Rodriguez, *Frequency Dictionary of Spanish Words*, Londra, The Hague, Paris, 1964, Alphonse Juilland, PMH Edwards, Ileana Juilland, *Frequency Dictionary of Rumanian Words*, London, The Hague, Paris, 1965.

[33] Cf. Pierre Guiraud, *Problèmes et méthodes de la statistique linguistique*, Dordrecht, Holland, 1959, p. 84—96 (= *Problèmes...*).

[34] Ch. Muller, *Mesure de la richesse lexicale*, în „Travaux de linguistique et de littérature", VI, 1, Strasbourg, 1968, p. 73—74.

[35] Cf. cap. *Richness of vocabulary*, în secţiunea *Stylostatistics*. Gustav Herdan, *Advanced Theory...*, p. 70 şi urm.

[36] Alphonse Juilland and E. Chang Rodriguez, *Frequency Dictionary of Spanish Words*; reluat şi în Alphonse Juilland, PMH Edwards, Ileana Juilland, *Frequency Dictionary of Rumanian Words*.

[37] G. Gougenheim, R. Michéa, P. Rivenc, A. Sauvageot, *L'élaboration...*, p. 148; G. Gougenheim, *Recherches sur la fréquence et la disponibilité*, Statistique et analyse linguistique, Paris, 1966, p. 57—66.

[38] MAK Halliday, Angus Mc Intosh, Peter Strevens, *The Linguistic Sciences and Language Teaching*, p. 195.

de ocurențe denotă o frecvență scăzută. Cuvintele disponibile sînt cuvinte care gravitează în jurul unor „centre de interes" [39].

Este indicat de asemenea, să urmărim în ce măsură cuvintele considerate cele mai frecvente, ne permit să *înțelegem* și în ce măsură să *exprimăm* un text, o conversație etc. [40].

Există o serie de diferențe între vocabularul potențial și cel actual, real; vocabularul utilizat de un subiect, autor etc. este sensibil condiționat de cunoștințele sale, de obiectul comunicării, dar și de nivelul de dezvoltare la care se află o anumită limbă la un moment dat. De aceea, e greu să stabilim care e vocabularul *cunoscut* de un autor [41].

E. Coseriu atrage atenția asupra gradului mai mare sau mai mic de utilizare (*le degré d'utilisation*) a cuvintelor, în raport cu norma, ceea ce constituie un fapt important de normă, diferențiind o limbă de alta [42].

Unii cercetători se referă la *familiaritatea* (*familiarité*) lexemelor: un subiect consideră un lexem mai uzual ca altul, sau îl identifică, oarecum mai ușor în forma sa scrisă, decît în cea sonoră [43].

În sfîrșit, chiar acei lingviști care consideră criteriul frecvenței absolut neînsemnat pentru clasificarea după importanță a cuvintelor, recunosc că diverse cuvinte ocupă locuri deosebite în structura limbii, ceea ce face necesară o selecție.

Astfel, pentru G. Matoré [44], cuvintele clasificate ca *mots-témoins* sînt cuvinte importante prin valoarea, sau mai exact ponderea în vocabular. Dintre ele, care sînt destul de multe (iată, deci, o observație implicit cantitativă!) se selectează cuvintele cheie, *mots-clés*, care redau sentimente, idei specifice unei epoci, constituind idealul unei societăți, într-o epocă dată. Frecvența cuvintelor nu contează; criteriul ierarhizării este dat de importanța calitativă a cuvintelor (*l'importance qualitative des mots*), sociologică, în vocabularul scriitorilor.

4.2. Care este însă rolul *intuiției* lingvistice în stabilirea unui nucleu important de cuvinte al limbii, fie că îl numim „vocabular de bază", „fond principal", „limbaj elementar" etc. [45]? În ce măsură ne ghidăm după frecvență, în ce măsură după alte elemente?

---

[39] Cf. aprecierea lui P. Guiraud: „Le problème est ici qualitatif moins dans la sélection du vocabulaire que dans celle des idées" — *Problèmes...*, p. 95.

[40] Cf. Marcel Cohen, *Sur la statistique linguistique*, Conférences de l'Institut de linguistique de l'Université de Paris, IX, 1949, Paris, 1950, p. 14; G. Gougenheim, R. Michéa, P. Rivenc, A. Sauvageot, *L'élaboration...*, p. 224.

[41] „As for the total vocabulary known by either author, we of course know nothing directly. Alvar Ellegård, *Estimating...*, p. 230.

[42] E. Coseriu, *Structure lexicale et enseignement du vocabulaire.*

[43] Cf. P. Fraisse, G. Nizet, Cl. Flament, *Fréquence et familiarité du vocabulaire*, în „Problèmes de Psycho-linguisticque", PUF, 1963, p. 157—167, *citat* în Ch. Muller, *Initiation...*, p. 209.

[44] G. Matoré, *La méthode en lexicologie*, Paris, 1953, p. 65—68; 82. De notat că G. Matoré polemizează — extinzînd problema — cu P. Guiraud, asupra distincției dintre *cuvintele-temă* și *cuvintele-cheie*, introduse de acesta din urmă, pentru caracterizarea unui autor, a unei opere beletristice, a unui stil. (Cf. Pierre Guiraud. *Les caractères statistiques du vocabulaire*, Paris, 1954). Astfel de considerații privind mai ales stilul scriitorilor, nu intră în obiectul cercetării noastre. Ar fi însă de urmărit dacă asemenea parametri nu pot avea o sferă mai largă de aplicare, în sensul posibilității de a caracteriza diverse eșantioane lingvistice, prin cuvinte-temă și cuvinte-cheie, în funcție de conținutul mesajului și caracteristicile exprimării.

[45] Cf., de exemplu, *basic English*, *fondul principal al limbii române*, *français élémentaire* etc. Între altele, Valeriu Șuteu propune efectuarea unei distincții între „vocabularul de bază" al unor scriitori și „fondul principal lexical", expresie care se referă la limbă în totalitatea ei. *Observații asupra frecvenței cuvintelor în operele unor scriitori români*, în SCL X, 1959, 3, p. 426.

Dacă primele dicţionare de frecvenţă aveau ca unic element de ordonare — frecvenţa (cf. W. Kaeding), acestora le-au urmat alte lucrări în care s-a introdus criteriul repartiţiei (cf. Vander-Beke, pentru care este un element esenţial), apoi cel al uzajului (cf. A. Juilland, E. Chang-Rodriguez, PMH Edwards, Ileana Juilland) — reprezentînd toate mărimi matematice, fiecare încercînd introducerea unui corectiv, întrucît autorii îşi dau seama că metoda statistică, practicată cu rigoare, nu este suficientă pentru a caracteriza în mod „absolut" un fond comun, considerat în centrul sistemului lexical al limbii.

În ultima vreme, pentru a caracteriza acest fond lexical, s-au introdus şi indici de altă natură. Aici se integrează gradul de disponibilitate, important pentru G. Gougenheim, R. Michéa, P. Rivenc, A. Sauvageot [46], — mărime care dă posibilitatea introducerii pe lista cuvintelor „elementare" a unor termeni prin care să se poată exprima orice noţiuni esenţiale în limbă [47]. Aceşti termeni, mai puţin utilizaţi, dar foarte bine cunoscuţi şi foarte necesari pentru exprimarea în anumite situaţii, completează în mod util imaginea despre o limbă descrisă după un asemenea sistem.

Evident că nu există descrieri exhaustive; dar, ca în orice generalizare, ne interesează ca *măsura* erorii să fie cît mai scăzută.

După criteriile stabilite de Al. Graur [48], pentru „fondul principal" calculele nu prezintă nici un fel de importanţă : în acest fond sînt incluse cuvintele „cele mai trainice din limbă" [49].

Punctul de vedere al autorului este că investigaţia statistică nu se justifică atîta timp cît oricum nu putem obţine o imagine a tuturor textelor scrise şi orale dintr-o limbă. De aceea, intenţionează „să demonstreze că precizia absolută nu este posibilă" [50]. Această observaţie este pe deplin corectă. Pentru nici o limbă nu putem stabili limite în ce priveşte *numărul* de cuvinte „acceptate" să caracterizeze fondul de bază, principal etc. şi neputînd limita, nu putem... număra cu precizie. Ceea ce putem face, cu ajutorul calculelor, este să *completăm*, să *corectăm* intuiţia cu date exacte — şi acest lucru devine cu atît mai necesar atunci cînd utilizăm *un singur* informant, aşa cum se întîmplă în determinarea „fondului principal al limbii române" — sau, dimpotrivă, interpretînd datele strict numerice, să adăugăm acele elemente pe care ni le sugerează tocmai intuiţia.

---

[46] G. Gougenheim, R. Michéa, P. Rivenc, A. Sauvageot, *L'élaboration...*, p. 148.

[47] Analiza autorilor se completează pe baza empirismului raţional (*l'empirisme rationnel*), care, după R. Eeckhout, se mai poate defini astfel : „Cette expression se traduit peut-être le plus adéquatement par *le bon sens*". Cf. *recenzia* la G. Gougenheim, R. Michéa, P. Rivenc, A. Sauvageot, *L'élaboration du français fondamental* [sic !], Tijdschrfit voor toegepaste linguistik, I, 1968, p. 56. Recenzentul remarcă importanţa acestui criteriu mai ales în legătură cu scopurile pedagogice şi didactice pe care le au vocabularele de bază.

[48] „Toate criteriile [...] s-ar putea rezuma într-unul singur mai general, anume importanţa pe care o are cuvîntul în limbă. Această importanţă se traduce în practică prin locul întins pe care îl ocupă cuvîntul în dicţionare, fie singur, fie împreună cu derivatele lui". Al. Graur, *Fondul principal al limbii române*, Bucureşti, 1957, p. 17.

În ceea ce priveşte criteriul derivării şi compunerii, ar fi de amintit că el a mai fost utilizat de L. Verlée, în *Basis Woordenbock voor de Franse Taal*, Amsterdam, 1954 (*citat* după G. Gougenheim, R. Michéa, P. Rivenc, A. Sauvageot, *L'élaboration...*, p. 43) care, însă, l-a combinat cu criteriul foarte strict al frecvenţei şi l-a denumit *eficacitate* : la frecvenţe egale, cuvîntul cu mai multe derivate şi compuse este considerat mai eficace decît unul care nu are aceste proprietăţi.

[49] Al. Graur, *Statistică şi precizie*, în SCL XVII, 1966, 4, p. 380.

[50] *Ibidem*, p. 383.

5. Descrierea cantitativă a lexicului — ca de altfel și a altor compartimente ale limbii — depinde în mare măsură de materialul pe care lucrăm, de eșantioanele la care ne raportăm [51].

Problema alegerii eșantioanelor este de cea mai mare importanță. Toate judecățile, aprecierile făcute asupra limbii pornesc, de fapt, de la eșantioane, texte mai mari sau mai mici — care sînt „fragmente" prin care *se manifestă* limba.

Limba are caracter statistic, fiind rezultatul diferitor elemente ale vorbirii; vorbirea este în bună măsură liberă, adică nu respectă legile rigide ale limbii care se supune unui anumit determinism statistic [52]. Cuvintele trebuie înțelese, deci, în acest raport : eșantioanele ilustrează un aspect sau altul al vorbirii (orale sau scrise), rezultatele putînd diferi de la un caz la altul. Astfel, devine importantă problema selectării materialului, alcătuirea judicioasă a eșantioanelor, pentru concluziile generale, care pot da indicații despre structura limbii [53].

Alegerea tipului de eșantion trebuie să se facă însă în funcție de obiectul studiat. Ca tehnică de lucru, Ch. Muller [54] consideră că, atunci cînd se lucrează cu eșantioane mari, este indicat să se extragă unitățile la întîmplare; pentru eșantioane mici rezultatele valabile sînt asigurate de o bună cunoaștere a populației (ansamblul de elemente care se analizează).

Nu toate eșantioanele care cuprind cuvinte luate la întîmplare sînt mai exacte decît cele continue. Mai important decît precizia este faptul că eșantioanele constituite din fragmente succesive introduc — și chiar augmentează — erori aleatorii, dar nu sistematice [55].

Cercetările de pînă acum mai arată că frecvența formelor cuvintelor (sau a cuvintelor) și a unităților lexicale (cuvintele diferite) nu apar în aceleași proporții în urma sondajelor aleatorii. Numărul total al cuvintelor și raporturile dintre ele, poate fi perceput corect prin acest procedeu, dar deviațiile pentru cuvintele mai puțin frecvente ajung pînă la valori destul de semnificative. Și în ce privește unitățile lexicale se poate face o bună estimare pentru cuvintele frecvente și cuvintele-cheie, dar există dificultăți în aprecierea numărului de cuvinte rare [56].

În ceea ce privește mărimea, trebuie să reținem faptul că nu se pot *compara* decît eșantioane de mărimi identice. Mai este de observat că un eșantion mic nu ne permite să tragem automat concluzii pentru un corpus mai mare : nu există un raport obligatoriu direct proporțional între un număr de unități rezultate din excerptarea unui oarecare eșantion și un alt număr de unități care ar rezulta dintr-un eșantion de cîteva ori mai

---

[51] Pentru discuția de principiu, definirea *ansamblului* de fapte la care ne oprim, a elementelor constitutive etc. — cf. *Intervention...*, p. 125—132.

[52] Cf. Pierre Guiraud, *Problèmes...*, p. 20 ; Gustav Herdan, *Language as Choice and Chance*, Groningen, 1956, sect. 5.3. (idee reluată și în celelalte *volume citate*) ; Charles Muller, *Initiation...*, p. 66.

[53] Această idee nu întrunește, totuși, aprobarea unanimă : „It is... temping to think that frequency studies have some implications for the study of linguistic structure, but the present writer, for one, is by no means convinced of this", John B. Carroll, *The Study of Language*, Cambridge, 1966, p. 64.

[54] Cf. *Initiation...*, p. 15.

[55] Cf. J. Porte, *recenzia* la *G. Herdan, Language as Choice and Chance*, în „Word", XIII, 1957, p. 353—354.

[56] Marie Těšitelová, *À propos du sondage aléatoire du point de vue linguistique*, p. 366—367.

mare decît cel dintîi [57]. De aceea, se caută să se lucreze pe fragmente pe cît posibil mai mari. Se indică, în orice caz, să nu se extrapoleze concluziile şi să se completeze cercetarea prin măsurarea abaterii, a erorii tip. De asemenea, un prim indiciu asupra insuficienţei mărimii unui eşantion, este apariţia de mari diferenţe între frecvenţele cuvintelor rezultate dintr-o selecţie. Într-un asemenea caz, eşantionul trebuie lărgit. Pentru a face ca eşantionul să reprezinte bine ansamblul textului, trebuie să se stabilească abaterile *semnificative* din text : cele normale, sau, aleatorii, datorate distribuţiei sau legii hazardului. Spre deosebire de P. Guiraud, care le consideră funcţionale (*fonctionnels*), A. J. Greimas preferă denumirea de disfuncţionale (*dysfonctionnels*) [58].

În terminologia lingvisticii statistice, trebuie să distingem între conceptele *type* şi *token* : ocurenţele particulare ale unităţilor de vorbire se numesc, fiecare, *token*, iar rezultatul obţinut prin clasificarea acestor forme de realizare într-o grupare unică — *type* [59]. Este de observat că numărul de *tokens* e determinat de lungimea pasajului măsurat, iar numărul de cuvinte *types* reprezintă numărul de cuvinte diferite ocurente în acest pasaj. Conceptul de *type* aparţine limbii, iar cel de *token* este actualizarea sa în vorbire.

În alţi termeni, cuvintele în ansamblu alcătuiesc *lexicul*, atunci cînd ne referim la limbă şi *vocabularul* — în raport cu vorbirea [60].

Pentru a încheia acest capitol, despre eşantion şi elementele sale constitutive, ar mai fi de semnalat încercarea unor autori de a stabili relaţii care să descrie ,,utilizarea vocabularului independent de mărimea eşantionului şi conţinut''.

G. Herdan consideră că se poate ajunge la o astfel de ecuaţie prin combinarea unor indici : v_m = coeficientul de variaţie al mediei, şi distribuţia aleatorie [61].

În stadiul actual al cercetării, această relaţie ni se pare insuficient demonstrată, cel puţin din punct de vedere lingvistic. Optăm mai curînd pentru ideea că, în limitele unor eşantioane mai mari şi a unor parametri stabiliţi corect, există relaţii cu un grad destul de mare de generalitate, dar *nu* ,,independent de mărimea eşantionului şi de conţinut''.

Decembrie 1968

Centrul de cercetări fonetice şi dialectale, Bucureşti, Calea Victoriei 194

[57] Pierre Guiraud, *Problèmes...*, p. 45.

[58] A. J. Greimas, *La linguistique statistique et la linguistique structurale*, în ,,Le français moderne'', 1962, 4, p. 245.

[59] Cf. George A. Miller, *Language and Communication*, New-York, Toronto-London, 1951, p. 83 ; Gustav Herdan a consacrat un volum ilustrării acestui raport *type/token*, în *Type-Token Mathematics*, The Hague, 1960.

[60] Cf. *Initiation...*, p. 136.

[61] ,,To get away from the content of a particular text when describing the temporal or spatial distribution of words along the line of discourse, taking the dependence between occurence frequency and number of texts in which the item occurs properly into account, the method of random partitioning must be used. The essence of the method is this : there exists something like a *Norm* for the dispersion of vocabulary items in a text, or group of texts, which is responsible for the observed vocabulary connectivity between the parts of a text or the members of a group of texts, and that Norm, just because it is a Norm is *independent* of the content. Combining v_m and random partitioning, we may say that we have succeded in *describing the use of vocabulary independent of sample size and content*'', G. Herdan, *Advanced theory...*, p. 442—443.

FINALA NEACCENTUATĂ *-IE* A SUBSTANTIVELOR ROMÂNEȘTI

DE

MAGDALENA POPESCU-MARIN

1. În limba română, finala neaccentuată *-ie* la substantive este destul de frecventă. Dacă excludem dintre substantivele terminate în *-ie* neaccentuat pe cele derivate cu sufixe ca *-anie*, *-enie*, *-ație* etc. rămîn o serie de cuvinte analizabile sau neanalizabile sub aspectul formării lor în care finala *-ie* are o proveniență variată și o funcție variată [1].

Nu luăm în discuție cuvinte terminate în *-ie* complet neanalizabile pentru limba română a căror etimologie este nerezolvată în dicționare sau asupra căreia dicționarele se contrazic. De exemplu : *duláchie* (Trans.) „manta, dulamă”, *dúrdie* (Bihor) „latura carîmbii scării”, *órpie* „ogor” VICIU, GL., *palótie* „snoavă, șotie” CREANGĂ, GL., *párie* „copie după un act” KLEIN, D. 395, *pélie* „leasă de nuiele pentru prins pește”, *salvie* (cu variantele *salbie*, *sălvie*, *șalvie*, *șălvie*) „nume de plantă”, pus în legătură de CADE cu sîrb. *salvac*, iar în DM dat ca împrumut din lat. *salvia*.

2. În unele cuvinte *-ie* este motivat din punct de vedere fonetic de finala etimonului. De exemplu, în cuvinte de origine slavă : *jitie* „șirul povestei” < vsl. *žitije*, *osîrdie* „ardoare” < vsl. *usrŭdije*, *armie* < rus., bulg., scr. *armija*, *drojdie* < bulg. *droždije* etc. ; în cuvinte de origine greacă : *amélie* „neglijență” < ἀμέλεια, *podálghie* „podagră” < ποδαλγία (TDRG), *periérghie* „curiozitate” < περιέργεια etc.[2]; în cuvinte de origine turcă : *fúlie* „narcisă” < tc. *fulya* sau maghiară : *varmeghie* „comitat” < magh. *vármegye* ; în neologisme latino-romanice : *parnasie* „nume de plantă” < lat. *parnassia*, *vigilie* „veghere, strajă” < lat. *vigilia* etc. Tot așa la

---

[1] Ne referim la *-ie* cu aspect de vocale în hiat, ignorînd faptul că adesea în pronunțare între cele două vocale se intercalează un iot (de exemplu : *albii̯e*, *arii̯e* etc. ; vezi I. Pătruț, *Probleme de morfologie și ortografie în legătură cu i̯ în limba română*, în CL I, 1956, p. 119 și excludem din discuția noastră pe *-ie* în care *-i-* notează un iot (ca în *baie*, *copaie* etc.). Pentru multe cuvinte regionale terminate în *ˊie* în care *-i-* are corespondent în etimon un *-i-* semivocalic sau a căror etimologie este necunoscută, în cazul în care dicționarele sau glosarele nu ne indică pronunția ne exprimăm rezerva cu privire la faptul dacă *-i-* este vocală sau semivocală. În ceea ce privește izvoarele, am folosit siglele din bibliografia DLR și a DA, iar pentru publicațiile de specialitate abrevierile din revista „Limba română”.

[2] Ladislas Gàldi, *Les mots d'origine néo-grecque en roumain à l'époque des phanariotes*, Budapest, 1939 (glosarul).

unele cuvinte din germană: *lílie* „crin” < germ. *Lilie*, *pelargónie* „mușcată” < germ. *Pelargonie*.

La cuvintele în *-ie* care provin din franceză (nu discutăm formele în *-ie* cărora le corespund originale franțuzești în *-ion*) a influențat probabil și forma scrisă a etimonului: *companie* < fr. *compagnie* (dar și it. *compagnia*, germ. *Kompanie*), *hárpie* „zgripțuroaică” < fr. *harpie*, *perihélie* „punctul de pe orbita unei planete care e cel mai apropiat de soare” < fr. *perihélie*, *óstie* „pîine nedospită care servește la cuminecătură în cultul catolic” < fr. *hostie* (dar și lat. *hostia*), *otárie* „mamifer carnivor din oceanul Pacific” < fr. *otarie*, *rúpie* „monedă de argint” < fr. *roupie*, *scólie* „notă gramaticală sau comentariu pentru înțelegerea unui text din antichitate” < fr. *scolie* etc.

3. În numeroase alte situații însă, *-ie* nu se poate explica prin finala etimonului. Este cazul în primul rînd chiar al unor cuvinte moștenite din latină. Latinescul *area* a dat în romanica comună * *ar'a* devenit în româna comună *ar'e*, *ar'ie*, astăzi *arie* (pronunțat *ariye*). Prin urmare aici s-a dezvoltat un *i* dintr-un iot provenit din pronunțarea semivocalică a vocalei *e* în poziție neaccentuată între consoană și vocală [3].

-i- înaintea unui *-e* final apare și în alte cuvinte moștenite sau împrumutate: lat. **ascla* (pentru *assŭla*, **astla*) a dat regulat *așche*, *ungŭla* > *unghe* (cf. scr. *roklya* > *roche* etc.).

În aceste cuvinte apariția unei vocale *-i-* este un fenomen incontestabil românesc [4] care, deoarece apare atît în cuvinte moștenite cît și în împrumuturi relativ recente, putem presupune că se întinde de-a lungul întregii istorii a limbii române. De altfel acest lucru este demonstrat și de atestările cuvintelor cu *´ie*, după cum se va vedea mai departe (*´ie* nemotivat etimologic apare la Coresi, dar și la cuvintele neologice intrate în sec. al XIX-lea sau al XX-lea).

În situațiile discutate se explică măcar *-e-* din grupul *-ie*. *-e-* apare și în finala etimonului unor cuvinte mai recent împrumutate, de exemplu: *cimotie* (cu variantele *cemetie*, *cimetie*, *cemeție*) < magh. *csemete*, *bogagie* „bagaj” LB < germ. *Bagage* etc.

Cu *-ie* au fost adaptate cuvintele franțuzești cu terminația *-ille* (pronunțat *i* semivocală): *butelie* < *bouteille*, *dulie* „piesă în care se fixează becul” < *douille*, *falie* < *faille*, *janilie* „articol de ceaprăzărie”, cf. fr. *chenille*, *vanilie* < *vanille*. Faptul că pronunția românească a fost influențată de forma grafică a etimonului este dovedit de păstrarea con-

---

[3] Romanicul **ar'a* a devenit întîi **ar'ă* (*a* neaccentuat > *ă*) apoi în româna comună *ar'e* (*ă*, *î* după consoană palatală > *e*, *i*). Pentru acest tip de evoluție fonetică vezi E. Petrovici, *Problema moștenirii din romanica comună a corelației palatale a consoanelor în limba română*, în SCL VII, 1956, 3–4, p. 164–165.

[4] Alf Lombard, *Le verbe roumain*, tome I, Lund, 1954, p. 399–401, arată că acest fenomen este valabil și pentru tema unor verbe de tipul *strechea* și *strechia*; autorului i se pare că radicalele în *k'*, *g'* au o oarecare predilecție pentru alungire din cauza asemănării acustice între *´k'e*, *´g'e* și *´kiie*, *´g'iie*; ca o probabilitate autorul indică în cazul acestor cuvinte (*așche-așchie*, *unghe-unghie* etc.) și influența sufixului de origine slavă *´ie* (semnalat de Pascu) adăugînd însă că acest sufix are funcțiune semantică destul de vagă; vezi mai departe p. 395–396. Cf. și Iordan, LRA p. 34–35, unde apariția lui *-i̯-* este privită ca o tendință contrară celei de evitare a hiatului. În același loc se arată că fenomenul acesta apare și în alte limbi romanice; de exemplu, în it. dial. *kreanzia* pentru lit. *creanza*, *stanzia* pentru *stanza*.

soanei *1*. Muierea unui *n* final din franceză a fost redată în română prin *-ie* (în hiat) : *șampanie* < *champagne*.

O grupă importantă de cuvinte în *-ie* are în slavă corespondente terminate în ierul moale. După cum se știe, ierurile finale (fiind neintense) nu s-au vocalizat, prin urmare în aceste cuvinte ar fi trebuit să avem ø finală consonantică. De exemplu : *molie* < vsl. *molĭ* [5], *plavie* „lemne și crengi amestecate cu nămol, grămădite pe o apă curgătoare" < vsl. *plavĭ*, *oblastie*, „țară, ținut, regiune" < vsl. *oblastĭ*, *osie* < vsl. *osĭ*, *prăpastie* < vsl. *propastĭ*, *trestie* < vsl. *trŭstĭ* [6] etc.

În alte cuvinte *-ie* adaptează diferite finale străine care conțin un *i*. De exemplu, cuvinte slave terminate în *-ij*, grecești în -ιον, -ις, -ιος, maghiare în *-i*, franțuzești în *-is* sau italiene în *-io* etc.

Cu *-ie* au fost adaptate numele lunilor în română, majoritatea explicate din cuvintele slave corespunzătoare terminate în *-ij* sau din cele grecești terminate în -ιος [7] : *ianuarie* (și varianta *ianuar*) < vsl. *ianuariĭ* (DA), *fevruarie* (*februarie*, *fevruar*, *februar*) < mediobulg. *fevruarie* (DA) ; la TDRG din mgr. φεβρουάριος ; *martie* < vsl. *martij*, *martŭ* (DA, TDRG), *aprilie* (și *april*) < vsl. *aprilĭ*, *aprilij*, mgr. Απρίλιος (DA, TDRG), *iunie* < vsl. *Iunij*, mgr. 'Ιούνιος, *iulie* < vsl. *Iulij*, mgr. 'Ιούλιος, *septemvrie* < mgr. σεπτέμβριος, vsl. *septevrij*, bulg. *septemvrij* (TDRG), *octombrie* < vsl. *Oktomvrij* (TDRG), *noiemvrie* < vsl. *noje(n)vrij*, mgr. Νοέμβριος (TDRG), *dechemvrie* < mgr. Δεκέμβριος (TDRG). Spre deosebire de celelalte substantive comune în *-ie*, numele lunilor sînt de genul masculin.

Alte exemple cu *-i-* în tranșa finală a etimonului : *colúrie* „un medicament pentru ochi" < lat. *collyrium*, gr. κολλύριον (DA), *engomie* „elogiu, cuvîntare de laudă" < ngr. ἐγκώμιον, *epitímie* „canon, pocăință" < ngr. ἐπιτίμιον, *gazofilachie* „loc unde se păstrează o comoară" CORESI la DHLR II 546 < gr. γαζοφυλάκιον, *ofichie* „funcție" < ngr. οφίκιον etc., *iaspie* < ngr. ἴασπις ; *paicocie* „vagonet" < magh. *palyacocsi*, *fascie* < lat. *fascis*, *sálmie* „un fel de tocană din vînat" < fr. *salmis*, *rosolie* „un fel de rachiu îndulcit" < it. *rosoglio*, *sanie* < bg. *sani*, *zadie* „catrință" < ucr. *zadi*.

În cuvintele slave sau maghiare *-inja*, *-enja* în finală dau în română tot *-ie* (vezi Al. Graur, *Etimologii românești*, 1963, p. 115) : *pécie* „carnea ce se gătește" < magh. *pecsenye* (vezi mai departe *opacie* pus în legătură cu srb. *opacen'e*).

Nemotivată de nici un sunet din etimon este finala *-ie* în cuvinte ca : *smóchie* (variantă a lui *smochină*) < sl. *smoky*, *praștie* < sl. *prašta*, *handólie* (reg.) „parte costișă a unui deal" COMAN, GL., cf. sl. *odol* „vale"

[5] Deși *korablĭ* a devenit *corabie*, cu dispariția lui *l*.

[6] În poziție intensă ierul moale s-a vocalizat în *-e-* (*coteț* < *cotĭcĭ*) ; vezi Al. Rosetti, *Istoria limbii române, de la origini pînă în secolul al XVII-lea* [București], 1968, p. 337—338. Aici se arată că alte cuvinte terminate în *-ĭ* au corespondent în română un *-e* (*-ĭ* a fost redat prin zero, iar cuvintele cu finală consonantică au fost trecute în seria femininelor în *-e* : dr. *obște* < vsl. *obĭstĭ* (adj.), *poveste* < vsl. *povestĭ*. În *Fenomene de sinarmonism în fonetica istorică a limbii române*, în CL II, 1957, p. 97, E. Petrovici vorbește de cuvinte intrate din slavă în care *e* și *o* sub accent stăteau — în formele românești — înaintea lui *ă*, *e* ; de exemplu : *cobe* < sl. *kobĭ*, **mol'e* > *molie* (< sl. *molĭ*), **os'e* > *osie* (< sl. *osĭ*). Nu reiese dacă autorul socotește că *e* provine normal din vocalizarea ierului mic final sau este o finală românească de adaptare.

[7] Nu ne interesează aici faptul că unele și-au modificat mai tîrziu tema după model latino-romanic : *dechemvrie* de pildă a devenit *decembrie*.

(DA), *galie* „glob, ghiulea” pare a fi din pol. *gala* „glob” (DA), *zăpodie* (*zapodie, zepodie*) „vale” < srb. *zapod* (CADE), *fíngie* „ceașcă” < magh. *findsa*, *sálie* „văl subțire, voaletă”, probabil din magh. *szal* „fir” (CADE) etc.

4. În cele mai multe cazuri *-ie* apare ca finală a unor variante (de cele mai multe ori populare, regionale sau învechite) ale anumitor cuvinte care în limba literară contemporană se termină în *-ă*, *-e*, *-iu* sau consoană. Varianta în *-ie* poate fi uneori motivată din punctul de vedere al originii. Ea poate fi forma normală din punct de vedere etimologic, după care s-au creat apoi variante în *-ă* sau în *-e* nemotivate prin origine, de exemplu *primejdie* < vsl. *prěměždije* și *primejde* (creat ulterior) sau poate avea etimologie diferită de cuvîntul cu altă finală (provine din altă limbă sau din aceeași limbă, dar din alt cuvînt). De exemplu, față de *arteră* < fr. *artère*, în Ardeal apare forma *arterie* explicabilă din lat. *arteria*, *verzalie* „literă majusculă” și *verzal* provin din două cuvinte germane *Versalie* și *Versal* cu același înțeles (v. DA ms.); forma cu *-ă*, *verzală*, nu se explică etimologic.

Inițial tot ca urmare a căilor diferite de pătrundere în română se poate explica existența variantelor unor sufixe ca *-anță/-anție*, *-ență/-enție*, *-iune/-ie*. La primele două sufixe forma în *-ie* se explică din latină (uneori și din rusă), la ultimul din latină, rusă sau poloneză: *importanță/importanție*, *instanță/instanție*, *elocvență/elocvenție*, *perseverență/perseverenție* etc.; *comisiune/comisie*, *condițiune/condiție* etc.[8]. La extinderea numărului de forme în *-ie* în limbajul popular a contribuit apoi analogia, dar nu trebuie ignorată nici existența încă din limba veche a unor variante în *-ă* și *-ie* de tipul *beznă* CORESI, E. 5/4 — *beznie* URICARIUL I 69/16, prin urmare modelul este mai vechi decît neologismele latino-romanice.[9]

Cînd formele în *-ie* sînt variante (nemotivate prin origine) ale unor cuvinte terminate în *-ă*, *-e*, *-iu* sau consoană[10] (de exemplu: *capitală*-*capitalie*) prin raportare la acestea din urmă, devin analizabile cel puțin pentru vorbitorul care cunoaște ambele forme. Nu avem a face în aceste cazuri cu un sufix propriu-zis *-ie*, dar fără îndoială acest *-ie* are un rol în formarea cuvintelor. Dacă din punct de vedere semantic cuvîntul în *-ie* nu conține nimic nou, din punct de vedere morfologic, cuvintele terminate în *-ă*, *-iu* sau consoană își schimbă declinarea, unele dintre ele și genul, atunci cînd se termină în *-ie*. În cazul cuvintelor cu finala *-e* (neprecedată de *-i-*) apariția unui *-i-* vocalic între acest *-e* și temă este din punct de vedere morfologic nemotivată, deoarece nu schimbă declinarea substantivului. Ni se pare potrivită denumirea de „element amplificativ” (mai bine amplificator) dată în DA acestui *-i-* vocalic (s.v. *fășie*, *fáșie* < *fașă*).

---

[8] Vezi Iordan, LRA, p. 35, unde se arată că neologismele au suferit influența modelelor străine, adesea diferite unul de altul (după limba de origine reală sau numai presupusă; cf. fr. *essence* > *esență*, lat. *esentia* > *esenție* etc.). Formele latinizante au fost întrebuințate la început de oamenii culți. În unele cazuri (ca *vacanție*) este sigur că au intervenit și modelele rusești corespunzătoare. Vezi și: Iorgu Iordan, *Influențe rusești asupra limbii române*, p. 61–62; R. Todoran, *Terminologia juridico-administrativă din Transilvania*, în „Contribuții la istoria limbii române literare în sec. al XIX-lea”, vol. al III-lea, p. 133, idem, *Despre neologismele terminate în -ie*, în CL IV, 1959, 1–2, p. 211–213, Al. Rosetti–B. Cazacu, *Istoria limbii române literare*, I, București, 1961, p. 503–504, Al. Graur, *Evoluția limbii române*, București, 1963, p. 49.

[9] Sextil Pușcariu, *Sufixul-ie*, în CL XXXVIII (1904), p. 705–706.

[10] Unele forme în *-ie* date de noi mai departe ca avînd finala nemotivată etimologic ar putea să aibă totuși un model în vreuna din limbile cu care româna a venit în contact, model care ne este nouă necunoscut.

Dăm mai jos situaţiile în care apar formele în *-ie* :

-ă/-ie

a. variantele se pot explica prin etimologii diferite :
arteră < fr. *artère* ; *arterie* < lat. *arteria* ;
baștă „tranşee, redută" BIBLIA (1688) 334 < pol. *bazta* ; *baştie* ŞINCAI, HR. I 83/3 < magh. *bástya* ;
beznă CORESI, E. 5/4 < vsl. *bezdŭna* ; *beznie* URICARIUL I 69/16 < vsl. *bezdŭnije* ;
gardă < fr. *garde* ; *gardie* (*gvardie, guardie*) COSTIN în DA < rus. *gvardija* ;
livadă < bg. *livada*, ucr. *levada* ; *livadie* (reg.) < bg. *livadje* ;
modă < it. *moda*, germ. *Mode*, ngr. μόδα, fr. *mode* ; *modie* < magh. *modja* ;
b. forma mai apropiată de etimon este cea în *-ă* :
armadă „armie, flotă" N. COSTIN în LET. II 67, GORJAN în DA < ngr. αρμάδα (la cronicari şi la Gorjan) ; srb. *armada* şi magh. *armada* în Transilvania şi Banat ; din span. *armada* cînd e neologic (DA) ; *armadie* la HEM 1676 ;
beuţă „pietricică, cremene" LB, FRÎNCU-CANDREA, M. 41 ; (cf. srb. *bioce* — DA) ; *beuţie* FRÎNCU-CANDREA, M. 98 ;
capitală < fr. *capitale* ; *capitalie* DA ;
căţă „haină femeiască, nedefinită" H V 430 < magh. *kaca* „haină femeiască de iarnă", *cîţie* „ţesătură de lînă" H V 258 (DA) ;
ciudesă „minune", după pl. sl. *čudesa* (DA) ; *ciudesie* BIBLIA (1688) 41/39 ;
doxă „minte, pricepere" < ngr. δόξα ; *doxie* RĂDULESCU-CODIN, Î. 164 ;
faşă < lat. *fascia* ; *făşie* DOSOFTEI, V. S. 36 şi *fáşie* (DA) ;
glicină „nume de plantă" < fr. *glycine* ; *glicínie* BRĂTESCU-VOINEŞTI în DA ;
gurnă „urnă" < ngr. γοῦρνα „urnă, burlan" ; *gúrnie* „urloaie, ţevie, canal" MARDARIE, L. 3745 ;
haită < magh. *hajta* ; *haitie* PAMFILE, J. II ;
jivină < bg. *živina* ; *jivinie* I. VĂCĂRESCU, P. 44/26 ;
mejdă (reg.) „hat, răzor" < vsl. *mežda*, magh. *mesda, meszde, mesde* (DLR) ; *méjdie* COMAN, GL. 77, MAT. DIAL. I 79 ;
oglavă (reg.) „cureaua îmblăciului" ALR I 922 < srb. *oglava* ; *oglavie* (DA ms.) ;
paradă < fr. *parade* ; *paradie*, popular ;
pletoră < fr. *pléthore* ; *pletorie* ALEXI, W. ;
pomadă < fr. *pommade* ; *pomadie*, popular ;
roibă „nume de plantă" < lat. *rubia* ; *roibie* (Olt.) CIAUŞANU la CADE ;
soldă < it. *soldo* ; *soldie* SCRIBAN, D. ;
strană < vsl. *strana* ; *stránie* ;
strajă şi *streajă* < vsl. *straža* ; *streajie* ;
c. forma mai apropiată de etimon este cea în *-ie* (există în finala etimonului un *-i-* sau un iot care s-a vocalizat) :
eclejie „comunitatea credincioşilor care ţin de o parohie" (a. 1825) IORGA, S. D. XIII 195 ; „avere bisericească" STĂNOIU, C. I. 51 < magh. *eklézsia* (cf. lat. *ecclesia*) ; *clejă* ;

(*h*)*ordie* „tabără, oaste" < tc. ordı; cf. srb. *ordija*; *hordă*;
midie „animal marin" BUDAI-DELEANU, LEX. (cf. şi *midíe*) < ngr. μύδι, tc. *midye*; *midă* POLIZU, LB;
poharnie < vsl. *povarĭnja*; *povarnă*, *poharnă*;
d. prin etimon nu se explică nici -*ă* nici -*ie*, ambele finale adaptează cuvîntul străin la limba română:
cîrjă < vsl. *kryžĭ*; *cîrjie* (DA);
conopidă ALECSANDRI la TDRG, cf. ngr. κουνουπίδι; *conopidie* (a. 1799) IORGA, S. D. VIII 36/25 (DA);
corlată „parapet, prichici" etc. TEODORESCU, P. P. 125, cf. magh. *korlat*; *corlatie* (Costeşti-Tutova);
plastă „claie de fîn" ZANNE, P. IX 446, I. IONESCU, M. 549, cf. srb. *plast*; *plastie* (Banat);
vlastă (Trans.) „putere, vlagă", cf. srb. *vlast*; *vlastie*;
e. cuvinte în -*ă* şi -*ie* cu etimologie discutabilă sau necunoscută:
cîrmoajă (Mold., Trans.) „resturi, fărămituri"; *cîrmojie*;
plavnă „loc mlăştinos (acoperit cu stuf) pe malul unei ape"; *plavnie*;
vizuină; *vizónie*.

Examinînd formele în -*ă* şi -*ie* din punctul de vedere al repartiţiei lor stilistice şi teritoriale constatăm că varianta în -*ă* este mai frecventă şi mai răspîndită (în cele mai multe cazuri este literară) decît cea în -*ie*. Varianta în -*ie* este populară, regională sau învechită. Mai rar, cele două cuvinte stau pe acelaşi plan, ambele fiind regionalisme fără circulaţie sau cuvinte învechite: *baştă — baştie*, *beuţă — beuţie*, *căţă-cîţie*, *ciudesă — ciudesie*, *cîrmoajă — cîrmojie*, *gurnă — gurnie*, *mejdă — mejdie*, *oglavă-oglavie*, *plastă — plastie*, *plavnă — plavnie*, *vlastă—vlastie*.

-*e*/-*ie*

a. forma mai apropiată de etimon este cea în -*e*:
asche < lat. **ascla*; *aschie*;
bute < lat. *buttis*; *butie* JAHRESBER. VIII 288;
cange < tc. *kanğa*; *cangie*;
caşte „cutia în care se ţin literele, casă" < germ. *Kasten*, prin mijlocire polonă (*kaszta*) sau ungurească: *kásta* (DA); *caştie* ODOBESCU, S. II 63;
driche „ţurcă", cf. vsl. *drĭkolĭ* (SCRIBAN, D.); *drichie* SANDU-ALDEA, D. N. 225;
fache „faclă" < lat. *fac*(*u*)*la*; *fachie* DOSOFTEI V.S. 47_2;
fune COD. VOR. 92/1—2< lat. *funis*; *funie* LET. III 233/29;
helge „nevăstuică" CANTEMIR, IST. 106 < magh. *hőlgy* „hermină" (DA); *helgie* VASILIU, C. 106;
luntre < lat. **lunter*; *luntrie*;
muche < lat. **mutila* (DLR); *muchie*;
părăsişte „loc sau aşezare omenească părăsită" CIAUŞANU, V. < *părăsi* + -*işte*; *părăsiştie*;
pereche < lat. *pericula*; *perechie*;
pogace< vsl. srb. *pogača*, bg. *pogačĭ*; *pogacie*;
ridiche < ngr. ραδίκι; *rădichie*;

roche < srb. *roklja* (CADE) ; *rochie* ;
streche „numele unor insecte" < sl. **strêkl(j)a* (TDRG) ; *strechie* (reg.) ;
unghe < lat. *ŭngŭla* ; *unghie*.
zeghe, *zeche* „suman", cf. magh. *zeke* ; *zechie*, *ze(i)ghie*.

b. forma mai apropiată de etimon este în *-ie* :
cebarie „nume de plantă" BARCIANU < magh. *csabair(e)* sau lat. *ciboria* (DA) ; *cebare* PANȚU, PL. ;
progadie LEX. REG. 93 „cimitir" < vsl. *progradije* „suburbie" ; *prograde* ib. p. 21 (și *pogradie*, *pograde*, cu același sens – vezi Graur, *Etimologii*..., p. 132–133) ;
primejdie < vsl. *prěmězdije* ; *primejde* ;
răghie (*rîghie*, *regie*) (Trans., Ban.) „drept acordat de statul maghiar proprietarilor de vite" (a. 1807) FURNICĂ, I. C. 248 < magh. *regia* (*redya*) „bilet de vită" ; *reghe* ;
urticarie < fr. *urticaire*, lat. *urticaria* ; *urticare* ;
vîltorie „vînt mare" < lat. **vol(u)toria* (CADE) ; *vîltoare*. La acest cuvînt varianta *vîltorie* este mai aproape de etimon numai în ceea ce privește finala, deoarece *-ó-* latin din rădăcină trebuia să dea *-oa-*, ca în *vîltoare*.

c. etimonul nu explică finalele *-e* sau *-ie* :
dajde < vsl. *dažda* ; *dajdie* ;
grade (Banat) „lemn de clădit" < srb. *grada*; *gradie* LIUBA-JANA, M. 102;
livede (variantă regională la *livadă*) ; *livedie* ;
pîrte < srb. *prt*, *prtina*; *pîrtie*;
propaste < bg. *propastĭ* ; *prăpastie* ;
strede „miere" < sl. **strĭdĭ* ; cf. vsl. *strŭdŭ*, nslov. *strd*, ceh. *stred* (TDRG) ; *stredie* DOSOFTEI la TDRG ;
(s)trîște „soartă" < vsl. *sŭręšta* (CADE) ; *strîștie* ;

d. cuvinte în *-e* și *-ie* cu etimologie discutabilă sau necunoscută :
funicare „proprietate, stăpînire" și *funicarie* DOSOFTEI în PSALT. 218/41 ;
minge (DLR : dintr-un cuvînt slav neatestat, pentru care cf. sl. *mêč*, v. rus. *měčĭ*) ; *mingie* ;
poiede, *puiede* și *poiedie*, *puiedie* „mulțime de oameni sau de animale" MARIAN la CADE ;
sperghe „sparanghel" și *spérghie* BARCIANU ;
stinghe (reg.) și *stinghie* ;
tigoare (reg.) „om de nimic, trîntor" și *tigorie* „pacoste, chin, boală" TOMESCU, GL. ;
vîrghe „bîrnă" și *vîrghie*.

La variantele în *-e* și *-ie* se întîlnesc mai rar forme venite pe diferite căi. De exemplu *jale* < vsl. *žalĭ*, *jelie* < bg. *želja* (ultimul la PASCU, S. 248), *obște* < vsl. *obĭštĭ* (ca adj.) Rosetti, *lucr. cit.*, p. 338, dar și *obștie* < vsl. *obĭštije*.

Ca și în cazul variantelor paralele în *-ă*/*-ie*, unde *-ă* era mai apropiat de finala etimonului, și formele în *-e* sînt mai apropiate de etimon decît cele în *-ie*.

În ceea ce privește repartiția teritorială și stilistică, deși majoritatea variantelor în *-ie* sînt regionale, populare sau învechite există și un număr de forme care s-au impus în limba literară în defavoarea variantelor în *-e*, care au rămas învechite sau populare ; *așchie*, *dajdie*, *funie*,

rochie, stinghie, unghie. Există şi variante în *-e* şi *-ie* care stau din punctul de vedere al răspîndirii lor pe acelaşi plan, ambele fiind regionalisme, cuvinte populare sau învechite : *caşte — caştie, cebare — cebarie, driche — drichie, grade — gradie, helge — helgie, livede — livedie, părăsişte — părăsiştie, strede — stredie, strîşte — strîştie*.

-iu/*-ie*

a. variantele se explică prin etimoane diferite :
antimoniu „nume de metaloid" < lat. *antimonium* ; *antimonie*, mai apropiat de fr. *antimoine* ;
colegiu < lat. *collegium*, germ. *Kollegium* ; *coleghie* STAMATI, D. < rus. *kollegija* ;
premiu < lat. *praemium* ; *premie* < rus. *premija*.
b. *-iu* este mai apropiat de etimon :
ascidiu „nume de animal" <lat. *ascidium* (SCRIBAN, D.); *ascidie*;
decasteriu „tribunal bisericesc care judeca procesele de divorţ" ARISTIA, PLUT. < ngr. δικαστήριον ; *decasterie* (a. 1810) URICARIUL VI 354 ;
compendium < lat. *compendium* ; *compendie* ;
privilegiu < lat. *privilegium* (cf. fr. *privilège*) ; *privileghie* (DA ms.) ;
stadiu < lat. *stadium* (cf. fr. *stade*) ; *stadie* (DA ms.) ;
c. etimonul nu explică nici una din finale :
concediu (cf. it. *cogedo*, fr. *congé*) ; *congedie, concetie* SADOVEANU, P. S. 80 ;
d. etimonul este necunoscut :
rădiu (Mold.) „pădurice" ; *redie* (CADE).
În cazul variantelor *-iu*/*-ie*, forma în *-ie*, explicabilă etimologic, apare foarte rar (numai la cuvintele de sub **a**). Forma în *-iu* este cea răspîndită, forma în *-ie* este populară, regională sau învechită.

consoană/*-ie*

Cînd forma în *-ie* este variantă a unui cuvînt terminat în consoană, dicţionarele socotesc această formă derivată cu sufix. Sensurile identice ale celor două forme ne îndreptăţesc să le socotim două variante ale aceluiaşi cuvînt.
a. variantele se pot explica din etimoane diferite :
verzal < germ. *Versal* ; *verzalie* < germ. *Versalie* (vezi şi p. 6).
b. varianta în consoană este mai aproape de etimon :
boz „nume de plantă" < ucr., rus. *bozŭ*, cf. magh. *bodza* (DA) ; *bozie* ;
(*i*)*edec* „cal de paradă, odgon" etc. < tc. *yedek* ; *edechie* ;
hat[1] „hotar, matca apei" etc. < ucr. *hat* ; *hatie* (Bucov). „construcţie făcută din nuiele şi pietre pentru a regula cursul unei ape" este dat în DA ca derivat din ucr. *hat*, cu acelaşi sens, şi se trimite şi la *hat*[1] . Sensul lui *hatie* poate deriva uşor din cel de „hotar" ;
halat [1] „instrument, sculă, unealtă" etc. < tc. *alát* (bg., srb. *halat*) ; *holatie* „acareturi", probabil acelaşi cuvînt cu *halat* [1] ;
parcan care are şi sensul de „închidere a unei părţi dintr-un rîu spre a se prinde butuci sau plute scăpate la vale" < pol., ucr. *parkan* ;

parcanie, ȘEZ. V 116, cu sensul lui *parcan*, este mai curînd o variantă la acesta din urmă decît un derivat (de la ce temă?) cu *-anie* cum îl dă PASCU, S. 226;
zănat (Ban., Trans.) „ocupație, profesiune, meserie; obicei, datină" < < srb. *zanat*; *zănatie*;
c. etimonul poate explica ambele finale:
tricher „sfeșnic cu trei brațe" < ngr. τρικέριον; *trichirie*, explicabil eventual prin pluralul grecesc în -ια (TDRG);
d. etimonul este necunoscut:
poșidichie, glosat în DA ms. prin *poșidic* „calificativ dat tinerilor sau copiilor";
salicornie „nume de plantă" și *salicorn*.

La variantele terminate în consoană și *-ie* se remarcă absența etimoanelor care să explice pe *-ie*. Cuvintele care se prezintă sub aceste variante sînt învechite, regionale sau populare.

Forme mixte

-ă, -e/-ie

a. formele în *-e* și *-ie* sînt etimologice:
livadă < bg. *livada*, ucr. *levada*; *livadie* < bg. *livadje*; *livede*, *livedie*;
b. forma mai apropiată de etimon este cea în *-ă*:
tabacheră < ngr. ταμπακιέρα, it. *tabacchiera*, pol. *tabakiera*; *tabachere*, *tăbăchérie*;
țițeică „joc de copii" < *țîții* + *-eică*; *țîțeche*, *țîțechie*;
vîrșă < srb. *vrša*; *vîrșe*, *vîrșie*;
c. *-ie* este mai apropiat de etimon:
crosnă (*crozně*, *croazně*) „cîrligul, funia sau cureaua cu care se agață sarcinile ce se duc în spinare; legătură, sarcină; copil nevoiaș" etc. În DA e dată următoarea etimologie: amestecul în română a două cuvinte slave *krošn'a* (bg., srb., ucr.) „coș, leagăn" cu bulg., sîrb, *krosna* „leagăn, cadru"; *croazne*; *croznie* „legătură, sarcină, copil nevoiaș" apare în Banat, Oltenia, Moldova și pe la Năsăud (DA); *croznie* ar putea fi varianta mai apropiată de primul etimon citat;
jureabă = jurubiță, *jurebe*, *jurebie* (și *jerbie*) < vsl. *žrěbij*, cf. pol. *zrzebie*, magh. *zsereb* (TDRG);
obrejă, *obreaje*, *obrejie* „muche de deal; loc ce rămîne după retragerea unui rîu" etc. < srb. *obrežje*;
d. forma în *-e* este mai apropiată de etimon:
salce < lat. *salix*; *salcă*, *salcie*;
e. etimonul nu explică nici una din forme:
cobe „pasăre care cobește; boală a găinilor"; *cobă*, *coabă*, *cobie* „cel ce cobește" H IX 92 < vsl. *kobĭ*;
f. etimonul este necunoscut:
năpuroșnă „colac", *năpuroșne*, *năpuroșnie* (SCRIBAN, D.).

Formele mai uzitate sînt cele în *-ă*: *crosnă*, *livadă*, *țițeică*, *vîrșă*, mai rar cele în *-e* (*tabachere*, *cobe*) și într-un caz cea în *-ie*: *salcie*.

consoană, *-ă*/*-ie*

a. *-ă* este mai apropiat de finala etimonului:
stivă < ngr. στοίβα (ngr. στοιβή); *stiv*, *stivie*;
b. finala etimonului nu explică nici una din finalele româneşti:
stavridă, *stavrid*, *stavridie* < ngr. σ(τ)αυρίδι;
c. etimonul este necunoscut:
drist (în expr. *a băga pe cineva la drist* = a înfricoşa prin ameninţări PAMFILE, C.); *dristă*, *drîstie*;

consoană, *-e*/*-ie*

— etimonul este discutabil sau necunoscut:
posleţ „rachiu de calitate inferioară”, *poslete*, *posledie* C. V. 1950, nr. 4, p. 36; cf. rus. *posledki*;
prigor, *prigoare*, *prigorie* „nume de pasăre” (cf. verbul *prigori* „a se expune la dogoarea focului sau a soarelui, a se încălzi prea tare; a fi chinuit de..., a se perpeli);

-iu, *-e*, consoană/*-ie*

-iu este mai apropiat de finala etimonului:
seminariu < lat. *seminarium*; *seminare* şi *seminarie* BPh V 7, 8, *seminar*;

-ă, *-e*, consoană/*-ie*

— forma în *-e* este mai aproape de etimon:
menajă (Trans., Maram., Bucov.) „raţie de alimente, mai ales pentru soldaţi, merinde” BĂNUŢ, T. P. 186 şi *minaj*, *minajie*, *minaje* < germ. (Austria) *Menage* (DLR).

În general, cuvintele cu mai mult de două variante nu sînt foarte cunoscute: majoritatea sînt regionalisme. Cîteva au şi o formă literară: *salcie*, *stavrid*, *seminar*, *tabachere*.

5. Există formaţii cu *-ie* analizabile de la cuvinte cu alt sens. În aceste cazuri, am putea detaşa un sufix neaccentuat *-ie*, diferit de cel neologic, discutat de obicei împreună cu *-(aţ)ie*, *-(aţ)iune*.

Pascu (s. 246—248) încearcă să probeze existenţa acestui sufix cu următoarele cuvinte:
şotie „poznă, păcăleală” ŞEZ. V 126 < *şod* „ciudat, sucit”;
codie „partea superioară a cuptorului” < *coadă*;
perie < *păr*, *peri*.

În plus la capitolul „fenomene de analogie” apar cuvintele: *arie*, *aşchie*, *crosnie*, *fachie*, *feţie*, *funie*, *gratie*, *gresie*, *haitie*, *jelie*, *jurebie*, *moachie*, *obrejie*, *osie*, *palatie*, *pîrghie*, *pîrtie*, *primejdie*, *prăpastie*, *rătăcanie*, *rodie*, *sabie*, *salcie*, *sanie*, *stinghie*, *unghie*, *vecernie*, *vîrghie*, *zavistie*, *zeghie*.

Majoritatea acestor cuvinte au fost discutate de noi la diferite clase de sub punctele 2, 3, 4. Nu am înregistrat cîteva dintre ele. De exemplu : *gratie*, *sabie*, *vecernie*, *zavistie*, care ar fi putut fi încadrate la punctul 2 unde însă nu ne-am propus să epuizăm exemplele în *-ie*. Nu am discutat pe *feţie*, variantă la *faţă* pe care nu l-am găsit decît în PASCU, fără trimiteri. Această variantă ni se pare suspectă cu *-ie* neaccentuat. În DA apare *feţíe* (şi *făţíe*) variantă la *fetíe* < *fată*. La cuvîntul *pîrghie* ni s-a părut suspectă etimologia : lat. *perg(u)la* ; dacă nu am găsit şi forma *pîrghe* (posibilă de altfel) am socotit cuvîntul neanalizabil (acelaşi lucru şi pentru *gresie*) ; pe *polatie* nu l-am găsit în TDRG unde face Pascu trimitere.

Analizînd cele trei cuvinte prezentate de Pascu ca derivate cu *-ie*, constatăm că nici unul dintre ele nu poate fi socotit sigur ca derivat. Între *şotie* şi *şod* nu există o suprapunere perfectă fonetică (pentru partea comună) şi nici o înrudire foarte evidentă de sens, fapt pentru care dicţionarele nu le pun în legătură. CADE compară pe *şotie* cu rut. *šut(ka)* cu sens asemănător, iar TDRG spune că *şotie* aminteşte de rus. *šutŭ*, *šutitj*. Lui *perie* atunci cînd i se indică etimologia, i se recunoaşte ca etimon vsl. *perije* „pene'' (CADE, TDRG) ; DM nu dă nici o etimologie la acest cuvînt. Apropierea de *păr* nu poate fi admisă fără rezerve. Cît priveşte pe *codie*, acesta poartă în DA accentul pe *-i-*, deci am avea a face cu un derivat cu *-ie* accentuat. Printre trimiterile din DA figurează şi VICIU, GL., pe care se bazează şi Pascu şi care în textul respectiv nu poartă accent.

După DI am găsit şi alte cuvinte analizabile, terminate în *-ie* neaccentuat şi care merită să fie discutate pentru a ne da seama dacă există sau nu un sufix *-ie*, de origine slavă, aşa cum propune Pascu.

Substantive raportabile la o temă substantivală :

bantie (reg.) „bucată de lemn prinsă de căpriorii acoperişului (unei case) pentru ca să-i ţină mai bine încheiaţi şi să le mărească rezistenţa împotriva vîntului'' CHEST. II 230/249 ; substantivul *bantă* < rus. *bant* nu este înregistrat cu sensul acesta, dar el denumeşte foarte multe obiecte printre care „fîşie de pînză sau de hîrtie, şină de fier, fiare, cătuşe, obezi'' etc. Părerea noastră este că *bantie* este o variantă regională a lui *bantă* şi s-ar putea ca în regiunea respectivă *bantie* să aibă şi sensurile lui *bantă*. Este greu de afirmat că *bantie* ar fi un derivat de la *bantă* ;

cavalerie cu sensul de „oştire călăreaţă'' LET. II 75/21, ALECSANDRI, T. 1105, venit din rus. *kavalérija* ar putea fi analizat datorită sensului „călăreţ'' pe care dicţionarele îl înregistrează la *cavaler*. Această accepţiune a lui *cavaler* este atît de neobişnuită în limba noastră încît analiza lui *cavalerie* din *cavaler* + *-ie* este practic ca şi inexistentă ;

cósie (Mold. Bucov.) „coadă, coporîie de coasă'' (cu variantele : *cósi* şi *cóstie*) este dat în DA ca putînd proveni din rut. *kósyj* „strîmb'' şi prin etimologie populară pus în legătură cu *coasă*. Etimologia ni se pare posibilă şi în sprijinul ei ar veni existenţa variantei *cósi*, variantă care ni se pare însă suspectă, datorită finalei *-i*. Ca şi în alte cazuri, *-ie* pare aici mai curînd un element de adaptare a unei finale străine ;

ipátie „consulat" DOSOFTEI, V. S. 94_2 < gr. ὑπατεία ; cf. *ipat* „consul" DOSOFTEI, V. S. 11_2 ; apărînd în acelaşi text cu *ipat*, cuvîntul *ipatie* este analizabil;

lobelie „nume de plantă" (*Lobelia Erinus*), neologism din fr. *Lobélie*; formaţia este analizabilă pentru cei care o pun în legăturăcu numele botanistului flamand *Lobel* (cf. *dalie* < fr. *dahlia* după numele botanistului *Dahl*);

procajenie „lepră" poate fi analizat prin *procajen* „lepros"; cuvîntul în *-ie* are însă etimon vsl. *prokaženije*;

volcamerie, *volgamerie* (cu variantele *volgameră* şi *volcamelie*) „nume de plantă" (*Volkameria Fragrans*); ca şi la cuvîntul de mai sus, planta este numită după botanistul *Volkamer*. Existenţa variantelor *volgameră* şi mai ales *volcamelie* dovedeşte faptul că vorbitorii nu cunosc provenienţa cuvîntului.

Trei substantive în *-ie* sînt analizabile prin raportare la un verb:

ispaşie „ispaşă" PAMFILE, A. R. 28; cf. *ispăşi*; existenţa postverbalului *ispaşă* ne poate îndreptăţi să-l socotim pe *ispaşie* o variantă a acestuia;

obejdie „necazuri, boală, nenoroc" CIAUŞANU, V.; cf. verbele *a obijdui*, *a obidui* şi bg. *oběždane* „năpastă";

opácie „secătură, iscoadă, arătare"; cf. *opăci* „a decădea, a se poci" CIAUŞANU, GL. şi srb. *opačeñe* „perversitate", *opačina* „cruzime, pacoste".

Dată fiind însă existenţa verbelor, ar fi posibil ca în locul unde circulă substantivele respective *-ie* să fie simţit ca sufix.

Mai rămîn o serie de cuvinte analizabile terminate în *-ie* în care însă înclinăm să vedem sufixele *-anie*, *-enie* adăugate la teme terminate în *-an*, *-en*. Prin haplologie unul din segmentele identice a dispărut (ca *-ăt-* în *dreptate*, *bogătate*): *mîndrulenie* < *mîndrulean*, *pînganie* „spurcăciune, urîciune" < *pîngăni*, *zdrînganie* „boală de nervi" < *zdrîngăni*, *zdrîng*!; *pîşenie* „orgoliu, vanitate" < *pîşen* „orgolios" etc. Substantivele de acest tip sînt tratate la *-anie*, *-enie* pentru că şi ca sens se încadrează în categoriile de derivate cu aceste sufixe şi pentru că nu găsim formaţii în *-anie*, *-enie* cu *-an-*, *-en-* reduplicat.

În sfîrşit, cîteva cuvinte în *-ie* sînt analizabile prin raportare la alte substantive din aceeaşi familie, cu alte finale, dar cu acelaşi sens; de exemplu: *armónie* — *armonică*, *máştie* — *maşte* — *maştină* — *maştehă* „mamă vitregă", *padie* — *padină* „loc aproape plan sau uşor scobit, în vîrful unui deal sau al unui munte pe o coastă sau chiar la poalele muntelui", *poşidie* „mulţime, gloată, droaie de copii obraznici" — *poşidic* (care are şi acest sens).

Din cele spuse pînă aici ne vine greu să afirmăm cu siguranţă existenţa unui sufix *-ie* în limba română. Cuvintele în *-ie* analizabile au de obicei model străin. Singurele pe care s-ar putea sprijini existenţa sufixului ar fi cele analizabile printr-un verb: *ispaşie*, *obejdie* şi *opacie*. Cuvintele analizabile terminate în *-ie* nu sînt omogene nici din punctul de vedere al valorilor. De exemplu *cavalerie* are valoare de colectiv, *cosie* indică o parte din obiectul temă, *ipatie* locul unde îşi exercită funcţia substantivul temă, *lobelie* şi *volcamerie* obiectul descoperit de substantivul temă, *ispaşie*, *obej-*

die și *opacie* ar putea fi încadrate la rezultatul (în cazul ultimelor două concretizat) al acțiunii.

-*ie* se analizează ca sufix și în numele propriu *Iródie* „personaj din mitologia populară" MAT. FOLK. 1539, alterare a numelui *Irodiada* (soția lui *Irod*).

6. *ˏie* la numele proprii masculine.

Finala *ˏie* apare frecvent la numele proprii calendaristice de persoane, corespunzînd mai multor finale din greacă, din latină sau din alte limbi : *Ahilie* < gr. 'Αχιλλεύς, *Agapie* < gr. 'Αγάπιοσ, *Alexie* < gr. 'Αλέξις, 'Αλέξιος, *Alipie* < gr. 'Αλύπιος, *Amfilohie* < gr. 'Αμφίλοχος, *Hromatie* < gr. Χρωμάτιον, *Desiderie* < lat. *Desiderius*, *Ignatie* < lat. *Ignatius*, *Arsachie* < pers. *Arsakes*, *Nazarie* < ebr. *nazar* „consacrat domnului", gr. Ναξαραῖος etc.

După modelul acestor nume se adaptează și altele care în mod obișnuit se termină în consoană sau în altă vocală : *Archirie* — *Archir*, *Adamie* — *Adam*, *Avramie* — *Avram*, *Alicsandrie* — *Alexandru*, *Antonie* — *Anton*, *Antoniu*, *Antimie* — *Antim*, *Batie* — *Bat*, *Bernadie* — *Bernard*, *Climentie* — *Climent*, *Lupie* — *Lup*, *Tudorie* — *Tudor* etc.

Ca și la apelative, și în cazul numelor proprii există mai multe variante paralele în -*a*, -*e*, -*ie*, în -*e*, -*ie*, în -*ie*, -*iu* etc. De exemplu : *Alexa*, *Alexe*, *Alexie* ; *Grigore*, *Grigorie* ; *Ahile*, *Ahilie* ; *Antonie*, *Anton*, *Antoniu* ; *Desiderie*, *Desideriu* etc.

Cu *ˏie* se adaptează în română și finala unor apelative românești sau străine care devin nume proprii laice de persoane : *Gimnasie*, *Horbatie* (< rus. горбатый) etc. N. A. Constantinescu[11] numește acest *ˏie* terminație de „acomodare".

7. Din cele spuse pînă aici rezultă că *ˏie* apare ca finală a unor substantive în următoarele situații :

a. motivat etimologic ;

b. nemotivat etimologic.

În ultimul caz *ˏie* poate fi :

— element de adaptare a unor finale străine ;

— variantă a unor finale românești (consoană, -*ă*, -*e*, -*iu*) ;

— element amplificator provenit dintr-un -*e* ;

— sufix.

Cel mai des *ˏie* apare ca element de adaptare a unor finale străine și ca variantă a unor finale românești. Cu funcțiile enumerate, *ˏie* poate fi socotit ca element de formare a cuvintelor, chiar dacă nu este sufix.

Aprilie 1969

Institutul de lingvistică,
București, Str. I. C. Frimu 22

[11] Vezi *Dicționar onomastic român*, 1963, p. LXI

GENERAREA DERIVATELOR CU SUFIXE ÎN LIMBA ROMÂNĂ CONTEMPORANĂ

I

DE

ILEANA VINCENZ

0. În studiul de față ne propunem să generăm derivatele cu sufixe din limba română, substantive și adjective, limitîndu-se la materialul oferit de limba literară contemporană. Probleme ca etimologia sufixelor, productivitatea lor, preferința limbii (sau a unui dialect) pentru anumite tipuri de derivate nu vor fi discutate. De asemenea, nu vom cerceta derivatele cu sufixe formate de la nume proprii, care au o situație aparte : „Cheia în diferențierea numelor proprii rezidă în funcția lor specifică, care este identificarea, și nu semnificarea, evocarea unui sens"[1].

1.1. În teoria transformațională, analiza sintactică precede analiza semantică. Aceasta din urmă este concepută ca o interpretare, în alt plan, a elementelor aparținînd structurii sintactice a unui enunț dat. De aceea, unul dintre principiile de bază ale teoriei transformaționale stabilește că orice fapt sintactic are un corespondent semantic[2]. Conform acestui principiu, vom considera necesar ca unei relații sintactice dintre bază și derivat-relație exprimată printr-o regulă de transformare — să-i corespundă alta în plan semantic.

1.2. Unul dintre aspectele mai dificile ale generării derivatelor cu sufixe, care trebuie clarificat înainte de a începe analiza materialului concret, se referă la derivatele fără temă existentă independent în limba română. Aceste derivate pot să aibă cel mult în comun cu alte elemente ale limbii o secvență de sunete care să reprezinte radicalul străin de la care s-au format. Indiferent dacă derivatul are sau nu împreună cu alte elemente ale limbii (derivate sau compuse)[3] o secvență comună de sunete (cu același sens în toate derivatele și compusele seriei)[4], dificultatea constă în absența radicalului (din structura derivatului) din enunțul asupra că-

[1] Vezi S. Ullmann, *The Principles of Semantics*, 1963, p. 73 : „The clue to the differentia of proper names lies in their specific function, which is *identification*, and not signifying, the calling up of some sense".

[2] Vezi U. Weinreich, *Explorations in Semantic Theory*, în culegerea *Current Trends in Linguistics*, III, The Hague Paris, 1966, p. 468.

[3, 4] Vezi L. Vasiliu, *Sufixele verbale românești noi*, în SFC III, p. 101.

ruia se aplică regula de transformare. Înseamnă că regula are drept rezultat secvenţa $R + suf.$ în care R notează radicalul —, deşi acţionează asupra unui enunţ în care R este nul.

Spre exemplu, derivatul *perisabil* este generat, printr-o regulă RT, pornindu-se de la secvenţa *care poate* Ø deoarece verbul *perisa* este neatestat în limba română.

Limba română înregistrează şi un număr de derivate, ca *vivifica* şi *vivisecţie* [5], care sînt generate tot dintr-o secvenţă cu radical nul. În plus, prezintă şi o parte comună : vivi *fica* şi vivi *secţie*. S-ar părea deci că această parte comună constituie rezultatul unei segmentări, posterioare regulilor de generare a derivatelor, aplicate unor secvenţe cu R nul. Dar gramatica transformaţională nu include o asemenea operaţie.

Din observaţiile anterioare, rezultă clar că derivatele de acest tip formează o clasă aparte, generată din secvenţe în care radicalul este nul. Ni se pare mai adecvat să considerăm că, în aceste secvenţe radicalul este posibil, reprezentat în dicţionar printr-o formă convenţională, care să respecte condiţiile formulării regulilor de derivare.

Precizăm că derivatele din această situaţie nu vor forma obiectul cercetării noastre.

1.3.0. În analiza efectuată în lucrare, ne-am condus după o idee proprie relativă la raportul sintactic-semantic. Considerăm că în procesul de investigare ştiinţifică, analiza semantică, într-o formă nerafinată şi sumară, precede analiza sintactică, pentru ca într-o formă detaliată s-o urmeze.

La acest punct de vedere am ajuns în urma analizei materialului lingvistic concret, după cum va rezulta din cuprinsul lucrării.

În momentul cînd se construieşte o gramatică transformaţională, raportul sintactic-semantic se modifică, în sensul că se admite axiomatic că semantica reprezintă interpretarea în alţi termeni, a sintaxei. Credem, ca şi Emanuel Vasiliu [6], că semantica poate facilita uneori formularea sintaxei, ceea ce nu înseamnă însă să admitem existenţa aserţiunilor semantice în sintaxă.

2.0.0. Materialul de limbă analizat a fost excerptat din *DLRM* [7] şi din *Dicţionarul invers* [8]. După cum va reieşi din lucrare, se constată existenţa cîtorva clase mari de derivare [9], fiecare generată prin anumite reguli, de constituenţi sau de transformare, clase care de cele mai multe ori se identifică cu cele din lingvistica negenerativă [10].

2.1.0. Din totalitatea derivatelor limbii române distingem ca o primă clasă derivatele nume de fiinţe construite cu sufixe moţionale,

---

[5] Exemple extrase din articolul Laurei Vasiliu (vezi notele 6, 7).

[6] *Interpenetration between grammar and semantics*, p. 3, comunicare la colocviul de lingvistică matematică, Balathon, 1968.

[7] *Dicţionarul limbii române moderne*, Bucureşti, 1958.

[8] Bucureşti, 1957.

[9] În stabilirea listelor de derivate şi de sufixe am mai utilizat lucrarea lui G. Pascu, *Sufixele româneşti*, Bucureşti, 1916, precum şi *Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, I—III, Bucureşti.

[10] În stabilirea regulilor de generare am utilizat şi lucrările : *Zur Stellung der Wortbildung in einem formalen Sprachmodell*, în *Studia grammatica*, Berlin, 1962, de W. Motsch; *Genetic Analysis of Word Formation in Current Trends in Linguistics*, III, The Hague, Paris, 1966,de Y. Malkiel; *A Set of Criteria for the establishing of derivational relationship between words unmarked by derivational morphemes*, I.F., 69 (1964), de H. Marchand.

adică sufixe cu care se formează femininul de la masculin şi invers. Începem analiza tocmai cu această clasă, deoarece genul reprezintă, alături de număr, una dintre categoriile gramaticale cele mai concrete.

După cum stabileşte teoria transformaţională, regulile de constituenţi imediaţi apar în structura abstractă, de adîncime, în timp ce regulile de transformare se situează între nivelul structurii de adîncime şi cel al structurii de suprafaţă.

În procesul de formare a derivatelor cu sufixe moţionale, în mintea vorbitorilor poate să aibă loc ori schimbarea proprietăţii *gen* (în acest caz echivalent cu sexul) a unei fiinţe umane sau nonumane, ori schimbarea (eliminarea unora şi introducerea altora) mai multor proprietăţi, printre care şi cea de *gen*. În funcţie de esenţa acestui proces, derivatele vor constitui respectiv rezultatul unor reguli de constituenţi sau de transformare.

Dintre derivatele obţinute prin reguli de constituenţi, citâm:

a) *aricioaică*, *cerboaică*, *curteancă*, *leoaică*, *olteancă*, *păunească*, *şerpoaică*, *ţărancă*, *ursoaică* etc. cu sensurile de „femela ariciului", „femela cerbului" etc.

b) *lebădoi*, *mierloi*, *răţoi*, *vulpoi* etc. cu sensurile de „masculul lebedei", „masculul mierlei" etc.

Pornim de la notarea în dicţionar a substantivelor prin trăsăturile sintactice [$\pm$ Masculin].

Derivatele de la a) se obţin prin regula de constituenţi $(ic)_1$ care modifică trăsătura sintactică [—Masculin] în [+Masculin] şi adaugă sufixul moţional:

$$(ic)_1 \ [-\text{Masculin}] \rightarrow [+\text{Masculin}]^\frown \begin{Bmatrix} -\text{că} \\ -\text{easă} \\ -\text{oaică} \end{Bmatrix}.$$

Derivatele de la b) rezultă prin aplicarea regulii de constituenţi $(ic)_2$ care modifică trăsătura sintactică [+Masculin] în [—Masculin] şi adaugă sufixul moţional:

$(ic)_2$ [+Masculin] → [—Masculin]⁀-oi.

Dintre derivatele obţinute prin reguli de transformare, citâm: *căpităneasă*, *ceasornicărească*, *generălească*, *ofiţerească*, *primărească*, *ursărească* etc. cu sensurile de „soţia căpitanului", „soţia ceasornicarului" etc. Generarea lor se realizează prin două reguli, $(TR)_1$ şi (T_1). $(TR)_1$ reprezintă o regulă de relativizare, în urma căreia al doilea simbol *Indef.* — simbol al unui pronume nehotărît marcat în dicţionar prin trăsăturile semantice (+Uman) şi (+Feminin) — este eliminat. S-a introdus simbolul *Indef.*, (+ Uman) (+Feminin) pentru a se marca faptu că regula $(TR)_1$ acţionează, indiferent de alte trăsături semantice ale lexemului cu funcţie de subiect. Ceea ce înseamnă că lexemul, după ce a fost selectat dintre lexemele notate în dicţionar prin (+Uman) şi (+Feminin), nu mai este determinat.

În formularea membrului stîng al acestei reguli este necesar să se mai respecte două condiţii: a) în componenţa grupului verbal să intre un nume rescris la nivel lexical prin *soţie* şi b) grupul verbal să fie urmat de un substantiv în genitiv.

$(TR)_1$	X⁀Indef. (+Uman) (+Feminin)	⁀Rel.	⁀Indef. (+Uman) (+Feminin)	⁀Aux.	⁀fi	⁀soție	⁀Posesiv	⁀N_1	⁀y →
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
	1	2	3	Ø	5	6	7	8	9	10

Exemple :

X⁀cineva⁀care⁀cineva⁀Prezent⁀fi⁀soție⁀a⁀general⁀y →
X⁀cineva⁀care⁀ Ø ⁀Prezent⁀fi⁀soție⁀a⁀general⁀y

A doua regulă $(T)_1$ indică eliminarea simbolurilor 2, 3, 5, 6, 7 și 8 din secvența rezultată prin $(TR)_1$ și adăugarea simbolului *suf*. Pentru o notare cît mai amănunțită a simbolurilor din structura de suprafață, în locul simbolului *suf.* vor fi scrise sufixele concrete[11] care intră în structura derivatelor.

$(T)_1$	X⁀Indef. (+Uman) (+Feminin)	⁀Rel.	⁀Aux.	⁀fi	⁀soție	⁀Posesiv⁀	N_1		⁀y →
	1	2	3	5	6	7	8	9	10
	1	Ø	Ø	Ø	Ø	Ø	Ø	8 {-easă / -oaică} 9	10

Exemple :

X⁀cineva⁀care⁀Prez.⁀fi⁀soție⁀a⁀ general ⁀y
X ⁀Ø ⁀Ø ⁀Ø ⁀Ø ⁀Ø ⁀general⁀-easă⁀y.

Pentru a concretiza regulile $(TR)_1$ și (T_1), cităm secvențele :

1. X⁀cineva⁀care⁀cineva⁀Prez.⁀fi⁀soție⁀a⁀ceasornicar ⁀y →
$(TR)_1$ x⁀cineva⁀care⁀Prez.⁀fi⁀soție⁀a⁀ceasornicar ⁀y →
(T_1) x⁀ ceasornicar-easă⁀y

2. X⁀cineva⁀care⁀cineva⁀Prez.⁀fi⁀soție⁀a⁀primar⁀y →
$(TR)_1$ x⁀cineva⁀care⁀Prez.⁀fi⁀soție⁀a⁀primar ⁀y →
(T_1) x⁀ primar-easă ⁀y

3. X⁀cineva⁀care⁀cineva⁀Prez.⁀fi⁀soție⁀a⁀cafegiu⁀y →
$(TR)_1$ x⁀cineva⁀care⁀Prez.⁀fi⁀soție⁀a⁀cafegiu ⁀y →
(T_1) x⁀ cafegiu-oaică ⁀y

Pentru generarea ultimului exemplu, *cafegioaică* nu ne putem limita la regulile $(TR)_1$ și $(T)_1$, deoarece acest derivat prezintă și sensul de „proprietară a unei cafenele". În aceeași situație se află și *negustoreasă* „soție de negustor", *preoteasă* „soție de preot", *proprietăreasă*„ soție de proprietar", care au și sensurile de „femeie care se ocupă cu comerțul particular", „femeie care îndeplinește funcția de preot", „femeie care are un imobil".

---

[11] Relația dintre substantive și sufixele moționale se stabilește prin reguli morfofonemice.

Pentru aceste derivate, punctul de plecare îl constituie două structuri de adîncime diferite. Prin două reguli de trasformare se va genera o singură unitate în planul expresiei şi două unităţi în planul conţinutului. Astfel, pentru exemplele citate, se vor utiliza reguli $(TR)_1$ şi $(T)_1$ pentru primul sens şi reguli de nominalizare $(TN)_8$ — *proprietăreasă* — şi $(TN)_5$ — — *cafegioaică* şi *negustoreasă*—, pentru al doilea sens (vezi 2.4.9 şi 2.4.5).

2.2.0. O altă clasă de derivare o formează cele construite cu aşa-numitele sufixe colective, „sufixe care formează substantive denumind o pluralitate, o mulţime sau totalitatea lucrurilor de acelaşi fel sau cu o caracteristică comună, precum şi substantive denumind o cantitate mare dintr-o materie" [12].

În generarea acestor derivate, vorbitorii nu modifică proprietatea atribuită unui substantiv, înlocuind-o cu altă proprietate, ca pentru derivatele cu sufixe moţionale. Are loc numai o determinare cantitativă a unui substantiv, marcată în structura de adîncime prin formele flexionare ale lexemului *mult*. Considerăm că această determinare indică o cantitate mai mare decît cea reprezentată de *un* obiect, *o* fiinţă etc.

Pentru generarea acestei clase de derivare, dintre care cităm : *albinăret*, *albinărime*, *albitură*, *apăraie*, *argintărie*, *bănet*, *burghezie*, *desiş*, *făgăriş*, *frunzar*, *funcţionărie*, *oamet*, *păienjeniş*, *pescărime*, *porumbarişte*, *porumbişte*, *prăfărie*, *profesorime*, *rărlş*, *rarişte*, *slugăret* etc. se formulează regula de transformare $(T)_2$, care acţionează după ce, printr-o regulă de relativizare, N din P_2 este eliminat.

$$(T)_2 \quad x^\frown N^\frown \text{Rel.}^\frown \text{Aux.}^\frown \text{fi}^\frown \text{mult}^\frown y \rightarrow$$
$$x^\frown N^\frown \left\{ \begin{array}{l} \text{-ar [13]} \\ \text{-ăraie} \\ \text{-ăret} \\ \text{-ărie} \\ \text{-ărime} \\ \text{-ăriş} \\ \text{-ărişte} \\ \text{-ătate} \\ \text{-eaţă} \\ \text{-enie} \\ \text{-et} \\ \text{-ie} \\ \text{-ime} \\ \text{-iş} \\ \text{-işte} \\ \text{-tură} \end{array} \right\}^\frown y$$

Regulei $(T)_2$ i se adaugă două reguli de selecţie — adică reguli care subcategorizează o categorie lexicală cu ajutorul trăsăturilor sintactice care apar în anumite poziţii ale propoziţiei[14]—, $(RS)_1$ şi $(RS)_2$, neordonate una faţă de cealaltă.

---

[12] Vezi F. Sădeanu, *Sufixele colective din limba română, cu specială privire asupra repartiţiei lor*, în SFC III, 1962, p. 41 ; pentru o discuţie mai detaliată a sufixelor colective, cf. K. Baldinger, *Kollektivsuffixe und Kollektivbegriff. Ein Beitrag zur Bedeutungslehre im Französischen mit Berücksichtigung der Mundarten*, Berlin, 1950.

[13] Se dă lista sufixelor colective.

[14] Vezi N. Chomsky, *Aspects of Theory of Syntax* (=*Aspects*...), 1965, p. 113.

Astfel între structura de adîncime şi cea de suprafaţă se interpun, în cazul derivatelor cu sufixe colective, o regulă de transformare şi o regulă de selecţie (precizăm că acţionează ori $(RS)_1$, ori $(RS)_2$.

$$(RS)_1 \begin{bmatrix} +\text{Adj.} + - \\ \text{mult} \end{bmatrix} \rightarrow [+\text{Singular}] \,/\, (+\ \text{Substanţă})\ N^\frown fi^\frown -$$

$$(RS)_2 \begin{bmatrix} +\text{Adj.} + - \\ \text{mult} \end{bmatrix} \rightarrow [+\text{Plural}] \,/\, (-\ \text{Substanţă})\ N_e^\frown fi^\frown -$$

Regula $(RS)_1$ arată că adjectivul *mult* este utilizat la singular în $(T)_2$, dacă substantivul cu funcţie de subiect se notează în dicţionar prin trăsătura semantică (+ Substanţă), şi la plural, dacă substantivul — subiect este marcat prin (— Substanţă). În prima situaţie se găsesc substantivele *apă*, *porumb*, *praf* etc. în a doua, *albină*, *brad*, *burghez* etc.

S-a introdus această trăsătură semantică, (± Substanţă), deoarece era singura trăsătură (sintactică sau semantică) care diferenţia cele două clase de substantive.

Dintre derivatele citate, o situaţie specială au *desiş*, *răriş* şi *rarişte*, în structura lor de suprafaţă sufixul colectiv fiind ataşat adjectivului care determină substantivul-subiect şi nu substantivului-subiect. Pentru aceste derivate, vom considera ca punct de plecare, în genere, o structură de adîncime cu următoarele caracteristici :

1. substantivul-subiect se rescrie la nivel lexical numai printr-o formă de plural a lexemelor din clasa *buruiană*, *copac*, *tufă* etc. (sau a sinonimelor lor) ;

2. substantivul-subiect are un determinant adjectival rescris la nivel lexical prin forma de plural a lui *des* sau *rar* (vezi fig. 1).

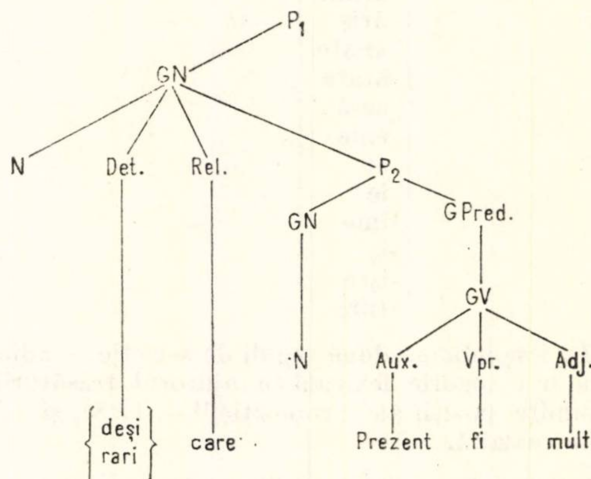

Fig. 1

Dat fiind numărul extrem de redus de derivate care se află în aceastã situaţie, nu vom formula o regulă aparte pentru generarea lor, ci vom

considera că, în aceste cazuri, acţionează o variantă a lui (T)₂. (T')₂, de forma[15] :

$$(T')_2 \; x^\frown N^\frown \begin{Bmatrix} deşi \\ rari \end{Bmatrix}^{16} {}^\frown Rel.^\frown Aux.^\frown fi^\frown mult^\frown y \rightarrow X^\frown \begin{Bmatrix} deşi \\ rari \end{Bmatrix}^\frown \begin{Bmatrix} -iş \\ işte \end{Bmatrix}^\frown y$$

Un caz cu totul izolat, care nu poate fi generat prin $(T)_2$ îl reprezintă derivatul *păienjeniş*, atestat în *DLRM* cu sensul de „(Colectiv) Pînză ţesută de păianjen". Pentru generarea acestui derivat există două soluţii :

1. să se formuleze o regulă de transformare $(T)_3$, care să acţioneze numai în această situaţie, asupra unui arbore de tip 2 (vezi fig. 2).

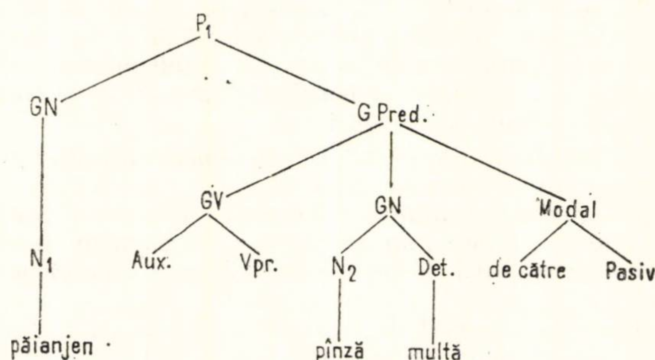

Fig. 2

$(T)_3$ X^păianjen^Aux.^ţese^pînză^Det.^de către^Pasiv^y →
X^N_1^-iş^y

$(T)_3$ ar fi însă o regulă cu o putere de generalizare *minimă*, deoarece simbolurile N_1 şi N_2 s-ar rescrie lexical primul, numai prin *păianjen*, şi al doilea, numai prin *pînză*, *Det.* prin *multă*, iar *Vpr.* prin *ţese*.

Exemple : X^păianjen^Perfect^ţese^pînză^de către^Pasvi^y →
X^păianjen^-iş ^y

2. a doua soluţie este să se considere *păienjeniş* ca rezultat prin regula $(T)_2$, cu sensul iniţial de „mulţime de păienjeni". Sensul de „pînză ţesută de păienjeni, în cantitate mare", devine astfel un sens secundar, obţinut prin extensiunea primului (vezi 3).

2.2.1. Exemplele analizate la 2.2.0. se caracterizează prin aceea că la nivelul structurii de suprafaţă au cîte o formă unică care rezultă din aplicarea unei reguli de transformare asupra unei structuri de adîncime.

Prin regula $(T)_2$ se pot genera însă derivate care se realizează în forme multiple în structura de suprafaţă, deşi au o singură structură de

[15] Ca şi $(T)_2$, $(T')_2$ acţionează după o regulă de relativizare care elimină simbolul N din P_2.

[16] Elena Carabulea, *-ame* şi *-ime în limba română*, în SFC I, p. 71.

adîncime. Citām [17] : *albinărime, broscărime, copilărime, drăcărime, muscărime, nemţărime, puricărime, şoricărime.*

În lucrările de lingvistică negenerativă [18], aceste derivate se explică prin înlocuirea unei porţiuni a sufixului colectiv *-ărie*, anume *-ie*, prin sufixul colectiv *-ime*. Din perspectivă transformaţională, amîndouă tipurile de forme constituie rezultate ale acţiunii regulii $(T)_2$. Diferenţa dintre ele apare la nivel de suprafaţă, unde una este construită cu un sufix (*-ărie*), iar cealaltă cu un alt sufix (*-ărime*). Această situaţie se poate prevedea încă din momentul stabilirii dicţionarului, deoarece substantivele *albină, broască* etc. sînt notate ca fiind combinabile şi cu *-ărie*, şi cu *-ărime.*

2.2.2. Într-o situaţie specială se află derivatele *opincărie, pescărime, plugărime* [19] etc., pentru generarea cărora presupunem o regulă de nominalizare, $(TN)_5$, anterioară lui $(T)_2$. Această regulă are ca rezultat derivatele *opincar, pescar* etc. Numai o asemenea suită de reguli conduce la derivate cu sensurile de „mulţime de opincari", „mulţime de pescari", „mulţime de plugari" etc. şi nu cu sensurile de „mulţime de opinci, „mulţime de peşti", „mulţime de pluguri" etc.

2.3.0. O clasă largă de derivate este constituită din substantive şi adjective diminutive şi augmentative [20].

Acceptăm pentru diminutiv, definiţia semantică propusă de B. Hasselrot : diminutivul este „un cuvînt sau un element de formare care convine exprimării calităţii de mic, eventual cu o nuanţă peiorativă, sau de mîngîiere" [21].

Augmentativul, inversul diminutivului, va putea fi deci definit ca un cuvînt sau un element de formare care convine exprimării calităţii de mare, eventual cu o nuanţă peiorativă.

În sensul afirmaţiilor de la 1.3.0. pornind de la aceste definiţii, am delimitat diminutivele şi augmentativele de alte derivate, adică am efectuat o primă analiză semantică. În etapa de lucru imediat următoare, în funcţie de valoarea semantică a diminutivelor şi augmentativelor, am stabilit elementele constitutive ale secvenţelor din structura de adîncime din care s-au generat aceste derivate, elemente de natură semantică. Concomitent am fixat şi elementele constitutive sintactice.

2.3.1. Regulile de generare ale acestor derivate se formulează diferit, după cum marca sintactică a derivatului este substantiv adjectiv sau adverb.

Ţinînd seama de definiţiile date diminutivelor şi augmentativelor, prezenţa simbolurilor *mic* şi *mare*, ca simbol de diminuare şi respectiv de augmentare, în regulile de transformare pentru substantive este întrutotul justificată. În formularea regulilor am avut în vedere şi diverse observaţii întîlnite în lucrările nestructuraliste, dintre care cea a lui B. Has-

---

[17] Elena Carabulea, *-ame şi -ime în limba română,* în SFC I, p. 71.

[18] *Ibidem.*

[19] *Ibidem.*

[20] Dintre analizele tradiţionale efectuate pentru diminutive şi augmentative cităm : Y. Dvořák, *Diminutiva v iazycich romanskych, I,* Praga, 1932, S. Puşcariu, *Diminuţia în limba românească,* în Noua revistă română, Bucureşti, 1900, S. Puşcariu, *Die* rumänische *Diminutivsuffixe,* Jahresb. VIII (1902).

[21] v. *Études sur la formation diminutive dans les langues romanes,* Uppsala, Wiesbaden, 1957, p. 283—284 : „mot ou élément de formation qui convient à l'expression de la petitesse, éventuellement avec une nuance soit péjorative, soit caressante".

selrot [22] : „Limitîndu-mă pentru moment la substantive, voi rezerva termenul de diminutive (diminutive sintetice) numai derivatelor în care sufixul (sau lanţul de sufixe, de ex. : *-elet*) modifică semnificaţia temei tot aşa cum ar modifica-o epitetul *mic* care ar preceda cuvîntul simplu nesufixat".

Dintre derivatele diminutivale pentru generarea cărora acţionează regula $(T)_4$, cităm : *alunel, berbecel, berbecuţ, brădişor, bricegut, dîmbuleţ, firicel, gîndăcel, pietericea, şoricel, şurubel, vîntuleţ* etc.

Regula $(T)_4$, ca şi regulile $(T)_1$ — $(T)_3$, urmează după o regulă de relativizare, prin care se elimină N din P_2. Am presupus existenţa unei propoziţii relative (în structurile de adîncime ale derivatelor analizate pînă acum) şi implicit acţiunea unei reguli de relativizare, deoarece derivatele construite cu sufixe moţionale, colective, diminutive şi augmentative reprezintă, semantic, cazuri aparte ale noţiunilor exprimate de baze. Astfel *ursoaica* este un urs de sex feminin, *albinăretul*, un grup de albine (adică un anumit gen de albine, anume albine care se află în grup), *copilaşul*, un copil mic, *pietroi*, o piatră mare etc. Derivatele, fiind denumiri ale unor specii, rezultă că este necesară, în structura de adîncime, o secvenţă cu funcţia de determinare a substantivului-subiect din propoziţia regentă. Această secvenţă este, conform structurii limbii române, propoziţia relativă.

Regula $(T)_4$ are următoarea formă :

$(T)_4$ X⁀N⁀Rel.⁀Aux.⁀fi⁀mic⁀y →
1 2 3 4 5 6 7
X⁀N⁀ {-aş / -ăligă / -cior / etc.} ⁀y
1 2 7

În afara sufixelor *-aş* (v. *copilaş*), *-ăligă* (v. *săpăligă* *-cior* (v. *osicior*), printre formele concrete ale simbolului : *suf.* se numără : *-ele* (v. *delurele*), *-etă* (v. *verighetă*), *-ete* (v. *puiete*), *-ică* (v. *lumînărică*), *-icea* (v. *floricea*), *-ice* (v. *măturice*), *-icel* (v. *firicel*), *-icică* (v. *floricică*), *-ină* (v. *pianină*), *-ior* (v. *dulăpior*), *-işcă* (v. *toporişcă*), *-işor* (v. *prinţişor*), *-oc* (v. *mînzoc*), *-oi* (v. *pisoi*), *-uc* (v. *năsuc*), *-uică* (v. *păsăruică*), *-uie* (v. *flăcăruie*), *-ulean* (v. *corbulean*), *-uleţ* (v. *cerculeţ*), *-ulie* (v. *cărţulie*), *-uliţă* (v. *dunguliţă*), *-urel* (v. *porumbel*), *-uşcă* (v.*muieruşcă*), *-uşor* (v.*porcuşor*), *-uş* (v. *purceluş*), *-uţ* (*berbecuţ*).

Exemple :

1 X⁀copil⁀care⁀Prezent⁀fi⁀mic⁀y →
(T)$_4$ X⁀copil⁀-aş ⁀y

2. X⁀floare⁀care⁀Prezent⁀fi⁀mic⁀y →
(T)$_4$ X⁀floare⁀-icea ⁀y

3. X⁀fir⁀care⁀Prezent⁀fi⁀mic⁀y →
(T$_4$) X⁀fir⁀-icel ⁀y

[22] Vezi *lucr. cit.*, p. 171 : „En me bornant pour le moment aux substantifs, je réserverai le terme de diminutifs (diminutifs synthétiques) aux seuls dérivés où le suffixe (ou la chaîne de suffixes, p. ex. *-elet*) modifie la signification du thème, comme le ferait l'épithète *petit* qui précéderait le mot simple".

Arborele care figurează structura de adîncime a diminutivelor de mai sus este de tipul 3 (vezi fig. 3) :

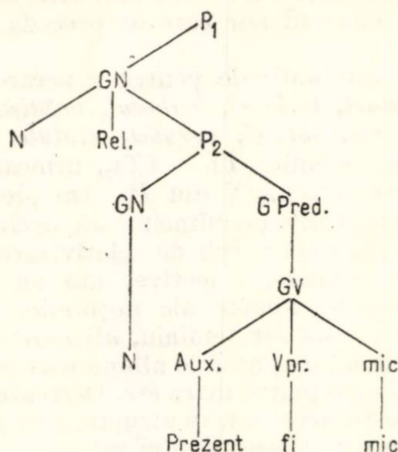

Fig. 3

Același tip de arbore reprezintă și structura de adîncime a secvențelor din care se generează augmentative, ca : *căciuloi*, *căldăroi*, *familion*, *furcoi*, *lădoi*, *mămăligoi*, *muscoi*, *pietroi* etc. cu sensul de „căciulă mare", „căldare mare", „familie mare" etc.

Regula prin care se obțin aceste derivate, substantive, $(T)_5$, este identică cu $(T)_4$, dar, în acest caz simbolul 6 al regulei $(T)_5$ este *mare* :

$$\begin{array}{lccccccc} (T)_5 & X^\frown & N^\frown & \text{Rel.}^\frown & \text{Aux.}^\frown & \text{fi}^\frown & \text{mare}^\frown & y \rightarrow \\ & 1 & 2 & 3 & 4 & 5 & 6 & 7 \\ & X^\frown & N^\frown & \left\{\begin{array}{l}\text{-oi}\\ \text{-on}\end{array}\right\} & & & & {}^\frown y \\ & 1 & 2 & & & & & 7 \end{array}$$

Exemple :

1. X⌢familie⌢care⌢Prezent⌢fi⌢mare⌢y →
$(T)_5$ X⌢familie⌢ -on ⌢y

2. X⌢ladă⌢care⌢Prezent⌢fi⌢mare⌢y →
$(T)_5$ X⌢ladă⌢ -oi ⌢y

3. X⌢mămăligă⌢care⌢Prezent⌢fi⌢mare⌢y →
$(T)_5$ X⌢mămăligă⌢ -oi ⌢y

Printre derivatele generate prin $(T)_5$ considerăm că se includ și : *geruleț* „ger puternic", *munculiță* „muncă grea", *nopticică* „noapte întreagă", *somnișor* sau *somnuleț* „somn adînc", *ziulică* „ziua întreagă" etc. Deși denumite în lingvistica tradițională *diminutive intensive* [23], credem că se generează, ca și *căciuloi*, *căldăroi*, *familion* etc., prin $(T)_5$, deoarece, ca și acestea din urmă, exprimă punerea în relief a unei proprietăți a obiectului din realitatea denumită de substantiv, prin augmentarea, intensificarea ei.

[23] Vezi S. Pușcariu, *lucr. cit.*, p. 106–107.

2.3.2. În generarea diminutivelor şi augmentativelor se remarcă un număr de derivate care nu pot fi obţinute prin regulile $(T)_4$, sau $(T)_5$, deoarece membrul stîng al regulilor nu ar fi echivalent semantic cu membrul drept, după cum stabileşte teoria transformaţională [24]. Aceste exemple se grupează în două clase:

a) În prima clasă se includ derivate ca: *actoraş*, *anişor*, *băuturică*, *ceişor*, *codruleţ*, *directoraş*, *fasolică*, *profesoraş*, *slujbuliţă*, *tăiculiţă*, *unchişor*, *unchiuţ*, *vinişor* etc., *chiaburan*, *slugoi*, *ţărănoi* etc. Pentru aceste diminutive şi augmentative nu putem presupune, în structura de adîncime, secvenţele: *actor care este mic* pentru *actoraş*, *an care este mic* pentru *anişor*, *băutură care este mică* pentru *băuturică*, *chiabur care este mare* pentru *chiaburan* etc., deoarece nu ar exprima semnificaţia derivatelor. De aceea, este necesar să pornim în generarea lor de alt tip de secvenţe.

Propunem ca pentru: *anişor*, *băuturică*, *ceişor*, *codruleţ*, *fasolică*, *slujbuliţă*, *tăiculiţă*, *unchişor*, *unchiuţ*, *vinişor*, *vinuleţ* etc. să se utilizeze, în structura de adîncime, secvenţe în care simbolurile categoriale să se rescrie lexical astfel: V_{pr} ca *place* şi N_2 ca *vorbitor*. N_2 reprezintă un element constitutiv al grupului verbal din propoziţia relativă (determinantul substantivului-bază). Pentru derivatele *actoraş*, *directoraş*, *profesoraş*, *chiaburan*, *slugoi*, *ţărănoi* etc. în aceste secvenţe, în *GV*, se introduce un simbol, *Neg.*, pentru a marca forma negativă a verbului. Precizăm că pentru toate derivatele din prima clasă N_2 este la dativ.

Formulăm următoarele reguli, precedate şi ele, ca şi regulile $(T)_1$—$(T)_5$, de o regulă de relativizare.

$$(T)_6\quad X^\frown N^\frown \text{Rel.}^\frown \text{Aux.}^\frown \text{place}^\frown \underset{\text{dativ}}{\text{vorbitori}}{}^\frown y \rightarrow$$
$$X^\frown N^\frown \begin{Bmatrix}\text{-ică}\\ \text{-işor}\\ \text{-iţă}\\ \text{-uleţ}\\ \text{-uliţă}\\ \text{-uţ}\end{Bmatrix}{}^\frown y$$

Exemple:

$$1.\quad X^\frown \text{băutură}^\frown \text{care}^\frown \text{Prezent}^\frown \text{place}^\frown \underset{\text{dativ}}{\text{vorbitor}}{}^\frown y \rightarrow$$
$$(T)_6\quad X^\frown \text{băutură}^\frown \text{-ică}^\frown y$$

$$2.\quad X^\frown \text{codru}^\frown \text{care}^\frown \text{Prezent}^\frown \text{place}^\frown \underset{\text{dativ}}{\text{vorbitor}}{}^\frown y \rightarrow$$
$$(T)_6\quad X^\frown \text{codru}^\frown \text{-uleţ}^\frown y$$

$$3.\quad X^\frown \text{slujbă}^\frown \text{care}^\frown \text{Prezent}^\frown \text{place}^\frown \underset{\text{dativ}}{\text{vorbitor}}{}^\frown y \rightarrow$$
$$X^\frown \text{slujbă}^\frown \text{-uliţă}^\frown y$$

$$(T)_7\quad X^\frown N^\frown \text{Rel.}^\frown \text{Neg.}^\frown \text{Aux.}^\frown \text{place}^\frown \underset{\text{dativ}}{\text{vorbitor}}{}^\frown y \rightarrow$$
$$X^\frown N^\frown \begin{Bmatrix}\text{-an}\\ \text{-aş}\\ \text{-oi}\end{Bmatrix}{}^\frown y$$

[24] Vezi Nicolas Ruweţ, *Introduction à la grammaire générative*, Paris, 1967, p. 335—336.

Exemple:

1. X⁀actor⁀care⁀nu⁀Prezent⁀place⁀vorbitor⁀y →
dativ
$(T)_7$ X⁀actor⁀ -aş ⁀y

2. X⁀director⁀care⁀nu⁀Prezent⁀place⁀vorbitor⁀y →
dativ
$(T)_7$ X⁀director -aş ⁀y

Derivatele citate mai sus ar mai putea fi considerate drept elemente obţinute prin regulile $(T)_4$ şi $(T)_5$, al căror sens iniţial de „actor care este mic, neimportant", „codru care este mic", „director care este mic, neimportant" etc. a evoluat [25] la „actor care este netalentat", şi, în ultima etapă la „actor care nu place", codru care place", „director care nu place" etc. Deoarece această evoluţie a sensului iniţial trece, uneori, prin numeroase etape (v. *actoraş*), am preferat să le generăm prin regulile $(T)_6$ şi $(T)_7$. Astfel, trăsătura semantică (+Afectiv) [26] care marchează aceste derivate după ce a acţionat o regulă semantică de proiecţie asupra lui *GN* şi *GV*, apare justificată: se menţine din notaţia verbului *place*.

b) În a doua clasă de derivate care nu pot fi generate prin regulile $(T)_4$ şi $(T)_5$ se includ: *băietan* „băiat mai mare", *băieţandru* „băietan mai măricel", *căţelandru* „căţel mai mare" *copilandru* „băiat în perioada de trecere de la copilărie la adolescenţă", *puiandru* „pui mai măricel" etc. Semnificaţia lor nu permite să fie integrate în aceeaşi categorie cu derivate ca: *căciuloi, căldăroi, familion, furcoi* etc.

Pentru generarea lor sînt posibile două modalităţi: 1. Prima constă în formularea unei reguli de transformare speciale, care să acţioneze asupra unei structuri de adîncime figurate în arborele 4. Acest arbore se deosebeşte de cel care se construieşte pentru secvenţele generatoare de adjective la grade de comparaţie, prin rescrierile simbolurilor *Aux.* din P_3, Adj_1 şi Adj_2: *Aux* prin *Perfect*, Adj_1 şi Adj_2 numai prin lexemul *mare*[27]; în plus, pentru derivate, N_2 este identic formal şi referenţial [28] cu N_3.

Înseamnă că, pentru secvenţele iniţiale, se presupune o interpretare semantică de tipul: ex. pentru *băietan* „un băiat care acum, în momentul de faţă, este mai mare decît era în trecut", pentru *căţelandru*, „un căţel care în momentul de faţă este mai mare decît era în trecut" etc.

Regula de transformare se formulează astfel:

$$\text{X}\begin{Bmatrix}\text{băiat}\\ \text{căţel}\\ \text{copil}\\ \text{pui}\end{Bmatrix}{}^\frown\text{Rel}^\frown\text{Prezent}^\frown\text{fi}^\frown\text{mare}^\frown\text{C}^\frown\text{conj.}^\frown\begin{Bmatrix}\text{băiat}\\ \text{căţel}\\ \text{copil}\\ \text{pui}\end{Bmatrix}{}^\frown\text{Perfect}^\frown\text{fi}^\frown\text{mare}^\frown\text{y} \rightarrow$$

$$\text{X}{}^\frown\begin{Bmatrix}\text{băiat}\\ \text{căţel}\\ \text{copil}\\ \text{pui}\end{Bmatrix}{}^\frown\begin{Bmatrix}\text{-andru}\\ \text{-an}\end{Bmatrix}\qquad{}^\frown\text{y}$$

---

[25] Credem că aceste evoluţii de sens se produc după ce derivatele au fost generate prin reguli de constituenţi imediaţi sau de transformare.

[26] Vezi F. Dimitrescu, *Relaţiile dintre diminutive şi augmentative în limba română*, în *Omagiu lui I. Iordan*, p. 242; B. Hasselrot, *lucr. cit.*, p. 283–284.

[27] v. N. Chomsky, *Aspects...*, p. 178–179.

[28] Pentru definirea sensului referenţial vezi Em. Vasiliu, *Sens referenţial şi reguli de transformare*, în PLG V, 1967, p. 109.

2. A doua modalitate de generare constă în utilizarea modificată a regulii $(T)_5$, adică a lui $(T)_5$ în care s-a introdus simbolul opţional C (simbolul comparaţiei), rescris prin *mai*.

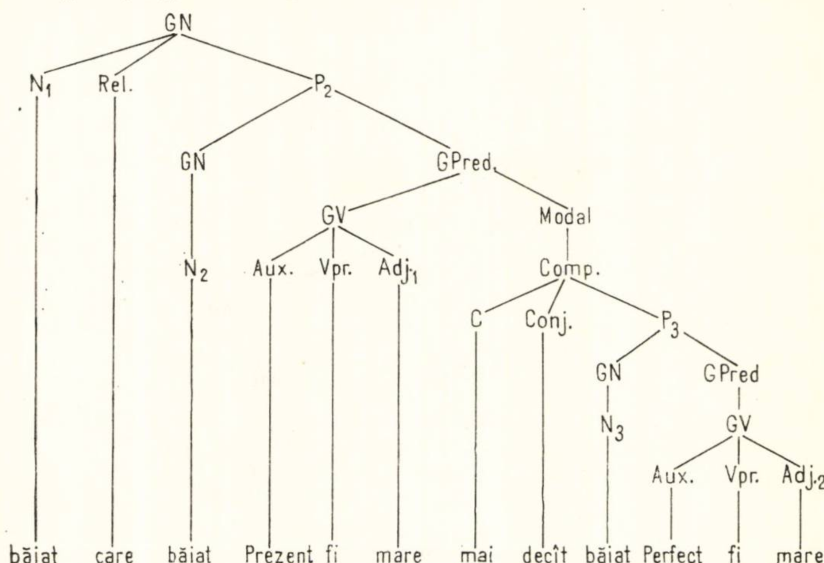

Fig. 4

Acest procedeu, deşi nu tot atît de exact în exprimarea semnificaţiei derivatului ca 1, prezintă avantajul de a înlătura formularea unei reguli neeconomice pentru gramatică (acţionează numai pentru cele cinci exemple enumerate).

2.3.3. O parte din derivatele augmentative generate prin regula $(T)_5$, ca: *broscoi*, *iepure*, *maimuţoi*, *păsăroi*, *vrăbioi* deoarece au şi sensul de „masculul broaştei", „iepure mascul" etc. pe lîngă sensul de „broască mare", „iepure mare" etc. se generează şi prin $(ic)_2$ (vezi 2.1.0).

2.3.4. Marca sintactică a diminutivelor şi augmentativelor poate fi în afară de *Subst*. *Adj*., sau *Adv*. Dintre adjective, cităm: *amărui*, *bolnăvior*, *bunicel*, *căldicel*, *gălbui*, *grăsuliu*, *hărnicel*, *măricel* etc.; *beţivan*, *grăsan* etc. Toate aceste derivate au sensul de „destul de amar, bolnav, bun etc.; beţiv, gras etc".

Aşadar, atît adjectivele diminutive, cît şi cele augmentative exprimă o aproximare a unei calităţi, dar, în timp ce pentru diminutive aproximarea este negativă, pentru augmentative este pozitivă. Considerăm negativă, orice aproximare a unei calităţi care se situează pe o axă imaginară, X, sub limita inferioară, A, a porţiunii care corespunde adjectivului (= calităţii).

Aproximarea pozitivă se plasează după limita superioară B (vezi fig. 5).

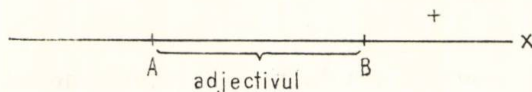

Fig. 5

Aceste observații justifică introducerea, în secvențele cărora li se aplică regula de transformare, a simbolului *Det.*, rescris prin *cam, destul de* (vezi fig. 6).

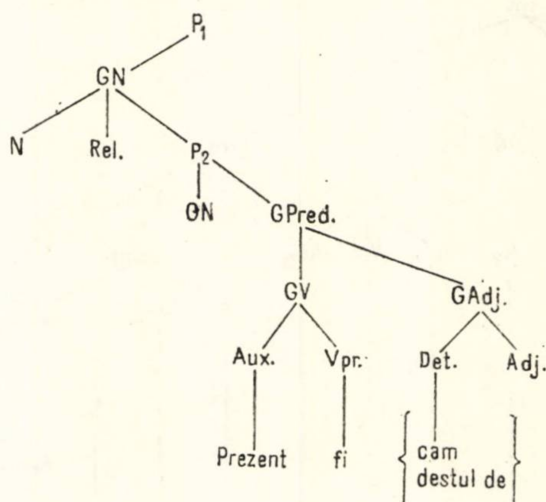

Fig. 6

Regula de transformare, $(T)_8$, precedată de o regulă de relativizare (vezi 2.3.1.), se formulează astfel:

$$(T)_8 \quad X^\frown N^\frown Rel.^\frown Aux.^\frown fi^\frown Adverbial^\frown Adj.^\frown y \rightarrow$$
$$X^\frown N^\frown \left\{\begin{array}{l} \text{-an} \\ \text{-atic} \\ \text{-el} \\ \text{-ior} \\ \text{-işor} \\ \text{-uieț} \\ \text{-ui} \\ \text{-uliu} \end{array}\right\} {}^\frown Adj.^\frown y$$

Printr-o regulă de ordine, $(TO)_1$, sufixul este postpus adjectivului:

$$(TO)_1 \quad X^\frown N^\frown \left\{\begin{array}{l} \text{-an} \\ \text{-atic} \\ \text{-el} \\ \text{-ior} \\ \text{-işor} \\ \text{-uieț} \\ \text{-ui} \\ \text{-uliu} \end{array}\right\} {}^\frown Adj.^\frown y \rightarrow 1^\frown 2^\frown 4^\frown 3^\frown 5$$
$$\quad 1 \quad 2 \qquad 3 \qquad 4 \quad 5$$

După aplicarea acestei reguli, intervin regulile morfofonemice, care nu formează obiectul analizei noastre.

Exemple :

1. X⁀student⁀care⁀Prezent⁀fi⁀destul⁀de⁀bun⁀y →
(T)₈ X⁀student⁀ -icel ⁀bun⁀y →
(To)₁ X⁀student⁀ bun ⁀-icel⁀y

2. X⁀om⁀care⁀Prezent⁀fi⁀destul⁀de⁀gras⁀y →
(T₈ X⁀om⁀ -an ⁀gras⁀y →
(To)₁ X⁀om⁀ gras ⁀-an⁀y

Se observă că trei derivate-adjective diminutive au o situație specială, deoarece sînt precedate de adjectivul-bază : *întreg-întreguleț*, *nou-nouț*, *singur-singurel* și au sensul de „extrem de întreg", „extrem de nou", „extrem de singur". De aceea, pentru generarea lor, simbolul *Det.* din regula $(T)_8$ va fi rescris prin *foarte*.

Analiza adjectivelor diminutive și augmentative relevă o relație care se stabilește între gradele de comparație și derivarea cu sufixe (diminutive și augmentative) : adjectivele fără grade de comparație [29] nu rescriu lexical, pentru nici o secvență, simbolul *Adj.* din membrul stîng al regulii $(T)_8$. Rescrierea lexicală a lui *Adj.* se efectuează doar prin adjective *cu* grade de comparație.

Ex.

* X⁀animal⁀care⁀Prezent⁀fi⁀destul de⁀vertebrat⁀y
* X⁀soră ⁀care⁀Prezent⁀fi⁀destul de⁀geamăn ⁀y
* X⁀obiect ⁀care⁀Prezent⁀fi⁀destul de⁀unic y

față de :

X⁀carte ⁀care⁀Prezent⁀fi⁀destul de⁀mare ⁀y
X⁀student⁀care⁀Prezent⁀fi⁀destul de⁀bun ⁀y
X⁀om ⁀care⁀Prezent⁀fi⁀destul de⁀gras ⁀y

2.3.5. După cum se preciza la 2.3.4., marca sintactică a derivatelor diminutive poate fi și *Adv.* De aceea, modificăm regula (T)₈, introducînd simbolul *Adv.* și un verb necopulativ ca verb principal ; formele concrete ale sufixului din membrul drept rămîn aceleași :

(T)₈ X⁀N⁀Rel.⁀Aux.⁀Vpr.⁀Det.⁀{Adj. | Adv.}⁀Y →

X⁀N⁀ {-an | -atic | -el | -ior | -ișor | -uieț | -ui} ⁀{Adj. | Adv.}⁀Y

Urmează regula (TO)₁, care nu se modifică. O dată cu reformularea regulei (T)₈ este necesară și stabilirea a două reguli de selecție, $(RS)_1$ și $(RS)_2$, reguli care subcategorizează o categorie lexicală în termeni de

[29] Cf. articolul nostru, *La sémantique des adjectifs roumains sans degrés de signification*, în *Actele Congresului al XII-lea de lingvistică și filologie romanica* (sub tipar).

trăsături sintactice care apar în anumite puncte din propoziţie [30]. În cazul de faţă se subcategorizează simbolul *Vpr* :

$(RS)_1$ Vpr. → (+Copulativ) / — ⁀Adj.
$(RS)_2$ Vpr. → (−Copulativ) / — ⁀Adv.

Simbolul *Adv.* prezintă anumite restricţii în rescrierea lexicală, în sensul că se rescrie doar printr-un adverb cu grade de comparaţie. După cum indică Gramatica Academiei [31], au grade de comparaţie adverbele : 1. de mod identice ca formă cu adjectivele 2. de loc şi de timp, care exprimă caracteristici relative.

Decembrie 1968 *Centrul de cercetări fonetice şi dialectale, Bucureşti, Calea Victoriei 194*

[30] Vezi N. Chomsky, *Aspects...*, p. 113.
[31] Vol. I, 1966, p. 314. Se precizează că au grade de comparaţie şi adverbele derivate de la adjective, pe care nu le cităm ca un caz aparte, deoarece nu pot rescrie lexical simbolul *Adv.*, tocmai pentru că sînt derivate.

FLEXIUNEA NOMINALĂ ÎN GRAMATICA TRANSFORMAȚIONALĂ A LIMBII ROMÂNE

I

DE

ANCA BELCHIȚĂ

Componentul sintactic al unei gramatici transformaționale generează în ultimă instanță, prin aplicarea regulilor de structură a frazei, a regulilor de subcategorizare și a celor de transformare, un lanț de simboluri terminale. Acest lanț este alcătuit din simboluri complexe și din formative gramaticale. Simbolurile complexe sînt înlocuite cu morfeme lexicale din dicționar. În dicționar fiecare unitate este reprezentată ca un complex de trăsături distinctive sintactice și semantice (C) și un complex de trăsături distinctive fonologice (D). Înlocuirea simbolurilor complexe prin unități din dicționar se face conform regulii : „Dacă Q este un simbol complex al unui lanț preterminal și (D,C) este o unitate, unde C nu este distinct de Q, atunci Q poate fi înlocuit prin D"[1].

După introducerea morfemelor lexicale sînt selectate morfemele gramaticale corespunzătoare clasei flexionare din care primele fac parte. În dicționar un morfem este trecut la forma sa de bază, de la care se derivă apoi, în modul cel mai simplu posibil toate celelalte forme flexionare[2].

Între morfemele lexicale și cele gramaticale se stabilesc anumite relații care afectează structura lor fonematică. Morfemele gramaticale pot determina alternanțe vocalice și consonantice în forma de bază a morfemelor lexicale. Anumite trăsături fonologice ale finalei morfemului lexical pot duce la realizarea diferită a morfemului gramatical, iar grupurile vocalice formate prin joncțura morfemului lexical cu cel gramatical își pot schimba unele trăsături. Toate aceste transformări din structura morfemelor lexicale și gramaticale se exprimă prin reguli morfofonemice de flexiune. În urma aplicării acestor reguli obținem un enunț corect din punct de vedere fonologic.

---

[1] Noam Chomsky, *Aspects of the Theory of Syntax*, Cambridge, 1965, p. 84. Pentru detalii cf. și Em. Vasiliu—Sanda Golopenția Eretescu, *Sintaxa transformațională a limbii române*, București, 1969.

[2] Cf. Morris Halle, *The Sound Pattern of Russian*, The Hague, 1959, p. 56.

În lucrarea de față ne vom ocupa de regulile de flexiune nominală a limbii române standard. Vom avea în vedere deci *flexiunea substantivului și a adjectivului*, incluzînd și categoria determinării [3], realizată prin *articol*. Nu ne vom opri asupra derivării, nici în sensul influenței dintre sufixe și morfele lexicale, nici în sensul influenței dintre desinențe și sufixe. Acolo unde va fi necesar vom menționa schimbările fonologice legate de derivare.

Pentru stabilirea alternanțelor vocalice sau consonantice și a altor schimbări fonologice care apar în cursul flexiunii am luat ca punct de plecare materialul oferit de *Dicționarul limbii române moderne*, București, 1958, iar uneori am verificat anumite concluzii cu ajutorul *Dicționarului invers*, București, 1957 [4].

1. Orice morfem lexical dominat de simbolul N [5] selectează un *anumit* flectiv[6]. Selecția se face în raport cu *clasa flexionară* căreia îi aparține morfemul lexical și cu o parte din *trăsăturile sale sintactice*, introduse prin regulile de subcategorizare. Aceste trăsături se referă la categoria numărului și a cazului. Genul fiind o caracteristică a numelui, nu a flexiunii, ne va interesa aici doar pentru gruparea în clase a morfemelor substantivale.

1.1. Pentru clasificarea substantivelor ne-am oprit la cea expusă de Em. Vasiliu la cursul de gramatică transformațională (anul universitar 1965–1966). Ea nu diferă cu mult de cea a Valeriei Guțu Romalo din *Morfologie structurală a limbii române* (p. 72–74). Dintre clasificările *publicate* pe aceasta din urmă am socotit-o cea mai economică [7]. De aceea observațiile de mai jos vor fi făcute în raport cu ea.

Am adoptat clasificarea propusă de Em. Vasiliu, deși cuprinde în plus două clase flexionare, deoarece :

a) ține seama și de gen, fapt care ne va interesa la stabilirea relațiilor dintre substantive și determinantele lor adjectivale.

b) grupează mai judicios substantive de tipul *pui*, *ochi* (încadrate de Valeria Guțu în declinarea a XI-ea, ca și *nume*, *cinste* — invariabile) alături de *pom*, *codru*. La formele invariabile *pui*, *ochi* se ajunge prin reguli de flexiune *diferite*, după cum sînt dominate de [+ plural] sau [—plural]. Aceste reguli sînt însă pînă la un punct comune cu cele referitoare la substantive de tipul *pom*, *codru*.

c) stabilește deosebirea între substantive de tipul *casă* și *stea*, deosebire manifestată și în existența unor reguli de flexiune diferite.

---

[3] Determinarea nu apare ca o categorie gramaticală în *Gramatica limbii române*, București, 1962. Recunoașterea ei este argumentată în: Paula Diaconescu, *Un mod de descriere a flexiunii nominale*, în SCL XII, 1961, 2, apoi considerată ca atare în Iorgu Iordan, Al. Niculescu, Valeria Guțu, *Structura morfologică a limbii române*, București, 1967 și în Valeria Guțu Romalo, *Morfologie structurală a limbii române*, București, 1968.

[4] Alternanțele stabilite sînt înregistrate și de Valeria Guțu, în *op. cit.*, însă fără indicarea consecventă a contextului fonic în care ele se realizează. Deoarece pentru regulile de flexiune acest context este esențial, am parcurs lucrările amintite mai sus. Datele privitoare la vocale concordă cu cele din articolul Sandei Golopenția, *Alternanțele vocalice în gramatica transformațională*, în SCL XVIII, 1964, 4. Diferențele existente se datoresc faptului că în articolul citat autoarea are în vedere întreg inventarul morfemelor flexionare din limba română, în timp ce noi nu ne ocupăm și de flexiunea verbală.

[5] N = nume.

[6] Denumim *flectiv* un morfem gramatical dominat de simbolul „Flex”.

[7] Asupra celorlalte, cf. discuția din : Valeria Guțu, *op. cit.*, p. 75–77.

d) introduce în clasificare substantive de tipul *tată*, socotite neregulate în lucrarea citată (p. 91–93). Pentru formularea regulilor de selecţie şi de flexiune este mai complicată existenţa unor excepţii, de aceea preferăm admiterea unei clase în plus, chiar dacă ea cuprinde un număr foarte restrîns de substantive. Pentru acelaşi motiv am introdus alte două categorii, necuprinse în clasificarea adoptată:

1. tipul *lipsă – lipse – lipsuri* [8], care alcătuieşte declinarea a VIII-a la Valeria Guţu.

2. tipul *consiliu – consiliu – consilii*, încadrat la declinarea a VI-a de Valeria Guţu, alături de *teatru*, *frîu*, *creion*, *bici*, interpretînd desinenţa de plural [j] ca o realizare a lui /e/. Dar, în acest mod şi un substantiv ca *academie* ar putea fi încadrat în declinarea a XI-ea (a substantivelor invariabile: *nume*), socotind desinenţa de plural [j]: *academii* ca un alomorf fonetic al alomorfului morfologic /e/, deci ca o realizare a desinenţei /e/, precedată de /i/. Am considerat că acest tip de substantive alcătuieşte o clasă independentă: III, 1, a (în clasificarea din tabelul 1), desinenţa de plural fiind /i/, realizat ca [j]. Din punct de vedere fonetic substantivele din această clasă au un tratament specific. În flexiune desinenţele $/u/_{[-Pl]}$ şi $/i/_{[+Pl]}$ au o comportare deosebită în raport cu vocala finală a morfemului lexical (/i/ — cf. mai jos 1.3.3.). Atunci cînd vom formula regulile de flexiune, această clasă va avea o menţiune specială (cf. reg. 15) [9].

Dăm în tabelul 1 clasele de substantive cu desinenţele corespunzătoare. Prin [+Fem] au fost notate clasele de substantive feminine, prin [—Fem] cele masculine şi prin [—Gen], neutrele. La fel, au fost desemnate prin [+Dir] desinenţele corespunzătoare cazurilor nominativ şi acuzativ, prin [—Dir] desinenţele celorlalte cazuri [10]; prin [+Pl] numărul plural şi prin [—Pl] numărul singular.

1.2. Un morfem dominat de simbolul N şi avînd printre trăsăturile sintactice pe cea [+Pl] selectează una din desinenţele /e/, /i/, /uri/, /le/, după clasa din care fac parte. Dacă se încadrează în I 2 selectează desinenţa /le/, dacă face parte din II 3 selectează desinenţa /i/ etc. Dăm mai jos, conform tabelului 1, regulile de selecţie a desinenţelor, deci de rescriere a simbolurilor $\begin{bmatrix} \text{Pl} \\ \text{Dir} \end{bmatrix}$ în contextul reprezentat de clasele flexionare stabilite [11].

---

[8] Prima este forma de singular nominativ, acuzativ, a doua de singular genitiv, dativ, iar a treia este forma de plural.

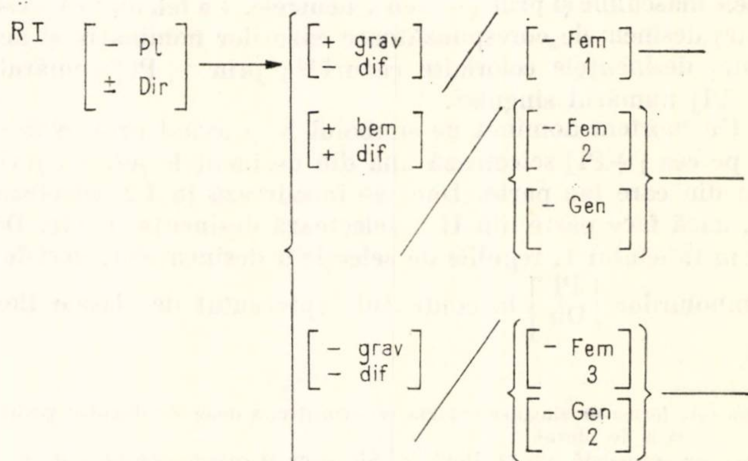
[9] Deosebirea semnalată sub c), tipul de sub d) ca şi *consiliu-consilii* apar şi la Paula Diaconescu, *op. cit.* Există însă alte deosebiri între clasificarea din *Un mod de descriere a flexiunii nominale* şi cea adoptată de noi. Aceasta din urmă este mai convenabilă din punctul de vedere al gramaticii transformaţionale.

[10] Nu am considerat şi vocativul, acesta avînd o situaţie specială.

[11] Regulile sînt în parte asemănătoare cu cele expuse de Em. Vasiliu la cursul din anul universitar 1965–1966. Modificările făcute au fost impuse de introducerea în clasificare a două categorii noi şi de enunţarea regulilor începînd cu singularul. Numerotarea lor, ca şi la adjectiv (cf. 2.2.) şi articol (cf. 3.2.) s-a făcut cu cifre romane, precedate de R, pentru a evita în text eventualele confuzii cu regulile de flexiune.

Tabelul 1

Clasa			[− Pl + Dir]	[− Pl − Dir]	[+ Pl + Dir]	Exemple
I[12] [+Fem]	1	a	ă	e	e	casă
		b	ă	i	i	stradă
		c	ă	i	uri	blană
		d	ă	e	uri	lipsă
	2		∅	le	le	stea
	3	a	e	i	i	vulpe
		b	e	e	e	învăţătoare
		c	e	i	uri	mîncare
II [−Fem]	1		ă	$ă^{13}_{[-Det]}$: I {1a, 1b}	i	tată
	2		u	u	i	codru, pom, pui, ochi
	3		e	e	i	cîine
III [−Gen]	1	a	u	u	e	creion
		b	u	u	uri	dulap
		c	u	u	i	consiliu
	2		e	e	e	nume

[12] În dicţionar substantivele vor fi desemnate numai prin clasa din care fac parte. Spre exemplu *stea* [I 2]; *dulap* [III 1 b]. În tabelul 1 am introdus însă trăsătura referitoare la gen pentru a face mai evident faptul că în clasificare am ţinut seama şi de genul substantivelor.

[13] Dacă substantivele din această clasă sînt urmate de articol, vor selecta desinenţa clasei I 1 a sau I 1 b (*tatei, papei,* respectiv *popii*); acest fapt va fi specificat în dicţionar, la morfemele lexicale din clasa II 1.

R II [− Pl, + Dir] → {
[+ grav, − dif] / [+ Fem, 1] ——
[− grav, − dif] / [+ Fem, 3] ——
ø / [+ Fem, 2] ——
}

R III [− Pl, − Dir] → {
[− grav, − dif] / [+ Fem, {1 a, 1 d, 3 b}] ——
[− grav, + dif] / [+ Fem, {1 b, 1 c, 3 a, 3 c}] ——
[+ voc, + cont] [− grav, − dif] / [+ Fem, 2] ——
}

R IV [+ Pl, ± Dir] → {
[− grav, − dif] / {[+ Fem, {1 a, 3 b}], [− Gen, {1 a, 2}]} ——
[− grav, + dif] / {[+ Fem, {1 b, 3 a}], [− Fem], [− Gen, 1 c]} ——
[+ voc, + cont] [− grav, − dif] / [+ Fem, 2] ——
[+ bem, + dif] [+ voc, − cont] [− grav, + dif] / {[+ Fem, {1 c, 1 d, 3 c}], [− Gen, 1 b]} ——
}

1.3. *Observații.* Desinențele date în tabelul 1 au diferite realizări, după trăsăturile fonetice ale finalei morfemului lexical de care sînt selectate.

1.3.1. /i/$_{I\,1b}$ se realizează ca [^{i}] dacă la finala morfemului lexical se află un segment desemnat ca [+ cons] (ex : [strəz^{i}], [gur^{i}], [ləmp^{i}]).

/i/$_{I\,1c}$ se realizează ca [^{i}] dacă la finala morfemului lexical se află un segment desemnat ca [+cons] (ex : [blən^{i}]).

/i/$_{I\,3a}$ se realizează — ca [j] dacă morfemul substantival se termină într-o vocală ([akademij]).

— ca [^{i}] dacă finala morfemului este un segment consonantic ([akciun^{i}], [kərər^{i}])

— ca ø dacă morfemul se termină în consoană diezată ([urek̂])

/i/$_{I\,3c}$ se realizează ca [^{i}] dacă finala morfemului este un segment consonantic ([mɨnkər^{i}])

/uri/$_{I\,1c\text{ și }I\,1d}$ se realizează întotdeauna ca [ur^{i}], indiferent de finala morfemului lexical ([blənur^{i}]).

1.3.2. /u/$_{I\,1a}$ se realizează — ca vocală : [u], dacă morfemul se termină într-un segment desemnat ca $\begin{bmatrix}+\text{ voc}\\+\text{ cons}\end{bmatrix}$ (/l,r/) precedat de un segment [— voc] (indiferent de segmentul care precedă acest grup) ([kodru], [membru])

— ca semivocală : [w], dacă morfemul lexical se termină într-o vocală ([erow])

— ca ø, dacă morfemul se termină într-un segment desemnat [— voc] (indiferent de segmentul care precedă consoana), într-un segment $\begin{bmatrix}+\text{ voc}\\+\text{ cons}\end{bmatrix}$ precedat de o vocală sau într-o semivocală ([pom], [pər], [puj]).

/i/$_{II\,1}$ se realizează întotdeauna ca [^{i}], deoarece este mereu precedat de o consoană diferită de o lichidă ([tac^{i}]).

/i/$_{II\,2}$ se realizează — ca [i], dacă la finala morfemului lexical se află un grup [— voc] $\begin{bmatrix}+\text{ voc}\\+\text{ cons}\end{bmatrix}$, indiferent de fonemul care precedă acest grup ([kodri])

— ca [j], dacă morfemul se termină într-o vocală ([eroj])

— ca [^{i}], dacă la finala morfemului se află un segment consonantic nediezat (indiferent de segmentul precedent) sau un segment vocalic și consonantic în același timp, precedat de o vocală ([pom^{i}], [per^{i}])

— ca ø, dacă finala morfemului este o consoană diezată sau o semivocală ([ok̂], [puj])

/i/$_{II\,3}$ se realizează — ca [^{i}], dacă morfemul se termină într-o consoană nediezată ([kɨjn^{i}] [jepur^{i}])

— ca ø, dacă finala morfemului este constituită dintr-o consoană diezată ([ʃoareĉ]).

1.3.3. /u/$_{III\,1a}$ se realizează — vocalic : [u], dacă finala morfemului este alcătuită dintr-un grup [— voc] $\begin{bmatrix}+\text{ voc}\\+\text{ cons}\end{bmatrix}$ (indiferent de fonemul care precede grupul ([teatru], [ĉentru])

— ca [w], dacă este precedat de o vocală ([frɨw])

— ca ø, dacă este precedat de o consoană propriu-zisă, de o lichidă precedată la rîndul ei de o vocală, de o semivocală (aflate, evident, la finala morfemului lexical) ([krejon], [kar], [kəpətɨj])

$/u/_{III\,1\,b}$ se realizează — ca vocală: [u], dacă este precedat de un grup [— voc] $\begin{bmatrix} +\text{voc} \\ +\text{cons} \end{bmatrix}$ ([kadru])

— ca semivocală: [w], dacă este precedat de o vocală ([birow])

— ca ø, dacă finala morfemului lexical este o consoană propriu-zisă, o lichidă precedată de o vocală, o semivocală ([ʒok], [dar], [ĉaj]).

$/u/_{III\,1\,c}$ se realizează vocalic: [u], în această clasă intrînd morfeme a căror finală este /i/, realizat ca [j], atunci cînd morfemul lexical are trăsătura [— Pl] ([konsilju])

$/i/_{III\,1\,c}$ se realizează ca [j], vocala finală /i/ a morfemului lexical rămînînd [i], dacă morfemul este caracterizat prin trăsătura [+Pl]. Deci, spre deosebire de situația precedentă, /i/ aflat la finala morfemului lexical nu se semivocalizează ([konsilij]).

1.3.4. Comparînd realizarea fonetică a desinențelor aparținînd unor clase diferite, constatăm că variantele fonemelor — desinență *nu depind de clasa* de substantive care selectează desinența, ci de *trăsăturile fonetice ale finalei* morfemelor substantivale:

(a) $/u/_{Flex}$ se realizează întotdeauna:

— ca *vocală*, dacă este precedat de un grup alcătuit dintr-o consoană propriu-zisă urmată de o lichidă: *membru*, *teatru*

— ca *semivocală*, dacă este precedat de o vocală: *erou*, *frîu*, *birou*

— ca ø, dacă este precedat de o semivocală, de o consoană propriu-zisă sau de o lichidă, la rîndul ei precedată de o vocală: *pui*, *pom*, *păr*, *căpătîi*, *creion*, *car*, *cai*, *joc*, *dar*

— singura situație în care /u/ are o realizare deosebită după *clasa* substantivului o constituie III 1 c. Aici /u/ rămîne vocalic și determină semivocalizarea lui /i/ aflat la finala morfemului lexical: *consiliu*.

(b) $/i/_{Flex}$ se realizează întotdeauna:

— ca *vocală*, dacă la finala morfemului lexical întîlnim grupul [— voc] $\begin{bmatrix} +\text{voc} \\ +\text{cons} \end{bmatrix}$: *membri*

— ca *semivocală*, dacă desinența este precedată de o vocală (sînt incluse aici și substantivele din clasa III 1 c, care la singular au un tratament deosebit): *academii*, *eroi*, *consilii*

— ca [ⁱ̥], dacă finala morfemului este o consoană nediezată sau o lichidă precedată de o vocală: *străzi*, *gări*, *pomi*, *peri*

— ca ø, dacă morfemul lexical se termină într-o consoană diezată sau într-o semivocală: *urechi*, *ochi*, *pui*, *șoareci*.

1.4. Relațiile între morfemele lexicale și desinență se stabilesc nu numai în sensul arătat sub 1.3. (influența morfemului lexical asupra celui gramatical), ci și prin influența desinenței asupra morfemului lexical. O anumită desinență determină în forma de bază alternanțe vocalice sau consonantice. Remarcăm că *accentul*, care este purtat întotdeauna de morfemul lexical și nu de desinență, nu își schimbă poziția în cursul flexiunii nominale, astfel că nu afectează cu nimic alternanțele din bază.

Există un număr foarte redus de substantive (*radio*, *zero*), care se caracterizează prin mobilitatea accentului. Acestea vor purta în dicționar mențiunea că trec printr-o regulă de schimbare a accentului, dacă sînt caracterizate prin [+Pl] sau sînt urmate de articol.

Alternanțele de mai jos nu vor fi date după clasele din care fac parte substantivele sau după trăsăturile morfo-sintactice ale desinenței care domină alternanța, deoarece nici unele, nici altele nu influențează cu nimic schimbările produse în bază. Alternanțele sînt determinate numai de ***trăsăturile fonetice ale morfemelor substantivale și de trăsăturile fonetice ale vocalei din desinența dominantă***[14]. Dacă o alternanță este specifică unei clase, aceasta se datorește faptului că numai în acea clasă există condițiile fonetice ale realizării alternanței. Spre exemplu, trăsăturile *fonetice* ale desinențelor aparținînd clasei I 1a nu permit realizarea alternanței /o/ ~ /oa/. Singura excepție o constituie alternanța /a/~/ə/, caracteristică substantivelor din clasa I și neîntîlnită la alte clase substantivale.

1.4.1. Deoarece alternanțele consonantice apar condiționate *uneori* și de fonemul care le precede, vom specifica, acolo unde este necesar, și segmentul aflat înaintea consoanei alternante.

Tabelul 2

Alternanța	Segm. preced.	Exemple
/t/ ~ /c/	l	volt~ volți
	r	burtă ~ burți
	n	ferment ~ fermenți
	p	piept~piepți
	f	left ~ lefți
	k	arhitect ~ arhitecți

Tabelul 3

Alternanța	Segm. preced.	Exemple
/d/ ~ /z/	l	scald ~ scalzi
	r	guard ~ guarzi
	n	grindă ~ grinzi
	v	molivd ~ molivzi

Alternanțele /t/ ~ /c/ și /d/ ~ /z/ sînt întotdeauna dominate de desinența /i/. Ele se realizează precedate de consoanele din tabelele 2,3 și de orice vocală. Alternanța /bd/ ~ /bz/ este socotită posibilă deoarece se realizează la verbe și există la substantive corespondenta ei /pt/ ~ /pc/. Precedat de /g/ la finala unui morfem substantival, /d/ este urmat de /e/ și nu de /i/, de aceea alternanța /gd/ ~ /gz/ nu a fost înregistrată ; o socotim totuși posibilă (cf. /kt/~/kc/). Alternanțele /t/ ~ /c/ și /d/ ~ /z/ precedate de /m/ și /h/ au fost socotite de asemenea posibile : /mt/ ~/mc/ apare la adjective ; în materialul cercetat nu am întîlnit situațiile : /md/& /i/ și /ht/&/i/, de aceea alternanțele /md/ ~ /mz/, /ht/ ~ /hc/ nu au putut

[14] Subliniem că ne referim la determinarea exclusiv fonetică a alternanțelor la *substantive*, deci în cadrul unei părți de vorbire. Aceasta deoarece există anumite alternanțe, e adevărat puține, care se realizează la unele părți de vorbire iar la altele nu, în aceleași condiții fonetice (ex.; /o/~/u/, întîlnită în flexiunea verbală : *mor~murim*, dar nu și în cea nominală *codru ~codri* ; /n/~Ø specifică verbelor : *pun~pui* și neîntîlnită la substantive : *an~ani* sau adjective : *bun~buni*.

fi înregistrate [15]. Precedate de /s, z, ʃ, ʒ/ alternanțele /t/ ~ /c/ și /d/ ~ /z/ nu se realizează niciodată. În acest caz grupurile consonantice finale urmate de $/i/_{Flex}$ au un tratament deosebit.

Tabelul 4

Alternanța	Segm. preced.	Exemple
	l	melc ~ melci
	r	arc ~ arce
/k/ ~ /ĉ/	n	șuncă ~ șunci
	p	scripcă ~ scripci
	t	lotcă ~ lotci
	s	frescă ~ fresce

Tabelul 5

Alternanța	Segm. preced.	Exemple
	l	algă ~ alge
	r	vergă ~ vergi
/g/ ~ /ĝ/	n	chingă ~ chingi

Alternanțele /k/ ~ /ĉ/ și /g/ ~ /ĝ/ sînt dominate atît de desinența /i/ cît și de /e/. Ele se realizează precedate de orice vocală. Pe lîngă consoanele indicate în tabelele 4,5, alternanța /k/ ~ /ĉ/ precedată de /m, f/, iar /g/ ~ /ĝ/ precedată de /v/ se realizează la finala unor morfeme care nu fac parte din limba română standard : *samcă ~ samce*, *zefc ~ zefci*, *tivgă~tivgi*. În formularea regulilor vom socoti posibile aceste alternanțe ca și /bg/ ~ /bĝ/, /dg/ ~ /dĝ/, /zg/ ~ /zĝ/, care nu se realizează deoarece grupurile consonantice /bg/, /dg/, /zg/ nu apar în româna-standard la finală de morfem. Alternanța /sk/ ~ /sĉ/ este întîlnită exclusiv în exemplul de mai sus. Mult mai frecventă este alternanța /sk/ ~ /ʃt/, astfel că în formularea regulilor vom exclude /sk/ ~/sĉ/, urmînd ca *frescă* să poarte o mențiune specială în dicționar.

Tabelul 6

Alternanța	Segm. preced.	Exemple
	r	urs ~ urși
/s/ ~ /ʃ/	n	ins ~ inși
	p	mops ~ mopși
	k	lux ~ lucși

Tabelul 7

Alternanța	Segm. preced.	Exemple
	l	bulz ~ bulji
/z/ ~ /ʒ/	n	grunz ~ grunji

[15] Am făcut afirmația privind posibilitatea apariției unor alternanțe neînregistrate, bazîndu-ne pe ideea că o gramatică, la fel ca o teorie a limbii, trebuie să se refere nu numai la „eventualitățile cunoscute pînă acum, ci și la toate eventualitățile imaginabile", la L. Hjelmslev, *Preliminarii la o teorie a limbii*, București, 1967 p. 27, iar mai departe (idem, p. 29) : „Așadar, teoreticianul lingvist trebuie să aibă grijă să prevadă toate cazurile posibile — inclusiv pe acelea pe care nu le-a întîlnit în realitate — și să le încadreze în teoria lui". În același sens Hans Vogt vorbește de necesitatea acceptării grupurilor fonematice virtuale, adică a grupurilor care nu apar, dar a căror existență este implicată de tiparele specifice unei limbi (cf. *Phoneme classes and phoneme classification*, în „Word" 1, 1954). Afirmațiile de mai sus, întîlnite frecvent în literatura de specialitate (cf. Moris Halle, *The Sound Pattern of Russian*, The Hague, 1959, *Phonology in Generative Grammar*, *On the bases of Phonology*, in Fodor & Katz, *The Structure of language*, 1964, N. Chomsky, *Aspects of the Theory of Syntax*, 1965), ne permit ca în lucrarea de față să nu ne limităm la alternanțele înregistrate, ci să ne ocupăm și de cele care, deși nu apar, deoarece se încadrează în anumite tipare, sînt socotite posibile.

Alternanțele /s/ ~ /ʃ/ și /z/ ~ /ʒ/ apar dominate întotdeauna de /i/ și se realizează precedate de orice vocală. Precedate de alte consoane decît cele din tabelele 6, 7, la finală de morfem /s/, /z/ sau nu apar sau, dacă apar, nu sînt urmate de &/i/#.

Alternanțele /st/ ~ /ʃt/ și /str/ ~ /ʃtr/ sînt dominate de desinența /i/ și precedate de orice vocală : *oaste* ~ *oști*, *astru* ~ *aștri*.

Tot precedate de orice vocală se realizează /sk/ ~ /ʃt/ și /ʃk/ ~ /ʃt/, cu deosebire că desinența dominantă poate fi atît /i/ cît și /e/ : *gîscă* ~ *gîște*, *mască* ~ *măști*, *pușcă* ~ *puști*, *rădașcă* ~ *rădaște*.

Alternanța /l/ ~ ø, dominată de $/i/_{\text{Desin.}}$ se realizează în morfeme în care /l/ este precedat de o vocală. Aceste morfeme sînt de cele mai multe ori caracterizate prin trăsătura [-neologic] : *cal* ~ *cai*. În cazul morfemelor neologice alternanța nu se realizează : *consul* ~ *consuli*, *bacil* ~ *bacili*.

1.4.2. Urmărind alternanțele vocalice din forma de bază, constatăm că și ele *uneori* sînt influențate nu numai de trăsăturile fonemului care alternează și ale vocalei „dominante" din desinență, ci și de segmentul fonic care le precedă. De aceea vom grupa mai jos alternanțele vocalice atît după fonemele care alternează, cît și, unde va fi necesar, după fonemele care le preced.

Tabelul 8

Alternanța	Segm. preced.	Exemple
/e/ ~ /ə/	p	peri ~ păr
	b	bețe ~ băț
	m	mere ~ măr
	v	veri ~ văr

Tabelul 9

Alternanța	Segm. preced.	Exemple
/i/ ~ /ɨ/		
	m	morminte ~ mormînt
	f	sfinți ~ sfînt
	v	vine ~ vînă

Alternanțele de mai sus sînt dominate de /ə/ sau /u/[16] și precedate de labiale. Am socotit posibilă alternanța /e/ ~ /ə/ precedată de /f/, ca și /i/ ~ /ɨ/, precedată de /p/ sau /b/.

Tabelul 10

Alternanța	Segm. preced.	Exemple

Tabelul 11

Alternanța	Segm. preced.	Exemple
	p	pere ~ pară
	b	berze ~ barză
	m	mese ~ masă
	f	fete ~ fată
	v	verze ~ varză
	ʃ	șetre ~ șatră
	ʒ	jeli ~ jale

[16] Realizată, aceasta din urmă ca Ø în exemplele din tabelele 8, 9.

/e/ ~ /ea/	t	teci ~ teacă
	d	pedepse ~ pedeapsă
	n	fînețe ~ fîneață
	c	țepi ~ țeapă
	s	seri ~ seară
	z	zemuri ~ zeamă
	l	lefuri ~ leafă
	r	ferestre ~ fereastră

	ĉ	cete ~ ceată
	ĝ	săgeți ~ săgeată
	k′	ochene ~ ocheană
	g′	ghete ~ gheată
/e/ ~ /a/		
	i	sînziene ~ sînziană[17]

Alternanțele de mai sus sînt dominate de desinența /ə/. Nici una din ele nu se realizează precedată de /k, g, h/.

Tabelul 12

Alternanța	Segm. peced.	Exemple
/e/ ~ /ia/	o	poieni [18] ~ poiană ; toiege ~ toiag
	ə	băieți ~ băiat

Alternanța /e/ ~ /ia/ este dominată de /ə/ și /u/ [19]. Precedată de /u/, alternanța se realizează în morfeme care nu aparțin limbii române standard : *uiege ~ uiagă, buiestre ~ buiastră.* Ea a fost socotită posibilă și atunci cînd este precedată de /a/ sau /ɨ/. În acest context se realizează la jonctura morfemelor : *odaie ~ odaia* (fonologic /odae/ ~ /odaia/), *tămîie ~ tămîia* (fonologic /təmɨe/ ~ /təmɨia/). Regulile pentru această alternanță au fost formulate socotind ca vocală dominantă /ə/. Există însă situații în care alternanța /e/ ~ /ia/ este dominată de /u/ (cf. tabelul 12 : *toiag, băiat*). În dicționar morfemele respective vor avea specificarea că trec prin aceleași reguli de flexiune ca și morfemele în care alternanța este dominată de /ə/.

Alternanțele din tabelele 13, 14 sînt dominate de /e/ și /i/. A fost socotită posibilă alternanța /ea/ ~ /e/, precedată de /b, m, v, h, z/.

Alternanța /o/ ~ /oa/ se realizează atît în prezența desinenței /ə/ (*școli ~ școală*), cît și a desinenței /e/ (*vapor ~ vapoare*), de aceea nu o întîlnim la clasa I 1 a, unde desinențele sînt /ə/ și /e/, astfel că formele

---

[17] Pentru alte vocale care preced alternanța și pentru realizarea ei cf. tabelul 12.

[18] Grupul ortografiat *ie* aici și în exemplele de mai jos, precedat de o vocală sau de o consoană care nu este labială, după unele interpretări, diftong, a fost considerat ca [e] precedat de un apendice cu aceeași localizare [ʲ], deci, fonologic : /e/— cf. Em. Vasiliu, *Fonologia limbii române*, București, 1965, p. 107.

[19] În exemplul din tabelul 12 /u/ $_{Desin.}$ trece la Ø.

Tabelul 13

Alternanța	Segm. preced.	Exemple
	p	canapea ~canapele
	f	catifea ~ catifele
/ea/ ~ /e/	t	buștean ~ bușteni
	d	acadea ~ acadele
	n	moșneag~ moșnegi
	c	țeapă ~ țepi
	s	seamăn — semeni
	l	măcăleandru ~ măcălendri
	r	mirean ~ mireni

Tabelul 14

Alternanța	Segm. preced.	Exemple
	ĉ	cocean ~ coceni
	ĝ	geamăn ~ gemeni
	k′	lichea ~ lichele
	g′	lighean ~ lighene
/a/ ~ /e/		

cu diftong apar atît la $\begin{bmatrix} -\text{Pl} \\ +\text{Dir} \end{bmatrix}$ (desinența /ə/) cît și la $\begin{bmatrix} -\text{Pl} \\ -\text{Dir} \end{bmatrix}$ sau [+ Pl] (desinența /e/ : *nepoată ~ nepoate*). Ea poate fi precedată de orice segment, astfel că nu vom mai da contextele în care apare.

Alternanța /a/ ~ /ə/ este dominată de desinența /i/ sau /uri/ și poate fi precedată de orice consoană non-diezată. Prezența lui /ə/ după o consoană diezată este exclusă printr-o regulă de structură a morfemelor [20]. Această alternanță este specifică morfemelor substantivale incluse în clasa I.

Alternanța /i/ — /ii/ se realizează numai în *mînă ~ mîini*, astfel că nu va fi încadrată într-o regulă specială, ci, în dicționar morfemul va fi trecut cu cele două forme.

Decembrie 1968

Centrul de cercetări fonetice și dialectale,
București, Calea Victoriei 194

[20] Cf. regula 56 în Anca Belchiță, *The Morpheme Structure Rules in the Generative Grammar of the Romanian Language*, în RRL XIII, 1968, 1, p. 33 și 40.

VALORI APROPIATE DE SUBORDONARE ALE CONJUNCȚIEI *ȘI* ÎN FRAZA POPULARĂ

DE

SABINA TEIUȘ

Definiția raportului de coordonare și-a găsit esențiale precizări în literatura noastră de specialitate [1]. Coordonarea e privită ca un raport sintactic stabilit între două sau mai multe elemente (fie părți de propoziție, fie propoziții) „prezentate de vorbitor ca fiind pe același plan; independența lor este însă de ordin formal și ea poate implica raporturi de subordonare din punctul de vedere al sensului" [2]. Nu e greu de constatat că prin independență de ordin formal se înțelege legătura dintre două propoziții care se face cu ajutorul conjuncțiilor coordonatoare sau prin juxtapunere. În urma studierii celui mai îngrijit aspect al unei limbi naționale, a aspectului literar, s-a ajuns la concluzia că, în cursul vorbirii, anumite conjuncții s-au specializat în a exprima un anumit raport. Or, limba literară, mai ales sub forma scrisă, reclamă o mare exactitate și precizie în expresia lingvistică, pentru a putea reda multiplele și complexele raporturi efectuate de gîndirea umană. Acest deziderat a dus la fixarea unor reguli precise în alcătuirea frazei, de la care nu poți să te abați fără a nu comite greșeli.

Se știe că valoarea unui cuvînt relațional trebuie cercetată în cadrul contextului în care cuvîntul respectiv își exercită funcțiunile, și nu izolat de acesta. Dintr-o cercetare astfel efectuată se pot constata atît funcțiunile permanente ale unui cuvînt relațional, ajungîndu-se la stabilirea funcțiunii sale de bază [3], cît și funcțiunile particulare [4] de care acesta este susceptibil în fiecare structură de tip diferit. Din analiza a numeroase propoziții și fraze a reieșit că există o serie de conjuncții care

---

[1] Vezi Al. Graur, *Pentru o sintaxă a propozițiilor principale*, în SG I, 121—139; Mioara Avram, *Observații asupra coordonării*, în SG II, 151—159; *Gramatica limbii române*, II. Ediția a II-a revăzută și adăugită, București, 1963.

[2] Mioara Avram, *art. cit.*, p. 159. Această idee o găsim exprimată și în *Grammaire Larousse du XX-e siècle*, Paris, 1936, p. 84.

[3] sau a funcțiunii primare. Vezi Gérald Antoine, *La coordination en français*, tome I, Paris, 1958, p. 376.

[4] sau a funcțiunii secundare. Vezi idem, *ibid.*

redau întotdeauna un raport de coordonare, iar o altă serie de conjuncţii care redau întotdeauna un raport de subordonare. În felul acesta s-a stabilit, de exemplu, că funcţia de bază a conjuncţiei *şi* este aceea de conjuncţie coordonatoare. Mulţi lingvişti au arătat însă că limita între raportul de coordonare şi cel de subordonare nu este tranşantă, nici chiar în cadrul limbii literare, trecerea de pe planul coordonării pe cel al subordonării şi invers fiind posibilă. Această stare de lucruri este materializată în funcţiunile particulare sau secundare ale cuvintelor relaţionale, în sensul că aceste cuvinte primesc adesea, în context, valori care implică atît coordonarea cît şi subordonarea. Astfel, au fost semnalate nuanţele atributive, finale, concesive, temporale, condiţionale [5] ale conjuncţiei *şi* în limba literară, iar *Gramatica* le-a consemnat. Dar situaţia acestei conjuncţii în limba populară încă n-a fost studiată în complexitatea ei[6].

I. Gheţie susţine că ,,întrucît subordonarea este relativ puţin folosită în sintaxa populară, vorbitorii leagă uneori prin conjuncţia copulativă *şi* propoziţii între care se pot stabili, pe plan logic, diverse raporturi de subordonare. În aceste cazuri, propoziţiile trebuie considerate drept coordonate prin *şi*, care în nici un caz nu introduce, formal, raporturi de subordonare" [7]. Sîntem de acord că *şi* în limba literară nu introduce, prin definiţie, subordonate. Dar situaţia se prezintă puţin deosebit în limba populară. E un fapt ştiut că în limba populară, care este prin excelenţă o limbă vorbită, sintaxa se bucură de o mare libertate. Într-un segment de vorbire populară, să zicem, transcris după o bandă de magnetofon, se întîlnesc foarte multe cazuri de construcţii sintactice care se abat de la norma limbii literare. Acest lucru e firesc pentru limba vorbită, unde, datorită spiritului de economie a limbii, vorbitorul exprimă o gîndire prin minimum de mijloace lingvistice. Spre deosebire de situaţia din limba literară, legătura între diferite idei este, în mare parte, realizată prin mimică, gesturi, intonaţie, accent, pauză, ritm [8], elemente izvorîte din starea afectivă a vorbitorului. În limba literară, mai ales sub forma scrisă, aceste raporturi se exprimă cu ajutorul unor conjuncţii bine definite. Rolul conjuncţiilor s-a stabilit în funcţie de înţelesul pe care îl exprimă propoziţiile legate prin acele conjuncţii şi, în ultimă instanţă, de raportul care există pe plan logic între diferite propoziţii. Procedînd la fel în ce priveşte materialul dialectal, constatăm că, la o cît de sumară

[5] Vezi N. Drăganu, *Conjuncţiile* **de** *şi* **dacă**, în DR III, 1923, p. 251–284; Al. Graur, *art. cit.*; Mioara Avram, *art. cit.*

[6] Din păcate, studiile de sintaxă populară cu privire la fraza graiurilor dacoromâne lipsesc din lingvistica noastră. Excepţie fac: Kurt Schreyer, *Der Adverbialsatz in der neurumänischen Volksliteratur*, în ,,Elfter Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig", XI, p. 273–363; I. Gheţie, *Observaţii asupra folosirii conjuncţiilor subordonatoare circumstanţiale în graiurile dacoromâne*, în FD III, 151–176; idem, **Şi**, *semn al conjunctivului în graiul crişean*, în LR XII, 1963, 3, p. 247–260; idem, *Din nou despre* **şi**, *semn al conjunctivului în graiul crişean*, în SCL XVI, 1965, 5, p. 605–609; Al. Rosetti, *Şi ,,să", dans le nord-ouest de la Transylvanie*, în RRL IX, 1964, 4, p. 395–396; R. Todoran, *Despre* **şi** *,,să" în graiurile dacoromâne*, în CL XI, 1966, 2, p. 193–207; idem, *În legătură cu* **şi** *,,să" în graiurile dacoromâne.* **Căci**, *conjuncţie completivă directă*, în CL XIII, 1968, 1, p. 35–38.

Una dintre problemele sintaxei populare, coordonarea în graiurile dacoromâne, formează obiectul cercetării în cadrul tezei noastre de doctorat, în curs de elaborare.

[7] I. Gheţie, **Şi**, *semn al conjunctivului...*, p. 253–254.

[8] Vezi A. Meillet, *Le renouvellement des conjonctions*, în *Linguistique historique et linguistique générale*, Paris, 1921, p. 162; Sextil Puşcariu, *Limba română*, I,Bucureşti, 1940, p. 98; Iorgu Iordan, *Stilistica limbii romane*, Bucureşti, 1944, p. 243–244.

analiză, nu putem să nu recunoaştem că, în graiurile dacoromâne, conjuncţia *şi* a primit anumite valori care o scot din cadrul conjuncţiilor strict coordonatoare.

De la situaţii în care două sau mai multe propoziţii coordonate prin *şi* copulativ exprimă acţiuni care se succed în mod cronologic (de exemplu: *O mers* ş-*o luat nuiele* şi *le-o pîrlit pe foc* şi *i-o făcut gujbe* şi *le-o legat cu mînule de după copaciu*. O. B. I, 475 [9]) se ajunge la situaţii în care propoziţia introdusă prin *şi* să exprime scopul acţiunii din propoziţia precedentă [10]. *Gramatica limbii române* consemnează, pe de o parte, existenţa nuanţelor de subordonare condiţională, temporală sau finală între propoziţiile coordonate copulative [11], iar pe de altă parte, face apropieri între subordonatele finale şi coordonatele copulative sau adversative [12]. Asupra valorii finale a lui *şi* s-a atras atenţia de către acad. Iorgu Iordan [13], care consideră drept echivalente propoziţii ca:

Du-te **de** *cumpără pîine.*
Du-te **şi** *cumpără pîine.*
Du-te **ca să** *cumperi pîine,*

unde avem de-a face cu propoziţii finale. ,,În locul lui *de* putem pune pe *şi*, fără nici o schimbare a înţelesului şi, deci, a funcţiunii [14]. Pentru a putea deosebi propoziţiile coordonate de cele subordonate introduse prin *de*, acad. Iorgu Iordan propune următoarea soluţie, întemeiată pe considerente de ordin logic: dacă acţiunea propoziţiei introduse prin *de* este concomitentă cu cea exprimată de propoziţia considerată regentă sau trecută faţă de ea, propoziţia este coordonată copulativă cu cea precedentă; dar dacă acţiunea este posterioară aceleia din regentă, propoziţia este finală [15].

Aplicînd acest criteriu la materialul dialectal, se constată o mare frecvenţă a folosirii lui *şi* cu valoare finală [16]. De exemplu:

Du-te şi-*ţi cîştigă pita de toate zilele.* BL II, 224.
La şasă săptămîni să duce o muiere şi *sloboade apa.* ALRT II, 2.

---

[9] Am extras, prin sondaj, aproximativ 500 de exemple din: Ovidiu Bîrlea, *Antologie de proză populară epică*, I—III [Bucureşti], 1966 (O. B. I—III); *Bulletin linguistique*. Faculté des Lettres de Bucarest. Publié par A. Rosetti. Bucureşti — Paris — Copenhague. Vol. I (1933) şi urm. (BL I şi urm.); I.-A. Candrea, *Graiul din Ţara Oaşului*. Extras din ,,Buletinul Societăţii filologice'', II, Bucureşti, 1907; Ovid Densusianu, *Graiul din Ţara Haţegului*, Bucureşti, 1915; Ion Diaconu, *Ţinutul Vrancei*. Etnografie. Folclor. Dialectologie. Bucureşti, 1930; *Grai şi suflet*. Rrevista Institutului de filologie şi folclor, publicată de Ovid Densusianu. Bucureşti, Vol. I (1924) şi urm. (GR.S. I şi urm.); *Graiul nostru. Texte din toate părţile locuite de români*, publicate de I.-A. Candrea, Ov. Densusianu, Th. D. Speranţia. Bucureşti, Vol. I (1906) şi II (1908) (GRAIUL, I—II); Tache Papahagi, *Graiul şi folclorul Maramureşului*, Bucureşti, 1925 (T. PAPAHAGI, M.); Emil Petrovici, *Texte dialectale* culese de ... Suplement la Atlasul lingvistic român II. Sibiu — Leipzig, 1943 (ALRT II); Teofil Teaha, *Graiul din Valea Crişului Negru*. [Bucureşti], 1961; *Texte dialectale. Oltenia*, publicate sub redacţia lui Boris Cazacu, Bucureşti, 1967 (TDO). Materialul ilustrativ este folosit în lucrare cu siglele cuprinse în paranteze la sfîrşitul indicaţiei bibliografice.

[10] Vezi R. Todoran, *art. cit.*, p. 202.

[11] *Gramatica...*, II, p. 232.

[12] *Ibid.*, p. 305.

[13] Vezi Iorgu Iordan, *Limba română contemporană* [Bucureşti], 1956, p. 691.

[14] Idem, *ibid.*

[15] Vezi idem, *ibid.*, p. 711.

[16] Nu intră în preocupările noastre fenomenul sintactic dialectal *şi* ,,să'', deoarece, în cazul de faţă, avem de-a face cu o preluare completă a funcţiilor conjuncţiei *să*, inclusiv cea de morfem al conjunctivului.

După ce secerăm o postață de douăzeci, treizeci de metri, ne-ntoarcem şi *facem legătură şi-l legăm.* TDO, 420.

Valoarea finală a conjuncţiei şi este mai pregnantă după verbele de mişcare [17]. Modul indicativ din propoziţia introdusă prin *şi* cu valoare finală nu trebuie să surprindă, situaţia fiind similară cu aceea a propoziţiilor introduse prin *de* final. Numai prin *de* sau *şi* cu valoare finală se poate introduce o propoziţie al cărei predicat să exprime o acţiune reală, îmbinîndu-se aici ideea de circumstanţă finală cu aceea de acţiune săvîrşită [18], lucru care nu se poate realiza prin conjunctiv.

Uneori, din cauza rapidităţii cu care se vorbeşte, spiritul de economie a limbii reclamă suprimarea subiectului din a doua propoziţie. Iniţial, această propoziţie a fost coordonată copulativ cu prima. Astfel, *şi*, pe lîngă rolul copulativ, primeşte o valoare relativă, de pronume relativ. De exemplu:

Era unu-n Cărbuneşti şi *mi-a dat şaizeci de mii de poli.* GRAIUL, I, 19.

O fost odată un împărat şi*-o avut trei fete.* BL VI, 219.

Au avut gazdă-n Berbeşti şi *le făcea halube de iarnă.* T. PAPAHAGI, M. 153.

Corect din punct de vedere literar, frazele de mai sus ar fi trebuit să reia subiectul în a doua propoziţie pentru a se încadra perfect la coordonarea copulativă. În ce priveşte conţinutul, între coordonatele copulative şi atributive nu există diferenţe esenţiale [19]. Tocmai de aceea a fost posibilă, în limba populară, o suprapunere a celor două tipuri de construcţii. Între construcţii ca *a fost odată un împărat şi acesta a avut trei fete* (= coordonată copulativă) şi *a fost odată un împărat care a avut trei fete* (= subordonată atributivă) s-a produs o contaminare, ajungîndu-se la un nou tip, în care conjuncţia *şi* suportă şi funcţiunea pronumelui *care*.

O trăsătură specifică vorbirii populare o constituie întrebuinţarea lui *şi* cu valoarea adversativelor *dar* şi *însă* [20]. Mai ales în graiurile din nord-vestul ţării există un *şi* adversativ foarte puternic, încărcat cu o valoare subordonatoare. Faptul nu trebuie să surprindă, deoarece interdependenţa atît din punct de vedere logic, cît şi din punct de vedere gramatical, care există între propoziţiile adversative, facilitează trecerea de la raportul de coordonare la cel de subordonare [21]. Dacă se intensifică raportul adversativ, acesta se poate transforma într-unul concesiv [22]. În exemplele:

---

[17] Vezi N. Drăganu, *Conjuncţiile* **de** *şi* **dacă**, în DR III, 1923, p. 263.

[18] Vezi *Gramatica...*, II, p. 305.

[19] Vezi Al. Graur, *art. cit.*, p. 133 şi Sorin Stati, *Teorie şi metodă în sintaxă*, Bucureşti, 1967, p. 165, care dă un exemplu de posibilitate a exprimării aceleiaşi idei atît prin coordonare, cît şi prin subordonare: *Am avut o singură dorinţă, şi ea nu mi-a fost îndeplinită/am avut o singură dorinţă, care nu mi-a fost îndeplinită.*

[20] Am susţinut această părere în comunicarea *Despre conjuncţia coordonatoare* **şi** *în graiurile dacoromâne*, prezentată la al XII-lea Congres Internaţional de Lingvistică şi Filologie Romanică, Bucureşti, 15–20 aprilie, 1968.

[21] Vezi Gh. N. Dragomirescu, *Sintaxa propoziţiilor independente cu privire specială asupra coordonatelor adversative comparate cu subordonata concesivă*, Braşov, 1939, p. 65–103.

[22] Vezi Al. Graur, *art. cit.*, p. 130, care arată că intensificarea raportului adversativ duce la propoziţii cu valoare apropiată de a celor concesive. De asemenea, în *Gramatica...*, II, p. 231, se spune că raportul dintre adversativă şi coordonata ei se aseamănă cu raportul dintre concesivă şi regenta ei.

Mie, ce [= zice], *mi-a venit bărbatu-meu azi noapte* şi *e mort de atîta timp, ... d-un an, de doi, ş-a venit în casă.* TDO, 116.

Ala vine şi dă mîna cu mine şi vorbeşte cu mine şi *nu-l cunosc.* O.B. III, 229, *şi* poate fi înlocuit prin *dar* adversativ, însă acesta nu redă raportul logic integral care se stabileşte între cele două propoziţii. Prin urmare, *dar* adversativ nu suportă, fără rezerve, intensificarea opoziţiei din exemplele de mai sus. O perfectă echivalare semantică şi sintactică o pot realiza doar conjuncţia *deşi* sau loc. conj. *cu toate că*, reprezentative pentru raportul concesiv. Principiul permutării dovedeşte că *şi* din exemplul citat are un rol foarte apropiat de acela al unei conjuncţii concesive, dacă n-a devenit chiar o conjuncţie subordonatoare.

Valoarea consecutivă a lui *şi* a fost semnalată, tangenţial, de N. Drăganu în studiul citat, fără să insiste asupra explicării ei. Această valoare s-a dezvoltat din funcţia conclusivă [23] a lui *şi*, fapt explicabil dacă avem în vedere, ca în cazul adversativelor şi al concesivelor, esenţa comună de ordin logic care stă la baza realizării unui astfel de enunţ. Conclusivele şi consecutivele cunosc o tangenţă semantică pentru că ambele feluri de propoziţii exprimă o urmare, o consecinţă, un rezultat [24]. În exemplul: *Leul, învîrtit acolo, sucit prin spinii aceia, ş-o-nvîrtit coada şi trage, trage, trage de colo, frate,* şi-*şi rupe coada tocma pe la jumătate.* O. B. I, 128, valoarea consecutivă a conjuncţiei *şi* este impusă de repetarea verbului, care arată o intensificare din ce în ce mai mare a acţiunii, culminînd cu ruperea cozii. *Trage, trage, trage de colo, frate* se poate înlocui cu *aşa trage* (*de tare*), care cere neapărat o complinire consecutivă. În alt exemplu, *Lupu s-o dus colo să citească pe potcoavă ş-atunci i-o dat iapa o potcoavă* şi *s-o-mburdat lupu şi-o pierit.* O. B. I, 137, întrebuinţarea figurată a cuvîntului *potcoavă* are o mare forţă expresivă: *i-a dat o potcoavă* înseamnă *l-a lovit atît de puternic*, după care ar trebui să urmeze o consecutivă.

În graiurile populare se întîlneşte destul de des conjuncţia *şi* într-o construcţie temporală inversă [25]. În exemplul: *N-am apucat să ne aşezăm bine în groapă,* şi *numa ce să vezi? Doi lupi.* GRAIUL, I, 261, *şi* poate fi înlocuit cu *cînd* sau *că*, fără ca enunţul să sufere vreo schimbare logică sau sintactică. Ca în cazul construcţiilor temporale inverse introduse prin adverbul relativ *cînd* sau prin conjuncţia *că*[26], în exemplul de mai sus, conjuncţia *şi* este folosită după verbul *a nu apuca* şi are drept corelativ în propoziţia aparent principală adverbul *bine*. Acest *şi* nu poate fi considerat un *şi* copulativ pur [27], ci o conjuncţie cu certe implicaţii temporale [28].

---

[23] Vezi *Gramatica...*, II, p. 231, unde se arată că propoziţia coordonată conclusivă corespunde propoziţiei subordonate consecutive.

[24] Vezi Gh. N. Dragomirescu, *op. cit.*, p. 30; Iorgu Iordan, *Limba română...*, p. 696.

[25] Vezi Al. Graur, *art. cit.*, p. 133, care arată că există o serie de construcţii ca: *abia zice, şi..., nu apucase să..., şi* etc. care nu cuprind nici o subordonată formală, dar care conţin de fapt o temporală. Vezi această problemă şi la Mioara Avram, *Evoluţia subordonării circumstanţiale cu elemente conjuncţionale în limba română* [Bucureşti], 1960, p. 58–60.

[26] Vezi *Gramatica...*, II, p. 299.

[27] Vezi Maria Gabrea, *Fenomene de stilistică sintactică în domeniul frazei*, în LR XVI, 1967, 5, p. 393.

[28] Funcţia stilistică a acestor construcţii coordonative cu implicaţii temporale, precum şi a construcţiilor subordonative inverse este bine reliefată de Maria Gabrea, *art. cit.*, p. 391–399.

Cazurile discutate, în care conjuncţia coordonatoare *şi* primeşte valori apropiate sau identice cu ale unor conjuncţii caracteristice diferitelor raporturi de subordonare, vin să ilustreze faptul că, în limba populară, cumulul de valori ale conjuncţiilor este foarte des întîlnit [29]. Acest cumul de valori subordonatoare ale conjuncţiei *şi* arată că, în graiurile dacoromâne, întrepătrunderea raportului de coordonare cu cel de subordonare este o caracteristică a sistemului sintactic popular.

De asemenea, observaţiile din articolul de faţă sînt un argument în sprijinul ideii exprimate de R. Todoran, şi anume că „analizînd fenomenele sintactice dialectale, trebuie să avem în vedere dinamica graiurilor populare. Varietatea materialului lingvistic dialectal impune *lărgirea schemelor sintaxei limbii literare*" [30] (s.n. T.S.).

Aprilie 1969

Institutul de lingvistică şi istorie literară, Cluj, Str. Emil Racoviţă 21

---

[29] Vezi Mioara Avram, *Evoluţia subordonării*..., p. 241.
[30] R. Todoran, *Despre* **şi** *„să"*..., p. 202.

PE MARGINEA UNEI MORFOLOGII STRUCTURALE A LIMBII ROMÂNE *

I

DE

ANDREI AVRAM

1. Cartea Valeriei Guţu Romalo este cea mai amplă lucrare de morfologie structurală apărută la noi pînă în momentul de faţă. Ea solicită însă atenţia specialiştilor nu numai (şi nu în primul rînd) prin numărul de pagini, ci şi prin obiectul ei (trei capitole importante ale morfologiei limbii române) şi prin metoda de cercetare folosită. Aplicarea metodei structurale la studiul gramaticii constituie un aspect relativ nou al lingvisticii noastre şi, ca aproape întotdeauna cînd este vorba de ceva nou, în faţa cercetătorului se ridică numeroase probleme dificile, a căror abordare constituie, ea însăşi, un merit.

Autoarea cărţii face parte dintre primii (şi puţinii, pînă acum) lingvişti români care au folosit principiile şi procedeele de analiză structurală în examinarea faptelor de morfologie. Unele dintre rezultatele obţinute în cercetările sale anterioare au fost integrate de autoare, sub diverse forme, în cartea de care ne ocupăm : partea consacrată verbului reproduce, fără mari schimbări, un studiu tipărit în şase numere din SCL XV, 1964 şi XVI, 1965 (vezi nr. 34 din *Bibliografia* de la sfîrşitul cărţii) şi din care cele mai multe capitole au apărut, cu cîteva modificări şi adăugiri neesenţiale faţă de textul românesc, şi în limba franceză (*La classification des verbes roumains par conjugaisons*, în RRL X, 1965, 1—3, p. 253—273 ; *Pour une description structurale de la flexion verbale du roumain*, în « Cahiers de linguistique théorique et appliquée » II, 1965, p. 71—113 ; *Verbes irréguliers*, în RRL XI, 1966, 3, p. 239—248 ; ultimul articol este menţionat şi în *Bibliografie*, sub nr. 35) ; subcapitolul *Substantive neregulate* reprezintă o versiune revizuită a articolului cu acelaşi titlu apărut în LR XVI, 1967, 1, p. 15—21 (= nr. 36, în *Bibliografie*).

În afara celor trei părţi principale (*Substantiv*, p. 55—99 ; *Adjectiv*, p. 101—142 ; *Verb*, p. 143—274), cartea mai cuprinde două capitole

* Valeria Guţu Romalo, *Morfologie structurală a limbii române (substantiv, adjectiv, verb)*, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1968, 362 (—364) p. +1 tabel în afara textului.

cu caracter introductiv (*Introducere*, p. 5–32; *Precizări preliminare*, p. 33–54), o *Încheiere* (p. 275–282), un mare număr de anexe (p. 283–352), o *Bibliografie* de 96 de titluri (p. 353–356) și un rezumat în limba franceză (p. 357–362). Întinderea inegală a capitolelor principale se explică mai ales prin natura diferită a problemelor tratate și numai într-o mică măsură prin faptul că flexiunea verbală este examinată ceva mai amănunțit; structura celor trei părți ale cărții este aproximativ aceeași (chestiuni legate de segmentare, accentul, flectivele, clasificarea în clase flexionare, radicalul, substantive — respectiv, adjective și verbe — neregulate, clasificarea în clase paradigmatice), ceea ce asigură, sub acest aspect, unitatea lucrării.

Introducerea conține o trecere în revistă a unor noțiuni de lingvistică structurală, în general, și de morfologie structurală, în special, precum și cîteva precizări asupra sensului unor termeni folosiți în cuprinsul lucrării. Tot aici, autoarea se oprește și asupra unor probleme de istorie a lingvisticii (logicism, istorism, structuralism etc.), a căror discutare nu ar fi fost, după părerea noastră, necesară.

În *Precizările preliminare* sînt tratate, în mare parte, chestiuni de același gen cu cele pe care le găsim în *Introducere*. De exemplu, după ce se vorbește, la p. 7–8, de trei accepțiuni ale termenului m o r f e m, problema este reluată la p. 46, unde se dă o definiție a morfemului care nu corespunde cu nici una dintre cele trei accepțiuni menționate. Asupra acestei probleme ne vom opri în cele ce urmează.

2. Definiția morfemului dată la p. 46 — care, așa cum rezultă din cuprinsul cărții, este cea avută în vedere de autoare — sună astfel: „c l a s ă d e u n i t ă ț i s e m n i f i c a t i v e, mai mult sau mai puțin diferite între ele sub aspect fonematic, dar purtînd aceleași valori". Din această definiție rezultă că, pentru ca două sau mai multe unități semnificative să poată fi considerate membre (alomorfe) ale aceluiași morfem, ele trebuie să îndeplinească o condiție de ordin semantic. A doua condiție pentru o astfel de grupare este arătată tot la p. 46: „alomorfele care reprezintă un morfem sînt în raport de distribuție noncontrastivă". Ne-am fi așteptat ca, în continuare, *Precizările preliminare* să ne ofere cîteva exemple de identificare a morfemelor flexionare ale limbii române prin aplicarea celor două criterii menționate (eventual, și a altora). Paginile care urmează nu conțin însă astfel de exemple, iar părerea autoarei asupra problemei, esențiale, a reducerii alomorfelor la morfeme în descrierea limbii române nu este expusă nicăieri în mod explicit.

La p. 42 se arată că „descrierea unui sistem flexionar într-o limbă dată presupune (a) stabilirea inventarului de morfeme, (b) precizarea relațiilor care se stabilesc între diferitele morfeme și (c) clasificarea morfemelor și a unităților lexicale pe care le caracterizează". Dar, numai cu cîteva pagini mai departe, nu se mai pomenește nimic de morfeme în legătură cu clasificarea: „O clasificare morfologică se bazează deci pe criteriul o m o n i m i i l o r s p e c i f i c e și al a l o m o r f e l o r m o r f o l o g i c e" (p. 48). Într-adevăr, acesta este criteriul folosit în cuprinsul celor trei capitole principale ale cărții: operațiile de identificare a unităților morfologice se încheie cu stabilirea unui inventar de „alomorfe morfologice", iar problema grupării în același morfem a alomorfelor aflate în raport de distribuție noncontrastivă rămîne neclară.

3. Încercînd acum să vedem ce se înţelege prin alomorfe morfologice, este necesar să începem prin a menţiona că autoarea distinge trei tipuri de alomorfe (p. 47) : fonetice (distribuţia lor poate fi descrisă în termeni fonetici : de exemplu, [s] şi [z], alomorfe ale morfemului de plural în engleză), lexicale (apar „într-un număr limitat de contexte care nu pot fi indicate altfel decît prin enumerare") şi morfologice ; acestea din urmă sînt definite astfel : „Cînd un alomorf caracterizează o c l a s ă de contexte, iar distribuţia lui nu poate fi circumscrisă fonetic, el reprezintă un a l o m o r f m o r f o l o g i c". Exemplul care se dă (*-e* şi *-uri* de la pluralele *scaune*, *temple*, pe de o parte, *trenuri*, *titluri*, pe de alta) ne face să ne întrebăm cum pot fi definite clasele de contexte caracterizate prin *-e*, respectiv, prin *-uri*. Noţiunea de clasă presupune prezenţa cel puţin a unei trăsături comune la elementele aparţinînd clasei ; or, în cazul de faţă, singura trăsătură comună a substantivelor *scaun*, *templu* (*creion*, *oraş* etc.) şi care, în acelaşi timp, distinge aceste substantive de *tren*, *titlu* etc., constă în faptul că radicalele primelor se combină cu *-e*, spre deosebire de radicalele din *tren*, *titlu* etc. Acest lucru nu este însă suficient pentru a descrie raporturile dintre *-e* şi substantivele care pot să conţină acest afix, căci, evident, ne-am învîrti într-un cerc vicios dacă am spune că *-e* este un alomorf morfologic caracteristic pentru clasa substantivelor ale căror radicale se combină cu ... *-e* „plural". Prin urmare, sîntem nevoiţi să recurgem la enumerare. De aici nu rezultă însă că este cazul să acceptăm pentru *-e* şi pentru *-uri* denumirea de „alomorf lexical", prin care autoarea desemnează alomorful *-ete* din *capete*. După părerea noastră acest termen trebuie înlăturat, dat fiind că—admiţînd segmentarea propusă de autoare — contextul în care apare *-ete* se defineşte în termeni morfologici (după morfemul *cap-*), nu lexicali (de obicei, şi pentru engl. /ən/ din *oxen* se dă o astfel de definiţie a contextului; el nu este deci un alomorf „lexical", cum îl numeşte autoarea la p. 47). Nu este vorba aici de o chestiune de terminologie, ci de faptul că tipurile de alomorfe sînt, cel mult, două, nu trei : contextele în care apar se definesc fie în termeni fonetici (fonologici), fie în termeni morfologici (= prin referire la morfemul lexical sau gramatical în combinaţie cu care apare un alomorf). Că, şi într-un caz şi în altul, se poate face apel la o trăsătură comună mai multor foneme, respectiv, morfeme, aceasta este o chestiune de alt ordin, care nu are nici o legătură cu distincţia în discuţie ; aşa cum se prezintă în cartea de care ne ocupăm, clasificarea alomorfelor se bazează pe amestecul a două criterii.

Întrucît orice alomorf — indiferent de ce tip — este, prin definiţie, variantă (realizare) a unei invariante, adică a unui morfem, se pune întrebarea care este, să zicem, morfemul căruia i se subsumează alomorfele morfologice *-e* şi *-uri*. În capitolul în care figurează exemplele discutate mai sus (*scaune*, *trenuri* etc.) nu se arată acest lucru. Se stabileşte (la p. 48) că sunetul final din *domenii* şi [ă] din *ouă* sînt „alomorfe f o n e t i c e ale alomorfului m o r f o l o g i c *-e*", dar operaţia de „reducere" nu depăşeşte nivelul submorfemic ; nu ni se spune al cărui morfem este acest alomorf *-e* şi nici dacă aşa-numitul alomorf „lexical" din *capete* aparţine sau nu aceluiaşi morfem ca şi *-e*. Nici în capitolul intitulat *Substantiv* problema reducerii alomorfelor la invariante nu se pune în mod explicit, iar încercarea de a deduce, din datele prezentate de autoare, cîte sînt şi care sînt morfemele caracteristice flexiunii substantivelor întîmpină dificultăţi,

din motivele care vor fi arătate în continuare (lucrurile se prezintă, în esență, la fel în capitolele *Adjectiv* și *Verb*).

La p. 61 citim : „Formele, corespunzînd valorilor de *nominativ* = *acuzativ* și *genitiv* = *dativ* le vom indica în cursul expunerii, pentru simplificare, prin K_1 și K_2" ; în notă, se adaugă că simbolul Kpl. „indică pluralul". Din paginile următoare rezultă că „formele" la care se referă pasajele citate sînt, de fapt, afixele flexionare. Termenul a f i x desemnează atît alomorfele fonetice (vezi, de exemplu, p. 61–72), cît și unitățile obținute prin gruparea acestora în alomorfe morfologice (p. 72–73). S-ar părea că, la nivelul morfemelor, afixele flexionare sînt în număr de trei K_1, K_2 și Kpl., interpretare care ar fi în concordanță cu definiția morfemului dată la p. 46 ; în acest caz, Kpl., de exemplu, ar fi morfemul căruia i s-ar subsuma alomorfele morfologice notate, la p. 72–73, {-e}, {-i}, {-uri} (cu un tip de paranteze utilizate, de obicei, pentru a nota morfemele). La p. 69 se vorbește însă de alomorfe ale „morfemelor de K_1 și K_2 = Kpl. ale substantivelor masculine" (de fapt, feminine), de unde ar rezulta că unitățile morfemice nu se stabilesc pentru întreaga flexiune a substantivelor, ci pe genuri. Pe de altă parte, în operația de reducere a alomorfelor considerate „fonetice" (ceea ce ar implica posibilitatea de a descrie distribuția lor în termeni fonetici), se ține seamă de gen (cf., de exemplu, p. 70, unde se arată că distribuția a șase serii de afixe concrete „poate fi circumscrisă fonetic î n c a d r u l c l a s e i s u b s t a n t i v e l o r n e u t r e" ; subliniat de noi). În aceste condiții, rămîn neclare atît sensul termenului „alomorf fonetic", cît și concepția autoarei asupra noțiunii de morfem și asupra raportului dintre morfeme și alomorfe ; despre aceste probleme vom avea prilejul să mai discutăm în paginile următoare.

4. Ne-am referit, în rîndurile precedente, la definiția morfemului dată la p. 46 a cărții („clasă de unități..."), fără a ține seamă de faptul că ea nu este singura acceptată în carte : ținînd să atragă atenția că mai înainte utilizase o altă definiție, autoarea arată că în raportul morfem-alomorfe „morfemul nu mai este conceput ca o unitate concretă de expresie asociată cu un sens" (p. 46). Într-adevăr, definind r a d i c a l u l, Valeria Guțu Romalo face, în nota de la p. 39 următoarea precizare : „Avem în vedere definiția curentă a morfemului în cercetările descriptiviste : unitate minimă de expresie asociată unei unități de conținut". Dacă adăugăm și faptul că, din motive de „comoditate terminologică" (?) — așa cum se arată la p. 53, nota — termenul m o r f e m r a d i c a l este considerat potrivit și pentru a desemna ceea ce în altă parte este numit r a d i c a l, chiar dacă acesta — menționează autoarea, în aceeași notă — „poate fi reprezentat și prin mai multe morfeme", problema noțiunii de morfem în concepția autoarei devine și mai dificilă.

Lucrurile nu se prezintă tocmai simplu nici în ce privește sensul termenului r a d i c a l, adus deja în discuție, în rîndurile precedente. Acesta denumește, după cum ni se spune la p. 39, „acea *unitate, rezultată din prima analiză efectuată asupra unei forme aparținînd unei paradigme, care cuprinde morfemul independent*". Nu ni se spune însă ce înseamnă „prima analiză" : întrucît atît segmentul *ar-*, cît și segmentul *ara-* din forma *aram*, dată ca exemplu, conțin ceea ce autoarea numește „morfem independent", se pune întrebarea dacă prima analiză constă în segmentarea *ar-am* sau

ara-m şi dacă, prin urmare, radicalul, în sensul definiţiei de la p. 39, este *ar-* sau *ara-* ; evident, o întrebare asemănătoare se pune şi cu privire la extensiunea f l e c t i v u l u i („*unitate care nu cuprinde morfemul independent*" ; p. 40) : *-am* sau *-m*? Cineva ar putea crede, la o lectură superficială, că obiecţia noastră cade dacă ţinem seamă de ceea ce se spune despre radical, cu cîteva rînduri mai sus, tot la p. 39 : el „reprezintă acea parte a secvenţei fonice a cărei ocurenţă concretă este obligatorie pentru orice formă flexionară" ; ar rezulta, în aparenţă, de aici că „prima analiză" trebuie să fie *ar-am*, segmentarea *ara-m* fiind exclusă, deoarece numai *ar-* este prezent, în mod obligatoriu, în toate formele din paradigma verbului în discuţie. Ceea ce vrea să arate autoarea în pasajul citat nu este însă altceva decît faptul că nu există forme flexionare care să nu conţină un radical: „*Radicalul nu poate fi niciodată reprezentat printr-un şir fonemic vid*", se spune în fraza următoare; prin urmare nu este vorba aici de o definiţie a radicalului, nici de o indicaţie cu privire la metoda de identificare a acestuia într-o paradigmă dată, ci de sublinierea unei trăsături prin care radicalul se deosebeşte de flective (cf. p. 40). Problema alegerii între cele două posibilităţi de segmentare (*ar-am* sau *ara-m*) rămîne nerezolvată.

Din faptul că, în definiţia radicalului, autoarea se referă la analiza „efectuată asupra unei forme", rezultă că în diversele forme ale aceluiaşi cuvînt pot să apară radicale diferite. Într-adevăr, în capitolul *Verb* se vorbeşte, frecvent, de „radicalul gerunziului" (p. 167), „radicalul imperativului" (p. 175) etc.; aşadar, termenul este folosit aici cu o accepţiune diferită de cea curentă în lingvistică (cel puţin în lingvistica românească). Pe de altă parte însă, se vorbeşte, la fel de frecvent, şi de „radicalul unui verb" (p. 234), de „variaţia radicalului" în cadrul paradigmei (p. 239) etc., ceea ce înseamnă că acelaşi termen, r a d i c a l, desemnează o dată un alomorf, iar altă dată totalitatea alomorfelor. Se poate susţine că e mai comod să spunem, scurt, „radical" în loc de „alomorf al morfemului radical", dar, într-o carte în care simbolurile de tot felul sînt extrem de numeroase, ar fi fost de aşteptat ca, prin folosirea unui simbol, avantajul scurtimii să fie obţinut fără a se sacrifica exactitatea exprimării.

Folosirea termenului r a d i c a l pentru a desemna mulţimea alomorfelor este în contradicţie cu definiţia care se găseşte la p. 39 a lucrării şi pe care am reprodus-o mai sus; sau radicalul este un element al acestei mulţimi, o parte a u n e i forme, şi atunci nu se mai poate vorbi de „radicalul unui verb", sau fiecare verb are un radical (cu o structură fonematică variabilă în anumite limite) — conform concepţiei curente — şi în acest caz termeni ca „radicalul gerunziului" sînt lipsiţi de sens.

5. O obiecţie care poate fi adusă metodei de cercetare pe care a utilizat-o Valeria Guţu Romalo este că a plecat, în descrierea morfologiei, de la s u n e t e, în loc să efectueze operaţia de analiză asupra unor forme date ca succesiuni de f o n e m e (acest din urmă procedeu este cel obişnuit în lucrările unor lingvişti ca Z. S. Harris, Ch. F. Hockett etc., pe care autoarea i-a urmat sau a încercat să-i urmeze în alte privinţe). Calea aleasă de autoare este generatoare de dificultăţi de analiză, aşa cum vom avea prilejul să arătăm în alineatele următoare. În afară de aceasta, ea este în totală contradicţie cu principiile expuse în partea introductivă a cărţii: „Orice cercetare a flexiunii unei părţi de vorbire presupune ca

premisă necesară axioma că formele cuprinse în paradigmă sînt reprezentate prin lanţuri de unităţi fonemice... Orice lanţ fonemic reprezentînd o formă care aparţine unei paradigme flexionare poate fi analizat în plan morfemic..." (p. 38); alomorfele unui morfem sînt „mai mult sau mai puţin diferite între ele sub aspect fonematic" (p. 46). În lumina acestor principii ne-am fi aşteptat ca precizarea „în cadrul acestei descrieri, considerăm ca date paradigmele şi diferitele lor zone" (p. 46) să însemne că se consideră *dată* structura fonematică a formelor şi că descrierea morfologică urmează să înceapă cu segmentarea unor „lanţuri fonemice", nu a unor succesiuni de sunete. De cîteva aspecte neclare ale concepţiei autoarei asupra fonologiei şi foneticii limbii române ne vom ocupa mai departe (vezi acest paragraf şi §§ 30 şi 37).

Fără a pretinde că autoarea ar fi trebuit să expună păreri proprii asupra fonologiei limbii române, credem că despre inventarul de foneme avut în vedere, în mod mai mult sau mai puţin indirect, ar fi trebuit să dispunem de date mai ample decît cele prezentate la p. 54, fie şi numai pentru motivul că alternanţelor *fonologice* li se acordă, în carte, o mare importanţă. Problemele privind structura *fonetică* a unităţilor semnificative sînt prezente în descrierea propriu-zisă, dar nici sub acest aspect lucrurile nu se prezintă întotdeauna destul de clar. Vom semnala aici un singur caz, a cărui discutare implică referirea la probleme care sînt, în acelaşi timp, de fonetică, de fonologie şi de analiză morfologică.

La p. 54 se arată că urmează să fie considerate alternanţe numai modificările care implică „înlocuirea unui fonem prin altul" şi că, neîndeplinind condiţia, „variaţia k/ḱ (cf. a *bloca/blochează*)" nu este o alternanţă. Rezultă de aici că oclusiva palatală şi cea velară sînt, după părerea autoarei, variante ale aceluiaşi fonem (de altfel, se şi trimite, în notă, la o lucrare în care se susţine această interpretare). Propunîndu-ne să revenim în alt loc asupra formelor de tipul *blochează* (vezi mai departe, § 30), vom semnala aici cîteva inconsecvenţe şi contradicţii legate de problema de ordin general a statutului fonologic şi a naturii fonetice a oclusivelor palatale. La p. 71 se susţine că există o categorie de substantive neutre cu radicalul „terminat în [ĉ], [ĝ], [ḱ], [ǵ]" caracterizată prin seria de afixe [^{i}] (sg.), [ur^{i}] (pl.); în rubrica din tabelul de la p. 68 pe care o are în vedere această afirmaţie nu se dă decît exemplul *meci*, dar este clar că trebuie să punem în aceeaşi categorie pe *mănunchi* şi pe *unghi* (ultimul, inclus, la p. 291, în *Lista substantivelor utilizate în descriere*), ca şi pe *ochi*, cu pluralul *ochiuri*. Cu cîteva pagini mai înainte, se admite însă că substantivele masculine de tipul *unchi* (p. 62 şi 63), *ochi* (p. 64) au afixul -θ la toate formele. Aşadar aceeaşi formă *ochi*, ar trebui analizată, potrivit concepţiei autoarei, în două feluri: [oḱ]-[^{i}], neutru, dar [oḱ^{i}] -θ (sau [oḱ] -θ ?), masculin. Această inconsecvenţă în interpretarea aceleiaşi realităţi fonetice şi fonologice nu poate fi justificată prin considerente de ordin morfologic (care, de altfel, nu sînt menţionate nicăieri în mod explicit: neutrele *unghi*, *ochi* sînt variabile, iar masculinele *unchi*, *ochi* sînt invariabile). E drept că, la nivelul alomorfelor morfologice, *unghi* conţine acelaşi afix ca şi *tren*, de exemplu (cf. p. 71, 73), dar, acceptîndu-se ideea că oclusivele palatale sînt sunete simple, din care nu se poate „separa" un [^{i}], s-ar fi obţinut o simplificare — întru totul întemeiată din punct de vedere fonetic — încă la nivelul afixelor concrete, în prima

etapă a analizei. Se poate deduce că autoarea a fost nevoită să admită existența unei „pseudovocale", [ⁱ], într-un cuvînt ca *unghi*, pentru a justifica faptul că, potrivit interpretării adoptate la p. 54, fonemul /g/ se realizează aici ca [ǵ] (varianta palatală este condiționată de context). Cu aceasta nu se rezolvă însă toate problemele legate de analiza formelor care conțin oclusive palatale; pluralele de tipul *mănunchiuri*, *unghiuri* ne pun, în mod inevitabil, în fața următoarei dificultăți: dacă [k̓], [ǵ] sînt realizări ale fonemelor /k̓/, respectiv /ǵ/, înseamnă că nu mai este valabilă aprecierea din *Precizările preliminare* menționată în rîndurile precedente; dacă, dimpotrivă, [k̓], [ǵ] sînt variante ale oclusivelor /k/, respectiv, /g/, este imposibil ca afixul de plural al unor substantive ca *mănunchi*, *unghi* să fie [urⁱ], căci cele două variante nu pot apărea decît înaintea unui element palatal. Prin urmare, într-un plural ca *unghiuri*, avem a face fie cu succesiunea /ǵ/ + /u/, fie cu succesiunea /g/ + un fonem palatal (/i/, /y/ etc.), acesta din urmă explicînd prezența variantei [ǵ].

O problemă asemănătoare se pune în legătură cu analiza unei forme ca *vegheam*, unde autoarea distinge un sufix *-a-*; în forma aceasta, notată fonetic (cu indicarea limitelor morfologice) [veǵ-á-m], la p. 160, putem distinge, din punct de vedere fonologic, fie o succesiune /ǵa/ (ceea ce contrazice interpretarea [ǵ] = [g] = /g/, acceptată, indirect, în *Precizările preliminare*), fie o succesiune /g/ + un element palatal (vocală sau semivocală), ceea ce duce la degajarea unui sufix *-ea-* (ca în *credeam*, de exemplu), nu *-a-*.

După părerea noastră, sufixul din *vegheam* este, într-adevăr, *-a-*, iar fonemul inițial al desinenței din *mănunchiuri*, *unghiuri* este /u/, dar, admițînd acest lucru, sîntem obligați să recunoaștem că vocalele /a/, respectiv /u/ sînt precedate de un fonem /ǵ/ (cu privire la caracterul avantajos, pentru descrierea morfologiei românești, al interpretării conform căreia [k̓] și [ǵ] sînt realizări ale unor foneme diferite de /k/, respectiv, /g/, vezi, acum în urmă, Em. Vasiliu, SCL XIX, 1968, 5, p. 561–564).

6. Deși *Introducerea* și *Precizările preliminare* ocupă împreună 50 de pagini, multe lămuriri cu caracter general, în loc să apară aici, sînt presărate prin celelalte părți ale cărții. De exemplu, valoarea semnului # și a parantezelor-acolade, { }, este explicată în capitolul *Substantiv* (p. 60, nota, respectiv, p. 72, nota), iar observațiile cu privire la valoarea fonetică a grupurilor de litere *che*, *ghe*, *ce*, *ci*, *ge*, *gi* se găsesc în capitolul *Verb* (în notele de la p. 160 și 161). La p. 170–171, se arată că sunetul [ⁱ] din unele forme verbale este considerat variantă a fonemului /i/; și această mențiune ar fi trebuit să apară în partea introductivă a lucrării, căci același sunet apare și în formele substantivale și adjectivale. Menționăm, în sfîrșit, un caz cu totul ciudat: un pasaj de aproape două pagini (!) din capitolul *Verb* (p. 234–236) nu este altceva decît repetarea, cu modificări neînsemnate, a unui pasaj din *Precizările preliminare* (p. 52–54).

7. Una dintre cele mai importante probleme care au stat în fața autoarei a fost aceea a selectării materialului (sau, pentru a folosi un termen tehnic, a delimitării unui c o r p u s pe care să se întemeieze descrierea); felul în care a fost ea rezolvată urmează să fie discutat sub două aspecte (care nu vor putea fi însă întotdeauna tratate separat): a) justețea crite-

riilor de alegere (acestea sînt enunţate în primele trei paragrafe — p. 36 38 — ale subcapitolului *Modul de lucru*) ; b) respectarea criteriilor în cursul expunerii.

În ce priveşte primul aspect, lucrurile par, la început, clare : „cercetarea îşi limitează foarte strict domeniul : are în vedere *faptele limbii literare actuale*, este deci o descriere sincronică a unui aspect al limbii române, cel literar, normat ... inventarul de cuvinte şi de forme avut în vedere n u cuprinde elemente neliterare : arhaice, dialectale, chiar populare" (p. 36). Explicaţiile care se dau cu privire la procedeul aplicat pentru stabilirea listei de cuvinte fac însă ca lucrurile să devină mult mai puţin clare. Luînd ca bază lista cuvintelor considerate de acad. Al. Graur ca aparţinînd fondului lexical de bază al limbii române, precum şi listele de frecvenţă alcătuite de V. Şuteu şi de Gh. Bolocan (pentru stilul literaturii artistice, respectiv, pentru stilul publicistic), autoarea a operat o selecţie descrisă în felul următor : „S-au inclus în inventar aproape toate substantivele, adjectivele şi verbele din fondul principal (au fost eliminate cîteva considerate neliterare), precum şi cele care apar în plus în celelalte două liste" (p. 37). Nu ni se dau însă nici un fel de indicaţii asupra criteriului în virtutea căruia au fost considerate „neliterare" şi, în consecinţă, au fost eliminate din corpus unele dintre cuvintele care figurau în listele luate ca bază. Ne întrebăm, de exemplu, de ce nu au fost incluse în *Lista substantivelor utilizate în descriere* (p. 283—291) substantive ca următoarele (din lista întocmită de acad. Al. Graur) : *curaj*, *lapte*, *oţel*, *pată*, *plăcintă*, *plumb*. Menţionăm că nu am dat exemple de substantive care nu apar în *Anexa 1* dar se găsesc în alte anexe (asupra acestor neconcordanţe ne vom opri în § 35) sau a căror prezenţă am putut s-o identificăm — cu destulă greutate, dată fiind absenţa unui indice de cuvinte — în corpul studiului propriu-zis (de pildă, *om* [!] şi *oaspe* nu figurează în *Anexa 1*, dar sînt discutate în mod special la p. 90). Pe de altă parte, ne întrebăm de ce cuvintelor enumerate mai sus le-au fost preferate substantive ca *baieră*, *crîşmar*, *norod*, *ogradă* (toate, incluse în *Anexa 1*; numai primul apare la acad. Al. Graur).

Nedumeriri stîrneşte şi faptul că din lista de la p. 332—335 lipsesc verbe ca *a exista*, *a iubi*, *a izbi*, *a păsa*, *a pisa*, *a unge* (prezente la acad. Al. Graur), care, evident, nu sînt neliterare (verbul *a coperi* a putut fi considerat formă neliterară, dar în listă nu figurează nici *a acoperi*, deşi este menţionat în tabloul dintre p. 196 şi p. 197 şi la p. 204 şi 207). Exemplele de acest fel s-ar putea uşor înmulţi.

Precizările cu privire la modul în care a fost alcătuit inventarul de cuvinte sînt completate, la p. 38, cu cîteva indicaţii asupra variantelor formale alese (în cazurile cînd există mai multe pentru acelaşi cuvînt) : „***Formele*** diferitelor unităţi lexicale cuprinse în descriere ca aparţinînd limbii literare sînt cele proprii idiolectului autoarei şi cele indicate în lucrările cu caracter normativ : *Gramatica limbii române* a Academiei R.P.R. (1954, 1962 [sic !, de fapt, 1963]), DLRM şi *Îndreptarul ortografic, ortoepic şi de punctuaţie* (1965)". Este neîndoielnic că lucrările cu caracter normativ pot (şi chiar trebuie) să fie luate ca bază cînd ne propunem să descriem limba literară (observaţiile formulate de autoare, la p. 38, cu privire la ultimele două izvoare menţionate sînt justificate, dar ele se referă la inventarul de cuvinte — care cuprinde şi elemente neliterare —

nu la caracterul formelor recomandate în cazurile cînd s-a impus alegerea între două sau mai multe variante ale unui cuvînt care a p a r - ţ i n e limbii literare). În ce mod poate fi însă utilizată, drept criteriu de constituire a corpusului de date, apartenenţa unei forme la idiolectul autoarei? Dacă este vorba numai de forme din idiolect care sînt prezente şi în normă, acest criteriu este absolut inutil; dacă autoarea are în vedere forme din idiolect neadmise de norma literară, includerea lor în corpus este în contradicţie cu principiul enunţat la p. 36 (vezi mai sus). Cele cîteva exemple pe care le vom da în continuare arată că, în unele cazuri (ce e drept, nu multe), s-a ţinut seamă de fapte care nu aparţin normei literare.

În legătură cu formele *surori*, *nurori*, după ce menţionează posibilitatea analizei *suror-i*, *nuror-i*, autoarea face, la p. 59, următoarea observaţie: „Existenţa în limba vorbită mai puţin îngrijită a unei forme *sore* (*sorei mele*, alături de *surorii mele*) arată însă că *-ori* e interpretat de vorbitori ca desinenţă". Ulterior (la p. 63, 64 şi în tabelul 1 de la p. 67), autoarea optează, fără rezerve, pentru analiza *sur-ori*, *nur-ori*; rezultă că argumentul care a determinat această alegere este un fapt din „limba vorbită mai puţin îngrijită".

La p. 60 se consideră că „radicalul [substantival — *n.n.*] variază ca lungime silabică (afirmaţia, are în vedere lista examinată) între 1 şi 5 silabe", pentru radicalele cele mai lungi dîndu-se, printre altele, exemplul *academician*; acest substantiv are însă, în pronunţarea literară (recomandată şi de *Îndreptar*), 6, nu 5 silabe: partea finală a cuvîntului se pronunţă [ĉi-an], nu [ĉan], cum ar rezulta din cele afirmate la această pagină (vezi şi p. 299).

La p. 67 (în tabelul 1), ca exemplu pentru seria de afixe -θ, -[i̯] figurează, fără nici o menţiune, alături de *şa*, substantivul *manta*, deşi se arată, pe drept cuvînt, la p. 91, că acesta „în limba literară, e utilizat cu forma de plural *mantale*" (deci nu *mantăi*).

La p. 323, adjectivul *serios* (trei silabe, în pronunţarea literară) figurează în lista adjectivelor cu radical bisilabic, iar *sovietic* (patru silabe) este considerat, la p. 324, trisilabic.

Prezenţa, la sfîrşitul lucrării, a unor liste conţinînd substantivele, adjectivele şi verbele „utilizate în descriere" ar trebui să ne ofere, în orice moment, posibilitatea de a şti dacă un anumit cuvînt a fost sau nu luat în consideraţie, în corpul studiului propriu-zis, cu prilejul stabilirii anumitor categorii, grupe, clase, tipuri etc. Din păcate, nu rezultă cu claritate ce trebuie să înţelegem prin „utilizat", „examinat" (respectiv „neutilizat", „neexaminat"). De exemplu, la p. 82, pentru a ilustra alternanţa consonantică [sk]~[şt] se menţionează alături de *muscă-muşte*, substantivul *etrusc*, cu pluralul *etruşti*, iar pentru alternanţa [g]~[ĝ] se menţionează, printre altele, substantivul *drug*. Lăsînd la o parte faptul că forma literară de plural a lui *etrusc* este *etrusci*, nu *etruşti*, se naşte întrebarea: ce sens are menţiunea din notă conform căreia cele două cuvinte „nu aparţin listei examinate"? E adevărat că nici unul dintre ele nu se regăseşte în *Anexa 1* (*Lista substantivelor utilizate în descriere*, p. 283—291), dar prezenţa lor la p. 82 nu înseamnă că au fost „utilizate" sau „examinate"? Chestiunea se complică prin faptul că *etrusc* este inclus în *Anexa 3* în paragraful „substantive care realizează alternanţa *sc/şt*", în timp ce, în para-

graful „substantive care realizează alternanța *g/ĝ*", din aceeași anexă, *drug* nu figurează.

Am văzut mai sus că reținerea sau eliminarea unor cuvinte din cele trei liste luate ca punct de plecare nu s-a făcut în toate cazurile ținîndu-se seamă de caracterul literar, respectiv, neliterar al cuvîntului în cauză. S-ar putea presupune că în operația de selectare a materialului a intervenit și un alt considerent, și anume dorința de a asigura „caracterul complet și sistematic al faptelor pe care se bazează descrierea" (p. 37). Într-adevăr, materialul extras din cele trei liste e completat cu două substantive (*atu* și *caro*, cu pluralele *atale*, respectiv *carale*, care cu greu pot fi incluse printre „faptele limbii literare actuale"; cf. p. 3^) și cu cîteva adjective (*asiduu*, *bălai*, *brusc*, *lălîu* etc.) Totuși, din moment ce multe cuvinte din listele menționate au fost lăsate la o parte, se pune întrebarea de ce a fost nevoie să fie reținut un număr relativ mare de cuvinte absolut de același tip în ce privește numărul de silabe, alternanța vocalică, accentul și caracteristicile flexionare. În lista substantivelor, de exemplu, întîlnim următoarea serie de feminine: *adunare*, *aplicare*, *dezarmare*, *dezvoltare*, *educare*, *întrebare*, *transformare* (dacă nu am ține seamă de numărul de silabe, s-ar putea adăuga: *aniversare*, *lucrare* etc.). Oare materialul nu ar fi fost la fel de complet (din punctul de vedere al scopului urmărit: descrierea morfologiei limbii române) dacă numai unul dintre cuvintele menționate ar fi fost reținut? Prezența tuturor acestor cuvinte în cel puțin una dintre listele alcătuite de cei trei autori citați ar fi putut să fie adusă în discuție, ca eventual răspuns la obiecția noastră, numai cu condiția ca listele să fi fost respectate și în alte cazuri — ceea ce, după cum am văzut, nu s-a întîmplat — sau cu condiția, de asemenea neîndeplinită, ca reținerea unor cuvinte și eliminarea altora să fie sprijinită pe argumente explicite.

În concluzie, se poate spune că autoarea nu a respectat cu strictețe criteriile de selectare a materialului pe care le-a enunțat în partea introductivă a lucrării și că, așa cum se prezintă, corpusul de date lasă impresia că în alcătuirea lui s-a strecurat o anumită doză de arbitrar.

8. Capitolul *Substantiv* începe (ca și cele două care urmează) cu un subcapitol intitulat *Analiza*, în care autoarea își propune să justifice segmentările în radical și flectiv pe care le-a efectuat în diversele forme flexionare ale substantivelor. Nu ne vom opri, în cele ce urmează, decît asupra cîtorva dintre situațiile în care, după părerea noastră, ar fi fost preferabile alte soluții decît cele propuse de autoare (lăsînd la o parte cazuri ca, de exemplu, cel al substantivului *lucru*, analizat, în mod justificat, *lucr-u*, *lucr-uri*, nu *lucru-θ*, *lucru-ri*).

Se admite că substantivele de tipul *baie* oferă „o dublă posibilitate de analiză": a) *bai-e*, *băi-θ* și b) *ba-ie*, *bă-i* (p. 56). Deși observă că [i̯] este constant în cursul paradigmei și că „în general, elementele constante aparțin radicalului", autoarea respinge, totuși, segmentarea de sub a), invocînd argumentul următor: „acest mod de segmentare duce la stabilirea unui tip de flexiune cu totul excepțional în sistemul nominal românesc... opozițiile privative, destul de frecvente în flexiunea numelui românesc, sînt întotdeauna privative în favoarea p l u r a l u l u i". După cum se poate ușor constata, argumentul adus împotriva segmentării *bai-e* și, implicit, în favoarea soluției adoptate de autoare este o situație care nu există decît dacă se acceptă... soluția autoarei. Analiza *ba-ie*, *bă-i*,

deci nerecunoaşterea, în cazuri de acest fel, a unei opoziţii privative în favoarea s i n g u l a r u l u i (*bai-e*, *băi-θ*), este tocmai una dintre condiţiile care fac posibilă caracterizarea formulată de autoare. Avem a face, în mod evident, cu un cerc vicios (cf. cele spuse mai jos, în legătură cu substantivele de tipul *lege*, *ureche*).

La p. 57 se afirmă că opţiunea pentru una dintre segmentările *oam-eni* şi *oamen-i* este arbitrară; ulterior, se acceptă prima dintre cele două soluţii (vezi tabelul 2 de la p. 67; în lista afixelor de plural de la p. 63—64 *-eni* nu figurează). După părerea noastră, chiar dacă forma în discuţie nu ne oferă, prin ea însăşi, un mijloc de a evita arbitrarul, există un puternic motiv care pledează pentru analiza *oamen-i*: este preferabil să înregistrăm în lista, practic infinită, a radicalelor substantivale, un radical cu variaţie aberantă, în loc să includem în inventarul finit al desinenţelor o unitate care apare în combinaţie cu un singur radical. Bazaţi pe acelaşi principiu (pe care, în fond, îl invocă şi autoarea, în capitolul *Adjectiv*, în legătură cu analiza formelor lui *roşu*; vezi p. 102), considerăm că nu era cazul ca formele *capete* (pl. de la *cap*) şi *surori* să fie segmentate *cap-ete* (tabelul 3, p. 68; nici acest afix nu figurează în lista de la p. 63—64), respectiv, *sur-ori* (tabelul 1, p. 67). Amîndouă aceste substantive, precum şi celelalte înşirate la p. 90, ar fi trebuit, credem, să fie considerate neregulate în ce priveşte radicalul, nu „sub aspectul desinenţelor".

Autoarea consideră că substantivele de tipul *învăţătoare* (cu o singură formă la toate cazurile, atît la sg., cît şi la pl.), precum şi masculinele şi neutrele *singularia tantum* sau *pluralia tantum* (nu *singulariae* sau *pluraliae tantum*, cum scrie autoarea la p. 58) admit un singur mod de segmentare: R (= radical) + un flectiv θ (p. 57 — 58). După părerea noastră dreptatea este de partea autorilor care, în cuvinte de tipul *învăţătoare*, degajează un flectiv *-e* (acesta este, de pildă, cazul Paulei Diaconescu, la care se trimite la p. 58 şi care adoptă un punct de vedere prezent şi în *Gramatica Academiei*). Optînd pentru soluţia conform căreia acest segment aparţine radicalului, Valeria Guţu Romalo încalcă un principiu pe care l-a respectat în alte ocazii, ca, de exemplu, atunci cînd a efectuat segmentarea *lucr-uri* (cu /u/ din silaba finală repartizat flectivului), pe baza comparaţiei cu *trenuri*, *vînturi* etc, deşi vocala menţionată face parte dintre elementele constante în cursul flexiunii. Din moment ce flexiunea p r o n u m e l u i (deci a unei alte părţi de vorbire) este invocată în sprijinul identificării a două omonimii în flexiunea substantivului (deci patru cazuri, deşi, făcînd abstracţie de vocativ, fiecare număr cunoaşte maximum două forme distincte; vezi p. 61 şi nota), era cu atît mai firesc ca paradigma unor s u b s t a n t i v e de tipul *floare* să fie luată ca termen de comparaţie şi, în felul acesta, să se separe un flectiv *-e* în *învăţătoare* (admiţîndu-se, prin urmare, omonimia nom. = ac. = gen. = dat., sg. şi pl.).

Am văzut (în § 5) că autoarea distinge un flectiv [^{i}] în formele de singular ale substantivelor de tipul *meci*, *unghi* (p. 62—63, 68—71). Nu găsim nici un argument în favoarea acestei soluţii şi împotriva analizei „radical terminat în consoană (nu în [^{i}]) + flectiv θ". Evident, dacă s-ar fi acceptat această din urmă analiză, consecvenţa ar fi impus aplicarea ei şi la pluralele de tipul *legi*, *urechi*: /leĝ/-Ø, /urek̂/-θ; în acest fel s-ar fi mărit însă numărul substantivelor cu desinenţă pozitivă la singular

și cu desinență -θ la plural și, în consecință, rezultatul nu ar fi fost în concordanță cu ceea ce se spune la p. 56, unde se susține, *a priori*, că acest tip de flexiune este „cu totul excepțional" (vezi mai sus, în acest paragraf).

Nu este argumentată nici părerea autoarei conform căreia în substantive ca *leu*, *rîu* semiconsoana finală nu ar aparține radicalului (p. 62). Întocmai cum prezența unei semiconsoane palatale, admisă în *famili*[i̯e], nu mai este recunoscută în *familiile* (p. 80—81), se consideră că în pluralul *rîuri* avem a face cu succesiunea [îu]; această pronunțare nu este neobișnuită, dar, din punct de vedere fonologic și morfologic, este mai avantajos să distingem, în forma *rîuri*, o succesiune /w/ (aparținînd radicalului !) + /u/, indiferent dacă ea se realizează ca [u̯u], [ᵘu] sau ca [u], și, admițînd existența unui radical constant, /rîw/, să grupăm acest substantiv (și altele de același tip) împreună cu *tren*, *glas* etc. : sg. /rîw/-θ, pl. /rîw/-*uri*, ca și /tren/-θ, /tren/-*uri*.

Unele dintre interpretările de care ne-am ocupat în rîndurile precedente — *bă-i*, *bi*[ĉ]-[ⁱ], *un*[ĝ]-[ⁱ], *le*-[u̯] — denotă tendința autoarei de a degaja cît mai multe flective în prima etapă a cercetării. Considerate la nivelul așa-numitelor alomorfe morfologice, flectivele rămîn, ce e drept, mult mai puține (vezi p. 72—73) ; dar, după părerea noastră, o segmentare diferită de cea efectuată de autoare ar fi făcut ca lucrurile să se prezinte mai simplu de la început, făcînd de prisos o mare parte a operației de „reducere a alomorfelor".

9. La p. 69—71, numeroasele afixe concrete degajate în paragrafele precedente sînt grupate în unități („alomorfe morfologice"), care reprezintă clase caracterizate prin faptul că membrii fiecăreia dintre ele se află, unul față de altul, în distribuție noncontrastivă din punct de vedere fonetic (nu apar în același context). Neașteptat este faptul că operația de reducere a alomorfelor are în vedere nu afixe cu aceeași valoare, ci s e r i i, compuse din afixe cu valori diferite. Despre [ă], [e] și [ă], [ⁱ] se spune, la p. 69, că „reprezintă serii i r e d u c t i b i l e la nivel fonetic, dat fiind că cele două serii de afixe pot apărea după radicale cu finală identică : comp. *seră/sere* și *seară/seri*". Calificativul de „ireductibil" nu este însă aplicabil decît la perechea [e], [ⁱ] ; despre [ă] din *seară* și [ă] din *seră* nu se poate spune nici că sînt, nici că nu sînt reductibile la o unitate, din moment ce cele două segmente reprezintă, în mod evident și din capul locului o singură unitate (identitatea de expresie este dublată de identitatea de valoare).

Tot la p. 69, citim : „Seria 4 [afixele -*e* și -*i* din *carte*, *cărți*, de exemplu — *n.n.*] este de asemenea ireductibilă la nivel fonetic : comp. *carte/cărți*, *poartă/porți* și *artă/arte*". Ceea ce vrea autoarea să spună aici este că, pe de o parte, [e] și [ă], cu valoare de „K_1" nu pot fi considerate alomorfe „fonetice" ale aceluiași alomorf morfologic și că, pe de altă parte, nici [ⁱ] și [e] cu valoare de „K_2 și Kpl." nu admit o reducere de acest fel. Lucrurile stau, într-adevăr, așa. Dar ce fel de raport între serii ca atare ne duce la această concluzie ? Ea rezultă pur și simplu, din constatarea că în același context fonetic apar atît [e], cît și [ă], respectiv, atît [ⁱ], cît și [e] (în loc de *artă/arte* s-ar fi putut da, pentru mai multă claritate, un exemplu ca *față/fețe*).

Seriile de afixe degajate în etapa inițială a cercetării sînt prezentate în trei tabele (p. 67—68) ; la alcătuirea acestora s-a ținut seamă, printre altele, de tipurile flexionare cărora le corespund seriile respective : tipul A este caracterizat prin omonimiile K_2 = Kpl., iar tipul B, prin omonimiile $K_1 = K_2$. Seriile de afixe în care un termen are valoarea de „K_1 și K_2", iar celălalt valoarea de „Kpl." sînt împărțite, în cadrul tipului B, în două tabele (B_1 și B_2), dintre care unul cuprinde afixele masculinelor, iar celălalt, afixele neutrelor. Autoarea consideră că problema reducerii alomorfelor se poate pune numai în interiorul fiecăreia dintre grupele B_1 și B_2, deoarece, deși unele afixe de singular sînt comune, grupele „se deosebesc însă net în ce privește afixele de plural" (p. 70). Afirmația nu corespunde întocmai realității. Afixul [i̯] „Kpl." apare și la masculine, și la neutre; dacă — în ciuda slăbiciunii argumentului invocat (numărul mare de substantive de tipul *leu*, *rachiu*, cu [u̯]) — acceptăm părerea autoarei după care în cuvinte ca *domeniu* „ar părea mai justificată, cel puțin morfologic, pronunțarea cu diftong descendent" (p. 62), înseamnă că substantivele analizate *le-u*, *le-i* și *domeni-u*, *domeni-i* sînt caracterizate prin aceeași serie de afixe (deci este identic și afixul de la singular).

10. Examinarea clasificării în declinări pe care o propune autoarea la p. 72—74 ne obligă să readucem în discuție spinoasa problemă a noțiunilor de morfem și alomorf. Trecînd cu vederea lipsa de claritate a expunerii din *Precizările preliminare* și din paragrafele consacrate reducerii alomorfelor și ținînd seamă de faptul că alomorfele morfologice sînt, prin definiție, realizări ale unor morfeme, putem să atribuim autoarei recunoașterea a trei morfeme în flexiunea substantivului (vezi mai sus, § 3) : K_1, K_2 și Kpl. După cum se observă, celor trei unități morfematice le corespund simboluri care trimit doar la v a l o a r e a fiecărui morfem (explicată la p. 61 ; cf. § 3), și, implicit, a fiecăruia dintre alomorfele lui, s t r u c t u r a f o n e m a t i c ă a acestora din urmă fiind variabilă (de exemplu, *-i* din *codri*, *-e* din *bice* și *-uri* din *meciuri*, sînt, toate, alomorfe ale morfemului cu valoarea de „Kpl.").

Cît despre felul în care poate fi descrisă repartizarea alomorfelor morfemelor flexionare după diferite „baze" („radicale", în terminologia autoarei), am văzut deja (în § 3) că, de multe ori, ea nu poate fi realizată decît prin e n u m e r a r e a bazelor însăși : *-e* „Kpl." apare după /bič/-, /lemn/- etc., *-uri* apare după /meč/-, /tren/- etc. Posibilitatea de a ne referi, uneori, la o t r ă s ă t u r ă c o m u n ă a bazelor — trăsătură care, cu puține excepții, este genul — nu ne aduce mari foloase : putem indica, în acest fel, a b s e n ț a unui alomorf dintr-o clasă de contexte, dar pentru a descrie distribuția alomorfelor care a p a r în clasa respectivă de contexte sîntem nevoiți să recurgem tot la enumerare. De exemplu, putem spune că /u/ „K_1" n u a p a r e în combinație cu clasa radicalelor caracterizate prin trăsătura „feminin", dar simpla cunoaștere a acestui lucru nu ne permite să știm care alomorf a p a r e în prezența trăsăturii menționate (cf. *moară*, *sapă* etc., pe de o parte, *floare*, *vulpe* etc., pe de alta).

11. Ajunși în acest punct, vom încerca să arătăm că principiile pe care se bazează reducerea alomorfelor, respectiv, stabilirea inventarului de morfeme flexionare sînt, în cazul nostru, cu totul nepractice și inadecvate.

Autoarea a luat ca model principiile şi procedeele de analiză utilizate, cu bune rezultate, în studiile asupra limbii engleze, fără să ţină seamă de faptul că morfologia acestei limbi pune în faţa cercetătorului probleme deosebite de cele pe care le pune româna. Pentru engleză este foarte indicat, de exemplu, să se stabilească existenţa unui morfem de plural unic : distribuţia alomorfelor /s/, /z/, /əz/, care caracterizează majoritatea covîrşitoare a substantivelor, poate fi descrisă într-un mod extrem de simplu, în termeni fonologici (pe baza unor caracteristici formale ale radicalelor care permit gruparea acestora în clase), iar distribuţia celorlalte alomorfe (de exemplu, -/ən/ din *oxen*, -θ din *sheep*, pl.), deşi face necesară enumerarea bazelor, nu prezintă nici un inconvenient grav, dat fiind numărul foarte redus de cazuri în care apar aceste alomorfe „aberante". O astfel de analiză a flexiunii substantivelor în limba engleză corespunde întru totul cerinţei menţionate în următoarea definiţie a morfemului, formulată de H. A. Gleason, Jr. : „A *morpheme* is a group of one or more allomorphs which conform to certain, usually rather clearly definable, criteria of distribution and meaning" (*An Introduction to Descriptive Linguistics*. Revised Edition, New York, [1961], p. 61). După cum rezultă din cele arătate în paragrafele precedente, reducerea propusă de Valeria Guţu Romalo pentru afixele flexionare ale substantivelor româneşti este departe de a satisface dezideratul ca alomorfele grupate în acelaşi morfem să aibă o distribuţie „clar definibilă" : fără îndoială, nu este nici clar, nici simplu să descriem distribuţia, să zicem, a alomorfelor *-e* şi *-ă* la substantivele feminine enumerînd sutele şi miile de baze care se combină cu unul sau cu altul dintre cele două alomorfe.

Ţinînd cont exclusiv de valoarea (sensul) diverselor alomorfe, autoarea a subsumat, de exemplu — deşi în mod nu tocmai explicit (problema raportului morfem-alomorfe morfologice nu se bucură de prea mare atenţie în descrierea propriu-zisă) — aceleiaşi unităţi morfemice „K_1" afixe realizate ca [e], [u], [u̯] şi zero (cf. *frate*, *codru*, *leu*, *pom*). Între ultimele trei există într-adevăr relaţii care permit descrierea distribuţiei lor, în cadrul clasei bazelor masculine, prin referire la unele caracteristici formale generale, care elimină necesitatea de a recurge la enumerare : /u/ după o bază terminată în *muta cum liquida*, /w/ după vocale, θ în celelalte poziţii (sau, dacă admitem — cum s-ar părea că face autoarea — că [u] şi [u̯] sînt variante ale aceluiaşi fonem : θ după consoană simplă, /u/ în celelalte poziţii). Avem a face aici cu criterii clare care permit ca distribuţia alomorfelor să fie descrisă în mod rezonabil ; prin urmare, este posibilă reducerea alomorfelor /u/, /w/ şi θ (respectiv, /u/ şi θ) la un morfem unic, pe care este convenabil să-l notăm {u} (reducerea la un singur morfem, notat *u*, a lui [u] şi a lui [u̯] apare şi la Paula Diaconescu, SCL XII, 1961, 2, p. 183, nota 3, dar fără justificarea pe care încercăm să o schiţăm mai jos ; pentru a simplifica lucrurile, facem abstracţie de faptul că, după părerea noastră, [u̯] şi [i̯] din *leu*, respectiv, *lei*, aparţin radicalului, desinenţa fiind zero în ambele cazuri).

După cum am văzut în alineatul precedent, reunirea într-o singură unitate morfematică a afixelor din *codru*, *leu*, *pom* nu presupune, în mod obligatoriu, identitatea fonologică a segmentelor considerate : este evident că /u/ şi θ nu sînt fonologic identice. Această reunire se poate baza pe o

caracteristică generală, de ordin semantic, a bazelor (pe care e convenabil să o numim „non-feminin", dat fiind că acelaşi morfem, {u}, apare şi la neutre), pe o caracteristică, tot generală şi tot de ordin semantic, a alomorfelor în discuţie (valoarea de „K_1" = nom.-ac. sg.) şi pe distribuţia non-contrastivă a acestora, descrisă în termeni simpli, anume, făcîndu-se apel la noţiuni de tipul „clasa bazelor (temelor) terminate în vocală". Prin urmare, nu excludem nicidecum posibilitatea ca alomorfe cu structură fonematică (şi, implicit, fonetică) diferită să aparţină aceluiaşi morfem. Motivul pentru care considerăm că /e/ din *frate* nu poate fi subsumat aceluiaşi morfem ca şi θ din *pom* nu constă în faptul că /e/ şi „zero fonic" nu sînt segmente fonologic identice; acest motiv constă în imposibilitatea de a descrie altfel decît prin enumerarea bazelor respective distribuţia lui *-e* în raport cu distribuţia alomorfelor morfemului {u} (cf. *frat-e*, dar *bărbat-θ*, *şarp-e*, dar *crap-θ* etc.).

Fără să se preocupe de problema modului în care poate fi descrisă distribuţia alomorfelor în cazuri de tipul celor discutate mai sus (*-ă* şi *-e* la feminine, *-e* şi *-uri* la neutre, *-e* şi „zero fonic" la masculine), autoarea încearcă, în schimb, să stabilească distribuţia afixelor concrete (considerate sub aspectul realizării lor fonetice) şi, ţinînd seamă de contextele în care apar acestea, să le grupeze în alomorfe morfologice (p. 69—71). Rezultatele apar la p. 72—74, sub forma unei clasificări a substantivelor în 11 declinări. După cum arată autoarea la p. 76, „cel mai mult se apropie clasificarea propusă, prin modul de a proceda şi prin rezultatele obţinute, de cea efectuată de P. Diaconescu"; menţionînd, apoi, că Paula Diaconescu distinge 17 clase de substantive, Valeria Guţu Romalo adaugă: „Diferenţele de rezultat se datoresc, în primul rînd, faptului că în prezenta lucrare avem în vedere distincţia dintre a l o m o r f e l e f o n e t i c e şi a l o m o r f e l e m o r f o l o g i c e, care permite reducerea numărului de clase".

Considerăm că înglobarea într-o singură clasă a substantivelor de tipul *pom*, pe de o parte, şi de tipul *codru*, pe de alta — care, după Paula Diaconescu (*loc. cit.*, p. 184) au desinenţe diferite — este justificabilă (cf. cele arătate mai sus). Nu acelaşi lucru putem însă să-l spunem cu privire la gruparea lui *stea* împreună cu *casă*, într-o declinare avînd ca afixe pe *-ă* „realizat ca [-ă] sau -θ" şi pe *-e* „realizat ca [-e] sau ca [-le]" (p. 72). La p. 69 se susţine că, pe baza distribuţiei, seria de afixe -θ, *-le* poate fi grupată „cu o altă serie de afixe, cu seria 1, de exemplu". Soluţia aceasta este, într-adevăr, adoptată la p. 72. Gruparea cu seria 1 (= afixele substantivelor de tipul *casă*) este însă a r b i t r a r ă (ceea ce rezultă şi din menţiunea „de exemplu"); lăsînd, pentru moment, la o parte caracterul eronat al afirmaţiei potrivit căreia în contextele în care apare seria -θ, *-le* nu apare „nici una din celelalte serii de afixe" (p. 69) — asupra acestui lucru vom reveni în § 37 — remarcăm că afixele -Ø, *-le* ar fi putut tot atît de bine, în cadrul concepţiei autoarei, să fie grupate cu seria notată [ă], [i] din *poartă*, *porţi*.

În lumina celor discutate în alineatele precedente, nu putem să ne declarăm satisfăcuţi de ceea ce aduce nou Valeria Guţu Romalo în descrierea flexiunii substantivelor româneşti. Clasificarea în declinări după omonimiile specifice — criteriu prezent şi în *Gramatica Academiei* şi în cercetarea Paulei Diaconescu la care ne-am referit mai sus — şi după

structura afixelor flexionare prezintă indiscutabile avantaje față de o clasificare care ar avea în vedere exclusiv genul. În ce privește însă afixele, ar fi fost necesar ca, ținîndu-se seamă de structura lor f o n e m a t i c ă, să fie grupate în același morfem numai alomorfele a căror distribuție poate fi descrisă prin reguli simple și clare.

12. Trecînd peste cîteva detalii, avem de făcut aici o singură observație, cu privire la subcapitolul *Categoria determinării în flexiunea substantivului* (p. 77–81). La p. 79 citim : „Afixele enclitice cunosc realizările : -(*u*)*l*, -*le*, -(*u*)*lui* (singular masculin și neutru), -*a* (-*u̯a*, -*i̯a*), -*i* (singular feminin), -*i*, -*lor* (plural masculin), -*le*, -*lor* (plural feminin și neutru), iar ocurența diferitelor variante se descrie fără dificultăți în termeni fonetici, cf. de exemplu [26]". Nu rezultă de aici nici cîte și care sînt invariantele (morfemele), nici care este structura fonematică a alomorfelor ; în ce privește distribuția acestora, vaga trimitere la *Gramatica Academiei* (=nr. 26 în *Bibliografie*) nu poate fi considerată suficientă.

13. Subcapitolul *Radicalul substantival* (p. 81–89) este consacrat descrierii alternanțelor fonologice din flexiunea substantivului. Întrucît „materialul destul de restrîns pe care se bazează cercetarea de față nu a permis alcătuirea unui inventar de alternanțe exhaustiv sub aspectul varietății situațiilor în care se realizează" (p. 82), ar fi fost, credem, de dorit ca autoarea să evite aprecierile cu caracter general care pot fi infirmate de îndată ce se îmbogățește corpusul. De exemplu, ar fi putut să lipsească afirmația (corespunzătoare, de fapt, unei simple presupuneri) potrivit căreia alternanța /ă/ ~ /é/ „pare a caracteriza substantivele masculine și neutre" (p. 86) : cf. *cumătră, cumetre*. Este drept că acest cuvînt — ca și masculinul corespunzător — lipsește din lista substantivelor utilizate, dar nimic nu o obliga pe autoare să introducă în expunere o observație de a cărei valabilitate ea însăși se îndoiește, după cum rezultă din formulare ; dacă, totuși, s-a considerat necesar să se facă o observație cu privire la repartizarea pe genuri a unor alternanțe, cuvîntul *cumătră* n-ar fi meritat oare să fie menționat măcar într-o notă, așa cum au fost menționate și alte forme sau cuvinte inexistente în corpus (cf. *făbrici*, *stății*, în prima notă de la p. 87 ; *etrusc*, în tabloul de la p. 82 ; *tătîni* și *frățîni* la p. 90)?

Mai grav este faptul că o altă afirmație, referitoare la alternanța /ă/ ~ /e/ în silabă neaccentuată — „am înregistrat-o numai în paradigma substantivelor feminine" (p. 86) — este infirmată chiar de cuvinte e x i s t e n t e în corpus : *cumpăt*, *număr* și *umăr* figurează în lista de la p. 283–291, iar la p. 303 sînt date, toate trei, ca exemple pentru alternanța /ă/ ~ /e/ în silabă neaccentuată, alături de femininele *sîmbătă* și *tabără* (*cumpăt*, care nu are plural, ar fi trebuit lăsat la o parte).

14. Subcapitolul *Substantive neregulate* (p. 89–95) ne dă ocazia să facem o nouă observație legată de problema alomorfelor morfologice. La p. 90 se vorbește despre desinența de plural -*le*, care „caracterizează o clasă de substantive feminine", dar care apare „realizată ca -*ále*" și în pluralele *atale*, *carale* ale neutrelor *atu*, *caro*. Alomorful morfologic {e} (realizat, după părerea autoarei, ca [e] sau ca [le]) avînd atît valoarea de „K_2", cît și valoarea de „Kpl." în paradigma substantivelor de tipul *casă*, *stea*, (tipul A, p. 72), se pune întrebarea dacă trebuie sau nu să atribuim ambele valori și afixului -*ale* de la neutre. Răspunzînd afir-

mativ la această întrebare, ar însemna să admitem că *atu* şi *caro* au formele de genitiv-dativ (*unei*) *carale*, (*unei*) *atale*, ceea ce ar face ca aceste cuvinte să devină mult mai neregulate decît rezultă din cele arătate de autoare la p. 90; am ajunge astfel la recunoaşterea în limba română a unei ciudate categorii de substantive în care genul se schimbă de la un caz la altul (se înţelege că flexiunea **unui carale* nu poate intra în discuţie). Dacă însă admitem că *-ale* are numai valoarea de „Kpl." şi că, în consecinţă, formele de gen-dat. sg. şi de pl. ale celor două substantive nu sînt omonime, ca în flexiunea lui *casă*, *stea*, devine evident că gruparea lui *-ale* cu *-e*, *-le* de la feminine este nu numai arbitrară, ci şi în contradicţie cu procedeul de reducere a alomorfelor fonetice aplicat de autoare în alte cazuri, cînd această operaţie s-a efectuat numai în interiorul a c e l u i a ş i t i p f l e x i o n a r (cf. § 9). *Caro* şi *atu* cu gen.-dat. sg. (*unui*) *caro*, (*unui*) *atu* nu aparţin tipului A (cu omonimia K_2 = Kpl.), ci tipului B (unde $K_1 = K_2$) şi — întrucît în reducerea afixelor concrete la alomorfe morfologice se ţine seamă de gen (cf. § 3) — ar fi fost de aşteptat ca *-ale* să fie sau reunit cu un alt afix concret din flexiunea neutrelor, sau considerat ca unic reprezentant al unui alomorf morfologic independent.

15. Capitolul *Adjectiv* pune, în parte, probleme care au fost deja discutate pe baza materialului conţinut în capitolul precedent; în cele ce urmează, vom reveni numai asupra cîtorva dintre ele şi numai în măsura în care va fi necesar să aducem noi argumente în sprijinul unora dintre afirmaţiile noastre.

În cele mai multe cazuri, autoarea propune segmentări care reflectă aplicarea unor principii folosite (cu justificarea sau cu încercarea de justificare de rigoare) şi în analiza substantivelor. Astfel, se propune segmentarea *pusti*-[i̯e], *pusti*-[i̯], şi nu *pusti*[i̯]-*e*, *pusti*[i̯]-θ (p. 110), pentru a se evita degajarea unei opoziţii între sg. şi pl. în care primul termen ar avea un afix pozitiv, iar celălalt, un afix zero. O dată acceptată segmentarea care atribuie pe /y/ (ca şi pe /w/ din forma de masculin sg. *pustiu*) segmentului desinenţial, ea este invocată ca argument în favoarea analizei *no-u*, *no-i*, *no-uă*; o altă posibilitate menţionată (p. 102) este *nou*-θ, *nou-ă*, *no-i*, dar nu se spune nimic despre cea de-a treia (*nou*-θ, *nou-ă*, *noi*-θ), care este, credem, cea mai avantajoasă: cu preţul introducerii unei alternanţe consonantice, /w/ $\sim$ /y/, în radical, se obţine o reducere a numărului afixelor concrete (-θ, *-ă*, ca în *bun*, *-ă*, în loc de [u̯], [u̯ă]), fapt care simplifică operaţia de reducere.

E de remarcat, totuşi, că relaţia sufix pozitiv la sg. — sufix zero la pl. apare, pentru formele de feminin, la adjective ca *gălbui*, *bălai* (p. 113—114); avem deci *pusti*-[i̯e], pl. *pusti*-[i̯], dar *gălbu*[i̯]-*e*, pl. *gălbu*[i̯]-θ, ceea ce, după părerea noastră, reflectă o inconsecvenţă în aplicarea principiilor de segmentare.

16. Obiectul subcapitolelor *Flectivele adjectivale* (p. 105—108) şi *Gruparea adjectivelor în clase flexionare* (p. 108—120) îl constituie enumerarea afixelor flexionare, gruparea lor în „alomorfe morfologice" şi delimitarea claselor şi a subclaselor de adjective.

Inventarul seriilor de afixe concrete este foarte bogat, ceea ce se explică prin trei factori: a) în cazuri de tipul *nou*, *noi*, semiconsoanele sînt atribuite, după cum am văzut, segmentului desinenţial; b) în cazuri de tipul *destul*, *destui* se adoptă segmentarea *destul*-θ, *destu-i*, identifi-

cîndu-se, în radical, o alternanță /l/ ~ /θ/ (și nu /l/ ~ /y/ : *destul-θ*, *destui-θ*) și, prin urmare, degajîndu-se un afix [i̯]; c) se recunoaște existența unui sunet și deci a unui afix [ⁱ] după africatele [ĉ], [ĝ] și după oclusivele [k̑], [g̑]. Adoptîndu-se alte segmentări în primele două cazuri și acceptîndu-se interpretarea conform căreia consoanele palatale nu sînt urmate de un alt fonem (sunet) în forme de pl. ca *mici*, *vechi*, seriile de afixe ar fi fost mai puține și descrierea ar fi fost mai simplă; în felul acesta, perechile de serii de afixe 2 (în formele lui *asiduu*) și 4 (*destul*) din tabelul 1 (p. 109), 6 (*instantaneu*) și 7 (*lălîu*) din tabelul 2 (p. 110), 3 (*dibaci*) și 4 (*bălai*), 5 (*vechi*) și 6 (*gălbui*) din tabelul 7 (p. 112) ar fi constituit cîte o singură serie.

17. Nu găsim, în capitolul *Adjectiv*, un inventar al tuturor alomorfelor morfologice, de același fel cu cel care se dă pentru substantiv, la p. 72—73. Se pune întrebarea dacă el poate fi dedus din datele pe care le prezintă autoarea la p. 108—120 și din care ar rezulta că pentru fiecare t i p de flexiune (caracterizat prin anumite omonimii) există o singură serie de afixe morfologice și că, prin urmare, tipul coincide cu d e c l i n a r e a (p. 116). Încercînd să răspundem la această întrebare, menționăm, mai întîi, faptul — care nu este numai de ordin practic—că nu sînt prezentate nicăieri simbolurile corespunzătoare alomorfelor morfologice. Nu știm, de exemplu, dacă alomorful morfologic căruia i se subsumează afixele concrete -[i̯e], -[u̯ă] și -[ă] din forme ca *proprie*, *nouă*, *mică* (tipul B_1, p. 110; reducerea este efectuată la p. 115) trebuie să fie notat *-e* sau *-ă*. Se înțelege că notația ar reflecta stabilirea unei identități fie între alomorful morfologic în discuție, cu valoare de „K_1 sg" (= nom.-ac. fem. sg.) și alomorful morfologic *-ă* din *bună* (tipul A, p. 109), fie între același alomorf nespecificat (*-e* sau *-ă*) și *-e* din *mare* (tipul C_1, p. 113; nu interesează aici faptul că, în flexiunea acestui din urmă adjectiv, *-e* „K_1 sg." este omonim cu *-e* „Ksg." = masculin sg). Alegerea este lăsată în seama cititorului. De o altă latură a problemei ne vom ocupa în paragraful următor.

18. Efectuînd reducerea mai multor serii de afixe concrete (alomorfe fonetice) la o singură serie de alomorfe morfologice, autoarea a ținut cont, în capitolul *Substantiv*, de posibilitatea de grupare (în general, pe baza distribuției non-contrastive) numai a seriilor care apar în cadrul aceluiași gen; altfel spus, s-a avut în vedere o trăsătură semantică a bazelor cu care se combină seriile respective. Am văzut, de exemplu, că [i] din *codri* și [ⁱ] din *pomi* au fost grupate într-un singur alomorf morfologic, notat {-i}, pe baza distribuției complementare a celor două afixe concrete. Pe de altă parte însă, deși raportul dintre -[ⁱ] și [(u̯)ă] din *ouă* este de aceeași natură și cele două afixe au aceeași valoare, de „Kpl.", ele nu au fost subsumate aceluiași alomorf morfologic, căci nu se combină cu baze aparținînd aceleiași clase, adică aceluiași gen. Gruparea lui [(u̯)ă] cu [i̯] din *domenii* arată clar că, în condiții de distribuție care nu impuneau, sub aspectul contextelor fonetice, o soluție unică, reducerea a avut în vedere, la substantive, o trăsătură semantică a bazelor, nu asemănarea fonetică dintre afixele concrete; această trăsătură este genul (cf. p. 69—73).

S-a procedat la fel în capitolul *Adjectiv*? Nu; şi acest lucru nici nu ar fi fost posibil, dat fiind că nici una dintre trăsăturile „masculin", „feminin" şi „neutru" nu este inclusă în conţinutul semantic al bazelor, care nu sînt caracterizate gramatical decît prin faptul că sînt „adjectivale". În aceste condiţii, s-ar fi impus, credem, ca reducerea alomorfelor fonetice la alomorfe morfologice să se efectueze luînd în consideraţie, simultan, pentru fiecare valoare în parte, absolut toate afixele concrete înregistrate. De exemplu, ar fi trebuit ca diversele contexte în care apar afixele cu valoare de „K_1sg." (= nom. -ac. sg. fem.) — [ă], [(u̯)ă], [e], [i̯e] şi θ — să fie descrise la un loc (independent de tipurile adjectivelor pe care le caracterizează şi de seriile cărora le aparţin afixele enumerate), nu aşa cum a procedat autoarea : de exemplu, afixul [ă] cu valoare de „K_1sg" este luat în discuţie, din punctul de vedere al distribuţiei, în mai multe rînduri, ca membru al seriei caracteristice pentru flexiunea lui *bun* (tipul A), ca membru al seriei din flexiunea lui *mic* (tipul B_1) etc. (p. 115—116). Dacă ar fi plecat nu de la s e r i i de afixe proprii unor anumite paradigme, ci de la grupuri de afixe cu valoare identică, operaţia de reducere ar fi devenit mai simplă (cf. observaţiile din § 9), datorită, printre altele, faptului că nu ar mai fi fost necesar să se facă uz de complicate descrieri ale contextelor de felul următor : seria de afixe -θ, *-e* din flexiunea unor adjective ca *bălai* (tipul C_2) apare „după un radical cu finala reprezentată printr-un diftong descendent accentuat, cuprinzînd semivocala *-i̯* şi diferit de *-ui̯*, deci : *-ái̯*, *-ói̯*, *-éi̯*" (p. 116).

19. La obiecţia noastră privitoare la absenţa unor inventare ale alomorfelor morfologice pentru fiecare declinare în parte ni s-ar putea, eventual, răspunde că acesta reiese din comparaţia între flexiunea adjectivelor şi cea a substantivelor pe care autoarea o întreprinde la p. 117—119, trimiţînd la datele din capitolul *Substantiv*.

În ce priveşte exclusiv f o r m a (e x p r e s i a) afixelor în discuţie şi n u m a i p e n t r u u n e l e d e c l i n ă r i, stabilirea listei de alomorfe morfologice din flexiunea adjectivului este posibilă, într-adevăr, pe baza trimiterilor la flexiunea substantivului. Rezultă, de exemplu, din cele spuse la p. 117, că declinarea I adjectivală se caracterizează prin alomorfele morfologice *-u*, *-i*, *-ă*, *-e*, pe care le găsim la declinările I şi a IV-a de la substantiv (deci seria *bun*, *buni*, *bună*, *bune* corespunde seriilor *casă*, *case* şi *pom*, *pomi*). Cum trebuie însă înţeleasă afirmaţia potrivit căreia „tipul B_1 asociază declinările substantivale III (fem.) şi IV (masc.)... sau declinările II (fem.) şi IV (masc.)" (p. 117), ştiind că simbolul B_1 se referă la adjective ca *propriu*, *roşu*, *nou*, *mic*, şi că declinările substantivale în discuţie sînt caracterizate prin alomorfele morfologice *-e*, *-i* (III : *floare*, *flori*), *-u*, *-i* (IV : *pom*, *pomi*), *-ă*, *-i* (II : *poartă*, *porţi*)? Putem deduce de aici că formele *propriu*, *mic* şi *proprii*, *mici* sînt caracterizate prin alomorfele morfologice *-u*, respectiv *-i*, dar ce ne facem cu *proprie*, *mică*? Textul autoarei nu permite decît una dintre următoarele două interpretări : a) atît în *proprie*, cît şi în *mică* avem a face cu acelaşi alomorf morfologic care este s a u *-ă* s a u *-e*, includerea unuia sau a altuia în inventarul de afixe caracteristice pentru cele două adjective fiind a r b i t r a r ă ; b) în *proprie* alomorful morfologic este *-e* (ca

în *floare*), în timp ce în *mică* apare un a l t alomorf morfologic, *-ă* (ca în *casă*). Avem motive să credem că prima interpretare nu corespunde intenţiilor autoarei, şi, de altfel, chiar dacă n-ar fi aşa, considerăm că nu e cazul să o discutăm mai pe larg: caracterul ei nesatisfăcător este evident pentru oricine. Prin urmare, trebuie să admitem că, în concepţia autoarei, *proprie* conţine alomorful morfologic *-e*, iar *mică* are un alt alomorf morfologic, *-ă*; seria de alomorfe morfologice care caracterizează flexiunea lui *propriu* (*-u*, *-i*, *-e*) este d i f e r i t ă de seria caracteristică pentru *mic* (*-u*, *-i*, *-ă*). Aşa stînd lucrurile cele două adjective aparţin a c e l u i a ş i t i p, B_1, dar reprezintă d o u ă d e c l i n ă r i, ceea ce infirmă concluzia subcapitolului *Gruparea adjectivelor în clase flexionare*: „în flexiunea adjectivală, tipul şi declinarea coincid" (p. 120).

20. Comparaţia între flexiunea adjectivului şi a substantivului, în felul în care este făcută de autoare, mai ridică o problemă. Formula vagă „asociază declinările substantivale" folosită, în cuprinsul paragrafului 3.3.6. (p. 117—118), cu privire la tipurile flexionare ale adjectivului lasă să se întrevadă o eroare de principiu, care, de altfel, rezultă cu claritate din ceea ce se spune la începutul acestui paragraf: „Flexiunea adjectivală şi cea substantivală prezintă destul de des numeroase flective c o m u n e" (p. 117). Corespunde realităţii această afirmaţie? Nicidecum; şi aceasta, indiferent dacă prin flectiv înţelegem o „unitate morfemică" (p. 40) sau un alomorf morfologic subsumat acestei unităţi: orice morfem are o valoare şi toate alomorfele morfologice ale morfemului respectiv conţin aceeaşi valoare. Aşadar, după cum, de exemplu, „K_1" (= nom.-ac. sg.) care se combină cu morfeme lexicale substantivale nu este identic cu „K_1sg." (= nom.-ac. sg. fem.) care apare în combinaţie cu morfeme lexicale adjectivale, tot aşa, alomorfele morfologice (conţinînd cele două grupuri de valori) *-ă* din *casă* şi *-ă* din *bună* sînt diferite; nu se poate vorbi de un flectiv c o m u n, deoarece *-ă* din *bună* posedă trăsătura semantică „feminin", absentă din desinenţa substantivului. Avem a face doar cu o coincidenţă a expresiei, care poate fi semnalată (cu precizările de rigoare), dar care nu este, în esenţă, diferită de coincidenţa dintre *-ă* din *casă* şi *-ă* din *lasă*. Din acest motiv, credem că ar fi fost în avantajul clarităţii să nu se utilizeze litera K, cu diverşi indici, pentru desemnarea morfemelor din flexiunea atît a substantivului, cît şi a adjectivului (folosirea lui „Kpl." în ambele locuri este, oricum, greşită: acelaşi simbol corespunde la două semnificaţii distincte).

21. Nu vom stărui asupra problemei reducerii alomorfelor morfologice la morfeme, respectiv, asupra dificultăţilor de a descrie, în unele cazuri, altfel decît prin enumerarea bazelor contextele în care se realizează un anumit alomorf morfologic al unui morfem dat. În linii generale, problema se pune în acelaşi fel ca pentru substantive; cf. de exemplu, *neted* - Ø pe de o parte, *reped-e*, pe de altă parte: distribuţia alomorfelor morfemului cu valoare de „Ksg." (= nom.-gen.-dat.-ac. masc.) presupune enumerarea bazelor. Vom trece, de asemenea, peste celelalte subcapitole ale capitolului *Adjectiv*, făcînd doar o remarcă asupra unei inovaţii faţă de structura capitolului precedent, care constă în faptul că se descrie repartiţia termenilor alternanţelor fonologice în paradigmele adjectivale (p. 123—124, 127—128). Din punctul de vedere al morfologiei adjec-

tivului, pasajele respective nu prezintă un interes deosebit; ca observații asupra alternanțelor, în general, ele și-ar fi găsit locul potrivit în partea introductivă a cărții; faptul că alomorfele radicalului *creț-* conțin un [e] sau un [e̯a], în funcție de natura afixului, intră mai curînd în categoria unor probleme care — cu unele excepții (cf. alternanța /a/ ~ /ă/, specifică substantivelor feminine) — se pun la fel și pentru alte părți de vorbire: cf. *creți-creață* : *seri-seară*; *legi-leagă*.

Februarie 1969

Centrul de cercetări fonetice și dialectale, București, Calea Victoriei 194

DESCRIERI RECENTE ALE VERBULUI FRANCEZ

DE

MARIA THEBAN

Scopul prezentării de față este de a supune atenției — și unor viitoare discuții — șase lucrări importante consacrate verbului francez:

1. Gustave Guillaume, *Temps et verbe*, Paris, Champion, 1965, 134 p.
2. Gustave Guillaume, *Langage et science du langage*, Paris-Québec, Nizet — Presses de l'Université Laval, 1964, 286 p.
3. Paul Imbs, *l'Emploi des temps verbaux en français moderne*, Paris, Klincksieck, 1960, 270 p.
4. Arne Klum, *Verbe et adverbe*, Uppsala, Almqvist & Wiksells, 1961, 313 p.
5. Jean Dubois, *Grammaire structurale du français* [II]. *Le verbe*, Paris, Larousse, 1967, 218 p.
6. Henry G. Schogt, *Le système verbal du français contemporain*, Haga, Mouton, 1968, 74 p.

Dispunerea lucrărilor în lista de mai sus reflectă ordinea cronologică de apariție a lor. Prima ediție a volumului *Temps et verbe* datează din 1929, iar articolele lui Gustave Guillaume despre verb, reunite în *Langage et science du langage*[1] au apărut inițial între anii 1933 și 1955.

Ca orientare metodologică, fiecare din lucrările menționate ilustrează principiile cîte unei școli majore a lingvisticii moderne. Scrierile lui Gustave Guillaume reprezintă manifestul unei noi științe a limbii, lingvistica psihomecanică, acceptată în mare măsură de P. Imbs, dar contestată de H. Schogt. A. Klum aplică la limba franceză ideile unui alt gînditor original și profund, W. E. Bull, și el puțin înțeles și apreciat. În linii generale, *Gramatica* lui J. Dubois este un exemplu de cercetare transformațională (în variantă franceză), iar concepțiile lui H. Schogt se definesc nu numai negativ (prin opoziție cu cele ale lui G. Guillaume),

[1] *Immanence et transcendance dans la catégorie du verbe*; *Thèmes de présent et système des temps français; Théorie des auxiliaires et examen des faits connexes; De la répartition des trois radicaux du verbe „aller"; Existe-t-il un déponent en français?; La représentation du temps dans la langue française; De la double action séparative du présent dans la représentation française du temps; Epoques et niveaux temporels dans le système de la conjugaison française.*

ci şi pozitiv, fiind influenţate, după mărturisirea autorului, de funcţionalismul lui A. Martinet.

Unitatea — deci şi justificarea — încercării de sinteză de mai jos rezidă în identitatea corpus-ului de la care lucrările amintite pornesc sau la care încearcă să ajungă : sistemul, sau totalitatea paradigmelor verbale, şi funcţionarea specifică a formelor verbului în structura propoziţiei franceze.

Deşi acoperă un număr eventual prea ridicat de lucrări variate ca orientare teoretică, prezentarea noastră este totuşi incompletă deoarece nu a luat în considerare alte lucrări importante, apărute destul de recent, şi avînd ca autori pe K. Togeby [2], H. Sten [3], H. Weber [4], F. Kahn [5], W. Pollak [6] şi M. Gross [7].

O prezentare foarte minuţioasă sau o rezumare coerentă a lucrărilor *Temps et verbe* şi *Langage et science du langage* este greu de întreprins ; cei mai autorizaţi continuatori ai teoriilor guillaumiene nu au încercat s-o facă fără a-şi mărturisi sentimentul că au simplificat sau chiar mutilat gîndirea maestrului în jurul căruia s-au format şi de la care au preluat direct cu mult mai mult decît poate oferi lectura textelor publicate pînă în prezent [8].

Pentru a contribui la răspîndirea ideilor psiho-mecanice, lingviştii de astăzi vor avea de ales între verificarea, prin aplicare la noi limbi, a acestei teorii şi discutarea fundamentului teoretic, eventual prin raportare la alte curente mentaliste ale lingvisticii actuale [9]. Întrucît prima şi, într-o mai mică măsură, cea de-a doua din aceste direcţii nu pot fi abordate în cadrul prezentării noastre, ne îngăduim să schematizăm la maximum cîteva din aspectele mai semnificative ale arhitecturii verbului francez în viziunea lui Guillaume.

Împreună cu articolul, şi poate mai mult decît acesta, verbul este sistemul lingvistic privilegiat al lui G. Guillaume. Sistemul verbal al timpurilor propus de G. Guillaume este un construct abstract, întru totul comparabil conceptului de structură de adîncime din gramatica generativă. Exprimarea în vorbire a reprezentărilor temporale din limbă reprezintă deci o consecinţă materială (a sistemului subiacent) care, putînd fi definit ca un sistem de suprafaţă încheie paralelismul instituit anterior.

Sistemul de adîncime al timpurilor, mereu egal lui însuşi, se construieşte (realizează) în mod diferit în funcţie de orientarea ce i se dă către o opoziţie (sau mai multe), considerată ca primordială de către vorbitorii unei limbi [10].

---

[2] *Structure immanente de la langue française*, Copenhaga, 1951.

[3] *Les temps du verbe fini (indicatif) en français moderne*, Copenhaga, 1952.

[4] *Das Tempussystem des Deutschen und des Französischen*, Berna, 1954.

[5] *Le système des temps de l'indicatif chez un Parisien et chez une Bâloise*, Geneva, 1954.

[6] *Studien zum Verbalaspekt im Französischen*, Viena, 1960.

[7] *Grammaire transformationnelle du français. Syntaxe du verbe*. Paris, 1968.

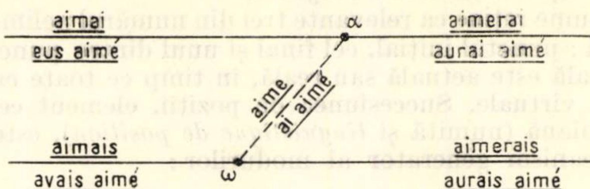
[8] Jean Stefanini, *Approche du guillaumisme*, în „Langages", 7, 1967, p. 92.

[9] Primii paşi au fost făcuţi deja de M. Toussaint în *Gustave Guillaume et l'actualité linguistique*, în „Langages", 7, 1967, p. 93—100.

[10] Ideea apare şi la G. Galichet, care include printre trăsăturile tipice ale limbii franceze orientarea verbului spre categoria timpului, în detrimentul aspectului. Cf. *Grammaire structurale du français moderne*, Paris—Limoges, 1967, p. 37.

Într-un studiu recent, B. Pottier îşi propune şi el să degajeze trăsăturile esenţiale ale verbului francez, pentru a le integra într-un tip. Taxemele definitorii ale sistemului verbal în

În franceza scrisă, axa sistemului, adică baza sa analitică, a evoluat de la opoziția prezent : trecut din latină, la o opoziție între parcela trecută (ω) și cea viitoare (α) din interiorul prezentului :

În franceza vorbită (avansată), sistemul de opoziții este diferit : prezent : viitor și trecut : viitor.

Posibilitățile de reînnoire a sistemului temporal, pornind de la sistemul universal abstract, fără să fie nelimitate, sînt totuși destul de largi. Interpretarea sistemului universal prin arhitectura specifică, materială, a sistemului temporal dintr-o limbă naturală este condiționată de variabilitatea mecanică și arbitrară a limbajului.

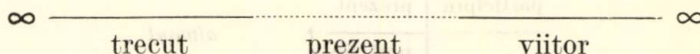
Inovațiile în sistem se impun în funcție de expresivitatea care li se asociază. Încorporarea unui nou element perceput cu intensitate de către vorbitori explică orientarea sistemului spre o anumită opoziție.

Una din contribuțiile, considerate capitale, ale lui G. Guillaume este descoperirea „timpului operativ", discernabil nu numai în diacronie, ci și în sincronia pură. La acest din urmă nivel, temporalitatea limbii este exprimată de o axă de succesivități, de-a lungul căreia momentele mentale se ordonează pentru a reproduce „programul" gîndirii. Caracterul liniar al limbii, subliniat deja de Saussure, găsește la G. Guillaume definiția maximală, prin eliminarea oricărei simultaneități de condiția timpului, care controlează — prin limbă — gîndirea umană.

Cadrul specific al acestui timp operativ este momentul îngust (*l'instant*) care, asociat actului emisiunii, devine, la vorbitor, un „prezent", constituind, prin caracterul lui abstract, însuși suportul gîndirii și al limbajului. În acest timp operativ se realizează simultan succesivitatea abstractă a limbii și cea concretă a vorbirii (*le discours*).

Conceput ca substrat al oricărei activități de gîndire, timpul se realizează în verb sub două forme : timp *implicat* (aspect), subiacent fiecărui verb, și timp *explicat*.

Singura reprezentare posibilă a timpului explicat este o linie care duce de la infinit la infinit. De-a lungul prelungirii ei distingem o porțiune, oricît de mică ar fi ea, a *prezentului*, intercalată între un *trecut* și un *viitor* :

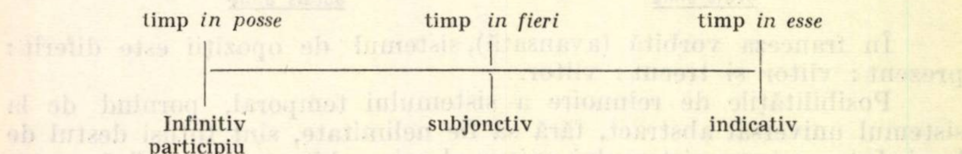

G. Guillaume vede în această reprezentare panoramică a timpului cea mai perfectă imagine autonomă a unui fenomen dificil reprezentabil.

franceză sînt, în concepția lui B. Pottier, modul, actualitatea și epoca. Cele trei categorii sînt stabilite ca obligatorii în opoziție cu taxemele facultative (secundare) : modalitatea, prefectivitatea etc. Cf. *Pour la définition d'un système verbal*, în *Festschrift Walther von Wartburg*, Tübingen, 1968, p. 519—522.

Forma „realizată” din reprezentarea de mai sus este însă stadiul final al unui proces mental de construire a imaginii-timp. Axa pe care se înscriu momentele semnificative ale formării timpului este numită *cronogenetică*, iar operaţia de gîndire *cronogeneză*.

G. Guillaume reţine ca relevante trei din numărul nelimitat de puncte parcurse de axă : punctul iniţial, cel final şi unul dintre punctele mediane. Cronoteza [11] finală este actuală sau reală, în timp ce toate cronotezele anterioare ei sînt virtuale. Succesiunea de poziţii, element central în lingvistica guillaumiană (numită şi *linguistique de position*), este interpretată aici ca un mecanism generator al modurilor :

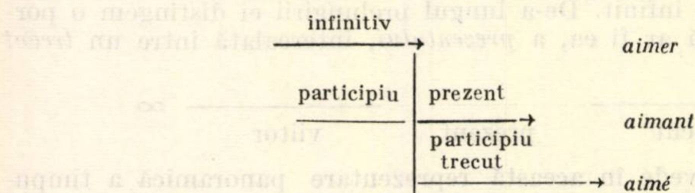
Progresia cronogenezei de la o cronoteză la alta pînă la punctul final, de reprezentare integrală şi netă a timpului, este numită de G. Guillaume *la visée*. Realizatoare a verbului, *la visée* creează simultan timpul.

Fazele interne ale cronogenezei sînt traduse în limbă de ansamblul de forme verbale temporale, în care sînt incluse şi aspectul şi modul. Realizarea completă a timpurilor este posibilă doar în punctul unde *la visée* atinge realitatea, şi anume la modul indicativ.

Cele trei cronoteze individualizate servesc lui G. Guillaume pentru descrierea, în partea centrală a lucrării sale, a modurilor verbului francez, şi, în interiorul acestora, a aspectelor şi valorilor temporale.

Opoziţia virtual : actual îi era cunoscută lui G. Guillaume, de exemplu în exponanţii *que* (actualizant) şi *si* (virtualizant). Din combinarea acestor expozanţi cu formele verbale, G. Guillaume a dedus echivalenţa construcţiilor *si + indicativ* şi *que + subjonctiv* şi, implicit, existenţa unei opoziţii actual : virtual între modul indicativ şi cel subjonctiv.

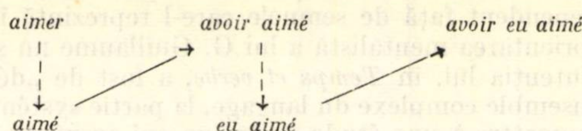
Modurile nominale înglobează acele forme ale verbului în care timpul este potenţial (*in posse*), deci interior însăşi imaginii cuvîntului. Impresia de mobilitate progresivă şi iminentă, interioară unui verb este numită *tensiune*. Consumarea tensiunii rezultă în obţinerea unei *detensiuni*. Infinitivul are în faţă o tensiune intactă, participiul trecut se situează la limita unei detensiuni, iar participiul prezent operează juxtapunerea unei parcele de tensiune şi a uneia de detensiune. Grafic :

Participiul trecut ridică o problemă : el epuizează tensiunea, adică proprietatea esenţială a verbului. Contradicţia este rezolvată însă de un

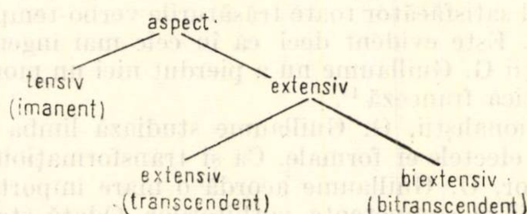
[11] Operaţie de gîndire care se dezvoltă pe axa cronotetică corespunzătoare celor trei profiluri caracteristice.

verb *ad-hoc*, un auxiliar, care readuce la poziţia iniţială forma blocată. Deci :

Regenerarea verbului se oprește la limita posibilităţilor verbului *avoir*, adică înainte de forma gramatical imposibilă **eu eu aimé*.

Succesiunea de forme *aimer — avoir aimé* şi *avoir eu aimé* este interpretată de G. Guillaume ca suport al sistemului aspectual :

Aspectul astfel definit devine categoria cea mai generală a verbului, putînd fi asociat fiecărui mod şi tolerînd toate mărcile temporale.

Problema modului subjonctiv se reduce, în fond, la identificarea mediilor interceptive capabile să estompeze pătrunderea spre actualitate a liniei *la visée*. Din cele patru idei universale necesare existenţei şi recunoscute de G. Guillaume, *posibil*, *probabil*, *sigur* şi *real*, doar prima guvernează subjonctivul. De aici explicarea acestui mod după *il est possible*, *je regrette*, *je veux*, *il est rare* etc., etc. Posibilitatea unei caracterizări obiective a subjonctivului, indicată de G. Guillaume, a întrunit adeziunea majorităţii cercetătorilor [12].

Modul indicativ este, prin definiţie, faza cea mai avansată a formării imaginii-timp.

Baza sistemului temporal francez este dată de *prezent*. Acest timp, singurul care oferă un punct de concordanţă între limbile naturale, le-a precedat pe toate celelalte în diacronie.

Poziţia centrală a prezentului în sistemul temporal indicativ francez l-a preocupat cu insistenţă pe autor în ultimii ani ai vieţii ; o descriere amănunţită a întregului suport oferit de prezent celorlalte timpuri formează conţinutul mai multor articole din *Langage et science du langage* (în primul rînd *La représentation du temps*... şi *De la double action séparative du présent*...).

Concluzia, cu implicaţii tipologice, la care ajunge G. Guillaume, este că dezvoltarea analitică a limbii franceze a adus sistemul verbal la un înalt grad de abstractizare (ceea ce nu va surprinde pe cititorii lui Rivarol sau V. Brøndal), adică foarte aproape de modelul ideal, de adîncime.

---

[12] „Ainsi, la théorie de G. Guillaume, qui, d'ailleurs, nous semble la plus lucide et la plus recommandée, loin de confondre la modalité objective avec l'affectivité... est fondée sur une compréhension juste de la modalité objective qui exprime les rapports existant entre l'action et la réalité", E. A. Referovskaia, A. K. Vassilieva, *Essai de grammaire française. Cours théorique*, Moscova, 1964, p. 239.

G. Guillaume pare să admită realitatea şi avantajele introducerii în lingvistică a unui sistem (de exemplu morfologic) considerat în el însuşi, abstract şi independent faţă de semnele care-l reprezintă în *discours*. Cu toate acestea, orientarea mentalistă a lui G. Guillaume nu se confundă cu apriorismul : intenţia lui, în *Temps et verbe*, a fost de ,,dégager analytiquement de l'ensemble complexe du langage, la partie systématique idéelle, en vue de la soumettre à une étude exclusive qui en révèle les propriétés et les lois''. Punctul de plecare al şirului de abstractizări şi teoretizări este, pentru G. Guillaume, în contrast cu unii reprezentanţi ai curentelor mentaliste moderne, realitatea lingvistică, sistemul şi structura concretă a unei limbi. O dovadă elocventă ne este oferită şi de observaţia lui H. Schogt că, transpus de la franceză la rusă, sistemul verbal propus de G. Guillaume nu acoperă în mod satisfăcător toate trăsăturile verbo-temporale ale acestei din urmă limbi [13]. Este evident deci că în cele mai ingenioase ipoteze şi abstracte speculaţii G. Guillaume nu a pierdut nici un moment din vedere realitatea lingvistică franceză [14].

Ca şi tradiţionaliştii, G. Guillaume studiază limba în manifestarea sa exterioară, în efectele ei formale. Ca şi transformaţionaliştii moderni, şi încă înaintea lor, G. Guillaume acordă o mare importanţă organizării potenţiale a limbii în competenţa vorbitorilor. Odată stabilite cele două entităţi, competenţa (*langue à l'état virtuel*[15], sau, mai curînd, ***schème sub-linguistique***) şi performanţa (*actualisation du virtuel*), cercetarea lingvistică se reduce, spune G. Guillaume, la studiul condiţiilor care asigură transferul.

Concepţia lingvistică elaborată de G. Guillaume este încă o teorie în devenire. În anii din urmă, un grup de lingvişti formaţi în spiritul guillaumismului, în primul rînd savantul canadian Roch Valin [16] şi romanistul francez Gérard Moignet au adus o contribuţie considerabilă nu numai la familiarizarea progresivă a lingviştilor de alte orientări cu noutatea ideilor lui G. Guillaume, ci şi, prin valoroase opere personale [17], la consolidarea prestigiului de care se bucură şcoala lingvistică psihomecanică în Franţa. Faptul că psihomecanica a constituit deja obiectul unor critici şi va mai da probabil loc în viitor la discuţii nu este un indiciu că teoria amintită este mai departe de adevăr sau de perfecţiune decît alte curente moderne ale lingvisticii cu mult mai favorizate, momentan, de către cercetători.

Cu rare excepţii [18], interesul lui A. Guillaume pentru sistemul verbal se limitează la paradigmatica formelor temporale. Acelaşi lucru se poate spune şi despre lucrările lui P. Imbs şi H. Schogt. Scopul principal urmărit în *Emploi des temps verbaux* de către cunoscutul lingvist de la Nancy a fost descoperirea, sub varietatea realizărilor înregistrate în corpus-ul studiat (texte literare), a unităţii de structură care condiţionează funcţionarea limbii : sistematica valorilor. Discipol declarat al lui G. Guil-

---

[13] H. Schogt, ,,*Temps et verbe*'' *de Gustave Guillaume*, în ,,La Linguistique'' 1, 1965, p. 71–74.

[14] ,,La thèse soutenue dans le présent ouvrage... est un calque strict de ce qui a lieu dans la langue française moderne'', *Temps et verbe*, p. 12.

[15] ,,La langue est essentiellement virtualité et puissance de discours, ce qui le produit et le rend possible, un avant nécessaire dont il est l'après'', J. Stéfanini, *Approche du guillaumisme*, p. 93.

[16] Iniţiator al republicării, şi prefaţator, al lucrărilor *Temps et verbe* şi *Langage et science du langage*, şi autor al unei *Petite introduction à la psycho-systématique du langage*, Québec, 1954.

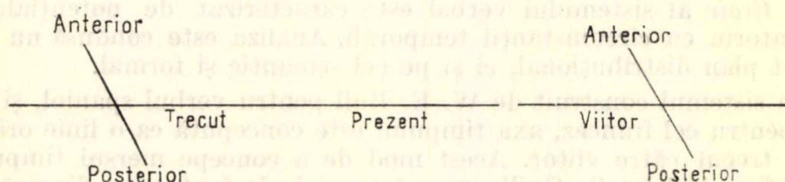
[17] Pentru o bibliografie completă, vezi G. Moignet, *Bibliographie des travaux de linguistique française d'inspiration guillaumiste*, în ,,Langages'', 7, 1967, p. 101–104.

[18] De exemplu, articolul *Existe-t-il un déponent en français*?

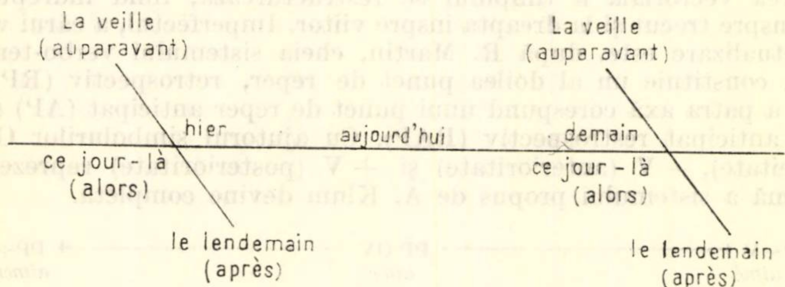
laume, P. Imbs se îndepărtează de acesta în terminologie și în cîteva chestiuni de principiu : luarea în considerare nu numai a ceea ce e sistematic, conceperea timpului ca o axă orientată spre viitor, nu spre trecut [19] etc. Partea teoretică a cărții (notele introductive și capitolul al II-lea, consacrat sistemului de valori) introduce cîteva inovații, dintre care semnalăm, pe lîngă cele terminologice, identificarea unui prezent omnitemporal și interpretarea funcționării prezentului după si condițional. Fără a le introduce în paradigma verbului, P. Imbs acordă atenție și perifrazelor pre-morfologice, compuse dintr-un verb „subdus" (*aller, venir*...).

Prezentul, ale cărui valori sînt cele ale întregului context care-l încadrează, este cel mai sigur candidat la statutul de *temps indivis* (etern, pancronic sau omnitemporal).

Schema timpurilor dată de P. Imbs încorporează în sistemul primar două sisteme secundare (fictive sau relative) :

Un principiu identic de organizare poate fi descoperit în sistemul temporal adverbial, care se suprapune, în majoritatea cazurilor, celui verbal :

Nucleul importantei lucrări a lui P. Imbs este format din descrierea amănunțită a unui inventar impresionant de forme. Folosirea specifică a timpurilor în limba franceză este pusă într-o lumină definitivă în acest capitol și în continuarea firească a lui, descrierea sistemului de valori (capitolul II). Anexele, notele și concluziile de la sfîrșitul cărții ridică și mai mult valoarea științifică a acestei inepuizabile surse de informații.

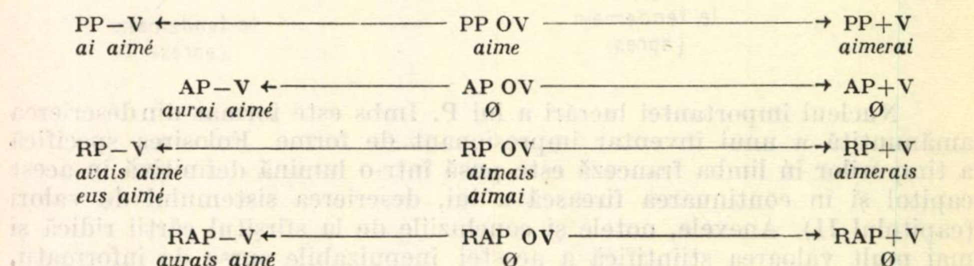
Expunerea lui H. Schogt oferă și ea un tablou clar, sistematic, dar cu mult mai concis, al elementelor din care se compune sistemul verbal francez. Tratarea propriu-zisă a subiectului este precedată de o lungă și instructivă introducere, menită să-l orienteze pe cititor în diferite chestiuni generale (F. de Saussure, gramaticalitate, dinamica limbii, frecvență etc.).

[19] G. Guillaume, *Temps et verbe*, p. 51.

Capitolele următoare cuprind, la început, o definiție a categoriei examinate, după care se înregistrează toate valorile caracteristice. Dintre aspectele originale ale lucrării, menționăm discutarea concurenței între perfectul simplu și imperfect, a dezechilibrului în sistem produs de acesta din urmă, și noua încercare de caracterizare a subjonctivului în funcție de conținutul lexical al verbului și de valoarea intrinsecă a formei verbale. În concluzie, întregul volum ne este prezentat nu ca o analiză (statistică) întreprinsă pe baza unui număr de texte, ci ca un ghid teoretic necesar cercetărilor care își iau ca punct de plecare un corpus.

Aportul metodologic al lucrării lui A. Klum este dintre cele mai considerabile. O interesantă conformitate de idei între lingvistul suedez și hispanistul W. E. Bull i-a permis primului să adopte aproape total punctele de vedere emise de-al doilea în *Time, Tense and the Verb*. Fundamentarea unui sistem verbo-temporal este posibilă, în concepția lui A. Klum, prin luarea în considerare a relațiilor care unesc acest sistem de cel adverbial. Fiecare *tiroir* al sistemului verbal este caracterizat de potențialul său combinatoriu cu circumstanții temporali. Analiza este condusă nu numai pe acest plan distribuțional, ci și pe cel semantic și formal.

În sistemul construit de W. E. Bull pentru verbul spaniol, și de A. Klum pentru cel francez, axa timpului este concepută ca o linie orientată dinspre trecut către viitor. Acest mod de a concepe mersul timpului se opune afirmației lui G. Guillaume că timpul, de fapt, vine dinspre viitor și se îndreaptă spre trecut. Contradicția este explicată de R. Martin [20] prin distincția între timpul-dată (eveniment), avut în vedere de A. Klum, și timpul-durată, studiat de G. Guillaume. Pe această axă a timpului, A. Klum fixează un punct de reper, definit ca *prezent* (PP), în funcție de care orientarea vectorială a timpului se restructurează, fiind îndreptată la stînga înspre trecut și la dreapta înspre viitor. Imperfectul, a cărui valoare de reactualizare este, după R. Martin, cheia sistemului verbo-temporal francez, constituie un al doilea punct de reper, retrospectiv (RP). O a treia și a patra axă corespund unui punct de reper anticipat (AP) și, respectiv, anticipat restrospectiv (RAP). Cu ajutorul simbolurilor OV (simultaneitate), — V (anterioritate) și + V (posterioritate) reprezentarea în schemă a sistemului propus de A. Klum devine completă.

Introducînd un nou element, *punctul alocentric*, A. Klum modifică sistemul cu patru axe distincte de mai sus într-un sistem mai complicat, dar unitar.

[20] Cf. *Temps et Aspects en français moderne*, în ,,Travaux de linguistique et littérature", III, 1965, 1, p. 76.

Sistemul adverbial poate fi construit după aceleaşi principii, ceea ce constituie o dovadă a paralelismului între structura vectorială a verbelor şi cea a adverbelor. În combinaţia verb+adverb, verbul este recunoscut ca element al unei structuri. Lucrarea lui A. Klum este deci nu numai o descriere morfologică a sistemului verbal, ci şi una sintactică a structurilor temporale în interiorul cărora funcţionează verbul. Problematica structurilor temporale verb+adverb a fost abordată şi de P. Imbs. Celelalte relaţii structurale care se stabilesc între verb şi elementele nominale, în interiorul unor sintagme din ce în ce mai complexe, nu au constituit obiectul unor cercetări speciale la cei patru autori, deşi atît P. Imbs cît şi H. Schogt au subliniat importanţa studierii verbului în cadrul său natural, propoziţia simplă.

Analiza acestor relaţii verbo-nominale constituie însă obiectul principal al *Gramaticii* lui J. Dubois.

De la început, J. Dubois insistă asupra unei distincţii esenţiale, ce trebuie recunoscută între „verb" şi sintagma verbală. Verbul este un segment simplu, care poate, eventual, constitui singur o sintagmă verbală. De obicei, însă, sintagma verbală este un ansamblu de segmente.

În propoziţia *(l'enfant) a perdu sa balle* grupul de segmente *a perdu* reprezintă pentru J. Dubois o sintagmă verbală (verb *a* + participiu-adjectiv), însoţită de o expansiune nominală, *sa balle*. Rezultatul expansiunii este tot o sintagmă. Vom spune mai curînd că *a* este un verb, *perdu* este expansiunea lui, ambele segmente formînd o sintagmă verbală. Împreună cu sintagma nominală *l'enfant*, sintagma verbală formează o „construcţie sintactică minimală", întregită, în propoziţia de mai sus, cu o expansiune nominală, *sa balle*. Formula propoziţiei canonice este deci: $[SN_1+SV]+SN_2$ şi nu $SN_1+[SV+SN_2]$ cum apare în paginile *Gramaticii structurale*. Corespondenţa

(1) *On* **allume** *le feu* — (2) *Le feu* **est allumé** ne este prezentată ca asimetrică (propoziţia 1 este durativă, 2 este perfectivă). Pornind însă de la tipul integral al propoziţiei nucleare şi nu de la cel redus cum a făcut J. Dubois, vom obţine totuşi o corespondenţă mai puţin asimetrică: *Jean* **allume** *le feu* = *Le feu* **est allumé** *par Jean*.

La p. 17 întîlnim următoarea afirmaţie: „L'analyse des distributions spécifiques du verbe implique la référence à l'unité linguistique de rang supérieur, c'est à dire à la phrase". Aici, J. Dubois pare să sugereze că structura imediat superioară în care funcţionează verbul este direct propoziţia (la phrase). Or, la p. 11—12 se afirmă că verbul este un constituent al sintagmei verbale, şi că aceasta se defineşte potrivit rolului ei în propoziţie („... le syntagme verbal, défini par son rôle dans la phrase..."). Dacă totuşi verbul nu este, în mod direct, un constituent al propoziţiei ci, dimpotrivă, al sintagmei verbale (iar doar aceasta al propoziţiei) de ce nu este el studiat în interiorul sintagmei care-l conţine, ci la nivelul propoziţiei? Ignorarea structurii intermediare este un indiciu al caracterului artificial de care poate fi cu uşurinţă acuzată sintagma verbală $...[SV+SN_2]$ (...[*a perdu* + *sa balle*]). Verbul este, într-adevăr, nucleul întregii propoziţii, aşa cum a subliniat în repetate rînduri gramatica tradiţională, iar limitarea funcţionării lui la nivelul, desigur îngust şi lipsit de justificare formală, al unei sintagme care exclude subiectul gramatical prezintă un punct de plecare sigur pentru revizuiri viitoare. În

definiţii, J. Dubois se menţine la conceperea bipartită a frazei minimale SN + SV, („... deux syntagmes, nominal et verbal, qui forment les constituants immédiats de la phrase...", p. 17) deşi, în tratarea problemelor concrete de structură a frazei se operează, probabil inconştient, dar mai sigur, cu principiul segmentării tripartite (SN_1 + S V + SN_2) : „... les trois constituants immédiats de la phrase minimale achevée..." (p. 27, şi, mai departe, p. 91).

Definirea funcţională a elementelor propoziţiei concordă cu cea logică dată de N. Chomsky. Astfel subiectul este raportat întregii propoziţii, [SN_1 — P], deşi, din punct de vedere lingvistic, el se opune verbului, contractînd cu acesta relaţii specifice, traduse în enunţ prin mărci explicite. Prin urmare, nu e greşit să admitem că subiectul (gramatical!) este, de fapt, al predicatului, nu al întregii propoziţii.

Obiectul este, potrivit aceleiaşi concepţii, sintagma nominală dominată (integrată) de către sintagma verbală : „le verbe *doit* être accompagné d'un syntagme nominal minimal" (sublinierea noastră). Obligativitatea apariţiei unei sintagme nominale pe lîngă una verbală este corect subliniată ; numai că, probabil, nu grupul nominal obiect (pacient) este cel care se impune cu necesitate, ci cel subiect. Sintagma verbală *a perdu* selectează, de exemplu, mai întîi sintagma *l'enfant* şi doar după aceea, eventual, sintagma *sa balle*. Pentru ca *sa balle* să aibă întîietate în faţa sintagmei *l'enfant* este necesar ca sintagma verbală să fie nu *a perdu* ci *est perdue*.

Definirea obiectului ca *expansion du verbe* pune probleme celui care acceptă analiza sintagmei *a perdu*, dată anterior :

a	verb
a perdu	sintagmă verbală
a perdu sa balle	sintagmă verbală

Eventual, în acest caz, *sa balle* nu este expansiunea verbului *a*, ci a sintagmei verbale *a perdu*. O sintagmă verbală poate fi deci sau ea însăşi (*perd*, *a perdu*) sau o altă sintagmă verbală cu expansiunea ei (*a perdu sa balle*). Diferenţa între cele două tipuri de sintagme verbale nu este pe deplin elucidată ; în orice caz, una dintre ele este artificial construită.

Sintagma nominală finală (SN_2) este considerată a fi obiect al verbului, în timp ce sintagma nominală iniţială este subiect al propoziţiei. Alternativa posibilă, care defineşte sintagma nominală iniţială ca subiect al verbului, acordă sintagmei nominale finale un statut de obiect al construcţiei sintactice minimale (Subiect + Verb).

O nouă problemă care oferă prilej de reflecţii este acordul verbului cu subiectul său gramatical. J. Dubois vede în această manifestare a unui raport sintactic necesar „une réitération redondante de marques". Aflat între doi poli nominali, deja definiţi sintactic prin marca poziţiei, verbul preia mărcile de număr şi persoană specifice subiectului său. Legătura sintactică formală, dedusă din lanţul enunţului, între subiect şi verb se găseşte astfel întărită cu mijloace morfologice. Dacă această relaţie subordonatoare ar opera între obiect şi verb ea nu ar mai fi interpretată ca redundantă ci mai curînd ca un caz interesant de contradicţie structurală între planul fatic, liniar şi cel sintactico-morfologic, oferind, în plus, un suport, de această dată sigur, postulării unei sintagme verbale [SV + SN_2]. Coocurenţa de mărci operează însă între subiect şi verb ; din moment ce

funcţionarea acestei relaţii sintactice formale este considerată drept redundantă, existenţa unui raport mai profund între subiect şi verb este de la sine demonstrată. Deci, în absenţa acordului, segmentarea propoziţiei nucleare este $[SN_1 + SV] + SN_2$. Prezenţa acordului nu numai că nu contrazice formula de mai sus ci oferă în plus o probă decisivă în demonstrarea justeţei ei.

J. Dubois face distincţia judicioasă între propoziţia nucleară trimembră (*phrase minimale active achevée*, sau *phrase canonique 1*) şi propoziţia nucleară bimembră sau redusă (*phrase non achevée*, sau *canonique 2*). Aceasta din urmă rezultă din suprimarea sintagmei nominale finale, sau obiect (SN_2).

Menţinerea în continuare a subiectului pe lîngă verb dovedeşte încă o dată tăria relaţiilor între cele două elemente în clară opoziţie cu fragilitatea legăturii dintre obiect şi verb.

Propoziţia bimembră redusă reprezintă o subclasă — cea a construcţiilor active — a ansamblului de propoziţii nucleare bimembre. Prin opoziţie, restul de propoziţii cu o singură sintagmă nominală sînt pasive:

La balle a été perdue
Le voleur a été pris } pasive reduse

L'enfant marche
Les feuilles tombent } pasive intranzitive

Întrucît elementul comutabil cu zero nu contractează relaţii formale cu verbul din construcţia sintactică minimală $[SN_1 + SV]$, devenită propoziţie nucleară, putem obţine propoziţii nucleare trimembre de la aceasta din urmă, prin adiţionarea unei sintagme nominale. Deci:

$$SN_1 + SV \Leftrightarrow [SN_1 + SV] + SN_2$$

Capitolul cel mai interesant şi mai pe larg dezvoltat în lucrarea lui J. Dubois este cel consacrat transformărilor pasive. Baza unei transformări pasive este oferită de propoziţia minimală trimembră (*achevée*). Efectele transformării sînt intervertirea ordinii celor două sintagme nominale, ieşirea verbului de sub dominaţia morfo-sintactică a numelui agent şi preluarea funcţiei de subiect gramatical de către numele pacient, apariţia unui demarcativ în faţa complementului de agent şi, în unele cazuri, preluarea funcţiei de verb în sintagma verbală de către *être*. Formula finală a construcţiei pasive, $[SN_2 + V] + SN_1$, nu se deosebeşte în structura ei de cea a perechii active, ceea ce sugerează posibilitatea generării simultane a celor două variante ale aceleiaşi propoziţii.

Printre cauzele care determină apelul la o transformare pasivă, J. Dubois menţionează de cîteva ori constrîngerile referenţiale, dar se ocupă mai pe larg de criteriile considerate ca centrale: ordinea canonică *animat → inanimat* şi *singular→plural*. Factorul contextual, a cărui întîietate asupra celorlalte două amintite nu poate fi contestată, este destul de simplu, şi a constituit obiectul unor cercetări interesante în cadrul şcolii lingvistice de la Praga. Perspectiva funcţională a propoziţiei cere ca acea sintagmă nominală, fie ea caracterizată ca agent sau pacient, animat sau inanimat, singular sau plural, care a fost deja menţionată în propoziţiile anterioare din text, sau este singura dedusă din contextul

extralingvistic, să deschidă propoziţia, instaurîndu-se drept subiect gramatical al verbului (la forma activă sau pasivă).

Spre exemplificare, vom modifica primele două propoziţii de la pagina 91 :

...... *un docteur* ...... Le / ce *docteur a ausculté* un *malade*
...... *un malade*...... Le / ce *malade a été ausculté par* un *docteur*

Făcînd abstracţie de factorul menţionat mai sus, propoziţia nucleară respectă în selectarea variantei active sau a celei pasive alte cîteva principii, pentru care J. Dubois oferă explicaţii ingenioase şi originale. Punctul de vedere adoptat de autor, fiind nou, comportă în sine o anumită proporţie de experimental. Valabilitatea ordinii *animat→inanimat* este în afara oricărei îndoieli, aşa cum indică propoziţiile *La pièce de terre a été moissonnée par le fermier* şi *La pendule a été remontée par moi*, simţite ca stîngace sau nenaturale.

O analiză mai amănunţită apare însă ca necesară în cazul ordinii canonice *singular →plural*.

Atunci cînd numele agent este la plural, iar cel pacient la singular, se presupune că acordul verbului în număr reprezintă o operaţie prea costisitoare pentru enunţ şi că, în acest caz, construcţia pasivă este preferabilă întrucît evită acest acord. Dar, în tipul de propoziţie considerat de J. Dubois ca nuclear verbul este la prezent (p. 17) ; în limba vorbită, un mare număr de verbe nu fac distincţie de număr

lɑ̃fɑ̃ *mɑ̃ʒ la pom*
lezɑ̃fɑ̃ mɑ̃ʒ la pom

Apoi, chiar atunci cînd opoziţia în număr este operantă, este puţin probabil ca ea să fie mai costisitoare decît mărcile suplimentare cerute de parafraza pasivă.

les enfants mangent la pomme ;
la pomme est mangée par les enfants.

În legătură, acum, cu exemplul citat pentru a ilustra aceeaşi constrîngere impusă de ordinea *singular→plural* :

L'ambassadeur a été reçu par le président de la République et par le ministre des affaires étrangères.

Pentru a sugera că nu teama de un verb la plural a determinat alegerea structurii de mai sus, propunem spre comparaţie propoziţiile :

La concierge et son mari saluèrent l'ambassadeur ;
L'ambassadeur fut salué par la concierge et son mari.

Stîngăcia evidentă a celei de-a doua propoziţii, în ciuda reuşitei de a evita pluralul în verb, sugerează probabil o explicaţie. Verbul, în cele trei exemple citate, are exclusiv actanţi animaţi, la un pol o persoană (singular), la celălalt un grup de persoane (plural). Alegerea activului sau pasivului depinde aici, în primul rînd, nu de ordinea canonică *singular→plural*, ci de instaurarea ca subiect gramatical a acelei sintagme care corespunde actanţilor mai intens şi direct interesaţi în proces.

În sfîrşit, un exemplu de propoziţie în care cele două ordini canonice *animat→inanimat* şi *singular→plural* sînt încălcate :

En outre, ses exubérances fatiguent le père.

Din cele șase lucrări analizate mai sus, doar una, și anume gramatica structurală a lui J. Dubois, a fost deja prezentată în paginile acestei reviste [21]. În consecință, am considerat necesar să-i rezervăm un loc aparte, în cadrul prezentării generale, înlocuind intenția de a rezuma punctele esențiale ale lucrării cu cea de a discuta critic, în măsura posibilităților, aspectele care permit o interpretare alternativă.

Preluînd concepția logică a sintaxei reactualizate de N. Chomsky, într-o perioadă cînd aceasta nu era încă obiectul unor critici insistente și, adesea, judicioase, J. Dubois a știut totuși să asigure *Gramaticii* sale suficientă originalitate prin extinderea analizei la o mare cantitate de fapte, puse de el pentru prima dată într-o lumină nouă. Noutatea punctelor de vedere adoptate, chiar dacă nu a asigurat întotdeauna situarea structurii verbului într-o perspectivă capabilă să mulțumească pe toată lumea, are marele merit de a fi făcut posibilă constatarea că între structurile sintactice propuse de teoreticienii transformaționaliști și cele degajate dintr-o analiză pur lingvistică a propozițiilor dintr-o limbă concretă există, în multe cazuri, o grăitoare distanță.

Impresia de sumar a rîndurilor de mai sus se justifică nu atît prin imposibilitatea de a concentra în cîteva pagini cuprinsul a peste o mie, ci prin aceea de a te face interpretul fidel al unor mari gînditori. Adevăratul cîștig al cititorului va începe o dată cu consultarea directă a valoroaselor lucrări semnalate în această imperfectă încercare de sinteză.

Decembrie 1968

Institutul de lingvistică
București, str. I. C. Frimu 22

[21] SCL XVIII, 1967, 5, p. 588–591.

BERNARD POTTIER, *Presentación de la lingüística*. Fundamentos de una teoría, traducción por Antonio Quilis, Ediciones Alcalá, Madrid, 1968, 152 p.

Recenta lucrare a lui B. Pottier se prezintă sub forma unui compendiu de informații esențiale asupra lingvisticii și a modelelor de funcționare a limbii.

Ea poate servi și pentru inițierea în problemele mai speciale ale științei limbii, dar și ca supliment de informare teoretică pentru specialiști.

Volumul cuprinde următoarele secțiuni : Prefacio, Plan, Introducción, Generalidades, El lenguaje, Las lenguas, Terminología, Una lengua (Los medios de expresión, La estructuración sintáctica, La estructuración semántica — partea cea mai cuprinzătoare, p. 65—140), Bibliografía, Indice de términos.

Deși în prefață autorul însuși afirmă că limbajul, *el lenguaje*, — ca noțiune teoretică — formează obiectul principal de studiu al prezentei opere, în realitate aspectele funcționale trec pe primul plan.

Unele probleme sînt numai schițate — cu marcarea punctelor esențiale —. De exemplu, la p. 36, cap. *Las lenguas*, se prezintă sub următoarea formă :

La situación lingüística en el mundo (Numero de locutores ; Dialectología ; Plurilinguismo).

Las afinidades entre las lenguas (Relaciones genéticas ; La cronología ; Relaciones tipológicas).

Las traducciones (La traducción humana — la traducción mecánica).

La enseñanza de lenguas.

În acest fel planul de cercetare poate constitui o sursă de sugestii pentru alte studii.

După ce expune în primele capitole cadrul problemelor care trebuie discutate, urmează capitolul *Una lengua*, unde sînt exemplificate anumite teorii.

Unele formule lingvistice se repetă din alte lucrări ale autorului : raporturile de incluziune (p. 48) reiau într-un fel pe cele din *Systématique des éléments de relation*, componența lexemelor (p. 49) amintește de același capitol din *Introduction à l'étude de morphosyntaxe espagnole*, iar considerațiile asupra semanticii — de exemplu organizarea lexicului de la p. 107—125 — duc spre studiul *Vers une sémantique moderne*.

În capitolul *La estructuración sintáctica* se analizează morfemul, funcțiile și caracteristicele lui, definirea și funcțiile sintagmei, construcțiile sintactice.

Discuțiile se axează totdeauna pe fapte lingvistice franceze și spaniole, prin comparație.

Capitolul cel mai amplu, *La estructuración semántica*, începe cu definirea semică a lexemelor și continuă cu descrierea tipului de relații gramaticale pe care acestea le stabilesc.

Cu toate că preocuparea autorului este aceea de a releva în primul rînd caracteristicile sincronice, referirile la diacronie apar pentru a explica anumite transformări (cf. p. 72 categoría básica).

B. Pottier (la fel ca şi J. Dubois, *Grammaire structurale du français*) propune diferite criterii de clasificare la nume şi verb şi enumeră posibilităţile de transformare reciprocă a elementelor nominale şi verbale.

O altă secţiune a capitolului se ocupă de aspectele clasificării lexicale (în funcţie de marcarea genului, cantitate, grad de intensitate calitativă, relaţii de inclusiune, cîmpuri semantice etc.).

Volumul se încheie cu blbiografia şi indicele de termeni.

Considerăm că, fără a subestima în nici un fel reala valoare ştiinţifică a prezentei lucrări, o putem considera (la fel ca şi *Introduction à l'étude de morphosyntaxe espagnole*), în primul rînd o foarte bună sursă de informare şi o exersare în lingvistica modernă aplicată ; prin urmare un studiu preţios pentru cei care doresc să-şi îmbogăţească şi să-şi perfecţioneze cunoştinţele în acest domeniu.

Martie 1969

Ecaterina Goga
Facultatea de limbi romanice, clasice şi orientale, Bucureşti, Str. Ed. Quinet 7

GEORGES MOUNIN, *Ferdinand de Saussure ou le structuraliste sans le savoir*, Paris, Seghers, 1968, 191 p.

Cartea este publicată în colecţia ,,Philosophes de tous les temps" şi cuprinde o prezentare amplă a vieţii şi operei lui Saussure, urmată de o culegere de texte şi bibliografie.

Încă de la început, autorul precizează că Saussure poate fi considerat un filozof a cărui influenţă asupra specialiştilor în ştiinţele umane a fost hotărîtoare. Într-adevăr, în filozofia limbajului, contribuţiile lui Saussure au însemnat o cotitură ; din punct de vedere filozofic însă, teoriile lui Saussure au mai mult o semnificaţie implicită, ele acţionînd prin intermediul principiilor metodei structuraliste, izvorîtă în ultimă instanţă din *Cours de linguistique générale*. Această influenţă se exercită într-un cadru mai larg, în care filozofia a încetat să fie fructul speculaţiilor, al intuiţiilor de tot felul : au apărut în secolul nostru filozofii ale ştiinţelor particulare, a căror sinteză stă la baza filozofiei generale.

Meritul principal al studiului profesorului Mounin constă în plasarea savantului genevez în contextul epocii sale, în sugerarea prin date precise a condiţiilor în care s-a format gîndirea saussuriană. În felul acesta, persoana marelui învăţat este conturată în linii precise, iar încercarea este cu atît mai interesantă, cu cît pînă nu de mult cunoaşterea lui Saussure şi a operei sale era umbrită de un văl oarecum misterios.

Saussure este influenţat de sociologia epocii, precum şi de psihologismul care domina de altfel gîndirea lingvistică. Ceea ce este însă mai important de subliniat — şi Georges Mounin o face explicit — este inclinaţia lui Saussure spre o abordare matematică a problemelor puse de analiza sistemului limbii. Nu este deci întîmplător că în ,,Cursul de lingvistică generală" se găsesc premisele conceperii structurii limbii ca un ansamblu de relaţii, a căror ultimă şi cea mai adîncă descriere este cea efectuată cu ajutorul formalizării matematice.

Dintre celelalte antinomii saussuriene, Georges Mounin se ocupă mai pe larg de raportul limbă-vorbire şi sincronie-diacronie. Se subliniază cu acest prilej modernitatea lui Saussure în privinţa conceperii limbii ca un cod, precum şi premisele elaborării fonologiei. Poate era necesar

ca opoziţia limbă-vorbire să fie pusă în legătură cu o altă pereche de categorii, nu mai puţin semnificativă : formă-substanţă. De altfel, lipsa unui paragraf despre această antinomie face ca un aspect esenţial al teoriei saussuriene să scape cititorului neavizat.

Distincţia dintre sincronie şi diacronie este pentru Georges Mounin o ,,revoluţie copernicană'' în istoria lingvisticii. De fapt, Saussure preconizează descrierea sincronică, deoarece numai ea poate dezvălui sistemul, în timp ce diacronia nu ar permite decît cercetarea unor elemente izolate. Saussure este aici tributar neogramaticilor şi în mod paradoxal în contradicţie cu celebrul său memoriu. Cum se ştie, există în prezent şi un structuralism diacronic, de genul celui practicat de André Martinet, pentru a nu menţiona decît tradiţia franceză. Cît priveşte neînţelegerea sincronismului saussurian de către învăţaţi de talia lui Meillet, s-ar putea spune că tot atît de tristă este astăzi opunerea radicală dintre structuralism şi istorie, ca şi cînd nu ar exista un structuralism al istoriei.

Un paragraf este acordat semiologiei şi altul, mai important, teoriei saussuriene a semnului. Pe bună dreptate se subliniază caracterul psihologic bilateral al semnului, precum şi conceperea relaţională a celor două laturi ale sale. Saussure este un precursor şi în această privinţă, dacă ne gîndim mai ales la evoluţia ulterioară a semiologiei, pe de o parte în direcţia formală a teoriei codurilor, pe de altă parte în direcţia antropologică şi estetică. Trebuie arătat că dacă structuralismul este astăzi o metodă de necontestat pentru ştiinţele umane în general, aceasta se datorează obiectului lor : ele operează asupra unor domenii care au trăsături semiotice nete, altfel spus asupra unui sistem de semnificanţi structural solidar unui sistem de semnificaţi (cf. François Wahl, în volumul *Qu'est-ce que le structuralisme?*, Paris, Seuil, 1968, p. 10—12).

Întrucît analiza naturii semnului lingvistic are implicaţii de ordin filozofic, niciodată nu se va spune ultimul cuvînt în această spinoasă chestiune. Pe drept cuvînt se spune că între semnificant şi semnificat legătura este necesară. Dar necesitatea nu se opune arbitrarului, ci întîmplătorului, accidentalului. Sfera acestuia e însă limitată, condiţionată de sistemul limbii care ,,produce'' semne motivate sau nemotivate.

Categoria de sistem este bine elucidată de autor ; se arată astfel caracterul ei modern în comparaţie cu folosirea intuitivă sau metaforică a acestei noţiuni fundamentale pentru ştiinţa limbii. La Saussure sistemul este analizat prin intermediul valorii, definite relaţional. Ar fi necesar să se sublinieze însă importanţa sistemului pentru întreaga teorie saussuriană. Aceasta comportă mai multe perechi de categorii, din care întotdeauna termenul preconizat de Saussure are caracter sistematic, în timp ce celălalt e respins tocmai pentru că nu ar conţine sistemul : *limbă*-vorbire, *formă*-substanţă, *sincronie*-diacronie, *intern*-extern (această ultimă antinomie nefiind expusă separat de Georges Mounin).

Moştenirea lui Saussure pune probleme tot atît de complexe ca omul şi opera. Georges Mounin arată clar cum în ,,Cursul de lingvistică generală'' se găsesc toate elementele elaborării fonologiei, fără ca fonemul să fie definit în sensul actual. În general, se poate susţine că Saussure a creat *teoria* care stă la baza structuralismului, fără a ajunge la stabilirea explicită a principiilor de analiză ale *metodei* structurale. În speţă, Saussure n-a dezvăluit limpede mecanismul comutării, aşa cum o va face ulterior structuralismul praghez şi, la un nivel teoretic mai abstract, cel danez.

Dar nici teoria lui Saussure n-a radiat aşa cum ar fi fost de aşteptat ; filozofia contemporană s-a dezvoltat pe marginea saussurianismului, chiar dacă a împrumutat uneori terminologia acestuia. Dacă în prezent structuralismul a devenit un obiect al disputelor teoretice, aceasta se explică mai mult prin nevoia de a lămuri implicaţiile filozofice ale principiilor impuse de metodă, decît prin tendinţa firească de a aprofunda tezele întemeietorului ,,fără voie''.

Pe scurt, se poate afirma că gloria doctrinei lui Saussure constă în fertilitatea negărilor dialectice (se pare că dacă uneori negaţia în ,,Curs'' devine metafizică, aceasta este mai mult ,,contribuţia'' editorilor). Saussure a stabilit cercetarea limbii ca sistem ; de mulţi ani aceasta a încetat de a mai fi un deziderat. Dar există în prezent şi o lingvistică a vorbirii, fundamentată

pe principiile ciberneticii şi ale teoriei informaţiei. Saussure a deosebit categoric forma de substanţă ; în prezent analiza formală cu mijloace matematice marchează o nouă etapă în istoria lingvisticii, iar studiul substanţei, de pildă al celei fonetice, este perfecţionat de folosirea ultimelor procedee tehnice. Saussure a despărţit total sincronia de diacronie ; structuralismul sincronic a devenit o metodă recunoscută. În prezent există însă şi o diacronie sistematică. Saussure a prevăzut crearea semiologiei. Nu numai că aceasta a fost ilustrată de lucrări esenţiale, dar, aşa cum am arătat, caracterul semiotic al manifestărilor umane este socotit chiar factorul care face posibilă aplicarea unei metode unitare — cea structurală — la domenii aparent disparate.

Într-o elaborare încheiată de autor şi nu de discipoli, poate că termenii negaţi şi respinşi din cadrul renumitelor antinomii ar fi fost mai dialectic legaţi de contrariul lor, iar ca perspectivă istorică, ar fi fost socotiţi nu ca neinteresanţi, ci ca nişte deziderate. Dezvoltarea ambilor termeni ai antinomiilor în ansamblul armonios al lingvisticii contemporane şi prin aceasta a ştiinţelor umane în general aduce cel mai frumos omagiu celui care a întemeiat lingvistica generală modernă.

Culegerea de texte care urmează interesantul studiu prezentat mai sus oferă o imagine grăitoare a teoriei saussuriene. Georges Mounin a extras fragmentele cele mai semnificative din *Cours*, la care a adăugat mai ales pasaje stabilite de R. Godel în ,,Les sources manuscrites du CLG''. Sînt de menţionat titlurile şi subtitlurile din culegere ; multe coincid cu cele din *Cours*, altele sînt formulate de Georges Mounin în scopul de a stabili o schemă riguroasă a sistemului de gîndire saussurian.

Volumul reprezintă un adevărat breviar al saussurianismului şi el vine să înlăture o lacună în istoria lingvisticii şi a culturii timpului nostru.

Oare cînd se va traduce şi în limba română cartea de bază a lingvisticii moderne — *Cours de linguistique générale*, de Ferdinand de Saussure?

Montpellier, februarie 1969

P. Miclău,
Facultatea de limbi romanice, clasice şi orientale,
Bucureşti, Str. Ed. Quinet 7

* * * *Problemas y principios del estructuralismo lingüístico*, nr. XVI al seriei publicate de ,,Revista de Filología Española'', Madrid, 1967, 335 p.

La sfîrşitul anului 1964 în Spania a fost sărbătorită a 25-a aniversare a Consiliului Superior al Cercetării Ştiinţifice (Consejo Superior de Investigaciones Científicas). Cu această ocazie secţia de ştiinţe umanistice a organizat, printre altele, o serie de colocvii intitulate ,,Probleme şi principii ale structuralismului lingvistic''. Lucrările prezentate în cadrul şedinţelor de către specialişti din ţara gazdă şi din alte ţări au fost adunate în volumul de faţă.

Cele 19 lucrări se succed în funcţie de tematica lor : fonetică şi fonologie, morfologie şi sintaxă, lexicologie şi semantică, stilistică etc. Cîteva dintre ele (8) se ocupă de probleme ale limbii spaniole.

Fonetică şi fonologie : E. Alarcos Llorach (*Los rasgos prosódicos*), plecînd de la distincţia care se face între *foneme* şi *prosodeme*, şi analizînd aceste două unităţi din diferite unghiuri ajunge la concluzia că diferenţierea aparţine planului cercetării lingvistice. În *Aspectos estructurales de la diferenciación fonética del castellano*, B. Malmberg analizează, în lumina funcţio-

nării limbajului, cîteva fenomene curente în dialectologia castiliană, peninsulară şi americană [1]. Lucrarea lui A. Quilis (*Hacia un nuevo concepto de la ciencia fonética española*) arată necesitatea elaborării unui tratat modern de fonetică spaniolă, în care analiza fonetică (fiziologică şi acustică) ar fi subordonată celei fonologice, funcţionale.

Încercarea de a reconsidera categoriile morfologice dintr-un punct de vedere structuralist constituie punctul de plecare al lucrărilor următoare ; A. M. Badía Margarit (*Aspectos formales del nombre en español*), A. Roldán (*Notas para el estudio del sustantivo*) şi M. S. Ruipérez (*Notas sobre estructura del verbo español*) analizează probleme speciale de morfologie spaniolă, printre care putem menţiona sistemul timpurilor compuse şi cel al ,,imperativului". Lucrarea lui J. S. Lasso de la Vega (*El problema de las clases casuales a la luz del estructuralismo*) studiază, într-un cadru mai amplu al cazului indo-european, sistemul genitivului latin.

Două lucrări sînt consacrate sintaxei : *El orden de las palabras en francés*, de J. Cantera, demonstrează predilecţia limbii franceze pentru ordinea lineară, progresivă, subliniind într-o măsură prea mare, după părerea noastră, motivele psihologice şi logice ; în *Sintaxis de la lengua y sintaxis de la norma*, S. Mariner Bigorra, folosindu-se de paralele morfologice, discută posibilitatea şi necesitatea de a introduce în analiza sintactică distincţia între ,,normă" şi ,,sistem".

Interesul lingvisticii moderne faţă de semantică se oglindeşte în trei lucrări, dintre care cea a lui B. Pottier (*Rehabilitación de la semántica*) a cunoscut o amplificare în articolul *Vers une sémantique moderne* [2]. În *Anotaciones sobre el campo asociativo de la palabra*, E. de Bustos Tovar, pe baza unei scheme propuse de el, întreprinde o analiză dezvoltată pînă la limita stilistică a aşa-numitului ,,cîmp asociativ al cuvîntului". F. R. Adrados (*Estructura del vocabulario y estructura de la lengua*) studiază în primul rînd diversele relaţii ce se pot stabili între semnificaţii lexicali, privind problema din punctul de vedere al vocabularului în totalitatea sa.

Prezentînd elementele care intră în compoziţia lexicului iudeo-spaniol, I. M. Hassán atrage atenţia şi asupra problemelor ce se pot ivi în cercetarea acestui lexic (*Estructura del léxico sefardí*).

Dorinţa de o cît mai mare exactitate şi obiectivitate au determinat, în stilistică şi poetică, aplicarea unor metode ce au fost folosite cu succes pînă atunci în alte ramuri ale lingvisticii. R. de Balbín (*Sobre los versos compuestos*) ne oferă rezultatele unei analize spectrografice a *versului compus* castilian. G. Salvador (*Estructuralismo y poesía*) demonstrează, cu ajutorul funcţionării rimei, valabilitatea metodelor structurale în poetică. V. E. Hernández Vista încearcă să dezvăluie, în caracterul linear al comunicării lingvistice, pluridimensionalitatea care îngăduie producerea figurilor complexe în comunicarea literară (*Sobre la linealidad de la comunicación lingüística*).

Ilustrul romanist Gerhard Rohlfs prezintă, cu ajutorul unor exemple tipice, cîţiva factori care au contribuit la formarea unei limbi romanice vulgare şi la descompunerea acesteia în diferitele limbi romanice (*Aspectos y problemas del español en su enlace con los otros romances*).

Structuralismul pătrunde în dialectologie (J. Martínez Ruiz arată avantajele şi dificultăţile pe care le prezintă o explicaţie a schimbărilor fonetice dialectale dintr-un punct de vedere fonologic : *Dialectología y estructuralismo lingüístico*) şi poate fi aplicat reconstrucţiei (L. Michelena : *Estructuralismo y reconstrucción*).

Marea varietate a problemelor ridicate în volumul de faţă reflectă încă o dată dorinţa unor lingvişti care lucrează în diferite cîmpuri de cercetare, de a găsi metode noi şi adecvate pentru a putea ajunge la soluţii şi rezultate satisfăcătoare.

---

[1] Fenomenele numite ,,seseo" şi ,,yeísmo", schimbările suferite de *rr*, opoziţia *r* : *l*, nazalele în poziţie implozivă şi finală absolută, *s* ,,aspirat".

[2] În ,,Travaux de Linguistique et de Littérature" II (1964), 1. Versiunea spaniolă în B. Pottier, *Lingüística moderna y filología hispánica*, Madrid, 1968.

Dat fiind că volumul cuprinde lucrări prezentate în cadrul unor colocvii, ar fi fost interesant şi util ca la sfîrşitul fiecăreia să se includă (aşa cum s-a făcut într-un singur caz) discuţiile.

Martie 1969

Marinella Lörinczi,
Institutul de lingvistică,
Bucureşti, Str. I. C. Frimu 22

OVID DENSUSIANU, *Opere, I, Lingvistică. Scrieri lingvistice.* Ediţie îngrijită de B. Cazacu, V. Rusu şi I. Şerb, cu o prefaţă de B. Cazacu, Editura pentru literatură, 1968, XXVIII+755 p.

După *Istoria limbii române de la origini pînă în secolul al XVII-lea* a academicianului Al. Rosetti, Editura pentru literatură ne-a rezervat surpriza publicării, la sfîrşitul anului 1968, a primului volum din seria de *Opere* ale lui Ovid Densusianu. Necesitatea editării ştiinţifice a ,,clasicilor'' lingvisticii româneşti este atît de pregnantă, încît nu mai e nevoie să o motivăm. Scrierile filologice şi lingvistice ale lui Hasdeu, Philippide, Densusianu sau Puşcariu sînt cuprinse în volume de mult epuizate, sau sînt răspîndite în periodice greu accesibile, uneori aproape imposibil de procurat. Este, aşadar, meritul Editurii pentru literatură de a fi iniţiat editarea unor lucrări lingvistice şi de a fi început această acţiune cu publicarea operelor lui Ovid Densusianu, savant care — printr-o îndelungată activitate didactică şi ştiinţifică — are meritul de a fi creat o şcoală lingvistică la Bucureşti şi de a fi încercat cea dintîi sinteză cuprinzătoare a evoluţiei limbii române (*Histoire de la langue roumaine*), lucrare fundamentală nu numai pentru cultura românească, ci şi pentru filologia romanică.

Ediţia Densusianu, după cum o prezintă îngrijitorii ei, în *Notă asupra ediţiei,* nu este de fapt o culegere integrală a operelor — cum, după titlu, am fi tentaţi să credem — ci prezentarea selectivă a contribuţiilor mai importante ale lui Ovid Densusianu ,,realizate în diverse modalităţi (opere fundamentale, studii, articole, recenzii, note, indicaţii bibliografice, însemnări şi rectificări etc.) din principalele domenii cultivate de acesta'' (p. XXIII). Ediţia este concepută să cuprindă trei secţiuni : A. Lingvistică, B. Folclor şi etnografie, C. Istorie şi critică literară, beletristică. Chiar şi sub forma aceasta de ,,opere alese'', ediţia va însuma un număr relativ mare de volume care va pune la îndemîna cititorilor cea mai însemnată parte a scrierilor lui Densusianu, permiţînd astfel o viziune de ansamblu asupra acestei proeminente personalităţi a culturii româneşti.

Primul volum beneficiază, sub modestul titlu de *Prefaţă,* de un esenţial studiu asupra vieţii şi operei lui Ovid Densusianu, semnat de prof. B. Cazacu. Fără să cuprindă un număr exagerat de pagini — cum se întîmplă, de obicei, cu studiile introductive la ediţiile româneşti — studiul prof. B. Cazacu excelează prin concizia şi eleganţa formulării, prin fineţea analizei şi prin calda evocare a omului şi a profesorului Densusianu.

Primul volum aparţine seriei A. Lingvistică şi este intitulat *Scrieri lingvistice* ; el reuneşte studii, articole şi dări de seamă publicate în ,,Revista critică-literară'' a lui Aron Densusianu, în publicaţiile periodice conduse de autor (,,Vieaţa nouă'', Grai şi suflet'' şi ,,Buletinul Societăţii filologice'') precum şi în alte publicaţii. Studiile nu sînt grupate cronologic, ci tematic, în capitolele : *Orientări, Filologie romanică şi filologie română, Dialectologie, Toponimie, Fonetică şi ortografie, Lexicologie, Varia.* Capitolele sînt precedate de succinte prezentări ale contribuţiei lui Ovid Densusianu în domeniile respective, cu utile trimiteri şi indicaţii bibliografice.

Volumul este îngrijit de prof. B. Cazacu şi de Valeriu Rusu ; el se situează la un înalt nivel ştiinţific prin sistematizarea materialului, prin aparatul critic şi prin rigurozitatea tehnică. Judicioasa selectare a studiilor incluse în volum scoate în evidenţă varietatea preocupărilor şi direcţiilor principale ale cercetării la Ovid Densusianu. Deosebit de utilă este republicarea unor recenzii şi indicaţii bibliografice care — dat fiind pătrunzătorul spirit critic al autorului — constituie adevărate studii, în care se precizează punctul de vedere al lui Densusianu în probleme controversate ale lingvisticii româneşti (vezi, de exemplu, darea de seamă la Th. Capidan, *Meglenoromânii*, p. 423 şi urm.).

În cele ce urmează ne permitem să facem cîteva observaţii, în speranţa că unele scăpări sau inconsecvenţe în transcriere, de genul celor pe care le vom semnala mai jos, vor putea fi înlăturate în volumele următoare. Aceste observaţii pot fi grupate în trei categorii : 1) observaţii privind selectarea studiilor incluse în volum, 2) observaţii privind transcrierea textului, 3) diverse inadvertenţe, erori tipografice etc.

1) În privinţa selectării studiilor din primul volum, ridicăm o singură obiecţie, şi anume aceea că, prin includerea prefeţei şi a unui capitol din introducerea la *Graiul din Ţara Haţegului*, înţelegem că această operă, fundamentală pentru dialectologia românească, nu va mai fi publicată în volumele următoare. Socotim că *Graiul din Ţara Haţegului* (tipărit în 1915 în tiraj redus) constituie astăzi o raritate bibliografică, aşa că tipărirea integrală ar fi fost deosebit de oportună. Dacă pentru economia întregii ediţii acest lucru nu a fost posibil, ne manifestăm nedumerirea cu privire la preferinţa editorilor pentru capitolul *Ţinutul şi locuitorii: însemnătatea lui pentru etnografie şi folklor* (care putea fi inclus foarte bine în seria B. Folclor şi etnografie), în dauna capitolului despre grai, mult mai interesant pentru dialectologie.

2) Fără îndoială că una dintre dificultăţile întîmpinate de editori a fost aceea a transpunerii în ortografia actuală a unor particularităţi ortografice proprii autorului, care după cum se ştie, avea anumite concepţii în această direcţie (vezi studiile şi articolele de la p. 564 şi urm.). Cu toate indicaţiile pe care editorii le dau, în *Notă asupra ediţiei*, cu privire la transcrierea textului, întîlnim o serie de inconsecvenţe în ceea ce priveşte păstrarea unor grafii specifice scrisului lui Ovid Densusianu. Astfel, deşi editorii afirmă că au evitat aplicarea principiului ,,unificării în cazul cînd anumiţi termeni apar în forme deosebite în scrieri care datează din epoci diferite (de exemplu *linguist - lingvist*'', p. XXVI), întîlnim o serie de grafii asemănătoare unificate. Iată cîteva exemple : în studiul *Din istoria amuţirii lui « u » final în limba română*, Bucureşti, 1904, întîlnim grafiile *consecuentă* (p. 4, 28), *frecuentă* (p. 4), *inconsecuenţă* (p. 25) transcrise *consecventă* (p. 504, 535), *frecvente* (p. 504), *inconsecvenţă* (p. 531).

Mai grave ni se par cîteva cazuri de transcriere a substantivelor care apar la Densusianu cu sufixul *-iune*, cu sufixul *-ie* ; în articolul citat mai sus, formele *abreviaţiunile* (p. 25), *atenţiunea* (p. 30), *concluziunea* (p. 29), *condiţiuni* (p. 26, 27, 29), *confuziune* (p.25), *preciziune* (p. 29) au fost transcrise *abreviaţiile* (p. 531), *atenţie* (p. 536), *concluzie* (p. 535), *condiţii* (p. 532, 533, 535), *confuzie* (p. 531), *precizie* (p. 535).

La p. 535 forma *cetirile* a fost transcrisă *citirile* dar la p. 430 întîlnim menţinut pe *cetim.*

La p. 17 întîlnim formele *altfeli, astfeli* dar, la p. 22, în cadrul aceluiaşi articol, *astfel.*

La p. 442 în loc să se menţină grafia specifică *vieaţa* întîlnim transcris *viaţa.*

3) Semnalăm acum cîteva inadvertenţe şi erori tipografice, care la o corectură mai atentă puteau fi evitate :

Pînă la p. 57 notele textului s-au numerotat începînd cu cifra 1 pe fiecare pagină. De la p. 58 notele se numerotează în continuare, de la nota 1 la nota 101, pînă la p. 112, iar de aici înainte se numerotează iarăşi începînd cu nota 1 pe fiecare pagină.

La p. 58, după nota 3 urmează nota 6 în loc de nota 4.

La p. 356 citim ἄθρωπος în loc de ἄνθρωπος.

La p. 426, nota 1, *vlahii şi morlacii* trebuia cules cu majuscule, deoarece este vorba de titlul bine cunoscut al lucrării lui Silviu Dragomir.

La p. 504, între exemplele citate din *Psaltirea Scheiană*, este omisă forma *agĭutorĭu*, toate trimiterile de la această formă fiind trecute la *agĭutătorĭu*.

La p. 518, rîndul 2, în loc de *cerşulu* trebuia *cerşutu*.

La p. 525, nota 1, se face o trimitere la p. 33 care nu aparţine lui Densusianu şi care, de altfel, nu are nici un sens.

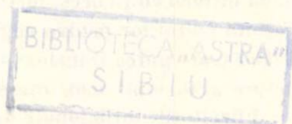
La p. 690, în loc de cuvîntul *scriitori* apare cuvîntul *scrisori*, ceea ce face ca sensul frazei să fie denaturat. De aceea, ultimul paragraf de la această pagină, *chiar citaţiile din scrisori sînt luate mai mult din dicţionarul lui Tiktin*... trebuie citit : *chiar citaţiile din scriitori* ...

În ciuda acestor observaţii mărunte — inerente unui volum de asemenea dimensiuni (755 p.) — vrem, încă o dată, să subliniem nivelul ştiinţific superior al primului volum din seria *Operelor* lui Ovid Densusianu, şi să ne manifestăm încrederea că editorii vor duce pînă la capăt, în aceleaşi condiţiuni şi într-un interval de timp pe cît posibil scurt, această ediţie de mare importanţă pentru cultura românească.

Martie 1969

Paul Lăzărescu

Centrul de cercetări fonetice şi dialectale, Bucureşti, Calea Victoriei 194

La revue „Studii şi cercetări lingvistice" paraît 6 fois par an.
Le prix d'un abonnement annuel est de $ 5.— ; FF 25,— ; DM 20, —.

Toute commande à l'étranger sera adressée à CARTIMEX, Boîte postale 134—135, Bucarest, Roumanie ou à ses représentants à l'étranger.

En Roumanie, vous pourrez vous abonner par les bureaux de poste ou chez votre facteur.

Revista publică studii şi cercetări din domeniul lingvisticii (în special din acela al lingvisticii româneşti), precum şi recenzii la lucrări din acelaşi domeniu.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugaţi să înainteze articolele, notele şi recenziile dactilografiate la două rînduri. Tabelele vor fi dactilografiate pe pagini separate, iar diagramele vor fi executate în tuş, pe hîrtie de calc. Tabelele şi ilustraţiile vor fi numerotate cu cifre arabe. Figurile din planşe vor fi numerotate în continuarea celor din text. Se va evita repetarea aceloraşi date în text, tabele şi grafice. Explicaţia figurilor va fi dactilografiată pe pagină separată.

La prezentarea manuscriselor autorii sînt rugaţi să respecte următoarele :

NORME :

Numele autorului se plasează imediat după titlu. Ex :

STRUCTURA GRAMATICALĂ
A LIMBII ROMÂNE
de
IORGU IORDAN

Recenziile şi notele bibliografice vor fi semnate pe ultima pagină.

Fiecare articol va fi datat şi va purta semnătura autorului cu „bun de cules". Pe ultima pagină a articolului se va indica instituţia cu adresa unde lucrează autorul.

Numele proprii străine din limbi scrise cu alfabet nelatin se transliterează.

Între paranteze rotunde se folosesc paranteze drepte, iar între paranteze drepte se folosesc paranteze rotunde. Dacă în interiorul unui citat sînt necesare alte ghilimele, se recurge la ('...'). Dacă autorul introduce în cursul unui citat o observaţie proprie, aceasta se va pune între paranteze drepte [ ].

Indicarea notelor de subsol se face punînd un număr (exponent) după cuvîntul sau fraza la care se referă, fără paranteză sau punct.

Dacă numărul se află în vecinătatea unui semn de punctuaţie, numărul precede semnul.

Indicaţiile bibliografice din cursul articolului vor fi puse în josul paginii, numerotîndu-se în continuare, nu pe fiecare pagină separat. Citarea unei opere pentru prima dată în cursul articolului se face în felul următor :

Pentru volume :

a) autorul (urmat de virgulă) ; b) titlu lucrării (subliniat) ; c) tomul sau volumul (eventual partea sau capitolul în cifre romane) ; d) ediţia (în cifre arabe) ; e) locul de apariţie (oraşul, în româneşte la articolele în limbi străine) ; f) anul apariţiei (nu se pune editura) ; g) pagina. Ex. : Al. Graur, *Etimologii româneşti*, Bucureşti, 1963, p. 84.

Pentru articole din reviste :

a) autorul (urmat de virgulă) ; b) titlul articolului (subliniat) ; c titlul revistei (între ghilimele ; dacă există siglă, aceasta se dă nesubliniată ; iniţialele nu se despart prin punct ; d) numerotaţia (anul, volumul, nr.) ; e) pagina. Ex. : Al. Rosetti. *Consideraţii asupra foneticii şi fonologiei limbii române în secolul al XVI-lea*, în SCL XV, 1964, 2, p. 129.

E. Petrovici, *Repartiţia geografică a toponimicelor pe teritoriul României*, în „Romanoslavica", IX, 1963, p. 8.

Dacă o operă e citată de mai multe ori, după prima menţionare se repetă numele autorului urmat, după virgulă, de *op. cit.* subliniat, apoi pagina. Dacă pagina este aceeaşi cu cea menţionată prima dată, după numele autorului se va menţiona *loc. cit.*, Ex. : Rosetti, *loc. cit.*

În cursul notelor şi al textului se poate pune abreviaţia *cit.* între virgule, după numele autorului, cu abrevierea unui titlu care se repetă după alt titlu al aceluiaşi autor.

Se vor evita abrevierile neclare.

Siglele nou introduse trebuie date complet şi explicate la sfîrşitul articolului.

Secolele se indică cu cifre romane însoţite de cuvîntul „secol" scris în întregime. Ex. : *în secolul al XV-lea...*

Corecturile se înapoiază redacţiei în maximum 24 ore. Se vor evita corecturi care modifică textul iniţial. Dacă autorul găseşte absolut necesară adăugarea unor fraze sau cuvinte, aceasta se va face numai în corectura I, iar costul modificărilor va fi suportat de autor.

Autorii au dreptul la un număr de 50 de extrase, gratuit.

Responsabilitatea asupra conţinutului articolelor revine în exclusivitate autorilor.

Corespondenţa privind manuscrisele, schimbul de publicaţii etc., se va trimite pe adresa Comitetului de redacţie, Calea Victoriei 194, Bucureşti.

SCL, AN XX, NR. 4, P. 355—476, BUCUREŞTI, 1969

I. P. „INFORMAŢIA" — c. 3488 | 42830 | Lei 20.—

STUDII ȘI CERCETĂRI LINGVISTICE

5

ANUL XX

1969

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Pentru a vă asigura colecţia completă şi primirea la timp a revistei, reînnoiţi abonamentul dv. pe anul 1970.

În ţară abonamentele se primesc la oficiile poştale, agenţiile poştale, factorii poştali şi difuzorii de presă din întreprinderi şi instituţii.

Comenzile de abonamente din străinătate se primesc la CARTIMEX, Bucureşti, Căsuţa poştală 134—135, sau la reprezentanţii săi din străinătate.

La revue „Studii şi cercetări lingvistice" paraît 6 fois par an. Le prix d'un abonnement annuel est £ 2.1.0; $ 5, — ; FF 25, — ; D.M. 20, —.

Toute commande à l'étranger sera adressée à CARTIMEX, Boîte postale 134—135, Bucarest, Roumanie ou à ses représentants à l'étranger.

En Roumanie, vous pourrez vous abonner par les bureaux de poste ou chez votre facteur.

Manuscrisele, cărţile şi revistele pentru schimb, precum şi orice corespondenţă, se vor trimite comitetului de redacţie al revistei „Studii şi cercetări lingvistice".

Adresa redacţiei:
Bucureşti, sectorul 1,
Calea Victoriei, 194,
Telefon 15.15.45

Apare de 6 ori pe an.

STUDII ȘI CERCETĂRI LINGVISTICE

Anul XX, nr. 5 1969

S U M A R

SCL, An. XX, Nr. 5, p. 477–598, București, 1969

STUDIILE EUROPENE ASUPRA LIMBAJULUI COPILULUI (1920—1968). IV

DE

TATIANA SLAMA-CAZACU

BIBLIOGRAFIE

Aidarova, L. I. 1964. Formirovanie lingvističeskogo otnošenija k slovu u mladšix škol'nikov. VPs. nr.5. 55—72.

Ajuriaguerra, J. de, et al. 1963. Organisation psychologique et troubles du développement du langage. Étude d'un groupe d'enfants dysphasiques, în Problèmes de psycholinguistique. 1963. 109—42.

Alarcos Llorach, E. 1968. L'acquisition du langage par l'enfant, în *Le langage*, Encyclopédie de la Pléiade, Paris, Gallimard, 323—365.

Albright, R. W. and J. B. 1956. The phonology of two-year-old child. Word.12. 382—90.

Albright, J. B. and R. W. 1957. The sound-system of an eight-year-old boy [titre en transc. phonétique]. Maître phonét. 35—3—5, cf. W. Leopold, 1959 : 209.

Aljakrinsky, V. V. 1963. Imitacia det'mi (4—7 let) russkix i nekotoryx angliiskix glasnyx. VPs. nr.1.80—8.

Anzieu, A. 1966. Parole et orthodonthie. BPs. 19 (247), nr. 8—12. 543—9.

Appel, J., Matejček, Z. 1963. Recenzie la Dialogul la copii. 1961, de T. Slama-Cazacu. Československa psychologie, 7. nr. 4, 405—8.

Artemov, V. A. (red.). 1953, 1954, 1960, 1966, 1968. Eksperimental'naja fonetika i psixologija reči. Moskva. Izd. Moskovskogo Universita (1966, cf. Učenye zapiski vol. 6, 8, 18, 20).

Arvis, P. 1959. Contribution à l'étude de l'imitation chez l'enfant, J. Psych. 56. nr. 3, 327—36.

Atzesberger, Michael. 1962. Spracherwerb und Sprachbildung bei Hilfsschulkindern, Berlin-Charlottenburg. C. Marhold, cf. recenzie de V. Rūķe Draviņa. 1967. Linguistics. nr. 33. 114—118.

Avelišvili, A. 1961. *Baršvis met'g'velbis ganvitareva dabudebidan sam c'lamde* („Le développement du langage chez un enfant depuis sa naissance jusqu'à l'âge de 3 ans"), Tbilissi, Inst. de psihologie D. Uznadze, cf. com. H. Vogt.

Avram, Andrei. 1962 a. Sistem general şi sistem individual în vorbirea copilului. Probleme de lingvistică generală. vol. IV. 19–28. Bucureşti. Ed. Acad. R.P.R.
Avram, Andrei. 1962 b. Remarques sur la substitution des sons dans le langage enfantin. Proceedings of the 4th International Congress of Phonetic Sciences (Helsinki 1961). Mouton. 343–46.
Avram, Andrei. 1967 a. Remarques sur la langue écrite des enfants. X ICL. 18–9.
Avram, Andrei. 1967 b. De la langue qu'on parle aux enfants roumains. To honor Roman Jakobson. The Hague-Paris. Mouton. 133–40.
Babin, V. N. 1958. Ponimanie protivoreči škol'nikami II-VII klassov. VPs. nr. 3. 99–105.
Bacher, F. 1966. Quelques données récentes sur les aptitudes verbales. B.Ps. 19(247), nr. 8–12. 642–54.
Bartha, Lajos. 1966. To the problem about developmental mechanism of the generalizing effect of verbal sign. XVIII ICPs. 18–21.
Bartha, Lajos. [1968]. Outline of the history of speech research in Hungary (în ms.).
Bartos, L. 1959. Observations sur les réalisations phonétiques dans le langage d'un enfant de deux ans. SFFBU. 8. (A 7) 5–19.
Battachi, Marco, W. 1968. Proposta per lo studio dello sviluppo articulatorio. APsNP. 29. 1–10.
Battachi, M. e collab. 1964. Presentazione di un reattivo per l'esame dell'articolazione fonetica nei fanciulli in età prescolare di lingua italiana. BSIFFA. 13. fasc. 4. 441–86.
Battachi, M. W. e Montanini, Manfredi. M. 1965. Strutture sintattiche e modelli di ordinamento seriale. Rivista di psicologia sociale. 12. nr. 2. 193–205.
Beier, Ernst G. and Miller, Don. E. 1967. Analysis of word frequencies in spoken language of children. L & S. 10. part 4. 217–27.
Bloch, Oscar, 1913. Notes sur le langage d'un enfant. MSocLP. 18. 37–59.
Bloch, Oscar. 1921. Les premiers stades du langage de l'enfant. JPsych. 18. 693–712.
Bloch, Oscar. 1923. Langage d'action dans les premiers stades du langage de l'enfant. JPsych. 20, nr. 7, 670–72 (discussions :74).
Bloch, Oscar, 1924. La phrase dans le langage de l'enfant. JPsych. 21. 18–43.
Boelens, K., Veen, J. 1956. De taal van het schoolkind in Friesland; cijfers en beschouwingen; dialect-geografische enquête nitgaande van de Fryske Akademy, Leeuwarden, cf. W. Leopold. 1959.205,209.
Bogen, Hellmuth. 1921. Zur Entwicklung der grammatisch-logischen Funktionen. ZAPs. 19. 39–99.
Bogojavlenskij, D. N. 1957. Psixologija usvoenija orfografii, Moskva. Izd. APN.
Bogojavlenskij, D. N. 1958. K xarakteristike processov abstrakcii i obobščenija pri usvoenii grammatiki. VPs. 1958, nr. 4, 85–98.
Bojadžiev, Živko. 1968. Njakoi beležki po vyprosa za roljata na obščestvenata sreda za vyznik vaneto i razvoja na detskija govor. IzvIBE. 16.249–54.

Boons, J.-B., Coyaud, M., Pichevin, C. 1966. Acquisition du langage par les enfants de 20 mois à 4 ans environ : grammaire et sémantique (ronéo).
Borel - Maisonny, S. 1960. Langage oral et écrit. I. Pédagogie des notions de base. Etude expérimentale et applications pratiques. Neuchatel, Delachaux et Niestlé (Préface Th. Simon, Cl. Launay).
Boskis, R. M., Korovin, K. G., Sinjak, V. A. 1955. Formirovanie grammatičeskogo stroja jazyka u tugouxix učaščixsja. Moskva, Izd. APN.
Boyd-Bowman, Peter. 1955. Cómo obra la fonética infantil en la formación de los hipocorísticos. NRFH. 9. nr. 4. 337—66.
Braun-Lamesch, Marie-Madeleine. 1962. Le rôle du contexte dans la compréhension du langage chez l'enfant. PsF. 7. nr. 3, 180—9.
Braun-Lamesch, Marie-Madeleine. 1964. Contexte et catégories grammaticales. Etude génétique chez des enfants de 8 à 13 ans. PsF. 9. nr. 2. 118—27.
Braun-Lamesch, M.—M. 1966. Quelques données sur les réalisations entre mouvements et vocalisations chez le jeune enfant. BPs. 19 (247). nr. 8—12. 452—56.
Brenstiern-Pfanhauser, Stefanja. 1930. Rozwój mowy dziecka. PF. 15. 273—356 (Bibliografie : 329—55).
Bruce, D. J. 1964. The analysis of word sounds by young children. BrJEPs. 34. 158—70.
Bruce, D. J. 1965. Psycholinguistic approaches to the study of development. PEur. 1. 62—78.
Bruce, D. J. and Pugh, Hazel M. 1966. Immediate verbal memory and linguistic sophistication in a group of six-year old children. L&S. 9. part. 2. 69—83.
Brunet, Odette, Lézine, Irène. 1951. Le développement psychologique de la première enfance. Paris, P.U.F.
Bryant, P. E. 1967. Verbal labelling and the learning of a complex discrimination by normal and severely subnormal children. L&S, 10, part. 1. 36-45.
Bühler, Charlotte. 1930. Kindheit und Jugend. ed. 2. Leipzig. Hirzel.
Bühler, Karl. 1926. Les lois générales d'évolution dans le langage de l'enfant. JPsych. 23. 597—607.
Bühler, Karl. 1930. Die geistige Entwicklung des Kindes. ed. 6. Jena, Fischer, 1930 (Cap. 4 : Die Entwicklung der Sprache: 220—47).
Busemann, A. 1925. Die Sprache der Jugend als Ausdruck der Entwicklungsrythmik. Untersuchungen. Sprachstatistische Quellen und Studien für Jugendkunde. Jena, cf. S. Brenstiern-Pfanhau ser. 1930, 332.
Busemann, Adolf. [1931]. Pädagogische Jugendkunde. Frankfurt, M. Diesterweg.
Busemann, Adolf. 1966 [ed. germ. 1959]. Psychologie des déficiences intellectuelles. Paris, P.U.F. (Cap. XI : Déficiences du langage d'origine centrale : 482—581).
Calavrezo, C. 1966. Caracteristicile citirii şi scrierii elevilor bîlbîiţi. Studii şi cercetări de logopedie sub red. C. Păunescu. 136—153. Bucureşti. Ed. didactică şi pedagogică.

Calavrezo, C. 1967. Troubles dus à la similitude et à la contiguïté dans la dyslexie. X ICL. 53—4.
Canestrari, R., Battacchi, M. W. [1968?]. Le langage et le comportement chez l'enfant arriéré. F. Phon. (citit în ms.).
Cassirer, E. 1933. Le langage et la construction du monde des objets, în Psychologie du langage. 1933. 18—44.
Československa defektologie. 1966. 1967. (Z teorie i praxe defektologie. Československé Socialistiké Republice a v nekterých socialistisckých zemich). Praha. Universita Karlova [rez. rus. şi germ.].
Československa defektologie. 1968 (Metodologické otázky logopedie). Praha. Universita Karlova Praha.
Chauchard, J. 1958. Le langage et la pensée, Paris, P.U.F. (33—45, 81—91).
Chiland, C. 1966. Langage oral et langage écrit. BPs. 19(247), nr. 8—12, 489—98.
Chircev, A., Codreanu, R., Roth, W., Salade, D. 1958. Aspecte ale recunoaşterii şi denumirii obiectelor în procesul percepţiei tactile la copiii orbi şi văzători. Studii de psihologie pedagogică sub. red. Al. Roşca, A. Chircev, 177—220. Bucureşti, Ed. didactică şi pedagogică.
Chmelař, Vilém, Ohnesorg, Karel. 1966. Předmluva k českému vydáni, în T. Slama-Cazacu. Dialog u děti. 5—11.
Chmura, Maria, 1964. Rozwój rozumienia budowy wyrazów i umiejetnści tworzenia wyrazów nowych (analogicznych) u dzieci w wieku przedszkolnym („Growth of comprehension of word structure and of skill in forming new (analogous) words in children of pre-school age"), „Psychologia wychowawcza". 7, nr. 4, 403—18.
Ciumăgeanu, D. 1959. Unele probleme ale predării şi însuşirii verbului în şcolile de surdo-muţi. Probleme de defectologie şi psihopatologie. 47—86. Bucureşti, Ed. de stat didactică şi pedagogică.
Ciumăgeanu, D., Popiţan, V. 1961. Cele mai frecvente defecte de pronunţare la elevi surdomuţi din clasele mari. Probleme de defectologie şi psihopatologie, vol. 2, 16—29. Bucureşti. Ed. de stat didactică şi pedagogică.
Clauss, G., Hiebsch, H. 1962. Kinderpsychologie. ed. 4. Berlin. Volk und Wissen Volkseigener Verlag (Die Entwicklung der Sprache: 147—55).
Cohen, Marcel, 1925. Sur les langages successifs de l'enfant. Mélanges linguistiques offerts à J. Vendryes. 109—27. Paris, Champion.
Cohen, Marcel. 1933. Observations sur les dernières persistances du langage enfantin. în Psychologie du langage. 1933. 390—99.
Cohen, M. 1951 a. Recenzie la Speech development of a bilingual child de W. Leopold (1949). BSL. 47. nr. 135. 62—5.
Cohen, M. 1951 b. Recenzie la Grammaire et affectivité de F. Rostand (1951). BSL. 47. nr. 135. 65—6.
Cohen, Marcel. 1952. Sur l'étude du langage enfantin. Enfance. nr. 3. 181—249.
Cohen, Marcel, Lézine, I., Kocher, F., Brauner, A., Lentın, L., Tabouret-Keller, A. 1962. Etudes sur le langage de l'enfant. Paris. Ed. du Scarabée.

Collin, G. 1957. Le langage chez l'enfant, in Précis d'une psychologie de l'enfant. tom. I. Théorie. Paris, Delagrave, 135—49.
Cousinet, R. 1936. Le monologue enfantin. J. Psych. 33. 28—39.
Coyaud, M. 1966. Le problème des grammaires du langage enfantin. [Paris]. C.N.R.S. Section d'automatique documentaire (Stenciled).
Croatto, L. 1958. Audiométrie infantile et éducation auditive de l'enfant gravement sourd. JFORL. 7. 71—4, cf. L. Croatto. 1966. 551.
Croatto, L. 1966. Speech pathology in Italy, in Speech pathology. An international study of the science, ed. by R. W. Rieber and R.S. Brubaker. Amsterdam, North-Holland Publishing Co., 527—60.
Croatto, L. e Croatto-Martinolli, C. 1952. Il test mentale psicomotorio ed il test del linguaggio secondo „Borel-Maisonny", per l'apprezzamento dell'età mentale, del grado di comprensione e di realizzazione del linguaggio. ALFUP. 2. 51—71.
Cser, János. 1935. Szabad kapcsolás próbája a 10—14 éves korban. A gyermek és az ifjuság. 7—10. 181—90. cf. L. Bartha [1968].
Čukovskij, K. 1924. O detskom jazyke. Izvestija W.C. I. K., cf. S. Brenstiern-Pfanhauser. 1930 : 334.
Čukovskij, Kornej. 1955. Ot dvux do pjati. Moskva, Sovetskij pisatel.
Dann, Sophie. 1960. Beobachtungen an Kleinkindern bei der Anpassung an eine neue Sprache, SuPs. 7. nr. 12. 375—81.
Decroly, O. [1933]. Comment l'enfant arrive à parler. [locul nu e menţionat; Bruxelles?] (vol I. : Cris-Babil-Compréhension, Imitation, Expression; vol. II : Vocabulaire. Développement du langage).
Decroly, O. [anul nu e menţionat]. Le développement du langage parlé chez l'enfant. Imitation. Compréhension. Expression. Centrale du P.E.S. de Belgique [Ed. Biblio-Liège].
Decroly, O. [anul nu e menţionat]. L'exploration du langage de l'enfant. Epreuves de compréhension, d'imitation et d'expression. Uccle, Ed. du Centre National d'Education.
Delacroix, Henri. 1921. Recenzie la Le langage enfantin. 1920, de M. Pavlovitch, J Psych., 18. 775—76.
Delacroix, Henri. 1924 a. L'activité linguistique de l'enfant. J Psych. 21. 4—17.
Delacroix, Henri. 1924 b. Le langage et la pensée. Paris, Alcan.
Delacroix, H. 1933. Au seuil du langage, in Psychologie du langage. 1933. 9—17.
Delacroix, Henri. 1934. L'enfant et le langage. Paris, Alcan.
Descoeudres, Alice. 1922. Le développement de l'enfant de 2 à 7 ans. Neuchâtel — Paris, Delachaux et Niestlé (vezi şi recenzia AnPs. 1922, 305—6).
Descoeudres, Alice. 1924. La mesure du langage de l'enfant. JPsych. 21. 44—7.
Dijk, J. van. 1946. Zur Geschichte der Lallwortforschung. Freiburg. cf. W. Leopold. 1959 : 210.
Doctor, P. V. 1967. Language development of deaf children. Some result of an 8-year project. Het gehoor gestoorde kind. 8. nr. 6. 214—19 (comment of B. Tervoort : 219—27).

Drahos, Ágoston. 1967. Az egynyelvüség biztosításának lehetöségei az általános iskolai szlovák nyelvi órákon. AAPSzegediensis. 157–64.
Draviņš, Kārlis, Rūķe, Velta. 1962. Interjektionen und Onomatopöie in der Mundart von Stenden. Lund. [Slaviska Institutionen vid Lundes Universitet].
Ducharme, Raymond, Fraisse, Paul. 1965. Etude génétique de la mémorisation de mots et d'images. CanadJPs. 19, nr. 3. 253–61.
Durand, M. 1949. De quelques éliminations d'homonymes chez un enfant. JPs. 53–63 (şi 1948. BSL. 44).
Durand, Marguerite. 1954. Le langage enfantin. Paris. Klincksieck (Conférences de l'Institut de linguistique de l'Université de Paris, années 1952–53). 11.83–99.
Durand, M. 1960. Quelques souvenirs de compréhension enfantine du langage. JPsych. nr. 3. 253–57.
El'konin, D. B. 1955. Osobennosti vzaimodejstvija pervoj i vtoroj signal'nyx sistem u detei doškol'nogo vozrasta. Izv. APN. 64. 27–47. cf. Slobin. 1966 c : 145.
El'konin, D. B. 1958. Razvitie reči v doškol'nom vozraste. Moskva, Izd. APN. cf. Slobin. 1966 c : 146.
Elliot, L., Hirsch, I., Simmons, A. 1967. Language of young hearing-impaired children. L & S. 10, part. 3. 141–58.
Epstein, A. G. 1959. Om børns tilegnelse af den ubestemte artikel på dansk. Tale og stemme, nr. 3, 163–77.
Ewing, Irene, Ewing, Alexander. 1954. Speech and deaf child. Manchester University Press.
Ewing Irene, Ewing Alex. [1958]. New opportunities for deaf children. London. University of London Press.
Fechner, Bärbel. 1965. Zur Psychologie des Gedächtnisses. III. Zur Gruppenbildung sinnvoller sprachlicher Texte in Abhängigkeit vom Alter. ZPs. 80. H. 1–2, 1–22.
Feofanov, M. P. 1958. Ob upotreblenija predlogov v detskoj reči. VPs. nr. 3. 118–24.
Feofanov, M. P. 1960. Ošibki v postroenii predloženij kak pokazatel' stepeni usvoenija grammatičeskogo stroja jazyka. Doklady APN. nr. 1. 37–8. cf. D. Slobin. 1966 a : 367.
Ferretti, G. 1919. L'imitazione e l'infanzia. Rivista di psicologia. 15. nr. 5–6, 243–301.
Feyeux, Jeanne-Andrée. 1932. L'acquisition du langage et ses retards. [Thèse] [Faculté de médecine et de pharmacie de Lyon] Imprimerie de Trévoux.
Fonzi, A. 1967. Il linguaggio egocentrico e i suoi rapporti con il linguaggio di comunicazione, în A. Massucco-Costa şi A. Fonzi. 1967. 167–168.
Fradkina, F. J. 1955. Voznikovenije reči u rebionka [detei]. Učenyje Zapiski Leningradskogo pedagogičeskogo in. ta. vol. 12, cf. A. Ljublinskaja. 1964 : 300. cf Slobin, 1966 a : 367.
Francescato, Giuseppe. 1965. Linguistica, psicologia e lo studio del linguaggio infantile. Roma. Atti dell'Accademia Nazionale dei Lincei.
Fröschels, Emil. 1931. Lehrbuch der Sprachheilkunde (Logopädie). ed. 3. Leipzig-Wien, F. Deutcke.

Froeschels, Emil, 1955. Present-day psychology of speech, în Present-day psychology, sub red. A. A. Roback. 771—96. New York, Philosophical library.

Frontali, Gino. 1943—1944. Lo sviluppo del linguaggio articolato nel bambino. VR. 7, nr. 1/2, 214—43.

Fronzaroli, Pelio. 1957. Il linguaggio del bambino. Bologna, Malipiero.

Fuchs, Hedwig. 1927. Die Sprache des Jugendlichen im Tagebuch. ZAPs. 28.74—120.

Furlan, Ivan. 1963. Govorni razvoj djeteta. Beograd, Savremena škola.

Galifret-Granjon, N. 1966. L'apprentissage de la langue écrite et ses troubles. BPs. 19 (247). nr. 8—12. 466—74.

Geissler, Heinrich. 1938. Zweisprachigkeit deutscher Kinder im Ausland. Stuttgart. Kohlhammer. cf. W. Leopold. 1948 : 11, 18; 1952 : 32, F. Stroh. 1952 : 328.

Gemelli, A. 1956. La psicologia della età evolutiva (Cap. 7. Dal secondo al quarto anno di vita. L'organizazzione del linguaggio : 157—68). Milano. Giuffré.

Georgiade, C. 1934. Psihologia gîndirii copilului. București. Soc. Română de filosofie.

Geppertowa, L. 1957. Le développement de la compréhension et de l'expression des relations définies par l'usage des prépositions chez les enfants de 2 à 3 ans. Studie psychologiczne. 5—81 și 500—3 (vezi și recenzia AnPS. 1958. nr. 2. 500—3).

Geppertowa, Lidia. 1964. Badania nad mylowym ujmowaniem stosunków przez dzieci i młodzież gluchoniema [Quomodo pueri iuvenesque surdomuti rationes rerum mente concipiant]. Krakow, Nakl. Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1964, [rez. fr.].

Gougenheim, G. 1959. La statistique du vocabulaire et son application dans l'enseignement des langues. Revue de l'enseignement supérieur. nr. 1, 137—43.

Gougenheim, G., Michéa, R., Rivenc, P., Sauvageot, A. 1956. L'élaboration du français élementaire. Paris, Didier.

Graur, Al. 1955. Observații asupra întrebuințării timpurilor în românește. Limbă și literatură. 134—41. București, Soc. de științe istorice și filologice.

Grégoire, Antoine. 1933. L'apprentissage de la parole pendant les deux premières années de l'enfance. Psychologie du langage. 1933. 375—89.

Grégoire, Antoine. 1937, 1947. L'apprentissage du langage. I. Les deux premières années. II. La troisième année et les années suivantes. Liège — Paris [Fac. Philos. et Lettres, Liège—Droz].

Grégoire, Antoine. 1939. Edmond—Puxi — Michel. Les prénoms et les surnoms de trois enfants. Liège—Paris, Fac. de Philosophie et Lettres, Liège — Droz.

Grégoire, A. 1948. L'apprentissage du langage. Lingua. 1, 162—74, cf. Francescato. 1965 : 403.

Grégoire, Antoine. 1949—1950. La renaissance scientifique de la linguistique enfantine. Lingua. 2. 355—98.

Grewel, F. 1959. How do children acquire the use of language? Word. 3. nr. 4, 193—202.

Grewel, F. 1962. Ontwikkelinguistiek en Kinderpsychologie (Recenzie la Kindersprachforschung mit Hilfe des Kindes, de W.Kaper. 1959). NTPs. 17, nr. 4. 373—88.

Griffits, Ruth. [1954 ; reedit. 1960]. The abilities of babies. A study in mental measurement. London, University of London Press.

Guillaume, P. 1925. L'imitation chez l'enfant. Etude psychologique. Paris. Alcan.

Guillaume, P. 1927 a. Les débuts de la phrase dans le langage de l'enfant. JPsych. 24. 1—25.

Guillaume, P. 1927 b, Le développement des éléments formels dans le langage de l'enfant. JPsych. 24. 203—29.

Gutzmann, H. 1922. Psychologie der Sprache, în Handbuch der vergleichenden Psychologie sub red. G. Kaffka. vol. II. (Die Funktionen des normalen Seelenlebens), 3—90. München. E. Reinhardt.

Gutzmann, H. [1931, ed. 2; 1894]. Sprache und Sprachfehler des Kindes. Gesundheitslehre der Sprache. Leipzig, Weber.

Gvozdev, A. N. 1949. Formirovanie u rebenka grammatičeskogo stroja russkogo jazyka. Moskva. Izd. APN. 2 vol.

Hala, B. 1948, Několik přispěvků k popisu dětske výslovnosti (Quelques contributions à la description de la prononciation des enfants), în Paedagogické rozhledy. vol. IV. Praha, 193—206. [rez. fr.] cf. G. Straha. 1955. L'oeuvre de Bohuslav Hala. Orbis, 4, nr. 1 [267—276] : 276 ; cf. şi Lingua 1954, 4.

Hala, B., Sovak, M. 1962. Hlas, reč, sluch. Základy fonetiky a logopedie. Praha, Státni pedagogické nakladatelstvi.

Handscombe, R. I., vezi Nuffield Foundation.

Hansen, Wilhelm. 1938. Die Entwicklung des kindlichen Weltbildes. München. Verlag Kösel — Pustet.

Hasan, Ruqaiya, vezi Nuffield Foundation.

Hécaen, H. Angelergues, R. 1965. Pathologie du langage. Paris. Larousse. 11—24.

Helmers, Hermann. 1965. Sprache und Humor des Kindes. Stuttgart, E. Klett.

Henry, Albert. 1954. L'imparfait est-il un temps? în Mélanges de linguistique française offerts à M. Charles Bruneau. 11—7. Genève, Droz.

Hermann, Eduard. 1931. Lautgesetz und Analogie. Berlin.

Herzka, Heinz Stefan. 1967. Die Sprache des Säuglings. Aufnehmen einer Entwicklung. Basel — Stuttgart, Schwabe und Co.

Hetzer, Hildegard. 1930. Soziale Umwelt und Entwicklung der kindlichen Persönlichkeit. Erfurt. K. Stenger.

Hetzer, H. 1932. Die Entwicklung des Kindes in der Anstalt, in Handbuch der pädagogischen Milieukunde, ed. by A. Busemann, 159—73. Halle. H. Schroedel.

Hetzer, Hildegard, Reindorf, Berta. 1927. Sprachentwicklung und soziales Milieu. ZAPs. 28. 449—62.

Hoffmann, K. 1932. Liebenthaler Schüllersprache. Mu. 47.111, cf. F. Stroh. 1952: 384.

Horbatsch, Olexa. 1967. Die Wortbildung und der Wortschatz der Kindersprache im Slavischen. X ICL. 149—50.

Hörmann, Hans. 1967. Psychologie der Sprache. Berlin—Heidelberg—New York. Springer Verlag (Cap. 14. Die Entwicklungs— und Kinderpsychologie als Erfahrungsfeld der Sprachpsychologie : 277—319).

Hoyer, Arnulf, Hoyer Galina. 1924. Über die Lallsprache eines Kindes. ZAPs. 24. Heft 5—6, 363—84.

Xvatcev, M. E. 1961. Logopedičeskaja rabota s det'mi. Doškol'nogo vozrasta. [Moskva], Učpedgiz.

Xvatcev, M. E., Šavalin, S. N. 1961. Osobennosti psixologii gluxogo škol'nika. Moskva. Gosud. učenopedag. izd. Minist. Prosveščenija RSFSR.

Jadeško, V. I. 1956. Psixologičeskie osobennost formirovanija predloženii v reči detej ot 3-x do 5-ti let. [Moskva?] (disertaţie de candidat).

Jarmolenko, A. V. 1957. K predystorii potrebnosti obščenija u malogo rebenka. Učenye zapiski LGU. nr. 244. 75—82.

Ibragimbekov, F. A. 1961. Nekotorye voprosy obučenija russkomu jazyku v nerusskoi škole. VPs. nr. 4. 136—42.

Imbrioti Rozas. 1939. Anomala kai kathysterimena paidia. Protos xranos tou protupou eidikou sxoleiu Athinon. [Athènes]. Elliniki Ekdotiki Etaireia A. E.

Imedadze, N. V. 1960. K psixologičeskoi prirode rannego dvujazyčija. VPs. nr. 1.60—8.

Inhelder, B., Siotis, E. 1963. Observations sur les aspects opératifs et figuratifs de la pensée chez des enfants dysphasiques, în Problèmes de psycholinguistique. 1963. 143—53.

Irwin, O. C. 1957 . Phonetical description of Speech development in childhood, în Manual of phonetics, sub red. L. Kaiser. 403—26. Amsterdam, North Holland Publ. House.

Istomina, Z. M. 1960 a. Vosprijatie i nazyvanie cveta v rannem vozraste. Izv. APN. nr. 113. 102—13, cf. D. Slobin, 1966 b : 369—70.

Istomina, V. M. 1960 b. O vzaimootnošenii vosprijatija i nazyvanija cveta u deteĭ doškol'nogo vozrasta, în Myšlenie i reči, sub red. F.N. Semjakin. 76—103. Moskva, Izd. APN.

Ivanov - Smolenskij, A. G. 1922. Biogenez rečevyx refleksov. Psixiatrija i nevrologija, cf. Luria 1959 a : 572.

Ivanov - Smolenskij, A. G. 1951. Ob izučenii sovmestnoj raboty pervoj i vtoroj signal'nyx sistem mozgovoj kory. ŽVND, nr. 1. cf. Luria 1959 a : 572.

Jakobson, Roman. [1939]. Les lois phoniques du langage enfantin et leur place dans la phonologie générale. [Communication présentée au Ve Congrès Int. des linguistes. Bruxelles 1939], în N.S. Troubetzkoy. [1949] 1964. Principes de phonologie. Paris. Klincksieck, 367—79 ; şi în R. Jakobson 1962. 317—27.

Jakobson, Roman, [1941]. Kindersprache, Aphasie und allgemeine Lautgesetze, în R. Jakobson 1962. 328—401 (datat cf. p. 396).

Jakobson, Roman. [1960]. Why "mama" and "papa", în R. Jakobson 1962. 538—45 (datat cf. p. 544).

Jakobson, Roman. 1962. Selected writings, I, Phonological studies. Mouton, 'S-Gravenhage.

Jakobson R., Halle M., [1956]. Phonology and phonetics, în R. Jakobson 1962. 464–504 (datat cf. p. 503).

Jespersen, O. [1922] 1959. Language. Its nature, development and origin. 11th reimpression. London, G. Allen and Unwin (Book II. The child: 103–88).

Jespersen, Otto. 1923. Börnesprog. En bog for foraeldre. København, — Kristiania — London — Berlin, Gyldendaske boghandel.

Jespersen, O. 1927. L'individu et la communauté linguistique JPsych. 24. 573–90.

Žinkin, N. I. 1954. K voprosu o razvitii reči u detei. Sovetskaja pedagogika. nr. 6 : 79–94.

Jones, W. R. 1949. Attitude towards Welsh as a second language. A preliminary investigation. BrJEPs. 19.44–52. cf. W. Leopold. 1959 : 205, 213.

Žujkov, S. F. 1955. Pervonačal'nye obobščenija jazykovogo materiala u mladšix škol'nikov. VPs. nr. 2, 54–64.

Žujkov, S. F. 1958. K xarakteristike processov abstragirovanija i obobščenija pri usvoenii grammatiki. VPs. nr. 6, 97–107.

Žujkov, S. F. 1960. Formirovanie grammatičeskix umenij u mladšix škol'nikov. VPs. nr. 4. 35–44.

Žujkov, S. F. 1961. K probleme perenosa pri izučenii grammatiki. VPs. nr. 5. 90–8.

Žujkov, S. F. 1965. Intellektual'noe razvitie škol'nikov v processe izučenija jazyka. VPs. nr. 3. 3–10.

Žurova, L. E. 1963. Razvitie zvukovogo analiza slov u detej doškol'nogo vozrasta. VPs. nr. 3. 20–32.

Kaczmarek, L. 1953. Kształtowanie się mowy dziecka. Poznan, Nakl. Pozn. Tow. Przyj. Nauk. (rez. germ. : Allgemeine Übersicht über die Gestaltung der Sprache des Kindes: 68–79).

Kaczmarek, Leon. 1962. Über die Realisierung des phonologischen Systems durch Dislaliker. Proceedings of the 4th International Congress of Phonetic Sciences (Helsinki 1961). Mouton. 662–70.

Kaczmarek, Leon. 1966. Nasze dziecko uczy się, mowy. Lublin, Wydawnictwo Lubelskie.

Kaczmarek, Leon. 1967 a. Principes cybernétiques de la formation du langage chez les sourds. ZPhon. 20. no 4. 315–24.

Kaczmarek, Leon. 1967 b. Lalogramy i formuły analityczne głosek polskich. Logopedia. 7. 58–66.

Kaczmarek, L. şi colab. (red.) [1965]. Polska bibliografia logopedyczna. [Lublin], Wydawnickwo Lubelskie.

Kainz, Friedrich. 1960 [1944]. Die Sprache des Kindes, in Psychologie der Sprache von —. vol. II. Vergleichend-genetische Sprachpsychologie, ed. a II-a, Stuttgart. Enke. 1–161.

Kainz, F. 1960. Vergleichend-genetische Sprachpsychologie. Forschungen und Fortschritte. 34. Heft 5. 140–4.

Kaiser, Louise, 1959. Speech and handling of language in normal and abnormal Dutch schoolchildren. FPhon. 11, nr. 4, 219–29.

Kaper, W. 1959. Kindersprachforschung mit Hilfe des Kindes. Einige Erscheinungen der kindlichen Spracherwerbung erläutert im Lichte des vom Kinde gezeigten Interesse für Sprachliches, Groningen, Wolters. [rez. fr. şi engl.].

Kaper, W. 1966. Lässt sich beim noch nicht in die Schule gehenden Kind irgendein ,,Gefühl" für die ,,Leistung" des Genitivs und der Präpositionen feststellen?. Lingua. 16, nr. 1. 40—56.

Kaper, Willem. 1967. Einige Beobachtungen zur kindlichen Satzbildung. X ICL. 170.

Kaper, W. [1968 a]. Productive rules or imitation? [citit în ms.; apare în Leyden Studies in linguistics ,,NOMEN". 'S-Gravenhage, Mouton], 48—64.

Kaper, W. 1948 b. Kindersprache und ,,linguistic competence". Lingua. 21. 224—36.

Karimova, R. S. 1955. K voprosu o značenii osvoenija doškol'nikom elementov grammatičeskogo stroja jazyka dlja razvitija ego myšlenija. Leningrad. Učenye zapiski LPGI im. A. I. Gercena. vol. 112. 33—46, cf. V. V. Kardašev. 1956. Ukazatel literatury po psixologii o publikovannoi v 1955 g. VPs. nr. 4. 140.

Karpova, S. N. 1955. Osoznanie slovesnogo sostava reči rebenkom doškol'nogo vozrasta. VPs. nr. 4. 43—55.

Kasatkin, N. V. 1958. Gruppovaja reč kak osobyi vid reči. VPs. nr. 2. 47—59.

Katz, David, Katz, Rosa. 1929. Gespräche mit Kindern. Untersuchungen zur Sozialpsychologie und Pädagogik. Berlin, Springer.

Kaverina, E. K. 1950. O razvitii reči detei pervyx dvux let žizni. Moskva, Medgiz.

Kempelen, Attila. 1933—34. A serdülók nyelvi fejlódése lélektani szempontból. A gymermek. 25. 116—21, cf. L. Bartha [1958].

Kenyeres, E. 1926. A gyermek etsö szavai és a szófajok fóllépése, Budapest, A kisdednevelés kiadása, cf. E. Kenyeres. 1927 : 191.

Kenyeres, Elemer. 1927. Les premiers mots de l'enfant et l'apparition des espèces de mots dans son langage. ArchPs. 20. 191—218.

Kenyeres, Elemer. 1938. Comment une petite Hongroise de sept ans apprend le français. ArchPs. 26, 321—66, cf. W. Leopold. 1952 : 51.

Kerridge, Phyllis. 1937. Hearing and speech in deaf children. London. [Medical research council. Reports of the Hearing Committee, V].

Koffka, K. 1921. Die Grundlagen der psychischen Entwicklung. Eine Einführung in die Kinderpsychologie. Osterwieck am Harz. A. W. Zickfeldt.

Köhler, Elsa, 1926. Die Persönlichkeit des dreijährigen Kindes (Annchen). Leipzig. Hirzel.

Köhler, Elsa, 1932. Die Leistung der Sprache in der Gesamtaktivität 5- bis 6 jähriger Kinder, Bericht über den XII. Kongress der deutschen Gesellschaft für Psychologie (Hamburg 1931.) Jena, Fischer, 370—2.

Köhler, W. 1929. Kindersprache und Begriffsbildung, în Beiträge zur Problemgeschichte der Psychologie (Festschrift K. Bühler). Jena. 173—203, cf. Francescato 1965 : 404.

Kolarič, Rudolf. 1959. Slovenski otroški govor. Novi Sad, Godišnjak Filozofskog Fakulteta. IV, cf. M. Mikeš. 1967 : 298.
Kol'cova, M. M. 1953. Materialy po fiziologičeskomu izučeniju formirovanija signal'nyx sistem dejstvitel'nosti u rebenka, cf. A. Ljublinskaja. 1964: 300.
Kol'cova, M. M. 1958. O formirovanii vysšej nervnoj dejatel'nosti rebenka. Moskva. Medgiz.
Kol'cova, M. M. 1966. Physiological conditions of the development of the word as a signal. XVIII ICPs. 11–6.
Konnikova, T. E. [1948]. Načal'nyj etap v razvitii detskoj reči. (disertaţie de candidat ; vezi şi A. R. Luria. 1959 a : 573).
Kordyl, Zofia. 1968. Psychologiczne problemy afazji dziecięcej. Warszawa. Państwowe wydwnictwo naukowe (cf. L.Kaczmarek).
Korsunskaja, B. D. 1960. Obučenie reči gluxix doškol'nykov. Moskva. Izd. APN.
Kostić, Đorđe, Stošić, Milja. 1963. Akustička struktura krika novorodenceta. Beograd. Institut za eksperimentalnu fonetiku i patologiju govora.
Kováts, Albert. 1937. A magyar gyermekek szókincse a 10–14 éves korban. A gyermek és az ifjuság. 71–2, cf. L. Bartha [1968].
Kováts, Albert. 1937–38. Kűlfőldi és magyar gyermekek szókincsének összehasonlitása. Pedagógiai szemle. 8. 196, cf. L. Bartha [1958].
Kowalski, Stanisław. 1962. Rozwój mowy i myślenia dziecka. Analiza rozwoju mowy i myślena dziecka w sytuacjach spoleczno-wychowawczych przedskola, Warszawa, Państwowe wydawnictwo naukowe.
Krasnogorskij, N. I. 1939. Razvitie učenija o fiziologičeskoi dejatel'nosti mozga u detei. Leningrad.
Krasnogorskij, N. I. 1952. K fiziologii stanovlenija detskoj ŽVND. nr. 4. 474–80.
Krasnogorskij, N. I. 1956. Novye dannye po fiziologii rečevoi dejatel'nosti. ŽVND. nr. 4. 513–24.
Kremsier, Irma. 1934. A szóbeli és irásbeli kifejezóképesség fejlesztése a 10–14 éves korban. A gyermek. 81–91. cf. L. Bartha [1968].
Lange, G., Neuhaus, W. 1934. Der Strukturwandel der Kindersprache während der Zeit vom 6. bis 9. Lebensjahr. ArchGPs. 91. Heft 1–2. 200–28.
Lebrun, Y. 1967 a. Y-a-til des phonèmes faciles et des phonèmes difficiles ? AORLBelg. 21.760–70.
Lebrun, Yvan. 1967 b. An articulation problem. Handelingen van het XXVIe Vlaams Filologencongres. (Gent 1967). 279–84.
Leclercq, J., vezi Nuffield Foundation.
Leontiev, A. A. 1965. Slov v rečevoi dejatel'nosti. Nekotorye problemy obščei teorii rečevoi dejatel'nosti. Moskva. Nauka.
Leontiev, A. N., Božovič, L. I. (red.) 1950. Očerki psixologii detei, Moskva. Izd. Akad. Pedag. Nauk [N. G. Morozova] (folosit în trad. rom. : Bucureşti, Ed. de Stat didactică şi pedagogică. 1953).
Leontiev, A. N., Zaporožec, A. V. (red.), 1948. Voprosy psixologii rebenka doškol'nogo vozrasta. Moskva. Izd. Akad. Pedag. Nauk. N. H. Švačkin (folosit în trad. rom. : Bucureşti, Ed. de stat pedagogie şi psihologie, 1951).

Leopold, W. F. 1939—1949. Speech development of a bilingual child. A linguist record. Evanston, Illinois. Northwestern Univ. Studies. 4 vol.
Leopold, Werner. 1948. The study of child language and infant bilingualism. Word. 4. nr. 1. 1—17.
Leopold, W. F. 1952. Bibliography of child language. Evanston Ill. Northwestern University Press.
Leopold, W. F. 1959. Kindersprache. Phonetica, 4. nr. 4. 191—214.
Leroy-Boussion, A. 1965. La fusion syllabique chez les enfants au début de l'apprentissage de la lecture : inventaire des erreurs auditivo-phonétiques. Neuropsychologia. 3. 153—73.
Leroy-Boussion, A. 1966. Différence entre les sexes pour l'apprentissage de la lecture (étude longitudinale entre 5 et 8 ans). BPs. 19 (247). nr. 8—12, 498—505.
Leušina, M. A. 1941. Razvitie svajznoj reči u doškol'nikov. Učenye zapiski Leningrads. gos. ped. inst. im. Gercena. 35, cf. A. R. Luria 1959 a : 573.
Levina, R. E. 1940. Nedostatki čtenija i pis'ma u detei. Moskwa. Učpedgiz. cf. Slobin. 1966 b : 372.
Levina, R. E. 1961. Narušenija pis'ma u deteĭ s nedorazvitiem reči. Moskva. Izd. APN. RSFSR.
Levina, R. E. 1965. Psixologičeskoe izučenie genezisa zaikanija u deteĭ. VPs. nr. 4. 68—74.
Lewis, M. M. 1936. Infant speech. A study of the beginnings of language. London — New York. Kegan Paul — Harcourt Brace.
Lewis, M. M. 1937. The beginning of reference to past and future in a child's speech. BrJEPs. 7. 39—56.
Lewis, M. M. 1942. Language in school. [London]. University of London Press.
Lewis, M. M. 1952. How children learn to speak. London. Harrap.
Lewis, M. M. [1963 ; ed. 1967]. Language, thought and personality in infancy and childhood. London — Toronto — Wellington — Sydney, Harrap.
Lézine, I., Spionek, H. 1958. Quelques problèmes du développement psychomoteur et l'éducation des enfants dans les crèches. Enfance. nr. 3. 245—68.
Ljamina, G. M. 1958. K voprosu o mexanizme ovladenija proiznošeniem slov u detej vtorogo i tret'ego goda žizni. VPs. nr. 6. 119—30.
Ljamina, G. M. 1960. Razvitie ponimanija reči u detej vtorogo goda žizni. VPs. nr. 3. 106—21.
Ljamina, G. M., Gagua, N. P. 1962. Osobennosti rečevyx reakcii u detei tretiego goda žizni. VPs. nr. 3. 155—66.
Ljamina, G. M., Gagua, N. I. 1963. O formirovanii pravil'nogo proiznošenija slov u detej ot polutora do trex let. VPs. nr. 6. 93—105.
Ljublinskaja, A. A. 1956. Nekotorye osobennosti vzaimootnošenii slova i nagljadnosti v formirovanii predstavlenii u rebenka-doškol'nika. VPs. nr. 1. 70—81.
Ljublinskaja, A. A. 1959. Očerki psixologičeskogo razvitija rebenka. Moskva, Izd. APN.

Ljublinskaja, A. 1964. Nácrt psychického rozvoja dieťaťa. Bratislava Slovenské pedagogické nakladatelstvo.
Ljublinskaja, A. A. 1966. The part played by speech in child psychological development. XVIII ICPs. 63—68 (şi : 1955. Učenye zapiski. vol. 112. Leningrad, Kafedra psixologii, cf. V. Mare, D. Ciumăgeanu. 1958 : 169).
Logopedia (Zagadnienia kultury zywego slowa). 1960—8. Lublin. 7 n.re.
Lovell, K., Bradbury, P. 1967. The learning of English morphology in educationally subnormal special school children. AJMenD. 71. 609—15.
Luria, A. R. 1928. Reč i intellekt v razvitii rebenka. Moskva, cf. A.R. Luria, 1959 a. (şi : Psychological abstracts. 1929 : 515—17).
Luria, A. R. 1929. Materialy k genezu pis'ma u rebenka. Moskva, Vopr. marks. ped., cf. A. R. Luria, 1959 a : 574.
Luria, A. R. 1930. Reč i intellekt gorodskogo, derevenskogo i bezprizornogo rebenka. Moskva, cf. A. R. Luria. 1959 a.
Luria, A. R. 1955. Rol'slova v formirovanii vremennyx svjazei v normal'nom i anomal'nom razvitii. Moskva. Izd. APN.
Luria, A. R. (red.). 1956—1958. Problemy vyssei nervnoi dejatel'nosti normal'nogo i anomal'nogo rebenka. Moskva. Izd. APN. vol. I 1956, vol. II. 1958.
Luria, A. R. 1958 a. Rol'reči v psixičeskom razvitii rebenka. VPs. nr. 5. 3—17.
Luria, A. R. 1958 b. Zametki o psixologii v Rumynii. VPs. nr. 6. 168—74.
Luria, A. R. 1959 a. Razvitie reči i formirovanie psixičeskix processov, în Psixologičeskaja Nauka v SSSR. 1959. 515—77.
Luria, A. R. 1959 b. The directive function of speech. I. Its development in early childhood. Word. 15, nr. 2. 341—52 (şi în Language, ed. by R. C. Oldfield and J. C. Marshall. 1968. 70—81. London, Penguin books).
Luria, A. R. 1961. The role of speech in the regulation of normal and abnormal behaviour. Oxford—London — New York — Paris. Pergamon Press.
Luria, A. R., Judovič, F. Ja. 1956. Reč i razvitie psixičeskix processov u rebenka. Eksperimental'noe issledovanie. Moskva. Izd. APN.
Mac Carthy, Dorothea. 1952. Le développement du langage chez l'enfant, în L. Carmichael (red.). 1952. Manuel de psychologie de l'enfant. vol. II. 751—916. Paris, P.U.F.
Macnamara, John. 1967 a. How can one measure the extent of a person's bilingual proficiency. [Dublin] (stenciled ; comunicare la UNESCO International Seminar on the description and measurement of bilingualism. Moncton 1967).
Macnamara, John. 1967 b. The effects of instruction in a weaker language, în Problems of bilingualism ed. by J. Macnamara. 121—35 (The journal of social issues. 23. nr. 2).
Mallitskaja, M. K. 1960. K metodike ispol'zovanija kartinok dlja razvitija ponimanija reči u detej v konce pervogo i na vtorom godu žizni. VPs. nr. 3. 122—26.

Malmberg, Bertil. 1945. Ett barn byter språk. Drag ur en fyraårig finsk flickas språkliga utveckling. NTV. 170—81.
Malmberg, Bertil. 1964. Couches primitives de structure phonologique. Phonetica. 11, 221—7.
Malrieu, Philippe. 1951. La construction de l'objet et des attitudes sociales de l'enfant de la naissance à deux ans. JPs. 44. nr. 3. 427—37.
Malrieu, Ph. 1962. Vie sociale et prélangage dans le première année. JPsych. nr. 1—2. 139—65.
Malrieu, Ph., Laurenties, M. 1966. Questions et pensées chez le jeune enfant. BPs. 19 (247), nr. 8—12. 457—65.
Mandell, S. Sonneck, B. 1935. Phonographische Aufnahmen und Analysen der ersten Sprachäusserungen von Kindern. ArchGPs. 94, cf. H. Tischler 1956 : 211.
Mare, V., Ciumăgeanu, D. 1958. Cîteva date cu privire la vocabularul şi particularităţile noţiunilor la copiii surdo-muţi, în Studii de psihologie pedagogică, sub red. Al. Roşca. A. Chircev. 143—76, Bucureşti, Ed. didactică şi pedagogică.
Markova, T. A. Penievsjaka, L. A. 1962. Vospitanie detei tret'ego goda žizni. Moskva, Učpedgiz.
Marshall, J. C., Wales, R. C. [1965], Which syntax : A consumer's guide. JL. 2. nr. 2. 181—8.
Massucco-Costa, A. 1967. Tra psicologia e linguistica, în A. Massuco-Costa şi A. Fonzi. 1967. 11—63.
Massucco-Costa, A., Fonzi, A. 1967. Psicologia del linguaggio. [Torino], Boringhieri.
Meerson, Ja. Ja. 1959. Ob osobennostjax vzaimodejstvija signal'nyx sistem u detej s raznym uranem razvitija reči. Doklady APN. nr. 3. 85—8, cf. D. Slobin. 1966 b : 377.
Meier, Georg. 1958. Differenzierungshemmung und phonetisches Sprach gefühl. ZPhon. 11. 2—3. 119—27.
Meijer, Marcel Philip. 1962. Enquête sur le français des enfants Lausannois (Academisch — proefschrift), Meppel, Uitgeverij Ceres.
Meijers, J. A. [1962]. De taal van het kind. Utrecht — Antwerpen. [Prisma-noeken].
Mialaret, G. 1966. Contribution a la psycho-pédagogie de la lecture. BPs. 19 (247), nr. 8—12. 475—88.
Mikeš, Melanija. 1964. Glasovni razvoj govora dvojezične dece. Novi Sad (disertaţie ; stenciled, cf. M. Mikeš).
Mikeš, Melanija. 1967. Acquisition des catégories grammaticales dans le langage de l'enfant. Enfance. nr. 3—4. 289—99.
Mikeš, Melanija, Vlahović, Plemenka. 1967. Critériums linguistiques dans les recherches de l'apprentissage du langage par l'enfant. X ICL. 240.
Mohr, Wolfgang. 1954. Beobachtungen an der Kindersprache. SuPs. 1. nr. 7. 207—20.
Morozova, N.G. 1948. Razvitie otnošenij detej doškol'nogo vozrasta k slovesnomu zadanijiu. Izv. APN RSFSR. 14, cf. Luria 1959 a : 575.
Natadze, R.G. 1957. Voprosy myšlenia i reči v trudax psixologa Gruzinskoi SSR. VPs. nr. 5. 91—107.

Natadze, R. 1966. Problèmes de la psychologie du langage dans les travaux des psychologues de Géorgie, BPs. 19 (247), nr. 8–12. 661–72.

Niemeyer, Otto. 1935. Über die Entstehung des Satzbewusstseins und der grammatischen Kategorien. Göttingen, Calvőr.

Nieuwenhuis, G. I. 1929. 1930. Het Nederlandsch in Indië, Groningen, cf. W. Leopold. 1959 : 212.

Noica, Dimitrie. 1922. Les onomatopées et le langage des enfants. Les gestes. Comptes rendus des séances de la Société de Biologie (Réunion biologique de Roumanie). 87. 286–8.

Noica, Dimitrie. 1923. Comment nous apprenons à parler. Revue neurologique. 39. 399–401.

Noica, Dimitrie. 1931. Comment nous arrivons à comprendre la parole et ensuite à nous exprimer. Comment nous arrivons plus tard à comprendre l'écriture et à écrire. JNPsychiatr. nr. 3. 1–6.

Noizet, Georges, Pichevin, Claude. 1967. Etude génétique et comparative de l'organisation paradigmatique et de l'organisation syntagmatique dans des épreuves d'association verbale. X ICL. 259–60.

Novicicov, E. 1964. Probleme ale predării limbilor străine în clasele mici ale şcolii generale de 8 ani, în Studii de didactică şi psihologia învăţării. 215–50. Bucureşti. Edit. didactică şi pedagogică.

Nuffield Foundation [1964–1968]. Foreign languages teaching material project. Child language-survey. Reports and occasional papers. [Leeds] (a. Transcripts of the language of 8, 9, 10, 11, 12 year old English children, de R. J. Handscombe şi Ruqaiya Hasan [16 vol. ms. 1964–7]; b. Transcripts of the written language of 9, 10, 11, 12 year old English children [2 vol. ms. 1967]; c. Topics of conversation and centres of interest in the speech of 11 and 12-year old English children, de R. J. Handscombe [1965]; d. Grammatical analysis code, de R. Hasan [1965]; e. The first thousand clauses : a preliminary analysis, de R. J. Handscombe [1966]; f. Enquête sur le langage de l'enfant Français. Transcriptions de conversations d'enfants de 9 ans, de J. Leclercq [1966. C.R.E.D.I.F. and Ecole Normale Supérieure de St. Cloud].

Nykl. A. R. 1957. Mama, papa, dada, Orbis. 6. nr. 1. 437–41.

O'Connor, N., Hermelin, Beate. 1963. Speech and thought in severe subnormality. An experimental study. Oxford – London – New York – Paris, Pergamon Press.

Ohnesorg, Karel. 1948 a. O mluvním vývoji dítěte. Praha. Jednota českých filologů.

Ohnesorg, K. 1948 b. Fonetická studie o dětske řeči. Etude phonétique sur le langage de l'enfant. Praha. Nakl. Filos. Fakulty (rez. fr. 175–79).

Ohnesorg, K. 1955 a. Rûst slovni zásoby v dětské řeči (L'accroissement du vocabulaire dans le langage de l'enfant). AUC. 1. nr. 1. 85–107 (rez. fr.).

Ohnesorg, K. 1955 b. Kapitola ze srovnávaci fonetiky dětské reči, SFFBU. IV. Rady jazykowědná (A 3). 95–101.

Ohnesorg, K. 1959. a. Druhá fonetická studie o dětske řeči. Praha [Brno]. Statni Pedag. nakl. (rez. fr. : 149—59).
Ohnesorg, Karel. 1959 b. Naše dítě se učí mluvit. Praha. Státni pedagogické nakladatelstvi.
Ohnesorg, Karel. 1960. Studium mowy dziecięcej i opieka nad jej kształceniem w Czechosłowacji. BFon. 3. 49—58 (rez. fr.: L'étude du langage enfantin et les soins apportés à sa formation en Tchécoslovaquie. 57—8).
Ohnesorg, Karel. 1962. Renesance studia dětské řeči. SFFBU. B 9. 228—39 (rez. fr. şi rus).
Ohnesorg, K. 1963. Recenzie la Dialogul la copii, de T. Slama-Cazacu, Pedagogika. nr. 4. 515—17.
Ohnesorg, K. 1964 a. Recenzie la Voprosy izučenija dětskoi reči, de A. N. Gvozdev. SFFBU, A 12. 241—3.
Ohnesorg, Karel. 1964 b. Une contribution à la pédophonétique. Z. Phon. 17, H. 2—4, 265—7.
Ohnesorg, Karel. 1964 c. Etude sur le langage enfantin (une contribution à la pédo-linguistique). SFFUK. 16. 19—30.
Ohnesorg, Karel. 1967 a. Verš v mluvni vý chové dítěte. Československa defektologie 1966. 1967. 121—29.
Ohnesorg, Karel. 1967 b. Nouvelles contributions à la pédolinguistique. SFFBU. H 15. 165—9.
Oléron, P. 1950. Le niveau d'intelligence des sourds-muets. AMPsy. 108 vol. 2. nr. 1. 35—46.
Oléron, P. 1952 a. Etudes sur le langage mimique des sourds-muets. I. Les procédés d'expression. AnPs, nr. 1, 47—82.
Oléron, P. 1952 b. Le rôle du langage dans le développement mental. Contribution tiré de la psychologie de l'enfant sourd-muet. Enfance. 5. 120—37.
Oléron, P. 1953. Classement multiple et langage. JPsych. 46, nr. 3. 299—315.
Oléron, P. 1957. Recherches sur le développement mental des sourds-muets. Contribution à l'étude du problème „Langage et pensée". Paris. C.N.R.S.
Oléron, P. 1961. Développement intellectuel et langage (d'après les données fournies par l'étude des enfants sourds). ZPs. Bd. 165 H.1—4 (Int. Symposion „Probleme der Entwicklungspsychologie) 300—11.
Oléron, P. 1966. Langage et développement mental. BPs. nr. 16—18. 1041—7 ; nr. 19—20. 1229—33 ; nr. 21. 1336—46.
Oléron, Pierre, Herren, Henri. 1961. L'acquisition des conservations et le langage. Etude comparative sur des enfants sourds et entendants. Enfance. nr. 3. 201—19.
Ombredane, André. 1935. Etudes sur le langage. Sur les premières manifestations du langage enfantin et sur la prétendue loi de Fritz Schultze. HM. 30. nr. 4. 69—89.
Omerza, Zdravko. 1959. Razvoj otroškega govora. Logopedija, Ljubljana (cf. M. Mikeš).
Orlova, A. M. 1955. K voprosu ob ob'ektivnoi obuslovlennosti tak nazyvaemogo „čut'ja jazyka". VPs. nr. 5, 71—83.

Osgood, Ch., Sebeok, Th. (red.). 1954. Psycholinguistics. A survey of theory and research problems. Indiana University. Baltimore. Waverly Press [şi ed. 2, 1965].
Osterrieth, P. 1966. Introduction à la psychologie de l'enfant. ed. 7. Paris. P.U.F.
Ostwald, P. F., Slis, I. H., Willems, L. F. 1967. Synthesis of human infant cries. IPO Annual progress report. No 2. Eindhoven, Inst. for perception research. 109–14.
Pačesova, Jana. 1959. Contribution à l'étude de la phonétique du langage enfantin. SFFBU. (A 7). 20–30.
Paiva, Boléo, M. 1956. Recenzie la Bibliography of child language by W. Leopold. 1952. RPF. 7. 477 – 9, cf. W. Leopold 1959 : 205, 212.
Parrel, G. de, Lamarque, G. 1925. Les sourds-muets. Paris, P.U.F.
Patrina, K. T. 1955. Osobennosti ponimanija značenija slova detmi staršego doškol'nogo vozrasta. Moskva („avtoreferat", cf. Knižnaja letopis. 1955. nr. 15 : 92).
Patrina, K. T. 1959. O ponimanij značenija slov doškol'nitami. VPs. nr. 4. 59–63.
Păunescu, C. 1962. Dezvoltarea vorbirii copilului şi tulburările ei [În ajutorul părinţilor], Bucureşti. Ed. didactică şi pedagogică.
Pavlovitch, Milivoïe. 1920. Le langage enfantin. Acquisition du serbe et du français par un enfant serbe. Paris, Champion.
Pegačeva, Z. A. 1956. Ponimanie predloženija. Moskva („avtoreferat", cf. Knižnaja letopis. 1956. nr. 26 : 110).
Piaget, J. 1923. Une forme verbale de la comparaison chez l'enfant. Un cas de transition entre le jugement prédicatif et le jugement de relation. Arch Ps. 18. 141–72 (şi recenzia AnPs. 1922. 310–1).
Piaget, Jean. 1923. 1930 (ed. 2). Le langage et la pensée chez l'enfant. Etudes sur la logique de l'enfant. Préface de Ed. Claparède. Neuchâtel – Paris, Delachaux et Niestlé.
Piaget, J. [1924]. Le jugement et le raisonnement chez l'enfant (5–81 : Ch. I. Grammaire et logique. L'emploi des conjonctions de connexion causale et logique et des conjonctions de discordance chez l'enfant de 3 à 9 ans). Neuchâtel – Paris, Delachaux et Niestlé.
Piaget, J. 1963. Le langage et les opérations intellectuelles, în Problèmes de psycholinguistique, 1963. 51–72.
Piaget, Jean [1964 a]. La formation du symbole chez l'enfant. Imitation, jeu et rêve. Image et représentation. 3e éd. Neuchâtel–Paris, Delachaux et Niestlé.
Piaget, J. 1964 b. Le langage et la pensée du point de vue génétique, in Six études de psychologie. 101–13. Genève, Gonthier.
Pohl, J. 1967. Imparfaits et Indiens. Témoignage sur la fiction dans le langage des enfants. Le langage et l'homme, 127–36.
Popova, M. I. 1956. K voprosu ob ovladenii grammaticeskimi elementami jazyka det'mi preddoškol'nogo vozrasta (Ovladenie soglasovaniem v rode). Moskva (dissertacija, cf. Knižnaja letopis. 1956. nr. 22 : 128, şi Luria 1959 a : 575).
Popova, M. I. 1958. Grammatičeskie elementy jazyka v reči detej preddoškol'nogo vozrasta. VPs. nr. 3. 106–17.

Poršnev, B. F. 1964. Rečepodražanie (exolalija) kak stupen' formirovanija vtoroj signal'noj sistemy. VPs. nr 5. 11—8.
Pregel, Dietrich. 1963. Probleme der Erforschung kindlicher Sprache und kindlichen Stils (zu den Aufgaben und Methoden der didaktischen Grundlagenforschung). Zeitschrift für Pädagogik. 3. 88—108.
Preyer, Mária. 1939. A 9. éves gyermek nyelvi fejlettsége és az olvasókönyvek. A gyermek, 19—28, cf. L. Bartha [1968].
Příhoda, Václav. 1963. Ontogeneze lidaké psychiky. Praha. Státni pedag. nakladatelstvi. vol. I (cf. referința autorului).
Příhoda, Václav. 1966. Problematika predškolni výchovy. Praha. (cf. referința autorului).
Problèmes de psycholinguistique. 1963. Paris, P.U.F.
Procházková, Jarmila. 1956. Vytváření a osvojování pojmu podmět (The forming and acquirement of the term subject). Pedagogika. nr. 5. 536—81.
Przetacznikowa, M. 1959. Odzwierciedlanie cech przedmiotów i zjawisk w mowie dzieci w wieku przedszkolnym (Le reflet du caractère des objets et des phénomènes dans le langage des enfants d'âge préscolaire), Kraków, Nakł. Uniwersytetu Jagiellońskiego [rez. fr. : 174—9].
Przetacznikowa, M. 1963. Rozwój struktury i funkcii zdan u dzieci w wieku przedszkolnym (Développement de la structure et de la fonction des phrases chez les enfants d'âge préscolaire), Krakow, Nakł. Uniwersytetu Jagiellońskiego [rez. fr. : 263—8].
Psixologičeskaja Nauka v SSSR. 1959. Moskva. Izd. APN. vol. I. (trad. engl. : Psychological Science in the USSR, 1961. Washington, cf. D. Slobin. 1966 : 149).
Psychologie du langage. 1933. sub red. H. Delacroix et al. Paris, Alcan (vezi Cassirer 1933, Cohen 1933, Van Ginneken 1933).
Queyrat, F. 1920. La logique chez l'enfant et sa culture. Paris. Alcan.
Raevskij, A. N. 1958. Psixologija reči v Sovetskoj psixologičeskoj nauke za 40 let. Kiev, Izd. Kiev. Univ., cf. Slobin 1966 c : 149.
Raffler- Engel, Walburga von. 1964 a. Appunti sul linguaggio infantile. Scuola e città. nr. 12. 660—3.
Raffler- Engel, Walburga von. 1964 b. Die Entwicklung vom Laut zum Phonem in der Kindersprache. Proceedings 5th Int. Congress Phonetic Sciences Münster. 482—5.
Raffler- Engel, Walburga von. 1964 c. Il prelinguaggio infantile. Brescia. Paideia.
Raffler- Engel, Walburga von. 1965. Del bilinguismo infantile. AGI. 50. fasc. 2. 175—9.
Raffler- Engel, Walburga von. 1966. The natural basis of linguistic levels. IRAL. 4/2. 115—7.
Raffler- Engel, Walburga von. 1967 a. The concept of sets in a bilingual child. Xth International Congress of Linguists (Bucharest 1957) (în ms.).
Raffler- Engel, Walburga von. 1967 b. The auditory perception of distinctive features in a six year old child. 6th International Congress of Phonetic Sciences (Praha 1967) (în ms.).

Ranzi, Alberto, Venturini, Andrea. 1968 a. Esperienze sulla quantificazione intensiva del rapporto di inclusione ; şi b. Sulla genesi della nozione di inclusione. Rivista di psicologia. 62. fasc. 1, 3–5 şi 17–34.
Rasi, F., Drago, E., Bruni, R. 1961. Sviluppo verbale del bambino ricoverato negli istituti di assistenza all'infanzia. Torino, Ed. Minerva Medica, cf. M. Battacchi 1968 : 10.
Rasmussen, W. 1924. Psychologie de l'enfant. L'enfant entre quatre et sept ans. Paris. Alcan. (trad. din daneză).
Révész, G. 1950. Origine et préhistoire du langage. Paris, Payot.
Richter, Friedrich 1927. Die Entwicklung der psychologischen Kindersprachforschung bis zum Beginn des 20. Jahrhunderts. Münster i. W., cf. W. Leopold 1948 : 6, şi 1959 : 192, 212.
Richter-Feldmann, E. 1955. Wortschatz eines anderthalbjährigen Kindes. Mu. 410–8, cf. W. Leopold. 1959 : 212.
Rombouts, Fr. S. [1938]. Kleuterpraat en kleuterpsyche. Amsterdam—Bigot and Van Rossum.
Rommetveit, Ragnar, 1968. Words, meanings and messages. New York and London — Oslo, Academic Press — Universitetsforlaget.
Ronjat, Jules. 1913. Le développement du langage observé chez un enfant bilingue. Paris, Champion.
Roşca, Mariana, 1965. Specificul diferenţelor psihice dintre copiii întîrziaţi mintali şi cei normali. Bucureşti. Ed. didactică şi pedagogică. (Cap. 8 : Date în legătură cu problema mecanismelor verbale ale activităţilor cognitive la copiii normali şi la cei întîrziaţi mintali : 124–40 ; şi SUB 1963 : 45–60).
Roşca, M., Dinu Cotuţiu, R. 1958. Unele aspecte psihologice ale procesului de învăţare a citirii şi scrierii de către copiii debili mintali, în Studii de psihologie pedagogică sub red. Al. Roşca, A. Chircev. 221–47. Bucureşti, Ed. didactică şi pedagogică.
Rostand, F. 1951. Grammaire et affectivité, Paris, cf. W. Leopold. 1959, 198 : 212.
Röttger, F. 1931. Phonetische Gestaltbildung bei jungen Kindern. München, Beck, cf. W. Leopold. 1952 : 78.
Rozengart-Pupko, G. L. 1948. Reč' i razvitije vosprijatija v rannem vozraste [Moskva]. Medgiz, cf. A. Ljublinskaja. 1964 : 300.
Rozengart-Pupko, G. L. 1966. The role of speech in the development of perception of the youngest children. XVII ICPs. 73–6.
Rozwadowski, I. 1921. O zjawiskach i rozwoju języka. I. Kraków. Początki mowy. II. 87–95, cf. S. Brenstiern-Pfanhauser. 1930: 347.
Rūķe-Draviņa, Velta. 1959 a. Diminutive im Lettischen. Lund. Lindstedts Univ.— Bokhandel.
Rūķe-Draviņa, Velta. 1959 b. Zur Entstehung der Flexion in der Kindersprache. Ein Beitrag auf der Grundlage des lettischen Sprachmaterials. IJSLP. I/II. 203–22.
Rūķe-Draviņa, Velta. 1961. Ns. lastenhoitajain kielestä. Eripainos Virittäjästä. nr. 1. 85–91. (rez. germ. : Über die Ammensprache: 91).

Rūķe-Draviņa, Velta. 1963. Zur Sprachentwicklung bei Kleinkindern. 1. Syntax. Lund [Slavisk Inst. vid Lunds Universitet].
Rūķe-Draviņa, Velta. 1965 a. Recenzie la From two to five, de K. Chukovsky, trad. Berkeley — Los Angeles. 1963. Linguistics. nr. 12. 66—70.
Rūķe-Draviņa, Velta. 1965 b. The process of acquisition of apical /r/ and uvular /R/ in the speech of children. Linguistics. nr. 17. 58—68.
Rūķe-Draviņa, Velta. 1967 a. „Naturgesetze" in der Lautaneignung beim Sprechenlernen? X ICL. 309—10.
Rūķe-Draviņa, Velta. 1967 b. Mehrsprachigkeit im Vorschulalter. [Lund]. Greerup.
Rūķe—Draviņa, Velta. [1968] Recenzie la Sprache und Humor des Kindes, de H. Helmers (1965). Linguistics (în ms.).
Rybnikov, N. A. 1926 a. Jazyk rebenka. Moskva. Gosizdat, cf. S. Brenstiern-Pfanhauser. 1930 : 347.
Rybnikov, N. A. 1926 b. K voprosu ob izučenii jazyka russkogo rebenka. Moskva, cf. S. Brenstiern-Pfanhauser. 1930: 347.
Rybnikov, N. A. 1926 c. Slovar russkogo rebenka, cf. S. Brenstiern-Pfanhauser 1930 : 347.
Rybnikov, N. A. (red.) 1927. Detskaja reč. Sbornik statej. Moskva, cf. S. Brenstiern-Pfanhauser. 1930 : 348.
Sack, Sallyann. 1957. Absolute versus relational learning in young children: some effects of the English language structure on learning. Cambridge [unpublished honors thesis. Radcliffe College], cf. R. Titone. 1964. 177.
Sadlo, J. 1935. Influences phonétiques françaises sur le langage des enfants polonais en France. Paris.
Šarapkina, E. S. 1965. K voprosu ob obučenii detei inostrannomu jazyku v detskom sadu. VPs. nr. 2. 141—7.
Schilling, R. 1956. Das kindliche Sprechvermögen; seine Entwicklung, seine Störung und seine Pflege in Bereiche der Erziehung. Freiburg. cf. W. Leopold. 1959 : 212.
Schoof, W. 1953. Die wirkende Kraft der Kindersprache. Mu. 236—45, cf. W. Leopold. 1959 : 204, 212.
Sedláčková, Eva. 1967. Development of the acoustic pattern of the voice and speech in the newborn and infant. Praha, Academia.
Seegers, J. C., Seashore, R. H. 1949. How large are children's vocabularies? A discussion. Element. English. 26, 181—94, cf. W. Leopold. 1959 : 212.
Seeman, M. 1967. Les troubles du langage chez l'enfant. Bruxelles-Paris, Presses Académiques Européennes — Maloine (ed. cehă în 1955).
Serebrennikova, N. P. 1953. K voprosu ob ovladenii detjami preddoškol'nikami elementam grammatičeskogo stroja jazyka. [Moskva] (disertaţie de candidat, cf. Knižnaja letopis. 1955. nr. 22 : 105.
Seth, George, Guthrie Douglas, 1935. Speech in childhood; its development and disorders. London, Oxford University Press.
Siertsema, B. [1960]. Taalverwerving en taalontleding. 'S-Gravenhage, Nijhoff.

Šif, Ž. J. 1954. Očerki psixologii usvoienija ruskogo jazyka gluxonemymi škol'nikanu. Moskva. Učpedgiz. cf. D. Ciumăgeanu. 1959: 86 (consultat în trad. rom.).
Simon, J. 1966. La ponctuation dans l'expression écrite chez l'enfant. BPs. 19 (247). nr. 8–12. 525–35.
Simon, T. 1948–1950. Etude psychologique de l'enfant. Bulletin de la Société Alfred Binet, (în special nr. 383. 1948.) cf. W. Leopold. 1959: 203, 212.
Sinclair-De Zwart, H. 1967. Acquisition du langage et développement de la pensée. Soussystèmes linguistiques et opérations concrètes. Paris, Dunod.
Slama-Cazacu, T. 1956 a. Despre studierea relaţiilor dintre gîndire şi limbaj în ontogeneză, prin experimentul asociativ-verbal. RPs. nr. 3. 85–9 (rez. rus şi fr. : L'étude des relations entre la pensée et le langage dans l'ontogenèse, par l'expérience d'association verbale).
Slama-Cazacu, T. 1956 b. Observaţii şi cercetări experimentale cu privire la contaminări. SCL. nr. 3–4. 207–33 (rez. rus şi fr. : Observations et recherches expérimentales sur la „contamination").
Slama-Cazacu, T. 1957 a. Relaţiile dintre gîndire şi limbaj în ontogeneză (3–7 ani). Bucureşti, Ed. Acad. R.P.R. (rez. rus şi fr. : Relations entre la pensée et le langage en ontogenèse (3 à 7 ans).
Slama-Cazacu, T. 1957 b. Aspecte ale stilului vorbirii copilului. SCL nr. 3. 275–97 (rez. rus şi fr. : Aspects du style du parler enfantin).
Slama-Cazacu, T. 1959 a. Limbaj şi context. Bucureşti, Ed. ştiinţifică (şi trad. fr. : 1961. Langage et contexte. 'S-Gravenhage. Mouton).
Slama-Cazacu, T. 1959 b. Limbajul ca instrument de comunicare între copiii mici (2–3 ani). RPs. nr 1. 69–95 (rez. rus şi fr. : Le langage en tant qu'instrument de communication entre enfants en bas âge (de 2 à 3 ans) (şi : VPs. 1961. nr 2. 97–107).
Slama-Cazacu, T. 1960 a. Aspecte ale relaţiilor dintre gîndire şi limbaj în însuşirea structurii gramaticale de către copiii ante-preşcolari (2–3 ani). RPs. nr. 2. 43–65 (rez. rus şi fr. : Aspects des relations entre la pensée et le langage dans l'assimilation de la structure grammaticale chez le petit enfant (2–3 ans).
Slama-Cazacu, T. 1960 b. Recenzie la : Druhá fonetická studie o dětske reči, de K. Ohnesorg (1959). SCL. nr. 2. 294–95.
Slama-Cazacu, T. 1961 a. Dialogul la copii. Bucureşti, Ed. Acad. R.P.R. (rez. rus şi fr. : Le dialogue chez les enfants) (ed. cehă : 1966. Dialog u detí. Praha. Státni pedagogické nakladatelstvi. Prefaţă de W. Chmelař şi K. Ohnesorg).
Slama-Cazacu, T. 1961 b. Cazurile oblice în evoluţia limbajului copilului. SCL. nr. 2. 215–29. (şi : RLing. nr. 71–90).
Slama-Cazacu, T. 1962. Particularităţi ale însuşirii structurii gramaticale de către copil, între doi şi trei ani. Culegere de studii de psihologie. Vol. IV. 119–52. Bucureşti. Ed. Acad. R.P.R.
Slama-Cazacu, T. 1963. Recenzie la Etudes sur le langage enfantin, de Marcel Cohen et al. (1952). SCL. nr 2. 277–9.
Slama-Cazacu, T. 1965 a. La dynamique des relations entre la pensée et le langage. RRSSPs. nr 2. 167–80.
Slama-Cazacu, T. 1965 b. Quelques remarques psycholinguistiques sur

l'apprentissage de la langue par l'enfant. LC. nr. 1. 181—93.
Slama-Cazacu, T. 1965 c. Metodologia psiholingvistică şi cîteva dintre aplicaţiile ei. SCL. nr. 1. 131—7. (şi : RLing. 1965. nr. 3. 309—16 ; Linguistics. 1966. nr. 24. 51—72, SS 1967. 28. 120—31).
Slama-Cazacu, T. 1966 a. Le dialogue chez les petits enfants. Sa signification et quelques-unes de ses particularités. BPs. 19 (247). nr. 8—12. 688—97.
Slama-Cazacu, T. [1966 b]. El dialogo en los niños. Anales de psicologia 1964—1965. Caracas. Univ. Central de Venezuela. 199—206 (trad. de A. Merani).
Slama-Cazacu, T. 1966 c. The development of the communication function of speech. XVIII ICPs. 26—33.
Slama-Cazacu, T. 1966 d. Dynamica stosunków miedzy myśleniem a mowa w ontogenezie. Psychologia wychowawcza. nr. 3. 243—55 (trad. de A. Szemińska).
Slama-Cazacu, T. 1966 e. Quelques remarques théoriques et méthodologiques sur le problème de la forme et de la substance dans la genèse du système phonématique. CLTA. 3. 171—9.
Slama-Cazacu, T. [1967 a]. La dinamica delle relazioni tra pensiero e linguaggio nell'ontogenesi. Atti del XV Congresso degli psicologi italiani (Torino 1965). Torino. 199—212.
Slama-Cazacu, T. [1967 b]. Mowa dialogowa malego dziecka, jej znaczenie i niektóre wlásciwosci. Przegląd psychologiczny. nr. 14. 4—20 (trad. de M. Przetacznikowa ; rez. engl : The child's conversational language, its significance and characteristics).
Slama-Cazacu, T. 1967 c. Etudes expérimentales sur la formation des notions de genre. Enfance. nr. 3—4. 255—69 (vezi şi : RPs. 1957. nr 2. 41—57 ; XVIII ICPs. Symposion 24. Concept formation and „inner action". 131—50).
Slama-Cazacu, T. 1967 d. Sur la formation du système phonématique chez l'enfant, în To honor Roman Jakobson. Vol. III. 1857—65. 'S-Gravenhage, Mouton.
Slama-Cazacu, T. 1967 e. Quelques principes psycholinguistiques et psychologiques dans l'étude de la perception de la parole (rez.). Congressus Phoneticus. Summaries. Praha. 125—6.
Slama-Cazacu, T. 1968. Introducere în psiholingvistică. Bucureşti. Ed. ştiinţifică (rez. engl. : Introduction to psycholinguistics).
Slobin, Dan, I. 1966 a. The acquisition of Russian as a native language: A psycholinguistic approach, ed. by F. Smith and G. A. Miller. 129—52 : Cambridge Mass. — London, M.I.T. Press.
Slobin, Dan I. 1966 b. Soviet methods of investigating child language. în Genesis of language, ed. by F. Smith and G. A. Miller. 361—86. Cambridge Mass. — London, M.I.T. Press.
Slobin, Dan I. 1966 c. Soviet psycholinguistics. Present-day Russian psychology. A symposium by seven authors, ed. by N. O'Connor. 109—51. Oxford. Pergamon Press.
Slobin, D. 1967. Early grammatical development in several languages, with special attention to Soviet research, în W. Weksel, T. Bever 1967. The structure and psychology of language. New York, Holt — Rinehart and Winston (consultat în ms.).

Smirnov, A. A. 1947. Voprosy psixologii ponimanija. Moskva, Izd. Akad. Pedag. Nauk. [V. E. Syrkina, N. G. Morozova] (consultat în trad. rom. : Bucureşti, Ed. de stat pentru literatura ştiinţifică şi didactică, 1951).

Smith, C. A. 1948. Mental testing of Hebridean chidren in Gaelic and English. London, cf. W. Leopold. 1959 : 212.

Smoczyński, Pavel. 1950. Proba wprowadzenia nowego podziatu do rozwoju mowy dziecka i wynikajace stad wnioski szczegotowe. BPTJ. 10. 45—73 (rez. fr. : L'acquisition des rudiments du système linguistique par l'enfant).

Smoczyński, Pawel. 1955. Przyswajanie przez dziecko podstaw systemu językowego. Lódź. Zakład. Im. Ossolińskich we Wrocławiu.

Soxin, F. A. 1951. Nekotorye voprosy ovladenija rebenkom grammatičeskim stroem jazyka v svete fiziologičeskogo učenija I. P. Pavlova. Sovetskaja pedagogika. nr. 7. 42—56.

Soxin, F. A. 1955. Načealnye etapy ovladenija rebenkom grammatičeskogo stroja jazyka. [Moskva?] (disertaţie de candidat).

Soxin, F. A. 1959. O formirovanii jazykovyx obobščenij v processe rečevogo razvitija. VPs. nr 5. 112—23.

Somfai, Lásló. 1967. Igék a tizenegy évesek írásos szókinczébene. AAPs-Szegediensis. Series paedagogica et psychologica. 211—24.

Sovák, M. 1956. K otázce vztahu levorutosti a poruch řeči (Problem of relations between the lefthandedness and impediments of speech). Pedagogika. 6. nr. 5, 601—10.

Sovák, Miloš. 1962. Lateralita jako pedagogický problém. Praha. Universita Karlova.

Spielrein, S. 1922. Die Entstehung der kindlichen Worte Papa und Mama. Eine Betrachtung über verschiedene Stadien in der Sprachentwicklung. Imago. 8. 345—67.

Spielrein, Sabine. 1923. Quelques analogies entre la pensée de l'enfant, celle de l'aphasique et la pensée subconsciente. ArchPs. 18. 305—22.

Spitzer, Leo. 1927. Puxi. Eine kleine Studie. Zur Sprache einer Mutter. München, M. Hueber (JbPh. 3. 35—54, 101—15, 170—83).

Spitzer Leo. 1934. En apprenant le turc. BSL. 35. fasc. 1. 82—101.

Stambak, Mira. 1966. L'organisation temporelle et l'organisation spatiale dans les troubles du langage. BPs. 19 (247), nr. 8—12. 752—6.

Stein, L. 1949. The infancy of speech and the speech of infancy. London, cf. N. Leopold. 1959 : 213.

Stern, William. 1928. Die Sprachentwicklung, în Psychologie der frühen Kindheit. Leipzig, Quelle u. Meyer, ed. 5. 42—54. (ed. 1. 1914 ; ed. 6. 1930).

Stern, Clara, Stern, William. 1922. Erinnerung, Aussage und Lüge in der ersten Kindheit. ed. 3. Leipzig, Barth.

Stern, Clara, Stern, William. 1928. Die Kindersprache. Eine psychologische sprachtheoretische Untersuchung. ed. 4 [neubearbeitete Auflage] (ed. 1. 1907 ; ed. 3. 1922). Leipzig, Barth.

Stošič, Milja. 1964. Razvitak děcjeg recnika 1. Beograd. Institut za eksperimentalnu fonetiku i patologiju govora.

Straka, G. 1955. L'oeuvre de Bohuslav Hala. Orbis, 4. nr. 1. 267—76.

Stroh, F. 1952. Handbuch der germanischen Philologie, Berlin, W. de Gruyter (Cap. Mehrsprachigkeit : 325—34).
Studii şi cercetări de logopedie. 1966. sub red. C. Păunescu. Bucureşti, Ed. didactică şi pedagogică.
Švačkin, N. H. 1948. Razvitie fonematičeskogo vosprijatija reči v rannem detstve. Izv. APN. nr. 13, cf. D. Slobin. 1966 b : 381—2.
Švačkin, N. H. 1954. Eksperimentalnoe izučenii rennix obobščenii rebenka. Izv. APN. 54, cf. A.R. Luria 1959 a : 576.
Szuman, S. 1951. Comparaison, abstraction et pensée analytique chez l'enfant. Enfance, nr. 3. 189—217.
Szuman, S. 1955. Rozwój trésci slownika dzieci. Studia pedagogiczne, 2. 5—74, cf. Tyborowska. 1957.
Tabouret-Keller, Andrée. 1963. L'acquisition du langage parlé chez un petit enfant en milieu bilingue, în Problèmes de psycholingustique. 1963. 205—19.
Tabouret-Keller, Andrée. 1966. A propos de l'acquisition du langage. BPs. 19 (247). nr. 8—12. 437—51.
Tervoort, B. Th. 1953. Structurele analyse van visueel taalgebruik binnen een groep dove kinderen (Structural analysis of visual language use with a group of deaf children). Amsterdam, N. V. Noord-Hollandsche uitgevers, 2 vol.
Tervoort, Bernard. 1958. The effectiveness of communication among deaf children as a contribution to mental growth. Proceedings Int. Congress. Manchester, cf. B. Tervoort [1963?] : 23.
Tervoort, Bernard. 1959. Language development in young deaf children. Proceedings Congress Colorado Springs, cf. B. Tervoort [1963?] : 23.
Tervoort, Bernard Th. 1961 a. Esoteric symbolism in the communication behavior of young deaf children. AmADeaf. 106. no 5. 436—80.
Tervoort, B. 1961 b. Abstractie als taalkundig problem voor dove kinderen. [Instituut voor Doven St. Michielsgestel].
Tervoort, Bernhard Th. [1963?]. Speech and language development in early childhood. TDeaf. 3—23 (Bibliography).
Tervoort, Bernard Th. 1967. Normaal en afwijkend taalgebruik. Zwolle, W.E.J. Tjeenk Willink.
Tervoort, B., Verberk, A.J.A. 1967. Analysis of communicative structure patterns in deaf children [Final reports nr. RD—467—64—65 of the Vocational rehabilitation administration of the Dept. of Health, Education and Welfare, Washington]. Groningen (stenciled).
Thabault, Roger. 1944. L'enfant et la langue écrite. Paris. Delagrave.
Tischler, Hans. 1956. Schreien, Lallen und erstes Sprechen in der Entwicklung des Säuglings. ZPs. 160 (H 1—2). 209—63.
Titone, Renzo. 1964 a. La psicolinguistica oggi. Zürich. PAS-Verlag (Cap. VII : L'acquisizione della prima lingua : 159—90).
Titone, Renzo, 1964 b. Studies in the psychology of second language learning. Zürich. PAS-Verlag.
Tits, D. 1948. Le mécanisme de l'acquisition d'une langue se substituant à la langue maternelle chez une enfant espagnole agée de six ans. Bruxelles. cf. W. Leopold. 1959 : 205, 213.
Tulburările limbajului scris. 1967. sub red. C. Păunescu. Bucureşti. Ed. didactică şi pedagogică. (rez. fr. şi engl.).

Turner, E. A., Rommetveit, R. 1967. a. Experimental manipulation of the production of active and passive voice in children. L & Sp. 10. part. 3. 169–80.
Turner, Elizabeth Ann, Rommetveit, Ragnar. 1967 b. The acquisition of sentence voice and reversibility. Child development. 38. nr. 3. 649–60.
Tyborowska, Kazimiera. 1957. O rozwoju mowy dziecka. Wpływ działnia dziecka kierowanego przez wychowawcznyię na rozwój jego mowy w wieku przedszkolnym. Warszawa. Państwowe zakłady wydawnictw szkolnych.
Usnadze, D. 1930. Die Begriffsbildung im vorschulpflichtigen Alter. ZAPs. 34. 138–212.
Valetine, C. W. [1943]. The psychology of early childhood. A study of mental development in the first years of life. London. Methuen and Co. 2nd ed.
Van Ginneken, J. 1917. De roman van een kleuter. Nijmegen. Malmberg.
Van Ginneken, J. 1924. De ontdekkingen van den kleuter. Utrecht-Nijmegen. Dekker–Vegt and Leeuwen.
Van Ginneken, J. 1933. La biologie de la base d'articulation, în Psychologie du langage. 1933. 266–320.
Vasić, Smiljka. 1965. Govor dece u obdaništu. „Nadezda Purić" u Beogradu. Beograd Institut za eksperimentalnu fonetiku i patologiju govora [stenciled].
Vasić, Smiljka. 1967 a. Razvitak artikulacije kod dece na uzrastu od tri do devet godina. Psihologija. nr. 1. 35–41.
Vasić. Smiljka. 1967 b. Fonematski kapacitet jedne grupe gluve i nagluve skolske dece. Psihologija. nr. 2. 163–72.
Vasić, Smiljka. [1968]. Govor vašeg deteta. Priručnik za vaspitače, učitelje, nastavnike i roditelje. Beograd. Zavod za izdavanje ucbenika Soc. Rep. Srbije.
Vendryes, Jean. 1921. Le langage. La Renaissance du livre.
Vendryes, J. 1953. Recenzie la Sur l'étude du langage enfantin, de M. Cohen et al. (1952). BSL. 49, nr. 139, 25–7.
Višnepol'skaja, A.G. 1959. Vlijanie čtenija na pravopisanie učaščixsja. BPs. nr. 3. 129–38.
Vlasova, T. A. 1954. O vlijanii narušenija sluxa na razvitie rebenka k voprosu komplektovanija vspomogatel'nyx škol. Moskva, Izd. APN.
Volkova, V. D. 1953. O nekotoryx osobennostjax obrazovanija uslovnyx refleksov na rečevye razdraziteli u detej. Fiziologičeski žurnal. nr. 5. 540–8.
Voskuil, J. J. 1956. Het Nederlands van Hindoestaanse kinderen in Suriname, Amsterdam, cf. W. Leopold. 1959 : 205, 211.
Vygotskij, L. S. 1956. Izbrannye psixologičeskie issledovaniia. Myšlenie i reč. Problemy psixologičeskogo razvitija rebenka. Moskva. Izd. APN. (Introducere de A. N. Leontiev şi A. R. Luria : 4–36.)
Vygotskij, L. S. 1960. Razvitie vysšix psixičeskix funkcii. Moskva, Izd. APN.
Vygotsky, L. S. [1962]. Thought and language. Transl. E. Hanfmann, G. Vakar, Cambridge Mass, M.I.T. Press.

Vygotsky, L. S., Luria, A. R. [1930]. The functions and fate of egocentric speech. Ninth International Congress of Psychology (Yale University 1929). Princeton. The Psychological Review Co. 464-5.

Wallon, H. 1924. L'interrogation chez l'enfant. JPs. 21. 170—82.

Wallon, Henri. 1941. L'évolution psychologique de l'enfant. Paris, P.U.F.

Wallon, Henri. 1947. Les origines de la pensée chez l'enfant. I. Les moyens intellectuels. II. Les tâches intelectuelles, Paris. P.U.F.

Wallon, H. 1959. L'étude psychologique et sociologique de l'enfant (1947), în Psychologie et éducation de l'enfance. Enfance. nr. 3—4. 297—308.

Warnant, Léon. 1966. „Moi, j'étais le papa ...". L'imparfait préludique et quelques remarques relatives à la recherche grammaticale, în Mélanges de grammaire française offerts à Maurice Grevisse. Gembloux, Ed. Duculot. 343—66.

Watts, A. F. 1944. The language and mental development of children. An essay in educational psychology. London etc., G. Harrap.

Weir, Ruth Hirsch. 1962. Language in the crib. The Hague. Mouton.

Wellek, A. 1959. Das Laut-Sinn-Problem und die Entwicklungspsychologie der Sprache. Phonetica. Suppl. vol. 4 (Symposion Trubetzkoy). 59—73.

Wiblé, Eugène. 1954. Recenzie la Sur l'étude du langage enfantin, de M. Cohen (1952). CFS. 12. 75—7.

Wittwer, J. 1958. L'accord du participe passé avec avoir : aspects logiques et psychologiques. Enfance. nr 3. 269—75.

Wittwer, Jacques. [1959]. Les fonctions grammaticales chez l'enfant. Sujet — objet — attribut. Neuchatel-Paris, Delachaux et Niestlé.

Zaxarova, A. I. 1955. K voprosu o razvitii grammatičeskogo stroja u detej doškol'nogo vozrasta [Moskva?] (disertaţie de cadidat).

Zaxarova, A. V. 1958. Usvoenie doškol'nikami padežnyx form. Doklady APN. nr. 3. 81—4, cf. Slobin, 1966 b : 384.

Zankov, L. B. (red.). 1954. Opyt issledovanija vzaimodeistvija slova i nagljadnosti v obučenii, Moskva, Izd. APN. [E. I. Fortunatova, M. V. Zvereva, D. M. Kiriuškin] (consultat în trad. rom., Bucureşti, Ed. de stat didactică şi pedagogică, 1957).

Zarębina, Maria. 1965. Kztaltowanie sie systemu językowego dziecka. Wrocław — Warszawa — Kraków, Zakł. Nar. Im. Ossolińskich Wydaw. Polskiej Akad. Nauk. (rez. fr. : La formation du système de langue chez l'enfant. 97—100).

Zazzo, René. 1957. Le problème de l'imitation chez le nouveau-né. Enfance. nr. 2. 135—42.

Zazzo, R. 1958. Développement psycho-biologique de l'enfant. L'évolution du langage. BPs. 11 (9). nr. 146. 530.

Zazzo, René. 1960. Les jumeaux. Le couple et la personne. Paris, P.U.F. (vol. II. L'individuation psychologique. Ch. IV : L'intelligence, le langage et la situation de couple : 340—423).

Zykov, S.A. (red.). 1956. Problema reč kak sredstov obučenija v škole gluxonemyx. Moskva. Izv. APN. 77 (folosit în trad. rom.).

LISTA PERIODICELOR (ŞI A ABREVIERILOR)

— AAPsSzegediensis	. Acta Academiae paedagogicae Szegediensis- Series paedagogica et psychologica, Szeged.
— AGI	Archivio glottologico Italiano. Firenze.
— AjMenD	American journal of mental deficiency. Willimantic, Conn.
— ALFUP	Atti del Laboratorio di fonetica dell'Università di Padova
— AmADeaf	American annals of the deaf. Washington.
— AMPs	Annales médico-psychologiques. Paris.
— AnPs	L'année psychologique. Paris.
— AORLBelg.	Acta oto-rhino-laringologica Belgica. Bruxelles.
— APsNP	Archivio di psicologia, neurologia e psichiatria. Milano.
— ArchGPs	Archiv für die gesamte Psychologie. Leipzig.
— ArchPs	Archives de psychologie. Genève.
— AUC	Acta Universitatis Carolinae. Praha.
— BFon	Biuletyn fonograficzny /Bulletin phonographique. Poznán.
— BPs	Bulletin de psychologie. Paris.
— BPTJ	Biuletyn polskiego towarzystwa językoznawczego. Wrocław-Krákow.
— BrJEPs	British journal of educational psychology. London.
— BSIFFA	Bollettino della Società Italiana di fonetica, foniatria e audiologia. Padova.
— BSL	Bulletin de la Société de linguistique de Paris. Paris
— CanadJPs	Canadian journal of psychology: Revue Canadienne de psychologie. Toronto.
— Československa defektologie	Československa defektologie. Praha.
— Československa psychologie	Československa psychologie. Praha
— CFS	Cahiers Ferdinand de Saussure. Genève.
— Child development	Child development. Lafayette.
— CLTA	Cahiers de linguistique théorique et appliquée. Bucureşti.
— Doklady APN	Doklady Akademii Pedagogičeskix Nauk RSFSR. Moskva.
— Enfance	Enfance. Paris.
— Eripainos Virittäjästä	Eripainos Virittäjästä.
— Fiziologičeskii žurnal	Fiziologičeskii žurnal. Moskva-Leningrad.
— Forschungen und Fortschritte	Forschungen und Fortschritte.
— FPhon	Folia Phoniatrica. Basel-New York.
— HM	L'hygiène mentale, Franţa.
— IJSLP	International journal of Slavic linguistics and poetics. 'S-Gravenhage.
— Imago	Imago
— IRAL	IRAL. International review of applied linguistics in language teaching. Heidelberg.
— IzvAPN	Izvestija Akademii Pedagogičeskix Nauk RSFSR. Moskva.
— IzvIBE	Izvestija na Instituto za bălgarski ezik. Sofija.
— JbPh	Jahrbuch für Philologie.
— JFORL	Journal Français ORL
— JL	Journal of linguistics. London.

— JNPsychiatr	Journal de neurologie et de psychiatrie. Bruxelles.
— JPsych	Journal de psychologie normale et pathologique. Paris.
— ŽVND	Žurnal vysšei nervnoi dejatel'nosti, im I. P. Pavlova. Moskva.
— Knižnaja letopis.	Knižnaja letopis. U.R.S.S.
— Language	Language. Baltimore.
— LC	Langage et comportement. Paris.
— Le langage et l'homme	Le langage et l'homme. Bruxelles.
— Lingua	Lingua. Amsterdam.
— Linguistics	Linguistics. Haga
— Logopedia	Logopedia. Zagadnienia kultury zywego słowa. Lublin.
— LLS	Language and speech. Teddington.
— MSocLP	Mémoires de la Société de linguistique de Paris. Paris.
— Mu	Muttersprache. Lüneburg.
— Neuropsychologia	— Neuropsychologia. Oxford.
— NRFH	Nueva revista de filologia hispánica, México.
— NTPs	Nederlands tijdschrift voor de psychologie en haar gren gebieden. Amsterdam.
— NTV	Nordisk tidskript för vetenskap, konst och industri utgiven av Letterstedtska föreningen. Sweden.
— Orbis	Orbis. Louvain.
— Pedagogika	Pedagogika. Praha.
— PEur	Paedagogica Europaea.
— Phonetica	Phonetica. Basel-New York
— Przegląd psychologiczny	Przegląd psychologiczny. Wroclaw.
— PsF	Psychologie Française. Paris.
— Psihologija	Psihologija. Beograd.
— Psychologia wychowawcza	Psychologia wychowawcza. Warszawa
— Revue de l'enseignement supérieur	Revue de l'enseignement supérieur. Paris.
— Revue neurologique	Revue neurologique. Paris.
— Rivista di psicologia sociale	Rivista di psicologia sociale. Torino.
— RLing.	Revue roumaine de linguistique. Bucureşti.
— RPF	Revista portuguesa de filologia. Coimbra.
— RPs	Revista de psihologie. Bucureşti.
— RRSSPs	Revue roumaine des sciences sociales. Série de psychologie. Bucureşti.
— SCL	Studii şi cercetări lingvistice. Bucureşti.
— Scuola e città	Scuola e città. Firenze.
— SFFBU	Sborník prací Filosofické fakulty Brněnské University. Brno.
— SFFUK	Sborník Filozofickej fakulty University Komenského. Philologica. Bratislava.
— Sovetskaja pedagogika	Sovetskaja pedagogika. Moskva.
— SS	Slovo a slovesnost. Brno.
— Studia psychologiczne	Studia psychologiczne. Polonia.
— SUB	Studia Universitatis Babeş-Bolyai. Psychologia-Paedagogia. Cluj.
— SuPs	Schule und Psychologie.
— Tale og stemme	Tale og stemme. Denmark.

— TDeaf	The teacher of the deaf. Exeter, Devon.
— Učenye zapiski LGU	Učenye zapiski LGU. Seriia filosofskix nauk. Leningrad.
— VPs	Voprosy psixologii. Moskva.
— VR	Vox Romanica. Bern.
— ZAPs	Zeitschrift für angewandte Psychologie.
— Zeitschrift für Pädagogik	Zeitschrift für Pädagogik
— ZPhon	Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung. Berlin.
— ZPs	Zeitschrift für Psychologie, mit Zeitschrift für angewandte Psychologie. Leipzig.
— Word	Word, New York.
— XVIII ICPs	XVIIIth International Congress of Psychology. Abstracts. Moskva. 1966.
— X ICL	Xth. International Congress of Linguistics. Abstracts of papers. Bucharest, 1967.

Decembrie 1968

Institutul de limbi şi literaturi străine,
Bucureşti, Str. Pitar Moş 13

FLEXIUNEA NOMINALĂ ÎN GRAMATICA TRANSFORMAȚIONALĂ A LIMBII ROMÂNE. II

DE

ANCA BELCHIȚĂ

2. Într-o secvență terminală simbolul *Adj* [21] este înlocuit cu un morfem lexical corespunzător trăsăturilor introduse prin regulile de subcategorizare. Ca și în cazul substantivelor, *baza* adjectivului (simbolizată *Adj*) va selecta un anumit *flectiv* (simbolizat *Flex*), în raport cu clasa flexionară căreia ea îi aparține și cu anumite *trăsături sintactice*. Spre deosebire de substantiv, la care numărul și cazul sînt introduse prin reguli de rescriere, la adjectiv aceste trăsături sînt impuse de substantivul determinat. Dacă la substantiv *genul* era o trăsătură a morfemului lexical, la adjectiv genul devine o trăsătură a *flexiunii*. Așa cum numărul și cazul sînt impuse de trăsăturile corespunzătoare ale flexiunii determinantului, tot așa genul adjectivului este impus de cel al morfemului lexical determinat. Deci selectarea unui flectiv pentru adjective se face folosind regula :

(1) $$[\text{Flex}]_{Adj} \rightarrow \begin{bmatrix} \alpha\ \text{Fem} \\ \beta\ \text{Pl} \\ \gamma\ \text{Dir} \end{bmatrix} \Big/ \begin{bmatrix} \alpha\ \text{Fem} \\ \beta\ \text{Pl} \\ \gamma\ \text{Dir} \end{bmatrix}_N [\text{Adj}] —$$ [22]

ceea ce înseamnă că genul, numărul și cazul adjectivelor sînt aceleași cu ale determinatului.

2.1. Morfemele lexicale adjectivale selectează o anumită desinență nu numai în raport cu aceste trăsături sintactice, ci și cu *clasa flexionară* din care fac parte.

2.1.1. Pentru gruparea adjectivelor în clase flexionare am luat ca punct de plecare clasificarea expusă de Em. Vasiliu la cursul de gramatică

[21] Ne ocupăm în lucrare numai de *adjectivele* propriu-zise, nu și de „adjectivale".

[22] Este vorba de o regulă în care literele grecești sînt folosite convențional, pentru stabilirea unor corespondențe între valorile + sau — ale acelorași simboluri. Astfel, dacă în (1) la dreapta semnului / întîlnim $\begin{bmatrix} +\text{Fem} \\ -\text{Pl} \\ -\text{Dir} \end{bmatrix}$, și la stînga acestui semn vom întîlni tot $\begin{bmatrix} +\text{Fem} \\ -\text{Pl} \\ -\text{Dir} \end{bmatrix}$. Pentru detalii, cf. R. Harms, The *ABC's of Generative Phonology*, 1967, Prentice Hall, cap. VI, și Noam Chomsky, *Aspects of the Theory of Syntax*, MIT Press, Cambridge, Massachusetts, 1965, p. 175.

3 – 3691

transformaţională (anul universitar 1965–1966), ea fiind cea mai economică [23] (cf. tabelul 15).

2.1.2. În raport cu clasificarea de sub 2.1.1, am introdus în plus o clasă care cuprinde adjectivele invariabile. Acest fapt a fost necesar pentru alcătuirea regulilor de rescriere a simbolurilor $\begin{bmatrix} \text{Fem} \\ \text{Pl} \\ \text{Dir} \end{bmatrix}$. Am operat unele modificări, în sensul renunţării la subclase (notate prin a, b, c),

Tabelul 15

Clasa		[−Pl]		[+Pl]		Exemple
		[−Fem]	[+Fem]	[−Fem]	[+Fem]	
1	a	— u	— ă	— i	— e	bun
	b	ĉ — u	ĉ — ă(>e)	ĉ — i	ĉ — e	dibaci
	c	ḱi — u	ḱi — ă(>e)	ḱi— i	ḱi — e	şpanchiu
2	a	— u	—ă	— i	— i	mic
	b	ḱ— u	ḱ — ă(> e)	ḱ — i	ḱ — i	vechi
	c	i — u	i — ă(> e)	i — i	i — i	argintiu
	d	ui — u	ui — ă(> e)	ui — i	ui — i	gălbui
3	a	— u	—e	—i	— e	moliu
	b	tor — u	tor — e	tor — i	tor — e	muncitor
4		— u	Ø	—i	— le	greu, grea
5		— e	— e	—i	— i	verde

deoarece diferitele realizări ale desinenţelor sînt condiţionate de trăsăturile fonetice ale finalei morfemului de care este selectat. În tabelul 16 dăm clasificarea adjectivelor, pe care ne vom baza în formularea regulilor, folosind acelaşi sistem de notaţie ca şi la substantive. Lipseşte trăsătura — [Gen], deoarece în cazul adjectivelor ea se realizează ca [−Fem] la singular şi [+Fem] la plural.

Tabelul 16

Clasa	Genul	[−Pl +Dir]	[−Pl −Dir]	[+Pl ±Dir]	Exemple
1	[−Fem]	—u	—u	—i	bun, acru, dibaci şpanchiu
	[+Fem]	—ă	—e	—i	

[23] Pentru alte clasificări şi pentru discutarea lor, cf. Valeria Guţu Romalo, *op. cit.*, p. 119–120.

Clasa	Genul	$\begin{bmatrix}-Pl\\+Dir\end{bmatrix}$	$\begin{bmatrix}-Pl\\-Dir\end{bmatrix}$	$\begin{bmatrix}+Pl\\\pm Dir\end{bmatrix}$	Exemple
2	[−Fem]	−u	−u	−i	mic, lung, vechi
	[+Fem]	−ă	−i	−i	argințiu, gălbui
3	[−Fem]	−u	−u	−i	molîu, silitor
	[+Fem]	−e	−e	−e	
4	[−Fem]	−u	−u	−i	rău — rea greu—grea
	[+Fem]	Ø	−le	−le	
5	[−Fem]	−e	−e	−i	verde
	[+Fem]	−e	−i	−i	
6	[−Fem]	−e	−e	−e	feroce
	[+Fem]	−e	−e	−e	

2.2. Pe baza acestei clasificări, au fost formulate următoarele reguli de rescriere a simbolurilor $\begin{bmatrix}\text{Fem}\\ \text{Pl}\\ \text{Dir}\end{bmatrix}$:

$$\text{R V}\begin{bmatrix}-\text{Fem}\\-\text{Pl}\\\pm\text{Dr}\end{bmatrix} \rightarrow \left\{\begin{array}{l} \begin{bmatrix}+\text{bem}\\+\text{dif}\end{bmatrix} / \ [\text{Adj}]\begin{Bmatrix}1\\2\\3\\4\\5\end{Bmatrix} \text{—} \\ \begin{bmatrix}-\text{grav}\\-\text{dif}\end{bmatrix} / \ [\text{Adj}]\ 6\ \text{—} \end{array}\right.$$

$$\text{R VI}\begin{bmatrix}+\text{Fem}\\-\text{Pl}\\+\text{Dir}\end{bmatrix} \rightarrow \left\{\begin{array}{l} \begin{bmatrix}+\text{grav}\\-\text{dif}\end{bmatrix} / \ [\text{Adj}]\begin{Bmatrix}1\\2\end{Bmatrix} \text{—} \\ \begin{bmatrix}-\text{grav}\\-\text{dif}\end{bmatrix} / \ [\text{Adj}]\begin{Bmatrix}3\\5\\6\end{Bmatrix} \text{—} \\ \varnothing \ / \ [\text{Adj}]\ 4 \end{array}\right.$$

$$\text{R VII}\begin{bmatrix}+\text{Fem}\\ \left\{\begin{array}{l}\begin{bmatrix}-\text{Pl}\\-\text{Dir}\end{bmatrix}\\ [+\text{Pl}]\end{array}\right\}\end{bmatrix} \rightarrow \left\{\begin{array}{l} \begin{bmatrix}-\text{grav}\\-\text{dif}\end{bmatrix} / \ [\text{Adj}]\begin{Bmatrix}1\\3\\6\end{Bmatrix} \text{—} \\ \begin{bmatrix}-\text{grav}\\+\text{dif}\end{bmatrix} / \ [\text{Adj}]\begin{Bmatrix}2\\5\end{Bmatrix} \text{—} \\ \begin{bmatrix}+\text{voc}\\+\text{cont}\end{bmatrix} \begin{bmatrix}-\text{grav}\\-\text{dif}\end{bmatrix} / [\text{Adj}]\ 4\ \text{—} \end{array}\right.$$

$$\text{R VIII}\begin{bmatrix}-\text{Fem}\\+\text{Pl}\\\pm\text{Dir}\end{bmatrix} \rightarrow \left\{\begin{array}{l} \begin{bmatrix}-\text{grav}\\+\text{dif}\end{bmatrix} / \ [\text{Adj}]\begin{Bmatrix}1\\2\\3\\4\\5\end{Bmatrix} \text{—} \\ \begin{bmatrix}-\text{grav}\\-\text{dif}\end{bmatrix} / \ [\text{Adj}]\ 6\ \text{—} \end{array}\right.$$

2.3. *Observaţie.* Am socotit că subtipurile 2a, b, c, d din tabelul 15 alcătuiesc o singură clasă, avînd aceleaşi desinenţe, cu realizări fonetice diferite, datorate contextului fonic precedent. Acelaşi lucru se poate arăta şi în cazul subtipurilor 3 a, b. Acest fapt motivează, de altfel, posibilitatea încadrării în aceeaşi clasă a unor adjective integrate în alte clasificări [24] în tipuri flexionare diferite.

2.3.1. Desinenţa /u/ aparţinînd clasei 1 se realizează :

— vocalic, dacă finala morfemului adjectival este alcătuită dintr-o lichidă precedată de o consoană ([akru]);

— semivocalic, dacă este precedată de o vocală ([ʃpank̑iw]);

— ca ∅, cînd morfemul adjectival se termină într-o consoană propriu-zisă, indiferent de segmentul fonic aflat înaintea ei, într-o lichidă precedată de o vocală sau într-o semivocală. De aceea se încadrează în clasa 1 şi un adjectiv ca *dibaci*, terminat în consoană diezată, sau ca *rotofei*, terminat în semivocală, grupate de Valeria Guţu într-o clasă diferită[25].

/ə/, desinenţă a clasei 1 se realizează:

— ca [e], dacă la finala morfemului se află o consoană diezată ([dibaĉe]), o vocală sau o semivocală difuză non-gravă : /i/ sau /j/ ([ʃpank̑ie], [rotofeje]);

— rămîne neschimbată în celelalte situaţii.

/i/, desinenţă de plural a adjectivelor din clasa 1 se realizează :

— ca atare, dacă este precedată de o lichidă, la rîndul ei precedată de o altă consoană ([akri]);

— semivocalic, dacă este precedată de o vocală ([ʃpank̑ij], [noj][26]);

— ca apendice palatal : [ⁱ] al consoanei finale a morfemului lexical, dacă desinenţa este precedată de o consoană nediezată sau de o lichidă precedată, la rîndul ei, de o vocală ([bunⁱ]);

— ca ∅, dacă este precedată de o consoană diezată ([dibač]) sau de o semivocală ([rotofej]).

2.3.2. Ca desinenţă a adjectivelor din clasa 2, /u/ are următoarele realizări :

— [w], dacă este precedată de o vocală ([arĝintiw]);

— ∅, dacă este precedată de o semivocală ([gəlbuj]) sau de o consoană (mik], [vek̑]).

/ə/, desinenţă a adjectivelor din clasa 2 se realizează ca :

— [e], dacă este precedată de o consoană diezată ([vek̑e]) şi de o vocală sau semivocală difuză non-gravă : [i], [j] ([arĝintie], [gəlbuje]);

— [ə], în celelalte contexte.

/i/, desinenţă de plural a adjectivelor din clasa 2 se realizează ca :

— [j], dacă este precedată de o vocală ([arĝintij]);

— [ⁱ], dacă este precedată de o consoană nediezată. În cazul adjectivelor din această clasă, consoana finală este întotdeauna o gravă compactă (/k, g/), astfel că desinenţa determină trecerea cu obligativitate a acestor consoane la una din non-gravele diezate non-continue : /ĉ, ĝ/. După această transformare, [ⁱ] trece la ∅, la fel ca după o consoană diezată „primară" (din forma de bază) ([miĉ]);

---

[24] Cf. Valeria Guţu Romalo, *Morfologie structurală a limbii române*, Bucureşti, 1968.

[25] Cf. *op. cit.* Anexa, p. 331, tipul al VII-lea (C_2).

[26] Un adjectiv ca *nou* va fi trecut în dicţionar cu două forme de bază : [nou] şi [no], prima pentru [—Pl], a doua pentru [+Pl].

— Ø, dacă este precedată de semivocala [j] ([gəlbuj]) sau de o consoană diezată ([vek̆]).

2.3.3. Ca desinență a adjectivelor din clasa 3, /u/ se realizează:

— semivocalic: [w], dacă morfemul adjectival se termină într-o vocală ([moliw]);

— ca Ø, dacă morfemul lexical se termină în consoană ([silitor]).

/i/, desinență de plural a adjectivelor din clasa *3*, se realizează:

— semivocalic, dacă finala morfemului lexical este o vocală ([molij]);

— ca [ⁱ], cînd finala morfemului este o consoană ([silitorⁱ]).

În această clasă nu intră morfeme adjectivale terminate în consoană diezată sau în [j], astfel că nu vom întîlni realizarea ca Ø a desinenței.

2.3.4. /u/, desinență a clasei 4 de adjective se realizează numai semivocalic, deoarece finala morfemului lexical este întotdeauna o vocală ([rəw][27]).

Desinența de plural masculin a acestei clase, /i/, se realizează tot semivocalic: [j] ([rəj]).

2.3.5. Desinența /i/ aparținînd clasei 5 se realizează ca [ⁱ], precedată de o consoană non-diezată ([verzⁱ]).

2.3.6. Ca și la substantive, remarcăm că realizarea diferită a fonemelor-desinență nu este condiționată de *clasa* adjectivală, ci de *trăsăturile fonologice* ale finalei morfemului lexical care selectează desinența. Dacă alofonele unei desinențe nu se întîlnesc la fiecare clasă unde ea apare, aceasta se datorește faptului că într-o clasă nu se găsesc morfeme lexicale ale căror segmente finale să permită toate posibilitățile de realizare a desinenței. De exemplu /u/ desinență a clasei 4 se realizează exclusiv ca [w] și nu ca [u] sau Ø, deoarece în această clasă nici un morfem lexical nu se termină în lichidă precedată de o consoană și, respectiv, în consoană sau semivocală.

Din cele arătate sub 2.3.1–2.3.5, rezultă că:

(a) $/u/_{Des.}$ se realizează ca:

— [u], dacă finala morfemului este un grup consonantic alcătuit dintr-o lichidă precedată de o altă consoană [28];

— [w], dacă finala morfemului este o vocală;

— Ø, dacă morfemul se termină într-o consoană propriu-zisă, indiferent de segmentul fonic precedent, într-o lichidă precedată de o vocală sau într-o semivocală.

(b) $/i/_{Des.}$ se realizează ca:

— [i], dacă este precedat de un grup $[-\text{voc}]\begin{bmatrix}+\text{cons}\\+\text{voc}\end{bmatrix}$;

— [j], dacă este precedat de o vocală;

— [ⁱ], dacă la finala morfemului lexical se află o consoană nediezată sau o lichidă precedată de o vocală;

— Ø, dacă desinența este precedată de o consoană diezată sau care a devenit diezată în cursul flexiunii ([mik&i] > [mičⁱ] > [mič] ori de o semivocală.

(c) $/ə/_{Des.}$ se realizează ca:

---

[27] Ca și *nou*, adjectivele *rău* și *greu*, vor fi trecute în dicționar cu două forme: una pentru [–Fem]: [rə], respectiv [gre], și una pentru [+Fem]: [rea], respectiv [grea].

[28] Pentru exemple, aici și mai jos, cf. 2.3.1–2.3.5.

— [e], dacă finala morfemului lexical este reprezentată de o consoană diezată, de o vocală sau o semivocală difuză non-gravă (/i/ sau /j/) ;
— [ə], în celelalte poziţii.

2.3.7. Faptul că desinenţele[29] au o *anumită* realizare exclusiv în raport cu *trăsăturile fonologice* ale finalei morfemului lexical şi nu cu trăsăturile lui sintactice este confirmat de compararea tratamentului desinenţelor substantivale şi al celor adjectivale. Concluziile de sub 2.3.6, cu privire la desinenţele adjectivale, sînt în deplină concordanţă cu cele de sub 1.3.4, referitoare la desinenţele substantivale.

2.4. Şi în cazul morfemelor adjectivale, în cursul flexiunii se constată apariţia alternanţelor vocalice şi consonantice sub influenţa trăsăturilor fonetice ale desinenţei. După cum realizările diferite ale desinenţelor nu sînt condiţionate de clasa de care sînt selectate, tot aşa alternanţele se produc *indiferent de clasa flexionară* din care morfemul lexical face parte şi *indiferent de trăsăturile sintactice* pe care le reprezintă desinenţa (de ex. : indiferent dacă $/e/_{Des.}$ este caracterizată ca $\begin{bmatrix} +\text{Fem} \\ -\text{Pl} \\ -\text{Dir} \end{bmatrix}$ sau $\left(\begin{bmatrix} +\text{Fem} \\ +\text{Pl} \end{bmatrix}\right)$. De aceea vom grupa alternanţele exclusiv după fonemele alternante şi după cele dominante, iar acolo unde se impune, şi după segmentele fonice care precedă alternanţa.

2.4.1. Alternanţele consonantice sînt condiţionate *uneori*, ca şi la substantive, nu numai de trăsăturile consoanei sau grupului consonantic care alternează şi de vocala din desinenţă, ci şi de segmentul care le precedă. De aceea vom grupa mai jos alternanţele atît după fonemele afectate, cît şi după segmentele precedente.

Tabelul 17

Alternanţa	Segm. preced.	Exemple
/t/ ~ /c/	l	înalt ~ înalţi
	r	scurt ~ scurţi
	n	aparent ~ aparenţi
	p	drept ~ drepţi
	m	strîmt ~ strîmţi
	k	compact-compacţi

Tabelul 18

Alternanţa	Segm. preced.	Exemple
d/ ~ /z/	l	cald ~ calzi
	r	surd ~ surzi
	n	scund ~ scunzi

Alternanţele de mai sus sînt dominate de desinenţa /i/ şi niciodată de /e/. Ele sînt precedate de orice vocală şi de consoanele din tabelele 17 şi 18. Alternanţa /t/~/c/ precedată de /f/ se realizează la substantive; la fel /d/~/z/ precedată de /v/. Am socotit aceste situaţii posibile şi la adjective. Ele nu sînt realizate deoarece nu avem morfeme adjectivale ter-

[29] Avem în vedere, evident, desinenţele *nominale* ; cele verbale nu ne-au interesat aici.

minate în /ft/, /vd/, urmate de desinenţa /i/. Acelaşi lucru trebuie spus şi despre grupurile /bd/, /gd/, /md/, /ht/, de aceea şi în aceste situaţii posibilitatea alternanţelor nu este exclusă. Singurele consoane care impun un tratament deosebit finalelor /t, d/ urmate de desinenţa /i/ sînt /s, z, ʃ, ʒ/.

Alternanţa /k/~/ĉ/, dominată atît de /e/, cît şi de /i/, apare precedată de orice vocală şi de consoana /u/ (*adînc~adînci*). Dominată de aceleaşi vocale, alternanţa /g/~/ĝ/ este precedată de orice vocală, de consoana /n/ (*stîng~stîngi*) sau /r/ (*larg~largi*). Dacă grupul /sk/ se află la finală de morfem, urmat de desinenţa /i/ sau /e/, el are tratamente diferite, trecînd la /sĉ/, (*flasc~flasce, flasci*) sau, mai frecvent, la /ʃt/[30] (*brusc~bruşte, bruşti*). De altfel singura formă atestată de DLRM, în care /sk/ + /e, i/ > /sĉ/ + + /e, i/, în afară de cea dată ca exemplu, este ***basc, bască, basci, basce*** (adj.). În formularea regulilor ne vom referi la alternanţa /sk/~/ʃt/, urmînd ca cele două morfeme care au un alt tratament să aibă o specificare în acest sens în dicţionar. Precedate de alte consoane, /k, g/ nu apar la finala morfemelor adjectivale. Deoarece la substantive /k/~/ĉ/, /g/~/ĝ/ se realizează şi dacă înaintea lor se află alte consoane decît /s, z/, vom socoti posibile alternanţele, în aceste contexte, şi la adjective.

Tabelul 19

Alternanţa	Segm. preced.	Exemple
/s/ ~ /ʃ/	l	fals ~ falşi
	r	ars ~ arşi
	n	lins ~ linşi
	k	ortodox ~ ortodocşi

Tabelul 20

Alternanţa	Segm. preced.	Exemple
/z/ ~ /ʒ/		
	r	dîrz ~ dîrji

Alternanţele din tabelele 19 şi 20 sînt dominate de /i/. Ele pot fi precedate de orice vocală. Am socotit posibile aceste alternanţe precedate şi de alte segmente consonantice decît cele de mai sus deoarece în materialul cercetat nu am întîlnit situaţii în care fonemele /s, z/, avînd înainte o altă consoană şi urmate imediat de desinenţa /i/, să aibă un tratament deosebit.

Grupurile /st/ şi /str/ aflate la finală de morfem şi urmate de desinenţa /i/ alternează cu /ʃt/, respectiv /ʃtr/. Ele pot fi precedate de orice vocală (*robust~robuşti, albastru~albaştri*). Alternanţa /st/~/ʃt/ se realizează şi precedată de /k/ (*mixt~micşti*).

Spre deosebire de substantive, la adjective nu apare alternanţa /ʃk/ ~ /ʃt/[31]. Întîlnim însă alternanţa /sk/~/ʃt/, în aceleaşi condiţii

[30] Frecvenţa mai mare a acestei realizări a alternanţei se poate explica şi prin deasa folosire a sufixului /esk/. Urmat de desinenţele /e/ sau /i/, el are formele /eʃte/, /eʃti/.

[31] Verificînd în *Dicţionarul invers*, am constatat că în limba română standard nu întîlnim morfeme adjectivale terminate în /ʃk/. Sînt trecute ca adjective : *albuşcă, negruşcă*, a căror formă de plural ar fi *albuşti, negruşti*. Deoarece nu există exemple care să confirme că /ʃk/ final urmat de desinenţele /e, i/ la adjective are alt tratament decît la substantive, nu vom exclude din regulile de alternanţă posibilitatea ca $\{\ldots/ʃk/\}_{Adj}\&/i/_{Flex}$ să devină /ʃti/ (> [ʃtⁱ]), deci nu vom impune restricţia ca /ʃk/ să facă parte dintr-un morfem dominat de N.

ca şi la substantive, adică precedată de orice vocală şi urmată imediat de una din desinenţele /e/ sau /i/ (*brusc*~*bruşti*, *bruşte*).

Specifică adjectivelor marcate [-neologic] este alternanţa /l/~Ø, urmată imediat de desinenţa /i/ (*sătul*~*sătui*, dar nu şi în *util*~*utili*).

Comparînd alternanţele consonantice de mai sus cu cele întîlnite la substantive (1.4.1), constatăm că toate se realizează la finala morfemelor lexicale, sînt dominate de aceleaşi desinenţe şi, de cele mai multe ori, sînt precedate de aceleaşi segmente. Între inventarul alternanţelor de sub 1.4.1 şi cel de sub 2.4.1 singura deosebire este lipsa din acesta din urmă a alternanţei /ʃk/~/ʃt/.

2.4.2. Alternanţele vocalice vor fi grupate, ca şi cele consonantice, după fonemele care alternează şi, acolo unde va fi necesar, după fonemele care le precedă. Menţionăm că, în cursul flexiunii, *accentul*, care este purtat întotdeauna de morfemul lexical, nu îşi schimbă poziţia.

Tabelul 21

Alternanţa	Segm. preced.	Exemple
/e/ ~ /ə/	p	proaspeţi ~ proaspăt(ă)
	m	gemeni ~ geamăn(ă)
	v	zdraveni ~ zdravăn(ă)
	n	tineri ~ tînăr(ă)

Tabelul 22

Alternanţa	Segm. preced.	Exemple
/i/ ~ /ɨ/		
	v	vineţi ~ vînăt (ă)
	t	tineri ~ tînăr(ă)

Alternanţele /e/~/ə/, /i/~/ɨ/, dominate, ca şi la substantive, de /ə/ şi /u/[32], se deosebesc de acestea din urmă prin faptul că sînt precedate nu numai de labiale, ci şi prima de /n/, a doua de /t/. Pentru a nu complica formularea regulilor, morfemele în care alternanţele se realizează precedate de /t/ sau /n/, fiind puţine la număr, vor purta în dicţionar menţiunea că trec prin regula de alternanţă.

Tabelul 23

Alternanţa	Segm. preced.	Exemple
/e/ ~ /ea/		
	t	şters ~ ştearsă
	d	des ~ deasă
	n	negru ~ neagră
	z	zevzec ~ zevzeacă
	l	înţelept ~ înţeleaptă
	r	întreg ~ întreagă

Tabelul 24

Alternanţa	Segm. preced.	Exemple
/e/ ~ /a/	ʃ	deşert ~ deşartă
	ĉ	încet ~ înceată
	i	biet ~ biată

[32] Realizat aici ca ø.

Alternanțele de mai sus sînt dominate de /ə/. Alternanța /e/~/a/ precedată de labiale nu a fost întîlnită la adjective. Cum însă în materialul cercetat nu am întîlnit contraexemple[33], am socotit posibilă această alternanță precedată și de labiale, prin analogie cu situația morfemelor substantivale. La fel, am considerat realizabilă alternanța /e/~/ea/ precedată de /c/ și /s/. Morfemul /semec/ cuprinde alternanța /e/~/ea/ și nu /e/~/a/, deși vocala /e/ este precedată de o labială. El va avea în dicționar specificarea că nu trece prin regula de monoftongare a lui /ea/ la /a/, regulă specifică diftongului precedat de o labială.

Alternanța /e/~/ia/, dominată de desinența /ə/, se realizează precedată de /u/ (*buiestru*[34]~*buiastră*) sau de /ə/ (*măiestru*~*măiastră*). Lipsa unor contraexemple ne permite să socotim posibilă alternanța precedată și de alte vocale.

Tabelul 25

Alternanța	Segm. preced.	Exemple
/ea/ ~ /e/	v	lipovean ~ lipoveni, e
	t	viteaz ~ viteji, viteze
	c	țeapăn ~ țepeni, e
	s	searbăd ~ serbezi, -de
	l	viclean~vicleni, e
	r	reavăn ~ reveni, e

Tabelul 26

Alternanța	Segm. preced.	Exemple
/a/ ~ /e/		
	g	geamăn ~ gemeni, e

Alternanțele de mai sus sînt dominate de desinențele /e, i/. Precedată de /ĉ, k̂, ĝ/, alternanța /a/~/e/ a fost socotită posibilă. La fel /ea/~~/e/ precedată de orice labială și de /d, n, z/.

Alternanța /o/~/oa/, dominată de /ə/ sau /e/, se realizează indiferent de segmentul precedent [35].

Comparînd alternanțele vocalice de mai sus cu cele de sub 1.4.2, înregistrate în flexiunea substantivală, constatăm că /a/~/ə/ nu se realizează la adjective. De asemenea, contextele (i.e. segmentele precedente) în care se produc alternanțele la adjective sînt mai puțin variate decît la substantive. *Tratamentul identic* al vocalelor afectate de alternanțe *în condiții identice* la substantive și adjective ne-a permis să interpretăm ca posibilă realizarea unor alternanțe la adjective, chiar dacă nu au fost înregistrate în materialul cercetat.

---

[33] Nu am înregistrat situații în care, precedată de labiale și dominată de desinență /ə/, vocala /e/ să nu alterneze cu /a/.

[34] Grupul ortografiat *ie* a fost interpretat fonologic ca /e/.

[35] Precedată de /p, f, h, c, ĉ, ĝ/, alternanța nu a fost înregistrată la nivelul morfemului. Cum însă în derivare se realizează și dacă este precedată de aceste segmente consonantice, ea a fost socotită posibilă.

3. Simbolul *Flexiune* exprimă la substantiv categoriile „număr" şi „caz", iar la adjectiv „gen", „număr" şi „caz". Categoria *determinării* se exprimă, atît la substantiv, cît şi la adjectiv, prin afixe deosebite de cele prin care este transcris simbolul *Flexiune*, şi anume prin afixe dominate de simbolul *Articol* [36].

În cursul flexiunii, articolul variază după gen, număr, caz. El este $\begin{bmatrix} \alpha \text{ Fem} \\ \beta \text{ Pl} \\ \gamma \text{ Dir} \end{bmatrix}$ în raport cu substantivul sau adjectivul determinat. Pentru un substantiv sau un adjectiv se selectează o anumită *formă de bază* a articolului — A —, care variază după genul substantivului [37], şi o anumită *desinenţă* — Flex —, caracterizată $\begin{bmatrix} \beta \text{ Pl} \\ \gamma \text{ Dir} \end{bmatrix}$ în raport cu flexiunea substantivului.

3.1. Luăm ca punct de plecare pentru limba română standard următoarele forme paradigmatice ale articolului :

Tabelul 27

Genul	Cazul	[−Pl]	[+Pl]
[−Fem]	[+Dir]	l, le	i
	[−Dir]	lui	lor
[+Fem]	[+Dir]	a	le
	[−Dir]	i	lor

Substantivele caracterizate prin [−Gen] şi, implicit, adjectivele care le determină selectează la singular formele specifice substantivelor desemnate ca [−Fem], iar la plural ale celor desemnate ca [+Fem].

3.2. Simbolul *Art* se rescrie ca *A⁀Flex*, unde *A* reprezintă forma de bază. Din cele expuse în tabelul 27 se pot detaşa următoarele forme de bază :

— *l* pentru $\begin{bmatrix} -\text{ Fem} \\ \pm \text{ Pl} \end{bmatrix}$ şi $\begin{bmatrix} +\text{ Fem} \\ +\text{ Pl} \end{bmatrix}$

— *a* pentru $\begin{bmatrix} +\text{ Fem} \\ -\text{ Pl} \\ +\text{ Dir} \end{bmatrix}$

— *i* pentru $\begin{bmatrix} +\text{ Fem} \\ -\text{ Pl} \\ -\text{ Dir} \end{bmatrix}$

---

36 Simbolul este transcris *Art* în formularea regulilor. Ne vom ocupa numai de articolul hotărît, cel nehotărît intrînd într-o categorie dominată de *Det*, cf. Em. Vasiliu, Sanda Golopenţia-Eretescu, *Sintaxa transformaţională a limbii române*, Bucureşti, 1969.

37 Genul la adjective fiind o problemă de acord, nu ne-am referit şi la el.

Deci simbolul *A* se rescrie conform regulii :

$$\text{R IX}\quad A \rightarrow \left\{ \begin{array}{l} \begin{bmatrix} +\text{voc} \\ +\text{cont} \end{bmatrix} \Big/ \left\{ \begin{array}{l} [+\text{Pl}] \\ \begin{bmatrix} -\text{Fem} \\ -\text{Pl} \end{bmatrix} \end{array} \right\} - \\ \begin{bmatrix} -\text{cons} \\ +\text{comp} \end{bmatrix} \Big/ \begin{bmatrix} +\text{Fem} \\ -\text{Pl} \\ +\text{Dir} \end{bmatrix} - \\ \begin{bmatrix} -\text{grav} \\ +\text{dif} \end{bmatrix} \Big/ \begin{bmatrix} +\text{Fem} \\ -\text{Pl} \\ -\text{Dir} \end{bmatrix} - \end{array} \right.$$

ceea ce înseamnă că, dacă *Flexiunea* numelui determinat este caracterizată prin [+Pl], indiferent de trăsăturile de gen şi caz, sau prin $\begin{bmatrix} -\text{Fem} \\ -\text{Pl} \end{bmatrix}$, indiferent de caz, simbolul A se rescrie ca /l/[38], iar dacă flexiunea determinatului este caracterizată prin $\begin{bmatrix} +\text{Fem} \\ -\text{Pl} \end{bmatrix}$, *A* se rescrie ca /a/ pentru cazurile nominativ, acuzativ ([+Dir]) şi ca /i/ pentru genitiv, dativ ([—Dir]).

3.3. După rescrierea bazei —*A*— corespunzătoare trăsăturilor sintactice ale determinatului, se rescrie în lanţul *A⁀Flex* simbolul *Flex*, variabil în raport cu trăsăturile de gen, număr, caz şi, într-o singură situaţie, în raport cu desinenţa substantivului sau adjectivului determinat, conform următoarelor reguli :

$$\text{R X}\quad \begin{bmatrix} -\text{Fem} \\ -\text{Pl} \\ +\text{Dir} \end{bmatrix} \rightarrow \left\{ \begin{array}{l} \begin{bmatrix} +\text{bem} \\ +\text{dif} \end{bmatrix} \Big/ \begin{bmatrix} +\text{bem} \\ +\text{dif} \end{bmatrix}_{\text{Flex}} \& \begin{bmatrix} +\text{voc} \\ +\text{cont} \end{bmatrix}_{A}^{\text{[39]}} - \\ \begin{bmatrix} -\text{grav} \\ -\text{dif} \end{bmatrix} \Big/ \begin{bmatrix} -\text{grav} \\ -\text{dif} \end{bmatrix}_{\text{Flex}} \& \begin{bmatrix} +\text{voc} \\ +\text{cont} \end{bmatrix}_{A} - \end{array} \right.$$

$$\text{R XI}\quad \begin{bmatrix} -\text{Fem} \\ -\text{Pl} \\ -\text{Dir} \end{bmatrix} \rightarrow \begin{bmatrix} +\text{bem} \\ +\text{dif} \end{bmatrix} \quad \begin{bmatrix} -\text{grav} \\ +\text{dif} \end{bmatrix} \Big/ A - \text{[40]}$$

[38] Pentru determinarea substantivelor sau adjectivelor caracterizate $\begin{bmatrix} -\text{Fem} \\ +\text{Dir} \end{bmatrix}$ am presupus forma /l/&/u/ la singular şi /l/&/i/ la plural (avînd şi o motivare etimologică), pentru stabilirea unui echilibru în sistemul de articulare şi a unei corelaţii între flexiunea articolului şi determinantului. Acest fapt nu complică în nici un fel gramatica, deoarece regulile de suprimare a lui /u/ final precedat de grupul [—cons] [+voc] şi a lui /l/ urmat de /i/ la finală de cuvînt sînt oricum formulate pentru flexiunea substantivelor şi adjectivelor (cf. regulile 7, 15, 21, 22).

[39] Se încadrează în această regulă şi un substantiv ca *tată* articulat : *tatăl.* Deoarece segmentul care precedă articolul este $\begin{bmatrix} +\text{grav} \\ -\text{dif} \end{bmatrix}$ şi nu $\begin{bmatrix} +\text{bem} \\ -\text{dif} \end{bmatrix}$ ca în R X, în dicţionar substantivul va purta menţiunea specială că trece prin această regulă.

[40] Contextul fonic în care se aplică regulile R XI — R XV nu a fost specificat deoarece nu determină, ca în cazul lui R X, o anumită realizare a simbolului *Flexiune.* Indicarea contextului fonic în R XI — R XV ar fi fost redundantă, deoarece prin R IX este rescris fonologic simbolul *A,* în raport cu trăsăturile sintactice ale determinantului.

$$\text{R XII} \begin{bmatrix} +\text{Fem} \\ -\text{Pl} \end{bmatrix} \rightarrow \emptyset \;/\; A-$$

$$\text{R XIII} \begin{bmatrix} +\text{Pl} \\ -\text{Dir} \end{bmatrix} \rightarrow \begin{bmatrix} +\text{bem} \\ -\text{dif} \end{bmatrix} \quad \begin{bmatrix} +\text{voc} \\ -\text{cont} \end{bmatrix} \;/\; A-$$

$$\text{R XIV} \begin{bmatrix} -\text{Fem} \\ +\text{Pl} \\ +\text{Dir} \end{bmatrix} \rightarrow \begin{bmatrix} -\text{grav} \\ +\text{dif} \end{bmatrix} \;/\; A-$$

$$\text{R XV} \begin{bmatrix} +\text{Fem} \\ +\text{Pl} \\ +\text{Dir} \end{bmatrix} \rightarrow \begin{bmatrix} -\text{grav} \\ -\text{dif} \end{bmatrix} \;/\; A-$$

Cu excepţia articolului pentru feminine, la singular, unde prin baza *A* se desemnează atît categoria determinării, cît şi categoriile de gen, număr, caz, în toate celelalte situaţii baza semnifică determinarea, iar categoriile de gen, număr şi caz ale articolului sînt desemnate prin *Flexiune*.

3.4. Faptele stabilite sub 1.3.4 şi 2.3.6, referitoare la realizarea desinenţelor în anumite condiţii fonetice, suferă următoarele modificări prin adăugarea articolului :

$/u/_{\text{Flex}}$ se realizează întotdeauna vocalic, dacă este urmat de articol ;

$/i/_{\text{Flex}}$ se realizează vocalic, ca şi /i/ din $/uri/_{\text{Flex}}$, atunci cînd este urmat de articol, determinînd la rîndul lui transformări în realizarea fonică a articolului ;

$/ə/_{\text{Flex}}$ trece la $\emptyset$, dacă este urmat de articol ;

$/e/_{\text{Flex}}$ sau $[e] < /ə/_{\text{Flex}}$ se semivocalizează, dacă este urmat de articolul /a/.

3.5. Influenţa desinenţei asupra articolului poate fi urmărită cînd aceasta din urmă *este* o vocală difuză non-gravă sau *se realizează* ca o vocală difuză non-gravă[41]. Astfel, articolul /i/ : $\begin{bmatrix} +\text{Fem} \\ -\text{Pl} \\ -\text{Dir} \end{bmatrix}$ trece la zero, dacă desinenţa substantivului sau adjectivului determinat este /i/[42] (*străzii* [strəzi]), sau se semivocalizează, dacă desinenţa este /e/ (*casei* [kasej]). Dacă articolul este /li/, realizat ca [i], el trece la zero, cînd desinenţa care-l precedă este /i/ (ex. : [kopil]&[i]&[li] > [kopi]&[i]&[i] > [kopii]).

[41] Ne referim la articolul $\begin{bmatrix} -\text{Fem} \\ +\text{Pl} \\ +\text{Dir} \end{bmatrix}$ /li/, realizat ca [i].

[42] Am încercat verificarea afirmaţiei de mai sus făcînd, cu ajutorul Corneliei Cohuţ, sonagrama secvenţelor : (1) *străzii tale* şi (2) *străzile*. Singura deosebire între segmentul difuz non-grav ortografiat *ii* în (1) şi *i* în (2) este durata mai mare a primului. Aceasta se poate explica prin situarea sa la finală de cuvînt. Deci am putea socoti corectă interpretarea ca „zero" din punct de vedere fonetic a articolului /i/ precedat de desinenţa /i/. Faptele de mai sus nu ne permit însă o concluzie categorică, deoarece proba a fost făcută cu un singur subiect. Dacă cercetările ulterioare, cu mai mulţi subiecţi şi cu contexte diferite vor infirma cele arătate în legătură cu comportamentul fonetic al lui $/i/_{\text{Art}}$ precedat de desinenţa /i/, situaţia regulilor formulate mai jos (cf. 4. 1) nu se schimbă cu mult. Singura modificare va consta în faptul că regula de suprimare a lui [i] sau [j] (cf. regula 23), rezultaţi din regulile precedente de semivocalizarea sau desonorizarea lui /i/ final (cf. regulile 19, 21), nu se va mai aplica în aceste condiţii.

4. Pentru formularea regulilor de flexiune vom ţine seama de :

(a) transformările fonetice ale desinenţei sub influenţa finalei morfemului lexical (morfem lexical → desinenţă) ;

(b) alternanţele produse în bază sub influenţa desinenţei (morfem lexical ← desinenţă) ;

(c) transformările fonetice ale articolului sub influenţa desinenţei (desinenţă → articol) ;

(d) transformările fonetice ale desinenţei, determinate de articol (desinenţă ← articol).

Alternanţele stabilite sub 1—3 şi la care se referă regulile de sub 4.1 sînt :

/t/ ~ /c/	/str/ ~ /ʃtr/
/d/ ~ /z/	/l/ ~ Ø
/k/ ~ /ĉ/	/a/ ~ /ə/
/g/ ~ /ĝ/	/e/ ~ /ə/
/s/ ~ /ʃ/	/i/ ~ /ɨ/
/z/ ~ /ʒ/	/e/ ~ /ea/
/sk/ ~ /ʃt/	/e/ ~ /a/
/ʃk/ ~ /ʃt/	/e/ ~ /ia/
/st/ ~ /ʃt/	/o/ ~ /oa/

Materialul prezentat în lucrare a impus formularea regulilor de flexiune şi fonetice de mai jos. Au fost enunţate întîi cele privitoare la alternanţele consonantice şi apoi la cele vocalice, ţinînd seama de ordinea în care se aplică. Secvenţele obţinute prin regulile referitoare la consoane permit sau opresc aplicarea unor reguli care se ocupă de alternanţele vocalice. Astfel, asupra secvenţei /lung/&/i/$_{Flex}$, o regulă care suprimă pe /i/$_{Flex}$ după o consoană diezată va trebui aplicată după regula de alternanţă consonantică :

[lung]&[i] → [lunĝ]&[i] → [lunĝ^{i}] → [lunĝ]

4.1. Pentru formularea regulilor am utilizat sistemul fonologic expus în tabelul 28.

Tabelul 28

	p	b	m	f	v	t	d	č	ğ	n	c	s	z	ʃ	ʒ	k	g	k′	g′	h	l	r	a	e	i	o	u	ə	ɨ
Consonantic	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	—	—	—	—	—	—	—
Vocalic	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	+	+	0	0	0	0	0	0	0
Grav	+	+	+	+	+	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	+	+	+	+	+	0	0	0	—	—	0	0	+	+
Compact	—	—	—	—	—	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	+	+	+	+	+	0	0	+	—	0	—	0	—	0
Difuz	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	—	—	+	—	+	—	+
Bemolat	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	—	—	+	+	—	—
Strident	0	0	0	0	0	—	—	0	0	—	+	+	+	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Continuu	—	—	—	+	+	0	0	—	—	0	—	+	+	+	+	—	—	—	—	+	+	—	0	0	0	0	0	0	0
Diezat	0	0	0	0	0	—	—	+	+	—	—	—	—	+	+	—	—	+	+	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Nazal	—	—	+	0	0	—	—	0	0	+	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Sonor	—	+	0	—	+	—	+	—	+	0	0	—	+	—	+	—	+	—	+	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

1. $$\begin{bmatrix}-\text{strid}\\-\text{naz}\end{bmatrix}\longrightarrow\begin{bmatrix}+\text{strid}\\-\text{cont}\end{bmatrix}\Big/\left[\begin{Bmatrix}\begin{bmatrix}+\text{cons}\\+\text{grav}\\+\text{naz}\\+\text{voc}\end{bmatrix}\\[-\text{cons}]\end{Bmatrix}\right]\text{——}\&\begin{bmatrix}-\text{grav}\\+\text{dif}\end{bmatrix}_{\text{Flex}}$$

2. $$[-\text{cont}]\longrightarrow[+\text{cont}]\Big/\begin{bmatrix}+\text{strid}\\+\text{son}\\\text{——}\end{bmatrix}$$

3. $$\begin{bmatrix}+\text{grav}\\-\text{diez}\end{bmatrix}\longrightarrow\begin{bmatrix}-\text{grav}\\-\text{cont}\\+\text{diez}\end{bmatrix}\Big/\begin{Bmatrix}\begin{bmatrix}+\text{cons}\\+\text{grav}\end{bmatrix}\\\begin{bmatrix}-\text{grav}\\-\text{strid}\end{bmatrix}\\[-\text{cons}]\end{Bmatrix}\text{——}\&\begin{bmatrix}-\text{cons}\\-\text{grav}\end{bmatrix}_{\text{Flex}}$$

4. $$[-\text{diez}]\longrightarrow[+\text{diez}]\Big/\left[\begin{matrix}\begin{bmatrix}-\text{grav}\\+\text{cont}\\\text{——}\end{bmatrix}\\\begin{bmatrix}-\text{grav}\\+\text{cont}\\\text{son}\\\text{——}\end{bmatrix}\begin{bmatrix}\begin{Bmatrix}\begin{bmatrix}-\text{diez}\\-\text{naz}\end{bmatrix}\left(\begin{bmatrix}+\text{voc}\\-\text{cont}\end{bmatrix}\right)\&\begin{bmatrix}\text{grav}\\+\text{dif}\end{bmatrix}_{\text{Flex}}\\\begin{bmatrix}-\text{diez}\\+\text{comp}\end{bmatrix}\&\begin{bmatrix}-\text{cons}\\-\text{grav}\end{bmatrix}_{\text{Flex}}\end{Bmatrix}\end{bmatrix}\end{matrix}\right]$$

5. $$[+\text{comp}]\longrightarrow[-\text{naz}]\Big/\begin{bmatrix}-\text{grav}\\+\text{cont}\end{bmatrix}\begin{bmatrix}-\text{diez}\\\text{——}\end{bmatrix}\&\begin{bmatrix}-\text{cons}\\-\text{grav}\end{bmatrix}_{\text{Flex}}$$

6. $$[+\text{diez}]\longrightarrow[+\text{comp}]\Big/\begin{bmatrix}-\text{voc}\\+\text{cont}\\\text{——}\end{bmatrix}$$

7. $$\begin{bmatrix}+\text{voc}\\+\text{cont}\end{bmatrix}_{\text{N, Aj, Art}}\longrightarrow\emptyset\Big/\text{——}\&\begin{bmatrix}-\text{grav}\\+\text{dif}\end{bmatrix}_{\text{Flex}}$$

8. $$[+\text{comp}]\longrightarrow[+\text{grav}]\Big/\begin{Bmatrix}\ldots\begin{bmatrix}-\text{dif}\\+\text{acc}\\\text{——}\end{bmatrix}\ldots\end{Bmatrix}_{\text{N I}}\&\ldots\begin{bmatrix}-\text{grav}\\+\text{dif}\end{bmatrix}_{\text{Flex}}$$

9. $$[+\text{grav}]\longrightarrow[-\text{grav}]\Big/\begin{Bmatrix}\begin{bmatrix}-\text{grav}\\+\text{dif}\end{bmatrix}\\\begin{bmatrix}-\text{voc}\\+\text{diez}\end{bmatrix}\end{Bmatrix}\&\begin{bmatrix}-\text{dif}\\\text{——}\end{bmatrix}_{\text{Flex}}$$

10. $$\emptyset \longrightarrow \begin{bmatrix} -\text{cons} \\ +\text{comp} \\ +\text{acc} \end{bmatrix} \Big/ \begin{bmatrix} -\text{dif} \\ \begin{Bmatrix} -\text{grav} \\ +\text{bem} \end{Bmatrix} \\ +\text{acc} \end{bmatrix} \text{———} \ldots \& \begin{bmatrix} -\text{dif} \\ -\text{bem} \end{bmatrix}_{\text{Flex}}$$

11. $$[-\text{grav}] \longrightarrow [+\text{grav}] \Big/ \text{a)} \begin{bmatrix} -\text{voc} \\ -\text{comp} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} -\text{cons} \\ +\text{acc} \\ \text{———} \end{bmatrix} \ldots \& \begin{Bmatrix} \begin{bmatrix} +\text{dif} \\ +\text{bem} \end{bmatrix} \\ \begin{bmatrix} +\text{grav} \\ -\text{dif} \end{bmatrix} \end{Bmatrix}_{\text{Flex}}$$

$$\text{b)} \left\{ \begin{bmatrix} -\text{voc} \\ -\text{grav} \\ +\text{comp} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} -\text{cons} \\ -\text{dif} \\ +\text{acc} \\ \text{———} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} -\text{cons} \\ +\text{comp} \end{bmatrix} \right\}_{\text{Morfem}}$$

12. $$[+\text{acc}] \longrightarrow [-\text{acc}] \Big/ \begin{bmatrix} -\text{cons} \\ \text{———} \end{bmatrix} [+\text{acc}]$$

13. $$[-\text{acc}][+\text{acc}] \longrightarrow [+\text{acc}][-\text{acc}] \Big/ \begin{bmatrix} -\text{dif} \\ -\text{grav} \\ \text{———} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} -\text{cons} \\ +\text{comp} \\ \text{———} \end{bmatrix} \&[\;]_{\substack{\text{Flex} \\ [-\text{Pl}]}}$$

14. $$\begin{Bmatrix} [+\text{diez}] \\ [+\text{cons}] \begin{bmatrix} -\text{grav} \\ -\text{dif} \end{bmatrix} \\ \& \end{Bmatrix} \begin{bmatrix} -\text{cons} \\ +\text{comp} \end{bmatrix} \rightarrow \begin{Bmatrix} [-\text{diez}] \\ [+\text{cons}] \\ \& \end{Bmatrix} \begin{bmatrix} -\text{grav} \\ -\text{dif} \end{bmatrix} \Big/ \text{———} \ldots \& \ldots \begin{bmatrix} -\text{cons} \\ -\text{grav} \end{bmatrix}_{\text{Flex}}$$

15. $$\begin{bmatrix} +\text{dif} \\ -\text{acc} \\ \text{—} \end{bmatrix} \longrightarrow [-\text{voc}] \Big/ \text{a)}\ [-\text{cons}] \text{———} \begin{Bmatrix} \& \\ \# \end{Bmatrix}$$

$$\text{b)} \left. \begin{matrix} [-\text{voc}] \\ [-\text{cons}] \\ [-\text{cons}][+\text{voc}] \end{matrix} \right\} \& \begin{bmatrix} -\text{III 1 c} \\ -\text{Pl} \\ \text{———} \end{bmatrix} \#$$

$$\text{c)}\ \{ \cdots \text{———} [-\text{cons}] \ldots \}_{\text{Morfem}}$$

16. $$\begin{bmatrix} -\text{grav} \\ -\text{dif} \end{bmatrix} \longrightarrow \emptyset \Big/ \left. \begin{matrix} \text{a)}\ [+\text{diez}] \\ \text{b)} \begin{bmatrix} (-\text{voc}) \\ -\text{grav} \\ +\text{dif} \end{bmatrix} \end{matrix} \right\} \text{———} [-\text{cons}]$$

17. $$[-\text{dif}] \longrightarrow [+\text{dif}] \Big/ \left. \begin{matrix} [-\text{cons}] \\ [-\text{regula } 16]^{43} \end{matrix} \right\} \begin{bmatrix} -\text{cons} \\ -\text{grav} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} -\text{cons} \\ +\text{comp} \end{bmatrix}$$

18. $$\begin{bmatrix} +\text{grav} \\ -\text{dif} \end{bmatrix} \longrightarrow \emptyset \Big/ \text{———} \begin{bmatrix} -\text{cons} \\ +\text{comp} \end{bmatrix}$$

---

[43] Pentru această modalitate de excludere a faptelor prezentate de o regulă precedentă, cf. Robert Harms, *The ABC /s of Generative Phonology*, Prentice-Hall, Inc,. 1967, Cap VI, 13.

19. $$[\ ] \longrightarrow [-\text{voc}] \;/\; \begin{bmatrix} -\text{comp} \\ \begin{Bmatrix} -\text{grav} \\ +\text{bem} \end{Bmatrix} \\ \underline{\qquad} \end{bmatrix} [-\text{cons}]$$

$$[-\text{cons}] \begin{bmatrix} +\text{dif} \\ -\text{bem} \\ \underline{\qquad} \end{bmatrix}$$

20. $$[\ ] \longrightarrow [+\text{sonor}] \;/\; \begin{bmatrix} -\text{cons} \\ \underline{\qquad} \end{bmatrix}$$

21. $$[\ ] \longrightarrow [-\text{sonor}] \;/\; \left.\begin{matrix} [-\text{voc}] \\ [-\text{cons}][+\text{voc}] \\ \begin{bmatrix} (-\text{voc}) \\ -\text{cons} \\ +\text{dif} \\ -\text{grav} \end{bmatrix} \end{matrix}\right\} \begin{bmatrix} -\text{voc} \\ -\text{cons} \\ +\text{dif} \\ \underline{\qquad} \end{bmatrix} \#$$

22. $$\begin{bmatrix} -\text{sonor} \\ +\text{dif} \\ +\text{bem} \end{bmatrix} \longrightarrow \emptyset \;/\; \underline{\qquad} \;\#$$

23. $$\begin{bmatrix} (-\text{voc}) \\ -\text{cons} \\ -\text{son} \\ +\text{dif} \\ -\text{grav} \end{bmatrix} \longrightarrow \emptyset \;/\; \begin{Bmatrix} [+\text{diez}] \\ \begin{bmatrix} (-\text{voc}) \\ -\text{cons} \\ +\text{dif} \\ -\text{grav} \end{bmatrix} \end{Bmatrix} \underline{\qquad} \;\#$$

4.2. Prin regula 1 o consoană non-stridentă non-nazală (/t, d/), aflată la finala unui morfem lexical, devine stridentă non-continuă (/c, ḑ/), urmată de desinența /i/, indiferent dacă acest flectiv este caracterizat ca [+Pl] sau $\begin{bmatrix} -\text{Pl} \\ +\text{Fem} \\ -\text{Dir} \end{bmatrix}$. Segmentele fonice care pot preceda consoana fără să împiedice realizarea alternanței sînt non-consoane sau, dacă sînt segmente consonantice, ele trebuie să fie grave, nazale sau lichide. Am făcut această specificare pentru a opri producerea alternanțelor /st/∼* ∼*/sc/ sau /ʃt/ ∼* /ʃc/, nerealizabile în limba română.

Regula 2 se aplică întotdeauna după 1 și transformă caracterul non-continuu al consoanei stridente sonore, obținute prin 1, în caracter continuu. Limba română standard nu mai cunoaște perechea sonoră (/ḑ/) a stridentei non-continue /c/. De aceea pentru realizarea alternanței /t/∼ /c/ se aplică numai regula 1, iar pentru alternanța /d/ ∼ /z/ se aplică regulile 1 și 2, avînd formele :

(1) /d/ + /i/ > /ḑ/ + /i/

(2) /ḑ/ > /z/

Am preferat acest mod de prezentare a celor două alternanţe : /t/ ~ /c/, /d/ ~ /z/, care pînă la un punct au acelaşi tratament, deoarece, pe de-o parte, corespunde şi unui aspect de istorie a limbii, iar pe de altă parte, ceea ce este mai important, formularea regulilor este mult mai simplă. Dacă am fi tratat separat cele două alternanţe, regulile ar fi avut forma :

1′
$$\begin{bmatrix}-\text{strid}\\-\text{naz}\end{bmatrix} \longrightarrow \begin{bmatrix}+\text{strid}\\-\text{cont}\end{bmatrix} \Bigg/ \left\{\begin{matrix}\begin{bmatrix}+\text{cons}\\ \left\{\begin{matrix}+\text{grav}\\+\text{naz}\\+\text{voc}\end{matrix}\right\}\end{bmatrix}\\ [-\text{cons}]\end{matrix}\right\} \begin{bmatrix}-\text{sonor}\\ \underline{\qquad\quad}\end{bmatrix} \& \begin{bmatrix}-\text{grav}\\+\text{dif}\end{bmatrix}_{\text{Flex}}$$

2′
$$\begin{bmatrix}-\text{strid}\\-\text{naz}\end{bmatrix} \longrightarrow \begin{bmatrix}+\text{strid}\\+\text{cont}\end{bmatrix} \Bigg/ \left\{\begin{matrix}\begin{bmatrix}+\text{cons}\\ \left\{\begin{matrix}+\text{grav}\\+\text{naz}\\+\text{voc}\end{matrix}\right\}\end{bmatrix}\\ [-\text{cons}]\end{matrix}\right\} \begin{bmatrix}+\text{sonor}\\ \underline{\qquad\quad}\end{bmatrix} \& \begin{bmatrix}-\text{grav}\\+\text{dif}\end{bmatrix}_{\text{Flex}}$$

corespunzînd alternanţelor /t/ ~ /c/ (1′) şi, respectiv, /d/ ~ /z/ (2′). Este evident că această ultimă soluţie este cu mult mai complicată decît prima.

Regula 3 se referă la alternanţele /k/ ~ /ĉ/, /g/ ~ /ĝ/, realizate la finala morfemului lexical, atunci cînd desinenţa este o vocală non-gravă. Remarcăm că, spre deosebire de alternanţele precedente, cele cuprinse în 3 se realizează şi dacă desinenţa este o vocală non-gravă non-difuză (/e/). Segmentul care precedă consoana alternantă poate fi orice vocală sau orice consoană gravă. Dacă segmentul consonantic este non-grav, el trebuie să fie şi non-strident. Precizarea contextului a fost făcută pentru evitarea alternanţelor /ʃk/ ~ /ʃĉ/[44] şi /sk/ ~ /sĉ/[45], care nu se realizează în româna standard, grupurile /ʃk/, /sk/ alternînd cu /ʃt/.

Din regulile precedente au fost excluse alternanţele referitoare la grupurile /st/, /sk/, /ʃk/. Regula 4 se ocupă de aceste grupuri şi de consoanele /s, z/. Conform acestei reguli, o consoană non-gravă continuă nondiezată (/s, z/) devine diezată (/ʃ, ʒ/), dacă se află la finala morfemului lexical şi desinenţa care urmează este o vocală non-gravă difuză (/i/). Aceeaşi desinenţă, /i/, determină şi alternanţele /st/ ~ /ʃt/, /str/~ /ʃtr/, dacă grupurile consonantice se află imediat înaintea semnului de concatenare. Am încadrat aici şi grupul /sk/ aflat la finala morfemului lexical. Acest grup, urmat de una din desinenţele /e, i/, conform regulii 4 trece la /ʃk/. Pentru a obţine forma realizată a alternanţei /sk/ ~/ʃt/ se aplică regula 5, care transformă caracterul compact al unui segment final nondiezat în caracter non-nazal, dacă este precedat de un segment continuu non-grav şi urmat imediat de una din desinenţele /e, i/.

---

[44] Am înregistrat două substantive în care alternanţa se realizează (*reşcă* ~ *reşce* şi *raşcă* ~ *răşci*), dar ele nu fac parte din româna standard.

[45] Substantivele *basc* ~ *basci*, *frescă* ~ *fresce* şi adjectivul *flasc* ~ *flasci*, care cunosc această alternanţă, vor purta în dicţionar menţiunea că trec prin regula 3.

Ordinea în care se aplică aceste două reguli este obligatoriu 4 — 5 şi nu 5 — 4, deoarece în 5 se încadrează atît grupul /ʃk/ din forma de bază a morfemului lexical, cît şi /ʃk/ obţinut prin aplicarea regulii 4 asupra grupului /sk/ din forma de bază.

Prin regula 6, caracterul [+diezat] al consoanelor notate în matricea sistemului fonologic $\begin{bmatrix}+\text{cont}\\+\text{diezat}\end{bmatrix}$ este convertit în [+compact]. Această regulă se aplică obligatoriu înainte de 9 pentru a evita trecerea desinenţei /ə/ la /e,/ după /ʃ,ʒ/. Dacă regula 9 s-ar aplica înainte de 6, deci dacă /ʃ, ʒ/ ar fi notate ca diezate, un lanţ cum ar fi $/\text{fruntaʃ}/\&/ə/_{\underset{[-\text{Pl}]}{\text{Des}}}$ ar deveni $*/\text{fruntaʃ}/\&/e/_{\underset{[-\text{Pl}]}{\text{Des}}}$, ceea ce nu este corect în româna standard. De asemenea, regula 6 se aplică înainte de 16. Altfel s-ar exclude posibilitatea apariţiei grupului /ea/ după /ʃ, ʒ/ *şi la nivelul cuvîntului*. Or, de cele mai multe ori, dacă acest grup vocalic face parte din alt morfem, el se păstrează şi cînd este precedat de /ʃ, ʒ/ (ex : /greʃ/&/ealə /> /greʃealə/).

Regula 7 se aplică morfemelor marcate în dicţionar [-neologic]. Prin ea este exclus un segment vocalic continuu (/l/), dacă este urmat imediat de /i/ final. Trebuie subliniat că morfemul din care /l/ face parte este necesar să fie dominat de *N*, *Adj* sau *A*, iar /i/ de *Flex*. Este vorba deci atît de /l/ din forma de bază a unui substantiv sau adjectiv :

ex : $/\text{kal}/_{\text{N}}$ & $/\text{i}/_{\text{Flex}}$ > /kai/[46]

$/\text{mol}/_{\text{Adj}}$ & $/\text{i}/_{\text{Flex}}$ > /moi/[46]

cît şi de $/\text{l}/_{\text{A}}$, care împreună cu un element dominat de *Flex* formează articolul :

ex : $/\text{lup}/_{\text{N}}$ &$/\text{i}/_{\text{Flex}}$ &$/\text{l}/_{\text{A}}$&$/\text{i}/_{\text{Flex}}$>/lup/&/i/&/i/>/lupii/[47].

Am făcut precizările anterioare deoarece /l/ din morfemele dominate de *Vb* nu are acest tratament. La morfemele dominate de simbolul *Vb* întîlnim însă o situaţie similară a consoanei /n/, care, urmată de $/\text{i}/_{\text{Flex}}$, trece la zero.

După regulile referitoare la consoane vor fi aplicate cele care se ocupă de alternanţele vocalice, aceasta deoarece o consoană modificată sub influenţa unei vocale poate determina, la rîndul ei, un anumit comportament al vocalei respective. Spre exemplu, consoana /g/ urmată de desinenţa /i/ trece la /ĝ/, pentru a determina apoi trecerea lui /i/ la zero :

$$[\text{larg}]\&[\text{i}] \longrightarrow [\text{larĝ}^{\text{i}}_{\circ}] \longrightarrow [\text{larĝ}]$$

Regula 8 converteşte caracterul compact al vocalei difuze accentuate /a/ în caracter grav (/ə/), dacă morfemul lexical din care vocala face parte este *dominat de NI*. Alternanţa /a/ ~ /ə/ nu este înregistrată la adjective (*tare* ~ *tari*), iar dintre clasele substantivale stabilite numai cea care cuprinde substantive feminine, deci I(1—3), cunoaşte această alternanţă,

---

46 Formele corecte : [kaj], [moj] se obţin prin aplicarea ulterioară a unei reguli de semivocalizare a lui/i/ final.

47 Forma corectă, [lupi], rezultă din aplicarea regulilor 15, 21, 23, de semivocalizare, desonorizare şi suprimare a lui /i/ final.

de aceea am făcut menţiunea de mai sus. Desinenţa care domină alternanţa, indiferent de trăsăturile referitoare la număr şi caz, trebuie *să fie* o vocală difuză non-gravă (/i/) (*mare* ~ *mări*) sau *să cuprindă* o difuză non-gravă (/uri/) (*blană* ~ *blănuri*).

O regulă de flexiune nominală [48] aplicabilă *numai* adjectivelor este 9. Conform ei, vocala non-difuză non-gravă devine gravă, dacă este desinenţă şi dacă segmentul final al morfemului lexical este o vocală non-gravă difuză sau o consoană diezată. De aceea un adjectiv ca *dibaci*, *dibace* a putut fi încadrat în aceeaşi clasă ca *bun*, *bună*, iar *argintiu*, *argintie* cu *lung*, *lungă*.

Regula 10 inserează un segment vocalic compact accentuat /á/[49] după vocalele /é/ şi /ó/, dacă morfemul lexical [50] din care acestea din urmă fac parte este urmat de unul din morfemele flexionare /ə/ sau /e/ (indiferent dacă /ə/ sau /e/ aparţin flexiunii verbale sau nominale). Regula putea fi formulată :

$$\emptyset \longrightarrow \begin{bmatrix} -\text{cons} \\ +\text{comp} \\ +\text{acc} \end{bmatrix} \Big/ \begin{array}{l} \begin{bmatrix} -\text{grav} \\ -\text{dif} \\ +\text{acc} \end{bmatrix} ____ \ldots \& \begin{bmatrix} -\text{dif} \\ +\text{grav} \end{bmatrix}_{\text{Flex}} \\ \begin{bmatrix} +\text{bem} \\ -\text{dif} \\ +\text{acc} \end{bmatrix} ____ \ldots \& \begin{bmatrix} -\text{dif} \\ -\text{bem} \end{bmatrix}_{\text{Flex}} \end{array}$$

deci stabilind o diferenţă în comportamentul lui /e/ şi /o/ faţă de desinenţele dominate /ə/ şi /e/, diferenţă existentă în limba română standard. Am adoptat însă formularea de la pagina 523, propusă de Em. Vasiliu, fiind mai simplă şi în acelaşi timp în concordanţă cu evoluţia istorică a vocalelor. Asupra grupului /ea/ urmat de /e/ din desinenţă, se aplică regula de monoftongare (14). Aceasta din urmă nu a fost stabilită special pentru segmentul /ea/ obţinut în urma aplicării regulii 10, deci formularea mai simplă nu determină creşterea numărului de reguli. Regula 10 se aplică în general morfemelor care în dicţionar sînt marcate [—neologic]. Cum însă există excepţii, morfemele neologice care se încadrează şi ele în această regulă vor fi menţionate ca atare în dicţionar (*snob* ~ *snoabă*).

Dacă /éá/ face parte din acelaşi morfem cu una din consoanele /ʃ, ʒ/, prin regula 11 caracterul non-grav al primei vocale este transformat în [+grav], deci grupul /éá/ trece la /ə́á/. Aceeaşi regulă 11, se aplică şi vocalelor non-grave /e, i/, dacă sînt precedate de o labială (/p, b, m, f, v/), iar în morfemul următor se află una din vocalele /u/ sau /ə/[51] : /pér/&/u/ >/pər/&/u/. Pentru a evita apariţia unor forme incorecte şi de la care nu putem obţine în nici un fel, prin reguli de flexiune sau fonologice, forme corecte în limba română (/pér/&/ə/>*/pər/&/ə/), trebuie respectată, aşa cum am arătat, o anumită ordine în aplicarea regulilor. De exemplu, asupra secvenţei /pér/&/ə/ vor opera : întîi regula 10 : /péár/&/ə/,

---

[48] Subliniem că este vorba de flexiunea *nominală*. Dacă ne referim în general la flexiune, regula se aplică nu numai adjectivelor, ci şi verbelor.

[49] Am introdus vocala accentuată pentru simplificare. Cf., mai jos, interpretarea regulii 12.

[50] Includem în *morfeme lexicale* şi sufixele derivate.

[51] Morfemele care nu se încadrează în această regulă (*semeţ* ~ *semeaţă*) vor fi specificate în dicţionar ca netrecînd prin regula 11.

apoi regula 11 : /pəár/&/ə/ (de la această formă, prin regulile următoare : 12, 17, obţinem forma corectă în limba română : /párə/). În această regulă se încadrează şi *tînăr*, *tînără*, deşi vocalele alternante sînt precedate de /t/ şi /n/. În dicţionar vom specifica faptul că morfemul trece prin 11. Regula a fost formulată ţinînd seama de poziţia morfemelor faţă de semnul de concatenare. Deci ea se aplică înainte de suprimarea lui.

În urma aplicării regulilor 10 şi 11 se obţine o succesiune de segmente vocalice accentuate (/éá/, /óá/, /əá/), ceea ce nu este conform limbii române. Prin regula 12 este exclus caracterul accentuat al primei vocale, obţinînd grupurile /eá/, /oá/, /əá/. Faptul că am introdus prin prima regulă un segment vocalic accentuat după unul tot accentuat are ca urmare formularea regulii 12 ca o regulă de eliminare a caracterului accentuat, nu de transferare a accentului de pe prima pe a doua vocală. Am preferat această soluţie deoarece, în această formă, regula poate fi aplicată şi unui morfem urmat de un sufix accentuat [52].

Regula 13 transferă accentul de pe ultima vocală pe penultima, în cazul substantivelor de tipul *cafea*, *măsea*, dacă sînt urmate de desinenţa de plural. Regula a fost formulată pentru a evita notarea în dicţionar cu două accente, a morfemelor de acest tip. Altfel, plecînd de la forma [kaféá] &[le]$_{Des}$ şi aplicînd regula de monoftongare, am suprima o dată cu vocala şi accentul, ajungînd în cele din urmă la un cuvînt fără accent, ceea ce nu este compatibil cu limba română. De aceea am introdus regula 13. În aplicarea ei trebuie să se ţină seamă de morfemul gramatical următor : el va fi *cu obligativitate* desinenţă de plural.

Prin regula 14 este exclus segmentul vocalic compact din grupul /ea/, precedat de o consoană sau aflat la iniţială de morfem, dacă morfemul următor, dominat de *Flex*, cuprinde un segment vocalic non-grav : /e/, /i/. De exemplu :

$$/\text{betéág}/\&\begin{cases}/\text{i}/_{\text{Flex}} \rightarrow \text{betég}/\&/\text{i}/\\ /\text{e}/_{\text{Flex}} \rightarrow /\text{betég}/\&/\text{e}/\end{cases}$$

sau : /léáĝ/[53]&/e/$_{Flex}$ → léĝ/&/e/.

Regula se referă atît la desinenţele /e/, /i/, cît şi la desinenţa /le/. De aceea în 14 se încadrează toate substantivele de tipul *cafea* ~ *cafele* etc. Conform aceleiaşi reguli, un segment vocalic compact precedat de o consoană diezată (/ĉ, ĝ, k̂, ǵ/ ; /ʃ, ʒ/ au fost excluse prin 6) devine non-grav non-compact : /e/. Regula se aplică numai *înaintea* suprimării semnului de concatenare. Altfel, urmat de /e, i/, grupul /ea/ nu ar putea să apară în româna standard, ceea ce nu este adevărat. O formă ca /reazem/ ar deveni */rezem/.

Conform regulii 15, un segment vocalic difuz neaccentuat devine semivocală în următoarele contexte :

a) Dacă se află la finală de morfem sau de cuvînt şi este precedat de o vocală.

b) Dacă vocala difuză se găseşte la finală de cuvînt şi este precedată de semnul de concatenare. Cînd înaintea acestui semn apare o lichidă, ea trebuie să fie precedată de o vocală. Am făcut această precizare pentru a evita „semivocalizarea" lui /u/ sau /i/ în cuvinte ca *sobru* ~ *sobri*, *amplu* ~

[52] Nu am introdus în formularea regulii acest aspect deoarece aici nu ne ocupăm de derivare.

[53] Forma obţinută din /léĝ/&/e/ prin aplicarea regulii 10.

ampli etc. O condiţie care se impune este ca desinenţa să nu fie caracterizată ca [—Pl] şi în acelaşi timp să nu aparţină tipului III 1 c. Aceasta deoarece în *remediu*, *concediu* etc. desinenţa $/u/_{[-Pl]}$ nu devine semivocală pe cînd $/i/_{[+Pl]}$ trece la /j/ : *remedii*, *concedii* etc.

c) Dacă, într-un morfem, segmentul difuz este urmat imediat de o vocală.

Regulile următoare au comun faptul că se aplică indiferent de existenţa semnului de concatenare, deci se referă la grupuri vocalice la nivelul cuvîntului, nu al morfemului. Prin regula 16 este eliminată vocala non-gravă non-difuză /e/ din grupul /ea/, după o consoană diezată (/ĉ, ĝ, k̂, ǵ/) sau după vocala non-gravă difuză /i/. De exemplu : /piétr/&/ə/ > / /piéátrə/ > /pieátrə/ > /piátrə/ ; /iérb/&/ə/ > /iéárbə/ > /ieárbə/ > /iárbə/ ; /ĉét/&/ə/ > /ĉéátə/ > /ĉeátə/ > /ĉátə/.

Regula 17 transformă caracterul non-difuz al vocalei prime din grupul /ea/ în difuz, dacă grupul vocalic este precedat de o vocală. Vocala trebuie să fie însă diferită de /i/. Deci aplicarea regulii 16 exclude aplicarea regulii 17, şi invers. Faptul va fi menţionat în formularea regulii 17. Ea se aplică, aşa cum am mai arătat, atît grupurilor obţinute prin 10 şi 12 : /buéstr/&/ə/ → /buéástrə/ > /bueástrə/ > /buiástrə/, cît şi celor obţinute în urma suprimării semnelor de concatenare dintre morfeme /odá/&/ /e/&/a/ > /odáea/ > /odáia/. În această regulă se încadrează şi substantivul neutru *toiag* şi masculinul *băiat*. În dicţionar va fi specificat că ele trec prin 10, 12, 17, deşi alternanţa vocalică /e/ ~ /ia/ nu este dominată în cazul lor de /ə/.

Prin regula 18 este eliminată vocala /ə/ din grupul /əa/, inexistent în limba română. Aplicînd această regulă, obţinem alternanţa /e/ ~ /a/. Ea se referă la grupul /əá/ atît la nivelul morfemului : /pér/&/ə/ > > /péár/ > /pəárə/ > / pəárə/ > /párə/, cît şi la jonctura desinenţei cu articolul feminin : $/kás/\&/ə/_{Flex}\&/a/_{Art}$ > /kásəa/ > /kása/.

Regula următoare, 19, introduce trăsătura [—vocalic] unui segment non-compact bemolat /o/ sau non-grav /e/, urmat de o vocală, şi unui segment difuz non-grav /i/, precedat de o vocală. Această regulă nu se poate aplica după 20, 21, 22, 23, deoarece atunci ar fi excluse formele articulate *puii* (/púi/), *copiii* (/kopíi/), în locul lor obţinînd forme similare cu cele nearticulate : /púj/, /kopíj/.

Regula 20 specifică trăsătura [+sonor] oricărui segment non-consonantic. Introducerea acestei trăsături este necesară pentru regulile următoare. Ea nu a fost specificată în matricea sistemului fonologic, deoarece sonoritatea nu este distinctivă pentru vocale. De asemenea este mai economică utilizarea unei reguli decît notarea caracterului sonor ori de cîte ori în matricea unui morfem apare o vocală.

Regulile 21, 22, 23 se aplică segmentelor vocalice aflate *la finală de cuvînt*. Regula 21 introduce caracterul non-sonor vocalelor sau semivocalelor difuze aflate la finală de cuvînt, precedate de o consoană ; de o lichidă, la rîndul ei precedată de o vocală ; de o vocală sau semivocală difuză non-gravă (/i/ sau /j/).

Prin aplicarea regulii 22 este eliminată vocala sau semivocala difuză bemolată desonorizată (/u̥/ sau /w̥/).

Regula 23 se referă la segmentul final vocalic sau semivocalic difuz non-grav desonorizat, segment pe care îl exclude, dacă este precedat de o

semivocală difuză non-gravă sau de o consoană diezată [54]. Deci, după o altă consoană, vocala sau semivocala desonorizată (/i̯/ sau /j̥/) se păstrează la finală de cuvînt.

5.1. Regulile expuse sub 4.1 relevă tratamentul asemănător pe care îl au, în cursul flexiunii, morfemele substantivale și cele adjectivale. Singurele reguli care deosebesc cele două categorii de morfeme sînt 8 și 9. Prima este specifică *substantivelor*, și anume celor *feminine*, încadrate deci în clasa I. Aplicată altor morfeme care îndeplinesc *condițiile fonologice* cerute, ea ar determina obținerea unor forme aberante : /tat/$_{N\ III}$ /&/i/ $\xrightarrow{1}$ [55]/tac/&/i/ $\xrightarrow{8}$ */təci/ ; /tar/$_{Adj}$ &/i/ $\xrightarrow{8}$ */təri/.

Spre deosebire de 8, regula 9, specifică adjectivelor, *nu poate fi aplicată* substantivelor, deoarece acestea din urmă nu îndeplinesc condițiile fonologice cerute : nu vom întîlni în româna standard situații în care desinența /ə/ să fie precedată de un morfem substantival terminat într-o vocală non-gravă difuză sau într-o consoană diezată. De aceea în formularea regulii nu am introdus restricția ca morfemul lexical să fie dominat de *Adj*.

Cu aceste două excepții, celelalte 22 de reguli sînt aceleași pentru substantive și adjective. Alternanțele vocalice sau consonantice la substantive se realizează precedate de o mai mare varietate de foneme. Tratamentul de cele mai multe ori comun al morfemelor substantivale și adjectivale ne-a permis să socotim posibile unele alternanțe la adjective, chiar atunci cînd, precedate de anumite segmente, nu au fost atestate.

Faptul că din întreg inventarul de reguli una singură—8—este determinată de trăsăturile sintactice ale morfemelor confirmă ideea că, în cursul flexiunii, *trăsăturile fonologice* ale acestor morfeme sînt hotărîtoare.

Din cercetarea relațiilor stabilite între morfemele corespunzătoare simbolurilor N⁀*Flex*⁀*A*⁀*Flex* sau *Adj*⁀*Flex*⁀*A*⁀*Flex* rezultă că, *din punct de vedere fonologic*, forma de bază — N sau *Adj* — este influențată de desinență — *Flex* — și niciodată de articol — *Art* —, iar mai departe, se constată influența articolului asupra desinenței și niciodată asupra bazei. Deci relațiile fonologice se stabilesc exclusiv între unitățile imediat alăturate ale lanțului de morfeme. De aceea, în formularea regulilor se reflectă această succesiune.

5.2. Regulile de flexiune sînt reguli fonologice de *transformare*. Ele se aplică într-o anumită *ordine*, impusă de necesitatea obținerii unor secvențe reperabile în limbă. Schimbarea ordonării ar determina :

a) apariția unor forme incorecte. Spre exemplu, dacă regula 9 (care transformă caracterul grav al unei desinențe vocalice în non-grav, dacă este precedată de /i/ sau de o consoană diezată) se aplică înainte de 6 (prin care trăsătura [+diezat] a consoanelor continue /ʃ, ʒ/ este transformată în [+ compact]), desinența /ə/ din /kəmaʃ/&/ə/ ar deveni /e/ : /kəmaʃ/&/ə/, formă incorectă în româna *standard* [56];

---

[54] Remarcăm că sînt incluse aici și consoanele diezate rezultate din aplicarea regulilor privitoare la alternanțele consonantice.

[55] Am notat întotdeauna deasupra săgeții numărul regulii aplicate secvenței din stînga săgeții pentru obținerea formei din dreapta.

[56] Forma obținută /kəmaʃe/ este dialectală. Pentru importanța ordonării regulilor de flexiune în dialectologie, cf. Em. Vasiliu, *Towards a Generative Phonology of Daco-Rumanian Dialects*, în „Journal of Linguistics", vol. 2, nr. 1.

b) excluderea unor secvențe obținute printr-o altă regulă. Astfel, prin regula 5, grupul /ʃk/+ $/e, i/_{Flex}$ >/ʃt/+$/e, i/_{Flex}$. Dacă regula 4, conform căreia /sk/ + $/e, i/_{Flex}$ > /ʃk/ + /e, i/, se aplică după 5, ajungem la situații aberante, cum ar fi : /musk/&$/ə/_{Flex[-Pl]}$, */muʃk/&$/ə/_{Flex[+Pl]}$.Respectînd ordinea 4—5, grupul /ʃk/ obținut prin 4 va trece apoi prin 5, devenind /ʃt/+$/e,i/_{Flex}$: /muʃt/&/e/ ;

c) imposibilitatea utilizării unor reguli și rămînerea la forme intermediare incorecte (cf. motivarea și exemplu sub 4).

Pentru limba română standard, asupra secvențelor terminale *N⁀Flex⁀(A⁀Flex)* sau *Adj⁀Flex⁀(A⁀Flex)* se aplică, în ordinea stabilită 4.1, ori de cîte ori sînt îndeplinite condițiile cerute, întreg ciclul de reguli flexionare [57].

Decembrie 1969

Centrul de cercetări fonetice și dialectale,
București, Calea Victoriei 194

---

[57] Cf. Noam Chomsky, *Aspects of the Theory of Syntax*, p. 145 : „The phonological component consists of a sequence of rules that apply to a surface structure « from the bottom up » in the three-diagram representing it. That is, these rules *apply in a cycle* (subl. ns.), first to the minimal elements (formatives), then to the constituents of which they are parts (a constituent of a Phrase-marker being a substring of its terminal string dominated by a single category symbol), then to the constituents of which these are parts, and so on, until the maximal domain of phonological processes is reached" și *Topics in the Theory of Generative Grammar*, The Hague-Paris, 1966, p. 82 : „One part of the phonology may be a sequence of transformational rules that apply in a prescribed order to the expressions *within innermost brackets* (subl. ns.), erasing these at the termination of the sequence ; then they reapply in exactly the same way, etc., until the maximum domain of phonological processe is reached".

PROBLEME GENERALE DE LEXICOSTATISTICĂ. II

DE

ALEXANDRA ROCERIC-ALEXANDRESCU

6.1. Cercetătorii au căutat în ultima vreme să „descopere" o serie de legi ale structurii lexicale. Poate că, în ce priveşte lexicul, investigaţiile au fost stimulate de însăşi afirmaţia, care se impusese la un moment dat, că lexicul nu poate fi studiat sistematic sau că un asemenea studiu întîmpină mari dificultăţi. Pe linia căutărilor, amintim titlul semnificativ al unui capitol din cartea lui Ch. Muller *Initiation à la statistique linguistique* : „În căutarea legilor structurii lexicale" („A la recherche des lois de la structure lexicale", p. 166).

Analizînd aspectele statistice ale lexicului, autorul[62] distinge două tipuri de legi : cele care caracterizează numai fenomenele lingvistice (de tipul legilor lui Zipf, Waring-Herdan, indicii lui Jule, Herdan etc.) şi cele cu un cuprins mai larg, aplicabile în general şi altor ştiinţe, dar şi lingvisticii (de exemplu, legea binomială, legea Laplace-Gauss, indicii de corelaţie etc.).

În cele ce urmează, enunţăm pe scurt conţinutul cîtorva relaţii statistic-lexicale mai semnificative pentru domeniul lingvisticii.

6.2. Jule şi Zipf au pus în evidenţă relaţii care marchează începutul lexicostatisticii ştiinţifice.

N-am putut consulta, din păcate, cartea lui G. U. Jule, *The statistical Study of Vocabulary*, Cambridge, 1944 — o primă lucrare fundamentală, după părerea celor mai mulţi autori şi după cum reiese din numeroasele discuţii pe care le-a suscitat. Vom aminti după sinteza lui P. Guiraud[63] — care o menţionează de asemenea ca pe o lucrare capitală (*a capital book*), p. 43 — principalele idei şi relaţii puse în evidenţă de Jule :

— studiul Poissonian al distribuţiei cuvintelor[64];

---

[62] *Initiation*..., p. 133.

[63] *Bibliographie*..., p. 42—43.

[64] După G. Herdan, descrierea pe care o face Jule frecvenţelor din vocabular în termenii unei legi compuse a lui Poisson e mai curînd satisfăcătoare din punct de vedere teoretic. Cf. *The statistics of literary vocabulary*, Statistica, 1, XXVIII, gennario-marzo, 1968, p. 10 şi urm. G. Herdan afirmă însă că parametrul K, propus de Jule, este singura mărime care poate descrie utilizarea vocabularului în mod independent de mărimea eşantionului sau de lungimea textului. Ea n-ar trebui interpretată ca o lege particulară a şansei (legea Poisson), ci ca un simplu coeficient de variaţie al mediei, astfel : $v_m = \frac{\delta \sqrt{N}}{M}$ (în care : v_m = coeficientul variaţiei mediei, notat la Jule prin K ; N = numărul de cuvinte diferite ; M = media distribuţiei ; ρ = coeficient de variaţie). G. Herdan, *Advanced Theory*..., p. 92—107 şi 442.

— stabilirea unei caracteristici K — mijloc de studiu al paternității autorului și autenticității operei;

— frecvența literei inițiale ca o caracteristică a vocabularului unui autor.

Notăm că în această lucrare apare unul dintre primele modele matematice privind utilizarea cuvintelor într-un text.

Volumul lui Jule se integrează, după clasificarea de ansamblu făcută de Warren-Plath (*Mathematical linguistics* [65], p. 27 și urm.), studiilor care se ocupă de „Statistica stilurilor și a autorilor".

Deși, așa cum am mai arătat, în lucrarea de față ne preocupă probleme *generale* de statistică lexicală, și *nu* cele consacrate unor chestiuni *particulare* de stilistică, trebuie să observăm că este greu să facem asemenea delimitări atunci cînd ne referim la diversele legități enunțate pentru limba scrisă: autorii investigațiilor pe care le cităm nu au avut în vedere distincții de acest fel.

Ne oprim, în continuare, la legile lui Zipf, care au provocat multe și variate discuții.

Menționăm în primul rînd relația:

rang × frecvență = constant,

(formulată în *Human behavior and the principle of last effort: an introduction to human ecology*, Cambridge, Mass., 1949)[66], explicată de Zipf prin principiul minimului efort, iar de Mandelbrot prin economia mesajului [67].

Această relație este cunoscută sub numele de ecuația Estoup-Zipf, fiind semnalată, încă de la începutul secolului, de francezul J. H. Estoup [68].

Unii cercetători sînt entuziaști ai relației stabilite de Zipf și o aplică fără rezerve, găsind explicații externe acolo unde ea nu se verifică perfect. De exemplu, J. Richard Reid [69], ilustrînd legea lui Zipf pentru distribuția cuvintelor în limba franceză, consideră că anumite devieri se motivează printr-o lacună mai generală: lipsa unei definiții adecvate a noțiunii de cuvînt.

De curînd (1967), Ernst G. Beier și Don E. Miller [70] au încercat să vadă dacă legea referitoare la raportul dintre numărul de cuvinte diferite

---

[65] Christine Mohrman, Alf Sommerfelt, Joshua Whatmough, *Trends in European and American Linguistics*, 1930—1960, Utrecht, 1962.

[66] Citat de Pierre Guiraud, *Bibliographie...*, p. 43. Aceeași relație a fost însă formulată — conform bibliografiei lui Guiraud — și de E. V. Condon, *Statistics of vocabulary*, Science, 67, 1928, p. 300. În prefața la George Kingsley Zipf, *The psycho-biology of language: an introduction to dinamic philology*, Cambridge, Mass., 1965, p. X, G. A. Miller atrage atenția că în volumul *Human behavior, and the Principle of Last Effort*, pe care nu am avut ocazia să-l consultăm, Zipf formulează o serie de legi statistice privitoare la semantică și vocabular.

[67] G. Herdan citează și o interpretare mai recentă a legii lui Zipf, datorată lui H. A. Simon, cu care cercetătorul englez nu e de acord, așa cum nu e de acord nici cu legea lui Zipf (vezi mai departe), motivînd că modelul construit matematic (atît de Zipf, cît și de Mandelbrot și Simon) nu corespunde cu faptele lingvistice. *Mathematical Models of Linguistic Distribution Functions*, Etudes des linguistique appliquée, 2, 1963, Besançon-Paris, p. 47—54.

[68] J. B. Estoup, *Gammes sténographiques*, Paris, f. d., dar cu precizarea „după 1882", cf. Pierre Guiraud, *Bibliographie ...*, p. 50; R. M. Frumkina, *The Application of Statistical Methods in Linguistic Research* (=*Application* ...), în O. S. Akhmanova, I. A. Mel'chuk, R. M. Frumkina, E. V. Paducheva, *Exact Methods* in *Linguistic Research*, Berkeley-Los Angeles, 1963, p. 116) citează ed. a IV-a, Paris, 1916.

[69] J. Richard Reid, *A Word-Frequency Distribution Curve*, în „Language", XX, 1944, 4.

[70] Ernst G. Beier și Don. E. Miller, *Analysis of Word Frequencies in Spoken Language of Children*, în „Language and Speech" X, 4, oct.—dec. 1967, p. 217—227.

care cresc pe măsură ce frecvenţa ocurenţelor lor scade se aplică şi limbii vorbite, întreprinzînd o cercetare specială asupra unor grupe de copii. Deşi limba vorbită denotă o anumită sărăcie de expresie în comparaţie cu limba scrisă, rezultatele obţinute conduc la ideea că legea stabilită de Zipf pentru limba scrisă se poate aplica şi structurii limbii vorbite.

Pornind de la relaţia lui Zipf privind raportul constant dintre frecvenţă şi rang, interpretat de B. Mandelbrot din punctul de vedere al costului (cu observaţia că nu se precizează dacă e vorba de un cost psihologic, fiziologic sau global), Edmond Nicolau [71] demonstrează aplicabilitatea ei la limba română, apreciind-o ca pe o strălucită ilustrare matematică a principiului „costului minim" după care se emit cuvintele.

Pierre Guiraud [72] observă că, indiferent de interpretarea epistemologică a ecuaţiei Estoup-Zipf, ea rămîne o distribuţie concretă, cvasi-universală şi reprezintă un criteriu foarte util în analiza anumitor fapte lingvistice. Autorul semnalează aplicabilitatea relaţiei mai ales în stabilirea vocabularelor de bază şi în diverse studii de stilistică. După Ch. Muller [73], avantajul relaţiei lui Zipf este relativa independenţă de lungimea textului şi de idiomul studiat.

Interpretarea legilor lui Zipf constituie o preocupare constantă în lucrările lui G. Herdan. În ultimul său volum, *The Advanced Theory of Language as Choice and Chance*, legea cu privire la raportul dintre rang şi frecvenţă este considerată „un model matematic care nu poate fi urmat în statistica lingvistică" (cf. capitolul „Unsuitable mathematical models in language statistics", p. 87—88). Autorul arată că legătura dintre fenomenul de descreştere a frecvenţelor şi de creştere a rangurilor cuvintelor nu se bazează în fond pe nici o lege naturală a structurii limbii, ci reprezintă simpla ordonare a cuvintelor cu frecvenţele cele mai înalte la rangurile cele mai joase şi, pe măsură ce frecvenţa descreşte, cuvintelor li se dau ranguri mai mari. Astfel, raportul invers proporţional dintre frecvenţă şi rang, care stă la bază legii lui Zipf, este creat de noi înşine.

În acelaşi fel este criticată varianta dată relaţiei Zipf de B. Mandelbrot [74]: acesta a modificat legea în sensul introducerii a trei parametri (cost, lungimea cuvintelor şi frecvenţa ocurenţelor) în loc de unul singur (rang), înţelegînd că rangul nu reprezintă o variabilă reală. Mandelbrot n-a introdus însă schimbări importante în ce priveşte alura curbei pe care a presupus-o şi a lăsat-o aceeaşi, alternînd numai variabilele.

G. Herdan propune şi o relaţie care să „înlocuiască" [75] legea lui Zipf, pentru perioada modernă : $\log V/\log N = \text{Constant}$ (în care V = vocabularul,

N = nr. de ocurenţe al cuvintelor),

---

[71] Edmond Nicolau, *Einige Untersuchungen zur Nachrichtenübertragung durch Vermittlung der Sprache*, în „Zeitschrift für Phonetik Sprachwissenschaft und Kommunikation-forschung", Bd. 14, Hf. 2, 1961, p. 173—185, şi *Language et stratégie*, în CLTA, I, 1962, p. 153—170.

[72] Pierre Guiraud, *Problèmes*..., p. 82—84.

[73] Charles Muller, *Initiation*..., p. 167.

[74] G. Herdan, *Advanced Theory*..., p. 89.

[75] „What replaces Zipf law in modern quantitative linguistics is the relation between log. V/log. N = Const. for finite universes, which is independent of sample size". G. Herdan, *Advanced Theory* ..., p. 438.

raport valabil pentru universuri finite şi care este independent de mărimea eşantionului.

Alte rezerve au formulat:

P. Guiraud [76], atrăgînd atenţia asupra următoarelor aspecte, nerezolvate prin legea lui Zipf: ce relaţie există între semnificanţi, a căror proporţie se examinează în ecuaţie, şi semnificaţi, care apar în gîndire?; cum se pot determina frecvenţa conceptului şi ponderea semnului?

R. M. Frumkina [77] observă că parametrii lui Zipf sînt mult mai puţin „generali" decît afirmă autorul, iar Ch. Muller [78] precizează că legea nu se aplică frecvenţelor celor mai înalte şi prezintă dificultăţi pentru frecvenţele joase.

În acelaşi sens pledează şi R. Michéa [79], arătînd că pe măsură ce descreşte frecvenţa se întîlneşte un număr din ce în ce mai mare de cuvinte cu aceeaşi frecvenţă. De asemenea, relaţia nu este aplicabilă la limba vorbită, întrucît produsul frecvenţă × rang este constant numai cu condiţia de a avea un număr de cuvinte diferite suficient de mare.

Pentru cuvintele polisemantice, G. K. Zipf formulează legea: diferitele sensuri ale cuvintelor tind să fie egale cu radicalul frecvenţei lor relative, cu excepţia posibilă a circa o duzină de cuvinte mai frecvente (*The meaning-frequency relationship of words*, Journal of General Psychology, 33, 1945, p. 251—256 [80]).

Stephen Ullmann comentează relaţia lui Zipf prin care m = F 1/2, (unde F = frecvenţa relativă; m = numărul de sensuri) şi observă avantajul ei, de-a fi uşor şi repede demonstrabilă pentru orice limbă. Sînt de formulat însă şi unele rezerve: faptul că această lege s-a stabilit prin investigaţiile făcute într-un dicţionar [81]; or, se ştie că dicţionarele nu reflectă exact, obiectiv, toate sensurile unui cuvînt, din cauza dificultăţilor de delimitare a sensurilor [82].

Maurice Leroy [83] remarcă expresia excesiv de riguroasă a formulei lui Zipf.

6.3. Dintre relaţiile statistice mai recent stabilite pentru lexic, amintim:

— Indicele lui Jule-Herdan: Se porneşte de la raportul: f (frecvenţa medie) = N/V (numărul de cuvinte care compun un text/frecvenţa cuvintelor-titlu (*vocables*) utilizate într-un text, care creşte direct proporţional cu lungimea textului). Calculînd abaterea-tip asociată la această medie, se constată că şi acest parametru creşte cu N. Se obţine un indice de variaţie prin divizarea cu frecvenţa medie, de asemenea influenţat de N. Divizînd cu V, se obţine un indice de variaţie a mediei, care rămîne inde-

---

[76] Pierre Guiraud, *Problèmes...*, p. 82—84.

[77] R. M. Frumkina, *Application...*, p. 104—106.

[78] Ch. Muller, *Initiation...*, p. 167.

[79] R. Michéa, *La relation rang-fréquence et la structure statistique de la langue parlée*, p. 9—14.

[80] Citat de Pierre Guiraud, *Bibliographie...*, p. 43.

[81] Dicţionarul lui Thorndike (vezi 7.1), cf. Stephen Ullmann, *The Principles of Semantics*, ed. III, Glasgow, 1963, p. 291.

[82] Stephen Ullmann, *Semantic Universals*, în J. H. Greenberg (editor), *Universals of Language*, ed. II, Cambridge Mass.-Londob, 1962, p. 233.

[83] Maurice Leroy, *Les grands courants de la linguistique moderne*, Bruxelles-Paris, 1966, p. 172.

pendent de N, în limite foarte largi. Indicele reprezintă o „caracteristică" a distribuţiei [84].

Pentru studierea distribuţiei în vocabular, Pierre Guiraud preferă, faţă de indicele Jule-Herdan, o formulă V_1 (fV) care reprezintă : raportul dintre V (numărul cuvintelor textului în total) şi V_1 (cuvintele folosite o singură dată). Din această relaţie se poate cunoaşte şi dispersia vocabularului [85].

— Formula lui Waring-Herdan :

Se aplică o distribuţie a lui Waring la calculul efectivelor V_1, V_2, ... V_k ale lui V. Calculînd corect, termenul *n* din această formulă dă probabilitatea unui cuvînt-titlu (*vocable*) din text de-a avea frecvenţa f_n [86].

Experienţele dovedesc deficienţele în aplicarea formulei numai la texte foarte lungi, de peste 100 000 de cuvinte [87]. Între alţii, Ch. Muller a verificat-o pentru o serie de texte — din diverse limbi — din secolul al XVII-lea (*Du nouveau sur les distributions lexicales* ; *la formule Waring-Herdan*, în „Cahiers de lexicologie", 6, 1965, 1, p. 25—53) ; Marie Těšitelová a aplicat-o cu succes la limba cehă (*On the role of nouns in lexical statistics*, în „Prague Studies in Mathematical Linguistics", 2/1967, p. 121—131).

— Analizînd un text lung de N cuvinte şi cu L cuvinte diferite, în care N = 1 şi L = 1, observăm că structura sa poate fi :

N = L (toate cuvintele textului diferă între ele) ;

N > L (unele cuvinte se repetă).

Desigur, cel de-al doilea caz este reprezentat de majoritatea textelor reale.

„Structura" textului, din punctul de vedere al repetabilităţii cuvintelor, nu se defineşte nici prin lungimea sa, nici prin mărimea listei de cuvinte cuprinse, ci prin numărul de grupuri de cuvinte repetate de un număr specific de ori.

Pornind de la un grafic care reprezintă o distribuţie Jule, R. M. Frumkina [88] stabileşte, în legătură cu raportul număr de cuvinte (diferite)/ text, următoarele relaţii, valabile pentru toate limbile (cu observaţia : „for various languages [...] they are *extremely similar*") :

---

[84] Cf. Charles Muller, *Initiation...*, p. 168—169.

[85] Pierre Guiraud, *Problèmes...*, p. 89.

[86] Ch. Muller, *Initiation...*, p. 169—171.

[87] Am ales anume aceşti parametri stabiliţi de Herdan şi menţionaţi de Ch. Muller într-o lucrare de iniţiere *pentru lingvişti*, alte relaţii — cuprinse în diverse articole şi volume — ale lui G. Herdan prezentînd o aparatură matematică mai încărcată şi fiind mai puţin legate de fenomenul lingvistic propriu-zis. Tot aici putem aminti descrieri cantitative, *particulare*, din care au rezultat formule pentru cîte o singură limbă. M. A. Vey a încercat astfel o descriere a vocabularului limbii cehe în termeni statistici în lucrări ca : *A propos de la statistique du vocabulaire tchèque* : *examen des principales relations numeriques* în „Slavia Occidentalis", vol. 27, nr. 3, 1958, p. 396—49 (citat după R. M. Frumkina, *Application...*, p. 117—118) ; şi *Zamecianiia po novoi ciastotnogo slovaria ceskovo iazîka* în „Voprosî iazîkoznaniia", 1959, 2, (*citat* după Gh. Bolocan, *În legătură cu unele aspecte ale dicţionarului de frecvenţă al limbii române*, în LR 1966, 4, p. 341—344). Vey a stabilit, de exemplu, că, în timp ce, într-o serie de limbi, circa 1 000 de cuvinte diferite reprezintă 9/10 din textul excerptat, în limba cehă, la această proporţie corespund 8 000 de cuvinte diferite. Pentru repartiţia cuvintelor polisemantice din dicţionarul general al limbii maghiare Ferenc Papp (*Sur quelques lois statistiques du vocabulaire*, în „X-ème Congrès International des linguistes", Résumés des Communications, Bucarest, 1967, p. 272—273) a enunţat formula ; $y = \frac{V}{2^x}$, în care y=numărul de cuvinte cu x semnificaţii, iar V=constant (cele 6 000 de cuvinte din dicţionar, luate în consideraţie).

[88] R. M. Frumkina, *Application...*, p. 99.

1. Curba care desemnează frecvenţa cuvintelor ca pe o funcţie a frecvenţei ocurenţelor are un vîrf (punctul maxim), fixat la $\zeta = 1$. Rezultă clar că în orice text suficient de lung există mai multe cuvinte cu frecvenţa 1 decît cuvinte cu frecvenţele 2 sau 20.

2. După punctul $\zeta = 1$, urmează o descreştere bruscă a probabilităţilor, făcînd ca valoarea maximă a lui să corespundă de obicei cu $y = 1$; aceasta înseamnă că în toate textele nu există decît *un* cuvînt cu *frecvenţa maximă*.

— La noi, Edmond Nicolau [89] a descris proprietăţile statistice ale modului în care sînt introduse, pe rînd, cuvintele într-un text:

Relaţia dintre un număr m de unităţi lexicale distincte şi numărul total de unităţi lexicale n, care apar într-un text dat, este: $m = an^{\alpha}$, unde a şi α sînt coeficienţi constanţi. Această lege se poate interpreta în sens strategic. E vorba de interacţiunea a doi factori diferiţi: pe de o parte, tendinţa de a evita utilizarea aceloraşi cuvinte, iar pe de alta, necesitatea de-a utiliza cuvinte foarte frecvente.

Ecuaţia se aplică limbii române, dar autorul a verificat-o şi pentru limbile engleză, franceză, germană, italiană, rusă, spaniolă.

6.4. În încheierea acestei expuneri, foarte succintă de altfel, vom observa că, în general, s-a căzut de acord, cel puţin în ultimul timp, asupra imposibilităţii de a studia fenomenele cantitative din limbaj ignorînd latura lor calitativă. Lingvistului îi revine rolul de a alege unităţile, de a stabili relaţiile care trebuie calculate, caracterizate prin frecvenţă, şi care nu. Considerăm mai puţin important ca cercetătorul să-şi pună întrebarea dacă fenomenul din limbă pe care îl studiază se încadrează într-o lege statistică deja cunoscută, chiar în cazul cînd o astfel de descriere ar oferi date mai simplificate şi mai generale.

Contribuţia statisticianului cîştigă în importanţă în măsura în care el poate *evalua* din punct de vedere *matematic* rezultatele obţinute prin colaborarea sa cu lingvistul. Astfel, dintre noţiunile pe care lingvistica le-a preluat din statistică, ni se par deosebit de utile eroarea-standard şi, în general, coeficienţii prin care putem interpreta validitatea datelor statistico-lingvistice.

Relaţiile enunţate mai sus prezintă interes în special prin caracterul riguros al formulării lor şi prin demonstrarea caracterului sistematic al lexicului.

7.1. O preocupare permanentă a statisticienilor o constituie elaborarea dicţionarelor de frecvenţă.

Încă de la sfîrşitul secolului trecut apar dicţionare şi liste de frecvenţă. În prezent o serie de limbi dispun de descrieri lexicale cantitative. Pentru a avea o imagine generală despre stadiul cercetării în acest domeniu, menţionăm selectiv, în ordine cronologică, următoarele lucrări [90]:

---

[89] Edmond Nicolau, *Langage et stratégie*, p. 171—175.

[90] Avem în vedere primul dicţionar de frecvenţă elaborat pentru fiecare limbă, iar atunci cînd e cazul, amintim şi lucrările mai importante, mai cunoscute, apărute pînă acum, pentru aceleaşi limbi. Facem abstracţie de studiile speciale, consacrate unui singur stil, autor etc. Baza bibliografică în redactarea acestui paragraf, o constituie Pierre Guiraud, *Bibliographie*..., publicată în 1954; pentru lucrările apărute după această dată sau neincluse în volumul lui Guiraud, am menţionat, atunci cînd a fost cazul, sursa de informaţie. Pentru informaţii asupra acestui domeniu, vezi şi Bertil Malmberg, *Les nouvelles tendances de la linguistique*, Paris, 1966, p. 290.

Pentru *engleză* :

T. A. Reed, *Table of the frequency of the most common words in the English language*, The Speller (Bath and London), 1895, 19–23 ; E. L. Thorndike, *The teacher's word book*, New York, 1921 (şi E. L. Thorndike and I. Lorge, *The teacher's word book of 30 000 words*, New York, 1944) ; C. K. Ogden, *The ABC of basic English*, London, 1932 (şi, de acelaşi autor : *Basic English, a general introduction with rules and grammar*, London, 1944) ; H. E. Palmer and A. S. Hornby, *Thousand word English*, London, 1937 ;

Pentru *germană* :

F. W. Kaeding, *Häufigkeitswörterbuch der deutschen Sprache*, Berlin, 1897–1898 [91] ;

Pentru *franceză* :

V.A.C. Henmon, *A French word book based on a count of 400 000 running words*, Madison, 1924 ; F. D. Cheydleur, *French idiom list based on a running count of 1 183 000 words*, PACCML [Publications of the American and Canadian Committées on Modern Languages], New York, 1929 ; G. E. Vander Beke, *French Word book*, PACCML, New York, 1929 ;

Pentru *spaniolă* :

L. A. Wilkins, *List of Spanish idioms*, în „Bulletin of High Points", New York, 1924 ; M. A. Buchanan, *A graded Spanish word book*, PACCML, 1, Toronto Ont., 1927 ; J. R. Bou, *Recuento de Vocabulario Espanol*, I, Universidad de Puerto Rico, 1952 [92] ; Alphonse Juilland and E. Chang-Rodriguez, *Frequency Dictionary of Spanish Words*, London, The Hague, Paris, 1964.

Pentru *italiană* :

T. M. Knease, *An italian word-list from literary sources*, Diss. Univ. of Iova, 1931 ; B. Migliorini, *Der grundlegende Wortschatz des Italienischen*, Marburg, 1943 ;

Pentru *poloneză* :

A. P. Coleman, *The basic vocabulary of Polish*, MLJ [Modern Language Journal], Ann Arbor Michigan, 16, 1931, 140–6 [cu precizarea : o listă de 450 de cuvinte] ;

Pentru *norvegiană* :

H. Bergersen, *Morsmaalsoplaeringen*, Oslo, 1935 ; E. Haugen, *Norvegian word studies*, 2 vol., Madison Wisc., 1942 ;

Pentru *chineză* :

G. A. Kennedy, *A minimum vocabulary in moderne Chinese*, MLJ 21, 1937, 587–92 ;

Pentru *daneză* :

A. Noesgaard, *Hyppigheds undersøgelser over Ordforraadet i Dansk*, 2 vol., Copenhagen, 1934 şi 1937 (şi, de acelaşi autor, *De nødvendigste danske Ord*, Copenhagen, 1940) ;

---

[91] N-am avut prilejul de a consulta, şi deci nu ne putem pronunţa asupra caracterului lucrării mai recente a lui H. Meier, *Deutsche Sprachstatistik*, Hildesheim, 1964, citată într-un articol care include şi probleme lexicale, de Josef Filipec, *Probleme der Sprachzentrums und der Sprachperipherie im System des Wortschatzes*, Travaux linguistiques de Prague, 2, Prague, 1966, p. 275.

[92] Citat de Joseph H. Greenberg, *Language Uuiversals*, Mouton & The Hague – Paris, 1966, p. 36.

Pentru *olandeză* :

A. de la Court, *The most frequent words and collocations in the Dutch language*, Batavia, 1937 ; A. Rynell, *De meest voorkomende woorden en woordcombinaties in het Nederlandsh.* Verslag van een onderzoek in opdracht van het Departement van Onderwijs en Eeredienst, Batavia, 1937 ;

Pentru *suedeză* :

C. Hassler-Göransson, *Det primära ordförraadet och rättstavningsundervisiningen*, ed. 4, Linköping, Sweden, 1938 [cu observaţia : nu cunoaştem, din bibliografii, datele la care s-au publicat ediţiile anterioare].

Pentru *arabă* :

C. Pellat, *L'arabe vivant, les mots arabes groupés d'après leur sens*, f. a. ;

Pentru *latină* :

College Entrance Examination Board, *Latin word-list*, NewYork, N. Y., f. a. ;

Pentru *rusă* :

A. Jacques, *A Word-book for a Russian primer*, Univ. of Chicago. f. a. [Cu menţiunea : nepublicat] ; I. V. Rachmanov [în colaborare cu V. D, Arakin, A. Monigetti şi D. L. Šcerba], *Slovar minimum po anglijskomu-francuzskomu i nemeskomu jazykam dl'a srednej skoly*, Moskva, 1947 ; H. H. Josselson, *The Russian word count*, Detroit, 1953 [93] ;

Pentru *cehă* :

J. Jelínek, J. V. Bečka, M. Těšitelová, *Frecvence slov, slovnich druhů a tvarů v českém jazyce*, Praha, 1961 ;

Pentru *limba română* :

Alphonse Juilland, PMH Edwards, Ileana Juilland, *Frequency Dictionary of Rumanian Words*, London, The Hague-Paris, 1965.

Foarte puţine dicţionare sau liste de frecvenţă pornesc de la limba vorbită:

Consejo superior de Enseñanza de Puerto Rico, *Recuento de Vocabulario español*, Puerto-Rico, I, 1952 [cu observaţia că numai *o parte* din material se bazează pe surse orale] [94] ; J. Alan Pfeffer, *Grunddeutsch. Basic (Spoken) German Word List*, în ,,Publications of the Institute for Basic German'', University of Pittsburgh, 1964 [95] ; G. Gougenheim, R. Michéa, P. Rivenc, A. Sauvageot, *L'élaboration du français élémentaire*, Paris, 1956.

Lucrările enumerate mai sus sînt de valoare inegală. Unele reprezintă simple liste, altele (de exemplu, volumele lui Buchanan, Kaeding, Henmon, Ogden, Thorndike, Vander Beke etc.) — cercetări ample, care au constituit o bază de investigaţie pentru studii elaborate ulterior. Aceste lucrări, diverse, apar grupate împreună pentru că aici intenţia noastră nu a fost de a opera o selecţie după valoare, ci de a informa, în linii mari — şi în măsura propriei noastre informaţii — despre limbile pentru care există descrieri lexicale cantitative [96].

---

[93] Citat de Joseph H. Greenberg, *Language Universals*, p. 81.

[94] Citat de G. Gougenheim, R. Michéa, P. Rivenc, A. Sauvageot, *L'élaboration...*, p.51.

[95] Citat de R. Michéa, *La relation on rang-fréquence et la structure statistique de la langue parlée*, p. 9–14.

[96] Preocuparea de a ,,inventaria'' unităţile lexicale ia în prezent proporţii remarcabile mai ales în anumite centre. Menţionăm, între altele, cercetările de amploare iniţiate la Besançon, pentru studierea vocabularului francez. Laboratorul de analiză lexicologică de la Besançon dispune de o colecţie de publicaţii intitulate *Publications du Centre d'étude du Vocabulaire*

7.2. Cu toate dificultăţile pe care le ridică analiza unui cuvînt în sensuri, în ultima vreme s-a discutat cu mult interes despre posibilităţile alcătuirii unor dicţionare de frecvenţă semantice [97].

Se pare că singurele lucrări de acest fel, elaborate pînă acum, ar fi cele ale lui Helen S. Eaton şi, respectiv, M. West.

După unii autori însă, din seria dicţionarelor semantice ar mai face parte şi :

W. E. Johnson, Jr., *A comparative vocabulary study of French, Spanish, and English*, Unp. M. Th. G. Peabody College for Teachers, 1933 ; F. Dornseiff, *Der Deutsche Wortschatz nach Sachgruppen*, Berlin, 1934 ; I. Lorge and E. L. Thorndike, *A semantic count of English words*, New York, 1938, şi, de aceiaşi autori, *The semantic Count of the 570 commonest English words*, New York, 1949 [98], precum şi o serie de liste şi analize cu caracter mai particular, privind un singur autor, o anumită terminologie etc., cf. Pierre Guiraud, *Bibliographie critique de la statistique linguistique*, p. 57—63 ; J. D. Haygood, *Vocabulaire fondamental du français*, Paris, 1936. (G. Gougenheim, R. Michéa, P. Rivenc, A. Sauvageot, *L'élaboration du français élémentaire*, p. 40, observă că autorul grupează cuvintele în jurul noţiunilor desemnate.)

Dicţionarul lui Helen S. Eaton, *Semantic Frequency List for English, French, German and Spanish*, a apărut la Chicago, 1940, iar la ultima ediţie — New York, 1961 — se intitulează *An English, French, German, Spanish Word Frequency Dictionary*.

Acest dicţionar porneşte de la listele elaborate anterior pentru cele patru limbi, respectiv de Thorndike, Vander Beke, Kaeding şi Buchanan.

Principiul care stă la baza definirii cuvintelor şi analizei lor în sensuri este compararea sensurilor pe care le au în fiecare dintre limbile inventariate [99].

Pentru a grupa conceptele în jurul cuvintelor celor mai semnificative, autoarea a propus o listă de termeni şi a verificat lista împreună cu diverşi specialişti, urmărind ca prin opţiunile lor să corecteze eventualele alegeri subiective [100].

M. West a alcătuit *A General Service list of English Words with Semantic frequencies and a supplementary Word list*, New York, 1953 [101].

Practic însă, pe cît sînt de necesare dicţionarele semantice, pe atît sînt de greu de realizat.

Ch. Muller semnalează experienţa recentă a Dicţionarului limbii franceze contemporane, care, în urma unei analize semantice, a interpretat

français care cuprinde : toate lucrările referitoare la vocabularul francez, realizate în cadrul cercetărilor laboratorului sau în legătură cu acestea ; culegeri de *Materiale pentru istoria vocabularului francez* ; periodicul *Cahiers de lexicologie*, organ metodologic şi de cercetare, care acordă un loc important cercetătorilor în curs şi unei bibliografii analitice ; *Bulletin d'information*. Cf. *Bulletin d'information du laboratoire d'analyse lexicologique*, Besançon, I, 1960, p.3.

[97] Şi maşinilor de tradus le sînt necesare dicţionarele semantice, adică de o statistică a sensurilor cuvintelor. Cf. Emile Delavenay, *La machine à traduire*, Paris, 1959, p. 101.

[98] Citat de John B. Carroll, *The Study of Language*, p. 63.

[99] „It seems reasonable to suppose that, in most cases, correlating the words in the four languages serves as a reliable criterion for determing the prevalent meaning (semantic value) of any given word-from", p. XI.

[100] Pentru o prezentare mai detaliată, cf. şi recenzia Cristinei Micuşan, în SCL, 1964, 3, p. 393—395.

[101] Citat după M. R. Frumkina, *Application*, ..., p. 118.

sensurile cuvintelor polisemantice ca omonime (de exemplu : *fausse sortie*, *fausse alerte*, *fausse route*, *faux frère* — notat ca patru articole diferite). Autorul consideră că astfel se ajunge la o înregistrare a semnificaţilor (*signifiés*) şi nu a semnificanţilor (*signifiants*) cum ar fi normal [102].

7.3. În discuţiile purtate în ţara noastră pe această temă — cu privire la un dicţionar de frecvenţă al limbii române [103] s-a pus de asemenea problema dicţionarelor semantice.

Mircea Seche afirmă chiar că, „în esenţă, fiecare sens al cuvîntului polisemantic are în limbă situaţia unui cuvînt independent" (p. 346). Lucrurile nu stau atît de simplu (cf. şi **3.3** — **3.4**) dacă nu vrem să repetăm o experienţă de tipul celei semnalate de Ch. Muller (cf. **7.2**). Consultarea contextului ne va ajuta să distingem de fapt, pe lîngă sensul de bază sau sensurile cuvîntului, o serie de sensuri speciale, figurate, sau chiar numai ocazionale. În această ordine de idei, ni se pare interesantă şi de o reală utilitate pentru analiza cuvintelor sugestia lui E. Coseriu : orice cuvînt trebuie analizat nu în ce ar putea fi important pentru el, ci, în primul rînd, în ceea ce nu poate lipsi (*ce qui ne peut manquer*) [104].

Un dicţionar de frecvenţă al limbii române rămîne încă un deziderat. Cel elaborat pînă în prezent de Alphonse Juilland, PMH Edwards, Ileana Juilland, *Frequency Dictionary of Rumanian* Words, Londra — Haga — Paris, 1965, a stîrnit — în ciuda alcătuirii sale laborioase — numeroase discuţii, iar rezultatele prezentate de autori nu sînt, în general, utilizabile. În linii mari, recenzenţii [105] au obiectat acestei lucrări : selecţia eşantioanelor, criteriul de delimitare a stilurilor, perioada din care s-au ales textele excerptate ; o serie de inconsecvenţe în stabilirea cuvintelor-omonime şi a categoriilor gramaticale : modul de aplicare a unor formule matematice [106].

Cu rezervele enunţate, *Dicţionarul* rămîne însă prima lucrare de acest fel în literatura română de specialitate.

8.1. Reţinem, din această investigaţie cu caracter foarte general, următoarele :

— Metoda statistică este *una* dintre metodele de studiere a lexicului.

— Discuţiile de principiu în statistica lexicală pornesc de la întrebarea : *ce* unităţi calculăm ? Ea implică întrebarea *cum* delimităm aceste unităţi ? — fiecare dintre ele numită mai mult sau mai puţin arbitrar „cuvînt" (pentru că, aşa cum am văzut în eşantioanele noastre, apar grupuri de cuvinte, fragmente de cuvinte, cuvinte care echivalează cu fraze etc.).

Expresiile şi cuvintele polisemantice ridică cele mai multe probleme practice.

[102] „Or c'est le dénombrement des signifiants que l'on entreprend non celui des signifiés, quand on s'engage dans une statistique lexicale" Ch. Muller, *Initiatioon*..., p. 149.

[103] Cf. Gh. Bolocan, *În legătură cu unele aspecte ale Dicţionarului de frecvenţă al limbii române*, în LR, 1966, 4, p. 339—340 ; I. Coteanu, *Pentru un dicţionar de frecvenţă al limbii române*, în LR 1966, 4, p. 339—340 ; Mircea Seche, *Dicţionarul de frecvenţă al limbii române ca dicţionar semantic*, în LR 1966, 4, p. 345—348.

[104] E. Coseriu, *Structure lexicale et enseignement du vocabulaire*, p. 180.

[105] Cf. Gh. Bolocan, recenzia din LR, 1966, 2, p. 200—209 ; Al. Graur, *Statistică şi precizie* — în care se discută şi unele probleme de principiu ale metodei ; recenzia noastră din RRL, 1966, 2, p. 205—210.

[106] Gh. Bolocan apreciază că modul de calculare a dispersiei a fost expus „greoi şi cu unele greşeli" (p. 201).

Analiza raportului *signifiant-signifié*, respectarea criteriului *unității de sens*, ceea ce leagă sau desparte „componentele" oferă singura posibilitate ca analiza statistică să fie făcută corect.

— În statistica lexicală s-au propus o serie de *indici*; mărimile introduse au ca scop ordonarea valorilor. Autorii caută să caracterizeze cuvîntul printr-un indice în plus, diferențiindu-l de altul, cu o frecvență mai mare sau mai mică, repartizate în mai multe sau în mai puține eșantioane, în măsură mai mare sau mai mică etc. Ei își pun aceeași întrebare: *care* din acești parametri e mai important pentru a decide dacă un cuvînt trece înaintea celuilalt din punct de vedere cantitativ?

Dintre aceștia, deși *uzajul* s-a dovedit un indice de oarecare însemnătate — în sensul că amortizează variațiile aleatorii chiar dacă nu poate înlătura arbitrarul care intervine în orice clasificare —, considerăm că el nu poate *caracteriza* un cuvînt. Uzajul nu are un conținut lingvistic bine determinat, el reprezintă numai o mărime matematică, un număr în plus, pe lîngă cel care redă frecvența și cel care redă repartiția, număr care rezultă în urma unei operații matematice efectuate între aceste două.

Acceptînd ideea că nu există o cercetare cantitativă pură, lipsită de premise și evaluare structurală, sîntem de părere că interpretarea celorlalți parametri (frecvență și repartiție sau dispersie) cu ajutorul unor criterii care privesc calitatea limbii este preferabilă utilizării indicelui numeric al uzajului. De asemenea, trebuie avută în vedere disponibilitatea cuvintelor. Intuiția lingvistică are rolul de a „corecta" datele care rezultă dintr-o clasificare mecanică (care utilizează și ea elemente de intuiție) a materialului excerptat.

— Calitatea și mărimea eșantionului lingvistic influențează sensibil analiza statistică; importanța lui constă în faptul că *reprezintă*, fragmentar, caracterizarea de ansamblu a limbajului unei comunități.

— Legile statistice ale lexicului prezintă o imagine mai simplificată și mai generală a acestuia, ilustrează riguros caracterul său sistematic prin exprimarea relației din diverși parametri cantitativi. Ele nu epuizează însă o serie de probleme lingvistice pe care le ridică relațiile complexe dintre cuvinte.

— Aspectul cel mai aplicativ al lexicostatisticii îl constituie elaborarea dicționarelor de frecvență. Este greu să ... decretăm *cum* ar trebui făcut un „Dicționar de frecvență". Credem însă că o descriere cantitativă a lexicului unei limbi trebuie să deosebească ce e *cunoscut* de ce e *utilizat*, evident cu precizarea *cît, în ce măsură*. Acest inventar va cuprinde în orice caz o diferențiere a sensurilor cuvintelor, echilibrînd analiza și sinteza și urmărind ce este comun și ce este diferit atît la nivelul semnificaților cît și la cel al semnificanților.

8.2. Cele expuse mai sus se referă la o serie de probleme de principiu ale lexicostatisticii. Aceste chestiuni nu sînt rezolvate decît în parte. Cercetări ulterioare urmează să completeze lacunele, adăugînd un material mai larg și, probabil, stabilind noi relații.

Decembrie 1968

Centrul de cercetări fonetice și dialectale, București, Calea Victoriei 194

GENERAREA DERIVATELOR CU SUFIXE ÎN LIMBA ROMÂNĂ CONTEMPORANĂ. II

DE

ILEANA VINCENZ

2.4.0. A patra clasă de derivate analizate în lucrare include lexemele obţinute prin reguli de nominalizare, însă doar cele construite cu sufixe.

Adoptînd punctul de vedere al lui N. Chomsky [32], J—J. Katz [33], R. B. Lees [34], P. Postal [35], N. Ruwet [36], considerăm nominalizarea drept ,,o transformare a unei fraze într-un nume sau într-o sintagmă nominală'' [37].

2.4.1. Din analiza materialului, se desprind cîteva caracteristici generale ale nominalizărilor afixale.

a) Specific pentru toate regulile de nominalizare este faptul că elimină simbolul auxiliarului, notat *Aux.*, în grupul verbal rămînînd doar *Verbul principal*, căruia i se adaugă un sufix substantival sau adjectival. Astfel spus, orice nominalizare presupune eliminarea mărcilor de timp [38] (ale verbului) şi crearea unei forme care denumeşte un proces, ca şi verbul, dar diferă de acesta prin nedeterminarea procesului în timp şi spaţiu [39].

b) În cazurile cînd se presupune prezenţa verbului copulativ în secvenţele iniţiale, verbul copulativ se elimină, după acţiunea regulii asupra acestor secvenţe [40].

c) Subiectul secvenţei iniţiale se transformă ori într-un atribut genitival (genitiv subiectiv), ori într-un complement de agent. Subiectul apare cu funcţia de complement de agent, în secvenţele din structura de suprafaţă care conţin forma transformată a complementului direct din secvenţa iniţială.

d) Complementul direct al secvenţei iniţiale devine atribut genitival (genitiv obiectiv) sau zero : nu se exprimă în structura de suprafaţă, cînd urmează după atributul genitival rezultat prin transformarea subiectului.

---

[32] *Syntactic Structures*, 1966, p. 40—41.

[33, 35] *An integrated Theory of Linguistic Descriptions*, Cambridge, p. 95.

[34] *The Grammar of English Nominalizations*, 1966, p. 59.

[36, 37] *Introduction à la grammaire générative*, Paris, 1967, p. 215 ; vezi *Gramatica transformaţională a limbii române* (sub tipar).

[38, 40] J. Dubois, *La dérivation en linguistique descriptive et en linguistique transformationnelle*, în ,,Travaux de linguistique et de littérature'', Strasbourg, VI, 1, p. 40—45.

[39] V. G. Guillaume, *Comment se fait un système grammatical*, în ,,Langage et science du langage'', Paris-Québec, 1964, p. 118.

2.4.2. Prin regulile de nominalizare care vor urma, se vor obţine derivate cu următoarele mărci sintactice : substantiv, adjectiv, adverb. Indiferent de marca sintactică a derivatului, în numeroase cazuri se pleacă de la o singură structură de adîncime. De aceea, în continuare vor fi stabilite, pentru unele cazuri, reguli de generare comune, care diferă doar prin structura membrului drept (v. $TN)_5$).

Formularea unor reguli separate, pentru fiecare tip de derivat (adică cu o anumită marcă sintactică), ar conduce la o complicare evidentă a gramaticii pe care o construim. În plus, regulile comune derivatelor cu diferite mărci sintactice evidenţiază raportul dintre unităţile structurii de adîncime, reduse ca număr, şi cele ale structurii de suprafaţă, mult mai numeroase.

2.4.3. În regulile de nominalizare pe care le formulăm, utilizăm simbolul *NML*, simbolul nominalizării, ca element component al regulilor de constituenţi [41]. Spre deosebire de alte lucrări asupra nominalizării [42], în cercetarea de faţă se consideră că simbolul *NML* se poate rescrie prin mai multe sufixe, nu neapărat printr-unul singur.

2.4.4.0. Prima regulă de nominalizare şi cea mai generală, $(TN)_1$, indică transformarea unui verb într-o formă substantivală, obţinîndu-se derivate ca : ***concordanţă, toleranţă, evitare, iertare, urat, strigăt, bălmăjeală, insistenţă, tăcere, zîmbet, şovăială, iubire, transmisiune, zbîrnîit, bombardament, jurămînt, înţepătură, obiecţie, indicaţiune, ţinut, chiul*** etc.

$(TN)_1$ se formulează astfel :

$$(TN)_1 \qquad X^\frown NML^\frown N^\frown Aux.^\frown Vpr.^\frown Y \rightarrow X^\frown Vpr.\ inf.^\frown \left\{ \begin{array}{l} \text{— anie} \\ \text{— anţă} \\ \text{— are} \\ \text{— at} \\ \text{— ăt} \\ \text{— eală} \\ \text{— enţă} \\ \text{— ere} \\ \text{— et} \\ \text{— ială} \\ \text{— ie} \\ \text{— inţă} \\ \text{— ire} \\ \text{— it} \\ \text{— ment} \\ \text{— mînt} \\ \text{— siune} \\ \text{— tură} \\ \text{— ţie} \\ \text{— ţiune} \\ \text{— ut} \\ \text{— } \emptyset \end{array} \right\} {}^\frown Posesiv^\frown N^\frown Y$$

[41] Vezi R. B. Lees, *lucr. cit.*, p. 68, unde *NML* apare însă în structura de suprafaţă ; S. Golopenţia, *Règles de la structure de la phrase en roumain actuel*, în CLTA, vol. IV, p. 67.

[42] Vezi R. B. Lees, *lucr. cit.*

Dintre formele concrete ale sufixului de nominalizare enumerate, se selectează un singur sufix, şi anume cel indicat de dicţionar ca fiind combinabil cu verbul care rescrie simbolul *Vpr. inf.*
Exemple :

1. X⁀—enţă⁀student⁀Prezent⁀insista⁀Y ⟶
   $(TN)_1$X⁀insista⁀-enţă⁀Posesiv⁀student⁀Y
2. X⁀-et⁀fată⁀Prezent⁀zîmbi⁀Y ⟶
   $(TN)_1$X⁀zîmbi⁀— et⁀Posesiv⁀fată⁀Y

După $(TN)_1$, formulăm regula $(TN)_2$, prin care se generează numai adjective. Spre deosebire de $(TN)_1$, $(TN)_2$ conţine în structura de adîncime o propoziţie relativă, cerută de semnificaţia derivatelor : „care alternează" pentru *alternant*, „care rentează" pentru *rentabil*, „care şovăie" pentru *şovăielnic*, „care anesteziază" pentru *anestezic*, „care publică" pentru *publicist*, „care combate" pentru *combativ*, „care acaparează" pentru *acaparator*. În aceeaşi situaţie se află şi derivatele : ***băgăreţ*** „care se bagă", ***chiulangiu*** „care chiuleşte", ***colecţionar*** „care colecţionează", ***pisălog*** „care pisează", ***stricăcios*** „care strică", ***sugaci*** „care suge" etc.

$(TN)_2$ X⁀N⁀NML⁀Rel.⁀Aux.⁀Vpr.⁀Y ⟶
X⁀N⁀Vpr. inf.⁀{ — aci | — angiu | — ant | — ar | — ălog | — ăreţ | — ăcios | — bil | — elnic | — ent | — ic | — icios | — ist | — nic | — tiv | — tor }⁀Y

Exemple :

1. X⁀substanţă⁀ — ic⁀care⁀Prezent⁀anestezia⁀Y ⟶
   $(TN)_2$ X⁀substanţă⁀ anestezia⁀— ic⁀Y
2. X⁀om ⁀ — elnic⁀care⁀Prezent⁀şovăi⁀Y ⟶
   $(TN)_2$ X⁀om ⁀ şovăi⁀— elnic⁀Y

Prin regulile $(TN)_1$ şi $(TN)_2$ nu sînt generate însă derivate ca : ***jelanie, alianţă, bosumflare, rujat, potriveală, temere, răfuială, sîrguinţă, împleticire, dispersiune*** etc., respectiv ***adaptabil, descurcăreţ, referitor*** etc., deoarece conţin ideea de reflexivitate. De aceea, se vor formula alte două reguli care să acţioneze asupra unor structuri de adîncime care conţin simbolul reflexivului, notat *se* [43]. Aceste reguli, $(TN)_3$ şi $(TN)_4$, au mecanisme asemănă-

[43] Forma reflexivă verbală este considerată deci ca aparţinînd regulilor de constituenţi.

toare cu $(TN)_1$ şi $(TN)_2$ şi generează substantive şi, respectiv, adjective.

$$(TN)_3 \quad X^\frown NML^\frown N^\frown se^\frown Aux.^\frown Vpr.\ inf.^\frown Y \longrightarrow$$

$$X^\frown Vpr.\ inf.^\frown \left\{\begin{matrix} anie \\ \vdots \end{matrix}\right\}^\frown Posesiv^\frown N^\frown Y$$

$$(TN)_4 \quad X^\frown N^\frown NML^\frown Rel.^\frown se^\frown Aux.^\frown Vpr.^\frown Y \longrightarrow$$

$$X^\frown N^\frown Vpr.\ inf.^\frown \left\{\begin{matrix} ant \\ \vdots \end{matrix}\right\}^\frown Y$$

În structurile de suprafaţă generate de aceste două reguli apar aceleaşi forme concrete ale sufixului de nominalizare ca în $(TN)_1$ şi $(TN)_2$, cu două excepţii : *-ic* şi *-tiv*, care nu se întîlnesc în membrul drept al lui $(TN)_4$. Exemple :

1. $X^\frown$ — are$^\frown$copil$^\frown$se$^\frown$Prezent$^\frown$bosumfla$^\frown$Y $\longrightarrow$
   $(TN)_3$X$^\frown$bosumfla$^\frown$— are$^\frown$Posesiv$^\frown$copil $^\frown$ Y
2. $X^\frown$ —inţă$^\frown$elev$^\frown$se$^\frown$Prezent$^\frown$sîrgui $^\frown$ Y $\longrightarrow$
   $(TN)_3$X$^\frown$sîrgui$^\frown$—inţă$^\frown$Posesiv$^\frown$elev $^\frown$ Y
3. $X^\frown$-bil$^\frown$plantă$^\frown$se$^\frown$Prezent$^\frown$adapta $^\frown$ Y $\longrightarrow$
   $(TN)_4{}^\frown$X$^\frown$plantă$^\frown$adapta$^\frown$-bil $^\frown$ Y

2.4.4.1. Regulile de nominalizare $(TN)_1$ — $(TN)_4$ conduc la discutarea următoarei probleme : cum se explică secvenţele ambigue din structura de suprafaţă, de tipul *iertarea omului*, interpretată ori ca „omul iartă", ori ca „cineva iartă omului". Ambiguitatea acestei secvenţe constă în notarea [44] determinantului substantival al formei verbale nominalizate şi cu trăsătura sintactică [+Genitiv subiectiv] şi cu cea de [-Genitiv subiectiv] [45].

Din materialul analizat, se constată că asemenea secvenţe apar cînd substantivele cu funcţii de subiect şi complement direct, pe lîngă verbul care urmează să se nominalizeze, sînt marcate în dicţionar prin mărci semantice identice sau parţial identice :

Subiect	*Verb*	*Complement direct*
(+Uman)	accepta	(+Nonanimat abstract) (+Uman)
(+Uman)	aclama	(+Uman) (+Nonanimat abstract)
(+Uman)	(se) deghiza	(+Uman)
(+Uman)	ierta	(+Uman) (+Nonanimat abstract)

[44] Este vorba despre notarea în dicţionar. Tot în dicţionar se înregistrează încă două clase de verbe, una marcată prin [+Genitiv subiectiv] şi cealaltă prin [—Genitiv subiectiv], clase care includ deci lexeme incompatibile cu secvenţele ambigue. Din prima clasă fac parte verbe ca : *abdica, se abţine, adera, se bizui, bodogăni, se bosumfla, capitula, se căciuli* etc., iar din a doua, *adăposti, amenaja, amenda, aprofunda, arginta, asfalta, asmuţi* etc.

[45] Nu afirmăm că verbele notate în dicţionar prin [+/—Genitiv subiectiv] formează automat secvenţe ambigue, ci numai acele verbe — marcate cu amîndouă trăsăturile sintactice — care, nominalizate, urmate fiind de o formă substantivală unică, constituie secvenţe cu dublă interpretare semantică.

Subiect	*Verb*	*Complement direct*
(+Uman)	implora	(+Uman)
(+Uman)	informa	(+Uman)
(+Uman)	înștiința	(+Uman)
(+Uman)	nota	(+Uman)
		(+Nonanimat abstract)
(+Uman)	solicita	(+Uman)
		(+Nonanimat abstract)[46]

etc.

Precizăm că, pentru verbe ca *accepta*, *aclama*, *ierta*, *nota*, *solicita* etc., forma verbală nominalizată urmată de un substantiv cu marca semantică (+Nonanimat abstract) nu formează secvențe ambigue. Dar nu orice verb cu subiectul și complementul direct notat prin trăsături comune se nominalizează într-o formă urmată ori de genitiv subiectiv, ori de genitiv obiectiv. În această situație se află verbele:

Subiect	*Verb*	*Complement direct*
(+Uman)	activiza	(+Uman)
	[—gen. sub.]	
(+Uman)	amenda	(+Uman)
	[—gen. sub.]	
(+Uman)	asasina	(+Uman)
	[—gen. sub.]	
(+Uman)	aservi	(+Uman)
	[—gen. sub.]	
(+Uman)	chestiona	(+Uman)
	[—gen. sub.]	
(+Uman)	cointeresa	(+Uman)
	[-gen. sub.]	
(+Nonanimat abstract)	denota	(+Nonanimat abstract)
	[—gen. sub.]	
(+Uman)	frustra	(+Uman)
	[—gen. sub.]	

etc.

Aceste exemple nu contrazic însă afirmația despre raportul dintre ambiguitatea secvențelor (care conțin infinitive lungi) și mărcile semantice ale subiectului și complementului direct, deoarece absența unei forme din vorbire nu înseamnă inexistența ei în limbă. Verbele enumerate nu intră în componența secvențelor ambigue într-un moment al evoluției limbii, dar latent au această posibilitate.

În afară de tipul de secvență ambiguă discutat (include un derivat construit cu sufixul *-are*, *-ere* sau *-ire* (*-îre*)), limba română înregistrează și secvențe similare, în care apar sufixele *-at*, *-et*, *-it*, -(*e*, *i*) *-ală* *-aj*, *-iune*, *-ut*, Ø (derivatele cu sufix zero reprezentînd așa-numitele derivate regresive): ***îmbrăcatul copilului***, ***junghetul omului***, ***ciupitul păsării***, ***bănuiala omului***, ***camuflajul soldatului***, ***inversiunea omului***, ***ținutul profesorului***, ***blestemul săracului***. Tot la nivelul vorbirii —ca și specificarea numai a

[46] Mărcile utilizate au fost stabilite în lucrarea noastră *Aspecte semantice ale nominalizărilor*, în CLTA, V (sub tipar).

cîtorva sufixe care apar în secvențe ambigue — se situează observația că în dicționar nu este marcat nici un sufix numai prin trăsătura [-Genitiv subiectiv]. Prin [+Genitiv subiectiv] se notează sufixele rămase după ce s-au eliminat din lista completă a sufixelor de nominalizare cele care intră în componența secvențelor enumerate mai sus (*-at*, *-et*, *-it* etc.), adică : *-anie*, *-anță*, *-ență*, *-ință*, *-ment*, *-mînt*, *-tură*, *-ție*, *-țiune*.

2.4.4.2. O ultimă observație referitoare la statutul formelor verbale nominalizate în secvențele ambigue se referă la marca sintactică de număr a formei nominalizate. Se constată că, în unele cazuri, dezambiguizarea secvenței se produce cînd derivatul are formă de plural. Astfel *cercetarea cuiva*, *imputarea cuiva*, *lămurirea cuiva*, *pierderea cuiva*, *propunerea cuiva* etc. au sensurile și de „cineva cercetează, impută, lămurește, pierde, propune etc.", și de „cineva a fost cercetat, imputat, lămurit, pierdut, propus etc.", în timp ce secvențele *cercetările cuiva*, *imputările cuiva*, *lămuririle cuiva*, *pierderile cuiva* etc. au doar primul sens. Sugerăm ca ultimele secvențe citate să fie generate din structuri de adîncime care conțin, în *GV*, simbolul *G Adv.* rescris lexical prin *de multe ori*.

2.4.5. Prin mecanismul regulii de nominalizare, sufixul de nominalizare se atașează, în unele cazuri, substantivului cu funcție de complement direct în secvența inițială din structura de adîncime. Vorbitorul, în timpul generării unui asemenea tip de derivate, reliefează substantivul (complement direct) care denumește un obiect oarecare, în defavoarea exprimării acțiunii efectuate asupra obiectului. Astfel derivatele ***barcagiu***, ***bibliotecar***, ***bragagiu***, ***ceasornicar***, ***cîrmaci***, ***geamgiu***, ***liftier***, ***pădurar***, ***sobar*** etc. au sensurile de „cel care conduce o barcă", „cel care administrează o bibliotecă", „cel care face bragă", „cel care repară ceasornice", „cel care manevrează cîrma unui vas" „cel care pune sau vinde geamuri", „cel care conduce liftul", „cel care păzește pădurea", „cel care construiește sau repară sobe" etc. și nu sensurile de „cel care conduce", „cel care administrează", „cel care face" etc. Generarea cîtorva adjective conduce la alt proces de punere în relief, dar nu a substantivului, ci a unei calități sugerate de substantiv. În această situație se află derivatele ***dureros***, ***îndoielnic***, ***scîrbos***, cu sensurile de „ceva care provoacă o suferință fizică sau morală", „ceva care provoacă îndoială", „ceva care provoacă scîrbă".

În generarea derivatelor enumerate mai sus, se va pleca de la o structură de adîncime unică, indiferent de marca sintactică a derivatului rezultat (substantiv sau adjectiv), care include o propoziție relativă. Presupunem existența unei propoziții relative, deoarece aceste derivate reprezintă, semantic, cazuri aparte ale noțiunilor exprimate de baze (vezi 2.3.1.). Regula de transformare se formulează astfel :

$$(TN)_5 \quad X^\frown N^\frown NML^\frown Rel.^\frown Aux.^\frown VPr.^\frown N_1{}^\frown Y \longrightarrow$$
$$X^\frown (N)^\frown N_1{}^\frown \left\{ \begin{array}{l} -\text{aci} \\ -\text{ar} \\ -\text{giu} \\ -\text{ier} \\ -\text{nic} \\ -\text{os} \end{array} \right\} {}^\frown Y$$

În structura de suprafață, *N* este opțional, după cum regula generează substantive sau adjective. Pentru generarea adjectivelor, *N* este obliga-

toriu, dar poate fi eliminat în urma substantivărilor. (Din perspectivă transformațională, substantivarea ni se pare o tendință de uniformizare a tratamentului tuturor derivatelor, prin înlăturarea simbolurilor opționale).

Exemple:

1. X⌒persoană⌒—giu⌒care⌒Prezent⌒conduce⌒barcă⌒Y ⟶
$(TN)_5$X⌒barcă⌒-giu ⌒Y

2. X⌒obiect⌒—os⌒care⌒Prezent⌒provoca⌒scîrbă ⌒Y ⟶
$(TN)_5$X⌒obiect⌒ scîrbă⌒-os⌒Y

2.4.6. Alături de regula $(TN)_5$, pentru generarea derivatelor cu sufixe acționează o altă regulă de nominalizare, $(TN)_6$ care, ca și $(TN)_5$, conține în structura sa de adîncime o propoziție relativă și în structura de suprafață un zero, în locul simbolului *N*. *N* fiind întotdeauna eliminat, urmează că derivatele obținute vor avea întotdeauna marca sintactică [+Substantiv] transferată de la *N*. În plus, spre deosebire de derivatele generate prin $(TN)_5$, derivatele în discuție se obțin prin asocierea sufixului cu forma infinitivală a verbului. Este situația următoarelor lexeme: *cumulard* „persoană care cumulează”, *lingău* „persoană care linge”, *publicist* „persoană care publică”, *pîrîș* „persoană care pîrăște”, *semnatar* „persoană care semnează” etc.

$(TN)_6$ X⌒N⌒NML⌒Rel.⌒Aux.⌒Vpr.⌒Y ⟶
X⌒Vpr. inf.⌒ { — ar / — ard / — ău / — ist / — îș } ⌒Y

Exemple:

1. X⌒persoană⌒—ard⌒care⌒Prezent⌒cumula⌒Y ⟶
$(TN)_6$ X⌒cumula⌒-ard ⌒Y

2. X⌒persoană⌒—ău⌒care⌒Prezent⌒linge ⌒Y
X⌒linge⌒—ău ⌒Y ⟶

2.4.7. Pentru generarea unor derivate, este necesar să se presupună, în structura de adîncime, un simbol *Adverbial* dominat de nodul *G Pred.* Introducerea acestui simbol se justifică prin sensurile derivatelor, de exemplu *certăreț* „care se ceartă mult”, *flecar* „care flecărește mult”, *iubeț* „care iubește mult”, *mămăligar* „care mănîncă multă mămăligă”, *„mîncău* „care mănîncă mult”, *plimbăreț* „care se plimbă mult”, *vorbăreț* „care vorbește mult” etc. Pentru a genera deci un derivat care să denumească proprietatea unei ființe de a îndeplini timp îndelungat o acțiune, trebuie să acceptăm existența unei asemenea acțiuni de durată.

Însă, pentru derivatele enumerate, ar urma să formulăm trei reguli de transformare: una, pentru cele construite dintr-un radical verbal și un sufix, a doua, pentru cele compuse din radicalul unui verb reflexiv și un sufix și a treia, pentru lexemele constituite din radicalul substantivului cu funcție de complement direct în structura de adîncime și un sufix. În fiecare dintre reguli, în membrul stîng ar fi notat simbolul *Adverbial.*

Pentru simplificarea gramaticii, preferăm un alt procedeu de generare, şi anume introducem simbolul *Adverbial*, ca simbol opţional, în membrul stîng al regulilor $(TN)_4$, $(TN)_5$.

2.4.8. Dintre derivatele construite cu afixe, o categorie specială o formează unităţile [47] : *casier* ,,persoană care răspunde de o casă de bani'', *corăbier* ,,persoană care navighează pe o corabie'', *instrumentist* ,,persoană care cîntă dintr-un instrument'', *pianist* ,,persoană care cîntă la pian'', *rentier* ,,persoană care trăieşte din rentă'', *violonist* ,,persoană care cîntă din vioară'', *zilier* ,,persoană care munceşte cu ziua'' etc. Am delimitat aceste exemple într-o clasă aparte, deoarece, spre deosebire de cele generate prin regula $(TN)_5$, denumesc autorii unor acţiuni care se desfăşoară în anumite circumstanţe, nu ai unor acţiuni realizabile necondiţionat. Sintactic, acest fapt se exprimă prin prezenţa simbolului *G Prep.* în structura de adîncime, în locul simbolului *GN*, ca pentru exemplele de la 2.4.5. Precizăm că *Vpr.* se rescrie lexical printr-un verb din clasa verbelor necopulative construite cu complemente prepoziţionale, cu excepţia complementului direct cu *pe*.

În concluzie, formulăm regula $(TN)_7$:

$$(TN)_7 \quad X^\frown N^\frown NML^\frown Rel.^\frown Aux.^\frown Vpr.^\frown Prep.^\frown N_1{}^\frown Y \longrightarrow$$
$$X^\frown N_1{}^\frown \begin{Bmatrix} -\text{ier} \\ -\text{ist} \end{Bmatrix} {}^\frown Y$$

Exemple :

1. $X^\frown$persoană$^\frown$–ier$^\frown$care$^\frown$Prezent$^\frown$răspunde$^\frown$de$^\frown$casă$^\frown Y \longrightarrow$
$(TN)_7$ $X^\frown$casă$^\frown$–ier $^\frown Y$

2. $X^\frown$persoană$^\frown$–ist$^\frown$care$^\frown$Prezent$^\frown$cîntă$^\frown$la$^\frown$pian $^\frown Y \longrightarrow$
$X^\frown$pian$^\frown$–ist $^\frown Y$

2.4.9. Tot printr-o regulă de nominalizare se obţin derivate care, semantic, reprezintă referinţe (raporturi) la un obiect sau un fenomen, stabilite de vorbitori în momentul cînd fac o afirmaţie despre un alt obiect sau fenomen din universul real. Raportul exprimat de aceste derivate prezintă diverse valori, şi anume de asemănare, vezi *băţos*, *brumăriu*, *bumbăcos*, *copilăresc*, *dreptunghiular*, *porcos*, *prietenos*, *romboid* etc., de determinare locală sau temporală vezi *muntean*, *podgorean*, *anual*, *lunar* etc. de simplă referinţă vezi *colegial*, *existenţialist*, *filologic*, *jurnalistic*, *legal*, *manual*, *papagalicesc*, *porcesc*, *publicistic*, *religios*, *structuralist*, *ţărănesc*, *vulcanic* etc., de posesie vezi *argilos*, *argintos*, *bărbos*, *ghebos*, *valoros*, *veninos* etc. şi *bursier*, *rentier* etc.

Pentru generarea derivatelor enumerate, vom formula două reguli : prima, $(TN)_8$, pentru lexemele care denumesc un raport de posesie, iar a doua, $(TN)_9$, pentru toate celelalte. Considerăm ca fiind obţinute prin aceeaşi regulă derivate de tipul *colegial*, *argilos*, deoarece *colegial*, pe lîngă sensul de ,,care se referă la colegi'', înseamnă şi ,,care aparţine colegilor''. *Colegial* cu sensul de ,,care se referă la colegi'' este generat prin a doua regulă, $(TN)_9$.

---

[47] Derivatele analizate la 2. 4. 6, 2. 4. 7, 2.4.8 sînt aşa-numitele nume de agent. Pentru analiza lor negenerativă, cf. Al. Graur, *Nom d'agent et adjectif en roumain*, Paris, 1929.

Regulile se formulează astfel:

(TN)$_8$ X⁀N⁀NML⁀Rel.⁀Aux.⁀fi⁀cu⁀N_1⁀Y ⟶

X⁀N⁀N_1⁀ { — al, — alnic, — atic, — ăcios, — ăresc, — ăriu, — ăros, — ean, — elnic, — esc, — ic, — icesc, — ios, — istic, — nic, — os, — uros } ⁀Y

Acceptînd sugestia lui Ronald W. Langacker[48], am presupus ca structură de adîncime a verbului *avea*, verbul *fi* urmat de prepoziția *cu*.

Exemple:

1. X⁀pămînt⁀-os⁀care⁀Prezent⁀fi⁀cu⁀argilă⁀Y ⟶
(TN)$_8$X⁀pămînt⁀argilă⁀—os ⁀Y
2. X⁀student⁀—ier⁀care⁀Prezent⁀fi⁀cu⁀bursă⁀Y ⟶
(TN)$_8$X⁀student⁀bursă⁀—ier ⁀Y
3. X⁀ton⁀—atic⁀care⁀Prezent⁀fi⁀cu⁀emfază ⁀Y ⟶
(TN)$_8$X⁀ton⁀emfază⁀—atic ⁀Y

(TN)$_9$X⁀N⁀NML⁀Rel.⁀se⁀Aux.⁀referi⁀la⁀N_1 ⁀Y ⟶

X N N_1 { —al, : } ⁀Y

Formele concrete ale sufixului din structura de suprafață sînt aceleași și pentru regula (*TN*)$_8$, și pentru (*TN*)$_9$, cu diferența că pentru ultima regulă se adaugă *-iu* și *-uliu* (vezi *brumăriu, prăzuliu* etc.). Pentru ca (*TN*)$_9$ să acționeze, după cum indică și formularea, trebuie ca simbolul *Vpr.* să fi fost rescris lexical prin *referi*, deci implicit *Aux.* să fie precedat de *se*, și *Vpr.* de prepoziția *la*.

Exemple:

1. X⁀stil⁀—ic⁀care⁀se⁀Prezent⁀referi⁀la⁀publicist[49]⁀Y ⟶
(TN)$_9$X⁀stil⁀publicist⁀—ic ⁀Y.

[48] În lucrarea *Observations on French Possessives*, în „Lg.", 44, nr. 1, p. 52, R. W. Langacker propune construcția *être à* drept corespondent, în structura de adîncime a adjectivelor posesive. Ca urmare, nu ni se pare neadecvat să considerăm aceeași construcție ca echivalentă în planul abstract cu verbul *avea*.

[49] *Publicist* a fost generat prin regula (*TN*)$_6$.

2. X⁀căciulă⁀-ăriu⁀care⁀se⁀Prez.⁀referi⁀la⁀brumă⁀Y ⟶
$(TN)_9$X⁀căciulă⁀brumă⁀-ăriu ⁀Y

2.4.10. O altă regulă de nominalizare, $(TN)_{10}$, generează derivatele care denumesc o calitate : *bătrînețe* „proprietatea de a fi bătrîn", *blegenie* „proprietatea de a fi bleg", *falsitate* „proprietatea de a fi fals", *golătate* „proprietatea de a fi gol" *ieftinătate* „proprietatea de a fi ieftin", *lașitate* „proprietatea de a fi laș", *singurătate* „proprietatea de a fi singur", *suplețe* „proprietatea de a fi suplu", *tristețe* „proprietatea de a fi trist", *viclenie* „proprietatea de a fi viclean" etc.

$(TN)_{10}$ conține în membrul stîng simbolul N_1 rescris lexical prin substantivul *faptul*, urmat, în mod obligatoriu, de simbolul *Conj.*, rescris *că.*

$(TN)_{10}$X⁀faptul⁀că⁀NML⁀N_2⁀Aux.⁀fi⁀Adj.⁀Y ⟶

$$X^\frown Adj.^\frown \left\{\begin{array}{l} -\text{ătate}\\ -\text{enie}\\ -\text{ețe}\\ -\text{ie}\\ -\text{ism}\\ -\text{itate}\end{array}\right\}^\frown Posesiv^\frown N_2 \quad {}^\frown Y$$

Exemple :

1. X⁀faptul⁀că⁀—ețe⁀om⁀Prezent⁀fi⁀bătrîn ⁀Y ⟶
$(TN)_{10}$ X⁀bătrîn⁀—ețe⁀Posesiv⁀om ⁀Y
2. X⁀faptul⁀că⁀—ism⁀artist⁀Prezent⁀fi⁀snob⁀Y ⟶
$(TN)_{10}$ X⁀snob⁀—ism⁀Posesiv⁀artist ⁀Y

Pentru generarea acestui tip de derivate, s-au propus și alte două căi : 1. transformarea unei propoziții constituite dintr-un grup nominal și un grup verbal — care se rescrie, la rîndul său, printr-un verb copulativ și un adjectiv — într-un substantiv urmat de o determinare, de exemplu *He is free to leave* → *His freedom to leave* (cf. R. B. Lees, *lucr. cit.*, p. 82) ; 2. considerînd drept punct de plecare secvența de tipul *le fait que Pierre est intelligent*, printr-un șir de transformări — neexplicate — se ajunge la *le fait intelligent de Pierre*, din care se obține *l'intelligence de Pierre* (vezi J. Dubois, *lucr. cit.*, p. 43—44). Am respins aceste două căi de generare, deoarece prima nu ni s-a părut că respectă echivalența semantică dintre membrii regulii de transformare, iar a doua, pentru că nu este explicată în detaliu.

2.4.11. Printre derivatele cu sufixe obținute prin nominalizare se înregistrează și lexeme ca : *bombonieră* „obiect pentru păstrat bomboane", *cartonieră* „mobilă pentru ținut carton, p. ex. acte, hîrtii", *cizmărie* „atelier pentru cizmar", *curățătorie* „atelier pentru curățat", *florărie* „prăvălie pentru flori", *ouar* „suport pentru ou", *secretariat* „birou pentru secretar", *untieră* „obiect pentru unt" etc. Datorită semnificației lor de finalitate, considerăm că în structura de adîncime este prezent verbul *fi* urmat de prepoziția *pentru* :

$(TN)_{11}$ X⁀N⁀NML⁀Rel.⁀Aux.⁀fi⁀pentru⁀N_1⁀Y ⟶

X⁀N₁⁀ { — ar / — ărie / — ieră / — orie / — orniță } ⁀Y

Exemple :

1. X⁀prăvălie⁀— ie⁀care⁀Prezent⁀fi⁀pentru⁀florar[50]⁀Y ⟶

$(TN)_{11}$ X⁀florar⁀—ie ⁀Y

2. X⁀obiect⁀—ieră⁀care⁀Prezent⁀fi⁀pentru⁀scrum ⁀Y ⟶

X⁀scrum⁀-ieră ⁀Y

2.5. Analiza derivatelor rezultate prin reguli de nominalizare ne-a condus la următoarea concluzie — identică cu cea la care ajunge R. B. Lees [51] — asupra verbelor care nu se nominalizează : deși dicționarul din gramatica unei limbi nu înregistrează forme nominalizate pentru anumite verbe, totuși posibilitatea lor de a se nominaliza nu este exclusă.

3. În cuprinsul lucrării, am afirmat de cîteva ori (vezi 1.3.0, 2.2.0) că, pentru unele derivate, este necesar să presupunem anumite modificări semantice, care apar după ce au acționat regulile de constituenți sau de transformare (care le-au generat). Astfel, un derivat de tipul *broscoi*, cu sensurile de „1. Augmentativ al lui broască; 2. Masculul broaștei" a fost generat prin regulile $(IC)_2$ și $(TN)_5$. Dar vorbitorii limbii române utilizează acest cuvînt și cu sensul de „copil". Înseamnă că, după ce au acționat regulile de generare a derivatului *broscoi*, s-au produs schimbări în regulile de designație [52] — reguli prin care se stabilește că unui obiect, *X*, din universul real, îi corespunde cuvîntul *Y* din limba *L*. Aceste modificări determină apariția extinderilor sau restricțiilor de sens și a sensurilor figurate (cazuri speciale ale extinderilor sau restricțiilor de sens).

Mecanismul producerii așa-numitelor sensuri figurate este diferit pentru substantive față de adjective. Pentru substantive și verbe schimbările apar în raporturile dintre realitate (=Plan I în fig. 7) și limbă (=Planul II în fig. 7), în sensul că un simbol al limbii, spre exemplu $\mathcal{A}$ (*broscoi*) ajunge să intre în relație cu obiectul $\mathcal{B}$ (*copil*), din universul real.

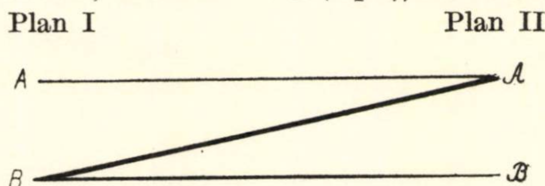

Fig. 7

Pentru adjectivele cu sensuri figurate mecanismul este mai complex. Fie obiectul *X* (substanță) din universul real (vezi fig. 8), cu proprietatea $\mathcal{P}$ (de a fi dulce). Această proprietate are, în planul limbii, corespondentul

[50] *Florar* a fost generat prin regula $(TN)_5$.

[51] Vezi R. B. Lees, *lucr. cit.*, p. 121 : „for some accidents of cultural history, they happen not to have come in use".

[52] Pentru definiția la v. R. Carnap, *The Logical Syntax of Language*, Londra, 1964, p. 12.

$\mathcal{P}$ (lexemul *dulce*). La un moment dat, vorbitorii limbii în care apare $\mathcal{P}$ atribuie unui alt obiect din realitate, *Y* (*copil*), proprietatea *P*. De notat deci că *Y* capătă proprietatea *P* prin transfer, nu o are inițial. O dată cu transferarea lui *P* la *Y*, raportul $P - \mathcal{P}$ se menține neschimbat. În plus, se creează raportul $P' - \mathcal{P}$.

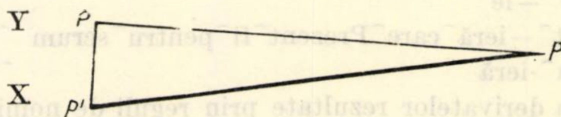
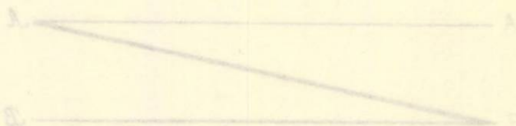

Fig. 8

Decembrie 1969

Centrul de cercetări fonetice și dialectale, București, Calea Victoriei, 194

PE MARGINEA UNEI MORFOLOGII STRUCTURALE A LIMBII ROMÂNE*. II**

DE

ANDREI AVRAM

22. Capitolul *Verb* ocupă un număr de pagini mai mare decît cel rezervat celorlalte două părţi de vorbire luate la un loc.

Subcapitolul *Analiza* (p. 143 — 151) este consacrat examinării cîtorva dintre dificultăţile care apar în cursul operaţiei de segmentare. După ce arată că pentru verbe ca *a tăia* sînt posibile două moduri de analiză — a) *ta-i*, *tă-iem* etc. şi b) *tai-Ø* , *tăi-em* etc. —, autoarea enumeră, la p. 143—144, trei argumente care pledează în favoarea celei de a doua soluţii. Cu toate acestea, posibilitatea aleasă este cea de sub a), numai pentru motivul că, susţine autoarea, paradigmele unor verbe ca *a speria*, *a apropia* „impun un mod de analiză perfect similar" (p. 144). Nu rezultă însă de nicăieri de ce modul acesta de analiză este i m p u s ; în realitate, segmentarea care stabileşte o limită morfologică după [i̯], este în egală măsură, posibilă pentru toate cele trei verbe citate (*sperii-Ø*, *speri*[i̯]*-em* etc.). Ceea ce se spune, în continuare (p. 144—145), despre posibilitatea de a reduce la o singură serie de flective seriile de afixe concrete -[i̯], -[(i̯) em] etc. şi -Ø, -[ăm] etc. (de la *a ara*, de exemplu) nu constituie un argument demn de luat în seamă, căci situaţia rămîne, în esenţă, aceeaşi şi dacă acceptăm segmentarea respinsă de autoare.

Cît despre statutul lui [i̯] în structura morfologică a unei forme ca [speri̯e], lucrurile nu se prezintă prea clar. În acelaşi alineat, la p. 145, se vorbeşte şi despre un „*i* semivocalic care face parte din flectiv" — ceea ce concordă cu notaţia -(*i̯*)*e* în listele de flective de la p. 144 (abstracţie făcînd de paranteză, care nu mai apare în alte cazuri) — şi despre faptul că „acest *i* [semivocalic—*n. n.*] apare între finala vocalică a radicalului şi flectivele cu iniţială vocalică", de unde ar rezulta că [i̯] nu aparţine nici unuia dintre cele două segmente.

23. Segmentării formelor de participiu şi de perfect simplu, precum şi problemei statutului morfologic al elementelor *-ez-* şi *-esc-* li se consacră

* Valeria Guţu Romalo, *Morfologie structurală a limbii române* (*substantiv, adjectiv, verb*), Bucureşti, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1968, 362 (—364) pagini + 1 tabel în afara textului.

** Partea I a apărut în SCL XX, 1969, 4, p. 433—453.

o discuţie mai amănunţită (p. 146—147, respectiv, p. 150—151), în cursul căreia se aduc argumente în favoarea soluţiilor adoptate : *du-sei*, nu *dus-ei* ; caracterul de sufix al celor două elemente menţionate mai sus.

Avem nedumeriri în legătură cu interpretarea propusă în cea de a doua problemă. În tabloul de la p. 203—205, {-á ~ éz-} şi {-í ~ ésc-} figurează ca afixe care cuprind cîte doi termeni, dar raportul dintre aceştia rămîne neclar. Să luăm, de exemplu, afixul {-á~éz-} (notat {-á~ắ~éz-} la p. 201): cei doi (sau trei) termeni sînt alomorfe fonetice? Răspunzînd afirmativ la această întrebare (în ciuda a ceea ce spune la p. 47 despre alomorfele fonetice ; vezi § 3), nu se înţelege care este deosebirea dintre raportul existent, pe de o parte, între *-a-* şi *-ez* şi, pe de altă parte, între *-ez* şi *-eaz-* din *lucrez*, respectiv, *lucrează*. Dacă admitem că avem a face cu două (sau trei) alomorfe morfologice, neţinînd seamă de faptul că autoarea vorbeşte de u n afix morfologic (cf. p. 151 şi 201, nota), chestiunea nu devine cîtuşi de puţin mai simplă, căci, în acest fel, nu se înţelege care este deosebirea dintre raportul existent, pe de o parte, între *-a-*, *-ă-*, *-ez* şi, pe de altă parte, între aceşti termeni (luaţi individual sau la un loc) şi o altă unitate, tot „afix morfologic", notată, la p. 201, {-á~ắ~Ø-} (în *a ara*, de exemplu). Altfel spus, nu vedem nici cum un alomorf fonetic, *-ez*, ar putea să se realizeze prin două alomorfe tot fonetice — [ez] şi [e̯az] —, şi nici cum un alomorf morfologic, {-á~ắ~éz-}, s-ar putea subîmpărţi în mai multe alomorfe de asemenea morfologice.

24. În descrierea sufixelor şi a desinenţelor verbului se utilizează simboluri, care, fiind alese, de cele mai multe ori, fără a se lua ca bază cuvîntul corespunzător noţiunii în discuţie, fac ca urmărirea expunerii să fie destul de anevoioasă (de exemplu, A = prezentul indicativului, A′ = prezentul conjunctivului, B = imperfectul, G = imperativul etc. ; întîlnim însă şi simboluri uşor de interpretat : S = sufix, d = desinenţă). Acest lucru se întîmplă mai ales cînd, în aceeaşi frază, se aglomerează mai multe simboluri, iar afirmaţiile autoarei nu sînt ilustrate cu exemple. Iată una dintre frazele de la p. 177 (paragraful *Flectivele prezentului conjunctiv*) : „Astfel, S_4A', SA′ şi S_6A' prezintă 3 realizări (faţă de S_4A, S_5A, S_6A cu 4 realizări), iar S_9A' $S_{11}A'$ ($S_{11\ bis}A'$) şi $S_{12}A'$ prezintă 4 realizări (faţă de sufixele corespunzătoare de la prezent indicativ care prezintă doar 3 realizări)". Aproape toate frazele de la această pagină sînt de acelaşi gen, iar printre zecile de simboluri nu găsim decît patru forme verbale citate în întregime. Faptul pare cu atît mai ciudat cu cît în subcapitolul *Flectivele substantivale* (p. 61—65), unde simbolurile utilizate sînt mult mai puţine, se dau numeroase exemple pentru fiecare flectiv, uneori chiar cîte două exemple de acelaşi tip. De altfel, şi în capitolul *Verb* găsim pasaje în care cantitatea de exemple este suficientă sau chiar — ca în cazul citat mai jos — mult mai mult decît suficientă ; la p. 178—179, citim : „Forma A'_6 este î n t o t d e a u n a , la toate verbele, o m o n i m ă cu A'_3 : *să cînte* (A'_3) = *să cînte* (A'_6), *să coboare* (A'_3) = *să coboare* (A'_6) . . ." şi aşa mai departe ; se enumeră nu mai puţin de 13 perechi de forme identice cu adăugarea, de fiecare dată, a simbolurilor A'_3 şi A'_6 la primul, respectiv, la al doilea termen al perechii. Menţionăm şi că la p. 177 se găsesc cel puţin trei dintre destul de numeroasele greşeli de tipar strecurate în lucrare (nici una dintre cele trei nu este semnalată în lista de „rectificări" de la

sfîrşitul cărţii) : rîndul 10 : [-ăşt-], nu [-áşt-] ; r. 20 : $S_{11}A'$, nu $S_{11}A$; în fraza reprodusă mai sus : S_5A' , nu SA'.

Supărătoare este întrebuinţarea, la interval de cîteva pagini, a aceluiaşi simbol cu valori diferite : la p. 150, A = sufix de indicativ prezent ; la p. 152—156, A, A', A'', A''', B, B', B'', B''' corespund unor tipuri accentuale, iar, apoi, de la p. 159 înainte A, A' şi B au semnificaţiile indicate la începutul acestui paragraf. Credem că expunerea ar fi fost mai uşor de urmărit dacă simbolurile ar fi avut o valoare constantă în tot cuprinsul cărţii şi ar fi fost alese în aşa fel încît (uneori cu o mică cheltuială de spaţiu în plus) să poată fi uşor înţelese ; de exemplu, am fi preferat ca litera C să însemne ,,conjunctiv", nu ,,perfect simplu", iar imperativul să fie notat, să zicem *Impv.*, nu G.

25. Inventarul de desinenţe şi sufixe din flexiunea verbală, care, după cum se ştie, este foarte bogat, devine şi mai bogat — la nivelul alomorfelor fonetice — datorită unor procedee de segmentare de care ne-am ocupat, în parte, mai sus (vezi § 22). Este vorba de înglobarea semiconsoanelor /y/ şi /w/ în segmentul care reprezintă flectivul ; în felul acesta, în loc de a avea, de exemplu, acelaşi sufix de imperfect în *cînta*, *lua*, *scria* (o analiză posibilă : *cînt-a*, *lu*[u̯]-*a*, *scri*[i̯]-*a*), s-au degajat trei sufixe diferite : [a], [u̯a], [i̯a]. Una dintre consecinţele acestui mod de analiză constă în necesitatea de a formula, cu privire la distribuţia alomorfelor, reguli complicate (prin faptul că, pe de o parte, se întemeiază pe trăsături particulare ale contextelor, iar, pe de altă parte, admit numeroase excepţii). De exemplu, la p. 160 se spune că sufixul de imperfect [a] apare ,,în paradigma verbelor în -*a* (cu excepţia celor cu radical terminat în vocală)" (se admite, totuşi, la p. 162, un sufix -*a*- de perfect simplu, în formele lui *a crea*). Categoria verbelor care, în regula citată, constituie o excepţie este caracterizată prin sufixul [i̯a], dar nu în toate cazurile, căci intervine o nouă restricţie : ,,în afară de cele în -*a* cu radical în vocală labială" (p. 161) sau, într-o formulare mai completă, care apare cu cîteva rînduri mai sus, ,,în vocală labială nonalternantă". Ultima precizare are în vedere faptul că verbele cu infinitivul în -*a* al căror radical se termină în vocală labială au, după părerea autoarei, sufixul [i̯a] sau [u̯a], în funcţie de caracterul ,,alternant" sau ,,nonalternant" al vocalei : cf. *încovoia* (cu [o] care alternează cu [o̯a] ; cuvîntul nu figurează în corpus), dar *ploua*.

Este uşor de constatat că toată această aglomerare — care se repetă în paragraful consacrat perfectului simplu (p. 162) — de reguli însoţite de menţionarea unor excepţii nu ar fi fost necesară dacă punctul de plecare, analiza, ar fi fost altul, adică dacă limita dintre radical şi flectiv ar fi fost plasată, în formele de tipul *lua*, *scria*, nu înainte, ci după [u̯], respectiv, [i̯] ; cît despre însăşi valabilitatea regulilor formulate, a se vedea observaţiile din § 37.

26. Flectivele participiului şi supinului sînt analizate în două ,,elemente", care sînt enumerate însă împreună, sub denumirea de terminaţii — de exemplu : ,,T_5D : [-í+t] : *auz-i-t*, *ven-i-t* etc." (p. 165 ; T = terminaţie ; D = participiu) — şi a căror natură rămîne neprecizată în cadrul paragrafului consacrat celor două moduri menţionate. Fraza ,,Participiul şi supinul au deci structura R + T' D + RD din care T'D poate fi pozitiv sau negativ" (p. 165 ; R = ,,radical") este de neînţeles ; rezultă însă de la p. 184 că formula corectă este R + S' D + SD (sim-

bolul S′ indică sufixul mai apropiat de radical) şi că, prin urmare, formele în discuţie includ două sufixe „de participiu" : *-i-t* în *auzit*, *-Ø-s* în *scris* etc. Interpretarea aceasta este discutabilă.

La p. 165, se arată că elementul care precedă pe [t] într-o formă ca *auzit* „este identic ca expresie şi ca repartiţie cu sufixul de perfect simplu", iar la pagina precedentă se notează că acesta din urmă este identic ca expresie cu un element sufixal din formele de mai mult ca perfect (este vorba, în cazul verbului *a auzi*, de *-i-* din *auzirăm*, *auzit*, *auzisem*). Aşadar, după părerea autoarei, între cele trei elemente sufixale ar exista un raport de omonimie, exact ca între oricare dintre ele, pe de o parte, şi *-i-* de la prezentul indicativului, pe de altă parte (cf. p. 197). Nu vedem însă cum poate fi justificată distincţia între un sufix *-i-* „de perfect simplu", altul „de participiu" şi un al treilea „de mai mult ca perfect" şi de ce trebuie respinsă interpretarea „tradiţională" conform căreia *-i-* din *auzirăm*, *auzit*, *auzisem* reprezintă unul şi acelaşi sufix cu valoarea „de trecut".

27. Trecînd peste mai multe paragrafe, vom face o observaţie cu privire la interpretarea formelor auxiliarului care intră în componenţa perfectului compus. După părerea autoarei, *am* dintr-o formă ca *am lucrat* „nu poate fi considerat v e r b (deşi variază în raport cu persoana), deoarece nu variază în raport cu nici o altă categorie gramaticală specifică verbului" (p. 184). La pagina precedentă pentru a denumi elementele de acest fel se propune termenul „element afixal mobil". Tot acolo însă se arată că în *am*, *ai*, *a* etc. este posibilă „degajarea unei porţiuni invariabile [a], în toate formele, şi a unei porţiuni variabile a cărei realizare concretă... coincide perfect cu seria de desinenţe specifică imperfectului" ; în continuare, li se recunoaşte acestor segmente variabile, considerate desinenţe, „calitatea de a indica persoana şi n u m ă r u l " (subliniat de noi).

Făcînd abstracţie de contradicţia dintre interpretarea care apare la p. 183 şi cea de la p. 184, vom considera, pentru comoditatea discuţiei, că [m], [i̯] etc. din formele auxiliarului indică numai persoana. Adăugăm la aceasta faptul că, după părerea autoarei, porţiunea constantă [a] „poate fi considerată ca marcînd împreună cu flectivul din lanţul morfemic indisociabil valoarea temporală" (p. 183 ; exprimarea nu este prea fericită, dat fiind că, aşa cum se subliniază cu cîteva rînduri mai jos, avem a face cu d o u ă lanţuri morfemice indisociabile : *a-m* şi *lucr-a-t*, de exemplu). Prin urmare, ne găsim în prezenţa unor forme analizabile în segmente fonematice distincte şi care au valori diferite (de exemplu, *a* cu valoare temporală ; *-m*, indicînd persoana şi, eventual, numărul). Aşa stînd lucrurile, se poate atribui unei forme ca *am* calificativul de „element afixal"? Nu este o contradicţie *in terminis* să vorbim despre „cele două componente ale elementului afixal mobil" (p. 183)? La p. 46 a *Precizărilor preliminare* se arată, clar şi în conformitate cu accepţia curentă a termenului, că „fiecare afix flexionar reprezintă o unitate minimală de expresie asociată cu o semnificaţie gramaticală" ; or, în aşa-zisul element afixal din componenţa perfectului compus autoarea însăşi distinge două unităţi de expresie, fiecare cu o semnificaţie gramaticală proprie. Recunoaşte oricine că auxiliarele au o situaţie aparte faţă de celelalte verbe, dar credem că soluţia propusă de autoare este departe de a putea fi considerată satisfăcătoare. Se admite existenţa unor desinenţe şi în „elementul flectiv mobil" (p. 185) de la condiţional (*aş*, *ai* etc.), care,

nici el, ,,nu poate fi considerat v e r b " (p. 186), dar care nu este numit nici afix. În schimb, în paragraful *Flectivele formelor de viitor*, dăm iar peste un ,,afix mobil" care este, în acelaşi timp, un ,,lanţ morfemic" (p. 186) ; nici auxiliarului viitorului nu i se recunoaşte calitatea de verb (p. 187).

28. În subcapitolul intitulat *Clasificarea verbelor în conjugări* (p. 195–211), care se încheie cu operaţia menţionată în titlul lui, se stabilesc, mai întîi, omonimiile din diversele paradigme şi alomorfele morfologice la care pot fi reduse numeroasele afixe concrete. Ca şi în capitolele precedente, reducerea pleacă de la s e r i i de afixe (în total, 38). O serie constă din afixele întîlnite (în flexiunea unui verb sau a mai multor verbe) la toate modurile, timpurile şi — în ce priveşte desinenţele — la toate persoanele (sînt lăsate la o parte ,,afixele cu realizare unică, cum sînt afixele din formele cu afix mobil şi toate desinenţele cu excepţia celor de prezent indicativ şi conjunctiv" ; p. 196).

Stabilirea omonimiei între afixe se face avîndu-se în vedere ansamblul realizărilor concrete a ceea ce se consideră a fi acelaşi afix, cu condiţia ca cel puţin o realizare a unui afix să coincidă cu cel puţin una dintre realizările celuilalt, iar afixele respective să aibă valori diferite : ,,considerăm deci omonime, de exemplu, sufixul de imperfect [-á-], sufixul de prezent [-á~ắ~Ø-] şi sufixul de perfect simplu [-á~ắ-] în paradigma unui verb ca *a ara*, dar considerăm diferite, neomonime, sufixele [-á~ắ~Ø-] şi [-á~ắ~éz~ẹáz], care caracterizează aceeaşi zonă, a prezentului, în paradigma unor verbe diferite : *a ara* şi *a opera*, de exemplu" (p. 196). Pasajul citat dă naştere unei nedumeriri. Se înţelege că identitatea expresiei şi deosebirea de valoare sînt condiţii necesare ale omonimiei, dar din pasajul citat ar rezulta că— nefiind omonime, deoarece au aceeaşi valoare— sînt d i f e r i t e , de exemplu, [á] din *araţi* şi [á] din *oper-a-ţi*. Or, e clar că două segmente morfologice avînd aceeaşi valoare şi aceeaşi structură fonematică nu pot fi decît i d e n t i c e . Dacă, plecîndu-se de la comparaţia între forme ca *ar-a-ţi*, prezent, şi *ar-a-m*, *ar-a-i*, *ar-a-ţi* etc., imperfect, se admite existenţa unui raport de o m o n i m i e nu numai între cei doi *a* accentuaţi, ci şi între [á] de la imperfect, de pe o parte, şi [ắ] şi Ø, pe de altă parte, luînd la un loc, ca o singură unitate, cele trei segmente care apar în formele de prezent *ar-a-ţi*, *ar-ă-m*, *ar-Ø*, consecvenţa în interpretare ar fi cerut să se stabilească şi i d e n t i t a t e a între . ,,un sufix" *a~ă~Ø* (în *a ara*) şi ,,un sufix" *a~ă~ez~eaz* (în *a opera*), pe baza identităţii de conţinut (sufix ,,de prezent") şi de expresie a lui *-a-*, *-ă-* din prima serie şi a lui *-a-*, respectiv, *-ă-* din cea de a doua. Este evident că, în acest fel, am fi obligaţi să recunoaştem şi identitatea unor afixe concrete care au aceeaşi valoare, dar nu şi aceeaşi structură fonematică (de exemplu, *-Ø* din *ar* şi *-ez* din *operez*), fapt care, desigur, în cazul de faţă, ar fi ciudat (căci tocmai prezenţa, respectiv, absenţa lui *-ez* diferenţiază două clase de verbe ; vezi p. 201). Lucrul acesta nu ar fi însă mai ciudat decît omonimia dintre, să zicem, [á] din *ar-a-m* şi *-Ø* din *ar-Ø*, care rezultă, în mod inevitabil, din interpretarea propusă de autoare.

După părerea noastră, nu putem vorbi nici de omonimia, nici de identitatea unor g r u p u r i de afixe concrete reunite în unităţi exclusiv pe baza valorii comune, fără să avem în vedere structura fonematică a fiecărui afix concret (de altfel, aşa cum vom arăta în alineatul următor, autoarea ţine seamă, uneori, de fapte de acest gen). Vom spune deci că sînt

în aceeaşi măsură inacceptabile atît interpretarea conform căreia cei patru termeni ai seriei *a~ă~ez~eaz* (din prezentul lui *a opera*) reprezintă un singur afix — ceea ce ar duce la identificarea acestui afix cu o altă „unitate", *a~ă~Ø*, din formele lui *a ara*, pe baza structurii fonematice a unora dintre termeni (vezi mai sus) —, cît şi interpretarea după care sufixul *-a-* de la imperfect este omonim cu aceeaşi „unitate" (implicit, şi cu Ø).

Una dintre dificultăţile la care dă naştere concepţia expusă la p. 196 a cărţii asupra noţiunii de omonimie între afixe iese la iveală cu cîteva pagini mai departe, în cuprinsul aceluiaşi subcapitol. Autoarea constată că, după radicale de acelaşi tip, la unele verbe în *-a* apare sufixul {-á~ắ~Ø-}, iar la altele {-á~ắ~éz-} (p. 201 ; în notă, se precizează că „afixul cuprins între acolade... simbolizează a f i x u l m o r f o l o g i c, indiferent de realizările sale fonetice"). Observînd, apoi, că, datorită acestui fapt, verbele în *-a* constituie două clase (ceea ce a arătat şi Alf Lombard), autoarea adaugă că „sufixele de prezent care caracterizează cele două clase trebuie considerate altfel decît s-a făcut pînă acum" : cel de al doilea „sufix" menţionat *-a-*, *-ă-*, *-ez* (din formele de indicativ prezent ale lui *a lucra*, de exemplu), „avînd în vedere şi realizările foarte diferite sub aspectul componenţei fonice, poate fi considerat d i f e r i t, deci n e o m o n i m faţă de sufixul de imperfect, infinitiv etc." (p. 201). Trecînd peste faptul că nimeni n-a susţinut, pînă acum, că *-ez* este acelaşi sufix **cu** *-a-* (din forma de prezent *lucraţi*) şi că, plecînd de aici, s-ar putea vorbi de omonimia dintre *-ez* şi *-a-* al imperfectului şi al infinitivului, remarcăm că, dacă argumentul invocat de autoare ar fi valabil, un argument de aceeaşi natură ar trebui să împiedice stabilirea unei omonimii între *-a* al infinitivului şi „sufixul" de prezent care include o realizare „zero" (p. 196 ; vezi mai sus). Invocarea „realizărilor foarte diferite" în acest loc a fost necesară pentru a evita impasul la care duce aplicarea cu consecvenţă a criteriilor de stabilire a omonimiei formulate de autoare. Pe baza structurii fonice (fonematice) identice a sufixului de infinitiv şi a cîte unui termen atît din seria *-a-*, *-ă-*, *-Ø* (*a intra*), cît şi din seria *-ez*, *-eaz-*, *-ă-*, *-a-* (*a lucra*), ar fi trebuit să se stabilească două omonimii : între *-a* (infinitiv) şi o serie ; între acelaşi *-a* şi cealaltă serie. Dar, întrucît sufixele din cele două serii sînt „diferite, neomonime" (p. 196 ; vezi mai sus), s-ar fi ajuns la rezultatul paradoxal că două afixe omonime cu un al treilea sînt neomonime între ele !

Aceeaşi dificultate apare, din nou la p. 202, în legătură cu verbele în *-i* (*î*). Se consideră că {-í~ésc-} n u e s t e, în timp ce {-í~Ø-} e s t e omonim cu *-i* de la infinitiv ; dar oare între „zero fonic" şi [i] nu există o deosebire fonetică (fonematică) la fel de mare ca între [esk] şi [i]?. Structura fonică a afixelor avute în vedere ar fi trebuit, credem, să fie luată în consideraţie într-un alt moment al analizei : complicaţiile semnalate n-ar fi existat dacă, din capul locului, nu se punea semnul identităţii morfologice, de exemplu, între [i] şi [esk], între [a] şi [ez].

Menţionăm, în sfîrşit, că este de neînţeles motivul pentru care, în timp ce *-a* de la imperfect şi seria *-a-*, *-ă-*, *-Ø* de la prezent sînt considerate sufixe omonime, *-eaz-* de la prezentul indicativului şi *-ez-*, de la prezentul conjunctivului (în paradigma lui *a lucra*, de exemplu) sînt numai „parţial omonime" (p. 177).

29. Paragrafele consacrate grupării afixelor concrete în alomorfe morfologice (p. 200—202) sînt greu de urmărit, din cauză că exemplele lipsesc aproape cu desăvîrşire. Pentru a vedea care este seria de afixe indicată aici printr-un număr, cititorul trebuie să consulte tabloul aflat între paginile 196 şi 197, iar datele asupra distribuţiei nu pot fi înţelese, uneori, decît comparînd ceea ce se spune la p. 200—202 cu paragrafele de la p. 160—195, unde se găsesc exemplele (şi acolo, insuficiente, pentru unele situaţii ; cf. § 24). Această ultimă operaţie este destul de dificilă : într-un caz este vorba de o serie de afixe cu diverse valori, iar indicaţia asupra distribuţiei se referă la întreaga serie ; în celălalt caz, termenii seriilor îşi găsesc locul, fiecare, în paragraful consacrat unei anumite valori, iar indicaţia asupra distribuţiei se referă la un anumit afix ; adăugăm că unele indicaţii lipsesc şi că între cele două părţi ale capitolului există unele nepotriviri. De exemplu, distribuţia a două serii de afixe, 8 şi 11, este descrisă, la p. 200, astfel : „Seria 8 se realizează după un radical terminat în *-u* nonalternant, iar seria 11 după un radical terminat în *-e*". Din tablou rezultă că este vorba de afixele din paradigmele unor verbe ca *a perpetua* şi *a crea* ; ne vom ocupa, în continuare, numai de primul verb.

Sufixul imperfectului lui *a perpetua* este notat în tablou [-(u̯)á-], de unde rezultă că el este [u̯a] sau [a] ; la p. 160 se afirmă însă că [a] nu apare la verbele cu radical terminat în vocală (de notat că, în acelaşi tablou, [u̯] din [u̯a] este pus între paranteze numai în rubrica imperfectului, nu şi la alte forme de trecut). Pentru sufixele de participiu nu se dau, la p. 164—165, indicaţii asupra distribuţiei. Sufixul de gerunziu este notat [-(u̯)índ] în tablou, dar din cele arătate la p. 166 ar reieşi că [înd] nu poate să apară după „vocală labială nonalternantă". Despre ceea ce se consideră a fi sufixul de prezent al verbului *a continua* nu aflăm, la p. 168, decît că este „ocurent în paradigma unor verbe în *-a*, ca *a lucra* etc." ; tot acolo, pentru verbele *a continua* şi *a lua* se dau, ca forme ale sufixului de prezent la persoanele a 4-a şi a 5-a, [u̯ắ] şi [u̯á], dar în tablou, la aceleaşi persoane, pentru verbul *a perpetua*, de acelaşi tip în ce priveşte finala radicalului, apar formele [ă], [a], ceea ce constituie o inconsecvenţă cu atît mai supărătoare cu cît la caracterul de vocală labială „nonalternantă" al lui [u] din *a continua*, *perpetua* etc. se face apel în formularea a numeroase reguli ; cf. p. 200 (vezi mai sus, în acest paragraf şi în § 25).

Paragraful 4.3.3.2 (p. 200—202), în care se face reducerea afixelor concrete la alomorfe morfologice, conţine multe lucruri care ar putea fi discutate. Vom adăuga la cele arătate mai sus doar două observaţii.

30. Despre seria de afixe nr. 10 (exemplele din tablou : *a veghea*, *a îngenunchea*) se spune că apare „după un radical terminat în *ḱ* sau *ǵ* nonalternante" (p. 200). Notăm, mai întîi, că sufixul de imperfect este [-e̯a -], în tablou, dar [-a-] la p. 160 (unde, printre exemple, figurează chiar *a veghea*). În al doilea rînd, remarcăm că din acordarea calificativului de „nonalternante" palatalelor din cele două verbe citate rezultă, în mod inevitabil, că în formele unui verb ca *a bloca* (seria a 7-a, în tablou) avem a face cu un [ḱ] „alternant". Ne întrebăm dacă apartenenţa la una dintre cele două categorii a oclusivelor palatale poate determina o deosebire de ordin fonetic între părţile finale ale unor forme ca *îngenun-*

chează, pe de o parte, şi *blochează*, pe de altă parte : sufixul de prezent, la persoana a III-a, este, în tablou, [-áz-] pentru primul verb şi [-e̯áz-] pentru celălalt. S-ar putea susţine, eventual (în ciuda afirmaţiei de la p. 159 : ,,în descrierea flectivelor avem în vedere p r o n u n ţ a r e a lor''), că, aplicîndu-se criterii de segmentare care nu sînt exclusiv fonetice, elementul nesilabic palatal a fost atribuit radicalului în *îngenunchează* ([k̑]-[a]) şi afixului în *blochează* ([k]-[e̯a]) ; dar, în acest caz, oclusiva din *blochează* nu mai poate fi [k̑] (şi deci nici [k̑] ,,alternant''), iar determinantul ,,nonalternant'' folosit pentru a desemna oclusiva palatală din *îngenunchează* nu mai are nici un sens.

Să admitem însă analiza [k̑-][e̯a] în *blochează*, cu elementul palatal ,,repartizat'' în ambele segmente morfologice, deci altfel decît în *îngenunchează*, unde avem a face cu o realitate fonetică identică (numai această analiză este, simultan, în concordanţă şi cu identificarea unui afix [e̯a] în prima formă, şi cu recunoaşterea unei distincţii [k̑] ,,alternant'' —[k̑] ,,nonalternant''). Înseamnă că [k̑] din *blochează* şi [k] din *bloca*, de exemplu, constituie o alternanţă (ceea ce, de altfel, rezultă şi din cele arătate mai sus, în legătură cu distincţia dintre cele două tipuri de oclusive palatale). Cu aceasta lucrurile se complică însă şi mai mult, căci ,,variaţia *k/k̑* (cf. a *bloca/blochează*)'' este dată, la p. 54, tocmai ca exemplu de variaţie care nu constituie o alternanţă (cf. § 5) !

31. A doua observaţie are un caracter general. Reducerea celor 38 de serii de afixe concrete la serii de alomorfe morfologice, se bazează, în mare parte, pe criterii arbitrare, neunitare şi lipsite de precizie. Complicatele reguli privind distribuţia afixelor concrete nu pot fi utilizate decît cu greu sau de loc pentru a stabili care este realizarea unui ,,afix morfologic'' dat în paradigma unui anumit verb. Or, reunirea mai multor afixe concrete într-o singură unitate a sistemului morfologic ar trebui să ţină seamă de necesitatea ca operaţia inversă — deducerea realizărilor concrete din unitatea cărora ele se subsumează — să fie posibilă, pentru toate verbele regulate, pe baza unor reguli clare şi simple; numai cu această condiţie reducerea poate fi considerată satisfăcătoare.

Citim la p. 201, următoarele : ,,seriile 13 şi 14, foarte asemănătoare din punctul de vedere al omonimiilor, p o t f i r e u n i t e l a n i v e l f o n e t i c : seria 13 caracterizează o parte din verbele în *-i* cu radical terminat în *r*, pe cînd seria 14 se realizează după un radical cu finală vocalică. Seria 14 ar putea fi reunită, în condiţii similare, în aceeaşi clasă morfologică cu seria 12'' (exemplele din tablou : 12 — *a coborî*, 13— *a acoperi*, 14 — *a contribui*, *a şovăi*). Oare poate fi considerată satisfăcătoare descrierea distribuţiei unui afix sau a unei serii de afixe în termeni ca ,,o parte din verbele în *-i*'' ? În al doilea rînd, dacă în paradigmele verbelor *a şovăi* (14) şi *a acoperi* (13) avem aceeaşi serie de ,,afixe morfologice'' (acest lucru rezultă din prima ,,reunire'') şi dacă, pe de altă parte, *a şovăi* (14) şi *a coborî* (12) pot intra în aceeaşi clasă morfologică, nu înseamnă că aparţin unei singure clase toate cele trei verbe ? Cum se împacă posibilitatea de reunire a seriilor 14 şi 12, 14 şi 13 cu o afirmaţie pe care o găsim tot la p. 201 şi conform căreia afixele din *a coborî* (12) şi cele din *a suferi* (aceleaşi ca în *a acoperi*=13) constituie ,,serii m o r f o l o g i c i r e d u c t i b i l e '' (deci, într-o formulare mai concisă, dar mai elocventă : *a şovăi* =*a coborî*, şi *a şovăi* = *a acoperi*, dar *a coborî* ≠ *a acoperi*) ? La toate aceste

întrebări nu aflăm nici un răspuns ; la alte întrebări de acelaşi gen autoarea dă răspunsuri care, după cum vom vedea în alineatul următor, nu pot fi socotite acceptabile.

În timp ce, la p. 204, verbele *a coborî* şi *a acoperi* sînt repartizate în două conjugări diferite (a III-a, respectiv, a IV-a), cele de tipul *a hotărî* şi *a nimeri* sînt înglobate în aceeaşi conjugare (a VI-a) ; altfel spus, se consideră că [î] [înd], [a] din formele lui *a coborî* şi [i], [ind] [e̯a] din *a acoperi* aparţin la d o u ă s e r i i de alomorfe morfologice, în timp ce aceleaşi sufixe concrete din celelalte două verbe constituie o s i n g u r ă s e r i e (în care intră, printre altele, şi [esk], [eşt] şi [ăsk] [ăşt]). În favoarea grupării într-o singură clasă a verbelor de tipul lui *a hotărî* şi de tipul lui *a nimeri*, autoarea invocă următorul argument (menţionăm că exemplele date, la p. 204, în tabloul conjugărilor, sînt *a hotărî* şi *a isprăvi*, dar acest lucru nu are nici o importanţă pentru discuţia noastră ; în lista verbelor de conjugarea a VI-a, la p. 350, tocmai *a nimeri* este prezent, în timp ce *a isprăvi* lipseşte) : „Deoarece toate verbele caracterizate prin sufixul de prezent {-í∼ásc-} au radicalul terminat în *-r*, finală care nu apare decît la cîteva din verbele în paradigma cărora apare sufixul {*-í∼ésc-*} (care pot fi înregistrate lexical [!], ca excepţii), [sufixele {*-i∼esc-*} şi {*-î∼∼ăsc-*} —*n.n.*] le putem considera *alomorfe fonetice* ale aceluiaşi *alomorf morfologic*" (p. 202).

Nu putem să nu remarcăm, mai întîi, că ceea ce se spune aici contrazice teoria celor trei feluri de alomorfe expusă la p. 47 a *Precizărilor preliminare* (vezi şi observaţiile noastre din § 28). Mai importantă este însă constatarea că exact la fel de îndreptăţită ar fi fost aplicarea aceluiaşi procedeu la verbele de tipul *a coborî, a acoperi*: toate verbele cu sufixul „de prezent" [î] au radicalul terminat în [r]; [r] ca finală de radical nu apare decît la cîteva dintre verbele care au sufixul [i] la prezent (după Alf Lombard, *Le verbe roumain. Étude morphologique*. Tome II, Lund, 1955, p. 620, acestea sînt în număr de 25, dar unele dintre ele nu aparţin limbii literare actuale ; în lista dată de autoare la p. 332—335 verbele în *-ri* cu prezent „tare" sînt în număr de 5 : *a muri, a oferi, a pieri, a sări, a suferi*). Este evident, prin urmare, că interpretarea diferită a raporturilor dintre termenii perechilor *coborî — acoperi* şi *hotărî — nimeri* (mai exact spus, dintre seriile de afixe corespunzătoare) are un caracter arbitrar.

32. Nu ne propunem să examinăm în ansamblu clasificarea în 10 conjugări, la care ajunge autoarea, lucru care ar necesita efectuarea unei comparaţii amănunţite între această clasificare şi cea propusă de Jiří Felix (în 12 tipuri), cu atît mai mult cu cît — deşi pleacă de la premise teoretice diferite — ele sînt asemănătoare (cf. p. 208—209). Remarcăm doar că, întocmai ca în capitolele *Substantiv* şi *Adjectiv*, elementele prin care se deosebesc între ele diversele clase flexionare sînt considerate alomorfe morfologice ale unor morfeme care — deşi acest lucru nu se arată în mod explicit — se definesc prin trăsături exclusiv semantice (prin valoare). Aşadar *-a* din *a săra* şi *-i* din *a sări*, de exemplu, sînt alomorfe morfologice ale aceluiaşi morfem verbal, morfemul cu valoare de „infinitiv". Întrucît atît *-i*, cît şi *-a* se combină cu radicale fie identice ca structură fonematică, fie imposibil de caracterizat, prin formule cu caracter general, în termeni fonematici, descrierea distribuţiei celor două alomorfe nu poate fi făcută decît prin enumerarea bazelor, la care, în unele cazuri, trebuie să se adauge

indicarea sensului lexical : de exemplu, -*a* apare după *apăr-*, *prob-*, *săr-* ,,a pune sare'' etc. ; -*i* apare după *acoper-*, *zdrob-*, *săr-* ,,a sălta'' etc. În aceste condiții, conform definițiilor date de autoare (vezi, pentru verb, p. 200), -*i* și -*a* ar trebui numite ,,alomorfe lexicale'' nu ,,morfologice''. Ultimul calificativ este folosit de autoare pentru a desemna situațiile în care ,,ocurența unei serii [de afixe, deci și a unui afix membru al acestei serii — *n.n.*] nu poate fi circumscrisă decît prin raportarea la un grup'' (p. 200) ; e adevărat că există un grup de verbe (respectiv, de baze verbale) caracterizate prin -*a* și un alt grup caracterizat prin -*i* cu valoare de ,,infinitiv'', dar este evident că, atunci cînd se descrie distribuția celor două alomorfe, nici unul dintre aceste grupuri nu poate fi indicat făcîndu-se apel tocmai la elementele a căror distribuție vrem să o prezentăm (de exemplu : ,,alomorful -*a* al morfemului « infinitiv » apare după grupul — — sau clasa — bazelor care se combină cu . . . -*a*'').

Și în capitolul de care ne ocupăm aici, autoarea propune, luînd ca model descrieri ale morfologiei limbii engleze, o interpretare care pentru limba română este cel puțin nepractică (cf. observațiile din § 11, privitoare la substantiv). După părerea noastră, este mult mai avantajos ca, acordînd o importanță mai mare factorului ,,formal'' (expresiei), să admitem că -*a* și -*i* sînt semne minimale (morfeme) distincte : ele au același sens, dar nu sînt identice, date fiind, pe planul expresiei, deosebirile dintre ele nelegate de fapte de distribuție susceptibile de a fi descrise în termeni simpli (cele două afixe sînt deci s i n o n i m e), așa cum nu sînt identice afixele -*a* de la infinitiv și -*a* de la imperfect, care au aceeași expresie, dar valori diferite (aceste afixe sînt o m o n i m e).

33. Cele 45 de pagini ale subcapitolului *Radicalul verbal* (p. 211—255) conțin, printre altele, date foarte amănunțite asupra alternanțelor fonologice ; în afara enumerării acestora (însoțită de exemple și de cîteva comentarii), se dau tablouri privind repartiția în cadrul paradigmei a termenilor alternanțelor (p. 218—222, 228—233). Urmează o clasificare a verbelor după numărul alomorfelor radicalului și după natura alternanțelor (p. 236—239) și o altă clasificare în care se folosește, din nou, criteriul numărului de alomorfe, dar se fac subîmpărțiri după repartizarea alomorfelor în diverse forme ale paradigmei (p. 240—247). După ce a identificat, prin această ultimă clasificare, 50 de tipuri de verbe cu radical variabil, autoarea stabilește care dintre cele 10 conjugări sînt reprezentate în fiecare tip (p. 262—264) și în ce tipuri se repartizează verbele aparținînd unei conjugări date (p. 264—265).

Observînd că îmbinarea (în text, ,,coroborarea'') clasificării în tipuri cu cea în conjugări ,,duce la un număr foarte mare de grupe de verbe'', autoarea adaugă că ,,o clasificare de acest fel devine în mare măsură echivalentă cu o enumerare și, încetînd de a mai avea caracter generalizator și organizator, își pierde utilitatea practică'' (p. 265).După părerea noastră, este lipsită de utilitate practică și clasificarea în cele 50 de tipuri, chiar dacă aceasta nu este combinată cu clasificarea în conjugări.

Cît despre variațiile radicalului care — deși ,,nu pot fi cuprinse într-o clasificare a verbelor'' — trebuie să fie indicate în gramatică sau în dicționar (p. 265), este și mai greu să se vadă în ce măsură procedeul propus de autoare este practic. La p. 266—271, se enumeră 30 de tipuri de variații, unele cu două sau trei subdiviziuni, ceea ce ne duce la un total

de 45 de subtipuri. Iată, de exemplu, descrierea subtipului 23 (a) : „*ă* (*e*)$_2$ —(corespunzînd alternanței *ă*/*é*/*á*, cu două tipuri de realizare : (a) termenul *é* se realizează în A_2, $A'_{3,6}$, termenul *á* în A_3, A_6, *ă* în celelalte forme cînd se manifestă în paradigma unor verbe de conjugarea I (*a spă*$_0$*la* de exemplu)" (p. 269—270). Această indicație corespunde întocmai cu cea pe care o găsim (neînsoțită de exemple) la p. 230, în paragraful *Repartiția în cadrul paradigmei verbale a termenilor alternanțelor vocalice*, cu singura deosebire că în acest din urmă caz se enumeră nu numai formele caracterizate prin prezența unui anumit termen al alternanței, ci și contextele în care apare alomorful radical conținînd termenul respectiv: „*a*: A_3, A_6 {-*ă*" (citește : alomorfele cu /a/ ale verbelor de conjugarea I care prezintă alternanța /ă/~/e/~/a/ apar la ind. prez. 3 și 6, în contextul „. . .-*ă*" ; este cazul lui *a spăla*). După părerea noastră, referirea permanentă la contextul morfologic (sufixe, desinențe) ar fi putut să ducă la evitarea complicațiilor pe care le conține descrierea celor 45 de subtipuri. Iar — întrucît „ocurența termenilor unora dintre alternanțele vocalice poate fi pusă în legătură cu calitatea fonică a elementelor de care sînt precedați sau urmați" (p. 228 ; cf. p. 273) — s-ar fi ajuns și mai departe pe calea simplității dacă s-ar fi făcut apel și la reguli cu caracter general formulate în termeni f o n o l o g i c i . De exemplu, dacă, pentru cazul menționat mai sus, se recurge la o astfel de definire a contextului — „înaintea unei silabe conținînd fonemul /ă/"—, se obține o regulă care este valabilă și pentru formele de indicativ *spală*, pers. 3 și 6, și pentru formele de conjunctiv (*să*) *vadă*, pers. 3 și 6 (pentru acestea din urmă, se dă, la p. 270, următoarea regulă : „*á* în $A'_{3,6}$, . . . cînd se manifestă în paradigma verbului *a vedea*").

În concluzie, nu credem că autoarea a ales soluția cea mai practică în descrierea variațiilor radicalului.

34. O ultimă observație asupra capitolului *Verb* are în vedere tot un aspect al problemei variației radicalului. La p. 215, *a ieși* și *a mirosi* sînt date ca exemple de verbe care au „un radical cu o structură fonetică asemănătoare", dar se comportă diferit din punctul de vedere al alternanțelor (*miroși*, *ieși* la pers. a 2-a a indicativului prezent, cu [ș] în ambele cazuri ; *a ieși*, dar *a mirosi* la infinitiv), fapt care o duce pe autoare la concluzia că se poate vorbi de o „condiționare l e x i c a l ă " a alternanțelor. Asemănarea menționată există însă numai dacă prin „radicalul" unui verb care prezintă alternanța /s/~/ș/ se înțelege un alomorf cu /ș/, iar această alegere este, evident, arbitrară. Este adevărat că tot arbitrară este și alegerea alomorfului conținut de forma de infinitiv, atunci cînd se vorbește de radicalul unui verb (care, de fapt, ar trebui indicat, mai exact, prin enumerarea tuturor alomorfelor). Supărătoare însă nu este o anumită alegere, în sine, ci inconsecvența. Verbul *a fugi* este considerat ca avînd un „radical terminat în . . . *ĝ*" (p.201), ceea ce exclude referirea la persoana 1 a indicativului prezent ; dar altădată se ține seamă de această formă : „sufixul -*se*- presupune, în majoritatea covîrșitoare a cazurilor, un alomorf radical caracterizat prin omisiunea părții finale a secvenței fonice care reprezintă radicalul : *du-se-i* față de *duc*, *duc-ă*. . ." (p. 162—163). De ce, dacă *duc* - „reprezintă radicalul" lui *a duce*, pentru *a mirosi* alegerea se oprește asupra lui *miroș*- ?

Credem că ar fi fost necesar ca lucrarea să conțină explicații asupra criteriilor pe baza cărora unul dintre alomorfele radicalului este socotit „reprezentant" al tuturora și numit „radical". Dacă, în cazul lui *a mirosi*, s-ar fi ales alomorful cu /s/, acest lucru ar fi fost în concordanță cu ceea ce se spune în nota 32 de la p. 214 cu privire la preferința pentru persoana 1 sg. a indicativului prezent și s-ar fi constatat că alternanța /s/~/ș/ nu implică o așa-numită „condiționare lexicală", ci se supune unor reguli generale care pot fi formulate în termeni fonologici și morfologici.

35. Deși, în paginile precedente, ne-am referit, ocazional, la unele dintre datele cuprinse în cele 70 de pagini ale anexelor lucrării, considerăm necesar ca acestea să fie examinate în mod special. Am arătat deja că între conținutul listelor din anexe și materialul discutat în corpul lucrării există neconcordanțe (vezi § 7). Alte neconcordanțe pot fi observate dacă se compară între ele diversele liste ; semnalăm, în cele ce urmează, numai cîteva (prin „liste generale" înțelegem cele trei liste, de substantive, adjective și verbe, a căror reunire ar trebui, în principiu, să ne prezinte întregul corpus pe care se bazează lucrarea).

Substantivele *iapă*, *iarbă*, *iarnă* (din lista substantivelor cu alternanța /á/~/é/, p. 302—303), *căminar* (p. 304), *iaz* (p. 292, 310, 318), *plumb* (p. 310), *poală*, *poftă* (p. 306), *soroc* (p. 317), *șură* (p. 307), *șurub* (p. 319) lipsesc din lista generală. Menționăm că, și aici, ca și mai jos, exemplele pe care le dăm nu sînt toate cele care s-ar putea da ; lucrul acesta ar fi relativ greu de realizat, datorită, printre altele, faptului că ordinea cuvintelor în listele autoarei este numai aproximativ alfabetică (de pildă : *băiat* apare între *baieră* și *baltă*, la p. 283 ; *formă* și *forță* apar înainte de *folos*, la p. 286 ; *rouă* este urmat de *rob*, *rod*, *rol*, *rost*, la p. 289 ; *strună* și *strungă* apar între *stuf* și *stup*, la p. 290).

Alteori, termeni care figurează în listele generale nu se regăsesc în listele care grupează cuvinte cu anumite caracteristici fonologice sau morfologice. Astfel, adjectivele, *bălai*, *dibaci*, *greoi*, *molîu*, *muntean* (p. 320—321) nu reapar în lista adjectivelor cu radical bisilabic (p. 323).

Unele cuvinte sînt greșit grupate, împreună cu altele care au caracteristici fonologice sau morfologice diferite. *Armată* nu aparține tipului de accentuare „2′—1" și, prin urmare, nu trebuia să figureze în lista B. 2 (p. 296), ci în B. 1, cu două pagini mai înainte. *Viitor* nu are ce căuta în lista substantivelor „care realizează alternanța *ó*/*oá*" (p. 304). *Altoi* apare și ca substantiv de declinarea a VII-a (cu pluralul în *-uri* ; p. 318), și în lista substantivelor cu alternanța /o/~/o̯a/ ; dar, dacă prezintă această alternanță, înseamnă că substantivul în discuție are pluralul *altoaie* și că, prin urmare, el aparține declinării a VI-a (cf. p. 73). *Spic* — scris *spic*$_0$ (p. 317), ceea ce indică alternanța /k/~/č/ (cf. p. 98) — apare în lista substantivelor cu radical invariabil (p. 310). *Nadă*, considerat de declinarea I la p. 311 (tipul *casă—case*), figurează și în listele substantivelor cu alternanțele /d/~/z/ și /a/~/ă/ (p. 301, respectiv, 302) ; dacă pluralul este *năzi*, substantivul aparține declinării a II-a (cf. p. 72).

Extrem de mare este numărul indicațiilor greșite cu privire la prezența (respectiv, absența) unor cuvinte din listele generale ale autoarei în lista întocmită de acad. Al. Graur. În nota de la p. 332, citim : „Verbele tipărite cursiv apar în listele de frecvență stabilite de Valeriu Șuteu, *lucr. cit.*, și de Gheorghe Bolocan, *op. cit.*[,] și nu sînt menționate

în *Încercare asupra fondului principal de cuvinte*, din care au fost excerptate celelalte" (o explicaţie asemănătoare se dă şi pentru substantive şi pentru adjective). Remarcăm, mai întîi, că titlul lucrării acad. Al. Graur este *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii române*, nu cel dat de autoare (greşeala apare şi în notele de la p. 283 şi 320, precum şi la p. 36 a *Precizărilor preliminare*, unde este citat incomplet, cu omiterea unui cuvînt, şi titlul lucrării lui V. Şuteu). Ceea ce vrem însă să arătăm aici este faptul că, în listele autoarei, folosirea caracterelor drepte sau cursive pare a fi cu totul întîmplătoare. Numeroase cuvinte care a p a r în lista stabilită de acad. Al. Graur sînt tipărite cu cursive (*dicta*, *explica*, *făgădui*, *feri*, *fura*, *îndrăzni*, *lucra* etc.), în timp ce altele, inexistente în aceeaşi listă, sînt tipărite cu drepte (*deschide*, *deveni*, *disputa*, *încrede*, *manifesta* etc.). În felul acesta, pentru aproximativ jumătate din cele 123 de verbe care figurează la p. 333 a cărţii (de unde, am extras exemplele de mai sus) se dau indicaţii care nu corespund realităţii ! Proporţia greşelilor este aproape aceeaşi şi în celelalte pagini ale listei verbelor, iar indicaţiile eronate sînt destul de numeroase şi în celelalte două liste generale.

Ţinînd seamă de toate cele arătate în alineatele precedente, nu putem decît să ne exprimăm îndoiala asupra măsurii în care amplele anexe oferă cititorului indicaţii utile asupra materialului examinat de autoare şi constituie un ajutor în urmărirea interpretărilor şi clasificărilor propuse în corpul lucrării.

36. Numeroase inexactităţi apar şi în *Bibliografia* de la p. 353–356. Vom semnala doar cîteva cazuri, în ordinea în care apar în *Bibliografie*. Nr. 14 : p. 163–188 (–192, inclusiv rezumatele), nu 163–193. Nr. 19 : cartea a apărut în 1965, nu în 1964. Nr. 20 : p. 232, nu 233. Nr. 24 : *Alternanţele*, nu *Alternanţe*. Nr. 29 : p. 29, nu 30. Nr. 62 : s-a omis cuvîntul *şi* din titlul lucrării. Nr. 63 : *din limba română*, nu *limbii române*. Nr. 77 : „A. Rosetti, *Sur la «morphonologie»*, în BL I, 1933, p. 9–13", nu „Al. Rosetti, *Sur la morphonologie*, în BL I, 1939, p. 1 urm." (!).

Curios ni se pare faptul că autoarea nu dă întotdeauna indicaţii complete şi exacte nici cînd este vorba de propriile sale lucrări. Lucrarea de sub nr. 38 este intitulată *Articolul şi categoria determinării în limba română actuală* (în *Bibliografie* sînt omise ultimele patru cuvinte). Partea I a lucrării menţionate sub nr. 34, *Descrierea structurală a verbului românesc*, a apărut de fapt, sub titlul *Descriere structurală a flexiunii verbale româneşti* (de la partea a II-a înainte, titlul a fost schimbat în *Descriere structurală a verbului românesc*).

Adăugăm o observaţie referitoare la o trimitere din textul propriu-zis al cărţii : lucrarea lui Z. S. Harris menţionată la p. 20 nu se intitulează *Methods in linguistics*, ci *Methods in Structural Linguistics* (a fost reeditată sub titlul *Structural Linguistics*).

37. Înainte de a încheia, vom mai semnala, în ordinea paginilor, cîteva formulări imprecise, omisiuni, contradicţii şi erori.

La p. 11 citim „În 1930, N. S. Trubetzkoy pune bazele fonologiei prin importanta sa lucrare *Principes de phonologie*". Lucrarea lui N. S. Trubetzkoy (al cărui nume este scris şi *Trubetskoy*, la p. 31, şi *Troubetskoï*, la p. 355) a apărut, de fapt, în 1939 (titlul ei ar fi trebuit dat aici fie în limba originalului, care este germana, fie, eventual, în traducere românească ; prima ediţie a versiunii franţuzeşti a apărut abia în 1949). S-ar

putea ca 1930, în loc de 1939, să se datorească unei greşeli de tipar ; rectificînd însă data, ar deveni necorespunzătoare realităţii afirmaţia că N.S. Trubetzkoy (care a murit în 1938) a pus bazele disciplinei în discuţie în anul 1939.

Dintr-o formulare de la p. 20, unde se vorbeşte de ,,apelul la sens, la « substanţă » '', s-ar înţelege că se pune semnul egalităţii între noţiunile numite cu cei doi termeni (în realitate, şi sensul are ,,o formă'', iar ,,substanţa'' poate fi şi fonică, nu numai semantică).

P. 23 : Definirea opoziţiilor bilaterale ca ,,înglobînd termeni care se deosebesc doar printr-o singură trăsătură'' este greşită (definiţia dată de autoare corespunde la ceea ce se numeşte, uneori, opoziţie minimală). Opoziţiile bilaterale sînt, în realitate, caracterizate prin faptul că ansamblul trăsăturilor comune pe care le posedă termenii lor nu se regăseşte în nici o altă unitate a sistemului ; opoziţia dintre /p/ şi /b/ de exemplu, este bilaterală deoarece aceste două foneme sînt singurele oclusive labiale orale din sistemul fonologic al limbii române. Opoziţia *lăudam* : *lăudai* (pentru a lua unul dintre exemplele date de autoare) nu este bilaterală, deoarece trăsăturile comune celor doi termeni se regăsesc şi într-o altă formă (*lăuda*). Greşită este şi definiţia opoziţiilor multilaterale (p. 24). Perechile de forme citate constituie, într-adevăr, opoziţii multilaterale, dar nu pentru că acestea ,,se stabilesc între formele unei paradigme care se deosebesc prin mai mult de o trăsătură'', ci pentru că trăsăturile comune celor doi termeni sînt proprii, toate, şi altor unităţi (din acest punct de vedere, raportul dintre *cînt* şi *cîntau* — exemplu dat la p. 24 — este identic cu cel dintre *lăudam* şi *lăudai*).

P. 24 : Existenţa opoziţiilor graduale în morfologie nu ni se pare posibilă (cel puţin în morfologia limbii române), căci nu vedem cum două unităţi ar putea poseda a c e e a ş i trăsătură morfologică în g r a d e d i f e r i t e (cf., în fonologie, gradul de deschidere al vocalelor). Opoziţiile dintre termenii seriei de forme notate *laud-Ø-Ø* / *lăuda-a-Ø* / *lăud-a-m*, dată de autoare ca exemplu (*laud—lăuda*, *laud—lăudam*, *lăuda—lăudam*), sînt, toate trei, privative (în ce priveşte expresia) ; este evident că succesiunea sufix zero + desinenţă zero (din *laud*), pe de o parte, şi desinenţa zero (din *lăuda*), pe de altă parte, nu pot fi considerate grade diferite ale aceleiaşi trăsături (o observaţie analogă se aplică la raportul dintre *-a-Ø* -şi *-a-m*).

La p. 28, se arată, corect, că, dacă două elemente, A şi B, au unele contexte comune, dar în alte contexte poate să apară numai unul dintre cele două elemente, A şi B sînt în distribuţie defectivă. În exemplul destinat să ilustreze definiţia este însă vorba de cu totul altceva : ,,afixul mobil *a* se asociază în formele de infinitiv întotdeauna cu un sufix (*-á*, *-í*, *-eá* etc.), dar acest sufix apare în anumite contexte (după *a putea* : *pot lucra*, de ex.) şi fără *a*''. Avem a face, aici, cu un exemplu de raport de d e p e n d e n ţ ă între două elemente, dar, din moment ce acestea nu au nici un context comun, nu se pune problema distribuţiei lor defective.

În paragraful consacrat prezentării afixelor de gen.-dat. sg. ale substantivelor (p. 62—63), se ţine seamă, în majoritatea cazurilor, de formele neurmate de articolul definit (de exemplu, pentru [i̯] este citat, printre altele, substantivul *familie* ; cf. *unei familii*). La substantivele *tată* şi *popă* se procedează însă în alt fel, luîndu-se în consideraţie şi formele

articulate, din care se izolează un *tate-* și un *popi-*, ultimul, citat pentru desinența [ⁱ] (!), alături de *bici*, *lumi* etc. (p. 63). Dacă s-ar fi procedat în același mod în toate cazurile, ar fi trebuit ca în lista afixelor să figureze și cel notat de autoare [-i̯e] sau -(*i̯*) *e* (cf. p. 62 și 81) și care apare în *familiei*, de exemplu ; or, [i̯e] lipsește de la p. 63, pentru tipul *familie* dîndu-se numai afixul de gen-dat. [i̯] (nu se poate „subînțelege" că afixul [e], ilustrat prin exemple ca *munte*, *case*, ar include și pe [i̯e], căci cele două afixe, respectiv, substantivele de tipul *lume* și *baie* sînt tratate separat, la p. 62, în paragraful consacrat afixelor de nom.-ac.).

Din tabelul 2 de la p. 67 lipsește tipul flexionar reprezentat de substantive ca *miel*, *cal* (după părerea autoarei, *cal-Ø*, *ca-*[i̯] ; cf. p. 76, nota, și p. 82).

P. 69 : Ocupîndu-se de distribuția afixelor flexionare [e] și [i̯e] în formele de nominativ-acuzativ sg. ale substantivelor feminine, autoarea este de părere că după un radical terminat în [e] apare [e] (ca și după consoane), iar după celelalte vocale apare [i̯e] (în tabelul de la p. 67 se dau exemplele *idee*, respectiv, *lume*, *durere*, pe de o parte, și *baie*, *familie*, pe de altă parte). Inexact : în *cheie* etc. — deci după un [e] — afixul este [i̯e], nu [e].

La aceeași pagină, se afirmă că „afixele specifice -Ø, - *le*" apar la „substantive feminine avînd un radical cu o structură fonică de asemenea specifică, caracterizată printr-o finală alcătuită din consoană și un s e g m e n t v o c a l i c a c c e n t u a t. Nici una din celelalte serii de afixe nu este susceptibilă de a fi asociată unor radicale cu o asemenea structură fonică" (exemplele avute în vedere sînt *para*, *zi*, *stea* ; vezi tabelul 1 de la p. 67). Afirmația nu corespunde realității. În primul rînd, ea este contrazisă de cazul cuvintelor *șa* și *manta*, cu afixele -Ø și -[i̯] (deci *șei* și *mantăi* [!], la pl. și la genitiv- dativ sg. ; vezi tabelul citat, coloana a 7-a). Dar, chiar eliminînd din discuție pe *șa* și pe *manta* (incluse de autoare în categoria substantivelor neregulate ; vezi p. 91), tot mai rămîn substantive care infirmă regula formulată de autoare la p. 69, cu privire la afixele care pot să apară după o bază terminată în vocală accentuată : *femeie*, *idee*, *tămîie* etc.

P. 70 : Despre seria de afixe *-u*, *-e* se afirmă că apare, în flexiunea substantivelor neutre, „după un radical terminat într-un grup consonantic *muta cum liquida* (sau *i* semivocalic)". Indicația dintre paranteze nu corespunde realității. Neutrele cu radicalul în [i̯] și cu pluralul în *-e* au la singular afixul *-Ø*, nu *-u* (după cum, de altfel, rezultă din tabelul de la p. 68 ; cf. *cui*, *cuie*) ; cele care au afixul *-u* la singular — dacă se admite pronunțarea cu [i̯u], nu cu [iu̯], în *consiliu*, *domeniu* etc. (cf. p. 62 ; vezi § 9)— nu au *-e*, ci [i̯] la formele de plural.

P. 79 : După ce arată că, uneori, „afixul de determinare modifică structura silabică sau tonică a radicalului" (exemple : *tramvai—tramva|iul*, *roi—roi|ul*, *rádio—radióul*) și că aceleași modificări au loc în formele de plural, autoarea adaugă următoarea precizare: „Modificarea afectează substantivele neutre cu radical terminat în [-i̯] sau [-o] aton și cu desinență -Ø la singular". În ciuda redactării defectuoase (sînt în discuție, ca și în frazele precedente, nu u n a, ci d o u ă modificări), este clar că precizarea se referă, pe de o parte, la structura silabică a neutrelor de tipul *tramvai* și, pe de altă parte, la structura accentuală a substantivelor de tipul *radio*.

Numai că ceea ce se spune cu privire la structura silabică este inexact: în primul rînd, modificarea în discuţie nu este specifică neutrelor (cf. *pui—puiul*); în al doilea rînd, semiconsoana [i̯] nu se comportă, din punctul de vedere care ne interesează aici, altfel decît consoanele propriu-zise (fapt care, în treacăt fie spus, constituie un argument în favoarea interpretării lui [i̯] ca realizare a unui fonem consonantic, /y/) : cf. *sac — sacul* (masc.), *sat — satul* (neutru).

P. 80 : Ocupîndu-se de fenomenele (fonetice, în primul rînd, dar şi de altă natură) care se produc ca urmare a articulării cu articolul hotărît, autoarea arată că „afixul de determinare anulează desinenţa şi îi preia funcţia" în cazul substantivelor terminate în [ă] sau în [i̯e] (*casă, familie*). Avem de observat, mai întîi, că o comportare identică cu cea a substantivelor de tipul *casă* au şi unele substantive în *-e*, şi anume cele în care [e] este precedat de o consoană (pre)palatală : *pace—pacea* [pača], *ureche—urechea* [ureǩa] etc. În al doilea rînd, remarcăm că cele două tipuri de substantive citate de autoare reprezintă situaţii diferite : întrucît *familie* este considerat de autoare ca avînd o „desinenţă K_1" [-i̯e] (p. 80), înseamnă că o parte din segmentul fonetic corespunzător acesteia se menţine în forma articulată notată [famíli̯a], înaintea articolului [a], şi că, prin urmare, nu putem vorbi, în acest caz, de o „suspendare a desinenţei" identică cu cea din *casa* (din punctul de vedere care ne interesează aici, *familie* ar intra în aceeaşi categorie cu *casă* numai dacă s-ar accepta analiza [famili̯]-[e], [famili̯]-[a], după părerea noastră, respinsă de autoare în mod nejustificat; vezi § 8). Ce e drept, la p. 79 se vorbeşte de o realizare [i̯a] a articolului la substantivele feminine şi, deşi nu se dă nici un exemplu, se poate deduce că autoarea are în vedere substantivele de tipul *familie* ; ar rezulta deci că [i̯a] în întregime (nu numai [a]) este articol. Analiza aceasta implică însă admiterea faptului că [i̯] din *familia* nu mai este cel din *familie*, ci rezultatul „înlocuirii" acestuia (care aparţinea desinenţei) cu un alt [i̯], element component al articolului, interpretare cu totul arbitrară.

P. 80—81 : Autoarea observă că omonimiile care apar în paradigma formelor nearticulate ale unor substantive ca *familie, academie, soluţie* sînt altele decît cele care apar în cadrul formelor articulate corespunzătoare : „În primul caz se realizează omonimia $K_2 = K$ pl., normală pentru tipul A, în al doilea, deci cînd substantivul este însoţit de afix de determinare enclitic, K_2 este d i f e r i t de K pl., dar i d e n t i c cu K_1 (nedeterminat enclitic)" (p. 81). Într-adevăr, *famili-(i̯)e-* din *familiei* ($=K_2$ cu afix de determinare) este identic cu *familie* ($=K_1$ nedefinit) şi diferit de ceea ce autoarea notează *famili-i-* (K pl.) din *familiile*. Afirmaţia care urmează imediat după pasajul reprodus în rîndurile precedente nu corespunde însă realităţii : „Caracteristica menţionată afectează t o a t e [spaţiat în text —*n.n.*] substantivele feminine în -*(i̯)e*". Dintre cele trei substantive „cuvinte vechi" (p. 81) citate de autoare (*femeie, sanie, vie*) nu intră în aceeaşi categorie cu neologismele menţionate mai sus decît ultimele două ; la *femeie* (ca şi la *cheie, oaie, nevoie* etc.) omonimiile din paradigma formelor articulate sînt a l t e l e decît cele menţionate de autoare (cf. *via, viei, viile* dar *femeia, femeii*— nu **femeiei — femeile*). Regula dată de autoare şi reprodusă la începutul acestui alineat este vala-

bilă numai pentru substantivele terminate în [i̯e]; eroarea constă în faptul că nu se ține seamă de natura vocalei care precedă pe [i̯e].

La p. 83, se spune că „alternanțele vocalice care afectează radicalul substantival se produc în condițiile menținerii status-ului accentual, deoarece, cum am văzut (2.1.1.), radicalul substantival e întotdeauna accentuat". Afirmația aceasta este contrazisă de aceea ce citim la p. 85, unde este menționată o categorie de „alternanțe vocalice presupunînd schimbarea locului accentului" (exemple : *soră — surori*, *noră — nurori*). La p. 59, se arată că, alături de categoria căreia îi aparțin majoritatea substantivelor și care este caracterizată prin poziția f i x ă a accentului, există un număr de substantive caracterizate prin „m o b i l i t a t e a accentului în limitele r a d i c a l u l u i ", dar *soră*, *noră* nu pot fi înglobate nici aici (remarcăm că unul dintre exemplele date, *stúdio*, prezintă o accentuare neadmisă de norma literară; în *Îndreptar* se recomandă accentuarea *studió*, care, de altfel, este și cea mai răspîndită în pronunțarea oamenilor instruiți). Deși sînt menționate, la p. 59, între neutrele în *-o* și substantivul *mijloc* (cu pl. *mijloáce* la unii vorbitori), este clar că cele două substantive feminine în discuție au o situație aparte, care nu le permite să fie grupate în aceeași categorie cu *radio*, de exemplu : întrucît după părerea autoarei, în forme ca *surori*, *nurori*, numai primele trei foneme aparțin radicalului (p. 59 ; cf. tabelul 1 de la p. 67, unde *-ori* figurează ca desinență de gen.-dat. sg. și de plural), rezultă că accentul acestor forme se află pe desinență; deosebirea dintre *soră*, *noră*, pe de o parte, și *radio*, *zero* etc., pe de alta, ar fi trebuit să fie scoasă în evidență și la p. 93—94, unde se vorbește, pur și simplu, de „mobilitatea accentului". Oricum, din moment ce *soră* figurează în corpus (*noră*, menționat în capitolul *Substantiv*, lipsește din lista de la p. 283—291), ar fi fost de dorit să se evite formulările prea categorice, cum este cea reprodusă la începutul acestui paragraf (cf. și p. 225 : „Alternanțele vocalice se realizează în cadrul flexiunii nominale numai în condițiile menținerii status-ului accentual al radicalului").

P. 85 : În ciuda prudenței din fraza care le precedă („În cazul cîtorva alternanțe vocalice, ocurența lor pare determinată, cel puțin în limitele inventarului examinat, de calitatea fonică a elementului consonantic precedent"), nu pot fi acceptate afirmațiile conform cărora alternanța /á/~/é/ se produce „după o labială", iar alternanța /î/~/i/ „după o labiodentală". Pentru /á/~/é/ după consoane nelabiale este suficient să trimitem la exemple ca *șarpe—șerpi*, *iarbă — ierburi*, date de autoare însăși, în cuprinsul aceluiași capitol (p. 84). În ce privește alternanța /î/~/i/ chiar făcînd abstracție de substantivul *sămînță* (neinclus în lista dela p. 283—291) — interesant și prin alternanța /ă/~/e/ după o consoană nelabială (pl. *semințe*)—, trebuie să observăm că printre substantivele enumerate la p. 303 sub titlul *Substantive care realizează alternanța î/i* figurează și *învățămînt* și *mormînt*, cu un /î/ care alternează cu /i/, deși nu e precedat de consoană labiodentală.

La p. 105 găsim o lungă *Observație*, în care se discută pronunțarea unor categorii de adjective conținînd, în formele lor scrise, grupul de litere *ia* (lăsăm la o parte cazul special al lui *european*, unde există, în ce privește partea inițială a cuvîntului, o fluctuație între [eu] și [eu̯], nu între [eu] și [e̯u], cum rezultă din text ; este vorba, probabil, de o greșeală de tipar).

După părerea autoarei, pronunțări ca [materi̯al], [ofiĉal] apar „la numeroşi vorbitori ai limbii literare", afirmaţie care conţine, credem, o exagerare. Pronunţarea [ri̯a], [ča], în cuvinte cum sînt cele citate mai sus, este rară la persoanele care, prin felul cum se exprimă din toate celelalte puncte de vedere, merită calificativul de „vorbitori ai limbii literare".

La p. 125 se recunoaşte — pe bună dreptate — că în *geamăn, gemeni* (adj.) avem a face cu o alternanţă /á/~/é/. În paragraful consacrat alternanţelor vocalice din flexiunea substantivelor (p. 83—88) nu apar exemple de acest tip, dar cuvintele *ceapă, ceară, ceată, ceaţă, geană, sprînceană* figurează, tot pe bună dreptate, în lista celor care „realizează alternanţa á/é" (p. 302—303). Menţionăm, în sfîrşit, că, la p. 160—161, în forme ca *făceam, mergeam* se identifică un sufix de imperfect /a/; formele citate sînt notate fonetic — şi cu indicarea limitelor dintre elementele morfologice care le constituie — în felul următor: [făĉ-á-m], [merĝ-á-m] (p. 161; deci africată + vocala [a], nu africată + diftong). Din toate exemplele înşirate mai sus rezultă că autoarea a interpretat grupurile de sunete ortografiate *cea, gea* drept succesiuni de două elemente (sunete sau foneme), nerecunoscînd existenţa unui diftong în *geamăn, ceapă, făceam* etc. Această interpretare — cu care sîntem de acord — este însă, în mod surprinzător, contrazisă de faptul că, la p. 344, printre verbele care „realizează alternanţa *é/eá (e)*" figurează, alături de *a alege, a crede, a se teme* etc. (cu o consoană alta decît /č/, /ğ/ înaintea segmentului vocalic alternant), şi verbele *cere, cerne, certa, începe, preceda, pricepe*. Este evident că, din punctul de vedere al alternanţelor vocalice, nu există absolut nici o deosebire între, să zicem, formele *ceară* — (*unei*) *ceri*, pe de o parte, şi (*să*) *ceară* — (*să*) *ceri*, pe de alta. Prin urmare, ţinînd seamă cu consecvenţă de interpretarea acceptată pentru substantive ca *ceară* sau pentru adjectivul *geamăn*, autoarea ar fi trebuit să includă cele şase verbe menţionate în lista de la p. 343 (a verbelor „care realizează alternanţa *é/á*").

O contradicţie asemănătoare apare în analiza formelor care conţin grupurile de sunete [k̑a] şi [ĝa]. Se admite — justificat, după părerea noastră — că *gheaţă* face parte dintre substantivele în ale căror forme /e/ alternează cu /a/, nu cu un diftong (cf. lista de la p. 302—303). Pe de altă parte, în capitolul consacrat verbului, se admite că palatalele [k̑] şi [ĝ] sînt urmate de [a] în forme ca *a veghea, a îngenunchea* (p. 160 şi nota; cf. p. 181). Între pasajele la care ne-am referit există — sub raportul interpretării fonetice (fonologice) avute în vedere — o perfectă concordanţă, dar tot atît de perfectă este contradicţia între recunoaşterea unei alternanţe /á/~/é/ în *gheaţă — gheţuri* şi includerea lui *a chema* în lista verbelor caracterizate prin „alternanţa *é/eá (e)*" (p. 344); întocmai ca *a cere, a cerne* etc., discutate mai sus, acest verb trebuia să figureze în lista de la p. 343, împreună cu *a fierbe, a ierta* etc.

La p. 145, în legătură cu „dezvoltarea lui [i̯]" între radicalul verbal şi flectiv, atunci cînd primul se termină în vocală, se face următoarea precizare: „După *u, i* apare numai în cazul verbelor de tipul lui *a despuia*, la care vocala finală a radicalului prezintă fenomenul de alternanţă. Acest [i̯] nu apare atunci cînd verbul nu-şi modifică radicalul". Judecînd după exemplele care se dau pentru a ilustra valabilitatea restricţiei formulate (pe de o parte, *a despuia* — pe de altă parte, *a oua, a ploua, a continua*), s-ar putea crede că afirmaţiile din pasajul reprodus se referă numai

la verbe aparţinînd, în clasificarea tradiţională, conjugării I (deşi se vorbeşte, cu cîteva rînduri mai jos, de „apariţia" unui [i̯] şi în formele unor verbe ca *a sui*, *a birui*, *a trebui*, unde alternanţa lipseşte). În acest caz, la obiecţia care ar consta în invocarea formelor lui *a încuia*, *a descuia*, unde [i̯] apare, deşi în radical nu se produce nici o alternanţă, ni s-ar putea răspunde că aceste două verbe— a căror flexiune infirmă şi cele spuse de autoare cu privire la sufixele imperfectului (vezi mai sus, § 25) — lipsesc din corpusul utilizat. La p. 169 întîlnim însă o nouă afirmaţie în legătură cu [i̯] şi care pleacă de la aceeaşi părere neîntemeiată conform căreia prezenţa, respectiv, absenţa semiconsoanei palatale după vocala [u] ar depinde de faptul dacă vocala respectivă este sau nu termen al unei alternanţe ; anume, se spune aici că desinenţa [i̯] de persoana 1 singular este „ocurentă la toate verbele avînd radical cu finală vocalică (cu excepţia celor cu radical terminat în vocală labială nonalternantă) şi sufix de prezent cu realizarea -Ø- în A_1" (=ind. prez. pers. 1). După cum se poate constata, nu se face nici o menţiune care ar limita valabilitatea regulii la verbele în *-a* ; de altfel, printre exemplele care urmează figurează şi verbe în *-i*. Autoarea a scăpat însă din vedere faptul că regula este infirmată chiar de unul dintre aceste exemple : ind. prez. 1 sg. *stărui* (notat *stăru-Ø-i*), cu acelaşi [i̯] ca în exemplul *despoi* (*despo-Ø-i*), în primul caz după o vocală „nonalternantă"— în cel de al doilea, după un [o] care alternează cu [u] şi cu [o̯a]. Aşadar, desinenţa [i̯] apare, în (*eu*) *stărui*, în condiţii fonetice identice (dacă admitem analiza propusă de autoare) cu cele în care apare desinenţa [u̯] în (*eu*) *continuu*) (p. 170 : după „un radical terminat în [u]"), ceea ce înseamnă că regula de la p. 169 este eronată.

P. 175 : „Din categoria foarte numeroasă a verbelor în *-a*, nu prezintă desinenţa *-i* la imperativ singular decît *a sta* şi *a zbura* (care are însă şi o formă cu desinenţa *-ă* : *zboară!*, puţin întrebuinţată [28])". Inexact : forma mai puţin întrebuinţată este *zbori!*, nu *zboară!*. Lucrarea la care trimite autoarea pentru a-şi susţine afirmaţia este articolul acad. Al. Graur, *Note asupra persoanei a II-a sg. a imperativului în româneşte*, apărut în SCL XII, 1961, 2, p. 159—161 (nu 151—161, cum se indică în *Bibliografie*). Părerea exprimată în acest articol (p. 160) cu privire la chestiunea care ne interesează aici reprezintă însă exact contrariul celor susţinute de autoarea cărţii : „Se zice uneori *scoli*, dar numai *scoală-te* (*zbori* e rar alături de *zboară*)".

P. 179 : Ocupîndu-se de posibilitatea de a intercala, în formele de conjunctiv, anumite adverbe şi forme ale pronumelui personal sau reflexiv între *să* şi segmentul următor, autoarea afirmă următoarele : „Intercalarea poate să reprezinte un grup de *maximum 4 unităţi*. Acest maximum se realizează cînd se combină unităţi din cele două categorii". Inexact : construcţia dată ca exemplu, *să nu mi-l mai aducă* poate fi „amplificată" în *să nu mi-l mai tot aducă*, cu *5* elemente intercalate. În continuare, citim : „Cînd elementele grupului intercalat aparţin aceleiaşi categorii, grupul cuprinde *maximum 2 unităţi*". Inexact : în *să nu mai tot spună*, de exemplu, sînt *3* elemente intercalate ; ca şi în cazul precedent, avem a face cu o construcţie care nu are nimic neobişnuit şi care este destul de frecventă.

P. 255 : Despre vocalele [u], [î] şi [i] se spune că în radicalul verbal „apar de obicei, în cadrul alternanţelor, pe poziţia neaccentuată". Afir-

mația nu este valabilă decît cu privire la prima dintre cele trei vocale enumerate. Apariția vocalei [î] nu este legată de locul accentului ; cf. *vînd — vinde, vînzînd—vindeam* (în § 4.4. 2.1, la care trimite autoarea, singurele exemple care se dau sînt *vînd, vîndă* și *rămîn*, deci cu [î] în poziție a c c e n t u a t ă). Perechile de forme menționate mai sus arată că, în calitate de membru al alternanței [î]~[i], nici [i] nu este condiționat de locul accentului (de altfel, această alternanță figurează, la p. 223, sub titlul *Alternanțe vocalice în condițiile menținerii status-ului accentual*) ; cît despre [i] din alternanța [i]~[e], vocala închisă este tocmai cea care apare s u b a c c e n t (cf. exemplele de la p. 224 : *vin — venim, prezint — prezentăm*).

În clasificarea substantivelor după alternanțele fonologice care apar în flexiunea lor (p. 299—304) nu figurează substantivele cu alternanța /(ș) k/~/(ș) t/ (la p. 82 se dă ca exemplu *pușcă*) ; această omisiune nu poate fi pusă pe seama eventualului caracter „excepțional" al alternanței menționate (respectiv, al substantivelor de tipul *pușcă*), ca în cazul lui *mînă—mîini, soră—surori*, care, de asemenea, lipsesc (deși alternanțele pe care acestea le conțin sînt menționate în tabloul din capitolul *Substantiv*, la p. 84—85).

38. Propunîndu-și să elaboreze o descriere structurală a flexiunii substantivului, adjectivului și verbului în limba română, Valeria Guțu Romalo și-a asumat o sarcină grea. Datorită, în primul rînd, faptului că, pentru limba română, nu a avut la dispoziție decît puține lucrări de amănunt realizate cu ajutorul metodei structurale și ale căror rezultate să poată fi utilizate la întocmirea acestui studiu de sinteză, autoarea a fost nevoită să se oprească pe larg asupra a tot felul de probleme care, în împrejurări mai favorabile, ar fi putut să fie tratate sumar sau chiar lăsate la o parte.

Oricine citește cartea își dă seama că în ea s-a investit o mare cantitate de muncă. Adăugăm că acest lucru s-a făcut, în multe cazuri, cu folos; avem în vedere, în mod special, unele dintre observațiile asupra alternanțelor fonologice din flexiunea nominală și din cea verbală, dar și alte observații interesante, care nu lipsesc aproape din nici un subcapitol al cărții (cum ar fi, de exemplu, unele dintre cele consacrate formelor verbale compuse). Cu siguranță că viitoarele studii de morfologie structurală a limbii române vor avea de profitat de pe urma acestora.

Din păcate însă, luate la un loc, rezultatele obținute de autoare nu sînt la înălțimea eforturilor depuse. Lipsa unei concepții clare asupra naturii unităților cu care operează morfologia structurală și asupra relațiilor dintre aceste unități se face simțită aproape la tot pasul, mai ales sub forma inconsecvențelor și contradicțiilor, uneori de-a dreptul surprinzătoare. Numeroase interpretări nu sînt de loc argumentate sau sînt argumentate în mod nesatisfăcător. În alegerea unei soluții, din două sau mai multe posibile, se procedează, adesea, fără să se țină seamă de necesitatea ca descrierea să fie cît mai simplă cu putință, lucru care ar fi fost cu atît mai de dorit cu cît faptele studiate sînt, ele însele, extrem de complexe (mult mai complexe decît cele prezente în studiile de morfologie engleză, luate ca model de autoare). În loc să considere ca dată structura fonematică a formelor studiate, autoarea pleacă de la nivelul subfonologic, iar, în etapa finală a cercetării, rămîn insuficient de clare tocmai problemele legate de

morfem (inventar, relații, clasificare), a căror importanță este subliniată în partea introductivă a cărții (p. 42).

După cum s-a putut constata, observațiile noastre sînt de două feluri. În unele cazuri ne-am exprimat dezacordul față de interpretările propuse de autoare, declarîndu-ne în favoarea altora, pe care le-am considerat (fără a pretinde că ne aparțin !) preferabile, din diverse puncte de vedere ; desigur că, în ciuda întinderii acestor însemnări, nu am putut aborda toate aspectele problemelor asupra cărora ne-am oprit (ar fi de dorit ca acestea să constituie obiectul unor discuții cu o participare cît mai largă). În alte cazuri, am semnalat contradicții și erori care, independent de divergențele de opinii dintre autoarea cărții și semnatarul acestor rînduri, ne pun în imposibilitate de a emite o apreciere de ansamblu pozitivă asupra lucrării.

Am fi fost bucuroși să găsim în *Morfologie structurală a limbii române* o demonstrație „pe viu" a avantajelor metodelor structurale de cercetare a morfologiei. Trebuie să spunem, cu părere de rău, că este extrem de puțin probabil ca lectura acestei lucrări să atragă spre structuralism pe vreun lingvist „tradiționalist". Cît despre adepții structuralismului, ne temem că cei mai mulți dintre ei vor fi dezamăgiți.

Februarie 1969

Centrul de cercetări fonetice și dialectale, București, Calea Victoriei 194

PE MARGINEA UNEI DISCUȚII LA „MORFOLOGIE STRUCTURALĂ A LIMBII ROMÂNE"

DE

VALERIA GUȚU ROMALO

1. Cu toate că titlul *Pe marginea unei morfologii structurale* promite substanțiale considerații teoretice referitoare la elaborarea unei asemenea morfologii, textul[1] lui A. Avram nu este decît o recenzie neuzitat de abundentă la *Morfologie structurală a limbii române* : expunerea se oprește asupra unui foarte mare număr de detalii, dar aspectul teoretic este sărac, iar concepția în numele căreia se fac cele mai multe observații și aprecieri, insuficient prelucrată.

2. Problema teoretică în jurul căreia se grupează cea mai mare parte din comentariile critice ale lui A. Avram (și a căror reluare pentru fiecare capitol în parte — *Preliminariile descrierii*, *Substantiv*, *Adjectiv*, *Verb* — lungește foarte mult discuția) este cea a morfemului.

3. În *Morfologie structurală a limbii române*, am propus și am utilizat pentru morfem un concept care păstrează *elementele esențiale* ale unei definiții, foarte frecvent acceptate [2] (clasă de unități minimale de expresie căreia îi corespunde în planul conținutului aceeași valoare), dar se deosebește prin înțelegerea *modului* de organizare a unităților în cadrul clasei respective.

De obicei raportat la limbi cu flexiune redusă, cum e engleza, morfemul este descris ca subordonînd două varietăți de unități de expresie : alomorfele fonetice, unități prezentînd elemente fonice comune sau deductibile unele din altele și a căror distribuție poate fi descrisă ținînd seama de anumite particularități fonice ale radicalelor (temelor, bazelor etc.), și alomorfele lexicale, specifice unei singure paradigme sau unui număr restrîns de paradigme, deci combinîndu-se cu un singur radical sau cu un număr restrîns de radicale.

În cazul limbii române, deși unități morfemice analoge celor două categorii de alomorfe apar la oricare din părțile de vorbire flexibile, ele nu sînt suficiente pentru a cuprinde, într-un tablou de ansamblu, varietatea

[1] Vezi SCL XX, 1969, 4, p. 433—453, 5, p. 557—577.

[2] Cf., de ex., Z. S. Harris, *Morpheme alternants in linguistic analysis*, în „Language" 18, 169—80, 1942, Ch. Hockett, *Problems of morphemic analysis*, în „Language" 23, 321—43, 1947 etc.

ei flexionară. Putem descrie în termeni fonetici raportul de distribuție dintre *-e* și *-i* (vezi *Morfologie structurală a limbii române*, p. 79) ca unități de expresie corespunzînd valorilor „neutru plural", dar nu putem proceda în acest mod în cazul lui *-e* și *-uri* sau *-e*, *-uri* și *-ete* (din *capete*), pentru că, toate, pot apărea după radicale cu finală identică — cf. *prosoap-e*, *cap-uri*, *cap-ete*. În același timp însă, este evident că *-e* și *-uri* au în sistemul flexionar românesc situații diferite față de *-ete*: *cap* („parte superioară a corpului") este singurul substantiv neutru românesc care admite unitatea *-ete* ca marcă a pluralului, pe cînd *-e* și *-uri* apar în flexiunea unor clase largi de substantive neutre. Deosebirea menționată permite și justifică situarea lor în mod diferit în cadrul clasei de alomorfe care reprezintă morfemul respectiv (chiar dacă în ambele cazuri delimitarea categoriei de radicale cu care se combină nu se poate face în termeni fonetici, semantici etc., ci presupune enumerare); pentru a pune în evidență această deosebire am numit alomorfele de tipul lui *-ete alomorfe lexicale*, pe cele de tipul lui *-e*, *-uri*, *alomorfe morfologice* [3].

Alomorfele lexicale au în sistem o situație specială, periferică sub aspectul organizării structurii flexionare a unei limbi. Dimpotrivă, cele morfologice sînt deosebit de importante, deoarece ele, organizate în serii (care cuprind două sau mai multe alomorfe morfologice ale unor morfeme diferite: „neutru singular", „neutru plural", „masculin singular", „masculin plural" etc.), reprezintă varietățile *flexionare*, *morfologice* ale limbii respective. O descriere a flexiunii în limbi ca româna n u p o a t e e v i t a cu folos unitățile de acest rang. Ele sînt cele care delimitează o *clasă* de unități lexicale caracterizate *flexionar*. Dacă nu există unități de tipul celor pe care le-am numit alomorfe morfologice, nu există nici asemenea clase flexionare. Clasificările în *declinări* și *conjugări* presupun a l o m o r f e m o r f o l o g i c e; ele nu sînt utile, dacă morfemele flexionare se realizează numai prin alomorfe fonetice (de aceea descrierile limbii engleze nu stabilesc declinări ținînd seama de alomorfele [-s], [-z] sau [-is] ale morfemului de plural).

Diferența dintre alomorfele m o r f o l o g i c e și cele f o n e t i c e se înscrie în raportul concret-abstract: alomorfele fonetice reprezintă entități t o t d e a u n a concrete, alomorful morfologic se situează într-un alt plan. Un alomorf morfologic poate fi realizat concret prin mai multe alomorfe fonetice (în acest caz, unul dintre ele poate fi utilizat ca simbol al acestei mulțimi de unități de expresie diferite). Așa, de exemplu, putem vorbi de un alomorf morfologic {-e} realizat, în funcție de anumite particularități fonice ale finalei radicalului, ca [-e] sau ca [-i̯] etc., acestea din urmă fiind alomorfe fonetice. Dar alomorful morfologic *nu* subsumează obligatoriu o mulțime de unități de expresie distincte; caracterizînd o clasă largă de unități lexicale și avînd o repartiție care nu poate fi delimitată în termeni fonetici față de alt alomorf, el poate cunoaște o realizare fonică unică în toate cuvintele în a căror paradigmă apare.

Raportul dintre alomorfele m o r f o l o g i c e și cele l e x i c a l e este de altă natură, fiind determinat de poziția lor diferită în sistem. Circumscrierea distribuției ambelor varietăți presupune referirea la anumite

[3] Termenul „alomorf morfologic" e utilizat pentru limba română de P. Diaconescu deja în *Pe marginea unor lucrări despre morfem*, SCL XIII, 1962, 4, p. 519–544.

unităţi lexicale concrete, la anumite radicale, dar invocarea varietăţilor flexionare realizate prin alomorfe morfologice permite delimitarea unor c l a s e în cadrul lexicului unei limbi, pe cînd paradigmele la care participă alomorfele lexicale sînt specifice adeseori unui singur element lexical, unui singur cuvînt. De aceea, în cazul primelor, gramaticile înregistrează s c h e m a flexionară, iar, pentru celelalte, p a r a d i g m a c o n c r e t ă . Tot aşa, dicţionarele pot caracteriza flexionar unităţile lexicale din prima categorie prin referirea la o schemă flexionară (reprezentînd o declinare, conjugare), pe cînd în cazul celorlalte, calificîndu-le ca ,,neregulate", trimit, de obicei, la liste speciale în care se dau paradigmele complete ale acestora sau formele cu structură morfemică strict specifică.

4. În această concepţie, alomorfele morfologice, cărora li se subordonează cele fonetice, şi cele lexicale, deci unităţi de expresie mai mult sau mai puţin diferite, dar raportîndu-se la a c e l a ş i punct al formei conţinutului, deci avînd aceeaşi valoare, se r e u n e s c la un nivel mai înalt de abstractizare în ,,constructul" m o r f e m . Putem spune, de exemplu, că morfemul ,,masculin plural" este reprezentat, în limba română, prin alomorful morfologic {-i }, realizat prin alomorfele fonetice [-i], [-i̯], [-ⁱ], şi prin alomorful lexical [-enⁱ].

Descrierea din *Morfologie structurală*. . . a avut însă în vedere flexiunea românească numai sub aspectul e x p r e s i e i , obiectivul principal şi ultim reprezentîndu-l stabilirea s c h e m e l o r flexionare ; valoarea, sensul au fost luate în consideraţie numai ca element de referinţă, nereprezentînd un scop în sine [4], clasificările morfologice făcîndu-se pe baza alomorfelor morfologice[5]. În aceste condiţii, reproşul (care revine de mai multe ori (vezi p. 435, 436 etc.) că nu se face ,,gruparea alomorfelor într-un morfem" rămîne fără obiect.

5. În articolul menţionat, A. Avram,apreciind distincţia ,,alomorf morfologic — alomorf lexical" ca nerelevantă, iar descrierea distribuţiei lor, complicată, în măsura în care presupune enumerare, preconizează a l t ă modalitate de descriere morfologică (de pe a cărei poziţie critică, de fapt, soluţiile şi rezultatele din *Morfologie structurală*. . .). El consideră că ,,este mult mai avantajos ca, acordînd o importanţă mai mare factorului « formal » (expresiei), să admitem că *-a* şi *-i* sînt semne minimale (morfeme) distincte : ele au acelaşi sens, dar nu sînt identice, date fiind, pe planul expresiei, deosebirile dintre ele nelegate de fapte de distribuţie susceptibile de a fi descrise în termeni simpli (cele două afixe sînt deci s i n o n i m e), aşa cum nu sînt identice afixele *-a* de la infinitiv şi *-a* de la imperfect, care au aceeaşi expresie, dar valori diferite (aceste afixe sînt o m o n i m e)".

Formularea citată, singura mai explicită, apare abia la p. 566, deşi autorul îşi afirmă încă de la primele pagini insatisfacţia în legătură cu modul de rezolvare pe care l-am adoptat. Cele mai multe din observaţiile pe

---

[4] Această delimitare a obiectului cercetării reiese clar din expunere — niciodată nu se iau în discuţie unităţile de conţinut ca atare, etapa finală în descrierea flexiunii o reprezintă clasificările în declinări şi conjugări, iar în paragraful introductiv al *Morfologiei structurale*. . .(p. 33) se precizează că pronumele a fost lăsat deoparte, pentru că flexiunea acestei părţi de vorbire nu permite gruparea elementelor lexicale pe care le cuprinde în clase flexionare.

[5] Cf. *Morfologie structurală*. . ., p. 18 (1.4.5).

care le face între p. 434 și 566 se axează pe această problemă; revine de mai multe ori obiecția preluării necritice a modelului englez[6], cea a faptului că nu se face „gruparea alomorfelor" la nivelul cel mai abstract; se subliniază cu mare bogăție de detalii și comentarii, în legătură cu fiecare capitol al lucrării în parte [7], faptul că delimitarea distribuției alomorfelor morfologice, ca și a celor lexicale, presupune „enumerare". Acest mod de prezentare obligă la repetiții și lungiri, din care expunerea nu cîștigă în claritate.

6. Soluția propusă după un „suspense" critic de zeci de pagini (adeseori neclar, tocmai pentru că punctul principal de referință nu se descoperă decît așa de tîrziu) nu ni se pare, sub aspectul argumentului critic principal — cel al delimitării distribuției prin enumerare— esențial diferită, nici, în mod evident, mai avantajoasă decît cea pe care am adoptat-o.

a) T e o r e t i c nu se poate nega posibilitatea (și chiar necesitatea) de a reuni într-o unitate (pe care în *Morfologie structurală* am numit-o „morfem") elementele care se raportează la un anumit punct al formei conținutului, chiar dacă sînt fonic distincte și au o repartiție susceptibilă de a fi circumscrisă altfel (fie și prin enumerare) decît în termeni fonetici. De altfel, în gramaticile de tip generativ, de exemplu, se operează la nivelul morfofonemic, în mod analog, adică prin formularea unor reguli capabile să stabilească o relație între anumite trăsături de conținut și diferitele unități de expresie cu care sînt asociate în cele mai diverse condiții [8].

Pe de altă parte, acceptarea, în condițiile date, a unor „morfeme sinonime" (*art. cit.*, p. 566) are, teoretic, dezavantajul de a c o m p l i c a definiția morfemului. Dacă identitatea de conținut (și, implicit,distribuția similară față de contexte mai largi decît cel direct) încetează de a reprezenta elementul decisiv, trebuie stabilite condiții foarte precise privind variația de expresie capabilă să diferențieze morfemele sinonime. Condiția negativă (sînt sinonime, nu identice, două unități de expresie între care apar deosebiri „nelegate de fapte de distribuție susceptibilă de a fi descrise în termeni simpli"[9], cf. cit. anterior) care, la prima vedere, poate părea clară, se relevă a nu fi, la o examinare mai puțin superficială, nici suficientă și nici comodă. Astfel, de exemplu în cazul unei „baze" ca *băiat-*, care va fi raportul dintre realizările *băiat-*, *băieț-*, *băiet-*? Dacă avem în vedere numai flexiunea, pare foarte firesc să acceptăm că avem a face cu alomorfe fonetice ale aceluiași morfem, dintre care *băieț-* se realizează cînd afixele care urmează cuprind ca element inițial fonemul *-i*[10]. Dar aceeași realizare apare și în *băieț-el*. Atragerea în discuție a acestei situații obligă la modificarea descrierii distribuției; putem spune că *băieț-* se realizează înainte de un element prepalatal, rămînînd tot în limitele alomorfelor fonetice. Cum există însă și formații ca *băieț-oi*, *băieț-andru*, *băieț-aș* (și chiar **băiet**-*an*), s-ar părea că descrierea distribuției nu se mai poate face

---

[6] Vezi p. 446, 566.

[7] Vezi p. de ex. 444—445, 451—452, 564—565.

[8] Cf., de ex., P. Roberts, *Modern Grammar*, New York, Chicago, San Francisco, Atlanta, 1968.

[9] Se înțelege „fonetici" sau presupunînd indicarea unei „baze".

[10] Admițînd că pornim de la o interpretare fonologică în care [-^{i}] este considerat una din variantele acestui fonem.

în „termeni simpli" — ca urmare ar trebui să admitem că avem de a face cu „baze" sinonime.

Acceptînd că, în asemenea cazuri, în condiţiile stabilite de A. Avram, avem morfeme sinonime, ajungem implicit la constatarea, destul de neaşteptată din punctul de vedere al lingvisticii generale, a unei pletore de cazuri de sinonimie perfectă.

b) Sub aspectul p r a c t i c al descrierii, avantajele concepţiei despre morfem formulate de A. Avram sînt inexistente : baza clasificărilor flexionare ar constitui-o unităţile „m o r f e m e s i n o n i m e" (cel puţin, aşa se deduce din afirmaţia citată de la p. 566), care coincid însă, în mare, cu unităţile pe care le-am numit a l o m o r f e m o r f o l o g i c e [11]. Fiind vorba cam de aceleaşi unităţi, din punctul de vedere al clasificării, deosebirea se relevă a fi strict terminologică.

Totodată, repartiţia diferitelor morfeme flexionare s i n o n i m e faţă de anumite categorii de baze nu s-ar putea realiza decît prin e n u m e r a r e , prin raportarea la clase lexicale, deci modalitatea propusă nu elimină ceea ce autorul articolului discutat consideră neajunsul fundamental al concepţiei despre morfem pe care se bazează clasificările din *Morfologie structurală*... (neajuns combătut în formulări categorice şi sever critice în nenumărate rînduri în articol).

7. Modalitatea de descriere propusă de A. Avram, a cărei expunere se reduce în fond la fraza de la p. 566, citată anterior, se relevă confuză, insuficient precizată şi, la o examinare mai aprofundată, sub diverse aspecte, dezavantajoasă. Autorul preferă să-şi susţină punctul de vedere nu prin explicitarea lui şi prin demonstrarea avantajelor pe care le prezintă (manieră obişnuită într-o discuţie ştiinţifică), ci printr-o critică de detaliu a textului comentat. Acest procedeu nu este însă lipsit de inconveniente chiar sub aspectul criticii de text. Aşa, de exemplu, situarea de la început, în examinarea unei lucrări, pe o altă poziţie decît cea a lucrării discutate poate fi o piedică în înţelegerea logicii ei interne şi a implicaţiilor ei.

8. Astfel, multe din obiecţiile formulate de A. Avram neglijează faptul că descrierea propusă în *Morfologie structurală*.. are în vedere flexiunea sub aspectul e x p r e s i e i şi îşi propune ca scop final principal stabilirea t i p u r i l o r şi s c h e m e l o r flexionare. Această limitare a scopului lucrării explică, cum am arătat mai sus (§ 4), nu numai de ce *nu* era necesară reunirea alomorfelor peste nivelul alomorfelor morfologice, ci şi de ce reducerea alomorfelor are în vedere n u alomorfele izolate ale unui morfem, ci s e r i i l e de alomorfe (ale unor morfeme diferite) care realizează diferitele paradigme (procedeu criticat şi condamnat de comentator în repetate rînduri)[12]. Dar o asemenea serie de alomorfe poate cuprinde (şi fenomenul e frecvent) alomorfe care sînt comune mai multor serii sau alomorfe a căror distribuţie poate fi descrisă fonetic, alături de alomorfe distincte de la o serie la alta, ireductibile în termeni fonetici. Alomorful unic *-u* de singular neutru, de exemplu, se grupează atît cu *-e*, cît şi cu *-uri*, alomorfe m o r f o l o g i c e de plural neutru. Ca urmare, seriile *-u*, *-e*, respectiv *-u*, *-uri*, caracterizează două paradigme distincte. În acest con-

[11] Punînd în acelaşi plan şi înglobînd în categoria „morfemele sinonime"şi alomorfele lexicale, s-ar include în clasificare şi paradigmele aberante, ceea ce nu ar constitui un avantaj,

[12] Vezi p. 444—445, 451 etc.

text, drumul cel mai scurt (şi mai direct) în stabilirea schemelor flexionare presupune utilizarea seriilor în care se organizează alomorfele diferitelor morfeme realizate în flexiune. Considerarea alomorfelor în cadrul acestor serii are şi avantajul de a pune în evidenţă mai pregnant condiţionarea fonetică a unor alomorfe (cf. *Morfologie structurală*..., p. 145). Pe de altă parte, nu trebuie să uităm că, în clasificările morfologice, criteriul de bază (alături de cel al alomorfelor morfologice) îl constituie o m o n i m i i l e s p e c i f i c e, iar acestea n u p o t fi constatate decît avînd în vedere *ansamblul* paradigmei, adică *seriile* de alomorfe.

Pe baza omonimiilor se stabilesc t i p u r i l e. Operaţia de reducere a alomorfelor, deci de stabilire a seriilor morfologice reprezentative, se efectuează în limitele unui tip. În acest mod se procedează şi la adjectiv (*Morfologie structurală*..., p. 114 şi urm).

Aplicat la adjectiv, termenul „declinare" are, cum era de aşteptat, o accepţie diferită de cea cu care e folosit în legătură cu substantivul, fie şi numai pentru motivul că, în cazul adjectivului, genul afectează flexiunea, paradigma fiind, din această cauză, mai extinsă decît la substantiv. D e c l i n a r e a, reprezentînd flexiunea nominală, se opune c o n j u g ă r i i. Ţinînd seama de această „nuanţă" (care e un loc comun, nu o inovaţie a lucrării în discuţie) şi de faptul că discutarea flexiunii în *Morfologie structurală*... are în vedere expresia, îşi pierde echivocul „formula vagă", conform căreia „tipul adjectival... asociază în flexiune declinările substantivale...", pe care A. Avram o discută la p. 452 (§ 20); după cum se clarifică şi propoziţia „Flexiunea adjectivală şi cea substantivală prezintă destul de numeroase flective comune", din care, în aprecierea comentatorului (p. 452), rezultă cu claritate „eroarea de principiu" pe care o î n t r e v ă z u s e numai în „formula vagă" (aceasta apare, însă, în text, cu 7 rînduri... m a i j o s). Nuanţa terminologică invocată înainte e, de altfel, precizată în *Morfologie structurală*..(p. 117) chiar în fraza din care a fost extrasă propoziţia incriminată şi cu care începe paragraful 3.3.6. („Flexiunea adjectivală şi cea substantivală prezintă destul de numeroase flective c o m u n e, avînd, de cele mai multe ori, o distribuţie similară, dar, dat fiind că în flexiunea adjectivului se realizează, pe lîngă categoriile de număr şi caz, şi categoria de gen, seriile de afixe cuprind, de obicei, un număr mai mare de flective").

În acest context general, se poate înţelege, fără mare dificultate, că formularea, e drept, echivocă, „flective comune" are în vedere numai i d e n t i t a t e a d e e x p r e s i e, nu şi de conţinut. Semnificativ în acest sens este, într-un fel, şi faptul că în paragraful 3.3.6 nu se vorbeşte n i c i o d a t ă de alomorfe, ci numai de afixe, afixe concrete şi flective (termenul *flectiv* nu este raportat decît la expresie). Conţinutul nefiind implicat, toată demonstraţia erorii reunirii în morfeme unice a afixelor din flexiunea adjectivelor şi a substantivelor (cf. *art. cit.*, p. 452) rămîne fără obiect.

9. O corectă înţelegere a textului trebuie să ţină seama şi de *locul* diferitelor afirmaţii în cadrul organizării generale a acestuia. Diversele referiri la morfem cuprinse în alineatul cu care se încheie în articolul de care ne ocupăm prima abordare critică[13] a acestui concept [„Ne-am referit

[13] Vezi p. 434–436.

în rîndurile precedente la definiția morfemului dată la p. 46 a cărții (« clasă de unități »), fără a ține seamă de faptul că ea nu este singura acceptată în carte ; ținînd să atragă atenția că mai înainte utilizase o altă definiție, autoarea arată că în raportul morfem-alomorfe ,,morfemul nu mai este conceput ca o unitate concretă de expresie asociată cu un sens'' (p. 46). Într-adevăr, definind r a d i c a l u l , Valeria Guțu Romalo face, în nota de la p. 39, următoarea precizare : « avem în vedere definiția curentă a morfemului în cercetările descriptiviste : unitate minimă de expresie asociată unei unități de conținut ». Dacă adăugăm și faptul că, din motive de comoditate terminologică (?) — așa cum se arată la p. 53, nota — termenul m o r f e m r a d i c a l este considerat potrivit și pentru a desemna ceea ce în altă parte este numit r a d i c a l , chiar dacă acesta — menționează autoarea în aceeași notă — «poate fi reprezentat și prin mai multe morfeme», problema noțiunii de morfem în concepția autoarei devine și mai dificilă''] [14] încetează de a mai fi atît de derutant contradictorii, dacă urmărim trimiterile în cadrul dezvoltării expunerii. Astfel, prima referire la morfem (nemenționată în pasajul citat mai sus) apare în partea cu caracter introductiv a lucrării, la p. 7, cu ocazia enumerării sensurilor mai răspîndite ale termenului, unde se afirmă, între altele, că ,,accepțiunea cea mai răspîndită este aceea de « unitate minimală a limbii păstrînd funcția de semn »''. La p. 39 (§ 1.2.5), cînd discuția capătă un caracter mai la obiect, nedepășind, însă, încă, nivelul, destul de rudimentar sub aspect morfologic, r a d i c a l - f l e c t i v , citim : ,,Radicalul poate fi reprezentat printr-o unitate *divizibilă*, printr-un grup de elemente morfemice (indivizibile), pe cînd morfemul independent [recenzentul ar fi preferat ,,(alo)morful unui morfem independent'', n. n. V.G.R.], este, prin calitatea lui de morfem[4], o unitate minimă deci indivizibilă'', iar nota 4 precizează : ,,Avem în vedere definiția curentă în cercetările descriptiviste...''. La p. 46 expunerea atinge altă etapă — specificarea modalității de descriere adoptate — , cu care ocazie se precizează (§ 1.4.2) : ,,...aceleași valori pot fi asociate cu diverse unități de expresie. În asemenea situații avem de-a face cu diferite a l o m o r f e ale aceluiași morfem. În acest raport, morfemul nu mai este conceput ca o unitate concretă de expresie asociată cu un sens, ci ca o c l a s ă d e u n i t ă ț i s e m n i f i c a t i v e, mai mult sau mai puțin diferite între ele sub aspect fonematic, dar purtînd aceleași valori''. În paragrafele următoare (1.4.3 și 1.4.4) se discută diversele tipuri de alomorfe. În același capitol se abordează și problema modalităților de descriere a radicalului, ajungîndu-se la concluzia (p. 53) că ,,este ...mai economic ca alternanțele înregistrate în cadrul unui tip de flexiune... să fie înglobate în structura radicalului, iar variațiile acestuia, rezultat al alternanțelor, să fie prezentate ca *alomorfe* ale morfemului[10] radical''. În nota 10, se explică : ,,Termenii *morfem* și *alomorf* utilizați în legătură cu radicalul presupun o lărgire a sensului (radicalul poate fi reprezentat și prin mai multe morfeme — cf. 1.2.5 [trimiterea se referă la pasajul de la p. 39, citat mai sus] și nu se justifică decît printr-o comoditate terminologică'' — ceea ce vrea să spună că lărgirea de sens respectivă nu are o justificare teoretică.

Pentru un lector care nu urmărește o exegeză strîmtă de text, mai ales dacă e familiarizat cu lucrările de morfologie structurală, e clar că

[14] Vezi p. 436, § 4.

termenul m o r f e m este utilizat, în partea de început, pentru a indica unitatea minimală de expresie cu sens, deci unitatea concretă (cum se procedează în multe lucrări, pentru a evita termenul *morf*, care, într-o descriere, are anumite dezavantaje) sau cu accepţia, de asemenea obişnuită, „clasă de unităţi...", pe baza căreia se face descrierea din *Morfologie structurală*. Termenul se foloseşte cu un sens mai puţin uzual numai cînd se vorbeşte de „morfemul radical", dar precizările care se fac cu această ocazie sînt suficiente, credem, atît pentru a nu deruta pe un cititor imparţial, cît şi pentru a arăta că nu e vorba de o extindere întîmplătoare a termenului.

O discuţie terminologică analogă se duce în jurul termenului r a d i c a l [15], unde, deşi se face remarca „Se poate susţine că e mai comod să spunem, scurt, « radical » în loc de « alomorf al morfemului radical » ", se ajunge totuşi la concluzia : „Sau radicalul este ... o parte a u n e i forme, şi atunci nu se mai poate vorbi de « radicalul unui verb, sau fiecare verb are u n radical...şi în acest caz termeni ca « radicalul gerunziului » sînt lipsiţi de sens". Pasajele din *Morfologie structurală*...pe care le-am reprodus în discuţia despre morfem fac comentariile inutile.

10. Problema alternanţelor pe care o ridică variaţia radicalului suscită obiecţii privind locul şi modul de tratare. Comentatorul afirmă[16] că ar fi fost mai potrivit să fie discutate în partea introductivă a cărţii, deoarece se încadrează „mai curînd în categoria unor probleme de fonetică şi de fonologie "[17] şi să fie prezentate mai simplu ; mai ales urmărirea repartiţiei termenilor alternanţelor în cursul paradigmei [18] i se pare lipsită de utilitate.

Posibilitatea unei descrieri mai simple a unui fenomen nu poate fi niciodată, în nici un domeniu, exclusă ; sugestiile pe care le face, în acest sens, recenzentul nu depăşesc însă, cum constatăm cu părere de rău, nivelul vag al generalităţilor. O prezentare a alternanţelor lipsită de fundamentarea solidă a unei examinări amănunţite, sub diferite aspecte, a fenomenului risca să se reducă la un inventar, eventual mai bogat, de tipul enumerărilor curente din gramatici. Punerea în evidenţă a complexităţii acestui fenomen în limba română, în manifestarea căruia intervin, pe lîngă condiţionarea fonetică, invocată (şi absolutizată) de obicei, şi factori morfologici şi lexicali, impunea o analiză multilaterală şi detaliată ca cea din *Morfologie structurală*.

11. Unele observaţii[19] privesc operaţia de segmentare, articolul optînd adeseori pentru alte soluţii decît cele adoptate în *Morfologie structurală*. Din păcate, problema segmentării este deosebit de spinoasă, pentru că are implicaţii complexe, care se relevă uneori, în situaţii neaşteptate. Chiar în cazurile mai simple, diversele soluţii prezintă avantaje şi dezavantaje a căror pondere nu poate fi apreciată decît considerînd faptele în ansamblu. Ca urmare, aprecierea izolată, unilaterală a unei soluţii

[15] Vezi p. 436–437. În mod oarecum analog se discută şi termenii afix, desinenţă.

[16] Vezi p. 453, de ex.

[17] Cu altă ocazie (cf. SCL IX, 1958, 1, p. 10), A. Avram formula o opinie contrarie : „(E preferabil să lăsăm la o parte acest ultim argument, întrucît) alternanţele nu aparţin domeniului fonologiei".

[18] Vezi p. 566.

[19] Vezi, de ex.. p. 442–444, 449 etc.

este hazardată. Aşa, de exemplu, segmentarea pe care o propune A. Avram pentru formele adjectivului *nou* (*nou* -Ø *nou-ă*, *noi*- Ø) şi pe care o califică fără rezerve drept „cea mai avantajoasă” (p. 449) ni se pare, în mod evident, mai puţin convenabilă decît cea pe care am adoptat-o (*no-u*, *no-uă*, *no-i*), căci, chiar „cu preţul introducerii unei alternanţe consonantice w ~ y în radical”, nu obţinem, cum se afirmă în articol (loc. cit.), „o reducere a numărului afixelor concrete”, deoarece nici prin acest mod de segmentare seria de afixe degajată (-Ø, *-ă*, -Ø) nu este identică cu cea care caracterizează adjective de tipul *bun* (-Ø, *-ă*, *-i*, *-e*), cum pretinde autorul.

De altfel, presupunînd că la nivelul afixelor s-ar ajunge într-adevăr la o simplificare, chiar introducerea unei alternanţe suplimentare reprezintă o complicare a descrierii la nivelul radicalului, care nu permite afirmarea, în modul absolut în care o face autorul articolului, a superiorităţii soluţiei de segmentare propuse.

Opţiunea mecanică pentru soluţiile care regularizează flectivele, indiferent de consecinţele pe care le pot antrena în descrierea radicalului, presupune o minimalizare a importanţei radicalului în flexiune ceea ce, cel puţin pentru limba română, ni se pare nejustificat şi periculos.

În această perspectivă, avantajele analizei *oamen-i*, de exemplu, pe care o preferă A. Avram (p. 443), apar îndoielnice, mai ales dacă avem în vedere faptul că în limba română există şi substantivul *surori*, a cărui comportare, în exprimarea mai puţin îngrijită, sugerează interpretarea finalei *-ori* ca flectiv.

Cînd soluţiile diferite de segmentare implică interpretări fonologice diferite, stabilirea avantajelor şi dezavantajelor lor devine încă mai complicată şi mai discutabilă.

De cele mai multe ori însă, deosebirile de descriere care decurg din opţiunea pentru una sau alta din soluţii afectează, cum constată chiar comentatorul, nivelul alomorfelor f o n e t i c e [20], reducînd sau mărind numărul lor, complicînd sau simplificînd operaţia de reducere a alomorfelor, dar n u modifică schemele flexionare stabilite.

12. A. Avram se ocupă pe larg [21] de anexele care însoţesc lucrarea. Alcătuirea acestora a avut un dublu scop practic — pe de o parte, acela de a porni cercetarea de la un material finit, pentru a evita, în cît mai mare măsură, observaţiile întîmplătoare (cf. *Morfologie structurală*..., p.37), iar, pe de altă parte, acela de a pune la dispoziţia celor care ar vrea să predea morfologia românească în coordonatele descrierii propuse un material ilustrativ mai bogat decît poate oferi simpla exemplificare. Idealul, sub ambele aspecte, ar fi fost ca aceste anexe să cuprindă tot ce putea pune la dispoziţie un dicţionar. S-ar fi ajuns însă la un material imens, greu de mînuit, mai ales în cazul unei flexiuni complexe cum este cea verbală. Soluţia mai modestă, dar, din multe puncte de vedere, mai avantajoasă, a fost ca descrierea să se oprească asupra unităţilor lexicale celor mai frecvente şi mai importante din limbă. Existenţa unor cercetări anterioare în această direcţie a constituit un ajutor preţios, facilitînd alcătuirea unui inventar limitat, dar destul de bogat şi de variat pentru a asigura o des-

---

20 Vezi p. 444, 449 etc.
21 Vezi p. 439—442.

criere cît mai completă. Faptul că diverşii termeni din lista astfel stabilită proveneau dintr-o lucrare sau alta dintre cele asupra cărora ne-am oprit este absolut lipsit de relevanţă pentru descriere ca atare ; indicaţiile eronate din anexele 1, 6, 11 sînt regretabile greşeli de corectură, fără consecinţe. Greşelile strecurate în anexele care grupează, sub diverse aspecte, materialul pot însă induce în eroare pe cititorul interesat ; folosim deci această ocazie pentru a le corecta [22].

13. Descrierea din *Morfologie structurală...*, în ansamblul său, are în vedere limba literară. Raportul dintre aceasta şi idiolectul autoarei nu e de loc aşa de profund contradictoriu cum îl imaginează comentatorul[23] („Dacă este vorba numai de forme de idiolect care sînt prezente şi în normă, acest criteriu este absolut inutil ; dacă autoarea are în vedere forme din idiolect neadmise de norma literară, includerea lor în corpus este în contradicţie cu principiul enunţat la p. 36").

S-a făcut apel la idiolect mai ales cînd indicaţiile normative lipseau. Asemenea „goluri" sînt foarte numeroase cînd e vorba de diferite forme flexionare ale unui cuvînt, deoarece — cu excepţia *Gramaticii* (în care însă numărul paradigmelor prezentate exhaustiv este, prin forţa lucrurilor, foarte redus) — lucrările normative nu indică decît u n e l e forme din paradigmă. În ce priveşte normele ortoepice, în unele cazuri, lipsesc indicaţii chiar pentru formele de bază, cuprinse obligatoriu în asemenea lucrări. Un exemplu în acest sens oferă substantivele de tipul *domeniu*, *fotoliu* a căror pronunţare (sub aspectul diftongului final: *-iu̯* sau *-i̯u*) nu este precizată. Altfel, indicaţiile normative au fost cu stricteţe respectate. O excepţie reprezintă structura silabică a unor cuvinte ca *academician*, *serios*, *sovietic*, *material*, *oficial*, etc., pe care le-am considerat ca avînd o structură silabică redusă cu o unitate faţă de indicaţiile ortoepice în vigoare, deoarece, spre deosebire de A. Avram, avem convingerea că sînt mai frecvente în vorbirea persoanelor care — păstrînd formularea din articol — „prin felul cum se exprimă din toate celelalte puncte de vedere merită calificativul de « vorbitori ai limbii literare »" [24]. Menţionarea în expunere a formei *mantăi* (alături de *şăi*), dar şi a formei *mantale* (cu specificarea că a c e a s t a e cea literară), sau referirea la forma neliterară (indicată ca atare) *sorei*, în discuţia segmentării formei *surori*, nu credem că pot fi considerate încălcări ale principiului de delimitare a domeniului lingvistic descris (cf. *art. cit.*, p. 441).

14. Cu remarcabilă minuţie sînt semnalate în articol şi unele greşeli tipografice — sau tot aşa de corect spus, pentru unele cazuri, de corectură — destul de supărătoare (cf. p. 558, 559), ceea ce dovedeşte o lectură foarte atentă.

Se întîmplă însă ca autorul să combată o afirmaţie pornind de la o asemenea greşeală tipografică, uneori chiar în situaţii în care putea fi

---

[22] *Armată* trebuie trecut de la grupul B.2 (p. 296) la B.1 (p. 294) ; *spic* trebuie încadrat în *Anexa* 3, grupul A, coloana (c) (p. 299), nu în *Anexa* 4, p. 310 ; la p. 301 trebuie înregistrată alternanţa *şc/şt* ilustrată prin substantivul *puşcă* (după alternanţa *sc/şt*, pentru care exemplificarea *etrusc* e greşită) ; verbele *a cere, a cerne, a certa, a chema, a începe, a preceda, a pricepe* trebuie trecute de la p. 344 (alternanţa *é/eá* (*e*) la p. 343 (alternanţa *é/á*).

[23] Vezi p. 441.

[24] Vezi p. 574.

ușor constatată (și corectată) prin raportare la context, mai ales în cazul unui specialist avizat și cu experiență ca A. Avram. Astfel, la p. 573 a articolului, se spune : „nu pot fi acceptate afirmațiile conform cărora alternanța /á/~/é/ se produce « după o labială »... Pentru /á/~/é/ după consoane nelabiale este suficient să trimitem la exemple ca *șarpe — șerpi, iarbă — ierburi*, date de autoare însăși, în cuprinsul aceluiași capitol (p. 84). Or, în *Morfologie structurală...*, la p. 85, citim : „alternanța I (b) *ǎ/é* ca și alternanța II (a) ă/e, se produc după o labială...", iar în tabloul de la p. 84 (la care se referă și A. Avram) constatăm că I (b) este alternanța *ǎ/é*, ilustrată prin *văr/veri*, *măr/mere* (nu *á/é*, înregistrată la I (a), iar II(a) este alternanța ă/e, exemplificată prin *sîmbătă /sîmbete, tabără/ tabere*. În aceste condiții, nu era greu de observat că în loc de *ǎ* s-a cules *á*, cu atît mai mult cu cît se știe că cele două semne suprapuse literei, ˘́, constituie una din dificultățile tipografice majore.

Mai surprinzătoare sînt, în cazul unui comentariu ostentativ meticulos, observațiile critice bazate pe citate trunchiate care denaturează ideea. Astfel, la p. 575-6, de exemplu, se observă : „Despre vocalele [u], [î] și [i] se spune că în radicalul verbal « apar de obicei, în cadrul alternanțelor, pe poziție neaccentuată ». Afirmația nu este valabilă decît cu privire la prima ... Apariția vocalei [î] nu este legată de locul accentului ...". Pasajul din care s-a extras fragmentul citat în recenzie este : „Radicalul acestor verbe conține în formele în care terminația este atonă, în care deci radicalul poartă accentul, *mai ales vocale închise* [subl. mea V.G.R.] vocale care apar de obicei, în cadrul alternanțelor, pe poziția neaccentuată, iar din seria celor *semideschise* apar..." (*Morfologie structurală...*, p. 255). Trăsătura principală în reunirea celor 3 vocale este deci aceea de v o c a l e î n c h i s e , după cum cele care urmează sînt s e m i d e s c h i s e , și nu aceea de a apărea în cadrul alternanțelor în poziție atonă.

15. Autorul întîrzie pe multe și lungi pagini asupra *Morfologiei structurale*: el reia insistent, sub diferite forme, obiecțiile la care ne-am referit în paragrafele precedente, face observații de natura celor pe care le-am semnalat, confruntă tabele, verifică cu migală indicațiile bibliografice... De o asemenea atenție nu s-a bucurat, în lingvistica românească din ultimul sfert de veac, nici o altă lucrare și trebuie să mărturisim că, în pofida tonului categoric și a observațiilor uneori mai mult, alteori mai puțin justificate, am încercat, în fața textului lui A. Avram, atît de sîrguincios și de migălos muncit, satisfacția pe care o poate avea un autor constatînd că rezultatele cercetării sale trezesc atîta interes.

Dar întinderea și amănunțimea puțin obișnuite ale comentariului nasc în mintea cititorului, printre altele, întrebarea legitimă dacă contribuția științifică adusă este pe măsura amploarei textului și a vădítului efort depus de autorul lui.

Nu puteam pune la încercare răbdarea cititorului luînd în discuție, în paginile precedente, toate obiecțiile și observațiile formulate de comentator. Ne-am oprit asupra cîtorva : asupra unora, pentru că au pretenția să pună în discuție fundamentele lucrării ; asupra altora, deoarece sînt relevante pentru spiritul îngust în care a lucrat autorul. Chiar dacă nu e

8 — c. 3691

lipsit de unele observaţii judicioase, comentariul lui A. Avram, opunîndu-se lucrării de pe un punct de vedere teoretic discutabil şi pornind — în ciuda minuţiei lecturii — de la o interpretare a textului adeseori surprinzător de deformantă, relevă, în ansamblu, o mare disproporţie între dimensiunile textului şi rezultatele ştiinţifice obţinute.

Iunie 1969

Facultatea de limba şi literatura română, Bucureşti, Str. Ed. Quinet 7

I. I. REVZIN, *Les modèles linguistiques*. Monografies de linguistique mathématique 2, Dunod, Paris, 1968.

Această carte este versiunea franceză a cărţii *Modeli jazyka*, publicată la Moscova, în 1962. Spre deosebire de versiunea engleză, apărută în urmă cu trei ani, versiunea franceză a fost revizuită de către autor, iar traducerea ei (efectuată de către Yves Gentilhomme) este ireproşabilă. Autorul a adus unele modificări importante faţă de originalul în limba rusă. În capitolul al doilea s-a dat o extindere mai mare expunerii teoriei fonologice a şcolii fonologice din Moscova, încercîndu-se cu acest prilej o formalizare a acestei teorii. În capitolele III şi IV s-au ameliorat definiţiile noţiunilor de subvecinătate şi subfamilie şi s-au îmbogăţit exemplele, în special cele relative la modelarea genului şi a cazului. În capitolul V, relativ la modele sintagmatice în gramatică, s-a ameliorat transpunerea modelului fonologic şi s-a propus o semnificaţie lingvistică pentru modelul cu un număr finit de stări, interpretîndu-se stările drept categorii gramaticale. S-au introdus ameliorări şi în consideraţiile relative la configuraţii. Paragrafele din ediţia rusă relative la calculul tipurilor sintactice nu au mai fost introduse în ediţia franceză; chiar dacă unele consideraţii erau aici confuze, nu vedem raţiunea eliminării în bloc a acestor paragrafe.

O noţiune interesantă introdusă în ediţia franceză este aceea de limbă simplă din punct de vedere sintactic (§ 41). Este de asemenea bine venită discutarea (în § 42) a modelului sintactic al lui Nebeský. Teorema din § 43 aduce pe primul plan interesanta idee conform căreia existenţa configuraţiilor regulate de primul rang cere ca limbajul să fie infinit. Foarte interesantă este încercarea de formalizare a analizei transformaţionale, în §46 şi 47. Mai sînt şi alte modificări utile, pe care nu le mai indicăm.

Cartea de faţă aduce din nou în atenţia lingviştilor importanţa modelelor matematice, analitice sau generative, pentru studiul limbilor naturale. Într-un moment în care un număr mare de cercetători, absolutizînd semnificaţia şi importanţa modelelor generative, au tendinţa de a ignora sau minimaliza modelele analitice, etichetîndu-le de taxonomice, este foarte important ca o carte ca cea de faţă să atragă atenţia asupra importanţei euristice şi a funcţiei explicative a ambelor tipuri de modele, asupra rolului lor deopotrivă de important pentru înţelegerea structurii limbilor naturale.

Iunie 1969

S. Marcus,
Institutul de matematică, Bucureşti,
Calea Griviţei, 21

FERDINAND DE SAUSSURE, *Grundfragen der allgemeinen Sprachwissenschaft.* Herausgegeben von Charles Bally und Albert Sechehaye unter Mitwirkung von Albert Riedlinger.Übersezt von Herman Lommel. 2. Auflage, mit neuem Register und einem Nachwort von Peter v. Polenz, Berlin, Walter, de Gruyter & Co., 1967, 294 p. 8°.

Traducerea *Cursului de lingvistică generală* al lui Ferdinand de Saussure— o reeditare a ediţiei din 1931, de mult epuizată — pune la îndemîna lingviştilor de limbă germană opera principală a ,,clasicului teoriei moderne a limbii" (p. 291). Într-un moment în care orientarea spre studierea sincroniei în limbă se face puternic simţită, cunoaşterea temeinică a concepţiei saussuriene se impune ca o necesitate, cu atît mai mult, cu cît — după cum remarcă P. v. Polenz, în postfaţa cărţii — terminologia lingvistică proprie, adesea exagerat metaforică,adoptată în Germania în cursul ultimelor decenii a mascat în parte raporturile strînse existente între ideile puse în circulaţie de savantul genevez şi opiniile lingviştilor germani moderni (J. Trier, W. Porzig, L. Weisgerber, H. Brinkmann, H. Glinz, J. Erben, P. Grebe). Enumerînd cîteva dintre principiile teoretice şi metodice saussuriene, care îşi găsesc aplicarea în discipline lingvistice aflate azi în centrul atenţiei cercetătorilor (de exemplu în sintaxa şi în semantica structurală), P. v. Polenz salută iniţiativa editurii W. de Gruyter & Co. de a publica versiunea germană a *Cursului de lingvistică generală*, fără a mai aştepta apariţia integrală a ediţiei critice a textului francez, pregătită de R. Engler.

Cartea reprezintă o traducere fidelă, cursivă şi elegantă a cursului saussurian. Cu cîteva excepţii, au fost păstrate exemplele lui de Saussure, considerate de traducător ilustrative pentru spiritul clar şi, uneori, simplificator al autorului.

Un indice de materii, amănunţit şi sistematic, completează lucrarea. Remarcăm iniţiativa de a da, în paranteză, corespondentul francez al cuvîntului titlu.

Mai 1969

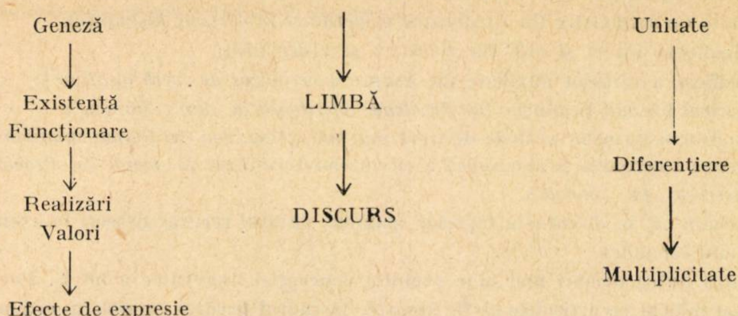
Magdalena Vulpe,
Centrul de cercetări fonetice şi dialectale,
Bucureşti, Calea Victoriei 194

BERNARD POTTIER, *Lingüística moderna y filología hispánica*, versiune spaniolă de Martín Blanco Álvarez, în ,,Biblioteca Románica Hispánica", Editorial Gredos, S. A., Madrid, 1968, 246 p.

Colecţia ,,Biblioteca Románica Hispánica" ne oferă în acest volum o culegere de 23 de articole reprezentative ale activităţii de cercetare a lui Bernard Pottier în domeniul lingvisticii generale şi hispanice (publicate între anii 1952 şi 1968). În funcţie de tematica lor, articolele sînt grupate în trei capitole : *Principii metodologice, Probleme de lingvistică generală* şi *Studii speciale.*

B. Pottier se recunoaşte discipol şi continuator al lui G. Guillaume şi demonstrează compatibilitatea între ,,structuralisme" şi psihosistematică. Majoritatea metodelor structuraliste se bazează în analiză pe principiul dicotomiei progresive (metoda constituenţilor imediaţi, fonologia pragheză etc.). Psihosistematica tinde şi ea să demonstreze că toate structurările gîndirii se revarsă într-o operaţie binară unică, într-o mişcare I care merge ,,de la amplu la strict" urmată de o mişcare II ,,de la strict la amplu" (tensem I şi tensem II la B. Pottier). Operaţia binară condiţionează limba şi funcţionează în discurs (*Probleme metodologice ale lingvisticii structurale*).

B. Pottier distinge trei nivele în analiza faptelor lingvistice (p. 162):

Autorul subliniază importanţa distincţiei dintre: formă—aspectul material al expresiei, funcţie — rolul sintactic al formei în expresie şi substanţă semantică — conceptul. Limba constituie o funcţionare a formelor purtătoare de substanţă (*Lingvistica modernă şi problemele hispanice*). O ilustrare convingătoare a acestei teze o găsim în articolele *Observaţii asupra limitelor analizei formale* şi *Fonetică şi sistematică*, în care, prin analiza amănunţită a unor fapte concrete, se ajunge la concluzia că analiza unilaterală nu dă soluţii satisfăcătoare.

Studiile sincronice nu pot fi separate de cele istorice. Stabilind sincronii succesive, se ajunge la disciplina ideală a lingviştilor: diacronia sincroniilor. Sistemul evolutiv rezidă în limbă şi nu în discurs (*Lingvistica modernă şi problemele hispanice*).

Esenţialul în cercetarea lingvistică este o descriere obiectivă care trebuie să fie a) suficient de particulară ca în diferitele realizări (în discurs) să se prevadă caracteristicile pertinente şi b) suficient de generală ca să evidenţieze constantele pertinente ale fenomenului examinat, ale cărui realizări (în discurs) reprezintă fiecare un caz particular de selecţie.Aceste principii sînt valabile în analiza unităţilor discrete semnificative şi nonsemnificative (*De la foarte general la foarte particular în analiza lingvistică*).

Autorul atrage atenţia asupra faptului că fonemele care intră în formarea unui lexem sînt independente din punct de vedere funcţional, iar cele care formează morfemul gramatical sînt legate în asociaţii paradigmatice constituind, funcţional, elementele unui întreg cu pertinenţă unică (*Planul fonemic şi planul morfemic în structura cuvîntului*).

Căutînd o explicaţie schimbărilor fonetice neregulate, B. Pottier abordează problema din unghiul fiziologic şi cel psihologic, afirmînd că ,,fiziologia propune o evoluţie, iar psihologia dispune'' (*Fiziologie şi psihologie în evoluţia fonetică neregulată*).

Un aspect de obicei neglijat al descrierii lingvistice este gradul de uniune a morfemelor. În cercetarea separabilităţii şi ordinii morfemelor în spaniolă, franceză şi portugheză, B. Pottier insistă asupra distingerii celor două nivele: limbă şi discurs (*Un element neglijat al descrierii lingvistice: gradul de uniune a morfemelor*).

Contribuţia autorului la cercetarea semanticii se oglindeşte în trei articole: *Gîndirea structurală şi semiologia*, *Semantica şi criteriile funcţionale*, *Către o semantică modernă*. Se distinge semantica limbii de semantica discursului. Prima caută să descopere componentele constante inerente unei categorii particulare, independent de enunţul particular. A doua cercetează efectele de semnificaţii care rezultă din prezenţa elementelor, unite temporar într-un enunţ particular. Semantica se prezintă ca studiul substanţei formei lexicale şi gramaticale.

Autorul stabileşte două tipuri de studii semantice în funcţie de cele două clase de morfeme. Morfemele lexicale (*lexeme*) au o substanţă predicativă care aduce un semnificat nou. Substanţa relativă a morfemelor gramaticale (*grameme*) modifică substanţele predicative.

Articolele adunate în volumul de faţă cuprind probleme prea numeroase ca să poată fi prezentate în totalitatea lor. De aceea, vom menţiona în continuare cîteva dintre acelea care se referă la limba spaniolă. De exemplu:

1. Omonimia morfologică a formelor verbale în *-ra*, cu două valori deosebite : una de indicativ şi alta de subjonctiv (în *Lingvistica modernă şi problemele hispanice*).

2. Etimologia lui *el* şi *este* (în *Fonetică şi sistematică*).

3. Clasificarea verbelor auxiliare (în *Asupra conceptului de 'verb auxiliar'*).

4. Istoricul lui *aun* şi *aunque* (în *Probleme referitoare la 'aun', 'aunque'*).

5. Explicarea formelor verbale de tipul *soy*, *hay*, *estoy*, *voy* (în *Forma spaniolă 'soy'*).

6. Analiza sincronică şi diacronică a cuvintelor terminate în *-mente* (în *Probleme referitoare la adverbele în '-mente'*).

Menţionăm că, în discutarea faptelor spaniole, autorul recurge deseori la exemple alese şi din alte limbi romanice.

Pentru a putea urmări mai bine evoluţia concepţiei lingvistice a lui B. Pottier, ar fi fost poate mai indicat ca articolele să fie aşezate, în cadrul fiecărui capitol, în ordine cronologică.

Semnalăm o greşeală de tipar, la p. 180, nota 45, unde Dámaso Alonso este dat ca autorul studiului *Noción, emoción, acción y fantasia en los diminutivos* (în *Estudios lingüísticos. Temas españoles*, Madrid, 1951), lucrare aparţinînd lui Amado Alonso.

Studiile lui B. Pottier se caracterizează prin acea simplitate, claritate şi flexibilitate care trebuie să constituie, după părerea lui, scopul unui lingvist.

Acest volum demonstrează utilitatea aplicării principiilor lingvisticii generale actuale la filologia hispanică, oferind, în afară de soluţii noi şi interesante la probleme mult discutate, şi numeroase sugestii pentru romanişti şi neromanişti.

Decembrie 1968

M. Grossmann şi *M. Lőrinczi*,
Institutul de lingvistică, Bucureşti,
Str. I. C. Frimu 22

ALF LOMBARD, *Latinets öden i öster* (*Les destinées du latin à l'Est*). Lund, 1967, 20 p. (Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Filologiskt Arkiv, 12).

Studiul de faţă cuprinde două părţi care se leagă strîns între ele : una priveşte limba latină orientală şi problemele fundamentale ale genezei limbii române, iar cealaltă expune cîteva consideraţii de principiu asupra lexicului limbii române. Ca specialist cu o îndelungată activitate, cunoscut îndeosebi prin operele fundamentale *La prononciation du roumain* (1934) şi *Le verbe roumain* I şi II (1954), autorul face o dare de seamă în faţa colegilor săi din Academia Suedeză, arătînd starea actuală a cercetărilor sale în vederea alcătuirii altor două lucrări de bază, şi anume : o introducere în studiul limbii române, redactată în limba franceză şi destinată romaniştilor apuseni, şi un dicţionar dezvoltat român-francez, cu citate numeroase din textele vechi şi contemporane, după exemplul dicţionarului român-german al lui H. Tiktin (vol. I—III, Bucureşti, 1903—1925). Nu e nevoie să insistăm asupra necesităţii unor asemenea opere, mai ales cînd ştim bine că ele vor fi executate cu grijă şi cu competenţa cuvenită.

De acord cu autorul, credem că geneza şi istoria limbii române constituie unul dintre capitolele cele mai pasionante ale lingvisticii romanice. Pe un spaţiu întins, cuprins între Marea Adriatică, Macedonia, Tracia, Pontul Euxin, nordul Daciei şi Dunărea de Mijloc, adică pe un teritoriu de peste 500 000 km^2, comparabil cu al Franţei şi al Spaniei (dar mai vast decît Italia), s-au păstrat numeroase urme arheologice romane, cu peste 23 000 de inscripţii latine. Aici au luat naştere două limbi romanice, dintre care dalmata s-a stins la sfîrşitul secolului al

XIX-lea, iar româna a generat o literatură viguroasă şi e vorbită astăzi de douăzeci de milioane de oameni. Numărul elementelor latine din greaca bizantină depăşeşte cifra de 3 000, dintre care cîteva sute au supravieţuit în neogreacă. Împrumuturile latine din albaneză constituie un strat masiv, sedimentat timp de aproape un mileniu, între secolul al II-lea înaintea erei noastre şi secolul al VIII-lea din era noastră. În sfîrşit, limba latină a adus o contribuţie hotărîtoare la geneza limbilor sud-slave şi a pătruns indirect în limba turcă. Timp de mai multe secole, legăturile dintre Asia Mică şi Europa apuseană s-au făcut mai ales pe uscat, iar Dunărea de Jos a format coloana vertebrală a sistemului de apărare a Imperiului roman, unde a fost nevoie de o continuă concentrare de trupe care vorbeau limba latină. În acest complex geografic de o mare varietate, influenţa Romei a fost puternică, iar aspectele acestei romanităţi interesează de aproape lingvistica romanică în ansamblu. Cercetarea atentă a lexicului român este de folos nu numai romaniştilor, ci şi slaviştilor, albanologilor, eleniştilor şi orientaliştilor. Pregătirea acestor instrumente de lucru suplimentare va uşura fără îndoială munca romaniştilor şi lingviştilor străini şi trebuie salutată cu căldură.

Mai 1969

H. Mihăescu
Institutul de cercetări sud-est europene,
Bucureştii str. I.C. Frimu 9

GUSTAV INEICHEN, *Repetitorium der altfranzösischen Lautlehre.* Erich Schmidt Verlag, Berlin, 1968, 76 p.

Cuvintele ,,Wovon man nicht sprechen kann, darüber muss man schweigen'' (Despre ceea ce nu putem vorbi, să tăcem) puse ca moto în fruntea scrierii de faţă constituie o idee călăuzitoare şi un program de lucru. Autorul a adunat mai întîi un număr îndestulător de fapte din texte literare franceze vechi (secolele XII şi XIII) scrise în Normandie, Champagne şi Picardie, apoi a încercat să găsească o metodă de prezentare sistematică a acestor fapte. Se întîmplă însă ca cele trei provincii prezintă variaţii destul de mari, care îngreuiază sau fac cu neputinţă o sistematizare adecvată. Cum faptele nu puteau fi urmărite în evoluţia lor istorică, pentru că nu înfăţişau o dezvoltare liniară, s-a impus de la sine necesitatea de a le plasa pe acelaşi plan şi de a le compara cu o realitate constantă pentru toate, şi anume cu sistemul fonetic al limbii latine. În consecinţă, autorul a pornit de la această bază suficient de solidă şi a construit mai departe, adică a căutat să urmărească corespondenţele existente în limba franceză veche pentru fiecare segment din s'stemul fonetic al limbii latine. Prin procedeul amintit, el a reuşit să obţină o sistematică ce satisface din punct de vedere ştiinţific şi prezintă în acelaşi timp avantaje de ordin pedagogic.

Sistemul fonetic al limbii latine e înfăţişat cu precizie, iar faptele individuale sînt urmărite în legăturile dintre ele şi în raporturile lor cu ansamblul. Consultarea manualului devine lesnicioasă şi atrăgătoare nu numai prin sobrietatea stilului, ci şi prin faptul că autorul a ţinut seama de progresele ştiinţei şi a căutat să introducă în expunerea sa idei noi. În cursul unor demonstraţii, el porneşte cîteodată de la fonetisme sau forme ideale, pe care le notează cu asterisc. Putem obiecta că unele dintre ele sînt atestate în texte şi inscripţii, de pildă **agustu* > *aost* (cf. *Agustu* CIL III 9610; *Agusta*, CIL III, 13, 124, 14315, şi în toate provinciile Imperiului roman începînd din secolul întîi al erei noastre), **alid* > *el* (cf. *alis* = *alius*, CIL III, 2970), **ceresia* > *cerise* (Anthim. 85 CGIL III, 405, 34), **cinque* > *cinc* (CIL VI, 17508 ; X 5939), *doga > doue (Vopisc Aurel. 48,2 CGL II, 54), **facia* > *face* (Virg. Gramm. 18,24 şi 40, 1 şi 8, GL II, 34, 4), **fascia* > *faisse* (CGIL II, 579, 16), **glacia* > *glace* (GL II, 34,4), **potet* > *puet* (Virg. Gramm. 92,17), **tilius* > *tei* (Procop. *De aed.* IV, 4, p. 124, 24 Haury).

Cîteva fapte discutate de autor amintesc de o evoluție asemănătoare din limba română : lui *bona hora* > *buer* îi corespunde în română *bunăoară* ,,par exemple'', pe cînd topica inversă *hora bona* a dat în dialectul aromân *oară bună* ,,la bonne heure (en parlant d'un voyage)''. *Hostis* > *oz* are un paralelism semantic în cuvîntul român *oaste*. Formele de tipul **amumus* > *amons*, **lavumus* > *lavons* ne îndeamnă să presupunem că şi în latina de la baza limbii române au putut exista forme deosebite de cele din latina literară : ştim că explicarea formelor româneşti de tipul *lăm*, *lăudăm* prin forme latine de tipul *lavamus*, *laudamus* prezintă neajunsuri.

Mai 1969

H. Mihăescu
Institutul de cercetări sud-est europene, Bucureşti, str. I. C. Frimu 9

PAOLO VALESIO. *Strutture dell'allitterazione. Grammatica, retorica e folklore verbale.* Zanichelli, Bologna. 1967, 436 p.

Cartea lui Valesio este o contribuţie preţioasă la studiul aliteraţiei. Titlul lucrării, ca şi introducerea semnată de Luigi Heilmann, atrage atenţia asupra faptului că Paolo Valesio nu ne oferă o soluţie unică şi universală pentru problema aliteraţiei. Autorul expune doar părerile sale în legătură cu acest fenomen care-l preocupă de multă vreme. Nu este vorba deci de *structură*, de o esenţă ultimă a fenomenului, ci de diferitele structuri pe care autorul a putut să le descopere în cursul cercetărilor sale. Aceasta nu înseamnă însă că nu găsim în carte o serie de afirmaţii care sînt general valabile.

Cartea, care începe cu o frază din cunoscuta lucrare a lui Densusianu consacrată aliteraţiei în limbile romanice, este împărţită în două părţi. În prima, care are caracter teoretic, sînt expuse datele generale ale problemei, iar cea de-a doua cuprinde analiza aliteraţiilor din trei poeme din literatura engleză.

În partea teoretică, un accent deosebit se pune pe delimitarea aliteraţiei de construcţiile în care aliteraţia există ca fenomen secundar (*anaforă*, *figură etimologică* şi *paronimie*). În esenţă, autorul consideră că între *anaforă* şi *aliteraţie* există un raport de *asemănare*, anafora fiind o aliteraţie de morfeme, iar aliteraţia o anaforă de sunete. Relaţia de asemănare se păstrează şi între *figura etimologică* şi *aliteraţie* din cauza dimensiunii anaforice a figurii etimologice (prin care înţelege o construcţie în cadrul căreia între termenii componenţi se poate stabili un raport de derivare). Relaţia dintre *aliteraţie* şi *paronimie* este de natură *antagonică* deoarece în aliteraţie totul diferă în afară de un singur sunet, în timp ce în paronimie totul este identic în afară de un singur sunet. De obicei, cînd însoţeşte construcţiile amintite, aliteraţia ocupă un rol secundar.

Trebuie remarcat că subtitlul lucrării este ,,grammatica, retorica e folklore verbale''. Aceasta înseamnă că autorul studiază structuri ale aliteraţiei în diferite stiluri funcţionale. ,,Grammatica'' ar corespunde în terminologia noastră curentă limbii comune, ,,retorica'' limbii operelor literare, iar ,,folklore verbale'' aspectului limbii din zicători, proverbe şi alte structuri expresive curente.

Dintre aceste trei stiluri funcţionale, ponderea principală o are studiul limbii operelor literare ; toată partea a doua a cărţii este practic o ilustrare a acestui aspect bazată pe cercetarea a trei texte din literatura engleză. Autorul precizează că cele trei poeme studiate îl interesează ca *texte*, nu ca texte *literare*. Cu alte cuvinte, scopul lui nu este de a descoperi neapărat efectele stilistice ale aliteraţiei, ci existenţa şi modul ei de existenţă ca atare. Criticul literar va putea utiliza datele furnizate de lingvist, dar rezultatele îşi păstrează oricum valoarea intrinsecă.

În legătură cu selectarea exemplelor aduse în discuţie este de remarcat faptul că, spre deosebire de concepţia tradiţională despre aliteraţie, Valesio stabileşte norme originale.

Astfel, este considerată structură aliterativă într-o operă literară numai construcţia cu minimum trei cuvinte prezente într-un vers sau, respectiv, într-o frază. Această restricţie are rolul de a determina o triere severă, pentru a fi cît mai aproape de certitudinea că avem a face cu o aliteraţie frapantă pentru toţi cititorii şi uneori chiar certitudinea că este voită de autorul operei literare respective.

Tot spre deosebire de concepţia tradiţională Valesio stabileşte o altă restricţie, şi anume consideră că protagonistul aliteraţiei trebuie să ocupe numai poziţia extremă în cuvînt (iniţială sau finală) şi în cadrul unei anumite aliteraţii numai poziţia iniţială sau, respectiv, numai poziţia finală.

Am putea continua cu expunerea în acest fel a opiniilor lui Valesio, dar credem că este mai utilă reproducerea definiţiei pe care o dă autorul pentru aliteraţia din limba literară : ,,ripetizione degli allofoni di un stesso fonema, o di fonemi all'interno dello stesso morfonema, in posizione iniţiale o finale di tre o più parole non unite da specifici rapporti morfologici a livello delle radici, ripetizione che tende a verificarsi all'interno de una struttura sintattica endocentrica subordinativa o esocentrica, e nel contesto della frase senza rapporti fra la ripetizione fonica e una specifica denotazione semantica, bensì con implicazioni semantiche connotative" (p. 211).

Pentru celelalte stiluri funcţionale ale limbii, cercetate pe baza unui material destul de vast, caracteristică este prezenţa a minimum doi termeni, dar mai apropiaţi ca poziţie şi legaţi de obicei într-o structură endocentrică coordonativă (*în lung şi-n lat*, de exemplu).

În cadrul aliteraţiei din limba literară, autorul stabileşte o ierarhie pe criterii de frecvenţă. Locul principal îl ocupă consoanele iniţiale, apoi consoanele finale (mai puţin importante pentru că prezenţa lor poate fi determinată de cauze morfologice), şi, în fine, vocalele.

O altă delimitare este stabilită între aliteraţii expresive a-iconice şi respectiv iconice, acestea din urmă avînd valenţe onomatopeice.

Merită să fie amintite de asemenea ipotezele pe care autorul cărţii le susţine în legătură cu o posibilă relaţie transformaţională între aliteraţie şi rimă şi, respectiv, în legătură cu originea probabil comună (*erotismo orale*) a aliteraţiei şi bîlbîielii.

Autorul sugerează (p. 30) că rima, cronologic ulterioară aliteraţiei, a apărut prin următoarele transformări :

a) plasarea sistematică a elementelor aliterative în finalul versurilor şi conexiunea de la vers la vers şi nu în cadrul versului ca în cazul aliteraţiei; b) plasarea sistematică a sunetelor aliterative în finalul cuvintelor; c) trecerea de la accentul emfatic pe consoane,specific aliteraţiei voite, la accentul pe vocale, specific rimei.

În legătură cu structura cărţii, merită o menţiune aparte paginile 350—355, care întregesc aparatul obişnuit al unei cărţi de acest fel (indici, bibliografie etc.) cu o reluare sistematică, în rezumat, a principalelor probleme tratate, cu indicarea paragrafelor respective, ceea ce uşurează foarte mult o consultare operativă.

Nu putem încheia această prezentare fără a sublinia calităţile deosebite ale stilului autorului, care reuşeşte să dea problemelor tratate o prezentare ştiinţifică şi în acelaşi timp agreabilă.

Mai 1969

V. Covaci,
Institutul de lingvistică, Bucureşti,
Str. I. C. Frimu 22

Revista publică studii şi cercetări din domeniul lingvisticii (în special din acela al lingvisticii româneşti), precum şi recenzii la lucrări din acelaşi domeniu.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugaţi să înainteze articolele notele şi recenziile dactilografiate la două rînduri. Tabelele vor fi dactilografiate pe pagini separate, iar diagramele vor fi executate în tuş, pe hîrtie de calc. Tabelele şi ilustraţiile vor fi numerotate cu cifre arabe. Figurile din planşe vor fi numerotate în continuarea celor din text. Se va evita repetarea aceloraşi date în text, tabele şi grafice. Explicaţia figurilor va fi dactilografiată pe pagină separată.

La prezentarea manuscriselor, autorii sînt rugaţi să respecte următoarele

NORME:

Numele autorului se plasează imediat după titlu. Ex :

STRUCTURA GRAMATICALĂ
A LIMBII ROMÂNE
de
IORGU IORDAN

Recenziile şi notele bibliografice vor fi semnate pe ultima pagină.

Fiecare articol va fi datat şi va purta semnătura autorului cu ,,bun de cules". Pe ultima pagină a articolului se va indica instituţia cu adresa unde lucrează autorul.

Numele proprii străine din limbi scrise cu alfabet nelatin se transliterează.

Între paranteze rotunde se folosesc paranteze drepte, iar între paranteze drepte se folosesc paranteze rotunde. Dacă în interiorul unui citat sînt necesare alte ghilimele,se recurge la (' . . .'). Dacă autorul introduce în cursul unui citat o observaţie proprie, aceasta se va pune între paranteze drepte.

Indicarea notelor de subsol se face punînd un număr (exponent) după cuvîntul sau fraza la care se referă, fără paranteză sau punct.

Dacă numărul se află în vecinătatea unui semn de punctuaţie, numărul precedă semnul.

Indicaţiile bibliografice din cursul articolului vor fi puse în josul paginii, numerotîndu-se în continuare, nu pe fiecare pagină separat. Citarea unei opere pentru prima dată în cursul articolului se face în felul următor :

Pentru volume :

a) autorul (urmat de virgulă) ; b) titlul lucrării (subliniat) ; c) tomul sau volumul (eventual partea sau capitolul în cifre romane) ; d) ediţia (în cifre arabe) ; e) locul de apariţie (oraşul, în româneşte la articolele în limbi străine) ; f) anul apariţiei (nu se pune editura) ; g) pagina. Ex. : Al. Graur, *Etimologii româneşti*, Bucureşti, 1963, p. 84.

Pentru articole din reviste :

a) autorul (urmat de virgulă) ; b) titlul articolului (subliniat) ; c) titlul revistei (între ghilimele ; dacă există siglă, aceasta se dă nesubliniată ; iniţialele nu se despart prin punct) ; d) numerotaţia (anul, volumul, nr.) ; e) pagina. Ex. : Al. Rosetti, *Consideraţii asupra foneticii şi fonologiei limbii române în secolul al XVI-lea*, în SCL XV, 1964, 2, p. 129.

E. Petrovici, *Repartiţia geografică a toponimicelor pe teritoriul României*, în ,,Romanoslavica" IX, 1963, p. 8.

Dacă o operă e citată de mai multe ori, după prima menţionare se repetă numele autorului, urmat, după virgulă, de *op. cit.* subliniat, apoi pagina. Dacă pagina este aceeaşi cu cea menţionată prima dată, după numele autorului se va menţiona *loc. cit.*, Ex. : Al. Rosetti, *loc. cit.*

În cursul notelor şi al textului se poate pune abreviaţia *cit.* între virgule, după numele autorului, ca abrevierea unui titlu care se repetă după alt titlu al aceluiaşi autor.

Se vor evita abrevierile neclare.

Siglele nou introduse trebuie date complet şi explicate la sfîrşitul articolului.

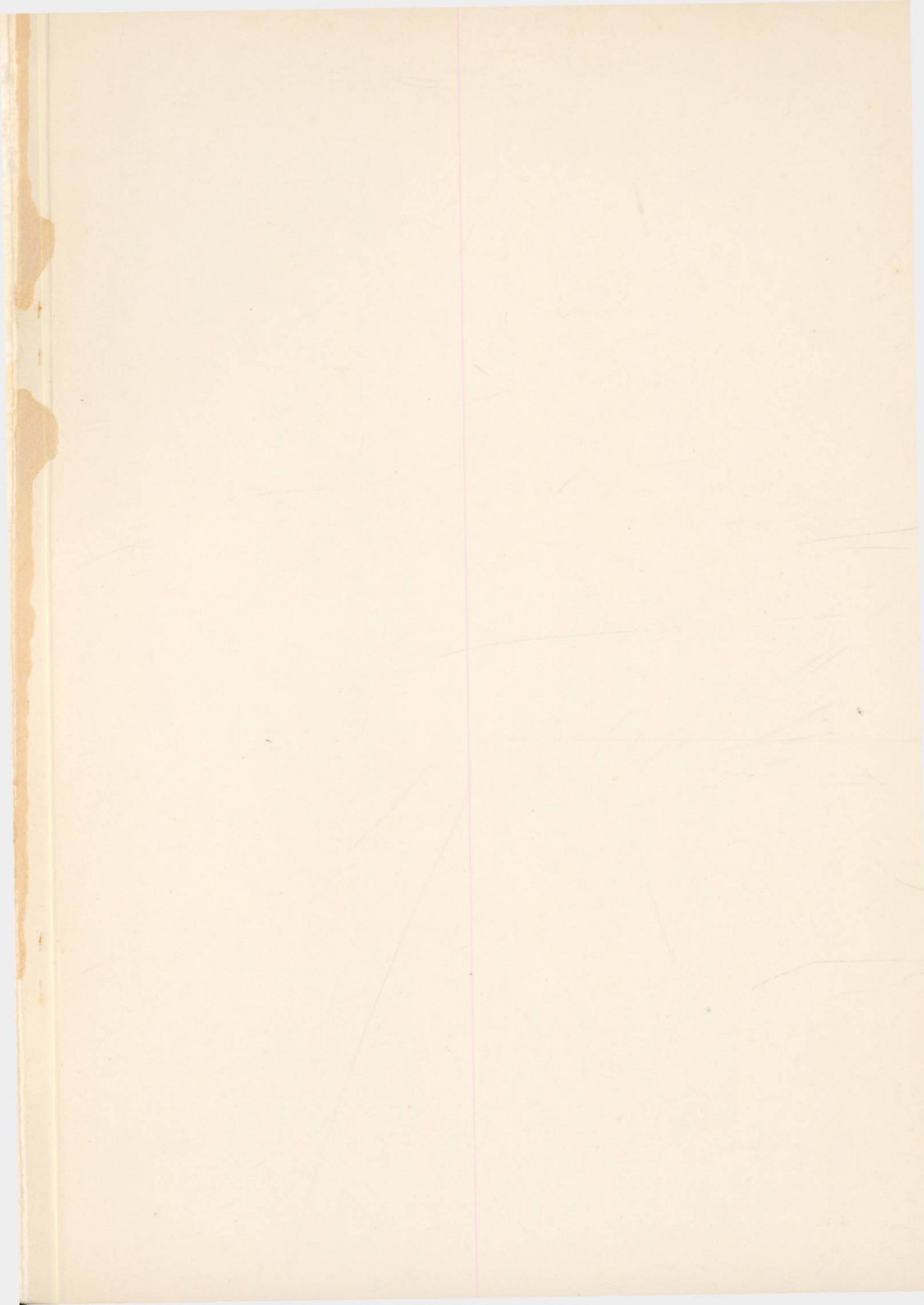
Secolele se indică cu cifre romane însoţite de cuvîntul ,,secol" scris în întregime. Ex. : *în secolul al XV-lea*. . .

Corecturile se înapoiază redacţiei în maximum 24 de ore. Se vor evita corecturile care modifică textul iniţial. Dacă autorul găseşte absolut necesară adăugarea unor fraze sau cuvinte, aceasta se va face numai în corectura I, iar costul modificărilor va fi suportat de autor.

Autorii au dreptul la un număr de 50 de extrase, gratuit.

Responsabilitatea asupra conţinutului articolelor revine în exclusivitate autorilor.

Corespondenţa privind manuscrisele, schimbul de publicaţii etc., se va trimite pe adresa Comitetului de redacţie, Calea Victoriei 194, Bucureşti.

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

SCL, AN XX, NR. 5, P. 477—598, BUCUREȘTI, 1969

I. P. „INFORMAȚIA" — c. 3591 | 42830 | Lei 20.—

STUDII ȘI CERCETĂRI LINGVISTICE

6

ANUL XX

1969

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Pentru a vă asigura colecţia completă şi primirea la timp a revistei, reînnoiţi abonamentul dv. În ţară, abonamentele se primesc la oficiile poştale, agenţiile poştale, factorii poştali şi difuzorii de presă din întreprinderi şi instituţii.
Comenzile de abonamente din străinătate se primesc la CARTIMEX, Bucureşti, Căsuţa poştală 134—135 sau la reprezentanţii săi din străinătate.

Manuscrisele, cărţile şi revistele pentru schimb, precum şi orice corespondenţă se vor trimite comitetului de redacţie al revistei „Studii şi cercetări lingvistice".

Apare de 6 ori pe an.

Adresa redacţiei: BUCUREŞTI, Sectorul I, Calea Victoriei 194, Telefon 15.15.45

STUDII ȘI CERCETĂRI LINGVISTICE

Anul XX, nr. 6 1969

SUMAR

SCL, An XX, nr. 6, p. 599—690, București, 1969

FORMANTE CU UN SINGUR PRODUS ?

DE

AL. GRAUR

Prezenta notă a ieşit din discuţiile purtate cu ocazia elaborării tratatului de formare a cuvintelor în limba română. S-a pus problema, pe de o parte, dacă se poate vorbi de o desinenţă de nominativ *-u* la substantivele vechi româneşti *mînu*, *noru*, *soru*, pe de altă parte dacă *franţuz* e format cu sufixul *-uz* (s-ar fi putut vorbi şi de un sufix *-oaz* în *pechinoaz*). Părerea mea este că în ambele cazuri răspunsul trebuie să fie negativ. Pentru a stabili existenţa unei desinenţe sau a unui sufix, trebuie, ce e drept, în primul rînd, să constatăm prin analiză opoziţia cu alte formaţii, deci cu alte cazuri ale aceluiaşi cuvînt, marcate prin alte desinenţe (eventual cu desinenţa zero), sau cu alte cuvinte din aceeaşi familie, formate cu alte sufixe (eventual fără sufix). Punem astfel în paralelă *casă* cu *case* şi constatăm că, prin înlocuirea lui *ă* cu *e*, obţinem altă formă gramaticală a aceluiaşi cuvînt sau punem în paralelă *Italia* cu *italian* şi constatăm că, prin adăugarea elementului *-(a)n*, s-a obţinut un nou cuvînt, cu alt înţeles decît primul.

Dar atîta nu e de ajuns. Mai trebuie să punem în paralelă, la primul exemplu, să zicem *coasă* şi *coase*, *piesă* şi *piese*, la al doilea exemplu *Abisinia* şi *abisinian*, *Tunisia* şi *tunisian*, ca să constatăm că adăugarea aceluiaşi element aduce acelaşi tip de modificare a valorii. Altfel, dacă ne bizuim numai pe diferenţa de conţinut la o singură pereche, nu putem şti dacă nu avem de-a face cu un simplu accident sau, în cel mai rău caz, cu o formă supletivă.

Aceasta înseamnă că într-un exemplu ca *oameni* nu avem de-a face cu o desinenţă *-eni*, care apare la un singur cuvînt, ci cu o formaţie nesistematică, pe care trebuie să o discutăm aparte, pe linie lexicală, aproape tot aşa cum spunem că în ruseşte pluralul lui *čelovek* este *ljudi*, fără să putem distinge o desinenţă. Mai clară e situaţia sufixelor. În cazul unor exemple ca *spaniol* faţă de *Spania*, *madrilen* faţă de *Madrid*, nu avem dreptul să detaşăm un sufix *-ol* sau *-len*, aproape tot aşa cum nu

putem cita ca exemple de derivare pe *singalez* față de *Ceylon*, pe *malgaș* față de *Madagascar* sau pe *neamț* față de *Germania*.

Justificarea ideii că numai grupurile de exemple demonstrează existența unui element de formație sistematic o găsim în caracterul arbitrar al semnului lingvistic : deoarece nu există o legătură obligatorie între grupul de sunete și funcția lui, întîmplarea este exclusă imediat ce constatăm în mai multe rînduri că același complex sonor slujește pentru aceeași valoare. Printr-un concurs de împrejurări s-a ajuns ca masculinul să fie diferențiat de feminin prin opoziția dintre *p* și *m* inițiali în cuvintele *patern* și *matern*. Totuși nu acordăm celor două foneme inițiale valoare de prefixe, cîtă vreme acesta este singurul exemplu unde ele se opun cu rezultatul arătat. În momentul în care ar apărea alte exemple, situația s-ar schimba. Evoluția limbii poate într-adevăr aduce exemple noi. Iată un caz apărut în românește. Pînă acum cîtva timp, exemplul *cap-ete* ar fi fost pus fără nici o ezitare în aceeași categorie cu *oam-eni*. Cum arată însă Valeria Guțu-Romalo (*Morfologia structurală a limbii române*, București, 1968, p. 90, n. 29), alături de *cap-ete* se poate pune acum *rîs-ete*. Aș mai adăuga și pe *plîns-ete*. Realitatea este că *rîsete* și *plînsete* sînt formate istoricește cu desinența normală, *-e*, de la *rîset*, *plînset*; dar aceste singulare nu se mai folosesc, cum de asemenea nu se mai folosesc pluralele *rîsuri*, *plînsuri*; printr-un proces de sincretism (poate, cine știe, și sub influența lui *cap/capete*), cele două forme rămase izolate s-au reunit, consolidînd astfel provizoriu tipul neregulat.

Se va zice poate că nominativul singular al lui *mînu*, *noru*, *soru* se forma cu desinența *-u*, care era în opoziție cu desinențele celorlalte forme cazuale, și că, în orice caz, aici avem trei formații, prin urmare există o opoziție gramaticalizată. Dar situația nu este tocmai aceasta. Mai întîi cele trei cuvinte nu sînt formații paralele : *noru* și *soru* aveau genitivul singular și nominativul plural *nurori*, *surori*, prin urmare vocala finală a nominativului singular nu era eliminată nicăieri, ci numai modificată, iar *mînu* avea pluralul tot *mînu*, prin urmare la forma nearticulată era lipsit de flexiune. A vorbi de o desinență *-u* în *mînu*, cu pluralul *mînu*, este ca și cum am recunoaște o desinență *k'* în *ochi*. Am explicat altă dată pluralul *mînuri* prin *mînurile*, iar pe acesta prin *mînurle* în loc de *mînule* (BL IV, 1936, p. 100—102) : în această situație, nominativul singular avea încă desinența zero. Abia cînd apare pluralul *mîni* se creează o opoziție *-u/-i* (între nominativul singular și celelalte cazuri), opoziție unică însă și schimbată repede în *-ă/-i*.

Faptul că *noru* s-a orientat după *soru* și a primit la celelalte cazuri forma *nurori* ar fi o dovadă că accidentul se transforma în regulă. Dar și aici *-u* a fost înlocuit, tocmai pentru că nu putea servi drept desinență de feminin.

Să ne orientăm poate după analiza diacronică, pentru a demonstra caracterul de desinență sau de sufix al elementelor luate în discuție? În acest caz vom constata că *-u* din *soru* nu reproduce o desinență latină (cuvîntul provine din *soror*, care avea desinența zero), iar cel din *mînu*, *noru* era sufixul declinării a IV-a (*man-u-s*, *nur-u-s*), desinența de nominativ fiind *-s* ; cît privește pe *franțuz*, aici *-uz* nu reprezintă decît varianta rusească a germanului *-ose* (din *Franzose*), ambele fiind de fapt formații

unice în felul lor în cele două limbi. Este vorba de forma luată în germană de sufixul vechi francez *-ois*, care mai tîrziu a devenit în franțuzește *-ais*. Prin urmare, aici s-ar putea vorbi în cel mai bun caz de o variantă, nu de un sufix aparte. Dar, apărînd într-un singur exemplar, nu e nici măcar variantă, ci simplu accident.

Iulie, 1969

Facultatea de limba și literatura română,
București, Str. Edgar Quinet, 7

ELEMENTELE COMUNICĂRII, NIVELURI ALE CODULUI, ȘI *LIMBAJUL – LIMBA – VORBIREA*

DE

TATIANA SLAMA-CAZACU

Distincția saussuriană — care a părut mai tranșantă decît era [1] — dintre *langage*, *langue* și *parole* a făcut să se consume multă hîrtie, atît pentru a se face exegeza ei, cît și, mai ales, prin ideile care s-au dezvoltat pornind de la ea sau prin consecințele care au decurs din acest punct de plecare. Iar adesea, diversele dezbateri care iau ca punct ferm de plecare aceste teze par cu atît mai oțioase, cu cît probabil nu se va înțelege niciodată complet adevărata gîndire a lui De Saussure : este drama imposibilității dialogului direct cu autorul unui text ambiguu și postum, a contactului direct — de la început ratat — cu mersul originar al logicii sale.

Istoria, reflectînd realitatea mai bine decît logica formală, permite orice coexistență incongruentă, astfel încît în cortegiul moștenirii saussuriene își împart dreptul de a se impune în știință atît consecința extremă care decurge din considerarea distincției respective ca postulat (limba ca unic obiect al lingvisticii [2] și fenomen ,,pur'', lipsit de contingențe, ,,entitate autonomă''[3]), cît și negarea necesității acestei distincții sau a aceleia dintre *limbă* și *limbaj* — taxată uneori ca simplistă ori cel puțin

[1] Oscilațiile din textul saussurian au permis ca, odată ignorată ideea susținută într-un pasaj, să se poată dezvolta o teză complet contradictorie, pe baza unei alte idei, din alt paragraf : de pildă, în cursul lui F. de Saussure (*Cours de linguistique générale*, Paris, 1965, p. 21) se afirmă într-un loc că ,,tout est psychologique dans la langue'', pentru ca în alt loc să se susțină ideea că limba este ,,extérieure à l'individu'' (p. 31). Asupra acestor contradicții și mai ales asupra oscilațiilor care au apărut la diverși autori ulterior, ca și în general asupra vastei bibliografii, nu insistăm aci ; sub aspect bibliografic, textul de față poate fi completat și prin notele din cartea *Limbaj și context* (București, 1959, p. 384—387, notele) și — mai puțin extins — *Language et contexte* ('s — Gravenhage, Mouton, 1961, p. 20—21).

[2] Cel puțin, a celei structurale, care e însă considerată ca unica acceptată : L. Hjelmslev, *Essais linguistiques*, Copenhaga, 1959 [studiu din 1948], p. 24 : ,,C'est la langue et non la parole qui constitue l'objet spécifique de la linguistique structurale''.

[3] *Ibidem*, p. 21—23.

ca „o ipoteză caducă"[4] (De altfel, în triada discutată, termenul *limbaj* are poate sensul cel mai ambiguu, deoarece se amestecă în el puncte de vedere legitim psihologice cu altele lingvistice, alături de tenace clişee ale modului familiar de exprimare : uneori este considerat un „fenomen total"[5], alteori este confundat cu ansamblul procesului de comunicare[6] sau cu modalităţi de exprimare — „limbaj scris", „limbaj oral" etc. — ; este înţeles atît ca un fenomen concret el însuşi, cît şi ca fenomen care „se réalise toujours dans une langue"[7], ambele puncte de vedere fiind justificate, dacă se fixează perspectiva din care se priveşte. Ceva mai mult, termenul este utilizat, chiar în lingvistică, şi cu sensul de „cod" — „limbaje tehnice" — sau, în mod curent, circulă şi pentru a desemna o noţiune ambiguă, poate de „stil" — „limbajul unui scriitor", „limbajul zilnic" sau „familiar".)

Căutările unor căi intermediare între cele două extreme menţionate nu au lipsit, desigur, de pildă pentru a se propune alte clasificări (bazate însă pe acelaşi principiu iniţial [8], care se poate reduce în esenţă la dicotomia humboldtiană: *ergon* [9] — interpretat ulterior ca fiind *limba*, produs sau tezaur ori categorie virtuală — şi *energeia* — de asemenea interpretat, ca fiind *vorbirea*, activitatea verbală, realizarea sau valorificarea tezaurului, categorie funcţională [10]. Sau pentru a se discuta legitimitatea fenomenului *parole* ca obiect al lingvisticii : dacă Şcoala din Praga — care a adoptat deosebirea *langue-parole* [11] — a început să pledeze şi pentru o „linguistique de la parole"[12], această linie nu era însă ortodox saussu-

[4] J. Dubois, *Problèmes de linguistique transformationnelle. Modèles précorrecteurs d'erreur dans la transformation passive*, în „Journal de psychologie", 1966, nr. 1, p. 55.

[5] F. de Saussure, *op. cit.*, p. 112.

[6] „Le langage désigne tantôt le simple indice, tantôt la véritable communication" : Eric Buyssens, *La communication et l'articulation linguistique*, Bruxelles—Paris, [1967], p. 21.

[7] E. Benveniste, *Coup d'œil sur le développement de la linguistique*, în *Problèmes de linguistique générale*, Paris, 1966, p. 29.

[8] F. de Saussure, *op. cit.*, p. 25, 30—31, 112 : *limbajul* ca „phénomène total", „faculté que nous tenons de la nature", *limba* ca „produit que *l'individu enregistre passivement*", „produit social de la faculté du langage", „la partie sociale du langage, *extérieure à l'individu*", *vorbirea* (*parole*) ca „acte individuel" [subliniat de noi, T.S.-C.].

[9] W. von Humboldt (*Die Sprachphilosophischen Werke von*- hgg. von H. Steinthal, Berlin, 1883, p. 262, din lucrarea *Über die Verschiedenheit der menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluss auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts*) afirma de fapt că „Die Sprache, in ihrem [sic] wirklichen Wesen aufgefasst ist [...] kein Werk (*Ergon*), sondern eine Thätigkeit (*Energeia*)". Interpretîndu-l pe Humboldt şi subliniind că limba nu este pentru acesta „une chose, mais une œuvre", H. Delacroix (*Le langage et la pensée*, Paris, 1930, p. 32) arăta că în conceptul humboldtian de *limbă* este inclus şi aspectul modern de *vorbire* (*parole*). Pentru paralele cu F. de Saussure şi K. Bühler, vezi şi E. Coşeriu, (lucrarea din nota 18, p. 49).

[10] De pildă, la H. Delacroix (*op. cit.*, p. 2—3, 9 urm.) : *langage* — funcţia care construieşte sau permite să se folosească sistemul de semne —, *langue* — ansamblu de convenţii lingvistice —, *parole* — mecanismul psihofizic care permite vorbitorului să exteriorizeze sistemul lingvistic — *le parler* — sau formularea verbală. Sau, la K. Bühler (*Sprachtheorie. Die Darstellungsfunktion der Sprache*, Jena, 1934, p. 48 urm., 56—57, 62), cele „patru momente" : *Sprechhandlung* („parole", în sensul lui F. de Saussure), *Sprachwerk*, *Sprechakt*, *Sprachgebilde* (*langue*).

[11] Vezi de pildă J. M. Kořinek, *Eine Betrachtung über Sprache und Sprechen*, „Travaux du Cercle linguistique de Prague", 1936, 6, p. 23—29.

[12] V. Skalička, *The need for a linguistics of „la parole"* (1948), în J. Vachek (sub red.), *A Prague School reader in linguistics*, Bloomington, 1964, p. 375—391. Vezi şi B. Pottier (*Syntaxe et style*, „Actes du VIIIe Congrès Fédér. Int. langues et littér. modernes — Liège", Paris, 1961, p. 404) : fenomenele de *discours* („l'emploi de la langue") fac parte integrantă din lingvistică.

riană [13] și în general lingvistica modernă se menține departe de acest fenomen — așa cum este înțeles în exegeza saussuriană —, fie în mod declarat [14], fie prin toată metodologia și prin rezultatele cercetărilor ei.

Soluția pentru evitarea diverselor contradicții sau a impasurilor în care intră de multe ori lingvistica se pare că poate fi sau lucida ignorare a tot ceea ce este contingență, „activitate”, atingere a esenței și prezervarea *limbii* într-adevăr ca un produs „pur”, ca un dat „autonom”; sau, dimpotrivă, tendința de a căuta și a adînci tot ceea ce există cu adevărat în realitatea complexă — care astăzi ni se dezvăluie cu multiple fațete, puse în lumină cînd te situezi în diverse unghiuri de vedere, prin abordarea interdisciplinară, prin urmărirea dinamicii vieții în scurgerea ei reală, e drept, foarte zbuciumată și dificil de prins în modelele abstracte sau în formalizările care țin de prima atitudine. În definitiv, aceste două atitudini polare ale spiritului științific modern — înclinarea spre asceza formalizantă și nemulțumirea în fața schematismului prea abstract, care nu poate cuprinde realitatea multiformă (poate datorită limitelor pe care încă le are capacitatea umană de formalizare) — se regăsesc și în lingvistică, însoțite însă de adoptarea uneia sau a alteia nu întotdeauna conștientă de ceea ce înseamnă cu adevărat o poziție sau alta și de necesitatea consecvenței, a tragerii pînă la capăt a tuturor consecințelor.

În orice caz, a doua atitudine a făcut pe nu puțini lingviști să nu mai fie mulțumiți de tranșările nete saussuriene, sau postsaussuriene, să caute nuanțe, să definească fenomene care se observa că nu se pot încadra exact în tiparele devenite tradiționale. Considerînd „pernicieux à la linguistique [...] la notion et le terme de parole”, G. Guillaume preconiza eliminarea acestui termen și înlocuirea lui prin *discours*, deoarece „l'on peut parler autrement que par parole, par toute sorte de signes” (deci „langage = langue + discours”)[15]. E. Buyssens, funcționalist militant [16], introduce nivelul *discours* [17] între *vorbire* și *limbă*, care „les relie” pe acestea din urmă și care este „la partie fonctionnelle de la parole”. Iar E. Coșeriu, dovedind aceeași tendință de a stăpîni — la propriu — o realitate multiformă, caută o clasificare care să corespundă unor criterii variate (sistem-realizare, concret-abstract, social-individual etc.) și derivă „concepte secundare” din cele patru concepte fundamentale” pe care este construit unul dintre cele mai productive sisteme actuale: ***sistema***, *norma*, *norma individual*, *hablar* (*concreto*) („actele lingvistice concret înregistrate, în chiar momentul producerii lor”)[18].

---

[13] F. de Saussure, *op. cit.*, p. 38—39 („On peut [...] parler d'une linguistique de la parole. Mais il ne faudra pas la confondre avec la linguistique proprement dite, celle dont la langue est l'unique objet”.

[14] Vezi, mai sus, referința la L. Hjelmslev (nota 2) sau J. Katz, P. Postal, *An integrated theory of linguistic descriptions*, Cambridge Mass., [1964], p. X : în sens larg, lingvistica se ocupă și cu vorbirea (*speech*), dar pentru a aprofunda termenul *limbă*, lingvistica și-a îngustat, prin tradiție, domeniul și se ocupă numai de aceasta din urmă.

[15] G. Guillaume, *Langage et science du langage*, Paris-Québec, 1964, p. 28.

[16] Eric Buyssens, *Linguistique historique* (*Homonymie, stylistique, sémantique, Changements phonétiques*), Bruxelles—Paris, 1965, p. 8 : „le point de vue fonctionnel qui a toujours été le notre”.

[17] Eric Buyssens, *Parole, discours, langue*, în *La Communication...*, ed. cit., p. 40, 42.

[18] E. Coșeriu, *Sistema, norma y habla*, în *Teoría del lenguaje y lingüística general*, Madrid, 1967, p 95, 101 ș.a.

Spuneam mai înainte că o puternică tendinţă astăzi este aceea de a căuta mijloace metodologice pentru cunoaşterea realităţii multiforme şi dinamice. În acest caz, ar trebui ca investigaţia să plece de la realitatea „aşa cum este" (fiecare cercetător are dreptul să spere că poate realiza aceasta, cel puţin cu aproximaţia datorată limitelor gnoseologice ale unui moment atins din dezvoltarea omenirii), iar nu de la tipare de gîndire sau de terminologie. Ceea ce am dori să ne propunem ar fi deci să facem abstracţie de ceea ce a gîndit — sau presupunem că a gîndit — De Saussure şi totodată de terminologia şi de tiparele derivate din cursul său. În acest caz ar trebui, desigur, să ignorăm şi tot ceea ce s-a scris de atunci încoace despre raportul *limbă-limbaj-vorbire*. Dar deocamdată asemenea întreprindere nu este posibilă şi temeritatea în asemenea caz n-ar fi rodnică : în primul rînd, pentru că orice ştiinţă se bazează nu numai pe definirea unui obiect şi a unor metode, dar şi pe operarea cu un cod, cu o terminologie care evocă, pentru orice specialist, un cadru de referinţă, aşa cum, într-o cunoscută anecdotă, rostirea într-un cerc de prieteni a unui număr — reprezentînd un anumit „Witz" în cadrul cercului respectiv — îi face pe toţi să rîdă, în raport cu humorul asociat de toţi acestui „Witz". Desigur că există încercări de a ieşi din aceste cadre, dar nu întotdeauna fără a renunţa la unii dintre termeni şi nu fără inadvertenţe (să sperăm că dicotomia chomskyană, *performanţă — competenţă* [19], care pune atîtea semne de întrebare, va da roade mai tîrziu ; astăzi însă, nu vedem cum ar fi acoperită şi explicată realitatea atît de complexă, numai prin referirea la aceste concepte care se referă la acte şi procese individuale, ca „actual use of language in concrete situations" — folosirea de către *cine*, şi despre *care* „situaţii concrete" este vorba ? — şi mai ales ca „the speaker-hearer's knowledge of his language" — concept încă insuficient de clar şi de bine pus în relaţie cu primul, precum şi cu întreaga teorie generativistă). Considerînd deci că este încă necesar să operăm cu terminologia devenită clasică, să încercăm totuşi o confruntare a ei cu realitatea comunicării.

Să pornim de la realitatea care poate fi pusă în lumină nu numai prin adoptarea unei perspective funcţional-lingvistice, ci şi cu concursul unei prospecţiuni încă mai largi, prin mijlocirea psiholingvisticii (şi, pentru completare, a psihosociolingvisticii)[20]. În acest caz, vom avea de la început de-a face cu actul comunicării petrecute între doi sau mai mulţi parteneri (emiţători-receptori), într-un anumit moment determinat contextual (de contexte pe care o analiză secţională le poate revela pe diverse sfere concentrice : context lingvistic, situaţional ca axe de coordonate ale partenerilor, sau situaţional ca ambianţă fizică din jur, social-istorică etc.). Partenerii vor să-şi transmită informaţii (cu scop simplu comunicativ-informativ, sau persuasiv, sau poate artistic etc.).

---

[19] N. Chomsky, *Aspects of the theory of syntax*, Cambridge Mass., [1965], p. 4, Ne putem întreba însă : ceea ce subiectul *nu cunoaşte* (nu are conştiinţa acelui fapt) nu este nicăieri avut în vedere — pe planul subiectiv, iar nu al performanţei — ? Şi unde se situează, în această dicotomie, învăţarea *individuală* a limbii (numai la nivelul cunoştinţelor conştiente, sau al performanţei...) ? Şi : este vorba despre cunoaşterea *limbii* din afară, sau conştiinţa despre propriul sistem ?

[20] Analiza făcută şi cu ajutorul perspectivei psiholingvistice nu înseamnă o menţinere numai la nivelul obiectului ei : fenomenele puse în lumină vor depăşi cu mult domeniul ei de cercetare.

Vom aminti în ce constă acest act banal, pentru a pune în lumină termenii care sînt în mod necesar implicaţi aici. Pentru a se transmite informaţiile, acestea sînt supuse unor operaţii de prelucrare, deoarece ele trebuie să devină, din fapte subiective — ale conştiinţei emiţătorului —, fapte obiective, de care să poată lua cunoştinţă interlocutorii. Este cert că tot procesul de prelucrare este de natură psihică (bineînţeles, cu corelaţiile fiziologice respective). Prelucrarea constă în analiza informaţiei, în conceperea ei ca o secvenţă transmisibilă printr-un canal exterior, către capătul receptare (respectiv, o percepere *sui generis*, cu reelaborarea faptelor obiective primite, astfel încît să li se extragă informaţia, sensul avut în vedere de emiţător: adică, tot procese psihice — psihofiziologice). Dar pentru transmiterea informaţiei este necesar şi ca ea să fie ,,ambalată'' într-un înveliş material concret, care să o poarte către receptor. Ea este transpusă în semne exterioare, cu ajutorul — după cum se spune — al unui *cod* (limba, în cazul cel mai frecvent), şi astfel devine posibilă circulaţia *mesajului*.

Primul element al comunicării este deci compus din suita de procese psihofiziologice necesare elaborării şi descifrării mesajului, şi care constituie *limbajul*. Am dori să considerăm acest termen numai ca reprezentînd ansamblul de procese psihice şi fiziologice care constituie producerea expresiei (elaborarea informaţiei în formele sensibile ale mesajului) şi perceperea ei, şi care totodată fac posibilă crearea şi utilizarea unei limbi; de aceste procese a depins şi depinde crearea semnului, precum şi construirea sistemelor de semne; după cum tot un ansamblu de procese psihice şi fiziologice (împreună cu o complexă activitate psihosocială) constituie limbajul ca activitate de ,,păstrare şi de transmitere socială'', de învăţare a codului, respectiv a limbii (teoria behavioristă a învăţării semnelor se referă de fapt la acest aspect al limbajului, iar pavlovismul propune o explicare a creării, a învăţării şi a utilizării acestui ,,semnal al semnalelor'', cuvîntul).

Desigur, *limbajul* este, din anumite puncte de vedere, un ,,mijloc'' pentru comunicare (ca fundament indispensabil al acesteia), şi se poate spune, cu E. Benveniste (vezi mai sus), că se realizează într-o limbă (pe care de fapt o creează). Dar în fond el este modalitatea psihologică sau condiţia sine qua non a comunicării umane. Mijlocul propriu-zis al comunicării, sau mai precis spus instrumentul ei, este *codul*. Fără acest instrument virtual n-ar exista posibilitatea de a se obiectiva sau materializa informaţia, de a o face să circule şi mai ales de a o decoda, a putea face să coincidă ceea ce emiţătorul introduce în canal (ca suport material legat de *un anumit* conţinut) cu ceea ce se realizează la capătul receptare. *Codul* oferă baza *comună* pentru înţelegere, este depozitul de ,,chei'' necesare alcătuirii mesajelor.

Fenomenele pe care le-am evocat pînă aici sînt cunoscute şi, am putea spune, recunoscute ca atare. Astăzi pare legitim să se adopte din terminologia teoriei informaţiei termenul *cod* spre a se înţelege prin el *limba*, sistemul uman fundamental, sistemul verbal de semne. Se omite însă de obicei un singur aspect, iar acesta constituie deosebirea esenţială dintre *limbă* şi majoritatea celorlalte coduri. Codul Morse, de pildă, este compus dintr-un sistem relativ simplu şi finit de semne, nu prea numeroase, cu semnificaţii fixe, este un sistem convenţional, cu un moment

precis în constituirea lui, este învăţat *ca atare* şi funcţionează în cercuri umane restrînse, controlabile, cu o fixitate coercitivă. *Limba* însă — „le bien de tout le monde et de personne"[21] —, sistem vast, niciodată complet însuşit de oameni, cu semnificaţii polimorfe, cu origini îndepărtate, circulînd de-a lungul unor secole, în care fiecare individ a putut-o folosi cu anumite ajustări şi în care necontenit se pot introduce modificări necontrolabile şi necunoscute de către fiecare membru al comunităţii, reflectînd deci istoria comunităţii, a gîndirii ei, a atitudinilor faţă de viaţă, *limba* trebuie analizată în alt mod decît alte coduri. În momentul individual al comunicării (şi, în realitate, orice asemenea moment este individual sau particular sau este constituit dintr-o întîlnire de individualităţi) nu intervine propriu-zis *limba*, ci ceea ce şi-a însuşit din codul respectiv fiecare interlocutor (desigur, avînd neapărat o bază comună) şi, ceva mai mult, ceea ce a ales din stocul personal, spre a exprima mai bine particularităţile informaţiei din acel moment. În actul comunicării verbale, elementul *cod* trebuie analizat la diverse niveluri, deosebite în primul rînd după caracterul lor mai mult sau mai puţin *comun* sau *general*. Însuşirea fundamentală a *limbii* (fie că este vorba despre categoria generală *limbă* fie că ne referim la o *limbă anumită*), faţă de celelalte niveluri — despre care vom mai vorbi —, este caracterul ei mai general sau mai comun (tuturora), capacitatea ei de extensie la toţi membrii comunităţii, datorită faptului că ea înmagazinează „esenţele" despuiate de particular, de variabil (discutînd acest fapt şi susţinîndu-l experimental, vorbeam, mai de mult [22], despre *nucleul semnificativ de bază*, esenţă a oricărui cuvînt, oricare ar fi aspectele în care se prezintă, în arii spaţiale din ce în ce mai reduse sau caduc, în momente individuale; oricît ar varia dialectal sau stilistic ori individual, cuvîntul rom. *ochi* „œil" îşi menţine o esenţă semantică perenă şi comună). De aceea *limba* este „obiect" tradiţional, „invulnerabil" şi confortabil — întrucît certitudinea oferă confort — pentru lingvistică. Acest sistem, alcătuit din diverse structurări, această complexă arhitectonică apolinică, seacă (în măsura în care e goală de seva mişcătoare a datului particular), îşi permite — şi permite celui care doreşte să studieze codul la acest nivel — rigidităţi şi fixări *in abstracto*, în general dificil de întîlnit în realitatea concretă.

Pînă aici — cu corectivul analizei la diverse niveluri de generalitate sau de aspecte „comune" — s-ar părea că am ajuns şi prin analiza actului comunicării la fenomenul *limbă*, aşa cum este dorită de mulţi ca obiect al lingvisticii mai mult sau mai puţin moderne. Probabil însă că ne-am menţinut la o analiză *in abstracto* a comunicării, folosind termenul de *cod* sau de *limbă* ca un şablon, şi în primul rînd presupunînd că acest *cod* sau *limbă* există „undeva", în afara celorlalte componente ale comunicării, şi că „de acolo" se „iau" semnele cu care se construieşte fiecare mesaj (într-adevăr, schemele actului de comunicare figurează, simbolic, dar de fapt comod — şi am procedat noi înşine astfel — un *cod* „undeva", în afara emiţătorului şi a receptorului). Dar, cum am mai spus, în momentul comunicării, fiecare partener recurge la un stoc personal, interior, iar nu la *codul* depozitat într-o trezorerie comună. Ceva mai mult, însă, rămîne

[21] Eric Buyssens, *La communication...*, ed. cit., p. 77.
[22] *In Langage et contexte*, ed. cit., p. 141 urm.

o problemă deschisă aceea dacă, chiar pentru un observator extern, în momentul comunicării (şi în definitiv în orice moment al realităţii lingvistice), se ia contact cu *limba* ca atare. Se poate pune (şi ar trebui pusă o dată, ferm) întrebarea, tulburătoare pentru lingvist: se întîlneşte el „undeva", vreodată, cu *limba* propriu-zisă (în sensul definit mai sus şi care e conform cu conceptul de „entitate autonomă", abstractă, şi în fond cu ideea implicită, care conduce cea mai mare majoritate a investigaţiilor lingvistice)? „Le linguiste se trouve toujours devant des faits concrets de parole"[23], sublinia E. Buyssens. Probabil că lingvistul însuşi întîlneşte *limba* numai ca pe o categorie abstractă, în planul mental, căci *oriunde* avem iluzia că operăm cu „fapte de limbă" sau cu „fapte lingvistice" (chiar „un exemplu" într-un manual de gramatică sau un paragraf de dicţionar), întîlnim realizări concrete, mesaje emise de cineva, de o persoană concretă, particulară. Numai caracterul, mai mult sau mai puţin recunoscut, de generalitate al unui „exemplu" îi conferă valabilitatea de a fi considerat „fapt de limbă", iar nu propriu-zis existenţa lui ca atare în acest prezumtiv depozit comun. „Faptele de limbă" sînt întîlnite prin ricoşeu, indirect, ca fenomen logic, derivat, pe un plan mental, dar nu în realitatea concretă.

Ce întîlnim acolo, în actul de comunicare? (Aci este necesar să precizăm că actul de comunicare poate fi un moment prezent, de circulaţie actuală orală a unui mesaj, între interlocutori — cei doi poli emiţător-receptor —, dar poate fi şi actul în care unul dintre aceşti poli este doar presupus: în decodarea unui text scris, de către un cititor, intervine un receptor actual, dar emiţătorul — care a scris textul — este virtual; iar scrierea textului a fost un act de emitere, cu receptor virtual. Aşadar, şi scrierea sau lectura unui „exemplu" gramatical, a textului unui dicţionar, a atlaselor lingvistice sînt de fapt acte de comunicare, în care se întîlneşte „limba" numai prin inducţia operată de către cel —sau cei — care le-au scris, şi de acceptarea ca fapte de „limbă", de „sistem" — în terminologia utilizată de E. Coşeriu —, de către un receptor.) Revenind la actul obişnuit, al comunicării orale: ceea ce se exprimă în fiecare moment este nu *limba* propriu-zisă, ci un sistem format în fiecare locutor, ceea ce *a învăţat* fiecare începînd din copilărie, este *limba* devenită proprietate personală, pe baza unei selectări.

Studiul învăţării limbii la copil pune în evidenţă nu însuşirea exact a „întregii limbi" şi nici măcar o întipărire mecanică, o imitaţie servilă a *tot* ceea ce a putut auzi în jurul său [24]: copilul este un ecou selectiv [25]. O selectare există, şi deci în fiecare individ nu este stocată *limba* com-

---

[23] Eric Buyssens, *op. cit.*, p. 42, 168.

Cf. şi *Langue et pensée*, în *Vérité et langue, Langue et pensée* (Extras din „Revue de sociologie", 1960, nr. 1,2), [Bruxelles], p. 36: „une langue n'existe pas indépendamment des hommes qui la parlent".

[24] De altfel, pentru a se putea produce toate frazele de cîte 20 de cuvinte din limba engleză (pe care un vorbitor le poate totuşi înţelege şi produce) ar trebui miliarde de secole, sublinia G. Miller (*The psycholinguists*, in Ch. Osgood, T. Sebeok (sub red.), *Psycholinguistics. A survey of theory and research problems*, Bloomington, 1965, p. 299); orice vorbitor al unei limbi poate înţelege sau produce şi secvenţe pe care nu le-a auzit, care nu s-au „întipărit" ca atare.

[25] Ne permitem să trimitem la lucrarea noastră, *Relaţiile dintre gîndire şi limbaj în ontogeneză* (*3—7 ani*), Bucureşti, 1957, p. 430 urm.

pletă — aşa cum este reflectată de dicţionare şi de manualele de gramatică —, ci un *sistem lingvistic individual* (SLI)[26].

Însă nici SLI nu este propriu-zis întîlnit, direct şi în totalitatea lui, în actul concret al comunicării: acolo, în mesajele care circulă, sînt realizările concrete de fiecare moment ale *sistemului lingvistic individual* sau *mesajele de fiecare moment*[27], sau pur şi simplu *mesajele* (la rîndul lor, sistematizări, de moment), este realizarea *obiectivată* (prin expresia exteriorizată, „palpabilă" şí pentru ceilalţi) a SLI.

Unde îşi găseşte, atunci, locul *vorbirea, parole*? Este şi aceasta, credem, tot o categorie abstractă — la un nivel mai apropiat însă de faptele concrete, decît *limba* —, cu care nu ne întîlnim direct în realitatea concretă, şi care este extrasă — sau va trebui să fie extrasă prin cercetări *ulterioare*, de viitor, ale lingvisticii — din diversele SLI. Ea provine din întîlnirea *limbii* cu locutorii, însă la un nivel mai general (de extindere la o comunitate şi totodată conţinînd ceea ce este mai comun în diversele situaţii, în care s-au aflat diverşii locutori) decît SLI[28]. Mai precis, acest contact dintre subiect şi limbă nu îl înţelegem ca o confruntare între subiect (de fapt la nivelul comunităţii, iar nu a unui subiect individual) şi limba aşa cum ar întîlni-o el (şi pe care nu o poate „întîlni" — aşa cum nu se petrece o „întîlnire" concretă cu categoria spaţiului sau a timpului —, ci o cunoaşte din realizările celorlalţi, din regulile învăţate în şcoală etc.), ci, în această confruntare subiect — limbă, cea din urmă este limba pe care o *observă* lingvistul, ca observator exterior, şi tradusă adesea în metalimbajul lingvistic. Nivelul *vorbire* este diferit deci atît prin extensie, prin sfera mai largă a faptelor din care e extrasă (comunităţi de indivizi, de situaţii), cît şi prin mecanism (legătura cu subiecţii, cu o realitate mai apropiată de concret). *Vorbirea* ar trebui să devină un obiect recunoscut al lingvisticii, din acest punct de vedere, al confruntării *de către lingvist* a sistemului celui mai general (*limba*) cu ceea ce se observă în diferitele situaţii de comunicare concrete ale unei comunităţi, extrăgîndu-se deci caracteristicile generale ale acestui fenomen[29].

La fiecare dintre aceste niveluri ale codului, întîlnim o *selectare*. Acesta este mecanismul (sau factorul, din alt punct de vedere) care explică existenţa acestor niveluri şi trecerile de la unul la altul : selectare operată într-un stoc (în codul zis limbă, în nivelul individual al codului-operă, la rîndul lui, a unei selectări anterioare, care a acţionat în cursul însuşirii personale a limbii).

Mecanismul selectării derivă din necesităţile concrete ale comunicării, şi care totodată *fac posibilă* existenţa acestei selectări. Limba este desigur anterioară fiecărui individ şi chiar fiecărei comunităţi examinată la un anumit moment. Pentru ca să existe comunicarea, este necesară

[26] Sistematizările — deşi dinamice, în permanentă dezvoltare sau schimbare — sînt certe şí la acest nivel, şi de aceea acest concept nu coincide întru totul cu ceea ce desemnează „norma individual" din clasificarea lui E. Coşeriu.

[27] Cf. şi lucrarea noastră *Introducere în psiholingvistică*, Bucureşti, 1968, p. 52.

[28] *Vorbirea* nu are drept caracteristică esenţială, după noi, „repetarea de modele anterioare" (E. Coşeriu, *op. cit.*, p. 95) : este una dintre deosebirile dintre acest concept — extras îndeosebi pe cale funcţională, din analiza actelor de comunicare şi a dezvoltării psihice — şí *norma* lui E. Coşeriu.

[29] Atunci probabil se vor înţelege mai bine şi alte concepte, ca acela de *dialect*, drept fenomen la nivelul *vorbirii*.

preexistența codului, dar *funcționarea* codului limbă se realizează pe baza unei selectări : însușirea codului-limbă și crearea sistemului lingvistic individual se fac prin selectare, ca și realizarea concretă a sistemului lingvistic individual (prin selectarea de fiecare moment). *Vorbirea* este bazată tot pe o selectare : pe alegerea, din limbă, a ceea ce este general și comun într-o comunitate, dar la un nivel concret, al întîlnirii limbii cu persoanele umane. Din alt punct de vedere însă, limba apare și ca un *produs* al tuturor acestor realizări aflate la diferite niveluri de particular. În fond, mecanismul de selectare pune în lumină raportul dintre general și particular : categoria general, care se realizează pe baza particularelor, și particular, care derivă din general.

Însăși analiza actului de comunicare ne-a arătat proveniența acestor elemente ale ei și a nivelurilor codului. Ele derivă din necesitățile comunicării, din existența acestui fenomen : este necesară o bază comună, ca ultim reper (codul, limba), este necesară însușirea limbii — deci crearea SLI —, dar este necesară și adecvarea semnelor la fiecare situație, adică alegerea din SLI a ceea ce este util pentru fiecare moment (nuanță semantică, adecvare la situația fizică, selectare a diferitelor mijloace în care se îmbină elementele verbale cu cele gestuale, mimice etc.). În fenomenul comunicării apare necesitatea stabilirii unui raport între constant și variabil, apare necesitatea echilibrului între baza socială comună, pentru înțelegere, și adecvarea la dinamica realității subiective și obiective. În fiecare moment, emițătorul este determinat de relația sa cu receptorul sau de situația fizică în care se află, de dispoziția sa psihică (pe lîngă determinantele temperamentale etc.), de contextul mai larg, social — istoric : de aci, modificări permanente în mesajul virtual (adică, apariția unor mesaje adecvate, particulare) — deci selectarea particulară, operată în stoc.

Psiholingvistica pune în lumină aceste fenomene, iar după noi sarcina ei este să studieze aceste modificări ale mesajelor. Fără îndoială, lingvistica nu este încă destul de suplă și de înarmată, pentru a se mișca în voie și fără contradicții logice între aceste niveluri, dar psiholingvistica — prin însăși definiția sa, în accepția pe care i-o dăm — își găsește aci domeniul, iar amestecul de „invariante" și de „variante" nu o șochează, ci dimpotrivă. Psiholingvistica se interesează însă de modificările mesajelor nu atît în ele însele, ci în raport cu ființele umane determinate de situațiile în care se găsesc acestea (situație de natură socială în primul rînd, pentru că este vorba despre relația emițător-receptor), deci ea se preocupă de mecanismul fundamental (selectarea), care intervine pentru a transforma codul-limbă în mesaj și a face din mesaj *acest* mesaj particular, dintr-un moment precis în timp și spațiu.

Dacă psiholingvistica lucrează îndeosebi la nivelul *sistemului lingvistic individual* și al *realizărilor lui* (ținînd, desigur, seama de bazele lui, adică *vorbirea* și *limba*), lingvistica este aceea care trebuie să ajungă la stăpînirea cunoștințelor la nivelurile mai generale, la descrierea sistematizărilor din *limbă* și din *vorbire*. În ceea ce privește *limba*, rămîne desigur de adîncit și distincția care există chiar la acest nivel, însă despre care se vorbește mai puțin : pe de-o parte *limba* în sensul de idiom sau *o anumită limbă* (cîmp de cercetare pe care îndeosebi lingvistica aplicată l-ar putea dezvolta), iar pe de altă parte *limba* la cel mai înalt nivel de generalitate

limba ca o categorie caracteristic-umană, ale cărei universalii — esenţe depăşind fiecare idiom în parte — poate că vor putea fi stabilite cîndva.

Nivelul *vorbire* constituie un domeniu al viitorului, pentru lingvistică. Probabil că atunci cînd ea va fi studiată prin mijloace adecvate vor apărea şi rezultate noi privitoare la vorbirea în *dialog*, sau îşi vor găsi mai bine statutul faptele de *stil* (caracteristice nivelului *vorbire*, iar nu *limbii*), de *dialect*, de *argou* etc. Atunci se vor putea clasa mai bine diverse categorii astăzi incongruent puse în relaţie direct cu *limba* (adică fenomene aflate la niveluri diferite) şi probabil că ele vor putea fi chiar investigate mai adecvat. Desigur, însă, că atingerea trăsăturilor generale din *vorbire* este o problemă dificilă. Odată stabilite postulatele teoretice, ea devine totuşi o problemă de ordin metodologic, depinzînd de capacitatea cercetătorului de a manipula anumite procedee tehnice, de sagacitatea lui — şi, de asemenea, de corectitudinea sa în generalizare.

Considerăm, aşadar, că nu poate fi vorba deocamdată despre o dispariţie a deosebirilor dintre *limbă* şi *vorbire*; ceva mai mult, menţinîndu-se limitele teoretice între aceste fenomene (mai degrabă obiecte de studiu abstracte, necesare analizei ştiinţifice, decît existente *tale quale* în realitate concretă), devine o sarcină de viitor a lingvisticii aprofundarea faptelor de *vorbire*, pentru a se ajunge la sistematizarea şi definirea lor mai precisă. Pe de altă parte însă, un asemenea studiu lingvistic nu va putea ignora planul psihologic şi psihosocial, implicate profund şi definitoriu în *vorbire*. De aceea cercetarea trebuie să ţină seama de psihic, de *omul* care se întîlneşte cu *limba*, indiferent la ce grad de abstracţiune ar situa cercetătorul această confruntare.

În asemenea cercetări — menţinîndu-ne la planul lingvisticii, dar al unei lingvistici care are în vedere legăturile dintre nivelurile codului şi diversele elemente ale comunicării — va apărea mereu mai evident rolul componentelor extraverbale, imixtiunea dintre semnele verbale şi cele neverbale, în aşa măsură încît aceasta se reflectă pînă în structura însăşi a *vorbirii* şi chiar a *limbii* (sintaxa *limbii*, de pildă, cuprinde, probabil, la nivelul cel mai schematic, posibilitatea coexistenţei sau a alternării elementelor verbale cu cele gestuale sau mimice [30], după cum principiul adaptării la context se reflectă şi în sistemul lexical, la nivelul limbii, sau balansul replicilor alternate, din dialog, este reprodus — ori implicat virtual — şi în structura frazelor la acelaşi nivel). Desigur însă că, mai mult decît în limbă — cod verbal prin excelenţă, în care deci la nivelul esenţelor pătrund îndeosebi elementele verbale —, *vorbirea* poate accepta includerea elementelor extraverbale, chiar la nivelul generalizărilor, iar nu numai al faptului de moment concret.

Luarea în considerare a întregii perspective a diverselor niveluri (şi deci a rezultatelor unei sociolingvistici strîns legate de psiholingvistică) ar permite probabil lingvisticii să studieze cu mijloace moderne şi cu mai multă luciditate şi reflectarea în limbă a unor substraturi psihice şi sociologice, a unor fenomene care stau la baza *limbii*, dar provin din psihicul indivizilor constituind o mare colectivitate. Raporturile *limbii* cu „cul-

---

[30] Cf. discuţia din comunicarea : *L'étude du roumain parlé* : *un aspect négligé — „l'indicatio ad oculos"*, în „XII-ème Congrès International de Linguistique et Philologie Romanes, Rapports et communications. Résumés", Bucureşti, 1968, p. 135.

tura" etc. au fost studiate mai demult, cu mijloacele inadecvate care au compromis de pildă încercările vossleriene; dar lingvistica modernă ar putea relua acest studiu, cu mijloacele actuale, iar aceasta nu numai din perspectiva sociolingvisticii. Construirea unor punţi între suprafaţa *limbii* şi straturile profunde din care provine ea şi cărora totodată li se adresează, la capătul decodare (prin intermediul *nucleilor de bază* lexicali sau gramaticali, care subsistă în orice SLI), este o sarcină către care lingvistica modernă ar trebui să tindă, pentru a rămîne ştiinţa umanistă pe care o impune însuşi obiectul ei, profund uman, inseparabil de *om*, indiferent la ce nivel de generalitate s-ar face operaţiile de investigaţie.

Mai, 1969

Universitatea Bucureşti,
Institutul de limbi şi literaturi străine,
Bucureşti, Str. Pitar Moş, 13

CONCEPTUL DE „DRUM" ÎN LIMBA ROMÂNĂ

DE

FLORENȚA SĂDEANU

În lucrarea de față îmi propun să analizez termenii din limba română care denumesc căi de comunicație (atît în limba comună, cît și în graiurile regionale).

Termenii vor fi înscriși întîi alfabetic, cu definiția și etimologia lor, urmînd apoi să fie analizați în funcție de structura lor semantică. În analiza cuvintelor care urmează, am avut în vedere doar sensul sau sensurile care se încadrează în conceptul „drum", omițînd accepțiile nesemnificative pentru cercetarea noastră.

Autostradă „șosea special amenajată, rezervată circulației automobilelor".

— Din ital. *autostrada*, fr. *autostrade*, cu același sens.

Brînă „cărare îngustă de-a lungul unui perete de stîncă, pe care se poate trece cu piciorul".

— Este un derivat românesc, singular refăcut după pluralul *brîne*, al lui *brîu*. Cît despre etimologia acestuia, ea este controversată [1]. În orice caz, existența cuvîntului, în diferite variante, în aromână, meglenoromână, istroromână, precum și în albaneză, este un indiciu al vechimii lui în limba română.

Bulevard „stradă largă, dreaptă, plantată cu arbori".

— Din fr. *boulevard*, cu același sens.

Caldarîm „drum pavat" (*Picioarele calului par nesigure pe caldarîmul înclinat.* SAHIA).

— Din turc. *kaldırım* „pavaj, drum pavat". În românește sensul cel mai larg răspîndit este cel de „pavaj din bolovani sau cuburi de piatră".

---

[1] Philippide, *Originea românilor*, vol. II, p. 701, îl consideră autohton. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, vol. I, p. 38 și 354, relevă asemănarea cu albanezul *bres* (*brents*), însă fără a putea stabili filiația. Giuglea, în „Dacoromania", II, p. 901, presupune o bază latină **burrinum* sau **burranum* „de lînă".

Cale azi, în limba română, are sensul general de „drum", „cale de comunicație", precum și sensul figurat „direcție; procedeu".

— Lat. *callis* „drumul urmat de turme în transhumanță".

Cărare „drum îngust pe care se poate umbla numai cu piciorul".

— Lat. *carraria* [2] „drum pentru care".

Chei (pl. de la *cheie*) „trecătoare strîmtă în munți", sens format în limba română, pornind de la cel moștenit de „unealtă cu care se deschide o broască"[3].

— Lat. *clavis*.

Colnic „drum îngust care trece peste un deal sau prin pădure; drum ceva mai lat decît poteca". Sensul apare în texte culte doar pînă la jumătatea secolului al XIX-lea. În schimb, este des întîlnit în texte populare. A dezvoltat și accepții figurate: *Și-au deschis colnic către viața cerească* (DOSOFTEI).

— Din bulg. *колник* „drum de care". Cf. și scr. *kolnic*.

Drum, același sens, propriu și figurat, ca și *cale*.

— Din gr. δρόμος [4], cu același sens.

Hat „fîșie de pămînt, brazdă, *cărare* care desparte două ogoare". (Expr. *A umbla haturile* = a umbla haimana). Cuvîntul se întîlnește mai ales în texte populare.

— Probabil din ucr. *хат* „dig" (hatul este mai înalt decît ogoarele din jur). Cf. și turc. *hat* „linie, cale", magh. *hat* „spinare".

Hățaș 1. „cărare prin pădure făcută de animalele sălbatice; drum de munte făcut de oi, de vite"; 2. „potecă prin pădure spre vîrful muntelui"; 3. „drum rîpos". Cuvînt popular, în Moldova și Transilvania.

— Etimologia nu este dată de dicționare. Ar putea fi o formație onomatopeică de la *haț*!, interjecție care indică o mișcare de apucare și este folosită la urmărirea vînatului (cf. și *înhăța*).

Hățiș „drum prin pădure, pe coasta unui munte" (*Putem merge la Sinaia, c-am aflat un hățiș peste Omul.* GLOSAR din Ardeal — Bran).

— Cf. *hățaș*.

Hățoagă „cărare prin pădure făcută de animalele sălbatice" (în nordul Moldovei).

— Cf. *hățaș*.

Horaiță „drum, uliță (format în mod natural, prin circulație) printre casele unui sat" (Expr. *A umbla pe horaiță* = a umbla fără rost, a bate ulițele în lung și lat.). În nordul Transilvaniei.

— Etimologia necunoscută.

Hulă „drum printr-o scobitură de deal; drum pe o coastă foarte piezișă" (*Fugiți că vin păgînii! Uite-i pe hulă, urcă la deal!* RĂDULESCU-CODIN). Cuvîntul se întîlnește în Transilvania și în nordul Munteniei.

---

[2] Inexistent în latina clasică, a fost creat mai tîrziu din *carrus*. Cf. Densusianu, *op. cit.*, vol. I, p. 159, și Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, București, 1968, p. 195.

[3] Pentru această extindere de sens, cf. și spaniolul *llave del reino* „plaza fuerte en la frontera (que dificulta la entrada del enemigo)".

[4] Cf. Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 231.

— Din magh. *hulla* „surpătură”.

Joampă „drum mai jos decît grădinile sau ogoarele printre care trece” (În Runcul Salvei – Năsăud).

— Etimologia necunoscută. CADE trimite la scr. *žumba* „groapă”.

Lăsătoare „cărare făcută de oi (de la stînă spre izvor sau spre sat); potecă, drum prin pădure, totdeauna pe coastă” (*Badiu meu de la mioare, Să-i țin calea-n lăsătoare.* GRAI ȘI SUFLET). Cuvîntul e atestat în Transilvania, Oltenia și nordul Munteniei.

— Derivat românesc de la *a se lăsa* cu sensul „a coborî”.

Nedeie „loc pe unde se trece, peste munte, în localitatea vecină”. Întîlnit în Năsăud.

— Din v. sl. нєдѣлıа „săptămînă”, „duminică”. În română există și sensurile „tîrg săptămînal”, „serbare cîmpenească”, „loc (la munte) unde se ține serbarea cîmpenească”, „vîrf de munte”, care explică evoluția semantică de la sensul etimologic la cel de „drum la munte”.

Opcină 1. „drum de care sau cărare pe care oamenii de la munte comunică unii cu alții; locul pe unde se trece peste munți”; 2. „trecătoare”. În Maramureș și nordul Moldovei.

— Cf. ceh. *opčina* „pămînt comun”. În română există și sensul, mai apropiat de cel etimologic, de „moșie”, precum și cel de „creasta unui deal sau munte, culme; lanț de munți, de dealuri”.

Pas „drum îngust între munți; trecătoare”. Prima atestare (cunoscută) la Iorga; cuvîntul a intrat și în vorbirea populară, cum arată atestarea din comuna Stejar-Banat (în fișele Atlasului lingvistic).

— Din fr. *pas*, cu același sens.

Pîrtie 1. „cărare făcută prin zăpadă; drum de sanie, de schi”. General în limbă, este atestat și la scriitorii moderni și preluat de limbajul sportiv: *pîrtie de schi*, *pîrtie de coborîre* (la schi), *a da pîrtie liberă* = a face loc altui schior să te depășească; 2. „drum deschis printr-un desiș de pădure, pe cîmp, prin semănături; cărare, potecă”. Sens bogat reprezentat în texte populare din Moldova și Banat.

— Cf. v. sl. пръть, scr. *prt. prtina* „drum prin zăpadă”.

Plai 1. „drum, cărare (ce duce) la munte” (*Cînd s-au apropiat la munte, au lăsat drumul Branului și au luat alt plai.* ISTORIA ȚĂRII ROMÂNEȘTI, 1688–1717). Sens vechi în limbă, azi atestat numai regional, precum și în numeroase toponimice. 2. „trecătoare îngustă între doi munți”. Sens regional.

— Gr. πλάγιον „versant, pantă”, pătruns în română prin intermediul coloniștilor din Italia meridională [5]. În română, cuvîntul păstrează și sensul, mai apropiat de cel al etimonului, „întindere de loc pe vîrful sau pe coastele unui munte sau deal”.

---

[5] Cf. Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 232; Giuglea în „Dacoromania”, X, p. 437; Al. Graur, în „Bulletin linguistique”, IV, p. 108; Aebischer, fr. *plage*, în „Vox romanica”, I, p. 255.

Posadă „trecătoare îngustă în munți". Sens învechit, azi folosit uneori arhaizant (*Trăsurile încărcate străbăteau posadele, tăiau povîrnișurile și treceau pîraiele cu mari primejdii*. CAMIL PETRESCU). Se păstrează și în toponimice.

— Cf. scr. *posada* „garnizoană".

Potecă „cărare"; fig. „direcție, cale de urmat" (*Încîlcite și multe sînt potecile vieții*. TULBURE).

— Din bulg. *пътека*, cu același sens.

Pravăț „drum drept pe muchia unui deal". Cuvînt regional, atestat cu acest sens în Muntenia (*Ce-mi tot bați tu laturile, laturile și plaiurile, Plaiurile pravețile și toate hotarele?* Colind, în DACOROMANIA, IV, p. 178). *Pravăț* mai are și sensul „direcție" (în Moldova) și „țel, țintă, scop" (în Moldova, învechit).

— Din v. sl. правьць „drum drept", cf. scr. *pravac* „direcție, sens; curent (în literatură)".

Prihod 1. „trecătoare"; 2. „cărare prin pădure, făcută de animalele sălbatice". Regional, în Transilvania și nordul Moldovei.

— Cf. scr. *prihod* „intrare". În română, cuvîntul are și sensurile „intrare în staul, de unde oile sînt trecute în strungi, la muls" și „locul pe unde trece de obicei vînatul", care explică evoluția semantică de la sensul „intrare" la cel de „cărare".

Prislop „trecătoare îngustă între munți". Regional, în Transilvania.

— Etimologia necunoscută.

Stradă „drum pavat în interiorul unui oraș, de-a lungul căruia se înșiră, de o parte și de alta, casele" (Atestat prima dată la STAMATI).

— Din ital. *strada*, cu același sens.

Strîmtoare „trecătoare îngustă între munți".

— Derivat românesc de la *strîmt*.

Strungă „trecătoare îngustă între munți". Regional, în Transilvania și nordul Moldovei.

— Cf. albanez. *shtrungë*.

Surduc „cărare strîmtă, anevoioasă, între doi munți". Atestat în nordul Moldovei, cuvîntul apare și ca nume topic.

— Cf. scr. *surduk* „defileu", magh. *szurdok* „rîpă, vale abruptă"[6].

Șleau „drum natural (neamenajat), bătătorit de care". Folosit în trecut; către mijlocul secolului al XIX-lea, o dată cu construcția căilor special amenajate, a început să fie din ce în ce mai puțin folosit. Azi se întîlnește numai în expr. (*a vorbi*) *pe șleau*.

— Cf. ucr. *шлях* „drum, șleau", polon. *szlak* „drum".

Șosea 1. „cale de comunicație interurbană, pietruită sau asfaltată"; 2. „stradă largă, la intrarea într-un oraș".

— Din fr. *chaussée* „partea carosabilă a unui drum sau a unei străzi".

Trecătoare „drum îngust de trecere printre munți".

— Derivat românesc de la *a trece*.

---

[6] Șăineanu, *Influența orientală*, indică turc. *surduk* „defileu".

Trotuar „porțiune marginală din suprafața unei străzi (mai ridicată decît restul străzii), rezervată cirulației pietonilor".
— Din fr. *trottoir*, cu același sens.

Uliță „drum îngust și nepavat într-un sat (sau oraș), mărginit de o parte și de alta de case".
— Din v. sl. ɣлица „stradă".

În cele ce urmează, vom încerca să găsim structurile lexicale în care se încadrează aceste lexeme. Desigur, structurile lexicale nu se conturează simplu și clar ca și cele din gramatică sau din fonologie. Credem totuși că nu se poate nega existența unor opoziții lexicale analoge, pînă la un punct, cu cele din domeniile amintite, bineînțeles, plecînd de la început cu convingerea că structura nu trebuie înțeleasă ca o regularitate perfectă, mai ales în domeniul lexicului, unde nu avem de-a face cu ansambluri finite.

Analiza conținutului acestor cuvinte, nume de căi de comunicație, relevă mulțimea și varietatea semelor distinctive din care sînt compuse și care fac parte din trei sisteme semice eterogene : un sistem spațial (S), indicînd locul, un sistem constructiv formal (C), indicînd felul formării, al construcției, și unul funcțional (F), indicînd destinația drumului.

Degajînd constantele semice ale acestor lexeme, pentru a contura semele lor distinctive, constatăm că ele se încadrează în două planuri opoziționale :

I. Un plan vertical : cuvintele vechi, majoritatea din fondul latin moștenit, față de cele noi, împrumutate în decursul secolelor.

II. Un plan orizontal : cuvintele din limba comună față de cele regionale.

Limba latină poseda numeroase cuvinte pentru a desemna căile de comunicație [7]. Semele distinctive, încadrate în cele trei sisteme semice SCF și care indică existența unor opoziții distinctive, pot fi conturate astfel :

(F)

(S)
- s_1 = fîșie de pămînt pentru comunicația de la un loc la altul
- s_2 = într-o localitate (sat : s_2^1, oraș : s_2^2)
- s_3 = în afara localităților

(C)
- s_4 = format în mod natural
- s_5 = construit de om
- s_6 = pavat

(F)
- s_7 = pentru oameni
- s_8 = pentru animale
- s_9 = pentru vehicule (de orice fel)

În limba română s-au păstrat doar două din numele de drumuri latinești : *callis* și *carraria*, însă și acestea au suferit importante transformări semantice. Lat. *callis* avea sensul „drumul urmat de turme în transhumanță". Sememul — ansamblul semelor care formează conținutul său semantic — este Se : s_1, s_3, s_4, s_8. Lat. *carraria* „drum pentru care", Se : s_1, s_3, s_4, s_9.

[7] În lucrarea sa, *Les noms latins du chemin et de la rue* (în „Revue des études latines", XXVIII, p. 134 urm.), J. André studiază aceste denumiri : *via, semita, vicus, trames, limes, diverticulum, callis, angiportus, platea, ruga, rupta, strata, iter*. Cf. și E. Hochuli, *Einige Bezeichnungen für den Begriff Strasse, Weg und Kreuzweg im romanischen*, Aarau, 1926.

Din cuvintele care desemnau în limba latină diferite forme de drumuri, s-au pierdut în limba română cele în al căror conţinut semantic intrau trăsături specifice unei civilizaţii înaintate (s_2, s_5, s_6, s_9)[8] şi s-au păstrat cele specifice unei vieţi rustice, care nu implică nici un fel de tehnică sau contribuţie a unor constructori.

În trecerea lor de la latină la română, *callis* şi *carraria* şi-au pierdut unele seme distinctive.În cazul rom. *cale* s-a produs o extindere a conţinutului semantic în detrimentul intensităţii sensului, sememul lui devenind : Se : s_1, cuvîntul rămîne indiferent faţă de disjungerea reprezentată prin s_3, s_4, s_8[9]. În rom. *cărare* (Se : s_1, s_3, s_4, s_7) s-a produs schimbarea $s_9 > s_7$, ceea ce reprezintă trecerea într-o categorie inferioară din punctul de vedere al funcţionalităţii.

La aceste două cuvinte moştenite din latină se adaugă alte două, care în limba de origine nu făceau parte dintre numele de drumuri :

Rom. *plai* a suferit o modificare de conţinut semantic. Spre deosebire de *cale*, sensul cuvîntului a cîştigat în precizie, în intensitate, pierzînd din extensiune. Faţă de sensul mai larg al etimonului, rom. *plai* a cîştigat în plus sensul de „drum (cărare) ce duce la munte", Se : s_1, s_3, s_4, s_7, s_8 (s_9), s_{31}, fiind marcat, faţă de celelalte lexeme, cu un sem nou, s_{31} = care duce la munte. *Plai* se menţine în grupul drumurilor primitive, rustice.

O situaţie asemănătoare o are rom. *chei*, care, pe lîngă sensul moştenit, l-a dobîndit şi pe cel de trecătoare în munţi, Se : s_1, s_3, s_4, s_7 s_{33}, (s_{33} = de trecere printre (doi) munţi).

Aceste cuvinte de origine latină, cele mai vechi din limba română care denumesc căi de comunicaţie, au păstrat, după cum am mai arătat, doar 6 din cele 9 seme distinctive cuprinse în conceptul general de cale de comunicaţie, existent în latină. Pentru cele 3 seme pierdute la un moment dat (s_2, s_5, s_6), o dată cu progresul civilizaţiei în viaţa poporului român, a fost nevoie de introducerea unor cuvinte noi.

Din slavă s-a împrumutat cuvîntul *uliţă*, care acoperă şi semul s_2, pierdut pentru un timp. Deci Se : s_1, s_2, s_5, s_7, s_8, s_9.

Mai tîrziu a fost împrumutat din turcă *caldarîm* „pavaj" şi p. ext. „stradă pavată", în al cărui conţinut semantic intră şi ultimul sem pierdut, s_6 (Se : s_1, s_2, s_6, s_9). Azi acest cuvînt, şi mai ales sensul de „stradă pavată" este învechit ,ca şi cuvîntul *pod*, în ce priveşte sensul „stradă pavată cu bucăţi de lemn", folosit la un moment dat.

În româna contemporană au fost introduse neologisme din franceză, italiană şi alte limbi, care denumesc căi de comunicaţie moderne : ***stradă*** (Se : s_2^2, s_5, s_6, s_9), şosea (Se_1: s_1, s_2^2, s_6, s_9 ; Se_2: s_1, s_3, s_6, s_9) ; ***bulevard*** (Se: s_1, s_2^2, s_6, s_{10}), marcat printr-un nou sem, s_{10} = plantat cu arbori ; ***trotuar***

[8] Ex. (*via*) *strata* „stradă pavată", păstrat în italiană (*strada*), în retoromană (*strada*, *streda*) şi în unele dialecte franceze (ex. picard, *estrée*). (*Via*) *calciata*, păstrat în fr. *chaussée*, span. port., *calzada*, catalan *calçada*.

[9] În legătură cu păstrarea lui *callis* în română şi cu transformarea conţinutului său semantic s-au emis păreri diferite. Puşcariu, *Locul limbii române între limbile romanice*, Bucureşti, 1920, p. 34–35, o explică prin traiul în munţi al strămoşilor români, J. André, *op. cit.*, p. 150, adoptă o părere asemănătoare, invocînd persistenţa nomadismului între cîmpia Dunării şi Carpaţi. Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 195, arată că sensul „via" al lui lat. *callis* este atestat încă din latină.

(Se : s_1, s_2^2, s_6, s_7, s_{11}) (s_{11} = marginal) ; *autostradă* (Se : s_1, s_3, s_5, s_6, s_{12}), (s_{12} = numai pentru automobile).

Am lăsat la urmă rom. *drum*, care și-a cîștigat o situație privilegiată în limbă, ajungînd să-i ia locul lui *cale*. Drum are astăzi în limba română rolul unui arhilexem pentru sfera conceptului „cale de comunicație", rol pe care l-a avut înainte cuvîntul *cale*. Astfel se explică și folosirea cuvîntului *drum* în titlul acestui articol.

Originea și vechimea	seme / lexeme	s_1	s_2	s_3	s_4	s_5	s_6	s_7	s_8	s_9	s_{10}	s_{11}	s_{12}	s_{31}	s_{33}
latină	cale	+													
	cărare	+	—	+	+	—	—	+	—	—					
	chei	+	—	+	+	—	—	+	+	—					+
	plai	+	—	+	+	—	—	+	+	(—)				+	
greacă	drum	+													
slavă	șleau	+	—	+	+	—	—	—	+	+					
	uliță	+	+	—	—	+	—	—	+/—	+					
turcă	caldarîm	+	+	—	—	+	+	—	—	+					
italiană	stradă	+	+	—	—	+	+	—	—	+					
	șosea	+	(+)	(+)	—	+	+	—	—	+					
franceză	bulevard	+	+	—	—	+	+	—	—	+	+				
	trotuar	+	+	—	—	+	+	+	—	—		+			
italiană și franceză	autostradă	+	—	+	—	+	+	—	—	(+)			+		

Fiecare lexem din tabelul de mai sus este caracterizat prin prezența unui anumit număr de seme, marcată cu +, și prin absența altora, marcată cu —. Această absență reprezintă existența unei opoziții care disjunge lexemul dat de celelalte lexeme caracterizate prin prezența semului respectiv. În ce privește semele fără nici o marcă, aici este vorba de indiferența cuvîntului față de disjungerea reprezentată prin semul respectiv.

Primele seme, de la s_1 la s_9, reprezintă trăsăturile distinctive ale conceptului de „drum" existent încă în latină, iar semele s_{10}—s_{12} sînt seme noi, venite să completeze conceptul de „drum" din limba română modernă. Rubricile reprezentînd semele s_2, s_5, s_6 și s_{11}, specifice unei civilizații și tehnici înaintate, sînt acoperite în dreptul lexemelor mai noi, introduse în limbă într-un stadiu mai înaintat, iar rubricile s_3, s_4, specifice unor condiții de viață mai rustice, sînt acoperite în dreptul lexemelor mai vechi. Așadar, în planul vertical, istoric, opoziția dintre cuvintele vechi și cele noi este marcată prin inexistența și, respectiv, existența caracteristicilor unei tehnici înaintate. Numele de căi de comunicație formează astfel în limba română mai multe straturi, reflectînd straturile de civilizație din istoria poporului.

În mod analog se organizează și cuvintele din sfera conceptului de „cale de trecere peste o apă sau peste o vale". Ele reflectă realități tehnicei mai primitive sau mai evoluate, după cum sînt mai vechi sau mai noi în limbă. Semele lor distinctive sînt în linii mari aceleași ca și la grupul I al numelor de drumuri, cu cîteva modificări : s_1 devine s_{1a} =

cale de trecere peste o apă, o vale, iar s_6 devine s_{6a} = din lemn și s_{6b} = din materiale rezistente (piatră, fier, beton).

Originea și vechimea	seme / lexeme	s_{1a}	s_4	s_5	s_{6a}	s_{6b}	s_7	s_9
latină	vad	+	+	–	–	–	+	–
	punte	+	–	+	+	–	+	–
slavă	pod	+	–	+	+/–	+/–	+	+
franceză, germană	viaduct	+	–	+	–	+	+	+

Sensul lui *vad* (< lat. *vadum*) „loc (puțin adînc) de trecere prin apă de la un mal la altul" și-a păstrat configurația din latină, în schimb în cazul lui *punte* (< lat. *pons*) „pod îngust de lemn, care poate fi trecut numai cu piciorul" a survenit o schimbare asemănătoare cu cea întîmplată cu *cărare* (< lat. *carraria*). Schimbarea $s_{6a} + s_{6b} > s_{6a}$ și $s_7 + s_8 + s_9 > s_7$ reprezintă trecerea într-o categorie inferioară din punctul de vedere al construcției (C) și al funcționalității (F). Cu totul alta este soarta lui *pod.* Deși sensul etimonului (v. sl. подъ „podea") ducea direct la ideea de „pod de lemn", acest sens a rămas specific pentru *punte*, iar *pod* a cîștigat în plus semul s_{6b}, trecînd într-o categorie superioară din punct de vedere al construcției și, implicit, și al funcționalității (prin semul s_9).

Cel mai nou împrumut, *viaduct* (<fr. *viaduc*, germ, *Viadukt*), și-a păstrat nealterat sensul din limba de origine.

Lexemele încadrate în opoziția pe plan orizontal se grupează în felul următor: grupul din limba comună, cuvintele care denumesc noțiuni generale de căi de comunicație, cunoscute în toate regiunile țării și folosite în vorbire de toate straturile populației se opun cuvintelor din graiurile regionale, care denumesc noțiuni mai speciale, de diferite categorii de drumuri, marcate prin seme specifice:

s_{21} = de-a lungul unui perete de stîncă (brînă)
s_{22} = care trece peste un deal (colnic[1])
s_{23} = care desparte două ogoare (hat)
s_{24} = prin pădure (hățaș[1], colnic [2])
s_{25} = care merge spre vîrful muntelui (hățaș [2])
s_{26} = pe coasta unui munte (hățiș)
s_{27} = pe o coastă foarte piezișă (hulă)
s_{28} = mai jos decît ogoarele (joampă)
s_{29} = care pornește de la stînă (lăsătoare)
s_{30} = care trece peste munte (nedeie, opcină[1])
s_{31} = care duce la munte (plai[1])
s_{32} = pe muchea unui deal (pravăț)
s_{33} = de trecere printre (doi) munți (trecătoare etc.)
s_{40} = făcut de animale (sălbatice sau domestice) (lăsătoare, hățaș [1])

Față de opozițiile fundamentale, caracteristice lexemelor de bază din sfera conceptului de drum, aceste distincții secundare atît de nume-

roase pot da impresia unei structuri mai laxe în acest domeniu al lexicului. La o examinare mai profundă, însă, se observă modul de organizare a conţinutului lor semantic.

Sensurile acestor cuvinte regionale au ca numitor comun sememul unor cuvinte din limba comună, la care se adaugă ca marcă specifică seme distinctive făcînd parte din unul din cele trei sisteme semice (S C F). Majoritatea au la bază sememul lui *cărare* „cale de comunicaţie în afara localităţilor, formată în mod natural, pentru oameni (şi animale)" (Se : s_1, s_3, s_4, s_7, (s_8)), la care se adaugă uneori s_9. Faţă de *cărare* sau *drum* din limba comună, toate aceste cuvinte regionale, prin adaosul de seme distinctive, au cîştigat în intensitate, în precizie, pierzînd în extensiune. Fiecare dintre ele se aplică la obiecte mai puţine decît *cărare* sau *drum*, dar spune mai multe lucruri despre ele. Plusul de informaţie pe care îl oferă se încadrează în sistemul semic spaţial (13 seme noi din sistemul spaţial, faţă de unul singur în sistemul constructiv : s_{40}).

Seme / Cuvinte originale	s_1, s_3, s_4, s_7 (s_8) (cărare)	S														C
		s_9	s_{21}	s_{22}	s_{23}	s_{24}	s_{25}	s_{26}	s_{27}	s_{28}	s_{29}	s_{30}	s_{31}	s_{32}	s_{33}	s_{40}
brînă	+	—	+	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
colnic [1]	+	+	—	+	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
hat	+	—	—	—	+	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
colnic [2]	+	+	—	—	—	+	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
hăţaş [1]	+	—	—	—	—	+	—	—	—	—	—	—	—	—	—	+
hăţoagă	+	—	—	—	—	+	—	—	—	—	—	—	—	—	—	+
prihod	+	—	—	—	—	+	—	—	—	—	—	—	—	—	—	+
hăţaş [2]	+	—	—	—	—	+	+	—	—	—	—	—	—	—	—	—
hăţiş [2]	+	—	—	—	—	+	—	+	—	—	—	—	—	—	—	—
lăsătoare [1]	+	—	—	—	—	+	—	+	—	—	—	—	—	—	—	—
hulă	+	+	—	—	—	—	—	—	+	—	—	—	—	—	—	—
joampă	+	+	—	—	—	—	—	—	—	+	—	—	—	—	—	—
lăsătoare [2]	+	—	—	—	—	—	—	—	—	—	+	—	—	—	—	—
nedeie	+	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	+	—	—	—	—
opcină [1]	+	+	—	—	—	—	—	—	—	—	—	+	—	—	—	—
plai [1]	+	+	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	+	—	—	—
pravăţ	+	+	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	+	—	—
trecătoare	+	+	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	+	—

Din cele spuse pînă acum reiese că în limba română a acţionat la un moment dat o tendinţă de simplificare, realizată printr-o economie de mijloace, atît din punct de vedere cantitativ : pierderea marelui număr de nume de drumuri din latină, cît şi din punct de vedere intensiv : scăderea numărului de seme distinctive la cuvintele de bază, *cale*, *cărare*, *drum*, care au ajuns, prin indiferenţa faţă de variatele disjungeri, să ofere o cantitate mai mică de informaţie. Aceasta reflectă, desigur, şi sărăcirea conceptului de „drum", explicată prin condiţiile istorice de la un moment dat. În acelaşi timp însă, există şi o tendinţă contrară, tendinţa de îmbogăţire. În limba comună, aceasta se manifestă prin împrumuturi de noi nume de drumuri pentru realităţile complexe ale progresului tehnicii şi civilizaţiei, care au făcut conceptul de drum să devină mai complex. În graiurile regionale, conceptul de drum, cu aspectele lui variate mai ales din punct de vedere geografic sau topografic, este reprezentat prin nume-

roase cuvinte noi, împrumutate sau derivate în limba română sau prin sensuri noi ale unor cuvinte existente.

Aceasta este numai una dintre concluziile numeroase care reies din analiza semantică a conceptului „drum" în limba română. Rămîn de studiat probleme ca sinonimia, liniile de dezvoltare ale sensurilor figurate și altele, care vor fi analizate într-un studiu viitor.

Mai 1969

Institutul de lingvistică, București,
str. I. C. Frimu, 22

ANALIZA SEMANTICĂ DISTRIBUŢIONALĂ A ADJECTIVULUI ROMÂNESC „UŞOR"

DE

RODICA MIHAILĂ

1. În analiza semantică a adjectivului românesc „uşor", pe care cercetarea noastră şi-o propune, vom încerca o descriere a substanţei semantice din punct de vedere *funcţional*[1], în aşa fel încît, pe baza unui ansamblu de relaţii, să reiasă proprietăţile esenţiale ale substanţei respective.

Studiul semantic al adjectivului „uşor" se va face în funcţie de raporturile distribuţionale[2]. Scopul lucrării constă nu atît într-o analiză semantică exhaustivă, cît în verificarea unei metode de cercetare.

Analiza distribuţională presupune studiul unităţilor lingvistice în funcţie de repartizarea lor contextuală[3]. Între context (poziţie) şi entitatea supusă analizei se realizează un *raport de dependenţă*, contextul (poziţia) apare ca o variabilă independentă, iar elementul în poziţia respectivă ca o funcţie de această variabilă. Fiecare poziţie imprimă o anumită caracteristică elementului în contextul respectiv.

Analiza pleacă de la premisa că *sensul* reprezintă o unitate divizibilă, un *fascicul de trăsături distinctive semantice*[4].

Trăsătura distinctivă semantică (TDS) este elementul ireductibil semantic, stabilit pe baza opoziţiilor distinctive[5].

---

[1] Lucrarea noastră a avut în vedere studii în care se încearcă aplicarea metodei fonologice în semantică: L. Hjelmslev, *Pour une sémantique structurale*, studiu programatic, prezentat ca raport la cel de-al VIII-lea Congres Internaţional al lingviştilor, Oslo, 5–9 august 1957, reprodus în *Essais linguistiques, Traveaux du Cercle linguistique de Copenhague*, 1957; B. Pottier, *Vers une sémantique moderne*, în TLL, II, 1, Strasbourg, 1964; E. Coseriu, *Structure lexicale et enseignement du vocabulaire, Rapport*, Actes du premier colloque international de linguistique appliquée, 1964, Nancy; E. Coseriu, *Sémantique diachronique structurale*, TLL, II, 1, Strasbourg, 1964.

[2] O descriere a adjectivului (francez şi român), pe baza claselor de distribuţie, apare la S. Marcus, *Introduction mathématique à la linguistique structurale*, Dunod, Paris, 1967. Spre deosebire de noi, analiza se referă la planul expresiei.

[3] Cf. Z. Harris, *Structural linguistics*, p. 15–16.

[4] E. Coseriu, *Sémantique...*, p. 152–153: „les unités fonctionnelles sont analysables sans residu en éléments différentiels („traits distinctifs")".

[5] În *Rapport*, Actes..., Nancy, p. 212, E. Coseriu numeşte unitatea minimală semantică: „... differences de contenu lexical minimales („trait distinctif lexématique" ou „sèmes").

Ansamblul de TDS care formează sensul trebuie înțeles ca avînd o existență *virtuală*, capabilă să se realizeze (actualizeze) în contexte adecvate. Într-un anumit context (poziție), din acest ansamblu de TDS se realizează doar o parte, iar celelalte rămîn latente, realizîndu-se în alte contexte. Prin această virtualitate a ei, TDS poate fi definită, din punct de vedere distribuțional, ca o posibilitate de ocurență într-un context (serie de contexte) dat.

2. Vom studia, mai jos, sensul adjectivului *ușor* în funcție de cîteva din posibilitățile sale distribuționale[6].

Fie seria de sintagme nominale în care apar distribuite elementele aparținînd invariantei [ușor][7]:

[aer ușor ; an ușor ; animal ușor ; carte ușoară ; ceață ușoară ; cheie ușoară ; cuvînt ușor ; drum ușor ; femeie ușoară ; haină ușoară ; inimă ușoară ; îmbrăcăminte ușoară ; lovitură ușoară ; lumină ușoară ; lucrare ușoară ; mînă ușoară ; mîncare ușoară ; obligație ușoară ; pas ușor ; piatră ușoară ; pînză ușoară ; ploaie ușoară ; problemă ușoară ; respirație ușoară ; somn ușor ; traistă ușoară ; umbră ușoară ; vînt ușor].

2.1. În acest șir, [ușor] din [animal ușor] diferă de [ușor] din [problemă ușoară] sau de [ușor] din [femeie ușoară]. Elementele citate diferă datorită pozițiilor diferite. În [animal ușor] apare [$ușor_1$] în poziția P_1, exclus din P_2, unde apare [$ușor_2$] în [problemă ușoară]. Atît [$ușor_1$], cît și [$ușor_2$] sînt excluși din P_3, unde apare [$ușor_3$] din [femeie ușoară] (din „a suferit influența negativă a unei *femei ușoare*"). Elementele [$ușor_1$], [$ușor_2$], [$ușor_3$], corespunzătoare pozițiilor P_1, P_2, P_3, se află în *distribuție complementară*. [$ușor_1$], [$ușor_2$], [$ușor_3$] sînt *variante complementare* ale invariantei [ușor].

Stabilirea complementarității elementelor [$ușor_1$], [$ușor_2$], [$ușor_3$] se poate verifica cu ajutorul opozițiilor și substituției ([$ușor_1$] se substituie cu *[negreu], [$ușor_2$] se substituie cu [facil], iar [$ușor_3$] cu [frivol]).

Întrucît fiecare poziție e caracterizată de o trăsătură semantică pe care o împrumută elementului aflat în contextul respectiv, elementul [A] în poziția P_1 primește TDS /1/ ; același element [A] în poziția P_2 primește TDS /2/, iar toate elementele [B, C, D,...], aflate în P_1, primesc TDS /1/.

În cazul nostru, P_1, P_2, P_3 reprezintă substantivul alături de care apare adjectivul. Analiza adjectivului presupune o analiză prealabilă a

---

Sème apare și în terminologia lui B. Pottier, autorul definindu-l în *Vers une sémantique*..., la p. 117 : „Chaque trait pertinent sémantique peut être appelé un sème" ; sau la p. 122 : „sèmes substanciels ou traits distinctifs sémantiques de lexèmes".

În terminologia lui J. Katz și J. Fodor apare „Semantic marker" (*The structure of a semantic theory*, în „Language", 39, nr. 2, april-june, 1963, p. 185—186 : „The semantic markers and distinguishers are the means by which we can decompose the meaning of one sense of a lexical item into its atomic concepts, and thus exhibit the semantic structure in a dictionary entry and the semantic relations between dictionary entries"). „Semantic markers" nu sînt stabilite prin metoda opozițiilor, ci prin raportare la realitatea extralingvistică, fapt remarcat de E. Coseriu în *Zur Vorgeschichte der strukturellen Semantic, To honor Roman Jakobson*, I, p. 493, nota 3.

[6] Păstrăm noțiunile referitoare la distribuție (variantă, invariantă) așa cum au fost definite în fonologie.

[7] a. Seria a fost aleasă arbitrar.

b. Folosim următoarele simboluri: [ ] pentru exprimarea sensului ; / / pentru TDS.

substantivului. Deoarece o analiză semantică definitivă a substantivului nu s-a făcut încă, vom lua sub formă provizorie prezentarea pe care o vom da, în măsura în care ea ne este utilă demonstraţiei noastre.

Ex. animal uşor P_1 — substantiv concret
/1/ — /concret/
problemă uşoară P_2 — substantiv abstract
/2/ — /abstract/
femeie uşoară
din „a suferit influenţa negativă a unei *femei uşoare*"
P_3 — substantiv uman
/3/ — /spiritual/[8].

TDS /concret/, /abstract/, /spiritual/, corespunzătoare poziţiilor P_1, P_2, P_3, intră ca elemente caracterizante într-un mare număr de adjective. Faptul se datorează însă TDS ale substantivului ca element determinant în sintagmă. TDS /concret/, /abstract/, /spiritual/ sînt TDS ale substantivului, iar adjectivul le posedă doar virtual, fiind compatibil cu un context care are TDS /concret/, /abstract/ sau /spiritual/. Cînd „gîndim" asupra cuvîntului *slab*, îl concepem şi în context /concret/ [carne slabă] şi /abstract/ [lucrare slabă] şi în context /spiritual/ [om slab] din „e om slab şi nu poţi avea încredere în el".

Întrucît aceste TDS caracterizează clase de substantive şi în acelaşi timp pun în evidenţă dependenţa claselor de adjective faţă de clasele de substantive, le putem numi *funcţionale*[9]; este una dintre formele sub care se prezintă raportul de dependenţă dintre adjectiv şi substantiv în cadrul sintagmei nominale.

În limba română se poate observa la adjective existenţa unor serii de elemente în distribuţie complementară în funcţie de TDS/concret/, /abstract/, /spiritual/.

/concret/	/abstract/	/spiritual/
(supă) acru		(om) acru
(cer) albastru		(inimă) albastru
(suprafaţă) aspru		(om) aspru
	(lucrare) bun	(om) bun
(apă) cald		(om) cald
(apă) clar	(lucrare) clar	(om) clar
	(lucrare) complex	(om) complex
(casă) mare	(operă) mare	(om) mare

2.2. Dacă considerăm în analiza noastră poziţia P_1 caracterizată de TDS /concret/, atunci [uşor] din [animal uşor] sau [uşor] din [piatră

[8] Clasificarea substantivelor în *concrete — abstracte — umane* am considerat-o preferabilă, deşi cele trei noţiuni nu se află pe acelaşi plan. Împărţirea, nefiind motivată logic, este motivată funcţional. Structura aceasta este exterioară lingvisticii (corespunzînd, probabil, unei viziuni antropomorfice despre lume), dar, în anumite situaţii, tiparele limbii se fixează pe tiparele lumii exterioare pe care o reprezintă.

Poziţia *uman* este ambiguă, reprezentînd un cumul între *concret* şi *abstract*. Am avut nevoie de a introduce această poziţie pentru a putea face referire la tot ce ţine de *viaţa psihică, interioară* a omului, care apare sub TDS */spiritual/*.

[9] În terminologia lui B. Pottier, *Vers une sémantique...*, aceste TDS pot fi echivalate cu *classèmes*.

ușoară] sau [ușor] din [lovitură ușoară] sau [ușor] din [lumină ușoară] se află în aceeași poziție P_1, întrucît *animal*, *piatră*, *lovitură*, *lumină* sînt substantive caracterizate de TDS /concret/ („lovitură", „lumină" sînt forme de energie mecanică și, respectiv, luminoasă, pe care le considerăm tot materiale, /concret/). Pentru TDS /concret/, elementele mai sus citate sînt *variante libere* sau *varietăți* ale aceleiași invariante [ușor].

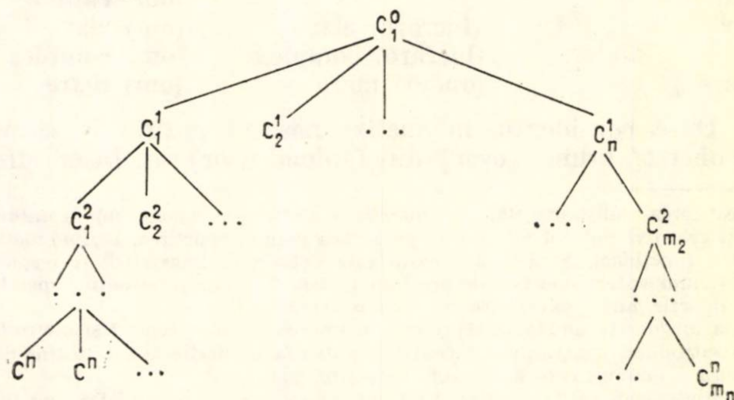
La o examinare mai rafinată se constată că [ușor] din [animal ușor] se substituie cu [ușor] din [piatră ușoară], dar se opun ambii lui [ușor] din [lovitură ușoară] sau lui [ușor] din [lumină ușoară]. În schimb,[ușor] din [lumină ușoară] se substituie cu [ușor] din [lovitură ușoară]. Faptul se datorează unor diferențe poziționale față de P_1. Poziția P_1 se subdivide în alte poziții subordonate : P_1^1, cu TDS /concret/, /greutate/, în care apare [ușor] din [animal ușor] și [ușor] din [piatră ușoară], și P_1^2, cu TDS /concret/, /intensitate/, în care apare [ușor] din [lovitură ușoară] sau [ușor] din [lumină ușoară]. Elementele aflate în P_1^1 și P_1^2 se află în *distribuție complementară*. Prin urmare, la acest subnivel al poziției P_1 nu mai apare variație liberă, ci distribuție complementară.

3. Pentru a înțelege dependența sensului de relațiile distribuționale, trebuie clarificat ce se înțelege prin „poziție" și modul în care fiecărei poziții îi corespunde cîte o TDS.

3.1. Am numit „poziție" locul unui element, înțeles ca raport de vecinătate cu alt element. Acestui fapt nu trebuie să i se dea o accepție limitat concretă. Poziția reprezintă în *același timp* elementul individual de vecinătate, cît și elementul ca reprezentat al clasei din care face parte. De aceea, poziția trebuie înțeleasă, de fapt, ca o *ierarhie pozițională înglobată*, ceea ce înseamnă că fiecare element al vocabularului este caracterizat de o categorie care prezintă o structură ierarhică[10].

[10] Cf. afirmația lui F. Kiefer în *Some semantic relation in natural language*, Foundations of Language, vol. 2, nr. 3, august 1966, p. 228 : „it seems obvious that the semantic relation involve a hierarchical structure of semantic categories, therefore the semantic relation are defined with such a system of *semantic categories taken for granted* (s.n.)".

La p. 229, F. Kiefer dă reprezentarea unei categorii arbitrare, caracterizînd oricare element al vocabularului :

În demonstrația noastră, noi vom folosi o notație puțin modificată, adaptată materialului analizat.

De exemplu, pentru analiza noastră, orice poziţie P poate constitui elementul generator al poziţiilor subordonate (P_1, P_2, ..., P_k, ..., P_n), pentru $1 \geqslant k \geqslant n$.

La rîndul lor, poziţiile generate pot genera alte poziţii subordonate. De ex., lui P_k i se subordonează (P_k^1, P_k^2, ..., P_k^j, ..., P_k^m), pentru $1 \geqslant j \geqslant m$.

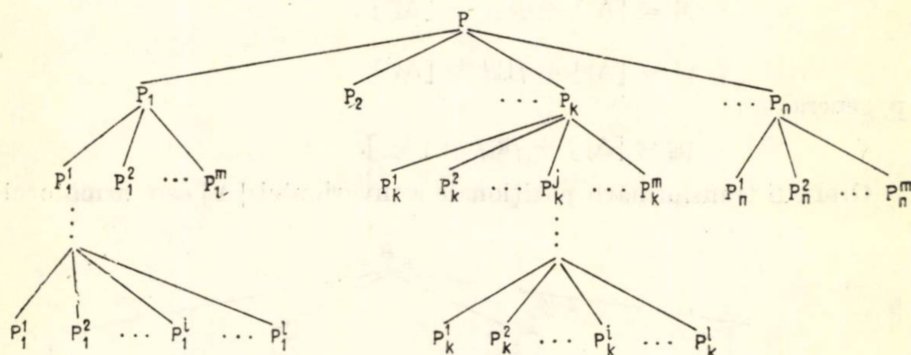
Generarea continuă pînă la obţinerea poziţiilor individuale:

$$\begin{array}{c} p_1^1 \ldots p_k^1 \ldots p_n^1 \\ \vdots \\ p_1^i \ldots p_k^i \ldots p_n^i \\ \vdots \\ p_1^l \ldots p_k^l \ldots p_n^l \end{array}$$

pentru $1 \geqslant i \geqslant l$.

p reprezintă simbolul poziţiilor individuale, spre deosebire de P, prin care se simbolizează poziţia ca o clasă.

Grafic, această ierarhie poziţională se prezintă în felul următor:

în care P poate lua, pe rînd, oricare din valorile elementelor generate.

3.2. Fiecărei poziţii îi corespunde cîte o TDS:

P_1 — /1/	P_1^1 — /1_1/	p_1^1 — /1_p^1/	p_k^1 — /k_p^1/
P_2 — /2/	P_1^2 — /1_2/	p_1^2 — /1_p^2/	p_k^2 — /k_p^2/
:			
P_k — /k/	P_1^j — /1_j/	p_1^i — /1_p^i/	p_k^i — /k_p^i/
:			
P_m — /n/	P_1^n — /1_m/	p_1^l — /1_p^l/	p_k^l — /k_p^l/

Afirmaţia: fiecărei poziţii îi corespunde cîte o TDS trebuie înţeleasă în felul următor:

a) pe de o parte, conform cu cele afirmate la început, TDS, existentă latent, se realizează în contextul care îi permite ocurenţa;

b) pe de altă parte, şi în acelaşi timp, TDS, existentă latent, se actualizează, modelîndu-se după context.

De ex. [uşor] apare în context [traistă] fiindcă are TDS /concret/, /greutate/, compatibile cu [traistă]. În acelaşi timp, TDS /greutate/ se modelează în funcţie de contextul [traistă] în /conţinut/.

3.3. Între a) şi b) (de la 3. 2.) nu se poate face decît o separaţie teoretică, cele două aspecte coexistînd. Împreună formează operatorul de „transformare” poziţională a invariantei[11].

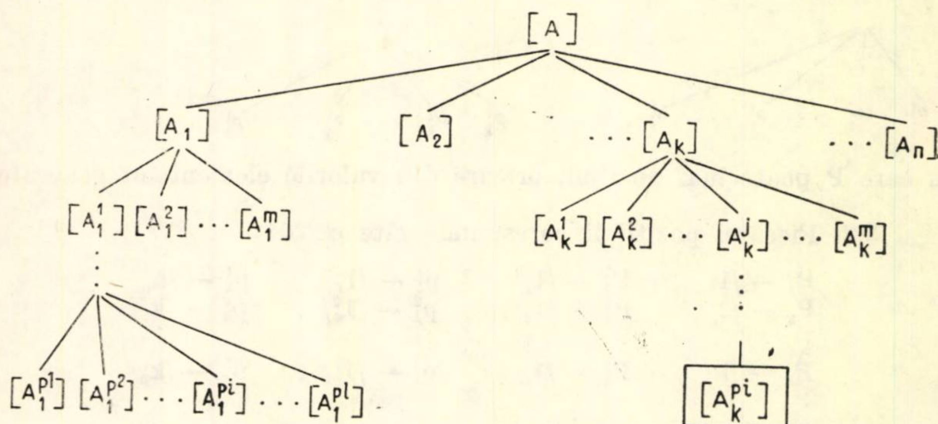
Pe baza transformatorului poziţional, invarianta [A] poate să ia următoarele valori:

$$
\begin{array}{ll}
[A] \text{ în } & P_1 \Rightarrow [A] + /1/ = [A_1] \\
& P_2 \Rightarrow [A] + /2/ = [A_2] \\
& \vdots \\
& P_n \Rightarrow [A] + /n/ = [A_n] \\
\text{în} & P_1^1 \Rightarrow [A_1] + /1_1/ = [A_1^1] \\
& P_1^2 \Rightarrow [A_1] + /1_2/ = [A_1^2] \\
& \vdots \\
& P_1^m \Rightarrow [A_1] + /1_m/ = [A_1^m] \\
\text{în} & p_1^1 \Rightarrow [A_1^1] + /1_p^1/ = [A_1^{p1}] \\
& p_1^2 \Rightarrow [A_1^1] + /1_p^2/ = [A_1^{p2}] \\
& \vdots \\
& p_1^i \Rightarrow [A_1^1] + /1_p^i/ = [A_1^{pi}] \\
& \vdots \\
& p_1^l \Rightarrow [A_1^1] + /1_p^l/ = [A_1^{pl}]
\end{array}
$$

în p general

$$p_k^i \Rightarrow [A_k^j] + /k_p^i/ = [A_k^{pi}].$$

Graficul transformării poziţionale a invariantei [A] este următorul:

Fiecare element conţine în sine trăsătura sa specifică plus trăsăturile superiorilor în ordine ascendentă:

$[A_1^{p1}]$ este $[A_1^1]$ + trăsătura sa specifică $/1_p^1/$
$[A_1^1]$ este $[A_1]$ + trăsătura sa specifică $/1_1/$
$[A_1]$ este $[A]$ + trăsătura sa specifică $/1/$

---

[11] Cf. E. Vasiliu, *Fonologia*, p. 36.
Transformatorul poziţional *t* reprezintă modificarea introdusă de operatorul poziţional P.

3.4. Vom da cîteva exemple pentru a vedea cum operează transformatorul poziţional.

Avem invarianta [uşor]

(1) în poziţia P_1, corespunzătoare clasei de substantive concrete, [uşor] primeşte TDS /concret/

[uşor] + $t_{/concret/}$ ⇛ [$uşor_1$] din : [animal uşor]
[piatră uşoară]
[aer uşor]
[umbră uşoară]
[ceaţă uşoară]
[îmbrăcăminte uşoară]
[haină uşoară]
[ţesătură uşoară]
[pînză uşoară]
[ploaie uşoară]
[respiraţie uşoară]
[vînt uşor]
[lumină uşoară] etc.

(2i) [$uşor_1$] + $t_{/greutate/}$ ⇛ [$uşor_1^1$] din [animal uşor]
[piatră uşoară]

(ii) [$uşor_1$] + $t_{/densitate/}$ ⇛ [$uşor_1^2$] din [aer uşor]
[ceaţă uşoară]

aer — amestec de gaze...
ceaţă — aburi de apă care plutesc
[aer ; ceaţă] au, printre TDS, şi TDS /componenţă/, care este compatibilă cu TDS /densitate/, pe care o primeşte [$uşor_1$] în [aer uşor], [ceaţă uşoară] ;

(iii) [$uşor_1$] + $t_{/intensitate/}$ ⇛ [$uşor_1^3$] din [lovitură uşoară]
[lumină uşoară]
[vînt uşor]

[lovitură], [lumină], [vînt] sînt caracterizate de TDS /energie/ compatibilă cu TDS /intensitate/ ;

(iv) [$uşor_1$] + $t_{\{/des/^{12},\ /greutate/\}}$ ⇛ [$uşor_1^4$] din [pînză uşoară]
[ţesătură uşoară]
[ploaie uşoară]

sau putem reduce [$uşor_1^4$] ⇚ [$uşor_1^2$] + /greutate/, fiind o subpoziţie a lui P_1^2 ;

(v) [$uşor_1$] + $t_{\{/densitate/,\ /greutate/\}}$ + /modal/ ⇛ /portabilitate/
⇛ [$uşor_1^5$] din [haină uşoară]
[îmbrăcăminte uşoară]

sau [$uşor_1^5$] ⇚ [$uşor_1^4$] + /portabilitate/ ;

(iv) [$uşor_1$] + $t_{\{/intensitate/,\ /frecvenţă/\}}$ ⇛ [$uşor_1^6$] din [respiraţie uşoară]

sau [$uşor_1^6$] ⇚ [$uşor_1^3$] + /frecvenţă/.

---

[12] Teoretic, fiecare poziţie e caracterizată de o singură TDS ; în realitate, pot să fie mai multe TDS care să cumuleze.

Dacă avem de analizat sintagma [inimă ușoară], sîntem tentați să spunem că [ușor] se află în P_1^1, deci are TDS /concret/, /greutate/. Întrucît [inimă] pentru contextul dat este mai puțin caracterizat nu atît de TDS /concret/, cît de TDS /spiritual/, /stare psihică/ (este vorba de o metaforă), asupra lui [ușor] operează $t_{/spiritual/}$ ⇒ [$ușor_3$] (dacă păstrăm indicii de la începutul acestei analize; indicii au o valoare ilustrativă, pur convențională).

[$ușor_3$] + $t_{/stare\ psihică/}$ ⇒[$ușor_3^1$] din [inimă ușoară].

În multe din subpozițiile lui P_2 (/abstract/), asupra lui [$ușor_2$] operează $t_{/modal/}$; în special pentru substantive derivate din verb, ca în [pas ușor]. Sau în cazul [mînă ușoară], unde [mînă] nu e luat în accepția de /obiect fizic/, /concret/, deci compatibil cu /greutate/, ci, prin metonimie, caracterizează toate acțiunile întreprinse cu mîna.

Pentru ilustrare, vezi tabelul nr. 1 (p. 636), în care se prezintă diversele variante contextuale ale invariantei [ușor].

4. Pe baza celor demonstrate mai sus, se poate afirma că sensul prezintă o anumită *stratificare*, corespunzătoare relațiilor sale distribuționale.

Deși studiul elementelor în funcție de repartizarea lor contextuală are un debut liniar, relațiile distribuționale au o structură ierarhică. Criteriul ierarhiei îl constituie diferențele poziționale. Aceste diferențe poziționale sînt de excludere (elemente complementare) și de includere (elemente subordonate: invariantă, variantă, varietate).

Stratificarea sensului nu e altceva decît o încercare de ordonare a fasciculului de TDS care formează conținutul unui cuvînt.

Limitîndu-ne afirmația la analiza cazului nostru, prin [A_k^{pi}] am exprimat formula generală a sensului unui element oarecare [A] în contextul p_k^i, caracterizat de TDS /k_p^i/, trăsătură ordonată în cadrul ierarhiei poziționale.

Considerațiile care se pot face asupra diverselor valori semantice ale unui element trebuie să țină seama de nivelul ierarhiei poziționale.

Aceste considerații se pot referi la:

4.1. *Relația de echivalență*

Se poate stabili că elementele unei serii complementare sînt echivalente la nivelul clasei, dar neechivalente la nivelul indivizilor.

Din seria [problemă ușoară¹], [pedeapsă ușoară²], [ușor¹] și [ușor²] apar echivalente la nivelul clasei, pentru poziția /abstract/. La nivelul elementelor individuale apare opoziția:

[ușor¹] din [problemă ușoară] — /abstract/ /dificultate/
/inteligibilitate/
[ușor²] din [pedeapsă ușoară] — /abstract/ /dificultate/
/suportabilitate/

Echivalența se stabilește în raport cu clasa, pe de o parte, și la nivelul individual, pe de altă parte.

(1) La nivelul clasei, două elemente sînt echivalente cînd fac parte din aceeași clasă (se subordonează aceleiași poziții).

(2) La nivelul indivizilor, două elemente sînt echivalente cînd au aceeaşi serie de substituţie şi sînt nonechivalente cînd au serii de substituţie diferite.
Ex. [propoziţie uşoară¹] şi
[problemă uşoară²],
unde atît [uşor¹], cît şi [uşor²] pot fi substituite cu [simplu]. Două elemente substituibile cu al treilea sînt substituibile între ele.
În [propoziţie uşoară¹] şi [mîncare uşoară²], [uşor¹] este substituibil cu [simplu] şi [uşor²] cu [digerabil], deci au serii de substituţie diferite.
Substituţia poate constitui o probă de echivalenţă prin neutralizarea opoziţiilor distinctive.
În semantică, substitutele de sens se numesc *sinonime*[13]. Sinonimele aparţin la variante diferite. Pentru poziţia în care realizează sincretismul (neutralizează), sinonimele se află în variaţie liberă, reprezentînd variante ale aceluiaşi arhisémème[14] [𝔞].

4.2. *Raportul variantă — invariantă*
Acest raport se dovedeşte a fi *mobil*. În funcţie de nivelul analizei, acelaşi element poate fi variantă liberă (varietate), variantă complementară sau reprezentant al invariantei. Ex. [uşor] din [animal uşor] raportat la [uşor] din [piatră uşoară] se află în variaţie liberă; raportat la [uşor] din [problemă uşoară] este variantă complementară; iar în raport cu [frumos] apare ca invariantă, comutînd în toate poziţiile.
Dacă ne fixăm asupra unei poziţii P în reprezentarea noastră, elementele primului nivel al subordonării se află în distribuţie complementară (respectiv variante complementare) faţă de elementul aflat în P. Al doilea nivel al subordonării generează elemente în variaţie liberă faţă de elementul din P şi în variaţie complementară faţă de elementul imediat superior, fie P_1. Variante complementare nu există decît în raport cu primul element din care derivă. Variante libere avem începînd de la al doilea nivel al subordonării.
Invarianta, ca în fonologie, reprezintă o constructă, fiind o formă abstractă a sensului şi în acelaşi timp virtuală şi ambiguă. Ea se dovedeşte ca atare numai raportată la posibilităţile sale distribuţionale. Invariantă semantică este ceea ce Al. Rosetti numeşte „cuvînt izolat" : „Nous verrons ci-dessou (p. 35) que pour *comprendre* le mot il convient de le replonger dans la phrase, car, à l'état *isolé* c'est une *abstraction* (s.n.)"[15]. De aceea unii lingvişti afirmă că nu există sens absolut, ci numai sens relativ, contextual.

Iulie, 1969

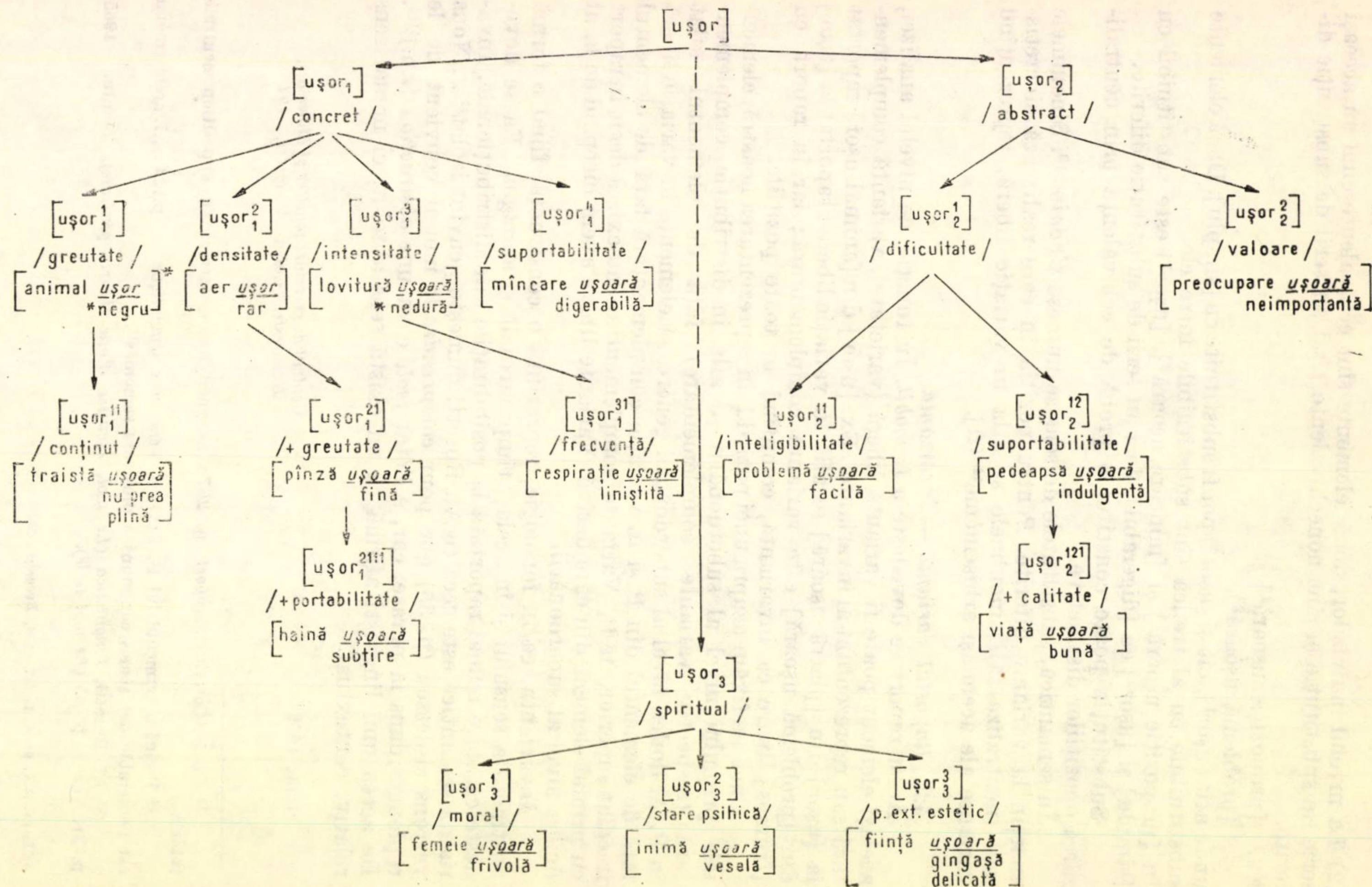
Centrul de cercetări fonetice şi dialectale, Bucureşti, Calea Victoriei, 194

[13] Cf. E. Coseriu, *Rapport*, p. 207 : „« synonymes », termes en opposition neutralisable".

[14] Preluăm termenul lui B. Pottier, *Vers une sémantique...*, p.124 : „L'archisémème est l'ensemble des sèmes communs à plusieurs sémèmes".

[15] Al. Rosetti, *Linguistica* (*Le mot, esquisse d'une théorie générale*), Mouton, 1965, p. 21. Vezi şi p. 35 (*Le mot isolé*).

Tabelul nr. 1

* Fiecare variantă a lui [ușor] este însoțită de substitutul său, sub bară.

ASUPRA UNOR PROBLEME DE TERMINOLOGIE LINGVISTICĂ ȘI TEORIE LEXICOGRAFICĂ

DE

VICTOR VASCENCO

Interesul sporit pentru cercetarea terminologiei lingvistice sub diferitele ei aspecte își găsește explicația în creșterea vădită, în cursul ultimelor decenii, a diferitelor școli și curente lingvistice și, o dată cu acestea, a termenilor științifici care se creează pentru exprimarea noțiunilor respective[1]. Cantitatea uriașă de lucrări de specialitate, publicate în ultimul timp[2], a provocat, la rîndul ei, o explozie informațională, însoțită de o adevărată „invazie" de termeni noi, dintre care unii, pare-se, sînt inutili[3].

Individualitatea terminologiei în general și a celei lingvistice în special constă în folosirea unor cuvinte și expresii cu notă distinctă, care fie că sînt străine vocabularului neterminologic al limbii (comp. *fonem*, *alofon*, *afix*, *labializare*, *palatalizare*, *parataxă*, *morfem flexionar*, *fricativă anteropalatală* etc.), fie că se întîlnesc, ca fond comun, atît în limbă, cît și în terminologie, deci în metalimbă, dar în aceasta din urmă au un sens specializat (de ex. *semn*, *comutare*, *distribuție*, *joncțiune*, *reducție*, *alternanță*, *rădăcină*[4]) sau, fiind îmbinări de cuvinte, reprezintă elemente active, de uz curent, în timp ce în limbajul obișnuit prezența lor, sub raportul posibilităților de îmbinare, poate fi semnalată numai virtual (comp.

---

[1] Se constată că, în general (în diferite domenii ale științei), numărul termenilor de specialitate noi, cu sorți de aclimatizare, crește în fiecare deceniu în proporție de peste 10% (vezi remarca pe care o face P. Ivić în „Voprosy jazykoznanija", 1963, 1, p. 26).

[2] Cf. Al. Graur, în SCL XIX (1968), 6, p. 651.

[3] Împotriva unor asemenea termeni se pronunță, de ex., Bertil Malmberg, *Les nouvelles tendances de la linguistique*, Paris, 1966, p. 250. Vezi, de asemenea, recenzia publicată de acad. Al. Graur în SCL XIX (1968), 6, p. 652.

[4] Comp., de ex., sensul primar, îndeobște cunoscut, al acestui cuvînt ('partea unei plante care o fixează de sol și prin care aceasta își absoarbe substanțele hrănitoare') și sensul derivat, lingvistic ('element al unui cuvînt ireductibil din punct de vedere morfologic, comun cuvintelor din aceeași familie și care conține sensul lexical al cuvîntului') [vezi DLRM, s.v., sensurile 1 și 5]. În virtutea acestui fapt, *rădăcină*, ca și ceilalți termeni de acest tip, aparțin în egală măsură sistemului limbii și sistemului metalimbii.

distribuţie complementară, reducţia variantelor, unităţi segmentale sau *suprasegmentale, contur intonaţional, accent de intensitate* etc.). Specificitatea terminologiei ţine în special de domeniul vocabularului, al lexicologiei (inclusiv al frazeologiei[5]).

1. Raportul dintre limbă şi metalimbă (terminologia fiind o parte a metalimbii, unul din aspectele ei) poate fi înfăţişat schematic sub forma a două cercuri (fig. 1) care se întretaie şi au ca element comun majoritatea suprafeţei (*F* = fonetică-fonologie, *M* = morfologie, *S* = sintaxă), spaţiul nehaşurat reprezentînd elementul diferenţial (*V* = vocabular, unde includem, după cum am arătat mai sus, şi frazeologia).

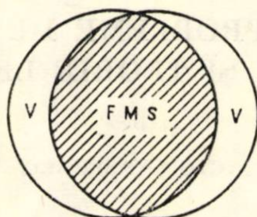

Fig. 1

De îndată ce fiecare ştiinţă tinde să-şi formeze un limbaj adecvat, care să exprime cu maximum de exactitate un anumit sistem (sau anumite sisteme) de noţiuni, rezultă că există tot atîtea terminologii cîte ştiinţe. S-ar putea vorbi, în consecinţă, nu numai de metalimba[6] lingvisticii, cum se face de obicei, ci şi de o metalimbă a matematicii, de o metalimbă a logicii etc., toate aceste subsisteme fiind aspecte particulare ale unuia şi aceluiaşi sistem metalingvistic, a cărui cercetare din punct de vedere funcţional intră, cel puţin teoretic, în atribuţiile lingviştilor, deşi, în practică, de studiul respectivelor terminologii se ocupă, ca regulă generală, cei interesaţi nemijlocit de latura pragmatică a problemei (normalizare, standardizare etc.), adică reprezentanţii ştiinţelor respective.

2. Terminologia lingvistică (ca, de altfel, pe plan mai larg, însăşi metalimba lingvisticii), singura care ne interesează în discuţia de faţă, reprezintă o structură complexă, cu diferenţieri „dialectale", mai mult sau mai puţin pronunţate, în funcţie de prestigiul şi popularitatea diferitelor concepţii sau orientări ştiinţifice. Naturalismul lingvistic (August

---

[5] De care ţin termenii-îmbinări de cuvinte, consideraţi unităţi frazeologice (*accent de intensitate, morfem flexionar* etc.).

[6] Despre conceptul de *metalimbă* (şi *metadialect, metaidiolect*), asupra căruia nu vom insista aici, vezi: Einar Haugen, *Directions in Modern Linguistics*, în „Language", 27, 1951, p. 211—222 (resp. versiunea rusească, apărută în „Novoe v lingvistike" I, Moscova, 1960, p. 244—263, mai ales p. 247); Roman Jakobson, *Essais de linguistique générale*, Paris, 1963, p. 53; idem, *Lingvistică şi poetică. Aprecieri retrospective şi consideraţii de perspectivă*, în *Probleme de stilistică* (*Culegere de articole*), Bucureşti, 1964, p. 92—93; Witold Doroszewski, *Uwagi o terminologii lingwistycznej*, în *Slavjanska lingvistična terminologija* I, Sofia, 1962, p. 3—8; O. S. Achmanova, *Slovar' lingvističeskich terminov*, Moscova, 1966 (vezi *Prefaţa* şi s.v. *metajazyk*); idem, *K voprosu ob osnovnych ponjatijach metajazyka lingvistiki*, în „Voprosy jazykoznanija", 1961, 5, p. 115—121. În ultima vreme se vorbeşte şi despre *metaliteratură* (vezi, de ex., Solomon Marcus, în SCL XIX (1968), 6, p. 631).

Schleicher, Max Müller), psihologismul lingvistic (Heymann Steinthal, A. A. Potebnea ş.a.), şcoala neogramaticilor (Karl Brugmann, Hermann Osthoff, Hermann Paul etc.), şcoala idealistă (Karl Vossler), şcoala neolingvistică (G. Bertoni, M. Bartoli ş.a.) au avut nu numai concepţii diferite asupra limbii, ci şi, într-o anumită măsură, sisteme specifice de noţiuni şi denumiri. Acelaşi lucru se observă la reprezentanţii Cercului lingvistic de la Praga sau ai aceluia din Copenhaga, la etnolingvişti şi semanticişti, care dispun, pe şcoli, de *metadialecte* proprii[7], la rîndul lor supuse diversificării în *idiolecte* (comp., de ex., în cadrul aceleiaşi şcoli, specificul metalingvistic al teoriei lui Viggo Bröndal comparativ cu concepţia lui H. J. Udall şi L. Hjelmslev sau, în aceeaşi ordine de idei, unele deosebiri, care apar de la un autor la altul, în vehicularea terminologiei gramaticilor generative).

3. Privită pe plan naţional, în strînsă corelaţie cu limba cutărui sau cutărui popor, metalimba prezintă diferenţieri (metadialecte) şi de un alt tip. Dacă luăm, de pildă, lingvistica românească în sens larg, ca ştiinţă ai cărei reprezentanţi se consacră studierii diferitelor limbi sau familii de limbi (studii de limba română, studii de limba germană, studii de limba rusă etc. şi, pe scară mai largă, studii de romanistică, germanistică, slavistică etc.), deci ca ansamblu de discipline lingvistice, remarcăm şi aici o serie de domenii, care se întrepătrund din punct de vedere metalingvistic, păstrînd în acelaşi timp, fiecare din ele, un anumit specific.

Raportul dintre diferitele „dialecte" ale metalimbii lingvisticii româneşti este reprezentat în figura 2 (R = metadialectul studiilor de limbă

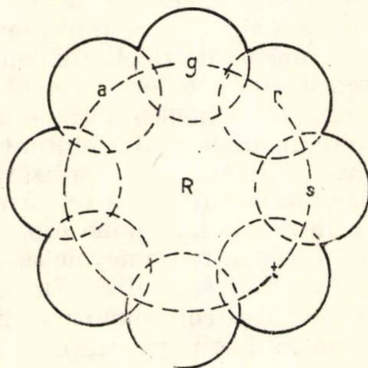

Fig. 2

română, a = metadialectul anglisticii româneşti, g = metadialectul germanisticii româneşti, r = metadialectul rusisticii româneşti, s = metadialectul sinologiei româneşti, t = metadialectul turcologiei româneşti etc.), din care reiese că limita dintre metadialecte, redată punctat, nu este tranşantă, prezentînd unele interferenţe fireşti, care nu pot anula însă individualitatea fiecărui subsistem.

[7] Unele detalii şi exemple de termeni, proprii diferitelor teorii şi şcoli contemporane (A. Martinet, Ch. F. Hockett, şcoala Universităţii Harvard ş.a.), pot fi găsite în notele pe care le-am publicat în SCL XVI (1965), 3, p. 420.

Într-adevăr, în afara fondului terminologic comun studiilor de limba română şi studiilor consacrate celorlalte limbi de care se ocupă lingviştii români (comp. termeni de tipul *limbă*, *dialect*, *grai*, *categorie gramaticală*, *fonem*, *numeral* ca elemente taxonomice cu caracter universal), se disting o serie de noţiuni şi denumiri caracteristice diferitelor domenii în discuţie. Astfel, în anglistica românească se vorbeşte despre *adjective modificatoare* (modifying adjectives), *adjective exclamative* (exclamatory adjectives), *pronume relative — conjunctive* (conjunctive relative pronouns), *pronume reciproce* (reciprocal pronouns), *pronume numerale* (numeral pronouns), *pronume negative* (negative pronouns); în rusistica românească se operează cu termeni ca *gen comun* (obščij rod), *adjective de relaţie*(otnositel'nye prilagatel'nye), *categoria stării* (kategorija sostojanija), *cuvinte modale* (modal'nye slova), *propoziţie complexă amplificată* (složnoe predloženie usložnënnogo tipa) etc., lista acestor elemente diferenţiale putînd fi continuată cu aplicare la toate celelalte sfere ale metalimbii „comune".

De fapt, observaţia este valabilă şi pentru principalul metadialect, cel mai bine dezvoltat în lingvistica naţională, în cazul de faţă metadialectul studiilor de limba română (*R*, reprezentat în centrul figurii 2), care, la rîndul său, se caracterizează printr-o serie de noţiuni şi termeni, pe care un anglist sau un rusist îi ignorează în virtutea absenţei fenomenelor respective în domeniul cercetărilor lor (comp., de ex., *articol enclitic*, *rotacism* de tip $n > r$[8]).

4. Dacă adăugăm la cele de mai sus faptul că fiecare dintre aceste metadialecte nu reprezintă entităţi împietrite, că metalimba (care, ca şi lexicul limbii-obiect, este un sistem deschis) se află în continuă dezvoltare completîndu-se cu elemente noi, a căror interpretare sau traducere, în mediu aloglot, este lipsită uneori de fidelitate sau se prezintă sub forma unei diversităţi nedorite[9], devine, credem, evidentă necesitatea înregistrării lexicografice a acestora. O asemenea acţiune ar crea premisele necesare „...traducerilor dintr-un dialect al metalimbii lingvisticii într-altul şi ar contura perspectiva unificării, standardizării şi normalizării ei"[10].

În cazul metadialectului studiilor de limba română şi al metalimbii lingvisticii româneşti, în întregul ei, se pune problema unui dicţionar explicativ, a cărui utilitate, credem, n-are nevoie să fie demonstrată[11], chestiunea urmînd să fie rezolvată de specialişti. În cazul celorlalte metadialecte, în primul rînd al acelora care corespund unor limbi de largă circulaţie (de ex. engleză, rusă, germană), se pune, înainte de toate, problema unor dicţionare bilingve.

Am lăsat la o parte, intenţionat, limbi ca franceza, italiana sau spaniola, întrucît utilitatea unui dicţionar, de ex. francez-român, este îndoiel-

[8] Spre deosebire de rotacismul de tip *s*, *z* > *r*, care este propriu ca fenomen (şi, implicit, ca denumire) altor limbi, de ex. germanice.

[9] Asupra acestei chestiuni vezi Victor Vascenco, *Contribuţii la alcătuirea unui dicţionar rus-român de termeni lingvistici*, în Rsl XII (1965), p. 307—313 (îndeosebi p. 307—308).

[10] O. S. Achmanova, *K voprosu ob osnovnych ponjatijach...*, p. 115.

[11] Dicţionare explicative de termeni lingvistici au fost elaborate, după cum se ştie, pentru numeroase limbi indo-europene (franceză, spaniolă, italiană, engleză, germană, rusă, ucraineană, cehă ş.a.). O listă a acestora poate fi găsită în articolul: O. S. Achmanova, A. I. Poltorackij, *Slovari lingvističeskoj terminologii*, în „Leksikografičeskij sbornik" V, 1962. Vezi de asemenea: O. S. Achmanova, *Slovar' lingvisticeskich terminov*, p. 20.

nică sau în nici un caz nu prezintă o necesitate evidentă, ştiut fiind faptul că terminologia lingvistică a idiomurilor romanice este destul de omogenă şi, pînă la un anumit punct, identică (comp., de pildă : fr. *accord*, it. *accordo*, rom. *acord* ; fr. *proposition*, it. *proposizione*, rom. *propoziţie* ; fr. *nom propre*, it. *nome proprio*, rom. *nume propriu* etc.).

Nu se poate spune acelaşi lucru despre limbile slave şi germanice, în cazul de faţă despre rusă, germană (şi, mai puţin, despre engleză), ale căror denumiri metalingvistice s-au format, în numeroase cazuri, pe baza unor cuvinte proprii sau prin decalc, iar în situaţia cînd termenul ştiinţific reprezintă un împrumut, acesta adesea nu coincide formal cu respectivul termen lingvistic din limba română (şi din limbile romanice în general). Iată cîteva exemple (pentru a ne limita la termeni de bază, din fondul tradiţional al respectivelor metalimbi), corespunzătoare noţional cuvintelor romanice citate mai sus : rus. *soglasovanie* 'acord', germ. *Übereinstimmung*, *Kongruenz* 'id.', engl. *concord*, *agreement* 'id.' ; rus. *predloženie* 'propoziţie', germ. *Satz* 'id.', engl. *clause*, *sentence* 'id.'; rus. *sobstvennoe imja* 'nume propriu', germ. *Eigenname* 'id.', engl. *proper name* 'id'. Cele mai pronunţate deosebiri, din punct de vedere formal, faţă de limba română, le prezintă, în ultimă instanţă, rusa şi germana (în care abundă calcurile lingvistice), fapt de care ne putem da seama cu uşurinţă în urma comparării, fie chiar sumare, a echivalentelor aloglote corespunzătoare cuvintelor-titlu dintr-un dicţionar de termeni lingvistici ca cel elaborat de J. Marouzeau[12].

Dar problema se pune nu numai sub raportul corespondenţei f o r m a l e, ci şi din punctul de vedere al corespondenţei s e m a n t i c e, întrucît într-o serie de cazuri aceiaşi termeni — cu deosebiri formale neglijabile — au într-una din limbile menţionate mai sus (inclusiv în cele romanice), pe de o parte, şi în română, pe de alta, sensuri deosebite. Astfel, de ex., span. *atributo* nu poate fi tradus în româneşte prin *atribut*, după cum nici rus. *idioma* nu permite echivalarea sa cu rom. *idiom*, deoarece primul termen are sensul de 'nume predicativ', iar cel de-al doilea de'idiotism'. Tot aşa germ. *Melodie*, ca termen fonetic, nu se potriveşte cu rom. *melodie*, cuvînt aparţinînd limbii, iar nu sistemului metalimbii, întrucît termenul în discuţie înseamnă de fapt 'contur melodic', iar sintagma terminologică *comparative philology* din engleză[13] ar fi, desigur, greşit redată în româneşte prin *filologie comparată*, deoarece valoarea ei impune pe plan bilingv, după cum se ştie, un echivalent de tipul *gramatică comparată*, eventual *lingvistică comparativă* (comp. traducerea în franceză[14] a acestei sintagme : *grammaire comparée*, *linguistique comparative*).

Necesitatea soluţionării unor asemenea dificultăţi, care, după cum am văzut, sînt legate atît de planul expresiei, cît şi de planul conţinutului, generează în mod inevitabil tendinţe, mai mult sau mai puţin organizate, de explicare sau traducere a termenilor ştiinţifici pe care îi vehiculează,

---

[12] J. Marouzeau, *Lexique de la terminologie linguistique français, allemand, anglais, italien*, ed. a 3-a, Paris, 1951 (vezi şi ed. rusă, *Slovar' lingvističeskich terminov*, Moscova, 1960, în care sînt date şi echivalente ruseşti).

[13] Împotriva folosirii în engleza americană a termenului *philology* cu sensul 'lingvistică', curent în engleza britanică, se pronunţă L. Bloomfield, *Why a Linguistic Society*?, în „Language" 1, 1925, p. 4.

[14] Vezi, de ex., J. Marouzeau, *op. cit.* (ed. rusă), p. 353.

în domeniul diferitelor metadialecte ale lingvisticii noastre, cercetătorii specializaţi în studiul limbilor străine. Astfel, pot fi semnalate preocupări metalingvistice — ce-i drept, de proporţii diferite şi de tip diferit, însă de fiecare dată utile — la mai toţi autorii gramaticilor descriptive din ultimul deceniu. Sînt semnificative în acest sens unele traduceri de termeni lingvistici care ne întîmpină, în plin text, în cursul redactat de Bruno Colbert[15], explicaţiile comparative-opoziţionale pe care le fac, de obicei în note de subsol, Gregorio Escudero şi Dumitru Copceag[16] sau autorii manualului de rusă contemporană[17] şi, în sfîrşit, tendinţa de a merge ceva mai departe, pe care o manifestă Leon Leviţchi şi Ioan Preda[18], oferind cititorilor la începutul manualului lor un mic glosar terminologic cu caracter explicativ şi bilingv.

Toate aceste încercări pledează, evident, în favoarea unei necesităţi obiective : întocmirea, într-un cadru organizat şi eventual cu eforturi colective, a unor dicţionare de tip special, a căror listă de cuvinte să cuprindă atît fondul terminologic tradiţional, cît şi numeroasele formaţii noi, puse în circulaţie de şcolile lingvistice din ultimele decenii.

5. Care ar putea fi profilul unui dicţionar menit să satisfacă necesitatea amintită mai sus ? Pentru a da un răspuns la această întrebare, este necesar, mai întîi, să trecem în revistă, fie chiar sumar, cîteva tipuri pe lucrări speciale, consacrate înregistrării lexicografice a limbajului lingvistic, pe care le vom grupa sub forma următoarelor opoziţii :

a) Dicţionare t e m a t i c e — dicţionare propriu-zis a l f a b e t i c e. Primul tip de dicţionare, pe care le-am putea numi, de asemenea, ideologice sau ideografice (prin raportare la dicţionare asemănătoare[19] din domeniul limbii, ca limbaj de rangul întîi), îşi propune gruparea materialului din punct de vedere noţional, pe cîmpuri semantice, în timp ce cel de-al doilea tip neglijează criteriul tematic pentru a reda termenii în ordine strict alfabetică, menţionînd în cadrul fiecărui articol valoarea semantică (sau, în cazul polisemiei, valorile semantice) ale cuvîntului-titlu. Tematic poate fi considerat, de exemplu, *Dicţionarul terminologiei lingvistice slave*, în curs de redactare[20], în care se pune accentul pe legătura intimă dintre noţiuni, ierarhia termenilor fiind redată cu ajutorul sistemului de clasificare zecimală. De cea de-a doua categorie, mai larg reprezentată în lexicografia metalingvistică, ţine, bunăoară, dicţionarul lui Marouzeau, citat mai sus, sau dicţionarul leton-rus şi rus-leton apărut la Riga în 1963[21].

---

[15] *Curs de limba germană contemporană*. Vol. I. *Fonetica*, Bucureşti, 1963, p. 14, 74, 75 ş.a.

[16] *Gramatica limbii spaniole. Cu exerciţii*, Bucureşti, 1965, p. 120, 132, 139 ş.a.

[17] N. Mangul, V. Vascenco, I. Oiţă, *Limba rusă literară contemporană*, Bucureşti, 1963, p. 7, 39, 404 ş.a.

[18] *Gramatica limbii engleze*, Bucureşti, 1967, p. 9—12.

[19] Despre principiile alcătuirii dicţionarelor ideologice (din domeniul limbii comune) vezi L. V. Ščerba, *Opyt obščej teorii leksikografii*, în ,,Izbrannye raboty po jazykoznaniju i fonetike'', vol. I, Leningrad, 1958, p. 54—91 (îndeosebi p. 77—84); L. A. Novikov, *Nekotorye aspekty opisanija leksiki* în ,,Russkij jazyk za rubežom'', 1967, 1, p. 19—24 (îndeosebi p. 22—23).

[20] Despre structura acestui dicţionar vezi SCL XVI (1965), 3, p. 417—421 (îndeosebi p. 418—419).

[21] R. Grabis, D. Barbare şi A. Bergmane, *Slovar' lingvističeskich terminov*, Riga, 1963.

b) Dicţionare explicative — dicţionare bilingve. Dicţionarele explicative, după cum o arată şi denumirea lor, redau sensul şi întrebuinţarea termenilor, în primul rînd, prin intermediul explicaţiilor (definiţiilor), în timp ce dicţionarele bilingve, pentru a reda acelaşi lucru, recurg la echivalente aloglote. Am spus „în primul rînd", deoarece valoarea semantică şi comportamentul contextual al cuvintelor-titlu sînt înfăţişate de regulă nu numai cu ajutorul explicaţiilor, mai mult sau mai puţin exhaustive, ci şi graţie exemplelor ilustrative, care constituie un component obligatoriu al ambelor tipuri de dicţionare. În esenţă, deosebirea dintre ele nu se reduce la scop, care este comun, ci la procedeele specifice prin care se atinge acest scop (sarcina lexicografului fiind în cel de-al doilea caz, poate, chiar mai grea). Dintre numeroasele dicţionare cu profil explicativ poate fi citată, bunăoară, lucrarea lui M. Pei şi F. Gaynor[22], iar pentru dicţionarele bilingve de termeni lingvistici (tip bine reprezentat în lingvistica cehă) semnalăm excelentul dicţionar rus-ceh din 1960[23], a cărui prezentare critică am făcut-o nu de mult[24].

De tipul lucrărilor care redau sensul şi întrebuinţarea termenilor prin intermediul echivalentelor aloglote ţin, de asemenea, dicţionarele plurilingve (sau poliglote), care în lexicografia metalingvistică se întîlnesc de obicei sub formă mixtă (dicţionare explicative şi în acelaşi timp poliglote), cum ar fi lucrarea lui J. Marouzeau, la care ne-am mai referit[25], sau dicţionarul, precitat, al celor 11 limbi slave (în esenţă, poliglot, cu echivalente redate, de asemenea, în engleză, franceză şi germană, deci, în ultimă instanţă, în 14 limbi).

c) Dicţionare ale unui singur metadialect — dicţionare ale metalimbii. Am încercat să arătăm mai sus (în § 2) că metadialectele reprezintă una din formele concrete de manifestare a metalimbii, putînd fi asemuite, cel puţin în principiu, cu dialectele (teritoriale şi, mai ales, sociale[26]) ca variante ale limbii comune. Această realitate nu poate fi ignorată lexicografic, la fel ca şi în cazul dialectelor, cărora li se consacră adesea lucrări speciale. Vom aminti, în această ordine de idei, trei dicţionare, izbutite în numeroase privinţe, care au apărut, toate, în ultimii zece ani, ca necesitate a prezentării specificului terminologic al unor şcoli lingvistice de la sfîrşitul secolului trecut şi, mai ales, din ultimele patru decenii. Este vorba despre dicţionarul terminologiei lingvistice pe care a folosit-o romanistul italian G. I. Ascoli (1829—1907) şi continuatorii ideilor sale[27], dicţionarul şcolii descriptiviste americane[28], care va servi, în intenţia au-

---

[22] *A Dictionary of Linguistics*, New York, 1954.

[23] *Rusko-český slovník lingvistické terminologie*. Zpracovali dr. O. Man a prom. fil. L. Koval za redakce akad. Boh. Havránka etc., Praga, 1960.

[24] Vezi Rsl XIV (1967), p. 517—520.

[25] În ediţia franceză, din 1951, sînt reprezentate patru limbi, iar în varianta rusească a aceluiaşi dicţionar (1960) cinci limbi.

[26] Ca şi dialectele sociale (spre deosebire, însă, de cele teritoriale), metadialectele se caracterizează, de regulă, prin cuvinte şi expresii specifice, deci prin elemente care ţin, în egală măsură, de domeniul lexicului.

[27] Emidio de Felice, *La terminologia lingvistica di G. I. Ascoli e della sua scuola*, Utrecht—Anvers, 1954.

[28] Eric P. Hamp, *A Glossary of American Technical Linguistic Usage*, 1925—1950, Utrecht/Antwerp, 1957 (resp. versiunea rusească : *Slovar' amerikanskoj lingvističeskoj terminologii*, Moscova, 1964). O comparaţie a celor două versiuni, originală şi rusă, a făcut Gh. Bolocan în recenzia din LR XIV (1965), 6, p. 719—721.

torului, „...drept bază pentru explicarea planului expresiei unuia din d i a l e c t e[29] [*subl. n.*, *V. V.*] (care are un număr considerabil de isoglose de importanță secundară)"[30], şi, în sfîrşit, dicționarul terminologiei Cercului lingvistic din Praga[31]. Ultimele două lucrări au fost întocmite prin excerptarea materialului metalingvistic acumulat de-a lungul unei perioade de 25—30 de ani (1925—1950, respectiv 1928—1958), limita inițială marcînd primele începuturi ale afirmării şcolilor respective. Un model de lucrare lexicografică din cea de-a doua categorie îl constituie recentul dicționar al O. S. Achmanovei[32], care îşi propune drept scop „... descrierea cît mai completă a metalimbii contemporane folosite de lingvistica sovietică"[33]. În comparație cu alte lucrări, consacrate fie terminologiei tradiționale (de ex. dicționarul lui J. Marouzeau), fie terminologiei unei singure şcoli din lingvistica modernă (cf. ultimele două dicționare, citate mai sus), acest dicționar tinde să îmbrățişeze metalimba în întregul ei,constituind unul din cele mai complete lexicoane ale terminologiei lingvistice.

d) Dicționare ale terminologiei unui s i n g u r n i v e l (domeniu) al limbii — dicționare ale terminologiei t u t u r o r n i v e l u r i l o r (domeniilor) limbii. O lucrare lexicografică care îşi propune să descrie terminologia unui singur nivel cuprinde, prin definiție, o tratare detaliată a materialului şi tinde să fie exhaustivă, cel puțin în principiu. Adeseori, însă, criteriile de selecție îi determină pe autori să-şi restrîngă profilul lucrării şi să trateze numai acei termeni care, din punctul de vedere al redactorilor, reprezintă elementul caracteristic al disciplinei respective. Aşa procedează, de pildă, autorii dicționarului de fonologie [34], apărut la Roma în 1962, care, în limita celor patru sute de articole ale lucrării, îşi concentrează atenția asupra unor termeni de largă circulație (intermetadialectală) ca *accento*, *armonia vocalica*, *fonema*, *apposizione*, *sillaba* etc., lăsînd la o parte termenii care aparțin unei singure şcoli sau termenii care nu pot fi asimilați sistemului metalingvistic reprezentat în lucrare [35]. În opoziție cu acest tip de dicționar, lucrările consacrate terminologiei generale încearcă să ilustreze toate nivelurile limbii, ceea ce, fireşte, presupune o tratare mai sumară a cuvintelor-titlu, acordîndu-se în schimb o largă extindere nomenclatorului de vocabule. Din dicționarele de acest fel, cu o listă de cuvinte destul de bogată şi, în acelaşi timp, cu o explicare destul de minuțioasă a termenilor prevăzuți în nomenclator, amintim

---

[29] Este vorba, de fapt, de m e t a d i a l e c t u l studiilor de lingvistică americană publicate, începînd din 1925, în revista „Language", prin „isoglose de importanță secundară", urmînd să se înțeleagă ramificațiile individuale ale acestui metadialect, adică i d i o l e c t e l e (de care Eric P. Hamp vorbeşte ceva mai jos, la p. 12).

[30] Eric P. Hamp, *op. cit.* (ed. rusă), p. 11.

[31] Josef Vachek (în colaborare cu Josef Dubský), *Dictionnaire de linguistique de l'École de Prague*, Utrecht—Anvers, 1960 (resp. versiunea rusească : *Lingvističeskij slovar' Pražskoj školy*, Moscova, 1964).

[32] O. S. Achmanova, *Slovar' lingvističeskich terminov*, Moscova, 1966. Din dările de seamă asupra acestui dicționar, apărute la noi în țară, semnalăm recenzia lui R. Chivescu şi S. Wolf, în Rsl XIV (1967), p. 501—505, şi recenzia noastră din SCL XVIII (1967), 4, p. 464—468.

[23] O. S. Achmanova, *op. cit.*, p. 14.

[34] Walter Belardi, Nullo Minissi, *Dizionario di Fonologia*, Roma, 1962.

[35] Vezi recenzia publicată de Constant Maneca în SCL XVI (1965), 5, p. 729—731.

recenta lucrare colectivă [36] apărută la Varşovia, în care autorii ne oferă, în afara materialului metalingvistic, scurte articole biobibliografice consacrate celor mai cunoscuţi lingvişti polonezi şi străini (pe baza unei selecţii, în treacăt fie zis, destul de subiective).

e) Dicţionare diferenţiale — dicţionare integrale. Printr-un dicţionar diferenţial de limbă, bunăoară de tip dialectologic, se înţelege, după cum se ştie, o lucrare în care se descriu cu mijloace lexicografice numai acele cuvinte care aparţin graiului sau dialectului respectiv, adică termenii care nu se întîlnesc şi în limba comună (a întregului popor)[37]. Prin analogie cu asemenea opere, vom defini dicţionarele diferenţiale de tip metalingvistic drept lucrări consacrate termenilor care circulă exclusiv în metalimbă sau care, chiar dacă sînt comuni, ca înveliş sonor, limbii şi metalimbii, au în aceasta din urmă un înţeles deosebit. Potrivit unei asemenea concepţii, termeni ca it. *asimmetria*, *bidimensionalitá*, *caduta* ş.a. nu-şi găsesc locul într-un dicţionar diferenţial, întrucît sensul lor fonologic nu diferă [38] sau diferă prea puţin de accepţia obişnuită pe care o au în limbă. O lucrare de acest fel este dicţionarul fonologic de la Roma, amintit mai sus, care îmbină ca structură tipul diferenţial cu acela de dicţionar al unui singur nivel. În dicţionarele integrale nu se face această distincţie sau, în orice caz, ea îi preocupă mai puţin pe autori (astfel, *caduta* 'cădere, dispariţie', respins de W. Belardi şi N. Minissi, este acceptat, de ex., de J. Marouzeau, care îl înregistrează în dicţionarul său : fr. *chute*, germ. *Schwund*, *Ausstossung*, engl. *disappearance*, it. *caduta*[39])

f) Dicţionare enciclopedice — dicţionare strict (meta) lingvistice. Dicţionarele de tip enciclopedic, destul de rar întîlnite în domeniul terminologiei lingvistice, se disting nu numai printr-un nivel de informare mai adînc (trăsătură asupra căreia se insistă de obicei atunci cînd se compară dicţionarele enciclopedice cu cele de limbă [40]), ci şi prin cuprinderea unui material extrem de vast, ca volum şi structură, care depăşeşte limitele propriu-zise ale lingvisticii (şi ale metalimbii, în genere). Într-o asemenea lucrare, în afara articolelor de tip explicativ (în care, pe lîngă termenii lingvistici, se includ termeni din domeniul didacticii şi al metodicii predării limbilor, denumiri de societăţi lingvistice de cele mai diferite orientări, prezentate monografic etc.), figurează secţiuni speciale, cu caracter tematic, numeroase anexe (hărţi, tabele sinoptice, indici), liste de corespondenţe bilingve sau poliglote, bogate bibliografii tematice, articole biobibliografice însoţite de portretele lingviştilor respectivi etc. Un model al acestui gen lexicografic îl constituie *Dicţionarul lingvisticii engleze* (1188 p.)[41] şi *Dicţionarul lingvisticii japoneze* (1250

---

[36] Z. Gołąb., A. Heinz, K. Polański, *Słownik terminologii językoznawczej*, Varşovia, 1968.

[37] Vezi, de ex., F. P. Filin, O *sostavlenii dialektologičeskich slovarej slavjanskich jazykov*, în *Slavjanskoe jazykoznanie* (V Meždunarodnyj s"ezd slavistov. Doklady sovetskoj delegacii), Moscova, 1965, p. 318—345 (mai ales p. 334).

[38] Cf. Constant Maneca, *art. cit.*, p. 729.

[39] J. Marouzeau, *op. cit.*, (ed. rusă), s.v. *vypadenie*.

[40] Vezi, de ex., *Dicţionar enciclopedic român*, vol. II, Bucureşti, 1964, s.v. *dicţionar*.

[41] *Ėjgogaku dziten* (red. resp. Itikava Sanki), Tokio, 1956 („The Kenkyusha Dictionary of English Philology", edited by Sanki Ichikawa). Vezi recenzia asupra acestei lucrări, publicată de O. S. Achmanova şi N. I. Konrad, în „Voprosy jazykoznanija", 1959, 1, p. 132—133.

p.)[42], ambele apărute la Tokio în 1956. Este vorba de două lucrări monumentale, al căror conţinut depăşeşte cu mult denumirea lor. Astfel, primul dicţionar, după cum remarcă pe bună dreptate recenzenţii lui, ar trebui denumit mai degrabă ,,Enciclopedia lingvisticii generale şi engleze, cuprinzînd de asemenea metodica predării limbilor străine şi alte aspecte ale lingvisticii aplicate"[43]. Mai toate celelalte dicţionare din ultimele decenii, elaborate în Europa sau America, aparţin celui de-al doilea tip, întrucît se ocupă numai de terminologia lingvistică ca atare, lăsînd la o parte domenii ca didactica, metodica etc., iar structura lor este, în general, destul de simplă (fiind axată pe definirea sau traducerea cuvîntului-titlu).

Teoretic vorbind, ar putea fi întocmite lucrări care să aibă în acelaşi timp şi un alt profil (etimologic, istoric, sinonimic etc.). Cum însă clasificarea pe care am încercat s-o facem mai sus se întemeiază pe realitatea existentă la ora actuală, neglijînd virtualul în lexicografia metalingvistică, considerăm că cele şase opoziţii reflectă tipurile e s e n ţ i a l e de dicţionare elaborate pînă în prezent.

6. Dacă aruncăm o privire de ansamblu asupra lucrărilor de mai sus, ne convingem că, sub raportul profilului, nici un dicţionar de felul celor în discuţie nu aparţine exclusiv unui singur tip. Dicţionarele explicative sînt (sau pot fi) în acelaşi timp propriu-zis alfabetice, consacrate unui singur metadialect şi mai multor niveluri, totodată enciclopedice şi integrale sau : tematice, concomitent poliglote, integrale etc., ceea ce depinde în ultimă instanţă de necesitatea care stă la baza elaborării unor asemenea lucrări sau, cu alţi termeni, de scopul pe care şi-l propun autorii. De remarcat, în aceeaşi ordine de idei, că uneori finalitatea dicţionarelor de termeni lingvistici constă nu numai în a descrie, ci şi în a prescrie, în a indica practic, de pildă prin echivalente, posibilităţile unificării uzului în domeniul metalimbii (cităm, ca exemplu, *Dicţionarul terminologiei lingvistice slave*, în curs de elaborare, lucrare cu pronunţat caracter normativ).

Pentru început, o lucrare convenabilă în numeroase privinţe, care să înregistreze şi să explice prin intermediul resurselor limbii române terminologia lingvistică a unor limbi de largă circulaţie, ca engleza, germana sau rusa, ar fi, credem, un dicţionar de tip propriu-zis alfabetic, bilingv, consacrat întregii metalimbi şi tuturor nivelurilor limbii, integral şi strict lingvistic [44] (ceea ce nu exclude atragerea în lista de cuvinte a termenilor filologici, pentru care n-are nici un rost să se întocmească o lucrare aparte [45]).

Ianuarie, 1968

Facultatea de limbi slave,
Bucureşti, str. Pitar Moş, 7—13

[42] *Kokugogaku dziten* (red. resp. Tokièda Motoki), Tokio, 1956. Vezi prezentarea lucrării în ,,Leksikografičeskij sbornik", IV (1960), p. 188, şi recenzia lui N. I. Fel'dman din ,,Voprosy jazykoznanija", 1956, 4, p. 122—126.

[43] O. S. Achmanova şi N. I. Konrad, *art. cit.*, p. 132.

[44] O încercare de a aplica în practică aceste principii s-a făcut la Institutul de limbi străine al Universităţii din Bucureşti prin alcătuirea următoarei lucrări : *Dicţionar rus-român de termeni lingvistici şi filologici* de un colectiv (R. Chivescu, Vasilica Danţiş, Paraschiva Şerbănescu, Inesa Tache, V. Vascenco, S. Wolf) sub conducerea autorului acestor rînduri, 1968, 566 p. [mss. dactilo.].

[45] Alte aspecte ale problemei în discuţie, privind mai ales procedeele de transpunere a termenilor lingvistici dintr-o metalimbă într-alta, am tratat recent în articolul *Cu privire la traducerea unei metalimbi*, în AUB, Seria ştiinţe sociale, Filologie, 1969, p. 21—30.

OBSERVAȚII ASUPRA RAPORTULUI DINTRE LUNGIMEA ȘI INTONAȚIA FRAZELOR INTEROGATIVE

DE

LAURENȚIA DASCĂLU

Cea mai simplă definiție a intonației este variația înălțimii tonului în emiterea unui enunț.

Numeroși autori au relevat faptul că înălțimea este foarte strîns legată de intensitate și influențată, de asemenea, de alți factori fonetico-acustici, ca: durată, timbru vocalic, ritm, pauze etc., care participă simultan la formarea enunțului. Urechea percepe nu numai înălțimea, ci un c o m p l e x t o n a l, dat de frecvența vibrațiilor și de intensitatea care corespunde acestor vibrații, influențat de durată și de timbrul vocalic[1].

Cunoscînd strînsa legătură a înălțimii cu ceilalți factori fonetici, vom face abstracție de aceștia în cercetarea noastră, pentru a studia intonația finală a unor tipuri de fraze românești numai în ce privește variația înălțimii tonului.

În limba română, la fel ca în majoritatea limbilor, i n t o n a ț i a f i n a l ă cunoaște trei tipuri de enunțuri:

A. *Cine se întoarce?*

B. *Ion se întoarce.*

C. *Ion se întoarce?*[2].

Aceste trei tipuri se realizează în pronunțare pe baza a numai două modele (contururi) intonaționale fundamentale.

— contur final descendent (tipul de enunț A și B);

— contur final ascendent (tipul de enunț C).

Studii asupra intonației din diferite limbi stabilesc cele două contururi intonaționale fundamentale, descendent și ascendent, ca mod de realizare a propozițiilor interogative introduse printr-un cuvînt interogativ și a propozițiilor enunțiative, pe de o parte (avînd tonul final des-

---

[1] Cf. Vilho Kallioinen, *Contribution à l'étude de l'intonation roumaine*, în *Omagiu Rosetti* p. 433.

[2] Exemple similare celor date de Leonard Bloomfield în „Language" 6th impression London, 1961, p. 170–171.

cendent), şi, pe de alta, a propoziţiilor interogative care presupun răspunsul *da* sau *nu* (cu tonul final ascendent)[3].

Pentru limba română, faptul a fost semnalat de Vilho Kallioinen, care a constatat că interogativele introduse printr-un cuvînt interogativ se grupează împreună cu propoziţiile enunţiative ca „o variantă combinatorie a modelului intonaţional enunţiativ"[4].

Prin urmare, *intonaţia interogativă* se realizează în două moduri distincte :

— propoziţiile interogative introduse printr-un cuvînt interogativ (pronume interogativ : *cine, ce, care* ; adverb interogativ : *unde, cînd, cum, cît*) avînd această marcă a interogaţiei au intonaţia finală descendentă. Ca şi la propoziţiile enunţiative, această coborîre finală a tonului este motivată din punct de vedere fiziologic prin slăbirea progresivă a tensiunii organelor vorbirii spre sfîrşitul emisiunii [5] ;

— propoziţiile interogative care presupun răspunsul *da* sau *nu* [6] au tonul final ascendent, ca unică marcă a caracterului lor interogativ. Intonaţia singură joacă rol distinctiv între propoziţia *Ion se întoarce* şi propoziţia *Ion se întoarce?* Pentru simplificare, le vom numi în continuare propoziţii de tip „da — nu".

Acesta este modul de intonaţie a propoziţiilor interogative în majoritatea limbilor.

Uneori, în funcţie de diferiţi factori (expresivitate, tipuri sintactice, construcţii speciale etc.) se pare că cele două tipuri se apropie ori se interferează [7].

1. În cercetarea de faţă ne vom ocupa de relaţia dintre l u n g i m e a f r a z e l o r i n t e r o g a t i v e şi i n t o n a ţ i a l o r f i n a l ă.

Subiectul ne-a fost sugerat de un articol al Magdalenei Popescu-Marin, intitulat *Cu privire la propoziţia interogativă şi intonaţia ei în limba română* [8]. Din cele observate de autoare, în limba română s-ar putea presupune existenţa unei categorii intermediare între cele două tipuri enunţate mai sus.

Citām din articolul amintit : „Propoziţiile de tipul discutat (introduse printr-un cuvînt interogativ — *n.n. L.D.*) sînt pronunţate fără ton interogativ numai dacă sînt scurte. Atunci cînd ele fac parte dintr-o frază mai dezvoltată, se comportă ca şi interogativele propriu-zise, adică imprimă întregii fraze un caracter interogativ, care se marchează prin

---

[3] Cf. Daniel Jones, *An Outline of English Phonetics*, Ninth Edition, Cambridge, 1967, p. 279—285 ; M. Chappalaz, *Notes on the Intonation of Questions in Italian*, In Honour of Daniel Jones, p. 306—312 ; Charles Fries, *On the Intonation of „yes-no" Questions in English*, în acelaşi volum, p. 242—254 ; Alex. Roceric şi Sanda Golopenţia, *Observaţii asupra intonaţiei în limba română*, SCL, 1961, 1.

[4] Vilho Kallioinen, *op. cit.*, p. 434—436.

[5] Cf. André Martinet, *Eléments de linguistique générale*, Paris, 1967, p. 21, 84, 88.

[6] Daniel Jones, *op. cit.*, p. 293, explică urcarea tonului final la aceste propoziţii prin faptul că ele implică totdeauna continuarea *„sau nu"*.

[7] Cf. W. R. Lee, *Some Features of the Intonation of Questions*, în „English Language Teaching", X, Jan-March, 1956, p. 66—70.

[8] Magdalena Popescu-Marin, *Cu privire la propoziţia interogativă şi intonaţia ei în limba română*, în *Studii de gramatică*, III, p. 180 şi urm.

intonaţie. De exemplu : *Păi de ce asmuţi cîinele pe mine, nea Tudore, dacă de furat nu te-am furat, de făcut nu ţi-am făcut nimic?* Această frază are o ascensiune de ton perceptibilă faţă de o propoziţie scurtă : *De ce asmuţi cîinele?*".

Întrucît problema semnalată n-a mai fost cercetată, faptul ne-a determinat să încercăm verificarea acestei ipoteze pe cale experimentală. Pornind de la folosirea termenului „perceptibil" („ascensiune de ton perceptibilă") în afirmaţiile de mai sus, am procedat mai întîi la un test auditiv.

2. A n a l i z a   a u d i t i v ă. A fost alcătuită o listă cuprinzînd fraze diferite ca lungime, constînd în enunţuri de trei tipuri :

A. interogativ introdus printr-un cuvînt interogativ ;
B. enunţiativ ;
C. interogativ de tip „da-nu".

Cele 25 de fraze au fost pronunţate de către 5 subiecte [9], bărbaţi şi femei, vorbitori de limbă română literară, şi înregistrate pe bandă de magnetofon, ordinea în care s-au citit fiind variată de la un subiect la altul.

Din cele 25 de fraze rostite de fiecare subiect şi înregistrate pe bandă, am selecţionat următoarele 6, considerîndu-le suficiente, spre a le supune testului de audiţie.

Semnul * notează exemplele extrase din articolul Magdalenei Popescu-Marin, celelalte au fost întocmite de noi după criteriul expus ceva mai jos.

* a. *De ce asmuţi cîinele pe mine, nea Tudore, dacă de furat nu te-am furat, de făcut nu ţi-am făcut nimic?*

b. *Să nu asmuţi cîinele pe mine, nea Tudore, dacă de furat nu te-am furat, de făcut nu ţi-am făcut nimic.*

c. *Tu poţi să asmuţi cîinele pe mine, nea Tudore, dacă de furat nu te-am furat, de făcut nu ţi-am făcut nimic?*

a′. *Ce-ţi place în expoziţia care s-a bucurat de atîta succes în ţară şi peste hotare?*

*b′. *Nu-mi place expoziţia care s-a bucurat de atîta succes în ţară şi peste hotare.*

c′. *Nu-ţi place expoziţia care s-a bucurat de atîta succes în ţară şi peste hotare?*

Dintre acestea, numai primul grup de fraze (a, b, c) necesită verificarea experimentală ; cel de-al doilea (a′, b′, c′) a fost selecţionat pentru a delimita efectul pe care un tip special de construcţie sintactică (specific frazelor a, b, c) l-ar avea asupra intonaţiei.

În cadrul fiecărui grup, frazele au fost astfel construite, încît să fie s i m i l a r e sub aspectul duratei cuvintelor, al dispunerii accentelor şi pauzelor, iar în partea lor finală s-a urmărit coincidenţa succesiunii

[9] Atît testul auditiv, cît şi mijloacele tehnice auxiliare au fost realizate în laboratorul de fonetică experimentală al Centrului de cercetări fonetice şi dialectale al Academiei Republicii Socialiste România. Subiectele înregistrate sînt cercetători la acest centru de cercetări. Subiecte feminine : AB —23 de ani, CC — 28 de ani ; subiecte masculine : PL — 43 de ani, VR — 32 de ani, DZ —42 de ani.

de foneme, pentru a avea posibilitatea comparării contururilor intonaţionale finale.

Din fiecare frază a, b, c, pronunţată de cele 5 subiecte şi înregistrată pe bandă, au fost separate porţiunile finale constînd din secvenţa: */de făcut nu ţi-am făcut nimic/* şi copiate pe o altă bandă de magnetofon. De asemenea, au fost delimitate şi copiate pe această bandă porţiunile finale ale tuturor frazelor a', b', c' rostite de cele 5 subiecte : */succes în ţară şi peste hotare/*.

S-au obţinut astfel 30 de fragmente (cîte 6 rostite de fiecare subiect vorbitor), care, dispuse pe bandă într-o ordine cît mai variată, au fost audiate de către 10 persoane [10], diferite de cele care au rostit frazele.

Testul auditiv a constat în identificarea de către cei 10 auditori a fiecărui fragment : avînd în faţă textul integral al celor 6 fraze, li s-a cerut să aprecieze din care anume au fost extrase secvenţele respective. Singurul indiciu în recunoaşterea fragmentelor l-a constituit intonaţia lor caracteristică.

Pentru a obţine un număr cît mai mare de răspunsuri, în scopul unor aprecieri statistice, fiecare din cele 10 persoane a audiat banda de cîte 3 ori, la diferite date, pe parcursul a două luni (mai, iunie 1968).

În tabelul nr. 1 sînt notate cele 900 de răspunsuri obţinute (30 de fragmente audiate de cîte 3 ori de către cele 10 subiecte auditoare).

Tabelul nr. 1

	a(a')	b(b')	,,a sau b'' ,,a' sau b'''	c(c')	Total
a	80	65	4	1	150
b	49	97	3	1	150
c	4	0	0	146	150
a'	87	59	4	0	150
b'	44	101	4	1	150
c'	2	0	0	148	150
Total					900

În coloana din stînga s-a indicat tipul de frază pronunţat, iar în partea de sus a tabelului, tipurile de răspunsuri.

Răspunsurile posibile au fost :

a = a b = b c = c
a' = a' b' = b' c' = c'

[10] Toţi cei 10 ,,auditori'' lucrează la Centrul de cercetări fonetice şi dialectale al Academiei Republicii Socialiste România, avînd studii medii sau superioare. Subiecte feminine : SP — 23 de ani, MM —30 de ani, EN — 47 de ani, GG — 43 de ani, IG — 24 de ani, RM — 27 de ani, IV — 26 de ani, GL — 31 de ani ; subiecte masculine : II — 34 de ani, VS — 40 de ani.

Semnul = înseamnă „răspuns corect"

a > b b > a a > c c > a b > c c > b
a′ > b′ b′ > a′ a′ > c′ c′ > a′ b′ > c′ c′ > b′

În stînga semnului > este notată fraza al cărei fragment final a fost audiat în realitate, iar în dreapta lui este notat răspunsul subiectului auditor.

Remarcăm că numai pentru trei dintre posibilităţile înşirate nu s-a înregistrat nici un caz, şi anume : a′ > c′, c > b, c′ > b′.

În tabelul nr. 2 au fost incluse numai răspunsurile incorecte. Între ele au fost considerate şi cele cîteva cazuri de tipul a > „a sau b".

Tabelul nr. 2

	Nr. răsp. incorecte	% din 150		% din 300		% din 600	
a′ > b	69	46	A > B	44	confuzii între A şi B	38,6	*confuzii între A şi B*
a′ > b′	63	42					
b > a	52	34,6	B > A	33			
b′ > a′	48	32					
a > c	1	0,6	A > C	0,3	confuzii între A şi C	1,15	*confuzii, între C şi A, B*
a′ > c′	0	0					
c > a	4	2,6	C > A	2			
c′ > a′	2	1,3				0,6	
b > c	1	0,6	B > C	0,6	confuzii între B şi C	0,3	
b′ > c′	1	0,6					
c > b	0	0	C > B	0			
c′ > b′	0	0					

Specificăm că literele majuscule din tabel au următoarea semnificaţie : A : a şi a′
B : b şi b′
C : c şi c′

Se poate observa că în partea de jos a tabelului, cuprinzînd confuziile dintre tipul C şi celelalte două tipuri, A, B, apar cifre foarte mici : A > C : 1, C > A : 6, procentul de confuzii între A şi C fiind de 1,15%. Numărul de confuzii între B şi C este şi mai mic : 2, adică 0,3%. Totalizînd, procentul de confuzii dintre C, pe de o parte, şi A, B, pe de alta, este 0,6%.

Faţă de această cifră, confuziile dintre A şi B sînt în număr considerabil : 38,6%, din care A > B : 44%, iar B > A : 33%.

Din compararea acestor cifre, se pot trage următoarele concluzii :

— Intonaţia finală a propoziţiilor de tip A şi B este s i m i l a r ă, ambele tipuri sînt caracterizate prin coborîrea tonului. Reţinem că procentul de răspunsuri în care A a fost considerat B este mai mare decît cel al răspunsurilor în care B a fost confundat cu A : 44% faţă de 33%, cu alte cuvinte, propoziţiile interogative introduse printr-un cuvînt interogativ au fost confundate cu propoziţii declarative în proporţie de 44%.

— Propoziţiile de tip C au intonaţia finală o p u s ă faţă de intonaţia finală a propoziţiilor de tip A şi B ; de aceea auditorii au identificat

corect fragmentele aparținînd propozițiilor de tip C (procentul de confuzii dintre C, pe de o parte, și A, B, pe de alta, este neglijabil : 0,6 %).

— Prin urmare, ascultătorii nu percep la propozițiile de tip A nici o ascensiune de ton față de tipul B. Ei disting clar numai două tipuri de intonație finală:

— conturul final descedent (A și B),

— conturul final ascendent (C).

În sprijinul acestei afirmații se pot adăuga și comentariile auditorilor în timpul efectuării testului, exprimînd dificultatea de a distinge, după intonație, fragmentele extrase din propoziții de tipul A, pe de o parte, și B, pe de alta.

Subiect auditor	la audierea fragmentelor din frazele rostite de subiectul :	Observații
GL	VR	a′ și b′ se confundă
IV	AB	nu este clară distincția dintre a′ și b′
II	CC	nu sînt diferențieri între a și b
GG	PL	a′ s-ar putea să fie și b′
EN	PL	a și b se aseamănă; a′ poate fi și b′

Revelatoare este și observația făcută de subiectul auditor SP la audierea unui fragment aparținînd unei fraze rostite de subiectul vorbitor AB : „între c′, pe de o parte, și a′, b′, pe de alta, deosebirea este foarte tranșantă”.

Un rol foarte important pentru rezultatele testului auditiv îl are modul propriu fiecărui subiect înregistrat de a intona sau chiar de a înțelege tipul de frază pe care l-a rostit. Comparînd răspunsurile primite pentru fiecare din cele 5 subiecte care au rostit frazele, se observă că numărul răspunsurilor incorecte atinge cifra maximă la audierea fragmentelor extrase din frazele rostite de subiectul AB, 65 de răspunsuri incorecte din 180, și minimă la audierea exemplelor rostite de subiectul PL, 31 de răspunsuri incorecte din 180.

S-ar putea obține astfel o scară avînd ca treaptă inferioară intonația „non-emfatică” (subiectul vorbitor la care s-au înregistrat cele mai multe răspunsuri greșite din partea auditorilor), iar ca treaptă superioară intonația „emfatică” (subiectul la care s-au dat cele mai multe răspunsuri corecte) (vezi tabelul nr. 3).

Tabelul nr. 3

Subiect vorbitor	Răspunsuri incorecte		Răspunsuri corecte	Total	Mod de intonație
	A confundat cu B	A, B confundate cu C			
PL	29	2	149	180	„emfatic”
VR	43	1	136	180	
DZ	45	1	134	180	
CC	51	2	127	180	
AB	63	2	115	180	„non-emfatic”

Un alt aspect urmărit este măsura în care tipul de *construcţie sintactică* a frazelor selectate a influenţat intonaţia. Se observă că cele două grupuri de fraze sînt foarte deosebite sub aspect sintactic, dar acest fapt nu s-a reflectat în mod evident asupra gradului de corectitudine a răspunsurilor obţinute în cadrul testului auditiv :

— confuzii între a şi b : 121 din 300 de răspunsuri,

— confuzii între a' şi *b'* : 111 din 300 de răspunsuri.

Concluzia principală a analizei auditive : în ce priveşte p e r c e p e r e a de către ureche, intonaţia finală a propoziţiilor interogative introduse printr-un cuvînt interogativ n u e s t e s e s i z a b i l d i f e r i t ă de intonaţia finală a propoziţiilor declarative. Similitudinea în intonaţia finală a propoziţiilor de tip A cu cele de tip B se păstrează la propoziţiile lungi, ca şi la cele scurte.

Indiferent de întinderea lui, un enunţ interogativ introdus printr-un cuvînt interogativ are o intonaţie finală descendentă de acelaşi tip cu cea a unui enunţ neutru, fiind percepută de auditori ca atare.

3. A n a l i z a i n s t r u m e n t a l ă. Întrucît obiectul cercetării noastre priveşte *perceperea* intonaţiei, procedeul analizei instrumentale ne va folosi numai ca mijloc auxiliar, în scopul confruntării rezultatelor obţinute în urma analizei auditive cu cele obiective oferite de aparate.

Cercetările instrumentale au fost realizate în laboratorul de fonetică experimentală al CCFD al Academiei Republicii Socialiste România, folosindu-se analizatorul de sunete tip *Sonagraph Kay Electric Co.*

Cu ajutorul sonagrafului s-au realizat sonagramele pentru aceleaşi fragmente finale [11] care au fost supuse testului auditiv : *de făcut nu ţi-am făcut nimic* şi *succes în ţară şi peste hotare*, extrase din toate frazele de tip A, B, C rostite de toţi vorbitorii înregistraţi. Au fost adăugate şi sonagramele propoziţiilor scurte :

* *A. De ce asmuţi cîinele?*

B. Acum asmut cîinele.

C. Acum asmuţi cîinele?

Prin realizarea sonagramelor, s-a obţinut curba intonaţiei finale a frazelor, aşa cum au fost rostite de fiecare din cele 5 subiecte.

Este necesar să amintim că intonaţia unui enunţ este o dimensiune r e l a t i v ă. Nu se pot calcula „cifre-medii" care să caracterizeze, într-o limbă dată, un anumit tip de enunţ sub aspectul înălţimii. Aceasta, datorită diferenţelor în registru de la un sex la altul, de la o persoană la alta, aparţinînd aceluiaşi sex, chiar la acelaşi individ, în momente diferite.

Relevantă este numai înălţimea relativă dată de măsura în care un punct al enunţului este mai proeminent faţă de altele aparţinînd aceluiaşi enunţ [12].

Curba înălţimii se poate distinge pe fiecare sonagramă, urmărind cu privirea aceeaşi armonică de la un capăt la altul al fragmentului sonor

---

[11] Specificăm că lungimea secvenţelor finale înregistrate pe sonagrame ne-a fost impusă de parametrii aparatului analizator şi nu de alte considerente, de pildă de ordin sintactic.

[12] Cf. A. Martinet : „Il est clair que, puisque les hommes, les femmes et les enfants qui parlent ces langues ont, comme partout ailleur, des voix naturellement plus ou moins graves ou aiguës, un ton haut n'est reconnu comme tel que par contraste avec le ton des syllabes voisines" (*op. cit.*, p. 86).

înregistrat. Respectînd această condiție, s-a urmărit pentru trei dintre subiecte (AB, CC, PL) armonica a X-a, iar pentru celelalte două (VR, DZ), persoane cu timbru mai grav, armonica a III-a pe sonagrame realizate cu „scale-magnifier" (imaginea mărită de 10 ori, pentru a fi mai ușor de deosebit).

REZULTATELE ANALIZEI SPECTROGRAFICE

Toate sonagramele realizate pentru fragmentele finale ale enunțurilor de tip A și B prezintă imaginea unor *curbe finale descendente.*

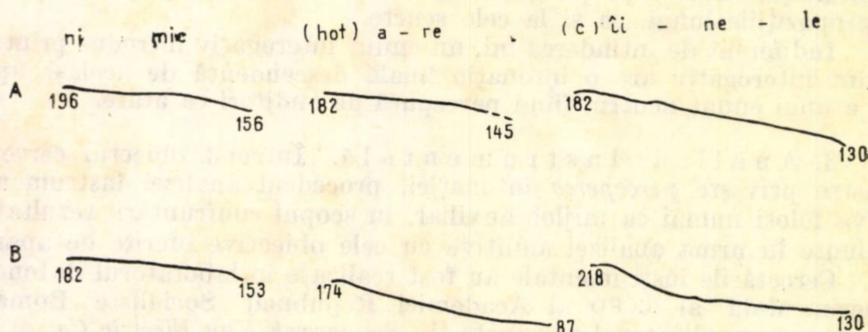

Fig. 1. — Armoica a X-a pentru ultimele silabe aparținînd enunțurilor de tip A și B (subiectul CC). Cifrele reprezintă înălțimea tonului fundamental.

În ce privește sonagramele realizate pentru enunțurile de tip C, situația este întrucîtva deosebită, în funcție de poziția accentului în cuvîntul final.

Cele trei fragmente finale diferă între ele sub acest aspect: o parte din ele se termină într-un cuvînt bisilabic o x i t o n: *ni-mic*, a doua categorie se termină într-un cuvînt trisilabic p a r o x i t o n: *ho-tá-re*, iar ultima categorie se termină într-un cuvînt de asemenea trisilabic, dar p r o p a r o x i t o n: *cíi-ne-le*. Intervine aici un aspect de care ne-am propus să facem abstracție la începutul cercetării noastre, și anume, influența intensității, ca factor component al accentului, asupra intonației, pe silaba accentuată producîndu-se o urcare în raport cu înălțimea din partea precedentă a frazei.

La propozițiile de tip C (cu ton final ascendent) terminate într-un cuvînt oxiton, punctul cel mai proeminent din punct de vedere al înălțimii *coincide* cu vîrful de intensitate, în mod întîmplător accentul cuvîntului fiind tot pe silaba sa finală. Rezultatul acestei coincidențe este o curbă ascendentă sfîrșind în punctul maxim (fig. 2).

În cazul în care frazele de tip C se termină într-un cuvînt care nu este oxiton, curba intonației finale urcă pînă la un punct care coincide cu silaba accentuată a cuvîntului respectiv, după care coboară. Explicația acestei coborîri este aceeași cauză de ordin fiziologic invocată în partea introductivă a acestei cercetări: tendința de relaxare a organelor arti-

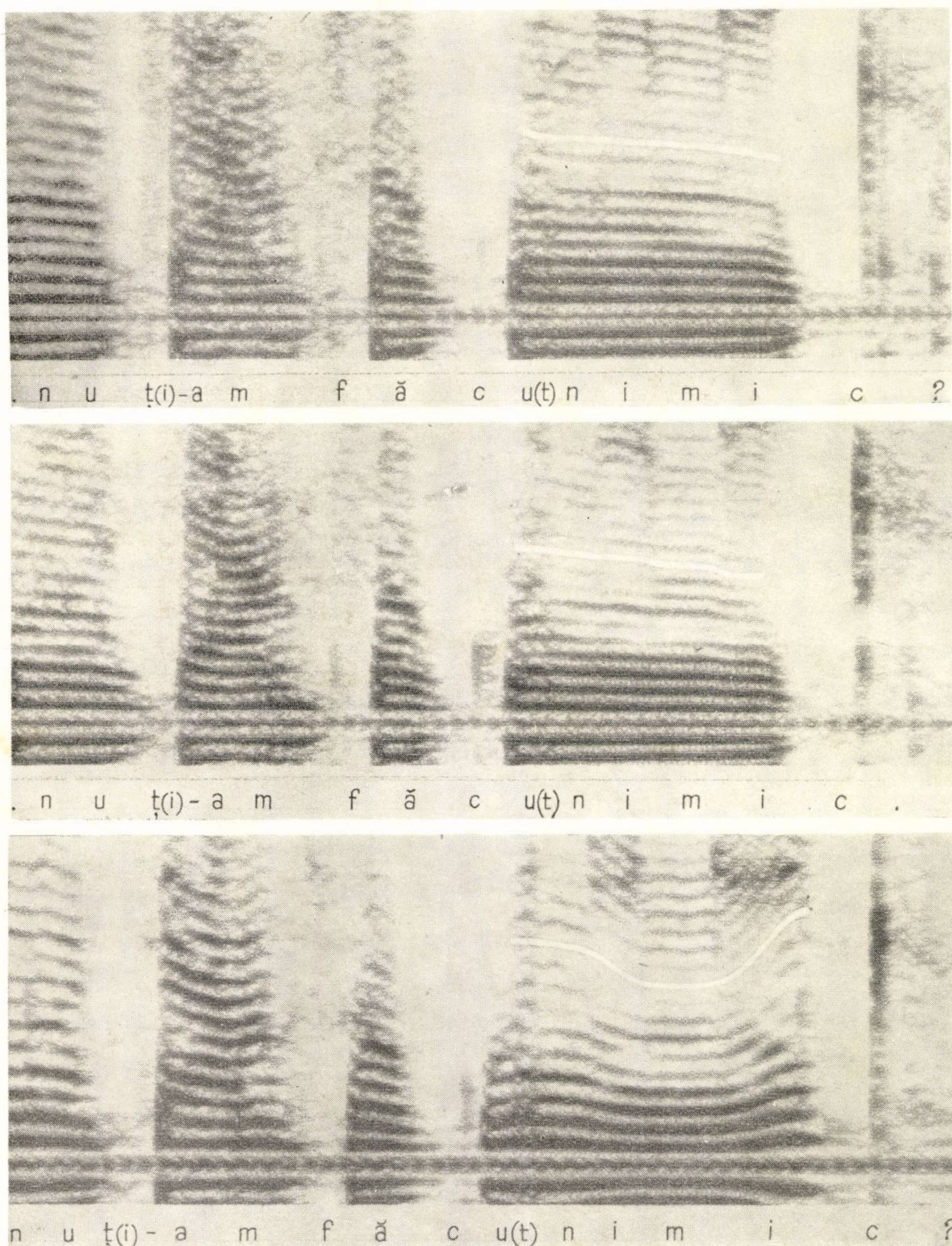
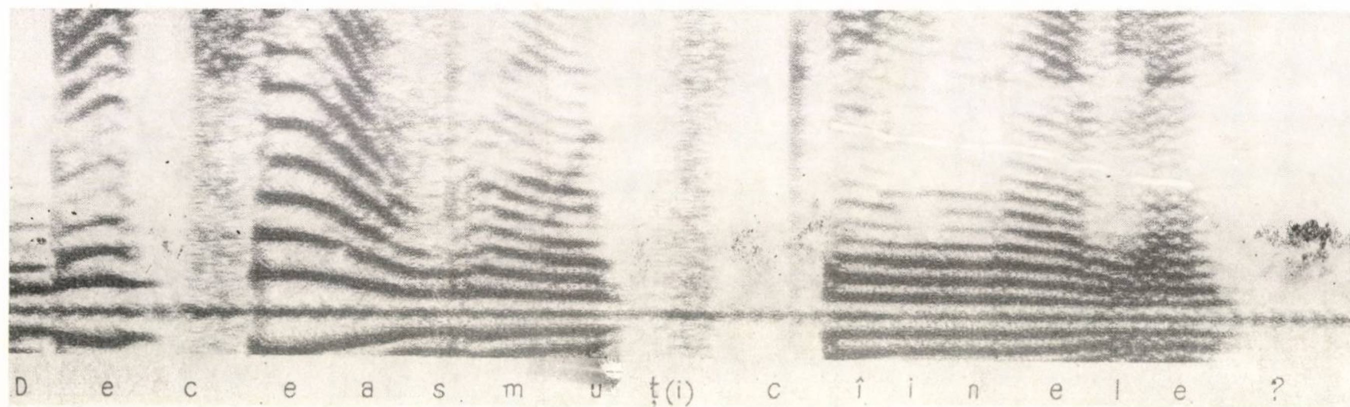

Fig. 7. — Sus : *De ce asmuţi cîinele pe mine, nea Tudore, dacă de furat nu te-am furat, de făcut nu ţi-am făcut nimic?*

La mijloc : *Să nu asmuţi cîinele pe mine, nea Tudore, dacă de furat nu te-am furat, de făcut nu ţi-am făcut nimic.*

Jos : *Tu poţi s-asmuţi cîinele pe mine, nea Tudore, dacă de furat nu te-am furat, de făcut nu ţi-am făcut nimic?*

Subiectul CC. Fraze de tip A, respectiv B,C. Pe spectrograme este marcată armonica a X-a.

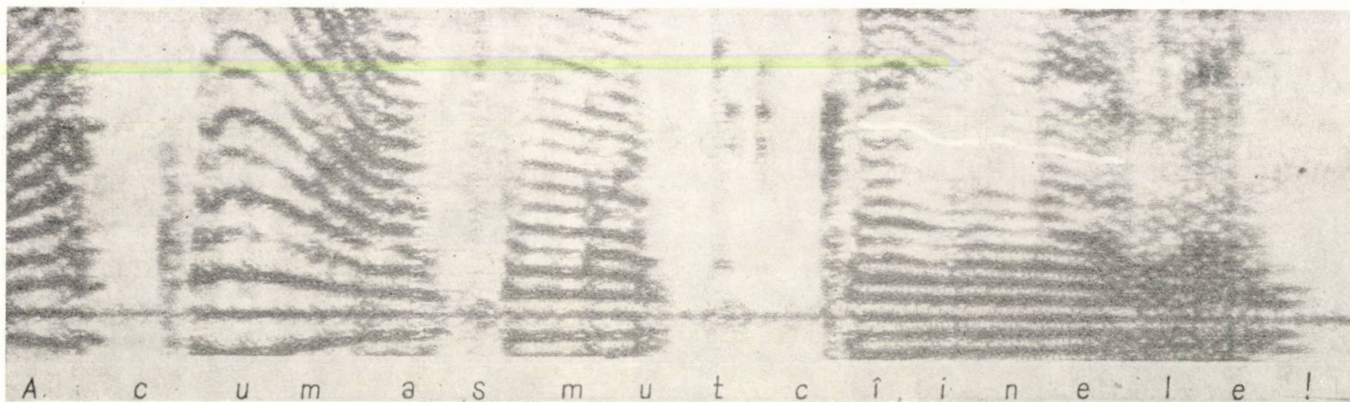

Fig. 8. — Sus : *De ce asmuți ciinele?*
— Jos : *Acum asmut ciinele.*

Şubiectul ÇC. Fraze scurte de tip A, şi B, Se indică armonica a X-a.

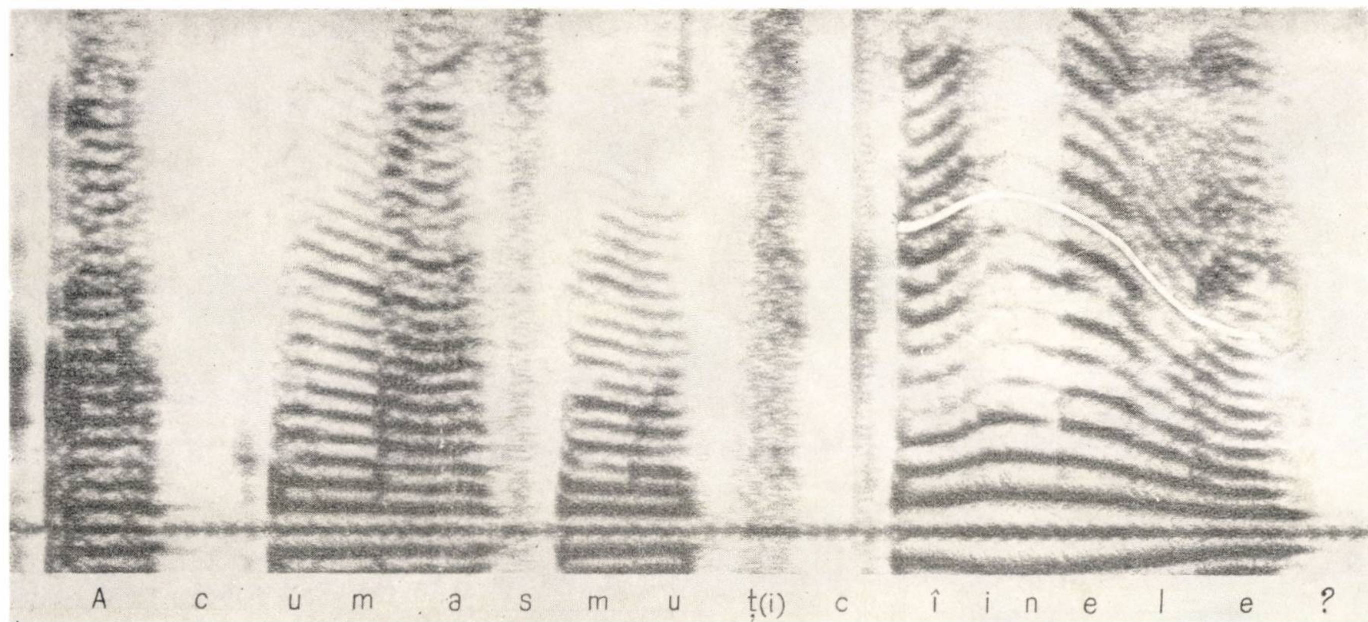

Fig. 9. — *Acum asmuți ciinele?*

Subiectul CC. Frază scurtă de tip C. Se indică armonica a X-a.

culatorii spre sfîrşitul emisiunii, urmînd efortului de tensiune solicitat de accentuare.

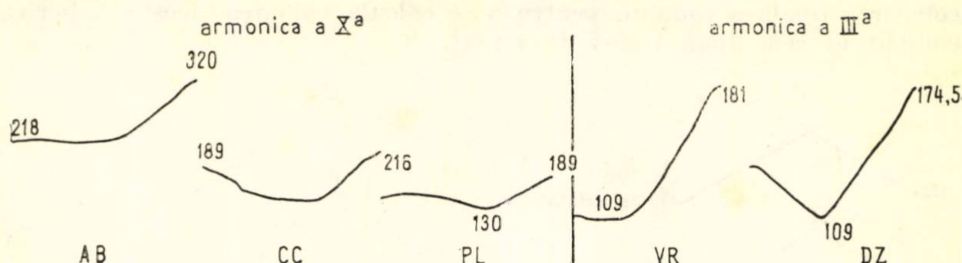

Fig. 2. — Curba ascendentă de tip C, la propoziţiile terminate în cuvînt oxiton : *ni-mic* (pentru cele 5 subiecte). Cifrele reprezintă înălţimea tonului fundamental.

Remarcăm că, după silaba accentuată, tonul coboară de obicei pînă la o valoare care este inferioară pe scara frecvenţei punctului de la care a început urcarea.

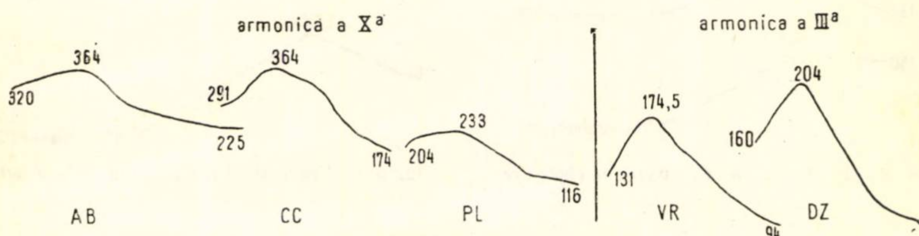

Fig. 3. — Propoziţia de tip C terminată în cuvîntul proparoxiton *cîi-ne-le.*

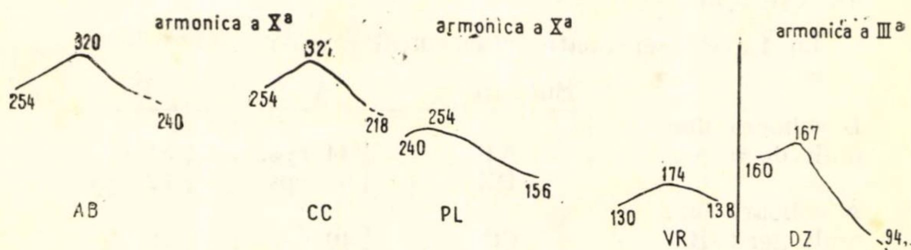

Fig. 4. — Propoziţia de tip C terminată în cuvîntul paroxiton *ho-tá-re.* Cifrele reprezintă înălţimea tonului fundamental, stabilită cu ajutorul armonicelor superioare.

Într-un singur caz, la subiectul VR (aşa cum se observă şi în figura 4) intervalul descendent (36 cps) nu depăşeşte ca mărime pe cel ascendent (44 cps), care îl precedă.

La frazele de tip C terminate în cuvîntul proparoxition *cîinele,* coborîrea care urmează după silaba accentuată este ceva mai marcată, întrucît se produce pe o durată mai mare, aproape două silabe (fig. 6).

Revenind la conturul final descendent (frazele de tip A şi B), s-a măsurat pe sonagramele respective între ce limite de frecvenţă se produce coborîrea finală a tonului, pentru a se calcula valoarea acestei coborîri, comparînd cele două tipuri de enunţ.

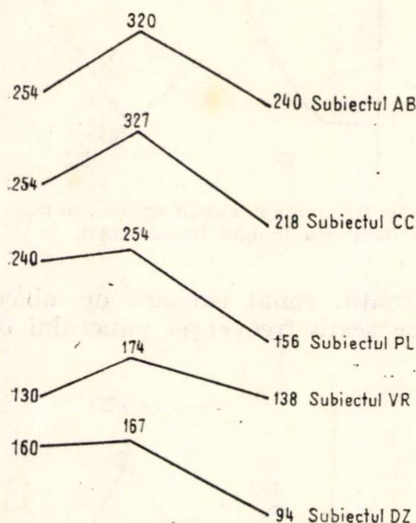

Fig. 5. — Fraze de tip C, cuvîntul *(hot)-are.*

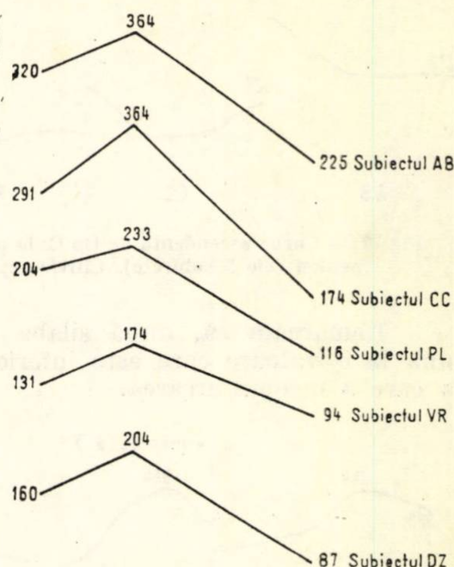

Fig. 6. — Fraze de tip C, cuvîntul *(c)îinele.*

Rezultatele sînt diferite. Pentru acelaşi enunţ rostit de diferiţi vorbitori, s-a înregistrat cînd o coborîre mai mare pentru tipul B, cînd o coborîre mai mare pentru tipul A, cînd valori egale.

De exemplu :

— La frazele terminate în cuvîntul *nimic* :

	Sub. înreg.	A	B
B coboară mai mult decît A :	AB	↓44 cps.	↓51 cps.
	DZ	↓66 cps.	↓72 cps.
A coboară mai mult decît B :	CC	↓40 cps.	↓29 cps.
valori egale :	VR	↓29 cps.	↓29 cps.

— La frazele terminate în cuvîntul *hotare* :

	Sub. înreg.	A	B
B coboară mai mult decît A	CC	↓ 72 cps.	↓87 cps.
	PL	↓ 36 cps.	↓51 cps.
A coboară mai mult decît B	DZ	↓ 51 cps.	↓22 cps.
	AB	↓109 cps.	↓22↑7 cps.

La subiectul AB, finalul frazei de tip B prezintă o coborîre foarte redusă, sfîrşind chiar uşor ascendent : coboară 22 cps. şi urcă apoi 7 cps., deci, pentru ureche, intonaţie netedă şi nu descendentă. Notăm că subiectul vorbitor AB este considerat în tabelul nr. 3 ca avînd intonaţia cea mai puţin emfatică.

— La frazele terminate în cuvîntul *cîinele* :

	Sub. înreg.	A	B
B coboară mai mult decît A	PL DZ	↓51 cps. ↓37 cps.	↓88 cps. ↓83 cps.
A coboară mai mult decît B	VR	↓51 cps.	↓43 cps.

Comparînd aceste cifre cu rezultatele testului auditiv, putem constata că recunoaşterea corectă a fragmentelor finale aparţinînd frazelor de tip A şi B nu este totdeauna determinată de opoziţia „coborîre mai mare pentru tipul B" : „coborîre mai mică pentru tipul A".

Sub. înreg.	Tip A	Răsp. corecte din 30	Tip B	Răsp. corecte din 30
AB	218—174 : ↓44 cps.	10	225—174 : ↓51 cps.	19
CC	196—156 : ↓40 cps.	14	182—153 : ↓29 cps.	10
PL	167—160 : ↓ 7 cps.	22	174—130 : ↓44 cps.	24
VR	123— 94 : ↓29 cps.	16	116— 87 : ↓29 cps.	21
DZ	190—124 : ↓66 cps.	18	145— 73 : ↓72 cps.	23

— *Fraze terminate în cuvîntul „nimic". Tip A şi B.*

Sub. înreg.	Tip A	Răsp. corecte din 30	Tip B	Răsp. corecte din 30
AB	218—109 : ↓109	15	218—196—223 : ↓22↓7	13
CC	182—145 : ↓ 72	22	174— 87 : ↓87	22
PL	160—124 : ↓ 36	22	145— 94 : ↓51	20
VR	109— 88 : ↓ 21	14	116— 87 : ↓29	26
DZ	124— 73 : ↓ 51	14	87— 65 : ↓22	20

— *Fraze terminate în cuvîntul „hotare". Tip A şi B.*

Măsurătorile de pe sonagrame se apropie, prin urmare, de rezultatele testului auditiv : în multe cazuri propoziţiile de tip B coboară tonul final mai mult decît tipul A, alteori coborîrea este mai accentuată pentru tipul A decît pentru B, cifrele rămînînd mereu suficient de apropiate pentru a nu fi totdeauna distinctive pe plan perceptual (după cum arată cifrele fluctuante din rubrica „răspunsuri corecte").

CONCLUZII

— Rezultatele analizei auditive confruntate cu cele ale analizei instrumentale nu ne permit să considerăm că propoziţiile interogative introduse printr-un cuvînt interogativ, cînd au o întindere mai mare, pot constitui, în ce priveşte intonaţia finală, o categorie de mijloc între interogativele de tip „da — nu" (ton final ascendent) şi declarative (ton final descendent).

— Ele pot fi incluse cu atît mai puţin în categoria interogativelor „propriu-zise", aşa cum se sugerează în articolul amintit.

Din cercetarea noastră rezultă că propoziţiile în discuţie se grupează împreună cu propoziţiile declarative atît pe plan fizico-acustic, ambele tipuri avînd contur final descendent, cît şi pe plan perceptual, fiind net opuse de auditori tipului ascendent constituit de întrebările de tip „da — nu".

Decembrie, 1968

Centrul de cercetări fonetice şi dialectale, Bucureşti, Calea Victoriei, 194.

AL. ROSETTI, *Istoria limbii române*, 1968 (Bucureşti), 842 p.

Unul dintre evenimentele culturale ale anului 1968 a fost apariţia monumentalei lucrări *Istoria limbii române* de Al. Rosetti. Rod al unei munci de o viaţă, această operă de sinteză, alcătuită din 6 volume, a fost publicată în mai multe ediţii succesive. Lucrarea pe care o prezentăm are avantajul că reuneşte totalitatea volumelor într-unul singur, cuprinzînd istoria limbii române de la origini pînă în pragul secolului al XVII-lea, într-o formă considerabil îmbogăţită, în care se ţine seama de stadiul actual al cercetărilor. A fi la curent cu ultimele cercetări, a privi dintr-o perspectivă mereu modernă, iată două preocupări constante ale lui Al. Rosetti în întreaga sa carieră. Aşa se explică de ce, axat pe „realitatea" limbii, a fost atras dintru început de tot ceea ce reprezintă „noul" în lingvistică, de fonologie, de structuralism, de lingvistica matematică şi de lingvistica aplicată. În acest fel, contribuţiile sale la cunoaşterea mai precisă, minuţioasă a structurii limbii române sînt esenţiale. Trebuie relevat de la început că foarte multe dintre ipotezele avansate de autor în ediţiile precedente au fost confirmate în timp prin cercetările mai noi, fie ale autorului însuşi, fie ale altor specialişt (vezi, ca un singur exemplu edificator, *Recherches sur les diphtongues roumaines*, Bucarest-Copenhague, 1959, 143 p.)

Istoria limbii române are aleasa însuşire de a fi în acelaşi timp o lucrare ştiinţifică de cea mai înaltă ţinută şi un manual cu un pregnant caracter metodic. Această particularitate este generată, desigur, de dubla calitate a autorului: savant şi dascăl, om de ştiinţă care a vegheat la formarea atîtor cercetători în domeniul lingvisticii şi profesor a unor numeroase generaţii de studenţi („La baza expunerii noastre se află cursul pe care l-am ţinut la Facultatea de litere în Bucureşti în anii şcolari 1928—1930 şi în cei următori", p. 8). În acelaşi timp, pentru a face o altă disociere necesară, trebuie reliefat că această operă nu reprezintă exclusiv o „istorie" a limbii române, ci este şi o „gramatică istorică" a limbii române, calitate care decurge din felul în care şi-a conceput autorul lucrarea ; el operează cu factorii lingvistici şi extralingvistici : „am ţinut seama de cei doi factori care diferenţiază limbile : primul de natură socială (politică economică), care provoacă deplasarea limbilor, fenomenele de substrat şi superstrat, amestecul limbilor etc., şi al doilea, de natură lingvistică, determinat de însuşi sistemul limbii respective", p. 9.

Volumul prezentat poartă amprenta puternicei personalităţi a autorului, făcînd dovada unei metode de lucru stricte şi a capacităţii de selecţie şi de sinteză specifice profesorului Al. Rosetti. Materia a fost „retopită" şi pusă la punct în domeniul istoriei limbii şi al lingvisticii generale. Metodele structurale, statistica etc. îşi găsesc aplicarea în special în capitolele de fonologie şi vocabular.

Înainte de a intra în expunerea propriu-zisă, se dau o serie de „indicaţii bibliografice" (p. 43—71), impresionante atît prin bogăţia lor, cît şi prin notaţiile succinte, dar definitorii, datorate autorului, exemplu de precizie şi de caracterizare rapidă.

Istoria limbii române — unica „supravieţuitoare a latinei vorbite odinioară în Peninsula Balcanică şi în provinciile dunărene ale Imperiului roman" (p. 99) — începe, în mod firesc, cu partea esenţială, de largi proporţii, consacrată „limbii latine". De altfel, ideea diriguitoare a permanenţei latine a limbii şi a poporului nostru răzbate din mai toate paginile lucrării.

În substanţiala „introducere" se dă definiţia genealogică a limbii române, fundamentală pentru înţelegerea concepţiei care a stat la baza întregii lucrări, se fixează cadrul istorico-geografic („teritoriul de formaţie", „cucerirea şi romanizarea Daciei", „părăsirea Daciei" etc.), se delimitează noţiunile „latina vulgară" şi „grupul lingvistic apenino-balcanic" etc. Avînd în vedere criteriul „cronologic", ne întrebăm însă dacă discuţia despre „grupul lingvistic apenino-balcanic" (p. 81) nu putea figura, eventual, mai curînd după paragrafele consacrate latinei „vorbite", „unităţii" latinei vulgare etc. (p. 87—91). Potrivit aceluiaşi criteriu, am crede că problemele legate de „părăsirea Daciei" s-ar fi cuvenit să preceadă subcapitolului consacrat „creştinismului în Dacia".

Urmează cercetarea amănunţită a fondului latin al limbii române în bogatele subcapitole destinate foneticii, morfologiei şi vocabularului. De remarcat că în numeroase cazuri autorul nu se mărgineşte la „prezentarea" problemei cu material latinesc, ci face consideraţii asupra evoluţiei ulterioare a fenomenului în dialectele sau graiurile limbii române, mergînd pînă în ziua de astăzi (vezi, de ex., pronumele posesiv, p. 172 sau verbul, p. 173—174). În tratarea elementelor latine, Al. Rosetti s-a condus după o serie de principii de mare importanţă, printre care o atenţie deosebită se acordă cercetării directe a textelor, şi nu formelor reconstituite prin compararea limbilor romanice. Aceasta nu înseamnă că autorul este apriori împotriva reconstrucţiei, dar — potrivit metodei riguros ştiinţifice adoptate — trebuie pornit de la consultarea monumentelor scrise ale limbii latine. După selectarea materialelor, se pune în evidenţă dinamica limbii latine, insistînd asupra inovaţiilor specifice grupului oriental şi asupra caracterului esenţial popular al latinei care stă la baza limbii române.

Capitolul despre „vocabular" nu are intenţia, după cum mărturiseşte autorul, de a înfăţişa întreg vocabularul de origine latină al limbii române (p. 182), avînd în vedere că o serie de dicţionare sau de lucrări de detaliu prezintă şi discută fondul lexical latin. Au fost abordate numai două aspecte speciale, şi anume : termenii păstraţi exclusiv în limba română şi cuvintele care au în limba română un alt sens decît în celelalte limbi romanice. După cum reiese şi din acest capitol, autorul se referă în numeroase cazuri la celelalte limbi romanice, căutînd, prin comparaţie, să evidenţieze ceea ce este propriu românesc. Din acest punct de vedere credem că, din lista cuprinzînd termenii păstraţi numai în limba română, ar putea fi omişi, din cauză că au fost sau sînt atestaţi în alte limbi romanice, de ex. *ajutor*, provenit din *adjutorium*, menţinut în vechiul spaniol *ayudoiro, aydoro* (CDDE s.v.) ; *ferice* < lat. *felix, -cis* este atestat în italiană (vezi Migliorini, Duro, *Prontuario etimologico della lingua italiana*, ed. II, 1953 ; S. Puşcariu, *Et. Wört.* s.v., notează it. *felice* „wahrscheinlich Buchwort", dar în *Storia della lingua italiana*, ed. a II-a, Firenze, 1962, Migliorini nu-l trece printre termenii savanţi) ; *defăima* < lat. *diffamare* s-a păstrat în it. *diffamare*.

Ne permitem în acest punct al discuţiei să facem o observaţie menită să pună o problemă mai generală : care este sau poate fi „locul" ocupat de „formarea cuvintelor" într-o cercetare diacronică sau sincronică ? În această primă parte a lucrării sale, Al. Rosetti tratează problemele formării cuvintelor la „morfologie" (p. 161—165). În partea a doua a volumului, aceleaşi probleme sînt analizate în capitolul „vocabularul", cu subtitlul „procedee de compunere a cuvintelor şi derivaţia" (p. 259), în partea a treia „formării cuvintelor" i se acordă un spaţiu special, independent de vocabular (p. 319—325), în timp ce în partea a şasea apare din nou, ca în partea a doua, ca o subdiviziune a vocabularului (p. 570—573). Atîta timp cît cele şase părţi ale actualului volum se prezentau independent nu era, credem, obligatorie o anumită „fixare" a locului deţinut de formarea cuvintelor. Acum însă considerăm că acest

lucru este necesar, pentru unitatea volumului, şi, în ceea ce ne priveşte, opinăm pentru soluţia adoptată în partea a III-a, deci pentru crearea unui capitol separat atît de morfologie, cît şi de vocabular, consacrat „formării cuvintelor".

Partea a II-a a volumului abordează o materie pe cît de captivantă, pe atît de „obscură" (p. 9), cu probleme spinoase şi adesea controversate ; este vorba despre cercetarea elementelor pe care le-a moştenit româna de la limbile popoarelor stabilite în Peninsula Balcanică înainte şi după cucerirea romană a provinciilor dunărene, pînă la venirea slavilor.

Spiritul selectiv şi critic al autorului l-a determinat să renunţe la un material relativ bogat de fapte, care însă nu rezista unei analize severe. Deşi în ultima vreme balcanistica a făcut progrese prin studii temeinice de sinteză şi de amănunt, numărul termenilor limbii române care pot fi explicaţi prin elementul „autohton" nu a fost augmentat decît într-o foarte mică măsură ; aceasta, deoarece lipseşte elementul semantic indispensabil pentru stabilirea unei etimologii sigure.

În prima parte a expunerii, într-o introducere cuprinzătoare, se fac consideraţii esenţiale asupra limbilor balcanice care, dezvoltîndu-se în acelaşi mediu, au avut condiţii istorice asemănătoare ; acestea le-au dat posibilitatea creării unei „forma mentis" capabilă să ducă la anumite particularităţi lingvistice comune. Se insistă aici asupra bilingvismului popoarelor balcanice şi asupra factorilor care explică trăsăturile „balcanice" ale limbii române — existenţa unui substrat comun în două sau mai multe limbi balcanice, convieţuirea popoarelor balcanice în evul mediu şi dezvoltarea unei civilizaţii comune care s-a răspîndit în întreaga Peninsulă Balcanică (p. 279).

Mai departe se discută, cu remarcabilă prudenţă, elementele traco-ilire, observîndu-se de exemplu, cum, printre vechile denumiri de rîuri de pe teritoriul nord-dunărean, unele sînt socotite trace, dar fonetismul lor arată că, de fapt, au fost transmise populaţiilor de limbă română de către slavi (p. 227). Ne aflăm în faţa unui caz de acţiune a substratului prin intermediul unei limbi străine. Acestei categorii nu ar fi exclus să i se adauge şi unii termeni comuni, de pildă un cuvînt cum este *stejar* s-ar putea să fie transmis limbilor slave de către păstorii populaţiilor balcanice preromane.

Se demonstrează cu argumente convingătoare că nu sînt urme în limba română a elementelor iranice (cu excepţia unor nume de rîuri) şi a celor vechi germanice. Elementele vechi greceşti prezintă dificultăţi de cercetare deoarece trebuie făcute distincţiile cuvenite între trei categorii de cuvinte : 1. termenii intraţi direct din limba greacă, 2. cei introduşi prin filiera limbii latine şi 3. cei pătrunşi într-un stadiu de limbă mai nou, în epoca „bizantină" (p. 280). Criteriul răspîndirii geografice a termenului şi tratamentul anumitor sunete ale limbii greceşti permit cercetătorului să precizeze data penetrării cuvintelor greceşti în limba română (p. 229—230).

Partea a II-a a expunerii consacrate „limbilor balcanice" înfăţişează trăsăturile caracteristice — în fonetică, morfologie, sintaxă — ale limbii române, datorite fie substratului balcanic, fie împrumutului de la o anumită limbă balcanică, de exemplu din limba greacă. Astfel, este convingător prezentată teoria după care dispariţia infinitivului şi redarea lui prin forme personale a pornit din limba greacă şi a trecut în celelalte limbi balcanice (şi în Italia meridională, vezi Rohlfs în *Actes du colloque international de civilisation, littérature et langues romanes*, Bucureşti, 1959, p. 243, dar vezi şi observaţiile judicioase ale lui Iorgu Iordan, *ibidem*, p. 289), cu toate obiecţiile lui E. Seidel, *Zur Problematik des Sprachbundes*, în „Beiträge zur Sprachwissenschaft, Volkskunde und Literaturforschung, Wolfgang Steinitz zum 60. Geburtstag am 28. Februar 1965 dargebracht", Berlin, 1965, p. 372—381.

O atenţie deosebită este acordată capitolului despre „vocabular", în care se studiază elementele semnalate atît în română, cît şi în albaneză şi care nu provin într-o limbă din cealaltă, ci se explică, în amîndouă, dintr-o limbă vorbită odinioară în Peninsula Balcanică, probabil traca (p. 260).

Ajunşi în acest punct al expunerii, ne întrebăm dacă, în principiu, faptul că unui sunet din albaneză îi corespund în română două sau trei sunete poate constitui o dovadă sigură a împrejurării că trebuie să se plece de la o limbă primitivă (p. 261 ş.u.). Astfel, dacă lui *th* din albaneză îi corespund patru sunete în limba română (*ş*, *ţ*, *č* şi *f*), înseamnă neapărat că acestea din urmă reprezintă sunete la origine diverse sau că *th*, fiind un sunet dificil, neobişnuit, a fost redat în limba română în mai multe feluri? Aşa s-a întîmplat de ex. cu *ü* sau ë într-o fază mai veche a istoriei limbii române, cînd au pătruns prin cuvinte din turcă sau maghiară şi au cunoscut tratamente diferite, sau într-o etapă mai nouă, cînd, în neologisme de origine franceză de exemplu, ele au fost redate în moduri diferite.

Pentru conturarea profilului „balcanic" al limbii române se aduc argumente şi din domeniul foarte larg al frazeologiei. Într-adevăr, s-a constatat că, printre trăsăturile caracteristice, au un loc de seamă numeroasele „locuţiuni frazeologice" cu conţinut identic sau măcar asemănător. Lăsînd la o parte exagerările unor cercetători care afirmau că în Balcani concordanţele frazeologice sînt atît de numeroase, „qu'on n'exagérera guère en disant que c'est plutôt l'exception quand ces langues diffèrent complètement du point de vue phraséologique" (Sandfeld, *Lg. Balk*, p. 205, Bezdechi în DR IV_2, p. 1278), combătute pe drept cuvînt de S. Puşcariu (DR VII, p. 502—503, cf. şi LR I, p. 172), nu se poate contesta că analizarea concordanţelor frazeologice a dus la concluzii preţioase relativ la caracterul balcanic al limbii române. Dintre numeroasele expresii studiate de cercetători şi provenind fie din substrat, fie create paralel, Al. Rosetti se opreşte asupra cîtorva mai semnificative. Trebuie observat însă că există şi deosebiri între limbile balcanice : astfel, o serie de locuţiuni ca *a-şi lua cîmpii, a trage pe sfoară, a ploua cu găleata* etc. nu cunosc un corespondent în bulgară, sîrbă, albaneză sau neogreacă (vezi Puşcariu, DR VII, p. 503); alteori, aceeaşi expresie are o anumită provenienţă în unele limbi balcanice şi una diferită în altele, chiar dacă limba de bază este aceeaşi. Astfel alb. *qeleze*, bg. *nebce* „petit ciel" traduc gr. οὐρανίσχος, în timp ce expresia similară românească *cerul gurii* — citată de Al. Rosetti la p. 82 —, care se regăseşte pe un teritoriu foarte larg (în italiană, spaniolă, provensală şi chiar în afara graniţelor romanice, în olandeză), provine, probabil, din gr. οὐρανός (Sandfeld, *Lg. Bak.*, p. 33, citat de E. Löfstedt, *Late Latin*, Oslo, 1959, p. 100).

Partea a III-a, intitulată „limbile slave meridionale", tratează o materie cuprinzînd secolele VI—XII. Acestea sînt secolele cînd se produce influenţa cea mai marcantă pentru dezvoltarea limbii române.

În „Introducere" se fac consideraţii de natură istorico-geografică privitoare la raporturile dintre populaţiile romanizate şi slavi, la teritoriul unde s-a produs contactul, la mişcările populaţiei etc., ca apoi să se studieze procesul lingvistic capabil să explice amploarea influenţei slave asupra limbii române. După autor, procesul se bazează pe bilingvism : „trebuie să ne reprezentăm procesul în sensul că, în general, slavii au deprins limba populaţiei romanizate" (p. 292) şi i-au transmis o serie de trăsături specifice, maniere slave de a pronunţa unele sunete şi procedee caracteristice de expresie. Se atrage atenţia asupra caracterului bulgăresc al celor mai vechi împrumuturi slave din limba română şi se relevă că elementele slave venite direct din limba vorbită provin din limba bulgară (grupul de nord-est) ; afirmînd aceasta, Al. Rosetti respinge, pe bună dreptate, teza existenţei unui dialect aparte denumit „dacoslavă", susţinută de Reichenkron (p. 299). În afară de influenţa slavă cu caracter popular, nu trebuie neglijată, deşi cu urmări de mai mică importanţă pentru soarta ulterioară a limbii române, nici influenţa slavă de caracter livresc, pătrunsă în special prin limba bisericii ortodoxe.

În capitolul intitulat „efectele bilingvismului slavo-român", obiectul este constituit de cercetarea elementelor slave pătrunse în diferite compartimente ale limbii române, în fonetică, morfologie, sintaxă şi — în special — în vocabular. Într-adevăr, se ştie că numărul cuvintelor de origine slavă în limba română este ridicat, dar, aşa cum autorul a subliniat încă de la început (p. 285—286), în limba română nu e posibil să se alcătuiască fraze exclusiv din elemente

slave, deoarece uneltele gramaticale (conjuncţiile şi prepoziţiile, articolul, desinenţele etc.) sînt în mod necesar de origine latină.

Vocabularul de origine slavă al limbii române este prezentat în lumina criteriului cronologic, pe de o parte, şi ţinînd seama de caracterul popular sau cărturăresc al cuvintelor, pe de altă parte (p. 308). Împreună cu G. Mihăilă (SCL, 1956, 1–2, p. 141–142), credem că mijloacelor cu ajutorul cărora putem clasifica termenii slavi din punct de vedere cronologic trebuie să li se adauge şi criteriul semantic.

În „elementele vocabularului'' sînt înregistraţi un număr mare de termeni de origine slavă meridională în limba română, împărţiţi în grupe, după semnificaţie (p. 311–316). Aici s-ar putea discuta apartenenţa unor cuvinte la un grup sau altul, de exemplu nu credem că *grijă* sau *pizmă* (p. 313) pot fi clasificate sub rubrica „particularităţi fizice sau morale, calităţi sau defecte'', *hîtru*, *vrednic* şi *vesel* s-ar încadra mai curînd la adjective (p. 316) decît la substantive noţiuni abstracte, iar *sărac* îşi are locul alături de *bogat* la „starea socială'' (p. 316). Un rol deosebit acordă autorul calcurilor lingvistice de origine slavă, relativ numeroase. Cu această ocazie, autorul face o caracterizare lapidară, dar deosebit de pregnantă, a calcurilor în general.

O altă dovadă a simbiozei slavo-române este dată de derivaţia — bogată — cu sufixe şi prefixe de origine slavă. Capitolul se încheie cu materiale de onomastică şi de toponomastică, în care sînt distinse trei arii şi se atrage atenţia asupra împrejurării că unele nume de localităţi trebuie interpretate diferit, deoarece provin de la nume proprii (Dobreşti), au la bază nume comune de origine slavă (Baia) etc. (p. 328). Mai trebuie menţionat că unele toponimice româneşti au fost înlocuite cu termeni slavi care traduc vechii termeni româneşti, de ex. *Repedea-Bistriţa* (p. 327). Partea a III-a se încheie cu o succintă „istorie a sunetelor slave meridionale în limba română'', deosebit de preţioasă pentru stabilirea unor puncte de reper pentru fonetica istorică a limbii române.

A IV-a parte a lucrării, „limba română comună'', tratează principalele probleme ale perioadei comune ale limbii române şi cuprinde evoluţia limbii noastre din secolul al VII-lea sau al VIII-lea pînă în secolul al X-lea. Alegerea acestor date este justificată de limita stabilită, ca urmare a ultimelor cercetări (în prima ediţie se pleca de la secolele V–VI), între limba latină propriu-zisă şi fiecare dintre limbile romanice şi separarea, în secolul al X-lea, a grupului sudic (aromâna, meglenoromâna, de grupul nordic (dacoromâna).

Ca şi în prima ediţie, această parte cuprinde două capitole principale („româna comună'' şi „inovaţiile paralele posterioare epocii românei comune''). Dar printr-o analiză mai strictă a perioadei în discuţie, în general foarte puţin cunoscută, o serie de elemente ale limbii care figurau în secţiunea privind inovaţiile perioadei de contact au trecut în partea privind inovaţiile produse în mod independent în nordul şi sudul Dunării, după separarea celor două grupuri. Mai mult, expunerea a fost amplificată printr-o serie de capitole şi de paragrafe noi, dintre care menţionăm un capitol asupra fonologiei şi o prezentare îmbogăţită a morfologiei limbii române în epoca comunităţii.

Deosebit de important este capitolul introductiv, care discută şi rezolvă anumite probleme delicate şi mult timp controversate ale istoriei limbii române, ca noţiunea de „limbă română comună'', „datarea'' epocii discutate, teritoriul pe care s-a format limba română comună, repartiţia dialectelor etc.

Fără a pierde un moment din vedere perspectiva romanică, Al. Rosetti încearcă să vadă în ce măsură anumite fenomene studiate apar în celelalte limbi romanice şi în ce măsură altele sînt specific româneşti. Unele din concluziile anterioare ale d-sale sînt menţinute şi întărite de materialele prezentate în volumul al IV-lea, precum apartenenţa meglenoromânei la grupul meridional de dialecte româneşti şi a istroromânei la grupul septentrional. După ce subliniază caracterul mai conservator al aromânei în raport cu dacoromâna — limbă naţională, care şi-a creat încetul cu încetul o literatură — autorul insistă în concluzie asupra faptului că în secolul al X-lea limba română apare constituită în structura sa morfologică, sintactică şi

fonetică şi că influenţele exercitate în cursul secolelor următoare se mărginesc la introducerea de elemente lexicale (p. 411).

Partea a V-a, „limbile învecinate", prezintă raporturile existente între dacoromână şi limbile popoarelor vecine, pînă în secolul al XV-lea. Se examinează aici influenţele lexicale manifestate asupra limbii române de limbile înconjurătoare şi „expansiunea limbii române". În prefaţă, se atrage atenţia asupra dificultăţilor analizei riguroase a materialului lexical al acestui volum, dat fiind că majoritatea faptelor de vocabular nu sînt datate.

După ce explică prin transhumanţă şi prin marele număr de emigranţi români întrepătrunderea lexicală cu limbile populaţiilor vecine, autorul examinează o serie de termeni româneşti de origine maghiară (p. 420–422). În privinţa influenţei maghiare, considerăm că ar fi fost poate preferabil să se citeze lucrarea mai recentă a lui L. Tamás, *Etymologisches historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen*, Budapesta, 1966, în care, pe baza cercetărilor de amănunt ale autorului, se dau explicaţii mai largi decît în studiile sale mai vechi, de exemplu la *viteaz*, *iliş* etc. Tot pornind de la Tamás, s-ar fi cerut ca alături de *bér* (> rom. *bir*) să se noteze şi dial. *bir*, aşa cum s-a procedat de altfel pentru *vig* (< magh. *vég*, *vig*, p. 422). S-ar fi putut adăuga explicaţia lui N. Drăganu pentru *imaş* din magh. *nyomás* (DR V, 375). În legătură cu maghiara, Al. Rosetti nu face numai observaţii lexicale, ci şi de fonetică, morfologie, formare a cuvintelor şi ar fi fost, poate, util să se procedeze în acelaşi fel şi pentru celelalte influenţe, ca ucraineana, poloneza, slovaca, albaneza, bulgara, sîrbocroata. Regretăm că — urmare a absenţei studiilor de detaliu absolut indispensabile într-o situaţie de acest fel — anumite influenţe sînt tratate în bloc (ucraineana, polona, slovaca). Cu toată asemănarea care există între ele, un studiu detaliat ar putea releva ce este datorat unei limbi şi ce anume altora ; în orice caz, anumite etimologii sînt de rectificat, de exemplu termenii slavi *grapa*, *gropa* (p. 426) provin din rom. *groapă* „trou, fosse", cum cere sensul lor (vezi F. Sławski, *Słownik etymologiczny jezyka polskiego*, I, Kraków, 1952–1956 sv. *grapa*), şi nu din rom. *grapă*. *Fujara* (ca şi pol. *fujarka*, necitat) îşi are originea în rom. *fluier(ă)*, dial. *fueră* (vezi Slawsky, *op. cit.*, s.v. *fujarka*), şi nu în *fuior* (de altfel, cu cîteva rînduri mai sus (p. 426) *fujara* e derivat corect din *fluier*). De asemenea, F. Sławsky, *op. cit.*, s.v. *hurmen*, *hurma*, este sceptic în privinţa legăturii etimologice dintre pol. dial. *hurm*, *hurma* şi rom. *urmă* (p. 426), date fiind carenţele de ordin semantic. Atent în mod constant la cronologia faptelor de limbă şi la „datare" şi plecînd de la principiul că o influenţă trebuie studiată, în mod progresiv, în raport cu timpul în care s-a exercitat, autorul discută o serie de termeni de origine albaneză pătrunşi în limba română în cursul perioadei studiate ; dacă în partea a III-a se examinează raporturile care există între română şi bulgară într-o epocă veche, aici se studiază efectul acestor relaţii la o dată mai recentă, adică după secolul al XII-lea (428). În continuare, un material faptic deosebit de bogat vine să mărturisească, de data aceasta, extinderea influenţei române asupra limbilor slave sudice, bulgare şi sîrbocroate.

Partea a VI-lea cuprinde o materie vastă. Este prezentată aici starea limbii române în cursul secolelor al XIII-lea — al XV-lea şi mai detaliat în al XVI-lea. În prima secţiune, capitolul iniţial despre „grafie" are o importanţă teoretică particulară. Autorul dă aici, bazîndu-se pe principiile fonologiei aplicate la notarea sunetelor vorbite, o serie de valoroase indicaţii de metodă. Spaţiul mai redus acordat primelor trei secole se explică prin absenţa materialului informativ în textele scrise în latină, maghiară şi, în special, în slavă ; aici nu se găseşte atestat decît un material românesc foarte sărac, constituit în majoritate din nume proprii şi toponimice.

A doua secţiune, foarte densă, este consacrată analizei limbii secolului al XVI-lea, primul secol pentru care avem texte manuscrise sau tipărite în româneşte. În capitolul introductiv se insistă asupra necesităţii de a distinge între textele traduse şi textele netraduse, două categorii de texte diferenţiate atît prin circumstanţele care au contribuit la apariţia lor, cît şi prin caracteristici lingvistice.

Diferitele explicaţii propuse în legătură cu impulsul care a dat naştere traducerii în româneşte a primelor texte religioase sînt examinate în mod critic. Susţinut de o solidă argumentaţie, Al. Rosetti demonstrează că traducerea a avut loc sub influenţa Reformei lui Luther. Rolul jucat de diaconul Coresi şi valoarea cărţilor pe care le-a tipărit sînt puse în lumină în acelaşi capitol, care se termină cu o „grupare" a textelor pe regiuni dialectale, bazată pe particularităţi fonetice comune. Ar fi fost, desigur, util ca datele fonetice să fie însoţite de fapte oferite de vocabular şi de morfologie.

Urmează analiza propriu-zisă a limbii textelor secolului al XVI-lea, în capitolele „clasice" : fonetică, morfologie, sintaxă, vocabular. Un spaţiu mai larg este acordat foneticii (la care se adaugă un succint capitol de fonologie, inexistent în ediţiile mai vechi, excepţie făcînd ediţia precedentă, din 1966). Aici sînt expuse amănunţit o serie de probleme viu dezbătute, ca de exemplu interpretarea alternanţei grafice *ě/e*, vocalele în poziţie nazală, palatalizarea labialelor etc.

Din dorinţa de a insista numai asupra faptelor caracteristice limbii vechi, numărul exemplelor este relativ redus, lucrarea propunînd mai degrabă discuţii decît materiale. Remarcăm totuşi că ar fi fost bine să se fi pus la contribuţie şi atestările altor texte decît cele menţionate, de exemplu *Tatăl nostru* din 1593, scris cu caractere latine într-o ortografie polono-italiană, cu atît mai mult cu cît a fost luat în consideraţie, pe bun cuvînt, textul mai recent studiat al *Evangheliarului slavo-român* de la Petersburg (p. 474—475).

„Anexele" îmbogăţesc lucrarea printr-o serie de contribuţii ale autorului publicate în diferite reviste în răstimp de mai bine de douăzeci de ani ; ele completează expunerea cu detalii care se raportează atît la probleme de filologie, cît şi de lingvistică : la *u* final în limba veche, la controversa în raporturile dintre *Codicele Voroneţean* şi *Apostolul* lui Coresi, la „datarea" şi „localizarea" primelor texte (s-ar putea obiecta aici că termenul *fuglu*, deşi caracteristic regiunii nordice, nu corespunde criteriului adoptat (p. 641), deoarece nu a fost semnalat mai recent în regiunea Maramureşului şi a Ardealului învecinat (vezi SCL 4, 1964, p. 555), iar *felelui* a fost înregistrat în 1655 în Ţara Românească (vezi Iorga, *Scrisori de boieri*, p. 72)).

Şi în aceste anexe transpar marile calităţi ale autorului, care sînt — în afară de spiritul de discernămînt critic — claritatea expunerii, bazată pe argumente peremptorii, şi o logică strînsă. Al. Rosetti ştie nu numai să găsească elementele slabe ale unor teorii, ci şi să furnizeze — cu eleganţă, dar intransigenţă — probele ştiinţifice solide în favoarea propriilor teze. Pe deplin justificat, autorul şi-a ales ca motto al unuia dintre articolele sale critice un citat din A. Meillet « La science vit de preuves » (p. 701). Al. Rosetti subliniază de nenumărate ori, în cursul lucrării, erorile metodologice ale unor cercetători (p. 672, 693) şi împrejurarea că unii dintre ei nu pornesc de la realitatea faptelor (p. 655, 680, 700).

Trebuie menţionat că hărţile adăugate la sfîrşitul lucrării sînt de o reală utilitate pentru înţelegerea multora dintre problemele tratate în volum, privitoare la istoria limbii române şi a dialectelor ei.

Ajunşi la sfîrşit, am vrea să atragem atenţia asupra unor deficienţe ale indicelui ; aici nu sînt înregistrate toate cuvintele discutate în text, se strecoară cuvinte româneşti printre cuvintele străine (de ex. *urma* — 426, citat printre cuvintele poloneze), se trimite la pagini unde nu apar cuvintele respective (de ex. σκνθικός πόντος la 235, sau πόντος Ἄξεινος la 285) ; considerăm că nu ar fi fost lipsit de interes ca, la indice, să se adauge şi o listă a expresiilor frazeologice citate în text, cu atît mai mult cu cît acestea sînt foarte numeroase. Astfel, de exemplu alb. *nyë* „un" apare în indice pentru că este citat ca un cuvînt independent la p. 246, dar nu se aminteşte că este înregistrat şi la p. 276 în expresia *një e një* „unul şi unul". Lucrarea fiind foarte voluminoasă, ar fi fost de dorit să se facă mai numeroase trimiteri „interne", de exemplu *tînăr* este discutat atît la p. 195, cît şi la p. 319, fără a se menţiona nicăieri discuţia din celălalt paragraf, iar sistemul de trimiteri să fie acelaşi, de exemplu la *fsat* (p. 194) se indică ML. 354 — 356, iar la p. 524 ML. 354 ş.u.

Este evident că asemenea observaţii de detaliu (la care s-ar putea adăuga faptul că partea a V-a nu se termină cu un tradiţional, dar atît de necesar capitol de „concluzii") nu ating cu nimic importanţa lucrării prezentate.

Istoria limbii române este o încoronare a operei lingvistice a lui Al. Rosetti ; se poate afirma despre această sinteză de largi proporţii că nu este numai „o sursă clasică de informaţii atît pentru români, cît şi pentru străini" (B. Cazacu, în *Omagiu lui Al. Rosetti*, p. 4), dar şi un izvor inepuizabil de sugestii pentru toţi cei care se ocupă de vreuna dintre numeroasele faţete ale istoriei limbii române, un stimulent viu pentru noi şi noi cercetări. În stadiul actual al lingvisticii româneşti, lucrarea lui Al. Rosetti — dedicată soţiei sale Maria Rosetti — constituie cel mai complet studiu de istorie a limbii şi de gramatică istorică a limbii române totodată, un instrument de lucru indispensabil pentru cunoaşterea şi înţelegerea profundă a structurii şi a evoluţiei limbii române.

Iulie, 1969 *Florica Dimitrescu,*

Facultatea de limbă şi literatură română
Bucureşti, Str. Edgar Quinet, 7

Mélanges de philologie offerts à Alf Lombard, C. W. K. Gleerup, Lund, Suède, 1969, 252 p.

Profesorul Alf Lombard dirijează de 30 de ani studiile de romanistică la Universitatea din Lund (Suedia). Cu prilejul împlinirii a trei decenii de strălucită activitate, cînd savantul trece în rîndurile profesorilor onorari, elevii şi colegii i-au oferit un volum omagial, *Mélanges de philologie offerts à Alf Lombard à l'occasion de son soixante-cinquième anniversaire par ses collègues et ses amis.*

Omagiul cuprinde mai ales studii de filologie romanică (apare în seria *Études romanes de Lund*), consacrate în primul rînd limbilor franceză şi română, limbi care au ocupat un loc de seamă în preocupările profesorului Alf Lombard. Cîteva articole abordează probleme de germanistică, în special de limba engleză.

Interesul autorilor pentru cercetările de *fonetică* este ilustrat de articolul lui Andrei Avram, *Les diphtongues roumaines* [i̯u] et [iu̯] : *quelques données expérimentales*, şi al lui Alexandru Niculescu, *Le déplacement régressif de l'accent dans la langue roumaine*, ambele întemeiate pe un material lingvistic românesc. Andrei Avram porneşte de la observaţiile pertinente ale prof. Alf Lombard, enunţate în lucrarea sa *La prononciation du roumain* (Uppsala, 1935), despre caracterul fluctuant al diftongilor [iu] şi [iu̯], care pot fi pronunţaţi şi percepuţi fie ca diftongi ascendenţi, fie ca descendenţi, şi confirmă experimental acest lucru, explicabil prin lipsa de importanţă a distincţiei fonologice dintre diftongii menţionaţi. Al. Niculescu întreprinde un studiu structural şi istoric asupra accentuării unor cuvinte latino-romane, observînd că deplasarea regresivă a accentului apare în toate limbile romanice cu accent liber, în mod deosebit pentru neologismele savante. Fenomenul constituie un procedeu care duce la opoziţii de accent semnificative, nu numai gramaticale şi semantice, ci şi expresive. Structura accentuală a limbii române este astfel interpretată în cadrul mai larg al limbilor romanice, ceea ce măreşte interesul prezentării.

Gehrard Rohlfs publică un studiu de *dialectologie* (*Tra Sila e Astropomonte*), evidenţiind caracterul de tranziţie al dialectelor din Calabria. Ca exemple sînt utilizate proverbe din regiunea respectivă.

Cîteva articole pun probleme de analiză a *structurii gramaticale*. Sub titlul *Un phénomène de l'histoire du roumain littéraire du XIX*^{e} *siècle: la réduction de l'emploi de l'infinitif,*

I. Fischer şi Laura Vasiliu observă, comparînd două versiuni succesive ale *Memorialului, de călătorie* de Gr. Alexandrescu, reducerea utilizării infinitivului românesc şi înlocuirea lui prin alte forme verbale, fapt semnificativ pentru istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea. În *Wesen, Form und Anwendungsbereich der Apposition. Eine Sprachtheoretische Betrachtung*, M. Regula discută o serie de definiţii mai vechi date apoziţiei şi analizează un număr considerabil de exemple — din limba franceză —, propunînd o nouă definiţie a apoziţiei şi relevînd cîteva tipuri principale de apoziţie. Knud Togeby interpretează cu subtilitate expresia franceză *Il le faut* (analizată, printre primii, de profesorul Alf Lombard, *Les membres de la proposition française*, Moderna Språk, 23, 1929). Statutul aparte al verbului *falloir*, care nu permite comparaţii cu alte limbi, complică posibilitatea de a stabili dacă verbul are caracter tranzitiv sau intranzitiv. Coroborînd mai multe date şi cîntărind argumentele aduse de cercetători pentru o ipoteză sau alta, profesorul danez optează pentru interpretarea lui *falloir* ca verb intranzitiv.

Articolul Floricăi Dimitrescu, *Quelques aspects de la pseudopréfixation dans la langue roumaine actuelle*, se referă la *formarea cuvintelor*. Autoarea atrage atenţia asupra productivităţii procedeului pseudoprefixării în limba română actuală, care apare mai ales în vorbirea persoanelor instruite, dar există şi în limba standard.

Cu studiul *Syntaxe et sémantique*, G. Gougenheim se situează la limita dintre două compartimente ale limbii, sintaxă şi semantică. Cercetătorul francez demonstrează convingător importanţa pe care trebuie s-o aibă înţelegerea *sensului* unui mesaj în descrierea oricărei limbi, exprimarea gîndirii neputîndu-se face decît prin cooperarea mijloacelor gramaticale şi lexicale.

Diverse probleme de *lexicologie* şi *semantică* sînt tratate în articolele următoare : în *La synonymie lexicale et l'histoire de la langue roumaine*, Gh. Bulgăr reia ideea prof. Alf Lombard despre bogăţia sinonimică a limbii române, ca particularitate specifică a lexicului românesc, idee expusă în studiul *Tradition latine, tradition slave*; *le roumain*; *le résultat de leur fusion* (TCL, Copenhague, 1954, V.). Sinonimia lexicală este urmărită în istoria limbii, pe documente lingvistice. Arne Zettersten întreprinde o cercetare lingvistică cantitativă — în *French loanwords in the* **Ancrene Riwle** *and their frequency*. Studiul este completat de un inventar al cuvintelor franceze împrumutate în textul de limbă engleză medie timpurie citat.

Félix Lecoy analizează termenii *Pain bourgeois. Pain faitiz. Pain de retrait*, pornind de la cîteva texte franceze din secolul al XV-lea. Leiv Sletsøe compară expresiile (iberice şi nordice) *So malandro — Seu buro — Din idiot* !, care se folosesc cu valoare depreciativă la adresa cuiva. Analizele anterioare au evidenţiat elementele comune ale expresiilor menţionate, dar evoluţiile lor de conţinut şi de formă au dus la diferenţieri notabile. Articolul lui Gunnar Tilander, *Moyen anglais* **gauntyeule** (*écrit* **gountyeule**) constituie un model de analiză semantică.

Etimologii interesante sînt propuse în articolele lui Ivar Lindquist, *Über das Wort Distel* (*engl.* **thistle**) *und ähnliches mit der Bedentung 'spitzig'*, Jakov Malkiel, *Latin* **pedica, * pēnsum,** *and* **pertica** *in Hispano-Romance*, A. Rosetti, *Sur dr.* **doină**. Reţinem rigurozitatea argumentaţiei în explicarea cuvîntului dr. *doină* printr-un etimon slovac *daina, dona*.

Paul Aebischer, cu *Sur le vers 1776 du Roland d'Oxford*, şi Maurice Delbouille, cu **Tout** *ou* **toute** *aux vers 1251 ss de* **Floire** et **Blancheflor**?, demonstrează importanţa pe care o are interpretarea filologică a textelor beletristice.

Preocupările filologice ale unor cărturari români şi contribuţia lor la dezvoltarea limbii literare sînt expuse în articolele lui Werner Bahner, *Der systematische Ausbau von Wortsippen als Mittel zu Bereicherung der rumänischen Nationalsprache im 19. Jahrhundert*, G. Istrate, *L'école transylvaine et son rôle dans le développement de la langue roumaine littéraire*, şi D. Macrea, *Un grand roumaniste roumain* : *Sextil Puşcariu*.

Amintim, de asemenea, studiul original, cu caracter istoric, al lui E. Lozovan, *Voyageurs nordiques dans les pays roumains*, care prezintă şi comentează mărturiile a 12 călători nordici în ţările române (în perioada 1630–1823), înscriindu-se astfel în preocuparea consecventă a cercetătorului de a pune în lumină evoluţia relaţiilor scando-române.

Studiile de *stilistică* sînt reprezentate în volum de Marcel Cohen, *Sur la reprise en française* — o descriere interesantă a repetiţiei în limba franceză modernă — şi Régis Boyer, *Maurice Forubeure, ou l'ivresse des mots* — un eseu consacrat poeziei lui Forubeure.

Varietatea expunerilor cuprinse în volumul *Mélanges de philologie offerts à Alf Lombard* îşi are un corespondent în varietatea preocupărilor celui omagiat. Lista de lucrări care reflectă activitatea sa ştiinţifică ni-l prezintă nu numai ca pe un valoros romanist, remarcabil cunoscător al limbii române, ci şi ca pe autorul unor studii cuprinzînd o arie lingvistică mult mai întinsă (de exemplu, *Europas och den vita rasens spårk. En systematisk översikt*, Uppsala şi Stockholm, 1924, *Språken jorden, Världens länder och folk efter andra världskriget. Natur och kulturs illustrerade världsgeografi*, I, Stockholm, 1947, etc.), care ne impresionează.

Iulie, 1969

Alexandra Roceric,
Centrul de cercetări fonetice şi dialectale,
Bucureşti, Cal. Victoriei, 194

NOAM CHOMSKY – MORRIS HALLE, *The Sound Pattern of English*, Harper & Row, Publisher, New York, Evanston and London, 1968, 470 p.

0. În climatul de căutare teoretică intensă în care apare, cartea lui Chomsky – Halle este, aşa cum se defineşte, mai degrabă „un raport provizoriu asupra unei lucrări în curs decît o încercare de a prezenta un studiu definitiv şi exhaustiv asupra proceselor fonologice ale limbii engleze" (p. VII)*. De bună seamă, în momentul în care publicăm această recenzie, volumul — a cărui circulaţie şi fructificare începuse înainte de apariţie — a stimulat deja discuţiile critice şi „uriaşa sarcină de a extinde prezenta schiţă asupra limbii engleze în ansamblu, de a înzestra cu acelaşi tip de descriere şi alte limbi, de a îmbogăţi şi preciza (şi, fără îndoială, de a revizui în multe privinţe teoria fonologică pe care ea se întemeiază" (p. VII) este substanţial dusă mai departe.

1. Configuraţia generală a cărţii nu permite localizarea participării fiecăruia dintre cei doi autori. Cartea, compusă din patru părţi regrupînd nouă capitole, evoluează spitzerian în cercuri concentrice raportabile la conţinutul capitolului al doilea (*A Sketch of English Phonology and Phonological Theory*), adîncit sincronic în capitolele III, IV, V (corespunzînd părţii a doua şi intitulate, respectiv *The Transformational Cycle in English Phonology, Word-Level Phonology, Summary of Rules*), iar diacronic în capitolul VI (corespunzînd părţii a treia şi intitulat *The Evolution of the Modern English Vowel System*), prilejuind reexaminări şi rafinări teoretice în capitolele VII, VIII, IX (corespunzînd părţii a patra şi intitulate, respectiv, *The Phonetic Framework, Principles of Phonology. Epilogue and Prologue*: *The Intrinsic Content of Features*). Surprinde tratarea sub formă de capitol inserat în mijlocul cărţii a *Sumarului de reguli*, care ar fi putut constitui, alături de *bibliografie* (p. 437–444), *Indicele de limbi* (p. 447–448), *Indicele de cuvinte* (p. 449–461), *indicele de afixe* (p. 462–463) şi *Indicele de materii* (p. 464–470), un apendice al volumului. Recunoaştem tipul de progresie chomskiană din *Aspects*, în care fiecare capitol implică o „refonte" a celor anterioare, aducînd nu numai nuanţări, ci deseori modificări decisive ale viziunii iniţiale. Este utilă deci şi pentru acest volum recitirea în ordine inversă a unora dintre capitole cel puţin, iar titlul de *Prolog şi epilog* dat

* Traducerea citatelor ne aparţine.

MEGLENOROMÂNĂ

SÎRBĂ

SLAVĂ

SALARĂ

STUDII ȘI CERCETĂRI LINGVISTICE

Anul XX, nr. 1 1969

SUMAR

SCL. an XX. nr. 1. p 1 — 128 București, 1969

Tema acestui cuvînt pare a fi slavă (participiul preterit pasiv în *-en* sau *-an* al unui verb vechi slav; cf. și v. sl. *obratînŭ* „conversus").

Obrăzar „mască cu care se joacă copiii" (comunicare din Zlătunoaia-Botoșani); „mascat", cu plur. *obrăzari* „oameni mascați" (Brăhășești, fostul județ Tecuci). Scriban îl consideră „rar", iar Pascu, p. 83, îl citează din Viciu. Cf. *Dacor.* VI, p. 277 și *An. Arh. Folkl.* II, p. 15.

Obrăznicătură „om obraznic", foarte frecvent în limbajul familiar moldovenesc; îl întîlnim și în limba literară (cf. Cezar Petrescu, 1907, I, p. 259 și *V. rom.*, sept.—dec. 1932, p. 97).

Obrinti (refl.) „a se inflama" este folosit de Cezar Petrescu, *Luceafărul*, p. 292 ca tranzitiv și cu un sens destul de schimbat: [gerul ...] *obrintind sămănăturile de toamnă.*

Obștean „membru al obștii, locuitor" (Const. Stere, *Uraganul*, p. 152). Creație proprie (după model rusesc)[3].

Obștit „în mod obișnuit, regulat": *trece obștit pe la toacă la părintele* (M. Ștefănescu-Galați, *Ins. ieș.*, I, 1, 1936, p. 287). Cf. Idem, *ibid.*, p. 700: *am stat obștit la țară.*

Ocaziona „a cauza, a provoca": destul de frecvent, deși evitat de către mulți, în limbajul publicistic actual (mult mai des apare în comunicarea orală), ne întîmpină deja la Asachi, care l-a luat, cu siguranță, din italiană (*occasionare*).

Ochelarist „om care poartă ochelari" (ironic, în limbajul periferic): *geloși de ținuta „fasonatului" și „ochelaristului"* (Peltz, *Văc.* II, p. 97); *Cine-i ochelaristu' ăsta?* (Idem, *Foc*, p. 321)[4]. Cf. it. (dial. calabrez) *occhialistu* „chi usa occhiali" (G. Rohlfs, *Dizionario delle tre Calabrie* I, fasc. 8, p. 110, col. 1).

Ochet, plur. *ochete* „laț mare, la o frînghie, la o curea etc." (comun. din Țicleni și Săulești-Gorj).

Ochi, cu valoare metaforică și ca element de bază al unor locuțiuni etc., are paralele în diverse idiome, mai ales romanice. De pildă: *a face din ochi* — sp. *hacer del ojo* (întîlnit și la Unamuno); *ca ochii din cap* — fr. *coûter les yeux de la tête* „coûter cher" (A. Niceforo, *Le génie de l'argot*, Paris, 1912, p. 79); *a avea patru ochi* „a purta ochelari" — sard. *kuatttrǭgus* „occhiali", expresie glumeață, spune M. L. Wagner, *Volkstum und Kultur der Romanen* (I, 1928, p. 78); *ochi* „germene, mugur" — ital. dial. *l'occhio della vita*[5] (*ibid.*, III, 1930, p. 314); *ochi* „vîrtej într-o apă curgătoare" — basc. *urboghi* „izvor" (propriu vorbind „oeil de l'eau"), gasc. *well d'ara hun* „source de la fontaine", sp. *ojo* „manantial de agua en un llano" (G. Rohlfs, *Archiv für das Studium der neueren Sprachen* CLIX, 1931, p. 117, care crede, fără dreptate, cum arată situația din română, că în gasconă și în spaniolă ar fi vorba de o influență bască); *ochi* „ou gătit într-un anumit fel" — cf. germ. *Ochsenauge* (H. Rheinfelder, *Kultsprache und Profansprache in den romanischen Ländern*, Genève-Firenze 1934, p. 187); *ochiul boului* (floarea bine cunoscută) — span. *ojo de buey* „planta de la familia de las compuestas", fr. *oeil de boeuf*, dial. (Gers) *ouelh de bou*, (Haute-Loire) *ey de bioou*, ital. *occhio di bove*, *occhio di bue*, basc. *idi-bogi* (V. Bertoldi, *Archivum Romanicum* XVIII, 1934, p. 227).

[3] Cf. *obščinnik* idem.

[4] Îl înregistrează și DLRM, fără citate.

[5] Pentru a evita dificultățile tehnice, reproduc formula dialectală ca și cum ar aparține italienei literare.